Anul III
nr. 156
5-11 ianuarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

În fața legii – între drept și dreptate

© S. Ghetie

Cît de drept este dreptul? ❑ Cît de puternică este cea de-a treia putere din stat? ❑ De ce este atît de greu să-ți faci dreptate? ❑ Cine face legea, face și dreptate? ❑ Este justiția imparțială în România? ❑ Poate fi ea coruptă politic?

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Un martor al realismului socialist (XXXIX)

Cu mai bine de un an şi jumătate înainte ca eu să fi făcut parte din cadrele Institutului de arte plastice "Nicolae Grigorescu", învăţămîntul nostru artistic fusese reorganizat şi asimilat cu cel universitar, totul – învăţămînt practic şi învăţămînt teoretic – fiind subordonat ideologiei staliniste.

În fruntea catedrei de istoria artei fusese numită deja pomenita Lelia Rudaşcu, o persoană puţin cunoscută, cu vagi stagii ilegalist-comuniste, fiică de bancher, aşadar debitoare unei origini sociale "nesănătoase", care se cerea în permanenţă răscumpărată. Urmase la Bucureşti cursurile Facultăţii de Litere, unde printre altele îl frecventase şi pe cel de istoria artei, ţinut de George Oprescu. În afara postului ocupat în Ministerul Artelor şi Informaţiilor, nu avusese, cu foarte rare excepţii, nici o activitate publică în domeniul artelor plastice. În 1950, cînd am sosit eu, funcţionau deja la catedră, în subordinea Leliei Rudaşcu, Eugen Schileru, conferenţiar, şi Paul Constantin, şef de lucrări. Mi-am luat rolul în serios. Modul cum îl concepeam nu se potrivea însă cu vederile factorilor de decizie. Călăuzit de un elementar bun simţ, mi-am spus că trebuie să constat şi să ţin seama de nivelul real al cunoştinţelor studenţilor. Marea majoritate provenea din păturile muncitorimii şi ţărănimii şi beneficiase de o instrucţie culturală medie, mult prea puţin satisfăcătoare, dat fiind că principalul criteriu de promovare îl constituise "dosarul". La cursul de istoria artei nu era îngăduit să laşi repetenţi, iar pregătirea pentru examene îţi impunea să-i încunoştiinţezi anticipat pe studenţi care vor fi întrebările, comunicîndu-le totodată şi răspunsurile. La darea notelor eram obligat să iau în considerare originea socială, nu şi stadiul adevărat al cunoştinţelor asimilate.

Un asemenea sistem pedagogic mi se părea absurd, el nu putea produce decît false valori. Nu l-am aplicat niciodată şi n-am ţinut seama de lupta de clasă. Fiind eu însumi cîndva un persecutat, nu eram dispus să devin la rîndul meu un persecutor. La sfîrşitul anului şcolar, media generală cinstită a studenţilor mei nu depăşea 6,50. Am fost acuzat că îi pregătisem necorespunzător. Studenţii celorlalţi profesori obţinuseră note mari.

Încerc să reconstitui, foarte succint, lăsînd să vorbească numai citatele extrase din documente, concepţia, modul de predare şi atmosfera conflictuală care au domnit în sînul colectivului de catedră. Este vorba de rapoarte provenind din arhiva personală a şefei de catedră, Lelia Rudaşcu, unele purtînd semnătura acesteia sau observaţii marginale scrise de mîna ei. Consecinţa acestor rapoarte a fost eliminarea de la catedră a mea şi a lui Schileru. 'Devenisem, din multe puncte de vedere, incomozi. Schileru, datorită mai ales vastei arii cultural-informative, de preponderentă sorginte occidentală, pe care îşi baza cursul, eu îndeosebi pentru că mă arătam refractar la injoncţiunile ideologice, grosolan măsluitoare de adevăr, cărora ar fi trebuit să mă supun. Dar, în timp ce Eugen Schileru a fost înlăturat oarecum pe tăcute şi fără să i se aducă grav infamantele acuzaţii – extrem de periculoase – rezervate mie, eu am devenit obiectul unor repetate atacuri publice, în cadrul mai multor şedinţe instituţionale şi de partid, precum şi în presă. Excerptele pe care le prezint mai jos ilustrează poziţia fiecărui membru din vîrful colectivului de catedră, aşa cum rezultă din rapoarte. Am exceptat-o numai pe Lelia Rudaşcu, care atunci cînd se include şi pe sine în textele respective îşi asumă autocritic răspunderea pentru faptul de a nu fi dovedit vigilenţă şi acţionat la vreme.

Aprecieri în legătură cu Radu Bogdan:

Cursul de artă sovietică. – "Acest curs de o atît de mare importanţă a fost prezentat de conferenţiar într-un spirit net antisovietic, cosmopolit. Principala lipsă constă în faptul că conferenţiarul a prezentat arta sovietică de după Marele război pentru apărarea patriei în numai două pagini din cele 41 cîte cuprinde lecţia, acordînd, de fapt, o atenţie mult prea mare primelor etape, de început, ale artei sovietice. În mod tendenţios, conferenţiarul s-a complăcut în descrierea amănunţită a tot soiul de grupuri şi curente formaliste ce au existat imediat după Marea revoluţie socialistă din octombrie, dînd detalii fără importanţă, făcînd paradă de aşa-zisă erudiţie. Vorbind despre metoda realismului socialist, nu aminteşte măcar o dată definiţia lui Jdanov şi Gorki, ci se mulţumeşte a vorbi exclusiv prin cuvinte proprii şi confuze. (...) Se vorbeşte despre «controlul» partidului asupra artei. Nu se vorbeşte deloc despre importanţa mondială a artei sovietice şi despre necesitatea studierii şi însuşirii experienţei sovietice de către artiştii noştri".

(Din referatul datat 1952, al Secţiei de propagandă a CC, specificat ca atare cu creionul pe prima filă dactilografiată, dimpreună cu menţiunile "Confidenţial" şi "Se va înapoia tov. Rudaşcu.")

Cursul de artă românească. – "Şi în acest grup de lecţii (Radu Bogdan) a dat dovadă de cosmopolitism şi obiectivism. Astfel, în loc să arate că marii noştri clasici (grupul pictorilor revoluţiei din 1848, Aman, Grigorescu, Andreescu) sînt legaţi strîns de masele populare, el condiţionează arta lor de influenţa Apusului şi îi prezintă ca exponenţi ai burgheziei, pe care o consideră ca forţă conducătoare a luptei pentru progres. În prelegerile lui Radu Bogdan se dă o importanţă cu totul deosebită manifestărilor decadente, cu scopul de a le populariza. Astfel, la lecţia despre Luchian, Radu Bogdan a vorbit mai bine de o oră despre particularităţile Impresionismului şi Postimpresionismului, făcînd şi schema pe tablă (cum armonizau impresioniştii culorile, ce culori foloseau de preferinţă, ce este taşismul, cum sintetizează Postimpresionismul imaginea etc.)". (Idem)

"Trebuie arătată ca o serioasă lipsă de vigilenţă atitudinea tov. Szöny, care s-a lăsat indus în eroare de aşa-zisul talent al lui Bogdan, care chiar în urma propunerii Comitetului pentru artă de a-l scoate pe Bogdan de la catedră s-a opus acestui lucru" (Idem).

"În domeniul pregătirii ideologico-politice (tov. Bogdan) a dat dovadă că este mereu în restanţă cu studiul, că nu se osteneşte să citească acele materiale sovietice, noi sau clasice, fără de care nu este de conceput activitatea ştiinţifică a unui profesor. (...) Spiritul lui anarhic, indisciplina, lipsa simţului de răspundere în faţa sarcinilor de profesor au făcut ca aportul lui să fie slab, ca munca în colectiv să fie pur şi simplu stînjenită de el. Tov. Bogdan nu acceptă nici o disciplină şi chiar atunci cînd se declară de acord cu o hotărîre a colectivului, în practică o calcă". (Dintr-un raport semnat de Lelia Rudaşcu, datat 12 iulie 1951).

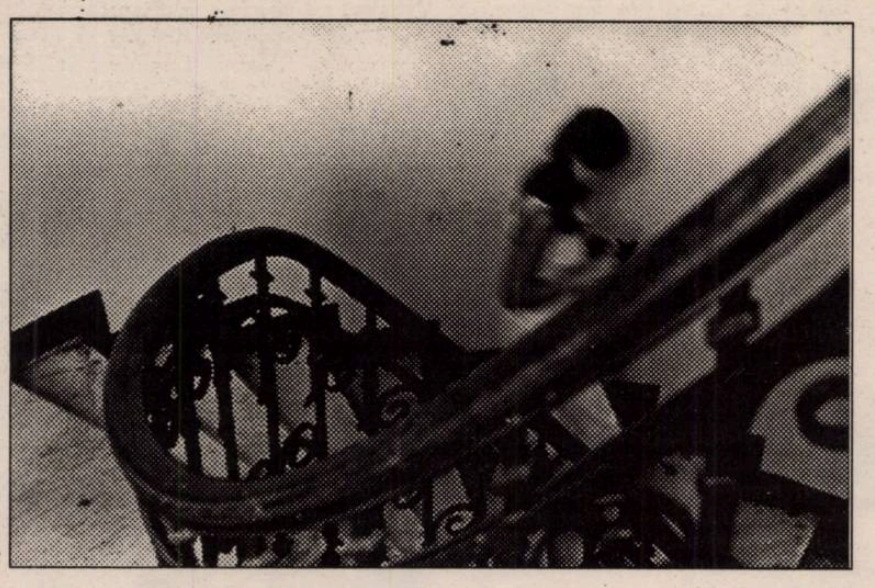

© C. Bumbut

Aprecieri în legătură cu Eugen Schileru:

"Este ştiut că E. Schileru s-a manifestat în diferite ocazii (critică de artă, discuţii) ca un cosmopolit şi nu avem nici un motiv să credem că el s-ar fi transformat. Avînd în vedere şi trecutul lui Schileru, credem că un asemenea element nu poate rămîne ca educator de cadre tinere care vor trebui să slujească la construirea socialismului în ţara noastră". (Din referatul datat 1952, al Secţiei de propagandă a CC.)

"Numeroase manifestări de obiectivism apar la lecţiile tov. Schileru (...). Tov. Schileru încarcă adeseori lecţiile lui cu o sumedenie de elemente neimportante, menite însă în concepţia lui să-l impună studenţilor ca pe un om cu o cultură vastă. Aceste manifestări de savantlîc se remarcă în general la lecţiile de artă universală, ele apar ca o formă de ploconire în faţa Occidentului, ca manifestare cosmopolită. (...) Discuţiile pe care le conduce, în seminar ca şi la examene, nu sînt vii, atrăgătoare, nu au combativitatea necesară, ele nu contribuie deci la formarea combativă a viitorilor artişti". (Dintr-o copie pe foiţă a unui raport dactilografiat, nesemnat şi nedatat, întocmit probabil în 1950).

În legătură cu Paul Constantin:

"Puiule, te rog mai piaptănă niţel punctuaţia, recopiază materialul şi adu-l mîine la şedinţă ca să-l pot preda la Institut, Comitet şi sus (deci 4 ex. – unul pentru mine!)" (Însemnare manuscrisă a Leliei Rudaşcu pe marginea formei preliminare, dactilografiate, a unui raport cu data de 9 ianuarie 1951. "Puiu" este apelativul familiar al lui Paul Constantin.)

"Lecţiile (tov. Paul Constantin) dovedesc o documentare temeinică pe baza materialelor sovietice, traduse sau originale, o orientare justă, ştiinţifică. Remarcabil este că tov. Paul Constantin dă o interpretare îndrăzneaţă, face reconsiderarea de pe poziţiile ideologiei marxist-leniniste a unor figuri de artişti care sînt ridicaţi în slăvi de toţi istoricii de artă burgheză, artişti ca Grünewald, Botticelli, El Greco, care tocmai pentru trăsăturile lor mistice, morbide, pentru deformarea realităţii, sînt luaţi în braţe de artiştii şi istoricii burghezi în descompunere. Urmărind materialele sovietice de specialitate (discuţiile în jurul esteticii, teoriei şi istoriei artei), tov. Constantin a folosit în mod judicios şi combativ indicaţiile din aceste materiale şi a arătat în lumina justă creaţia acestor artişti, a "actualizat" în sensul cel mai bun opera lor, arătînd de ce ea constituie un pericol azi pentru tinerii artişti care vor să meargă pe drumul sănătos al realismului". (Din aceeaşi copie pe foiţă a raportului dactilografiat deja pomenit, nesemnat şi nedatat, întocmit probabil în 1950.)

În loc de concluzii

Anul 1952 şi lunile care i-au urmat pînă la moartea lui Stalin (5 martie 1953) marchează punctul de maximă tensiune coercitivă atins în faza stalinistă a realismului socialist. Din considerente legate de exigenţele fireşti ale unui periodic săptămînal, mă opresc aici, departe de a fi epuizat întîmplările şi aspectele cele mai importante, proprii fenomenului în totalitatea lui. Nici chiar cazul meu, rămas complet inedit pînă azi, nu se sfîrşeşte cu evenimentele înfăţişate, ci cunoaşte o succesiune de episoade dramatice după dispariţia tiranului.

Faza stalinistă, deşi mai puţin încordată, se prelungeşte pînă în 1956. Între 1957 şi începutul lui 1965 se înscrie cea de a doua fază, să-i spunem "de liberalizare", în care realismul socialist – aşa cum fusese impus pînă atunci – este practic abandonat, păstrîndu-se în continuare atributul lui tematic, nu însă şi cel interpretativ-stilistic. În mod paradoxal, dar numai aparent, tocmai această fază cunoaşte o abundenţă editorială de materiale teoretice consacrate pseudo-esteticii fenomenului. Inoperante în viaţa cultural-artistică, lipsite de eficienţă concretă, rolul lor a constat în a masca faţă de sovietici părăsirea de către noi a aşa-zisei *metode*.

Mărturia întreagă o voi publica într-un proiectat viitor volum. Memorialist-istoric, demersul meu nu s-a voit unul sociologic, ci a vizat determinantele psihologice, individuale şi definitorii de caracter ale protagoniştilor procesului analizat. Numai aşa, dintr-o perspectivă de jos, de la nivelul faptelor trăite şi al detaliilor corespunzătoare, mi s-a părut posibilă o mărturie autentică şi contributivă, adusă din interiorul acestui proces. Aceasta nu trebuie să-l facă pe cititor să creadă că aş fi partizanul psihologismului în detrimentul argumentului sociologic. E vorba numai de un dozaj preferenţial, condiţionat de optica unghiului de vedere ales întru considerarea fenomenului, fără neglijarea raportării în subsidiar la mediul social şi la contextul general.

Voi fi bucuros să primesc observaţii de natură să îndrepte eventuale erori sau să ajute la completarea, cu informaţii necunoscute mie, a suitei de texte deja publicate, cunoscînd că din motive care mă depăşesc n-am putut profita nici de arhivele de partid, nici de cele administrative de Stat privitoare la învăţămînt, expoziţii, muzee etc. şi nici de cele ale Uniunii Artiştilor Plastici.

Radu BOGDAN

Erată

În episodul precedent (*Dilema* nr. 155, pag. 2, par. 2, r. 11) în loc de Maria Rusu se va citi Maria Ursu.

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Indiferenţă şi absenteism**
- **Legea electorală în prag de alegeri**

Extreme (IV)

După ce ne-a sugerat că, la Nürnberg, mişcarea legionară a fost absolvită de orice culpă şi că nu se poate demonstra "ştiinţific" existenţa unui antisemitism legionar, domnul Ion Coja semnalează – în misiva D-sale – teza spectaculoasă a unor "martori" cum că legionarii n-ar fi omorît nici un evreu. Cine sînt martorii? Domnii Petre Ţuţea şi Simion Ghinea. "Nu m-au convins nici pînă azi" – se grăbeşte să declare dl. Coja cu binecunoscuta-i prudenţă – "dar mi-ar conveni ca om şi ca român să le pot da crezare". Pentru cineva care invocă neîncetat rigorile obiectivităţii şi ale probităţii ştiinţifice, o asemenea declaraţie e cel puţin bizară. Ce înseamnă, într-o demonstraţie solidă, expresia "mi-ar conveni"? Cît despre "martori", ei sînt fatalmente partizani, partizanatul lor mergînd, în cazul de faţă, pînă la enormitate. Că au fost omorîţi evrei în România sub comandă legionară nu "se demonstrează", ci *se atestă* prin documente. Domnul Coja ştie – ca toată lumea de altfel – că asemenea documente există, indiferent dacă asta "ne convine" sau nu. Iar împotriva unor *documente* nu se poate mobiliza autoritatea nimănui, nici măcar aceea – impozantă – a lui Petre Ţuţea. Domnul Ţuţea – de al cărui farmec intelectual am fost şi continuu să fiu înamorat – era, de altfel, un virtuoz al afirmaţiilor enorme. L-am auzit spunînd că Ceauşescu era un mare patriot, că Aurel Baranga era un mare dramaturg şi că Dostoievski era neamţ. Propoziţia: "Legionarii n-au omorît nici un evreu" intră perfect în această serie. Ar fi, evident, de discutat cum se face că naţionalismul legionar şi-a ales victimele *şi* din rîndul românilor, ba chiar din rîndul unor *mari* români. Ar mai fi de discutat, de asemenea, de ce o formaţiune care pretinde a fi esenţialmente anti-bolşevică şi anti-comunistă ucide *nu* comunişti, ci liberali sau ţărănişti, reprezentanţi notorii ai democraţiei parlamentare. Ar fi, iarăşi, de discutat cum se împacă opţiunea ortodoxă militantă cu asasinatul (fie el şi justiţiar), cu ideologia răzbunării şi, în genere, cu fascinaţia morţii, vădit neortodoxă şi neromânească. Multe ar fi de discutat. Dar dl. Coja nu pare tulburat de acest gen de interogaţii. Emotivitatea D-sale se pune în mişcare după alte criterii. Ea exultă, de pildă, dinaintea "discreţiei" legionare, dinaintea felului "reţinut", "tipic românesc" în care apologeţii mişcării înţeleg să treacă sub tăcere împrejurări favorabile, de natură să le înfrumuseţeze imaginea. E cazul domnului Simion Ghinea care deţine – fără să valorifice – un document unic. E vorba de o poezie pe care ar fi scris-o în detenţie, ca prizonier politic anti-nazist, Karl Haushofer. Poezia se referă la jertfa Căpitanului şi la omenia legionarilor români cu care Haushofer împărţea condiţia recluziunii. Episodul este, într-adevăr, straniu. Dl. Ghinea mărturiseşte că deţine documentul de la Constantin Papanace. Nu rezultă de unde îl avea Papanace însuşi; se vorbeşte, vag, de "folclorul legionar" şi de reticenţa "camarazilor" de a publica producţia "colegului" german. Îndreptăţită reticenţă! Căci producţia cu pricina ridică o sumedenie de întrebări. Mai întîi, nu e de crezut ca Haushofer să fi fost arestat vreodată ca

© S. Ghelie

oponent al lui Hitler. Specialist în geopolitică (pe care o introduce, ca disciplină academică, în Germania), el e principalul susţinător al teoriei "spaţiului vital" şi unul dintre consilierii diriguitorilor nazişti. După război, a fost anchetat de tribunalul de la Nürnberg pentru crime de război şi a sfîrşit prin a se sinucide. Ce să caute un asemenea personaj printre "rezistenţii" persecutaţi de Hitler? Pe de altă parte, nimic din firea şi prestaţia profesională a bătrînului savant (şi militar) nu încurajează ipoteza unor puseuri lirice înaripate, dedicate tovarăşilor lui de ocnă... Există, totuşi, o explicaţie pentru confuzia domnului Ghinea. Karl Haushofer a avut un fiu, Albrecht Haushofer, care i-a moştenit înclinaţiile profesionale, dar nu şi simpatiile politice. Chinuit de sentimentul vinovăţiei (fusese implicat, înainte de 1940, în administraţia superioară a statului hitlerist), Albrecht (a cărui mamă, soţia lui Karl Haushofer, era, pe deasupra, evreică!) intră în legătură cu cercurile de rezistenţă anti-nazistă. E arestat în 1941, apoi în 1944, după care, în 1945, este executat de Gestapo. Asupra cadavrului său s-a găsit un manuscris, cuprinzînd sonete scrise în închisoare. Ele au fost tipărite postum, de un frate al său, sub titlul "Moabiter Sonette" (ed. franceză, Seghers, 1954). Cum vedem, Albrecht ar putea fi "autorul" domnului Ghinea, respectiv al domnului Coja: a fost arestat sub naziști și era poet. Necazul e însă că, din punct de vedere ideologic, el era, în închisoare, la antipodul *oricărei* drepte şi, ca atare, greu de imaginat în postura de apologet al Căpitanului. Şi mai e ceva: autorul poeziei citate de Ion Coja vorbeşte despre sine, în chiar textul ei, ca despre "un bătrîn cărunt". Or, Albrecht a murit la patruzeci şi trei de ani. Din toate acestea, rezultă că, pentru a fi plauzibil, poetul german îndrăgostit de legionarii români din lagărele naziste ar trebui să fie o combinaţie între Karl şi Albrecht Haushofer... E greu să deduci autenticitatea unui document dintr-o ipoteză atît de ciudată. Numai că domnului Coja nici nu-i trece prin cap să se ostenească pentru a înlocui "convenabilul" prin exactitate. Îmi amintesc de un text al Domniei sale, publicat de "Luceafărul", în 1984, pe marginea editării lui Platon în româneşte. "Unde *pînă azi* s-a mai scos o asemenea ediţie?" - se întreba retoric domnul profesor universitar, mîndru de isprava autohtonă. Domnul Coja credea, aşadar, că, pînă să fie tradusă în româneşte, opera platoniciană nu mai fusese editată nicăieri în lume aşa cum trebuie! Sau cel puţin aşa i-ar fi convenit D-sale să creadă! Tare necăjită trebuie să fie o ţară, în care preţul patriotismului e o sminteală de asemenea proporţii.

Am întîrziat asupra corespondenţei cu care ne-au onorat domnii Milcoveanu şi Coja nu pentru că ea merită, în sine, atenţie, ci pentru a dovedi, o dată mai mult, că nimic din ceea ce am primit pe tema extremelor de dreapta, ca de altfel nimic din ceea ce am primit pe tema extremelor de stînga, nu merită atenţie. E vorba, în general, de texte simplificatoare, mediocru nostalgice, părtinitoare pînă la delir. Tranşante în ciuda inconsistenţei logice şi documentare, ipocrite în efortul lor de a mima obiectivitatea, asemenea texte escamotează nevoia noastră de adevăr şi întreţin primejdioase ceţuri istorice şi ideologice. Cîtă vreme se va socoti că singura opţiune anti-legionară e stînga comunistă şi că singura opţiune anti-comunistă e dreapta legionară, cîtă vreme vom avea de ales între grosolănia nocturnă a noii drepte şi încăpăţînarea obraznică a vechii stîngi, vom fi expuşi tuturor rătăcirilor de care ne-am crezut vindecaţi.

Andrei PLEŞU

Contractul, piaţa şi Revoluţia

Acestea sînt cele trei mari modele teoretice ale politicii moderne. Toate celelalte teme ale discursului politic modern sînt subsumate acestor repere fundamentale: naţiunea, războiul, statul de drept, libertatea capătă sens doar în interiorul acestor cadre foarte generale. Nici unul din modele nu a fost însă aplicat de la un cap la altul: nici măcar Revoluţia, modelul invocat de politicienii totalitari, nu a putut fi purificată de orice influenţă. Să ne amintim doar de succesiunea comunism de război-NEP care a traversat istoria sovietică: Revoluţia şi elemente ale modelului pieţei au fost deci combinate în cazul politicii ce se pretindea a fi cea mai pură din istorie. Dar, deşi nu există model unic, istoria modernă este, în bună măsură, rezultatul gîndirii şi al acţiunii subsumate acestor trei modele, al întersectării lor: ele şi-au împrumutat de altfel argumente, au răsturnat scheme mentale din teoriile concurente, într-un dialog neîntrerupt. Recitind această istorie intelectuală, ne dăm seama că nu există un singur tip de voinţă politică aflată la lucru. Ceea ce e interesant e că societatea şi statul sînt diferit concepute în cele trei modele: raporturile lor sînt altele, pentru că individul, cu raţiunea, pasiunile şi interesele sale, e conceput de fiecare dată altfel. De pildă, în teoriile contractului social, societatea şi statul apar în acelaşi timp, ca urmare a unui contract pe care fiecare individ îl încheie cu fiecare semen al său: inşi care nu aveau nimic în comun se pun de acord asupra unor reguli de convieţuire şi creează simultan aparatul menit să supravegheze această viaţă în comun. Dimpotrivă, în teoriile economiştilor, societatea e anterioară statului: în această versiune, statul apare în primul rînd ca opresor al libertăţii individuale, iar ţelul amicilor lui Adam Smith este tocmai slăbirea influenţei Leviathanului asupra combinării spontane a intereselor şi pasiunilor umane. (Piaţa e rezultatul acestei colaborări spontane a indivizilor în absenţa statului.) În teoriile revoluţionare, statul e şi el înainte de toate un opresor, dar asta se petrece pentru că el e anterior societăţii: distrugînd statul, va putea fi construit un altul şi, astfel, o nouă societate, au clamat revoluţionarii. Cele trei modele au cunoscut numeroase variante, autorii acestora fiind consacraţi ca adevăraţi *maîtres spirituels* ai noilor timpuri moderne. Politicienii, oamenii de acţiune au făcut apel, mai devreme sau mai tîrziu, la unul din modele. Ei nu erau la fel de coerenţi ca şi filosofii, economiştii sau juriştii care scriau despre politică. Dar încercările lor au fost de fiecare dată cu atît mai reuşite cu cît punctul de vedere susţinut a fost mai aproape de cei care le inspirau acţiunile. Alexander Hamilton, John Jay şi James Madison au rămas în istorie cu numele de Părinţi fondatori ai Americii, pentru că au încercat să pună la lucru modelul contractului social (varianta lockeană a acestuia) în fostele colonii engleze din Lumea Nouă. Gladstone va rămîne cel mai coerent liber-schimbist englez, pentru că el s-a decis primul să aplice modelul pieţei la realităţile Angliei din secolul trecut. Lenin va rămîne, la rîndul său, revoluţionarul cel mai celebru al secolului nostru, pentru că el a făcut din modelul marxist al Revoluţiei sursa sa principală de inspiraţie: în ciuda tuturor apropierilor care pot fi făcute între revoluţia franceză şi cea rusă, iacobinii fuseseră cu un secol şi ceva mai înainte mult mai departe de Rousseau decît a fost Lenin de Marx. Ideile au deci, în politică, o forţă teribilă, chiar dacă realităţile sînt, odată comparate cu cărţile, impure. Căile politicii practice sînt ocolite, dar nimeni nu poate nega că ele au un capăt în lumea ideilor. O comunitate politică poate fi evaluată finalmente doar în funcţie de aceste idei exemplare. Iar un asemenea examen poate fi realizat cu atît mai uşor în cazurile-limită, în momentele în care se trece de la un regim politic la altul. E şi cazul societăţii româneşti după 1989. Ce idei politice au invocat politicienii din România în ultimii şase ani?

Răspunsul e doar aparent dificil. Într-adevăr, mulţimea de discursuri politice, feluritele revendicări şi treceri de la un partid la altul, alianţele şi adversităţile comise par a încurca un asemenea examen pînă la a-l face imposibil. La o privire mai atentă, multe discursuri sînt rapid clasificabile: e vorba, în primul rînd, de cele în care limba de lemn e stăpînă absolută. Singurul element nou faţă de discursurile totalitare este o suită de cîţiva termeni ("democraţie", "economie de piaţă", "stat de drept"), care nu fac decît să înlocuiască, în cadre imobile ale gîndirii, termeni bine ştiuţi, precum "societate socialistă" (într-adevăr, la fel ca şi aceasta, democraţia e considerată a fi ineluctabilă), "economie socialistă" (ca şi ea, economia de piaţă ar trebui, chipurile, "construită") sau "stat socialist" (deplinei "făuriri" a acestuia în urma unui Congres i-a luat locul pretinsa definitivă consacrare a statului de drept în urma dezbaterii constituţionale). Exemplele de acest fel pot fi multiplicate la nesfîrşit: dacă unor asemenea mostre ale gîndirii de lemn li se adaugă dezacordurile gramaticale sau frazele fără cap şi coadă, se obţine discursul majorităţii guvernanţilor de azi. Gazeta "Academiei Caţavencu" consemnează săptămînă de săptămînă toate aceste perle, dar nici unul dintre politicienii de la guvernare nu şi-a pus serios întrebarea dacă nu cumva discursurile de acest fel au influenţat eşecul politicii desfăşurate de domniile lor. Într-o întîlnire paradoxală, aceste discursuri ale oficialităţilor se apropie de cele ale membrilor opoziţiei, care mizează exclusiv pe temele discursului revoluţionar; dacă observăm însă că şi cultura politică din care îşi trag energiile guvernanţii este o versiune a revoluţionarismului bolşevic, întîlnirea nu mai e paradoxală: limbajul revoluţiei e unic, doar actorii au alte portrete. Partidele naţionaliste delirează, refuzînd orice raliere la un limbaj universal: acest delir le permite să îşi asocieze "din mers" teme foarte diverse, de la atacuri violente la adresa pieţei libere (în virtutea protecţiei necesare a teritoriului scumpei ţărişoare) la etichete liberale, în combinaţii absurde (de tipul "liberalism naţional"). Evoluţia cea mai interesantă e cea a Convenţiei Democratice, care după un discurs claustrat în temele Revoluţiei (cu termeni-cheie ca *schimbare radicală, revoluţie morală, medicină socială*) şi-a asezonat intervenţiile cu motive ale teoriei pieţei (într-o variantă cenzurată, de tip social-creştin, datorată probabil voinţei de a pune de acord orientările felurite, libertariene şi creştin-democrate, din interiorul său), pentru ca în ultimul timp să încerce terenul teoriei contractului. Această ultimă raliere ideologică este cu totul derizorie, pentru că e doar o sumă de promisiuni electorale, în primul rînd, anti-liberale, deci în contradicţie cu susţinerea anterioară a libertăţii economice (cum bine a observat dl. Andrei Cornea), promisiuni aşezate sub numele de "contract cu România". Nici unul dintre membrii Convenţiei Democratice nu pare a realiza că schimbările de acest fel, fie şi superficial asumate, implică modificări importante în supoziţiile despre indivizii cărora finalmente Convenţia li se adresează. Cred, de aceea, că vom avea de ales, din nou, între sinistru şi ridicol.

Cristian PREDA

TV (totul de vînzare)

O emisiune cu probleme

După ce a realizat, cîţiva ani la rînd, o emisiune, de multe ori dezlînată, dar de fiecare dată îndrăzneaţă şi ambiţioasă, pe programul II al Televiziunii Române, emisiune care a reuşit să întrecă în audienţă multe emisiuni de pe programul I, vedetă, al aceleiaşi televiziuni, Mihai Tatulici a plecat. Avea unde, îşi făcuse un nume: tocmai se afla în pregătiri un post privat ce se anunţa deosebit de ambiţios, Tele 7 abc. A fost director general al acestui post vreme de aproximativ un an, timp în care a pus pe picioare şi a realizat constant – cîteva luni, personal – emisiunea-pivot a întregului post, un *talk-show* de multe ori dezlînat, dar întotdeauna îndrăzneţ şi ambiţios, care a reuşit să cearnă societatea românească a momentului actual pînă aproape de particulă.

Cînd postul cu pricina a început să fie traversat de diverse (dar bine păstrate secrete) frămîntări, Mihai Tatulici a plecat. Nicăieri, de data aceasta. După ani de emisiuni, la început săptămînale, apoi zilnice – nimic.

Nu, însă, neantul. Ambiţia nu doarme, astfel încît Mihai Tatulici a pus, încet, pe picioare o revistă săptămînală, după modelul declarat al **Newsweek**-ului, intitulată **Privirea**, aflată acum la cele dintîi numere ale ei. Dar mai ales, mai ales, Mihai Tatulici a devenit un adevărat capitalist în domeniul *media*, renunţînd să-şi mai vîndă, din principiu sub preţ, forţa de muncă şi începînd să-şi vîndă, "la liber", produsele: s-a privatizat, înfiinţînd ceva ce nu exista pînă atunci la noi, dar care constituie aproape regula pe pieţele audiovizuale occidentale – o societate particulară de producţie de programe TV, denumită **MTProduction**. Telespectatorii care frecventează posturile franceze şi italiene de televiziune s-au obişnuit, probabil, cu diverse figuri de realizatori-prezentatori de emisiuni-*show* care au ziua lor fixă din săptămînă cînd pot fi vizionaţi. Ei bine, în cele mai multe dintre cazuri, aceşti realizatori-vedetă, care reuşesc să triumfe în arena *audimat*-ului, nu sînt angajaţii postului care le difuzează emisiunile, ci patronii unor societăţi care produc respectivele emisiuni ce sînt, apoi, vîndute postului cu pricina. Recent, săptămînalul francez **Télérama** se făcea ecoul unor dezvăluiri făcute de un deputat al majorităţii (Alain Griotteray), care atrăgea atenţia asupra unei „scandaloase derive": "Cu excepţia, firească, a emisiunilor informative, dar şi a unor emisiuni precum **Bouillon de culture**, **Thalassa**, **Faut pas rêver** şi a altora, de mai mică rezistenţă sau de programare tîrzie, France Télévision (adică posturile France 2 şi France 3, canalele serviciului *public* francez, n.m., B.G.) comandă multe dintre programele sale în exterior": "Reprezentînd un total de 640 milioane de franci dintr-un buget global de 4,8 miliarde", contractele încheiate *de stat* cu societăţi *particulare* de producţie televizuală "se repartizează astfel: 144,73 milioane pentru Jacques Martin Productions, 134,75 milioane pentru societatea lui Jean-Luc Delarue, 115,5 milioane pentru aceea a lui Arthur, 89,56 milioane pentru societatea lui Michel Drucker, o sută de milioane pentru societatea lui Nagui, 52,55 pentru cea a lui Mireille Dumas" (Jean Belot, "Ils vont finir par tuer la télévision publique", **Télérama**, 18-24 noiembrie 1995).

La noi nu se întîmplă, încă, aşa ceva: "privaţii" nu se amestecă deocamdată cu statul, adică cu televiziunea acestuia, bună, cu buzunarele goale şi plictisită, parcă, de ea însăşi, numai pentru o putere despre care nu se poate spune cu precizie cît este de săracă şi cît este de meschină. Dar, revenind la Mihai Tatulici, este clar că spre aşa ceva tinde, ceea ce constituie, evident, un nou şi important pas – "de import", firesc – spre constituirea unei adevărate *pieţe* a audiovizualului în România.

Exemplul îl constituie noul *talk-show* conceput şi realizat de Mihai Tatulici – prin societatea M(ihai) T(atulici) P(roduction) – şi vîndut, prin contract, recent-naţionalului post privat **Pro TV** (despre care voi discuta cu altă ocazie), care îl difuzează în fiecare marţi, între orele 22,30 şi 24,00.

După **Veniţi cu noi pe programul doi** şi **Chestiunea zilei**, iată, acum, de acelaşi autor (va trebui să ne obişnuim cu folosirea acestei respectabile notiuni şi în ceea ce priveşte televiziunea!), **Deşteaptă-te, române!**

Este o emisiune care, ideal, n-ar trebui să existe. Care există numai pentru că ceea ce ar trebui să existe nu există. Ce vreau să spun? Că într-o societate care ar reuşi să se apropie suficient de idealul democratic, presa ar fi mult diminuată, dacă n-ar trebui să dispară cu desăvîrşire sau să-şi schimbe complet înfăţişarea. Exagerez, firesc, dar noua emisiune a lui Mihai Tatulici există numai pentru că între organismele *statului* şi o *societate* neredevenită încă *civilă*, precum a noastră (aflată, cu alte cuvinte, la limita de jos a conştiinţei – diversificate – de sine, acolo unde nu mai începe decît stepa masificării informe), *comunicarea* aproape că nu există. Astfel încît rolul presei devine unul de *semnalizare*, dar şi de operare a *justiţiei sociale* inexistente, de trezire a atenţiei şi de retrezire a societăţii ("civile") la conştiinţa de sine. Ea se adresează cel mult *indirect* statului, care este ca şi exclus din discuţie, abandonat propriei indiferenţe (interesate) faţă de societate, guvernată nu atît "politic", cît mai curînd "biopolitic", conform principiului "*faire vivre et laisser mourir*", ca *populaţie* şi prea puţin ca *societate* (cf. Michel Foucault, *Istoria sexualităţii*). Ea se adresează societăţii ca atare, informînd-o despre ea însăşi, "trezind-o" din adormire şi uitare de sine, testîndu-i reflexele comunitare elementare. Cînd *politica socială* nu există decît (cel mult) pe hîrtie, ultimul recurs posibil îl reprezintă apelul la caritate, la milă, la ceea ce în secolul trecut purta numele de filantropie.

Emisiunea de marţi, 26 decembrie 1995, a fost deosebit de crudă. Căci Mihai Tatulici, netemător cum îl ştim, fără spaimă de "probleme" (în toate accepţiile cuvîntului), a lovit – pedagogic – în toate părţile, încercînd să-i trezească la ceea ce trebuie să fie atît pe membrii societăţii şi pe reprezentanţii statului, cît şi pe paradisiacii soţi Chelaru, părinţi a şapte copii, şomeri fără perspectivă şi mai ales fără ambiţie (păcat suprem, aşa cum a ţinut să reiasă Mihai Tatulici), fără "visuri" şi fără "vise". Emisiunea a avut, cum era de aşteptat, succes. Dovada au constituit-o ajutoarele pur private sosite la Pro TV în numai cîteva ore. Privind-o, nu puteai să nu-ţi spui – cum am şi spus-o deja – că este scandalos că o astfel de emisiune trebuie să existe, că *poate* să existe. Căci ce poate face, la urma urmelor, presa? Cît? De ce trebuie să fie ea cea care împarte dreptate, sub forma foarte tangibilă de bunuri? De ce trebuie să ajungem să ni se vîndă ţigări, tampax-uri şi, culmea, oferte de asigurare pe spinarea unor nefericiţi uitaţi şi de stat, dar şi de ei înşişi? Aceasta să fie starea noastră: mizerie profitabilă, comercializabilă?

Ştiam, apoi, că ziua de lucru de 8 ore este un cîştig social care datează dinainte de instaurarea comunismului în vreo parte a lumii. Am aflat însă, prin gura lui Mihai Tatulici, că un salariu, oricare ar fi el (să zicem, în speţă, 350.000 de lei) se negociază nu în schimbul a 8 ore de lucru, ci a 14! E, aici, cel puţin o grabă de exprimare, dacă nu chiar, mă tem, un viciu de gîndire: fiecare trebuie să fie *liber* să muncească mai mult ca să cîştige mai mult, dar salariul nu trebuie să "cumpere" omul cu totul, *en gros*, împărţindu-i viaţa numai între muncă şi somn.

Invitaţii suave la "exploatare", apel la sentimente filantropice: ne aflăm în plin secol XIX, dacă nu chiar la sfîrşit de XVIII. Dar parcă am mai trecut o dată pe aici! Singura "noutate", singurul element de "modernitate" în această ecuaţie: *televiziunea*. Mă întreb, totuşi, cîtă noutate efectivă constituie ea, în condiţiile în care, simplu mijloc, simplă unealtă, a ajuns să ocupe locul lăsat gol de Biserică şi de etica, protestantă sau nu, a capitalismului. Chiar, mai este subîntins capitalismul (românesc) contemporan (în mod pur cronologic, date fiind anacronismele pe care le-am văzut) de vreo "etică"? Căci doar prezenţa uneia i-a asigurat reuşita istorică...

Bogdan GHIU

Economie

FMI-ul ne va dădăci încă 15 luni

Dosarul valutar se numără între priorităţile din anul în care abia am intrat. Moştenirilor lăsate de 1995 (piaţa interbancară s-a dereglat brusc în ultimele două luni şi încă nu dă semne de echilibrare; importurile au devansat dramatic exporturile; guvernul a întîmpinat mari dificultăţi în mobilizarea fondurilor necesare pentru achitarea facturii resurselor energetice) li se adaugă acum noi probleme ce-şi aşteaptă soluţionarea. Redresarea balanţei de plăţi externe va fi examenul cel mai dur în 1996.

România va rambursa, pînă la sfîrşitul acestui an, datorii externe în valoare de 980 de milioane de dolari, potrivit datelor furnizate de Ministerul Finanţelor. O sumă mai mare decît cea plătită în 1995, cînd totalul ratelor scadente şi dobînzilor din contul creditelor obţinute pe plan internaţional a fost de 870 de milioane de dolari.

În acelaşi timp, prelungirea de către FMI a Acordului stand-by cu România implică noi acumulări valutare obligatorii. Se are în vedere, mai cu seamă, creşterea cu 400 de milioane de dolari a rezervei de devize liber-convertibile şi reducerea deficitului balanţei comerciale de la 4,7 procente din PIB în 1995 la numai 3,4 procente în noul an.

Va fi deci nevoie, în 1996 faţă de 1995, de un surplus valutar de peste 2 miliarde de dolari. Sumă din care nici măcar a şaptea parte nu va putea fi acoperită de împrumutul de la FMI. Creditul, limitat la 350 de milioane de dolari, va fi derulat pînă în aprilie 1997 în rate trimestriale de cîte 70 de milioane de dolari. Cum se explică, totuşi, în aceste condiţii entuziasmul cu care Guvernul României şi Banca Naţională au primit, la finele anului trecut, vestea prelungirii cu 15 luni a Acordului cu Fondul Monetar Internaţional? Răspunsul la întrebare necesită o atentă analiză a mai multor factori, atît obiectivi, cît şi subiectivi.

Din rîndurile clasei politice de la noi, în repetate ocazii, se fac auzite voci ce-şi manifestă deschis indignarea pentru faptul că România acceptă rolul de dădacă pe care şi-l asumă Fondul Monetar Internaţional. E greu de descifrat, în acest cor, cîte voci exprimă o indignare reală (pentru că, într-adevăr, consideră că trebuie să reuşim numai "prin noi înşine") şi cîte încearcă să acumuleze capital electoral. O întrebare nu poate fi însă ocolită: există şi o altă soluţie? Este cunoscut faptul că numeroase alte ţări, chiar dintre cele cu rezultate economice mai bune, se lasă dădăcite de FMI. Deşi, de la un capăt la altul a lumii, înaltul for financiar este criticat sau blamat. Numai rareori însă (în situaţii excepţionale) i se întoarce spatele. Mulţi se întreabă: "Poate fi numită măcar o singură ţară care a reuşit să se redreseze cu ajutorul FMI-ului?" Imediat vine, în replică, o altă întrebare: "Sînt cunoscute ţări ce au reuşit fără FMI?" Adevărul este că la ambele întrebări se poate răspunde şi afirmativ, dar şi negativ. Un lucru este însă cert: dacă FMI-ul ar întoarce spatele unei ţări (şi dacă ţara în cauză nu este America sau Japonia ori nu face parte dintr-un bloc economic puternic), întreaga piaţă financiară internaţională i-ar urma exemplul.

De altfel, noţiunea de dădăceală din partea FMI, folosită deseori de analiştii din numeroase ţări, nu este tocmai corectă. FMI-ul o neagă, precizînd că ar induce o notă falsă: intervenţia Fondului în programele de guvernare. Şi recent, la Sofia, în cadrul unui seminar organizat de Banca Mondială, la care au participat toate instituţiile financiare internaţionale, experţii FMI au precizat că forul pe care îl reprezintă nu indică în nici o situaţie soluţii economice sau programe de guvernare. Pretenţiile FMI-ului, oricît ar fi de mari, se rezumă numai la performanţe economice. În mod deosebit a fost subliniat faptul că Fondul Monetar Internaţional are o politică defensivă, nu intervine decît atunci cînd îi sînt solicitate credite şi nu cere niciodată mai mult decît îndeplinirea unor obiective menite să asigure maxima valorificare a banilor împrumutaţi. Aşa cum ar proceda oricare bancă.

S-ar putea spune: aceeaşi Mărie cu altă pălărie. Şi poate că pe bună dreptate. FMI nu impune politici economice, nu cere programe specifice de guvernare, dar pretinde performanţe ce nu pot fi obţinute decît prin aplicarea unor strategii de restructurare cu foarte puţine variabile. Semnificativ, în acest sens, este faptul că din totalul împrumuturilor pe care Fondul Monetar Internaţional le-a angajat în anii 1991-1995, cu un mare număr de ţări, nici măcar jumătate nu au fost derulate pînă în prezent. Motivul: nu au fost atinse performanţele economice stabilite prin acorduri.

Ultimul Acord stand-by încheiat cu România a fost valabil pînă în decembrie '95. FMI-ul nu ne-a împrumutat însă nici măcar un singur dolar de-a lungul întregului an ce a trecut. O delegaţie a Fondului era aşteptată în februarie, pentru a constata dacă sînt îndeplinite condiţiile pentru acordarea tranşei a doua de împrumut, de 265 de milioane de dolari. Respectiva delegaţie a sosit abia în vară. Examinatorii au lăudat politica macroeconomică a guvernului, au dat note bune pentru deschiderea Bursei de Valori, pentru noul sistem de plăţi, pentru dinamica ratei dobînzilor şi a cursului de schimb (cu rezultate notabile atunci), dar au amînat încheierea mediei generale. A fost precizată şi cauza: aglomerarea unor fenomene ce trag înapoi economia românească, Reprezentanţii FMI şi-au manifestat îngrijorarea cu deosebire faţă de cererile excesive de finanţare ale regiilor şi marilor societăţi comerciale cu capital de stat – adevărate aspiratoare de bani, blocate de arierate şi pierderi, ce pun în pericol atît economiile populaţiei, cît şi investiţiile. Partea română a sperat că totuşi a doua tranşă a împrumutului va sosi. Ea a fost aşteptată în august, apoi în septembrie. În octombrie s-a întîmplat ceea ce reprezentanţii FMI-ului au prevăzut: piaţa valutară s-a dezechilibrat, spirala inflaţionistă a fost repusă în funcţiune, iar românii nu s-au înghesuit să-şi depună cupoanele. Pe fondul acestor realităţi, banii de la FMI n-au mai venit.

În decembrie '95, Acordul stand-by cu România a expirat. Regula impunea încheierea unui alt acord, ceea ce presupunea un lung şir de negocieri, inclusiv înfruntarea pericolului unei noi confruntări parlamentare, într-un moment în care partidul de guvernămînt îşi reconsideră alianţele. Şi e aproape sigur că, după precedentul creat în 1993, cînd acordul anterior a fost votat de Corpurile Legiuitoare, un nou document cu Fondul Monetar Internaţional ar fi urmat aceeaşi cale. Aşa că Guvernul României şi Banca Naţională au solicitat să se aplice excepţia: prelungirea acordului existent. Şi iată că, în decembrie '95, a sosit răspunsul aşteptat. FMI-ul a prelungit cu încă 15 luni Acordul cu România. Urmări? Pe plan intern, intervine un nou răgaz (de un an şi un trimestru) pentru înfăptuirea reformelor economice. Pe plan extern, imediat după primirea undei verzi de la FMI, Banca Mondială a şi luat în discuţie aprobarea împrumutului FESAL, de 280 de milioane de dolari. Totodată, România are un cec în alb (şi acesta este principalul avantaj al prelungirii acordului) de a face împrumuturi pe piaţa internaţională de capital în condiţii mai puţin aspre.

Ce impune FMI? Pe lîngă acumulările de valută, amintite deja, se cere ca România să realizeze în 1996 o creştere economică de peste 4% şi o inflaţie sub 20%. Plus grăbirea privatizării şi restructurării. Acestea sînt exigenţele. Timpul va arăta ce va fi realizat şi ce nu. Şi, desigur, ce şanse vom fi în stare să ne asigurăm în aceste 15 luni pe care Fondul Monetar Internaţional ni le-a acordat.

Adrian VASILESCU

Greşeli stupide şi greşeli fatale

Toate retrospectivele radiotelevizate ale anului 1995 au inclus catastrofele aviatice militare şi civile printre evenimentele social-politice imposibil de ignorat. Aparent fără legătură cu puterea şi cu opoziţia, cu starea economiei şi cu derutele psihologice ale tranziţiei, faptul că România se află în topul tragediilor datorate prăbuşirii unor aparate de zbor e la fel de semnificativ ca eşecul privatizării, ca vizita şefului statului la Casa Albă ori ca semnarea triumfală şi ruperea cu scandal a pactului cvadripartit. Din prea mare încredere în ei înşişi, din neglijenţă sau din nenoroc, din spirit de economie sau din absenţa spiritului de echipă, cei mai bine cotaţi piloţi ai regimului trecut şi-au pierdut viaţa. Mitul profesionalismului în orice condiţii, al superiorităţii cu mijloace tehnice depăşite, al infailibilităţii demiurgice garantată prin mîndrie naţională ori bune relaţii cu treimea sfîntă a început să se clatine, chiar dacă presa, clasa politică şi membrii comisiilor de anchetă s-au opus cît au putut de mult valului de neîncredere şi erodării unei imagini ce părea bătută în cuie. **Greşeala de pilotaj** a fost, pînă la urmă, admisă în vocabularul nostru comun, chiar dacă numai cu jumătate de gură şi însoţită de inevitabile bănuieli despre comploturi masonice ori kaghebiste. În schimb, **greşeala legislativă** a fost amendată public în fel şi chip, inclusiv prin greve, demonstraţii şi plîngeri la Consiliul Europei, deşi parlamentarii refuză din ce în ce mai agresiv efectele ignoranţei lor şi realitatea pentru care dezbat şi aprobă acte normative. Vrînd-nevrînd, chiar şi cabinetul Văcăroiu ne-a lăsat şansa de a vedea **greşeala guvernamentală** recunoscută pe ici-pe colo (ca în cazul demiterii unor primari ori al taxei pentru trecerea frontierei), iar preşedinţia s-a trezit brusc autocorectîndu-şi (mai mult de nevoie decît de voie) poziţia greşită faţă de provocările "istorice" ale Budapestei, de obrăznicia prefăcută a aliaţilor guvernamentali ori de ironiile presei. Majoritarii n-au ezitat să declare că au greşit încheind o alianţă în defavoarea reformei, a interesului naţional, a consolidării instituţiilor democratice. Extremiştii din PRM şi PUNR au declarat în gura mare că au greşit susţinînd un guvern corupt, un preşedinte "care a închinat ţara evreilor ca să-i fie lui bine", un proces legislativ care a adîncit haosul, criza şi disperarea. Socialiştii lui Ilie Verdeţ au pus sub semnul erorii politice majore conlucrarea cu partidul condus de Adrian Năstase. Însuşi Virgil Măgureanu ne-a lăsat să înţelegem că instituţia siguranţei naţionale a comis cîteva greşeli grave şi că profesioniştii serviciilor secrete se pot deconspira precum adolescenţii dacă umbrela partidului unic nu-i mai face invizibili, imbatabili şi omniscienţi. Un serviciu secret călcînd strîmb din întîmplare sau pentru că aşa vor multele sale surate neoficiale, o instituţie prezidenţială pusă aproape săptămînal în situaţia de a se disculpa sau delimita, un cabinet bîjbîind între gafele faţă de sindicalişti ori studenţi şi scadenţa datoriilor "de onoare" faţă de formaţiunile parlamentare care îl compun, îl sprijină sau îl înghesuie în corzi, un partid de guvernămînt timorat de proporţiile crizei social-economice, de şantajele aliaţilor, de nemulţumirea Cotrocenilor, de reproşurile străinătăţii - iată principalele nuanţe ale tabloului în spatele căruia actuala putere se pregăteşte asiduu pentru alegerile viitoare. Din strategia preelectorală a făcut parte, în a doua jumătate a lui 1995, şi recunoaşterea cu ţîrîita a celor mai costisitoare sau mai zgomotoase greşeli. O putere care ştie să-şi mărturisească la timpul potrivit eşecurile îşi conservă dreptul de a reajunge la cîrmă pe căi naturale. Din contră, un regim politic autosituat deasupra dreptului la eroare nu poate sfîrşi decît asemeni dictaturii comuniste, la a cărei cădere am contribuit cu toţii în 1989. Cu cît sînt mai vulnerabile şi mai nesigure pe succesul lor electoral, cu atît forţele politice ale unui stat pluripartit evită să-şi vadă şi să-şi analizeze propriile greşeli. La noi, slăbiciunea opoziţiei întrece cu mult, din acest punct de vedere, slăbiciunile explicabile ale taberei aflate la guvernare. Singurul partid convins că n-a făcut în şase ani nici o greşeală politică e PNŢCD (rebotezat Convenţia Democratică) şi singurul lider pentru care propriile greşeli sînt invenţia "duşmanului de la Cotroceni" ori a gazetarilor aflaţi în solda puterii e preşedintele Emil Constantinescu. Asupra lui a căzut povara "convingerii unanime" că Maniu n-a săvîrşit nici o greşeală şi e un martir, că urmaşul său Corneliu Coposu a fost un politician desăvîrşit şi trebuie martirizat grabnic, aşadar - pe cale de consecinţă - "alesul" ţărăniştilor nu poate fi decît un ins providenţial, perfect pentru rolul de şef de stat şi deci tratabil ca un preşedinte al tuturor românilor, cu mult înainte de a fi obţinut necesara majoritate. De pe acest soclu, candidatul Convenţiei a devenit mai iritabil decît propriul său adversar, supărîndu-se de-a valma pe "moravurile cataveneilor" şi pe retrospectivele politice ale Europei Libere, după ce cîţiva ani buni a fost supărat pe electoratul care nu a ştiut să se ridice la înălţimea idealurilor sale de conducător. Nestăpînita mînie prezidenţială împotriva condeierilor contestatari a fost şi rămîne ridicolă în ochii oamenilor de presă, dar alegătorul proiliescian a avut şi are dreptul s-o recepteze ca pe-o reacţie normală, ca pe-o dovadă de omenească şi excesivă sensibilitate. În schimb, mînia unui candidat la funcţia supremă faţă de aceiaşi condeieri contestatari e jalnică pentru oricare dintre cetăţenii cu drept de vot - indiferent că opţiunile lui sînt de dreapta sau de stînga, antiguvernamentale, antimonarhiste, antioccidentale sau anticeauşiste.

Alternanţa puterii şi jocul politic democratic continuă să fie blocate de psihologia ţîfnoasă a vîrfurilor : dacă şeful statului şi-ar putea dori un adversar mai capabil decît el şi un înlocuitor care să-i întreacă performanţa politică, iar contracandidatul opoziţiei ar şti fără să-i spună alţii că nu toţi gazetarii care-i văd gafele sau neputinţa sînt cumpăraţi de Palatul Cotroceni, procesul electoral ar avea şanse să intre în normalitate.Cum trăim sub zodia condiţionalului optativ, rotaţia la guvernare, de care ar avea nevoie şi puterea şi opoziţia, e respinsă de fapt de ambele tabere, deşi Convenţia Democratică crede şi acum că ea însăşi nu are nici o vină, nici o responsabilitate, nici un pilot neprofesionist.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Optimism prudent

O neîntreruptă mirare a dominat anul 1995, fie că a fost vorba de război, de pace, de terorism, de corupţie, de catastrofe sau de alegeri. Violenţa se autoreglează conform unor reguli care ţin seama de simetrie şi nu modifică suma finală a victimelor. Acordurile din Irlanda sau Orientul Mijlociu, care par să găsească o reglementare pentru conflicte care durează de decenii, sînt însoţite de veşti despre reluarea ostilităţilor din Afganistan, Sri Lanka, despre pregătiri pentru un masacru în Burundi, după modelul celui din Rwanda. Cînd se obţine o încetare a focului la Sarajevo, reîncep bombardamentele în Cecenia. Asasinarea lui Yitzhak Rabin pune sub semnul întrebării calitatea păcii care se instaurează în zgomot de fanfare. Reflectoarele actualităţii pun o lumină puternică pe feţele unor anonimi care intră brusc în istorie: Timothy McVeigh, autorul prezumtiv al atentatului din Oklahoma, un tînăr cu o biografie atît de americană, a fost braţul activ al unei structuri organizate sau un "iluminat", un "răzbunător" care a vrut să experimenteze pe viu jocurile video? Comanditarul atacului din metroul din Tokio pare o persoană foarte nepotrivită pentru turbulenţe: Shoko Asahara e mic, grăsuţ, orb şi diabetic, dar se simte responsabil pentru sfîrşitul lumii. Ygal Amir le spunea tuturor că primul-ministru Rabin trebuia pedepsit pentru "trădare". Nimeni dintre cei care ar fi vrut şi ar fi putut să oprească gestul ucigaş nu l-a luat în serios. După ce se stinge emoţia momentului şi sînt plînse victimele, aceeaşi întrebare, fără răspuns, se pune peste tot: o acţiune preventivă eficientă ar presupune limitarea libertăţilor individuale, a libertăţii de conştiinţă, o prezenţă sporită a forţelor de represiune. Democraţiile stabile ezită în faţa unor asemenea decizii.

În ţările unde se încearcă construcţia democratică simultan cu reconstrucţia economică, populaţia votează pentru formaţiunile politice care promit ordinea şi analiştii politici caută motive de linişte în tăietura costumelor noului preşedinte polonez şi în discursul ambiguu al cîştigătorului alegerilor parlamentare din Rusia. Comuniştii de la Moscova, partidul de extremă dreapta din Austria, islamiştii din Turcia obţin aproximativ aceleaşi procente la urne. Între ele nu există nimic comun decît sprijinul acordat de internaţionala nemulţumiţilor. Atîta doar că în Austria votează pentru Heider cei care consideră excesivă prezenţa musulmanilor pe teritoriul lor, iar stînga poloneză, oricît de devotată ar fi ea cauzei proletariatului, nu priveşte cu ochi buni instalarea la Moscova a unor lideri care doresc refacerea zonelor de influenţă din anii războiului rece sub lozinca "Autocraţie, ortodoxie, spirit naţional". În noul context mondial, din care a dispărut - sau se spune că a dispărut - o importantă linie de despărţire, alianţele sînt fragile şi schimbătoare.

Uniunea Europeană se alcătuieşte cu greu, generosul proiect iniţial este mereu diminuat, deciziile majore sînt amînate: uneori pare că ţările foste comuniste se zbat să obţină invitaţii la un bal care nu se mai ţine. Ceea ce n-ar trebui, totuşi, să le împiedice să mănînce bine acasă. A devenit din ce în ce mai dificilă asumarea destinelor unei colectivităţi şi nu e de mirare că sporeşte numărul demagogilor, dar şi al celor care renunţă să se angajeze în cursa politică, cum a fost în Franţa Jacques Delors şi în Statele Unite generalul Colin Powell. Cei care ştiu stau pe margine şi scriu cărţi şi articole, iar cei care nu ştiu se înghesuie la cîrmă.

Toate acestea sînt privite de unii cu optimism moderat şi de alţii cu pesimism prudent.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Privatizare, popor, astre

La sfîrşit de an, în plin proces de privatizare accelerat şi prelungit (mai mult prelungit decît accelerat), ziarele se răfuiesc, săracele, cum pot cu problemele rămase nerezolvate în 1995, sperînd, ca tot românul imparţial, că acestea îşi vor găsi dreapta soluţie în 1996. Fiecare după puteri, după dorinţe şi (mai ales) după interese, încearcă să-şi aducă o cît de mică şi neînsemnată contribuţie la binele general şi (respectiv) particular. Şi chiar dacă sfîrşitul de an înseamnă foarte multe lucruri - de la istorica zi de 30 decembrie, lăsată cu totul de izbeliţe şi de stînga, şi de dreapta, la plugušor şi colinde - tot cuponiada îi stă la inimă gazetarului român, suflet din sufletul neamului său. "Excluderea societăţilor de valori mobiliare din rîndul operatorilor care se pot implica în procesul de privatizare în masă dovedeşte încă o dată că administraţia rămîne profund tributară dogmelor din cărţile cu coperţi roşii. Teama că cineva s-ar putea îmbogăţi bîntuie ca o stafie mintile guvernanţilor şi legiuitorilor noştri" (**Curierul naţional**, 29 decembrie). În ciuda oricărei stafii, cine a fost sau este "cineva" continuă să se îmbogăţească. Iar încetineala privatizării se explică, după opinia **Cronicii române**, prin rezistenţa opusă de poporul din fabrici şi uzine: "Ne-am fi privatizat noi mult mai repede dacă acolo jos, în fabrici şi uzine, n-ar fi fost masa de presiune, pentru care singura politică valabilă rămîne cea a măririi salariale, concomitent cu scăderea preţurilor". Dar redactorul şef al ziarului galben nu cade în pesimism din cauza unei asemenea mase care în loc de cupoane milionare se încăpăţînează să vrea preţuri mici şi salarii mari şi face, la sfîrşit de an, o descriere din care nu ne putem da seama exact dacă e vorba chiar despre ţara noastră: "Economia de piaţă avansează, sectorul privat creşte văzînd cu ochii, investiţiile străine sporesc, Vestul începe să găsească şi cuvinte de laudă pentru România, s-a îmbunat şi FMI-ul, am bătut şi la porţile UE, America ne-a deschis uşa..." Nimic de zis, "tout est pour le mieux, dans le meilleur des mondes possibles"...

Între doi ani, **Adevărul** e şi el cu ochii pe popor, chemat să clarifice, în anul ce vine, ce mai e de clarificat: "Hotărîtor sau nu, 1996 este cert că va trebui să fie anul clarificărilor. În plan politic, incongruenţa faptelor cu declaraţiile de tribună va fi greu să mai aibă şanse de succes. Cetăţeanul a început deja să simtă forţa pe care i-o dă votul. Chemarea sa la urne - mai întîi pentru locale şi apoi pentru alegerile parlamentare şi prezidenţiale - trebuie însoţită de un mesaj clar, care să-l convingă că speranţa pe care cu greu o mai păstrează în suflet are ceva sorţi de izbîndă. Din păcate însă în anul electoral 1996 se intră fără ca (sic!, n.n.) cele două legi de care depinde în mod esenţial instaurarea unei autentice democraţii cu viaţă lungă - Legea partidelor şi o nouă Lege electorală - să fi fost adoptate. Fără ele este greu de trecut peste interesele politicianiste de moment şi este greu de spus că 1996 are semne prea bune pentru democraţia românească" (**Adevărul**, 30 decembrie). Lucru de neconceput în urmă cu doar cîţiva ani, **România liberă** e cam de aceeaşi părere, cel puţin în privinţa rolului hotărîtor al votului: "Experienţa acumulată de electorat în aceşti ultimi şase ani, în ciuda manipulării înverşunate, va avea un cuvînt decisiv". Dar nu de lipsa legilor electorale se sperie ziarul d-lui Băcanu, ci de aceea a surselor de informare alternative: "Atît timp cît singura sursă de informare a majorităţii populaţiei în materie de campanie electorală va rămîne doar televiziunea naţională, atunci rezultatele alegerilor nu vor trebui să mire pe nimeni". Şi dacă rezultatele alegerilor pot fi, iată, bănuite de pe acum, doar aruncînd o privire spre TVR, să vedem mai bine ce prevăd astrele. "În 1996 bucureştenii n-au chef de muncă", titrează **Libertatea** (fără să precizeze dacă în anii anteriori au avut) şi ne explică: "Mesajul astrelor, decodificat în horoscopul Bucureştiului şi al locuitorilor lui, arată limpede că bucureşteanul tinde să-şi respecte timpul liber, prin odihnă şi distracţii. Va evita munca în exces, fugind de programul prelungit sau, Doamne fereşte!, munca sîmbăta şi duminica". Ziarul citat uită să spună care este, din acest punct de vedere, raportul dintre Capitală şi provincie. Cum în Bucureşti trăiesc doar două milioane şi ceva de cetăţeni, 10 % din populaţie, nu ne rămîne decît să sperăm că acolo sus, printre astre, predomină tot principiul majorităţii, aşa că se va gîndi cineva şi la restul de 90 % al poporului român. (M.V.)

Pentru o justiție de partea dreptății

- în loc de argument -

"... legile își păstrează creditul nu pentru că sînt drepte, ci pentru că sînt legi. Grație fundamentului mistic al autorității lor, căci ele nu au vreun altul. (...) Cine li se supune pentru că sînt drepte nu li se supune exact pentru ceea ce ar trebui."

(MONTAIGNE, 1588)

"DREPTATE, PUTERE. - Drept este ca ceea ce e drept să fie urmat, necesar este ca ceea ce este mai puternic să fie ascultat. Dreptatea fără putere este neputincioasă; puterea fără dreptate este tiranică. Dreptatea fără putere este contestată, fiindcă există întotdeauna răuvoitori; puterea fără dreptate este învinuită. Așadar puterea și dreptatea trebuie așezate laolaltă, și aceasta trebuie făcut astfel încît ceea ce e drept să fie puternic, sau ceea ce e puternic să fie drept."

"... s-a ajuns ca unul să afirme că esența dreptății este autoritatea legiuitorului, altul - folosul suveranului, un altul - obiceiul locului, care este cel mai sigur. Nimic - conducîndu-ne numai după rațiune - nu e drept de la sine; totul se clatină cu timpul. Tradiția consfințește justiția, prin simplul fapt că este primită; acesta este fundamentul mistic al autorității sale. Cine o readuce la principiul ei o distruge."

(PASCAL, 1651)

"... sensul justiției nu se epuizează în edificarea de sisteme juridice (...). (...) dreptatea este cel mai adesea ceea ce lipsește, iar nedreptatea ceea ce predomină, oamenii avînd o viziune mai clară asupra a ceea ce lipsește din relațiile umane decît asupra dreptei modalități de a le organiza. Iată de ce, chiar și pentru filosofi, nedreptatea este aceea care pune cea dintîi gîndirea în mișcare."

"Putem oare risca să afirmăm că orice societate, fiind instituită, împarte roluri, sarcini, avantaje, dezavantaje, onoruri și îndatoriri? Ideea de justiție ne-ar cere, astfel, să plecăm de la imaginea unei societăți ce s-ar caracteriza nu numai printr-o voință de a trăi împreună, printr-o dorință de cooperare, ci și prin reguli de repartiție, părțile împărțite făcînd din fiecare cetățean un partener, în sensul propriu al acestui cuvînt. (...) Este vorba, în primul rînd, de «ocolul» prin instituție, înțeleasă ca instanță de împărțire a rolurilor, care deosebește virtutea justiției de virtutea prieteniei, aceasta din urmă avînd loc în mod direct, între doi egali, față în față, fără vreo mediere instituțională. Prietenia se adresează unui semen, dreptatea, unui terț. Astfel, «Celălalt»-ul justiției nu este «Celălalt»-ul prieteniei, ci «fiecare»-le împărțirii drepte: **suum cuique tribuere**, *conform binecunoscutului adagiu latin."*

(Paul RICOEUR, 1991)

"Justiția este o experiență a imposibilului. O voință, o dorință, un imperativ de dreptate, a căror structură nu ar fi o experiență a aporiei, nu ar avea nici cea mai mică șansă să fie ceea ce sînt, un just **apel** *al dreptății. Ori de cîte ori lucrurile trec sau se petrec bine, ori de cîte ori are loc o aplicare liniștită a unei bune reguli la un caz particular, la un exemplu corect subsumat, în conformitate cu o judecată determinată, dreptul este, poate, uneori satisfăcut, dar putem fi siguri că dreptatea nu este niciodată.*

Dreptul nu este totuna cu dreptatea. Dreptul ține de calcul, și este drept să existe drept, însă dreptatea este incalculabilă, ea impune calculul cu incalculabile; iar experiențele aporetice sînt experiențe pe cît de improbabile, pe atît de necesare ale dreptății, adică ale unor momente în care **decizia** *ce desparte dreptul de nedrept nu este niciodată asigurată de vreo regulă."*

(Jacques DERRIDA, 1994)

Iată cîteva voci, dintre mai multele care ar trebui amintite, cu numai cîteva dintre enunțurile lor despre problema - eternă - a dreptății și dreptului. Spun *voci* pentru că ele, înainte de toate, ar trebui *auzite*, nu *citite*: de cîte ori nu se întîmplă (să fie, însă, simplă întîmplare aceasta?) ca litera legii, literă fiind, adică scrisă și depozitată, să "rămînă literă moartă", lăsînd spiritul legii să plutească despărțit de corp, ca un nor întunecînd lumina dreptății, încețoșînd cetățile, în loc să le lumineze? Ce spun aceste voci, în ordinea lor impusă de arbitrarul apariției istorice?

Că dreptul nu e drept prin el însuși, că el nu reprezintă termenul ultim de referință, că se poate întîmpla (să fie, însă, aceasta o simplă întîmplare?) ca el nici să nu fie (pe de-a-ntregul) drept. Că legile, revelate sau nu, au fost instituite în urma unui act de *violență*, violență ce se reproduce apoi sub forma *apărării* dreptului. Ajung, astfel, la un alt *glas*, pe care nu l-am putut face să figureze mai sus, acela al lui Walter Benjamin, care, într-un text din 1921 (**Critica violenței**), opunea "violenței mitice" - dreptul instituit al oamenilor - "violența divină", pe care aș fi tentat s-o traduc prin *ideea infinită de dreptate*, care constituie, astfel, o *datorie*, un *imperativ*. *Dreptul, legile* sînt opera oamenilor. *Datoria* lor este ca, prin intermediul acestor legi, să facă posibilă cît mai multă dreptate cu putință, să permită dezechilibrarea balanței în favoarea dreptății și în detrimentul nedreptății. Dreptul tebuie să rămînă tot timpul deschis în direcția dreptății. Litera legii o constituie dreptul, corpul de legi, spiritul ei îl constituie dreptatea.

Ce se mai poate auzi, ce-ar mai trebui auzit?

Că - subversivă, scandaloasă idee: poliția! poliția! - puterile, în (contra) sensul lui Montesquieu, ar fi bine să fie *unite*, nu *separate*. "A aplica legea" se spune, în engleză, *to enforce the law*: legea nu recurge din afară la forță, este prin ea însăși forță, putere. Despărțită, însă, de celelalte "puteri" (cea legislativă și cea executivă), puterea judiciară poate ajunge, pînă la urmă, să le reinventeze discret, să și le subsumeze abuziv: și iată *poliția*, "brațul legii", care poate ajunge, cu toate că nu este decît o simplă "unealtă" aflată în slujba a 1/3 din putere, să "legifereze" și să "execute" (*enforce*) nepedepsită, "bîntuind" - spirit fără trup - societatea. Expresia din urmă îi aparține tot lui Walter Benjamin, care vorbește la un moment dat de "abjecția poliției" în democrație, spre deosebire de monarhiile absolute, unde puterea

© S. Gheție

era una și indivizibilă, nesilită, pe părți, ruptă în bucăți, să-și redobîndească (este tendința ei naturală) absolutul în mod ocolit, pervers, ipocrit.

Ce mai auzim?

Că dreptatea nu doar *"se face"*, trebuie tot timpul "făcută", performată, dat fiind că "starea naturală" o constituie aceea de nedreptate, ci mai trebuie și "împărțită" - și iată profilîndu-se ideea - nejuridică - de *dreptate socială*, pe care corpul de legi se cuvine să o apropie cît mai mult de Cetate, într-un mod încă și mai inaparent, adică nu prin intermediul sistemului, al "mercurialului" clasic de *pedepse*, care vădește forța și justețea legii în mod strict *negativ* și *represiv*, ci în mod *pozitiv*: legea, dreptul trebuie să facă perceptibilă justiția și ca *mînă* (chiar invizibilă) *care dă* (care, de fapt, recunoaște tacit, *dă dreptate*, confirmă îndreptățirea), nu numai ca *braț* (peste măsură de vizibil) *care ia*, care împuținează, scurtează, restrînge, îngrădește pentru a "restabili ordinea", pentru a "repara" echilibrul. Numai așa, prin *dreptate socială*, "acțiunea" pur reactivă, *a posteriori*, a dreptului poate fi echilibrată prin acțiunea socială propriu-zisă. Dreptul trebuie să echilibreze însăși dreptatea în ea însăși. Și numai așa s-ar putea umaniza "triunghiularitatea" relației de drept: dacă aceasta este oricum mediată, trece obligatoriu printr-o *instituție* (menită a reprezenta instanța transcendentă dreptului - dreptatea), acest terț instituțional este bine să se reflecte în introducerea în ecuație a terțului uman, social, capabil să spargă cuplul fatal al dreptului punitiv/retroactiv: răufăcător/victimă.

Și ce mai auzim?

Că experiența justiției este una aporetică, dat fiind că ea stă între generalitatea legii și singularitatea cazurilor individuale. Dreptatea nu e aplicare a legii, ea *se face*, rezultă în urma unei *decizii* de fiecare dată *noi, unice*.

Etc.

Am distins, ca ipoteză de lucru pentru conceperea numărului de față, trei paliere:

- *ideea de dreptate*, ca ideal dacă nu de atins, cel puțin spre care trebuie să se tindă; în fapt, este vorba de *datoria* - atît pentru legiuitori, cît și pentru executori - de *a nu uita* acest drept ideal, de a nu uita să tindă permanent spre o cît mai mare actualizare a lui;

- *dreptul*, înțeles ca ansamblu al textelor de lege dintr-un anumit moment istoric, pe baza cărora trebuie să se facă posibilă înfăptuirea dreptății, instaurarea a cît mai multă dreptate cu putință într-o societate dată;

- și *justiția*, ca aparat care, pe baza corpusului de legi, are datoria să facă, să performeze, să actualizeze cît mai "mult" din idealul etern de dreptate.

Și, dat fiind că, așa cum nu puține dintre *vocile* citate și dintre cele care ar mai fi putut fi citate insinuează, cînd nu afirmă de-a dreptul, cele trei puteri sînt doar *formal, legal* separate, în rîndul aparatului de justiție ar trebui introduși, alături de magistrații propriu-ziși și de legiuitori, și membrii executivului: tuturor le revine sarcina înfăptuirii justiției sociale, a "posibilizării" și efectuării justiției, cum am numit-o, *pozitive*, care preîntîmpină pentru a nu mai ajunge (doar) să pedepsească (în mod ipocrit, indirect, delegîndu-i pe alții). Idealul oricărei societăți, în întregul ei, ar trebui să-l constituie apropierea de idealul dreptății.

*

Există dreptate în România actuală? În ce "cantitate"? Reușește ea să încline balanța în favoarea ei, să atîrne mai greu decît nedreptatea? (Căci, poate, numai calitățile ar trebui măsurate, cîntărite... Numai ele atîrnă cu adevărat greu...) Sînt statul și societatea din România preocupate de problema dreptății, sau măcar de aceea a dreptului? Sînt ele torturate de aporiile realizării justiției?

Trăim, oare, într-o societate nedreaptă, ce lasă/favorizează nedreptatea, "natura", "stihialul" în detrimentul efortului edificării unui drept care să facă *efectiv posibilă* dreptatea?

Cîtă dreptate fac posibilă legile actuale? Cîtă dreptate se poate face, potențial, pe baza legilor existente? Și, pe baza acestor legi, cîtă dreptate face efectiv, zi de zi, aparatul numit de justiție?

Aparent, răspunsurile sînt ușor de dat: *nu, da, deloc*. Dar aceste răspunsuri implică *responsabilitatea*, pentru a răspunde drept la aceste întrebări trebuie să *decizi*. Pentru a fi justă, balanța dreptății trebuie înclinată. Dreptatea nu înseamnă egalitate, ci echivalență, proporționalitate. Iar în România balanța dreptății *este*, deci *trebuie* înclinată. *Mai mult*, poate, decît în alte părți.

Bogdan GHIU

© S. Gheție

Nelinişte a dreptului în căutarea dreptăţii

"Acum este o nevoie mai specială de a cunoaşte şi de a concepe gîndurile dreptului. Fiindcă gîndul s-a ridicat la forma esenţială, trebuie să căutăm să sesizăm şi dreptul ca gînd".

HEGEL

A pune problema raportului dintre *drept* şi *dreptate* înseamnă a formula o chestiune fundamentală pentru viaţa cetăţii. Căci de răspunsul la această problemă depinde atitudinea pe care individul este legitimat să o aibă faţă de cel mai important sistem social normativ, care este dreptul. Astfel, dacă admitem că dreptul pozitiv (adică dreptul înţeles ca lege în vigoare, aplicabilă) este purtătorul necondiţionat al dreptăţii, atunci conduita noastră în faţa imperativului legal va trebui să fie una de respectuoasă obedienţă. Dimpotrivă, dacă între drept şi dreptate nu este nici o legătură, deci dacă dreptul ne serveşte o falsă dreptate (ceea ce echivalează cu nedreptatea), umanitatea din noi ne obligă la o perpetuă revoltă împotriva legii. Ne grăbim să spunem, însă, că aceste două alternative sînt pur teoretice, căci nu putem judeca istoria dreptului, care se confundă pînă la identitate cu istoria civilizaţiei umane, prin formule generale şi tranşante. Nuanţa se impune, iar analiza trebuie raportată mereu la două realităţi foarte importante pentru jurist: nevoia socială şi nivelul de evoluţie al mentalităţii colective.

Vom observa, deci, că există timpuri şi cetăţi în care dreptul se apropie sensibil de dreptate, după cum există timpuri şi cetăţi în care între drept şi dreptate există un clivaj de netrecut. Această alegaţie este, în mare măsură, un truism, dar observaţia are valoare, pentru că ne ajută să înţelegem că dreptul este cel care se mişcă în raport cu dreptatea care ni se arată aici ca *ideal*. Cvasiunanimitatea juriştilor sînt de acord că dreptatea este valoarea supremă a dreptului şi că acesta din urmă (fie că este lege, fie că este jurisprudenţă) este chemat să transpună în social valoarea *dreptate*. În acest sens spunem că dreptatea este un ideal.

Din cîte cunoaştem, doar două sînt concepţiile care exclud dreptatea din analiza dreptului. Pe de-o parte marxism-leninismul, care aruncă dreptul pe scena luptei de clasă, considerîndu-l simplă unealtă în mîna celui care se află la putere spre a-l opresa pe cel dominat, şi, pe de altă parte, normativismul kelsenian care subjugă dreptul unei sufocante şi aride logici proprii, nelăsîndu-l să se raporteze la nimic exterior sieşi. În temeiul unor astfel de teorii, dreptului i se interzice să respire aerul proaspăt, tonifiant, propriu lumii valorilor, consecinţa directă şi dovedită fiind aceea a naşterii unui monstru orb, fără pic de raţionalitate, care se va numi, din eroare, tot drept.

Spiritul dreptului

La un moment dat, în *Principiile filozofiei dreptului*, Hegel demonstrează genial că spiritul dreptului este unul stoic. Cu alte cuvinte, dreptul îşi află validitatea numai raportîndu-se la o exterioritate. Această exterioritate este dreptatea, care există în sine şi pe care dreptul încearcă să o materializeze, adică să o instaureze ca principiu ordonator al *polis*-ului. Astfel, dreptul se află în permanentă, febrilă căutare a propriei idealităţi. De aici rezultă o tensiune interioară care face ca dreptul să fie viu, dar pe care numai cunoscătorii de bună-credinţă o simt. De afară, dreptul se vede ca un aisberg, e rece, mat, e implacabil. În realitate, dreptul este căutare, nelinişte, Jhering descriindu-l ca pe o veritabilă luptă.

Spiritul stoic al dreptului se explică şi prin aceea că dintre toate orientările filosofice ale Greciei antice, nici una nu a avut succes mai mare la Roma decît stoicismul. S-au scris tomuri pentru a se explica de ce. Fapt este că romanii, legislatorii absoluţi, şi-au edificat cetatea în acest spirit. Dreptul de astăzi, cel puţin în dimensiunea sa continental-europeană, este constituit pe temelia dreptului roman şi i-a moştenit din plin spiritul. Şi astăzi apreciem dreptul aşa cum ne-a învăţat Cicero, adică prin raportare la "dreapta raţiune", care nu este altceva decît înţelegerea raţională a dreptăţii.

Cum aflăm, însă, dacă o normă juridică este dreaptă sau nu? Ce criteriu putem utiliza spre a aprecia justeţea unei hotărîri judecătoreşti?

Legea

Un vechi principiu de drept, aflat în *Digestele* lui Justinian, ne spune că nu trebuie să deducem dreptul din norma juridică, ci norma juridică trebuie dedusă din drept. E un fel de gîndire structuralistă *avant la lettre*, care ne recomandă să apreciem dreptul observînd structura imediat superioară şi nu pe cea imediat inferioară. Pe cale de consecinţă, legea se va raporta la scopul ei: instituirea dreptăţii. Legea este expresia voinţei grupului majoritar. Ea nu este perfectă şi de aceea ea trebuie să se menţină ca perfectibilă. În orice caz, congruenţa dintre lege şi dreptate nu poate fi apreciată electoral. Ceea ce primează întotdeauna în ochii legiuitorului este utilitatea imediată a legii. Reflexul social al acestei viziuni preponderent utilitariste este acela că legea se impune mai ales prin caracterul ei sancţionator şi nu prin caracterul ei exemplar. Încă Montaigne scria: *"Les lois se maintiennent en crédit, non parce qu'elles sont justes, mai parce qu'elles sont lois"*.

Există, însă, două criterii care ne pot indica dacă o lege este dreaptă sau nu. În primul rînd, reacţia corpusului social. Dacă legea va fi respectată, dacă nu se vor dezvolta practici de eludare a legii, avem un prim indiciu că legea are în ea o doză de dreptate. Judecata aceasta este una statistică, căci încălcarea legii este o fatalitate. Interesează aici dimensiunea cantitativă a aderării la lege. Al doilea criteriu este unul individual. El ţine de intuiţie, adică de singurul fel prin care omul se proiectează pe sine direct în ordinea lumii. Rezultatele acestei proiectări se văd limpede în plan afectiv. Senzaţia omului în faţa unei legi juste este de plăcere. Dimpotrivă, dacă legea este nedreaptă, dacă norma agresează normalul forţîndu-l să devină anormal, sentimentul omului este unul de respingere, mergînd de la insatisfacţie la angoasă, născînd adesea porniri agresive.

Sigur că aceste criterii abia schiţate nu sînt în afară de orice discuţie. Dar ele ne par singurele sesizabile şi plauzibile.

© S. Ghelie

Jurisprudenţa

A afla dacă o hotărîre a unei curţi de judecată este dreaptă sau nu reclamă un cu totul alt punct de vedere. Un proces se poartă, de regulă, între două părţi; el nu are o dimensiune direct socială şi de aceea în zadar vom căuta o reacţie socială în faţa soluţiei pronunţate într-o cauză. Apoi, este inevitabil ca una dintre părţi să piardă procesul şi de aceea va exista întotdeauna un nemulţumit.

De fapt, sistemul judiciar este astfel organizat, încît există oricînd posibilitatea controlării valabilităţii unei hotărîri judecătoreşti. Ne referim la sistemul procedural al căilor de atac (ordinare şi extraordinare), de care poate uza oricare dintre părţile procesului. Controlul judiciar vizează două aspecte: legalitatea hotărîrilor (se controlează dacă hotărîrea s-a dat în temeiul legii aplicabile) şi temeinicia hotărîrilor (se controlează dacă hotărîrea s-a dat pe baza aprecierii corecte a situaţiei de fapt). Se recunoaşte, însă, unanim că judecătorul trebuie să judece în spiritul dreptăţii şi al echităţii, dar, mai presus de toate, judecătorul trebuie să se conformeze legii. Deci şi unei legi nedrepte. Este în deplină concordanţă cu spiritul dreptului acel judecător care "îmblînzeşte" o lege nedreaptă prin aplicarea ei echitabilă.

Statul de drept

Un important teoretician al dreptului din prima parte a secolului nostru, Rudolf Stammler, sesiza că este inevitabil ca dreptul să conţină în el o "încărcătură" de nedreptate. Pentru că opera de "traducere" a unei valori în cotidian, în uzual, produce în mod fatal o vătămare, o viciere a acelei valori. Cu alte cuvinte, va exista mereu o discrepanţă între *sein* şi *sollen*. Observaţia sa este corectă. Efortul omului trebuie să se îndrepte, de aceea, spre găsirea acelui cadru, a acelei metode, a acelui fel de a transpune valoarea în mundan prin care acesteia să i se producă o cît mai mică denaturare. Dreptul a găsit, teoretic, tipul de organizare socială care face posibilă o reală adecvare a dreptăţii la sistemul de legi. Acesta este *statul de drept*. Statul de drept este, de fapt, o ctitorie a amănuntelor vieţii sociale în spiritul dreptăţii. Este acel tip de stat despre care Petre Ţuţea spunea că permite spiritului să se mişte liber în lumea normelor. Adică norma de drept este cenzurată neobosit de spirit, este supusă unui necontenit criticism, astfel că ea nu se poate abate de la "dreapta raţiune".

Sever VOINESCU

Nedreapta diké

Ambiguitatea, oricît de paradoxal ar părea, caracterizează binomul drept-nedrept. De la Platon citire, ştim că dreptatea este "folosul celui mai tare" (*Republica*, 367 c) sau, mai exact, "drept este ceea ce foloseşte celui puternic" (*to dikaion sympheron tou kreittonos*) (*Protagoras*, 500 a). Cel drept (*dikayos*) îşi impune părerea, indiferent de situaţia în care s-ar afla. Nedreptul doar pare a fi drept, rămînînd închistat în propriul sistem de valori, imun la influenţe străine.

Nu putem defini dreptatea (*diké*) decît printr-o dublă raportare: atît la opusul, cît şi la scopul ei. Să fie oare un "blestem", o imposibilitate cronică de a şti ce conţine ea cu adevărat? Sau doar o voită camuflare, în genul celui de-al o sutălea nume al profetului, niciodată pronunţat? Dreptatea ţine de morală; dreptul, lumescul său derivat, în înţelesul larg al zilelor noastre, mai corespunde însă definiţiei de ARS BONI ET AEQUI, de pe timpul lui Papinian?

E drept ca o persoană să se exprime liber, atît timp cît i se prezumă imparţialitatea, însă de multe ori e discutabil dacă e moral sau nu; securişti dezavuînd zgomotos dictatura au existat şi, mai mult ca sigur, vor mai exista. Morala, cea care stabileşte fragila barieră între ceea ce este permis şi ceea ce nu, rămîne fluidă. Dreptatea îi dă conturul, o structurează.

De multe ori discuţiile în contradictoriu se termină atunci cînd interlocutorii cad de acord că unul dintre ei sau un terţ "are dreptate". Expresie pe care rareori o descifrăm pe de-a-ntregul, ignorîndu-i sensurile. *A avea dreptate* înseamnă nu numai a exprima opinia corectă, ci şi a se afla momentan în posesia dreptăţii. Un imens paradox ia naştere: dreptatea, ca *areté*, structurează individul, fiindu-i în acelaşi timp la îndemînă. Nu există "dreptăţi" diferite: aceeaşi măsură se aplică atît nouă, cît şi, în sens larg, cetăţii. În fiecare stă ascuns un Glaucon, un Toma necredinciosul, spirit contestatar şi distructiv. Iluzia că urcînd la un nivel mai înalt dreptatea se relativizează ne este comună.

Există chiar popoare care au instituţionalizat diferenţa: englezii folosesc *law* şi *right*, arabii *kahun* şi *hak*. Noi, la fel ca şi alţi descendenţi ai virtuţilor latine, rămînem deopotrivă tributari patrimoniului grec: dreptul şi dreptatea sînt distribuite pe o scară ce coboară de la puternicul stat la umilul contribuabil.

O lege, prin definiţie, e dreaptă pentru unii, nedreaptă pentru alţii; vechiul şi cunoscutul conflict chiriaş-proprietar stă mărturie. Atunci cînd procentele de favorizaţi/năpăstuiţi sînt egale, putem vorbi de dreptate. Dar oare interesează o regulă echidistantă? Singurul rezultat al impunerii ei va fi monotonia, lipsa de concret, stagnarea. Jumătatea de măsură. Dreptatea, corect repartizată, este, oricît de greu am accepta, la fel de primejdioasă ca şi negaţia ei. Poate că enunţînd acest veritabil postulat al conduitei sociale, înţelegem de ce Socrate, cumpătatul, înţeleptul, cel a cărui dreptate finală e de necontestat, ezita între Glaucon şi Trasymachos: cînd primul înclină în favoarea celui drept, în loc de a fi de acord întru totul, îi expune argumentele celui de-al doilea, punînd întrebări şi nedînd soluţii.

De multe ori preferăm opiniile tranşante în locul analizei; este mecanismul prin care orice regim autoritar se instalează treptat în conştiinţe: cetăţeanul turmentat, ca şi discipolul care ameninţă (în *Cleitophon*, dialog apocrif) că, dacă va primi în continuare răspunsuri nesigure de la Socrate, îl va părăsi în favoarea lui Trasymachos, sînt malformaţiile oricărei culturi. Şi, totuşi, *dikaios* şi *kalos* rămîn rude apropiate, cel puţin prin alianţă; acel "are dreptate" continuă să dea naştere armoniilor de care avem nevoie...

Radu CARP

Tergiversări

- interviu cu domnul Bogdan FICEAC (redactor şef adjunct al cotidianului *România liberă*) -

Aţi putea să-mi daţi cîteva exemple de abuzuri sau ilegalităţi semnalate de ziarul dv. şi care să fi fost preluate apoi de instituţiile abilitate să facă dreptate?

Sînt foarte multe cazuri sesizate de noi şi preluate apoi de alte instituţii. Mai puţine sînt, însă, cele chiar rezolvate de procuratură şi de organele în drept. Noi am scris zeci de materiale despre vînzarea flotei, despre scandaluri bancare (mai nou, cazul Bankoop - Dragodan), am avut o campanie întreagă despre embargou, am publicat o mulţime de articole despre afacerile Mondragon sau Caritas. Foarte multe din cazurile semnalate de noi, începînd cu cele mărunte şi terminînd cu cele importante, au intrat în atenţia poliţiei sau a procuraturii. S-au făcut diverse anchete şi noi am primit aproape de fiecare dată răspuns în legătură cu ele. Însă rezolvarea pînă la capăt nu s-a făcut decît în cazuri mai mărunte, de mică anvergură, pe care acum nici nu mi le mai prea amintesc. Am primit şi răspunsuri la semnalări, cum ar fi acelea legate de Mondragon sau Caritas, dar cercetările nu s-au terminat nici pînă astăzi. Multe din aceste lucruri se petrec şi datorită lipsei de legi. Întîrzierea în adoptarea unor legi este, putem spune, aproape criminală. În cazurile de anvergură se ajunge de multe ori la un anume impas, unde se vorbeşte despre lipsa de legi. Toată lumea ştie că ele nu există, dar celor care ar putea să accelereze procesul legislativ nu le pasă.

Au existat cazuri în care cercetările au fost pornite doar în urma semnalărilor din presă? Credeţi că fără aceste semnalări nu s-ar fi ocupat nimeni de ele?

Depinde, cred, în primul rînd de interese, de ce grupuri de interese au intrat în conflictul respectiv. Părerea mea e că legea se află pe planul doi în Romînia, înainte fiind aceste grupuri de interese. Procesele care se mai ivesc sînt datorate unor asemenea conflicte între diverse grupuri. Intră în joc şi garnitura a doua, adică cei aflaţi în spatele afacerilor, şi de acolo rezultă anume cercetări. Dar sînt o mulţime de situaţii în care, după un scandal extraordinar, grupurile de interese "cad la pace" şi fraudele de zeci şi sute de miliarde de lei se muşamalizează, totul se stinge. Aici vorbesc şi de cazuri semnalate de comisiile parlamentare din raportul *anticorupţie* sau raportul *apartamentul*. Aleşii naţiunii ar trebui să se bucure de credibilitate. Ei au făcut nişte rapoarte care apoi au fost muşamalizate cu aceeaşi nonşalanţă cu care sînt muşamalizate şi afaceri dezvăluite de presă.

Aşadar, în nici o afacere importantă lucrurile nu sînt duse pînă la capăt.

Din păcate, cam asta e ideea. Numai în cazurile în care, cine ştie, cineva a întrecut prea mult limita şi a călcat pe picioare prea mulţi sus-puşi, se mai întîmplă ca el să fie tras la răspundere şi lucrurile să meargă spre un anume capăt. Noi, de multe ori, nici nu prea avem speranţa că situaţiile pe care le semnalăm vor fi rezolvate. Dar le scriem pentru a se şti că sînt cunoscute şi că nu poate merge totul chiar fără să afle nimeni. Şi sperăm că odată şi odată va veni şi la noi vremea cînd va exista un sistem legislativ puternic şi respectat.

Ziariştii sînt de multe ori puşi în faţa unor situaţii în care trebuie să discearnă, atunci cînd nu e prea limpede de care parte e dreptatea. În asemenea cazuri, credeţi că felul în care prezentaţi lucrurile poate influenţa o viitoare anchetă? Aveţi asta în minte cînd scrieţi un articol?

Ne gîndim şi la asta şi realizăm chiar că în ziar se pot strecura şi o mulţime de lucruri false, mai ales la o primă anchetă. Deocamdată nu ne putem compara cu ziarele occidentale, unde informaţiile sînt verificate de nu ştiu cîte ori pentru a nu exista nici o falsitate sau părtinire (care poate apărea fără vreo intenţie din partea redactorului). În ţările occidentale, însă, regulile sînt foarte bine stabilite, birourile de presă ale diverselor instituţii au menirea exclusivă de a oferi informaţii presei, iar în momentul în care nu fac asta pot intra chiar în conflict cu legea. Tot acolo există şi un statut al funcţionarului public, al răspunderii ministeriale şi alte legi care-i obligă pe cei plătiţi din banii contribuabililor să le ofere acestora informaţiile cerute, prin intermediul presei. Căci presa, la urma urmelor, e o reflectare a opiniei publice. La noi, munca ziariştilor în ceea ce priveşte anchetele şi dezvăluirile e mult mai dificilă pentru că te loveşti de un dispreţ total şi de o lipsă de colaborare desăvîrşită. Eşti nevoit să-ţi strîngi datele în măsura posibilităţilor. Şi atîta timp cît ţi se refuză informaţii oficiale, e normal ca la un moment dat să apară în ziar şi lucruri distorsionate. Pe de altă parte, noi hotărîm de multe ori publicarea unor lucruri, chiar în lipsa unor infomaţii complete, în speranţa că acest impuls iniţial va declanşa alte reacţii ale persoanelor implicate, ale oficialităţilor, care vor putea fi apoi verificate. Aşa, ancheta înaintează şi informaţiile tot mai multe care apar pe parcurs vor oferi o imagine cît mai apropiată de realitate.

Parchetul se poate sesiza în urma unui simplu articol de ziar?

Se poate, dar nu se prea întîmplă aşa ceva. Noi avem un serviciu de relaţii cu publicul unde primim aproape zilnic scrisori de la cetăţeni, în care ni se aduc la cunoştinţă abuzuri. Ne-ar trebui vreo 60 de pagini de ziar ca să ne ocupăm de toate aceste cazuri. Pentru problemele cu caracter local sau personal, noi trimitem aceste scrisori la Parchet sau la Ministerul de Interne, cu rugămintea de a fi verificate şi rezolvate şi de a ni se trimite răspunsul. La foarte multe primim răspunsurile respective. Situaţiile sînt verificate şi dacă sînt adevărate sînt în mare măsură rezolvate. Dar e vorba de lucruri destul de mărunte. Pe noi, ca ziarişti, ne interesează în special cazurile de mare amploare.

Există, deci, pe lîngă cele ştiute, şi o faţă nevăzută a implicării unui cotidian în slujba cetăţenilor.

Da, dar din păcate funcţionarea sistemului juridic actual face ca tot mai multă lume să vină la ziare în loc să apeleze direct la poliţie, la procuratură sau acolo unde ar trebui să li se rezolve problemele. Speră că noi putem face mai

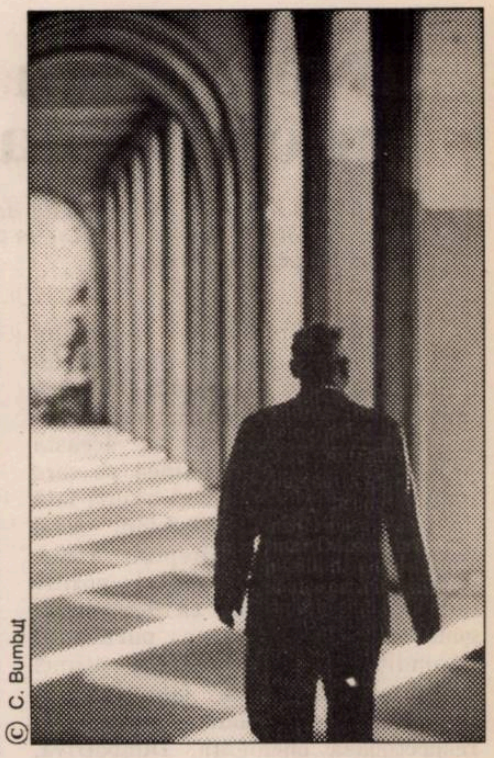
© C. Bumbuț

mult decît aceste organe. Aici e vorba şi de încetineala celor care ar trebui să cerceteze cazurile. Reacţia tîrzie a autorităţilor în afaceri cunoscute, precum Caritas, Mondragon sau altele, e de natură să creeze o stare de apatie şi o lehamite a celor care îşi caută dreptatea. Omul vede că o mulţime de ilegalităţi nu au nici o finalitate. Sînt procese intentate unor persoane (de la directori de bănci pînă la şefi ai mafiilor ţigăneşti) care se întind la nesfîrşit. Unii sînt eliberaţi din motive de sănătate, alţii pentru că se spune că arestarea nu a fost întemeiată ş.a.m.d. Astfel de lucruri sînt foarte nocive pentru starea de spirit a populaţiei.

Cărui fapt credeţi că se datorează aceste tergiversări şi neducerea la capăt a unor procese? E vorba de indiferenţă şi nepăsare din partea autorităţilor, de interese sau chiar de o anumită strategie?

Cred că există o mulţime de persoane sus-puse cărora le convine de minune ca lucrurile să nu fie clare. Pentru simplul motiv că haosul acesta generează miliarde.

A consemnat

Andrei MANOLESCU

Statul-judecător

Revenirea în forţă a judecătorilor pe scena publică, în ţări europene ca Franţa sau Italia, ori în spaţii extraeuropene, ca America Latină sau, recent, Coreea, constituie un eveniment, în ambele sensuri ale acestui cuvînt, adică reprezintă atît un fapt senzaţional, cît şi un moment cu consecinţe importante. Latura senzaţională este intens exploatată în *mass media*: lideri de opinie incontestaţi, preşedinţi, şefi de partide sau oameni de afaceri foarte bogaţi apar pe primele pagini ale gazetelor în calitate de inculpaţi, în vreme ce judecătorii, din nişte inşi necunoscuţi, devin adevăraţi eroi naţionali. În al doilea rînd, revenirea judecătorilor pe scena publică aduce o modificare importantă în funcţionarea respectivelor state. Această modificare ar putea fi rezumată în formula următoare: **puterea judecătorească tinde să îşi afirme supremaţia în raport cu cea legislativă şi cea executivă.**

Sensul acestei schimbări poate fi mai bine înţeles dacă se ţine seama de faptul că, între cele trei puteri tradiţionale ale unui stat modern, cea judecătorească are un statut aparte, din cel puţin două motive. În primul rînd, ea este singura care exclude, din principiu, orice partizanat politic, în vreme ce legislativul şi executivul sînt dominate de partizanat, alcătuirea şi funcţionarea lor fiind rezultatul concurenţei politice. Altfel zis, în vreme ce membrii executivului şi ai legislativului sînt obligaţi să reprezinte punctul de vedere al unui partid politic şi, finalmente, o ideologie, judecătorii sînt obligaţi să nu reprezinte nici o ideologie, să fie, deci, imparţiali, străini de orice influenţă politică. În al doilea rînd, puterea judecătorească este singura dintre cele trei căreia îi este asociată în mod direct o valoare: e vorba de dreptate. Nici legislativul, nici executivul nu beneficiază de privilegiul de a "colabora" nemijlocit cu o valoare atunci cînd acţionează: eficienţa, inteligenţa, hotărîrea, simţul compromisului, pe care orice om normal constituit le aşteaptă de la comportarea politicienilor ce compun Parlamentele sau guvernele nu au rang de valori, ci sînt simple atribute praxeologice. Modificarea relaţiilor dintre cele trei puteri, evocată mai sus, poate fi deci reformulată în următorul sens: **în viaţa Cetăţii, partizanatul devine subordonat imparţialităţii, iar o valoare - dreptatea - tinde să se afirme în faţa oricăror atribute ale acţiunii politice.**

Pe de altă parte, merită remarcat faptul că dreptatea însăşi iese transfigurată din schimbarea raporturilor celor trei puteri, schimbare produsă ca urmare a ofensivei judecătorilor: într-adevăr, dintr-o valoare aplicată societăţii în întregul ei, dreptăţii îi pot fi subsumate acum actele precis delimitate ale unor persoane la fel de precis identificabile. Schimbarea de statut survenită ar putea fi caracterizată, pe scurt, cu ajutorul expresiei **"declinul justiţiei sociale"**. Despre ce e vorba?

Expresia "justiţie socială" a fost invocată de un număr important de politicieni, în special în a doua parte a secolului nostru, sub influenţa ideologiilor de stînga şi a unei tradiţii filosofice greşit interpretate. Această expresie cuprinde trei erori grosolane: ea este, în primul rînd, rezultatul unei confuzii intelectuale, ea este, apoi, un nonsens, şi, în fine, o formulă ce contrazice fundamentele politicii moderne. Confuzia intelectuală care i-a dat naştere poate fi exprimată astfel: din faptul că dreptatea este o valoare şi nu un atribut oarecare al acţiunii umane, s-a dedus - în mod ilegitim - că ea nu poate defini actele individuale concrete, ci doar ceea ce depăşeşte limitele oricărui individ, mai exact, societatea înţeleasă ca un corp autonom: dreptatea e deci a societăţii şi nicidecum individuală. Expresia este, în al doilea rînd, un nonsens pentru că presupune că dreptatea socială nu este doar anterioară, ci că, în plus, ea domină toate actele individuale, aşa cum generalitatea "domină" cazurile particulare: în mod paradoxal, actele individuale nu există atunci decît dacă dispar în faţa noului idol, supunîndu-i-se complet. În fine, expresia "dreptate socială" contrazice fundamentele politicii moderne, întrucît, asumîndu-şi generalitatea, dreptatea devine anterioară Legii; toate instrumentele politicii moderne, de la conceptul de suveranitate la cel de drepturi ale omului, sînt însă construite pe supoziţia că legea e anterioară dreptăţii, că nu există act drept sau nedrept decît în raport cu o lege abstractă şi neutră instituită de voinţa umană. Cele trei erori incluse în expresia "justiţie socială" au adus însă demagogilor, adică celor care flatează democraţia, mari avantaje pe termen scurt. Dacă dreptatea e mai întîi socială, atunci actele indivizilor inventivi, nonconformişti sau adversari ai unei puteri instalate pot fi cenzurate tocmai în baza pretenţiei că adevărata justiţie se află în altă parte, de pildă în opinia majoritară în societate, finalmente, în opinia reprezentanţilor acestei majorităţi: dreptatea va fi împărţită, de aceea, nu în tribunale, ci în Parlament sau în cabinetele miniştrilor desemnaţi. Ea devine deci cu totul alta ori de cîte ori se schimbă majorităţile. Apoi, dacă dreptatea individuală e doar un caz particular al dreptăţii sociale, puterea executivă sau legislativă pot abuza fără limită în comportamentul lor, avantajînd toate acele persoane sau grupuri care acţionează în acord cu dreptatea definită de opinia majoritară: libertatea însăşi poate fi distrusă în numele justiţiei sociale, adică în numele acelor interese foarte concrete pe care deţinătorii puterii sau clienţii lor le pot expune ca fiind generale. E drept atunci ceea ce serveşte interesele majorităţii. În fine, dacă dreptatea e anterioară legii, nici o lege nu poate fi nedreaptă: orice e permis, dacă are ca fundament socialul dezvăluit de majoritatea dominantă. La limită, e drept inclusiv ceea ce e nedrept. Dispozitivul intelectual care a susţinut discursurile despre justiţia socială nu a făcut altceva decît să personifice, rînd pe rînd, societatea, majoritatea şi legea. Concluziile aberante la care s-a ajuns astfel - dreptatea se schimbă odată cu majoritatea, în funcţie de interesele ei, neexistînd vreo altă graniţă între dreptate şi nedreptate -, aceste concluzii au transformat democraţia, dintr-o banală procedură de desemnare a guvernanţilor, într-un imens aparat clientelar. La adăpostul acestor escrocherii intelectuale, politicienii au putut primi mită, au putut distruge libertatea sau proprietatea oricărui adversar, au putut încălca orice lege morală. Acţiunea judecătorilor e, de aceea, salutară: ei nu au făcut nimic ieşit din comun. Pur şi simplu, nu au dat ascultare delirului politicianist care, în numele socialului, putea justifica orice abuz, orice monopol atribuit clienţilor sau orice discriminare politică. Ei au împărţit dreptatea în funcţie de lege, judecînd indivizii, şi nu societatea. Au fost imparţiali, neascultînd nici de majorităţi, nici de comenzi politice. Sînt convins că urmarea cea mai importantă a acestei reveniri a dreptăţii în tribunale va fi asumarea imparţialităţii, proprii judecătorilor, de către parlamentari şi membrii executivului. Ei nu au, de altfel, nici o altă şansă, căci, odată pornită, împărţirea dreptăţii este irezistibilă. Din social, statul nu poate deveni atunci decît judecător.

Cristian PREDA

Justiţia română actuală. O privire

– convorbire cu domnul Victor BABIUC –

"Acela care nu recunoaşte dreptul altuia îşi pregăteşte distrugerea propriului său drept" (M. DJUVARA)

Cum vedeţi dumneavoastră starea legislaţiei în România? Se poate face dreptate pe baza legilor existente? Ce lipseşte? Există, cumva, lucruri în plus, inutile?

Legislaţia română este, la ora actuală, deficitară. Este deficitară pentru că a fost concepută, în cea mai mare parte a ei, în regimul trecut; pentru că a avut la bază o concepţie represivă, constrîngătoare, limitativă în ceea ce priveşte drepturile omului; pentru că înnoirile începute în 1990 au fost în cea mai mare parte stopate: mă refer la faptul că, în anumite domenii, s-au adoptat legi care nu au fost duse pînă la capăt (de exemplu, legea administraţiei locale, care conţine o serie întreagă de elemente pozitive, cum ar fi principiul autonomiei locale, nu a fost completată cu legea bugetelor locale). Se adoptă, apoi, legi care nu sînt respectate, sau legi care nu ţin seama de standardele Uniunii Europene, spre integrarea în care tindem. În 1990-91, racordarea la aceste standarde a constituit o preocupare constantă, care între timp a fost abandonată. Să sperăm că recentele iniţiative ale guvernului vizînd intrarea în UE vor fi urmate şi de măsuri legislative adecvate.

Se legiferează prost. Se încearcă, de exemplu, de doi ani de zile, modificarea Codului Penal, cu texte improvizate, cu texte în contradicţie cu standardele europene în materie, în schimb s-a abandonat o iniţiativă începută de mine, pe cînd eram ministrul Justiţiei, în 1991, de elaborare a unui Cod Penal şi a unui Cod de Procedură Penală cu totul noi, şi care se pot elabora în circa şase luni, cu ajutorul Consiliului Europei. Se legiferează după minţi croite pe calapoadele vechiului regim.

În pofida tuturor acestor deficienţe ale legislaţiei, se poate face dreptate în România. O dreptate care nu poate fi, însă, decît în concordanţă cu aceste legi. Ceea ce înseamnă că în unele domenii se poate face cu adevărat dreptate, în altele, mai puţin. Un exemplu deja celebru îl constituie Legea caselor naţionalizate, pentru care s-a cheltuit atîta energie şi atîta hîrtie ca să se ajungă acolo unde s-a ajuns.

Important este, însă, ca autorităţile statului să dorească să facă dreptate, iar ideea de dreptate să devină prezentă în mintea oamenilor şi oamenii să ştie că îşi pot valorifica un drept. Îmi vine în minte ce spunea un mare profesor de drept, între cele două războaie mondiale: **Cine luptă pentru dreptul său luptă, în realitate, pentru apărarea ordinii legale. Baza ordinii legale interesează în primul rînd statul, iar particularul care porneşte o acţiune pentru valorificarea dreptului său îndeplineşte o misiune socială** (M. Djuvara).

Din păcate, la noi, acest lucru este prea puţin ştiut, iar oamenii au fost învăţaţi de vechiul regim **să nu-şi apere drepturile**, să nu lupte pentru ele. Amintiţi-vă că întotdeauna cei care luptau pentru drepturile lor erau consideraţi "duşmani ai orînduirii". Această mentalitate, din păcate, s-a perpetuat în bună măsură, şi oamenilor le este, de foarte multe ori, frică să-şi valorifice drepturile pe care le deţin.

Dar este greu, pentru un cetăţean, să caute dreptatea prin intermediul justiţiei? De ce, de multe ori, justiţia este percepută ca un soi de labirint, de cerc vicios?

Fără să ne ducem cu gîndul pînă la **Procesul** lui Kafka, care este evident o exagerare, sigur că realizarea justiţiei comportă anumite dificultăţi. Dificultăţi determinate de contactul cu o altă lume, de contactul cu o profesie care are specificul şi exigenţele ei, dificultăţi legate tocmai de neînţelegerea acestui specific. De multe ori, de exemplu, justiţiabilul confundă dreptatea pe care o are cu ceea ce există în dosar. Nu este suficient ca el să aibă dreptate, mai trebuie şi ca dovezile că el are dreptate să ajungă în dosarul cauzei, pentru că pe baza acestuia dă judecătorul verdictul. Dar, nu de puţine ori, dosarele sînt incomplete. Cel puţin teoretic, se poate afirma, deci, că justiţiabilul îşi poate obţine dreptatea. Nu discut acum ce înseamnă dreptate, pentru că mi-e teamă că ne-ar lua prea mult timp şi spaţiu.

Avînd în vedere starea – aşa cum aţi descris-o – a textului de lege pe baza căruia se poate (sau nu) face dreptate, care este starea justiţiei ca aparat care, pe baza textelor de lege, este însărcinat să caute dreptatea? Face justiţia română dreptate? Lasă ea nedreptăţi nerezolvate? Comite ea însăşi injustiţii?

Problema este foarte delicată. Justiţia din vechiul regim a fost o justiţie care, într-o bună măsură, nu în totalitate, a fost subordonată unor exigenţe de partid dăunătoare ideii de justiţie. După Revoluţie, s-a încercat o curăţare a aparatului de principalii judecători şi procurori care făcuseră exces de zel – în sens negativ – în vechiul regim. Cînd am plecat eu de la Ministerul Justiţiei, peste o treime din foştii judecători nu mai erau judecători. Procesul de primenire a justiţiei cu cadre noi a fost, însă, oprit din cauză că nu mai existau jurişti disponibili pentru asemenea posturi.

Depăşind acest element care nu este deloc de neglijat, ar mai fi de adus în discuţie, de exemplu, **mentalitatea judecătorilor.** Ei au trăit ani în şir cu ideea că sînt servitorii regimului, cînd, de fapt, ei trebuie să fie **servitorii ideii de justiţie**. Pînă nu se va înţelege acest lucru, hotărîrile lor vor fi de foarte multe ori greşite.

Organizarea justiţiei este defectuoasă. Există prea multe curţi de apel, mai multe decît în România Mare, în condiţiile în care posibilităţile de transport sînt infinit mai mari decît în urmă cu cincizeci de ani. Competenţa instanţelor judecătoreşti este prost stabilită, din care cauză marea majoritate a dosarelor se opresc la curţile de apel. Din această cauză, Curtea Supremă de Justiţie nu-şi poate realiza una dintre menirile ei esenţiale, aceea de unificator, de uniformizator al practicii judecătoreşti: hotărîrile nu ajung la Curtea Supremă. Apoi, Curtea Supremă continuă să aibă o **secţie militară**, ceea ce nu a existat decît în regimurile comuniste. În ţările democratice, nu există secţii militare, procesele de la instanţele militare, dacă există, fiind judecate, în ultimă instanţă, de secţia penală a Curţii Supreme.

Judecătorii, apoi, nu sînt inamovibili. Cîtă vreme judecătorul nu este inamovibil, el se află la discreţia autorităţilor politice, şi în primul rînd a executivului. De aceea, la noi, judecătorii sînt de foarte multe ori influenţabili şi se lasă conduşi de interese politice.

Instanţele şi procuraturile noastre nu au sedii. Curtea de Apel a Bucureştilor, de exemplu, nu are un sediu propriu, adecvat. Nu am văzut pînă acum prefectură fără sediu, dar instanţe judecătoreşti sau procuraturi – cu duiumul.

Un alt mod de desconsiderare a justiţei îl constituie **lefurile judecătorilor**, care nu sînt adaptate. S-a încercat la un moment dat, după revoluţie, să se realizeze un echilibru între lefurile judecătorilor şi lefurile reprezentanţilor celorlalte puteri, cea legislativă şi cea executivă. Acum, însă, ele sînt cu mult în urma acestora, şi nimeni nu se gîndeşte să facă vreo corelare. Or, fără o justiţie bine plătită, ideea de corectitudine este în suferinţă. Judecătorul este vulnerabil, poate fi corupt.

În ceea ce priveşte Procuratura, aceasta a fost reorganizată, dar numai pînă la un punct. Ea a rămas, în cea mai mare măsură, aşa cum a fost, foarte puţin coafată altfel. A fost, formal, pusă sub autoritatea ministrului Justiţiei – aşa cum ar şi trebui să fie –, numai că, în realitate, lucrurile nu stau deloc aşa. Legea de organizare judecătorească a aşezat lucrurile în aşa fel, încît ministrul Justiţiei nu lucrează decît **prin** procurorul general, cu alte cuvinte poate fi **cenzurat** de acesta. Prin urmare, autoritatea care ar fi trebuit să existe nu există în fapt. Situaţia aceasta poate pune în discuţie şi existenţa sau nu a răspunderii politice a ministrului Justiţiei pentru activitatea Parchetului. Pe de altă parte, procurorul are nişte drepturi exorbitante, neîntîlnite în ţările democratice, ci doar în ţările supuse regimurilor comuniste. De exemplu, procurorul poate exercita mai multe căi de atac decît partea. În ţările democratice, procurorul poate exercita căi de atac numai în procesele în care a fost parte principală. La noi, el se poate amesteca în orice proces, nu numai în cele în care a fost parte principală. În plus, poate exercita căi de atac extraordinare, care nu sînt şi la dispoziţia părţii în proces.

A propos de Parchet. Cum funcţionează misterioasa "autosesizare din oficiu"? De la sine? După ce criterii? Prin ce mecanism? Cît de infailibil, cît de autonom, cît de obiectiv? Se poate spera în existenţa, undeva, a unui ochi care clipeşte cînd ceva este în neregulă?

Parchetul are autonomie, ar trebui să aibă şi obiectivitate, iar dacă "clipeşte" sau nu, aceasta depinde de cît este de vigilent. Pentru că dacă eu, procuror, iau act – dintr-un ziar, dintr-o discuţie de pe stradă, din mai ştiu eu ce sursă – că există un fapt cu aspecte penale, sînt dator să iniţiez o cercetare a lui şi în raport de ceea ce constat să decid dacă declanşez sau nu procesul penal. Evident, dacă nu-s în discuţie infracţiuni ce necesită plîngere prealabilă. La noi, însă, ideea de autosesizare nu funcţionează, încă, decît cu grijă şi în mod selectiv.

Se poate presupune existenţa unor criterii mai degrabă politice?

Nu ştiu dacă "mai degrabă", dar sigur există! Să vă dau un singur exemplu. Astă vară, dacă vă mai amintiţi, a existat o aşazisă "criză a grîului". Ministrul Agriculturii şi un secretar de stat de la Agricultură au vorbit despre o aşa-numită "mafie a întunericului". Ceea ce lăsa să se înţeleagă că se petrec lucruri necurate în detrimentul intereselor ţăranului român şi ale economiei naţionale în general. Parchetul nu s-a autosesizat să verifice ce este cu această "mafie a întunericului", unde este ea localizată şi în ce constau activităţile ei. Mai mult: eu însumi am făcut o sesizare către procurorul general, care a găsit de cuviinţă că nu este cazul să se declanşeze o cercetare în această direcţie. Iată, dacă vreţi, un exemplu de selectivitate pe criterii politice în a te autosesiza într-o chestiune de interes naţional, nu în legătură cu cine ştie ce găinărie rămasă neobservată.

Vă mulţumesc.

A consemnat

Bogdan GHIU

Între utopia dreptului eficient şi ucronia dreptăţii ideale

Epocile de criză reclamă o reevaluare a ideii de *dreptate* şi o reajustare a sistemului de *drept* în sensul sporirii eficacităţii acţionale a acestuia. Ferment al progresului societal în genere, criza nu poate fi disociată de nici un moment al istoriei. Mai mult, s-ar putea spune că progresul există în măsura în care el e instituit prin acuitatea soluţiei sociale elaborate în raport de adîncimea şi amploarea crizei.

Dar aserţiunile de genul celor formulate anterior păcătuiesc prin privilegierea dimensiunii *imanente* şi *laice* a noţiunii de progres societal. Ele ocultează autenticitatea originii transcendente a ideii de *dreptate*, precum şi fenomenologia desprinderii *sistemului judiciar* din noaptea fundatoare a "dreptului" cutumiar-ritualic. Prea împăcaţi cu habitudinile comode ale gîndirii non-istorice, obişnuim să uităm că sîntem numai o etapă (nici măcar decisivă) în evoluţia umanităţii şi că stupoarea cu care gratulăm societăţile aşa-zis primitive sau pe cele clasice nu e de natură să ne mîntuiască de idiosincraziile specifice crizei pe care tocmai o trăim. Schizoidia vieţii private şi publice actuale, mentalitatea obscură dar rezistentă conform căreia dreptatea, dacă *este*, nu ţine de competenţa şi de buna credinţă a magistratului, ci de "meşteşugul" soluţiei individuale (adesea i-legale) adoptate de "parte" dau seama de "calitatea" progresului ştiinţific, politic, juridic şi moral prelejuit de Renaştere. Într-o lume văduvită de bogăţia trăirii religioase, totul devine posibil, iar *sanctitatea* ideii de dreptate decade în admiraţia tîmpă pentru vana artă a retorismului avocăţesc şi pentru sofismul formulărilor legislative care încurajează hermeneutica strîmbă.

În contextul încercării de faţă, o sumară incursiune în istoria dreptului "primitiv", dar şi a celui clasic şi modern nu e de prisos. Pentru René Girard, paradigma fundatoare a oricărei instituţii culturale o constituie *violenţa sacră*. Oroarea în faţa răzbunării infinite, ce ar putea antrena o catastrofă sangvinară a fragilului cosmos reprezentat de societatea arhaică, a prilejuit soluţia de tip panaceu a *sacrei răzbunări sacrificiale*. Opţiunea gîndirii mitice pentru răzbunarea *bună* privilegia salutar aspectul *preventiv* şi *moral* al actului justiţiar. Societăţile moderne, desacralizate, pun accentul pe dimensiunea *curativă* a punitiei, absolutul dreptăţii degradîndu-se şi realizîndu-se prin arbitrariul instanţei juridice, care a înlocuit ritualismul sacrificial primar prin mecanisme de raţionalizare şi de eficacizare a violenţei. Riscurile sînt imense, căci unitatea originară dintre religios şi moral se dislocă, iar excelenţa divină a ideii de dreptate se fisurează într-o multitudine de "justiţii" regionale şi convenţionale.

La vechii greci, dreptul se naşte în climatul religios al *polis*-ului, teama de aspectul sangvinar şi destructurant al *hybris*-ului determinînd ca *Diké* (dreptatea) să funcţioneze în regimul lui *Nómos* (legea) pentru a ordona, reconcilia şi unifica viaţa socială a Cetăţii. Ritualismul arhaic purificator al sacerdoţiului, susţine Vernant, trece în travaliul raţional şi pozitiv al gîndirii juridice, caracterizat prin tehnica demonstraţiei, reconstituirea plauzibilului şi deducţia întemeiată pe indicii. Pînă la pledoaria falsă dar convingătoare a sofiştilor nu mai e decît un pas.

În ceea ce-i priveşte pe romani, lucrurile sînt în general mai bine ştiute. Nu voi stărui asupra fazelor constituirii monumentalului sistem juridic latin (civil, penal, internaţional, comercial etc.). De la caracterul încă magic-religios al *Legii celor douăsprezece Table* (dominate de autoritatea lui *pater familias* şi de unitatea dintre *ius civile* şi *ius divinum*) şi pînă la caracterul aproape exclusiv laic al dreptului imperiului tîrziu se înregistrează un regres moral dar şi un progres de ordin tehnic. Conceptualizarea şi sistematizarea registrelor activităţii juridice, paradoxal, conduc la o îndepărtare de sensul moral al instituirii transcendente a justiţiei. Nu întîmplător afirma Cicero: *"Summus ius, summa iniuria"*. Suflul divin al dreptăţii ca moralitate pilduitoare e sugrumat de interpretarea subtilă dar radical literală a legii, aspect care se regăseşte şi în faza creştină a dreptului imperial, prin Codul Theodosian şi Codul Justinian.

Absolutismul laic al Revoluţiei franceze readuce în prim-planul dezbaterilor altitudinea exemplară a realizării *hic et nunc* a unei justiţii radicale. Sursa acestei dreptăţi absolute este, de această dată, imanentismul istoriei pregătit de *Aufklärung*. Eşecul grandios al justiţiei laice întemeiate pe morala violenţei de clasă nu a putut împiedica, ulterior, ca mari spirite să viseze la actualizarea, într-un viitor nebulos, a unei dreptăţi pe care dreptul să nu o oculteze ci să o administreze în chip egal şi pentru toţi.

Gîndirea moral-politică şi juridică anglo-saxonă, de la Mill şi pînă la Popper, profesează ca linie de conduită un *minimalism etic* în măsură să fundeze un sistem de drept flexibil, permanent conectat la vibraţiile sociale. Pragmatismul juridic anglo-saxon nu ambiţionează la realizarea unei dreptăţi maximale egal distribuite între oameni diferiţi ci, mai cumpătat în sensul compromisului social, elaborează şi administrează un sistem de *reguli formale* care să stimuleze libera concurenţă a persoanelor. Ideea de dreptate se mulează pe principiul funcţionalist al randamentului economic şi politic, iar maxima de căpătîi pare să fie una de esenţă protestantă: "Dacă te ajuţi singur, atunci şi D-zeu te va ajuta!"

Trista retrospectivă a parcursului istoric suferit de ideea de justiţie mă îndeamnă să apreciez subtilitatea formală ca şi exhaustivă a diferitelor sisteme de drept, dar şi să deplîng uscăciunea literală a manierei în care dreptatea, ca *spirit viu revelat*, se administrează. Indiferent de epocă, progresul raţionalizării în gîndirea juridică a ocultat flacăra moralei prin intermediul căreia transcendentul se revelează ca dreptate. Este probabil că într-o logică a registrului sacru, falsul nu implică niciodată adevărul, ceea ce ar conduce la o adevărată catastrofă în planul demonstraţiei juridice laice.

Prin urmare, între utopia dreptului eficient (pe care anglo-saxonii încă nu l-au realizat într-o formă adecvată) şi ucronia dreptăţii ideale (pe care reveria, poate condamnabilă, a intelectualilor de stînga nu o va actualiza niciînd) rămîne nostalgia întoarcerii la rădăcinile sacre ale dreptăţii încă nedespărţite de morală.

Valentin PROTOPOPESCU

Magistratura critică, între injustiţie şi dreptate

Adesea mă gîndesc, cu o imensă tristeţe, că Eminescu a murit înainte de a şti că este chiar Eminescu. Vreau să spun acel Eminescu al imensei, îndreptăţitei sale posterităţi. Alţi poeţi ai unor popoare (Victor Hugo, Byron, Shelley, Goethe, Puşkin, Sienckievicz, Petöffi), socotiţi poeţi naţionali, au avut parte, în timpul vieţii, de gloria ce li se cuvenea. Eminescu, damnat la nefericire, n-a avut parte nici de acest privilegiu al valorii. Nu e mai puţin adevărat că în ultimii săi ani de viaţă, din 1884, cînd Maiorescu i-a publicat placheta de versuri, gloria lui Eminescu urca extraordinar spre zenit. Numai că poetul era, mai tot timpul, cu mintea rătăcită şi nu şi-a putut recepta gloria meritată. S-a întîmplat însă că voga lui Eminescu, meritată deplin, a umplut întreg ecranul timpului, împiedicînd afirmarea şi recunoaşterea altuia. Chiar de valoare asemănătoare, mai ales dacă îi era potrivnic lui Eminescu. Acesta e cazul poetului, marelui poet Al. Macedonski. Şi el fantast, debutînd în 1872 cu placheta **Prima verba**, publicînd în 1882 volumul **Poesii**, se considera cel mai mare poet al românilor şi nutrea convingerea că Junimea l-a ivit pe Eminescu pentru a-l coborî, obstacolant, pe sine. În vara lui 1883, cînd Eminescu se îmbolnăveşte fatal, Macedonski, mereu furibund, are nefericita idee de a publica, în **Literatorul,** o epigramă nu numai defăimătoare, dar grobiană. Iat-o: "Un x pretins poet, acum / S-a dus pe cel mai jalnic drum / L-aş plînge dacă-n balamuc / Destinul lui n-ar fi mai bun / Căci pînă ieri a fost năuc / Şi nu e azi decît nebun". Gestul acesta, de o cîinoşenie nefirească, a indignat, imediat, opinia publică, sancţionîndu-l pe autorul nefericitei epigrame. Autorul şi prietenii săi au tot pretins că vestita epigramă nu a fost scrisă de Macedonski, ba chiar că nici nu a ştiut de inserarea ei în paginile revistei, aruncînd vina cînd pe Th.M. Stoenescu, cînd pe Teleor, cînd chiar pe Duiliu Zamfirescu. Nimic mai neadevărat. Autorul fusese chiar Macedonski. Se poate chiar vorbi de o recidivă în 1891, la trei ani după stingerea din viaţă a lui Eminescu. În 1891 canonicul Al. Grama a publicat, la Blaj, cunoscutul studiu-pamflet antieminescian. S-a găsit o scrisoare a lui Macedonski, datată 1 decembrie 1891, către canonicul Grama, de solidarizare intelectuală: "Onorate domn. Din întîmplare îmi căzu în mînă preţiosul Dvs. studiu **Eminescu**. L-am citit cu o desfidere naturală. Mă aşteptam la noi laude aduse nepieritorului. Disperasem într-adevăr de bunul simţ românesc. Dar scrierea dv. dovedeşte că adevărul, curînd sau mai tîrziu, iese la lumină. V-a fost rezervat să fiţi, dincolo de Carpaţi, singurul care să nu se închine minciunei. Eu această glorioasă onoare o am aici. N-a fost ultragiu care să nu mi se fi aruncat din această cauză. Ceva mai mult. Eminescu nu a fost ridicat decît spre a mă zdrobi pe mine şi curentul antigerman reprezentat prin revista **Literatorul** (1880-1890). Daţi-mi dar voie să întind mîna unui confrate de luptă pentru triumful luminei..." Aşadar, Macedonski a fost, cu adevărat, nu adversar ci inamic neîmpăcat al lui Eminescu, desconsiderîndu-i opera. Injustiţia a început, pe dată, să funcţioneze. Şi aceasta a dus, practic, la excomunicarea unui mare poet şi a operei sale. Nu numai pînă la moartea poetului (1920), ci şi, tîrziu, după aceea, animozitatea nedreaptă continuînd să funcţioneze şi azi, deşi în multe ale ei suprafeţe - nu mă sfiesc a o spune - sînt efectiv egale în valoare cu lirica eminesciană din antume şi postume. Şi, totuşi, Eminescu e poetul naţional şi Macedonski abia un îngăduit. Degeaba a fost ediţia din 1939 îngrijită de Ion Pillat. Degeaba aceea, extraordinară, în patru mari tomuri, din 1939-1946, datorată lui Tudor Vianu. Poetul neîntrecutelor rondeluri şi al Nopţilor a continuat să fie desconsiderat şi blestemat. Profesorii de liceu refuzau să-l includă în manuale, nu-l considerau poet şi critica de autoritate era, şi ea, mefientă. Contenciosul epigramei din 1883, hotărît un act de injustiţie, a născut o altă injustiţie, poate şi mai nedreaptă. Nici azi, după cîteva exegeze drepte (mă gîndesc la cea a lui Vianu din 1939, la cea a lui Călinescu din 1941, la cea a lui Adrian Marino din 1967), justiţia nu a triumfat. Aprehensiunile continuă să funcţioneze parcă automatic, refuzînd recunoaşterea extraordinarei valori a unui poet de excepţie. Cei ce-şi pun nădejde în posteritatea istoriei literare care face, imparţială, dreptate au a se înşela adeseori.

Se cunoaşte şi o excepţie - memorabilă - de la această regulă. E vorba de Bacovia şi opera sa. Prima sa plachetă, **Plumb**, a apărut în 1916 şi, în freamătul acelui timp preocupat de intrarea ţării în război, nimeni n-a avut timp să o considere cum se cuvine, deşi, aici, avem dezvăluită întreaga armonie interioară a liricii bacoviene. Poetul, descumpănit de nedreptatea care i se face, şi-a reeditat volumul de debut în 1921, sperînd într-o dreaptă evaluare. Zadarnic. Ea nu s-a produs nici în 1926, cînd a publicat volumul, tot extraordinar, **Scîntei galbene**, şi nici în 1929, cînd a reunit într-un volum (**Poezii**) primele două. Şi nici chiar cînd, după alte cîteva apariţii, s-a publicat, în 1944, ediţia de **Opere**. Critica literară continua, imperturbabilă, să nu considere această lirică la înălţimea pe drept meritată. Lovinescu, şi în **Istoria literaturii** din 1937, scria despre poezia lui Bacovia: "Expresie a unei nevroze, o astfel de poezie impresionează în ansamblu fără să reţină prin amănunt. Această atmosferă iese din limitarea senzaţiilor, a imaginilor, a expresiei poetice şi din repetarea lor monotonă; obsesia dă chiar impresia unei intensităţi şi profunzimi la care spiritele mobile nu ajung". În 1941, în **Istoria literaturii**, Călinescu, deşi mai comprehensiv, era departe încă de a-i face dreptate operei lui Bacovia. Şi, apoi, s-a petrecut minunea marei recuperări. Şi cînd? Tocmai în anii şaizeci, adică în perioada de declin a proletcultismului. Dreptatea a triumfat (poetul murise în 1957). Un grup compact de critici literari (să-i amintesc pe Nicolae Manolescu, Matei Călinescu, Mihail Petroveanu, Mircea Tomuş, Gh. Grigurcu, Dtru Micu) şi poeţii A.E. Baconski, Ion Caraion şi Victor Felea au desfăşurat o dreaptă campanie de recuperare, aşezînd, spectaculos, poezia lui Bacovia printre marile capodopere ale liricii româneşti. A fost un act de dreptate extraordinar, repet, rar întîlnit în posteritatea istoriei literare, care a uimit şi a triumfat definitiv. Mircea Eliade, acordînd un interviu, în anii şaptezeci, unui poet român, mărturisea că îl miră mult steaua urcată brusc a poeziei lui Bacovia, pentru că generaţia lui (cea interbelică) nu o percepuse deloc ca atare. Avea dreptate. Răsturnarea de valoare, în bine, e rodul strădaniilor din anii şaizeci.

Să mai aminesc, în sfîrşit, de nedreptatea trăită de Blaga. După dublul debut din 1919 (cu **Poemele luminii** şi **Pietre pentru templul meu**), primit bine, din motive extraliterare, din 1921-1922 un val de negaţiune concentrată se instalează în jurul operei sale. Au contribuit la aceasta criticii din mai vechea generaţie, N.Iorga, Gh. Bogdan-Duică, Mihail Dragomirescu, cu întreaga sa şcoală de la Institutul de Literatură. Inamicii săi nu i-au contestat numai opera (lirică şi filosofică), dar i-au blocat şi intrarea în corpul profesoral al universităţii clujene neacordîndu-i, în 1924, docenţa. Poetul a rămas, la propriu, muritor de foame, încît din 1924 pînă la sfîrşitul lui 1926, retras la Lugoj, a fost întreţinut de soţia sa, care a deschis în localitate un cabinet stomatologic. În decembrie 1926 obţine un post în diplomaţie (ca ataşat de presă), petrecînd în străinătate aproape 14 ani. În tot acest timp a continuat să scrie, dar receptarea dreaptă a operei sale întîrzia să se producă. În 1927 îi scria lui Ion Breazu, din Varşovia, că socoate că, în fapt, "complotul tăcerii" împotriva operei sale va mai dura 10-15 ani. Scrisese, mărturisea, prea mult şi, asemenea lui Valéry în Franţa, obosise publicul. Din fericire, prognoza nu s-a verificat. De prin 1928-1930 (cînd Blaga era autorul a patru volume de versuri, şase piese de teatru, şapte volume de filosofie), dreptatea receptării începe să-şi facă loc. Noua generaţie de critici literari (Călinescu, Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Vianu, Vl.Streinu, Perpessicius) capătă autoritate şi ei îi revine meritul de a fi impus marea valoare a operei lui Blaga. În 1936, cînd Blaga e primit în Academie şi în iunie 1937, cînd are loc solemnitatea discursului de recepţie şi regele Carol al II-lea, ca preşedinte de onoare al înaltului for, îi aduce mari elogii, în jurul operei lui Blaga se făcuse dreptate de cîţiva ani buni. Iată, aşadar, un caz fericit, cînd dreptatea magistaturii critice s-a produs încă în timpul vieţii poetului, după ce acesta, din 1921 pînă în 1928-1929, trăise acute stări de disperare afectivă.

Z.ORNEA

Efectul de ecou controlat

Despre morală, explicaţie şi intelectualitatea umanistă

Deşi consideraţiile care urmează pornesc de la o recenzie a cărţii mele **România în tranziţie. Căderea în viitor**, publicată de dl. George Pruteanu în nr. 153 al revistei **Dilema**, ele nu reprezintă o replică la aceasta. Obiectivul acestui articol, departe de a încerca să contrazică într-un fel recenzia la carte, este de a explicita paradigma care a fundamentat analiza d-lui Pruteanu şi a condus la concluziile sale. Cred că o asemenea întreprindere este importantă şi utilă. Pentru că, deşi în raport cu recenzia, paradigma utilizată are o funcţie strict epistemologică, conţinutul ei esenţial este ontologic: avem de a face cu o teorie implicită, dar completă, despre societatea românească dinainte şi după 1989, despre tranziţie şi despre viitorul pe care ar trebui să-l dorim. Această teorie a fost elaborată de ceea ce eu denumesc "intelectualitate umanistă" şi fundamentează o ideologie încă influentă şi răspîndită mai ales în rîndul clasei mijlocii, în ochii căreia autoritatea reprezentanţilor acestei intelectualităţi este foarte mare. Ea se află risipită într-un număr uriaş de articole şi cărţi publicate după revoluţie, iar unele dintre ele chiar înainte de aceasta. O analiză riguroasă a lor va trebui, pînă la urmă, făcută. Pentru aceste consideraţii preliminarii însă, recenzia d-lui Pruteanu este suficientă datorită caracterului său *exemplar* (în sensul lui Th. Kuhn). Nevoit să rezume în numai două pagini concluziile şi impresiile sale cu privire la o carte care, în peste trei sute de pagini, trece prin toată istoria post-revoluţionară a României, autorul recenziei a trebuit să fie concis, precis, riguros şi selectiv. Dacă adăugăm la aceasta şi buna-credinţă evidentă a abordării şi efortul de a fi nepărtinitor, ajungem la concluzia că recenzia, privită ca un *fapt social*, este aproape ideală pentru o asemenea analiză precum aceea pe care o propun aici.

Încă o precizare de natură metodologică mai este necesară. Am luat în considerare două categorii de obiecte – pe de o parte, cele de natură analitică, ceea ce recenzia a considerat semnificativ ca şi ceea ce a ignorat din cartea analizată, adică aplicarea premiselor paradigmatice, iar, pe de altă parte, reproşurile aduse acesteia, echivalente cu teoreme deduse din dezvoltarea premiselor paradigmei.

Rezultă următoarea schiţă a paradigmei utilizate, în formulări apropiate de cele ale recenziei:

1. Comunismul nu a fost un tip de societate, căci, între 1946 şi 1989 România a fost o ţară ocupată de armatele ruseşti şi "cozile de topor" ale acestora – comuniştii, care s-au menţinut la putere exclusiv prin fraudă. Ca urmare, tot ce s-a întîmplat în această perioadă în ţară este, pe de o parte, fals, iar pe de altă parte, nesemnificativ. "Revoluţie" este un cuvînt nobil şi prin urmare nu se aplică acţiunilor nelegitime (o legitimitate de natură morală, care nu are nimic de a face, de exemplu, cu legalitatea) şi, pentru că preluarea puterii de către comunişti s-a făcut "samavolnic", atunci schimbările introduse de regimul politic al acestora nu pot compune o revoluţie (amploarea sau conţinutul lor nu au nici o relevanţă). Rezultă că orice continuitate între pre şi post 1989 este sau o "rămăşiţă" de înlăturat, sau o erezie intelectuală, în nici un caz o evoluţie socială "normală".

2. Aşa cum societatea comunistă a fost o societate "rea", şi cea actuală este "rea", din cauza continuităţii şi pentru că cei care o conduc fac gesturi sau iau decizii imorale (FSN a devenit partid politic, Ion Iliescu a mulţumit minerilor, guvernul nu a acordat viză de intrare în ţară regelui etc.). Orice mecanism mai profund decît această suprafaţă morală nu prezintă nici un interes.

3. Din ceea ce s-a întîmplat după 1989 contează nu "de ce" şi "cum" s-a întîmplat, ci acordul sau dezacordul personal cu rezultatele sau cu întîmplările. Astfel, ceea ce este important în carte nu este faptul că ea încearcă să propună o explicaţie a "cum" a evoluat tranziţia şi "de ce aşa-şi-nu-altfel", explicaţie care ar trebui, eventual, contrazisă, ci că ea conţine numeroase critici la adresa structurii rezultate după şase ani de traziţie, ceea ce e "bine".

4. Opoziţia a dezamăgit, dar pînă la urmă ea este tot ce avem, aşa că o critică prea aspră a ei este, pe de o parte, neadreaptă, de vreme ce sînt destule lucruri de reproşat şi guvernanţilor, iar pe de altă parte, disfuncţională. Să spui despre PRM că "oferă o imagine clasică a paranoiei", este o "caracterizare la rece", dar să-l ironizezi pe Paleologu pentru că a călcat regula fundamentală a meseriei pe care o practica este "tendenţios" ş.a.m.d. Chiar şi mai nelalocul ei este o critică a intelectualităţii umaniste care, la urma urmei, este exact purtătoarea paradigmei pe care tocmai am schiţat-o.

Iată-ne în faţa unei paradigme a societăţii şi tranziţiei care este fundamentată în morală, dar nu orice fel de morală, ci una absolută, care nu depinde de opiniile sau preferinţele celui care judecă şi, în numele căreia, capra vecinului poate fi mai importantă decît propria ogradă. Mai mult, o morală care justifică atitudini dure sau extremiste faţă de o tabără şi o anumită indulgenţă, din "raţiuni superioare", faţă de cealaltă.

Sînt nevoit să insist asupra modului în care trebuiesc înţelese aceste rînduri. Nu-i reproşez recenziei nici una dintre aprecierile făcute cărţii. De altfel, cu o singură excepţie, sînt de acord cu toate. Îi reproşez, iar prin intermediul ei, întregii intelectualităţi umaniste, tocmai paradigma subiacentă abordării. O paradigmă care nu intenţionează să înţeleagă sau să explice, ci să judece şi să facă dreptate. O paradigmă care nu porneşte de la cum se desfăşoară realitatea, ci de la cum *trebuie* să fie realitatea. O paradigmă care este preocupată de împărţirea binelui şi a răului după criterii mai degrabă ezoterice, al căror depozitar pare a fi intelectualitatea umanistă, şi mai puţin de mecanismele economice, sociale şi culturale care guvernează realităţile şi evoluţiile social-politice. În fine, o paradigmă care, prin chiar obiectivele ei, rămîne obsedată de trecut şi indiferentă faţă de viitor, căci ignoră deliberat şi ipocrit politica (de exemplu, regele apare ca "un om care doreşte să-şi vadă ţara" şi nu ca ceea ce a fost de fapt, un actor politic semnificativ într-un moment dat, cu obiective, resurse şi gesturi bogate în implicaţii şi consecinţe nu numai pentru el, dar şi pentru ceilalţi).

Ce este rău, pînă la urmă, într-o asemenea paradigmă nu este faptul că este falsă în raport cu realitatea socială – paradigma geocentrică, deşi falsă, prognoza eclipsele de soare la fel de bine ca şi cea heliocentrică – ci că este ineficientă în raport cu orice construcţie. Pe de altă parte, este cuceritoare, dovadă şi răspîndirea ei post-revoluţionară, căci este raţionalizatoare şi se calchiază foarte bine pe toate miturile ideologiei cotidiene. În sfîrşit, în simplitatea ei este atît de îndepărtată de realitatea socială, încît aplicarea ei, atunci cînd ajunge să fie aplicată prin acţiune politică şi socială, conduce aproape automat la aberaţii. Istoria, inclusiv a revoluţiilor, este plină de asemenea încercări eşuate. În România, cei şase ani de tranziţie, în loc să o slăbească, par mai degrabă să-i fi întărit şi popularitatea, şi încrederea în sine. Înfrîngerea politică suferită de intelectualitatea umanistă în 1990-1992 nu a slăbit cu nimic baza ideologică a eşecului. Ca urmare, ea este, în acest moment, unul dintre principalele vehicule ale reproducerii unei problematici politice sterile şi a unei funcţionalităţi limitate a sistemului politic. Dimpotrivă, renunţarea sau ieşirea din această paradigmă ar însemna o revenire a intelectualităţii la una din principalele sale funcţii constructive: înţelegerea realităţii.

Vladimir PASTI

P.S. Îi datorez d-lui Pruteanu o scuză şi o explicaţie. Îi cer scuze, domniei sale şi tuturor cititorilor, pentru inadvertenţele gramaticale care au "scăpat" în carte. Şi mă văd nevoit să-i explic că cele două afirmaţii care îi par a fi "o contrazicere flagrantă" – preluate şi de C.V. Tudor – nu sînt în opoziţie, ci se aşază pe un continuum. Ele nu sînt mai contradictorii decît este mersul trenurilor, în care acceleratul 121 "se îndreaptă nu atît spre Craiova, cît spre Timişoara", iar în fiecare dimineaţă pleacă spre Craiova (pentru a ajunge la Timişoara).

DE LA JUSTIŢIE LA RECTIFICARE

Criminalul rus

În procesul *Negustătorului din Veneţia*, aplicarea sentinţei juridice, unanim acceptată, e imposibilă: precizia ei reductivă se poticneşte de complexitatea unui organism; carnea nu poate fi decupată fără a se risipi principiul ce o susţine. Ca simplă şi mecanică *separatio*, justiţia apare aici drept inoperantă; mai mult, drept ucigaşă.

Acelaşi neajuns e dezvoltat de Dostoievski în scena reuniunii Karamazovilor împrejurul stareţului Zosima. "Arhiultramontanistul" Ivan preconizează o societate creştină universală în care justiţia, calcată pe cea statală, ar acţiona prin excluderea răufăcătorului. Stareţul, în schimb, valorifică chiar neputinţa juridică *de facto* a Bisericii – în lumea seculară – vorbind despre milă, iertare şi transformare. Dintre toţi condamnaţii, "criminalul rus" ar avea, după el, mai mult ca oricare altul, şanse să se folosească de generozitatea ei; dacă şi biserica l-ar osîndi, "n-ar putea fi deznădejde mai cumplită, cel puţin pentru criminalul rus, căci rusul, chiar criminal fiind, tot mai păstrează credinţa în Dumnezeu". Se pare că, în lumea ortodoxă modernă, orice element etnic poate deveni soclul unei legitimabile mîndrii. Aici funcţionează nu rigoarea ci, dimpotrivă, un abuz de interpretare: sînt, doar, printre românii de astăzi, persoane importante care se joacă cu legile (deputaţi, guvernanţi, mari patroni) dar afişează un strident ataşament pentru credinţa strămbună; oficialitatea ecleziastică îi acceptă şi îi asumă fără nuanţe. De altfel, ea poate asuma aproape orice. De pildă, pe daci: în ziarul *Adevărul*, Prea Sfinţitul Casian, episcop al Dunării de Jos, vorbea, citindu-l pe S. Mehedinţi, despre "seninătatea dacilor, care a dat Evangheliilor şi tradiţiilor creştine o interpretare atît de umană". "Sîntem – spunea Prea Sfinţitul la sărbătorirea Pruncului divin – poporul creştinat din pruncie". Unici prin umanitatea, firescul şi originaritatea creştinismului lor, românii nu sînt ameninţaţi în nici un caz de pericolul severităţii ecleziastice: nici a celei mecanice – proiectată de glacialul Ivan – nici a celei transformante – propusă de experimentatul Zosima.

Modulaţiile dreptăţii

Faţă de atîta laxitate, rigorile dreptăţii îşi recapătă savoarea: mai ales că, în textele fundamentale şi în comentariile autorilor creştini, dreptatea are nuanţe şi funcţii ce ies din perimetrul juridic şi îi acordă eficacitatea geometrică a unui vector orientat spre Ultim.

Dar chiar pe niveluri mai apropriate, ea e străină de o ţeapănă distribuţie de datorii şi avantaje. Dreptatea e concepută ca o colaborare între "egalitate" şi ceea ce e "specific" fiecăruia. Într-un prim sens, înrudit cu cel comun, Grigore de Nyssa o declară "deprinderea ce împarte tuturor egal şi fiecăruia după vrednicie" (*Despre Fericiri)*, ceea ce implică efortul unui permanent acordaj în diversitate: "stăpînul e drept cînd cîrmuieşte potrivindu-şi voia cu voile celor aflaţi sub el" (*ibid.*). Clement Alexandrinul, în *Stromata* a III-a, citează definiţia lui Epifanie după care "dreptatea divină este o comuniune care are la bază egalitatea". La nivelul virtuţii, ea subsumează, în mod foarte concret, calităţile ordinei şi armoniei; e asociată, de Maxim Mărturisitorul, simţului tactil: "dreptatea se naşte din distribuirea ordonată şi armonioasă a puterii vitale în acţiune, prin simţul pipăitului, în toate şi în jurul tuturor celor sensibile". Împreună cu chibzuinţa, ea *organizează* cunoaşterea pînă la "capătul celor ce pot fi cunoscute" distinctiv (*Ambigua* 83 a). Vocaţia dreptăţii ar fi, într-o primă instanţă, suscitarea şi gestiunea unei diversităţi stăpînite de unitate. Ea dă nu atît *partea egală* ce se cuvine fiecărui element al lumii, cît *ipostaza* şi *rangul* proprii, conform cărora el poate participa la această unitate: "Dumnezeu mai e slăvit şi cu numele de dreptate pentru că el dă tuturor ce li se cuvine şi determină pentru fiecare, după norma cea mai dreaptă – ce există în adevăr – măsura potrivită, frumuseţea, ordinea, întocmirile şi toate împărţirile şi aşezările; ea e cauza acţiunii proprii a fiecăruia. Dreptatea divină orînduieşte toate lucrurile şi le dă limite, păstrîndule neamestecate între ele şi necontopite. Ea e dreaptă tocmai pentru că menţine natura fiecăruia în ordinea şi puterea sa proprie" (Dionisie Areopagitul, *Despre Numele divine*). Dreptatea configurează, pînă la urmă, chipul armonios şi expresiv, în multiplicitate, al universului. De altfel, Grigore de Nyssa mizează pe capacitatea ei integratoare cînd o consideră un nume al tuturor virtuţilor reunite, în acţiune.

Să fim goniţi ca să alergăm

Pentru perspectiva creştină, dreptatea nu rămîne însă o calitate, un atribut divin, fie el şi rezumativ al tuturor celorlalte, ci e asumată de însăşi Faţa lui Dumnezeu. Christos, numit *Soarele dreptăţii*, "traversează în grabă toate, străbate în chip egal omenirea, imitînd pe Tatăl său, şi udă omenirea cu roua adevărului" (Clement Alexandrinul, *Cuvînt de îndemn către eleni*, 114, 3). Întîlnim aici cealaltă dimensiune a dreptăţii, dimensiunea ei polară. Aici nu armonizarea diversităţii predomină, ci infuzia unui unic fluid care însufleţeşte şi orientează traseele umane. Polul adevărului are calitatea de a "îndrepta" orice deviaţie, transformînd căile umane în săgeţi ce ţintesc neabătute spre Unul. Ioan, ucenicul care a primit adevărul direct din inima lui Chrisots este "cel iubit de dreptate", "dreptate prin care tot ce e strîmb se face drept" (Grigore de Nyssa, *Tîlcuire la Cîntarea Cîntărilor).*

În succesiunea *Fericirilor*, dreptatea apare de două ori, de fiecare dată în context dinamic: "fericiţi cei ce flămînzesc şi însetează de dreptate" şi "fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate". În primul caz, Grigore de Nyssa vorbeşte despre "săturarea care nu pricinuieşte oprirea dorinţei, ci întărirea ei". În al doilea, interpretează prigonirea drept catalizator în cursa spre Împărăţie: crizele, dificultăţile, "luptele cu potrivnicul" sînt tot atîtea ocazii şi "presiuni" pentru intensificarea acestui parcurs. Dreptatea devine *sens*, străbătut fără oprire şi fără abatere, spre ţinta în care calea şi răsplata se contopesc.

Meister ECKHART

IUSTI VIVENT IN AETERNUM

"Cei drepţi vor fi vii în veacul veacurilor şi răsplata lor este la Domnul..." (*Înţelepciunea*, 5, 15).

"Cei drepţi vor fi vii". Cine sînt cei drepţi? Un text spune: e drept acela care dă fiecăruia ce i se cuvine: lui Dumnezeu ce i se cuvine, sfinţilor şi îngerilor ce li se cuvine, aproapelui ce i se cuvine. Lui Dumnezeu îi aparţine cinstea. Cei ce au ieşit în întregime din ei înşişi şi nu caută absolut nimic care să le fie propriu în nici un lucru, fie el mic ori mare, care nu iau seama la nimic, dedesubt sau deasupra sau alături de ei ori în ei înşişi, care nu urmăresc nici bunuri, nici cinstire, nici desfătare, nici plăcere, nici folos, nici interioritate, nici sfinţenie, nici răsplată, nici împărăţie a cerurilor, care au ieşit din toate acestea, din tot ce le este propriu: aceşti oameni aduc cinste lui Dumnezeu şi-i dau într-adevăr ceea ce îi aparţine.

© S. Gheţie

Trebuie să dăm bucurie îngerilor şi sfinţilor. Uimire dincolo de orice uimire! Un om poate el, în această viaţă, să dăruiască bucurie celor ce se află în viaţa veşnică? Da! în adevăr... Dumnezeu însuşi încearcă, astfel, o bucurie atît de mare ca şi cum în ea ar sta beatitudinea lui şi de ea e legată fiinţa şi desfătarea şi mulţumirea sa.

Cel ce-i dă bucurie e drept, într-un anume fel, iar, în alt sens, sînt drepţi cei ce primesc de la Dumnezeu toate: oricare ar fi ele, în acelaşi chip, mici ori mari, plăcute sau anevoioase; pe toate în acelaşi chip, nici mai mult nici mai puţin cînd e vorba despre un lucru sau altul. De crezi că un lucru e mai mult ca un altul, greşeşti...

Drepţii iau atît de temeinic în seamă dreptatea încît, dacă Dumnezeu n-ar fi drept, nu i-ar acorda mai multă importanţă decît unui bob. Şi sînt atît de puternic stabiliţi în dreptate, atît de ieşiţi din ei înşişi încît nu iau în seamă nici chinurile iadului nici bucuriile împărăţiei cerurilor, nici orice altceva. Atît de tare ţin la Dumnezeu şi la dreptate! Nimic nu e mai dureros şi mai împovărător pentru un om drept decît ceea ce e potrivnic dreptăţii: adică să nu fie acelaşi în orice lucru.

"Cei drepţi vor fi vii". Din toate, nimic nu e mai vrednic de iubire şi mai de dorit decît viaţa. Atît de dezirabilă în sine e viaţa încît e dorită pentru ea însăşi. Cei aflaţi în infern, în chinurile veşnice n-ar voi să-şi piardă viaţa, nici demonii, nici sufletele, fiindcă ea e atît de nobilă încît curge direct de la Dumnezeu în suflet. Pentru că se revarsă astfel, direct de la Dumnezeu, vor s-o trăiască. Ce e viaţa? Fiinţa lui Dumnezeu e viaţa mea. Dacă viaţa mea e fiinţa lui Dumnezeu, trebuie ca fiinţa lui Dumnezeu să fie fiinţa mea şi fiinţa lui originară să fie fiinţa mea originară. Nici mai mult, nici mai puţin.

Vor fi veşnic vii "la Dumnezeu": direct la Dumnezeu, nici dedesubt, nici deasupra. Drepţii îşi împlinesc toate lucrările "la Dumnezeu" şi Dumnezeu lucrează în ei. Sf. Ioan spune: "Cuvîntul era la Dumnezeu". Era absolut asemenea şi "alături", nici dedesubt, nici deasupra, ci asemenea. Cînd Dumnezeu a făcut fiinţa umană, a făcut femeia din coasta omului, pentru ca ea să-i fie asemenea. Nu a alcătuit-o pornind de la cap ori de la picioare, pentru ca ea să nu fie nici deasupra nici dedesubt, ci să-i fie asemenea. Tot aşa, sufletul "drept trebuie să fie asemenea lui Dumnezeu şi la Dumnezeu", cu totul asemenea lui. Nici dedesubt, nici deasupra.

Cine sînt asemănători în felul acesta? Cei ce nu se aseamănă cu nimic, singuri ei sînt asemenea lui Dumnezeu. Nimic nu e asemenea fiinţei divine; nu e în ea nici imagine, nici formă. Sufletelor care îi sînt asemenea în acest chip, Tatăl le dă asemenea şi nu îi lipseşte de nimic...

Sf. Pavel spune: "atunci îl vom cunoaşte; voi cunoaşte cum sînt cunoscut, nici mai mult, nici mai puţin, absolut asemenea". Cei drepţi vor fi vii în veacul veacurilor şi răsplata lor e la Dumnezeu, cu totul asemenea lui. Fie ca Domnul să ne dea să iubim dreptatea şi pe Dumnezeu fără "de ce".

Pagină realizată de
Anca MANOLESCU

PRECIZARE:

Legat de interviul cu Horia Bernea din nr. 154 al *Dilemei*, ţinem să precizăm: a) faptul că expunerea ICOANE de la M.Ţ.R. nu mizează pe capodopere nu implică absenţa pieselor de foarte bună calitate din cuprinsul ei. Muzeul posedă o colecţie remarcabilă de icoane pe lemn şi sticlă (sec. XVIII-XX), mai ales de factură ţărănească. Declaraţia voia doar să sublinieze că ele nu sînt expuse în izolarea şi suficienţa unor "obiecte de excepţie", ci incluse într-o arie de sens. b) Lipsa fondurilor de achiziţii nu a fost totală; fondurile au fost doar neînsemnate în raport cu anvergura Muzeului şi cu patrimoniul pe care el l-a identificat. (A.M.).

Voce off

„Desigur, mi-ar plăcea de o mie de ori mai mult să fiu profesor la Basel decît să fiu Dumnezeu; dar n-am îndrăznit să împing egoismul meu privat pînă la a abandona facerea lumii."

NIETZSCHE

Bustul Thaliei

Lumea tăcerii

În spectacolul **Mireasa mută**, realizat de Alexandru Tocilescu după piesa lui Ben Jonson, scena Teatrului de Comedie este transformată, prin concepţia scenografică a lui Puiu Antemir, într-o uriaşă ureche din material textil care adăposteşte, ocrotitoare crisalidă, lumea tăcută a domnului Posac (Cornel Vulpe). Acest ambient artificial este agresat şi, în cele din urmă, distrus de grupul tinerilor zgomotoşi avînd în centru pe nepotul avid de moştenire (Mihai Bisericanu) şi pe acoliţii lui (Tudor Chirilă şi Alexandru Pop). Calul troian este Ambigua, aparent femeie modestă şi tăcută, care-şi probează însă valenţele sonor-agresive în chiar noaptea nunţii, aidoma eroinei romanului **Orbirea** de Elias Canetti şi îşi dezvăluie identitatea sexuală abia în final (George Ivaşcu în travesti).

Alexandru Tocilescu construieşte spectacolul pe axul conflictului dintre lumea tăcerii, în care fiecare nuanţă are reverberaţii solemne, şi subcultura decibelilor "heavy" impregnată de violenţa stimulilor şi a reacţiilor psiho-fizice la aceştia. Cu spiritul său de fineţe, Tocilescu se fereşte să reducă miza piesei la un conflict între generaţii, în care ridiculizarea vîrstei habitudinilor să fie însoţită de exaltarea valorilor energizante ale "vieţii". În spiritul erudiţiei lui Ben Jonson, Tocilescu ne face să vedem în Posac un virtual narator proustian închis în camera-i izolată fonic de straturi de plută, cultivîndu-şi sensibilitatea maladivă şi construindu-şi o existenţă stilizată de comandamentele unei estetici a decadenţei. Să remarcăm că singura pretenţie formulată de Posac este ca tăcuta lui soţie să joace cu pricepere comedia eleganţei, să arboreze la curte toalete rafinate, încarnînd astfel fantasmele sale artistice. Este aproape imposibil să nu te gîndeşti la rochiile lui Fortuny cu care naratorul Marcel o acoperă pe Albertine, iar ambiguitatea sexuală prezentă în ambele situaţii nu face decît să sublinieze asemănarea dintre ele: Ambigua este o Albertine, avînd aceeaşi tăcere enigmatică şi aceleaşi braţe virile.

Lumea tinerilor nu este văzută nici ea în mod unilateral, într-o lumină exclusiv favorabilă, cum au făcut-o, negreşit, numeroase alte montări. Sonorităţile grele, apăsătoare care însoţesc reuniunile lor, aburul drogurilor, violenţa manifestărilor (vezi interacţiunile brutale ale celor trei aliaţi) fac din verva juvenilă mai puţin o afirmare a prospeţimii cît o posibilă ameninţare "trash" la adresa sonatei lui Vinteuil. Subtilitatea cu care un clivaj clasic între vîrste este transfigurat într-o înfruntare inter-culturală este meritul esenţial al spectacolului. În construcţia acestuia, muzica inteligent compusă de George Marcu este bine integrată în muzicalitatea-i implicită, definită prin ritm şi cursivitate. Ce-i drept, acea fluenţă extraordinară – marca Toca – se observă doar pe porţiuni: scena intermezzo-ului comic mi se pare parazitară, iar înfruntarea argumentelor juridice şi teologice, în ciuda rezolvării scenice inventive, nu are savoare pentru un public indiferent la farmecul filologic.

Actorii susţin cu convingere demersul regizoral. Cornel Vulpe este precis în fiecare detaliu. George Ivaşcu reuşeşte să fie de o simplitate sexy în rochie albă şi de o exuberanţă barocă în rochia de mireasă, splendidă creaţie a Ancăi Pîslaru, amintind de toaletele Gloriei von Thurn und Taxis. L-aş fi dorit aşezat mai ferm pe linia ambiguităţii, fără şarjele apăsate de pe parcurs. Tudor Chirilă se remarcă modelîndu-şi personajul după Michael Jackson cu mare mobilitate şi vervă. Îl serveşte mai puţin vocea (poate în schimbare?). Alegerea lui Dumitru Chesa şi a lui Candid Stoica în roluri de "vieux beaux" care vor să ţină pasul cu noua generaţie este inspirată. Mihai Bisericanu are un aer "macho" credibil, iar Gheorghe Dănilă are hazul dintotdeauna. Din ansamblul tinerilor se remarcă silueta Louise Brooks a Aurorei Leonte şi aplombul Adinei Popescu, actriţă care-şi aşteaptă încă marele rol dramatic al carierei.

Punînd în scenă conflictul prin care o lume vitală a zgomotului şi furiei ameninţă refugiul de erudită linişte al jocului intelectual, spectacolul lui Alexandru Tocilescu luminează fără echivoc însăşi sursa opoziţiei culturale dintre Ben Jonson şi Shakespeare.

Adrian MIHALACHE

Din viaţa unui extremist de centru...

Clipe de mulţumire într-un raiuno personal

Am nimerit în preajma sărbătorilor de iarnă, cîteva clipe, în rai (am şi eu un "Raiuno" al meu) şi nu mă lasă inima să-mi încep anul, tăcînd asupra acestui eveniment personal. Nu mi-a trebuit mai mult decît o apăsare pe buton: eram, noaptea, "pe" France 2, vedeam o manifestaţie a studenţilor francezi anti-Juppé, pe o pancartă a lor scria răzvetit, de dus şi pe lumea cealaltă: "Imobilismul e opiu pentru popor!". La cît opiu s-a băgat în mine, aceasta mi s-a părut overdoza (în curînd o să luăm la cunoştinţă că nu există opioman mai înrăit ca boborul!) şi sub presiunea ei, am zapat (Pruteanu o să se ocupe în '96 şi de acest verb, decizînd dacă e un barbarism sau e doar barbar) spre acel raiuno intim unde eram chemat imperios: la TVR 2, "Secolul de cinema", îngrijit exemplar de Andreea Raianu, ajungea la al treilea episod dintr-un "Orson Welles", un documentar formidabil al englezilor cu un Orson viu, bătrîn, într-o stare de graţie la fiecare răspuns, trăgînd plin de voie bună din trabucul său ca şi cum ştia că mîine vine Una şi-l întreabă: "ţi-ai fumat ultimul trabuc? Hai..."

Văzusem şi celelalte două episoade în studioul meu, departe de mulţimea dezlănţuită a serialelor la care nici legat nu m-aş uita - am încercat cu MASH, dar au pus rîsete din "off" la fiecare replică! -, nu avusesem cu cine să schimb o vorbă, nimeni din jurul meu nu se uitase la Orson de parcă ar fi refuzat opiu, dar în acesta, în al treilea, creatorul dădea impresia că mă auzise şi discuta pe faţă despre rai. M-am instalat în vrajă ca la mine acasă, familiar şi grav - cum bănuiesc că ar fi azi moda literară, acolo, sus, în eternitate.

După ce-i explică englezului ideea sa despre Falstaff - unul din cei cîţiva inocenţi consacraţi de o capodoperă, "gen" care nu se prea ocupă cu specia asta, "Hamlet, de pildă, nefiind un om bun", Falstaff, da, în sensul că "dacă nu-i face pe oameni să rîdă, el ştie că n-are unde să-şi pună capul, noaptea!" - Orson mărturisea cu umilinţa lui perversă: "Ajuns în rai, aş supune atenţiei (expresie cu adevărat paradisiacă!) acest Falstaff al meu". De ce ? Şi urma: "E filmul meu cu cele mai puţine defecte". E replica perfectă care mă îndreptăţeşte să cred că în orice Rai (uno, due, tre, ein, zwei, drei, pollizei!) legea oricărei discuţii trebuie să fie concizia, aceea care interzice proliferarea adjectivelor.

Încît trec imediat la povestea doamnei Jeanne Moreau, căci fără Evă, de unde Eden? Jeanne Moreau - cea pusă de Truffaut între Jules şi Jim, "Jules et Jim" pe care un Jean Renoir ar fi dorit să fie al lui, Jean Renoir, un idol al lui Orson Wlles, iconoclastul - vine şi îi descrie englezului cum a filmat scena aceea din "Falstaff", fără de defect ca să nu spun mai mult, cînd ea se urcă pe burdihanul lui (fără de adjective, paradisul nu are nici verbe urîte) şi-l cheamă să se iubească, încredinţîndu-l că nici un flăcău nu-i place cît el. E scena cînd Falstaff îi şopteşte, pudic nu pînă la Dumnezeu, ci luat parcă de la dreapta Lui: "sînt bătrîn, sînt bătrîn...". Ea îşi amintea cum au ratat prima filmare a secvenţei; o repetase cu altcineva de cîteva ori şi acum, cînd se trece la fapt, Orson îi spune că nu poate... Cum nu poate? De ce? Fiindcă şi-a pierdut trusa de machiaj şi fără mască... Nu trece mult timp şi artista e chemată în biroul secretarei de platou pentru a i se comunica schimbarea cîtorva replici; ascultînd-o, Jeanne M. panoramează prin cameră şi descoperă sub patul pliant o trusă de machiaj; înmărmureşte, înţelegînd: lui Orson i se făcuse frică să filmeze scena, "avusese trac", şi o amîna, minţind, om bătrîn, copilăreşte! Nici în "Jules et Jim", Jeanne nu cîntase ceva mai frumos. Ea aducea dovada - termenul nu e bun, în raiuno al meu nu se mai aduc dovezi - că tracul stă la baza oricărei creaţii responsabile faţă de stele, iarbă, gîze şi alte ipohondrii; poate de aceea, Acela, după 5 zile de creaţie a spus, de fiecare dată, pe dată, că totul e bun, dar după ce a făcut omul, s-a ferit să mai facă această apreciere, imediat, luîndu-şi un răgaz în care a integrat omul printre "toate acelea", abia atunci zicînd că-s "foarte bune".

Un amănunt îmi zice că s-ar putea să nu simt greşit: la două zile după bucuriile astea, R. Căplescu anunţa în "Adevărul" (cea mai cultivată rubrică zilnică de cinema într-o presă care de mult a uitat jocul unei cronici de film!) că diseară, la Pro 7 (sieben) e "Amadeus"-ul lui Forman; liber credincios şi în cinema, cred în asemenea semne; după Falstaff, Mozart - însemna că nu trebuie să-mi părăsesc studioul, respingînd şi mai hotărît neghiobia identificării cu popoarele de serialişti. Îl văzusem de nu mai ştiu cîte ori, îl doream încă o dată; rîsul acela al lui Tom Hulce prin care se exprima - scăpînd de orice adjective - Atotputernicia (vezi şi Canetti: "angoasa - bătăile inimii lui Dumnezeu în fiecare dintre noi") e tot ce a adus mai bun, de dincolo, cinematograful de cînd e sonor. Am avut fericirea unei binecuvîntate defecţiuni: traducătorul român a apărut foarte tîrziu, spre final, cerîndu-ne scuze, aşa că am auzit minunăţia în germană, din care nu ştiu mai nimiç, dar nu într-atît ca să nu înţeleg acel "zu viele Noten" al Împăratului stupefiat în faţa unei partituri a lui "Wolfi". Rîsul rămînea însă, har Domnului, intraductibil, curat şi murdar. Poate doar "Procesul de la Nürnberg" al lui Stanley Kramer în versiune germană - "auzit", cîndva, la Frankfurt, în noaptea unui paşte catolic, prin '69... - să-mi fi sunat la fel de potrivit. Aşa e cînd vrea să fie. Rar.

Radu COSAŞU

P.S. În numărul trecut (pag. 7, col. 3, r. 17), caracterizîndu-l pe domnul Emil Constantinescu, o frază de-a mea, foarte clară în contrastele ei, a avut nenorocirea unei greşeli de tipar în care în loc de „moale" s-a cules „moral", ieşind ceva cît se poate de neadevărat. Îmi prezint scuzele cele mai sincere.

Cărţi poştale

"Ghici ghicitoare: ce face... cînd merge în provincie? Îşi ia pantofi! Am găsit unii de vară f. mişto, negri, de piele pt. export – numai 118 lei. Îmi vin perfect şi sînt într-adevăr de efect – cam cum erau ăia negri pe care i-am stricat, dar cu talpă de cauciuc cu zimţi. Nu ţi-am scris pînă acum pt. că nu aveam ce să-ţi spun: mîncarea e nasoală şi puţină (sau poate m-am obişnuit eu cu Sibiul, ceilalţi nu se plîng!). De dormit, dorm enorm (şi sforăi monstruos), abia mă pot trezi dimineaţa; altceva n-am ce să fac. Toţi schiază, eu mai fac excursii, dar în 2 zile am văzut cam tot. O să vin cu personalul, pa".

Văzut/plăcut

Firescul de alaltăieri

Cinema "CLASIC"

Bella Donna
(Monopol Dorian film)

Eram nerăbdător să văd ce au scos americanii din Pola Negri berlineză, ori Apolonia Chalupez din Varşovia, alias Anna Schwartz ori Paula Negreanu (oare aşa o chema în Banat?)!

Am eşit dela acest spectacol pe deplin satisfăcut. Filmul Paramount e primul pe care steaua germană l'a jucat la Hollywood; de altfel e o vădită sforţare în el de a place şi de a reuşi să lanseze cu cât mai mult succes, pe noua achiziţie a lui Lasky.

Pola a abordat acest rol de "vamp" cu un talent pe care-l constat în creştere şi apoi ce bine are aerul că se simte în toalete demne de invidiat de o Gloria Swanson, şi în palatele aşa de luxoase de pe malul Nilului! Se remarcă în special frumosul rezultat obţinut din noul truc cu decorurile din depărtare pictate pe geam şi intercalate între obiectiv şi primul plan; căci îmi închipui că cei ce au văzut "Bella Donna" nu vor fi crezut că pentru cele câteva scene de long-shot se construiseră piramidele şi ruinele templului morţilor!

Adolphe Menjou a apărut în actul I ca titlu de curiozitate, oferindu-şi numele pe care "Public Opinion" a lui Chaplin l'a făcut celebru, iar debutul lui Conrad Nagel la noi în ţară ne face să-l plasăm printre cei mai simpatici premieri ai casei Paramount. (*Din revista "Cinema", anul 1925*)

Cititl/auzit

Replica anului:

„Compasiunea naşte monştri." (Răzvan Exarhu la Radio PRO FM)

Bon de lectură

DOMINIQUE FERNANDEZ

Îngerul destinului

Traducere de Aristiţa NEGREANU, Editura RAO, 1995, 540 p.

"Visam că sînt ucis la margine de drum..."

Cu vehemenţă s-a afirmat acum douăzeci de ani că moartea atroce a lui Pier Paolo Pasolini a fost de fapt o crimă politică, un fel de "execuţie publică" a celui care, ca nimeni altul în Italia contemporană, alegînd să trăiască şi să lupte pe faţă, denunţase ipocrizia unei societăţi care refuza să-şi dezbată deschis problemele, în special pe cele legate de sexualitate, moralitate şi violenţă, şi care nu-şi înţelegea libertatea decît printr-o furie a consumului, printr-o nestăvilită dorinţă de bunăstare materială. **Saló**, ultimul film al lui Pasolini, despre pericolul neofascismului occidental – favorizat în Italia de însăşi democraţia-creştină –, despre violenţa unui tineret istovit de propriile-i invective, stîrnise un scandal mai răsunător decît oricare dintre creaţiile sale anterioare, şi care, în opinia apărătorilor săi, determinase înscenarea unei crime cu valoare exemplară pentru eliminarea unui personaj incomod. Romanul lui Dominique Fernandez, **Îngerul destinului** (**Dans la main de l'ange**), încununat în 1982 cu premiul Goncourt, nuanţează această interpretare tranşantă şi simplificatoare, chiar dacă întemeiată în formă, prin construirea unui foarte subtil portret psihologic al scriitorului şi cineastului italian. Da, Pasolini a fost un contestatar, un răzvrătit, dar răzvrătirea sa avea mai ales temeiuri subiective, era contradictorie, inegală, se manifesta prin accese. Nu era numai răzvrătirea unui artist angajat care credea în misiunea partidului comunist, ci a unui artist răzvrătit în adîncul sufletului său împotriva propriului destin, a vieţii sale sfîşiate între plăcere şi ispăşire, între lăcomie nesăţioasă şi supunere vinovată, a vieţii sale puse sub semnul unor sfinţi patroni atît de diferiţi precum Petru şi Pavel. În viziunea lui Dominique Fernandez, care adoptă o formulă narativă îndrăzneaţă, dar justificată în acest caz, confesiunea la persoana întîi, crima înscenată căreia îi cade victimă Pasolini face parte dintr-un scenariu scris chiar de el de-a lungul întregii vieţi, identificabil în mare parte în opera sa evocată numai aluziv în roman. "Îmi observ propriul masacru / cu curajul senin al unui savant", scrisese el într-una din ultimele sale poezii. Este ispăşirea spectaculoasă pe care şi-o imaginase de cînd între Petru şi Pavel îl alesese pe cel din urmă, vizionarul căruia, deşi trimis la supliciu de Nero, posteritatea îi refuzase imortalizarea martiriului. "Eu trebuia să încununez istoria lui Pavel rămasă neterminată", scrie Dominique Fernandez în numele personajului său. "Voi suporta în locul lui moartea de care Dumnezeu l-a lipsit (...) Visam că sînt ucis la margine de drum de călăi care îmi profanau rînjind resturile pămînteşti". Moartea lui Pasolini imaginată de el însuşi conţine voluptatea şi resemnarea primirii pedepsei care îl fascinase încă din tinereţe pe chipul sfîntului Matei martirizat sau pe cel al lui Goliat ucis de David, din tablourile lui Caravaggio. Un pictor cu care Pasolini, el însuşi preocupat de pictură, student al lui Longhi, se identificase în mare măsură, şi în a cărui operă, dincolo de intenţiile iconografice, împotriva teoriilor lui Longhi, era de părere că trebuie căutate reveriile sinucigaşe ale omului ucis în condiţii misterioase pe o plajă dintre Roma şi Napoli. Marea răzvrătire a lui Pasolini constă în primul rînd în refuzul de a-şi primi judecata şi condamnarea din partea unei societăţi din care s-a simţit întotdeauna exclus, retrăgîndu-se la marginea ei pentru a-i frecventa pe anonimi şi declasaţi, pentru a-şi căuta singur o moarte pe măsura păcatului său, acela de a-şi fi trăit frenetic şi sordid homosexualitatea. În romanul său, Dominique Fernandez creează un Pasolini însingurat chiar şi în culmea gloriei, proiectat constant pe fundalul Italiei care, prinsă în vîrtejul modernizării, îşi suporta greu moştenirea antică, constrîngerile religioase, superstiţiile, diferenţele de mentalitate dintre nord şi sud. Bolonia, apoi Roma, iar la un moment dat Napoli sînt oraşele care au marcat viaţa lui Pasolini, şi pe care Dominique Fernandez le face să trăiască în paginile cărţii lui cu toată bogăţia lor culturală, cu arhitectura lor copleşitoare în cazul Romei, care îşi pune amprenta pe viaţa locuitorilor, cu toată atmosfera lor diferită, dar aproape la fel de seducătoare. Specialist în literatură italiană, pasionat cercetător al artei italiene, Dominique Fernandez îşi abandonează de multe ori personajul şi vorbeşte în propriul său nume, ceea ce nu scade cu nimic, însă, puterea de evocare a discursului său care în mod declarat şi programatic se construieşte după tehnica *trompe l'oeil*-ului baroc.

Apariţia romanului **Îngerul destinului**, în frumoasa şi foarte fidela traducere a Aristiţei Negreanu, a marcat nu numai inaugurarea seriei "RAO Contemporan" a editurii RAO, dar şi un indiscutabil eveniment editorial al anului 1995.

Marina VAZACA

Topuri personale

Iată, aşa cum am promis, listele celor mai importante filme din istoria cinematografului (I), celor mai bune zece filme româneşti (II) şi celor mai bune zece filme ale anului (III); ele sînt cronologice – cu excepţia celei de-a treia liste, firească. Şi, întrucît aceasta este foarte firavă, am adăugat două liste noi: "Cele mai deranjante zece filme din istoria cinematografului" (IV) şi "Cele mai supralicitate zece filme" (V) (**a.l.ş.**)

I. 1. *Patimile Ioanei d'Arc* (C.Th. Dreyer, 1928)
2. *Regula jocului* (J. Renoir, 1939)
3. *Cetăţeanul Kane* (O. Welles, 1941)
4. *Hoţi de biciclete* (V. De Sica, 1948)
5. *Ordet* (C.Th. Dreyer, 1955)
6. *Vertigo* (A. Hitchcock, 1958)
7. *Cu sufletul la gură* (J.-L. Godard, 1959)
8. *Anul trecut la Marienbad* (A. Resnais, 1961)
9. *Eclipsa* (M. Antonioni, 1962)
10. *8 1/2* (F. Fellini, 1963)
11. *Persona* (I. Bergman 1965)
12. *Oglinda* (A. Tarkovski, 1975)

II. 1. *Pădurea spînzuraţilor* (L. Ciulei, 1964)
2. *Duminică la ora 6* (L. Pintilie, 1965)
3. *Reconstituirea* (L. Pintilie, 1969)
4. *Nunta de piatră* (M. Veroiu/D. Piţa, 1972)
5. *Proba de microfon* (M. Daneliuc, 1980)
6. *De ce trag clopotele, Mitică?* (L. Pintilie, 1980)
7. *Faleze de nisip* (D. Piţa, 1982)
8. *Adela* (M. Veroiu, 1984)
9. *Iacob* (M. Daneliuc, 1987)
10. *Balanţa* (L. Pintilie, 1992)

III. 1. *Usual Suspects* (Bryan Singer; filmul este prevăzut să intre pe ecranele româneşti în februarie '96)
2. *Devil in a Blue Dress* (Carl Franklin; nu se ştie cînd va intra)
3.
4. *Stare de şoc* (P. Weir)
5. *Regina Margot* (P. Chéreau)
6. *Interviu cu un vampir* (N. Jordan)
7. *Apollo 13* (R. Howard)
8. *Născuţi asasini* (O. Stone)
9. *Forrest Gump* (R. Zemeckis)
10. *Mai iute ca moartea* (S. Raini)

IV. 1. *Intoleranţă* (D.W. Griffith, 1916)
2. *Cîinele andaluz* (L. Bunuel, 1928)
3. *Triumful voinţei* (L. Riefenstahl, 1934)
4. *Focul fatidic* (L. Malle, 1963)
5. *Călugăriţa* (J. Rivette, 1967)
6. *Week-end* (J.-L. Godard, 1968)
7. *Marea crăpelniţă* (M. Ferreri, 1973)
8. *Saló* (P.P. Pasolini, 1975)
9. *Imperiul simţurilor* (N. Oshima, 1976)
10. *Bucătarul, hoţul, soţia lui şi amantul ei* (P. Greenaway, 1989)

V. 1. *Crucişătorul Potemkin* (S.M. Eisenstein, 1925)
2. *Goana după aur* (C. Chaplin, 1925)
3. *Hiroshima mon amour* (A. Resnais, 1959)
4. *La dolce vita* (F. Fellini, 1959)
5. *Blow-up* (M. Antonioni, 1966)
6. *Moarte la Veneţia* (L. Visconti, 1970)
7. *Ultimul tango la Paris* (B. Bertolucci, 1972)
8. *Călăuza* (A. Tarkovski, 1979)
9. Oricare film de R.W. Fassbinder
10. Oricare film de D. Lynch, cu excepţia lui *Elephant Man*

P.S.: Aştept listele Dvs., cît mai – evident – subiective!

Cel mai bun film din 1995 va fi văzut (sperăm) în '96: *Usual suspects* de Bryan Singer

Cronica literară de tranziţie

Un pavugadist agramat

Mi-a picat în mînă un volum, apărut mai de mult, intitulat **Magicianul de la Bayreuth**; e vorba de o carte despre Wagner, biografie şi exegeză laolaltă. E semnată de un anume Doru Popovici. Cetăţeanul e colaborator al revistei **România Mare**, ceea ce, după părerea mea, e o notă foarte proastă, fiindcă un om cu scaun la cap nu se bagă într-o asemenea cloacă. Dar, în fine, printre cei care scriu la gazeta aia se află, prin bizară excepţie, şi oameni care ştiu bine româneşte, cum ar fi soţii Vulpescu. Acest muzicolog, însă, este o catastrofă. Răsfoindu-i, mai întîi neglijent, cartea, am dat chiar la început, la pag. 5, peste o frază de un ridicol incredibil; ascultaţi-o: **"Bach a trăit pentru a nota ceea ce destinul îi dicta la ureche"**. Imaginea asta a destinului care-i şuşotea secretos la ureche lui Bach ce şi cum să scrie, sincer să spun, m-a înnebunit de o ghiduşă plăcere şi m-a făcut să ciulesc ochii, cam ca şi amicii din CFR a lui Caragiale ("– E dulce! – Bărbat de zahăr! – Stăi să vedem ce fel de persoană e Miţa"). Numai că, dacă iluziile personajelor lui nenea Iancu au fost dezumflate, bănuielile mele **încropinde** s-au adeverit cu asupră de măsură. Doru Popovici, în materie de scris, e un gafeur pur-sînge, o mazetă absolută: "**Moartea lor** (e vorba de Tristan şi Isolda) **se transformă în MĂREŢE PILDE**" (cum să se transforme moartea în măreţe pilde, numai Dumnezeu ştie). Sau: **"La Weimar are REVELAŢIA ASCULTĂRII unor lucrări"** etc. Bietul ageamiu o fi vrut să spună: revelaţia unor LUCRĂRI, căci nu poţi avea revelaţia unei ascultări! Citez iar: **"El a făcut-o atentă DESPRE urmarea..."** În româneşte, se spune: a făcut-o atentă ASUPRA, nu despre. Pe muzicolog îl apucă din cînd în cînd febra stilului liric; şi scrie aşa: **"În luna aprilie, cînd în natură SE ÎMBRAŢIŞAU LIMPEZIMILE CULORILOR, a venit la el celebra cîntăreaţă"** etc., sau, tot liric, cu năzuinţi metaforice: **"12 ani a trăit Nietzsche SIMFONIA NEBUNIEI"**. Muzicologul Popovici n-are nici un scrupul semantic atunci cînd inventează, luînd-o pe arătură, un mariaj în trei: **"Opera Parsifal e un omagiu adus CUNUNIEI DINTRE BINE, ADEVĂR ŞI FRUMOS"**. Stranie cununie, cu trei miri! Nu vă mai spun cum stă naţionalistul nostru wagnerolog la capitolele stil şi ortografie! (**"Trebuie amintită ADÎNCIMEA studiilor despre... Wagner a ADÎNCIT o foarte importantă carte... Dragostea pentru ea s-a ADÎNCIT neîncetat... Cei ce au ADÎNCIT însemnările regelui"** etc.). Omul bate cîmpii despre Wagner, de urlă bieţii cîmpi după ajutor, în schimb are mari probleme cu acordul în gen şi număr: **"a fost editorul unor texte clasice şi A unor"** (în loc de al), **"o vie simpatie i-a arătat-O regele"** (în loc de i-a arătat), **"studiul temeinic al cvartetelor de Beethoven AU constituit"** (în loc de a) şi tot aşa. Cum sînt mijloacele, aşa e şi gîndirea autorului; auziţi-i o cugetare: **"Cred că s-a neglijat acel minunat etern uman** (?!), **în virtutea căruia** (?!) **fericirea presupune preferinţe"**. (E adîncă, nu?) Şi mai am o mostră, în care stilul cu briz-brizuri pompoase e parcă al unei mahalagioaice cuprinse de sindromul (ca să nu zic gîdiliciul) Jean Moscopol: **"Credem că e timpul să dezvăluim** (!) **un aspect minunat** (!) **din viaţa intimă**(!) **a lui Wagner, şi astfel reproducem o pagină plină de sensibilitate şi fior poetic**(!) **legată de moartea cîinelui său"** şi renunţ să mă mai crucesc la ce nivel de laba gîştii găseşte sensibilitate şi fior muzicologul cununat cu gafa, baliverna şi aiureala.

*

În loc să sape o groapă adîncă-adîncă, să tragă deasupră-i nişte paie şi să se ascundă acolo tăcînd mîlc, cetăţeanul, parcă spre a confirma ostentativ zicala că "prostul dacă nu-i fudul, parcă nu e prost destul", se apucă şi trînteşte un răspuns într-o publicaţie mustind de şovinism, vulgaritate şi isterie paranoică. Cum e sacul e şi peticul, cum e pistolul e şi turcul. Principalele componente ale răspunsului d-lui Popovici sînt îngîmfarea gogomană şi minciuna puerilă.

La primul capitol, trîmbiţaşul îşi exhibă cununiţele pe care le-a primit el de la mai-marii cărora le compunea imnuri. Pe lîngă că e de prost gust să te fălești în public, esenţialul e că, bine a zis Maiorescu: **nu e în chestie**. Eu îi arătasem fraze, sintagme şi construcţii gramaticale greşite, nu de diplome era vorba. Dar marile performanţe le atinge neaoşologul Popovici la secţiunea minciuni. El se caţără-n pom încercînd să mă ia de sus şi mă învaţă că nu se spune "etzetera". Fireşte că nu se spune etzetera, dar în ceea ce mă priveşte n-am practicat în viaţa mea această pronunţie. Asta e prima minciună. A doua e că eu aş fi citat "tendenţios" **"un fragment din carte; din nefericire pentru dl. G.P., cuvintele nu sînt ale mele, ele sînt extrase din memoriile marelui creator german"**. Ce spui, Franz?! "Un fragment"? Am citat vreo 15! Şi cîte am mai sărit! NU citasem în acea emisiune, de pildă, oportunismele stupid-proletcultiste, de genul **"Estetica lui Wagner este FOARTE APROPIATĂ de majoritatea concepţiilor ce călăuzesc pe creatorii din ţara noastră"**, de la pag. 148, aberaţie care de altfel e contrazisă, în acelaşi stil de alba-neagra, la pag. 184, unde lucrurile stau pe dos: **"Wagner dă la iveală opere cu o estetică DIAMETRAL OPUSĂ aceleia care s-a cristalizat la noi în ţară în anii României contemporane"**. Dar las caraghioslîcurile astea realist-socialiste deoparte şi mă-ntorc la împleticelile ignare pe care le-am citat (şi altele noi): **toate** îi aparţin lui Wagner? Scria Wagner atît de copilăreşte, ca **"în celebrul Dicţionar Cutare, pe care l-am consultat CU GRIJĂ?** ("cu grijă"!) Wagner scria Shumann fără C? Wagner scria Pellioco, în loc de Pellico? Titanul de la Bayreuth scria "A" în loc de "al"? Autorul lui Tanhäuser scria că **"studiul temeinic al cvartetelor de Beethoven AU constituit"**, în loc de "a"? Wagner folosea stilul de activist de judeţeană, scriind **"în anul cutare, compozitorul a ADÎNCIT o foarte importantă carte"**? Născocea Wagner cugetări de zarzavagiu de genul **"Cred că s-a neglijat acel minunat etern uman..."** Dl. compozitor de partid Popovici minte de-ngheaţă Rinul, Wagner nu era atît de agramat. Dar pe cea mai gogonată minciună am lăsat-o la urmă. Ridicolul pavugadist susţine că eu, **"într-un comentariu ironic din «Evenimentul zilei», l-am proiectat între umaniştii «epocii de aur» Eug. Simion şi Pompei Hărăşteanu, şi că asocierea îl onorează"**. Auzi vorbă la el! Păi cred şi eu că asocierea l-ar onora, dacă ar fi **reală**! Numai că eu n-am folosit niciodată sintagma "umaniştii epocii de aur", nici în **Evenimentul**, nici în altă parte. Cît priveşte asocierea respectivă, aici chiar că-mi ies din pepeni! EU să-l pun alături pe Doru Popovici de Eug. Simion?! Dar ar fi o jignire pentru Eugen Simion şi pentru discernămîntul meu. Eu sînt critic literar, am simţul valorilor, Eug. Simion, dincolo de manevrele sale oportuniste din ultimii ani, este un scriitor serios, un cărturar de fond, care a făcut mult bine literaturii înainte de 1989, cum am să-l pun în aceeaşi oală cu ţambalagiul de doi bani al fituicii **România Mare** şi, mai înainte, al **Săptămînii** lui Barbu şi Vadim (care-l înjura regulat pe Simion, ca agent al **Europei Libere**)? În al doilea rînd, nici picat cu ceară nu l-aş putea numi "umanist" pe acest mărunt trepăduş înregimentat naţionalismului furibund (pe care încă din 1987 îl tăvăleam prin fulgi), şi n-aş putea, pentru că eu cred în valoarea cuvintelor.

George PRUTEANU

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

O supraputere „cu mîinile curate”?

● Un caz italian cu consecinţe europene: “mani pulite” ● Mediatizarea actului de justiţie ● Separarea şi interferenţa puterilor în stat ● Justiţia între stînga şi dreapta ● Procuratura – acuzată de “protagonism” ● Cît e de mare puterea dreptăţii? ● Şi cît e de dreaptă?

© S. Ghiţe

Cu cîţiva ani în urmă, cînd în Italia a izbucnit scandalul cunoscut de-acum peste tot sub denumirea de “mani pulite”, nimeni nu-i bănuia proporţiile şi implicaţiile. Astăzi, doi foşti prim-miniştri sînt puşi sub acuzare, cîţiva foşti miniştri, lideri de partide ori manageri ai unor importante firme au şi fost condamnaţi, alţii s-au sinucis, iar anchetele întreprinse de Procuratura din Milano sînt departe de a fi ajuns la capăt. Partidul Democrat-Creştin (care a dominat scena politică italiană de la război încoace) s-a destrămat, iar întregul sistem politico-instituţional este în schimbare. În plus, ceea ce părea o particularitate a “veşnic originalei” Italii tinde să devină un fenomen care bîntuie o bună parte din Europa – a se vedea cazurile de corupţie la nivel înalt din Spania şi Franţa, pentru a da doar exemplele cele mai recente. Cineva ar putea observa că asemenea cazuri de interferenţă între interesele economice şi puterea politică sînt caracteristice mai ales părţii mediteraneene a Europei – o lume în care imaginaţia şi spiritul de iniţiativă fără margini s-au aflat mereu cu un pas înaintea “regulilor”; dar pentru că, în ultimă instanţă, e vorba de o Uniune în care regulile integrării sînt din ce în ce mai ferme, iar o alternativă la actualul scenariu de unificare europeană nu există, “cazul italian” nu poate lăsa pe nimeni indiferent, mai ales din cauza consecinţelor şi dezbaterilor pe care le-a generat. Cu alte cuvinte, întîmplările politico-juridice din Italia îi preocupă pe partenerii europeni nu numai pentru că produc, în peninsulă, o anume instabilitate, dar şi pentru că au repus în discuţie, pe plan european, două probleme: *legăturile dintre justiţie şi politică* şi *mediatizarea actului de justiţie*.

Mulţimea de personaje politice de prim-plan care au fost puse sub acuzare a părut cea mai bună dovadă a separării puterilor în stat. Mai mult decît atît, Antonio Di Pietro (magistratul care s-a ocupat de anchetă) a devenit un erou naţional tocmai datorită impresiei care s-a putut crea în opinia publică, şi anume că el luptă cu un întreg sistem, corupt şi profund nedrept. Numai că drumurile politicii sînt întortocheate şi interferenţa (adesea incontrolabilă) dintre puteri e de cele mai multe ori mai puternică decît separaţia lor. După ce a descîlcit multe dintre firele care legau mediile politice de cercurile de afaceri, după ce a descoperit sofisticate reţele prin care marile firme finanţau ilegal partidele ori îşi arătau “recunoştinţa” faţă de politicieni, într-un moment în care se părea că nimeni nu-i mai poate sta în cale, Antonio Di Pietro şi-a dat demisia, motivînd-o tocmai prin “instrumentalizarea” şi manipularea acţiunilor sale: stînga spectrului politic îl considera *a priori* de-al ei, ca om ce luptă pentru demascarea bătrînilor corifei ai corupţiei, în timp ce Berlusconi îi propunea o funcţie în guvernul său de centru-dreapta. Cum Berlusconi a intrat şi el, la un moment dat, în vizorul magistraturii, şi cum printre partidele anchetate pentru finanţare ilegală se află şi PDS (principalul partid de stînga, moştenitor al fostului Partid Comunist Italian), este evident că orice mişcare a procurorilor era interpretată politic. Astfel încît, în timpul campaniei electorale din 1994 s-a făcut cît se poate de serios propunerea ca anchetele din seria “mani pulite” să fie suspendate pînă după alegeri, pentru a nu influenţa votul. Propunerea a fost, evident, respinsă cu indignare, fiind considerată o inadmisibilă încălcare a independenţei justiţiei, o încercare de a subordona magistratura intereselor politice. Şi anchetele au continuat, nu fără interpretări şi interferenţe politice din ce în ce mai complicate. Să amintim, de pildă, că atunci cînd procurorii milanezi au început să se intereseze de afacerile sale, Berlusconi i-a acuzat că sînt comunişti şi că vor să facă servicii electorale stîngii; iar cînd ministrul justiţiei din guvernul Berlusconi a ordonat o inspecţie la Procuratura din Milano, stînga politică a reacţionat vehement, văzînd în asta o încercare de a compromite activitatea şi imaginea unei magistraturi categoric independente, căci ce alt semn de independenţă şi de supremaţie a legii poate fi (la prima vedere) mai convingător decît anchetarea primului ministru în funcţie? Oricum, după ce a pus sub semnul întrebării întregul sistem politic italian, după ce a demascat o întreagă serie de acte de corupţie, magistratura are de luptat cu rezistenţa “vechiului regim”: piedicile pe care le înfruntă nu ţin numai de dificultăţile obiective presupuse de rezolvarea unor cazuri complicate şi cu ramificaţii vaste. Astfel, ministerul trimite periodic inspecţii la Procuratura din Milano; a fost ordonată o anchetă disciplinară împotriva procurorului şef Francesco Saverio Borelli, învinuit că, înainte de a lua o decizie importantă pentru bunul mers al anchetei, i-a telefonat şefului statului pentru a-i cere părerea. Nici Di Pietro n-a scăpat nesancţionat: în afară de o plîngere mai veche a unui inculpat (care pretinde că procurorul l-a forţat, în timpul anchetei, să facă o anumită declaraţie), după ce şi-a dat demisia a fost denunţat pentru abuz de funcţie: directorul unei societăţi de asigurări l-a acuzat că s-a folosit de poziţia sa pentru a obţine un credit avantajos. Un asemenea denunţ nu mai poate fi, în cazul lui Di Pietro, o încercare de a împiedica bunul mers al justiţiei: el e, de-acum, simplu cetăţean. Dar imaginea lui (şi a întregii echipe care se ocupă de “mani pulite”) poate fi serios afectată. Pentru că totul se desfăşoară, evident, sub ochii neiertători – şi nu totdeauna inocenţi – ai *mass-media*.

Activitatea lui Di Pietro a avut parte de o mediatizare fără precedent: emisiuni speciale zilnice asupra mersului anchetei, transmisii în direct din sala tribunalului, valuri de interviuri şi declaraţii etc. Orice mişcare a echipei care se ocupa de “mani pulite” era atent consemnată în ziare şi, în curînd, a scrie despre procurorii din Milano n-a mai însemnat, pur şi simplu, “a informa opinia publică despre problemele justiţiei”, ci a devenit o chestiune de imagine publică, de manipulare şi exploatare a unor fapte care, în alte condiţii, ar fi rutiniere şi puţin semnificative. Ceea ce trebuia făcut numai şi numai pentru apărarea justiţiei a început să se facă pentru presă şi prin presă. Pe lîngă activitatea ei curentă, Procuratura din Milano a devenit o scenă pentru spectacolul cotidian al ştirilor, iar membrii ei, o sursă permanentă de comunicate, dezminţiri, precizări şi declaraţii. Multă vreme, relatarea faptelor şi personajelor (anchetaţi, arestaţi, delicte, cauze etc.) a fost înlocuită de consemnarea declaraţiilor şi interpretărilor acestora, urmate inevitabil de alte declaraţii şi interpretări.

Consecinţele au fost că echipa de procurori milanezi a fost acuzată că suferă de “protagonism”, că, nereuşind să ducă la bun sfîrşit ceea ce a început, vrea pur şi simplu să se menţină în atenţia opiniei publice, exploatînd în favoarea sa popularitatea cîştigată. Ceea ce, în nici un caz, nu poate contribui la bunul mers al justiţiei şi nu e în spiritul dreptăţii. Echipa s-a apărat afirmînd că “ieşirile la scenă deschisă” sînt necesare pentru a contracara încercările de a compromite o activitate care a demontat o uriaşă reţea a corupţiei, infiltrată adînc în structurile statului şi în chiar instituţiile care ar trebui s-o combată.

Dar tocmai aici intervine dilema; şi tocmai aici e punctul în care “cazul italian” încetează să mai fie un episod specific unei ţări şi devine un posibil subiect de dezbatere generală: *nu cumva justiţia are prea multă putere?* Nu cumva poate fi şi ea “coruptă” tocmai de puterea pe care o deţine şi *e conştientă* că o deţine? Şi, dacă de abuzurile celorlalte puteri ne putem apăra prin lege şi prin instituţiile statului de drept, cum se poate apăra cetăţeanul de eventualele abuzuri ale justiţiei, *altfel* decît adresîndu-se tot justiţiei? Şi cum se poate autoproteja societatea de eventuale tendinţe ale justiţiei de a acapara prea multă putere, de a deveni protagonistă acolo unde nu trebuie să fie decît arbitru? Antonio Di Pietro (care a ajuns să se ocupe de “mani pulite” întîmplător, înainte fiind un personaj cu totul necunoscut publicului) este şi acum, la cîteva luni după ce şi-a dat demisia, omul în care italienii au cea mai mare încredere şi în care mulţi văd un prim-ministru ideal. O asemenea ascensiune nu se putea petrece fără contribuţia esenţială a mijloacelor de informare în masă. Ea dovedeşte că justiţia poate deveni o superputere, iar reprezentanţii ei pot deveni adevăraţi lideri de opinie şi de acţiune, deşi nu conduc, practic, nici măcar vreo modestă asociaţie civică. Optimiştii sînt de părere că, atîta timp cît impune respectarea legii, justiţia trebuie lăsată să se desfăşoare în voie, indiferent de consecinţe. Pesimiştii spun că, devenind o superputere, justiţia strică echilibrul instituţional – adică îşi subminează propriul statut de apărătoare a statului de drept. Cert este că, într-un fel sau altul, puterea judecătorească este nevoită, în asemenea cazuri, să rezolve într-o manieră radicală situaţii şi conflicte acumulate treptat, tocmai datorită “slăbiciunilor” manifestate în timp de celelalte puteri. Oare *e drept* să se întîmple aşa?

Mircea VASILESCU

© C. Bumbut

JOHN RAWLS:

„Între raţional şi rezonabil”

Născut în 1921, John Rawls şi-a desfăşurat cariera la Cambridge (Massachusetts), unde a predat filosofia la Universitatea Harvard. Marele public îl cunoaşte datorită unei cărţi, **Teoria justiţiei**, publicată în Statele Unite în 1971, tradusă în franceză, la Editura Seuil, în 1984. Cartea n-a încetat să suscite polemici prin caracterul ei novator. În primul rînd pentru că aplica stilul de reflecţie al filosofiei analitice într-un domeniu - morala şi politica - în care anglo-saxonii nu s-au mai aventurat de la mijlocul secolului. Apoi, pentru că el reînnoda, actualizînd, teoria contractului social atît de dragă juriştilor din epoca clasică. Şi, în sfîrşit, pentru că el propunea, după revoltele studenţeşti din 1968 şi 1969, o apărare a sistemului democratic şi liberal, care nu mai era deloc la modă.

Răspunzînd criticilor săi, Rawls a redactat o mulţime de articole, strînse în volumul de la Seuil intitulat **Justiţie şi democraţie** şi în noua sa carte **Political Liberalism** (Columbia University Press, New York, 1993).

După douăzeci de ani, cum aţi caracteriza spiritul care a definit elaborarea cărţii dumneavoastră *Teoria Justiţiei*?

Eram preocupat de existenţa unui conflict - uşor de sesizat în cultura americană, dar şi în celelalte democraţii occidentale - între două tradiţii politice la fel de vechi şi cu desăvîrşire opuse: e vorba despre opoziţia între partizanii libertăţii şi cei ai egalităţii. Primii se revendică de la Locke şi consideră că cea mai bună guvernare este aceea care îngrădeşte cît mai puţin libertăţile individuale. Ceilalţi, discipoli ai lui Rousseau, consideră că prima funcţie a Statului este să asigure egalitatea socială, eventual pe cea economică a tuturor cetăţenilor, chiar dacă acest lucru nu se poate realiza decît în detrimentul unor drepturi.

În ceea ce mă priveşte, am încercat să arăt că aceste două tendinţe, mai curînd complementare decît contradictorii, sînt în egală măsură legitime, şi am vrut să definesc dreptatea ţinînd seama de acest lucru. De atunci, am mai evoluat. Dar continuu să cred că dintre toate regimurile politice considerate rezonabile, cel mai just - deci şi cel mai de dorit - este cel care respectă valorile libertăţii şi egalităţii, precum şi alte valori fundamentale cum ar fi toleranţa, dînd fiecăreia dintre ele locul ce i se cuvine. Cred că democraţia liberală e cea mai apropiată de acest ideal.

Opiniile dumneavoastră, discutate din 1971 încoace în lumea întreagă, au fost frecvent criticate. Ce v-au adus aceste critici? V-au determinat să vă schimbaţi punctul de vedere?

În mare, cei care m-au criticat aparţin uneia dintre cele două familii despre care am pomenit. Partizanii libertăţii, cum ar fi Robert Nozick, mi-au reproşat că acord prea multă putere guvernării. Adversarii lor, partizanii “comunitarismului”, mi-au reproşat că nu-i acord destulă. De altfel, această a doua familie este mult mai eterogenă decît prima. În ea sînt reuniţi şi adepţii socialismului, şi nostalgicii unui stat religios. E greu să desprinzi o structură coerentă din opiniile lor. Am avut totuşi un dialog constructiv cu tinerii marxişti americani şi britanici, formaţi, ca şi mine, în spiritul filosofiei analitice. Există între noi o înţelegere mutuală, din care poate într-o zi va ieşi ceva...

Gustul pentru sinteză vă înrudeşte cu Kant, la care vă referiţi adesea. S-a spus chiar că nu aţi făcut altceva în filosofia politică decît să adaptaţi la realitatea americană contemporană etica kantiană. Ce credeţi despre această apreciere?

Este în acelaşi timp adevărată şi falsă. Este adevărat că, încercînd să formulez fundamentul unei politici raţionale, altfel spus, să formulez ansamblul de reguli pe care fiecare dintre noi trebuie să-l respecte în viaţa publică, dacă vrea ca şi ceilalţi să le respecte, m-am inspirat din Kant. Orice filosof păşeşte pe urmele lăsate de unul din predecesorii săi. Dar chiar dacă mi-aş fi propus să adaptez problematica kantiană exigenţelor şi realităţilor din democraţiile moderne, cîmpul de acţiune al teoriei mele nu se limitează la America!

Definiţia justiţiei ca echitate este valabilă pentru toate democraţiile occidentale. În absolut, ea este valabilă pentru toate popoarele, oricare ar fi particularităţile lor sociale şi culturale. De altfel, în lucrările mele mai recente am arătat că ipotezele raţionale elaborate de mine anterior pentru cadrul limitat al unei anume societăţi pot fi extinse la societatea naţiunilor şi chiar şi la principiile de drept internaţional.

Reînnodaţi şi aici cu raţionamentele kantiene despre istorie şi proiectul “păcii eterne”...

Să ne înţelegem. Întîi şi întîi, vreau să spun că regimurile tiranice sau dictatoriale nu pot fi acceptate ca membre de drept într-o societate de popoare rezonabile. Pe de altă parte, nu se poate cere tuturor regimurilor existente să fie democraţii liberale. Tot aşa cum într-o societate liberală, un cetăţean trebuie să respecte opinii filosofice şi religioase diferite de ale sale, cu condiţia ca ele să fie în acord cu o concepţie rezonabilă despre justiţie, şi societatea liberală trebuie să respecte societăţile organizate conform altor principii, cu condiţia ca instituţiile lor să fie într-un acord rezonabil cu privire la drepturile oamenilor.

Mai precis, consider că două tipuri de societate sînt global acceptabile: societăţile liberale şi societăţile organizate conform unui principiu ierarhic. Acestea din urmă au particularităţile lor sociale şi culturale, dar nimic nu trebuie să le împiedice să respecte împreună cu primele aceeaşi concepţie despre dreptate. Dacă vor să devină cu adevărat membre ale societăţii naţiunilor, este suficient să se conformeze unor imperative. Primul este cel de a renunţa la expansionismul militar. Al doilea este respectul faţă de justiţie şi dreptate în interior. Al treilea: tuturor membrilor societăţii trebuie să li se garanteze anumite drepturi de bază.

Printre aceste drepturi fundamentale aş numi în primul rînd cele care asigură libertatea - şi pe cea religioasă - şi auto-determinarea. Bineînţeles, acesta din urmă nu este nelimitat: de exemplu, nici un popor nu are dreptul la secesiune dacă nu-şi poate exercita acest drept decît asuprind un alt popor. Din acest punct de vedere, secesiunea Sudului din 1860 era inacceptabilă, fiind motivată de voinţa de a perpetua sistemul sclavagist. La fel de importante sînt drepturile la siguranţa personală, la proprietatea individuală şi la o viaţă decentă. O guvernare rezonabilă trebuie să fie în măsură să garanteze cetăţenilor săi nu doar anumite libertăţi juridice, ci şi mijloacele economice pentru supravieţuire. Şi să nu se uite dreptul la emigraţie, care este de asemeni unul fundamental.

Deci consideraţi că noţiunea de “drepturi ale omului” este pe deplin universală, trebuie să fie respectată pretutindeni, chiar şi acolo unde intră în conflict cu tradiţiile locale, culturale sau religioase?

Evident, drepturile omului nu sînt o consecinţă a unei anumite filosofii, şi nici o viziune, printre altele, despre lume. Ele nu sînt legate doar de tradiţia culturală a Occidentului, chiar dacă au fost formulate pentru prima oară în interiorul acestei tradiţii. Ele decurg, pur şi simplu, din definiţia dreptului. Chiar şi societăţile organizate conform principiului ierarhic - de obicei, societăţile religioase, în care este ignorată separaţia Bisericii de Stat - trebuie să garanteze respectarea lor pe teritoriu. Dacă nu o fac, din cauza dificultăţilor interne, economice sau altele, este de datoria comunităţii internaţionale să le ajute să depăşească aceste dificultăţi. Şi dacă refuză deliberat, trebuie găsite mijloace de constrîngere.

Aţi fi deci partizanul introducerii în dreptul internaţional a ceea ce francezii numesc “dreptul de ingerinţă”?

Nu ştiu care este sensul exact pe care-l acordaţi acestei expresii, dar iată cum văd eu lucrurile. Dacă un guvern adoptă un comportament agresiv, dacă el practică o politică de expansiune militară şi nu respectă drepturile omului pe propriul său teritoriu, comunitatea internaţională - eventual prin intermediul Naţiunilor Unite - trebuie să adopte sancţiunile adecvate. Într-o primă etapă, aceste sancţiuni pot fi de ordin diplomatic sau economic. Dacă se dovedesc insuficiente, războiul poate fi considerat un ultim recurs.

● Definiţia justiţiei ca echitate ● Societăţile liberale trebuie să respecte şi pe cele organizate conform principiilor ierarhiei ● Dreptul de ingerinţă ● Ameliorarea democraţiilor liberale

În dezacord cu unele interpretări ale teoriei dreptului, dumneavoastră consideraţi că acesta are o semnificaţie universală. Credeţi, alături de filosofii epocii clasice, că raţiunea umană este o valoare absolută?

Nu prea sînt istoricist. Desigur, în treburile publice, raţionalul este subordonat rezonabilului. Dar dacă exigenţele raţiunii devin flexibile pentru a se adapta realităţii, asta nu înseamnă că nu-şi păstrează în drept o valoare absolută. În dezbaterea pe acest subiect, care-l opune pe Jürgen Habermas lui Richard Rorty, mă disociez complet de relativismul lui Rorty şi în schimb mă situez foarte aproape de Habermas; chiar dacă mă separă de el unele divergenţe minore, ele sînt mai puţin importante decît lucrurile asupra cărora sîntem de acord.

Felul cum dumneavoastră apăraţi democraţia este seducător. Dar în acelaşi timp ştiţi că sistemul liberal se dovedeşte incapabil să rezolve problemele cu care se confruntă, fie că e vorba de recesiune sau şomaj, fie de ravagiile rasismului. Vedeţi vreo soluţie pentru ieşirea din acest impas?

Democraţiile trebuie ameliorate. Dacă nu m-aş referi decît la ţara pe care într-adevăr o cunosc, aş spune că Statele Unite n-au întreprins nimic serios de-a lungul anilor pentru a-şi rezolva problemele. De exemplu, nu s-a încercat niciodată finanţarea din fondurile publice a unei campanii care să le dea oamenilor şansa să discute despre ceea ce-i preocupă într-adevăr. Campaniile electorale dictate doar de ambiţii partizane nu duc nicăieri. În America nu există o dezbatere adevărată în legătură cu ceea ce ar trebui făcut în interesul tuturor. Ceea ce e cu atît mai grav cu cît traversăm o perioadă - ciclică în istoria capitalismului - în care şomajul devine o ameninţare înfricoşătoare. Ar trebui găsite soluţii, aşa cum ar trebui găsite rezolvări în problemele care opun minorităţile, pe albi negrilor.

Cel mai bun lucru de făcut ar fi oferirea de şanse egale pentru accesul la educaţie. Educaţia nu este echitabil repartizată în Statele Unite. Şi, totuşi, aici se află cheia problemelor economice şi sociale. Legată de această miză este problema asistenţei medicale. Prea mulţi tineri sînt astăzi în pericol de a deveni toxicomani, sau sînt ameninţaţi de boli incurabile. Preocuparea pentru starea lor de sănătate este urgentă, dacă se doreşte să li se permită accesul la educaţie. Iată domeniile în care rămîn multe de făcut.

Pe de altă parte, ţările bogate trebuie să găsească mijloacele de a sprijini ţările mai sărace pentru a le ajuta să-şi depăşească dificultăţile cronice. Acestea sînt mai curînd de ordin social decît material. Foametea nu se declanşează din cauza insuficienţei produselor alimentare. Cauzele ţin de oameni: opresiunea puterii, corupţia elitelor, starea de înrobire a femeilor (impusă de prejudecăţi religioase nerezonabile) şi sporul demografic care decurge de aici.

Analiza dumneavoastră se apropie paradoxal de unele programe ale stîngii.

Socialismul s-a prăbuşit şi nu se pune problema reînvierii lui. Dar va trebui găsită o soluţie de înlocuire. Este vorba pur şi simplu de reorganizarea vieţii sociale pe o bază acceptabilă pentru un număr cît mai mare de oameni. Fără îndoială, o societate condusă în acelaşi timp raţional şi rezonabil va putea să ajungă la un nivel decent şi la o existenţă agreabilă.

Credeţi în “sfîrşitul istoriei” profetizat de politologul american Francis Fukuyama?

Fireşte că nu. Sper că sistemul democratic va mai dura. El poate fi ameliorat în multe feluri, dar rămîne cel mai de dorit, cel puţin pe termen scurt şi mediu. N-aş risca o profeţie pe termen lung şi cu atît mai puţin să vorbesc despre “sfîrşitul istoriei”. Cînd spiritele mari, Karl Marx sau Stuart Mill, s-au referit la viitor, s-au înşelat. Lucrurile evoluează, dar nu se poate prevedea în ce sens. Oricum, pe mine nu mă prea interesează ficţiunea politică.

Deci n-au dreptate adversarii dvs., care susţin că pretindeţi a fi autorul ultimei filosofii politice, un rezumat al tuturor celorlalte?

Pentru a crede aşa ceva ar trebui să dau dovadă de o aroganţă vecină cu stupiditatea! Nu, nu cred că istoria se opreşte odată cu mine, nici că filosofia mea politică este ultima. Cred doar - mă repet - că merită, în interesul tuturor, ca democraţia să fie apărată, zi de zi, aici şi peste tot. Este unica noastră datorie.

După **Le Monde**
noiembrie 1993

Pagină realizată de
Magdalena BOIANGIU

Plîngeri, speranţe, legi

– convorbire cu dl. Dan VOINEA,
procuror la secţia parchetelor militare din Parchetul General –

A fost un timp în care lumea credea că un strigăt rezolvă totul: Jos comunismul! *Dar nu toţi cei care s-au grăbit, după decembrie '89, să-i dea ecou, doreau şi înţelegeau că asta trebuie să însemne prăbuşirea răului în întregime, în toate articulaţiile sale. S-a întîmplat ca, uneori, ceea ce a ajuns jos să rămînă la bază, amestecîndu-se cu elementele de construcţie din noua temelie a lumii spre care aspirăm. Democraţia şi statul de drept vedem că se confruntă, mai mult decît ne-am închipuit că se va întîmpla, cu tare vechi şi mentalităţi pe care speram ca libertatea să le învingă. Asupra cîtorva cauze ale fenomenului, stăm de vorbă cu dl. procuror* **Dan Voinea,** *de la secţia parchetelor militare din cadrul Parchetului General.*

Absenţa unor sancţiuni

Stimate dle procuror Dan Voinea, cum vă explicaţi faptul că, după decembrie '89, credinţa românului în dreptatea actului de justiţie n-a crescut, ci dimpotrivă? Sau e doar o părere neîntemeiată?

Omul ştie că n-are voie să-şi facă dreptate singur. Dar o aşteaptă de la cei plătiţi de obşte ca să caute, să stabilească şi să împartă dreptatea: de la justiţie. Or, dacă vine cineva care şi-a pierdut la Revoluţie copilul sau ruda sau un prieten şi noi îi spunem ba c-a fost o confuzie, ba că-i prea tîrziu, ba că a intrat în amnistie, ori s-a prescris... ce să mai creadă omul? Şi asta din pricina lacunelor pe care le are justiţia din ziua de azi şi pe care le perpetuează, dîndu-le chiar, în unele cazuri, o tentă politică. Carenţă de legislaţie?, mă întrebaţi. Da, atîta vreme cît, de-a lungul a cîţiva ani, Parlamentul n-a reuşit să dea legi care să sancţioneze Guvernul, Camera Deputaţilor, Justiţia, Ministerul de Interne. Pentru că dacă eu, acum, pur şi simplu, vreau să ţin o plîngere în dulap – că e a unui deţinut politic, a cuiva căruia i-a fost omorît un membru al familiei, cum vă spuneam, în Revoluţie, sau reclamă o crimă recentă – pot s-o ţin fără riscuri prea mari. O lună, două, trei, un an...; nu există deocamdată o lege care să sancţioneze abuzul de drept. În legislaţia dinainte de comunism se prevedeau sancţiuni pentru acest abuz. De altfel, din punct de vedere al corpului de legi, România a fost, la un moment dat, egală juridic cu celalalte naţiuni civilizate. După război, odată cu instaurarea comunismului, au intervenit modificări, de concepţie stalinistă, ale legislaţiei şi ale procedurii, care nu urmăreau să facă dreptate individului, ci să apere statul. Individul care intra în conflict cu instituţiile de drept socialiste era cel mai grav sancţionat. Celelalte situaţii în care el o păţea, el era victimă – a calomniei, a jignirii, a furtului, chiar de proporţii dar petrecut sub acelaşi acoperiş – erau lăsate mai ales pe mîna comisiilor de judecată tovărăşească. Ce se judeca acolo nu era raportat statistic. Asta a ajutat la camuflarea adevăratei stări infracţionale în societate. După '89 s-a renunţat la comisiile de judecată tovărăşească, dar dreptatea individului tot n-a intrat deplin în drepturi. Şi se mai încearcă şi acum, pe diverse căi şi cu instrumente juridice, să se ocolească această problemă. Cum se apără proprietatea individului? Un exemplu: legea caselor naţionalizate. Cum se apără dreptul la libertate? Vezi problemele ridicate de liberarea condiţionată. S-a accentuat plafonul pedepselor şi, practic, libertatea condiţionată nu mai are obiect dacă pedeapsa se ridică la 10-12 ani în cazul multor infracţiuni. Zadarnic raportăm la Consiliul Europei că avem şi această formă, dacă, practic, nu mai poţi libera pe nimeni, sau aproape.

E nevoie, oare, ca organele represive să nu-şi "iasă din mînă", să nu se îmblînzească eventual prea brusc?

Dacă asta ar fi optica, ar fi jale. Pentru că omul vine la Justiţie să-i facă dreptate şi împotriva Poliţiei, cîteodată. În mod normal, Poliţia – care este organ al administraţiei de stat – trebuie să se supună Justiţiei, şi nu invers. Dar sfera dreptului este condiţionată încă de interese.

După ce imediat după Revoluţie am parcurs un timp oarecare de anarhie, nu cumva avem nostalgia actului de dreptate înţeles ca unul de autoritarism?

Dacă o are omul obişnuit, mai treacă-meargă. Dar ce-am observat eu în anii din urmă? Marea majoritate a politicienilor simt nevoia unui instrument de represiune ca să-i pună în practică ideile politice. Pentru că oamenii "nu-i ascultă" şi sînt "răzvrătiţi". Se doreşte a fi folosită justiţia împotriva celor care critică puterea, obiecţiile capătă altă conotaţie, iar persoanele sînt categorisite după criteriile unui sistem autoritar.

Realităţi, temeri, inerţii

Cred că nu v-am semnala o noutate observînd că, fie chiar şi în ultimii ani, de justiţie se tem mai mult oamenii cumsecade decît infractorii. De ce?

Aşa e şi nu-i paradox, ci o realitate: chiar şi după Revoluţie, oamenii au teamă de justiţie şi se decid cu greu să coopereze pentru aflarea adevărului. Se tem pentru propria siguranţă, fiindcă n-avem o legislaţie care să apere martorii, de pildă. Înainte, în legislaţia interbelică, exista. Dreptul nostru actual, rămas cu moşteniri nocive, se ocupă mai ales de infractor şi de felul cum trebuie el reprimat. Dar victima? Lipsită de ocrotire, ea poate să devină o tară socială. Dreptul anglo-saxon are ca ştiinţă de studiu, inclusiv în facultăţile de drept, *victimologia.* N-avem aşa ceva. După ce ea şi-a prezentat plîngerea şi şi-a formulat pretenţiile ca parte civilă – daune, o sumă de bani etc. –, de victimă nu se mai ocupă nimeni. Deşi este îndreptăţită a primi ocrotire, a fi spitalizată şi ar putea beneficia de anumite facilităţi din partea societăţii dacă a rămas cu un handicap ş.a.m.d. După '89, am crezut că ocrotirea individului va fi ideea directoare; nu este, deocamdată. În acelaşi timp, preocuparea faţă de infractor ar fi trebuit să devină una ca faţă de individul care a greşit, dar e recuperabil. Cînd va fi liber, vrem-nu vrem, cu el vom trăi în continuare!

De ce nu pare să aibă credit ideea că un om care a ieşit din detenţie este un ins recuperat, încadrabil fără dificultate în social?

Pentru că, în majoritatea cazurilor, el iese de acolo mai rău. Bagi, să zicem, la puşcărie un om care a făcut un accident de maşină. A băut, a condus imprudent, a comis un gest fatal – trebuie pedepsit. Cu cine ajunge el acolo, la "comun"? Cu numeroase elemente versate în rău, în aceeaşi încăpere cu 60 de infractori, uneori, de sub influenţa cărora nu se poate sustrage. Regula nescrisă la deţinuţii de drept comun e ca şeful de cameră să fie cel mai rău dintre ei. Şi-atunci? Un băiat de la ţară, mai sensibil, un lucrător de treabă, un intelectual ajung să fie "educaţi" de cîte un sadic, căruia trebuie să i se facă toate voile; ăsta-i "comunul". Am vizitat un penitenciar de lîngă Paris, nu cu mult timp în urmă. Directorul era un absolvent al Facultăţii de filosofie, adjunctul un fizician, doar directorul economic era numai economist. "Filosoful" făcea studii de psihologie, sociologie şi criminologie pe "materialul" de-acolo: vîrstă, instruire, profesie, mediu social, influenţe etc. Cînd observa că într-un anumit mediu, grupă de vîrstă sau profesie curba infracţională e în creştere, înainta un studiu ministrului Justiţiei care, la rîndul său, propunea în Parlament o modificare de legislaţie. Ei fac ştiinţă, noi am rămas, în destule cazuri, la represiune.

Există în acest domeniu o carenţă de legislaţie?

Legislaţia noastră este încă imperfectă şi aşteaptă nu ştiu ce ca să se îndrepte. Trebuia intervenit mai decis, încă din '90, cînd au fost mari revolte în penitenciarele româneşti, soldate cu bătăi între deţinuţi şi gardieni, victime, distrugeri. Ce s-a făcut? S-a dat o amnistie şi multe "cugete", care chiar ar fi trebuit să cugete la gravitatea acestui semnal, s-au liniştit. Dar degradarea asta a individului, de către chiar nişte instituţii abilitate să-l recupereze, mie mi se pare un fapt foarte grav. Am făcut un act de dreptate dacă am condamnat infractorul, l-am izolat temporar, dar îl înapoiem societăţii mai rău decît era înainte? Înseamnă că, de fapt, justiţia nu şi-a făcut datoria.

Căutarea dreptăţii – un risc?

Ce percepţie are omul obişnuit despre raporturile sale cu justiţia?

Se creează impresia (sper să fiu subiectiv!) că sîntem împinşi, mai mult sau mai puţin, subtil determinaţi să obişnuim oamenii – în special pe cei mărunţi – cu ideea că, nu o dată, tipi suspuşi intervin fără jenă pentru infractori înrăiţi: hoţia, mita, omorul, chiar cel deosebit de grav nu pun probleme, se intervine pentru ele chiar de la nivele neaşteptate. "Oameni sîntem" – nu?... Dar victimele nu sînt? Mai e ceva: justiţia de tip stalinist a erodat noţiunea de "sancţiune dreaptă". Au fost ani de groază în care persoane onorabile, oameni integri şi de opinie au nimerit după gratii la fel ca infractorii de drept comun. Puşcăria n-a mai constituit o ruşine atunci cînd s-au trimis acolo şi oameni nevinovaţi şi tîlhari. Dacă se face ordine în justiţie trebuie să avem curajul să acceptăm adevărul cu ochii deschişi. Să spunem unde am greşit, să stabilim criteriile adevăratei dreptăţi, să reabilităm pe cei ce-au suferit pe nedrept, să risipim orice confuzie. Pentru că dacă ea se perpetuează, nu mai avem justiţie.

Cît de greu îi este astăzi cuiva să-şi susţină dreptatea (cînd o are)?

Ca să ai dreptate trebuie să ai putere financiară, lucrul devine foarte limpede. Nu tot individul poate să ducă pînă la capăt dorinţa lui de justiţie şi adevăr. Chiar dreptul la apărare, o cucerire clară după '89, nu formal cum era înainte, nu poate fi susţinut totdeauna. Un avocat, spre a da numai îndrumări sau informaţii, costă zeci de mii de lei. O populaţie (majoritar) pauperă n-are acces la justiţia dreaptă. Fazele de cercetare, de urmărire penală, cea de la procuratură, cea de la judecată, reprezintă mai multe trepte pe care omul ce-şi caută dreptatea trebuie să le parcurgă. Asta cere timp, cere bani, informaţie, orientare... Plus că, pentru nepreveniţi, fie şi numai o trecere prin Tribunal cu treburi curente, o zi-două, devine o probă de uzură ce mobilizează rezistenţa fizică. Parcă nu tot la noi clădirile tribunalelor se numeau altădată "palate de justiţie" şi impuneau respect – nu numai văzute pe dinafară... Dar să trecem şi de asta. Cel mai important lucru mi se pare altul: în marea majoritate, lumea suferă de lipsă de informare. Două exemple v-aş da. Primul – referitor la oamenii Timişoarei, care-şi căutau morţii, la doi ani după evenimentele din Decembrie. Au dat un anunţ şi, auzindu-l, am fost uimit că nimeni nu-i îndrumase unde şi cum să caute. La Dosarul Timişoara existau documente, eu le adunasem: proces-verbal, planşă fotografică a locului unde fusese aruncată cenuşa morţilor, indicarea locului – canalul Popeşti-Leordeni –, declaraţii ale martorilor, ale ofiţerului care a dus tomberoanele cu cenuşă, ale muncitorilor de la crematoriu, care spuneau cum au fost aduse cadavrele, cum au fost incinerate, cine a asistat la ardere... Totul era în dosar. Mi-am dat seama că rudele victimelor n-au acces la dosar şi nici avocat. Singurii care avuseseră pînă atunci acces la dosar fuseseră avocaţii infractorilor. În schimb, rudele victimelor erau plimbate de colo-colo. M-am dus la Procurorul General şi i-am spus că, de vreme ce m-am ocupat de caz, simt ca o datorie morală să-i caut şi să le spun ce ştiu. I-am aşteptat pe traseu, nu i-am mai cărat la Tribunal şi i-am însoţit apoi la crematoriu, la Popeşti-Leordeni, peste tot, le-am spus tot ce-am făcut şi ce pot găsi la dosar. Cum de nu le spusese nimeni pînă atunci?! Al doilea caz e cel al inginerului Gheorghe Ursu.

Aici ce-ar putea fi neclar? Aici, există totul: împrejurările, victima, fapta abominabilă... Ce lipseşte pentru limpezirea cazului?

Sancţiunea care trebuie aplicată. Ea ar putea fi operantă, în cazul în care s-ar reţine ceea ce s-a întîmplat în realitate: Babu Ursu a fost supus torturii! Dar lucrurile n-au fost privite astfel. S-a considerat că e vorba de "lovitură cauzatoare de moarte". Or, asta intră într-un decret de amnistie valabil încă de pe vremea lui Ceauşescu. Cauza se închide... Dar justiţie nu se face. Pentru că un sistem de drept care acceptă diverse instituţii juridice care închid porţile către adevăr nu mai e nici curat, nici eficient. De ce să rămînem la mîna unui decret dat de Ceauşescu? Noi trebuie să avem o lege/nişte legi care să ne permită să ne privim în ochi unii pe alţii, să ştim exact cine-i criminalul şi cine, victima. Nu foloseşte nimănui să am un dosar "rezolvat" oricum în arhivă; noi trebuie să dispunem de un sistem de drept modern care să ne permită să reluăm o crimă de nu ştiu cînd, căutînd adevărul şi restabilind responsabilităţile.

Ce-au cîştigat după Revoluţie cei care împart dreptatea?

O lege importantă – Legea 92 din 1992 – de organizare judecătorească, prin care se încearcă a se pune pe criterii moderne bazele justiţiei post-decembriste din România. E un domeniu în care e mult de lucru...

Cercetînd împrejurările de după 22 decembrie 1989, am dedus că, uneori, s-a tras şi de la adăpostul unor biserici. Şi de atunci stau şi mă întreb, cîteodată, ce crede omul de pe stradă cînd se gîndeşte la dreptate: unde să mă (mai) plîng? Cine mă (mai) apără şi pe mine? Şi-mi dau seama cît şi cîte are de îndreptat Legea în societatea noastră. Imens. Sau, hai să zicem, **destul de mult.**

A consemnat
Tita CHIPPER

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 96 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Mihai BOTEZ, Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Bogdan GHIU
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
TEHNOREDACTARE: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tiparul executat la A.P.P. Bucureşti

● Anul III ● Nr. 156 ● 5-11 ianuarie 1996 ●

Anul IV
nr. 157
12-18 ianuarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

ABSENTEISM ȘI INDIFERENȚĂ

© C. Bumbuț

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALA ROMANA

În acest număr:

Tadeusz KONWICKI în traducerea lui Laurențiu VLAD, Doina CIUREA (p. 2) ❑ Grete TARTLER, Al. ZUB (p. 6) ❑ Octavian PALER, Stelian TĂNASE (p. 7) ❑ Victor BÂRSAN, H.-R. PATAPIEVICI (p. 8) ❑ Sever VOINESCU, Val CONDURACHE (p. 9) ❑ Interviuri, reportaje, anchete

TADEUSZ KONWICKI

Micul apocalips

Tadeusz Konwicki s-a născut în 1926, într-o localitate din apropiere de Wilno (Lituania). La 18 ani a intrat în AK, în rîndurile căreia a luptat pînă la sfîrşitul războiului. (AK sau Armata de Interior, formaţiune de rezistenţă poloneză care s-a constituit în 1941, la Londra; către sfîrşitul războiului aceasta va fi intrat în conflict cu o altă formaţiune de rezistenţă, Armata populară, susţinută de Moscova, care luase naştere din iniţiativa vechilor membri ai Partidului Comunist Polonez, în 1943.) În 1946, T.K. se găsea la Cracovia, unde a sris şi primul său roman, Mlaştinile, în care povesteşte lupta fără speranţă a polonezilor din Wilno împotriva armatei ruse (1944-1945). Această carte nu a putut să apară decît în 1956. Instalat la Varşovia în 1948, T.K. a început să studieze literatura poloneză la Universitate, pentru ca mai tîrziu să intre în redacţia revistei, Nowa Cultura, în care a publicat fragmente din primele sale romane. Pînă către sfîrşitul deceniului şase el a fost angajat "pe linia realismului socialist". (Pe şantier; Oră de tristeţe; Cheia) Din 1959 (Gaura din cer), T.K. a revenit la vechiul său univers. De acum încolo fiecare roman al său va fi făcut senzaţie în literatura poloneză; printre cele mai cunoscute ar trebui citate: Cheia visurilor contemporane (1963); Ascensiunea (1967, publicat în Franţa la Gallimard, în 1971); Nimic sau nimic (1971); etc. Din 1976, T.K. a abandonat orice reflex de autocenzură, astfel că numai unul din cele trei romane pe care le-a scris în această vreme a apărut oficial în Polonia (Calendarul şi clepsidra; celelalte două (Cmplexul polonez şi Micul apocalips) au fost publicate la editura paralelă Nova.

T.K. s-a afirmat totodată şi ca cineast; scenarist şi regizor. Niciodată nu a uitat că filmul poate fi oricînd un mediu propice pentru obsesiile unui scriitor angajat.

Eroul romanului lui T.K. s-a trezit într-o dimineaţă sumbră de toamnă şi şi-a reînceput, ca-n oricare altă dimineaţă, examenul de conştiinţă precum şi mai vechea cochetărie cu sinuciderea. Numai că gîndurile lui anonime au fost întrerupte de bătăi puternice în uşă. A deschis; în casă au intrat doi vechi prieteni...

"Am vrea să-ţi propunem ceva. În numele tuturor camarazilor noştri... Ca astă seară, la ora opt fix, să te arzi de viu în faţa Comitetului Central al Partidului" (p. 20).

O propunere insolită. Nu vorbe, nu semnături sau proteste sterile, nu exerciţii intelectuale ca pînă atunci. Considerat un om de mare probitate morală, familiarizat deja cu ideea sinuciderii, eroul nostru părea să fie cel mai potrivit pentru un astfel de martiraj. Astfel, aşteptîndu-şi şi comentîndu-şi destinul între absurd şi disperare i se vor fi scurs ultimele ore obosite. Lumea lui personală se sfîrşea; era un sfîrşit ce nu ieşea din nota obişnuită: "un sfîrşit iminent şi ipocrit cu un mers tîrît de reptilă" (p. 7).

Dar cine erau oamenii acestei lumi, în ce relaţie se găseau ei cu autoritatea politică? Sînt întrebări la care T.K. n-a ezitat să răspundă chiar dacă puterea comunistă era în funcţiune. Astfel găsim printre personajele sale dizidenţi cu acordul partidului (conştienţi sau nu de acest acord), foşti demnitari ajunşi din culturnici oameni de cultură, oameni indiferenţi care se consumau într-o mediocritate perversă. Numai măşti, aşadar. Serios examen de conştiinţă de la care eroul lui T.K. nu se sustrage: el însuşi se credea un mediocru!

Indiferenţă şi culpabilizare

"Examen de conştiinţă. Mărturisirea păcatelor mele. Această biografie are culoarea mediocrităţii. Mi-am dispreţuit şi urît la început mediocritatea, am sfîrşit însă prin a mă cufunda în ea. Am învăţat să fiu măreţ în propria mediocritate. Într-o mediocritate ascetică, cenuşie, întocmai ca veşmîntul unui călugăr orgolios, plin de el însuşi.

Mediocritatea poate fi ea însăşi inocentă? Am fost curat atîta timp cît instinctele mele au fost satisfăcute; am redevenit curat atunci cînd încet-încet ele au adormit din nou. Perioada mea de impuritate nu are cu totul decît vreo 15 ani, timp în care o biologie dezlănţuită a crezut că poate să mă conducă prin simţuri. Cineva cunoscut mi-a inoculat instincte, pasiuni şi dorinţe observînd rezultatul. Nu am fost decît un cobai. Se poate respinge responsabilitatea unei experienţe pe cobai?

În ceea ce mă priveşte, nu am depăşit niciodată media mediocrităţii. În atmosfera mereu proaspătă a eprubetei mele am ştiut întotdeauna să evit extremele. Am ratat experienţa pe care Fiinţa supremă a încercat-o cu mine. Să fi păcătuit prin absenţa păcatului? Eh, da mediocritatea mi-a fost deliberată. Numai că facultăţile morale şi psihologice care mi-au permis să fac această alegere, să-mi caut interesul, le-am moştenit; nu sînt decît ultima verigă dintr-un lanţ genetic secular, milenar al unor indivizi despre care nu ştiu nimic şi nici nu vreau să ştiu, care erau în mod sigur incapabili să-şi imagineze propriul lor cod genetic. Aceasta s-a transmis într-o zi unei specii de literator care l-a deteriorat şi revalorizat făcîndu-l de nerecunoscut. Mediocritatea mea, mîndră, orgolioasă, a fost aşadar impusă, întrucît ea îmi fusese dată gratuit de la început. Putem s-o considerăm astfel pură, nepătată?

Nu am furat bani, nu am căzut în nebunii amoroase, nici nu am încălcat legile naturii. Nu am ucis pe nimeni. M-am ţinut întotdeauna înăuntrul acestei turme numită societate şi, atent la toate şoaptele m-am supus legilor ei. Desigur, am comis cîteva mici delicte, dar ordinea stabilită nu a avut de suferit. Condus de ochiul invizibil al moralei sociale am ştiut mereu să mă opresc la timp. Dar asta nu mă împiedică să mă simt sau să fiu păcătos.

Şi dacă păcatul originar era tocmai acest acid nucleic moştenit de la cineva precum o cifră secretă a galaxiilor îndepărtate şi gigantice ale Păcatului? Şi dacă era curiozitatea mea nestăvilită, această sete perversă de a cunoaşte necunoscutul, de a ridica vălul negru care ar ascunde Fiinţa perfectă sau Neantul? Dacă nu cumva trebuie să luăm de păcătos însuşi universul cu miliardele sale de galaxii, cu bilioanele sale de sori, cu trilioanele sale de stele care se nasc şi mor în dureri?

Gîndurile mele; iată cum se duc în vîrtejul timpului şi al destinului. Atunci a trebuit să mă cufund în apa diafană a unui rîu de vară, cu gura plină de gustul amar al plantelor sălbatice. Sau atunci cînd am văzut actul oribil şi bestial al împreunării dintre un bărbat şi o femeie. Sau clipa în care am tras asupra unui prieten într-o noapte înstelată de iarnă, în timp ce lupii urlau în depărtare. Sau cea în care îmi denunţam camarazii şi mă trădam pe mine însumi. Şi cea mai scurtă dintre toate eternităţile cînd pîndeam hemoragia orgasmului în ochii femeii altuia. Toate aceste clipiri de disperare au ţesut nopţile mele de sinucigaş. Ele se pierd în uitare; toate nălucirile mele sînt luate de vîrtejul timpului. Sînt asemănătoare între ele, cu sute, cu milioane de alte năluciri; toate sînt identice,, necunoscute. O întreagă cale lactee a vieţii; un murmur de existenţe omeneşti.

Să fie indiferenţa, fiica mediocrităţii, acea materie volatilă ca negura, care se pietrifică, se aglomerează în stînci, în masive muntoase pînă la cer strivindune viaţa noastră mizerabilă? Să fie oare această indiferenţă, transparentă şi incoloră, fără formă sau miros, indolentă şi omniprezentă, mîngîietoare şi inocentă, singurul păcat cerut de Providenţă? Să fie oare acest păcat, care nu este de fapt unul în adevăratul înţeles al cuvîntului, cel pentru care va trebui să răspundem într-o zi la Judecata de Apoi?"

Traducere şi adaptare
după varianta în limba franceză,
R. LAFFONT, 1993, de
Laurenţiu VLAD

Indiferenţa memorialistului miop

La aprecierile cărţii de amintiri a lui Alexandru Ciorănescu, s-a adăugat şi mirarea faţă de indiferenţa cu care *a expediat* acesta prietenia cu oameni ca Mircea Eliade, Vintilă Horia etc. etc., ca să nu mai vorbim de nepăsarea manifestată în legătură cu o serie de evenimente de maximum interes *pentru cititor*, despre care a pomenit doar în treacăt: "Oare din ce cauză?, se întreabă comentatorul contrariat. Discreţie? Prudenţă? De ce?" (Dan C. Mihăilescu, *Cronica de carte*, din revista 22, nr. 39/95).

Cauza e, desigur, *miopia*. Dar nu în sensul vederii "scurte" a autorului care, cu ironie cioraniană, trece el însuşi pe seama faptului că e purtător de ochelari şi are "două feluri de a privi", unele omisiuni sau interpretări prea personalizate.

E *miopia amintirii*, în ansamblu. Nu devenim delimitativ indiferenţi la "rest", atunci cînd evocăm cu predilecţie ceva? Cine se simte sincer ispitit săşi pună ochelarii şi să suporte şocul "realităţii prea reale"? Tocmai de aceea amintirile, oricît se scrie, nu pot constitui adevărate documente istorice, decît prin selecţii şi comparaţii ulterioare.

Mircea Eliade – şi el un adolescent miop, pentru care colegii de generaţie erau pe-atunci, "mai mult contururi" – putea deveni interesant doar "la a doua vedere". Ciorănescu a preferat să rămînă la viziunea tinereţii, preocupat în mai mare măsură de profesori decît de amici. (De ce or fi profesorii buni conducători de amintire?, şi-a pus odată întrebarea Roland Barthes.) Amintindu-şi cu gratitudine de unii, indiferent în privinţa multora, deşi mai toţi au fost de excepţie (Moisil, Nanu, Papadopol... Iorga, Candrea, Caracostea, Densusianu, Dragomirescu..., Drouhet, Ramiro Ortiz, Alexandru Roşetti... Paul Hazard, mentorul lui parizian), memorialistul ţine să spună, categoric, că el nu face istoria trecutului, ci *a sa* şi că e firesc ca viziunea sa despre sine şi despre alţii să nu fie şi a altora. ("Ştiu că nimeni nu se recunoaşte în portretul făcut de altul şi nici măcar în cel pe care şi-l face singur".)

Deşi îşi asumă erorile aproximaţiilor amintirii, numind-o chiar "fără memorie" (alţi cronicari au considerat paradoxal titlul cărţii **Amintiri fără memorie**), pe Alexandru Ciorănescu, specialist în Baroc, îl nelinişteste declarat uneori, lărgirea distanţei dintre imaginea iniţială şi cea contrastant ulterioară, cu proporţii schimbate aproape la modul baroc, "dincolo de hotarele bunului simţ curent": *dacă X al meu e o ficţiune, mărturia mea despre X e o iluzie... sau o calomnie.*

Miop, dar raţional, Ciorănescu nu insistă totuşi în analiza proustiană, budistă, a iluziei. (Nu ştiu dacă s-a remarcat cît de *budistă* e concluzia lui Proust în privinţa tratării aparenţelor?!) În reţeaua străzilor Veneţiei, unde romancierul căuta cîndva o piaţetă fantomatică, memorialistul plasează o istorioară pentru unii episodică – *La povera cilea* – o întîmplare care nu merită să fie tratată cu indiferenţă: în raport cu ea, putem urmări fazele trecerii spre *amintire*. La început simplu indiciu "topografic", cerşetoarea oarbă este eliminată repede de privire, laolaltă cu "urîtul" din peisaj. Abia apoi urmează, datorită unor împrejurări fortuite, o evaluare mentală, o întreagă construcţie morală în jurul imaginii aceleiaşi cerşetoare ("...n-am simţit-o decît *atunci cînd am avut conştiinţa că-i datorez ceva*"). Şi, în sfîrşit, cînd începe "să existe", stabilirea în amintire înseamnă şi "dispariţia ei", ieşirea din real. (A-ţi aminti = a întoarce spatele vieţii.) Amintirea se încheagă la hotarul dintre *a privi* şi *a vedea*, rămînînd "tulbure chiar prin natura ei" şi nu ne găsim doar în faţa unei obişnuite anomalii literare cînd o oarbă devine reper al *vederii*. Relief sensibil pe terenul indiferent al cotidianului.

I se poate imputa lui Alexandru Ciorănescu ("vînător de timpuri şi spaţii pierdute sau strecurate printre degete") că, în pofida exigenţelor lectorului curios, declară cu seninătate că nu-i exclus ca mărturiile sale să nu fie de folos nimănui, nici măcar istoriei care ştie tot şi nu poate nimic? Om liber, personalitate puternică, deţine forţa de a fi indiferent, nu atît la obiecţii, cît la trecerea anilor. Îl putem compara cu copacul din versurile lui Moréas, ale cărui *Stanţe* le-a tradus, cu ani în urmă, în româneşte, fapt evocat în cartea sa. *Fără-memorie*, bineînţeles.

Doina CIUREA

Nu (di)sperăm!

Eu nu mai cred că sîntem un popor vegetal. Tind să cred că sîntem un popor masochist. Îmi atîrn trecătoare priviri pe feţele anonimilor de pe stradă. Habar n-am de ce-i privesc, habar n-au că mă uit la ei. Ochii lor s-au rigidizat, au devenit accesorii automate de autoprotecţie. Nu mai stochează decît cîteva imagini: maşini la o distanţă mai mică sau egală cu 50 de metri, băieţi raşi în cap şi cu cercei în urechi şi alte cîteva la care, atunci cînd le percep, declanşează un soi de alarmă defensivă sau, pur şi simplu, îşi sporesc producţia de adrenalină.

În tren, la clasa a 2-a, se tace: jelirea şi băşcălia (trăsături aşa de caracteristice ale poporului nostru) au fost latent ucise. Acum, cînd putem vorbi, nu mai ascultă nimeni. Acum, cînd putem scrie, nu prea mai citeşte nimeni. Dacă cineva din vîrful unui anumit deal bucureştean chiar ar şti engleză, ne-ar spune sau gesticula probabil un proverb englezesc (care are de altfel şi un corespondent românesc), într-o manieră elevată: "You can't eat a cake and have it!" Adică prea vrem multe.

În aceeaşi atmosferă de tăcere sau democratic votată liniste, şade atîrnat în clădirea din Dealul Mitropoliei, pe peretele circular ce înconjoară "cuşca" parlamentară (şi de ce n-aş numi-o aşa dacă parlamentarii odată duşi înăuntru nu ştiu cum să iasă mai repde), un tablou: portretul unui ţăran avînd expresia unei trăiri depline, sănătoase. În mod straniu, faţa lui dă impresia unei stări greu de definit: ori zîmbet, ori tristeţe pînă la lacrimă. Aş vrea să cred că zîmbetul lui spune: "Încă o dată nu mă mai păcăliţi!" Durerea este însă că ei, cei în care el şi-a pus speranţele, am convingerea că nu-l privesc niciodată.

Ei, cei care îi modelează destinul zi de zi şi aliniat cu aliniat, ies plictisiţi, enervaţi, indiferenţi sau poate satisfăcuţi din sala de şedinţe dar niciodată n-au vreme ori chef să-şi arunce privirea pe pereţi. Cu toate acestea, el rămîne acolo îndurerat, el, ţăranul român cu drept de vot, el, prostul rebreanian, umilul mîncător de cartofi, flămîndul spărgător de seminţe sau el, purtătorul de lege 18!

Şi dacă fostul preşedinte al ţării a fost acuzat de genocid, în mod cert, succesorul său poate fi acuzat nu de un genocid al speranţelor ci, mai grav, de uciderea puterii supreme a disperării.

Mariella NEAGU

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:
- **Legea electorală în prag de alegeri**
- **Cosmopolitism şi autohtonism**
- **Psihanaliza**
- **Starea teatrului**

Paşi noi spre un nou consens

Cîtă vreme florile de pe mormîntul lui Ceauşescu rămîn simptomul unei excentrice nevroze post-totalitare putem fi liniştiţi. O mînă de oameni dezorientaţi suferă un acces (poate trecător) de amnezie paradoxală. Ei ţin minte că pe vremea răposatului aveau un loc de muncă sigur, dar nu ţin minte că salariul era mai curînd o indemnizaţie de şomaj, că promovarea se făcea după alte criterii decît cele ale competenţei şi că "locul de muncă" era, adesea, un loc al umilinţei morale, al crizei de conştiinţă neîncetate. Ei ţin minte că laptele şi carnea erau mai ieftine, dar uită că nu puteai găsi lapte şi carne decît la capătul unei isterii care n-avea nimic de-a face cu comerţul şi cu demnitatea umană. În sfîrşit, mica adunătură de bocitori, cărora răposatul le lipseşte brusc, nu ţine minte saţietatea de a întîlni chipul lui viu peste tot, în gazete, în cele două ore de program televizat, sau la mitingurile cu prezenţă obligatorie. Pe scurt, nostalgicii îşi uită propriul năduf, exasperarea de dinaintea revoluţiei, construind pe nemulţumirile tranziţiei un aberant paradis retrospectiv. Ei refuză, pe de altă parte, să ia notă de realităţi care altădată li s-ar fi părut pură fumisterie: dreptul de a face afaceri pe cont propriu, de a călători şi de a înjura, nepedepsiţi, ocîrmuirea etc.

Lucrurile devin însă dramatice dacă delirul unei minorităţi nătînge se răspîndeşte epidemic şi se transformă în opţiune electorală. Cazul Poloniei şi mai ales al Rusiei - pot sluji drept avertisment, chiar dacă analogiile cu România trebuiesc practicate cu o anumită prudenţă. E cu atît mai grav cînd, posedaţi de o stranie iresponsabilitate, o sumedenie de gazetari şi politicieni notorii se lasă antrenaţi într-un periculos joc de-a principiile şi de-a justiţia, la sfîrşitul căruia se întrevede deja profilul unui Ceauşescu reabilitat.

Cotidianul "Ziua" redeschide, iată, procesul dictatorului. Aşa cum s-a desfăşurat, procesul acesta a fost o ruşine, o barbarie, o gafă juridică. E cazul să-l reorganizăm cum se cade. Evident, nu vrem să probăm nevinovăţia inculpatului, dar vrem să ne comportăm europeneşte, să-i dăm (defunctului!) o şansă, să fim profesionişti. Proiectul acesta, pentru o minte sănătoasă, are toate datele unei deşucheri maligne. Nici o revoluţie nu se "construieşte" pe rigoare juridică, nici o execuţie în vremuri fierbinţi nu respectă proceduri geometrice. "Procesul Ceauşescu" a fost, e drept, un spectacol penibil. Dar asta n-au văzut *atunci* decît cei din străinătate, fatalmente *exteriori* circumstanţelor. Cît despre noi, descoperim felurite licenţe procedurale abia *acum*, cînd timpul scurs ne-a pus, de asemenea, în condiţia exteriorităţii. Nici o faptă nu poate fi însă cîntărită corect fără a fi situată, mai întîi, în "sosul" care a produs-o. Or, la 25 decembrie 1989, "sosul" era cît se poate de "picant". Stăteam cu toţii dinaintea televizoarelor, vroiam sînge şi ne scotea din minţi întîrzierea difuzării execuţiei, ca şi caracterul ei fragmentar. Aşa stînd lucrurile, cei care vor reconstituirea unui proces *fair* ar trebui, mai întîi, să reconstituie ura noastră de-atunci, luptele de stradă, morţii şi euforia prăbuşirii regimului întruchipat de Ceauşescu. Fără acest scrupul, iniţiativa echipei de la "Ziua" nu va produce decît o dramoletă absurdă. E curios, de altfel, că la capătul a cincizeci de ani de abuzuri judiciare, de condamnări nedrepte, de trucaje poliţieneşti, principiala noastră gazetă se arată tulburată doar de procesul dictatorului comunist. De ce nu se ocupă de "cazul Ursu", de cohortele de torţionari ai atîtor anchete arbitrare din ultimele decenii? De ce nu reface, dacă tot vrea să se joace de-a tribunalul, procesul lui Iuliu Maniu, al intelectualilor arestaţi în 1958, sau măcar al lui Lucreţiu Pătrăşcanu? S-ar zice că, pentru "Ziua", justiţia română n-are decît o singură pată serioasă: condamnarea pripită a vechiului cuplu prezidenţial. Nu e prima dată cînd gazeta aceasta cultivă vodevilul de succes, pişicherlîcul rentabil, muşchiulatura de paradă. Şi nu e de mirare că pentru un om cu o biografie atît de "complexă" cum e Sorin Roşca Stănescu, adevărul poate fi o simplă problemă de tiraj. Sper totuşi că manevrele D-sale sînt inocente şi că melancoliile sale justiţiare nu seamănă decît întîmplător cu cele ale lui Adrian Păunescu şi Vadim Tudor.

"Ziua" nu e însă izolată în indignarea ei faţă de istoricul proces din decembrie '89. Foarte afectat se arată şi domnul Gabrielescu, în calitatea sa de preşedinte ţărănist al Comisiei parlamentare care cercetează "evenimentele", "aşa-zis" revoluţionare. Domnul Gabrielescu are o natură fericită. A reuşit, după doi ani de eforturi, să-şi confirme *toate* ipotezele de la care pornise. Te întrebi de ce s-a mai străduit să desfăşoare o anchetă atît de laborioasă, cînd nu era nimic de anchetat, cînd totul era limpede de la bun început. Înzestrat cu o conştiinţă la fel de virginală, pe cît de viril e timbrul vocii sale, dl. Gabrielescu are, în plus, darul certitudinii. Principalul său raţionament ("Hai, domnule, să fim serioşi!") lasă în urmă numai suprafeţe netede: "n-au existat nici un fel de teroriştI" (propoziţie care alternează, maleabil, cu "Eu nu zic că n-au existat teroriştI"), "totul a fost o mişculaţie hoaţă de-a lui Iliescu", (propoziţie care nu l-a împiedicat să-l "interogheze" pe actualul preşedinte cu o slugărnicie demnă de cel anterior), "Ceauşescu a fost asasinat de complotişti" ş.a.m.d. Dl. Gabrielescu ne asigură că dacă ar fi intrat înarmat în biroul dictatorului, nu l-ar fi împuşcat, fiind o fire umană şi dreaptă. El recunoaşte în acelaşi timp că e un trăgător de elită, că a tras şi el încoace şi-ncolo de la ferestrele "ceeului" şi că speră (!) că n-a omorît pe nimeni. Simpatic om! Şi obiectiv! Din cînd în cînd redezvăluie vechi dezvăluiri senzaţionale, de regulă în ambianţa primitoare a ziarului "Ziua". Forţele ţărăniste colaborează, aşadar, perfect cu cele ale lui Dinu Patriciu în încercarea comună de a jeli un Ceauşescu victimizat de neloaialul "loviluţionar" Iliescu. Încet-încet, se prefigurează un nou consens: P.L.-93 - P.N.Ţ.C.D. - P.S.M. - P.R.M. vor, laolaltă, să se facă dreptate în cazul Ceauşescu. La baza acestui consens e, de altfel, Ceauşescu însuşi, cel dintîi care a declarat că e judecat greşit, că e victima unui complot şi că revoluţia e o lovitură de stat. Răposatul nu putea spera o asemenea victorie postumă. În curînd, la mormîntul lui, florile nu vor mai veni de la cîţiva bezmetici defazaţi, ci de la stînga şi dreapta reunite. Liberalii, ţărăniştii, comuniştii şi naţionaliştii vor intona în fiecare ianuarie, odată cu un marcant sobor de preoţi, "Veşnica lui pomenire!".

Andrei PLEŞU

Monstruoasa coaliţie

Anul 1996 este an electoral. Ştiu oare acest lucru şi politicienii? S-ar părea că nu. Iată de ce.

Toate estimările electorale făcute de la trecutele alegeri pînă astăzi au dat un singur rezultat cert: cele două forţe politice care îşi vor disputa întîietatea vor fi, finalmente, partidul aflat azi la guvernare şi Convenţia Democratică. Din 1992 încoace, nici un partid şi nici o altă alianţă nu s-au dovedit mai puternice.

Alianţa făcută de PDSR cu PSM, PRM şi PUNR a eşuat lamentabil. E puţin probabil ca fostul "patrulater roşu" să devină o alianţă electorală: sugerează această improbabilitate existenţa scandalurilor care i-au avut în centrul atenţiei pe viitorul candidat al PDSR la preşedinţie şi pe liderii PUNR şi PRM, ca şi nemulţumirile clientelar-birocratice ale celorlalţi aliaţi. Riscul pe care l-ar prezenta reunirea foştilor asociaţi din patrulater sub acelaşi semn electoral e mai mare decît cel pe care îl poate aduce prezentarea solitară pe liste, fie şi pentru că solidaritatea parlamentară din ultimii 4 ani, care a susţinut guvernul, ar putea fi mai uşor acuzată decît responsabilităţile individuale. Pe de altă parte, faptul că, în unele sondaje, PDSR a obţinut deja, de unul singur, scoruri preelectorale mai bune decît Convenţia e un imbold suficient pentru înscrierea în competiţia electorală fără aliaţi. Celelalte alianţe schiţate, cea dintre PUNR şi PDAR sau cea, recentă, dintre PD şi PDSR, nu par a avea şanse de a se apropia de scorurile Convenţiei: într-adevăr, prima alianţă cuprinde inşi atît de asemănători celor din PDSR, iar cea de-a doua inşi atît de asemănători celor din CDR încît multiplicarea nu are nici o şansă în măsura în care miza ideologică e absentă. (Respingerea mizei ideologice este o trăsătură comună majorităţii partidelor, de la cele incapabile să formuleze ceva coerent, cum sînt PDSR sau partidele extremiste, la cele care cred că "nu e timpul pentru idei", de felul PNŢCD. Restul participanţilor la jocul politic se pierde în limbajul de lemn: aşa cum se întîmplă, de pildă, cu partidul socialist, care nu are cu socialismul european vreo altă legătură în afara apetitului pentru o moarte lentă, dar sigură.)

În privinţa celorlalte partide, cele desprinse din Convenţia democratică nu au dovedit pînă acum că ar avea forţa să alcătuiască o alternativă solidă în cîmpul opoziţiei: nici unul din ele nu a depăşit un sfert din voturile care se îndreaptă către Convenţie (sau către PDSR). Partidele nou create după 1992 au, ca să zicem aşa, soarta celor dispărute complet după această dată: pur şi simplu nu contează între preferinţele celor care vor vota. Toate raţionamentele de mai sus sînt valabile dacă atmosfera politică rămîne aceeaşi. Există semne că aşa se va întîmpla, dacă ţinem seama, de pildă, că atît concurenţii cei mai solizi, cît şi cei mai slabi au trecut deja la alcătuirea listelor sau a criteriilor pentru selectarea candidaţilor. Se are în vedere probabil o campanie electorală purtată în aceeaşi companie. Estimarea aceasta nu e lipsită de semnificaţie. Într-adevăr, e greu de crezut că o alianţă inedită şi puternică va apărea, fie şi pentru că ambiţiile individuale sporesc pe măsura apropierii de data alegerilor: cum să crezi că liberalii, de pildă, se vor pune de acord în preajma alegerilor cînd ei nu au reuşit să o facă atunci cînd crizele de pe scena politică au oferit ocazia unei coalizări spectaculoase? Tot aşa, e greu de crezut că un partid nou şi puternic va apărea, pentru că, mai întîi de toate, ceilalţi concurenţi vor avea grijă ca discreditarea noului venit să fie rapidă (nu e greu, căci mediile cele mai influente sînt deja orientate, iar cele puţin influente sînt neutre); e greu de crezut apoi că un nou partid se va afirma şi pentru că stabilirea altor mize electorale pare blocată de imaginarul politic dominant, care, deşi e organizat în jurul unor serii maniheiste (de genul Occident-Orient, NATO-Rusia, comunism-anticomunism), nu a adus cu sine opţiuni tranşante decît în cazul unor partide care nu trec de 5% în sondaje.

În rezumat, dacă PDSR pare a fi partidul cel mai solid, Convenţia democratică va rămîne probabil alianţa cea mai puternică. Estimările referitoare la locul întîi în această competiţie dau fie PDSR, fie Convenţia drept cîştigător. Toate sondajele de opinie arată însă că, indiferent cine va cîştiga, nu va exista o majoritate absolută. Nimeni nu va obţine deci 50%+1 pentru a putea forma singur un guvern susţinut de Camerele reunite. Există deci toate şansele ca viitoarea distribuţie electorală să facă obligatorie o alianţă parlamentară şi/sau guvernamentală. Cine se va putea alia cu cine? E evident că derularea evenimentelor din ultimii patru ani face din grupul PUNR-PSM-PRM aliatul postelectoral "natural" al PDSR (dacă acesta va fi cîştigătorul), aşa cum apartenenţa anterioară la Convenţia Democratică a unor partide ca PAC, PL'93, PSDR sau UDMR sporeşte şansele unei reafilieri postelectorale a acestora la CDR (dacă ea va cîştiga). Atît aliaţii "naturali" ai PDSR, cît şi cei ai Convenţiei obţin însă scoruri între 1 şi 7 la sută, cu variaţii mari de la un sondaj la altul. Un calcul preelectoral care să conteze pe alianţele postelectorale "naturale" ar fi deci foarte nesigur. Singură o "monstruoasă coaliţie" postelectorală, între PDSR şi CDR, ar putea aduce o majoritate stabilă şi, pe de altă parte, un guvern reprezentativ pentru opţiunile dominante. Riscurile unei asemenea soluţii sînt însă imense: se opun unei asemenea alianţe atît refuzurile de colaborare de pînă acum (după alegerile din 1992 sau după izbucnirea conflictului Iliescu-Vadim Tudor), cît şi - iar acesta e elementul cel mai important - sentimentele populare. Într-adevăr, se poate crede că adversitatea PDSR-CDR funcţionează mult mai bine în massa electorală decît în Parlament, acolo unde, în ciuda acuzelor reciproce aduse, o colaborare a avut totuşi loc (legea învăţămîntului fiind exemplul cel mai clar în această privinţă). Se pune atunci întrebarea dacă o posibilă colaborare postelectorală între cei doi principali concurenţi va deveni o temă a dezbaterii electorale. Sau se va prefera evitarea oricărei discuţii asupra acestei soluţii de stabilitate? Se va angaja oare PDSR să renunţe la orice colaborare cu partidele extremiste care l-au susţinut? Sau va continua el să taxeze, în replici înelegante, drept extremiste, partidele care i-au fost adversare? Se va angaja oare Convenţia să susţină orice guvern minoritar, cu condiţia să nu fie vorba de unul extremist? Sau va continua ea să vadă în alianţa cu PDSR un pericol mai mare decît alianţa acestuia cu extremiştii? Politicienii români nu au formulat nici una din aceste întrebări. Nu ştiu oare că e an electoral sau aşteaptă ofertele adversarului?

Cristian PREDA

TV (totul de vînzare)

Televiziunea de/pe piaţă

Există, în România actuală, "sectoare" de activitate care pot da iluzia unei normalităţi de ansamblu. Luîndu-te, de pildă, după cum arată în general presa, *media*, atît cea scrisă, cît şi cea electronică, după dinamica şi gradul ei de dezvoltare, ai putea crede că există o economie naţională şi o viaţă publică la rîndul lor dezvoltate. Cert este că domeniul editorial, în general, adică al vehiculării *informaţiei* sub diferite forme, este mult mai avansat decît alte "domenii". De unde, de ce acest dezechilibru, acest avînt inegal împărţit? De ce s-a reformat presa mai repede decît industria, de pildă?

Pentru a încerca un răspuns, este bine de ştiut că aproximativ 15% din oamenii foarte bogaţi de la noi au importante investiţii în trusturi de presă. Iar pentru a înţelege acest defazaj, cred că trebuie să vedem în activitatea *media*, care produce şi vehiculează informaţie, o activitate de *comerţ*, altfel spus o activitate "speculativă" (nu întîmplător este vorba aici de televiziune, care lucrează cu *imagini*), care produce fără a produce, care produce plusvaloare, adică *bani*.

Economic vorbind, aşadar, *televiziunea este comerţ*. Obiectul ei principal de activitate devine - în chip numai aparent paradoxal - secund în raport cu cea ce ar părea, la prima vedere, secund în raport cu el. O televiziune trebuie să fie, din punct de vedere economic, performantă nu în sine, "gratuit", ci pentru a putea să se pună în slujba comercializării unor produse eterogene, ca provenienţă şi natură, propriei ei sfere de activitate. O televiziune *bună* este acea televiziune care, reuşind să-şi vîndă cît mai bine propriile-i produse, poate să vîndă şi produse care nu au nimic de-a face cu televiziunea. Sub forma *marii publicităţi*. O televiziune comercială este, aşa cum îi spune şi numele (deşi adjectivul devine, în acest caz, mai important decît numele, decît substantivul), acea televiziune care, reuşind să-şi fidelizeze publicul, se pune în slujba, îşi oferă serviciile, se oferă ca serviciu comerţului ca/prin publicitate. Pentru a reuşi acest lucru, ea trebuie să producă *cît mai bine ceea ce se cere* în materie de programe de televiziune.

Ce contează, aşadar, mai mult: producţia de televiziune *ca scop în sine* sau *ca mijloc* pentru constituirea ei într-un *releu* de piaţă *prin intermediul* căruia să se poată vinde *orice*, chiar şi lucruri (energii, simboluri etc.) aparent necomercializabile? Procesul este, cred eu, *circular*, putînd oricînd deveni *vicios*, atunci cînd circuitul banilor este imediat, strîns, cînd ei aproape nu circulă, cînd "ocolul" nu are o amplitudine cît de cît considerabilă, altfel spus cînd o televiziune reuşeşte să devină un releu comercial atractiv fără prea mult efort, fără o investiţie prea mare în produsul de televiziune pur.

Este exact ceea ce am impresia că se întîmplă la noi, acum. Sub două forme. Una neautentică, inerţială, a unei televiziuni ce reuşeşte să capteze piaţa fără să participe, de fapt, la ea: este cazul **Televiziunii Române** care, în virtutea calităţii ei de post naţional, deţine monopolul în ceea ce priveşte acoperirea teritoriului, reuşind să atragă publicitatea numai astfel, să participe la piaţă fără a se supune exigenţelor pieţei, fără un efort deosebit vizînd producţia televizuală propriu-zisă. De unde statutul ei ambiguu, de învingător de pe margine, din oficiu.

Abia ce-a de-a doua formă este autentic de piaţă: este vorba de posturile comerciale, care caută să realizeze cît mai bine produsele cerute de public (la noi, dar nu numai: sport şi seriale în cantităţi cît mai mari) pentru ca astfel să-i intereseze pe ofertanţii de publicitate. Problema care se pune este, însă, alta: *cît de uşor (sau de greu) este de mulţumit, deci de cîştigat, publicul autohton, altfel spus cît de mare trebuie să fie investiţia unei televiziuni care vrea să fie plebiscitată şi, în felul acesta, să atragă publicitatea, intrînd în cercul banilor?* Cît de mare e "raza" acestui cerc, de cît efort televizual specific este nevoie pentru ca publicul să devină "monogam" în materie de televiziune? Care este, cu alte cuvinte, *reţeta* după care se pot face, în România, bani din televiziune? Cît trebuie să cheltuiască cineva pentru a ajunge să cîştige considerabil? Dar mai ales *cum, sub ce formă* trebuie el să cheltuiască?

Nu atît de mult ca în Occident, unde un public se cîştigă foarte greu. Altfel spus, efortul vizînd producţia propriu-zisă de televiziune este simţitor mai mic la noi. "Plusvaloarea" simbolică, referitoare la calitatea programelor de televiziune, nu este în acelaşi raport ca şi în ţările occidentale cu plusvaloarea propriu-zis bănească: sport şi seriale!

Circuitul acesta aproape exclusiv bănesc, în care pare a nu mai fi nici loc, dar nici nevoie de altceva, cu o "plusvaloare" televizuală minimă, dacă nu de-a dreptul inexistentă a putut fi admirat în toată splendoarea lui de automat cu ocazia revelionului '96 organizat de *Pro TV*. Programul oferit telespectatorilor pentru a-i atrage, pentru a-i face să participe la concursul "interactiv" a fost pur şi simplu inexistent, constînd în chiar desfăşurarea în direct a respectivului concurs. Suma înfricoşător de mare pusă în joc a făcut inutilă producerea vreunui program, care ar fi fost pur şi simplu "în plus". (Nu este, însă, valoarea, în genere, "în plus", nu este valoarea, prin chiar definiţia ei, plus-valoare?...) Televiziunea, ca produs şi activitate specifice, a dispărut, în acel caz, cu desăvîrşire. În rama micului ecran se petrecea cu totul altceva decît un program de televiziune. Şi, din cîte se pare, nici n-ar fi fost nevoie de aşa ceva. Spectacolul a fost acela al banilor "puri", aruncaţi pe jos, plutind prin studiou. Nici o prestaţie propriu-zis de televiziune nu a venit să "îmbrace" circuitul nud al banilor. La noi, banii par a fi fascinanţi în sine, prin caracterul lor "exotic", străin, nu au nevoie de metonimii, de "veşminte". Deviza revelionului '96 de pe *Pro TV* pare a fi fost: "să-i îmbrăcăm pe cei goi", dar direct cu bani, să-i îngropăm în bani, în materialitatea abstractă a acestora. Sărăcia nu are nevoie de metafore! Iar "banii vorbesc" şi singuri, direct, fără mijlocitori. Sînt simbolul suprem, care nu mai poate fi la rîndul lui simbolizat, "acoperit", "machiat"...

Bogdan GHIU

Economie

Finanţele, de la Nicolae Titulescu la Florin Georgescu

În unele ţări, cînd premierul şi ministrul finanţelor apar împreună la televiziune, primul vorbeşte... ministrul finanţelor. Pentru că la Finanţe se găsesc cele mai importante chei ale economiei. La noi, în cea dintîi emisiune economică de după Anul Nou, prezentată de TVR 1, primul a vorbit... dl. Văcăroiu. A urmat dl. Georgescu. Într-un fel e normal: premierul nu reuşeşte niciodată, în apariţiile publice, să uite că este economist şi că a lucrat în Ministerul Finanţelor. Discursurile domniei-sale se rezumă invariabil la starea finanţelor şi la stabilizarea macroeconomică, de parcă executivul pe care-l conduce n-ar avea atribuţii şi în domenii cum sînt turismul sau alte servicii, sănătatea, cultura, învăţămîntul, inclusiv afacerile externe. Dacă ar fi fost geolog, ne-ar fi vorbit mereu doar despre starea rocilor?... N-ar fi fost oare mai interesant să-l fi ascultat mai întîi pe ministrul finanţelor, care să treacă în revistă resursele noastre financiare şi şansele de a le valorifica, după care premierul în raport tocmai cu realitatea financiară să înfăţişeze locul economiei în ansamblul societăţii româneşti în '96?

Să ne întoarcem, însă, de la cum ar fi putut să fie la ce a fost. În faţa camerei de luat vederi, în biroul domniei-sale, ministrul finanţelor este surprins de întrebarea realizatoarei TV Florica Rădulescu: "Ce vă reproşaţi în privinţa activităţii pe care aţi desfăşurat-o în 1995?" Răspunde apelînd la o sintagmă tocită şi răstocită de discursul politic: "Că nu am dovedit mai multă fermitate!"... După o pauză de o secundă, am aflat şi în ce anume activitate nu a dovedit mai multă fermitate: în încasarea impozitelor! Cu alte cuvinte, nu a agitat destul portăreii, nu a trimis suficiente potere pe urmele agenţilor economici, desigur ale celor cu capital privat, nu a susţinut în măsura cuvenită "vînătoarea de lei" pusă la cale de premier, în momentul în care a fost alarmat de o informaţie şocantă: că evaziunea fiscală ar reprezenta 60 la sută din buget...

Sigur că evaziunea fiscală constituie o racilă a societăţii româneşti în etapa actuală. Furtul de la buget a devenit o regulă. Nu însă acest aspect este cel mai dramatic în sistemul nostru financiar. Şi, mai cu seamă, nu doar acest cap i-a mai rămas balaurului care ne devastează resursele financiare, deturnîndu-le de la rosturile lor productive. Dacă însă ministrul finanţelor nu are a-şi reproşa, cu privire la activitatea din 1995, decît insuficienta fermitate în încasarea impozitelor, înseamnă că nu a "contabilizat" celelalte drame. Şi că nici nu avem a ne aştepta că va întreprinde ceva pentru îndreptarea lucrurilor.

Să fie oare treaba ministrului finanţelor desfăşurarea pe teren a perceptorilor? Să se fi îngrijit oare de aşa ceva Nicolae Titulescu, în vremea în care a ocupat fotoliul stăpînit astăzi de Florin Georgescu? Nicidecum. Pentru astfel de îndeletniciri există Garda Financiară. Şi există o vastă reţea de direcţii şi servicii, în structura Ministerului Finanţelor, ce au de îndeplinit o unică misiune: încasarea impozitelor! Altceva ar fi fost normal să-l frămînte pe dl. Georgescu, în calitate de titular al portofoliului Finanţelor: faptul că multe întreprinderi de stat nu-şi plătesc impozitele pentru că... nu au bani! Comisia de Prognoză a dat publicităţii, zilele trecute, o informaţie alarmantă: media profitabilităţii în întreprinderile statului nu depăşeşte 2 la sută. Şi unde nu-i profit (pentru că se produce scump, se risipesc resurse, lipseşte interesul pentru competitivitate şi cresc furturile) de unde să vină bani? Şi unde nu-s bani (pentru că dincolo de lipsa de profitabilitate a multor întreprinderi operează şi blocajul financiar, ajuns probabil la 20.000 de miliarde de lei, determinînd vidul din conturile bancare) pot fi plătite impozite? Şi dacă nu se plătesc impozite (nu doar din cauza evaziunii, asta fiind doar o faţetă a problemei, ci mai ales pentru că nu sînt bine valorificate resursele interne), cum mai pot să fie susţinute atît de numeroasele şi importantele cheltuieli ale statului?

Într-un discurs istoric, în vremea în care deţinea portofoliul Finanţelor, Nicolae Titulescu vorbea despre obligaţia ingrată de a face faţă nevoilor ce-i stau în cale cu puţinul pe care-l găsea în jurul lui. Asta însemna: "A da contribuabilului, sub formă de cheltuieli publice, banii pe care i-a luat tot de la el sub formă de impozite". Iată, aşadar, că la cîteva luni de la instalarea în post, pe Titulescu îl interesa cu deosebire nu cum să adune banii (de aşa ceva ocupîndu-se cei din subordinea lui), ci cum să-i folosească mai bine. Şi vedea în prim-plan "necesitatea de a spori lefurile funcţionarilor!" Una din motivaţii era susţinerea pieţei de consum, pentru că scăderea cererii interne ar fi lovit producţia internă. O altă motivaţie, poate mai importantă, era politica faţă de inflaţie. Spunea Titulescu: "Toată lumea strigă – inflaţia trebuie să înceteze. Desigur! Dar aceasta nu înseamnă că deflaţia trebuie să se producă imediat. Deflaţia nu poate să fie decît treptată, pentru că sărăcirea prin deflaţie bruscă ar fi mai catastrofală decît sărăcirea prin inflaţie bruscă. În adevăr, pe baza circulaţiei de azi, de bine de rău, s-au stabilit anumite raporturi de valori. A veni să le tulburi, prin ridicarea subită a puterii de achiziţie a leului înlăuntrul ţării, ar însemna înainte de toate să ucizi iniţiativa cinstită. Un capital care s-ar băga astăzi într-o industrie, calculîndu-şi rentabilitatea pe baza circulaţiei monetare de azi, ar fi total pierdut, dacă mîine, printr-o subită urcare a leului, preţurile avute în vedere nu s-ar putea obţine şi, prin urmare, produsele ar trebui să fie vîndute în pagubă (...). Încă trebuie să socotiţi, în bugetele viitoare, lefurile personalului prin prisma puterii scăzute de azi a leului (...). Funcţionarul nu poate să trăiască azi decît dacă are venituri proprii sau venituri pe care nu le poate mărturisi. Eu nu pot să aşez la baza funcţiunilor publice nici censul, nici imoralitatea. Drept concluzie, reţineţi faptul că în bugetele viitoare (...) veţi avea şi un spor al capitalului personal".

... Analizînd realitatea de astăzi, cu un salt brusc al inflaţiei în 1993, la 300 la sută, apoi un alt salt brusc, în jos, în 1994, pînă la numai 61,7 la sută, apoi un alt salt brusc, tot în jos, în 1995, pînă la 25 la sută, cum a mărturisit de curînd, tot la televiziune, dl. Florin Georgescu, faţă în faţă cu salariile neîndestulătoare ale personalului, o altă întrebare nu poate fi evitată: ministrul finanţelor chiar nu are nimic a-şi reproşa în această privinţă?

Adrian VASILESCU

Capitalul dosarelor şi capitalul electoral

Pactul dintre reprezentanţii puterii postcomuniste şi deţinătorii dosarelor compromiţătoare pentru înlocuitorii lui Ceauşescu a funcţionat ireproşabil în campania electorală precedentă şi în prima etapă a actualei legislaturi. Pe măsură ce securiştii duşmani ai revoluţiei au cucerit poziţii-cheie în noul sistem, metoda diversiunii şi arta înscenărilor la vîrf au redevenit armele preferate ale celor înrolaţi în politică. Trecutul, complicităţile şi teama de democraţie "justifică" de veacuri prostia conducătorilor de instituţii, reţele, clanuri ori partide, care cumpără cu promovări şi recompense tăcerea şi "loialitatea" foştilor tovarăşi de drum. Din acest punct de vedere, tranziţia n-a făcut excepţie de la regulă: peste tot, proceauşiştii notorii şi apărătorii ordinii dictatoriale au devenit repede indispensabili, fiind consideraţi buni profesionişti, oameni disciplinaţi, spirite pragmatice, manageri de viitor. În redacţiile unor reviste incomode ori în intreprinderi (ne)rentabile, în ministere ori în comitetele directoare ale partidelor, în diplomaţie ori în armată, ei au sărit - cu ajutorul protectorilor de la putere sau din opoziţie - peste inhibiţiile iniţiale, i-au dat la o parte pe cei care nu ştiau încă să fie eficienţi în libertate pentru că nu ştiuseră să profite nici de dictatură, au preluat treptat iniţiativele, privilegiile de tip nou şi "controlul" afacerilor murdare. Insuşi directorul Serviciului Român de Informaţii s-a simţit dator să-şi numească drept adjuncţi doi generali despre care acum crede că l-au spionat în favoarea şantajiştilor de la "România Mare". Intre timp, cei doi (şi alţii despre care n-au aflat chiar toţi muritorii) au fost demişi, dar vîrfurile conducătoare nu se mai pot demult dispensa de "serviciile" unor "colaboratori preţioşi" fără să devină protagonişti ai unui scandal public. Speriată de propria-i neputinţă sau poate de dosarele propriilor cadre de nădejde, opoziţia se aliniază şi acum - ca şi pe vremea guvernului Roman - în spatele foştilor ceauşişti, contribuind din plin la victoria lor împotriva anticeauşiştilor din anii 1985-1989. După un cincinal de căutări, exhibiţii şi promisiuni, ne-am întors aşadar de unde am plecat: "securiştii buni" şi "securiştii răi" se bat între ei, disputîndu-şi rezultatul scrutinului viitor după ce au împărţit "frăţeşte" puterea politică, puterea financiară şi dreptul de a încălca orice lege. Războiul nu se mai duce acum pe ascuns şi "cu mijloace specifice", ca pe vremea răposatului, ci "la vedere" şi cu tam-tam mediatic: presa liberă, personalităţile cultural-artistice, electoratul nemulţumit, străinătatea care nu mai înţelege nimic şi adversarii "istorici" ai regimului Iliescu contribuie - fiecare după capacităţi şi interese - la înclinarea balanţei într-o parte sau alta. Proprietarii dosarelor "în original" sînt obligaţi să-şi recunoască lipsa de profesionalism în faţa celor care au făcut la timp cópii, planuri de atac şi recrutări de psihologii frustrate. Preocupaţi cu supravegherea unor duşmani imaginari - ale căror portrete ori biografii le-au fost mereu impinse sub ochi chiar de subalternii lor binevoitori -, "securiştii buni" de altădată descoperă acum nefastele efecte ale duplicităţii chiar de ei promovate. În prag de alegeri, "puterea dosarelor" ameninţă puterea propriu-zisă, manevrează într-o direcţie periculoasă acţiunile opoziţiei, obţine ajutorul preţios al gazetelor de scandal şi admiraţia unor "simpli cetăţeni" ameţiţi de preţuri, de inflaţie, de nesiguranţă şi de discursuri televizate.

Preşedinţia, Serviciul Român de Informaţii şi partidul de guvernămînt n-au înţeles la timp pe cine trebuie să se bazeze şi pe cine nu: mai întîi, aliaţii de conjunctură i-au copleşit pe partenerii lor politici prin bunăvoinţă, exces de zel şi servicii "dezinteresate"; acum, cei dintîi sînt la mîna celor din urmă, iar campania electorală şi rezultatele ei depind de noi pacte şi înţelegeri. Scandalul declanşat prin publicarea "dosarului de rezident" al profesorului (fost educator) Măgureanu e de fapt una din feţele sau una din rundele procesului de negocieri preelectorale. După ce se vor semna alte "protocoale şi angajamente", după ce lacătele depozitelor de dosare vor fi dublate şi vechii paznici "răsplătiţi" în plan politic, "băieţii buni" şi "băieţii răi" se pot reîmpăca şi redistribui în opoziţie ori la putere, păstrînd **secretele** biografice încă nedezvăluite pentru următoarele campanii electorale. Limpezirea apelor şi ruperea cortinei în faţa căreia se joacă pentru ochii noştri un joc de artificii "în premieră" sînt mult mai greu de obţinut acum decît în ianuarie '90. Cei care atunci s-au temut să-şi recunoască trecutul se tem acum de el mai mult ca oricînd,chiar dacă o fac pe curajoşii şi se declară gata să riste pentru a întrerupe lanţul şantajelor; cei care au folosit sistematic vinovăţia şi trecutul altora pentru a se impune şi îmbogăţi sînt acum mai importanţi - deci mai nerusinaţi - decît pe vremea lui Ceauşescu, chiar dacă îşi clamează pe toate posturile de televiziune "grija pentru popor şi pentru siguranţa naţională". Vîrfurile conducătoare îşi merită soarta : ele au devenit de bunăvoie victime ale şantajului fostei Securităţi, după ce au invocat fără scrupule "interesul naţional" şi "stabilitatea" drept argumente imbatabile în promovarea adversarilor democraţiei. Vîrfurile opoziţiei primesc şi ele încă o lecţie usturătoare: cu speranţa că odată şi odată vor ajunge la putere, antiguvernamentalii din Parlament au făcut sistematic jocul Securităţii naţional-ceauşiste şi au consolidat poziţia politicienilor care au capitalizat dosarele de cadre pe vremea cînd alţii nu ştiau ce importantă urmează să fie "proprietatea privată". La mijloc, societatea civilă are de ales între guvernanţii care au lăsat revoluţia la cheremul contrarevoluţionarilor şi opoziţia pe care contrarevoluţionarii au manevrat-o în propriul lor interes. De fapt, ca şi în 1989, ni se propune să alegem în 1996 între două grupări de securişti, iar potenţialii candidaţi nesantajabili sînt compromişi din start ori priviţi cu suspiciune tocmai pentru că "profesioniştii" aflaţi în război se înţeleg de minune cînd e vorba să blocheze carierele politice care le-ar scăpa cu timpul de sub control.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Mitterrand

Una din temele cele mai puternice din campania electorală a lui Jacques Chirac a fost negarea "derivei monarhice" practicată de preşedintele Mitterrand, pe care acum, după moarte, îl omagiază ca pe un mare om politic. În cei paisprezece ani cît a stat în fruntea unei mari puteri europene, ca şi în ceilalţi ani - mulţi - cît a fost demnitar al unor regimuri fragile, iniţiatorul şi constructorul stîngii democratice franceze - politicianul Mitterrand a izbutit să impună un concept personal al echilibrului între ambiţia fidelităţii şi realitatea compromisului. Despărţindu-se de putere, Mitterrand s-a despărţit şi de viaţă şi, cu o grijă mai mult gospodărească decît monarhică, a simţit nevoia să-şi organizeze posteritatea, explicînd el tot ce era de explicat din trecutul său, evitînd surprizele post-mortem. Cartea în care-şi povestea tinereţea de dreapta, colaborarea cu regimul de la Vichy de dinaintea angajării sale în Rezistenţa antifascistă, i-a stînjenit în special pe prietenii săi de stînga. Era încă o dovadă că bătrînul om politic nu era încarnarea unei idei, ci un om care a ştiut să-şi fructifice toate contradicţiile. Longevitatea puterii sale nu se explică prin consecvenţă, ci prin flexibilitate, prin inteligenţa superioară cu care şi-a însoţit parcursul sinuos. De aceea el a putut în acelaşi timp să omagieze Rezistenţa şi să depună coroane de flori la mormîntul mareşalului Pétain, să renunţe în 1983, în pragul unei serioase crize economice, la înfăptuirea programului socialist pentru care obţinuse o majoritate semnificativă în 1981. François Mitterrand nu avea superstiţia fidelităţii ideologice, ci doar instinctul manevrelor tactice necesare supravieţuirii. Nu l-a iubit pe generalul De Gaulle în umbra căruia şi-a început activitatea politică, dar a făcut totul ca să se ridice la dimensiunile eroului istoric şi, probabil, umbra generalului era singurul său partener real de discuţie.

Mitterrand a luptat mult şi din greu ca să ocupe funcţia supremă din stat şi a fost nevoit să construiască un partid socialist reunind formaţiuni care mureau în zgomotul conflictelor interne. A acceptat o uniune electorală cu partidul comunist şi l-a obligat după doi ani să renunţe la participarea la guvernare. În două rînduri a "coabitat" cu guverne de dreapta şi oamenii din apropierea sa spun că a colaborat mai bine cu liberalul Balladur decît cu socialistul Rocard. Şi poate că tocmai această maleabilitate, exercitată la vedere, i-a asigurat două mandate atît de lungi. Francezii au apreciat un om care a iubit puterea, ştiind ce trebuie făcut pentru a o păstra.

Cu Mitterrand dispare încă unul dintre liderii politici a căror mentalitate a fost determinată de conjuctura creată de cel de-al doilea război mondial şi devotamentul său pentru uniunea franco-germană care să polarizeze uniunea europeană a fost una din puţinele sale idei urmărite cu neabătută consecvenţă: "Trebuie să demonstrăm că, departe de a anula identitatea culturală a naţiunilor, construcţia europeană le va afirma. Europa culturilor este Europa naţiunilor împotriva celei a naţionaliştilor" (ianuarie 1995). Omagiile pe care i le adresează prietenii, dar şi adversarii - dincolo de protocol - evocă inteligenţa şi curajul fostului preşedinte al Franţei, felul în care el a reprezentat ţara existentă şi nu o anume idee despre ea. El a folosit într-adevăr toate prerogativele funcţiei prezidenţiale, a ştiut să organizeze cu fast discret spectacolul puterii, ultimele sale apariţii publice au fost învăluite de tristeţea demnă în discreţia ei a omului care ştia că nici un fel de derivă monarhică nu poate învinge boala, moartea şi uitarea.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Sondaje cu tîlc şi mister, plătite din umbră de duşmani ai poporului

Se poate spune că ziarele româneşti, vrînd-nevrînd, şi-au început noul an cu dreptul: a avut grijă de asta dl. Virgil Măgureanu, devenit, pe 30 decembrie, colaborator la Evenimentul zilei, printr-un material *inedit* (în sens etimologic, desigur). A urmat o furtună de declaraţii, atitudini, presupuneri, opinii şi vreo două-trei tăceri la fel de semnificative ca şi vorbele. Ne rezervăm plăcerea să spicuim de prin ziare detalii despre "cazul Măgureanu" mai tîrziu, spre deznodămînt (indiferent care va fi acesta). Acum, cititorul dilematic de ziare are obligaţia de a observa şi altele, căci fiinţa complexă care e gazetarul român nu stă nici el aşa, cu ochii aţintiţi numai şi numai pe directorul SRI. Nu. Mai face şi altele: 1) îşi dă cu părerea despre cum va fi anul ce de-abia a început şi 2) se supără pe sondajele de opinie şi pe instituţiile care le fac şi, respectiv, le comandă. Şi la pct. 1), şi la pct. 2), pentru gazetarul român totul e clar şi ferm, nu e loc de îndoială. "Este clar că anul electoral în care am intrat va exacerba lupta politică, ducînd-o la cote uşor de imaginat. Alegătorul va fi practic bombardat, cuprins între polemici, declaraţii şi oferte electorale. Tentaţia îndepărtării politicienilor de realitate, a unor promisiuni fără acoperire, ancorarea înfruntării electorale în plan personal, «pe deasupra» nevoilor reale ale cetăţenilor, sînt tot atîtea riscuri posibile" (Curierul naţional, 8 ianuarie). Pentru ca politicienii să fie cît de cît aproape de realitate (sau măcar de imaginea ei), în toată lumea se folosesc sondajele de opinie. Ele nu ţin loc de Nostradamus ori de dat în cărţi, nu trebuie luate ad litteram şi, mai ales, nu trebuie fetişizate cifrele (procentele) pe care le vehiculează. Nu cifrele în sine sînt semnificative, ci modalităţile de interpretare a lor şi concluziile la care pot ajunge *specialiştii* pe baza acestor interpretări. La noi, ca multe alte cuceriri revoluţionare, sondajele au început să enerveze strasnic, de la stînga la dreapta şi înapoi. "Nu ştiu ce să cred. Dacă n-aş fi citit negru pe alb că sondajul de opinie publicat în presa de ieri este opera Centrului pentru cercetarea opiniei şi pieţei Gallup International, aş crede că nişte copii răi fac glume proaste pe seama noastră. Dacă ar fi să ţinem seama de regulile sfinte ale sondajului de opinie, acest sondaj este ratat încă din formularea întrebării. Pentru că, atunci cînd un sondaj de opinie ajunge la concluzii aberante, vinovat nu este cel întrebat, ci cel care întreabă" (Anton Uncu, Sondaje cu tîlc, în România liberă, 5 ianuarie). Şi, dacă tot cunoaşte atît de bine "regulile sfinte ale sondajului", gazetarul român îşi aminteşte de vorba unui mare cititor de ziare din secolul trecut ("... ce poftesti, măi musiu? Şi să-l şi umflu...") şi trece la un ton direct, neprotocolar, cum şade bine între democraţi: "Măi nene Gallup-International..."; "Cine-i de vină, nene Gallup? Cel care răspunde sau cel care întreabă?" În mod sigur, nu cel care citeşte. Cotidianul Azi (6 ianuarie), mai modest, nu deţine nici o regulă sfîntă, aşa că scrie pur şi simplu despre "Misterul încă nedezlegat al sondajelor de opinie" (Loara Ştefănescu): "In plan politic, situaţia se prezintă, la nivelul blocurilor Putere-Opoziţie, răsturnată faţă de cea expusă de sondajul Soros, cu mai puţin de o lună în urmă şi în care Opoziţia luată la un loc depăşea pragul celor 50%. Este greu de crezut că în ajunul sărbătorilor electoratul şi-a modificat în proporţii importante (aşa cum se străduie să ateste Gallup) intenţiile de vot...". Fiindu-i greu să creadă, Azi transformă în mister ceea ce chiar că este o lege a sondajelor: nici un sondaj nu seamănă cu altul, mai ales dacă sînt făcute la interval de o lună între ele. Lege pe care Cronica română o ştie şi o spune, prin Horia Alexandrescu, în editorialul din 6-7 ianuarie: "Probabil că unele cifre sînt reale sau foarte apropiate de realitate, dar cum marea lor majoritate suferă modificări esenţiale de la un sondaj la altul, am ajuns să nu mai credem pe nimeni şi nimic". Drept pentru care e criză, monşer, se duce dracului rapiţa, poporul român şi conducătorii săi sînt victimele sondajelor "plătite din umbră, cu bani grei", iar ţara suferă sub împilarea sociologilor: "Mă tem că lucrurile au ajuns deja prea departe, iar ceea ce au făcut sistematic, vreme de doi ani, cu o cadenţă trimestrială, institutele plătite de Fundaţia Soros, a putut pătrunde pînă în masa de votanţi, cu atît mai mult cu cît chiar noi, presa, am contribuit din plin la mediatizarea «rezultatelor»". Ce-i mai rămîne, deci, de făcut editorialistului, după ce a mers pînă la rădăcina răului (Soros, adică...) şi după ce şi-a făcut autocritica, cu un demn plural al modestiei ("*noi*, presa...")? Să se bucure că o seamă de politicieni "sînt pe aceeaşi poziţie, cînd vine vorba de credibilitatea sondajelor de opinie realizate în România" şi să le dea numele: "Adrian Severin, Adrian Năstase, Corneliu Vadim Tudor, Sergiu Cunescu, Ioan Gavra, Horia Rusu, Nicolae Manolescu etc." Ce-i mai rămîne cititorului dilematic de ziare în faţa unei liste de-o aşa echidistanţă politică, de-un aşa general consens? Să ureze tuturor acestor politicieni (şi etetera) să-şi cîştige locurile în Parlament fără să apeleze vreodată la sondaje. Iar dacă vor apela (şi vor cîştiga), să refuze cu demnitate locurile de parlamentari, fructe otrăvite ale manipulării prin cifre şi sondaje... (M.V.)

Argument

Nu ni se cere zilnic să alegem între viaţă şi moarte, război şi pace, catastrofă şi proiect senin al viitorului care ar depinde în întregime de implicarea noastră imediată şi nemijlocită. Faptele şi împrejurările ce ne stau în putere sînt cel mai adesea mărunte şi obişnuite.

Cum ne raportăm la ele? O prea îndelungată experienţă ne îndeamnă să nu punem totul la inimă, mod de a legitima indiferenţa, neamestecul, lipsa de participare. Deceniile de totalitarism s-au străduit să întărească ideea că are cine gîndi în locul nostru - stabilind de la numărul obligatoriu de copiii pînă la relaţiile politică mondială. S-a contat pe nepăsare ca pe un liant social, urmărit cu atenţia datorată unei experienţe de laborator. Din păcate, chiar după Revoluţie, ne-am întărit blindajul oferit de atît de consolantele întrebări: "Ce-ţi pasă? Ce te interesează? Ei şi? Ce dacă..." De data asta în numele "individualismului creator", ce n-are căi de comunicare cu cei din jur. Cînd e vorba de implicare şi decizie, merge şi fără noi. La urma urmei, parcă ne ia cineva în seamă? Firește, dacă ne-ar lua... ce gust al proiectelor mari dovedim, ce de soluţii cu bătaie lungă avem la degetul mic, ce de schimbări radicale am (mai) produce, cu efect imediat şi binefăcător pentru întreaga societate. Un fel de "disciplină a nepăsării" ne face să nu ne spunem însă cuvîntul în problemele zilei şi ale concretului imediat, cîtă vreme nu sîntem direct vizaţi. Şi-atunci, doar cu măsură prudentă. Vitejia de imaginaţie ne face necruţători cu toate vîrfurile Puterii şi ale Opoziţiei, luate pe rînd sau la un loc şi chestionate retoric, dar ne lasă fără grai în faţa celui mai mic funcţionar care ne repede, a secretarului de primărie rurală ce ne înşeală la vedere, a poliţistului abuziv. Gata oricînd a ne război cu problemele globale ale planetei, ne socotim, brusc, prea neînsemnaţi pentru a pretinde dreptul de-a circula pe-o stradă civilizată, lipsită de gropi, de asfaltarea căreia răspunde un primar de sector. Uităm prea des (şi cu metodă) că forţa indiferenţei stă tocmai în tolerarea faptului mărunt, aparent suportabil, ce pare că nu se însumează viitorului nostru direct şi, deci, nu ne priveşte. Uităm prea des că indiferenţa nu se importă de undeva ci se produce local, cu mijloace primitive, uneori, dar avînd nu mai puţin un efect distructiv.

Sperăm ca, urmărind argumentele acestui număr al Dilemei, cititorii noştri să nu rămînă la constatarea "ei şi?". (T.C.)

De la pedagogia resurecţiei la discursul critic

O dezbatere despre *indiferenţă* ca trăsătură etnopsihologică a noastră e oricînd binevenită. În ultimii ani, asemenea discuţii au umplut frecvent coloanele presei, semn că există o criză reală de identitate, criză a cărei transgresiune reclamă limpeziri de această natură. Am încercat eu însumi să disting, ocazional, între perspectiva critică, de tip cantemirian, care presupune o pedagogie a redresării, şi discursul justificativ, întemeiat pe lungă durată şi alimentînd o conduită oarecum sentimentală faţă de istorie. Să căutăm, spuneam, ce e de *dincolo de crustă*, de carapacea pe care neamul nostru şi-a construit-o, în timp, cu îndelungă răbdare, pentru a rezista la presiuni de tot felul (*Cronice*, 1991, 9). Nu e poate inutil să reiau problema, acum, fie şi numai pentru a sugera că o extensie de cadru e susceptibilă a înlesni o mai bună înţelegere.

Disputele pe tema specificului naţional au pus în lumină, între alte trăsături caracteristice poporului nostru, o anume indiferenţă în raport cu ceea ce se întîmplă. Unii i-au spus destin, ca să claseze definitiv problema, alţii s-au lăsat convinşi de nevoia unei explicaţii de tip istoric. Sînt dispute mai vechi, care ne duc spre epoca *Junimii*, dacă nu şi mai încolo, poate chiar la Cantemir, din moment ce învăţatul principe căuta să contureze critic însuşirile moldovenilor, prin analogie cu alte neamuri. Abia pe la 1900 se poate vorbi însă de iniţiative articulate sistematic în acest domeniu, dacă ne gîndim la ancheta etnopsihologică iniţiată de C. Rădulescu-Motru în *Noua revistă română*, unde tînărul Pârvan sesiza tocmai dispoziţia noastră, ca popor, spre un anume indiferentism sociomoral şi chiar metafizic. Apelul la folclor îi părea legitim, ca şi referinţa directă la mediul ambiant. Se reluau, în fond, observaţii prezente şi în chestionarele lui Hasdeu, Odobescu, Densusianu, pentru a nu aminti decît aceste iniţiative din atîtea care, încă din secolul trecut, marcau interesul cărturarilor pentru o mai bună definire colectivă. De atunci, asemenea demersuri s-au înmulţit şi diversificat, punînd la lucru metode, instrumente analitice, nuanţe interpretative.

Sîntem deja în posesia unei serii de observaţii etnopsihologice şi a unui însemnat număr de studii pe care se sprijină şi cele cîteva sistematizări de un ordin mai înalt propuse de C. Rădulescu-Motru, M. Ralea, D. Gusti, M. Vulcănescu, Ernest Bernea, O. Papadima, E. Cioran, C. Noica, L. Blaga etc. Lista se poate întinde pînă în zilele noastre, cu încercări nu mai puţin semnificative pentru nevoia unei mai bune cunoaşteri-de-sine. Mai toţi remarcă un anume indiferentism etnic, social, religios, care consună cu nepăsarea faţă de propriul destin al păstorului mioritic. Ideea de *fatum* inexorabil domină creaţia folclorică, adesea şi creaţia cultă cea mai elevată.

O pedagogie a exaltării colective, pe seama unei istorii pline de frustraţii, dar şi a unei speranţe de înnoire, se degajă din mai orice text de îndrumare a spiritului public. Cu toate deosebirile de ton, aşa putem citi azi textele paşoptismului nostru, ca şi pe cele produse de cultura critică. Lui Eminescu, lipsa puterii reactive îi părea un produs al împrejurărilor nefaste, de natură a stimula lenea şi indiferenţa. Atitudinea impasibilă în faţa schimbărilor ar avea un temei istoric: "românul nu rezistă, dar nici nu le bagă-n seamă", conchidea poetul, intrigat că binele şi răul au parte, la noi, de acelaşi tratament. Chestiunea care se pune, pentru timpul său ca şi azi, e dacă fibra morală a comunităţii trebuie situată într-o patologie fără leac sau răul social care îl intriga atîta trebuie gîndit pe linia normalităţii.

N.Iorga, deşi a pus la lucru el însuşi o pedagogie similară, menită a trezi şi redresa comunitatea, era la fel de exasperat atunci cînd se întreba, aplecat peste ultima filă de calendar, în prag de nou secol, dacă "se va mişca oare ceva în Sybaris care doarme"? Programul său etnopedagogic era pe măsura imobilismului social aparent şi a personalităţii sale vulcanice. Nu ne mirăm că un discipol de talia lui Pârvan se comporta la fel, închipuind soluţii regenerative de mare amplitudine, cu tendinţa de a cultiva sistematic poporul şi a-l dinamiza pe măsură. El însuşi lăsa impresia unui creator preocupat a grăbi pulsul umanităţii, începînd cu sine desigur şi cu cei apropiaţi. Nimeni nu s-a opus mai drastic imobilismului colectiv şi n-a reclamat mai patetic integrarea noastră în ritmurile creaţiei spirituale. Somn, inerţie, moarte vedea peste tot în jur, ca produse ale materiei nepătrunse de acel gînd unic, capabil a solidariza şi înnobila. Definind misiunea elitei, el a vorbit de "spiritualizarea vieţii marelui organism social-politic şi cultural-creator care e naţiunea", opunîndu-se nivelării, spiritului de turmă în expansiune. Conştient că are de-a face cu "stabilităţi psihologice milenare", istoricul evită simplificările, judecăţile prea rapide, care condamnă atît de lesne. El ştie că "la popoarele prea chinuite de adversităţi... se formează un fel de carapace spirituală, în care sufletul se refugiază spre a se păstra intact. Observatorul superficial vede numai carapacea pietroasă şi inertă, în specie: fatalismul, insensibilitatea la nevoile unei vieţi mai omeneşti, tradiţionalismul, neîncrederea faţă de orice om sau lucru nou, asprimea şi necioplirea în diferite manifestări individual-sociale. Dar observatorul răbdător, care stă şi aşteaptă să iasă din scoica colţuroasă adevăratul organism, adăpostit înlăuntru, are bucuria de a vedea o fiinţă foarte fin şi complicat, foarte delicat construită, cu nenumărate organe de apercepţie mai variată şi puternică a lumii, total nebănuite numai după aspectul crustei de piatră". Pârvan a avut curiozitatea şi pacienţa de a-l studia atent, pentru a ne oferi apoi un memorabil portret colectiv.

Perioada interbelică în ansamblu a impus, din acest punct de vedere, dezbateri asupra specificului naţional, intense, vii, polemice, alături de studii făcute cu sistem, cu metodă, asupra realităţilor noastre etnopsihologice. Şcoala lui D.Gusti ambiţiona să realizeze o "radiografie" cît mai completă a acestor realităţi, iar paralel cu iniţiativele gustiene s-au desfăşurat altele, convergente, însă mai puţin sistematice, care au contribuit la înţelegerea ansamblului românesc, mai ales a lumii rurale. Pe un plan mai înalt, punînd problema în registru filozofic, Blaga a făcut, în acelaşi sens, **Elogiul satului românesc** (1937), ca garant al "veşniciei" noastre, fie şi boicotînd istoria, iar Rebreanu, **Laudă ţăranului român** (1940), pentru a indica aceleaşi însuşiri de rezistenţă *sui generis* la presiunile istoriei. Somnolenţa de care vorbea unul, toropeala evocată de celălalt nu sînt decît reacţii defensive, pe linia unei continuităţi clare de neam, limbă, cultură. Ca şi Pârvan în **Datoria vieţii noastre**, L. Rebreanu sesiza închiderea românului în sărăcie "ca într-o găoace indestructibilă", unde trăsăturile specifice au putut lua contur, compunînd o fizionomie naţională. "Lenea şi visarea", condamnate ca vicii la alte neamuri, mai active în istorie, au ajuns aici sursă de artă şi rezistenţă spirituală.

Nu toată lumea admite însă acest fel de a vedea. Unii comentatori ai fenomenului românesc, de aici sau de aiurea, îl resping cu vehemenţă, recunoscînd în vechea noastră impasibilitate o piedică decisivă la înnoire, modernizare, integrare europeană etc. Li se poate obiecta totuşi că indiferentismul evocat de Eminescu, Pârvan, Blaga nu este incompatibil cu acţiunea cumpănită, măsurată, prudentă, cum s-a văzut deja în unele momente din istoria noastră. Să nu-l confundăm aşadar cu absenţa, cu demisia, cu abdicarea de la rigorile demnităţii. Fără atitudini energice în momentele decisive nu se putea rezista în istorie. Străinii înşişi, de la Bonfinius la Klaus Heitmann, au înţeles acest lucru, dincolo de scăderile noastre firești. Dacă astăzi vorbim mai mult de apatie, resemnare, pasivism, inerţie, lehamite, este fiindcă trăim din nou o criză acută a identităţii noastre, ceea ce nu e decît firesc într-o epocă de tranziţie ca aceasta. A nu sesiza însă decît asemenea trăsături e un exces, o nepermisă absolutizare, condamnată în consecinţă la timpul lor de marile figuri ale culturii naţionale. Ajunge să-l amintim consensual pe Mircea Eliade, care a reacţionat energic împotriva celor care îşi detestau condiţia etnică, amintindu-le de "geniul acestui popor românesc, bîntuit de atîtea păcate, avînd nenumărate lipsuri, dar strălucind totuşi cu o inteligenţă şi o simţire proprie".

Nu e de ales între pedagogia resurecţiei, degajabilă din conduita atîtor cărturari de seamă şi discursul critic emis de alţii. Sînt laturi complementare ale procesului de autocunoaştere, implicînd totodată efort critic şi propensiune paideică, scepticism în cunoaşterea de sine şi entuziasm pedagogic răsfrînt asupra comunităţii apartenente.

Al. ZUB

Indiferenţă la început de an...

Nici o carte actuală nu nimereşte mai bine "nervul" indiferenţei de început de an ca volumul lui Josef Haslinger, *Opernball* (editura Fischer). Thriller politic despre uciderea în masă, prin gaz otrăvit, a înaltei societăţi austriece de către neonazişti, la balul operei. Utopie horror, întrecută însă, la vremea apariţiei sale, de realitate: în Japonia, într-o staţie de metrou, atac cu gazul sarin. Metodă criminală specifică uciderii în masă: vinovaţii nu au conştiinţa încărcată, nu acţionează personal, făptaşii rămîn anonimi. Gazul a mai fost folosit în 1988 – au murit cinci mii de kurzi. Lumea e îngrozită, mai ales că orice student în anul III la chimie ar putea fabrica acest gaz într-o bucătărie, elementele de bază obţinîndu-se de la orice farmacie.

Dar Josef Haslinger a vîndut 51.000 de exemplare în cîteva zile şi declară că ar putea străbate lumea pe gratis pentru lecturi din romanul său, care "merge la esenţă".

Ziarele sînt pline de comentarii despre "dubla personalitate", încercînd să demonstreze că fiecare om are teoretic o latură agresivă, gata să izbucnească în anumite condiţii, dar şi o pătură de nepăsare. Drept exemplu e dată o vînzătoare de parizer din Tirol care a omorît, absolut degeaba, un băieţel de opt ani, furat de la părinţii săi. E fotografiată într-o bluză cu volănaşe, surîde fotografului.

... şi la început de matriarhat

Două castele, Schloss Schlosshof şi Schloss Niederweiden, cucerite de trendul feminist al sfîrşitului de secol, şi-au luat drept temă expoziţii cu doamne de seamă. Evident, ce are Austria mai ales? Habsburgerele! Numai puţine au rămas amintite de istorici, deşi "toate au făcut istorie", sau mai bine zis au avut de-a face cu destinul politic al unor ţări de seamă (politica măritişului lor fiind de-a dreptul legendară – de aici motto-ul expoziţiei: *Bella gerant alii! Tu felix Austria nube! Nam quae Mar aliis, dat tibi regna Venus!).* Chiar dacă la "înmulţitul imperiului" nu neapărat Venus avea prioritate, totuşi au existat şi poveşti romantice, ba chiar tragedii (Marie Antoinette). Deşi nu erau scutite de /în prim plan/ adusul zestrei şi făcutul copiilor, văzîndu-le numele în contextul epocii, oricine observă că au avut şi rol politic: Johanna von Pfirt, Margarete Maultasch, Maria von Burgund, Maria Theresia, Sophie Wittelsbach, Elisabeth (Sissi). Poate că în vremea lor a fost rostit pentru prima oară proverbul "în umbra oricărui bărbat de succes stă o femeie de succes"; dacă nu, oricum, *e ben trovato.*

Cît despre doamnele din familia Habsburg care şi-au împlinit destinul în propria lor ţară, nici la Hollywood nu s-ar născoci destine mai dramatice: de la Regina Anna, "maica" de bază a Habsburgilor (secolul al 13-lea), pînă la Maria Theresia, arhiducesa Sophie şi împărăteasa Sissi, toate şi-au "pus pecetea" pe destinul Austriei. Numeroşii copii ai Mariei Theresia (întemeietoare, împreună cu soţul Franz Stephan, a dinastiei Habsburg-Lothringen) s-au însurat şi ei pe la marile curţi europene, pe baza îndemnului "Austrie, mărită-te!"

Cum azi lumea trăieşte într-o modernă republică, fetele, fie ele nobile sau nu, dau semne că n-ar prea vrea să ţină cont de îndemn. Întrebate de ce nu, unele răspund că e prea scump divorţul. Însă majoritatea ridică ochii din computer şi se uită la tine absente: "căsătorie...?"

Grete TARTLER

Ratarea indiferenţei

Ceea ce mă deosebeşte de cei care se simt responsabili de toate relele lumii şi consideră indiferenţa o atitudine reprobabilă sau chiar odioasă este faptul, deloc minor, că eu n-o refuz din înalte motive morale. N-o refuz fiindcă ea m-ar dezonora. În cazul meu, e vorba de o neputinţă, nu de un merit. Dacă m-aş crede în stare să-mi compun o înţelepciune sau un simulacru de înţelepciune care să mă ajute să văd lucrurile cu un fel de detaşare aristocratică, n-aş ezita să încerc. Nici un scrupul nu m-ar opri să-mi doresc o stare mai puţin stresată. Din păcate, însă, nu pot decît să bovarizez o asemenea seninătate. Şi să mă gîndesc cu o strîngere de inimă la o frază ca aceasta: "Forţa indiferenţei! Ea e cea care a permis pietrelor să dureze, fără a se schimba, timp de milioane de ani". Exclamaţia am întîlnit-o în "Meseria de a trăi", un jurnal voluminos al cărui autor a înghiţit un pumn de somnifere într-o cameră de hotel din Torino. Să elogiezi indiferenţa, să scrii sute de pagini despre "meseria de a trăi", pentru a încheia cu o sinucidere, ce poate fi mai absurd? Numai că, înainte de a se îndrepta spre hotelul unde avea să-şi pună capăt zilelor, Cesare Pavese a trecut pe la redacţiile cîtorva ziare, interesîndu-se ce fotografii ale sale existau în filmotecă şi exprimîndu-şi preferinţele! "Amănuntul" acesta te face să-ţi pui altă întrebare. Ce indiferenţă mai e aceea în care pînă şi moartea e o formă disperată de a iubi viaţa? Altminteri, cu siguranţă, lui Pavese nu i-ar fi păsat ce se va întîmpla *după*.

Cînd sînt prea obosit sufleteşte, îmi amintesc că n-am dus nimic pînă la capăt şi că, acum, nu mă mai atrag vorbele "clare şi categorice", care-i plăceau lui Descartes. În fond, ce e "clar" şi "categoric" pentru mine, azi? Poate, doar, faptul că îmbătrînesc şi că lucrez la o carte în care un Monsenior, ceva mai în vîrstă decît mine, se luptă cu cincizeci de pendule pentru a le sili să măsoare timpul în aceeaşi cadenţă, iar noaptea citeşte cărţi despre "mări" şi "oracole". În rest, adevăruri relative, îndoieli şi, ce mă îngrijorează mai mult, melancolii mizantropice. Sînt din ce în ce mai ursuz şi, poate, antipatic. Am momente în care nu mai vreau decît să fie cald în casă, oricît m-ar costa, şi să stau trîntit pe canapea, cu ochii la desenul misterios creat pe tavan de infiltraţiile ploii, încercînd să-mi dau seama cam ce ar putea reprezenta. Îmi vine în minte un tablou de Tonitza, pictat la Paris, unde Mefisto joacă şah cu un oarecare. Mefisto e îmbrăcat în redingotă neagră, are un ac de aur înfipt în cravata roşie şi clasicul cioc negru. El a făcut o mutare pe tablă, cîştigătoare, se pare, şi a ridicat mîna, într-un gest de o eleganţă obraznică, spre adversar, avînd aerul că-l întreabă: "Ei, te recunoşti învins?" Celălalt jucător nu-l vede, stă aplecat, cu bărbia sprijinită în palma dreaptă. Caută o soluţie, dar pe tabla de şah, cu pătrate negre şi gălbui, lucrurile sînt tranşate. Cam în aceeaşi situaţie mă aflu şi eu, sînt tentat să zic. Am din ce în ce mai puţine dorinţe rezonabile. Îmi e mai simplu să "emigrez" într-o realitate închipuită, unde pot să fac o minimă ordine şi să scap de ceea ce mă stresează în realitatea curentă. Tot un soi de indiferenţă e şi asta? Sau un început de indiferenţă? Nu ştiu. Nu cred. Şi, oricum, păcatul acestei fugi mi-l asum, fiindcă tot ce fac în realitatea curentă, dincolo de ceea ce simt, mi se pare searbăd, inutil sau tardiv, iar vechiul meu reflex retractil, de "rac" îndărătnic, s-a accentuat cu vîrsta. Uneori, îmi spun că nu numai grecii, ci şi zeii lor, în genere bine dispuşi, doreau să bea "nepenthe", o băutură magică împotriva tristeţii, cum ne explică Erasm. Ceea ce înseamnă că pînă şi în Olimp tristeţea era cunoscută. De ce m-ar mira, deci, să-mi găsesc din ce în ce mai greu locul într-o lume în care, dacă nu eşti cinic, erou, nebun sau sfînt, trebuie să fii, cel puţin, practic? În clipa următoare, însă, mă tem din nou de "fericirea pietrelor", pe care o rîvnea Epicur. Încît, pe lista multelor mele ratări, ar trebui să adaug şi ratarea indiferenţei. De unde îmi vin nenumărate bucluri.

Octavian PALER

Elogiul indiferenţei

Indiferenţa este prea des invocată ca un păcat al lumii contemporane. Trebuie să mărturisesc că-mi place indiferenţa celor din jur la ce fac eu. Îmi place cînd cineva ridică din umeri, – şi ce dacă? Sufletiştii, cei care sar grabnic să te ajute, să te facă fericit, îmi maximalizează suspiciunea. Îmi spun: tre' să fie nişte încurcă lume, nişte voluntari, nişte comsomolişti apăruţi să te ajute, să te prevină, să ţi se bage-n suflet. Ei îţi spun că merită să trăieşti. Şi-ţi explică şi cum. Îţi oferă generozitatea lor salvatoare şi atotştiutoare. Există o specie de entuziaşti, tenaci şi siguri pe ei, pe care o detest.

Ne-am obişnuit să trăim în triburi, în găşti, în clanuri, înconjuraţi de atenţia prietenilor, a comilitonilor, a ş.a.m.d.-urilor. Necazurile se împărtăşesc. Sînt poporeni care-ţi scot cu forcepsul spovedania, ţi se oferă, se sacrifică pentru binele tău. Sînt trişti dacă le spui că nu-ţi trebuie nimic, îţi ajunge ce ai, ţi-e relativ bine. Neindiferenţii trăiesc din suferinţele celorlalţi. Plăcerea lor este să se dedice altora, să-i îngrijească, să le facă ordine în viaţă. Multora le place să se pasioneze şi alţii de amorurile lor. Să combată şi alţii pentru cauzele proprii. Să aibe unde să-şi rezeme fruntea la greu. Indiferenţii nu sînt buni pentru consolări. Ei sînt singuri. Sînt leproşii unei lumi de sufletişti, de băgăcioşi, de salvatori... Indiferentul nu se amestecă cu alţii. Nu e neapărat mai rău decît cei ce suferă împreună cu tine.

Mi-am dat seama de virtuţile indiferenţei călătorind în Occident. Stilul mult mai *cool* decît al bucureşteanului te dezarmează. Nimeni nu-ţi ascultă confesiunile. E chiar de prost gust să începi să narezi autobiografia tam-nesam. Pe uliţele dîmboviţene, la un ceas după ce ai cunoscut pe cineva, afli cîţi copii are, cu cine trăieşte. Autohtonul vrea să-ţi ieşi din indiferenţă, să-l încurajezi, şi-ţi cere apoi, să ai atîta încredere şi bună creştere să-i încredinţezi şi tu lui suferinţele, secretele şi vanităţile. Şantajul sincerităţii, al umanismului declarat, al spovedaniei care cere spovedania celuilalt este micul nostru comerţ cu sentimente. Investeşti ceva şi aştepţi să fii plătit în natură. Dai o brumă din avutul personal (divorţ, sărăcie, adulter, eşecuri amoroase, intrigi etc.) şi primeşti din afecţiunea vis-à-vis-ului.

Mi-a plăcut în Statele Unite. Motivul: nimeni nu se sinchiseşte de tine. Ce accent ai, cum te îmbraci, cu cine trăieşti, ce păreri ai despre Casa Albă, despre relaţiile cu Rusia sau ultimul zvon. Este nu numai o formă de toleranţă, este şi o formă pozitivă de indiferenţă. Nimeni nu te trage de mînecă, nu întoarce capul, nu te arată cu degetul. Ce faci, cum o duci, te priveşte personal, eşti adult, eşti liber (!), ştii legile, în rest, fiecare cu norocul lui. Dar nu ştiu cum se face, cînd se întîmplă ceva rău, indiferenţa dispare şi oamenii se ajută, fără mult fason, dar eficace, între ei. Cunosc situaţii extrem de dramatice "pe meleagurile natale" unde combatanţii împotriva indiferenţei, începînd cu jurnaliştii care dau ştirea, continuînd cu vecinii, şi terminînd cu instituţiile acreditate, nu fac nimic. Dar incriminează indiferenţa contemporanilor etc. etc.

Indiferenţa din jur este un perfect alibi ca să fii nefericit, să ratezi, să fii leneş. Este una din cauzele succesului ei. Este invocată în toate ocaziile, de oricine, oricînd. De frustraţii neatinşi de nici un merit sau de gloria pe care şi-ar fi dorit-o etc.... Indiferenţa poate fi făcută vinovată de orice, de la tragediile cele mai adînci la peripeţiile cele mai frivole... Pe tema indiferenţei contemporanilor ascultăm zilnic din *off* comentariile reporterilor tv, citim eseuri ironice şi lăcrămoase ieşite din condeiele cele mai ascuţite.

Există şi o indiferenţă cu faţă umană. Tot vorbind despre "această ţară a sfîrşitului de secol"... omul nostru începe să ia o înfăţişare de umanist, aduce din profil cu Erasmus. Începe să aibă o bună părere despre el însuşi, iar cei din jur capătă un fel de jenă. Pînă începe să ne imploare ca Savonarola. Că sînt şi din ăştia... transformaţi în justiţiari, dau lecţii. S-au ridicat pe un piedestal şi împroaşcă cu pretenţiile lor. Vor să ne facă mai buni, să ne mai reducă indiferenţa, să ne transforme în îngeri. Dacă s-ar putea să trăim pentru cauzele lor. Pentru ce consideră ei că merită să fie trăit, şi pentru ce ar trebui să te sacrifici. Mulţumesc, nu. Prefer indiferenţa şi civilitatea cîtorva contemporani care nu te asasinează cu insistenţele. Nu-ţi scrutează şi nici nu-ţi scurtează sufletul. Te lasă să respiri. Să greşeşti, să fii nefericit şi singur. Te lasă decent în pace, cu ale tale.

Stelian TĂNASE

O soluţie de supravieţuire

– interviu cu proaspăta multimilionară Ginela NACU –

Am scos capul într-o lume care m-a învăţat să fiu indiferentă la lucrurile materiale, atunci cînd depăşesc strictul necesar. "Bani n-aduc fericirea", "banii sînt ochiul dracului", banii provoacă indiferenţa faţă de adevăratele valori, cele spirituale, de care trebuie cu adevărat să-ţi pese. Cum la fel trebuie să freamăţi, la unison cu întreaga lume, la războaie, atentate, schimbări de guverne şi regimuri de pe mapamond. Căci altfel vei ajunge să te potriveşti prea bine în tiparele româneşti ale indiferenţei faţă de comunitate şi interesului unilateral faţă de propria persoană. **Ginela Nacu**, însă, *o fată drăguţă de 19 ani care, în urma unei operaţii nereuşite de coloană, a rămas imobilizată într-un scaun cu rotile*, devenise, cu cît starea ei se înrăutăţea (acest lucru întîmplîndu-se treptat) indiferentă chiar faţă de sine însăşi. Cele 110 milioane de lei dobîndite la concursul Pro-TV "Te uiţi şi cîştigi" în noaptea de Revelion au făcut-o, însă, să-şi schimbe atitudinea.

Rep: Retrăgîndu-te în cochilia familială, ai devenit indiferentă la lumea exterioară?

Ginela Nacu: Sigur. La început mi-a păsat de cei ce mă priveau cînd ieşeam pe stradă, zicînd "săraca". Acum nu mă mai interesează, pot să spună ce vor, eu rămîn indiferentă. Am depăşit şi faza asta. Încă înainte de a cîştiga banii.

Situaţia ta te-a făcut imună la "complicaţii" sentimentale?

Da. M-a făcut indiferentă. Dacă a fost cineva căruia să-i placă de mine, doar aşa, am flirtat, dar nu m-am angajat sentimental. N-am vrut eu să mă implic sub nici o formă.

După 8 clase absolvite, ţi-ai pus vreodată problema unei cariere ulterioare?

Nici n-am îndrăznit să mă gîndesc la carieră sau la viitor. Viitorul pentru mine nu însemna nimic. Am şi fost internată luni de zile, şi nu aveam cum să merg la liceu. Aşa, să-mi vină un profesor acasă, n-am vrut, pentru că am nevoie de colectivitate.

Frămîntările politice ale omenirii ţi-au tezit interesul - evident, prin intermediul televizorului?

Nu m-a interesat în nici un fel politica. Sînt total afonă. Căderile de avioane m-au impresionat, erau dureroase, dar...

Dar Revoluţia cum ai receptat-o?

La Revoluţie eram încă pe picioare. Ştiu că mă agitam să cumpăr sucuri, că se spusese că apa era otrăvită. Revoluţia a schimbat lucrurile în bine. Acum ai ce să cumperi, să alegi...

La oamenii din jur ai devenit indiferentă?

Nu, asta niciodată. Am continuat să mă înconjur de oameni, atît în spital, cît şi acasă. Nici prietenii, familia nu au devenit indiferenţi faţă de mine, ci m-au ajutat să uit prin prezenţa lor.

Podoabele şi distracţiile intră încă în sfera ta de interes?

Am tot ce-mi trebuie: farduri, rujuri, spray-uri de păr. Îmi place să mă machiez discret şi să mă-mbrac sport, în pantaloni, treninguri. Am mai fost şi la bairamuri, în zonă.

Sigur nu-ţi este indiferent televizorul, cel prin intermediul căruia ai cîştigat banii.

Nu, nu-mi este. Trăiesc lumea prin televizor, prin filmele şi emisiunile de acolo. Sufăr laolaltă cu cei din ecran, şi uit de ale mele.

La ce te-au făcut să nu mai fii nepăsătoare cele 110 milioane cîştigate la Pro TV ?

În primul rînd, la viitor. Pînă acum nu mă gîndeam nici la ziua de mîine. Nu pot să spun că mi-ar plăcea o profesie anume, pentru că, nu mi-am imaginat vreodată că pot face ceva. Am început să mă gîndesc la un liceu seral. Am început să-mi pun cu adevărat problema unei plecări în străinătate pentru o altă operaţie. Mă interesează mai mult persoana mea - vreau să mă reapuc de gimnastică medicală şi să-mi iau o maşină care să mă ajute. Cred că banii pot schimba viaţa omului. La căsătorie nu mă gîndesc nici acum, aş fi suspicioasă dacă cineva ar veni brusc la mine şi m-ar cere.

La noroc erai pînă acum indiferentă?

Cu totul. Chiar credeam că sînt cea mai ghinionistă fiinţă de pe pămînt. Am avut chiar şi momente de revoltă, de ură, împotriva doctorilor, cît şi a lui Dumnezeu.

Dar în miracole ai crezut vreodată?

Nu. Doar în autosugestie. Am citit cîte ceva despre metafizică - îmi plac cărţile de paranormal. Şi autosugestia asta am aplicat-o pe viu: cînd, în '93, era liftul stricat, a trebuit să urc pe jos 8 etaje, împreună cu tata. Atunci deşi îmi mişcam mai mult picioarele, de la etajul 4 m-au lăsat puterile. Numai prin autosugestie am reuşit să continuu.

Ai vrea să schimbi ceva în casă?

Da, în camera mea. Aş vrea s-o fac o cameră de vis, plină de jucării de pluş mari, poate cu altă mobilă, altă zugrăveală.

Dar indiferenţa asta de care am tot vorbit noi, ce este?

Este o stare de spirit, care te face să fii pasiv la durerile altora. Nu e rău să fii indiferent, căci te face să devii liniştit. Pe mine, în orice caz, m-a ajutat. Cînd urăşti pe cineva, sau lumea, e mult mai rău.

Ce culoare ar corespunde, după tine, indiferenţei?

O văd incoloră, un bej.

Îţi imaginezi vreo toană a vremii care să exprime nepăsarea?

Una mohorîtă.

Poţi găsi o anumită emisiune la televizor capabilă să redea această stare de spirit?

Ceaiul de la ora 5.

Au consemnat

Iaromira POPOVICI

Eugen ISTODOR

Indiferența, o libertate degradantă

În biografia lui Antoninus Pius cuprinsă în *Historia Augusta* se spune că ultimul cuvînt rostit de împărat înainte de moarte a fost *aequanimitas*. *Aequanimitas* înseamnă egalitate de suflet; stoic înțeles, acest cuvînt desemnează seninătatea sufletească a justei discriminări. Despre premisele ei ne vorbește Epictet în deschiderea *Manualului* său, atunci cînd deosebește între realitățile care sînt în puterea noastră (părerea, impulsurile, dorința, aversiunea) și cele care, deși la îndemînă, scapă complet controlului voinței (trupul, faima, forța de a conduce). Noi sîntem liberi, argumentează Epictet, numai față de lucrurile pe care le putem domina. Dacă este așa, atunci putem dobîndi *egalitatea de suflet* doar dacă reușim să atingem o indiferență inteligentă față de lucrurile care prin natura lor scapă voinței noastre. Avem astfel un criteriu pentru ceea ce este propriu și ceea ce este străin. Propriul poate fi dominat, stăpînit și este obiect al libertății; ceea ce e străin, dimpotrivă, reprezintă calea pe care servitutea ajunge la noi. Dacă nu ar exista nimic străin, am fi în mod absolut liberi. Dacă totul ar fi străin, atunci am fi ca pietrele, supuși unei servituți universale. *Aequanimitas* nu se obține cînd partea de servitute e balansată de partea de libertate, ci atunci cînd reușesc să mă detașez de partea care mă aservește prin conștiința că e irațional să boicotez necesitatea. Dacă stă în natura omului să urineze, nu e rațional să practici retenția urinei pentru a te elibera de servituțile bășicii udului. Dimpotrivă, *egalitatea de suflet* este starea care cuprinde facultățile noastre superioare atunci cînd inteligența a realizat o bună discriminare a părții de lume față de care voința e liberă. "Dorește numai ceea ce este cu putință" nu obosește să spună Epictet. Altfel spus, justa discriminare rezultă, la Epictet, din suprapunerea cunoașterii cu voința. Iar această potrivire antrenează o stare de neutralitate a conștiinței, pe care Théodule Ribot, în *La psychologie des sentiments*, a numit-o "stare indiferentă a sensibilității".

Epictet a murit fără să fi scris ceva. La Nicopolis, probabil prin 120 d.Hr., a avut un elev pe nume Arrianus, care a publicat după moartea maestrului notițele cursurilor sale (*Manualul* și *Discursurile*). Asocierea dintre voință, cunoaștere și indiferență avea să fie refăcută, fără a mai vorbi de seninătatea sufletului, într-o lucrare pe care René Descartes a publicat-o întîia dată la 1641, numită *Meditationes de prima philosophia*. În meditația a IV-a, Descartes afirmă că sursa greșelilor noastre este nepotrivirea dintre sfera de cuprindere a cunoașterii și sfera de extindere a voinței. Și anume, datorită faptului că Dumnezeu ne-a dat o voință mai întinsă decît intelectul, voința noastră se extinde și asupra lucrurilor pe care nu le cunoaște. În privința celor neînțelese, prost înțelese sau ignorate, voința se comportă arbitrar, adică fără puterea de a decide între bine și rău, adevăr și eroare. Altfel spus, voința e indiferentă atunci cînd a depășit cunoașterea sau, ceea ce e același lucru, atunci cînd e lipsită de discernămînt. Descartes numește această indiferență *le plus bas degré de la liberté* și o descrie ca pe starea în care voința, nemaisprijinindu-se pe cunoaștere, este incapabilă să decidă ceva și contrariul lui. Și atunci greșește, pentru că se exercită în necunoștință de cauză.

Gîndul lui Descartes, cu excepția nuanțelor, este surprinzător de asemănător cu gîndul lui Epictet. La Epictet, discriminarea justă se obținea atunci cînd voința se exercită pe lucrurile care, potrivit cunoașterii adecvate, se află *naturaliter* în puterea ei. Altfel spus, discernămîntul este rezultatul suprapunerii cunoașterii cu voința. Iar această suprapunere declanșează întotdeauna stările de indiferență ale sensibilității (*aequanimitas*). La Descartes, eroarea este rezultatul asimetriei dintre întinderea voinței și pătrunderea intelectului. Dincolo de sfera în care se suprapune cunoașterii, voința are numai o libertate a indiferenței. Această libertate este însă degradată: egalitatea alegerii este o indecizie datorată nu libertății, ci, în mod acuzat, absenței discernămîntului. La Descartes stările neutre ale sensibilității nu mai conduc la seninătate, văzută de cei vechi ca o abstragere în repaos, ci la un bun activism al voinței, exercitată în domeniul ei de legitimitate. Dimpotrivă, indiferența este la el o consecință a pierderii discernămîntului și conduce la un activism al erorii.

N-am să mai repet truismul potrivit căruia noi trăim, azi, într-o așezare a omului care a fost statornicită în secolele XVII și XVIII. Epocile diferă între ele prin nuanțe, așa cum oamenii diferă prin informulabile, iar femeile prin *parfum* (nu mă refer la cel care se poate cumpăra de la magazin). Ca unul care am încercat să dobîndesc *aequanimitas* aplicînd metodele stoicilor, pot spune că, pentru noi, modernii, egalitatea de suflet nu mai poate fi o consecință a indiferenței, adică a stărilor neutre ale sensibilității. Modernul este o specie de om care nu poate trăi decît sub formă de activitate-orientată-spre-rezultat. Prin urmare, indiferența, pentru el, nu este condiția prealabilă a înțelepciunii, ci, așa cum afirmă Descartes, este o formă de anulare a discernămîntului; o pierdere a busolei.

Două lucruri doresc să spun în încheiere. Primul justifică motivul pentru care am recurs la filosofi pentru a spune ceva despre contemporaneitate. Am convingerea că cele mai riguroase descrieri ale *spiritului timpului* sînt codificate în scrierile filosofilor. Formularea tare a acestei teze afirmă că filosofii *descriu*, și prin aceasta *creează*, *parfumul* timpului. Dacă vrem să aflăm pe ce lume s-a trăit cu adevărat în epoca primelor două războaie mondiale, sugestia mea este că metoda optimă este lectura cărților unor Husserl, Heidegger *et alii*.

Al doilea lucru se referă la așa-numita libertate a indiferenței. Încă Leibniz, în *Teodiceea*, era categoric în a susține că libertatea nu este o indeterminare sau o indiferență a echilibrului (indiferență pe care Descartes, ne amintim, o înțelegea ca pe "cea mai de jos libertate"). Nimic nu este perfect egal. Dacă lucrurile *există*, este pentru că ni *se impun*. Și, deoarece actul acestei impuneri nu este neutru, libertatea veritabilă nu începe decît acolo unde indiferența sfîrșește. Pentru noi, modernii de după Descartes, indiferența este *a fortiori* o formă degradată de libertate. **Indiferența este libertatea celor care și-au ratat ceasul.**

H.-R. PATAPIEVICI

Cui ce-i pasă?

● În preajma sărbătorilor, pe o mică stradă din București, în jurul unei guri de canal s-au format niște dîmburi de gheață. Orice mașină, odată intrată între ele, se împotmolea. La început, localnicii ce se găseau pe afară sau chiar în case săreau să-i ajute pe nenorocoșii șoferi. Împingeau, dădeau indicații ori puneau cartoane sub roți. Ritualul se repeta de cîteva ori pe zi în scrîșnete de roți. Cu timpul, obișnuiții locului au învățat să evite acea porțiune a străzii. Se părea că e mai normală reacția de a da ajutor atunci, pe loc, unui om aflat în impas, decît de a te lupta cu o movilă impersonală și înghețată. În primul caz e vorba de omenie în cel de-al doilea, de civilizație și rațiune. Și iată că locuitorilor respectivei străduțe le stătea mai la îndemînă prima variantă. Dar explicația nu-i așa complicată. De fapt, tîrnăcopul a fost căutat dar nu s-a găsit. Zăcea încuiat undeva la un subsol iar cheia se afla în buzunarul unui mecanic dispărut din motive de sărbători și prelungiri. Și cum nu tot omul cu inițiativă are și unelte, lucrurile au rămas baltă sau, mai bine-zis, gheață. Nici după trei săptămîni, movilițele nu s-au topit. În schimb, bunăvoința oamenilor s-a ostoit. Lumea s-a plictisit să-i mai ajute pe împotmoliți, așa că acum, de cîte ori vreun neștiutor mai nimerește în groapă, trebuie să se descurce singur. Oamenii aflați prin spatele ferestrelor aud ambalările disperate ale motorului dar se mulțumesc să-și spună în barbă: "se întîmplă iarăși".

● Ion Gîtlan e unul dintre revoluționarii care au luptat în sediul fostului Comitet Central. Fiul său e unul din martirii revoluției. A fost asasinat pe data de 21 Decembrie, în fața sălii Dalles. Ion Gîtlan știe mule despre cele întîmplate în acele zile. A fost printre cei cîțiva care au alergat spre acoperișul clădirii CC-ului, încercînd să-l prindă pe Ceaușescu. L-a avut apoi în mînă pe Constantin Dăscălescu. Știe cum a intrat acolo Ion Iliescu și a observat cîte ceva din activitățile generalului Gușe și ale lui Iulian Vlad. Timp de cîteva zile a fost, deci, chiar în mijlocul evenimentelor. A aflat ulterior tragedia morții propriului fiu, care a fost întîi rănit de o mașină ce a trecut în viteză și apoi practic executat cu un foc de armă tras de foarte aproape. Deși se știe că Gîtlan știe, el nu a fost chemat niciodată de vreo comisie pentru a depune mărturie. Nici Parchetul nu l-a solicitat în calitatea lui de parte vătămată pentru moartea fiului său. Nici măcar de formă.

Dacă multor oameni obișnuiți le pasă încă de cele petrecute atunci, nu același lucru se poate spune despre cei care administrează "uneltele" (iertată fie-ne comparația cu situația precedentă).

● Un judecător de la Tribunalul Neamț, oripilat de cazurile judecate și de faptul că huliganii și bătăușii au pătruns chiar în blocul în care locuia, bătînd bestial o profesoară, a adresat o scrisoare deschisă președintelui țării, în care semnala necesitatea luării unor măsuri pentru siguranța și integritatea fizică a însului de rînd, devenită precară. În urma acestui fapt i s-a reproșat omului, în bunul spirit al vremurilor, că e prea "activ". Astăzi judecătorul este încă amovibil, deși celorlalți colegi ai săi li s-a acordat inamovibilitatea. Lipsa de indiferență să fie pricina?

Andrei MANOLESCU

Domnul de Combret și insensibilitatea valahă

Domnul François de Combret este un intelectual francez. Posesor al unei licențe în drept și al uneia în litere, dl. de Combret a optat, în anii '60, pentru domeniul finanțelor. Consilier tehnic în cabinetul Giscard d'Estaing (ministru al Economiei și Finanțelor în 1972), va ocupa, doi ani mai tîrziu, aceeași funcție la Secretariatul General al Președinției, pentru ca apoi să devină secretar general adjunct. Din anii '80, este asociat-gerant al Băncii Lazard Frères and Co.

Dl. de Combret nu a avut nici un interes special pentru România, pînă în momentul în care, în primele luni ale anului 1990, mai multe reportaje ale unor televiziuni occidentale au făcut cunoscută lumea de coșmar a orfelinatelor, leagănelor și căminelor în care regimul ceaușist extermina lent, dar sigur, supraproducția de copii asigurată prin decretul din 1966. Acele imagini, ce au produs o impresie puternică occidentalilor pe care ne place să-i considerăm impasibili, reci și egoiști (desigur, spre deosebire de românii exuberanți, calzi și altruiști), l-au mișcat și pe dl. de Combret, pînă într-atît, încît s-a decis să vină în România. Și cum imaginile "în direct" s-au dovedit a fi mult mai șocante decît cele văzute la televizor, dl. de Combret s-a decis să înființeze o asociație, Solidarité Enfants Roumains Abandonnés (SERA). Pînă acum, SERA a investit 27 milioane de franci francezi în efortul de ameliorare a situației copiilor abandonați din România. De această sumă au beneficiat circa 3000 de copii din peste 20 de orfelinate. Și, desigur, au mai profitat cei care, dotați cu binecunoscuta șmecherie valahă, au știut să fure de la copii, în folosul propriu.

Cum subiectul copiilor abandonați din România este cunoscut pretutindeni, cu excepția țării-gazdă, vom schița drumul către moarte pe care sînt siliți să îl parcurgă copiii patriei, atunci cînd nu sînt dorîți de părinți. Copiii abandonați în maternități, în principiu normali, intră în "leagăn" (pînă la 3 ani). După 3 ani de "leagăn", 35% dintre ei prezintă simptome de înapoiere mentală gravă și sînt internați în "cămine-spital"; 15% – în centre neuropsihiatrice; 22% prezintă simptome de înapoiere mentală mai puțin gravă și sînt internați în case de copii preșcolari, iar mai tîrziu, în școli ajutătoare. În fine, treimea care a reușit să rămînă în limitele normalității va urma școala cu program obișnuit.

Dar aceste instituții nu sînt numai inumane, ci și antieconomice. Întreținerea unui copil în orfelinat costă statul, în medie, circa 250.000 de lei pe lună. Cum circa 100.000 de copii sînt în această situație, suma pe întreaga țară se ridică la 25 de miliarde de lei pe lună. Dacă statul ar aloca familiilor defavorizate o indemnizație lunară corespunzînd salariului mediu – să zicem, 150.000 lei pe lună (ceea ce depășește cele mai optimiste speranțe ale mamei valahe) – s-ar economisi 10 miliarde de lei pe lună, sumă care s-ar putea folosi la crearea serviciilor de asistență socială.

Dl. de Combret este angajat în această luptă de salvare a copiilor de la moarte. O luptă greu de cîștigat și imposibil de abandonat. Dînsul vine periodic în România, pentru a urmări direct modul în care banii dați de SERA (în principiu, de contribuabilii occidentali) sînt folosiți pe teren. În urma fiecărei vizite – care cuprinde deplasări în zeci de orfelinate și contacte cu autoritățile române – este redactat un raport temeinic.

În raportul vizitei din octombrie găsim – ca și în aproape toate celelalte – acel amestec de speranță și disperare specific luptei cu o formă covîrșitoare a răului.

Prima escală, la Bretea Strei. Aici s-a întîmplat, aparent, un miracol: casa de copii, amplasată într-o fostă cazarmă dintr-un fund de lume, care în 1990 arăta deplorabil, a fost desființată, iar copiii – mutați în locuri mai primitoare, de exemplu într-un local agreabil din Deva. Sîmbăta și duminica, prin efortul unei asistente sociale și prin omenia cîtorva familii, copiii cunosc, măcar la sfîrșitul săptămînii, căldura unui cămin.

La casa de copii din Baia de Criș, orice încercare de a normaliza condițiile de viață ale micilor prizonieri este compromisă, atîta timp cît nu există apă. Pînza de apă nu e prea adîncă: 25 m (la Bălteni SERA plătise un foraj de 100 m). Dl. de Combret aprobă alocarea a 50.000 de franci pentru executarea forajului. Totuși, există și la Baia de Criș o veste bună: Ileana Nistor, mama celor 5 frați internați aici în aprilie, a fost găsită, prin eforturile SERA, în urma unei veritabile anchete polițienești. Nenorocirile Ilenei Nistor au început atunci cînd, pentru a-și hrăni copiii, s-a hotărît să-și vîndă apartamentul, deși era grevat de o ipotecă bancară. Totul s-a soldat cu un proces penal, în urma căruia mama a fost închisă, iar copiii – duși la orfelinat. Avocatul angajat de SERA a reușit să o scoată din închisoare pe Ileana Nistor; el va achita, în locul ei, datoria – care se ridică la suma de 10.000 de franci. Și, întrucît iarna se apropie, iar Ileana și copiii nu au adăpost, SERA le va găsi o locuință decentă. "Doamna Nistor plînge cînd îi înmînăm suma necesară pentru a-și plăti datoria. Pentru donatorii SERA, iată bani bine plasați", notează dl. de Combret.

La casa de copii din Orăștie, numărul celor seropozitivi a crescut. Cei mai mulți dintre cei infectați vin de la leagănul din Hunedoara, condus de dr. Dan. Aici, copiii sînt contaminați din cauza neglijenței cu care li se fac injecții. "De ce nu există sancțiuni împotriva directorilor de orfelinate care se fac răspunzători de contaminarea copiilor? Nu e un act criminal? Există o explicație pentru paradoxul că România este țara europeană cu proporția cea mai mică de seropozitivi adulți și cu proporția cea mai mare de seropozitivi copii?"

După vizitarea leagănului de la Cărbunești, un ocol la Bolboși, pentru a vedea cum s-a adaptat micuța Elena Licărete, în noua ei familie. Elena fusese operată în Franța de bot de iepure, după care părăsise orfelinatul, în urma unei "adopții interne". "Mișcătoare vizită. Părinții, foarte tineri, sînt fericiți. În cinstea noastră, au măturat drumul de pămînt care duce la modesta lor locuință. Micuța Elena n-a vrut să părăsească brațele mamei sale, ceea ce înseamnă că acolo se simte cu adevărat protejată. Iată un copil salvat, iar cei 100.000 de franci cheltuiți pentru ea au fost utilizați cu folos, de vreme ce au permis ca, în cele din urmă, copilul să-și găsească și o familie. Bunica, cu ochii în lacrimi, repetă mereu: **Dumnezeu să vă binecuvînteze**".

La Vînjulet, situația e neschimbată: același balans interminabil al copiilor arierați, același miros insuportabil de urină (orfelinatul nu e alimentat cu apă), aceeași promiscuitate, în care copii de 2-3 ani se amestecă cu bolnavi adulți violenți. Același director, dr. Radu Manassia, la fel de beat ca și în vizitele precedente. În ziua de 5 iulie 1994, ministrul Sănătății, dr. Mincu, a promis că dr. Manassia va fi înlocuit în 5 zile. "Ce încredere mai putem avea în profesorul Mincu?"

La casa de copii de la Pătulele, iată în sfîrșit implicarea oamenilor bisericii. La inaugurarea centralei termice (care a costat SERA aproape o jumătate de milion de franci) are loc o mică festivitate. Doi preoți fac sfeștanie și sfințesc instalația. "Tot timpul vizitei, un băiețel ras în cap ne-a ținut mîna într-a lui, strînsă tare. Îl cheamă Patrick Irimașcu. I-am promis că o să-i scriem, că o să ne întoarcem".

Dar întoarcerea nu e o treabă chiar așa de simplă. Din cauza criticilor pe care le-a formulat la adresa instituțiilor românești, dl. de Combret a avut, pare-se, o discuție neplăcută la Ambasada României din Paris. Ambasadorul i-a atras atenția că persoanele care prejudiciază imaginea țării ar putea să nu primească viză de intrare în spațiul mioritic. Probabil că, totuși, dl. de Combret se va întoarce, pentru că i-a promis lui Patrick, iar dînsul își ține promisiunile.

Victor BÂRSAN

Sensurile absenței

Absența face parte din categoriile vagi ale existenței noastre. Fiind consubstanțială *așteptării* (altă categorie vagă a existenței), absența este mai mult decît simpla lipsă, dar mai puțin decît prezența. Ceea ce nu înseamnă că absența ar fi mai puțin sugestivă; sînt dese situațiile în care o absență înseamnă mai mult decît o prezență tumultuoasă. Cu alte cuvinte, între limitele tranșante ale alternativei hamletiene, între înaltul ființei și abisul neființei, sufletul nostru acceptă nuanțe. Absența este una dintre ele. E limpede, absența nu înseamnă *a fi*, ea regăsindu-se mai degrabă în sfera unor *a fost* sau *ar fi putut să fie*. Astfel, deși presupune întotdeauna o individualizare prealabilă, absența nu evocă direct ființa, ci umbra ființei. Absența presupune ființa aflată într-un moment delicat, acela al ratării oportunității de a se obiectiva. Pe de altă parte, absența nu înseamnă *a nu fi*. Deosebirea este cumva similară celei pe care cineva o sesiza în tăcere și liniște: în tăcere este întotdeauna cineva care tace, în liniște nu este nimeni. La fel, absența se referă mereu la o prezență neîmplinită, în timp ce *a nu fi* exprimă direct neantul.

Vedem bine, discursul încercat în abstract despre absență este greoi, imprecis, derutant. E greu de înțeles cum anume absența presupune și exclude același lucru în același timp, după cum pare neverosimil ca între a fi și a nu fi să mai fie ceva. În concret, însă, absența se impune cu precizie, ea marchează adesea întîmplările, ea poate împlini vise sau contorsiona destine. Dar dacă putem spune că absența excelează în ceva, atunci va trebui să vorbim despre sensurile pe care le dăm unei absențe. Căci fără să știm prea exact ce este, știm de cele mai multe ori ce înseamnă o absență. Să vedem!

Absența în stare cronică înseamnă *absenteism*. Cronicizarea absenței, spre a se naște absenteismul, trebuie înțeleasă în două sensuri. Întîi, absența capătă dimensiunile unui fenomen social. Ea nu se mai referă la o persoană, ci la un corpus social care refuză să se manifeste ca prezență. A doua dimensiune care diferențiază absenteismul de absență ține de efecte, de ceea ce se întîmplă ca urmare a refuzului prezenței. Absența marchează prin ea însăși evenimentul, în vreme ce absenteismul îl paralizează. Absenteismul face imposibilă sau, cel puțin, inacceptabilă derularea evenimentului. El este un viciu profund al oricărei proceduri și, indiferent de cauzele sale, este un semn care indică o importantă disfuncțiune a sistemului social. Pentru a aprecia astfel lucrurile, aproape că nu interesează proporțiile absenteismului.

Absenteismul nu înseamnă, automat, că vigoarea corpusului social a pierit. Pur și simplu, la nivel social, s-au găsit alte "supape" prin care au irupt energiile care se presupuneau a fi consumate prin evenimentul absentat.

Cu ceva vreme în urmă s-a vorbit despre absenteismul electoratului român de la urne. Era vorba despre alegerile locale, care, în multe circumscripții, au atras spre cabinele de votare sensibil mai puțin electori decît o făcuseră mai înainte alegerile generale. Voci alarmate s-au ridicat îndată. Nu mai avem electorat! Plictiseala, lehamitea, dezinteresul au ucis spiritul civic! Românul devenise un epicureu pe care nu-l mai interesează nimic din ceea ce se întîmplă în propria-i cetate. Pericolul arătat patetic era grozav: mareea roșie profita de această aparentă dezangajare. Voci mai optimiste ne calmau. Nu e chiar așa! În definitiv, cifrele puteau fi citite și altfel. Mai erau apoi invocate fragila noastră democrație, nenăscuta noastră societate civilă, ticăloasa noastră putere și neputincioasa noastră opoziție. Prins între toate acestea, cum să mai înțeleagă cetățeanul român care este măsura în care România depinde de el? Cine să-i explice dacă și cît contează vocea lui? S-a scris și s-a vorbit cam pe aceste coordonate multă vreme. Analiștii, mai mult sau mai puțin chemați, au fost cu totul acaparați de descrierea cauzelor acestei absențe. Nu știu dacă s-a oprit cineva și asupra semnificației acestui absenteism. Nu-mi amintesc să fi făcut cineva deosebirea dintre un electorat care *nu participă*, deci care nu vine la urne pentru că se simte complet străin de ceea ce este chemat să facă și îi este egal cine va ocupa fotoliile reprezentative în stat și un electorat care *absentează*, care boicotează, care nu merge la urne făcînd din asta o atitudine, care este preocupat dar trist, un electorat care-și manifestă prin absență ostilitatea nu față de alegeri în sine, ci față de clasa politică în ansamblu. Diferența este imensă. Să recunoaștem, de multe ori absența este preferabilă. Ea poate salva de la inoportunitatea la care ar duce prezența. E drept, există și absențe impardonabile. Acestea sînt, de fapt, lașități sau trădări, aceste absențe dezonorează. În care categorie se află cetățeanul român?

Absența poate avea un efect benefic, curativ aș spune. Tuturor ni s-a întîmplat să regretăm prezența noastră într-un anume context. Totuși am insistat, măcar o dată, să fim undeva la un anumit moment. Am făcut eforturi, am forțat împrejurări, ne-am grăbit spre a fi acolo la timp. Apoi ne-a părut rău. Mai bine absentam. Toată încordarea noastră către prezență ne-a părut, deodată, ridicolă. Ne-am pierdut timpul și nervii spre a fi plictisiți și dezamăgiți. Absența ne-ar fi oprit de la risipire, ne-ar fi salvat de la inutilitate. Absența n-ar fi fost nici pe departe atît de vinovată pe cît am crezut la început. "Ce caut eu aici?" – ne-am întrebat, înțelegînd că nu este nici datorie nici plăcere să fii în acel loc. Absența s-ar fi impus. Pe de altă parte, absența este cel mai nimerit criteriu spre a aprecia valoarea unei prezențe. Astfel, cînd o absență trece neobservată, putem spune cu certitudine că nici prezența nu ar fi avut mai mult succes. Putem în acest fel să apreciem oameni, fapte, destine. Criteriul absenței, dacă este manevrat îndemînatic și fără pizmă este aplicabil și oricărei prezențe. El constă, de fapt, într-un experiment mental. Ne imaginăm cum ar arăta lumea în absența cuiva. Cel mai descalificant răspuns este, firește, "la fel". Probabil că cea mai dificilă probă pe care am face-o folosindune de acest criteriu ar fi aceea a propriei noastre prezențe. Cine se încumetă?

Întotdeauna am considerat perfect stupidă fraza "ochii care nu se văd se uită". Cu alte cuvinte, nu cred că ar exista o regulă după care absența produce întotdeauna uitare. În iubire sau în prietenie, absența nu poate genera uitare, pentru că aceste sentimente trăiesc după un mecanism care se opune esențialmente uitării. Din contră, cred că absența potențează sentimentul, îi dă acestuia dramatismul de care are nevoie spre a fi viu. De fapt, sentimentul, icoană a celuilalt în sufletul nostru, se rafinează și capătă profunzimi de-a dreptul mistice numai în absență. Prezența vie, palpabilă, eclatează imaginea afectivă, tocmai pentru că prezența dă senzorialului întîietate și oferă rațiunii oportunitatea de a compara. Absența face imposibilă cenzurarea rațională a sufletului prin faptul că sustrage simțurilor și rațiunii "materia primă", și astfel sentimentul se poate împlini după legi inefabile. Nimic nu emoționează mai mult decît intensitatea unui sentiment care leagă doi oameni aflați departe unul de celălalt, căci absența este în acest caz percepția subiectivă a departelui. Avem și exemplul marilor asceți creștini: ei iubesc lumea tocmai pentru că sînt departe de ea.

Absența poate fi și apocaliptică. Căci astfel ne apare absența pe care o evocă Eugène Ionesco în piesa "Scaunele". E o absență imensă, universală aproape, copleșitoare în orice caz, pentru că destinele celor doi bătrîni sînt oricum ratate numai pentru că ele se desfășoară în proximitatea acestei absențe. Scaunele goale care umplu scena exprimă nu absențe ci Absența. Neantul poate fi prezent. Absența din piesa lui Ionesco are o colosală forță expresivă, căci ea devine o cheie valabilă de înțelegere a condiției umane.

Firește, absența poate fi și în nenumărate alte feluri, poate avea și cu totul alte sensuri. Ea ne este, deja, obișnuință și, oricît de paradoxal ar suna, ne umple viețile. Nu același lucru s-ar putea spune despre absenteism. La nivel social el dovedește tocmai lipsa de sens (adică de eficacitate) a unor structuri instituționalizate. Cînd organizezi alegeri la care nu vine nimeni (cazul alegerilor la care au fost chemați medicii spre a hotărî componența propriilor structuri de conducere) trebuie să-ți pui foarte serios problema rostului acelor structuri pe care vrei să le impui prin aceste alegeri. La nivel național, scrutinul trebuie să se desfășoare. El poate fi validat chiar în condițiile unui important absenteism. Și cît de credibil va fi învingătorul? Dar cît de credibili sînt competitorii?

Sever VOINESCU

Nehotărîrea ca hotărîre

Un procent foarte însemnat al electoratului nostru (după ultimele sondaje de opinie 28%) se declară nehotărît ori refuză să se pronunțe în privința opțiunii politice. Dacă acest segment al populației s-ar decide, pînă la alegerile din 1996, pentru o singură formațiune politică, ecuația vieții noastre parlamentare și prin ea a compoziției guvernului ar cunoaște o răsturnare de proporții. Dacă adăugăm acest 28% la opțiunile exprimate pentru oricare din partidele reprezentate parlamentar, chiar și la acelea care de abia au depășit pragul de 3% la alegerile din 1992, ajungem la concluzia că acel partid ar putea cîștiga viitoarele alegeri. Sigur că lucrurile nu stau așa: nehotărîții, mai bine-zis absenteiștii se dezinteresează de exercițiul votului tocmai pentru că nu au găsit un partid care să le reprezinte interesele ori pentru că au ajuns la concluzia că, și în democrație, politicianismul presupune o mare doză de nesinceritate și că partidele și liderii lor nu se interesează cu adevărat de nevoile oamenilor care votează, ci doar de propriile avantaje, dacă se poate imediate.

Din punctul meu de vedere, absenteiștii nu sînt indiferenți. Ei exprimă, prin refuzul de a se prezenta la vot, o poziție critică, atît față de partidele aflate la guvernare, cît și față de partidele din opoziție. Pe unii, nu foarte mulți, nu-i interesează politica. Ei existau și înainte de 1989, nici atunci nu se duceau la vot. Deosebirea este că atunci comisiile electorale aveau obligația să "raporteze" o prezență aproape unanimă la urne. Indiferenții votau, în perioada comunistă, fără să voteze. Majoritatea absenteiștilor nu este compusă din indiferenți, ci din nehotărîți. Unii sînt scîrbiți de evoluția înceată a reformei, alții de rezultatele ei. Unii ar dori-o mai rapidă, alții ar vrea să se întoarcă la o formă de comunism cu față umană. Și unii și alții par, la o privire superficială, a face parte din aceeași categorie. În realitate, ei refuză să se prezinte la vot din motive diametral opuse.

Pînă și partidele politice puternice, bine reprezentate în toate segmentele electorale, "organizate în teritoriu", nu au o imagine foarte clară asupra acestui foarte alunecos nucleu de "absenteiști". Fiecare ar vrea să fure măcar un 3% din indecișii, în aparență mai ușor de cîștigat decît electoratul deja cristalizat în opțiuni. Cu toate acestea, de 6 ani încoace, "treima" nehotărîților apare în mai toate sondajele și nimeni nu reușește s-o identifice pentru a i se putea adresa și a-i cîștiga încrederea. Ar mai fi o ipoteză, care, logic, stă în picioare: o parte a "nehotărîților" nu este "nehotărîtă". Ea știe foarte bine ce vrea, dar minte cînd este "anchetată" în sondajele de opinie. Se declară "nehotărîtă" pentru a-și ascunde o opțiune "rușinoasă", blamabilă în mediul în care-și duce viața persoana în cauză. Credeți că un profesor universitar, care citește, pe ascuns, "România Mare", ar fi în stare să recunoască unui sociolog (tot un intelectual de factură umanistă) că este simpatizantul lui Vadim? Sau: care muncitor sau țăran, digerat într-o massă de oameni orientați spre stînga politică, ar recunoaște în public simpatia pe care a purtat-o lui Corneliu Coposu și afinitățile cu doctrina PNȚCD? Cele două categorii, ca să nu mintă de-a binelea, se declară "indecișii". De ce să știe vecinul de bloc ce țin în boxă, își spune fiecare, dintr-o prudență care s-a dovedit, de atîtea ori, salutară? De ce să știe nu știu care gazetar ori cercetător al opiniei publice pe cine voi pune ștampila în cabina de vot?

Am încercat să întorc subiectul pe toate fețele. N-am vrut să las nimic în afară. Cu toate acestea, un adevăr se impune: cei 28% de "nehotărîți", oricîte supoziții logice am face, rămîn tot 28 de procente de absenți la urna de vot. Sentimentul meu este că ne batem capul degeaba. Deloc indiferenți, cei 28% sînt fie prea loviți de soartă ca să mai creadă în promisiuni, fie au convingeri deja cristalizate, dar punctul lor de vedere nu coincide cu platforma vreunui partid. Experiența din alte țări ne-a dovedit că din acest 28%, un procent de 5 pînă la 7% este format dintr-o extremă dreaptă justițiară, care simte pe undeva pe bună dreptate că jocul democratic exclude orice formă de idealism național. Restul migrează natural spre ideologia de extremă stîngă, egalitaristă, și identifică în oamenii de succes ai economiei de piață pe viitorii "exploatatori". Statul nefiind "cineva" ne poate aduce la sapă de lemn, fără să se facă prea vinovat în fața cetățeanului de rînd. Dar cînd un om, ca și tine, face peste noapte milioane, iar tu rămîi un slujbaș de rînd, cu 150.000 de lei pe lună, ți se pare că *cineva*, patronul, îți bagă mîna în buzunar.

De aceea nu pot să cred că indiferența duce la absenteismul politic. "Nehotărîții" sînt, de fapt, teribil de hotărîți, dar nu au găsit, încă, nici curajul, nici mijloacele de a se exprima. Au învățat frica și trăiesc și acum în umbra ei. Și-au pierdut încrederea în orice fel de promisiuni politice și nu-i mai cred nici pe mincinoși, nici pe aceia de bună credință. Stînga viitoare și nu aceea de acum se va baza pe lipsa lor de speranță.

Val CONDURACHE

Indiferentism mediat

Romantismul a cultivat ideea necesităţii indiferenţei scriitorului de lume şi, în consecinţă, absenteismul său faţă de realul istoric. Era, s-o spun din capul locului, un ideal frumos, contrazis de existenţialul omenesc şi, deci, istoric. S-a întîmplat, mai totdeauna, că viaţa, excomunicată din real, s-a refugiat, fatal, în opera scriitorului. Excluderea vieţii n-a fost, deci, posibilă, ea saturînd, de fapt, opera. Toate fumuriile dezvoltări teoretice despre scriitorul plasat în turnul de fildeş, izolat, cu decizie dispreţuitoare, din istoricitate, au fost frumoase şi tentante iluzii, de unii, totuşi, practicate. Dar chiar simbolismul, cu motivele sale exotice, prin altele (ftizia, moartea, pluviosul destrămat, suferinţa, tristeţile nemîngîiate), mărturisea mult despre nefericirea semenilor, răsfrîntă asupra eului poetic. Nu vreau, firește, să reabilitez, prin asta, stupida teorie a tendenţiozităţii în artă care a făcut mare vîlvă în a doua jumătate a secolului trecut. Caragiale, tot el, întrebat, la o anchetă literară, asupra acestui concept, atît de vehiculat atunci şi mai tîrziu, a răspuns (cîndva în primul deceniu al veacului nostru) deplin lămuritor că el e adeptul tendinţei cu artă, pentru că, fără talent totul, totul e degeaba. Să mai spun că avea perfectă dreptate?

Scriitorul, artistul în genere, e om al cetăţii. Operele nu se nasc din neant, ci din ecourile epocii, reflectate în simţirea şi weltanschauung-ul artistului. Şi e inutil să stăm asupra acestei chestiuni, pe care Auerbach în vestitul **Mimesis** (carte care m-a marcat profund) a clarificat-o deplin. Asta nu vrea deloc să însemne că artistul trebuie să devină un tribun şi un militant pe meterezele înaintate ale nu ştiu căror lupte sociale. Proletcultismul anilor cincizeci (şi ceva mai înainte sau mai tîrziu) a cultivat, intransigent, această teoremă stupidă şi pernicioasă. Cît de falsă era şi cît rău a făcut artei şi literaturii, se ştie. În realitate, artistul n-are ce căuta, niciodată, pe baricadele istoriei sau ale luptelor socio-politice de tot felul. Rostul său este, cel mult, să recreeze, apoi, în cabinetul de lucru, ceva din haloul acestor întîmplări neobişnuite în opere, să sperăm, rezistente estetic. Restul e amăgire şi îndepărtare de la rosturile artei. Nu neg că au fost şi mari artişti care s-au angajat de-a dreptul în activităţi militante, repudiind, decis, indiferentismul absenteist. Eminescu, prin publicistica sa, a fost un militant politic conservator (ecouri se regăsesc şi în secţiunea poeziei sale discursive), remarcîndu-se, datorită antiliberalismului său manifest - cum observase încă Lovinescu (în **Istoria civilizaţiei române moderne**, 1924-1926) şi Şt. Zeletin (în **Burghezia română**, 1925) - drept un retrograd. Nu acelaşi lucru se poate spune despre Goga, care, prin lirica sa militantă, a dat glas artistic aspiraţiilor legitime ale ardelenilor săi spre eliberare din subjugare. Mai tîrziu, după primul război mondial, cînd a început să facă politică militantă efectivă (care, în anii treizeci, a fost, cînd s-a aliat cu A.C.Cuza în Partidul Naţional Creştin, cu totul retrogradă, cu extremismul său de dreapta), a încetat, practic, să mai fie poet, renunţînd să mai scrie versuri. Dar, să recunoaştem, în deceniile interbelice, cu unele excepţii neconcludente (să spunem, Radu Gyr sau Alexandru Sahia) mai toţi scriitorii importanţi au repudiat politica de partid, ţinîndu-se departe, cu totul, de activismul militant. Scriitorii priveau cu detaşare şi scîrbă spre politica de partid, refuzînd înregimentarea. Erau, mai toţi, absenteişti şi îşi vedeau de rosturile artei lor. Politicianismul nevolnic şi achizitiv era efectiv dispreţuit şi condamnat. Desigur, cînd a fost vorba să fie recreate momente grave de tensiune socială din trecut, Rebreanu a fost acela care a dat o imagine veridică a răscoalei din 1907 (**Răscoala**) sau a răscoalei lui Horia din 1784-1785 (**Crăişorul**). Ba chiar Camil Petrescu, veşnic iluzionist, a visat la o alcătuire socio-politică a noocraţiei necesare, în care intelectualii să domine şi să conducă treburile statului. De s-ar fi realizat acest proiect utopic - firește opus direct indiferentismului absenteist al intelectualilor - ar fi fost o efectivă nenorocire, asemeni înfricoşătoarei organizări statale preconizate de Platon, o adevărată utopie negativă. Chiar, tîrziu, în a doua jumătate a anilor treizeci, cînd s-a produs afilierea unor personalităţi scriitoriceşti şi cărturăreşti tinere ("tînăra generaţie") la legionarism, aceasta s-a datorat, paradoxal, şi decepţiei încercate faţă de politicianism. Dar să nu exagerăm proporţia fenomenului. Cei ce s-au afiliat au fost totuşi puţini, majoritatea scriitorilor menţinîndu-se în indiferentism şi absenteism faţă de treburile politice ale cetăţii. Şi aceştia din urmă au fost marii scriitori ai acestei perioade strălucite. Ei se numeau Arghezi, Blaga, Bacovia, Ion Barbu (accidentul său legionar din 1940-1941 e un episod, probabil, nesemnificatv), Sadoveanu, Camil Petrescu, Rebreanu, Călinescu, Anton Holban, Hortensia Papadat-Bengescu. Şi am numit, dintre interbelici, cu siguranţă, pe cei mai importanţi scriitori. Exemple s-ar putea imediat cita din celelalte sfere ale artei, pomenindu-i pe Enescu, Jora, Alfred Alecsandrescu, Paul Constantinescu, Brâncuşi, Pallady, Ressu, Catargi, Iser, Lucian Grigorescu, Margareta Sterian, Victor Brauner şi încă mulţi alţii. Indiferenţi şi absenteişti faţă de politica militantă, aceşti artişti n-au rămas străini sau surzi la zbuciumul timpului, încorporîndu-l în nervurile delicate ale operei lor.

Este asta, întreb, absenteism şi indiferentism sau o modalitate particulară, nemilitantă manifest, la realul istoric? Rolul de spectator activ este chiar de dispreţuit? Să ne păstrăm în admiraţia focului de artificii al spiritului. E o binefacere în care merită oricînd să te complaci. E, nu-i aşa?, purificatoare "«Realitatea»? - spunea Cioran într-o scrisoare din 1946 - nu există decît în suferinţă, dar moartea o anulează şi pe ea, aşa încît în cele din urmă nimic n-are nici o consistenţă". Poate că avea dreptate filosoful care, tot atunci, mărturisea că a devenit imun la orice, la fostele credinţe şi la orice credinţă viitoare. E o terapeutică a izbăvirii prin ispăşire. A izbăvirii de tot şi toate, cufundîndu-ne în lectură şi creaţie. E rău asta? E bine? Şi, adaug, e asta chiar indiferenţă absenteistă? Lectură şi creaţie nu e, oare, participare şi suferinţă adevărată?

Z.ORNEA

Duşmanii noştri cei iubiţi

„Viitorul luminos"?

Iarăşi evenimentele au dezminţit siguranţa de sine şi trufia pretinşilor specialişti în ştiinţe politice, mereu aroganţi, sfidînd permanent cu certitudinile şi banala lor scolastică academică; la fel ca Tartuffe ei susură cu o voce mieroasă sofisme cuviincioase.

Greva aproape generală a funcţionarilor şi angajaţilor din întreprinderile publice şi mixte i-a surprins (sic!) pe aceşti subtili analişti. Şi într-adevăr, cine în urmă cu o lună şi-ar fi închipuit că o asemenea mişcare s-ar putea ivi în Franţa, după anunţarea reformelor Securităţii sociale, a asigurărilor de boală şi a Caselor de pensii? De ani de zile s-a instaurat obişnuinţa resemnării la şomaj, la restrîngerea lentă a protecţiei sociale, prezentate ca efecte ale unei *ananké* economice, aşa că toate discursurile mediatico-politice prezentau treaba drept încheiată. Or, marţi 12 decembrie 1995, două milioane de persoane manifestau pe străzile Parisului, de două ori mai mult decît pe 3 mai 1968!

Din 1968 încoace, vremurile s-au schimbat. Atunci a fost o criză de creştere franceză într-o Europă şi într-o lume occidentală în plină expansiune industrială: se făcea trecerea de la era modernă la cea postmodernă şi toată lumea dorea să intre pe deplin în faza de consum, în numele unei împărţiri mai egalitare a bogăţiei generale. Perioadă în care toată lumea avea serviciu, cînd tinerii şi cei mai puţin tineri făceau de cîte ori vroiau turism popular la scară planetară. "Revoluţia" din 1968 a fost un slogan înşelător, ca de obicei adevărul era cel al comportamentelor. Tinerii "revoluţionari" îşi definеau idealurile nu prin referinţe nostalgice la revoluţii arhaice, ci prin călătorii exotice întreprinse în numele unui hedonism de copii răsfăţaţi. Dar în fapt, nimănui nu-i trecea prin cap să modifice fundamentele economice ale sistemului.

Acum nu s-a petrecut nimic asemănător şi orice analogie ar fi pur şi simplu falsă. Întîi lumea occidentală, apoi lumea fostă comunistă de după implozia puterii au intrat într-o epocă economică inedită ale cărei paradoxuri dau naştere unei impresionante producţii de discursuri inepte. Într-adevăr Occidentul a acumulat o cantitate de bogăţie cum n-a avut niciodată pînă acum, dar nici atîţia şomeri şi nici atîta mizerie în ţările ieşite din lumea colonială devenită lumea a treia. În epoca de aur a capitalismului, în pofida crizelor ciclice, aculturaţia maselor ţărăneşti dezrădăcinate la noile forme de socializare urbană şi industrială se producea prin muncă. În prezent am păşit într-o eră a desocializării considerată destin pentru un număr tot mai mare de persoane. Niciodată ca acum marfa n-a ocupat locul principal şi pe avanscenă şi în conştiinţe şi niciodată ca acum n-a reprezentat un scop adeseori inaccesibil.

Iată de ce este necesar să fie subliniat în ce măsură această grevă depăşeşte prin înţelesurile sale, prin ceea ce nu s-a spus, cauzele sociale explicite care au suscitat-o. Prin temele protecţiei sociale este pusă în joc concepţia liberală dominantă a devenirii. Şi tocmai pentru că mişcarea a pornit de la funcţionarii publici, de la salariaţii privilegiaţi, cu serviciul asigurat pe viaţă, miza acestei greve se referă nu doar la viitorul Franţei, ci şi la cel al comunităţii europene, la cel al întregii Europe. Deoarece, în pofida unei campanii de presă care arăta cît sînt de privilegiaţi, ei au fost susţinuţi de majoritatea populaţiei. De unde să ştii ce vrea poporul? Nu mai funcţionează poşta, căile ferate, transportul în comun, şcolile şi liceele. Cînd scriu aceste rînduri mişcarea continuă, deşi ne putem întreba dacă sindicatele, chiar cei din fruntea luptei nu sînt depăşiţi de cei de la bază şi, în special, de majoritatea zdrobitoare a non-sindicaliştilor. Criză profundă a societăţii franceze, simptom al unei crize mai generale şi poate mai grave, nu trebuie ea oare receptată ca manifestare a unui refuz, deocamdată difuz, confuz, neformulat ca atare, al devenirii liberale a societăţii? Pare că oamenii nu realizează, decît sub formă negativă, efectele acordurilor de la Maastricht, ale spaţiului european, ale monedei unice asupra vieţii lor cotidiene. Şi pare că oamenii nu-şi văd viitorul într-o lume în care li se tot spune că esenţiale sînt zecimalele pozitive sau negative ale PIB-ului, indicii bursieri, variaţiile ratei de schimb şi jocurile de interese pe termen scurt, mediu şi lung ale dobînzilor, pe scurt că esenţiale sînt deciziile marilor instituţii financiare mondiale. Cine-şi poate închipui că oamenii au vreo experienţă existenţială în domeniul macroeconomic? Singurele efecte pe care ei le constată sînt lenta şi inexorabila scădere a nivelului de trai, creşterea şomajului, marginalizarea unui număr din ce în ce mai important de excluşi, ghetoizarea generalizată a periferiilor marilor oraşe, pe scurt, o stare precară tot mai omniprezentă. Se pare că astăzi dezvoltarea economică nu mai are drept scop ameliorarea vieţii pentru un cît mai mare număr de oameni, ci îmbogăţirea nemaipomenită a unui număr cît mai mic. Mai grav, ei au constatat rapid sperjurul electoral. Cum să nu te revolţi cînd un preşedinte de Republică se alege pe baza unui program garantînd protecţia socială şi după cîteva luni decide să procedeze exact invers? Cum să te mai mire dezinteresul tot mai evident pentru politică? Dacă cei învestiţi legal şi legitim cu un mandat nu se ţin de cuvînt, ce altceva se poate face în afară de grevă? Se ştie, sperjurul electoral a fost decis sub presiunea instituţiilor financiare germane şi americane, aşa că n-ar fi o exagerare afirmaţia că adevăraţii legiuitori nu sînt învestiţi cu nici o legitimitate democratică.

Astăzi, mai mult decît oricînd, economia este considerată infrastructura determinantă: majoritatea comentatorilor ţin discursuri despre fatalitatea logicii implacabile a legilor economiei de piaţă prezentate ca entităţi naturale cărora omul trebuie să li se supună. Am păşit în epoca economiei pure? Într-o eră care va consacra *a posteriori* triumful versiunii celei mai mecaniciste a marxismului, înfăptuită de capitalismul de al treilea tip? Sîntem în prezenţa uneia dintre acele mari impposturi ideologice în care discursul democratic disimulează foarte prost constrîngerile pieţei ? Se ştie, lăudătorii de la Roma ai liberalismului, şefii şcolii din Chicago au demonstrat într-o manieră convingătoare că liberalismul economic şi democraţia sînt două moduri sociale fără relaţii consubstanţiale. Şi se mai ştie că, în anume stadii de dezvoltare, o economie liberală de piaţă poate să se împace foarte bine cu o dictatură feroce, Statul ocupîndu-se doar de menţinerea ordinii - adică de garantarea unei rate ridicate a profitului fără nici un fel de recompensă, fără nici un fel de protecţie socială. Or, dacă n-am ajuns încă acolo, aceasta este primejdia care ameninţă Europa occidentală. Marile victorii sociale, obţinute după două secole de luptă, uneori crîncenă, sînt diminuate de un capital fără credinţă şi nelegiuit care nu se gîndeşte decît la profitul său imediat.

Nu cred că acest mecanism economic, programul său, dezvoltarea sa pot fi oprite. El a ajuns la o asemenea autonomie, la o asemenea forţă determinantă, că nu ţinteşte decît la accelerare şi la autoreproducere pînă în ziua (care?) cînd va crăpa, incapabil să-şi controleze propria viteză. Anul trecut, criza financiară din Mexic ne-a adus foarte aproape de o catastrofă economică mondială, evitată la ţanc de un "împrumut" fără precedent de la G7 care a lichidat tot ce mai rămăsese din independenţa economică a ţării - petrolul. Dar a fost o retragere pentru un salt înainte. Mecanismul îşi vede de treabă. În China, sub egida partidului comunist îşi desfăşoară *hybris*-ul, care, potrivit unor experţi, lasă să se întrevadă o catastrofă ecologică fără precedent.

Iată de ce greva franceză poate părea arhaică şi aşa şi este. Dacă guvernul cedează exigenţelor greviştilor, investiţiile se retrag, francul va fi atacat, puterea economică a ţării va fi grav afectată. Dacă nu cedează, guvernul va trebui să gestioneze de la o zi la alta o instabilitate socială din ce în ce mai puternică fără a-şi putea disimula impotenţa politică în faţa imperativelor economice mondiale. Va fi astfel, încetul cu încetul, nevoit să instaureze o dictatură, fie ea şi "moale", aşa cum sînt sculpturile lui Claus Oldenburg. Nimic din toate acestea nu e prea original, şcoala din Chicago a prezis-o de mult.

Dar măcar ideologii pieţei libere să înceteze să ne mai spună baliverne despre democraţie, cînd "viitorul luminos" se măsoară prin viteza de circulaţie a *cash flow*.

Claude KARNOOUH

Budapesta, 15 decembrie 1995

Privilegiul diferenţei

Lexicul nepăsării

Pros taûta adiaphoréo ("de astea nu-mi pasă") – spuneau vechii greci pentru a-şi declara indiferenţa. *Oudèn moi diaphérei* ("mi-e tot una") citim în **Protagoras 316 b.** Rezultă că atitudinea aceasta nu e nouă. Şi nici simplă. Nouă nu este, pentru că utopie a insensibilităţii sau confort al gîndirii indiferenţa li s-a impus filosofilor cel puţin din vremea stoicismului. Şi nici simplă nu este, fiindcă in-diferenţa cîntăreşte opusele, urmărind, indecis, media extremelor învrăjbite.

Bătrînul Lalande consemnează două înţelesuri de căpătîi: A. indiferenţa ca stare mentală care nu cuprinde nici plăcerea, nici durerea, nici binele, nici răul, nici vreun amestec între ele. B. *liberum arbitrium indifferentiae* – indeterminare în care scolastica salută *libertatea de a nu lua partea* nimănui, puterea de a ieşi de sub incidenţa necesităţii.

La început indiferenţa a înglobat, ca sens, tot ceea ce contrazice sau periclitează diferenţa (*hè diaphora*). Ultima avea semnificaţii contrastante: pe de o parte, "varietate", "diversitate", "specializare"; pe de altă parte, "dezacord", "contestaţie", "rătăcire". În ce-l priveşte, verbul aferent (*diaphoréo*) conota mai degrabă distrugerea: "a dispersa", "a jefui", "a sfărîma", "a evacua" (umorile trupeşti) şi altele asemenea. *Diaphoréo* exprimă reversul negativ al acţiunilor iniţial desemnate prin verbul *dia-phéro*: "a purta întru", "a străbate pînă la capăt" un spaţiu, o durată, o intenţie oarecare. Aşa îmi explic de ce antonimul lui *diaphora* a putut întruchipa virtutea tipic elină a moderaţiei.

Arrian din Nicomedia (*Epict. 2, 1, 14*) foloseşte, ca pe o categorie psihologică, termenul *to adiaphoretikon*, care numeşte "înclinaţia spre indiferenţă": e un paradox, de vreme ce indiferenţa suprimă orice "înclinaţie", dar şi un program de viaţă pe măsura amurgului elenistic. În secolul II după Hristos (cînd scria Arrian), intelectualul păgîn abandonează forumul, refuză iluziile unei *sophia gélosa*, se retrage îmbufnat printre coloanele vilei sale campaniarde şi intră într-o definitivă grevă a opţiunii, care favorizează creştinismul: pot exista doctrine, nu însă şi societăţi ale indiferenţei.

BIBLIA: "a desluşi deosebirile"

Cum se prezintă lucrurile în Biblie? Dicţionarul lui W. Bauer ne arată că vocabularul indiferenţei nu şi-a prea făcut loc în Scripturile Sfinte şi nici în literatura apocrifă a iudeo-creştinismului grecofon. Nu e de mirare, dat fiind că textele sacre aveau alt regim decît "echidistantele" meditaţii ale antichităţii păgîne: ele anunţau mîntuirea, reclamînd răspunsuri clare. Noul Testament este o *magna charta* a diferenţei salvatoare. Şi nu puţine sînt contextele care înfăţişează credinţa ca pe o alegere a alegerii. Un prim pasaj este cel din Predica de pe Munte (*Matei* 6, 25-26), unde Hristos le aminteşte oamenilor poziţia lor suverană în ordinea Creaţiei: "Nu purtaţi grijă de viaţa voastră (...). Priviţi la păsările cerului, care nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în hambare, şi Tatăl vostru cel ceresc le hrăneşte. Oare nu sînteţi voi cu mult altceva decît ele (*ouch humeis mallon diaphérete autôn*)?" Notăm, în treacăt, locurile paralele din *Matei* 10, 31 (cf. *Luca* 12, 7): "Aşadar, nu vă temeţi; voi sînteţi cu mult altceva decît vrăbiile (*pollôn strouthion diaphérete humeis*)" şi *Matei* 12, 12: "Cu cît mai preţios decît oaia este omul (*poso oun diaphérei anthropos probatou*)!" De-ar fi să propunem o exegeză sumară, ar trebui să spunem: Dumnezeu a făcut o diferenţă între animale şi om, aşa încît încrederea în providenţă sporeşte sentimentul umanităţii. A te simţi *diferit* înseamnă a respecta voinţa Celui care ţi-a pregătit, demiurgic, singularitatea.

Iată şi alte împrejurări nelipsite de tîlc. În capitolul 2 al *Epistolei către romani*, Sfîntul Pavel îşi ceartă conaţionalii, afirmînd că "iudaitatea" nu este obţinută prin ereditate, ci prin împlinirea Legii: "Dacă tu te numeşti iudeu şi te reazimi pe Lege, şi te lauzi cu Dumnezeu, şi-I cunoşti voia şi, învăţat fiind de Lege, ştii să deslueşti deosebirile (*tà diaphéronta katechoumenos*)..., tu, cel ce te lauzi cu Legea, Îl necinsteşti pe Dumnezeu prin călcarea Legii?" (*Rom.* 2, 18-23). Un părinte dominican pe care l-am cunoscut de curînd spunea că "iadul este pavat cu veleităţi"... Acesta va fi fost şi gîndul lui Pavel, atunci cînd le cerea evreilor nu atît "să sesizeze nuanţele", cît să le depăşească practic, în respectul Legii. Altădată, Apostolul redescoperă farmecul gradaţiei, scriindu-le filipenilor: "Şi aceasta mă rog: ca iubirea voastră încă mai mult şi mai mult să prisosească întru cunoştinţă şi întru toată priceperea (*en epignosei kai pasê aisthései*), să le osebiţi (*dokimazein*) pe cele mai bune (*tà diaphéronta*), pentru ca să fiţi voi curaţi şi nepoticniţi în ziua lui Hristos" (*Filipeni* 1, 9-10).

O pedagogie a implicării

Convinşi fiind că "au deosebit pe cele mai bune", intelectualii (paleo)creştini s-au vrut activi, "părtinitori", angajaţi integral în pledoaria pentru Cuvîntul făcut trup. E multă naivitate şi destul entuziasm în comportamentul lor care, astăzi, pare drapat într-un soi de eroism rudimentar. Toţi (dar mai ales apologeţii) aveau conştiinţa că reprezintă *altceva* şi-şi proclamau crezul cu o energie din care nu lipseau cînd indignarea, cînd nervozitatea imprecativă.

Iustin Martirul – filosof provincial, împotmolit, la Roma, într-o dispută cu un anume Crescens – afirmă tranşant: "e cu neputinţă ca un cinic, care face din indiferenţă scopul ultim (al vieţii), să cunoască vreun alt bun în afară de indiferenţă" (*Apologia a II-a, III*, PG 6, 449 B). Clement Alexandrinul consideră, la rîndu-i, că o asemenea învăţătură nu merită comentarii: "Pentru ce să-ţi mai vorbesc şi de Ariston? După el, scopul omului este de a fi indiferent; dar lasă acest «indiferent» cu totul indiferent" (*Stromateis II, 21, 6*, trad. D. Fecioru, E.I.B., 1982, p. 176). Altundeva, şeful şcolii alexandrine e iritat de ereticii gnostici care "se silesc să aducă învăţătura că este indiferent felul de vieţuire" (*ibidem*, III, 8, p. 213; v. şi Hippolit Romanul, *philosophumena*, 7, 36 PG 16, 3343 B): ei socoteau că, de vreme ce trăim sub Har, nu ar mai avea importanţă ce facem.

Cine intră în Biserică e pus de-o parte, dar nu rămîne de-o parte: el se împărtăşeşte din sfintele Taine, îşi iubeşte şi îşi ajută semenii, lucrează pentru a-şi întreţine familia, studiază învăţăturile revelate, pentru a le răspîndi, se ceartă cu sau măcar se desparte de eretici, se gîndeşte la moarte cu o fericire tematoare, practică virtuţile fără laudă, îl laudă pe Dumnezeu fără ipocrizie. Creştinul e orice, dar în nici un caz indiferent, molatic, bleg, nepăsător. Iar creştinismul însuşi poate fi privit ca o reformă omnilaterală: reformă a omului lăuntric, reformă a societăţii, reformă a naturii, a politicii şi a moravurilor. Orice predică ne spune: fă ceva, nu sta locului, nu dispera, nu te retrage din cursă, participă, mişcă-te radical printre somnolenţele lumii, desfă obiceiurile proaste, deranjează inerţiile, fă, la o adică, scandal, pentru că Răstignirea nu e subiect de disertaţie, ci provocare nesfîrşită, nebunie atotînţeleaptă, îndrăzneală biruitoare. Aşa se explică faptul că indiferenţa a fost numărată printre *păcate*, şi încă printre cele însemnate. De ce? Pentru că, spre deosebire de păcatele veniale – simple devieri ale angajării – indiferenţa e o dez-binare "încremenită în proiect", o amînare devenită scop. Mai bine să greşeşti, decît să deliberezi la nesfîrşit, înfăţişîndu-ţi nesimţirea drept fineţe.

Indiferentismul apusean şi nu numai

În definitiv, *indiferenţa religioasă* este cel mai aprig adversar al creştinismului. Cînd, prin 1832, Occidentul cunoaşte primul atac masiv din partea acestei etern-umane indolenţe metafizice, Papa Grigorie al XVI-lea pronunţă enciclica *Mirari vos*, în care denunţă "veninul indiferentismului" şi consecinţele sale: "deplina şi nestăvilita libertate de opinie" şi "desfrînata ardoare a unei independenţe obraznice". Vizat era, mai cu seamă, un abate de Lamennais, redactor al revistei *l'Avenir*, care-şi merita, se pare, numele. Excomunicarea lui Lamennais e oarecum nedreaptă, dat fiind că al său *Essai sur l'indifférence* (1817) e mai degrabă un "eseu *împotriva* indiferenţei". După acest autor, astăzi uitat, răul fundamental al Franţei de după 1789 stă în apariţia cîtorva categorii de indiferenţi: "ereticii" mai precis protestanţii vinovaţi de raţionalizarea dogmelor; filosofii deişti, care resping dogmele, acceptînd doar existenţa abstractă sau, după caz, sentimentală, a unui Dumnezeu rupt de istorie; şi, în sfîrşit, ateii propriu-zişi, care neagă pur şi simplu existenţa divinităţii.

La o privire superficială, Occidentul contemporan este în majoritate indiferent faţă de Bisericile sale. Nimic mai inexact. În realitate, indiferenţa e măsurată sociologic, prin raportare exclusivă la absenteismul liturgic. Din acest unghi, indiferentul este "un tip socio-religios care nu-şi manifestă prin nici un semn apartenenţa la religia sa, nu participă nici măcar la slujbele curente, nu are decît un contact accidental cu Biserica şi Comunitatea creştină, gîndeşte şi acţionează ca un ne-catolic, în afară de măsura în care suferă influenţa civilizaţiei însăşi" (Jean Chelini, *apud* Marcel Neusch, art. "Indifférence réligieuse", în *Dictionnaire des religions*, PUF, 1993, I, p. 933). Se face aici confuzie între anticlericalism şi decreştinare. Or, nu putem măsura indiferenţa după criteriul practicilor religioase, ignorînd atît convingerile intime, cît şi credinţele reale ale subiecţilor. A nu mai fi creştin, sau a refuza aspectul instituţional al confesiunii tale nu înseamnă a abandona sentimentul religios sau a lucra numai cu reprezentări profane. Pe de o parte, superstiţiile, divinaţia, astrologia, spiritismul, sincretismul, exotismul mistic sau milenarismul sînt tot atîtea surogate religioase sau compromisuri spirituale tipic apusene, care încearcă să compenseze deteriorarea creştinismului tradiţional. Pe de altă parte, indiferenţa religioasă se combină adesea cu un soi de conformism în numele căruia oamenii continuă să-şi boteze copiii, să se căsătorească la biserică sau să prevadă asistenţa religioasă *in extremis*.

Sentimentul religios este inerent conştiinţei umane: el nu reprezintă un stadiu istoric ireversibil, ci un potenţial emoţional şi intelectual aflat în permanentă metamorfoză. Cînd sentimentul sacrului dispare din orizontul unei societăţi, indivizii nu mai au de ales decît între cinismul absolut şi sinucidere. Or, nici o societate, oricît de violente ar fi fost crizele ei spirituale, nu a putut recurge *sistematic* la soluţiile de acest gen. Cred de aceea că indiferenţa religioasă a societăţilor occidentale traduce doar dezamăgirea lor faţă de ecleziocraţia de tip medieval, precum şi refuzul unei teologii obiective, care face din Dumnezeu o figură exterioară şi terifiantă. E foarte posibil ca această stare să înceteze, deşi nimeni nu a reuşit deocamdată să creeze un proiect spiritual alternativ.

Ar fi prea de tot ingenuu să credem că societăţile est-europene sînt scutite de riscul indiferenţei religioase. Ele cochetează cu indiferenţa fie pentru a imita stilul de viaţă al occidentalilor, fie din ignoranţa pe care comunismul a generalizat-o şi pe care nu cinci ani de catehizare o vor putea rezolva. Ce-i drept, deşi vulnerabilă, Ortodoxia nu a cunoscut patologiile specifice creştinismului scolastic. Aceasta nu înseamnă că Tradiţia răsăriteană nu se poate dezarticula, mai ales dacă indiferenţa se substituie lucrării duhovniceşti. Cu toate acestea, calea întoarcerii la Dumnezeu rămîne deschisă, iar prezenţa euharistică a Mîntuitorului se face simţită în misterul Bisericii, tot aşa cum neştiinţa poate fi depăşită prin lecturi, prin cercetarea preoţilor şi a mînăstirilor unde se lămureşte necontenit aurul cucerniciei adevărate. A nu fi indiferent faţă de Evanghelie înseamnă, pînă la urmă, a-ţi păstra luciditatea într-o lume deocamdată năucită de propriile ei libertăţi.

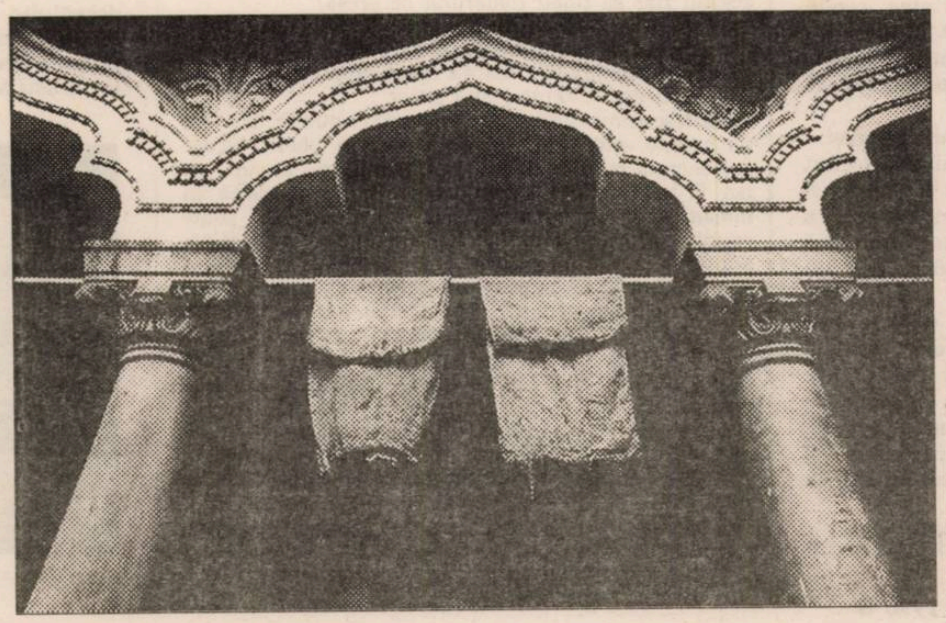

© C. Bumbut

Theodor BACONSKY

la centru și la margine

Voce off

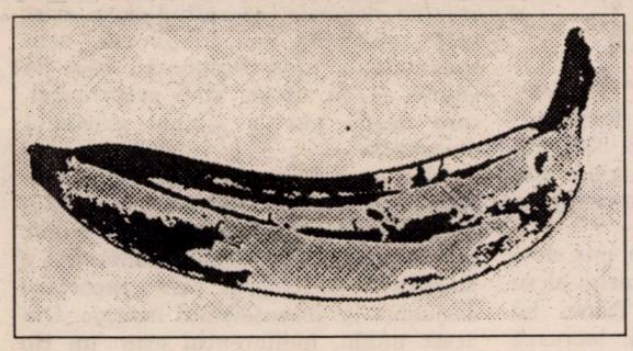

„N-am vrut niciodată să fiu pictor. Am vrut să fiu dansator de step."

Andy WARHOL

Telalii fără fruntarii

Te uiți și cîștigi

S-o recunoaștem, sloganul cel mai la modă al zilei nu sună prea cantabil. Parcă-i un soi de limbă slavă, care ba se lăfăie-n hiaturi, ba se-ndîrjește-n consoane: "te uiți și cîștigi". Așa barbară cum este, fraza are totuși succes. Ea face parte de-acum din repertoriul cotidian al celor ce rîd de ce-și aduc aminte.

O mormăie concentrați biliargiii, mai dînd un ocol mesei de joc; și-o șoptesc, făcîndu-și cu ochiul, liceenii care copiază la teză; o exclamă trecătorul cu noroc cînd găsește pe trotuar vreo bancnotă; și-o spun cucoanele la piață, felicitîndu-se că n-au dat buzna la primele tarabe, ci au avut răbdare să depisteze chilipirul.

Dar de unde vine farmecul ocult al formulei care ne devine cult?

1) **Aici se vorbește deschis despre CÎȘTIG!** Ați observat poate că verbul "a cîștiga" a devenit aproape un tabu pentru canalele mai mult sau mai puțin oficiale. La radio, la televizor, pe taloanele de decupat din ziar, nu se "cîștigă", ci se "intră în posesie", se "devine fericitul deținător", se "primește din partea firmei..." etc. *A cîștiga* pur și simplu este vai! neelegant, e burghez, e reacționar!!! Concursul duminical de la radio "Cine știe cîștigă" avea pe vremuri o variantă televizuală (deci mai spornică-n audiență): i s-a spus "Cine știe continuă". Tot cam pe-atunci și **Loto-Pronosportul** aducea vorba de cîștig, dar negîndu-l în formă: "Cine nu joacă nu cîștigă". Mărturisesc că la vîrsta aceea mintea nu prea m-a ajutat să pricep reclama în care "nu se cîștigă". Abia după ani de zile i-am prins tîlcul: condiția cîștigului e să joci; evitînd-o, e drept că nu pierzi nimic, dar... După alți ani de zile, m-am mai liniștit în privința capacităților mele, aflînd de la Freud că "negația nu este percepută de către subconștient". Darămite o dublă negație! Nu eu eram idiot, ci sloganul!

2) **CUM cîștigi cînd "te uiți și cîștigi"?** Simplu: trebuie doar să te zgîiești. În rest - nici o constrîngere, nici o făgăduială, nici un pariu, fie și pascalian. Din toate sloganurile care pun condiții, acesta o face în modul cel mai mascat. Spui "Cine știe cîștigă" și vezi un ochelarist încruntat cum asudă cu creionul la tîmplă; spui "Dacă vrei cu adevărat, poți" și vezi un atlet cum asudă la antrenament cu limba de-un cot; spui "Cine nu joacă nu cîștigă" și vezi un *desperado* cum asudă sudori reci așteptîndu-și rîndul la ruleta rusească. Cu noul **Pro TV** nu asudă nimeni. Milioanele de lei, televizoarele, timpul ce-l credeai pierdut și celelalte ispite, toate ți se oferă mură-n gură.

Atîta mărinimie nu găsești nici în Evanghelie. Dacă, după tiparul lui "Cere și ți se va da", s-ar fi zis "Uită-te și vei cîștiga", n-ar fi sunat totuși cam meschin? Un imperativ care-ți primejduiește libertatea condiționează un viitor dubios ca o promisiune electorală... Cine-ți mai ascultă azi așa ceva ?! Națiunea are nevoie de un răspuns ferm la chestiunea posmagilor și **Pro TV**-ul în sfîrșit o dă.

Acum e de-ajuns doar atît: să ții ochii deschiși - și-ai și-ncasat premiul ce ți se cuvine. Mai puțin efort decît cel de-a respira! Doar Cezar cel cu "3 V" (*veni vidi vici*) ce-a mai cîștigat așa, numai din priviri, dar și el a trebuit întîi să bată ceva cale. Televiziunea scurtează drumul spre victorie: ești un erou în fotoliu; ești un stăpîn: "Privesc, deci cîștig".

3) **Dacă însă te întrebi CE cîștigi efectiv după o zi de "uitat"**, îți mai rămîne de făcut un gest la fel de simplu: să-nchizi ochii, răpus de somn și îmbăiat de blîndele radiații ale tubului catodic. Dincoace de pleoape te așteaptă ultimul cîștig, cel mai dulce, cel mai prețios.

Iar dacă, cu ultimii stropi de trezie, mai izbutești să stingi și televizorul, cîștigi și niscai kilowați-oră la contor.

Florin DUMITRESCU

Din viața unui extremist de centru...

Liberi, expresivi și prost crescuți

Uite, amice, cam cum mai e cu presa asta a noastră de care mă simt foarte mîndru, fiindcă toată lumea zice că-i cea mai liberă din Est și cea mai desfrînată în rest.

Un ziar din linia întîi a opoziției îi solicită prim-ministrului, la sfîrșitul anului, un interviu de aproape juma' de pagină, privitor, desigur, la situația economică a țării, la ce altceva?, că n-o să discuți cu un prim-ministru fraza lui Proust. Tot anul, absolut toți redactorii acestui ziar l-au făcut de două parale, l-au înfierat, l-au înjurat, pe bună dreptate sau nu, n-are importanță, sîntem slobozi și expresivi. Prim-ministrul răspunde, totuși, solicitării și ce poate face un prim-ministru, oricît de oribil, decît să-și laude guvernarea? La capătul interviului, ziaristul îi va spune, normal, "vă mulțumesc!". Mai are vreun sens și o consecință cuvîntul "mulțumesc" într-o presă liberă și democrată? Uite ce sens are: interviul apare însoțit de un apăsat "chapeau", de o densă introducere, semnată de altcineva din redacție, de responsabilul sectorului economic, care cere cititorului - înainte, deci, de lectură! - "să se crucească" la cîte minciuni va debita prim-ministrul în cele 6 coloane! Nu se putea formula, la sfîrșit, după mulțumirea civilizată, o notă a redacției, scurtă și sobră: "În pofida acestor argumente, ziarul nostru își menține..." etc. etc.? Asta, desigur, dacă indignarea sistematică nu mai putea aștepta pînă a doua zi - cum ar fi fost poate mai elegant, de nu mai "european" sau chiar mai "occidental". Procedeul acesta - a te da din cînd în cînd obiectiv față de dușman, dialogînd cu el, dar și prompt în a te distanța de el, ca nu cumva cititorul, tîmpit de felul lui, să nu confunde, din cauza unui politicos și formal "vă mulțumesc!", obiectivitatea cu trădarea - ține de cele mai urîte și stupide apucături ale presei comuniste. N-o să-i spui, acum, unui ziar al inteligentei noastre opoziții democrate că mai are comunism în procedeele sale. Dar - în numele aceleiași mîndre libertăți a cuvîntului - e voie, cred, să-l faci de prost crescut pentru felul cum se poartă cu un prim-ministru, fie el demonic, fie el incapabil, dar nu un nimeni. La chestii de astea, nu ne vede Europa lui "Times" și "Le Monde", sau America? - da, mai bine America, fiindcă acolo ne ducem să învățăm deontologia meseriei noastre.

Dar și mai impoliticos - adjectiv, la noi, de aceeași greutate cu "vă mulțumesc!" - se poartă chiar oameni de frunte ai opoziției cu cele mai dîrze ziare anticomuniste: există un președinte al interminabilei comisii pentru cercetarea evenimentelor din decembrie '89, senator și membru marcant al celui mai prestigios partid al opoziției, personalitate de la care se așteaptă o înălțime, o ținută, o înțelegere dincolo de obișnuit, departe de derizoriu și vulgar; deocamdată, senatorul s-a relevat prin gafele sale sancționate de propriul partid, cum a fost aceea de a-l fi încredințat pe Președintele țării, în timpul unei audieri a acestuia în fața comisiei, că "noi vă știm ca un om cinstit și am fi gata să vă susținem în alegeri". Care noi? Comisia? PNȚ-ul? Opoziția? El, personal? După o asemenea enormitate, dacă ai scăpat doar cu o sancțiune, se cere a te cufunda, tăcut, în muncă. Nu. Senatorul găsește cu cale să vorbească și mai multe, ținînd o conferință de presă, acordînd și un amplu interviu celei mai dure publicații antiprezidențiale, acuzîndu-l de crime, mîrșăvii și alte cele pe acel "om cinstit, bun de susținut în alegeri". Nu aceasta ar fi necuviința maximă - răsturnările de opinie sînt o banalitate la care, vorba de mai sus, n-ai de ce să te mai crucești. Inconștiența pură e atinsă de senator în acest dialog cu o ziaristă sagace, Rodica Palade, de la "22":

" - Dumneavoastră erați la curent că acestui director de ziar, Roșca Stănescu, i s-a publicat o parte din dosarul de informator la Securitate?

- Am auzit, dar nu mă interesează, că eu nu-i cercetez pe securiști. O fi fost, săracul... De unde să știu eu? Poate. Nu l-am întrebat. (N. mea: nu-ți vine, amice, să-i spui: «nene, ești dulce...!?»)

- Totuși, de ce v-ați decis să vă duceți la sediul acestui ziar să țineți conferința de presă?

- Pentru că el s-a întîmplat să fie la Sinaia. Dacă erați dv., vă răspundeam dv. și dacă dv. mă invitați la «22», veneam la «22». Să vă spun drept, ziarul ăsta, cum îl cheamă?, «Ziua», nu-l citesc..."

Citesc zilnic "Ziua", de la primul ei număr; îi acord un anume sentiment: în presa noastră liberă, "Ziua" are energia marilor bolnavi de nervi care - uman - nu pot fi bagatelizați; o cumpăr fiindcă e obsedată ca nimeni alta și-mi plac ziarele obsedate. Ea își poate enunța obsesia pe frontispiciu: "Informatori vechi și noi din toată țara, informați-ne!..." Ca un cititor consecvent și atent, cred că nimeni n-a disprețuit și n-a jignit "Ziua" ca acest senator, lansat, trei zile la rînd, de către director (SRS - Serviciul Român de Surse!), ca o vedetă a vieții publice, capabil, după 10 zile, să declare că nu citește "Ziua" și nu știe ce cuprinde! Cei mai înverșunați inamici nu au desconsiderat-o în asemenea grad; ca om căruia nimic din presa noastră liberă nu-i e indiferent, recunosc, amice, că această inconștiență a senatorului mă intrigă, de la amuzament la sumbru.

Radu COSAȘU

Rugăm ca, în spiritul solidarității de breaslă, să mediatizați cum veți găsi de cuviință faptul că, începînd cu această lună, în al 47-lea an al existenței sale neîntrerupte, revista "Pentru Patrie" apare într-o nouă formulă grafică și publicistică.

Vă mulțumim pentru sprijin și vă urăm izbînzi perene.

Scrisori deschise

"Mr Pan Laughing Forest"

"Dragă...,

iartă-mă că am dispărut atît de mult timp. A fost un an de groază! Iată noutățile, în nici o ordine anume:... și cu mine ne-am despărțit. De fapt, noi ne-am despărțit și ne-am împăcat de cinci ori pînă acum, așa că ne cam săturasem... Acum sînt *foarte fericită!*

Pe urmă m-am mutat, chiar după colț de unde știi că stăteam, într-un apartament nou, uriaș și frumos care dă spre același parc. E minunat! În plus, am dat aici o grămadă de party-uri toată vara și toamna trecută: *wish you were here*. Sînt cu-adevărat în lumea «F» (FUN FUN), de parcă aș fi reintrat în adolescență. Mai fac și-o droaie de sporturi (pe care le abandonasem din cauză că... nu se omora după ele). Munca merge de minune, am făcut cîteva documentare despre Orientul Mijlociu și, mai ales, cartea mea despre Iran a apărut în sfîrșit, făcîndu-i-se recenzii grozave în presă (o să-ți trimit un exemplar cît de curînd). Așa că a fost un an bun!

Acum abia m-am întors din Colorado, unde am locuit la H... (îți trimite complimente); crede-mă, Statele sînt așa o călătorie! Am fost acolo în timpul alegerilor locale, închipuie-ți că în Boulder, Colorado, pe unul dintre candidați îl chema Pan Laughing Forest: nu prea-mi vine să cred că ăsta era numele lui real... Cum să te boteze cineva așa!? Iar sloganul campaniei lui era: «De ce n-am putea să ne-nțelegem cu toții?» Chiar: de ce nu?!

Sper că ești bine și că viața își țese în continuare bogata ei tapiserie la București. Ai cumva vreun plan să vii pe-aici sau dincolo de Mînecă în '96? Tunelul e grozav și eu am un dormitor pentru oaspeți... Love, ..."

retro CINEMA scop

Cînd calculatoarele greșesc?!

Angela Bennett e o fată foarte "calculată". Poate chiar prea "calculată" pentru neconsumatorii autohtoni de mere mușcate și viu colorate de alții. Atîta doar că e și prea singură-n noapte. Într-un fel e orfană (mama are Alzheimer, tată a și uitat de cînd n-are); iar într-un cu totul alt fel e o fană Internet pentru care, odată branșată la rețea, dependența a fost gata. Și la propriu, și la (trans)figurat. Cam ce-a fost și, slavă Domnului, rămîne religia, este, iată, și Internetul. Angela lor nu poate *sta* decît grație supradozei de comunicare monitorizată. Pînă-ntr-o zi, cînd soarta-i hărăzită de scenariști o face să-și piardă, step by step, numele, (p)renumele, dischetele, mochetele, ordinatorul, dormitorul și-n fine mouse-ul cu care mama amnezică o născuse-n mînă – într-un cuvînt: identitatea! Și dacă Winkler a irosit jumătate din *Rețeaua* pentru o intrigă cam "neținută", suplei și sărmanei Sandra Bullock (căci ea e Angela, "ea fugitiva" nereperată cu care calculatoarele merg așa de departe) nu i-a mai rămas decît cealaltă jumătate pentru a o lua la picior. Fără s-o mai lase decît în final și tot step by step. Deși eroina nu pare că s-ar jura pe Biblie mai abitir ca pe specialitățile omoloagei americane a Teorei, ultima sută de metri de peliculă a filmului se toarce în Catedrală, unde se lasă și cu un omor ca la carte, și cu o dezvăluire, și unde, totodată, sfîrșește cu :–) cur(s)a infernală de "dezintoxicare". Pilde: 1. Branșați-vă, dar nu puneți sentiment. 2. Dacă nu (mai) vin rușii, atenție la *virușii* americani!

Cristi LIVORCHIAN

Cînd „*cat*edrala" nu-i acasă, joacă *mouse*-ul pe masă!

Treceri în alt loc

Adieu, Philippine

Memoriei
lui Jacques de Ricaumont

L-am văzut ultima oară la Neptun, acum doi ani. Venise, ca în fiecare vară, să-şi petreacă luna august în acest loc "ieftin, nici nu vă închipuiţi cît de ieftin!", care era, pe-atunci, litoralul românesc şi căruia îi făcea o reclamă nebună printre cunoscuţii săi de la Paris. Trăgea la hotelul "Doina", nu pentru că ar fi avut nevoie de şedinţele terapeutice de aici – deşi, cine ştie, poate că acesta era micul secret al contelui!? – ci, susţinea el, pentru că, sosind pentru întîia dată după căderea lui Ceauşescu, fusese cazat în acest hotel şi-l încîntase camera, pe care o putea transforma, cu complicitatea directorului, după bunul său plac. Am văzut-o şi eu, acum două veri, şi trebuie să mărturisesc că metamorfoza odăii anodine într-o anexă extrateritorială a *spaţiului de Ricaumont* de la Paris (266, Bd. Saint-Germain – bineînţeles în *septième!*) era spectaculoasă: contele amenajase un colţ de birou lîngă fereastră (care dădea, desigur, nu spre mare, ci spre micul parc din spate), un mic salon chiar la intrare şi, mai ales, cu o bruscare îndrăzneaţă a "stilului cameră de hotel", făcuse ca patul (înălţat cu încă două saltele) să fie răsucit cu 90 de grade înspre perete, cu capul spre geam... Dar nu simpla mutare de mobilier impresiona, ci calitatea lucrurilor pe care contele, asemeni unui magician, le scosese din puzderia de genţi, sacoşe şi geamantane Louis Vuitton cu care călătorea îndeobşte. Nu l-am vizitat în camera sa decît de vreo trei ori (o dată la venire, a doua oară spre mijlocul sejurului, cînd m-a invitat la un ceai cu lapte fix la cinci, şi ultima dată, evident, la plecare; contele era, ca şi mine, un adept al prieteniei ce respectă, în orice împrejurare, un protocol riguros): îmi amintesc însă perfect mirosul amestecat de piele scumpă, mosc şi bergamotă, fragranţa indescriptibilă a obiectelor vechi care umpleau încăperea. În turismul depersonalizat care ne înconjura, era un loc aproape ireal. Era, în mod cert, marca unui Stil; şi nu este oare un semn al acestor timpuri că Stilul a devenit ceva ireal...?

Ştiu că, atunci cînd l-am cunoscut la Paris, prin '91, faptul de a-l frecventa stîrnise oarece ostilitate printre amicii mei "de stînga". Trecutul său tulbure, de vag şi, în ce mă priveşte, indiferent, colaboraţionism, afişarea de către conte a unei reale simpatii faţă de Le Pen şi mişcarea sa de extremă dreaptă – toate acestea erau invocate de aceia, nu puţini, care se arătau cvasi-scandalizaţi că **nu înţelegeam să-l evit**... (Lui Didier Eribon, de pildă – ziaristul de la **Nouvel Obs.** şi editorul lui Foucault, – i-am replicat o dată, cu o frivolitate pe care nu mă gîndesc s-o reprim, "Trecutul lui Ricaumont, ca şi prezentul său politic, sînt problemele voastre; *moi, je m'en fiche!*"). Cred că acest amănunt mă caracterizează: pot simţi repulsie faţă de orice extremism – în principiu; sînt însă incapabil să simt repulsie faţă de cei pe care, cunoscîndu-i, îi ştiu "vinovaţi" de aşa ceva. Pot "condamna" ideologii, dar nu indivizi...

În privinţa lui Jacques de Ricaumont, lucrurile sînt mai complicate pentru că în tandreţea mea faţă de el intra, trebuie să recunosc, solidaritatea cu un personaj devenit *bête noire* printre gauchişti: atacat cu atîta furie de aceştia, contele îmi inspira afecţiune; poate că, dacă aş fi fost de faţă la exaltarea sa de către extrema dreaptă, aş fi fost profund contrariat în sentimentele mele. Dar lucrul acesta nu s-a produs. Cînd am primit vestea morţii sale, survenită pe 2 ianuarie, am plîns un prieten.

Este greu de apreciat ce soartă vor avea cele cîteva cărţi ale lui Jacques de Ricaumont (apărute, în majoritate, la Mercure de France): eleganţa puţin scrobită a romanelor sale, aerul lor *légèrement suranné* par să-l promită uitării – cu atît mai mult cu cît, cu rare, dar preţioase, excepţii, critica a fost nedreaptă cu ele. (Despre un ghid inestimabil precum **Eloge du**

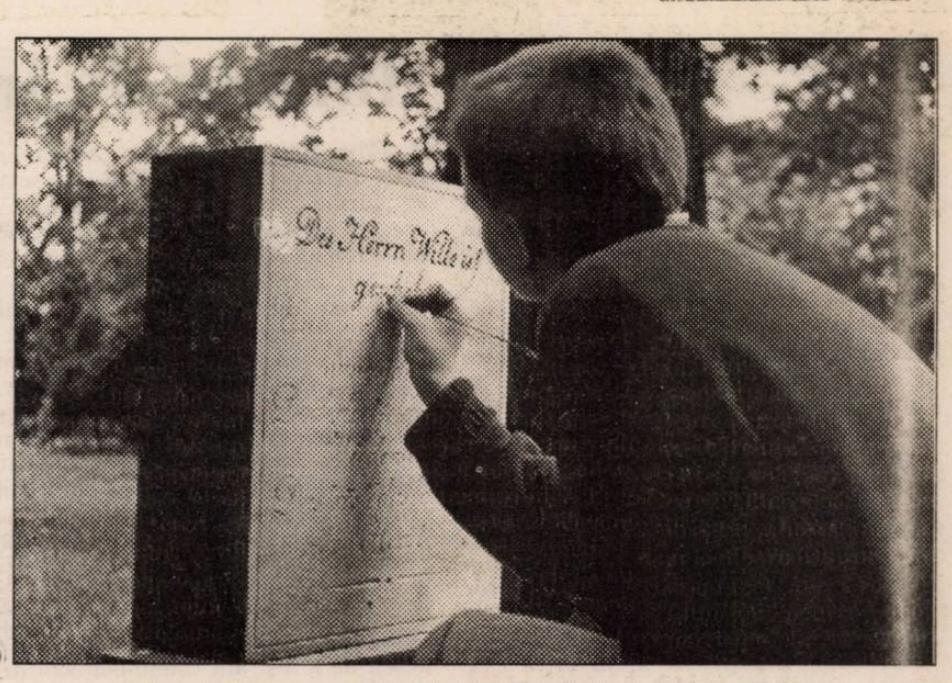

© INDIJO

Tînăr restaurînd un mormînt în Cimitirul Evanghelic din Swidnica (Polonia)

snobisme, un ziarist ca Jérôme Garcin a făcut remarca stupidă şi 100% populistă, "Dl. de Ricaumont aşteaptă trăsura, şi trece RER-ul!" *Hélas* – îţi vine să spui –, mare parte din jurnalismul francez de astăzi arată ca şi cum chiar a fost scris în RER...). Personal, consider romanul său **Les principes** – *"Périsse Rome, plutôt que les principes!"* –, şi dedicat "Aux mânes de Juliette Récamier", o operă în cel mai înalt grad jubilatoare: tur de forţă *à la* Henry James făcut, o sută de ani mai tîrziu, într-o inocenţă totală! Personajul său, Philippine, alter-ego al autorului, renunţă la o vocaţie libertină din masochism, trăgînd după ea, în dantelăria frazelor nu o dată aforistice, un anume *goût du désastre*... Cît despre Jacques – acesta s-ar fi potrivit perfect veacului al optsprezecelea, pe care îl cultiva, de altfel, în labirintul hedonist al apartamentului său parizian; faptul de a-l fi abandonat – veacul acela, atît de supremdesfătător – pentru a recurge la comodităţile mediocre ale practicii religioase nu reprezintă decît un paradox – încă unul! – de care oamenii superiori ai acestui secol au fost în stare, pentru a ne pune la încercare vigilenţa. În realitate, uzînd de acelaşi impenetrabil secret care i-a ascuns vîrsta, contele şi-a disimulat mereu, în *bric-à-bracul* din Bd. Saint-Germain, peruca pudrată. Pe aceasta, agăţată deasupra alcovului său, nu a purtat-o decît în clipele rugăciunii – întrupînd, în obscuritatea sinelui, strălucirea unui oximoron.

Căci Jacques de Ricaumont a fost, **să nu uităm vreodată**, omul care a cerut insistent, în timpul vieţii, reformarea *Pater noster*-ului, schimbînd "Pîinea noastră cea de toate zilele..." cu "Ceaiul nostru cel de toate zilele..." *Requiescat in pace* printre aburii de **verveine. (a.l.ş)**

Nu rataţi

La Cinematecă (sala Eforie, între 15 şi 21 ianuarie): programul **Eul filmat / Jurnale intime** - filme de Jonas Mekas, Derek Jarman, Moholy-Nagy, Gabor Body etc., în premieră în România. Manifestarea are loc în prezenţa dlui YANN BEAUVAIS, de la Centrul Cultural American din Paris.

Cronica literară de tranziţie

Canalul: o anchetă răscolitoare

Cartea despre care scriu azi impune un nume. Mărturisesc că nu ştiam mare lucru despre Doina Jela. Îmi solicitase acum vreo trei-patru ani un răspuns la o anchetă a revistei *Tomis,* pe o temă "dură": i l-am dat, a apărut. Atît. I-am mai întîlnit, sporadic, semnătura prin *România literară* sau *Contemporanul.* Serialul publicat în revista *Observator,* de care vorbeşte pagina 2 a volumului de faţă*, nu mi-a căzut în mînă. Regret, deoarece cartea ei de la Humanitas îmi revelează o scriitoare de o forţă deosebită în genul anchetă jurnalistică – şi, de fapt, mai mult decît acest gen.

Cazul Nichita Dumitru porneşte de la destinul munctorului cu acest nume, condamnat la moarte în 1952, dar investigaţia se lărgeşte şi se diversifică întratît, încît rezultatul este o radiografie istorică a ceea ce a fost *epopeea neagră* a Canalului Dunăre-Marea Neagră a lui Gheorghiu-Dej, dublată de o scrutare socio-psihologică a principalelor *categorii* de protagonişti ai acesteia şi a protagoniştilor înşişi... Altfel spus, începîndu-şi demersurile prin încercarea de a înţelege *de ce* a murit Dumitru Nichita, autoarea răscoleşte, cu o benedictină osîrdie, arhive, evidenţa populaţiei, cărţi, jurnale manuscrise, colecţii de ziare, corespondenţă particulară, caută şi ia legătura direct cu numeroase persoane (foşti deţinuţi la Canal, avocaţi, colegi de muncă sau de detenţie, vecini, rude), le scrie, le intervievează – şi, la capătul acestui labirint, se recompune, ca un *puzzle,* sub ochii noştri, imaginea înfiorătoare, în prim-plan, a sinistrului spaţiu concentraţionar din Dobrogea şi, în planul larg, de fundal, a atmosferei generale a anilor 1949-1953, în cadrul sîrmei ghimpate nu a lagărului, ci a graniţelor.

Nici nu ştiu ce să elogiez mai întîi. Forţa de muncă şi tenacitatea Doinei Jela nu au termen de comparaţie printre gazetarii noştri. Pe autoare aş asemui-o doar cu... Vitoria Lipan, din *Baltagul,* pentru inflexibilitatea voinţei ei de a căuta adevărul – iar produsul, schimbînd ce-i de schimbat, ar aduce, întrucîtva, cu *Roumanie, le livre blanc – La réalité d'un pouvoir néo-communiste* a echipei Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Anne Planche. Dar, să recunoaştem că e infinit mai greu de adus la lumină evenimente de acum 40 de ani, decît fapte petrecute cu o lună-două în urmă. (Ar fi posibile unele apropieri şi de cartea de mărturii ale Elisabetei Rizea, apărută tot la Humanitas, de *Rusalii* '51 a lui Viorel Marineasa şi Daniel Vighi, de la Editura Marineasa, sau de cele despre *experimentul Piteşti* ale lui Virgil Ierunca sau Dumitru Bacu.)

Doina Jela a reuşit mai mult, spuneam, decît un "film" al întîmplărilor. Au interesat-o, în egală măsură, structurile instituţionale, substraturile politice şi, mai ales, *back-ground*-ul mentalităţilor: ce gîndeau arestaţii, ce gîndeau torţionarii lor, ce era în capul şi în sufletul "martorilor" acuzării, al "maselor" care cereau, în interminabile şedinţe, pedeapsa cea mai aspră (ba unii se ofereau chiar voluntari să facă parte din plutonul de execuţie!), al judecătorilor (sînt reconstituite biografia şi portretul moral al preşedintelui completului de judecată, Alexandru Petrescu, una din cele mai mari lichele ale justiţiei române dintotdeauna, cel care l-a condamnat şi pe Maniu). Era în toiul "erei ticăloşilor", cînd prin alte părţi, influenţaţi de aceeaşi sursă de la Kremlin, fiii cereau executarea părinţilor, întru deplina victorie a comunismului.

Despre ce este, totuşi, vorba în cartea Doinei Jela? Deschis în 1949, la sugestia lui Stalin, ca lagăr de anihilare a rezistenţei anticomuniste, Canalul Dunăre Marea-Neagră mergea tot mai prost. Spre a-şi masca eşecul şi, în acelaşi timp, spre a intimida populaţia, regimul a instrumentat o enormă înscenare, al cărei moment de vîrf a fost procesul zgomotos (publicat în ziare şi, separat, în broşuri!) intentat celor zece aşa-zişi sabotori, printre care se aflau figuri notorii de specialişti ca inginerii Vasilescu-Colorado, Georgescu-Topuslău, Cernătescu, ca şi muncitorul din titlul cărţii de faţă. Prin torturi pînă la ultima limită, au fost determinaţi să facă "mărturisiri" în care se acuzau într-un limbaj mai radical şi mai partinic decît al anchetatorilor lor; toţi se autodefineau ca "bandiţi", "duşmani ai poporului" şi solicitau ei înşişi pedepse exemplare. Sîntem în universul lui Kafka, al lui Koestler, al lui V. Grossman, al Piteştiului. Cinci acuzaţi sînt condamnaţi la moarte; ulterior, doi vor fi graţiaţi, rămînînd cu muncă silnică pe viaţă.

Deşi lozinca vremii era "construim fără burghezie şi împotriva ei", puterea, intuind că proiectul Canalului e irealizabil, acceptase deliberat în funcţii de conducere pe şantier oameni care avuseseră responsabilităţi importante în vechiul regim, deci aveau un "dosar încărcat" (teoretic, n-ar fi trebuit angajaţi nici ca zilieri), tocmai spre a-i putea şantaja şi, în ultimă instanţă, spre a le putea atribui împotmolirea.

Varietatea şi pregnanţa documentară a lucrării Doinei Jela sînt impresionante. De nicăieri nu am înţeles mai bine *cum* a fost la Canal. Citim stenograme ale unor şedinţe obişnuite de lucru de pe şantier, declaraţii ale martorilor şi inculpaţilor, relatări gazetăreşti ale epocii (*Scînteia* sau ziarul Canalului) precum şi "poezii" pe tema respectivă (*"Pe cealaltă pagină noul proces/ Procesul duşmanilor vieţii/ Ei viaţa au vrut s-o oprească din mers/ Zăgaz au voit tinereţii"*), fragmente din jurnalul ţinut atunci de Pericle Martinescu, memorii ale rudelor către diverse foruri şi incredibilele răspunsuri primite, dialoguri înregistrate pe bandă după 1989 cu cei pe care autoarea i-a mai găsit în viaţă, adrese oficiale, scrisori. Montajul e inteligent, comentariile sînt pertinente şi substanţiale. Ansamblul prilejuieşte o senzaţie de autenticitate răscolitoare. Autoarea a folosit şi surse indirecte: studiile lui Vladimir Tismăneanu despre personajele timpului, memorialistica (Ion Ioanid, Constantin Cesianu, D. Bacu, Lena Constante, Adriana Georgescu; m-a mirat că n-a fost utilizată şi cartea lui Ion Cârja, *Canalul morţii,* Cartea Românească, 1994, un documentar de 600 de pagini). Literatura de ficţiune e evocată prin *Păsările* lui Ivasiuc, *Cl mai iubit...* al lui Preda şi, firesc, *Drum fără pulbere* al lui Petru Dumitriu.

O carte pasionantă. O autoare ale cărei producţiuni de aci înainte merită căutate.O piesă grea în procesul monstruozităţilor comunismului.

George PRUTEANU

*) Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru – Încercare de reconstituire a unui proces comunist (29 august - 1 septembrie 1952),* Editura Humanitas, Buc., 1995, 304 p.

N. red. În **Dilema** 155, dintr-o greşeală a secretarului general de redacţie, sub "Cronica lit. de tranz" a apărut un text, cu o prezentare, din Gilles Deleuze. Evident că nu era vorba despre o cronică literară, fie ea şi de tranziţie. Ne cerem scuze faţă de cititori şi de dl. George Pruteanu, titularul de drept al rubricii cu pricina.

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

● Anul IV ● Nr. 157 ● 12-18 ianuarie 1996 ●

Europa, dincolo de indiferenţă

De cînd a căzut zidul Berlinului, Europa a intrat într-un proces de transformări mult mai complicate decît păreau la prima vedere. Aparent, e vorba de o "apropiere" tot mai mare între Est şi Vest, de generalizare a normelor occidentale. În orice caz, privite dinspre fostul lagăr socialist, procesele politico-economice ale ultimilor ani par a avea un sens limpede şi o direcţie sigură: "spre Europa", spre civilizaţie, spre bunăstare. Numai că, atunci cînd a căzut sistemul comunist, Europa occidentală era şi ea în plină transformare, în plină căutare de soluţii pentru o integrare cît mai rapidă. Sub forma unui spaţiu al liberului schimb (cum vor britanicii) sau sub forma unui stat federal (cum visează europenii *à outrance)*, Europa va fi, în orice caz, unită: acesta e cuvîntul de ordine în lumea politico-economică a continentului nostru. Pînă nu de mult, ideea spaţiului european unit era privită, mai mult sau mai puţin, cu indiferenţă: era o temă de discuţii pentru o seamă de politicieni şi birocraţi, dar o problemă absolut neinteresantă pentru cetăţeanul de rînd. Între timp, scadenţele tot mai apropiate ale realizării efective a Uniunii Europene, ca şi consecinţele tot mai concrete ale unificării (manifestate în costuri sociale) i-au trezit pe cetăţenii celor 15 la o realitate pe care nu o bănuiau atît de dură. Pe de altă parte, apropierea Estului de Vest, primită la început de pe poziţii caritabile şi binevoitoare, îi creează omului obişnuit probleme în plus: în primul rînd, invazia "extracomunitarilor", cu toate consecinţele sociale şi economice care decurg de aici.

Cîteva evenimente importante din ultima vreme au putut crea impresia că Estul nu e – totuşi – atît de aproape de Vest, şi că însuşi proiectul Europei Unite e mai nesigur ca oricînd: în Polonia şi Rusia au revenit comuniştii, în timp ce în Vest au crescut tensiunile sociale generate tocmai de costurile mari ale integrării europene. "Europa Unită", noţiune oarecum abstractă care pînă mai ieri ne dădea tuturor iluzia că vom trăi mai bine, a reuşit, în sfîrşit, să elimine orice posibilă indiferenţă. Ceea ce nu înseamnă însă, automat, o victorie.

Oamenii unei alte generaţii politice

Cum era şi normal, înfrîngerea lui Lech Walesa a făcut vîlvă în Europa – într-o măsură mult mai mare decît victoria relativă a comuniştilor în Rusia. Cu ocazia alegerii lui Kwasniewski, de pildă, ziarul *La Stampa* dedica mai mult de două pagini evenimentului şi, cu această ocazie, făcea o sinteză a "neocomunismului" est-european. În privinţa Poloniei, Bronislaw Geremek declara ziarului italian că nu trebuie uitat rolul Bisericii, care după '89, "a avut un interes direct şi constant pentru problemele politice, dînd indicaţii în legătură cu cine şi cum trebuie votat. Asemenea intervenţii au fost foarte evidente în alegerile prezidenţiale din '90 şi în cele legislative din '91". De această dată, Biserica a încercat să unifice dreapta, dar "aceasta a rămas divizată, obiectivul nu a fost atins, şi desigur prestigiul Bisericii a avut de suferit din această cauză". Altminteri, observă Geremek, "în aproape toate ţările din fostul imperiu sovietic postcomuniştii revin la putere şi nici Biserica, nici alte forţe nu au reuşit să învingă această tendinţă". Cît despre Kwasniewski, Jerzy Urban, fost purtător de cuvînt al generalului Jaruzelski, acum editor al unui săptămînal (cum altfel?) anti-walesian, afirmă că "este omul unei alte generaţii politice", nicidecum un reprezentant al trecutului roşu.

Editorialistul ziarului *La Stampa*, Enzo Bettiza (un foarte bun cunoscător al ţărilor ex-comuniste), afirmă că această aparentă întoarcere spre trecut nu trebuie privită ca o catastrofă: "Astăzi, marele paradox este acela că revenirea pe scenă a comuniştilor reformaţi sau reformatori, cum e Kwasniewski în Polonia, nu se mai face în haine leniniste, ci în acelea de stegari ai capitalismului. Adevărul e că în Polonia, ca şi în Ungaria, în România sau în Bulgaria, excomuniştii, avînd avantajul experienţei lor tehnocratice, au pus stăpînire pe noile pîrghii de comandă care reglementează piaţa, Bursa, privatizarea, deci ieşirea din vechiul sistem. (...) Acum, pentru Polonia, ca şi pentru celelalte ţări învecinate, problema nu mai pare aceea de a ieşi din comunism sau de a recădea în el. Adevărata problemă, după cum a spus foarte clar preşedintele bulgar Jelev, este de a ieşi din postcomunism. De altfel, în multe dintre aceste ţări cei cinci ani de tranziţie nu se încheie cu un bilanţ negativ. Instrumentele pieţei există şi funcţionează. Democraţia, dorinţa de Europa, vocaţia pentru NATO, libertatea presei şi libertatea de expresie sînt de-acum un fapt consolidat: într-un asemenea nou context, excomuniştii vor putea cel mult să aibă un comportament de adevăraţi social-democraţi sau de capitalişti de stat. Înapoi nu se vor mai întoarce: pentru că nu vor şi, mai ales, pentru că nu pot".

Acest comentariu din *La Stampa* scoate în evidenţă o anume modificare de percepţie care are loc în conştiinţa publică occidentală: complicata tranziţie care are loc în ţările ex-comuniste nu mai e privită prin filtrul etichetărilor simpliste. Aşa încît revenirea foştilor comunişti la putere în ţările din Est (chiar şi în "avansata" Polonie, premiantă în materie de reforme) e privită cu un sentiment care nu e departe de indiferenţă: analiştii şi opinia publică par să fi înţeles că e vorba de aceiaşi oameni, nu de acelaşi sistem. O doză de spaimă intervine atunci cînd e vorba de Rusia, unde revenirea "foştilor" la putere înseamnă, înainte de toate, revenirea lor la comanda butonului nuclear. Relativa indiferenţă faţă de problemele Estului şi ale cetăţenilor săi scade simţitor atunci cînd respectivii cetăţeni bat la porţile Occidentului. Mai ales că Occidentul este, acum, mult prea prins de problemele comunitare pentru a mai putea avea grijă şi de extracomunitari.

Cetăţeni extracomunitari, probleme comunitare

În Franţa, după cum se ştie, Partidul Naţionalist al lui Le Pen a obţinut la ultimele alegeri administrative procente destul de însemnate, mai ales în oraşele mari (de pildă la Strasbourg, citadela europenismului) şi mai ales datorită votului muncitorilor. În Germania, deşi legile privitoare la imigranţi sînt de multă vreme stricte şi clare (ca şi cele referitoare la atitudinile rasiste), grupările extremiste aduc, periodic, în prim-plan, manifestările xenofobe. În Austria, partidul lui Georg Haider e în plină ascensiune, iar sloganul lui electoral e mult mai subtil decît pare: "Votaţi aşa cum gîndiţi!", le cere el austriecilor, pentru care prezenţa unui mare număr de străini în ţară este, de asemenea, un permanent subiect de dezbatere. În Italia, ca urmare a unei stări de spirit destul de tensionate provocate de numărul crescînd al imigranţilor ilegali, a intrat de curînd în vigoare un decret care prevede expulzarea imediată a extracomunitarilor care au comis infracţiuni şi permite reglementarea statutului celor aflaţi ilegal în ţară, dar care pot dovedi că au un loc de muncă stabil. Legi mai mult sau mai puţin restrictive cu privire la imigranţi au fost adoptate şi în alte ţări europene. Iar conflicte de tot felul în care au fost implicaţi străini (sau chiar manifestaţii de stradă împotriva acestora) au existat, în ultima vreme, mai peste tot. Cînd vine din ţările fostului bloc sovietic sau din alte continente, "aproapele" nu te mai poate lăsa indiferent. Mai ales cînd integrarea europeană costă şi, absenţi la dezbaterile din urmă cu cîţiva ani, oamenii se gîndesc de-abia acum că ceea ce părea un frumos proiect e, de fapt, o realitate concretă care-i priveşte pe toţi. Şi de la care nu poţi absenta, căci oricum te costă.

Adio, Europa?

Conform Tratatului de la Maastricht, faza decisivă în realizarea integrării europene o reprezintă intrarea în vigoare a monedei unice europene. Dacă totul va merge aşa cum s-a prevăzut, la 1 ianuarie 1999 ar trebuie să fie "în mod irevocabil blocate" cursurile de schimb ale monedelor naţionale ale ţărilor participante la Uniunea economică şi monetară. Pînă la 1 ianuarie 2002 ar urma să se introducă bancnotele şi monedele europene, iar la 1 iulie 2002 bancnotele şi monedele naţionale îşi vor pierde valabilitatea, plăţile făcîndu-se numai în valuta europeană unică. Pentru a participa la moneda unică europeană, ţările membre ale UE vor trebui să se înscrie, pînă în primul semestru al anului 1998, în cîţiva parametri: o rată a inflaţiei de sub 2%, cursuri de schimb fixe, o datorie publică de maximum 60% din produsul intern brut, anumite rate ale şomajului şi dobînzilor. Conform estimărilor Institutului Monetar European, doar cîteva ţări se vor putea înscrie în aceste performanţe pînă în 1999. Dacă vor fi prea puţine, integrarea europeană riscă să eşueze. Aşadar, ideea "Europei cu mai multe viteze", apărută în urmă cu cîtva timp ca posibil scenariu pentru intrarea în UE a ţărilor din Centru şi Est, e luată acum în considerare şi în privinţa celor 15: *faute de mieux*, integrarea ar urma să se facă gradual, în jurul unui "nucleu tare". Numai că una dintre componentele de bază ale acestui nucleu, Franţa, trebuie să facă eforturi foarte mari pentru a se încadra în criteriile cerute la Maastricht. Recentele greve şi manifestaţii împotriva guvernului condus de Alain Juppé au riscat la un moment dat să ducă chiar la amînarea introducerii monedei europene. Iar dacă adăugăm grevele (e adevărat, de proporţii mai mici) care au avut loc în Belgia, Germania ori în Italia, avem în faţă imaginea unui activism generat nu de idealuri şi principii, ci de un moment foarte concret al evoluţiei europene. Emulaţia de acum cîţiva ani (pe cînd se promova ideea unificării europene şi se făceau peste tot referendumuri) a scos mai puţini oameni în stradă.

Între timp, e adevărat, a avut loc războiul din Iugoslavia, unde Europa şi-a putut privi ca în oglindă mai toate neputinţele şi a avut alţi termeni de referinţă pentru a-şi evalua obiectivele şi speranţele. Faţă de manifestările pe care le-a luat naţionalismul în spaţiul ex-iugoslav, "naţionalismul monetar" de care e acuzată Germania pentru că vrea să-şi păstreze supremaţia europeană conferită de forţa mărcii pare o simplă formulă născută într-un moment de proastă inspiraţie.

Spaţiu al dialogului şi al comunicabilităţii, cu o cultură avînd în centru omul şi drepturile sale, Europa modernă are de rezolvat, mai presus de toate, tocmai problema diversităţii (fie ea etnică sau... monetară). Iar contrastele naţionale, pe care integrarea europeană vrea să le depăşească, încă nu şi-au epuizat forţa de rezistenţă ori potenţialul conflictual, în ciuda eforturilor de a conştientiza "aculturaţia" şi de a promova dialogul ca forme de acceptare a diversităţii. Unii comentatori susţin că recenta realizare a acordului de pace din fosta Iugoslavie e, de fapt, o recunoaştere implicită a principiului separării etnice (sau cel puţin a imposibilităţii de a-l depăşi): soluţia împărţirii teritoriului între etniile combatante poate rezolva, pentru moment, conflictul, dar nu îndepărtează cauzele lui. Şi, în orice caz, distruge iluzia unei posibile "Elveţii a Balcanilor" în Bosnia, în care să fie posibilă convieţuirea vechilor duşmani. În plin efort de integrare şi de "spiritualizare" a graniţelor, în centrul Europei tocmai s-au trasat noi graniţe, menite să *separe* nişte populaţii despre care, în vremuri mai puţin paneuropene, se credea că pot coexista. Acum, pentru a le asigura "coexistenţa", e nevoie de 60.000 de soldaţi.

Probabil că în toate acestea Europa de Vest plăteşte, măcar în parte, preţul unei oarecare indiferenţe faţă de ce s-a întîmplat ani de-a rîndul în Est, privit multă vreme ca un teritoriu ce aparţinea irevocabil unei alte lumi. Dar cum spaţiul european devine din ce în ce mai mic şi problemele, înainte de a fi comunitare, sînt pur şi simplu comune, tot de la integrarea europeană trebuie să aşteptăm soluţii. Căci, dacă pentru succesul integrării trebuie suportate anumite costuri, un eventual eşec ar însemna declanşarea unei întregi serii de frustrări şi de manifestări de naţionalism (nu "monetar", desigur). Aşa încît, fie ei din Est sau din Vest, comunitari şi extracomunitari, europenilor nu prea le rămîne spaţiu pentru indiferenţă şi neîncredere. Procesul integrării europene a ajuns prea departe pentru a mai putea fi oprit, dar nu suficient de departe pentru a continua să meargă "de la sine".

Mircea VASILESCU

Roma, decembrie 1995

© S. Ghetje

CLANURILE ŞI DEMOCRAŢIA

Analiştii optimişti susţin că victoria partidului comunist în alegerile parlamentare din Rusia este de fapt rezultatul unui vot negativ, că Duma oricum nu are o mare greutate în impunerea deciziei, că nu există drum de întoarcere la situaţia de dinainte. Analiştii pesimişti adună voturile comuniste (Ziuganov) cu cele naţionaliste (Jirinovski, Lebed) şi ajung la concluzia că majoritatea populaţiei este nemulţumită de felul cum este condusă Rusia de sistemul ei semi-prezidenţial, semi-reformist, semi-sănătos. Este evident că partizanii democratizării societăţii n-au nici sprijin popular şi nici posibilitatea de a-şi impune ideile în răspăr cu dorinţele majorităţii. "Ceilalţi" departe de a alcătui un curent unitar folosesc vocabularul militant al luptei împotriva noilor nedreptăţi, trecînd cu buretele peste cele vechi. Dar dincolo de steagurile roşii, şi dezgroparea fostelor simboluri sînt puternice interese economice, mai mult sau mai puţin expansioniste: oricît de devotată drepturilor omului ar fi conducerea politică a Rusiei, armata ei trebuie să apere teritoriile prin care trec conductele de gaze (vezi cazul Cecenia). Aşa cum au evoluat pînă acum evenimentele, soarta democraţiei din Rusia nu depinde de rezultatul urnelor ci de bilanţurile contabile ale marilor complexe in dustriale. Printr-o îndemînatică manevrare a aparatului de propagandă, Viktor Cernomîrdin şi formaţiunea sa "Casa noastră Rusia" s-au situat pe centru şi alianţa sa cu democraţii este considerată mai probabilă decît cea cu partidele comuniste şi naţionaliste. Dar, de fapt, toate opţiunile sînt deschise.

Caracterul ezitant al reformelor, aplicarea lor formală au creat o situaţie de blocaj politic. Deocamdată, soarta democraţiei din Rusia nu se joacă în cadrul societăţii civile, ci între liderii marilor clanuri economice: dacă interesul lor va fi liberalizarea concurenţei, atunci societatea în întregul ei va beneficia de rezultatele înlăturării totalitarismului. Dacă nu, nu!

O troică fără birjar

(...) În Rusia a început să se răspîndească o nouă idee care legitimează puterea: *derjavnosti* ("mare putere"). Un termen pe care pînă acum noua elită nu-l folosea, - poate şi pentru că era utilizat de adversarii săi. El conţine, în esenţă, filosofia regimului: un stat puternic, paternalist şi într-o oarecare măsură expansionist. Ideea e legată de naţionalism, fără a coincide însă întru totul. Noţiunea de "mare putere" semnifică mai curînd revenirea la forma rusă tradiţională de legitimitate care a caracterizat perioadele ţaristă şi sovietică, statul substituindu-se naţiunii şi plasîndu-se deasupra societăţii. Reapariţia acestei concepţii se datorează faptului că elita a recunoscut incapacitatea naţionalismului de a suda un stat multietnic şi necesitatea unui alt concept supranaţional.

"Marea putere", devotamentul faţă de stat, permite, de asemeni, pe termen mediu, reintegrarea fostelor republici sovietice - un proces care ar putea semăna cu cel de demult, cînd Moscovia a cucerit pămînturile din jurul ei. N-are prea mare importanţă că ideea de mare putere nu are un ecou puternic în sînul populaţiei. Influenţa noilor elite nu depinde de sprijinul popular, ci de felul cum ele izbutesc să dobîndească controlul instituţiilor politice şi al economiei. De altfel, pasivitatea politică a populaţiei nu lasă să se întrevadă că ar intenţiona să se opună elitelor. Important este că ideea de mare putere e plăcută şi reprezintă o bază logică pentru conservarea poziţiei de apărători ai statului. E pentru prima oară, în ultimii zece ani, cînd elita are certitudinea că are dreptul să aibă puterea.

Noua elită nu poate fi considerată ca monolitică, dar disensiunile sînt cu totul altele, decît în perioada 1991-1993. La Moscova, lupta nu se mai desfăşoară între legislativ şi executiv. Bătălia s-a deplasat în interiorul executivului. Bineînţeles, există fricţiuni între aparatul prezidenţial şi cel al primului-ministru Viktor Cernomîrdin; dar nu această rivalitate este importantă. De fapt, echipa prezidenţială, guvernul şi aparatul de stat sînt scindate în grupări de interese, fracţiuni şi mişcări politice care se înfruntă. Chiar şi armata ca instituţie este divizată, după cum o dovedeşte prezenţa generalilor pe liste diferite la alegerile din 17 decembrie '95. Formaţiunile care luptă pentru putere şi pentru controlul instituţiilor guvernamentale sînt grupări politice, grupuri de interese, lobby-uri sau clanuri. Cele mai puternice dintre acestea prezintă următoarele trăsături comune:

- regruparea în spatele unei personalităţi politice care are legături bune cu cele mai importante structuri financiare, comerciale şi industriale.
- acces asigurat la mijloacele de dobîndire şi de răspîndire a informaţiei.
- controlul unor formaţiuni militare (de stat sau private).

Deşi toate clanurile întreţin legături cu deputaţii din Duma, Parlamentul şi fracţiunile sale (comuniştii, naţionaliştii, centriştii sau democraţii) n-au o influenţă deosebită. Cele mai importante clanuri sînt:

- Clanul petrolului şi gazelor condus de Viktor Cernomîrdin, a cărui bază este imensul monopol al gazelor Gazprom şi alte companii afiliate;
- Cel denumit "grupul Moscova", care îl are în frunte pe Iuri Luijkov (primarul Moscovei) avînd acces la imensul potenţial financiar şi industrial al capitalei;
- Clanul Korjakov-Barsukov-Soskveţ (adică şeful serviciului prezidenţial de securitate, directorul Serviciului federal al securităţii - fostul KGB - şi primul viceprim-ministru). Acest clan se sprijină pe unele întreprinderi din complexul militar-industrial, industria metalelor preţioase şi strategice;
- pro-occidentalii, regrupaţi în jurul lui Serghei Filatov, şeful administraţiei prezidenţiale, şi Anatoli Ciubais celălalt prim-viceprim-ministru (demisionar după alegeri - n.r.). Puterea lor se sprijină pe controlul statului asupra patrimoniului şi pe legăturile cu organismele financiare internaţionale.

Situaţia de la nivelul naţional se repetă în eşaloanele locale, într-o modalitate mai puţin complexă, aşa cum e şi firesc, în republicile etnice domină regimurile patriarhale, reprezentînd grupul etnic principal şi avînd în centru un clan politic emanat de acest grup. În regiunile şi districtele Rusiei structura economică determină aproape totul. Cu cît economia este mai diversificată, cu atît elita este mai puţin unită. Iar uneori elita locală este foarte legată de clanurile moscovite, pentru că marile întreprinderi din regiunile lor sînt unităţi dintr-un lanţ de producţie industrială controlat de clan (...).

Nici unul dintre aceste clanuri nu doreşte ca în domeniul economic să se revină la sistemul de comandă sovietic, dar toţi ar dori să-şi întărească controlul asupra proprietăţii şi asupra economiei de piaţă. Linia despărţitoare nu trece printre partizanii şi adversarii reformelor, ci între cei care doresc să integreze cît mai repede posibil Rusia în economia mondială şi cei care doresc să înceapă prin edificarea unei economii proprii în Rusia şi de abia apoi să se insereze în procesul de integrare, sau, mai simplu, între liberschimbişti şi protecţionişti. În ceea ce priveşte politica externă, alternativa este mai curînd de formă, decît de fond. Preocuparea pentru fermitate în apărarea intereselor naţionale este prezentă la toţi şi în problemele securităţii europene şi ale extinderii NATO şi în privinţa războiului în fosta Iugoslavie. Nici unul dintre clanuri nu uită că, dacă forţa Rusiei se restrînge, se vor limita şi prerogativele ţării şi ambiţiile vor trebui dimensionate pe măsură. (...)

Thomas GRAHAM
prim secretar al ambasadei S.U.A. la Moscova
(Nezavisimaia Gazeta-Moscova)

Patronii au profitat de liberalism şi devin patrioţi

La alegerile legislative din 1993, şefii de întreprinderi se înghesuiau să sponsorizeze partidul Opţiunea Rusă (formaţiunea liberal democrată a lui Egor Gaidar, pînă atunci preponderentă în Duma) sau alte grupări "occidentaliste". La alegerile din 1995 banii lor au mers în alte direcţii. O ploaie de aur a fertilizat organizaţiile patriotice, în special pe cele "moderate". Această reconversiune nu a fost provocată de victoria unei neexistente "burghezii naţionale" asupra la fel de inexistentei "burghezii comprador" (noile capitaluri ale "trădătorilor" cărora li s-a reproşat că s-au îmbogăţit vînzînd pe nimica străinilor bogăţia naţională). Patriotismul de azi se leagă direct de occidentalismul de ieri. "Noii ruşi" au devenit prea bogaţi pentru a continua să promoveze liberalismul politic şi economic. De fapt, ei n-au îndrăgit niciodată Occidentul: le plăceau doar conturile lor în băncile străine. Acum ei dau dovadă de o dragoste nepărmurită pentru proprietăţile imobiliare ruseşti. Le este imposibil să ducă totul în străinătate sau să-şi risipească toată averea în restaurante de lux. De altfel, majoritatea băncilor elveţiene nu dau mai mult de 7% profit. În Rusia, în pofida tuturor discuţiilor pe tema "schimbărilor nu mai sînt ce au fost odată" se mai pot obţine profituri între 50-100%. Iar unui om de afaceri rus îi e greu să facă business în Occident: nu ştie cum să manipuleze mita, cum să eludeze fiscul, legile sînt mai stricte.

Noii capitalişti nu mai au nevoie de democraţie

În acelaşi timp îşi dau seama că în Rusia, politica de stat face cumpărarea întreprinderilor mai rentabilă decît în străinătate. Deoarece, dacă preţul clădirilor a ajuns în unele locuri la fel de ridicat ca în Occident, întreprinderile pot fi dobîndite pe nimica. Şi noii proprietari încep brusc să-şi iubească patria, locul unde se află domeniile lor, uzinele şi birourile lor. Desigur, nu pot investi în reconstrucţia vechilor fabrici sau să construiască unele noi, neavînd suficienţi bani. Şi dacă pot cumpăra ceea ce există pe nimic, e imposibil să obţii credite pentru construcţia unui atelier nou şi pentru echiparea lui cu utilaje occidentale. Rămîne soluţia exploatării cu mai multă sau mai puţină îndemînare a întreprinderilor existente, ameliorîndu-le cît de cît. Desigur cu ajutorul fanteziei ne putem imagina un rus acum bogat, care, conştient de toate acestea, s-ar putea impregna de spiritul protestant, consacrîndu-şi zece ani banii pentru modernizarea unui atelier, mîncînd doar pîine şi bînd doar apă, sperînd că nepoţii lui vor avea parte de profit. Dar majoritatea noilor bogătaşi adoptă o soluţie mult mai simplă: devin patrioţi.

Cei care ieri solicitau deschiderea maximă a economiei şi se extaziau în faţa valorilor liberale cer acum apărarea producătorilor autohtoni şi intervenţia statului. Au nevoie de protecţionism pentru ca utilajele lor vechi să continue să funcţioneze şi să poată plasa rezultatele unei producţii incapabile să facă faţă concurenţei. La început au folosit statul pentru a pune mîna pe proprietăţi, cînd nu aveau mijloacele necesare, şi acum vor să-l utilizeze în continuare pentru a apăra ceea ce au dobîndit.

Teoreticienii "socialismului de piaţă" consideră că statul trebuie să se ocupe de problemele strategice iar economia privată să regleze problemele de detaliu. Dimpotrivă, noii bogătaşi ruşi cred că statul trebuie să se ocupe de multitudinea problemelor mici pe care ei sînt incapabili să le rezolve, în timp ce ei vor continua să deţină monopolul opţiunilor strategice. Şi pentru că această elită nu este omogenă, fiecare grup de interese se străduieşte să-şi însuşească bucăţi cît mai mari din proprietatea statului. Nu trebuie să ni-i închipuim pe noii ruşi ca pe nişte scelerati care n-au alt scop decît umilirea compatrioţilor lor, dar dacă ei s-ar lansa în cheltuieli destinate rezolvării "problemelor altora" nu le-ar mai rămîne nici un ban. Şi dacă nu vor ajunge banii pentru programele sociale, nu mai rămîne decît reorganizarea poliţiei.

Cît timp priveau înspre Occident, puţin le păsa de menţinerea ordinii în Rusia. Democraţia era chiar preferabilă, pentru că le era mai uşor s-o şteargă înspre o ţară liberă. Acum au nevoie de o guvernare puternică, capabilă să le apere interesele. Vor putea profita de pe urma valorilor liberale ale Occidentului, de cîte ori vor călători în afara frontierelor. Aşa au început ei să-i susţină pe politicienii naţionalişti care istorisesc poveşti oribile despre influenţa nefastă a străinilor. Noii ruşi, la început sponsori, devin acum purtătorii de idei ai celor pe care îi finanţează. După o evoluţie care durează aproximativ un an, un om de afaceri liberal poate deveni un fascist obişnuit. Este absolut logic.

Boris KAGARLITSKI
Vek - Moscova

Gazprom

● Primul producător mondial de gaz - 570 de miliarde de metri cubi extraşi în 1994, dintre care 529 din Nordul Siberiei ● Asigură 80% din aprovizionarea Europei - inclusiv Rusia - şi o treime din cea a Franţei ● Reţeaua de conducte prin care se transportă gazul are o lungime de 145.000 de kilometri. ● Flota de avioane şi elicoptere are 45 de aparate ● Posedă enorme exploatări agricole, sere; se spune că Gazprom este o ţară de sine stătătoare pentru că vrea şi poate să facă totul el însuşi ● Cifra veniturilor este bineînţeles secretă, dar se crede că Gazpromul aduce o treime din devizele convertibile ale ţării ● Comparate cu celelalte salarii, veniturile angajaţilor de la Gazprom sînt impresionante: peste 2000 de franci francezi pe lună pentru muncitorii care lucrează la zăcămintele din Nordul îndepărtat ● În total, întreprinderea are 300.000 de salariaţi.

Fostul director al Gazpromului este acum prim-ministru. Actualul director se numeşte Rem (acronim de la Revoluţie, Engels, Marx) Ivanovici Viakirev, 61 de ani, fost muncitor fruntaş, cu un curriculum vitae specific epocii Brejnev. Ce politică face? "Gazpromul nu aparţine nici unui partid şi nici un partid nu aparţine Gazpromului".

(După **Le Nouvel Observateur** - 7-13 dec. 1995)

Pagină realizată de
Magdalena BOIANGIU

TREPTELE NEPĂSĂRII

– Convorbire cu dna Zamfira IONESCU, asistentă principală, secţia Ortopedie, Spitalul Clinic de Urgenţă –

Acceptăm indiferenţa atîta vreme cît putem s-o practicăm noi înşine fără vreo sancţiune sau pagubă. Catastrofa, dacă din asta o fi să se tragă, e a viitorului: să trăim pînă atunci. Deocamdată trebuie să ne descurcăm astăzi între "ce-ţi pasă" şi "lasă că n-o fi foc".

Dar dacă tocmai astăzi e ziua în care ne confruntăm cu suferinţa?...

O trecere întîmplătoare pe la Urgenţă, căutînd pe cineva internat într-unul din saloane. Atmosferă de front: grabă, personal excedat, neatent la întrebări, răspunzînd în fugă sau deloc, curent, bănci desfundate, clanţe întoarse sau atîrnînd doar într-un cui la unele grupuri sanitare, paturi supraaglomerate, tărgi care, deşi se spune că sînt foarte funcţionale, seamănă mai mult cu nişte sănii polare uzate decît cu aparatura modernă. Numărul centralei spitalului înscris în cartea de telefon nu mai e valabil; pentru aflarea celui nou – 212.01.07, lungi, răbdătoare apeluri la ocupatul 930. (În cel puţin trei cotidiane bucureştene revoltate de "starea deplorabilă a societăţii noastre" – se publică zilnic trei telefoane erotice: "te aştept", "ia-mă, te vreau", "vise fierbinţi" – non stop).

Întîlnim urgenţa suferinţei şi cea a intervenţiei prompte, calificate, în luptă cu "indiferenţa condiţiilor". Cum se vede nepăsarea din acest loc? Cu ce efecte (secundare) asupra eficienţei actului medical? Stăm de vorbă cu dna Zamfira Ionescu, asistentă principală la secţia Ortopedie 3 a Spitalului Clinic de Urgenţă Bucureşti.

La ce sîntem indiferenţi?

Stimată doamnă Zamfira Ionescu, a devenit aproape normal(?!) să fim absenţi la ceea ce nu ni se pare de folos personal şi imediat, indiferenţi la ceilalţi, dar niciodată la noi înşine...

Zamfira Ionescu: Vă contrazic. Eu cred că am ajuns indiferenţi întîi la noi înşine, cel puţin aşa văd lucrurile, după 21 de ani de profesie, martoră la felul cum îşi trăiesc românii suferinţa. Ce mă intrigă e că pacienţii sînt foarte indiferenţi, apatici chiar. Nu pot să spun că-şi suportă suferinţa cu demnitate, asta ar însemna alegerea unei atitudini. Nu sînt revoltaţi, adică n-au speranţă; asta-i caracterizează. Vine un străin: suferinţă ca a lui n-are nimeni. Vine un rrom, să-i spunem pe numele nou, adică nu vine unul, sosește satul întreg cu un pacient, aproape toţi oamenii din aceeaşi localitate cărora ştiu eu cît le pasă în adevăr de unul de-al lor? Habar n-am, dar sosește toată comunitatea în păr. Mentalitatea de marginalizaţi îi face solidari în suferinţă şi în pretenţii, chit că unele sfidează bunul-simţ. La noi, ceilalţi, capacitatea de îndurare e prost plasată. Fiecare ar trebui să priceapă că şi el, cetăţean obişnuit, are drepturi pe lumea asta. Sau în ţara asta. Atenţia la propria persoană ar conta ca un element pozitiv.

Compasiunea care li se arată bolnavilor n-ar fi un prim-pas pentru ieşirea din această indiferenţă?

Compasiunea e consolantă mai mult pentru mine decît pentru celălalt; l-am compătimit, se cheamă că mi-am îndeplinit obligaţiile. Dar n-am mişcat nimic. Sensibilitatea o ai sau nu o ai şi se mai şi toceşte văzînd atîtea. Primordial în cazul nostru mi se pare sentimentul datoriei. Sigur, pe unii pacienţi îi îngrijeşti din obligaţie, pe alţii fiindcă sînt sensibili, cooperanţi, atenţi la cei din preajmă; pentru ei lucrezi cu drag. Datoria e în afara discuţiei; bineînţeles că depinde şi de la cine o deprinzi întîi, cine-i modelul. Pentru mine a fost prof. dr. Costin Carp; civilizaţia şi discreţia sa nu-şi găsesc egal, în ce mă priveşte. Cum ştia el să vadă, felul în care făcea un reproş – chiar faptul că îi dădea o anumită solemnitate, chemîndu-te în cabinet şi vorbindu-ţi fără să ridice vocea, cu argumente precise; ce mai, îngheţai de ruşine cînd te prindea pe picior greşit. "Indiferenţa condiţiilor de lucru", cum aţi numit-o, nu era o explicaţie în faţa lui. Din punct de vedere al dotărilor şi mai ales al pretenţiilor, Urgenţa nu prea are motive de laudă, nici înainte nici acum. Deşi noi sîntem mai "pompaţi" în comparaţie cu alte spitale. Însă ne împiedicăm de "amănunte": avem seringi de unică folosinţă dar mănuşi n-avem, de exemplu. Şi, conform normelor, la fiecare recoltare ar trebui să folosim o pereche nouă. De unde?

Cu ce imagine a indiferenţei vă confruntaţi cel mai des?

A mizeriei. Materiale, sociale, individuale, de "genă" – o fi una anumită? – să zic aşa. Să luăm cazul tinerilor care ajung la noi în urma ingurgitării de substanţe toxice sau de supradoze de medicamente (neatenţie? tentativă de sinucidere rar recunoscută – poate şi fiindcă nu e consemnată ca atare?) Care-s motivele? Pe vremea lui Ceauşescu – amorul contrariat, urmările – sarcini la minore etc., neînţelegerile cu părinţii privind relaţia sentimentală etc. Am avut pe-atunci o pacientă, o puştoaică, adusă în pragul disperării de taică-său care o snopea în bătăi fiindcă rămăsese gravidă. S-a sinucis. Taică-său era un fel de "brută onorabilă", unul de-ăla care nu poate privi cu indiferenţă "opinia mahalalei"; chinuirea fiicei lui da, iar moartea... "şi pe ea şi pe copil i-a luat Dumnezeu... Ce să-i faci?". Astăzi momentele de disperare ale tinerilor ţin strict de ziua de mîine. Ei simt că n-au viitor. Insatisfacţiile, frustrările, lipsa de speranţă în procurarea unei locuinţe, conflictele de-acasă, şomajul, lucrul la negru la patroni care nu le fac carte de muncă – toate astea-i descumpănesc. Şi recurg la gesturi disperate într-un procent mai mare decît altădată, aşa mi se pare. Suferinţa din dragoste nu mai face victime, ca înainte. Încearcă să-şi pună capăt zilelor – chiar dacă n-o recunosc deschis – femeile maltratate de bărbaţi – destule şi înainte şi acum – şi bătrînii singuri. Şi să vă mai spun ceva curios numai în aparenţă. La unii, mizeria asta fizică, directă, indiferenţa degradantă pare → sau este, poate? – şi un efect al "dependenţei de altcineva" în care au fost îndemnaţi să creadă. Totul să ţi se "dea", nici un efort propriu n-ai de făcut. Se poate să vii la spital plin de păduchi, de purici, de rîie căprească – nu vorbesc aici de boschetari; ei n-au unde să-şi poarte de grijă. Dar să vii în starea asta dintr-o casă, om întreg, pe picioare – nici bătrîn – 65 de ani! – şi s-aştepţi să te spele infirmierele? Înseamnă să fii indiferent pîn-la Dumnezeu; nici nu mai ştiu dacă întîi cu tine şi pe urmă cu alţii sau invers. Şi ştiţi care-i chestiunea? Acest tip de oameni n-au trăit în peşteri, nici în deşert: ei au sau au avut o meserie, o pîine, un loc de muncă. Au fost plătiţi să facă o treabă anume şi au răspuns de ceva. Cum au pus ei la inimă problemele altora cînd a depins de ei soarta cuiva? Producători de indiferenţă, răspînditori de indiferenţă...Chiar în spital se poartă ca-n ţara nimănui. Măresc şi ei nepăsarea de care, pînă la urmă, tot ei înşişi se plîng.

Cît ne pasă de cei din jur

Mai există oameni "uitaţi prin spitale" deşi au familie?

Ne-a venit odată un accidentat grav, dispărut de cîteva luni de la domiciliu. Părea bolnav psihic. La un moment dat, aflînd că are un frate procuror în Iaşi – o colegă de-a mea l-a sunat să-i anunţe situaţia bolnavului. Răspunsul? "Doamnă, n-aţi putea să sunaţi dvs. la... şi la... notaţi telefoanele" (adică la ceilalţi 6 fraţi, atîţia erau toţi şi cu situaţii foarte bune!). Cît a fost internat n-a venit nimeni să-l vadă. L-am transferat, ca pe un obiect, la un spital din Iaşi, fiindcă de-acolo era. Familia n-a ridicat un deget. În general, uitate sînt femeile. Ele, cînd au pe cineva internat, vin încărcate de hrană, de schimburi, obosite moarte după servici, treabă acasă, îngrijirea copiilor, şi se canonesc pe cîte-un scaun, de veghe la patul bolnavilor. Bărbaţii? În toată cariera mea am văzut – mari şi laţi – trei bărbaţi veghindu-şi soţiile. Niciodată vreunul venind să stea, o noapte măcar, la patul mamei.

Indiferenţa contaminează?

Pe cine n-are în el tendinţa de nepăsare, nu, nu-l contaminează. Cum nici pe cel lipsit de bun-simţ un exemplu frumos nu-l mişcă. Aveam cîndva două paciente, cu paturi învecinate: prima o doamnă paralizată de 15 ani, cu multiple intervenţii la coloană. Pînă la mijloc – o cadră de femeie. Avea 40 de ani şi părea soră cu fiică-sa. Alături, o fostă casieriţă de alimentară, în timpul liber prostituată, pusă la dispoziţia grupărilor străine care se "şcoleau" la noi pe timpul lui Ceauşescu. Aşa cel puţin spunea ea: avusese legături cu tot felul de străini "coloraţi", obligată fiind de Securitate. Fusese victima unui accident de maşină şi i se vindeca foarte greu un picior. Turba că pierde "bani buni", clocotea de energie neconsumată. Dar nu s-ar fi spălat în nici un caz din proprie iniţiativă. Doamna paralizată cerea un lighenaş şi-şi îngrijea corpul, ajutată de fiica sa, aproape ca-ntr-un ritual. Ascunse sub pătură, bazinul şi picioarele arătau ca ale unui schelet, funcţiile fiziologice erau ajutate de aparate. După Revoluţie, casieriţa-damă a plecat val-vîrtej din spital, cu piciorul nevindecat, în atele, a făcut Turcia, şi-a vîndut unul din copii (mulatru) unei familii de canadieni, s-a aranjat... Tot indiferentă la higienă – deşi s-a umplut de bani.

Credeţi că, într-un fel, prosperitatea materială va amenda indiferenţa, îi va reduce măcar sfera de manifestare?

Doamnă, vorbim despre oameni... Cum s-o reducă, mai ales cînd sînt în joc banii? Vă spun o întîmplare veche, de pe cînd lucram la cardiologie, la terapie intensivă. Primim o pacientă de 35 de ani aflată într-o criză severă de inimă. Nu ştiu unde-o prinsese – pe stradă, la slujbă, oricum avea cercei, inele, un medalion. În general, noi predăm imediat obiectele de valoare rudelor, nu putem răspunde de ele. Aici n-a mai fost cazul. Le strîngea soţul, foarte grăbit. "De ce mi le iei, crezi că mor aici?" Nu i-a răspuns; am intervenit noi cu explicaţia. Nu ne-a crezut. Nu tîrziu a făcut un stop cardiac şi a murit. Sigur, motivul principal a fost starea ei gravă: dar şi tăcerea, indiferenţa lui a sensibilizat-o pînă la groază, cred. Ce ziceţi: să descoperi indiferenţa celuilalt pe patul de suferinţă... Sau nu numai atunci, dar pînă şi în asemenea împrejurare... Pe de altă parte, stau şi mă gîndesc că unii respectă numai ceea ce plătesc obligatoriu. Asta ca să mă-ntorc la problema banilor. Dacă s-ar face cum trebuie legea asigurărilor sociale şi omul ar plăti o cotă parte pentru asistenţa medicală, cred că şi "indiferenţa condiţiilor" s-ar reduce mult, ba şi resemnarea, apatia oamenilor faţă de suferinţă s-ar schimba: cînd plăteşti, îţi simţi dreptul, ştii să-l cauţi, să-l pretinzi. Acum, lumea nu prea are alternativă, deşi, să fim drepţi, nici în sănătate multe nu mai sînt gratuite. Nepăsarea faţă de noi înşine sau faţă de ceilalţi e încurajată şi de climatul social.

Putem vorbi despre indiferenţa travestită în contrariul său, aparentul interes ori mila de circumstanţă?

Cît vreţi... Este adusă într-un salon de femei, anume cu lume puţină, o fată de 19 ani victimă a unui viol. A fost răpită din staţia de metrou, de lîngă prietenul ei, pe care l-au bătut, l-au pus la pămînt nişte animale cu un ARO. Au dus-o în cîteva apartamente, au violat-o cu perversiuni, i-au transmis boli venerice. Sechestrată un timp, fata a reuşit să scape aruncîndu-se de la etajul II, într-o clipă de neatenţie a brutelor care o păzeau. În salon a venit într-o zi cineva, de la poliţie sau de la procuratură, să-i ia o declaraţie. Colegele de salon – două femei în putere, mame amîndouă, care pînă atunci se plimbau în voie pe coridoare, făceau vizite la alte bolnave, nu se dădeau duse atunci din cameră cu nici un preţ. Am crezut că le-a uluit suferinţa, amănuntele groaznice pe care le aflau de la fata sleită de puteri, ruşinată să povestească faţă de martori despre nenorocirea ei. I se uscase gura, înghiţea în sec, a cerut o cană cu apă. Am zis şi eu: "daţi-i o cană, doamnelor, v-aduc eu mîine alta de-acasă, sau un borcan, că tot îl aruncaţi". N-au mişcat, dar nici n-au plecat: aşteptau noi orori... Cu orice risc – putea avea fractură de coloană – am chemat brancardierul şi-am cărat fata într-o cameră de raport să poată omul ăla să-i asculte plîngerea în linişte. Nu că n-aş fi putut să-i aduc eu o cană cu apă din altă parte. Dar trebuia s-o scot din acel viespar, din zona de nesimţire agresivă instalată în salon. Să le fi cerut celor două femei să iasă, tocmai atunci le-ar fi apucat un rău mimat, ce le-ar fi ţintuit, moţ, pe paturi! Indiferenţa – asta-i cea mai rea lipsă de educaţie: a sufletului. Încolo, poţi să ai cîte maniere vrei; e vorba de un simplu dresaj, care se prinde şi de animale.

Mai apare, cîteodată, o întîmplare neprevăzută şi-i surprinde pe cîte unii de-ăştia împietriţi; dar puţin. Acum, de sărbători, au venit în spital studenţii de la teologie, baptiştii, să colinde bolnavilor. Mă credeţi c-au fost saloane care n-au vrut să-i primească, se făceau că dorm, nu cumva să-i coste cine ştie ce sumă colindul? Alţii, mai omenoşi, au ieşit să-i asculte. Tinerii cîntau superb, ca Madrigalul, piese puţin auzite de obicei. La sfîrşit, tot ei le-au dat bolnavilor cîte-un pachetel c-o ciocolată bună, c-o portocală, le-au oferit Biblii, pliante frumoase cu locurile sfinte. A fost ca o palmă dată de Dumnezeu. Le părea rău pe urmă şi ălorlalţi că nu i-au primit, dar... nu ca o ruşine, ci ca o pagubă. Dar pot fi înţeleşi şi ei, pînă la urmă. Aprobaţi – nu, Doamne fereşte! Frica de ieri le-a rămas în oase, frica de ziua de mîine îi chinuie. Cum să se poarte altfel în prezent, decît apăraţi de indiferenţă, chiar dacă nu-s toţi nepăsători din fire?

Pagină realizată de

Tita CHIPER

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Mihai BOTEZ, Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Tita CHIPER
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
TEHNOREDACTARE: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tiparul executat la A.P.P. Bucureşti

● Anul IV ● Nr. 157 ● 12-18 ianuarie 1996 ●

Anul IV
nr. 158
19-25 ianuarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

LEGEA ELECTORALĂ

© C. Bumbut

„Din două
una, dați-mi
voie:
ori să se
revizuiască,
primesc!
dar să nu
se schimbe
nimica;
ori să nu se
revizuiască,
primesc!
dar atunci să
se schimbe
pe ici
pe colo,
și anume
în punctele...
esențiale...
Din această
dilemă nu
puteți ieși...
Am zis!"

I. L. CARAGIALE
„O scrisoare pierdută",
actul III, scena 1

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Argument

Relativ de curînd a curs multă cerneală cînd un primar PNŢCD a trecut, cu arme şi bagaje, în tabăra PSM. Cazul este cu atît mai grav - dar simptomatic pentru fluiditatea societăţii româneşti -, cu cît aici nu era vorba de o simplă "ajustare" în cadrul unei doctrine (vezi frecventele tribulaţii ale liberalilor), ci de o reorientare structurală, cel puţin teoretic, de la dreapta la stînga. Şi totuşi...

Aflaţi la începutul unui nou an electoral - cînd urmează a se desfăşura atît alegeri locale, cît şi legislative şi prezidenţiale - este firesc să ne întrebăm "eu cu cine votez?" Dar, înainte de a fi turmentaţi de această întrebare, înainte de a ne hotărî cărui candidat sau cărui partid îi vom acorda sufragiul - ceea ce ridică problema, teoretic şi practic complicată, a votului uninominal sau de listă -, iată că ne izbim de o altă dilemă: "în baza a ce trebuie să votez?" Dificultatea este sporită şi de inexistenţa unei legi referitoare la partidele politice. Şi, cum forul legislativ, altminteri destul de limbut, pare a manifesta o încetineală de-a dreptul suspectă în discutarea şi aprobarea unei legislaţii corespunzătoare, ne vedem siliţi să luăm în considerare ceea ce avem pînă acum.

Este adevărat că există o Lege (70/1991) privind alegerile locale, dar ea a fost aprobată înaintea Constituţiei şi a Legii 68/1992 (în vederea organizării "parlamentarelor") - de unde unele incongruenţe cu aceste acte normative - şi, aplicată la alegerile anterioare (februarie 1992), şi-a dezvăluit limitele care au produs dificultăţi şi nemulţumiri justificate atît în organizarea cît şi în desfăşurarea campaniei electorale şi a alegerilor propriu-zise. De unde necesitatea unei noi legi care să modifice şi să completeze prevederile celei deja existente. Amendamentele la legea alegerilor locale, prezentate sub formă de hotărîre guvernamentală, au fost dezbătute şi aprobate de Senat, dar pînă la promulgarea legii mai e cale lungă, ea urmînd să treacă prin Cameră unde, în mod sigur, va mai suferi anumite schimbări, pe ici pe colo. Problema e că ne aflăm deja în ianuarie, parlamentul e "în vacanţă", iar alegerile ar trebui să aibă loc în primăvară, în aprilie. Şi cum românul e un tip bănuitor - ştie el ce ştie -, se insinuează suspiciunea că această zăbavă nu e chiar atît de inocentă precum pare, aleşii noştri aşteptînd, probabil, unele "clarificări", necesare atît în rîndurile opoziţiei, cît şi în ale puterii. Oricum ar fi, dincolo de un exerciţiu democratic, alegerile locale vor reprezenta un test al perioadei de tranziţie, care să ia pulsul societăţii civile şi să exprime - infinit mai fidel decît orice sondaj de opinie - orientarea politică a cetăţeanului. Poate tocmai de aceea şi analiştii şi oamenii politici sînt destul de rezervaţi în a face aprecieri tranşante, aşteptînd mai întîi definitivarea cadrului legislativ şi - în ce priveşte alegerile parlamentare - rezultatele scrutinului local. Iar cetăţeanul de rînd aşteaptă şi el, nădăjduind în mai bine, dar, ca tot omul păţit, fără să tragă mari speranţe că un nou primar şi un nou consiliu local (ca să ne limităm la viitorul apropiat) vor şti să dea de capăt întrebărilor şi problemelor cu care ne confruntăm zi de zi. (I.C.)

Vom intra oare în normalitate în 1996?

În România, alegerile locale nu ocupă încă locul cuvenit într-un stat democratic modern. Autonomia locală este una din tradiţionalele "forme fără fond", într-o ţară ale cărei structuri centraliste au fost păstrate cu sfinţenie de toate regimurile, iar mentalitatea centralistă rămîne dominantă în opinia publică.

Şi totuşi, alegerile locale din 1992 au constituit un fenomen promiţător: opoziţia a învins în oraşe, în frunte cu Bucureştiul. Cred că dacă ea nu adopta o strategie paseist-monarhistă, ar fi putut cuceri primul loc în alegerile parlamentare. Aceasta ar fi marcat intrarea României în **normalitate:** un guvern de coaliţie CD-PDSR, cu un premier de centru-dreapta. Eu am pledat atunci pentru această formulă politică, socotind-o premisa normalizării vieţii publice în România, deoarece sarcina istorică a revoluţiei a fost şi rămîne instaurarea simbiozei democraţie-piaţă într-un sistem de tip capitalist occidental, iar această sarcină poate fi înfăptuită numai de către un guvern cu un premier care crede sincer în virtuţile acestui tip de societate. Din păcate, electoratul n-a mărşat în această direcţie şi ne-am trezit cu guvernul Văcăroiu, sprijinit de trei moştenitori ai PCR. Spuneam în 1991 că privatizarea la noi seamănă cu un cal priponit şi tot aşa arată şi azi; de restructurarea marii industrii nici nu s-a atins şi cu atît mai puţin se va atinge într-un an electoral, aşa că tranziţia se face de la un salt la altul în valoarea dolarului faţă de leu.

Problema critică a alegerilor din 1996 este: Vor favoriza sau nu intrarea ţării noastre pe făgaşul normalităţii, aşa cum s-a întîmplat în Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia după '89? Abia după ce guvernele de centru-dreapta au iniţiat în mod decisiv reforma economică, au venit la putere formule de centru-stînga (Gyula Horn, Kwasniewski etc.) pentru a restabili echilibrul social. Cam aşa funcţionează caruselul politic în Vest. Să examinăm deci premisele spectrului nostru politic.

În timp ce 1995 a fost anul *dezmembrării* coaliţiilor politice, 1996 se anunţă ca an al *polarizării* forţelor politice. Anul trecut, am asistat la un spectacol politic destul de ciudat: în loc să aibă loc ciocniri între putere şi opoziţie, s-au înregistrat hărţuieli şi certuri între membrii acestora. În CDR, ele s-au înteţit atît de aprig, încît s-a ajuns la ruptură. Trei dintre partide (PL'93, PAC şi PSDR) au părăsit Convenţia. În patrulaterul guvernamental, atacurile PRM împotriva PDSR şi a preşedintelui Iliescu au cunoscut o duritate şi abjecţie care au făcut imposibilă convieţuirea. Cu o şovăială evidentă, partidul de guvernămînt s-a descotorosit de un partener care îi sluţise imaginea atît în ţară, cît şi în străinătate. Dar şi PUNR şi PSM au început să dea ghionturi PDSR-ului. Explicaţia poate fi complexă, inclusiv psihiatrică, dar ceea ce a dezlănţuit ieşirile nervoase pare să fie descoperirea prilejuită de pregătirea campaniei electorale că partenerii se luptă pentru *aceeaşi clientelă electorală*. Cei trei moştenitori ai PCR din arcul guvernamental au refuzat să mai accepte autoritatea tutorelui care le conferise respectabilitate în momentul cînd şi-au dat seama că singura lor tactică pentru a-şi îmbunătăţi palmaresul electoral este să rupă ceva voturi de la PDSR, neavînd nici o şansă de a obţine sufragii la dreapta acestuia. Cuprins de un delir cotrocenist, Vadim Tudor a urcat pe culmile disperării cînd a fost confruntat cu scorul sec al sondajelor publice în favoarea lui Iliescu 38:2! Concluzia pentru viitor mi se pare evidentă: *PDSR nu va mai putea face coaliţie cu moştenitorii PCR*, şi întrucît coaliţie va trebuie să facă cu cineva, a sosit timpul să înceapă a privi în cealaltă direcţie.

În 1996 începe polarizarea. Nemilosul prag de 5% pentru intrarea în Parlament face ca partidele mici să caute cu înfrigurare combinaţii electorale menite a le ajuta să sară pîrleazul. I-a băgat în sperieţi ştirea că în Rusia numai 4 partide au intrat în Duma, iar cu acel eluziv 3% în sus sau în jos al sondajelor pre-electorale nu poţi fi niciodată sigur. PSM a şi cerut o coalizare a stîngii (care o fi aia?), iar vicepreşedintele PUNR Gavra a făcut propuneri ruşinoase pînă şi PD şi PL'93, care nici nu vor să audă de aşa ceva.

Alegerile locale constituie terenul cel mai prielnic pentru testarea valenţelor fiecărui partid şi chiar realizarea unor pacte electorale ad-hoc. *Cine cu cine* să se combine pentru marea confruntare din toamnă? Mari discrepanţe ideologice sau programatice nu prea sînt, aşa încît se poate realiza uşor tradiţionala categorie "Ai noştri". Cam toţi se înghesuie la centru, unde se apreciază că se află grosul votului, deşi nu avem încă acea numeroasă clasă mijlocie care dictează strategii centriste în Occident. Partidele extremiste, fie de dreapta, fie de stînga, nu au curajul să iasă la bătaie cu programe radicale. PRM şi PSM mai trag cîte o "ghiară" Occidentului şi capitalului internaţional dinspre stînga, iar la dreapta numai PL'93 preconizează "eliminarea statului din economie", dar aceasta doar la întîlniri cu businessmani, nu în uzine. Oricum, alegerile locale vor oferi un indiciu dacă 1997 va fi primul an de normalitate după '89.

Silviu BRUCAN

Electoriada şi Guverniseea

Titlul acesta nu încearcă să sugereze nimic. El vrea să spună de-a dreptul că, oricum am prezenta noi lucrurile, lumea priveşte şi percepe *momentul electoral* ca pe o luptă, ca pe un adevărat război, iar *perioada de guvernare*, ca pe un drum lung, plin de peripeţii, pe care învingătorii se întorc de unde au plecat.

În fond, era normal ca, în ambianţa meteopolitică oferită de democraţie, cele două anotimpuri inegale, alegerile şi guvernarea, să capete semnificaţii clare în ochii corpului social, determinînd reacţii adecvate.

Şi nu este deloc lipsită de urmări această perspectivă simplificatoare a cetăţeanului.

În primul rînd, dacă alegerile sînt o luptă, atunci la război ca la război, şi la alegeri ca la alegeri!

Totul fiind permis, şantajul, minciuna, furtul şi violenţa devin pentru cei care participă la luptă, ca şi pentru susţinătorii lor activi de pe margine, mijloace scuzabile. Evident, scuzabile în formulă modernă. Căci nu *scopul* scuză astăzi mijloacele, ci *victoria*. Locul educatorilor cinici de tipul lui Machiaveli a fost luat acum de persoane mai eficace, de antrenorii politici, de managerii de campanie, care au înţeles că, decît să-ţi pregăteşti o rezervă de scopuri nobile, mai bine forţezi o victorie ticăloasă, care te exonerează de orice scuze.

Pentru restul lumii, pentru marea masă de manevră, sentimentele faţă de alegeri nu diferă aproape deloc de cele generate de un război. Lupta electorală nu este înţeleasă de electoratul anonim decît ca un conflict de interese care nu sînt ale lui, ca o luptă pentru ciolan, ca un spectacol scîrbos care, din fericire, nu durează prea mult şi la care ar putea renunţa cu uşurinţă.

Absenteismul la alegeri este deci o formă (greşit înţeleasă, dar reală) de pacifism.

Şi cum acest pacifism aduce întotdeauna un profit uneia din părţile angajate în luptă (care îl stimulează), foarte greu poate fi stopat.

Fără îndoială că lupta electorală are regulile ei şi principala regulă este dată de *legea electorală*. Dar dacă şi aceste reguli devin *mijloace*, scuzate de *victoria de apoi*, ce importanţă mai pot avea ele în ochii celui care asistă neputincios?

Să luăm numai trei exemple legate de apropiatele alegeri locale.

Calculul rezultatelor finale la nivelul unei Circumscripţii electorale se face prin totalizarea rezultatelor de la fiecare Secţie de votare, operaţiune executată cu ajutorul calculatorului pe baza unui program.

Legea electorală nu prevede nimic despre *omologarea unui program special* şi nici despre utilizarea obligatorie, la toate Circumscripţiile din ţară, numai a acelui program, deşi posibilitatea vicierii rezultatelor prin intermediul programului folosit nu poate fi tăgăduită. De asemenea, faptul că legea electorală nu prevede, ca minimă posibilitate de control, nici dreptul fiecărui membru al biroului Secţiei de votare *de a primi o copie a procesuluiverbal pe care l-a semnat după numărarea voturilor*, nici afişarea măcar a unei copii pe geamul Secţiei, ne face să observăm că tocmai aceste rezultate la nivel de Secţie urmează să le totalizeze, pe întreaga Circumscripţie, programul de calculator pe care îl bîrfeam mai sus.

Putem încheia ciclul infernal cu precizarea că, potrivit aceleiaşi legi electorale, nici *contestarea* rezultatelor nu se poate face decît în maximum *48 de ore de la închiderea votării*, timp în care, inutil să mai amintim, rezultatele nu s-au dat publicităţii niciodată, deci ele se pot dovedi, eventual, doar cu copia procesului verbal pe care nu ai dreptul s-o capeţi.

Evident că în aceste condiţii, după un război purtat cu astfel de reguli, electoratul nu poate scăpa de *complexul Penelopei* şi priveşte resemnat guvernarea care urmează ca pe o lungă rătăcire a învingătorilor.

La capătul acestui drum, al aventurii guvernamentale, plină de întîmplări picante în care învingătorii şi-au călcat toate jurămintele, electoratul-Penelop va aştepta cuminte, oferindu-le rătăcitorilor cel mai de preţ semn al fidelităţii sale, iertarea prin vot.

Sigur că vor fi din nou alegeri, sigur că va fi o nouă luptă, şi chiar dacă va cîştiga acelaşi Ulise cu o mică şmecherie (numai el ştie cum se încordează arcul), Penelopa va fi fericită, căci, după cîte s-au întîmplat, nici el, nici ea nu mai sînt aceiaşi. Iată deci că au ales schimbarea.

Iar mie nu îmi mai rămîne decît să închei cu ştiutele cuvinte prin care şi eu o iau, de fapt, de la celălalt capăt:

"Cîntă, zeiţă, mînia..."

Eugen VASILIU

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Cosmopolitism şi autohtonism**
- **Psihanaliza**
- **Starea teatrului**
- **Cultura de massă**

Patriotismul şcolar

© S. Ghetie

În materie de patriotism, nu există pe băncile nici unei şcoli elevi buni şi elevi proşti. Pînă şi corigenţii la istorie trăiesc *istorisirea* trecutului naţional cu patosul inocent cu care orice copil reacţionează la legendă. Cine n-a pălit, încă din cursul primar, auzind despre sinuciderea lui Decebal? Cine n-a trăit momente de identificare pioasă cu îndrăznelile de Făt-Frumos ale lui Mihai Viteazul (detestînd, firește, pe felonii săi asasini), cine n-a urmărit - cu o candoare partizană - luptele dintre "ai noştri" şi "cotropitori", isprăvile lui Ştefan cel Mare (cu drama Războienilor), iscusinţa militară şi politică a lui Mircea cel Bătrîn (de sfatul căruia "n-au ascultat" oştirile apusene adunate la Nicopole), cine, în sfîrşit, poate pretinde că, în fibra lui intimă, nu subzistă încă, mustind de emotivitate, "Pe o stîncă neagră...", "De din vale de Rovine", "Plecat-am nouă din Vaslui...", "Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie...", şi atîtea alte sintagme inimoase, în care Posada, Rovine, Peneş Curcanul, Plevna, Mărăşeşti, polonii, muscalii, nemţii şi turcii, mai ales turcii, stau laolaltă, gata să refacă oricînd, la cel mai mic semn al memoriei, "tabloul vivant" al gloriei autohtone. În acest univers ne-am format cu toţii şi în universuri de acelaşi tip se formează toţi copiii lumii. Pînă la o anumită vîrstă, totul e bine. Vine însă o vreme în care a rămîne blocat la acest nivel al iubirii de ţară e totuna cu a dori să te joci pînă la adînci bătrîneţi de-a uliul şi porumbeii. Vine o vreme cînd emotivităţii copilăreşti trebuie să i se adauge sentimentul matur, cultura temeinică, dragostea de adevăr. Încet-încet, descoperi în Eminescu pagini mai puţin festive şi mai puţin complezente decît cele din "Ce-ţi doresc eu ţie...". Descoperi, de pildă, în publicistica lui, un text ca acesta: "Dar domnilor! mi-e ruşine să fiu român! Dar ce fel de român? Român care vrea a-şi fi însuşit monopolul, privilegiul patriotismului şi-a naţionalităţii - aşa român de paradă mi-e ruşine să fiu. Naţionalitatea trebuie să fie simţită cu inima şi nu vorbită numai cu gura. Ceea ce se simte şi se repectă adînc, se pronunţă arareori!...". Tot astfel, poţi descoperi (dacă ai obiceiul cititului, desigur) pasajele îndurerate ale lui Cantemir despre moldoveni, şarjele lui Caragiale despre "românii verzi", spiritul critic al lui Titu Maiorescu, amărăciunile lui Emil Cioran. Te întîlneşti, apoi, cu isteriile legionare şi cu demagogia comunistă, ambele abuzînd de ideea naţională ca de o monedă ieftină, cu succes electoral garantat. Pe acest fundal, nu-ţi rămîne, dacă eşti om cuminte, decît să te gîndeşti de zece ori înainte de a vorbi despre "patrie". Şi asta nu pentru a nu te compromite pe tine, ci, tocmai, pentru a nu o înjosi pe dînsa. O astfel de precauţie nu semnifică diminuarea sentimentului patriotic, ci sporirea răspunderii naţionale. Începi să-ţi iubeşti ţara ca un adult şi ca un partener dezinteresat. Căci a-ţi iubi ţara numai pe bază de argumente colosale, a-i acorda amorul tău zgomotos numai dacă ea îţi livrează, în schimb, o cantitate suficientă de "eroi", de "măreţie", de "pagini glorioase", e a face negustorie. Iubirea adevărată nu recompensează performanţe. Se bucură de ele, dar rămîne nealterată în absenţa lor. Iubirea adevărată nu e scutită de dezamăgiri, de neputinţe, de nevroze. Important e că nu se lasă niciodată dislocată de aglomerarea lor. Iubirea de ţară e o înzestrare firească a sufletului, ataşat de mediul naşterii sale, aşa cum e ataşat de trup. Tapajul patriotard e altceva: un (discutabil) gen literar în cel mai bun caz, o şmecherie politică alteori, sau, şi mai rău, un afect rudimentar, suficienţa tîmpă, provincială, a mitocanului fudul. Avem nevoie de aşa ceva? Are România nevoie de tagma "zbierătorilor şi dibacilor", de care era excedat Ion Ghica încă din zorii istoriei ei moderne? Ne putem permite, oameni în toată firea cum sîntem, să gîndim şi să ne manifestăm ca nişte şcolari întîrziaţi? Răsfoiesc, din cînd în cînd, unele publicaţii neaoşe şi privesc - tot mai rar - dezbaterile parlamentare. Sînt momente cînd mă cuprinde o spaimă tragi-comică: îmi închipui că, într-o bună zi, s-ar putea să vedem pe dealul Patriarhiei grupuri răzleţe de deputaţi şi senatori fugărindu-se înfierbîntaţi, ca în recreaţia mare, pentru a decide o dată pentru totdeauna care pe care: leşii sau moldovenii, turcii sau plăieşii, dacii sau romanii? Uliii sau porumbeii?

Andrei PLEŞU

Moartea unui preşedinte şi capitalismul

Moartea lui François Mitterrand a răscolit Franţa. Socialiştii, amicii săi politici, au deplîns-o pentru că ei cred că Mitterrand a fost nu doar refondatorul partidului socialist (în urma Congresului de la Epinay din 1971), ci şi preşedintele care a pus capăt "războaielor civile" ce au măcinat Franţa, fără încetare, după Revoluţia de la 1789. Două mandate, zic socialiştii francezi, au fost suficiente pentru a domoli înverşunări vechi de două secole. La moartea lui Mitterrand, adversarii săi politici, conservatori sau liberali, au fost mai discreţi şi mai echilibraţi decît au fost, la noi, adversarii lui Corneliu Coposu, la moartea acestuia: mai precis, nici unul dintre ei nu a descoperit, peste noapte, că era un vechi prieten al defunctului sau vreun admirator - pe cît de înflăcărat, pe atît de secret - al înălţimii sale morale. Eleganţa şi rezonabilitatea francezilor nu se dezmint nici cînd e vorba de moarte: dacă socialiştii au pierdut un Părinte fondator, adversarii lor au văzut dispărînd un concurent tenace.

Nu cred să am căderea să judec, în public, actele lui François Mitterrand: într-adevăr, pe vremea cînd eu intram, nesimţit, în partidul comunist român, preşedintele francez refuza să crediteze regimul lui Ceauşescu, neacceptînd să îl întîlnească pe dictator. Şi asta, cu toate că intonase, entuziast, cu doar cîţiva ani mai înainte, alături de Georges Marchais, *Internaţionala*, pentru a renunţa apoi la alianţa cu comuniştii, făcută înainte de obţinerea primului mandat prezidenţial (1981-1988). Mă simt, de fapt, cu atît mai puţin îndreptăţit să judec actele preşedintelui francez cu cît schimbarea sa de optică politică a fost datorată nu unei fericite detronări a unui regim totalitar, care dă oricui şansa să se schimbe, ci unor împrejurări mult mai puţin brutale şi, într-un sens, mult mai puţin generoase cu cei pe care exteriorul îi poate ajuta să se modifice. Îmi voi îngădui, de aceea, să comentez doar un detaliu al doliului francez. Deşi sînt convins că detaliul respectiv îi va oripila pe cititori, cred că el lămureşte foarte bine sensul schimbării politicii mitterrandiste din anii '80.

Despre ce detaliu e vorba? Imediat după anunţarea veştii morţii fostului preşedinte, s-a aflat că una dintre dorinţele sale ultime a fost aceea de a fi înmormîntat în locul în care se născuse, în micul oraş Jarnac din Garonne. Locuitorii urbei, aşa cum ne-au arătat reportajele televiziunii franceze, îi spuneau încă fostului preşedinte pe numele mic: foşti colegi de şcoală, rude şi simpli cunoscuţi îşi aminteau, emoţionaţi, de clipele petrecute în apropierea omului de stat dispărut. Jarnac a fost însă, preţ de cîteva zile, nu doar un loc al evocărilor pioase, ci şi unul care trăia, din plin, la timpul prezent. Oraşul, menţionat pînă atunci doar la rubrica "lieu de naissance" din biografia preşedintelui Mitterrand, s-a văzut dintr-o dată centrul lumii. Sigur, se ştia de la bun început că înmormîntarea va reuni la Jarnac doar apropiaţii familiei, deci că şefii de state sau de guverne, ca şi politicienii francezi vor rămîne la Paris, la mesa solemnă de la Notre-Dame. Înmormîntarea lui Mitterrand se petrecea totuşi aici, în oraşul părăsit cu decenii în urmă pentru o carieră politică strălucită. Pentru înmormîntare va fi nevoie de flori, şi-au zis atunci florăresele din Jarnac: intervievate de reporteri, vînzătoarele de roze nu îşi puteau ascunde bucuria că vor vinde mai multe flori decît în două septenate. Singurul hotel din oraş, cu o duzină de camere, a afişat complet la cîteva minute după anunţarea morţii preşedintelui. Culmea agitaţiei a fost atinsă în momentul în care în oraş şi-au făcut apariţia ziariştii şi echipele de filmare din întreaga lume: toţi aceşti oameni trebuiau să locuiască undeva, în cele cîteva zile rămase pînă la înmormîntarea devenită eveniment. Iată de ce chiriile au urcat brusc la Jarnac. Bucătăriile restaurantelor s-au animat şi ele, căci călătorii poposiţi aici trebuiau să şi mănînce. Dar, mai ales, cameramanii şi reporterii voiau să găsească locul cel mai bun din care să filmeze şi să comenteze ceremonia mortuară, transmisă în întreaga lume. Au fost căutate cele mai bune plasamente. Ferestrele apropiate de biserica oraşului, casele de pe strada pe care urma să o străbată cortegiul funebru au devenit obiect de negocieri. Televiziunea franceză ne-a prezentat o asemenea negociere: un proprietar, concitadin înlăcrimat al fostului preşedinte socialist, solicita douăzeci de mii de franci, adică vreo patru mii de dolari, pentru închirierea ferestrei de la care un post TV oarecare voia să filmeze. Nu ni s-a spus care a fost rezultatul acestei negocieri şi, de altminteri, acest amănunt contează foarte puţin.

Ştiu că moraliştii, cei care găsesc necesar să apeleze la subţiri principii etice în faţa oricărei împrejurări, vor sări ca arşi citind rîndurile de mai sus. Moartea devenită pretext, ocazie pentru afaceri! Şi chiar pentru cei care îl chemau, cu tandreţe, pe defunct pe numele mic! Îngrozitor! De necrezut! Le propun însă moraliştilor de azi ceea ce un ins, născut la Florenţa pe la 1469, le propunea, într-un alt "context primar", contemporanilor săi ce-şi ziceau tot moralişti. Îi invit deci pe toţi să privească *la verità effettuale della cosa*. Adevărul e că întreprinzătoarele florărese şi tenacii proprietari de imobile sînt tot atît de umani ca şi reporterii veniţi să filmeze ceea ce pentru o zi a îndurerat sufletele democrate din întreaga lume. Interesele susţinute de calitatea de proprietar, ca şi pasiunea înavuţirii sînt la fel de reale ca şi sentimentul numit compasiune sau cel care se cheamă durere. Iar pentru a se manifesta, ele au nevoie, în orice ocazie, de căutarea celui mai bun plasament. Piaţa liberă e formula care rezumă mecanismul reglării optime a acestor interese şi pasiuni.

Fostul preşedinte francez şi-a dorit ca la înmormîntarea sa să asiste nu doar soţia şi fiii legitimi, dar şi amanta şi fiica născută din relaţia extraconjugală. Dorinţa i-a fost respectată. În 1983, ruperea alianţei cu comuniştii s-a datorat înţelegerii faptului banal că unicul sistem economic care poate susţine prosperitatea este piaţa liberă. Mitterrand e primul socialist francez care a acceptat rigorile pieţei, crezînd în eficacitatea sa. De-abia atunci a dorit el ca francezii să rămînă capitalişti, făcînd din această dorinţă program politic. Dorinţa i-a fost respectată. Inclusiv în ziua în care era înmormîntat, în oraşul în pămîntul căruia a ţinut să se întoarcă.

Cristian PREDA

TV (totul de vînzare)

Televiziunea de/pe piaţă (II)

Începusem săptămîna trecută un articol critic, în care încercam să mă apropii oarecum oblic, indirect de ceea ce aş numi *fenomenul Pro TV*. De ce oblic, de ce indirect şi de ce "fenomen"? Pentru că voiam să deduc particularitatea noului post (sau a noii feţe a postului) din ceea ce înţeleg eu din funcţionarea audiovizualului *ca piaţă*. De ce "fenomen"? Pentru că efectiv mi se pare că intenţia declarată a arhitecţilor noului Pro TV este aceea de a provoca un fenomen mai mult sau mai puţin de masă şi de a aplica legile pieţei într-un mod particular, în acelaşi timp spectaculos şi brutal, fără rest. Ajunsesem atunci la concluzia că, efectiv, specificul noului post se bazează pe o exploatare/speculare a stării prezente a societăţii noastre: sărăcia, dacă nu chiar mizeria (ceea ce este, totuşi, altceva). Analiza mea pornea de la ceea ce este cel mai izbitor în proiectul acestui post: un fel de "mituire" seacă a "telectoratului", "cumpărarea" publicului. Care este invitat - fluturîndu-i-se, zilnic, posibilitatea (de fapt, de probabilitate este vorba) de a cîştiga un milion de lei - să se uite non-stop, zi-lumină, dacă mă pot exprima astfel, exclusiv la programele numitului post, indiferent dacă e vorba de seriale, de lung-metraje, de sport, de ştiri etc. **"Te uiţi şi cîştigi"**, sloganul cu care s-a lansat noul Pro TV, a părut, la început, o simpatică şi inofensivă - ba chiar promiţătoare - metaforă: să ne uităm, că avem de ce, *vom fi cîştigaţi!* Aşa am fost lăsaţi să credem o vreme, pînă cînd tropul s-a dus naibii, "poezia" s-a spulberat, şi sloganul cu pricina şi-a dezvelit faţa osoasă de *literă*. Evident, nimeni nu obligă pe nimeni să-şi suspende existenţa, să intre într-un fel de vacanţă frenetică şi să nu mai facă altceva decît să privească Pro TV-ul. Cu atît mai mult cu cît - şi aici e aici - modul de a urmări un program de televiziune pe care îl presupune (nu zic, Doamne fereşte, că îl impune!) concursul **"Te uiţi şi cîştigi"** este unul care are toate şansele să-i transforme pe cei săraci dar ambiţioşi într-un fel de **Rain Man**: nişte bieţi oligofreni de bună voie care, în loc să contemple (nu zic vorbă mare!), adică să urmărească aşa cum se cuvine un film sau un meci, caută să reţină cît mai multe amănunte marginale, secundare, periferice din acestea, căci nu se ştie ce întrebare va fi extrasă mîine dimineaţă din urna cea transparentă... Consecinţa ultimă, implicită, a invitaţiei lansate de Pro TV constituie un fel de revoluţie: de sărăcie, de nevoie, dar şi din atît de omenească patimă - intens aţîţată - a jocului, s-ar putea ca mulţi dintre cei nepreveniţi, neatenţi să devină un fel de roboţi de privit la televizor, nişte aparate de înregistrat exclusiv neesenţialul. Nişte roboţi care nu ar privi decît Pro TV-ul, dar, de fapt, *nimic* din ceea ce acest post difuzează, ci numai replici, numere de maşini, firme de ghete de sport etc. Un talmeş-balmeş de detalii smulse din context, aduse, parcă, de viitură. Aş putea fi de acord să nu mă uit decît la un singur post de televiziune (în fond, pînă în urmă cu nu prea mulţi ani aveam mai multe?...), dar nici programele aceluia să nu le văd cum se cade?! Şi asta pentru ce? Pentru bani? Să stau pînă în crucea nopţii cu ochii spre marginea ecranului, roată, evident nu acolo unde se întîmplă efectiv ceva (vă amintiţi bancul cu membrul de trib care, pus pentru întîia oară în faţa unui film, nu a remarcat altceva decît "găina"?), şi apoi să am grijă să mă scol cu noaptea în cap - nu prea tîrziu, ca să nu întîrzii la slujbă, n-ar fi corect, ar putea părea sabotaj, subminare etc. - şi să ruinez telefonul tot încercînd să prind Pro TV? Nu-i prea mult? Nu-i prea puţin?

© E. Tănjală

Exagerez, firește, dar exclusiv "didactic": nici virușii nu se văd cu ochiul liber, dar ați văzut ce mai bîntuie. Exagerez, redactînd, poate, un soi de scenariu ca pentru **Dukeman** (excelentul serial de animație de sîmbăta după-amiaza). Nu am nimic cu Pro TV-ul, dar e bine ca lucrurile să nu rămînă nespuse. De altfel, sînt aproape convins că nu este vorba decît de o etapă - inițială - de fidelizare a publicului, că, mai devreme sau mai tîrziu, postul cu pricina nu va mai simți nevoia să ne "mituiască" ca să ne determine să-i consumăm produsele. Că, altfel spus, nu se va opri aici. De altfel, deja nu ar mai avea de ce să o facă: în bună măsură, ne uităm la programele pe care ni le oferă pentru ele însele, nu în speranța vreunui eventual cîștig. Căci eu, unul, prefer să mă uit efectiv ca să cîștig. Dar despre cît de cîștigat poți fi privind Pro TV-ul, săptămîna viitoare. Milionul e prea matinal pentru mine, așa că nu-mi rămîne decît să mă aleg și eu cu ce pot: cu programele ca atare. Dintre care unele sînt gata-gata să țină milionul în balanță...

Bogdan GHIU

Economie

1996: consolidarea... consolidării?!

La sitagma *consolidarea stabilităţii* apela Theodor Stolojan cînd visa "creşterea zero". Ceea ce însemna oprirea căderii economice, însoţită de reducerea presiunii inflaţioniste şi de restabilirea echilibrului valutar. Relansarea o vedea abia după consolidarea stării de echilibru. De altfel, a şi lansat binecunoscutul lui program intitulat *"Consolidarea stabilităţii şi a relansării economiei naţionale"*. Explica, atunci, că programul lui are un suport logic, contradicţia în termeni fiind numai aparentă. Pornise de la ideea că "nu mai e posibil să te mulţumeşti să baţi un cui într-o scîndură şi să aştepţi să vezi ce se va întîmpla – crapă ori nu crapă; este nevoie ca rezultatul să fie anticipat". Consolidarea era concepută la nivelul de jos, unde urma să fie oprită prăbuşirea producţiei, a investiţiilor şi a pieţei de consum, constituind baza pe care să fie proiectată redresarea economică. Nu înainte însă de a anticipa rezultatele şi de a analiza consecinţele posibile.

Cabinetul Văcăroiu a preluat sintagma lui Stolojan, pe care continuă s-o ţină în braţe chiar şi în acest ultim an al guvernării sale. Programul pe 1996 al actualului guvern are ca prim obiectiv *consolidarea stabilităţii macroeconomice*. Şi cum, din 1992, cînd s-a instalat în Palatul Victoria, tot consolidează, înseamnă că în '96 se va înfăptui consolidarea... consolidării.

Necazul e că echipa Văcăroiu a lucrat multă vreme la "consolidarea macrostabilizării" folosind canalele inflaţioniste. În '95, însă, a fost forţată calmarea inflaţiei, în unele luni preţurile s-au mişcat într-un ritm de numai 1% sau chiar sub 1%, însă încercarea bruscă de a imprima economiei o altă tendinţă, decît cea pe care o încorporase datorită măsurilor guvernamentale, s-a răzbunat. Către sfîrşitul anului trecut, inflaţia s-a dublat, antrenînd pe spirala ei alte două fluxuri: dobînzile la creditele bancare şi rata schimburilor valutare.

Aşadar, inflaţia îşi vede de drumul ei. Cabinetul Văcăroiu simte însă că nu mai poate amîna decizia schimbării de direcţie şi încearcă să adopte măsuri cardinale în acest ultim an de guvernare. Apropierea confruntărilor electorale, din primăvară şi din toamnă, îi forţează mîna şi îl obligă să reducă motoarele inflaţiei. S-a anticipat că în '96 preţurile nu vor avea o creştere mai mare de 20%.

O întrebare nu poate fi totuşi ocolită: ce se va întîmpla cu şomajul? De multe ori în economie se aplică principiul vaselor comunicante. Potrivit acestui principiu, o politică antiinflaţionistă impune, cel puţin temporar, creşterea şomajului. Ar putea guvernul să-şi asume un astfel de risc într-un an electoral? Şi într-un moment în care partidul de guvernămînt se află în faţa unor necunoscute în privinţa alianţelor?

Fără îndoială că inflaţia a fost un rău necesar. Căderea producţiei, începînd din 1990, căreia i sa adăugat "banchetul creditelor" (acele împrumutiri masive cu dobînzi de 3-4%, acordate de bănci întreprinderilor de stat şi irosite în activităţi ineficiente), risipa de resurse şi continuarea complacerii în necompetitivitate au tăiat aripile oricărei speranţe în redresarea ofertei. În acelaşi timp, economia se confrunta cu o cerere imensă, a cărei solvabilitate era susţinută de surplusul de bani acumulat de populaţie. În condiţiile în care oferta nu putea fi ridicată la nivelul cererii solvabile, singura politică normală era... reducerea cererii. I-a fost încredinţat inflaţiei acest rol, care a devalorizat banii românilor. În timp ce salariile creşteau, puterea lor de cumpărare era tot mai mică. Românii s-au obişnuit să cumpere cu bani tot mai mulţi mărfuri tot mai puţine. În acest fel s-a produs un soi de macrostabilizare între cerere şi ofertă, la nivelul cel mai de jos. În această scîndură au început să fie bătute cuiele relansării. De puţine ori însă s-a anticipat cu exactitate ce se întîmplă cu scîndura: crapă ori nu crapă. Guvernul Văcăroiu a fost sigur că, pe baza consolidărilor din 1994, cînd oferta dădea semne de relansare, piaţa valutară părea să fi atins performanţa stabilizării, iar rezerva de devize liber-convertibile revenise la nivelul din 1989, va putea tura mai repede motoarele economiei în 1995. S-a ales însă cu o supraîncălzire, pentru că rezistenţele nu s-au dovedit a fi destul de puternice.

Ar mai fi de subliniat că limbajul guvernului Văcăroiu devenise molipsitor chiar pentru forurile monetare internaţionale. Reprezentantul FMI la Bucureşti, Joshua Greene, preciza la începutul anului 1995 că "economia României s-a *consolidat* puternic în ultimele 15 luni, înregistrînd importante realizări". Domnia sa vedea posibilă, în 1995, o creştere cu 3-4% a consumului real – primul salt notabil de după 1990. E drept, reprezentantul de atunci al FMI-ului la Bucureşti îşi lua o marjă de prudenţă. În acest sens releva: "Realizarea de către România a potenţialului de creştere în 1995 depinde în mare măsură de aplicarea unor importante schimbări structurale". Patru condiţii erau puse pe tapet: accelerarea privatizării; aprobarea şi implementarea proiectului de lege referitor la insolvabilitatea comercială; restructurarea întreprinderilor care trec prin grave dificultăţi financiare; aprobarea legii concurenţei şi înfiinţarea unei agenţii care să acţioneze în acest domeniu. Deşi istoria nu se scrie cu "dacă", nu putem astăzi să nu ne întrebăm: cum ar fi fost anul economic 1995 dacă... Dacă s-ar fi înfăptuit accelerarea privatizării?... Dacă ar fi fost realizat programul de restructurare?... Dacă aveam o lege a concurenţei?... Dacă legea insolvabilităţii comerciale, ce a intrat în vigoare la 28 august '95, ar fi devenit operaţională măcar prin programul ei de întrajutorare (constituirea acelor asociaţii de creditori care să concureze la salvarea societăţilor devenite insolvabile)?... Cum toate aceste obiective au fost transferate în '96, nu ne rămîne decît să amînăm răspunsurile la aceste întrebări pentru sfîrşitul anului în curs.

Adrian VASILESCU

Sfîrşit de etapă

"Procesul procesului lui Ceauşescu" şi "audierea lui Măgureanu", ultimele încercări publice de a timora în deschiderea competiţiei electorale vîrfurile puterii de după '89, au eşuat cu tam-tam şi cu puţine învăţăminte pentru spectatorii neînregimentaţi politic. Fără să fi rezolvat problema prelungitelor lupte din interiorul multelor noastre servicii secrete, cele două "acţiuni" pregătite minuţios şi prefaţate de "scandalul Iliescu-KGB" + "terasa Anda" încheie însă etapa duplicitarelor alianţe proguvernamentale, deschizînd calea unui nou fel de a vedea, de a înţelege şi de a face "politică naţională". Ceea ce ar fi trebuit să se întîmple în mod firesc acum patru-cinci ani - adică delimitarea de extremismul ceauşist şi încheierea unui pact proreformă între forţele convinse că revoluţia n-a fost "o crimă, rezultat al unui şir de trădări ale intereselor ţării" - s-a produs acum în mod forţat, penibil, dîmboviţean. Preşedintele ţării, preşedintele Senatului, preşedintele comisiei parlamentare de supraveghere a activităţii SRI, preşedinţii partidelor pentru care consolidarea instituţiilor democratice şi integrarea euro-atlantică sînt mai importante decît răzbunările între foşti securişti au înţeles (pe rînd şi din motive diferite) strategia grupărilor extremiste aliate pînă mai ieri la guvernare. După ce ani de zile au respins - iritaţi ori suspectînd "manevre destabilizatoare" - ideea că prin alianţa cu ultranaţionaliştii blochează procesul democratizării şi îşi autosabotează programul politic, liderii PDSR scot acum castanele din foc cu mîna directorului SRI, încercînd să ne convingă că s-au hotărît să pună capăt şantajului practicat de "tabăra Vadim". Nici ex-rezidentul Măgureanu, nici foştii săi adjuncţi demişi din nu se ştie ce motive din funcţii în care fuseseră promovaţi la recomandarea nu se ştie cui, nici senatorii-anchetatori n-au găsit de cuviinţă să clarifice adevărata faţă a acestui conflict : şeful serviciului însărcinat cu apărarea siguranţei naţionale nu este şantajat de azi de ieri şi nu e deloc singurul care a crezut că "lăsîndu-l în pace pe Vadim" (ori cedînd la intervale tot mai scurte presiunilor sale "prieteneşti") poate evita o confruntare decisivă cu efecte imprevizibile. "Înţelegerea politică" încheiată pentru ascunderea trecutului unor reprezentanţi ai actualei puteri a făcut posibilă ascensiunea tuturor marilor şi micilor informatori, intrarea duşmanilor revoluţiei în Parlament, cooptarea antidemocraţilor la guvernare, întreţinerea şi stimularea duşmăniilor interetnice sau interpartinice, ridiculizarea preşedinţiei, perpetuarea spaimelor faţă de complot şi lovituri de stat. De cîte decenii ştia Virgil Măgureanu despre metodele revistei "Săptămîna" în care protejatul său din ultimii ani practica "metoda hărţuielii intelectualilor" şi "terapia fricii", dacă noi toţi ne-am dat seama de ele încă din anii '80? Cînd a citit senatorul PRM pentru prima dată "dosarul de rezident" al adversarului său de azi, dacă orice om cu un dram de minte îşi poate da seama că nimeni nu putea ajunge "întîmplător şi pe nepregătite" la conducerea fostelor cadre ale securităţii? Cît timp vor juca cei doi "apărători ai siguranţei naţionale" scena "revelaţiei reciproce"? Cînd vor apărea pe micile ecrane ca martori ai acuzării ori ai apărării "victimele epurărilor" comandate în ultimii ani de conducerea SRI şi victimele "uraganului România Mare" - de la procurorul Robu la fostul ministru Spiroiu, de la Petre Roman la Mircea Dinescu? Cînd vom afla că "pactul cvadripartit" a fost de fapt un pact al dosarelor şi că Virgil Măgureanu s-a păcălit respectîndu-l pe cel din urmă pînă în momentul în care Adrian Năstase s-a văzut forţat de parteneri să-l denunţe pe cel dintîi? Cum va reacţiona Justiţia - a cărei "atitudine prea îngăduitoare" faţă de "pamfletarul" C.V.Tudor se explică fie prin reflexul docilităţii şi servilismului în faţa puterii, fie prin dorinţa de a-şi ascunde şi proteja turnătorii proprii? Ce se va întîmpla la nivelul instituţiilor centrale şi locale cu multele "cadre de nădejde" infiltrate peste tot "în calitate de aliaţi" şi deţinătoare la această oră de "probe ale corupţiei" ori de "adeziuni ale celor nemulţumiţi"? Ce surprize pot oferi următoarele etape ale luptei electorale orchestrate de SRI cu scopul contracarării securiştilor ceauşişti? Cum se vor distribui de o parte şi de alta a noului front opozanţii de toate culorile, avînd în vedere că unii lucrează de ani de zile pentru ascensiunea taberei vadimiste, mînaţi de ura faţă de putere sau de spaima propriului trecut compromiţător?

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Dezbaterea despre buget

S-ar putea spune că dificultăţile prin care trece Administraţia Statelor Unite (cu excepţia fenomenelor meteorologice) sînt create de ea însăşi: încăpăţînarea Preşedintelui în acceptarea formulei propuse de republicani pentru compensarea deficitului bugetar şi întreruperea activităţii guvernului aproape chenzinal se explică nu printr-o trăsătură de caracter sau prin cine ştie ce devotament ideologic, ci prin convingerea lui că este în consens cu dorinţele alegătorilor. "Revoluţia" preconizată de majoritatea republicană, aleasă la mijlocul mandatului prezidenţial, se încurcă în propria ei contradicţie: pentru a limita puterea Washingtonului, a guvernului federal, trebuie să devii întîi un om puternic în structurile naţionale. Este ceea ce i s-a întîmplat lui Newt Gingrich, nu fără voia lui: personalizarea "Contractului cu America", susţinută printr-o carte pe care a lansat-o de-a lungul şi de-a latul Statelor Unite, l-a pus pe liderul republican în contact direct cu publicul. Or, publicul nu vrea autografe de la un politician care promite un viitor mai bun pentru buget, dar mai rău pentru oamenii concreţi. Cînd nu vrea să se atingă de programele guvernamentale de ajutor medical şi de susţinere a bătrînilor, preşedintele Clinton, ironizat de atîtea ori pentru dorinţa de a fi pe placul tuturor, este de această dată fidel nu numai propriului program, ci şi grijuliu cu dorinţa de a obţine un al doilea mandat. În sondajele care măsoară acceptarea mesajului politic, Clinton îl depăşeşte pe Gingrich.

Retorica antiguvernamentală este foarte populară în rîndul americanilor, care au verificat pe propria lor piele că rezolvarea problemelor "la centru" este mai întotdeauna însoţită de risipă, birocraţie şi avantaje necuvenite. Pe de altă parte, americanii, la fel ca toţi oamenii, aşteaptă ca guvernul să găsească modalităţi pentru a face faţă situaţiilor tensionate sau excepţionale. Conflictul Clinton - Gingrich nu exprimă, de fapt, interesele a categorii diferite de cetăţeni, ci starea schizoidă a fiecărui cetăţean. Generaţiei care a identificat în anii '60-'70 progresul cu perfecţiunea îi este greu să accepte restrîngerile pe care le propun politicienii, fie ei democraţi sau republicani. Pentru că dezbaterea dintre ei se duce pe cifre, nu pe principii. Dar principiul realizării unui buget echilibrat (pînă în anul 2002) nu se potriveşte cu realitatea cheltuielilor mereu mai ridicate pentru sănătate (determinate în bună măsură şi de progresele medicinei din Statele Unite) şi a previziunilor în legătură cu numărul persoanelor în vîrstă care vor avea nevoie de sprijin.

Desigur, s-ar putea spune că Statele Unite suportă consecinţele negative ale propriilor succese: standardele cu care operează cetăţeanul american, dar şi Administraţia, sînt cele dobîndite în perioada în care creşterea bogăţiei personale şi naţionale părea a fi o lege a naturii. După cum arăta Robert J. Sammuelson într-un studiu recent, comparate cu situaţia din Europa occidentală "problemele Americii sînt modeste: în Statele Unite, cheltuielile guvernamentale sînt de 34 la sută din venitul naţional brut, în timp ce ele se ridică la 50 la sută în Germania, 54 - în Franţa şi 67 - în Suedia". Mişcările sociale din Franţa de la sfîrşitul anului trecut, discursurile cancelarului Kohl despre necesitatea de a trăi mai modest dovedesc că şi pe această parte a oceanului cifrele produc dureri de cap mai puternice decît teoriile.

Experimentul comunist a dovedit, printre altele, că întreg poporul nu poate fi întreţinut de către stat decît cu preţul muncii forţate şi al unui nivel de trai scăzut; şi cele mai liberale guvernări au adoptat măsuri menite să compenseze situaţia unor categorii defavorizate. Treptat aceste avantaje s-au extins şi asupra celor cu venituri medii. Şi în Franţa, şi în Statele Unite diminuarea costurilor unor programe guvernamentale se loveşte tocmai de împotrivirea claselor mijlocii care se tem de viitor.

Problemele unui buget echilibrat sînt atît de greu de rezolvat nu pentru că experţii nu se pricep la cifre, ci pentru că aceste cifre trebuie să medieze speranţele şi frica şi, dacă finanţiştii nu vor izbuti, o vor face politicienii lansînd o nouă utopie.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Afaceri trecute şi viitoare, pe cît de multe, pe-atît de-nfloritoare

După ce a mai uitat de sărbători şi după ce "cazul Măgureanu" a intrat în "normalitatea" procedurală românească (adică lung prilej de vorbe şi de ipoteze, de audieri, comunicate şi dezminţiri, fără urmă de demisii, sancţiuni ori decizii clare), ziarele au revenit la subiectele tradiţionale ale ultimilor ani, de la corupţie la scandaluri şi înapoi la corupţie. Pe fondul vechilor afaceri (între care "Credit Bank" a fost din nou în centrul atenţiei), au apărut "cazuri" noi, analizate cu toată atenţia. Despre ce s-a întîmplat la maternitatea din Brăila scrie **Adevărul**, încercînd să identifice responsabilităţile: "E limpede pentru oricine nu e obligat de protocol că tragedii de felul celei de la Brăila se pot oricînd repeta. Deci nu trebuie căutat pe pereţii maternităţii un microb misterios, esenţială este găsirea bolii de care suferă întreaga reţea sanitară" (Val Vâlcu, "*Crucificaţi cu ace de seringă*", 13-14 ianuarie). Dar parcă numai reţeaua sanitară suferă? Celelalte "reţele", "domenii" şi "sectoare" sînt bine mersi? "Ne animă încă prea mult, nevrotic aş spune, ideea cu capra vecinului, fapt pentru care cred că începem să neglijăm nu numai tragedia anilor de dinaintea lui 1989, dar şi şansa libertăţii incontestabile de acum", e de părere Horia Alexandrescu în **Cronica română** din 12 ianuarie. "Parcă nu vedem ce se-ntîmplă în restul Estului şi nici cum revin comuniştii cîntînd «Internaţionala», ne reîntoarcem la turnătorii şi anonime, ba am auzit ieri propunerea de a-l deshuma pe Ceauşescu, pentru a vedea dacă-i chiar el acolo şi, eventual, de a-l reînhuma cu preoţi... Să fim atenţi cum ne jucăm cu focul, că s-ar putea să ne trezim făcînd pe plac tocmai celor de care am scăpat şi după care mă îndoiesc că tînjim!". Cum să tînjim după "cei de care am scăpat", mă rog frumos? Ce sîntem noi? Noi sîntem cetăţeni, sîntem propitari, sîntem onorabili şi privatizaţi în masă; încă nu sîntem acţionari, dar avem cupoane. Numai că "o bună parte din populaţie n-a ştiut că aceste cupoane nu au decît o valoare subînţeleasă, că ele trebuie abia preschimbate în acţiuni. Cînd, în sfîrşit, unii dintre cetăţeni (nu toţi) s-au dezmeticit şi au aflat că hîrtiile primite trebuie abia schimbate pe alte hîrtii şi, îndeosebi, cînd sau trezit în faţa unor formulare care parcă se adresau unor specialişti versaţi în economie şi nu unor oameni cu diverse pregătiri, inclusiv din mediul rural, acţiunea s-a blocat de la sine". Astfel încît Sorin Holban, de la **Jurnalul naţional**, e luat de-un gînd: "Aproape că încep să cred şi eu în existenţa unui «scenariu» de compromitere a privatizării". Dar chiar şi-aşa, cu scenariu, cu privatizarea blocată şi cu formulare de neînţeles, dacă vin apele peste noi ne păstrăm spiritul comunitar; nu se ştie însă dacă el nu se va duce odată cu apele: "E drept că spiritul comunitar trebuie să se manifeste nu doar în situaţii extreme, ci şi în viaţa de zi cu zi, să ne dirijeze acţiunile şi atitudinea faţă de tot ce se întîmplă în jurul nostru, să-l cultivăm prin dragoste faţă de semeni, prin educaţie şi exemplu personal. Existenţa lui este firească, iar lipsa lui este o infirmitate care trebuie corijată, în primul rînd prin înţelegerea faptului că interesul personal trebuie să fie în armonie cu cel general" (Oprea Georgescu, *Spiritul comunitar*, 13 ianuarie). Frumos principiu, nimic de zis, şi cu bătaie lungă. Nu se îndoieşte nimeni că el a funcţionat şi va funcţiona ori de cîte ori blîndul popor român, prin harnicii şi competenţii săi reprezentanţi, va încheia diverse afaceri (că de la ele am plecat) care, dincolo de rostul lor în sine, vor constitui hrana de bază a ziarelor noastre pentru încă mult timp de-acum înainte. Despre una dintre ele – preluarea şantierului naval "2 Mai" de către o societate mixtă – scrie (fără să dea nume) Anton Uncu în **România liberă** din 13 ianuarie: "Situaţia privilegiată de care se bucură firma care vrea să preia şantierul poate fi pusă, destul de comod, pe seama investiţiilor pe care aceasta le-a făcut şi urmează să le facă în industria românească. (...) Practic, instituirea unui astfel de monopol, urmat de protestul vehement al firmelor europene concurente, ar putea aduce economiei naţionale pierderi serioase". Dînd şi nume, **Azi** sintetizează o trăsătură esenţială a vremurilor de tranziţie – "Secretul nostru: cîştigăm licitaţii, pierdem afaceri": "Contractul de asociere conţine multe prevederi nefavorabile României. Pentru că s-a opus semnării sale, managerul Şantierului Naval din Mangalia a fost demis. Nici o piedică nu se mai află în calea perfectării noii afaceri Daewoo, care ar putea fi încheiată în maxim o lună". Ceea ce înseamnă că în următoarea lună presa va avea ştiri de prima pagină, iar rubrica de faţă va avea de unde-şi trage seva... (M.V.)

„Cucoane, poftim de votează!”

Descrierea regimului politic regulamentar (1832-1849) nu se pretează la expuneri fugare şi lipsite de nuanţă. Pericolul care planează asupra reconsiderării oricărui aspect socio-politic al epocii izvorăşte din idiosincraziile ideologice postbelice: Regulamentul – fie că a fost preţuit ca dovadă a colaborării timpurii cu ruşii, fie că a fost socotit, în contrapartidă, ca flagrant amestec străin în cultura autohtonă.

Surprinzător, însă, ruşii nu erau identificaţi – cel puţin pînă în a doua jumătate a secolului trecut, şi chiar după încheierea războiului Crimeei (1856) – ca inamici definitivi ai moldo-valahilor. Memorialistica acelei perioade frămîntate îi descrie ca inşi disciplinaţi, binecrescuţi şi respectuoşi faţă de superiori, în comparaţie cu “nemţii” (*recte* austriecii): aroganţi, lacomi, dîndu-şi aere de stăpîni în ograda altuia. Imaginea colectivă a rusului a suferit o schimbare totală, devenind inversul precedentei, abia în anii Unirii Principatelor, transformare desăvîrşită la 1877-1878, cînd deciziile politice ale Rusiei ameninţau fiinţa României. Cam de atunci încoace “rusul” a început să reprezinte definiţia scurtă a “primejdiei naţionale”, cum numea Bolliac prezenţa Moscovei la fruntariile noastre răsăritene.

Se ştie prea bine că Rusia se interesa de soarta Moldovei şi a Valahiei pentru că de ele depindea influenţa slavă în masa ortodocşilor de la sudul Dunării. Reclădirea temeinică, organizarea modernă a structurilor statale constituia ţinta unui dublu interes: autohton şi rusesc, al puterii protectoare. La nici două luni după încheierea Tratatului de la Adrianopole, în noiembrie 1829, Kisseleff (al cărui nume ar trebui să-l pronunţăm corect “Chiseliov”!) ajungea administratorul celor două Principate. Istoricii cad de acord să-l considere autorul principal al Regulamentului Organic, sau măcar spiritul ale cărui eforturi ordonatoare, sub speţa noii legislaţii, s-au dovedit a fi reuşite, la scurtă vreme după punerea ei în aplicare. Nicolae Iorga nota: “Autorul principal al Regulamentului, afară de unele hotărîri generale de cuprins politic, care fuseseră dictate de la Petersburg şi primite de boieri fără împotrivire, generalul Pavel Kisseleff era un bărbat mărinimos, cu larg cerc de vedere, mai mult francez decît rus, mai mult european, «filosof» politic în sensul veacului al XVIII-lea, decît împuternicit militar al unei puteri înapoiate în cultură într-o provincie ocupată a Turciei”. “Desăvîrşit funcţionar civil” (N. Iorga), a îndrumat şi grăbit lucrările comitetelor (moldovean şi valah) în atribuţiile cărora cădea alcătuirea aşezămîntului fundamental, astfel încît, în aproape doi ani (1829-1831), Regulamentele căpătaseră formă finală şi erau deja puse în practică, în urma votului unor Adunări Obşteşti Extraordinare convocate în acest scop.

Să amintim aici că Regulamentul nu se suprapune perfect peste capitolele şi titlurile unei Constituţii contemporane. Prevederilor referitoare la instituţiile politice şi general-administrative li se adăugau măsuri de natură socială, financiară, edilitară, care se cereau respectate în acelaşi mod şi care obligau, în termenii mentalităţilor colective, la o transformare radicală a moravurilor epocii. Regulamentele Moldovei şi Valahiei numără prea puţine deosebiri pentru a le trata diferit; prezenţa similitudinilor a fost interpretată, cu temei, ca primă etapă în unificarea Principatelor sub protecţie rusească, aserţiune confirmată, mai tîrziu, de încercările unor grupări politice de a purcede la realizarea dezideratului pe baza stipulaţiilor regulamentare. Primul capitol tratează despre alegerea domnului, act public care îl consacra pe viaţă în cea mai înaltă funcţie. Pentru eligibilitate, candidatul trebuia să aibă 40 de ani împliniţi, să fie ministru sau să aibă rang de ministru, sau să fie fiul cel mai mare al precedentului domn, mort ori înlocuit, sau să fie măcar fiu de mare boier şi nepot de mare boier. Evident, domnii nu puteau fi decît români sau, în caz extrem, fii de străini împămînteniţi.

Adunarea Extraordinară Electivă era compusă din înaltul cler (mitropolitul ocupa locul preşedintelui), boieri de rangul I, de rangul II, boieri proprietari de moşii în ţinuturi sau judeţe şi deputaţi ai breslelor orăşeneşti (isnafuri, corporaţii). Selectarea boierilor se făcea: a) după arhondologie, în ordine ierarhică (pentru prima treaptă), şi b) după convocarea tuturor în capitală, prin tragere la sorţi (pentru a doua treaptă). Condiţiile prealabile erau starea civilă pămînteană şi domiciliul în principat. Deputaţii judeţelor şi ai ţinuturilor – cîte doi de fiecare unitate administrativă – erau aleşi de un colegiu format din boieri de starea a doua şi a treia, din fii de boieri, proprietari funciari şi din boiernaşi – proprietari mici rurali, delegaţi de treptele lor. Boierii şi delegaţii boiernaşilor alegeau doi deputaţi pentru fiecare categorie de electori – opt deputaţi, în total. Dintre aceştia, doi erau traşi la sorţi şi ajungeau în Adunarea Electivă. Trimişii breslelor trebuiau să fie români şi nesupuşi vreunei protecţii străine, ba uneori, să împlinească şi un anumit barem de venituri. Fiecare oraş important trimitea în forul electiv principal un număr de reprezentanţi, variind între 9 (Bucureşti) şi 2 (în Valahia), 3 (Iaşi) şi 2 (în Moldova). Tot în Moldova, intra în Adunarea Electivă şi un reprezentant “ales de trupul academicienilor”.

Cu 190 de membri în Ţara Românească şi 132 în Moldova, dintre care 163 şi, respectiv, 111 erau boieri, Adunarea Electivă îngăduia exercitarea capacităţii politice numai elitei autohtone, faptul implicînd avantaje politice diferite, în funcţie de rang. Cu toată lărgirea colegiului electoral, “nu se dădea satisfacţie cărvunarilor moldoveni, cari voiseră ca domnul să fie ales de obştea boierilor, şi mai puţin dorinţelor şi mai democratice exprimate în Muntenia” – conchide I.C. Filitti, a cărui analiză o folosim în articolul de faţă.

Trei pătrimi din membrii Adunării Elective puteau hotărî asupra persoanei auguste. După depunerea unui jurămînt, se trecea la vot; două treimi din voturile exprimate erau suficiente pentru a desemna domnul. Balotajul se rezolva prin opţiunea majorităţii simple. Alegerii îi urma înştiinţarea Porţii şi a puterii protectoare, Rusia. Odată învestitura acceptată, domnul era uns şi depunea jurămîntul pe Evanghelie: “În numele Prea Sfintei şi nedespărţitei Treimi, voi păzi cu sfinţenie atît legile, cît şi aşezămînturile principatului, după Regulamentul statornicit, şi voi stărui pentru a lor pază şi urmare, întru toată tăria”.

“Obişnuita Obştească Adunare” sau “Adunarea legiuitoare” se alegea din mandataţii aceloraşi categorii de electori, numărînd 43 de membri în Muntenia şi 35 în Moldova. Nici în cazul acesta, reprezentarea electorilor nu era proporţională; majoritatea componenţilor Adunării cuprindea marii boieri, dacă asimilăm mirenilor şi capetele ierarhiei ecleziastice. Miniştrii nu aveau dreptul să ocupe loc în cadrul Adunării. Cu rare excepţii, membrii Adunării puteau deveni slujbaşi la stat, fără a-şi pierde mandatul. Corpul legiuitor nu avea iniţiativă legislativă; cel mult exprima doleanţe sau înainta plîngeri asupra stării de lucruri în cutare sector al vieţii publice. Principala atribuţie consta în dezbaterea proiectelor de legi ce-i erau trimise de domn. După votarea iniţiativei (cu majoritate absolută), rezultatul se comunica principelui şi acesta sancţiona legea. Nici o dispoziţie nu intra în vigoare fără sancţiunea domnească.

Mecanismul legislativ, greoi şi deoseori ineficient, nu anula diferendele ce se iveau între Adunare şi domn. Deşi corpul legiuitor era ales pe cinci ani, domnul îl putea dizolva, raportînd motivele celor două curţi, suzerană şi protectoare. Dezbaterile, purtate în sesiuni de cîte două luni, pretindeau, pentru validare, două treimi din numărul aleşilor. Puterea domnului era, astfel, pentru prima dată limitată în favoarea creşterii competenţelor Adunării, care deţinea rolul ponderator al puterii supreme, “de sine stăpînitoare şi săvîrşitoare”. Funcţionarii, boieri sau simpli slujbaşi, erau datori cu ascultarea către domn, înzestrat, tocmai pentru a amplifica autoritatea seculară, cu atribuţii judecătoreşti importante.

După cum se vede, regimul regulamentar a inaugurat principiul reprezentativităţii politice, nu şi pe cel al parlamentarismului. Totuşi, ruptura faţă de sistemul politic medieval este totală, singura legătură cu vechile aşezăminte fiind vizibilă în calitatea puterii domneşti şi în componenţa massei de electori. Modernitatea politică începe să implice din ce în ce mai mult proprietarii de ranguri boiereşti şi de avuţii, dîndu-li-se posibilitatea de a accede la demnităţi nesperate numai pentru că îşi pot “aranja” un loc în Adunare sau pentru că slujesc neconditionat domnia. Atracţia către decizia politică se va conjuga, spre mijlocul veacului trecut, cu infuzia apreciabilă de nou-veniţi în stările boiereşti. Deseori în conflict cu Adunarea, Mihai Sturdza, de pildă, va încerca să refacă alcătuirea ei prin avantajarea parvenitilor, susceptibili de a fi, odată intraţi între membrii Adunării, nişte credincioşi clienţi politici.

Regulamentul n-a admis, însă, niciodată, dezvoltarea opoziţiei politice în sînul organismelor cu rol executiv sau legislativ. Aşa cum litera constituţiei nu putea fi nicicum modificată fără a stînjeni “privilegiile” sau sesiza puterile suzerană şi protectoare, tot aşa membrii unei minorităţi, cu altă opinie decît majoritatea, nu căpătau îngăduinţa de a-şi exprima ideile în scris sau de a face propagandă, chiar disidenţă, în Adunare. Pericolul excluderii din onorabilul corp ca tulburători ai liniştii nu era de trecut cu vederea. Rezultatul s-a vădit la 1848, cînd fronda cu iz de revoltă nu s-a manifestat prin intermediul Adunării, ci, sfidîndu-se Regulamentul, prin petiţie sau prin lovitură de stat. Scăpată din vedere de autorii Regulamentului, opoziţia cucerise strada, preferînd demagogia imposibilei alternative licite. Să nu mire, atunci, că primul gest de răzbunare al opoziţiei, acum instalată la putere, s-a consumat în arderea demonstrativă a Regulamentului (care o neglija, interzicînd-o) şi a Arhondologiei (care includea nominal capii prostimii răsculate).

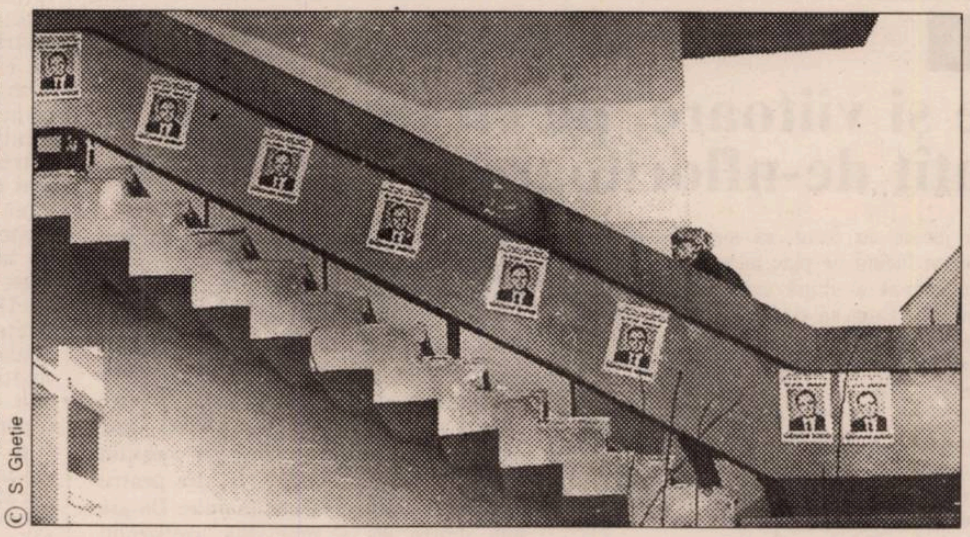

© S. Ghelie

Mihai-Răzvan UNGUREANU

Alegeri şi...

De ce alegerile locale ne interesează mai puţin decît cele generale? Primul răspuns pe care sîntem tentaţi să-l formulăm este următorul: alegerile locale sînt mai puţin importante pentru că legislativul şi executivul au discreditat puterea locală, care a ajuns un decor costisitor sau, cel puţin, o forţă lipsită de eficacitate. Opoziţia poate detalia un asemenea răspuns invocînd şicanele la care majoritatea guvernamentală a recurs în “contul” acestei discreditări: numirea unor prefecţi obtuzi, adversari ai reprezentanţilor aleşi ai opoziţiei, întîrzierea votării actelor legislative necesare constituirii fondurilor locale, demiterea unor primari etc. Susţinut de majoritatea parlamentară din 1992, guvernul a răspuns vag şi neconcludent acestor acuzaţii. În cazul cel mai “fericit”, el a răspuns cu alte acuzaţii, declarînd, de pildă, că primarii opoziţiei sînt corupţi, asta înainte ca un verdict al justiţiei să intervină, ceea ce e o frumoasă probă a ignorării prezumţiei de nevinovăţie. În orice caz, dacă acuzele opoziţiei sînt îndreptăţite, atunci majoritatea parlamentară e de vină pentru discreditarea puterii locale. Dacă ele sînt însă invenţii, vina transformării puterii locale într-un decor aparţine opoziţiei parlamentare, cea care deţine de altfel un număr important de funcţiuni în primării. Paradoxal este însă că un cetăţean obişnuit nu poate şti de partea cui e, în acest caz, adevărul: căci dacă guvernul şi majoritatea parlamentară care îl susţine au răspuns fără să poată fi crezuţi, în schimb reprezentanţii opoziţiei nu au făcut altceva decît să denunţe abuzul în conferinţe de presă. Mai precis, nimeni din rîndul opoziţiei nu a găsit cu cale să demisioneze în semn de protest: nici acei primari şicanaţi pînă la a nu mai putea acţiona, nici parlamentarii convinşi că forul din care fac şi ei parte susţine, cu ajutorul unei infernale “maşini de vot”, un guvern care nu respectă legea, blocînd cu rea-credinţă iniţiativele adversarilor politici.

Aşa prinde contur un alt răspuns posibil la întrebarea de mai sus: politicienilor români nu le pasă de alegerile locale. Pentru a vedea de ce lucrurile stau aşa, pot fi avansate mai multe ipoteze: s-ar putea argumenta, de pildă, că alegerile locale sînt mai puţin interesante decît cele legislative din acelaşi motiv pentru care cele legislative, sînt considerate a fi mai puţin importante decît cele prezidenţiale. Cu alte cuvinte, politicianul român ţinteşte sus, el nu e interesat de funcţia de primar la Fălticeni sau de cea de consilier la Videle: a avea ambiţie politică şi a nu fi (măcar!) deputat este a nu avea vigoare, a-ţi trăda neamul. Dezinteresul descreşte, aşadar, pe măsură ce te apropii de locuri umile şi sărace. Dacă observăm, în plus, că politicienii tind să îşi aroge monopolul temelor dezbaterii publice (într-adevăr, ei acceptă rareori să discute altceva decît ceea ce ei inventează), atunci ideea potrivit căreia “alegerile locale nu contează” pare a fi doar o născocire a politicienilor “ambiţioşi”. Ce consecinţe are acest dezinteres? Una dintre cele mai importante este aceea că felul în care e concepută politica locală este, în cel mai bun caz, o copie palidă a felului în care e asumat modelul politicii “mari”, a celei de la Bucureşti, o localitate în care se află preşedinţia, Parlamentul şi guvernul.

Expresia “stat-partid”, care a ajuns să desemneze, în ultimii ani, nucleul ideatic al acestui tip de politică, nu mi se pare a fi adecvată: într-adevăr, expresia cu pricina a fost iniţial folosită în ştiinţele politice pentru a defini o realitate, şi anume cea totalitară, în care concurenţa politică era absentă. Ceea ce nu e cazul în România de azi. “Statul paternalist clientelar” mi se pare a fi o expresie mai potrivită pentru a desemna realitatea politică românească de azi. Care sînt supoziţiile asumate de cei care optează pentru acest model?

Prima dintre ele este aceea că puterea trebuie să fie o instanţă protectoare, dar că ea trebuie să protejeze nu indivizii, ci grupurile de interese. Cea de-a doua este că formele în care această protecţie trebuie să se deruleze sînt propuse de politicieni

Sistemul electoral perfectibil
(de la 1866 la 1938)

Sistemul democratic al ţării a cunoscut o evoluţie sinuoasă, dar evidentă. Cu excepţia, trebuie precizat, în sistemul electiv, unde continua să domnească disparitatea şi inegalitatea. La 11 iulie 1866 (stil nou) sub domnia, de curînd instaurată, a domnitorului Carol I se adoptă o nouă Constituţie care abroga Regulamentul promulgat de domnitorul Al.I.Cuza. Această Constituţie, avînd ca model cea belgiană, era dintre cele mai liberale din Europa acelui timp. Din păcate, la capitolul electoral Constituţia din 1866 nu dădea dovadă de liberalism. Dimpotrivă. Corpul electoral a fost împărţit în patru colegii, după criteriul venitului. Astfel, Colegiul I era al marilor latifundiari avînd un venit funciar de la 300 galbeni în sus, Colegiul al II-lea îi cuprindea pe marii proprietari cu venituri considerate mijlocii (de la 300 pînă la 100 galbeni), din Colegiul al III-lea făceau parte toţi orăşenii care plăteau un impozit de 80 lei (aici intrînd şi profesorii, liber-profesioniştii, toţi pensionarii statului), iar Colegiul al IV-lea îi cuprindea pe ţărani. Aceştia din urmă nu votau direct ci prin reprezentare (un delegat pentru 50 de ţărani). Această împărţire era valabilă pentru alegerea în Camera Deputaţilor. Pentru alegerea în Senat corpul electoral judeţean era împărţit în două colegii: cel dintîi era rezervat marilor proprietari funciari (venit funciar 300 galbeni) şi cel de al doilea rezervat proprietarilor de imobile din oraşele judeţului (venit de la 300 galbeni în jos). De adăugat că aveau drept să fie aleşi ca deputaţi cetăţenii de la 25 de ani în sus, iar ca senatori cei ce aveau minimum 40 de ani.

E evident că sistemul electoral era departe de a fi liberal. Într-o ţară în care ţărănimea reprezenta peste 90% din populaţie, faptul că, practic, n-avea dreptul de a alege decît prin reprezentanţi spunea, la acest capitol al principiului electivităţii, foarte mult. De fapt, Colegiul al II-lea (din 1884 al treilea) era denumit, pe faţă, Colegiul minciună. El constituia zestrea guvernamentală. Primarul comunei (numit de Ministerul de Interne, prin prefectul judeţului) alegea el pe ţăranii delegaţi care, deplasaţi cu căruţele în capitala judeţului unde era Centrul de votare, alegeau, fără putinţă de împotrivire, pe deputatul guvernamental. Iar la alegerile pentru Senat ţăranii erau, cum s-a văzut, excluşi, neavînd venitul necesar dobîndirii calităţii de alegător. În aceste condiţii, era suficient ca domnitorul (din 1881 regele) să încredinţeze unuia dintre cele două partide (liberal şi conservator) guvernarea. Alegerea unor corpuri electorale cu majoritate necesară era asigurată prin comportamentul fără menajamente al ministrului de Interne, care organiza alegerile. Pentru că, la noi, atunci (sistemul s-a păstrat şi după Constituţia din 1923) guvernul nu era expresia alegerilor, ci alegerile erau expresia guvernului. Opţiunea alegătorilor era, de fapt, dinainte cunoscută Comitetului electoral judeţean. Scena I din actul doi al **Scrisorii pierdute** de Caragiale, în care fruntaşii partidului (Trahanache, Brînzovenescu, Farfuridi) numără dinainte voturile ce vor rezulta, apoi, din urne, era o prea tristă realitate.

Spiritele înaintate ale epocii năzuiau la reformarea sistemului electiv. În 1883 C.A.Rosetti, în care continua să palpite radicalismul convingerilor din judeţe, a pornit campania pentru reformarea sistemului electoral. La putere erau, din 1876, liberalii şi, practic, reformismul lui Rosetti se îndrepta şi împotriva prietenului său de o viaţă I.C.Brătianu. Acesta se opunea reformei. Pînă la urmă, a înclinat steagul, acceptînd reformarea Constituţiei, în 1884, prin transformarea celor patru colegii electorale în trei. (Aceasta este disensiunea din Partidul Liberal, surprinsă de Caragiale în **O scrisoare pierdută.**) C.A.Rosetti era vădit nemulţumit, cerînd Colegiul unic. N-a izbutit, murind, îndurerat, în 1885, după o lungă polemică, purtată în **Românul**, cu fostul său prieten de idealuri I.C.Brătianu. De fapt, chestiunea era mult mai complicată. Cauza tuturor relelor era disparitatea în problema proprietăţii funciare. Şi ea era atît de scandaloasă, încît C.Stere, un alt militant pentru reformarea din temelii a structurilor româneşti, constata, într-un studiu publicat în decembrie 1906 în **Viaţa Românească**, că 29.962 ţărani deţineau în proprietate 32,1/2% din suprafaţa agricolă a ţării, 249 moşieri deţineau 10% din suprafeţe, iar 82 latifundiari deţineau 13% din suprafaţă, fără a mai vorbi de imensa majoritate a ţăranilor care n-aveau deloc pămînt în proprietate sau sub un ha. (În 40 de ani rezultatele reformei agrare din 1864 se risipiseră în neant). Ceea ce constata Stere, atunci, era că peste un milion de ţărani deţineau mai puţin de trei milioane de ha şi *o mie* de latifundiari stăpîneau peste patru milioane hectare. De aici, din această scandaloasă disparitate a proprietăţii funciare, a rezultat şi inechitatea sistemului electiv. Censul din 1866 a mai fost, treptat, micşorat. Cu toate acestea, în 1913 nu aveau drept de vot direct decît 1,9% din populaţia ţării, 0,4% pentru Senat, 1,5% pentru Camera Deputaţilor. Acestor procente li se adăugau 15,7% din populaţie (ţăranii) cu drept de vot indirect. Totalizînd, reiese că puteau vota - direct şi indirect - numai 17,6% din cetăţenii regatului României. Această stare de fapt crease o maladivă situaţie politică în ţară. Guvernele (partidele) depindeau de voturile alegătorilor care, selective cum erau, întreţineau un sistem clientelar. Cum orice guvern venit la putere schimba (de la prefect la portar) tot aparatul administrativ, în epocă se spunea că s-au constituit trei categorii compacte de slujbaşi: cei puşi în pîine, cei concediaţi şi aspiranţii. Voturile, mai ales la Colegiul al doilea, se ofereau contra servicii sau alte facilităţi. Independenţă oarecare sau totală avea Colegiul I, unde se vota, prin opţiunea convingerilor, pentru un candidat. Titu Maiorescu s-a "ales", odată, senator de Roman, la Colegiul I, cu 40 de voturi, fără măcar a se deplasa pentru a lua contact cu alegătorii. Modificarea sistemului electoral depindea, nemijlocit, de cel al proprietăţii rurale. Ionel Brătianu, bine sfătuit de foştii generoşi în frunte cu C.Stere, anunţă, din partea P.N.L., în 1913, necesitatea reformării Constituţiei. În 1914, P.N.L., venind la guvernare, începe dezbaterile pentru reforma Constituţiei. (Stere a fost raportorul majorităţii în Camera Deputaţilor). Conservatorii se opun cu înverşunare. În consecinţă, liberalii trebuie să admită concesii. Ceea ce propunea Stere era împroprietărirea ţăranilor cu un milion ha şi transformarea celor trei Colegii electorale în Colegiul unic pentru toţi ştiutorii de carte. Era foarte puţin, dar a fost tot ceea ce s-a putut obţine teoretic. Pentru că, în fapt, reforma n-a fost înfăptuită, deoarece izbucnirea războiului european a amînat aceste preocupări. În 1917 regele Ferdinand promite soldaţilor, în tranşee, înaintea marilor bătălii de la Mărăşti şi Mărăşeşti, că va acorda reformele aşteptate iar corpurile legiuitoare, stabilite la Iaşi, adoptă în acelaşi an 1917 reforma electorală (vot universal) şi cea agrară.

© S. Ghelie

A fost o reformă (cea din 1917-1921) mult aşteptată şi necesară, care împroprietăreşte ţăranii cu şase milioane ha iar votul devine universal, direct, pentru toţi bărbaţii (femeile nu aveau, totuşi, drept de vot, ceea ce diminuează numărul alegătorilor la aproape jumătate). Constituţia din 1923, incontestabil superioară celei din 1866, sancţionează, la capitolul sistemului electoral, această stare de fapt. Era un progres incontestabil. Din păcate, cum spuneam, se păstrează principiul după care guvernele (numite de suveran - factorul constituţional) nu erau expresia alegerilor, ci alegerile rezultatul voinţei guvernului. Aşa se face că în deceniile interbelice (practic din 1919 pînă în decembrie 1937) din cele 11 consultări electorale, numai vreo două-trei au fost libere cu adevărat. Celelalte au ales corpurile legiuitoare dorite de guvernele care făceau alegerile. Iar după adoptarea, în 1926, de către un guvern şi un parlament liberal, a legii electorale care stabilea (model englez) că partidul care obţinea 40% din alegeri primeşte, drept primă electorală, cele încă 10% necesare pentru a-şi asigura majoritatea, regimul consultărilor electorale s-a alterat şi mai mult. Dar, repet, se instituise un sistem electoral universal (care abolise nedreptul cens), parlamentul funcţiona în deplină libertate, opoziţia avea drept la expresie, amendînd legile discutate şi adoptate, pluripartidismul era o stare de fapt. Din păcate, acest regim al libertăţilor perfectibile a fost abrogat în martie 1938 de regele Carol al II-lea, care, desfiinţînd partidele politice, a instituit regimul puterii personale, numit de destui analişti dictatura regală. De atunci şi pînă în 1990, totalitarismul a stăpînit viaţa publică românească, alegerile, false şi falsificate neruşinat, aducînd puterii majoritatea zdrobitoare de peste 99% din voturile presupuse că au fost exprimate.

Z.ORNEA

...reprezentare

grupurilor în cauză şi că votul lor este răsplătit apoi de fericiţii cîştigători ai competiţiei electorale. Cea de-a treia supoziţie este aceea potrivit căreia miza înţelegerii electorale este finalmente una economică. Cea de-a patra este că acordul voluntar al indivizilor în jurul altor mize (de pildă, în jurul banalei protecţii personale în faţa agresiunilor fizice) este periculos şi trebuie minimalizat. Neutralitatea puterii (care se confundă într-un stat modern cu excelenţa puterii) este astfel împiedicată nu atît de eventuala raliere ideologică a reprezentanţilor aleşi, ci în primul rînd de promisiunile electorale. Criteriul după care e judecată politica nu mai poate fi atunci decît conformitatea cu interesul negociat de politicienii ieşiţi cîştigători şi de clienţii lor. Ceea ce e scandalos. E adevărat însă că acest model poate fi asumat tot atît de bine în cazul unei întregi naţiuni, ca şi în cel al unei colectivităţi mai mici (de felul unui oraş), cu precizarea că deţinerea pîrghiilor de la "centru" poate antrena controlul local sau poate face, la limită, inutile acţiunile independente din comunităţile mici. În ciuda credinţei cvasi-generale a politicienilor români, acest model nu e unicul tip de politică practicabilă. La o analiză mai atentă, el se dovedeşte a fi de o exasperantă contraproductivitate. Pentru a ne da seama de acest lucru, merită, cred, să ne amintim o frază rostită în secolul trecut de Benjamin Constant.

Constant a susţinut cu entuziasm revoluţia franceză întrucît considera că, în ciuda excesele sale, ea este evenimentul care a impus în istorie un principiu nou, şi anume reprezentarea naţională. Atunci cînd vorbea despre excesele revoluţionare, explicaţia lui Constant se reducea la o exclamaţie: *"il y a des masses trop pesantes pour la main des hommes!"*. El avea în vedere în mod direct manifestarea pură a voinţei masselor în perioade cum a fost cea a Convenţiei, în care teroarea părea pe deplin justificată de adeziunea mulţimilor. Altfel zis, atunci cînd massele ajung să decidă sau să susţină majorităţi parlamentare neînfrînate, ele pot aduce prejudicii importante indivizilor. Spunînd că massele pot susţine puteri necontrolate, Constant formula, fără să îşi dea seama, nu numai o explicaţie a excesele revoluţionare, ci şi o limitare a acelui principiu care, credea el, se impusese "dincolo" de aceste excese. Două tipuri de concluzii au fost trase, de aceea, din observaţia lui Constant: una afirma că reprezentării naţionale trebuie să îi ia locul reprezentarea limitată, în funcţie de interese, a unor grupuri mai mici (în special, profesionale). Această concluzie a avut însă rostul de a iniţia politicile populiste: într-adevăr, alegerea soluţiei unor acorduri limitate, cu grupuri de interese, şi nu cu întreaga naţiune, i-a silit pe politicieni să invoce în mod demagogic raţiuni superioare celor de grup sau să identifice pur şi simplu interesele acelor grupuri care îi alegeau cu interesele generale. Massele, din "trop pesantes", au devenit rapid "trop légères". Politicienii români se află undeva pe aici: ei nu s-au hotărît dacă massele sînt periculoase sau dacă ele pot fi manipulate şi tocmai de aceea mai ezită între formule clientelare şi unele pur autoritare. Nişte sărmani populişti! Veritabila alternativă la acest tip de politică este cea care, plecînd de la observaţia lui Constant, a conceput limitarea puterii executive şi legislative nu prin redefinirea criteriilor reprezentativităţii, ci prin inventarea unor atribuţii şi puteri care nu aparţin decît comunităţilor mici. Singura iniţiativă de acest fel în spaţiul românesc este cea a UDMR. Liderii celorlalte partide, în majoritatea lor, în loc să recunoască inteligenţa sau slăbiciunile acestui proiect, au preferat să-l dezonoreze, atribuindu-i ascunse interese de grup. Cum aceasta e paradigma în interiorul căreia ei raţionează, era aproape imposibil ca lucrurile să se întîmple altfel. Judecata lor a fost uşurată, ce-i drept, de alegerea de către politicienii maghiari a nefericitei expresii "drepturi colective".

Teodora PREDA

„Parlamentarele înaintea prezidenţialelor, dom'le"

"Anul 1996 va fi electoral sau vom trece ca gîsca prin apă pîn' el", parafraza în inconştienţa-i regală monarhul Cioabă, la bairamul din cetatea de scaun a unei anumite minorităţi, altfel cam majoritară în alegeri. Mai conştienţi, cetăţenii politici ai naţiei se abţin de la pronosticuri globale şi se limitează să pregătească tacticile pentru pasul imediat următor. Problema alianţelor electorale, bąsca cele pentru o eventuală guvernare, este în ceaţă totală, pragul indexat de intrare în Parlament urmînd, se pare, a dicta "prieteniile" de moment, doctrina rămînînd pentru vremuri mai bune. Dintre legile de care are nevoie anul '96, pentru buna desfăşurare a procesului electoral de toate felurile, doar legea alegerilor locale a apucat să treacă pe la una din Camere, data acestor alegeri nefiind încă stabilită şi nici de cărţile de alegător nemaiamintind nimeni din cei desemnaţi să le aduc la beneficiar, conform legii. Să nu uităm că, potrivit mărturisirii făcute împuternicitului sovietic la Bucureşti, Petru Groza recunoştea, în preajma alegerilor generale din 1946, că "lipsa cărţilor de alegător e unul din mijloacele prin care comuniştii pot să facă rost chiar de 90% din voturi". Acum nu mai sînt "observatori" sovietici, dar prin noile modificări aduse legii, numărul observatorilor cu "şcoală" occidentală a fost redus la unul singur, pe motiv că *"ne jicnesc dom'le, ne fac să ne simţim hoţi, de parcă am fi venit acum cu pluta din bananier"*, după cum motiva un cunoscut istoric al "epocii Iliescu". Pe de altă parte, faptul că bugetul pe 1996 nu a apucat să treacă pragul de intrare în Parlament pînă la sfîrşitul anului trecut, a făcut ca, dată fiind vacanţa parlamentară din luna ianuarie '96, Guvernul să dispună împărţirea fondurilor administraţiilor locale prin ordonanţe, adică primesc bani primarii şi circumscripţiile care fac politica partidului majoritar, deci a PDSR. Cererea UDMR de a se convoca o sesiune extraordinară a Parlamentului pentru "judecarea" bugetului de către cei în drept, adică aleşii de toate culorile ai naţiei, este justificată din acest punct de vedere, cum "justificat" e şi refuzul lui Adrian Năstase de a da curs acestei cereri, avînd în vedere că-i membru PDSR şi are oarece interese chiar şi-n alegerile locale, care nu se fac nici ele pe gratis. Dar iată cum văd cîţiva din aleşii noştri "electoralele" de tot felul din acest an. Excesiv de secretos, chiar şi pentru propriii colegi care l-au cam somat să se hotărască într-un fel, liderul PS, **Tudor Mohora**, susţine că *"partidul nostru nu s-a hotărît la nici o alianţă, poate mergem singuri la locale, să ne testăm forţele, deşi ne e frică că demagogia va fi unica lege electorală"*. Mai deasupra celor lumeşti, **Petre Roman**, cu spatele social-democrat asigurat la nivel european, nu cere deocamdată decît *"să fie pedepsite practicile murdare, prin legea electorală"*, iar "fostul" **Ilie Verdeţ** are şi el aspiraţii candide, dorind *"să fie o campanie liniştită, fără atacuri la persoană"* (ştie el ce ştie). Agrarianul **Victor Surdu** crede că *"va fi o campanie electorală foarte profesionistă, cu clarificări doctrinare în toate taberele, iar PDAR-ul este pregătit pentru alegerile locale, avînd vreo 48.000 de candidaţi pentru posturile de primar"*. Consecvent adversar al dlui Iliescu, **Nicolae Cerveni** nu vede cu ochi buni intenţiile principalului aliat din CDR, PNŢCD-ul, de a conlucra în vreun fel cu PDSR-ul, optînd mai degrabă, în disperare de cauză, pentru o alianţă trecătoare cu PS sau PSM şi pentru o presupusă ieşire din CDR. Deputatul PAC **Nicolae Ţăran** ne-a precizat că ar dori ca *"alegerile parlamentare să nu fie făcute exclusiv pe liste de partid, deoarece chiar în Rusia există vot uninominal. 50% din parlamentari ar trebui aleşi prin vot uninominal, dar actualul parlament nu vrea aşa ceva. Cred că alegerile locale vor fi la sfîrşitul lui aprilie sau începutul lui mai şi cred că asta ne avantajează că ne dă timp să ne pregătim"*. Belicos cum îi e felul cînd se găseşte la strîmtoare, cu tot cu partidul, deputatul şi vicepreşedintele PUNR, **Ioan Gavra**, scrie scrisori deschise în stînga şi-n dreapta, propunînd altora şi propriului partid alianţe care de care mai năstrușnice, susţinînd că *"un cartel strict electoral cu PAC, PL '93 şi PD ar crea o puternică forţă de centru care ar cîştiga cam 40% din voturi la parlamentare. Propunerea mea a luat prin surprindere pe toţi, inclusiv propriul meu partid care va decide la Consiliul Naţional din 3 februarie ce alianţe vom face. Oricum, eu voi milita pentru despărţirea alegerilor parlamentare de cele prezidenţiale şi cu asta am dat o lovitură PDSR-ului care e mort fără Iliescu. Strategia electorală a PUNR eu o văd condiţionată de accentul ce trebuie pus pe şapte evenimente interne şi internaţionale, printre care aş enumera: reconcilierea istorică cu Ungaria, care acum nu are nici o şansă; tratatul de bază cu Ucraina, căreia nu trebuie să-i venim cu revendicări teritoriale, dar trebuie să ne luptăm măcar pentru Insula Şerpilor; să lăsăm Republica Moldova în pace, cu mitingurile de stradă şi protestele de prin închisori şi să-i ajutăm economiceşte, necondiţionat. La «locale» noi avem cu ce ne prezenta, mă refer la Cluj-Napoca, oraş-etalon european. PUNR a cam fost luxat de sondaje, dar ştim că sîntem primii în Transilvania"*. Liderul PL '93, **Horia Rusu**, consideră că *"integrarea europeană presupune două procese: transferul unor atribuţii ale Guvernului central către autorităţile locale şi transferarea altor atribuţii ale aceluiaşi Guvern, către instituţii internaţionale. Deci, legea alegerilor locale şi cea a administraţiei locale, care e poate mai importantă, trebuie privite ca nişte căi de descentralizare a puterii. Din păcate, actualul Guvern preconizează, prin forma în care se prezintă cele două legi, o recentralizare, accentuată şi prin legea finanţelor publice. Noutatea, cu prezenţa primarului şi viceprimarului pe aceeaşi listă, nu cred că este o soluţie bună. Micşorarea numărului de consilieri face nereprezentativ Consiliul local. Cît priveşte legea alegerilor legislative, e de preferat un sistem electoral mixt, sistemului proporţional, adică senatorii să se aleagă prin vot uninominal, iar deputaţii prin listă naţională. Decalarea alegerilor parlamentare de cele prezidenţiale putea avea un precedent în primăvara lui '92, cînd însă liberalii aflaţi atunci la guvernare au votat pentru concomitenţă"*. Dl. **Dinu Patriciu** a ţinut să adauge că *"asta vrem, parlamentarele înaintea prezidenţialelor, dom'le"*. Liderul PNŢCD, **Radu Vasile**, declară că *"legea alegerilor locale a fost doar la Senat, urmează să mai treacă şi pe la Cameră, unde probabil se va modifica, în sensul îmbunătăţirii, la pasajul legat de prezenţa observatorilor, mărindu-se numărul lor peste «unu», cifră decisă de Senat. Astfel, corectitudinea alegerilor ar fi mai bine asigurată şi noi «am dormi» mai liniştiţi. În ce priveşte prezenţa pe aceeaşi listă a primarului şi viceprimarului, poate să ne creeze dezavantaje, pentru că viaţa noastră politică e foarte sinuoasă şi e posibil ca, ulterior, după alegeri, primarul sau vicele, să aibă altă opţiune decît cea iniţială, care l-a propulsat în post. În legătură cu legea alegerilor generale, noi sîntem de acord cu un prag de 5% şi chiar de 6%, ca barem pentru accesul în Parlament. Fixarea unui asemenea barem va permite o clarificare serioasă a vieţii politice, rămînînd în luptă cele mai puternice forţe. Pentru alianţele politice, cum e şi CDR, dar şi USD, pragul trebuie să fie 10% sau poate chiar 12%, ceea ce va fi benefic structurării raporturilor în viitorul Parlament. Am vrea şi noi ca alegerile parlamentare să fie diferite de cele prezidenţiale, dar nici aşa nu ne temem"*. Liderul UDMR, **Marko Bela**, crede că *"Clujul ar trebui să aibă un viceprimar maghiar şi procedeul punerii pe listă comună a candidaţilor la posturile de primar şi viceprimar, cum e aprobat deocamdată în legea alegerilor locale, noi sperăm să nu rămînă, oricum avem multe propuneri pentru oraşele mai mari, nu ne-am decis încă nominal, pentru unul anume. Legea administraţiei locale a trecut în Parlament într-o formă pe care noi nu am dorit-o, pentru că nu rezultă deloc o independenţă a autorităţilor locale, ci dimpotrivă"*. Social-democratul **Sergiu Cunescu** este de părere că *"legea electorală pentru alegerile generale poate rămîne neschimbată, sau dacă se schimbă, acest lucru trebuie făcut din vreme, iar legea partidelor ne va crea dificultăţi în ceea ce priveşte finanţarea, căci s-ar putea să depindem de actuala putere, care administrează totul acum şi, cum bugetul e la discreţia Guvernului, care dispune de el prin ordonanţe, vă daţi seama de ce bani şi cînd vom beneficia, ca subvenţii pentru campania electorală"*. Reprezentanţii PDSR nu au nimic special de zis, dar unii din consilierii liderilor zic că partidul de guvernămînt aşteaptă rezultatul alegerilor locale pentru a şti dacă e cazul să modifice legea electorală pentru parlamentare, în sensul că s-ar putea decide şi ei pentru introducerea, măcar parţială, a votului uninominal.

Sigur, marea miză a alegerilor din acest an rămîne Parlamentul şi pentru această redută e de urmărit eforturile pe care le vor face unele forţe politice, atît din arcul guvernamental, cît şi din opoziţie, pentru despărţirea scrutinului parlamentar de cel pentru desemnarea preşedintelui României.

Petru IONESCU

Omul sau lista?

Studenţii Facultăţii de Drept din Bucureşti, despre votul uninominal sau cel pe liste de partid.

Petrică Gutac (anul IV): În principiu eu sînt adeptul votului personal, uninominal, şi cred că ar trebui adoptată o nouă lege electorală. Bineînţeles, probabil că e nevoie şi de o perioadă în care cele două sisteme să funcţioneze concomitent, pînă populaţia se va obişnui şi cu votul uninominal. Trecerea bruscă la un astfel de vot ar ridica probleme legate de nivelul politic al populaţiei şi, în plus, chiar cheltuieli mai mari, dat fiind faptul că ar trebui împărţit electoratul pe circumscripţii mult mai mici. Ideal ar fi să avem sistemul din Anglia şi parlamentarii să-şi poată depune candidaturile pentru cîteva străzi. În altă ordine de idei, în legea electorală actuală, mi se pare aberant faptul că oameni din Bucureşti, de pildă, pot candida în provincie. Ei nu domiciliază acolo. Ce mai ştie cineva venit în Bucureşti de 40 de ani, despre problemele Sucevei, de exemplu?

Nicolae Constantin (anul III): Cred că ar fi bine să se meargă în continuare pe sistemul listelor. Votul uninominal presupune o mediatizare largă şi corectă a persoanei respective, or, în societatea românească, o asemenea condiţie e destul de greu de realizat. Dacă analizăm lucrurile, vedem că, la oraşe, 5% dintre cetăţeni votează uitîndu-se şi la numele de pe listă iar restul votează doar semnul. La ţară, nu există nici măcar cei cinci la sută. Dar discuţia poate fi legată şi de alte sisteme. Mie mi s-ar părea că înfiinţarea unor colegii electorale, ca în Statele Unite, ar fi un pas înainte adevărat. Electorii aleşi de populaţie ar fi mult mai în măsură să dea un vot capabil. La noi, votul e universal, direct şi egal. Şi de ce n-ar fi şi posibilitatea ca unii cetăţeni să aibă la dispoziţie două voturi, în funcţie de anumite criterii legate de nivelul de pregătire intelectuală ş.a.m.d. Lucrul acesta se întîmplă în unele ţări care sînt considerate democratice. Poate abia aceea ar fi valoarea reală a votului. Însă, lăsînd la o parte ceea ce se întîmplă la americani sau mai ştiu eu unde, în situaţia de la noi, votul pe liste ar asigura, cred eu, consolidarea partidelor. Scrutinul uninominal ar însemna că partidele ar trece pe planul secund şi personalităţile pe primul loc. Strict teoretic poate ar fi bine, în Parlament ar ajunge oameni cît mai competenţi, dar eu consider că, pe o perioadă destul de lungă de acum încolo, e nevoie de un sacrificiu în favoarea partidelor şi a ideilor politice.

Florin (anul III): Sînt pentru un vot uninominal în ceea ce priveşte Senatul şi vot pe liste la Camera Deputaţilor. Asta ar da o responsabilitate mai mare senatorilor şi ar putea schimba puţin statutul Senatului, creîndu-se astfel o diferenţiere între cele două Camere, lucru care acum nu prea există.

Ioana Apostolescu (anul II): Pe o listă, partidul poate introduce orice fel de oameni, nu prea ştii cu cine ai de-a face. De aceea, eu aş fi pentru votul uninominal. Una e răspunderea directă, în faţa celor care te-au ales şi alta, răspunderea în faţa naţiunii, ceea ce e foarte vag. Dar nu cred că la noi sistemul ar putea funcţiona ca în Anglia.

Bianca Busuioc (anul II): Părerea mea e că partidul pe lista căruia a fost ales un parlamentar poate avea influenţă, poate face anumite presiuni asupra acestuia, astfel încît deputatul sau senatorul respectiv să nu mai poată acţiona conform propriei judecăţi şi conştiinţe.

Cristian Dima (anul III): Din punct de vedere tehnic, cu Constituţia actuală, nu e posibil votul uninominal, dar sub aspectul oportunităţii sociale, cred totuşi că ar fi mai potrivit decît votul pe liste, responsabilitatea ar fi mai bine definită. La noi nu e o comuniune de idei şi nu se votează platformele program. Votul ţine mai mult de conjunctură. La un scrutin uninominal populaţia ar putea alege în funcţie de ideile personale ale candidaţilor şi nu de linia partidului. Urmarea strictă a unei linii de partid duce la închistarea personalităţilor.

Se observă că, deşi cei mai mulţi intervievaţi au optat pentru votul uninominal, rezervele lor legate de acest sistem electoral sînt foarte importante. Aşadar, nu-i uşor a stabili care metodă-i mai bună. Ceea ce poate părea simplu se dovedeşte a fi foarte complicat. Ne aflăm în faţa unei dileme clasice.

A consemnat

Andrei MANOLESCU

Articolul 94

Senatul României a adoptat proiectul de lege privind modificarea Legii alegerilor locale. Unul dintre cele mai controversate articole ale legii a fost cel cu numărul 94. Acesta prevede (la aliniatul 2) că dreptul de a monitoriza procesul de votare îl are un singur observator. În cazul în care mai multe organizaţii doresc să delege observatori la aceeaşi secţie de votare, desemnarea persoanei se va face prin tragere la sorţi. Fiecare observator poate fi acreditat pentru o singură secţie de votare. Sancţiunile aplicabile pentru orice fel de acţiune ce ar influenţa procesul electoral sînt mai mari în cazul observatorilor decît în cazul altor persoane.

Am încercat să aflu ce părere au unii bucureşteni despre aceste aspecte ale proiectului.

O primă categorie este a celor care sînt "împotrivă". O parte a lor - din principiu. Ei par a privi cu suspiciune (aproape) orice iniţiativă venită din partea Puterii:

"Mi se pare că e vorba de nişte prevederi care au ca scop favorizarea unor fraude electorale. De altfel, eu sînt convins că, aşa cum alegerile din '90 şi '92 nu au fost corecte, nici cele de anul acesta nu vor fi corecte. Cred că este o nouă manevră a PDSR-ului care-şi vede ameninţate poziţiile" *(inginer - 52 ani)*

Alţii par a cunoaşte (ceva mai bine) legea. Şi au încercat să formuleze cîteva obiecţii punctuale:

"Nu cred că este o treabă corectă. Mi se pare periculoasă prevederea că, dacă mai multe organizaţii vor să trimită observatori, desemnarea se va face prin tragere la sorţi. O organizaţie de decor poate obţine, prin noroc, mai mulţi observatori decît una serioasă. Cred că trebuia găsit alt criteriu. Pe baza căruia să fie desemnat un număr decent de observatori. În orice caz nu unul singur". *(student, 22 ani)*

N-au lipsit, firește, opiniile "pentru":

"Probabil că în felul ăsta lucrurile vor merge mai bine din punct de vedere tehnic. Voi ăştia din presă vă luaţi de fiecare aliniat al legii să-l verificaţi dacă e democratic. La ora actuală avem destulă democraţie. Ce ne lipseşte nouă e mîncarea. Pe mine nu mă interesează toate mărunţişurile din lege. Vreau ca anul ăsta să vină la conducere oameni care să fie în stare să pună economia pe picioare."

Destul de frecvente au fost răspunsurile de tipul "nu ştiu", "nu mă interesează", "nu mă pricep".

Romulus Cătălin GEORGESCU

Votul – de la ritual la opţiune

– de vorbă cu prof. Elena ŢICOŞ şi prof. Traian PENEA, directori adjuncţi la Liceul "Jean Monet" –

Să mai fi durat cîtva timp epoca de care am avut parte, probabil că votul ar fi devenit un obicei cu sens pierdut, ca dansul Caprei de Anul Nou, de pildă, spectacol pur, cu semnificaţie nelămurită chiar pentru cei implicaţi în desfăşurarea lui. De altfel, dacă am răsfoi colecţiile de ziare de-acum 30-40 de ani, am putea lesne observa cît de frecvent şi preferenţial a menţionat *votul* ("cu toţi la vot", "votul nostru - votul păcii", "un vot pentru viitorul luminos" ş.a.m.d.) în comparaţie cu acţiunea pe care el o presupune - aceea de *a alege*, privită ca una de importanţă secundară parcă. A alege părea să n-aibă de-a face atît cu alternativa şi deliberarea, cît mai ales cu succesul sigur. "Victoria în alegeri" - de obicei cea a Candidatului unic - anunţată chiar înainte de a fi fost confirmată oficial - şi oricum prevăzută şi realizată în procente copleşitoare - era sărbătorită invariabil prin dans, o veselă horă aproape rituală.

Într-un număr al **Dilemei** ce se ocupă de legea electorală, ne-a interesat să urmărim transformarea votului dintr-un act ritual într-unul de opţiune civică, aşa cum apare ea privită dintr-o fostă (şi viitoare) circumscripţie electorală. Avem ca interlocutori pe dna prof. **Elena Ţicoş** şi pe dl. prof. **Traian Penea**, directori adjuncţi ai Liceului **Jean Monet**.

Alegătorul bine preparat

În şcoala dvs., plasată în zona rezidenţială, au votat de-a lungul anilor mulţi dintre cei care concepeau şi organizau alegerile ca pe un fel de "balet social" cu nişte roluri bine stabilite: tinerii care votează pentru prima oară şi-alergă din zori să fie cei dintîi la alegeri, bătrînii zimbind lîngă urne cu nepoţii de mînă, muncitorii fruntaşi care vin direct din schimbul de noapte "să-şi exercite dreptul" ş.a.m.d. Cum se desfăşura votarea aici?

Traian Penea: Bineînţeles că la noi totul se agrava datorită zonei. Cu 3-4 zile înainte veneau oameni de ordine care verificau localul, îşi stabileau aria de control, izolau camerele unde urma să aibă loc votarea, stăteau şi noaptea; n-aveam treabă cu ei. Simbăta, cu o zi înainte, nu mai făceam cursuri şi nici lunea, în prima parte a zilei. Dar să ştiţi că la noi nu votau "cei mari": ei se duceau cu şeful, la uzinele „23 August", în "circumscripţia lui". Aici veneau activiştii de rang secund sau familiile, soacrele, ginerii ştabilor, copiii - dar nu la prima oră, chiar dacă tinerii votau prima oară. Se salutau, făceau grupuri, stăteau de vorbă. Or fi fost şi "mari" printre ei, din cei mai puţin cunoscuţi publicului; nu ştiu. Ce să spun? Aici atmosfera părea mai liniştită. Şcoala nu era solicitată să participe în ziua aia, ce ne revenea nouă făceam în zilele premergătoare. Ca profesor de educaţie fizică treaba mea era să mă ocup de săparea rondurilor de flori din faţa intrării, ori să deschid pîrtii, dacă era zăpadă, atît. Agitaţia mare era-n altă parte, nu aici. Cînd am fost pedagog la o şcoală din Tei, făceam echipă cu profesorii mai tineri că ne trimitea comisia de votare să forţăm populaţia să vină la alegeri "să fie aici pînă la ora H, că noi vrem să raportăm închiderea" - chit că se spunea că votarea se termină la 12 noaptea, dar de pe la 9 se şi calcula că-i peste 98%...; umblam cu urna pe-acasă pe la intransportabili, zgîlţîiam porţi, nimeream prin fundături... Făceam şi noi parte dintr-un *întreg*. Ziua alegerilor începea, v-amintiţi, cu marşuri, vuiau difuzoarele, cu coruri mobilizatoare, TV-ul transmitea aspecte de la vot, pe scene dansau echipe, şi-aşa mergea pînă seara. Agitaţie continuă.

Elena Ţicoş: În anul electoral trebuia să suplimentăm orele speciale, să organizăm "acţiuni deosebite", să programăm întîlniri peste program cu copiii, în afara activităţilor obişnuite - orele de dirigenţie sau cele de educaţie cetăţenească şi patriotică. Plus adunări cu părinţii, cu subiect electoral. Ce să facem? Trebuia să simulăm o întîlnire cu ei, să le vorbim despre dezvoltarea în plan teritorial, să dăm cifre, atîta oţel pe cap de locuitor, atîtea tone de fontă etc. Pregăteam montaje literar-muzicale, simpozioane, spectacole cu cîntece patriotice... În ziua alegerilor trebuia să ducem elevii să dea spectacole pe la secţiile de vot - lucram înainte de Revoluţie la o şcoală din Băneasa - şi tot căram după noi grupurile de copii pe care eram obligaţi să-i prezentăm ca un element de atracţie. Măcar asta să-i determine pe întîrziaţi să vină la votare mai repede, să vadă nişte copii care dansează şi recită... Cînd îmi aduc aminte, mă gîndesc că noi am trecut foarte repede de la faza de festivism electoral - mai bine zis de isterie - la una de apatie, fără să atingem stadiul de sărbătoare populară pe care-l reprezintă alegerile în alte părţi, la americani, de exemplu.

Dvs. cînd aţi votat prima oară?

Traian Penea: Eu? În '52, la Brăila. Doamne, ce mort părea-n ziua aia oraşul. Erau peste tot steaguri, portrete, grafice, muzică... dar lumea arăta foarte amărîtă uniformizată poate unde erau şi toţi îmbrăcaţi "pe puncte"; ori îmi păreau mie aşa, că eram şi eu speriat, departe de casă - plecat să-mi pierd urma fiindcă eram fiu de chiabur.

În anii ăia tatăl dvs. nici n-avea drept de vot. Cum vă explicaţi faptul că toată propaganda, obişnuitele caricaturi ale vremii atrageau atenţia asupra perfidiei acestor duşmani, chiaburii, care vor să se strecoare cu orice preţ pe listele de vot. De ce-ar fi vrut ei neapărat să voteze un regim care-i oprima?

Traian Penea: Şi eu m-am întrebat asta. Poate regimul se temea de votul lor negativ, că erau mulţi, mi-am zis la început. Dar nu se putea modifica? Cum nu! Şi-atunci - de ce? Cred că era necesar să le creeze o stare de non-persoane, de ciumaţi în afara legii, cărora, chiar în libertate fiind, putea să li se ia orice drept. Astea-s fapte de demult, din perioada stalinistă. Eu ce-am văzut aici, din 1969 de cînd funcţionez la acest liceu, sînt aspecte curăţate de zgura, de fanatismul primilor ani. Cîte alegeri s-au desfăşurat la noi în sediu, pînă la revoluţie erau aşa sobre, previzibile, mergeau ceas. O singură dată, în '87 - au ieşit din ritual. S-a zis că o să vină Ceauşescu să voteze la noi, nu se mai duce la "23 August"- şi-a trebuit să amenajăm sala de sport, să se demonteze panourile de baschet să-i dăm alt aspect. Au adus muncitori de nu ştiu unde, au cheltuit o groază de bani, el n-a venit şi noi am rămas cu panourile la pămînt, la loc nu le-au pus; s-a lucrat în forţă pentru aranjarea sălii, să facă spaţiu liber pentru hora de încheiere. N-a mai fost cazul.

Ce (sau cine) concură la opţiunea. cetăţeanului?

Cu această experienţă de alegător, cetăţeanul din zonă a venit să voteze după Revoluţie. Cum s-a confruntat cu noile condiţii, cînd votul nu mai ţinea de ritual, ci chiar de alegere?

Traian Penea: Nu prea ştiu, că n-am fost de faţă. Din ce-am auzit, am înţeles că, totuşi, a fost o stare de surpriză să vezi adversari politici întîlnindu-se la vot, fiindcă aici au votat şi Ion Iliescu şi Raţiu şi Petre Roman - şi că nu s-au purtat ca duşmanii - ba chiar, dacă s-au întîlnit, şi-au dat mîna şi şi-au urat succes. Dar, nu s-a comentat, oamenii care stau pe aici sînt mai diplomaţi, obişnuiţi să se domine. Personal am fost preşedintele unei comisii de votare de la Agronomie, în 1991 (la referendumul cu Constituţia) şi mi s-a părut că lucrurile s-au mai apropiat, merg spre normal, cred că nu mai există discrepanţa aia între o organizare deosebită din zona rezidenţială şi celelalte. Dimineaţa s-au golit urnele, s-a făcut numărătoarea, procesul verbal etc. - erau de faţă reprezentanţii tuturor formaţiilor politice parlamentare, se purtau civilizat, politicos între ei - şi eu mă gîndeam - "uite numai după un an..." Aşa că, din punctul meu de vedere, n-aş zice că nu s-a schimbat nimic. De aceea mi-a şi displăcut absenţa tineretului de la vot. El are oricum o tendinţă firească de-a fi în dezacord cu tot ceea ce e *organizat*. Pe de altă parte, normalitatea vieţii publice nu se poate lipsi de organizare, e o garanţie a democraţiei. Laşi lucrurile la întîmplare, creşte posibilitatea manipulării.

În afară de interesul propriu, - care nu-l exclude nici pe cel de grup - ce credeţi că ar putea influenţa acum votul liber al cetăţeanului?

Traian Penea: Mesaje clare, programe coerente de partid nu-s prea multe, aşa mi se pare. Dar nu se iau în calcul şi alte aspecte. Să vă dau un exemplu: eu urmăresc cîteva săptămînale, revista **22** printre ele. Polemica Paler, Gabriel Andreescu, Paleologu, îmi place, incită, dă idei cum poate exista o adversitate civilizată. Dar fratele meu, şofer de taxi, fost tehnician, nu citeşte acest tip de publicaţii. El e cu cotidianele ori cu presa mai simplă; şi tocmai în perimetrul ăla se joacă dezinformarea, confuzia, manipularea. Fiindcă acolo totul pare clar, pe înţeles. Eu aş pleda pentru *democratizarea mesajului echilibrat*, fără a-l vulgariza, cu atenţie la problemele insului comun. Nu mai vorbim că electoratul a fost tratat de multe ori de sus şi de politicieni. Acuma, să fim sinceri: cu ce experienţă democratică veneau oamenii la vot, după Revoluţie? Legea electorală, bineînţeles, asigură cadrul de desfăşurare corectă a alegerilor la toate nivelele. Însă punctul de pornire e cabina de vot. Acolo cetăţeanul decide liber şi cu spirit civic, ne place să credem; dar şi influenţat de problemele, de memoria sa şi de neliniştile lui, în plan social, la care contribuim, în felul nostru, toţi. Nu ştim care din toate aceste elemente e mai puternic în momentul cînd se hotărăşte să pună ştampila pe un nume şi nu pe altul.

A consemnat
Tita CHIPER

Observatorii au cuvîntul

Deşi încă proiect de lege şi nu lege în toată firea (pînă după 1 februarie, cînd se întruneşte Camera Deputaţilor), regulamentul alegerilor locale apropiate îi interesează şi-i va preocupa întotdeauna pe observatori. Atît *LADO*, prin preşedintele său, dl. **Nicolae Ştefănescu-Drăgăneşti**, cît şi *Pro Democraţia*, prin directorul său executiv d-na **Alina Inayeh**, au ceva de spus în privinţa viitorilor aleşi şi alegători, dar mai ales în ceea ce priveşte propriul lor statut.

La categoria candidaţi, dl. Ştefănescu-Drăgăneşti are următoarele obiecţii:

"Legea păcătuieşte, foarte mult, sprijinindu-se pe anumite dispoziţii ale *Legii partidelor*, care nu a apărut încă. De ce numai partidele deja "consacrate", cu reprezentare în parlament, au dreptul să participe la alegeri? Pe ceilalţi, din partidele mai mici, îi opreşte pragul de 2500 de membri. Tot legea partidelor le interzice acestora dreptul la orice fel de finanţare în timpul campaniei electorale. Deci, eu, ca partid, trebuie să încep de pe acum să-mi strîng fonduri, legea însă nefiind dată, şi eu neavînd un statut... Atunci de unde vor veni fondurile? Ce va da guvernul? Acelea vor fi foarte mici. Numai un afiş electoral costă, astăzi, minimum 100 de lei. Totul este deliberat făcut ca să nu se prezinte decît 4-5 partide mai importante: cel de guvernămînt, Convenţia Democratică..."

Reprezentanta Pro-Democraţiei este, în linii mari, de aceeaşi părere:

"Căci altfel cine sau ce candidează? Nişte formaţiuni nedefinite. În privinţa finanţării, am înţeles că partidele au ajuns deja la un compromis. Un lucru bun mi se pare, oricum, faptul că s-a prevăzut declararea publică a fondurilor fiecăruia".

Ambele organizaţii au fost de acord în ce priveşte modalitatea de grupare a candidaţilor pe liste. Pentru alegerile locale, indicat este votul pe listă de partid, şi nu uninominal:

Alina Inayeh: "Votul nominal are menirea de a lega alegătorii de aleşi. Dar consilierii sînt oricum legaţi de alegători, prin însăşi menirea lor: aceea de a asigura binele obştei. Comunitatea fiind mai mică, pot fi traşi mai uşor la răspundere. Pe cînd la parlamentari, comunitatea nu există, şi de aceea ei trebuie legaţi de electorat prin vot nominal."

Modul de organizare al alegătorilor are şi el hibele lui.

Nicolae Ştefănescu-Drăgăneşti : "Alegătorul se prezintă la locul lui numai pe baza buletinului. Din păcate, unii votează şi pe baza adeverinţei de la serviciu, după ce declară că şi-au pierdut buletinul. De aceea îşi au rostul *cărţile de alegător* care ar fi trebuit să fie înmînate pînă acum. Însă, acum cîteva zile, s-a anunţat că vor fi date numai pentru alegerile din toamnă".

Pro-Democraţia pune problema militarilor în termen:

"Militarii, prevede proiectul de lege, votează primarul din localitatea în care sînt înregimentaţi, chit că ei nu locuiesc acolo şi după 12 luni de armată se întorc la casele lor. Soluţii se pot găsi. De pildă, există ţări în care militarii nu votează deloc. Sau, se poate introduce votul prin poştă. Acesta ar rezolva nu numai problema militarilor, ci şi pe cea a *urnei mobile*, care a fost întotdeauna motiv de discordie".

În sfîrşit, în chestiunea observatorilor, în care sînt direct implicate, cele două organizaţii au mult mai multe obiecţii.

Alina Inayeh: "Pentru observatori, noul proiect prezintă uriaşe dezavantaje. S-a adoptat formula, existentă şi pînă acum, a unui singur observator la o secţie de votare. El este legat de secţie precum, înainte, ţăranul de glie. Mai mult decît atît, dacă sînt un număr de organizaţii implicate, alegerea observatorului se face prin tragere la sorţi, ceea ce durează foarte mult. Plus că există pericolul (de altfel verificat) să apară organizaţii nonguvernamentale, special formate pentru alegeri: acreditîndu-şi observatori, pe care de fapt nici nu-i trimit, ele blochează anumite secţii".

Nicolae Ştefănescu-Drăgăneşti: "Pentru observatori, sancţiunile sînt nejustificat de mari. Dacă unei persoane care face o acţiune nepermisă de îndrumare a cuiva la vot i se dau pînă-n 5 ani, un observator ia 7 ani. Pentru membrii comisiei electorale nu se prevede nici o sancţiune. De asemenea, nu e nevoie ca toate organizaţiile nonguvernamentale să participe la alegeri: avem 8000 de astfel de organizaţii. Numai cele care au drept unic scop apărarea drepturilor omului ar trebui să fie implicate. Legea nu prevede nici un fel de instruire a observatorilor: observator poate deveni orice om de pe stradă. De asemenea, observatorilor nu li se dă dreptul de a lucra în ture: ei trebuie să stea acolo 24 de ore din 24. Pe cînd membrii comisiei, fiind mai mulţi, se pot înlocui între ei."

La capitolul diverse, cele două organizaţii au mai avut următoarele nemulţumiri: *candidaţii* ar trebui să-şi publice *curriculum vitae*, să-şi declare *averea* şi să fie supuşi unei *comisii medicale* (LADO); actele *Comisiei electorale centrale* să fie cenzurate de Curtea Supremă de Justiţie (LADO); legea să permită *presei* să analizeze cazul fiecărui candidat, fără ca acest lucru să fie socotit calomnie (LADO); *Biroul electoral Central* să fie permanent şi să nu mai funcţioneze după ureche (Pro Democraţia). Observatorii să "intre în acţiune" nu numai la alegerile propriuzise, ci şi în timpul campaniei electorale (Pro Democraţia).

A consemnat
Iaromira POPOVICI

Anomalii electorale în răsăritul Europei

Rezultatul recentelor alegeri din Rusia şi Polonia, intervenite după cele din Ungaria şi Bulgaria, a produs consternare în lumea politologilor.

A fost o veritabilă surpriză pentru comentatori, victoria unei social-democraţii care în realitate ascunde faţa ocultă a unei orînduiri anihilate sîngeros în 1989. Avînd în vedere că şi în ţara noastră forţe identice sînt în plină ofensivă, manifestînd o deosebită nostalgie pentru vechiul regim, consider necesară o analiză obiectivă a fenomenului. Unul dintre primele obiective ale totalitarismului comunist a fost o savantă şi complexă dezinformare a populaţiei. Ea a devenit particularitatea distinctivă a acestui regim politic, deoarece a eliminat aproape ştiinţific posibilitatea cetăţenilor de a pune în discuţie structura şi modul său de funcţionare, pe calea unei comparări instituţionale. În aceste condiţiuni, devenea imposibil pentru locuitorii unui astfel de stat totalitar să adopte o imagine veridică despre o societate pluralistă, în care eventualele erori să fie imputate conducătorilor în loc să fie suportate de popor. Realizarea omului nou a devenit pe parcurs piatra de temelie a civilizaţiei de tip sovietic. În acest scop, sistmul burghez a fost nimicit definitiv cu ajutorul unui gulag concentraţionar, rămînînd deschisă calea pentru consolidarea unui proces latent de restructurare şi standardizare a psihologiei umane. Astăzi, aceste momente tragice din trecutul nostru au devenit pagini de istorie, incredibile pentru Occident şi extrem de dureroase pentru supravieţuitorii dramei.

Omul nou creat şi educat în timpul comunismului nu avea un profil imoral. Poate, într-un fel, avea mai multe calităţi morale decît oamenii obişnuiţi. El nu trăia pentru el, ci pentru binele general. Dar mentalitatea, astfel forjată şi impusă de sistem, era denaturată de necesitatea fermă a eliminării totale a adversarilor, sau a unor alte alternative. Se contura astfel un nou cod moral exclusivist şi impermeabil interferenţelor externe. Continuitatea comunismului a fost asigurată prin teroare, dar şi prin gîndirea rectilinie a intelectualilor, fiind întrunite astfel condiţiile necesare pentru abrutizarea şi standardizarea populaţiei. Celor refractari acestui mod de existenţă (o infimă minoritate) nu le rămînea deschisă decît calea simulaţiei, ipocrizia inaugurînd lunga perioadă a minciunii absolute. Nu încerc în aceste rînduri să fac un istoric al dezagregării spirituale din timpul perioadei comuniste. Dar permanentizarea unor reflexe şi deformarea mentalităţii la mai multe generaţii explică reacţiile actuale şi un anumit comportament uman, similar cu sechelele patologice rămase după epuizarea unei epidemii. În aceste condiţii, individul supus constrîngerilor statale şi-a pervertit personalitatea, împrumutînd de la sistem majoritatea caracteristicilor negative. A devenit egoist, imoral, refractar schimbărilor datorită inerţiei şi, în special, leneş.

Nu toţi locuitorii unui stat comunist au acuzat integral şocul destructiv al sistemului. Dar se poate afirma că efectele nocive ale contaminării au influenţat aproape ireductibil mentalitatea unor generaţii, dintre care ultima poate face bilanţul trecutului şi are posibilitatea adoptării unor alte opţiuni. Este cert că experimentul marxist a acumulat o enormă doză de nemulţumire, amplificată proporţional cu lipsurile pe plan economic şi cu o existenţă ternă şi lipsită de perspective. Marxiştii au blocat competitivitatea, limitîndu-se la edificarea unui gigantism industrial apt să absoarbă forţa de muncă a unei societăţi inerte. A urmat o nemulţumire viscerală transformată în ura împotriva noţiunii de stat şi a conceptului de avut obştesc. Infracţionalitatea economică, devenită reflex de autoapărare, a produs permanent afectarea PIB cu sume astronomice, iar din toată această dramă sinistră a rămas acel sentiment de desconsiderare pentru patrimoniul public, vizibil şi în prezent. Dar dacă comuniştii au excelat în distrugeri, s-a dovedit că reconstrucţia unei societăţi civile şi cu parametri economici viabili este foarte greu de realizat. Competiţia a devenit aspră, iar în lupta pentru afirmare şi adaptare, mulţi au constatat că nu au însuşirile necesare şi nici voinţa de a se încadra în disciplina unei economii de piaţă. Aceasta presupune efort şi muncă.

Socialismul a fost raiul netrebnicilor care, la adăpostul unor scheme simpliste, şi-au permis luxul de a cultiva un mod de existenţă parazitar.

Asigurînd tuturor o mediocritate uniformizată, leneşii şi lichelele conviețuiau cu o minoritate activă, dornică de afirmare. O uriaşă impostură a caracterizat educaţia, activitatea profesională şi raporturile interumane. Urgia comunistă a distrus echilibrul moral al indivizilor, afectînd disponibilitatea pentru muncă, înlocuită prin corupţie şi infracţionalitate. Căderea comunismului în 1989 a dat multe speranţe, dar şi tot atîtea frustrări şi dezamăgiri. Mulţi comentatori au văzut în noile opţiuni ale electoratului, o anumită formă de versatilitate populară, rod al acelei educaţii superficiale, ostilă principiilor şi criteriilor morale. Este cert că fenomenele negative (indiferent de natura lor) constatate în societatea contemporană sînt urmarea firească a dezintegrării apirituale intervenite în cursul perioadei totalitare. Există o lozincă cu caracter anecdotic privind majoritatea concetăţenilor noştri. Ei doresc să se bucure de avantajele capitalismului, dar în condiţiile unor eforturi şi a unei activităţi de tip socialist. În momentul în care distribuţia egală a mediocrităţii nu a mai funcţionat, a intervenit o stare cronică de nelinişte, în numele căreia a cîştigat alegerile din 1992 actualul partid de conducere.

Din motive similare, vecinii noştri au preferat variante conservatoare, în speranţa că nu le va fi perturbată existenţa cu terapii de şoc sau alte veleitarisme mafiotice ce, paradoxal, erau singurele căi şi metode ce pot asigura gradual tranziţia spre echilibru şi o palidă prosperitate.

Ajungem astfel la concluzia destul de tristă că, în Europa Răsăriteană, victoria pseudosocialiştilor este urmarea unor mentalităţi viciate şi nicidecum al unui reviriment doctrinar de natură socio-comunistă.

Comunismul şi modul de producţie asiatic au înregistrat cel mai crunt eşec doctrinar al istoriei. Dar consecinţele generate de deformarea spirituală a societăţii determină în continuare un obscurantism şi o miopie caracteristică pentru ultima generaţie educată la şcoala marxistă.

Fenomenul este generalizat şi se poate cita Germania Răsăriteană care, la 6 ani după eliberare, prezintă încă disfuncţionalităţi evidente, în ciuda sutelor de miliarde investite în Est. Normalizarea condiţiilor de existenţă şi eliminarea urmărilor dezastrului totalitar sînt mai mult o problemă de refacere spirituală, în care educaţia şi cultura au un cuvînt decisiv.

Atrofierea personalităţii umane, frica de schimbări şi imobilismul unor mentalităţi nu vor fi corectate propagandistic. Alegerile anacronice din Europa postcomunistă sînt în prezent simptomele unei decadenţe, dar care prin epuizare va permite cristalizarea ulterioară a unor alte forme de gîndire politică şi economică. Malformaţiile intelectuale nu sînt definitive şi probabil că vor dispărea în contact cu problemele şi implicaţiile provocate de noile condiţii de viaţă ale secolului următor.

Istoria este o succesiune de false absoluturi, dar a învins mereu inteligenţa. Sperăm că la noi va fi infirmată previziunea genială a lui Cioran, convins că "omenirea a adorat numai pe cei care au dus-o la dezastru".

Dan Emanoil DOBREANU

Duşmanii noştri cei iubiţi

„Viitorul luminos"? (II)

Unii consideră că articolele mele sînt determinate de un spirit pe care ei îl califică "de stînga", poziţie nu prea bine văzută în România de astăzi. Asta nu înseamnă că aşa era şi înainte. Observaţiile mele în legătură cu ceea ce eu am denumit adeseori capitalism de al treilea tip irită şi printre acei care s-au aruncat orbeşte în vulgata ideologică, luată de ei drept o nouă reţetă de gîndire, sînt cîţiva care ar vrea să mă reducă la tăcere. Şi nu repetînd ca un papagal *doxa* mediatică la modă se poate înţelege ceva. Cîndva, am aflat, citindu-l pe Hegel, că gîndirea timpului înseamnă adeseori a gîndi împotriva timpului, nu contra curentului, nu scufundat în nostalgie, ci contra a ceea ce pare limpede de la sine. Altfel la ce ar fi fost bune operele autorilor pe care-i admirăm pentru premoniţiile lor. Pentru că gîndirea lor era împotriva timpului lor: Flaubert şi Nietzsche, dar şi Rimbaud, Joyce sau René Char, au ajuns ei la cuvintele care profeţeau ceea ce avea să se petreacă. Se va spune că sînt lipsit de modestie comparînd proza mea cu aceste faruri ale culturii. E departe de mine îndrăzneala - fie şi momentană - a unei comparaţii de acest fel. Mi-am însuşit într-o prea bună măsură cuvintele lui Léo Strauss pentru a intenţiona aşa ceva, dar tocmai pentru că există mari gînditori şi mari poeţi, noi, simpli comentatori, ne putem exersa modestele talente încercînd să lămurim ceea ce rămîne enigmatic la cei mari.

N-am să vorbesc astăzi despre aceste mari spirite, spaţiul este limitat. Aş vrea pur şi simplu să cedez locul unui comentator de talent, cronicar la **Los Angeles Times** şi la **International Herald Tribune**, William Pfaff, pe care l-am remarcat mai de mult pentru opiniile sale moderate, impregnate de un spirit mai curînd liberal şi mult timp convins că sistemul socio-economic american este, totuşi, cea mai bună invenţie a lumii contemporane. Am dat de una din ultimele ediţii ale lui **International Herald Tribune** şi am citit articolul lui William Pfaff. **"U.S. - British Capitalism or Europe's Model of Social Capitalism** (reprodus şi în **Le Courrier International** nr. 268-269, 21 dec. 1995 - 3 ianuarie 1996). Unele fraze m-au surprins într-atît, încît aveam impresia că le-am scris eu. Dar nu eu am scris aceste rînduri, ci un frate, un frate geamăn. Îl rog pe cititor să-mi ierte umilinţa, e o excepţie şi mă dau înapoi în faţa unui text pe care regret că nu l-am scris. E şi acesta un fel de omagiu: reproducerea unei analize fără a o modifica. Se va vedea că e foarte departe de prostul gust care însoţeşte textele cu urări pentru Anul Nou. Cînd le citeşti pe acelea poţi să crezi că trăim în cea mai bună dintre lumile posibile.

Iată însă ce scrie William Pfaff:

"... evenimentele din Franţa (grevele din decembrie) provocate de preocuparea afirmată de a conserva diversele avantaje dobîndite - unele abuzive - traduc în realitate respingerea confuză (susţinută de majoritatea francezilor) a versiunii capitalismului din Statele Unite şi Marea Britanie. Nu este vorba de capitalismul lui Adam Smith, ci de noua ideologie economică apărută în ultimii cincisprezece ani în universităţi şi în redacţiile americane şi britanice. Mă refer la monetarism care constituie o interpretare novatoare, deşi incompletă, a forţelor economice. Mă refer la cele două teze care predomină în aceste ţări şi care găsesc un ecou extrem de favorabil în alte părţi, la Bruxelles de exemplu, la sediul Uniunii europene".

"Prima susţine că liberalizarea tuturor schimburilor internaţionale la toate nivelele de dezvoltare, reprezintă un bun preţios care va avea efecte benefice asupra ansamblului popoarelor care participă la sistemul comercial. Ar mai trebui făcută şi dovada peremptorie. Această teză se sprijină pe experienţa comerţului între ţările cele mai industrializate, de după cel de al doilea război mondial. Dar aceste schimburi se desfăşoară între societăţi cu un nivel de dezvoltare industrial aproape identic. Japonia, înapoiată sub raport industrial în 1945, a prosperat apoi graţie unei politici de protecţie a pieţei interne, profitînd în acelaşi timp de pieţele deschise din Statele Unite şi Europa (...) Această primă teză se sprijină de fapt pe observaţiile lui Ricardo (1772-1823) privind relaţiile comerciale din epoca sa. Astăzi, efectele comerţului mondializat asupra nivelului de viaţă din ţările industrializate sînt negative. Nivelul de viaţă al americanilor a scăzut din 1980".

"A doua teză susţine că singurul criteriu care trebuie să determine decizia în întreprinderi trebuie să fie randamentul capitalului investit şi că toate celelalte consideraţii falsifică realitatea economică, chiar şi preocuparea pentru bunăstarea populaţiei active şi a comunităţii în care funcţionează aceste întreprinderi. Este o ideologie cu atît mai periculoasă cu cît ea echivalează cu preconizarea destrămării nivelului de trai al populaţiei care trăieşte acum, în numele unui viitor utopic".

"Faptul cel mai uimitor de pe scena contemporană este că - aşa cum este el predat în şcolile de comerţ americane şi europene şi aşa cum este practicat de întreprinderile americane - capitalismul se comportă la fel ca leninismul şi stalinismul în prima jumătate de secol. Se sacrifică astfel mijloacele de existenţă ale milioanelor de oameni pe altarul bunăstării generaţiilor viitoare. Un raţionament pe cît de contestabil intelectual, pe atît de imoral. Ideologia economică a transformat capitalismul american dintr-un mecanism creator de bogăţie care ameliorează viaţa oamenilor (ceea ce a fost între anii 1940 şi 1980) într-un mecanism care desfiinţează locuri de muncă şi sărăceşte societatea - în beneficiul principal al unei clase infime de conducători de întreprinderi şi al celei întrucîtva mai numeroase a investitorilor."

"(...) Americanii au acceptat cu o surprinzătoare docilitate scăderea nivelului lor de viaţă în ultimii cincisprezece ani. Dar francezii nu sînt un popor docil".

"Convulsiile care zguduie Franţa nu sînt rezultatul unei reflecţii mature. Greviştii care au lansat mişcarea sînt împinşi de interese egoiste şi corporatiste, dar acţiunea lor apără acea versiune a capitalismului denumită capitalism «social» sau capitalism «renan» pentru că a fost îmbrăţişat în Germania. Modelul european susţine că responsabilitatea socială este la fel de importantă ca şi randamentul investiţiilor".

"(...) Noua ideologie se răspîndeşte rapid în Europa, ceea ce dă un relief particular crizei sociale din Franţa. Fără premeditare, mişcarea socială devine o bătălie pentru viitorul economic şi social al Europei şi poate şi al Statelor Unite".

Mi se pare că s-a spus esenţialul într-un mod simplu şi fără floricelele obişnuite ale retoricii democratice, care - după cum se vede - nu sînt decît o pălăvrăgeală care acoperă o dezvoltare pur financiară.

Poate că ar trebui precizat că atunci cînd vorbeşte despre Europa, William Pfaff nu se referă doar la Europa occidentală, ci şi la toţi cei care, în fosta Europă de Est, îmbrăţişează cu pasiune această ideologie şi care, în crasa lor ignoranţă sau în slugărnicia lor laşă, nu observă că pregătesc un viitor îngrozitor. Istoria modernă ne-a demonstrat în nenumărate rînduri că atunci cînd popoarele din ţările democraţiilor de massă nu mai speră într-un viitor îndestulat sînt pregătite să accepte cele mai rele tiranii care promit un altfel de viitor. Acesta să fie proiectul ideologilor ultraliberalismului? Uneori îţi vine să crezi că da.

Claude KARNOOUH

Paris, 1 ianuarie 1996

Alegerea unui popor

Cum ajunge un popor să se considere selectat de supremul alegător? Pe ce calitate ar miza electiunea? Dar, mai întîi, a existat oare o procedură electorală după care Dumnezeu să aleagă dintre "programele" mai multor comunităţi concurente pe cel mai atractiv?

Texte diverse ale tradiţiilor monoteiste ne expun mai degrabă situaţia contrară: în faţa Lui nu s-a prezentat nimeni.

Partenerul de joc

O anecdotă legată de Rabbi Baruch, maestru al hassidismului din sec. XIX, povesteşte că nepotul bătrînului se juca într-o zi de-a v-aţi ascunselea cu un alt băiat. S-a pitit cît a putut mai bine şi a aşteptat să fie găsit. După un îndelung răstimp, a ieşit din ascunziş constatînd că celălalt plecase fără a-şi da nici măcar osteneala să-l caute. Cu lacrimi în ochi, copilul a venit atunci la Rabbi Baruch ca să reclame pe un atît de rău tovarăş de joacă. Acesta, cu ochii la fel de plini de lacrimi, a strigat: "Şi Dumnezeu spune acelaşi lucru: mă ascund, dar nimeni nu vrea să mă caute".

O relaţie de tipul jocului presupune în primul rînd parteneriat, nu subordonare; e, în joc, o reciprocă nevoie de desfătare. Numai participarea la fel de pasionată – lipsită de "seriozitatea" unor interese *ego*-iste – poate crea spaţiul jocului: în el se obţine descoperirea, mereu mai adîncă, a celuilalt. Jocul presupune graţie, surpriză, inventivitate în a-ţi fermeca partenerul. Jocul presupune o totală lipsă de constrîngere; e consimţămînt mutual la strategia – uneori extrem de dureroasă – care urmăreşte sporirea intimităţii. În spaţiul creştin, Dionisie Areopagitul vorbeşte despre Logosul care "se încîntă şi iese din sine" în întîmpinarea partenerului uman, iar Grigore de Nazians despre "Cuvîntul care se joacă în tot felul de chipuri, judecînd lumea, ici şi colo, cum îi place". Criteriul judecăţii ar putea fi dat, deci, de comportamentul în spaţiul acestei libere şi reciproce desfătări. Comentînd pasajul în *Ambigua* 179, Maxim Mărturisitorul consideră că "jocul lui Dumnezeu" constă în Întrupare: ea ar fi efortul de a recupera tovarăşul uman, atrăgîndu-l dincolo de nivelul vizibil şi cel inteligibil al lumii, spre o contemplare care depăşeşte suficienţa „judecăţii cumpănite" şi ordinea limitată a creaţiei. În acest scop, se mizează pe *credinţă* ca element dinamic, specific umanului: credinţa e capacitatea de a traversa şi interoga toate nivelurile lumii pentru a găsi drumul spre adîncul ultim. Referindu-se, însă, la ea, *Coranul* (XXXIII, 72) o consideră o virtute asumată fără responsabilitate, o virtute ce trebuie mereu stîrnită, educată, orientată: "depozitul credinţei a fost propus cerurilor, pămîntului şi munţilor. Toţi au refuzat să şi-l ia în sarcină, căci s-au înspăimîntat. Numai omul l-a primit, dar, iată, e nedrept şi ignorant".

Ca să-şi găsească partener "valabil" pentru anvergura jocului lui, divinul nu are aşadar la dispoziţie o plajă de candidaturi prealabile. El e pus în situaţia de a-şi *creea* şi cizela continuu – la nivelul istoriei – un tovarăş pasionat de dialog şi căutare. Tradiţiile monoteiste decurg, toate trei, dintr-o figură a "prietenului" cîştigat de Dumnezeu: Abraham – părintele credinţei – e cel care, provocat de divin, acceptă, dincolo de orice menajamente şi limitări individuale, atît peregrinarea cît şi presiunea confruntării cu Celălalt. El va deveni nu numai *sursa* poporului ales, dar şi *destinul* său. În episodul de la Mamvri, Abraham e luat drept confident al planului referitor la Sodoma şi Gomora şi poate vorbi, poate negocia, poate pleda în faţa unui interlocutor incomensurabil. Aceasta ar fi poate una din "obsesiile" definitorii ale poporului ales: a vorbi cu Dumnezeu, a obţine reciprocitatea unui dialog care se ridică de multe ori la intensitatea şi nonconformismul unei dispute.

Saul şi Iov

Ca intelectual evreu care îşi interoghează propria tradiţie, André Neher propunea (*L'Existence juive*, 1962) două figuri definitorii, una pentru "misterul biblic", cealaltă pentru "omul biblic". Saul pune problema unei alegeri care eşuează fără nici un motiv aparent. *Talmudul* babilonean (tratatul *yoma 22b)* consideră că primul rege al evreilor a fost de o totală inocenţă şi adoptă soluţia fatalităţii. Pentru Neher, insuccesul şi tragedia lui Saul stau în faptul că el e singurul profet care nu a vorbit cu Dumnezeu. Ungerea sa de către Samuel nu va fi premisa unei întîlniri: "Dacă criteriul profeţiei e alegerea, Saul era profet. Dacă profeţia creează proximitate între Dumnezeu şi om, am putea spune că, dintre apropiaţii lui Dumnezeu, el a fost cel mai îndepărtat. Electiunea lui Saul e mută".

Tot atît de uimitoare este, însă, pe de altă parte, performanţa lui Iov. Împreună cu alţi interpreţi, Neher vede în el figura şi tipul poporului evreu, cu destinul lui de suferinţă. Or, această figură nu făcea parte din etnie: era "cel mai de seamă dintre toţi răsăritenii", denumire ce indica pe nomazii trăind în estul Palestinei. Avem aici unul dintre argumente pentru faptul că Israel nu s-a considerat, în straturile sale de luciditate, deţinătorul unui privilegiu etnic, ci al unui tip de vocaţie. De altfel, gîndirea talmudică consideră că orice om care observă *Thora*, evreu sau ne-evreu, este egalul marelui preot.

Ce pune în scenă cartea lui Iov? În primul rînd, conform exegezei talmudice invocate de autor, ea vorbeşte despre *Ziua unei judecăţi*. Ziua în care se adună curtea celestă (*Iov,* 1,6 şi 2,1) reflectată în ziua nenorocirilor (1, 13) e momentul în care Iov e "ales" ca să fie judecat: dincolo de orice motivaţie etică – exclusă prin afirmarea repetată a excelenţei personajului. Nu i se judecă vinovăţia – inexistentă – ci anvergura şi orientarea. În vidul pricinuit de Satan, Iov va avea capacitatea să forţeze tăcerea partenerului său. "Numesc acest lucru – spune Neher – situaţie profetică: pentru că profetul nu este, cum se spune de obicei, purtătorul de cuvînt al lui Dumnezeu. El este omul care îl poate descoperi pe Dumnezeu atît în cuvînt, cît şi în tăcerea sa". La capătul unei tăceri care durează 33 de capitole biblice, Iov îi va smulge finalmente dificilului său interlocutor un răspuns care nu are nimic de a face cu situaţia sa particulară ori cu destinul uman în genere. Iov va obţine un răspuns al majestăţii divine; el va obţine imediateţea unei întîlniri care rezolvă sau, mai bine zis, desfiinţează problema judecăţii. "Pe el îl voi vedea şi ochii mei îl vor privi, nu ai altuia. Şi de dorul acesta măruntaiele mele tînjesc în mine", spune el la un moment dat (19, 27). S-ar spune că reductia prealabilă, despuierea lui Iov de orice demnitate e exclusiv destinată să creeze "spaţiul" în care se poate formula această revendicare esenţială: e, de altfel, singura la care primeşte răspuns satisfăcător. Ea îi dă, ca şi lui Abraham, capacitatea de intercesiune pentru prietenii săi, prea convenţionali pentru un dialog direct cu divinul.

Un aleph formidabil

Nivelul la care are loc comunicarea constitutivă pentru poporul ales e privit de mistica ebraică uimitor de îndrăzneţ. Vom evoca aici exegeza momentului de pe Sinai, propusă de Rabbi Mendel Torum din Rymanov, maestru al hassidismului de la sfîrşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX. Ea e expusă şi discutată de Gershom Sholem în *Kabbala şi simbolica ei.*

"Ce poate fi realmente divin, ne-am putea întreba, în Revelaţie, aşa cum a fost ea acordată lui Israel pe Sinai? Revelaţia e, bineînţeles, un fragment extrem de precis de doctrină şi o chemare adresată umanităţii. O revelaţie extrem de articulată în toate membrele sale, iar nu un cuvînt de ordin mistic, indefinit comprehensibil. Există deja în *Talmud* o discuţie despre natura experienţei lui Israel la primirea celor zece Porunci. Ce a putut auzi el, de fapt? După unii, toate poruncile i-ar fi parvenit prin fluxul neîntrerupt al vocii divine. După alţii, numai primele două ar fi fost primite direct din gura lui Dumnezeu: «Eu sînt Domnul Dumnezeul tău» şi «Să nu ai alţi dumnezei în afară de Mine». Iar apoi, puterea zdrobitoare a acestei experienţe ar fi fost prea intensă pentru popor, el nemaifiind în stare să suporte vocea. Ca atare, a trebuit să se încredinţeze lui Moise pentru a primi restul poruncilor. El era singurul capabil să-i îndure puterea şi să repete cu o voce omenească cuvintele autorităţii supreme. Această funcţie de interpret a lui Moise putea fi încă lărgită; e ceea ce i se atribuie lui Rabbi Mendel, care nu a făcut în fond decît să exprime mai elaborat gîndirea lui Maimonide. După Rabbi Mendel, tot ce s-a revelat şi Israel a auzit nu a fost decît acel *Aleph* cu care începe prima poruncă în textul ebraic al *Bibliei*: *aleph*-ul cuvîntului *'Anochi* ("Eu"). Această consoană nu reprezintă în ebraică decît prima mişcare a laringelui în efortul pronuntiei. Ea e. am spune. elementul din care provine orice sunet articulat; kabbaliştii au considerat întotdeauna *Aleph*-ul drept rădăcina spirituală a tuturor celorlalte litere, conţinînd în esenţa sa alfabetul şi, ca atare, toate elementele limbajului uman. A auzi *aleph*-ul înseamnă a nu auzi propriu-zis nimic pentru că el face trecerea spre limbajul comprehensibil. Cu această îndrăzneaţă propunere a revelaţiei făcute lui Israel, Rabbi Mendel o reduce la o revelaţie mistică, infinit plină de sens în sine, dar lipsită de semnificaţie specifică. Ea e ceva ce, pentru a întemeia o autoritate, trebuie tradus în limbaj uman: acesta a fost rolul lui Moise. O dată în istorie, o experienţă mistică a fost acordată unui întreg popor, legîndu-l de Dumnezeu. Dar veritabilul element divin al revelaţiei, acest *Aleph* formidabil, nu îşi era sieşi suficient pentru a exprima mesajul divin şi nu putea fi, ca atare, suportat de comunitate. Profetul era chemat să-i explice sensurile".

Thora va fi o dezvoltare distinctivă a acestei rădăcini fonetice "infinit de plină de sensuri". După kabbalişti, ea e un organism, un *textus*, o ţesătură vie în care Tetragrama numelui divin e elementul fundamental, dezvoltat în infinite motive. Literele formează corpul mistic al divinităţii, iar Dumnezeu e sufletul textului. Într-o asemenea perspectivă, a observa, a interoga *Thora* devine participare la viaţa celui ce animă textul.

© C. Bumbut

Anca MANOLESCU

Voce off

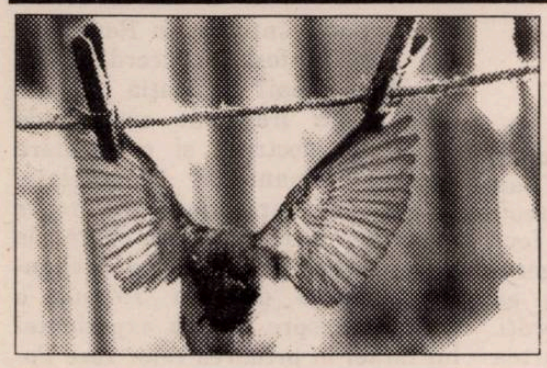

„Elefanţii sînt desenaţi de obicei mai mici ca în realitate, în vreme ce purecii sînt desenaţi întotdeauna mai mari."

SWIFT

Scrisori deschise

"Între două trenuri"

"Dragă...,

Aici ne plouă de vreo două săptămîni. Ploaie şi ninsoare cu fulgi de toate mărimile, ca să fie variaţie... Iarna asta e teribil de lungă şi de grea. Mă lupt pentru o fărîmă de aprovizionare. Mi-au scăzut şi mie puterile, rezistenţa şi mă apucă jalea cînd văd cîte sînt de făcut în gospodărie, că eu nu pot, singură, rezolva mare lucru şi că nici pe cineva de ajutor nu găsesc. Femeia de serviciu, pe care o am de vreo 15-16 ani, s-a împuţinat, nici la sonerie nu mai ajunge, iar rezultatul muncii ei e de foarte slabă calitate.

Trecem, dragă..., prin grele încercări ale vîrstei înaintate!

Sînt convinsă că o să găseşti soluţii favorabile pentru organizarea timpului şi gospodăriei tale.

Dacă mă înfiripp, pînă cînd se îndreaptă vremea, vreau să vin măcar între două trenuri, să vă văd, pe cei de care mi-e dor.

Cu mult drag, ..."

Văzut/plăcut

TVReplica

Ettore Scola: Iată răscoala!

"Huo! Mitocanii! Au tăiat filmu'!" Mai ţineţi minte? Aşa se striga între amici, cîndva, cînd Televiziunea (pe atunci monopol de stat) cenzura anumite scene inconvenabile din filme. Cel care avusese prilejul să vadă înainte varianta integrală simţea de datoria lui să povestească celor mai puţin norocoşi ce se-ntîmpla-n secvenţele decupate.

La fel simt şi eu astăzi, cînd mă grăbesc să vă semnalez (cu huiduielile subînţelese) că ultimul film a fost tăiat de TVR nu mai demult de 9 ianuarie '96 şi să vă redau pe scurt ce-aţi pierdut. E vorba de *Noaptea de la Varennes*, recentul film al lui Scola, pe care eu am avut şansa de a-l vedea de trei ori, în varianta italienească, de fiecare dată "cu şcoala", adică prin grija unei nepreţuite profesoare de la facultate (căreia ştiu că nu-i place reclama).

Filmului cu pricina i s-a tăiat coada! Ultima scenă difuzată pe *postul 1 naţional* a fost cea a teatrului de păpuşi ambulant care, sub un pod parizian, arăta curioşilor de acum 200 de ani, ca într-un fel de telejurnal cu marionete, evenimentele succesive arestării cuplului regal (episod povestit pe larg de →

Din viaţa unui extremist de centru...

Caragialoeminescian caută Tihon

Am nevoie de un Tihon, am nevoie de un Tihon, de un confesor, căruia să-i încredinţez ce am pe suflet, să-mi asculte autodenunţul,

mă devorează remuşcările, mă înconjoară demonii, pentru prima oară simt că am o potenţă, o chemare dostoievskiană autentică,

eu, simplu scriitor român, al unei literaturi care niciodată (pînă la dl. Breban!) n-a fost pătrunsă şi copleşită de acela, n-am fost dostoievskieni, nu văd vreun păcat, şi ce dacă n-am fost?, nu ne venea bine, o ştiau din '30 şi Eliade şi Călinescu şi Camil şi Ionescu şi Sebastian, de unde mama dracului să fim dostoievskieni?, cehovieni, da, proustieni, da, balzacieni, oho, caragialoeminescieni mai presus de toate şi orice păcate,

ceea ce nu ne-a împiedicat să avem azi o carte uluitoare, "Dicţionarul personajelor lui Dostoievski", a lui Valeriu Cristea, după care au alergat s-o traducă, fie şi înainte de '89, da, sub Ceauşescu - cînd-nu-se-scria-nimic, nu-i aşa?, - la Roma, la Moscova, la New-York... Să fi dat neamul nostru antimuscălesc o carte unică despre Dostoievski?

Caut un Tihon. Nu-i de găsit. Toţi Tihonii, mi se zice, sînt dubli, tripli, ca stecherele (cînd nu "direct tîmpiţi", vorba unui prieten care, totuşi, ieri, a predat o carte la "Humanitas"), n-am violat nici o fetiţă, am făptuit ceva la fel de grav, de nu mai grav pentru mulţi de-ai mei din acest oraş unde cîinii vagabonzi îşi caută căţelele pe marile bulevarde, în faţa supermarketului şi a caselor exchange:

am lucrat 72 de ore pentru KGB! Nu vreau să aduc fraze, fraza l-a pierdut pe Stavroghin - am lucrat pentru Centrul Mondial al Răului (şi ce dacă în clipa aceea lucra mînă în mînă cu C.I.A.?), începînd din ziua de 22 decembrie 1989, orele 14^{38} cînd am ieşit cu alte mulţimi tot de kagebişti scandînd în Piaţa Romană, din adîncul inimii: "Ole, ole, Ceauşescu nu mai e!" Mi-ar fi uşor să spun că nu ştiam în clipa aceea ce Kirilov îmi insufla acest urlet mîntuitor, - nu sînt dispus să-mi acord nici un drept la inocenţă. Trebuia s-o ştiu, "făceam jocul KGB"-ului, sînt sătul de intelectualii care se dau lebede, disociind între "a face jocul" şi "a fi". Disociaţi, disociaţi, domnilor, ceva tot o să rămînă: culpa! Îmi trebuie un Tihon special, recunosc, un Tihon cu cunoştinţe politice la zi, din "Ziua", căruia să nu fie nevoie a-i explica pe larg că, în acea clipă, dacă mi s-ar fi spus că fac jocul C.IA-ei, Mossad-ului, ba chiar al unei părţi din Securitatea atîtor eminescianocaragieleni, tot nu aş fi încetat să răcnesc. Să fiu fericit. Îmi trebuie un Tihon care să înţeleagă cel puţin că am fost un kagebist fericit, lucrînd - din acelaşi plin sufletesc - şi pentru grupul Springel care în revista sa publicase un articol celebru în Bucureştii acelui an: "Salvarea României se numeşte Gorbaciov" - circula din mînă în mînă, mi-l dăduse un prieten cu care şi azi sînt prieten, deşi ca monarhist ce e mă face mereu de ironic. E corect.

Ca să merg pînă la rădăcina, sau culmea, remuşcărilor mele, nu pot ascunde ce am făcut în următoarele 70 de ore, pînă pe 25: după ce, pe 22, în jurul orei 16, ni s-a strigat, acolo, în Piaţa Romană, să fugim acasă "că vin 2000 de teroriştii de la Sibiu", i-am ascultat şi am stat două zile sub pat, fiindcă la noi, pe "Căderea Bastiliei" (avem şi toposul blestemat!) s-a tras încontinuu, ca la balamuc; desigur, tot azi, reiese din "Ziua" că ascunzîndu-ne sub pat, am încălcat ordinele kagebiştilor care ne chemau în stradă, să apărăm radioul şi televiziunea; conştiinţa mă sileşte, fără să mă laud, a preciza că am recuperat această eroare, formînd, în zorii zilei de Crăciun, numărul de telefon al actorului meu preferat, unul din cei mai iubiţi pămînteni din jurul meu, cel care anunţase la TV căderea lui Ceauşescu - nici azi nu ştiu "al cui" era, problemă grea, căci scriitorul de lîngă el, poet minunat şi revoltat pe măsură împotriva dictatorului, era, din vară, de cînd îl arestaseră la domiciliu, "vorbit" în tot oraşul ca "omul lor", aşa e cu demonii la noi, caragialoeminescienii!

I-am dat, deci, telefon actorului care ne deschisese auzul - sub Ceauşescu! - la un alt Eminescu (sîntem cîţiva care facem urît cînd se bagatelizează rezistenţa culturală!), era, cred, 6 de dimineaţă şi i-am urlat în infernul tirurilor de mitralieră: "Pino! Omoriţi-l!" E ceea ce vroia şi K.G.B.-ul, aflu azi... N-am nici o scuză. De ce n-am ştiut-o atunci? De ce n-am învăţat a ridica neopsalmi pentru a fi invulnerabil la manipulare, cum se ruga acela ca să nu-i tremure oasele? E ceea ce o inteligenţă de forţa lui Paul Valéry a numit odată "amărăciunea prostească". Am urlat din ură şi spaimă - cele mai puternice sentimente pe care mi le dezvoltase tiranul, ca să mă exprim simplu, fără psihologism excesiv, suspect oricărui Tihon. Adevărul e aici unul singur: doream un tiranicid. Al cui joc făceam? Cred că al meu. Simplu scriitor român vroiam să cadă în sînge tiranul ca să-mi pun liber gîndurile pe hîrtie. Nu există nimic mai legitim decît ca un scriitor să urască de moarte tirania. Ce scria pe toate zidurile cetăţii? "Moarte tiranului!". "Moarte cizmarului!" A adăugat vreunul: "respectînd drepturile omului"? (Ar fi fost prea multe litere...) Şi ce mi-a strigat actorul? "Radule - nu pot s-o fac fiindcă n-am mai fost chemat acolo de ieri dimineaţă!" Chemat? Unde acolo? N-am mai putut vorbi, se trăgea mai cumplit ca niciodată, - care Tihon m-ar crede dacă i-aş spune că în clipa aceea am simţit că "rien ne va plus... les jeux sont faits..." Nu există dostoievskianism fără ruletă (y compris rusească!), mă aia pe orice KGB, CIA sau Mossad, am prieteni care la auzul veştii că tiranul a fost împuşcat au deschis o sticlă de şampanie. Eu eram la un bridge - care Tihon m-ar putea acuza? - cu încă trei persoane fericite că, în sfîrşit, "putem licita fără Ceauşescu". Al cincilea bridgist era o figură proeminentă a liberalilor români; fusese închis 14 ani la Aiud, fusese eliberat în '64, de 4 zile părea şi mai înalt - cum ar fi spus Gogol - şi mai inteligent şi mai cult; stătea într-un colţ şi - pînă îi venea rîndul la un nou rober - scria articolul de fond pentru primul număr al "Liberalului"; scria repede, în vizibilă inspiraţie; cînd s-a aşezat la masă, ne-a anunţat orgolios că articolul era gata, pînă la titlu: "Gorbaciov - omul secolului". Al cui era? Al cui este? Putem trăi fără să ştim "ai cui" sîntem?

Îmi trebuie un Tihon care să înţeleagă acest greu suportabil caragialism: Hyperioni şi Mitici, curaţi şi murdari, făptuind tiranicidul oribil şi îndreptăţit, toţi am fost 72 de ore kagebişti mai mult sau mai puţin conştienţi! Repet - nu-i de găsit un asemenea psiholog blestemat căruia să-i cer, asumîndu-mi kitsch-ul oricărei revoluţii, "mie redă-mă".

Radu COSAŞU

→ film). Ce nu s-a mai văzut în cutiile noastre cu antenă este finalul filmului, în care Restif, pornograful devenit jurnalist (o combinaţie care pe nimeni nu mai uimeşte) se desprinde de acel decor de sfîrşit de secol XVIII şi urcă pe pod, nimerind... în Parisul de azi, cu autobuze şi pietoni în blugi. Vă-nchipuiţi că, pe tot travelling-ul, guralivul erou jucat de Jean-Louis Barrault ni se adresează direct nouă, moştenitorii evenimentelor răscolitoare de acum două veacuri, cu vorbe profetice. Pe scurt, cică drumul început atunci de omenire nu ne este uşor nici nouă, cei cărora istoria, departe de a lua sfîrşit, ne va mai da încă mult de furcă...

Vă mai spun doar că *Il mondo nuovo*, titlul italienesc al filmului, era şi numele barăcilor cu marionete care, în turneu prin tîrgurile Europei, arătau imagini minunate din Noua Lume de peste ocean. Ettore Scola ne sugerează, evident, că după 1789, începe pentru toţi o Lume Nouă: spectacolul continuă să uimească: *guignol*-ul debordează în realitate (Conul Leonida s-a nimerit redactor la TVR...)

Florin DUMITRESCU

retro CINEMA scop

Amo o odio

Îl iubeşti sau îl deteşti: e ceea ce s-a mai zis despre acest film - **Desperado**, în regia lui Robert Rodriguez - şi s-a zis bine, de aia o şi repetăm. R.R., care a "spart piaţa" acum cîţiva ani cu **El Mariachi**, calcă aici pe urmele aceluiaşi personaj; calcă apăsat, gros, crispat, reuşind un singur moment de rîs 100%: cel al bancului spus de Q. Tarantino. În rest, o palidă parodie isterică, buimacă, adesea plicticoasă, şi care ne convinge că R.R. e mai bun la montaj decît la regie. Dar: *"The client is always wrong"*, stă scris deasupra uşii barului din film. Drept care nici nu semnăm cele de mai sus...

Salma Hayek şi Antonio Banderas în *Desperado*

Citit/auzit

"Primit Cămaşa de noapte sperăm reţetă mare.

Trimiteţi Femeea goală aşteaptă toţi.

Maciste ars Dama Voalată scăpat.

Primit Soacra Veselă mai bine înecată în valuri.

Anunţaţi Femeea cinstită pentru prima oară.

Expediam şlagărul Fata virgină nemaivăzut.

Fetiţa inocentă stricat perforaţia. Aparatul uzat.

D'AYAL"

(din revista "Cinema", anul 1925)

Bustul Thaliei

Cercul vicios

În piesa **Cercul** de Arthur Schnitzler, pusă în scenă de Dragoş Galgoţiu la Teatrul Mic, transpare, uşor atenuată, sclipirea nervoasă a modernităţii vieneze, care a tonifiat viaţa intelectuală europeană în urmă cu o sută de ani. Personalitate de fundal, activ în schimbul efervescent de idei al epocii, Arthur Schnitzler, ca şi Stefan Zweig sau Karl Krauss, este mai reprezentativ pentru atmosfera culturală a Vienei de atunci decît figuri de mai amplă anvergură, ca Gustav Mahler sau Hermann Broch, care-şi depăşesc limitele de loc şi de timp. La Schnitzler găsim, ca într-o reducţie pentru pian a unei simfonii, obsesiile esenţiale, noutatea procedeelor (**Fräulein Else** pare scrisă de Joyce), totul însă pus în surdină, domesticit, adus la nivelul unei receptări convenabile. Artişti ca Schnitzler ajung cu uşurinţă la succes dar, neştiind să-l depăşească, ratează creaţia majoră. Aducînd noutatea în orizontul aşteptărilor, convertind enormitatea în normă comună, Schnitzler îndeplineşte un rol cultural important, care încetează însă odată cu epoca sa: acela de a adapta Necunoscutul la metrica disponibilă a unui sistem de evaluare.

Cercul este o piesă în zece (scurte) acte erotice la care participă zece personaje ordonate pe scara socială de la soldat la aristocrat, trecînd prin burghez şi artist. Fiecare personaj participă la două acte, cu parteneri situaţi de o parte şi de alta a poziţiei lui sociale. Astfel, Domnul are relaţii cu soţia, dar şi cu grizeta, care formează un cuplu efemer cu poetul, acesta cu actriţa ş.a.m.d. Cercul se închide prin prostituată, ieşindu-se, deci, în afara ierarhiei sociale omologate. Îndrăzneaţă idee pentru anul 1900, cînd a avut loc premiera, la care publicul evoluat, psihanalizat de Freud & comp., se va fi îmbulzit, mîndru că sfidează convenienţele şi pudibonderia, defulîndu-se, totuşi prudent şi cu măsură. Mai puţin tentantă însă pentru publicul bucureştean de astăzi, zgribulit în sala teatrului, admirînd eroismul actorilor care se dezbracă, suspectînd diversiunea sub dimensiunea erotică, nouă încercare de abatere a atenţiei de la Esenţial.

Dragoş Galgoţiu ia foarte în serios această piesă fragilă şi spumoasă, riscînd să-i destrame ţesătura prin gravitatea accentelor. Ca şi în celelalte montări ale sale, Galgoţiu ţine să pună în vedere sursa dramaticului, exploatînd cu pricepere spaţiul disponibil dintre stimul şi răspuns. Dilatarea excesivă a acestui spaţiu aduce însă o încărcătură pe care structura piesei o suportă greu, procedeul presupunînd o consistenţă mai bogată a textului, iar Schnitzler, din păcate pentru el, nu e Wedeking. De aceea, mi s-a părut că tonul just a fost găsit în scena badinajului stendhalian dintre Rodica Negrea şi Dinu Manolache, (amîndoi admirabili): uşor, pervers, *gemütlich*. Şerban Ionescu şi Constantin Ghenescu, deşi excelenţi, dramatizează excesiv. Foarte bine întrupează Ioana Abur tipul de *süsse Mädel* vienez, care ştie să urmărească un bărbat cu acea privire unică, gen Maria Schell, în **Roata vieţii**. Oana Ioachim este seducătoare ca artistă fatală, hotărîtă să-ţi ia minţile. Tatiana Iekel îşi nuanţează fin rolul cu o melancolie de bună calitate. Costumele (Carmen & Gheorghe Rasovszky) sînt pe cît de originale şi de îndrăzneţe, pe atît de frumoase în combinaţiile lor coloristice de-a dreptul uluitoare. Decorul, foarte *wienerisch*, este conceput de aceiaşi în formula facilă a panourilor pictate. Dragoş Galgoţiu a ales şi ambientul sonor, recurgînd în mod previzibil şi redundant la muzica epocii: *ländlere*, Srauss, Mahler, din ultimul preferînd – serioizitatea obligă – noblețea unui marş eroic grotescului unui scherzo. Aşa cum, în teatrul de azi, ambientul vizual nu reconstituie fidel epoca prezentată (costumele şi decorurile sînt interpretări foarte libere) ar trebui să existe şi o anumită (controlată) nepotrivire între ambientul sonor şi acţiunea dramatică, renunţîndu-se la ilustrarea lui Shakespeare cu muzică elizabetană, a lui Molière cu Lully şi a lui Beaumarchais cu Mozart.

Adrian MIHALACHE

Autor găsit stop. Personaje lacrimi ioc

În ultima sa montare de la Bulandra – **Şase personaje în căutarea unui autor** de Pirandello –, Cătălina Buzoianu a avut ideea inspirată de a folosi scena de fundal pentru o "joacă de-a cinematograful" (mut): cîteva personaje se întîlnesc pe-această scenă – care-ar putea fi ecranul – în timp ce, pe ecranul propriu-zis, sînt proiectate inserturi cu dialogurile acelor personaje... Iluzia Cinematografului de la-nceputuri este perfectă, cu acompaniamentul de pian al muzicienei (Dorina Crişan Rusu) care asigură, de altfel, întreg comentariul sonor "meridional" al spectacolului. Desigur, nu pentru a "sărbători Centenarul cinematografului" a ales dna Buzoianu să-l invoce într-o piesă, ci pentru că acest dispozitiv relativizează şi sintetizează, totodată, propriul nostru raport, *astăzi*, cu textul lui Pirandello. Mi s-a întîmplat să văd, chiar în Italia la un festival de film, cîteva opere din perioada mută cu marea Eleonora Duse, în povestiri care s-ar fi vrut, dacă nu tragice, măcar sfîşietoare: toţi spectatorii lăcrimau, într-adevăr, însă de rîs... Motivul este simplu: tragicul se demodează; comicul niciodată. Ca specialistă a teatrului pirandellian, Cătălina Buzoianu va fi simţit că povestea Tatălui, a Mamei neconsolate, a Fiicei vitrege şi a celorlalţi nu mai este cîtuşi de puţin tragică, potrivit standardelor actuale, ci ridicolă – materie pentru infinite *telenovellas*, banalizată, şi aceasta, de titlurile ziarelor de scandal. De aici, imensul potenţial comic al confruntării acestei poveşti, atît de "visceral-reale", cu lumea de mucava a Teatrului şi cu Actorii înşişi, "mişcaţi" de o tragedie de mucava... Căci marele merit al acestei montări stă în fineţea şi dezinvoltura cu care cele două lumi sînt făcute să se întrepătrundă. Asistăm la un număr de iluzionism: niciuna dintre lumi nu este, *a priori*, convingătoare – şi totuşi, *amestecînd bine planurile*, amîndouă sînt – finalmente! Actorii sînt secundari: simpli pioni ai unui mecanism regizoral care funcţionează, imparabil. De aceea, eventualele gafe psihologice şi o anumită nesiguranţă caracterială trebuie puse, probabil, pe seama intenţiei regizoarei de a *bruia* identificările (Virgil Ogăşanu, jucînd rolul Tatălui într-un mod destul de tranzacţional; Mirela Gorea, Mama, putînd fi la fel de bine George Ivaşcu în travesti; acesta, în fine, ca Madam Pace: mai degrabă o performanţă cosmetică!). Dintre toţi – şi trecînd peste un Z.O.Butuc jucînd ca pentru "posteritatea literară" a lui Pirandello –, Vlad Zamfirescu (Băiatul) şi Diana Dumbravă (Fata vitregă) sînt cei mai coerenţi: primul, în actualizarea mutneliniştitoare a unei morţi la fel de derizorii ca şi restul, a doua – în pasiunea "din altă epocă" pe care o pune în negarea simulacrului... Cît despre actorii trupei de teatru – aici, prezenţa lui Horaţiu Mălăele (Directorul-Regizor) este strivitoare.

Cu acest ultim pariu, cîştigat cu brio – dar şi cu unele, neaşteptate, facilităţi: vezi folosirea recurentă a unor "efecte" mai curînd îndoielnice, cum sînt vocea din off sau vocile în ecou! – Cătălina Buzoianu reuşeşte să treacă *en beauté* peste semi-impasul **Patul lui Procust**, dovedind că, atunci cînd are în mînă un text solid şi solid studiat, succesul este pe măsură. (a.l.ş.)

Cronica literară de tranziţie

Polemice

Am scris, în numărul 153 al *Dilemei*, o cronică la cartea d-lui V. Pasti, *Romînia în tranziţie/ Căderea în viitor*. Pornind de la aceasta, d-sa publică, în numărul 156, nu o replică, ci o "*încercare de a explicita paradigma*" care ar fi fundamentat analiza mea (*Despre moralã, explicaţie şi intelectualitatea umanistă*). Oricît am suci-o, e vorba de o polemică şi-mi face plăcere să spun că, din punctul de vedere al tonului şi al ţinutei intelectuale, dl. Pasti – diplomat, deh – oferă un model de polemică civilizată. În mod "normal" şi standard, pentru autorul român tipic, cel care nu l-a elogiat integral e un bou în primul rînd, şi un exponent al unor lucrături mîrşave în al doilea rînd. Dl. Pasti, pasăre ciudată, are seninătatea de a aprecia "*concizia, precizia, rigoarea... şi buna-credinţă evidentă ale abordării*" mele, plus "*efortul de a fi nepărtinitor*" – ba, mai mult decît atît, îşi asumă pînă şi inadvertenţele gramaticale pe care i le reproşam (recunosc: cu o cinstită **naivităţie**, pentru că, una peste alta, e limpede că autorul scrie bine), cerîndu-şi scuze mie şi cititorilor. De pe asemenea poziţii, se poate sta de vorbă.

Dacă faţă de carte, obiecţiile mele erau zonale (nu în "macro", ci în "micro", spuneam, pastişînd limbajul Executivului), faţă de replica d-lui Pasti, am de zis că mă nemulţumesc şi crîngul, şi cîţiva copăcei în speţă. "Crîngul" e paradigma pe care, cu o sprinţară ironie, o construieşte autorul şi în care nu mă regăsesc deloc. "Copăceii" sînt cele cîteva întîmpinări la care dl. Pasti fie nu-mi răspunde, ca şi cum nu le-ar fi văzut (oare cade şi d-sa în cecitatea intelectualităţii umaniste?), fie îmi răspunde cu sofisme sub nivelul discuţiei.

În rezumatul d-lui Pasti, viziunea mea – care ar fi tipică intelectualităţii umaniste rupte de realitate, ca să nu zicem năuce - ar arăta cam aşa (o rezum la rîndumi şi postpun, cu aldine, crezul real):

1. a) Tot ce s-a petrecut între '46 şi '89 în România e "fals" şi "nesemnificativ". b) Ce au făcut comuniştii, a fost nelegitim moral, chiar dacă era "legal". c) Orice continuitate între ante- şi post- 1989 ar trebui anulată. RĂSPUNDE: **a) N-am susţinut niciodată aşa ceva, ambele adjective sunt aberante, istoria e fapt împlinit, cu enorme consecinţe vii. Cei 45 de ani sunt o alterare a evoluţiei *fireşti*, adică a celei înscrise în datele ireductibile ale omenescului şi, *horribile dictu*, românescului – asta afirm; o alterare profund "semnificativă", de care e idiot a nu ţine seama (e ca şi cum ai trimite la specializare în prestidigitaţie un ciung). Nu văd acea perioadă ca pe o pauză, un gol istoric – ci ca pe un viol crunt, din care însă au rezultat copii. Ei există, îţi place-nu-ţi place, trebuie crescuţi, nu pot fi azvîrliţi la ghenă. b) Într-adevăr, tot ce au făcut comuniştii a fost nelegitim (inclusiv, da, lucrurile benefice), şi nu doar moral, ci şi istoric (ce avea comun poporul român cu acea mînă de extremişti teleghidaţi de stravechiul inamic naţional, Moscova?). Dar să nu se insinueze că măcar au procedat "legal", pentru că nu e adevărat; dl. Pasti ştie foarte bine că în România totalitară, Constituţia era un moft, şi insutenabilă. Nu de indulgenţă şi menajare (se subînţelege rictusul: partizane!) e vorba. Ci de diferenţa dintre o PIATRĂ care-ţi sparge capul şi o FRAZĂ despre o piatră. Puterea e "autoarea" situaţiei materiale şi morale a ţării, şi-a asumat (cît a făcut-o) răspunderea şi beneficiază de imensele avantaje (materiale şi morale, prezente şi viitoare) de a avea pîinea şi cuţitul. Opoziţia e doar o latenţă. Puterea e fapt trăit zi de zi, opoziţia e proiect: cum să le critici cu egală aşarnare? (După un meci pierdut, sunt beşteliţi jucătorii din teren, nu rezervele). Prostiile opoziţiei (numeroase şi, în plan intelectual, la fel de jalnice, unele, ca şi cele ale guvernanţilor) sunt ineficace; ale puterii s-au tradus în viaţă fără rest şi s-au concretizat într-o ţară de care românului îi e jenă, iar străinului greaţă.**

Acesta ar fi, din avion, crîngul. Copacii sunt: A) A "înţelege şi a explica" (adică ceea ce vrea dl. Pasti) nu trebuie să fie doar debutul lui "a judeca şi a face dreptate" (adică ceea ce spune d-sa că vrea "eşuata" intelectualitate umanistă)? E de ajuns să-i zici omului: – D-ta nu ai mînă pentru că lama cuţitului lui Cutărescu ţi-a intersectat-o sub un unghi de 90 de grade şi ţi-a separat-o de restul organismului? A-l numi pe Cutărescu "bandit" şi a gîndi acţiuni de stopare şi punitiune a acestuia e "*atitudine dură, extremistă*"? B) Contradicţia dintre "*revoluţia s-a îndreptat nu atît împotriva sistemului politic, cît împotriva unei guvernări*" (p. 47) şi "*revoluţia s-a ridicat împotriva sistemului politic*" (p. 58), dl. Pasti o rezolvă aruncînd mai întîi că a citat-o după mine şi C.V. Tudor (adică jos mai sunt!, dacă-i plac lui C.V.T.), şi născocind mai apoi un sofism feroviar, cu un tren straniu care "*se îndreaptă nu atît spre Craiova, cît spre Timişoara*" (?!). E pueril. Dacă destinaţia vădită a trenului, "ţelul" său, e Timişoara, nu-ncape nici un "nu atît". C) Numind binele şi răul, în măsura în care componenta morală ne otrăveşte sistematic viaţa, psihologic şi biologic, intelectualitatea a demisionat oare de la "*una din principalele sale funcţii: înţelegerea realităţii*", cum dă de înţeles dl. Pasti? D) De ce sunt "*ezoterice*" criteriile binelui şi ale răului? E) În cadrul "înţelegerii realităţii", dl. Pasti nu se simte obligat să lumineze şi escrocheria electorală a FSN, care şi-a adjudecat 50% din CPUN? F) Dl. Pasti tot nu mi-a clarificat cînd şi cum "*a apelat intelectualitatea umanistă*" (ea, şi nu altcineva!) "*la sprijinul lumii interlope, din mijlocul căreia a recrutat... echipe de şoc*". E grav, e urît, nu e intelectual, nu e umanist; îl rog pe partenerul meu de dialog să spună cînd şi cine. Sau să admită spăsit că l-a luat gura pe dinainte (sindromul "golani").

George PRUTEANU

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

Caracterul tehnic al legilor electorale ascunde întotdeauna o voinţă politică partizană ● Cei care le elaborează fac orice pentru a le asigura realegerea ● Toate sistemele electorale sînt imperfecte ● Scrutinul trebuie să favorizeze formarea unei majorităţi care să sprijine guvernul ● Parlamentarismul nu pretinde reprezentarea tuturor intereselor în faţa puterii, ci alegeri care pot da naştere puterii ● Extremismul foloseşte jocul

Sistemele electorale şi viaţa politică

Studiul raporturilor între sistemele electorale şi cele politice provine dintr-o preocupare mult timp fundamentală: necesitatea de a şti în ce măsură primele garantează caracterul democratic al celorlalte. In această perspectivă se poate înscrie toată literatura clasică a domeniului, favorabilă sufragiului universal. Doar într-o epocă mai recentă problema a început să fie abordată din punct de vedere ştiinţific, cînd primele rezultate ale reprezentării proporţionale din Europa Occidentală au modificat raportul dintre forţele politice şi tehnice în guvernarea statelor care au adoptat-o.

Ar trebui depăşit acest punct de vedere: sistemul electoral este doar un element printre altele al sistemului global, o variabilă - care nu trebuie privilegiată - a puterii politice. In societăţile politice moderne, profund condiţionate de influenţa mijloacelor de comunicare în masă, alegerile nu sînt doar o modalitate folosită de guvernaţi de a opta pentru un guvern, ci şi o posibilitate - sumară - de a participa la decizia politică. Prin alegeri, cetăţenii pot ratifica sau respinge opţiunile politice care li se oferă, atunci cînd se angajează responsabilitatea politică a autorilor lor.

Alegerile şi reprezentarea guvernaţilor

Funcţia elementară, deci şi cea mai cunoscută a alegerilor, este aceea de a asigura reprezentarea celor guvernaţi. Dar, de-a lungul timpului, s-au degajat şi alte consecinţe asupra jocului politic. In primul rînd s-au desprins actorii: istoric, clasa politică din ţările democraţiei reprezentative a apărut o dată cu constituirea Camerelor inferioare care întîi şi-au atribuit puterea financiară, apoi puterea legislativă. Alegerile legitimează acţiunea celor care se desprind din elitele sociale devenind conducători.

De altfel, alegerile au determinat apariţia partidelor politice: mai precis ele au fost un factor important în naşterea şi dezvoltarea structurilor partizane.

Exemplul britanic este în această privinţă clar: legea din 1832 a lărgit considerabil corpul electoral şi au apărut în circumscripţii asociaţiile pentru înregistrare (**Registration societies**) care ţineau legătura cu candidaţii, pentru a facilita operaţiunile de înscriere şi pentru a-i îndemna pe alegători să voteze. Partidul Conservator şi cel Liberal s-au născut din federalizarea progresivă a acestor asociaţii, transformate rapid în comitete electorale: cînd sufragiul este restrîns nu este nevoie ca alegătorii să fie lămuriţi, ei sînt destul de evoluaţi sub raport social şi nu prea numeroşi şi se pricep să opteze pentru un candidat, în afara existenţei unui partid. Cînd sufragiul se extinde brusc trebuie create comitete de patronaj care bat drumurile şi fac propagandă pentru candidaţi, canalizînd încrederea alegătorilor. In secolul XIX, în Marea Britanie, nu era prea bine văzut ca un candidat să se prezinte fără nici un sprijin în faţa sufragiului popular (...)

Dinamica unui sistem politic este legată de sistemul electoral în măsura în care acesta participă la desemnarea actorilor. Într-un sistem pluralist, prezenţa sau absenţa unei majorităţi guvernamentale, jocul partidului sau partidelor de opoziţie, însăşi natura lor sînt condiţionate de sistemul electoral.

In cazul scrutinului majoritar cu un singur tur, de exemplu, se simplifică jocul partidelor. In Marea Britanie, partidul la putere primeşte din partea alegătorilor o misiune precisă: să guverneze, să-şi realizeze programul, platforma electorală pentru care s-a pronunţat majoritatea electorală, partidul minoritar are o funcţie, de asemenei, precisă: să alerteze opinia publică, controlînd partidul de la putere, pregătindu-se să preia guvernarea. Din punctul de vedere al eficienţei guvernamentale situaţia pare ideală: partidul de la putere are asigurată o majoritate, dacă nu incondiţională, oricum coerentă şi disciplinată. În Marea Britanie, guvernul nu cade decît în condiţiile unei crize grave în interiorul partidului majoritar. În măsura în care sistemul electoral tinde spre bipartidism, el este un factor important al stabilităţii guvernamentale. Este de asemeni un factor de stabilitate politică, fiindcă mişcările opiniei publice sînt canalizate pe făgaşul determinat de regulile jocului pluralist (...) Factorul esenţial pentru alternanţă este "votul flotant", adică acei alegători care nu sînt strîns legaţi de vreun partid şi trec cu uşurinţă de la o opţiune la alta. O deplasare cît de slabă a acestor voturi poate provoca o importantă modificare în repartizarea locurilor în Cameră şi deci la schimbarea majorităţii. Circa 10% din electorat poate determina caracterul de stînga sau de dreapta al guvernării. Aceste voturi aparţin în general noilor înscrişi pe listă - tinerilor - femeilor, mai sensibile la conjuncturi decît bărbaţii şi celor care în principiu ţin cu cel de al treilea partid (Liberal în Marea Britanie) şi care vor ca votul lor să conteze totuşi. Global, acest vot poate fi situat la centru, la punctele de joncţiune ale celor două mari partide.

Scrutinul de listă tinde să asigure reprezentarea tuturor tendinţelor existente în electorat. Reprezentarea este perfectă cînd raportul dintre procentajul de voturi obţinute şi cel al locurilor obţinute de un partid este egal cu unu. Acest raport nu poate fi realizat în practică şi repartiţia resturilor conform metodei Hondt avantajează sistematic partidele care au obţinut un număr mare de sufragii, ducînd la supra-reprezentare în dauna celor mai slab implantate şi mai puţin omogene. Reprezentarea proporţională nu fotografiază doar convingerile electoratului, ci şi accentuează influenţa noilor mişcări, ducînd uneori la catastrofe: victoria fascismului şi a naţional-socialismului a dovedit-o cu prisosinţă. Reprezentarea proporţională se caracterizează prin tendinţa de fărîmiţare a peisajului politic prin apariţia micilor partide şi a grupurilor a căror reprezentare parlamentară nu corespunde influenţei lor reale. Introducerea celui de al doilea tur ar trebui să aibă în principiu un efect de coagulare şi să favorizeze centrul. Balotajul este ostil inovaţiilor şi intransigenţei: alegătorii ezită să-şi dea voturile unui candidat care nu are şanse.

Dar, în pofida faptului că legile electorale conţin multe cifre şi exprimări tehnice, ele nu pot fi apreciate în afara contextului politic în care urmează să fie aplicate. Ele sînt elaborate de parlamentele existente şi mai mult decît de echitate sau de corectitudine aleşii de azi sînt preocupaţi de alegerea lor de mîine.

După **Les systèmes électoraux**
Jean-Marie COTTERET
şi Claude EMERI
Presses Universitaires de France - 1988

Ameninţarea naţional-populistă

Iată, de ani de zile ne temeam de succesul Frontului Naţional, pe care l-am pîndit, anunţat şi acum îl înregistrăm şi îl denunţăm. Pe tot acest parcurs n-au lipsit experţii, care au declarat că sîntem exagerat de alarmişti. Unii doreau să se autoconvingă, alţii sugerau că sumbrele noastre profeţii sînt doar un capital comercial.

Uneori noi înşine doream atît de mult să ne înşelăm, încît ne-am lăsat convinşi de argumentele savante ale noilor înţelepţi ai cetăţii, institutele de sondaje: extrema-dreaptă nu poate avea un viitor în Franţa.

Era absurd, deoarece nici una dintre condiţiile care favorizau expansiunea populismului nu dispăruse. Dimpotrivă, toate se înviorau, se agravau, se înrăutăţeau. În primul rînd, absenţa siguranţei, în special ea, apoi şomajul, scepticismul populaţiei muncitoreşti care evita extrema-stîngă, cartierele mărginaşe într-o stare de permanentă revoltă, proliferarea ghetourilor. Era nevoie de un ţap ispăşitor. De mult timp, el a fost desemnat de Le Pen: străinul.

Cînd implantarea Frontului Naţional a devenit evidentă, speranţa s-a restrîns: dacă există măcar un avantaj în victoria dreptei în alegeri, acesta este că va fi capabilă să dezarmeze extrema-dreaptă. Unii oameni de stînga au declarat că votează cu Chirac din acest motiv. Mai bine Pasqua, decît Le Pen.

După primul tur al alegerilor prezidenţiale, ca în istoria cu încornoratul care refuză evidenţa - "Indoiala, mereu îndoiala" - s-a evocat votul protestatar, manifestarea populistă a dispreţului faţă de politicieni, voinţa de a da o lecţie şi de a lansa un avertisment, nu devotamentul faţă de o cauză.

Astăzi trebuie să recunoaştem: discursul lui Le Pen are un impact veritabil. El a fost foarte bine pus la punct de-a lungul anilor, modulîndu-şi temele şi metodele, Le Pen a fost imprudent cînd s-a opus războiului din Golf, dar s-a retranşat însuşindu-şi teama muncitorilor de Europa şi a făcut campanie împotriva Tratatului de la Maastricht.

Şi-a adaptat şi mai bine discursul populist pentru alegerile municipale. Fiecare primar este confruntat acum cu o problemă: aceasta nu mai e cea a canalizării, ci cea a integrării străinilor sau a coexistenţei cu ei. Această problemă poate fi reglată în multe feluri, conform talentelor sau ideologiei alesului local. Politica preconizată de frontul populist, cea a "preferinţei naţionale" îi poate seduce pe cei slabi. Ea poartă masca bunului-simţ şi, pe deasupra, ea nu pare nici agresivă, nici cu adevărat rasistă. Ea se doreşte a fi "protectoare".

Cum spunea la televizor un alegător care se autodefinea ca "umanist, votînd de obicei cu stînga": "Dl. Bruno Mégret vrea pur şi simplu să păstreze locurile de muncă disponibile pentru cei care locuiesc la Vitrolles dintotdeauna, şi dacă mai rămîn, le vom da bucuroşi străinilor". Această teză, de nejustificat prin ea însăşi, nu este totuşi cea a lui Le Pen, care doreşte să-i expedieze pe imigranţii şomeri la casele lor. Dar acest Mégret are probabil talent şi tupeu, dacă a izbutit el, teoretician al xenofobiei, să-l atragă de partea lui pe un "umanist" din Vitrolles!

Un confrate străin care a revenit în Franţa , după o absenţă de zece ani, a observat că francezii cei mai modeşti nu au acceptat transformarea survenită în ţara lor şi în peisajul urban. După el, francezii s-au resemnat cu faptul că o mică parte din Marsilia a devenit armenească şi o mare parte algeriană. De aici, de altfel vine şi truculenţa şi originalitatea marelui port de la Mediterana. În rest, lucrurile au mers prea repede şi au coincis cu şomajul şi marginalizarea. Cele două imagini se suprapun. Străinul este aici şi nici măcar nu-şi dă osteneala să pară francez. Este vorba despre ceea ce s-ar putea numi *reversibilitatea intenţiei*. Să ne explicăm. Să analizăm discursul care a însoţit mai peste tot prezentarea filmului **Ura**. Dramatizarea subiectului (periferia) şi alegerea fragmentelor au suscitat, fără îndoială, o emoţie salutară la cei care beneficiază de bunăstare, dar la populaţia sensibilă la populism, efectul a fost exact invers.

Cartierele mărginaşe vor fi considerate un focar de delincvenţă, de lene şi de vulgaritate. Şi în special un concentrat de *străini*. Aşa se întîmplă cu toate acţiunile moralizatoare şi cu toate condamnările de principiu ale rasismului: ele ignoră - sau nu iau în consideraţie - modul în care vor fi receptate. (...)

Ce e de făcut acum, cînd naţional-populismul s-a implantat? Trebuie să regretăm atitudinea din trecut a mediilor şi în special a unor emisiuni de televiziune? Nimeni nu ştie cu precizie. Dacă nu vorbeşti despre rasism eşti acuzat de inconştienţă. Dacă vorbeşti ţi se spune că eşti iresponsabil. Privind cifrele, observ doar că lepenismul nu obţinea scoruri neliniştitoare cînd Le Pen avea un succes imens la televiziune, în timp ce Frontul Naţional progresează astăzi, cînd liderul este în mod cert depăşit de secundul său.

Am deplîns întotdeauna faptul că mişcările antirasiste, cel puţin în prima lor fază, nu însoţesc condamnarea răului cu analiza condiţiilor care i-au permis să apară. Cum spunea Norbert Bensaid "pragul de toleranţă" este un concept odios. Dar, cum adăuga Claude Lévi-Strauss, dacă această noţiune trebuie excomunicată din legile şi moravurile noastre, nu înseamnă că ea trebuie înlăturată şi din observaţia noastră clinică. Trebuie să acceptăm ideea că dozajul şi repartiţia imigraţiei fac parte din protecţia imigranţilor.

Iar apoi, trebuie spus că nu antirasismul a provocat rasismul. Cînd e nefericit nimeni n-are nevoie de o persoană anume, pentru a-şi urî vecinul. Cain nu l-a ucis pe Abel pentru că era exasperat de faptul că acesta era vorbit de bine. Pe de altă parte, n-ar trebui pus la activul mişcărilor antirasiste şi chiar pe seama diabolizării Frontului Naţional faptul că dreapta culpabilizată, devenită morală şi republicană, s-a despărţit de extrema dreaptă? Dacă n-ar fi intervenit această ruptură n-am fi avut astăzi miniştri din partidul lui Le Pen într-un guvern adus la putere de voturile lui?

Se pot distinge trei comportamente în metodele şi soluţiile propuse: pariul economic, adică a conta pe efectele generale ale creşterii şi ale luptei împotriva şomajului, cea preconizată de Martine Aubry, practicînd pe teren "restructurarea" socială; şi cea care ţine seama de ordinea simbolică a verbului: exaltarea valorilor republicane şi pedagogia coexistenţei.

Momentul e prea grav pentru a alege una dintre cele trei atitudini, trebuie mobilizate toate. Dar dacă este cazul să cercetăm cu înţelegere motivaţiile alegătorilor lui Le Pen, nu este cazul să ezităm în crearea unui front al refuzului împotriva conducătorilor frontului populist. (...)

Jean DANIEL
Le Nouvel Observateur - 15-21 iunie '95

Pagină realizată de
Magdalena BOIANGIU

democratic pentru decizii antidemocratice ● Cel mai bun sistem electoral este neputincios cînd e confruntat cu criza încrederii în clasa politică ● Cronica unei demisii aşteptate: guvernul lui Lamberto Dini ● Dezintegrarea clasei politice italiene ● Sistemul proporţional şi tribulaţiile sale ● Viaţa de partid şi instabilitatea instituţiilor democratice ● Schimbarea sistemului electoral - o garanţie pentru viitor? ● Bipolarismul imposibil

Stabilitatea instabilităţii

© Cosmin Bumbuţ

© C. Bumbuţ

Cu un an în urmă, Lamberto Dini forma cel de-al cincizeci şi patrulea guvern italian postbelic. Era un guvern de tehnicieni, cu o misiune limitată: trebuia să prezinte legea bugetului, legea pensiilor şi să continue reducerea datoriei publice. La sfîrşitul lunii decembrie, considerînd că şi-a îndeplinit programul care-i fusese fixat de parlament, Dini şi-a depus mandatul, fiind refuzat însă de preşedintele Oscar Luigi Scalfaro, pe motiv că în următoarele şase luni Italia asigură preşedinţia Uniunii Europene şi, deci, are nevoie de un guvern stabil. Acum, demisia sa a fost acceptată pentru că nu mai există, în parlament, o majoritate care să susţină acest guvern tehnic, sprijinit, în anul cît a guvernat, de formaţiunile de centru-stînga şi, pînă la un punct, de Liga Nordului. Probabil că Lamberto Dini (fost înalt funcţionar la FMI şi director general al Băncii Italiei, neangajat politic) va fi însărcinat cu formarea unui nou guvern "de tranziţie", care să asigure preşedinţia europeană şi să realizeze o reformă a constituţiei. Ori poate că va urma un guvern a cărui principală sarcină va fi organizarea, cît mai curînd, a alegerilor generale.

Schimbarea clasei politice

Ultimele alegeri parlamentare au avut loc în Italia în 27 martie 1994 şi s-au încheiat, după cum se ştie, cu victoria lui Silvio Berlusconi. Guvernul său devenea după două echipe "de tranziţie", conduse de Giuliano Amato şi Carlo Azeglio Ciampi, care au însemnat despărţirea de vechea clasă politică, amestecată, aşa cum s-a dovedit începînd cu 1992, în afaceri necurate şi ilegalităţi de tot felul. De fapt, în Italia se vorbeşte, de mai bine de trei ani încoace, de "tranziţie", de "a doua Republică", de "schimbare", ba chiar de "revoluţie". Pentru cetăţeanul român (ori, în general, estic) asemenea cuvinte par fără sens atunci cînd este vorba despre o democraţie occidentală, membră a Uniunii Europene şi a Grupului celor 7. Şi totuşi...

De cînd a debutat scandalul "mani pulite", care a dovedit un lucru pe care-l bănuia multă lume – şi anume că vîrfurile politice au legături subterane cu mediile de afaceri şi cu Mafia, într-o complicată ţesătură de interese –, Italia trece printr-o perioadă de convulsii care, într-un fel sau altul, o va schimba în mod esenţial. "Revoluţie" e, desigur, un termen prea "tare" pentru ceea ce se întîmplă în peninsulă, dar e greu să găseşti un cuvînt potrivit pentru a denumi ceea ce se petrece acolo: doi foşti prim-miniştri (Giulio Andreotti şi Bettino Craxi) sînt puşi sub acuzare, cel dintîi pentru legături cu Mafia, cel de-al doilea pentru finanţarea ilegală a Partidului Socialist şi deturnare de fonduri; foarte mulţi foşti demnitari au şi fost judecaţi; aproximativ 60% dintre membrii parlamentului din 1992 sînt implicaţi în anchete şi scandaluri sub diverse învinuiri (trafic de influenţă, abuz în serviciu, legături cu Mafia etc.); Partidul Democrat-Creştin, care a dominat politica italiană timp de cinci decenii, nu mai există; au dispărut şi Partidul Socialist, Partidul Republican şi Partidul Liberal; se formează o nouă clasă politică, scena fiind ocupată acum de formaţiuni politice şi lideri "fără trecut". După o perioadă de dezamăgire (provocată de căderea vechii clase politice), electoratul pare să-şi fi revenit. Aşa încît între viitorul Italiei şi legea sa electorală e o legătură mai mare decît aparenţa ne poate lăsa să bănuim. Mai mult decît atît: traiectoria politico-electorală italiană e o foarte bună ilustrare a imperfecţiunilor democraţiei, a dereglărilor pe care le poate cunoaşte funcţionarea ei atunci cînd nu se sprijină pe legi şi instituţii puternice şi, mai ales, *adecvate* realităţii.

Sistemul proporţional: avantaje şi dezavantaje

După război, Italia a trebuit să rezolve foarte multe probleme: nu ieşea numai dintr-un război pe care-l pierduse, dar şi dintr-un sistem dictatorial ce durase peste două decenii; în plus, avea de înfruntat tendinţele centrifuge ale unor teritorii (Sicilia a încercat să se proclame stat independent) şi, mai ales, trebuia să realizeze reconcilierea naţională: între partizanii care luptau contra lui Mussolini şi adepţii acestuia a avut loc un început de război civil. Adoptarea Constituţiei republicane a însemnat, practic, momentul esenţial al democratizării şi a creat bazele politice pentru ceea ce mai tîrziu s-a numit "miracolul economic". Numai că tot acum, în aceşti primi ani postbelici, se află punctul de plecare al proceselor politice din anii '90. Sistemul electoral adoptat în Italia a fost cel proporţional: în circumscripţiile electorale se prezintă liste de partide; în urma scrutinului, locurile în parlament se acordă în număr proporţional cu procentele obţinute de fiecare formaţiune politică. Că e vorba despre un sistem cît se poate de democratic, nu încape nici o îndoială. Numai că, alături de alţi factori, acest sistem a permis anumite "devieri" de la democraţie şi de la statul de drept.

Primele alegeri de după război au fost, practic, o luptă între comunişti şi democrat-creştini. Aceştia din urmă au cîştigat cu o diferenţă minimă (aproximativ 33% din voturi, faţă de 30% ale comuniştilor), după ce reprezentanţii bisericii s-au implicat serios în campania electorală pentru a-i combate pe exponenţii stîngii. Prin această primă victorie, Partidul Democrat-Creştin avea să devină cea mai importantă forţă politică a Italiei, poziţie pe care a rămas pînă în 1992. Practic, toate cele cincizeci de guverne care s-au succedat în acest timp la conducerea ţării s-au format în jurul PDC care, avînd totdeauna o majoritate relativă, îşi lua drept parteneri la guvernare partide mai mici (cum ar fi Partidul Republican şi Partidul Liberal, considerate de unii comentatori simpli sateliţi ai democraţiei creştine), ori negocia formarea executivului chiar cu adversarul său de centru-stînga, Partidul Socialist. "Mobilitatea" politică a Italiei a fost posibilă tocmai datorită faptului că toate guvernele au fost coaliţii de mai multe partide, care asigurau o majoritate destul de strînsă; trecerea unui membru al coaliţiei în opoziţie însemna căderea guvernului. Ceea ce s-a întîmplat de cîteva zeci de ori.

Apar astfel cu claritate dezavantajele sistemului proporţional. El favorizează fragmentarea politică şi îngreunează realizarea unei majorităţi solide, care să permită o guvernare stabilă de-a lungul unei întregi legislaturi. Pe de altă parte, este adevărat că redemocratizarea Italiei după două decenii de dictatură a găsit în adoptarea sistemului proporţional o formă foarte bună de a stimula opţiunile electoratului: alegătorului i se prezentau liste de partide, deci votul său era simplificat şi nu cerea o experienţă prea mare, nici o cunoaştere prea amănunţită a candidaţilor.

Legea electorală (şi sistemul proporţional) nu poartă, desigur, vina pentru că o întreagă clasă politică s-a dovedit coruptă. Dar existenţa sistemului proporţional a determinat o anumită evoluţie a vieţii politice şi a fixat o anumită scară de valori a politicienilor. În primul rînd, a favorizat manevrele de culise şi "negocierile" concrete, care au lăsat de multe ori pe planul al doilea doctrinele şi programele. Aşa s-a ajuns, de pildă, la "monstruoasa coaliţie" dintre PDC şi PSI ori la guverne democrat-creştine susţinute în parlament (e drept, între anumite limite) de Partidul Comunist. În al doilea rînd, existenţa unui mare număr de partide (chiar dacă unele erau mici) a făcut ca în politica italiană să aibă întîietate viaţa de partid, şi nu stabilitatea instituţiilor democratice: fiecare partid încerca să-şi plaseze "oamenii săi" în cît mai multe instituţii-cheie. Aşa, de pildă, cele trei posturi TV de stat au fost, la un moment dat, "partajate" între primele trei forţe politice: Raiuno era fidelul democraţiei creştine, Raidue al socialiştilor, iar Raitre al comuniştilor. (Urme ale acestei împărţiri se mai pot observa şi astăzi în alcătuirea unor programe sau în felul de a gîndi al unor realizatori.) Apoi, consecinţele adoptării sistemului proporţional au fost agravate de instabilitatea socială şi de celelalte mari probleme ale Italiei: diferenţele de dezvoltare dintre Nord şi Sud, crima organizată, terorismul de extremă stîngă din "anii de plumb" etc. Toate acestea ar fi cerut un stat puternic şi instituţii foarte funcţionale, ceea ce permamenta atmosferă de provizorat şi negociere dintre partide nu a putut, desigur, crea.

La oameni noi, lege nouă

Guvernul lui Berlusconi a fost ales după o nouă lege electorală, care a adoptat un sistem mixt: 75% din numărul de locuri în Cameră au fost alese după sistemul majoritar, iar 25% după cel proporţional. A fost un prim pas spre ceea ce cer aproape toate formaţiunile politice: reforma sistemului electoral, în federea realizării unui bipolarism "ca în democraţiile avansate". Pe toată durata mandatului lui Dini, partidele au dezbătut necesitatea adoptării unei alte legi electorale, pe sistem majoritar cu dublu tur de scrutin, care să realizeze *de jure* ceea ce *de facto* deja există: două grupări politice importante, "Polul Libertăţilor", de centru-dreapta (din care fac parte, în primul rînd, *Forza Italia* şi *Alianţa Naţională*) şi "Măslinul" (o alianţă a partidelor de centru-stînga, în frunte cu *Partidul Democratic al Stîngii*). Unele voci cer şi alegerea directă a preşedintelui Republicii şi acordarea de puteri sporite instituţiei prezidenţiale (actualmente, preşedintele e ales de parlament şi are puteri foarte limitate). Probabil că viitorul guvern fie el condus de Dini sau de altcineva va realiza acele edificări constituţionale care să permită schimbarea sistemului electoral. În mod sigur, însă, acestea nu vor aduce schimbări rapide ale eşichierului politic. O lege electorală acţionează în timp, e nevoie de cîteva legislaturi pentru a-i cunoaşte pînă la capăt avantajele şi dezavantajele. Iar un bipolarism de tip american va fi probabil irealizabil: temperamentul meridional e imposibil de redus la o schemă cu *da* şi *nu*, fantezia şi inventivitatea italianului nu pot fi făcute să se recunoască într-o singură alternativă; energia lui inepuizabilă nu va putea fi obligată să se înscrie într-o realitate cu doar două faţete, iar mobilitatea lui va avea mereu nevoie de o "a treia cale". Or, o dată cu apariţia unui al treilea "pol", jocurile de culise şi negocierile ar avea din nou cale liberă (chiar dacă nu e obligatoriu ca ele să reînceapă ca în vechiul sistem).

Problema legislaţiei electorale este însă şi una de natură europeană. Instabilitatea politică a Italiei le creează unele probleme şi nelinişti partenerilor din UE. Pe de altă parte, Italia îi este încă datoare Comisiei de la Bruxelles cu adoptarea unei recomandări şi prevederi legislative europene pe care celelalte state comunitare le-au pus de mult în practică. Oricum, exemplul Italiei dă seamă într-o măsură substanţială despre multiplele implicaţii pe care le pot avea legea electorală şi sistemul promovat de ea în evoluţia politică a unei ţări. Deocamdată, pînă ce bipolarismul să devină o realitate, preşedintele Scalfaro va trebui să negocieze un posibil acord pentru numirea unui nou guvern cu o mulţime de mici partide şi grupuri parlamentare, rămăşiţe ale partidelor mari de altădată.

Mircea VASILESCU

CHATERINE DURANDIN

Profesor la INALCO – Institutul Național de Limbi și Civilizații Orientale – unde predă cursuri de istoria și civilizația țărilor din Europa Centrală și de Est. Dirijează la Editura l'Harmatann o colecție dedicată aceluiași spațiu cultural. Pregătește, cu un grup de colaboratori români, o carte dedicată orașului București.

"Estul nu a găsit încă o nouă concepție a politicului"

Catherine Durandin, predați cursuri la INALCO. Printre culturile "orientale" studiate acolo este și cea română. Este România o țară orientală? Cultura ei are trăsăturile unei culturi orientale?

C.D.: Această întrebare mi-a fost pusă deseori. Introducerea limbii române în cadrul INALCO, în ciuda originii ei latine, are o motivație pur istorică: apartenența României în epoca înființării școlii noastre, exact acum două secole –, în formele cunoscute, spațiului otoman.

Europa comună, de care s-a vorbit foarte mult în ultimii ani și care va fi în centrul dezbaterilor politice în continuare este, după părerea mea, mai mult o realitate culturală decît una geografică. Care este opinia dumneavoastră?

C.D.: Cred că aveți dreptate. Există o cultură europeană transnațională care nu a dispărut. Vreau să spun, nu a dispărut în perioada comunistă. În aceeași perioadă Vestul a cunoscut, aș spune, aceleași angajamente, aceleași deziluzii, în același ritm cu țările Europei de Est, fără să fi trăit însă o experiență similară nici politică, nici ideologică. Există așadar efectiv o unitate culturală europeană marcată, în mod simultan, de pluralitate. Pe fondul unității culturale de care vorbim există mai multe europe.

În această Europă comunitară de care vorbim, unde situați, dumneavoastră țările de Est?

C.D.: Cred că nu le putem încă situa în istoria unei Europe de cultură occidentală. Pentru mai multe motive. Primul ține de existența unei fracturi religioase care are importanța ei, pentru că este în același timp religioasă și culturală. Ea este dată de raportul între catolicism, biserica reformată și ortodoxie. Această fractură este echivalentul unei frontiere care delimitează specificități diferite și divergente. Și apoi ecumenismul nu constituie la ora actuală nici valoarea, nici elanul dominante. Pentru a reveni la întrebarea: Unde situez Europa de Est? Aș spune că unele țări ale acestei părți a Europei se situează la periferia Rusiei, altele, la periferia Europei Centrale. Țin să precizez că această situare nu are pentru mine nici o conotație negativă.

Pentru că ați atins subiectul religios: în conflictele ce opun importante comunități umane de pe continentul nostru din Anglia și Irlanda pînă în fosta Iugoslavie și mai departe spre Răsărit, religia ocupă un loc important. În construcția europeană, biserica va avea un rol de jucat?

C.D.: Nu cred că biserica este astăzi un factor de unificare. Ea este un reper la care se recurge adesea, dar un reper care separă comunitățile comunitățile politice și statele-națiuni. S-ar putea ca acesta să fie doar un rol de tranziție. El este poate efectul unei conjuncturi de criză și de disperare în anume societăți care nu au găsit încă un echilibru: nici politic, nici economic, nici intelectual. Dar eu nu cred că biserica poate să aibă la ora actuală un rol unificator în construcția europeană. Ceea ce m-a frapat, dacă e să mă refer la România, în discuțiile mele cu intelectuali români sau cu părintele Galeriu, a fost o extremă tensiune anti-Vatican și anti-Occident care vine dintr-un spirit de defensivă și din nevoia de reconsiderare a ortodoxiei. Ortodoxia este foarte marcată de spiritul de defensivă și deci de voința de separare.

Sunteți în contact cu tinerii, cu studenții. Se poate observa un oarecare interes pentru culturile țărilor de Est? În particular, pentru cultura română?

C.D.: Acesta este într-adevăr un aspect pozitiv. Din 1989 s-a produs o extraordinară relansare a studiilor est-europene. Un sondaj rapid ne-ar arăta că specialiștii de vîrstă matură în istoria Europei Centrale și de Est sînt foarte puțin numeroși. Or, la ora actuală, eu am un seminar la INALCO, despre cele două Europe de după 1950, frecventat de 15 studenți care, toți, urmează stagii de studii despre Europa Centrală și Orientală. În ce privește România, evenimentele de după 1989 au avut un impact afectiv foarte puternic. În consecință, numeroși studenți, care nu aveau nici o legătură familială sau de altă natură cu România au început să studieze cultura română, vorbesc limba română, au călătorit mult în România. Unii dintre ei au făcut chiar serviciul militar în cadrul unei forme de cooperare pe lîngă atașații Franței la București. Ei au fost formați la noi, la Institutul de Limbi și Civilizații Orientale, și unii dintre ei lucrează pentru obținerea unei diplome fie în științe politice, fie în istorie, fie chiar în literatură. Este cazul unora dintre studenții mei care s-au lansat în traducerea unor opere literare din limba română pentru Editura l'Harmatann. Este un fapt extraordinar de pozitiv, pentru că s-a realizat o adevărată cunoaștere pe teren, cu posibilitatea de a călători, de a întîlni oameni cum ar fi tinerii din Partidul Liberal la București sau cu studenții din București sau din Iași. Aceste întîlniri au un program stabilit dinainte și se desfășoară cu regularitate. Toate acestea sînt lucruri de o noutate absolută, pentru că înainte de '89 nu aveam decît reprezentanții anumitor profesii sau diplomați ori atașați militari, unul sau doi pe an, care învățau limba română sau studenții de origine română. Noutatea este de a avea studenți francezi care devin adevărați specialiști în cultura română sau cehă sau poloneză. Motivația lor constă în curiozitatea de a cunoaște, este o interogație asupra acestor țări și culturi, asupra lor înșiși. Încercarea lor este în fond una de a înțelege printr-o reflecție în oglindă, dacă vreți, ce este identitatea națională, franceză, ce este indentitatea occidentală, ce este cultura occidentală. Pentru că perioada de tranziție prin care trecem ridică o seamă de chestiuni culturii occidentale. Am mulți studenți în științe politice care se interesează de România, de Polonia, de ansamblul țărilor Europei de Est, dar în mod special de România.

Înainte de 1989 lucrurile erau simple: Europa era despărțită în două de o ideologie. Dar se putea crede că aspirațiile oamenilor erau aceleași, iar apropierile culturale mult mai puternice decît s-a putut constata ulterior. Căderea Zidului Berlinului, a comunismului, a revelat, credeți, existența a două "microcosmosuri culturale"?

C.D.: Cred că este cum spuneți. Neam înșelat cu toții la sfîrșitul anului 1989 și în primele luni ale lui 1990, crezînd că descoperim populații care, pentru că demonstrau pentru democrație și pentru că strigau "Jos comunismul", aveau aceleași aspirații ca populațiile din Europa occidentală. De fapt, am supraevaluat spiritualitatea est-europeană. Poate că voi provoca reacții negative spunînd asemenea lucruri, dar a existat un mit care a fost produs de dizidența est-europeană și de extraordinarele opere ale acesteia – care constau în egală măsură în anagajamentul militant, în acțiune sau în scrieri: mă gîndesc la Vaclav Havel sau la Paul Goma sau la Dumitru Țepeneag. Acești oameni au dat o imagine pozitivă despre o spiritualitate, o cultură ale căror valori, Vestul, cufundat în hedonismul societății de consum, le-ar fi pierdut, așa cum ar fi pierdut orice sistem de valori, de referințe, de ideal. Cred că a fost supraevaluată capacitatea de ideal a Estului. Pentru că, de fapt, îndată ce deschiderea s-a produs, aspirațiile au mers către prosperitatea materială, cît mai repede posibil. Estul voia să devină și el consumator, în aceeași măsură și în același ritm ca Vestul. S-a mai constatat că nu exista în Est un legămînt de sărăcie spirituală, așa cum erau tentați să creadă unii intelectuali din Vest. Acum în ce privește diferențele. Acestea mi se par mai puțin de natură culturală, pentru că a existat în Est o cunoaștere a realităților culturale din Occident cel puțin la nivelul elitelor. De altfel, ce m-a frapat întotdeauna a fost existența unei sincronizări culturale la nivelul elitelor. Așa de exemplu, noul roman a fost imediat cunoscut în România, ca și structuralismul, care a avut o mare importanță și un mare răsunet în țara dumneavoastră. Toate acestea, pentru a spune că la nivelul elitelor nu a existat cu adevărat o ruptură între Est și Vest. În totală opoziție este însă raportarea la politic, era identitatea de cetățean a oamenilor (*l'identité citoyenne des gens*). Astăzi, încă, după părerea mea, marile diferențe se păstrează în conceperea politicului. Estul nu a găsit încă o nouă concepție a politicului. Eu nu spun că aceea a Europei Occidentale ar fi strălucită, dar a Estului este inexistentă la ora actuală. Aici, cum spuneam, mi se pare a fi marea diferență. Pentru că, în ciuda crizei, Occidentul este în posesia unei concepții despre calitatea de cetățean, a unui contract, dacă vreți, între cetățean și viața politică. Și această idee nu și-a găsit încă un loc în spiritele celor din Est. În fond, politicul este detestat pentru că s-a identificat vreme îndelungată cu comunismul sau este rău cunoscut, pentru că se confundă liberalismul ca filosofie politică cu libertatea întreprinzătorilor sau cu economia de piață, ca și cum economia de piață ar fi cheia oricărei politici. Aceasta este marea fractură: reflecția politică este foarte slabă în Est.

Credeți că acest decalaj de care vorbiți se datorează economicului, istoriei recente a acestor țări, sau mai profund, unei *istorii diferite?*

C.D.: Cred că există efectiv cauze imediate – sau, în orice caz, de dată recentă. Anume, două evoluții istorice și politice diferite după 1945. Aceste cauze au o mare greutate în formarea mentalității locuitorilor Europei de Est și în distanțarea față de Occident. Dincolo de aceste cauze, cred că în cazul unora dintre aceste țări – printre care și România – tradiția democratică, în măsura în care a existat, este slabă. Se știe că statul modern român a fost construit după model occidental și a rămas, de fapt, foarte elitist. Ansamblul populației nu a integrat cu adevărat valorile democrației înainte de 1945. Au existat poate zece ani de viață politică într-un sistem complex democratic liberal, după primul război mondial și aproximativ pînă în 1930. Dar de îndată ce criza economică a atins România, s-a recurs la soluții care țineau de autoritarism și care se îndreptau progresiv către totalitarism. Așa au fost dictatura regală, regimul legionar sau cel impus de Antonescu. Iată deci un parcurs istoric nu tocmai scurt în fața căruia e cazul să ne întrebăm, în fond, dacă soluțiile politice occidentale de tip liberal sînt cu adevărat dorite de opinia publică din țările est-europene. Și mă mai întreb dacă occidentalii au într-adevăr dreptate în voința lor de a impune așa cum se întîmplă după 1989 un model, un cod de conduită care trezesc în țările de care vorbim un sentiment de constrîngere în dezvoltarea lor, sentimentul de a fi elevii nesilitori ai Occidentului. Pentru că valorile occidentale nu sînt cu adevărat integrate, nu sînt asimilate ca valori proprii. Și urmarea acestei logici este că de o parte avem democrație, iar de cealaltă parte, valori naționale care devin antidemocratice. Eu caricaturizez puțin, dar cred că a fi un bun român va fi echivalent cu a fi anti-democrat. Pentru că democrația va fi percepută drept ceva impus din exterior. Ca un fel de schimb: democrație în schimbul prosperității. Este aceasta o ipoteză extrem de periculoasă, pentru că indirect alimentează naționalismele și provoacă resentimente.

(va urma)

Petre RĂILEANU

Interviu difuzat de Radio France Internationale, Paris

Redacția DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 București ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poștale. Publicația se află la poziția 2106 în Catalogul publicațiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresați-vă redacției la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia și la sediul redacției, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ștefan Aug. DOINAȘ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEȘU
REDACȚIA: Magdalena BOIANGIU (redactor șef adjunct), Radu COSAȘU, Ilieș CÂMPEANU (secretar general de redacție), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ȘTEFOI (redactor șef), Alex. Leo ȘERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEȘ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Ilieș CÂMPEANU
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
TEHNOREDACTARE : Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tiparul executat la A.P.P. București

Anul IV
nr. 159
26 ian.-1 feb. 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE

DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

COSMOPOLITISM

„Să fie
la ei
acolo!"

Dan C.
MIHĂILESCU
(pag. 6)

ŞI...

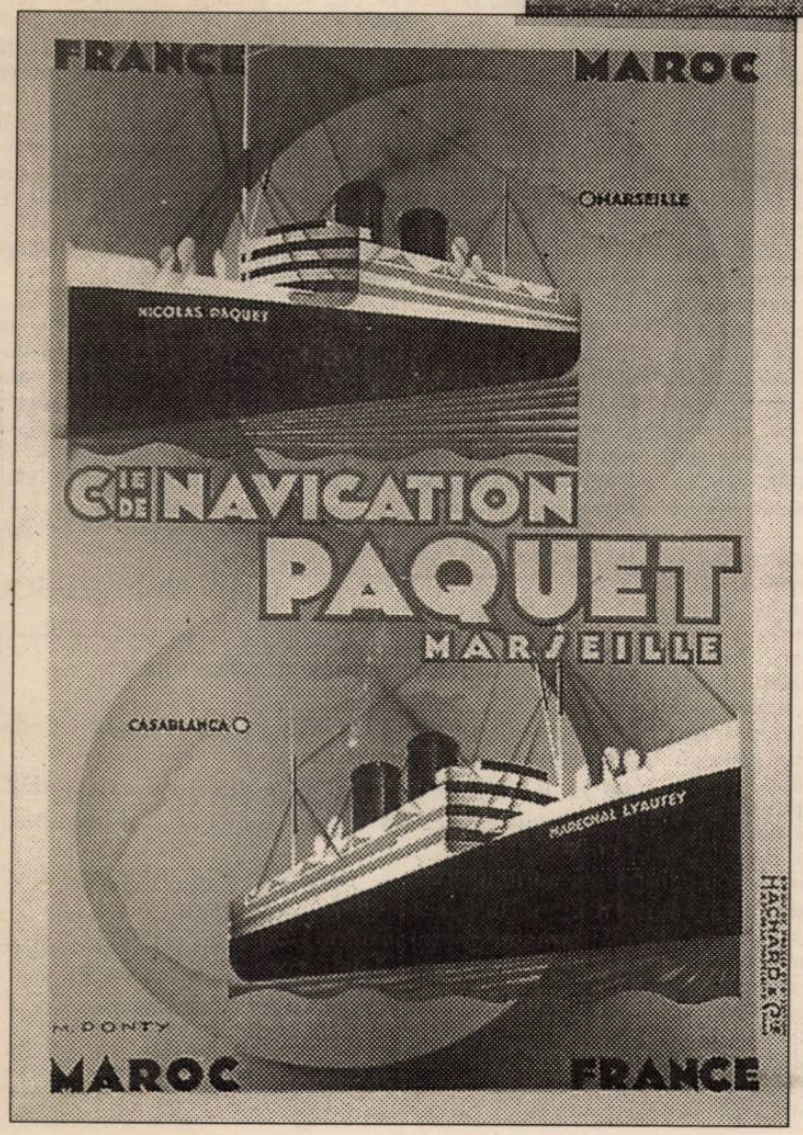

AUTOHTONISM

„Noi, acuma, vom fi o fișie în jurul Atlanticului"

Convorbire cu Neagu M. DJUVARA (pag. 8)

„Lume-fără-ziduri: imposibila întoarcere"

Un eseu de Andrei CODRESCU
(pp. 14-15)

EDITOR: FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Argument

Înţelepciunea populară (nu neapărat autohtonă!) ne spune că nu iese fum fără foc: ceva, undeva, arde mocnit... În momentul de faţă există un fum gros care ne avertizează că orice tentativă de impunere a unui anumit discurs (să zicem, cosmopolit) "aprinde" automat discursul opus. Această radicalizare reciprocă, deşi evidentă, are "efecte secundare" înşelătoare: fumul, de pildă. El poate da iluzia unei încîlceli cenuşii atunci cînd, de fapt, el nu este decît suprapunerea unor paralele perfecte (şi egal inflamate).

Nu este pentru prima oară că "Dilema" este nevoită să recurgă la două numere consecutive pentru a acoperi tema propusă.

"Cosmopolitismul şi autohtonismul" se dovedesc, iată, probleme vii, "arzătoare". Ni s-a părut, de aceea, mai mult decît necesar a întreprinde un excurs istoric înainte de a veni în actualitatea unor polemici. Întinsă pe mai multe pagini, disputa se ramifică astfel în cîteva compartimente distincte - în primul rînd, relaţia cu Europa; apoi, desigur, cu America (poate fi interesant de studiat faptul că reacţia de ostilitate faţă de "Occident" este, adesea, o reacţie anti-americană - ideologic vorbind -, cu atît mai bizară cu cît, în plan strict "consumerist", s-ar părea că McDonald's a cîştigat partida...); prin extensie, relaţia unei culturi mici cu acele culturi zise "mari", a Marginii cu Centrul, a "provinciei" cu Imperiul etc. Relaţia, mai apoi, a Individului cu Statul: dacă, în cazul primului, "a fi cosmopolit" este o opţiune foarte legitimă, în cazul celui de-al doilea ea presupune o politică uneori greu de asumat întrucît implică, finalmente, o renunţare la cîteva din prerogativele sale. De aici, disputa dintre opţiune personală şi colectivă, libertate individuală şi tropism de mase, pulsiune şi politică. Într-un plan pur abstract - dar şi mai apropiat de "esenţe" -, paradoxul logic: cum poţi pune atîta preţ pe ceea ce este, pînă la urmă, rezultatul unui hazard? "Se întîmplă" să te naşti într-un loc; de ce nu într-altul? *A fortiori*, de ce nu în alt moment, din alţi părinţi, de alt sex etc.etc.? Întrebări la care orice naţionalism pur şi dur ar trebui să mediteze...

Poate părea frivol şi, în orice caz, prematur să susţii că autohtonismul pierde teren: nu este oare contrazis, acest enunţ, de realitatea deloc roză a conflictelor interetnice? Nu asistăm, cam peste tot, la o recrudescenţă a naţionalismelor? Şi totuşi: preluînd o ipoteză a lui Derrida & Vattimo (vezi p.12), şi aplicînd-o geopoliticii mai curînd decît metafizicii, am putea spera că o întoarcere în forţă a "delirului rasial" nu face altceva decît să semnalizeze moartea fundamentelor sale.

Dar cosmopolitismul? Să sperăm, la rîndu-ne, că Internetul va "rezolva problema"? Pare, iarăşi, neserios. Şi poate că nu Internetul (oricum, nu la noi!). La un nivel mult mai banal, comerţul ne-a făcut, pe toţi, cosmopoliţi: există o "generaţie MTV" (de care ne vom ocupa); şi mai există, încă şi mai numeroasă, "generaţia" celor care, trăgînd un fum, devin cetăţeni ai planetei care îşi aprinde, cu voluptate, un "Camel" sau un "Marlboro"... (a.l.ş.)

Cosmopoliţi din toate ţările, uniţi-vă!

Idee de întrebare pentru Gaiţă: "Sînteţi cosmopolit?". Adevărul e că dacă m-ar fi întrebat ieri cineva chestia asta, aş fi dat din colţ în colţ. Nici măcar nu prea ştiam ce înseamnă cu adevărat cuvîntul. Cum de pe pagina a treia a Micului Dicţionar Enciclopedic de acasă îmi zîmbeşte Ceauşescu, bănui că nici definiţia cosmopolitismului pe care am aflat-o nu e tocmai ce ar trebui să fie.

Tineri români, dacă manifestaţi indiferenţă faţă de patrie, dacă dispreţuiţi tradiţiile şi cultura naţională, dacă nu prea aveţi încredere în capacitatea creatoare a propriului popor sau dacă consideraţi perimate suveranitatea şi independenţa naţională, drept pentru care aţi cam renunţa la ele, ei bine, aflaţi că sînteţi cosmopoliţi.

De regulă tineretul e cel acuzat c-ar suferi cu precădere de această imorală malformaţie ideologică. Deşi, dacă stai bine să te gîndeşti, de ce n-ai rămîne indiferent în faţa unei patrii indiferente faţă de tine? Să fim serioşi, Munţii Carpaţi nu te iubesc, de asemenea nici Dunărea nu se prea omoară după tine, iar în ultima vreme am putut cu toţii observa o indiferenţă crescîndă faţă de noi a podişurilor şi şesului. Cum natura nu răspunde la salut decît în elucubraţiile poeţilor, singura interacţiune reală cu patria-ţi se manifestă prin durul contact om la om pe tot terenul cu Statul, care remarcăm cu toţii că manifestă pentru fiecare din noi în parte o nesimţire cruntă. Pînă aici e simplu, aveţi de ales: masochism sau cosmopolitism.

Cu tradiţiile şi cultura naţională probabil că nimeni n-are nimic, însă tradiţiile nu ţin de foame. Iar dacă te uiţi prea mult înapoi, rişti să dai cu capul în stîlpi. "Patriotic" ar trebui să însemne "folositor pentru ţară". În cazul ăsta ar fi mult mai patriotic ca tinerii să urmeze cursuri de engleză şi de programare decît de dansuri populare şi cusut la gherghef.

Cultura naţională e O.K., dar e cam mică, cam provincială şi, în general, seamănă stupefiant de mult cu campionatul naţional de fotbal. Găşti, politică, meciuri mînărite. Adevărul e că am avut jucători mari: senzaţionalul portar Brâncuşi, genialul conducător de joc Enescu sau absurd de talentatul atacant Ionescu, de pildă, însă toţi au activat în campionate străine. Au preferat să se elibereze din îmbrăţişarea pasionantă dar sufocantă a patriei iubitoare. Cum să nu-ţi vină să te transferi şi tu?

Neîncredere în capacitatea creatoare a propriului popor? Da, ştiu, moara cu făcaie, becul Teclu, Vuia & co. Dar decît invenţii mari şi rare, am prefera mai mici dar mai dese şi care dacă se poate să aducă măcar bani dacă propăşire nu se poate.

Pînă aici am vorbit despre cosmopolitismul viclean, aşa cum îşi iţeşte el capul din definiţia MDE-ului, aşa cum era înfierat pe la plenare şi congrese. Însă în viaţa de zi cu zi, se utilizează termenul într-o accepţiune mai redusă a lui. Tineretul e cosmopolit nu pentru că ar avea idei cosmopolite, ci pentru că se poartă cosmopolit.

Adică se duce să vadă "Forrest Gump", cînd avem şi noi "Păcală", poartă Nike în loc de "teneşi" de la Drăgăşani, ascultă Green Day în loc de Metrock, continuă s-o prefere pe Madonna Danielei Gyorffy, se uită la MTV în loc de Album Duminical şi nici nu vrea să revadă selecţiuni din programul de revelion, nu vor "să stea de veacuri, ca un munte, cu căciulile pe frunte" (stupid cîntec cenaclist!) ci preferă să-şi sucească la spate şepcile de baseball (oina locală continuînd să rămînă absolut impopulară), precum şi o sumedenie de alte erezii "cosmopolite".

Ăsta nu e cosmopolitism, tovarăşi. Asta e economie de piaţă. Nu sînt preferate pentru că sînt străine, ci pentru că sînt mai bune. În clipa cînd produsele locale vor fi la fel de bune calitativ şi vor beneficia de un marketing (ar fi trebuit să spun oare "pieţărit"?) la fel de competitiv ca acela al produselor de dincolo, nici un român nu va fi atît de descreierat încît să nu le prefere. Şi asta nu se referă doar la iaurturi şi bascheţi. Ci la orice fel de idei. Pentru că şi ideile sînt nişte produse ca oricare altele. (De faptul că tinerii români nu sînt atît de spălaţi la creier cum se crede îndeobşte ne poate convinge popularitatea deosebită a unor trupe rock care se cheamă Timpuri Noi, Sarmalele Reci sau Zob. Halal cosmopoliţi. Deci se poate!)

Dar mai bine să ne întoarcem la cosmopolitism. La cuvînt. Care înseamnă, de fapt, "cetăţenie universală". De cosmopolitismul ăsta, nu putem scăpa. Mai devreme sau mai tîrziu, asta ni se va întîmpla. Însă acum, sîntem ca găina din banc. Dacă fugim de ei, o să se spună că sîntem naţionalişti. Dacă ne oprim, o să se spună că sîntem cosmopoliţi. Mai bine să ne împiedicăm.

Şerban ALEXANDRESCU

„Păcatul originar se mai numeşte şi cetăţenie română"

Pînă în decembrie '89 apucasem doar să termin şcoala elementară: o şcoală centrală, bine cotată, înţesată cu portrete şi secretare de partid, în care principala activitate o constituiau "ieşirile" la aeroportul Otopeni, la "plecări" şi la "veniri". Acasă, ai mei citeau în devălmăşie Umberto Eco, Michel de Ghelderode, şi Capek; sau se adunau în serile de iarnă în bucătărie, unde era mai cald, şi comentau împreună "451 Fahrenheit". Nu cred să fi văzut vreun film românesc în toţi acei ani; frate-meu nu suporta "dramele de combinat" şi era dispus să se uite la bulgari, ba chiar să încerce să înveţe bulgăreşte, mai degrabă decît să se uite la români.

Şi-a făcut facultatea aici, şi n-a avut greutăţi decît din cauza frigului, în sesiunile de iarnă, cînd înţepenea la masa de scris, cu 8 sau 9 grade Celsius în cameră. În '90, cînd a terminat, avea medii mari, ştia vreo trei limbi străine, cunoştea bine Declaraţia Drepturilor Omului, ca şi Constituţia americană - şi le lua foarte în serios. Îmi explica de cînd aveam vreo 10 ani cum să priveşti ecranul televizorului fără să vezi titrajul, ca să poţi exersa o limbă străină. Cred că şi-a dorit să plece din ţară înainte de a-şi putea imagina cum şi unde, şi cînd glumeam, spuneam că naşterea lui aici a fost un fel de deportare...

În '90, Occidentul şi-a trimis primii reprezentanţi încoace, sub forma unor reporteri străini pentru care frate-meu, foarte plăcut impresionat de puterea presei libere de aici şi de aiurea, traducea prin ţară. A avut probleme la Cluj să explice unui american, într-un restaurant, de ce s-au adunat mai mulţi cetăţeni, destul de turmentaţi, laolaltă, şi de ce simt nevoia imperioasă să afirme că "Noi sîntem români", cînd lucrul era mai degrabă evident. A căpătat un vraf de "National Geographic", pe care le-am citit amîndoi, din scorţă-n scoarţă, ca să vedem Lumea, şi, firesc, ca să ne exersăm engleza. A reuşit să vadă ceva din Europa, şi, în cele din urmă, şi-a găsit de lucru în afară şi s-a stabilit acolo. Iar eu am rămas să-mi termin liceul, mergînd din cînd în cînd, cu un grup de colegi (în umbra Conului Leonida) pînă în Piaţa Victoriei, să vedem şi noi minerii.

Frate-meu a plecat de cîţiva ani, iar noi am înţeles că nu vrea în nici un caz să se întoarcă. A mai venit să ne vadă de cîteva ori, şi, de-a lungul anilor, a renunţat să se mai intereseze, cît este aici, de numele liderului Opoziţiei sau de ultima boacănă a lui Vadim. A învăţat să nu mai observe în fiecare an, cu glas tare, că aeroportul, sau gara, sînt aşa de murdare, că lucrurile din casă se învechesc şi se rod, sau că nu-şi poate găsi la telefon nici un fost coleg, pentru că toţi sînt plecaţi, ca şi el, din ţară. A încercat să-şi echivaleze diploma, dar a renunţat: colegii lui autohtoni sînt mai slabi, pentru că învăţămîntul lor e mai slab, şi, oricum, nu l-a întrebat nimeni de diplomă. Iar eu, între timp, am învăţat engleza şi franceza şi păstrez în minte o frază pe care o ştiu de mult: "Cine pleacă ultimul stinge lumina".

... Pe vremea cînd, trecînd prin formalităţile necesare echivalării, frate-meu a avut din nou de-a face cu funcţionarii bucureşteni, a mai tras o concluzie:

- Măi, mi-a spus el, tu să ştii că păcatul originar există. El se mai numeşte şi cetăţenie română.

Iar eu, încercînd să-mi dau seama de unde şi-a tras frate-meu toate certitudinile, mă gîndesc că tot el mi-a spus că omul are dreptul să-şi caute, atenţie! să-şi caute fericirea; iar fericirea lui e probabil acolo, într-un mediu diferit, dar pe care l-a căutat mereu. Deşi acolo n-a găsit pe nimeni care să se compare cu prietenii lui români, din timpul facultăţii, deşi nu prea mai citeşte nimeni o carte în jurul lui...

Cred că pentru frate-meu totul a început cu Declaraţia Drepturilor Omului.

Ioana MANOLESCU

Din sumarul numărului viitor:

- Alina MUNGIU-PIPPIDI: "«Autonomi» şi «fundamentalişti»"
- H.-R. PATAPIEVICI: "Este etnicul o substanţă?"
- Adrian SEVERIN despre parteneriatul Stat-Biserică
- Articole de Sorin ANTOHI, Caius DOBRESCU, Adrian MIHALACHE, Horaţiu PEPINE şi alţii
- Aduse cu poşta de la cititorii noştri Maria ANASANDU, Adrian BRATU, Sebastian P. SIFFT
- Silviu BRUCAN despre Eric Hobsbawm
- Un interviu cu Edgar MORIN

Incapacitatea de a identifica adversarul

© a.l.ş.

Decizia lui Virgil Măgureanu de a-şi publica dosarul de "rezident" al fostei securităţi trebuie calificată, din punctul meu de vedere, drept onorabilă. Evident, ar fi fost bine s-o fi făcut de la bun început şi ar fi fost preferabil ca gestul său să aibă ca motivaţie nu o stratagemă anti-Vadim, ci nevoia autentică de adevăr şi de transparenţă. Pe de altă parte, ar fi fost rău ca gestul cu pricina să nu fie făcut de loc. În materie de onestitate şi de căinţă nu există "prea tîrziu": recuperările sînt oricînd posibile, binevenite, îmbucurătoare. Am avut întotdeauna o slăbiciune pentru oile rătăcite, care revin la turmă fie şi în ceasul al doisprezecelea, după cum m-am simţit întotdeauna iritat de păstorii sermonizanţi care demobilizează orice efort în stilul: "degeaba, te-ai trezit cam tîrziu", "nu mai are nici un rost", "inutil, ai pierdut partida" ş.a.m.d.

Părerea mea e că episodul Virgil Măgureanu este interesant nu atît pe linie etică şi legislativă: semnificativ e faptul că el aduce în prim plan una din bolile cronice ale României postrevoluţionare, o boală cu efecte şubrezitoare atît în rîndurile opoziţiei cît şi, mai ales, în rîndurile puterii. Simptomul caracteristic al acestei boli constă în *incapacitatea de a identifica la timp şi în mod corect adversarul.*

E limpede că vreme de trei ani - şi de fapt încă înainte de alegerile din 1992 - reprezentanţii puterii au contat pe o *coabitare* cu pegra partidelor naţionaliste şi stîngiste, în ideea că, prin sprijinul lor, vor lichida antipatica opoziţie a partidelor istorice şi a altor formaţiuni antiguvernamentale. O gîndire politică de lemn, alcătuită din resentimente primare şi din schematisme ideologice moştenite din trecutul imediat, i-a determinat pe deţinătorii puterii să vadă pericolul suprem în tabăra acelora care îi contestau pe faţă, cu o eficienţă, de altfel, moderată: marii adversari erau Corneliu Coposu, Ana Blandiana, regele Mihai, intelectualitatea recalcitrantă, sau studenţimea "golănească". Pentru a ţine piept acestui front "duşmănos", tacticienii partidului majoritar au stabilit că nici o alianţă nu poate fi dezonorantă. Coaliţia cu Ilie Verdeţ, Adrian Păunescu, Vadim Tudor, Ion Gavra, Gh. Funar a trecut drept legitimă, "firească", funcţională, în ciuda văditelor ei stridenţe. Catastrofalul ecou internaţional al unei astfel de coaliţii, mîrlănia cotidiană a "tovarăşilor de drum", manevrele lor impure, negustoreşti, în căutarea de privilegii, cîştiguri şi funcţii, feloniile lor mărunte, obrăznicia lor vulgară - toate păreau digerabile, în comparaţie cu declaraţiile "destabilizatoare" ale ţărăniştilor, liberalilor, social-democraţilor etc. A te face frate cu Verdeţ ca să treci puntea Coposu, a strivi pe monarhişti cu băşcălia "României Mari" - iată marile idei directoare ale politicii PDSR din primii ani de guvernare. Mă tem că şi dl. Măgureanu a încercat mai întîi, în raporturile sale cu marele senator imun care astăzi îl sapă, formule de convieţuire cordiale. El nu s-a scandalizat - cum n-au făcut-o nici preşedinţia, nici fruntaşii majorităţii - cînd Vadim Tudor "a adus atingere" autorităţii de stat în persoana unor numeroşi slujbaşi publici (procurori, miniştri, generali), terfeliţi birjăreşte în Senat sau în gazeta proprie, ani de-a rîndul. Dintr-odată însă, camaradul de pînă mai ieri a dat măsura întregii sale abjecţii: el a întors, fără ezitare, armele contra foştilor săi amici, afişînd cu o dezinvoltură dementă un "program" politic şi un comportament la care vechii comilitoni nici nu visaseră. Şi atunci vechii comilitoni au descoperit, în sfîrşit, - şi numai întrucît deveniseră victime - mirosul urît al celui cu care mărşăluiseră alături în atîtea mici şi mari bătălii. "Duşmanul" nu mai era cel din tranşeele opuse, ci vecinul, "colegul" de vot, (şi de chef...), prietenul de alături. Nu vreau să fiu răutăcios şi să sugerez că, dincolo de anumite interese comune, între foştii parteneri ai păguboasei coaliţii guvernamentale vor fi existat şi afinităţi mai adînci, solidarităţi viscerale mai tari decît raţiunea şi decît buna-cuviinţă. Pînă la urmă s-a dovedit, totuşi, că există *grade* ale răului, trepte distincte ale indigenţei. Faţă de Vadim Tudor, Dumitraşcu pare benign. Faţă de Ilie Verdeţ, Dan Marţian are un aer distins. Faţă de Gavra, Văcaru pare un intelectual. Există, cu alte cuvinte, unii răi foarte răi, unii răi bunicei, ba chiar unii răi cumsecade... E ceea ce n-a înţeles, la timp, opoziţia. Şi ea s-a înşelat, cînd şi-a pus problema de a-şi identifica adversarul: a construit un pol al negativităţii, un tărîm al negrului radical în care figurile-cheie erau Iliescu, Măgureanu, Oliviu Gherman sau Adrian Năstase. Din nou, Vadim şi compania au făcut figură de demoni minori. Or, iată că demonii minori pot fi mai anti-Iliescu şi mai anti-Măgureanu decît a fost opoziţia tradiţională. Iar dacă limbajul, mentalitatea şi idealurile politice ale PSM, PRM şi PUNR vor ieşi victorioase, atunci distanţa între opoziţie şi PDSR se va reduce simţitor: hărţuit de Adrian Păunescu, Emil Constantinescu îşi va aminti galeş de Ion Iliescu, pus la zid de Vadim, Ticu Dumitrescu va tînji după Virgil Măgureanu, arestat de Funar, Petre Mihai Băcanu va cere ajutor lui Oliviu Gherman. "Cripto-comuniştii" vor apărea drept capitalişti sălbatici cînd la cîrma statului va veni Verdeţ. Toţi vor admite, în cele din urmă, că s-au înşelat, că au evaluat greşit cîmpul de luptă, că s-au concentrat prosteşte pe vigilenţă frontală în timp ce o mînă de securişti nostalgici dar vioi le devorau flancurile.

© a.l.ş.

Andrei PLEŞU

Epilog tardiv şi provizoriu

Ultimul meu articol din seria însemnărilor despre "lecţia poloneză" nu a ajuns la redacţia **Dilemei**, pierzîndu-se probabil prin măruntaiele vreunui fax, al revistei ori al meu, habar n-am. Un "incident tehnic" banal, de care nu am aflat însă decît foarte tîrziu, într-un moment cînd articolul ar fi trebuit să fie de mult tipărit. O vacanţă prelungită, la mare distanţă de "lumea veche", a făcut imposibilă comunicarea cu prietenii de la **Dilema.**

Acum, înainte de a-l reexpedia cu explicaţiile de rigoare, l-am recitit şi în bună parte mi-a displăcut, fără a-mi fi totuşi prea limpede şi de ce anume. Înclin să cred că mi s-a părut, acum, nepotrivit. Însemnările mele despre "lecţia poloneză" avînd sensul unei invitaţii la o discuţie mai puţin orbită de conformisme intelectuale şi politice de tot felul, socotisem nimerit să le închei referindu-mă la un extraordinar eseu al lui Gabriel Liiceanu, despre gunoaiele din Bucureşti, publicat în revista **22**, ca şi la impresiile lui Mario Vargas Llosa, după vizita lui în România. Pentru Gabriel Liiceanu, gunoaiele din Bucureşti erau - sînt! - un simbol, vai cît de neplăcut!, al "moştenirii comunismului". Eram, în articolul rătăcit, vag mirat că niciodată, în strălucitorul, altfel, lui eseu, Gabriel Liiceanu nu evoca posibilitatea, recunosc, deloc filosofică, a redresării instituţiilor care se ocupă de salubritatea Capitalei. Un serviciu de salubritate funcţionînd cît de cît normal, aşa cum există în celelalte oraşe din România, situaţie consemnată şi de Gabriel Liiceanu, ar fi făcut cu neputinţă, probabil, eseul despre gunoaie ca simbol al "moştenirii comunismului". Problemă filosofică sau problemă edilitară?! - mă întrebam.

Citind, acum, ziarele româneşti de la începutul lui ianuarie, am aflat însă că într-un reportaj televizat, de Anul Nou, de la "Clubul miliardarilor" unul dintre personaje fusese primarul general al Capitalei: ce-ar mai fi de adăugat?! Între valoarea de simbol a acestei prezenţe şi discutabila valoare de simbol a gunoaielor din Bucureşti există o legătură atît de evidentă, cel puţin pentru mine, încît mi se pare inutil să insist.

Evocam, apoi, în articolul rătăcit, păţania unui amic, jurnalist la secţia română de la RFI, Radio France Internationale. Plecat de multă vreme din România, vara trecută fusese ca turist în ţara natală. Cu familia. A vizitat Maramureşul, voia să vadă, bineînţeles, celebrele biserici. Nicăieri, mi-a spus, nu erau semnalizate, nu existau indicatoare, cît de modeste, la intrarea în comune şi apoi în interiorul localităţilor. A trebuit să oprească, să întrebe de nenumărate ori cum se ajunge la biserici. Cîţiva preoţi, cărora le-a cerut explicaţii, i-au răspuns oftînd din rărunchi: "Comunismul e de vină, taică!".

Aşadar, vreme de şase ani stafia comunismului le dăduse peste mînă celor care, poate, ar fi vrut să pună un carton, o tablă într-un par înfipt în pămînt, pe care să fi scris "Spre cutare biserică, din secolul cutare, a treia uliţă la stînga"!

Ce legătură aveau aceste anecdote cu impresiile lui Vargas Llosa despre România? Aveau, pentru mine: între altele, Llosa povestea că intelectualii şi scriitorii români pe care i-a întîlnit erau foarte politizaţi şi foarte critici la adresa preşedintelui Ion Iliescu, dar că nici unul nu i-a putut da o explicaţie cît de cît mulţumitoare a succesului prezidenţial în alegeri. Mă înşel, oare, presupunînd că îi vor fi vorbit despre "moştenirea comunismului" şi despre "înapoierea electoratului" (plus, desigur, despre "lipsa de cultură politică", fiindcă "electoratul" nu prea are habar de "paper"-urile pe care le produc "politologii" şi nici nu ştiu ce înseamnă "trendurile mari ale fenomenului tranziţiei", confundîndu-le, poate, vai de imbecili!, cu trenurile care nu mai circulă decît în toate gările etc. etc.)?!

Dacă Alexandru Paleologu avea dreptate acum aproape un sfert de secol, cînd scrisese că "există (şi cît de adesea) inteligenţă fără bun-simţ, dar bun-simţ fără inteligenţă nu", atunci ceea ce lipseşte din discuţiile despre comunism, post-comunism, neo-comunism, tranziţie etc. este bunul-simţ.

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Televiziunea de/pe piaţă (III)

N-aş vrea ca precedentele mele (două-trei) articole să fi creat impresia unei reacţii disproporţionate şi oarecum necontrolate (din partea mea) la adresa proiectului şi realizării noului ProTV, să fi lăsat cumva să se înţeleagă că aş avea ceva "personal" cu emisiunile acestui post sau că am ales să scriu aşa cum am scris despre (unele dintre) ele dintr-o pură preocupare de "simetrie", după ce ani în şir am căutat să ridic problemele puse neîncetat de televiziunea naţională. Nici vorbă de aşa ceva. De aceea nici nu m-am grăbit să scriu imediat după lansarea noii structuri a postului, ci am lăsat să treacă ceva timp, pentru a vedea dacă totul nu este decît o chestiune de moment iniţial, de dorinţă de a se impune rapid, de la bun început în faţa publicului, cu exagerările de rigoare.

Ce-am observat însă? Un fenomen pe care nu reuşesc să mi-l explic din punct de vedere economic, dar care nu poate rămîne neobservat. Anume, faptul că, deşi a reuşit, evident, să atragă o bună parte din public (fie "cumpărîndu-l" - ghilimelele sînt la fel de importante ca şi cuvîntul pe care îl însoţesc! -, fie ţintuindu-l prin calitatea intrinsecă a programelor), ProTV, în mod cu totul inexplicabil şi, de ce să nu recunosc, oarecum neliniştitor (căci: *de unde bani?*), nu a reuşit (nu ştiu dacă este cuvîntul cel mai potrivit) să atragă, conform circuitului financiar (dar şi cercului - hermeneutic al înţelegerii, şi circului provocat) care constituie, aici, legea, şi *publicitatea*, evident deranjantă în cantitate mare, dar care susţine financiar orice post de televiziune comercial. În ciuda auto-publicităţii masive şi a programelor profesionist, sincron alcătuite şi prezentate, rata publicităţii propriu-zise, externe nu a crescut simţitor. Misterios fapt, pe care nu aş şti să-l dezleg. Deşi cheltuieşte zilnic nu numai prin faimosul milion pe burta goală, dar şi prin programele achiziţionate, prin transmisiile în direct şi prin întreţinerea unui aparat tehnic şi profesional vizibil bine dotat, ProTV continuă – aproape în exclusivitate – să nu-şi facă publicitate decît lui însuşi.

Încheiasem articolul de săptămîna trecută afirmînd că eu, unul, prefer să cîştig specific, în plăcere şi interes *de televiziune,* urmărind, adică (atît cît pot), programele ProTV-ului *pentru ele însele,* nu "instrumental", "periferic", pentru a încerca să cîştig, *prin intermediul lor,* un milion sau altul. Şi îmi propuneam să încerc a vedea dacă sloganul "Te uiţi şi cîştigi" este valabil şi din această perspectivă, cu acest sens (metaforic).

Este. De-asta înclin să afirm că promisiunea milionului matinal este inutilă, superfluă, neurmărind, poate, decît viteza de "fidelizare" a publicului. Căci prin ProTV noi sîntem sincroni cu telespectatorii din ţările occidentale (telespectatori din toate ţările, uniţi-vă!). Vedem, altfel spus, aceleaşi lucruri ca şi aceştia. Adică, în mare, aceleaşi filme seriale americane, aceleaşi meciuri (de fotbal european, de baschet american, dar nu numai), acelaşi tip de generice etc. Reţeta este infailibilă.

Serialele americane - "poliţiste", în primul rînd - constituie, fără doar şi poate, miezul de atractivitate al actualului ProTV. Fenomenul trebuie privit o dată în context general, conform căruia acest tip de filme este cel mai privit în întreaga lume, şi o a doua oară în context strict românesc, unde: 1) Ceauşescu ne privase de acest tip de filme; şi 2) piaţa autohtonă este actualmente invadată de subproducţii latino-americane. Din acest punct de vedere, importînd seriale americane *recente,* se poate spune că ProTV a dat lovitura, ţintind acolo unde trebuia şi cu ce trebuia sau, poate, prescriind exact medicamentul (drogul) de care era nevoie.

Noile seriale americane pe care publicul românesc are posibilitatea (dacă nu va căuta să vîneze amănuntele potenţial "de milioane"!) să le vadă prin intermediul ProTV-ului sînt de cea mai bună calitate şi evident *altfel* decît ne obişnuiserăm. Ceva s-a schimbat, epoca şi problemele sînt altele. Preferatele mele sînt, în ordine, **Cracker** (care e englezesc!), **Lege şi ordine** şi **NYPD. Viaţă de poliţist.** Interesant şi nou în cazul lor este *efectul de real,* realismul lor în raport cu viaţa de zi cu zi a comunităţii, spectaculosul dramatic şi nu rareori tragic al existenţei "simple". Ca şi marele apetit *problematizant,* de discutare a legilor comunităţii umane, a raporturilor de comunicare-necomunicare dintre semeni.

Vin, apoi, ca forţă de atracţie, meciurile de fotbal în direct sau înregistrate şi retransmise în aceeaşi zi din campionatele italian, german, spaniol şi englez. Aici nu am ce comenta.

Am, însă, ce comenta în privinţa *emisiunilor informative.* Distribuite într-un jurnal principal care, spre deosebire de fostul ProTV, evită, prin ora de programare (19,30), concurenţa, şi în mai multe buletine scurte, dotate, acum, cu prezentatoare cu nişte voci absolut extraordinare, unice în "eterul" nostru, informaţiile de pe ProTV nu mai sînt, totuşi, ce-au fost. Din cauza - în primul rînd - a invaziei de fapt divers imediat, de "evenimente ale zilei", dar şi din cauza duratei, folosite înainte la maximum, care acum se vede împărţită, mult mai clasic, între titlul citit de prezentatoare şi "filmul" ca atare. Profesionist redactate şi impecabil prezentate, **Ştirile ProTV** s-au "calmat". Înainte, erau preferatele mele; acum, le consult printre altele.

N-am să spun nimic, deocamdată, amintind-o doar, despre excepţionala emisiune de reportaje intitulată **Poveşti adevărate**, care, evitînd, şi ea, concurenţa, ne lasă să urmărim şi **Reporter Tele 7**: prima e programată miercurea, cea de-a doua, joia.

Ajung, astfel, la ceea ce ar trebui să ne intereseze cel mai mult: *producţia proprie.* Aici, ca peste tot în România, lucrurile sînt abia la început. Emisiunile proprii pot fi numărate pe degete: **Deşteaptă-te, Române!**, a lui Mihai Tatulici, *talk-show*-urile realizate (joia şi, mai nou, duminica după-amiaza) de Ilie Şerbănescu şi, evident, cele cinci minute zilnice ale inepuizabilului George Pruteanu. E bine, dar e puţin. Viitorul (sperăm, apropiat) ne va arăta care sînt adevăratele ambiţii ale **ProTV**-ului.

Atît, deocamdată, despre noul ProTV, despre care se poate spune că, în mare, a reuşit. Cu mijloace verificate, aplicate puţin cam "sec", ca să nu zic brutal, dar la care trebuie să sperăm că nu se va limita. Ar fi păcat. Deşi anul electoral în care am intrat s-ar putea dovedi nociv...

Bogdan GHIU

Economie

MEBO: da sau nu?*

Metoda MEBO *are trecut.* Din totalul întreprinderilor româneşti privatizate pînă acum, în jur de 1500, în peste 90 la sută s-a aplicat această procedură. *Nu are însă prezent.* "Cuponiada" începută anul trecut şi benficiind de prelungiri pînă în primăvara acestui an, a blocat practic transferurile de proprietate prin MEBO. *Dar are viitor?* Iată o întrebare-cheie, căreia se cuvine să i se dea un răspuns.

De ce acum? MEBO şi-a epuizat resursele, consideră mulţi specialişti. Şi mai mulţi însă cred că MEBO are încă un rol de jucat.

E însă momentul să discutăm *acum* despre MEBO? *Acum,* cînd în primplan se află un alt proces, cel al schimbului gratuit de cupoane cu acţiuni? Da, este cazul să discutăm *acum* despre MEBO, cînd a devenit evident că privatizarea prin cupoane va eşua!

După epuizarea timpului legal acordat accelerării privatizării, la 31 decembrie 1995, subscrierile nu au atins nici măcar 10 procente. Parlamentul a acordat un surplus de timp, de încă trei luni. La 31 martie 1996, cînd şi acest nou termen va fi expirat, rezultatele nu vor fi cu mult mai bune. În aceste condiţii, nu avem altceva de făcut decît să proiectăm momentul ce va urma... accelerării privatizării. Fiindu-ne clar că fără privatizare nu vom avea o economie competitivă, producătoare de valori adăugate şi nu de pagube. Atunci MEBO va fi scos de la conservare şi reactivat.

Va eşua într-adevăr "Cuponiada"? Deşi Guvernul a întreprins noi acţiuni de stimulare a procesului, inclusiv prin implicarea directă a societăţilor comerciale? Calculele arată că eşecul nu poate fi evitat chiar dacă toţi cei 17 milioane de posesori de cupoane vor subscrie pînă la 31 martie '96. Din două motive. În primul rînd, Legea 55/1995 (în baza căreia a fost organizată "accelerarea privatizării" sau "privatizarea în masă" cum este supranumită) conţine în chiar prevederile ei "gena eşecului". Legea defineşte patru categorii de posesori de cupoane care au dreptul să subscrie în afara listei celor 3900 de întreprinderi privatizabile. Aşadar, salariaţii şi conducătorii societăţilor comerciale din afara listei pot să-şi depună cupoanele şi certificatele la locul de muncă. Tot la aceste întreprinderi (din afara listei) mai pot să subscrie pensionarii şi şomerii care au avut aici ultimul loc de muncă. Şi, în fine, mai pot fi atrase persoanele care colaborează cu întreprinderile în cauză. Nu cumva respectiva prevedere legală încurajează un soi de MEBO special, mascat şi în acelaşi timp lărgit pînă la... colaboratorii societăţilor comerciale? Cert este că, stipulînd un astfel de drept, o mare parte a deţinătorilor de cupoane va emigra în afara listei întreprinderilor propuse de Guvern pentru privatizarea accelerată. În acelaşi timp, din cauza lipsei de încredere în posibilităţile întreprinderilor de pe listă de a produce profit (şi deci de a repartiza dividende), numeroşi posesori de cupoane au subscris sau intenţionează să subscrie la FPP-uri, în speranţa că transformarea lor în fonduri de investiţii va fi profitabilă. În consecinţă, dacă toate cupoanele vor fi depuse pînă la 31 martie 1996 şi nu va mai fi nevoie de o nouă prelungire, după ce se va trage linie şi se va aduna... nu va putea rezulta un sector privat puternic. Vom avea în continuare întreprinderi cu capital majoritar de stat (cele 3900 de pe listă şi alte cîteva mii din afara listei), în care 17 milioane de români vor deţine acţiuni. Dar acest "acţionariat popular", răspîndit în întreaga economie, nu va avea nici putere de decizie şi nici cu dividende nu se va alege. Pentru că rata profitabilităţii acestor întreprinderi nu depăşeşte 2 la sută.

Ne vom reîntoarce la MEBO? Astăzi ştim că metoda MEBO (vînzarea întreprinderilor şi crearea unor facilităţi în scopul cumpărării lor de către conduceri şi salariaţi) a dat totuşi rezultate. Au putut fi privatizate efectiv peste 1400 de societăţi comerciale.

Are deci MEBO viitor? Verdictul nu poate fi decît DA!

Soluţia nu este însă scoaterea de la naftalină a acestei proceduri şi aplicarea ei potrivit prevederilor Legii MEBO. Va fi necesară o iniţiativă de reactualizare a prevederilor legale.

Pentru că MEBO, aşa cum s-a derulat la noi, are numeroase dezavantaje. Mai întîi, nu se asigură finanţarea de care duc lipsă întreprinderile româneşti. Apoi, creditele primite pentru cumpărarea de acţiuni gajează dreptul de proprietate al salariaţilor şi îngrădeşte libertatea economică. Şi mai e un aspect, poate cel mai grav: în multe cazuri, întreprinderile privatizate prin MEBO nu mai creează valoare datorită renunţării la activitatea productivă, în condiţiile în care e mai simplu şi mai uşor să trăieşti în economie... închiriind spaţii. Plus faptul că, la noi, procedura MEBO este concepută în exclusivitate pentru societăţi comerciale mici. Din aceste considerente (şi multe altele) este nevoie de un proces legislativ de actualizare.

MEBO are însă mari avantaje. Legînd salariaţii (şi îndeosebi conducătorii) de profitul întreprinderilor, deschide calea spre eficienţă şi competitivitate în economia românească. Totodată, se închid canalele prin care ajung în activitatea productivă incompetenţa, risipa şi furturile, făcînd să crească costurile şi să se pună în mişcare spirala inflaţiei.

MEBO, procedura prin care o societate poate deveni proprietatea angajaţilor ei, este varianta românească a unei metode vechi de 25 de ani, născută în Statele Unite, preluată de Marea Britanie şi de alte ţări unde şi-a probat deja eficienţa. Prin această procedură, în multe ţări, societăţi cu mii de angajaţi, unele chiar cu 20.000-30.000, au trecut din proprietatea statului în sectorul privat. Reuşita impune însă o condiţie: să fie create posibilităţile pentru a atrage cît mai mult capital necesar investiţiilor.

Adrian VASILESCU

---

* Adnotări la intervenţia din cadrul dezbaterii "MEBO – PRO ŞI CONTRA", organizată de Dorel Şandor la Centrul de Studii Politice şi Analiză Comparată.

Schimbări de fond şi schimbări de formă

Principalul partid de guvernămînt şi principalul partid de opoziţie şi-au definitivat pregătirile pentru alegeri. În ambele tabere, unitatea şi continuitatea sînt principii majore. Reuşind să blocheze de-a lungul actualei legislaturi tendinţele centrifuge ori propunerile care vizau schimbări de program, atît PDSR cît şi PNŢCD şi-au pierdut însă pe drum aliaţii. Nici una dintre formaţiuni nu pare preocupată de acest eşec, deşi sondajele de opinie le spulberă amîndurora iluzia cîştigării majorităţii parlamentare absolute. Deocamdată ele se consideră apărate de statutul de partide mari, bine reprezentate în teritoriu şi stăpîne pe voturile cheie prin care pragul electoral se poate ridica sau coborî atît cît o cer interesele unor alianţe de perspectivă. Mulţumite de ele însele pentru că nu s-au scindat şi nici nu şi-au detronat liderii, cele două adversare tradiţionale riscă să facă abstracţie de nemulţumirea electoratului din direcţii opuse: guvernanţii evită analiza eşecului reformei, ţărăniştii lasă încă o dată în suspensie problema atitudinii lor antirepublicane. Şi unii şi alţii fac totuşi eforturi să-şi retuşeze imaginea. În acest scop, majoritarii au cosmetizat pentru a şasea oară echipa guvernamentală iar opozanţii au anunţat că şi-au însuşit psihologia învingătorului în alegeri. Remanierea cabinetului Văcăroiu a coincis cu al II-lea Congres al PNŢCD; cele două evenimente au reconfirmat de fapt frica de schimbare şi mentalitatea inerţială dominantă în viaţa politică. **Rotaţia de cadre** - atît de dragă puterii - nu poate lipsi cu nici un chip din arsenalul strategic al opoziţiei. PDSR a oferit portofolii unor foşti secretari de stat, PNŢCD şi-a ales conducerea răsplătindu-i pe fidelii cu dosare bune şi cu "vechime în cîmpul muncii". Clientelismul vizibil de obicei doar în tabăra majoritară e la fel de important şi pentru creştin-democraţi. Momentul întocmirii listelor electorale se apropie şi cele două formaţiuni vor fi puse în situaţia de a-şi apăra victoria unităţii cu noi compromisuri interne. Minimalizate sau ascunse, tensiunile generate de modul în care au fost împărţite funcţiile şi recompensele sînt - orice s-ar spune - mai puternice în PDSR şi PNŢCD decît în oricare altă formaţiune parlamentară, tocmai pentru că ele îşi dispută procentele majoritare în alegeri. Reînnoirea cabinetului Văcăroiu şi reînnoirea conducerii naţional-ţărăniste au provocat deja un prim val de reproşuri la nivel de partid. "Răbufnirile critice" ale vicepreşedintelui Marţian ori "mirările" senatorului Dumitraşcu îşi au corespondentul lor în partea cealaltă a scenei electorale. Vicepreşedintele Raţiu şi senatorul Gabrielescu îşi vor tempera poate discursul critic, dar e greu de crezut că deţinuţii politici conduşi de Constantin Ticu Dumitrescu se vor alinia la fel de cuminţi ca altădată pentru a întări poziţia noului secretar general al PNŢCD.

Reconfirmarea sau confirmarea în funcţie a "pieselor grele" - primul ministru Văcăroiu pentru majoritari, prietenul şi colaboratorul lui Corneliu Coposu pentru ţărănişti - sînt, aşadar, "noutăţile" acestui început de campanie. PDSR s-a hotărît să meargă pînă la capăt pe mîna actualului şef de cabinet, PNŢCD a acceptat "alegerile" fostului său lider, oficializînd echipa Diaconescu-Constantinescu. Şeful executivului va purta povara guvernării în ultima şi cea mai dificilă etapă a legislaturii "orfan" de aliaţii de la România Mare - care l-au "crescut" şi l-au apărat pînă acum de orice "pericole destabilizatoare"!-, şeful Convenţiei Democratice va trebui să-şi înfrunte adversarii fără "umbrela protectoare" a celui intrat în politică pe vremea lui Iuliu Maniu. Oricît de tare s-au opus schimbării şi oricît ar exalta continuitatea din raţiuni electorale, principalele forţe politice sînt, după cum se vede, **altele** decît cele din 1992. Mai rămîne ca PDSR să se împace cu gîndul că nu poate guverna veşnic, că aliaţii îţi pot deveni duşmani deci e normal să poţi încheia alianţe cu foştii adversari, că experienţa de a fi în opoziţie e importantă şi necesară chiar pentru o formaţiune care a ajuns în Parlament strîns legată de numele preşedintelui ţării.

Elena ŞTEFOI

Presa despre...

Funcţii şi disfuncţii

Într-o zi de 13, alături de sumbre previziuni meteorologice şi deasupra sloganului "Ilie Năstase, om cinstit", ministrul tineretului şi sportului devenea erou de serial bucureştean. Intrigat peste măsură, **Evenimentul zilei** ne anunţa că "Minusculul Alexandru Mironov vrea s-o suspende pe marea tenismenă Irina Spîrlea, pe viaţă, din activitatea sportivă". Zîmbăreţ şi liliputan, specialistul în science fiction dedat la dulceţi decizionale era privit de sus în jos, cu severă seriozitate, de sportiva în cauză. Jocul de fotografii şi grupajul "documentar" pe care îl prefaţa s-au dovedit a nu fi decît necesara cireaşă de pe tortul rubricii lui Ion Cristoiu. Numindu-l "Un megaloman sinistru", directorul popularului cotidian a făcut din ministrul Mironov "oaia neagră" a puterii executive. Dacă PDSR vrea să cîştige alegerile, trebuie să-l demită grabnic pe stricătorul de imagine numărul 1, aceasta era concluzia analistului politic încîntat de propria-i demonstraţie. O săptămînă mai tîrziu, cînd Mironov scăpase de valul remanierii, **Adevărul** îi încredinţa neconvenţionalului Cristian Tudor Popescu sarcina unui punct de vedere opus. "Hachiţa dispreţului de ţară", cum "botează" autorul pretenţia tenismenei Irina Spîrlea de a fi plătită cu "suma de 40.000 $ de Federaţia Română de tenis" pentru a juca în echipa naţională a României, e de neacceptat pentru C.T.P. Spre deosebire de Cristoiu, care crede că oamenii talentaţi trebuie iertaţi pentru greşelile lor şi scutiţi de obligaţiile valabile cînd e vorba de mediocri, Popescu alege populismul nediscriminatoriu: "...talentul trebuie să fie plătit bine şi pe faţă pentru ce face, dar trebuie să aibă aceleaşi obligaţii faţă de stat ca oricare cetăţean: Dacă un recrut român nu se prezintă sub drapel, atunci cînd primeşte ordinul de mobilizare, îl aşteaptă tribunalul militar, probabil pentru că el nu e talentat, ca Irina Spîrlea". Cît despre "împricinată", ea e convinsă că Mironov nu-i poate lua decît "caii de la bicicletă" şi nu se sfieşte s-o spună pentru a linişti spiritele gazetăreşti autohtone.

Dar dacă sportivii sînt siguri pe ei înşişi chiar şi cînd intră în conflict cu autoritatea de stat sau cu "autorităţile mediatice", oamenii politici îşi dispută cu înverşunare locurile într-un top al victimelor presei postrevoluţionare. După liderul de la Cotroceni şi prezidenţiabilul PRM, şeful Convenţiei Democratice se vede pe el însuşi în fruntea oricărui clasament de acest gen: "Sînt victima cea mai lovită a transformării cuvintelor mele şi a altora în opusul lor", declară Emil Constantinescu într-un interviu din **Tinerama**. Cornelia Dimofte, care transcrie răspunsurile, nu îndrăzneşte nici măcar o cenzură a dezacordurilor gramaticale, darmite trimiterea interlocutorului său la Dicţionarul explicativ al limbii române. "Deocamdată, eu acced la funcţia de conducere a ţării şi, în conformitate cu prevederile constituţionale, şeful statului nu poate fi preşedinte de partid şi nici chiar simplu membru", se destăinuie "victima cea mai lovită" a "abilităţii gazetăreşti". "Funcţia supremă" e, toată lumea ştie, un "test al capcanelor". Chiar şi francezul Jacques Chirac, despre care sîntem siguri că "deocamdată, nu accede la ea" - întrucît o aşa performanţă îi este permisă doar candidatului opoziţiei dîmboviţene –, poate rata din cînd în cînd cîte-o probă. Drept dovadă, răspunsurile acordate corespondentului la Paris al cotidianului **Adevărul** şi publicate victorios pe prima pagină a ediţiei din 23 ianuarie: "Am vorbit deja cu preşedintele Iliescu la reuniunea la nivel înalt a ţărilor francofone la Cotonou care a avut loc, cum ştiţi, luna trecută", precizează, pentru cititorii bucureşteni, preşedintele Franţei. Problema e că omologul său român n-a fost la reuniunea francofonă respectivă, preferînd să se deplaseze chiar în acele zile în judeţul Neamţ. Din două una: ori Bartolomeu Săvoiu încearcă, sub pseudonim, să compromită relaţiile româno-franceze transformînd cuvintele şefului de la Elysée "în opusul lor", ori Chirac spune prostii din solidaritate cu victimizatul lider al CDR. (E.Ş)

De jur împrejur

Problemele amînate

Votul de sîmbătă din Cisiordania şi Gaza s-a desfăşurat după o campanie electorală de 14 zile, care cu greu poate fi considerată drept democratică: intimidarea unor candidaţi şi coruperea altora în schimbul retragerii de pe liste, restricţii pentru presă, arestarea unor gazetari, totul însoţit de patrularea severă a unor formaţiuni mixte palestiniano-israeliene, înarmate pînă în dinţi. Anunţarea rezultatelor oficiale a fost amînată din cauza verificării presupuselor fraude. Şi totuşi populaţia s-a prezentat masiv la vot, sfidînd chemările la boicot ale opoziţiei marxizante sau islamiste: pentru prima oară palestinienii erau chemaţi să decidă în legătură cu propriile lor instituţii cu vocaţie naţională. Un oficial din anturajul lui Yasser Arafat a declarat nu fără îndreptăţire că aceste "alegeri au fost mai libere şi mai oneste decît cele din majoritatea ţărilor arabe" iar un conducător local al Frontului Popular - formaţiune de opoziţie - accepta că "în fond nu ne deosebim de ceilalţi arabi, care se acomodează cu structurile dictatoriale care-i dirijează". Nu democraţie, ci suveranitate le-a promis Arafat locuitorilor din teritoriile deocamdată incomplet eliberate şi nu întru totul ocupate, iar primul pas spre acest obiectiv este instituirea - consemnată în acordurile de la Oslo - a Consiliului Legislativ, mai important totuşi decît votul-plebiscit obţinut de Arafat. Acest Consiliu desemnat prin vot universal este proiectat ca o putere care să o echilibreze pe cea a preşedintelui Autorităţii Palestiniene: Consiliul va avea dreptul să voteze moţiuni de cenzură împotriva deciziilor executivului, dar nu împotriva Preşedintelui, care nu va avea însă dreptul să-l dizolve. Consiliul va decide în problemele civile (apă, sănătate, educaţie, finanţe), problemele de apărare rămînînd în sarcina Israelului, iar relaţiile externe vor fi în continuare reglementate din exterior, de la sediul Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei de la Tunis.

Deşi cu competenţe limitate, acest Consiliu are totuşi şansa de a legifera şi ordona problemele vieţii interne din teritorii, atît de complicate de efectele ocupaţiei, dar şi de tradiţiile politice de clan. Cei 88 de aleşi de sîmbătă, chiar dacă au candidat sub sigla de "independent", aparţin de fapt tot OEP-ului, dar organizaţia - pe vremuri revoluţionară - a devenit mult mai informă, mai fragmentată. Arafat, conducătorul ei necontestat, se sprijină într-o mult mai mare măsură pe liderii de clan, pe relaţiile clientelare, decît pe structurile create de activitatea politică.

Este evident că arabii din teritorii sînt tentaţi de şansa pe care le-ar acorda-o instituţiile democratice de a obţine ceea ce nu au reuşit să dobîndească prin decenii de luptă înarmată: suveranitatea, recunoaşterea identităţii lor naţionale şi în cele din urmă statale. Are dreptate primul ministru israelian Shimon Peres cînd spune că "a fost un vot pentru pace", dar a fost şi un vot al unei populaţii profund frustrate de a profita cît mai repede de beneficiile păcii.

Acordurile de la Oslo au plecat de la principiul amînării problemelor insolubile: statutul Ierusalimului, statalitatea palestiniană, viitorul implantărilor israeliene din teritorii, dreptul de revenire al refugiaţilor palestinieni. Pe măsură ce tratativele cu Siria capătă substanţă, Shimon Peres avansează proiectul unui Orient Mijlociu paşnic şi stabil, cu o economie integrată şi complementară. "Pacea între Israel şi Siria şi Israel şi Liban va pune capăt conflictului între arabi şi israelieni" - susţine Uri Savir, care a condus şi negocierile de la Oslo şi este acum şeful delegaţiei israeliene în tratativele cu Siria. Această viziune globală implică stingerea tuturor focarelor de conflict, deci reglementarea tuturor problemelor amînate.

Probabil că Arafat va izbuti să obţină eliminarea din Carta OEP a punctului privitor la distrugerea statului Israel. Sinceritatea acestei decizii va fi un permanent subiect de îngrijorare pentru electoratul israelian, care nu votează în prezenţa patrulelor înarmate. Logica procesului de pace presupune încrederea în convergenţa obiectivelor părţilor implicate. Israelienii se întreabă dacă alegerile din teritorii nu sînt doar o nouă formă de luptă care periclitează securitatea statului Israel, în alt fel decît atentatele teroriste. Ar fi nevoie de mult curaj şi de multă imaginaţie atît din partea democraţiei parlamentare din Israel, cît şi a "democraţiei autoritare" din Cisiordania şi Gaza pentru a găsi soluţii - dacă nu drepte, măcar nu foarte nedrepte - îndelung amînatelor litigii. De astă dată prelungirea provizoratului nu face decît să scurteze timpul păcii.

Magdalena BOIANGIU

„Să fie la ei acolo!"

Dumneavoastră nu v-aţi plictisit de subiectele astea seculare? Iar o luăm cu lupta dintre tradiţionalism şi modernitate la români (de parcă n-ar fi peste tot la fel)? Iar cu ortodoxism vs. catolicism şi Zeletin/Lovinescu vs. Iorga ş.cl.? (La urma urmei, aveţi dreptate: trebuie să mai *vorbească* şi intelectualii de ceva, în vreme ce politica oricum *se face*).

Nu-i vorbă, ce-am auzit demult, "din bătrîni", despre noi e-adevărat: totul se verifică zi de zi, la tot pasul. Românul e conservator, îndărătnic şi pieziş la schimbare. Suspicios (chiar dacă după aceea face ca ursul la miere), timid şi retractil (chit că, turco-slavizat, e iute la mînie la o adică), prea puţin dedat la disciplină şi spirit constructiv ("merge şi-aşa"). Alergic la imixtiune ("să mă lase-ntr-ale mele, să stea dracu' la ei acasă"), păşunist paseist cu pitoresc de carton şi lozincă megalomană. Nepăsător la cheag, dar chefliu şi, în orice caz, ostil la chiverniseala celuilalt. Ş.a.m.d.

Dar, ziceam, oare Majoritarul nu e pretutindeni şi dintotdeauna acelaşi?

Majoritarul e-n luptă mereu cu minoritarii. Chiar şi cînd legea-i una pentru toţi şi fiecare-şi are locul şi rostul. Autohtonul din ţările mici clocește mereu un gînd otrăvit faţă de transnaţionalii imperialişti pe bază de whisky şi mirimiţe alienante, care-nşiră guvernele pe aţă şi pune banul ca valoare supremă sfidînd dumnezeii locului. Aşa că, din instinct de turmă, Majoritatea trage-a *statu quo* cu botu-n iarbă, dacă nu cumva trage-ndărăt. Ea n-are motivaţii de-nnoire. Ce! iarba de-aici nu-i bună? ce dacă-i arsă? cui nu-i place, să plece să pască-n altă parte!

Minoritatea, dimpotrivă: agilă, cu frica-n sîn (ereditar), inventivă, ingenioasă, rapidă şi eficientă, solidară şi subversivă, ea n-are obsesia rădăcinilor şi trage invariabil şi irepresibil a progres. Ea e structural cosmopolită, ceea ce Majoritatea, mereu îmbufnată, respinge c-un: "să fie la ei acolo!"

Cine a studiat cît de cît istoria antiiudaismului ştie ce va să zică eternul conflict între autohtonismul reacţionar, etnocratic şi cu impuls izolaţionist - al Majorităţii, şi internaţionalismul progresist, democratic, elitar şi lobbystic, al Minorităţii. Din identificarea Evreului cu ideea de schimbare, de revoluţie, progres, răsturnare, provocare sistematică, abstractizare, citadinizare etc., naţionalismul ruralizant sau prolectcultic şi-a croit o căptuşeală de beton. El ştie numai ce NU vrea. El nu acceptă înaintarea, ci numai statul pe loc, ori regresia. El acuză iudaitatea (şi, implicit, masoneria mondială, mondializantă) de-a fi urzit toate revoluţiile lumii, toate închegările şi spulberările de imperii, toate culmile industriale şi crahurile financiare, colonizările şi decolonizările; de-a ţine mereu zbîrlită Realitatea, tulburînd somnul ancestral al Băştinaşului - ba chiar de a alimenta din cînd în cînd antisemitismul tocmai ca să se plîngă alogenia şi să stea cu gîndul la guvernul planetar. Aşa se face că, resentimentar, vindicativ şi contraproductiv, autohtonismul fanatic n-are ce pune-n locul omninegaţiei decît... icoana stelei ce-a murit, întru apărarea, vezi bine, a sărăciei neamului...

Şi totuşi: din acest conflict iese mersul înainte. Din jocul antisemitismului generat de punctul 7 al Congresului de la Berlin din secolul trecut, paralel cu schimbarea radicală (adică: modernizare, sincronizare europeană etc.) adusă de liberalism; din naţionalismul propulsat de iorghism, cuzism şi legionarism, paralel cu înscrierea României după 1920 între statele europene cu drept la respect; din aparenta căpoşenie izolaţionistă a României de azi, paralel cu - totuşi - paşii făcuţi (e drept, mai de voie, mai de nevoie, dar făcuţi) pe calea croită de marea finanţă internaţională, adică de însuşi simbolul cosmopolitismului, nu?

Aşa a fost mereu la noi: *pasul concret înainte* - economic, politic - desfăşurat internaţionalist, a fost invariabil dublat, contrabalansat de *pasul mental înapoi*, în viaţa ideilor, în moravuri, în venerarea obsesivă a tradiţiei. Pînă la urmă, istoria tot îşi face jocul. Un - poate paradoxal - instinct de autoapărare ne ţine captivi în expectativa nombrilistă tocmai cînd viitura cosmopolită e mai puternică.

Şi unde nu se întîmplă aşa acum? Nu deschizi gazetă occidentală să nu dai peste "criza identitară" a majorităţii faţă de minorităţi, a minorităţilor faţă de canoanele majorităţii. Estul se zbîrleşte la Vest, Vestul probozeşte Estul, kurzii, bascii, irlandezii, cecenii, corsicanii... mă rog, te-apucă ameţeala, bobocule! Adică acum, cînd, mănţelegi, voturile occidentalilor pro sau contra Maastricht se-mpart aproape-n 50 la 50 la sută; cînd alterofobia, antiimigraţionismul bîntuie, pe drept cuvînt, prin toate cotloanele înstărite; cînd nu trece zi fără o bombiţă plantată de minorităţile secesioniste sub tălpile majorităţilor federaliste sau fundamentaliste; cînd rusul pune foc de ciudă la McDonald's, est germanul visează la falimentul vest germanului din a cărui milă, totuşi, trăieşte; cînd polonezul e gata să-şi trădeze Vaticanul, algerianul nu vrea să mai ştie de francezi şi cînd, ce mai, în general, nimeni nu mai are chef să fie colonia sau pubela nimănui. Ce! i-a acuzat cineva pe francezi de protecţionism, izolaţionism şi antiamericanism cînd s-au dat de ceasul morţii să-şi apere industria (şi specificul estetic) de film? Fiecare-i speriat de fiecare, nimeni nu mai ştie cu exactitate cine şi ce este, iar pînza de păianjen prin care navigăm cu toţii a lansat formula zilei: "*East, West, home's best*". Aia e.

Umbra aglutinantă de naţii a Europei unite, umbrela ruso-americană peste voinţa şi graniţele Europei şi spectrul fundamentalismului islamic sînt cele trei năvoade... cosmopolite ce-nfăşoară aria piscicolă autohtonă. (Drept care noi ne uităm cu duioşie la Asia). Ei! cam cu toate chestiile astea (se) bate-acuma ceasul de aramă-n capul românului. Cînd în Poiana lui Iocan dau năvală peste noapte drepturile omului, ale minorităţilor sexuale şi religioase, treburile-astea cu statul de drept şi societatea civilă, povestea cu separarea puterilor etc. etc. - de piatră să fii şi tot dai cu căciula de pămînt!

Ce era el, românul, conservator şi regresiv-organic, fluierînd a foaie verde pagubă, dar fericit de molcomul boicot al progresului apocaliptic! Dar cînd îi ajung zilnic la cunoştinţă matrapazlîcurile planetei, apoi să te ţii Ilie Neacşu, măi, măi...!

Vreţi cosmopolitism? atunci schimbaţi kosmos-ul! Pînă atunci, tenace şi cuminte, *omul nostru* forjează ghiduş la focul mentalului colectiv o axă Lebed-Castro-Cheler cu un scut uman de 23 de milioane de suflete: "Las'că vă dăm noi cosmos..."

Dan C. MIHĂILESCU

Constructe, cosmopolitism, autohtonism

Cosmopolitism şi *autohtonism* sînt concepte care marchează poziţiile extreme faţă de problema identităţii naţionale. Autohtonismul corespunde plasării sub semnul particularităţilor locale (naţionale); cosmopolitismul – îmbrăţişării atitudinii internaţionaliste. Deşi nu există o suprapunere perfectă între cele două serii de termeni, filosofia care le defineşte este aceeaşi – ridicarea unei poziţii ideologice la rangul de principiu organizator al întregii lumi.

În spiritul acestei filosofii, fiecare din cele două concepţii (pro spirit naţional şi pro spirit internaţionalist) poate fi evaluată de pe poziţia susţinătorilor ei sau de pe poziţia adversă. Cosmopolitismul (şi "cosmopolit", şi "autohtonist" au un sens peiorativ, sînt denumiri folosite de concurenţă), văzut de pe aliniamentul cosmopoliţilor, înseamnă a trăi în spiritul valorilor universale (politice, sociale, culturale ş.a.m.d.), receptivitate la tot ceea ce este "progresist" în lume, depăşire a graniţelor "meschine" dintre naţiuni, toleranţă etnică etc.; văzut de pe poziţiile autohtoniştilor înseamnă dezrădăcinare, închinare "slugarnică" străinătăţii, ignorarea, dacă nu negarea, valorilor propriei naţiuni, atitudine ireverenţioasă faţă de trecutul neamului, într-un cuvînt o evidentă lipsă de patriotism.

În acelaşi joc al aprecierilor diametral opuse, autohtonismul este, în viziunea autohtoniştilor, dragoste de ţară, respect al strămoşilor, al tradiţiei, al istoriei naţionale, al valorilor şi realităţilor neamului din care faci parte; cosmopoliţii, în schimb, văd în autohtonism lipsă de receptivitate faţă de problemele majore ale lumii, rasism, închidere, provincialism, retardare din toate punctele de vedere – o înapoiere atît de evidentă încît nici nu mai trebuie luată în discuţie...

Chiar dacă în unele cazuri pot fi oferite şi argumente pentru unul sau altul din calificativele enumerate, o astfel de reprezentare nu poate fi decît rodul unor nepermise simplificări. Totuşi, foarte multă lume acceptă aceste imagini clare şi... simpliste, chiar oameni, dintr-o tabără sau alta, care în alte privinţe nu sînt deloc lipsiţi de spirit critic.

Este firesc să ne întrebăm cum de această gîndire schematică se poate bucura de trecere în rîndurile majorităţii, ba chiar şi la intelectualii de un anumit nivel.

Pentru a explica acest lucru, trebuie să aducem în discuţie constructele, mai exact sistemele de constructe proprii fiecărei episteme culturale. Nu voi repeta ce am spus pe larg în altă parte (... *şi judecata prejudecăţilor*, din *Marginea şi centrul*, "Cartea Românească", 1990) în legătură cu modul în care funcţionează sistemele de constructe în spaţiul cultural. Voi aminti aici doar că aceste concepte bipolare (de tipul tînăr-bătrîn, creator-lipsit de creativitate, autohton-cosmopolit) se organizează în sisteme de constructe care devin coordonatele mentalităţii unei epoci. Aceste serii de concepte bipolare nu "redau", nu "reprezintă" şi nu "simbolizează" realitatea, ci sînt doar coordonatele în care plasăm realităţile de care luăm cunoştinţă. Constructele, organizate în sisteme de constructe, se află unele faţă de altele în relaţii de coordonare sau de subordonare. Există întotdeauna un număr de constructe mai importante cărora li se subsumează celelalte şi care structurează o anumită mentalitate. În cazul de faţă, constructul *autohtonism-cosmopolitism (naţionalism-internaţionalism)* este în corelaţie cu sau are în subordonare constructe de tipul *tradiţionalism-modernism, spirit bornat-spirit deschis, spirit xenofob-spirit tolerant, imobilism-mobilitate, reacţiune-progres, oriental-european, lipsă de civilizaţie-civilizaţie, lipsă de educaţie-educaţie, instinct-raţiune, vetust-actual, conservatorism-proiecţie spre viitor, autoritarism(dictatură)-democraţie, provincialism-poziţie centrală, obligaţii colective-drepturi individuale, spirit pasiv-spirit activ, lipsă de receptivitate-receptivitate* etc.

De cîte ori intră în sfera noastră de atenţie unul dintre termenii cuprinşi în aceste perechi este invocat şi celălalt termen al cuplului – precum şi seria de constructe aflate în relaţie cu acesta.

Dacă, de pildă, avem în vedere termenul *autohtonism*, el se defineşte nu atît prin invocarea unei anumite realităţi, cît prin opusul lui – cosmopolitismul – şi, de asemenea, prin celelalte calificative extrase din constructele subsumate.

Deşi, aşa cum am văzut, conform poziţiei ideologice adoptate poate fi aleasă, pentru fiecare termen, o perspectivă favorabilă şi una nefavorabilă, într-o perioadă istorică anume unul din termeni este văzut de o majoritate ca "negativ", celălalt ca "pozitiv", realizîndu-se astfel o tranşantă judecată axiologică. În mintea multor români de astăzi (cel puţin a multora din mediul intelectual) asocierile urmează o traiectorie uşor de prevăzut. Aşadar, autohtonism va fi asociat automat cu *tradiţionalism, imobilism, reacţiune, oriental, spirit şovin, lipsă de civilizaţie, lipsă de educaţie, instinctivitate, vetust, conservatorism, autoritarism (dictatură), provincialism, obligaţii colective, spirit pasiv, lipsă de receptivitate* ş.a.m.d.. Iar cosmopolitism va fi însoţit de *modernitate, spirit deschis, mobilitate, progres, europenism, civilizaţie, toleranţă etnică, educaţie, raţiune, actualitate şi proiecţie spre viitor, democraţie, poziţie centrală, drepturi individuale, spirit activ, receptivitate* etc.

Acesta e, desigur, un model, în reprezentările particulare aparînd variaţii dar, în mare, automatismul asocierilor e greu de contestat. În spatele grupării de termeni nu se află însă decît configuraţia sistemului de constructe. Caracterul arbitrar al operaţiei apare la lumină de îndată ce examinăm situaţii concrete. Pentru că poţi să fii "deschis" (şi să faci caz de această "deschidere") spre cele mai "progresiste" mişcări din lume dovedindu-te însă, în actele tale, un spirit mărginit; poţi să fii un bun cunoscător al culturii occidentale şi să fii un spirit conservator (interesîndu-te, de pildă, doar clasicismul sau barocul); poţi să te proclami (cu vehemenţă) european, iar prin manifestările tale să trădezi un mod de a vedea lucrurile tipic... bolşevic; cum poţi foarte bine să-ţi respecţi identitatea naţională şi să fii democrat; să fii patriot şi asta să nu te împiedice să rămîi deschis spre modernitate; să preţuieşti valorile româneşti şi să apreciezi în aceeaşi măsură valorile universale; îţi poţi accepta identitatea naţională fiind, totodată, tolerant faţă de celelalte naţiuni.

O epocă, o gîndire dominate de simplificatoarele sisteme de constructe nu anunţă nimic bun. E de datoria spiritelor analitice să releve acest lucru şi să se opună tendinţei sistemelor de constructe de a se substitui realităţii, cea plină întotdeauna de nuanţe.

Constantin PRICOP

Despre ideea de „Europa”

Prima utilizare a termenului "Europa" ca noţiune geopolitică totalizatoare o întîlnim în cronica lui Grigore Ureche (sec. XVII) ("Tartara sau cumu-i zic unii Ţara Tătărască iaste împărăţia mare (...) de cuprinde loc multu, o parte mare de Evropa şi Sarmatiia toată de la Asia cu Sţiţia..."). Mult mai multe detalii ne oferă ceva mai tîrziu Nicolae Costin. Letopiseţul său, care începe în buna tradiţie a cronografiilor universale de la "zidirea lumii", reia mitul biblic al populării Europei şi al constituirii sale ca un continent distinct de celelalte. După cum se ştie, Europa era moştenirea lui Jafet, unul dintre cei trei fii ai lui Noe, care împărţise lumea în Asia, Africa şi Europa (se vede că America nu intra în acest scenariu, deşi tot cam în aceeaşi perioadă – sfîrşitul sec. XVII/ începutul sec. XVIII – Radu Popescu introducea răzleţ informaţia descoperirii ei de către "Cristov Columbul, un călugăr frîncesc"). De tradiţie patristică, mitul lui Iafet a avut o mare circulaţie europeană în întreaga literatură religioasă şi istorică a evului de mijloc. Sînt foarte multe variante; una dintre ele, a Sfîntului Ambrosie, îi împărţea pe fiii şi nepoţii lui Noe în "buni", "răi", "indiferenţi", corespunzînd respectiv lui Sem, Ham şi Iafet, potrivit, fireşte, caracteristicilor psiho-morale ale celor trei continente (Denis de Rougemont, *Dix-huit siècles d'Europe*, Paris, 1961).

Originile acestui partaj mitic al pămîntului le găsim în capitolele 9-10 din Geneză; în timp ce dormea, Noe şi-a dezvelit trupul, Sem şi Iafet l-au acoperit, în timp ce Ham rîdea în hohote. Cînd s-a trezit, Noe i-a binecuvîntat pe Sem şi Iafet, iar pe Ham şi pe urmaşii lui i-a blestemat să fie sclavii celorlalţi fii ai săi şi ai urmaşilor acestora. (Ham este cel care va fi primit Africa.)

Referindu-se la Europa clasică, Pierre Chaunu (*Civilizaţia Europei clasice*, Bucureşti, Meridiane, 1989) se opreşte asupra termenului care-i desemna obiectul investigaţiei. Astfel, el arată că "Europa este un cuvînt savant care ajunge în secolul XVII să cucerească treptat, de la vest la est, întrebuinţarea curentă (...). «Europa», acest cuvînt de umanist, angajează în secolul XVII o luptă disproporţionat norocoasă cu cel de «creştinătate», care are de partea sa o mie de ani de folosinţă (...). În jurul lui 1620, «Europa» intrigă, cuvîntul este o excepţie. În jurul lui 1750, «Creştinătate» nu mai este decît un arhaism. Sensul său s-a modificat, a încetat să mai fie echivalent cu «Europa». În Franţa, în Olanda, în Anglia, substituirea se face foarte timpuriu, din 1630 pînă în 1660. În 1660, «Europa» există la vest în cuvinte, dar în Spania, în sudul Italiei, în Austria, Ungaria, Polonia, în vecinătatea turcilor, pretutindeni unde vechiul spirit de cruciadă rămîne viabil, «Creştinătate» continuă să fie învingător. În 1750, iată, la rîndul său, această Europă de răsărit atinsă de folosirea termenului de la Paris şi din Londra".

Reperele cronologice şi afirmaţiile istoricului francez sînt valabile aşadar şi pentru Principate. Termenul de Europa era utilizat în cronicile româneşti din secolul XVII (Grigore Ureche, Miron Costin), avînd un pronunţat sens geografic, mai puţin confesional. Noţiunile de "creştinătate" şi "Europa" conviеţuiesc fără să se suprapună neapărat, "Europa" fiind cel mai adesea un reper geopolitic al lumii creştine. ("De ce leşii au agiunsu la toată creştinătatea, cît sînt în Evropa şi la Neamţu, şi la Moscu, şi la Franţuz şi la Veneţiian, şi la papa" – Ion Neculce).

Solidaritatea creştină nu elimina însă spaţiul răsăritean. "Legea", fie ea "frîncească" sau "schismatică", în faţa Islamului tot creştină rămîne, aşa încît pe aceeaşi poziţie se găseau şi "Moscul", şi "Neamţul", şi "Franţuzul". Şi dacă nu se elimina spaţiul balcanic, trebuie spus că acest fapt era un reflex al unei tradiţii istorice, căci Ţarigradul turcesc îi moştenise pe împăraţii "rîmleni": "Şi nu-i divă că la turci vedem obiceiurile acestea care au fost la Împărăţia Rîmului, căci la Ţarigradul şi cîte ţări ţin turcii în această parte de lume, care se cheamă Evropa, parte de Împărăţia Rîmului este" (Miron Costin). Totuşi, cele două creştinătăţi îşi păstrează foarte bine individualitatea. "Cînd Enea Silvio Piccolomini a utilizat conceptul de Europa în locul creştinătăţii, el a aşezat vîrful compasului la Roma şi a trecut pe seama Occidentului îndatorirea de a apăra de invazia otomană lumea civilizată, care şi-a retras frontierele spre vest, ignorînd sud-estul" (Alexandru Duţu, *Umaniştii români şi cultura europeană*, Bucureşti, 1974).

Nu ne putem opri să nu remarcăm în acest context suficienţa credinţei Bisericii orientale faţă de "partea despre apus" a Europei, suficienţă care ar putea fi germenele autohtonismelor de mai tîrziu. Ce folos că ştiinţele şi obiceiurile bune înfloresc dacă ele sînt numai deşertăciuni; un singur adevăr este valabil şi acesta se îndreaptă doar spre Dumnezeu. "Mulţi tineri, aprinzîndu-se de rîvna folosului patriei acesteia, au mers cu mari osteneli şi primejdii la ţări depărtate, ca să înveţe în şcoale vestite, nu măiestrii, nici măsurarea pămîntului şi a înălţimii, nici astronomie, ci numai cît se cuvenea la apărarea şi întărirea sfintei creştinătăţi; cari întorcîndu-se nu arăta alte lucruri mai cu fierbinţeală decît tălmăcirea dumnezeieştilor cărţi (...) aşa le aduna ei de la alte părţi şi le clădea într-acel loc" (Grigore Rîmniceanu, Predoslovie la *Triodul* din 1798).

Atît Grigore Rîmniceanu, cît şi predecesorul său, Chesarie, nu s-au sfiit nicicînd în faţa acestei Europe pe care o descopereau continuu. Elogiile făcute civilizaţiei luminate occidentale de către cei doi prelaţi au iniţiat un adevărat curent de gîndire în cultura română. *Les Lumières roumaines découvrent l'Europe;* este titlul unui studiu pe care Adrian Marino îl publica în "Cahiers Roumains d'Études Littéraires" în preajma anilor '80 şi care a făcut vîlvă în literatura de specialitate. Profesorul clujean susţinea cu această ocazie că elogiul era expresia idealizării "Evropei luminate". De la ideal şi pînă la complexul inferiorităţii culturale nu era decît un pas. Acest complex, denumit extrem de inspirat "complexul Dinicu Golescu", precum şi percepţia tot mai acută a decalajelor exprimată în cursa obsedantă a recuperării acestora şi a recunoaşterii europene au conturat prima imagine istorică a dezbaterii de astăzi care a îmbrăcat pînă acum felurite vestminte (tradiţionalism şi modernitate; autohtonism şi europeism; naţionalism şi umanitarism; Orient-Occident etc.) În fond, era vorba de conştiinţa apartenenţei sau neapartenenţei la "Europa". Problema se punea în termeni foarte clari în viziunea oamenilor de atunci; să ne amintim doar cît de tranşant a fost Naum Rîmniceanu cu localizarea "Europei", care era "partea despre apus". Ce mai rămînea de spus despre Principatele române: "...noi, o mică ţară a Evropii, de ce se potriveşte pămîntul nostru pe lîngă crăiile şi împărăţiile Evropei!"

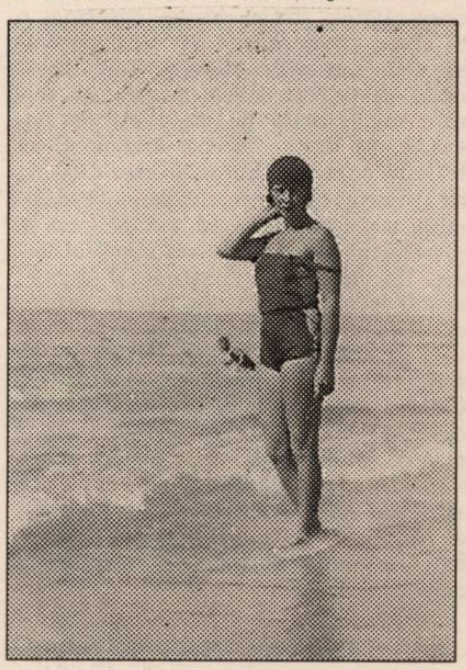

"Evropa cea luminată" a generat însă şi alte reacţii. O societate închisă, izolată, nu putea rămîne indiferentă la asaltul "streinizmului", aşa încît ea respingea în bloc toate noutăţile, mai mult sau mai puţin îndrăzneţe. Dacă pentru cronicarul anonim al Ţării Româneşti (sfîrşitul sec. XVII - începutul sec. XVIII) "stricăciunea" se datora straielor nemţeşti (căpitanul Preda de la Prooroci "avea chică nemţească numai legată sus supt işlic şi cizme cele nemţeşti cu pinteni ce le purta (...) îl stricase (...) portul cel nemţesc (să zic nebunesc) – ce-l purta"), pentru postelnicul Manolache Drăghici nenorocirea venea din faptul că toate obiceiurile cele vechi ale ţării au fost uitate: "au luat multă schimbare, prin desfiinţarea puterii înarmate ce amintea faptele şi izbînzile lor acele eroice, prin introducerea unui nemărginit lux şi a altor rele deprinderi, rodul cel rău al streinizmului...". Între cei doi cronicari s-au scurs mai bine de o sută de ani. Nimic nou; bizareriile "danţului", moda, luxul sau moravurile ce se zic "evropineşti" au fost întotdeauna criticate de aceşti autohtonişti "avant la lettre". Mulţi dintre ei tînjeau după "odihna" vremurilor de mult apuse. Iată ce putea să-l intrige pe micul slujbaş Grigore Andronescu la anul de graţie 1838:

"Astăzi, Aprilie 20, citind gazeta rumânească, am văzut arătîndu-să pentru Franţa această statistică şi pentru pomenire a să cunoaşte ce oameni de ispravă sînt de cei în urmă cum le zic că sînt neam luminat, am însemnat-o adică: 1132 femei fugite de la bărbaţi; 2348 bărbaţi fugiţi de la femei; 4175 case despărţite; 17345 case certate pă faţă; 13279 case certate în taină; 55240 case, în care nu-i pasă nici bărbatului de nevastă, nici nevestii de bărbat; 3175 case socotite de fericite; 127 case aproape de fericire; 13 case adevărat fericite; 96834, acesta s-au găsit la catagrafia acelui an. Ce dar să zicem noi, proştii, cum ne numim de Evropeni, cînd pînă astăzi încă se mai ţine între noi mai mult această odihnă".

Aşadar, "Evropa" a suscitat dintotdeauna pasiuni. Responsabilă atît pentru reacţia autohtonistă, cît şi pentru cea cosmopolită, ea a fost termenul de referinţă al tuturor polemicilor generate de procesul modernizării. Şi, dacă "odihna" lui Grigore Andronescu poate fi confundată cu "liniştea noastră" din ultimul deceniu al secolului XX, atunci în mod sigur n-o să putem depăşi niciodată obsedantul şi eternul "complex al începutului de drum".

Laurenţiu VLAD

Despre cum s-au iubit Europa şi moldo-valahii

Începem enunţînd un (aparent) paradox: vîrsta primei modernităţi în Ţările Române nu poate fi caracterizată de relaţia dialectică stabilită între cosmopolitism şi autohtonie (autohtonism). Şi aceasta nu pentru că oamenii finelui de veac XVIII sau paşoptiştii nu judecau în termenii influenţelor culturale, că nu ar fi fost conştienţi de schimbarea rosturilor lumii în care vieţuiau sau că ar fi refuzat deliberat, dintr-un ipocrit respect faţă de tradiţie, să imagineze o societate construită după model occidental. Răspunsul este simplu: puţini au gîndit, în epoca eclectismului romantic-neoclasic, "cosmopolitismul" ca anticipaţie la Maiorescu. Nu interesa neapărat - cu excepţia unor spirite excesiv pretenţioase: Kogălniceanu, Eliade-Rădulescu, Bolliac sau Russo - calitatea transferului de civilizaţie sau raţiunile intime ale afinităţilor manifestate pentru o certă ţară europeană. A fi cosmopolit însemna doar a proba dispoziţia pro-occidentală în aparenţele gestice, vestimentare, discursive, cu reflexe publice sau numai familiale, a fi francez / german / englez / italian ş.a.m.d. în prezenţă fizică şi în textul zvonurilor. Pentru cei mai mulţi, aşanumitul "cosmopolitism" - astăzi încercat de semantica negativă a preluării culturale necritice - nu obliga la disputa principiilor sau la revelaţii teoretice; mă întreb pe cîţi îi frămînta "soarta" neamului - în cazul în care-şi puteau închipui finalităţi istorice - altfel decît ca navigaţie politică, cîţi împărtăşeau neliniştile vreunui sfîrşit tragic al istoriei sau cîţi acuzau despărţirea de Evul Mijlociu? Abia dacă îi numeri pe degete! Apocalipsa culturală va dobîndi expresie abia odată cu coagularea unui complex identitar naţional – cel care va pune în chestiune oportunitatea istorică şi ritmurile tranziţiei la europenism. Problemele capătă concreteţe la intrarea totală şi forţată într-o modernitate latină ce socotea simultaneitatea fenomenelor culturale ca principal criteriu de evaluare a calităţii *ethos*-ului local. Atunci începe şi "Evropa" să devină sinonimă cu optimul cultural şi să impună politici de adaptare.

Însă goana după "Evropa" a avut şi un preambul dezordonat, *recte* neorganizat, de o certă structură statală. Asupra lui ne oprim acum, ferindu-ne de numele celebre şi de utopismele paşoptiştilor, în favoarea celor pe care doar documentele şi istoria literară îi salvează de la nefiinţă. Dar pornim la drum cu o presupoziţie, de fapt concluzia unei observaţii directe a contemporanilor: cosmopolitismul, adică adeziunea la calitatea de european, se validează îndeosebi prin exerciţiul formelor, şi nu în fond. C. Negruzzi îl definea ca "nămol de forme care adesea înghite fondul" (1859), iar un Ştefan Scarlat Dăscălescu, călător în Occidentul anului 1858, conchide că, la noi, "civilizaţia e numai în forme şi pe hîrtie", că guvernul "maimuţează instituţiile ţărilor civilizate". Că "maimuţează" sau nu, interesează prea puţin.

Dar, la 1788, un prinţ francez, rătăcit cu diplomaţia pe drumurile prăfoase ale Principatelor, observa cu uimire neprefăcută cît de comodă poate fi descoperirea unei cópii de Apus într-un Răsărit stigmatizat de barbaria ruşilor şi de indolenţa turcilor. La Dunărea de Jos se vorbeşte franţuzeşte "avec un léger accent slave", cu precădere cînd se află străini şi femei prin preajmă, căci boierilor – scria englezul Thornton – le plac distracţiile: "sunt ahtiaţi după baluri şi după orice petrecere publică". Ceea ce Europa delicateţii comportamentale şi a politeţii de salon descoperă surprinsă este tocmai *forma* cosmopolită a *loisir*-ului: se dansează

© a.l.ş.

orice şi foarte bine (Griselini: "marea plăcere a acestui popor este dansul", unde, alături de horă sau de sîrbă, se schiţează şi paşii mazurcilor, ai valsurilor sau ai contra-dansurilor *à l'anglaise*), se cîntă - după ureche - căci muzica reprezintă, o spune Wilkinson, "singura dintre toate artele căreia ei (*românii* - n.n.) îi acordă preferinţă".

De acord, lumea bună leneveşte; d'Hauterive pomeneşte de "nenorocitul obicei de a nu face nimic, de a petrece zile şi nopţi pe acelaşi divan, aproape fără a se mişca". "Lenevie grozavă" (Wilkinson): torpoare orientală învăluită de aroma cafelei cu caimac şi de isonul pufăit al narghilelei. Însă nemişcarea se dizolvă imediat la contactul cu tentaţia *gestului* european. Şi jocul de cărţi este continental, iar pofta de risc năruie averi imense şi "doboară casele mari" (Radu Rosetti). Iar dacă *maus*-ul, *whist*-ul, *préférence* îngăduie apropierea vicioşilor fără a-i mai despărţi după extracţia socială, ce să mai vorbim de *tout-de-table* sau de şah, remarcate la 1750 de un rus cusurgiu şi puritan. O lume pestriţă, curios închegată într-un hibrid occidentalo-levantin, se îmbracă şi se poartă "evropieneşte" ca să gîndească medieval. Pe la 1840, prinţul Anatol de Demidov întreţine cu Alexandru Vodă Ghica "o conversaţie uşoară şi spirituală asupra tuturor subiectelor care ocupau atunci saloanele Apusului". Boierii locului "au înfăţişare de *gentlemen*"; cu ei se alcătuieşte lumea familiară ce populează un colţ de uscat cuprins - iată! - în geografia variabilă a culturii europene: nu există, pentru Demidov, "vreun oraş din Europa unde să se poată aduna o societate mai desăvîrşit plăcută, unde cel mai bun ton se arată necontenit împreună cu cea mai dulce veselie". Şi totuşi este locul în care "fracul se învecinează cu işlicul" şi care se salvează de la minoratul unei existenţe remarcate doar cartografic prin simpatia faţă de Europa şi prin cosmopolitism.

Nu fără intenţie am ales mărturiile unor călători străini: ei au consemnat o revelaţie - descoperirea unei enclave apusene în teritoriile Marelui Turc, acolo unde, de la Marco Polo încoace, nu tresare nimic, acolo de unde pornesc invaziile, se naşte misterul teozofic şi se trăieşte orizontal. Surpriza este deplină; estul Europei ascunde o experienţă alchimică, reprodusă la scară socială: cum se preschimbă o societate, sub impulsul formei, în fărîmă de Occident şi devine, astfel, loc obligatoriu de trecere pentru drumeţii neobosiţi ai ambasadelor. Acolo te poţi simţi comod, poţi fi înţeles şi ascultat, şi nu în beilicul Istanbulului. Chiar şi numai *aparent* cosmopolită, societatea "care a adoptat de la început plăcerile şi mişcările libere ale Apusului" (Demidov) se găsea deja admisă, fie şi ca sora mai mică, între omoloage. Divorţul de Europa mai avea de aşteptat o "revoluţie", o unire şi conştiinţa de marginal a unui transilvănean.

Mihai-Răzvan UNGUREANU

Braţele balanţei

- o convorbire cu dl. Neagu M. DJUVARA, profesor asociat la Universitatea din Bucureşti, vicepreşedinte al Casei Româneşti, Paris -

Ni se pare că nu s-a observat pînă acum ce "opere pasionale" sînt dicţionarele editate la noi în ultima jumătate de secol. Şi nu doar cele din anii de început, ci chiar unele mai recente - Micul Dicţionar Enciclopedic - 1972, sau DEX-ul din 1975, de pildă, pe care toată lumea le are încă la îndemînă. Spre a verifica sensul unor noţiuni - *autohtonism* şi *cosmopolitism* (prea des vehiculate pentru a nu ne îndoi că înţelesul lor ar putea să nu ne mai fie foarte limpede) le-am răsfoit de curînd. Am avut curiozitatea să confruntăm definiţiile oferite acolo cu cele din Larousse, Robert şi Webster: în comparaţie, acestea ni s-au părut placide şi sărace, dacă putem spune astfel. Autohtonismul nici nu e consemnat în dicţionarele franţuzeşti, cît priveşte a doua noţiune, ea are parte de o explicaţie laconică, ce nu trece de două trei rînduri. Laconic este şi Webster-ul cînd e vorba de "autochthonism". Iar cosmopolitismul, în două accepţiuni, ar reprezenta ceva care "nu e provincial, local, limitat sau restrîns de atitudini, interese sau fidelităţi faţă de o singură regiune ori sferă de activitate", ceva marcat de obicei de "sofisticarea şi uşurinţa de mişcare date de viaţa urbană şi de călătoriile frecvente". Explicaţia aceleiaşi noţiuni în dicţionarele noastre evocă, parcă, atmosfera unei "şedinţe de demascare". Cosmopolitismul - tratat în devenire istorică de la sclavagism la imperialism - "cultivă indiferenţa faţă de patrie, *disprețul față de tradițiile și de cultura națională* (s.n.), neîncrederea în capacitatea creatoare a propriului popor, răspîndind ideea renunţării la suveranitatea şi independenţa naţională pe care le consideră perimate". Un concept fixat pe asemenea calapod are puţine şanse de reabilitare. Ne amintim însă că însuşi cuvîntul *tradiţie*, la care atît de des apelează autohtonismul, a intrat în limba română (ca şi *educaţie, explicaţie, discuţie, evidenţă*) cu forma propusă de corifeii Şcolii Ardelene, ce-aveau cu toţii o educaţie cosmopolită.

Nu cumva ar fi timpul să se editeze un "dicţionar de liniştire a cuvintelor"?

Un dialog cu istoricul Neagu M. Djuvara, profesor asociat la Universitatea din Bucureşti, vicepreşedinte al Casei Româneşti din Paris, încearcă să clarifice cîteva aspecte ale temei puse în discuţie în acest număr al **Dilemei**.

Aducerea lumii la noi acasă

Stimate domnule profesor, aţi putea da nişte definiţii personale ale autohtonismului şi cosmopolitismului, nuanţate de propria experienţă?

Neagu M.Djuvara: Am impresia că aceste două cuvinte sînt preluate într-un sens polemic, adică în mintea celor mai mulţi cosmopolitismul capătă o nuanţă peiorativă iar autohtonismul este privit ca o valoare pozitivă de la început. Să încercăm a ne dezbăra de conotaţiile sentimentale venite prin educaţia primară - luată aici în dublul înţeles - acela de instrucţie minimă şi în sensul de strat geologic. Să ne întrebăm dacă în cultură, în general, se poate pune accentul asupra elementelor considerate ca autohtone sau, dimpotrivă, asupra elementelor universale, sau a celor venite din alte părţi. Cine au fost consideraţi nitel cosmopoliţi la noi, la sfîrşitul veacului trecut şi la începutul secolului 20, sînt cei care erau/păreau prea franţuziţi. Imediat după primul război mondial Mircea Eliade vine şi spune că noi am fost prea europocentrişti şi trebuie să depăşim acest stadiu. Sîntem "autohtonişti din Europa", dar habar n-avem de civilizaţia indiană, chineză, de cea americană dinainte de cucerirea spaniolă. În afară de Hasdeu şi alţi cîţiva, care rămăseseră însă la preocupările lor de savanţi, Mircea Eliade a fost, poate, primul care în mediul literar şi aproape politic al generaţiei sale cere cu perseverenţă să ne deschidem către civilizaţiile *din lume*. Tinerii boieri din veacul trecut aveau o educaţie bilingvă, uneori trilingvă, pentru că în afară de limba română şi franceză pe care le-nvăţau aproape de-odată, deprindeau şi germana de la guvernantele nemţoaice, aflate, prin tradiţie, în majoritatea familiilor cu stare. Cînd s-au dus să se şcolească în străinătate aveau deja un bagaj lingvistic remarcabil, Oamenii aceştia au stricat cumva civilizaţiei româneşti autentice? Eu cred că nu. Vă propun o experienţă, eu am făcut-o o dată şi am avut surprize: dacă luăm un dicţionar care consemnează limbajul de azi, 75% din cuvinte (neologisme) n-ar fi înţelese de Dionisie Eclesiarhul, deşi de el nu ne despart nici două sute de ani. Cred că ar fi cazul să se facă odată o antologie a discursurilor din Parlamentul de odinioară al României. Discursurile acelea superbe erau rostite de oameni care aveau cultură internaţională, dar erau nişte patrioţi ce înţelegeau să se folosească de cultura lor pentru a face şi din limba noastră una suficient de bogată în elemente moderne de drept, de politică, de organizare a vieţii publice, pe care atunci trebuia să le luăm din occident. Ar trebui, totodată, să ne întrebăm de ce ar fi Eminescu mai aproape de prototipul românului autentic - dacă-l reducem numai la izvoarele de inspiraţie strict locale (puţine, de fapt) şi la cunoaşterea profundă a bucoavnelor cronicăreşti - dar nu amintim totdeauna îndeajuns că era atras de marii filozofi ai lumii, citiţi în bibliotecile din Viena şi Berlin în cîteva limbi, că se preocupa de indianistică, de brahmanism, deschis spre experienţe extraeuropene? Spre a semnala numai un amănunt, castelele din poezia lui nu seamănă cu acele curţi domneşti ale noastre din vechime, ci aduc mai degrabă imaginea fastului apusean, în viziuni grandioase.

La un moment dat folosirea unei limbi străine în prezenţa cuiva care n-o cunoştea - şi nici n-avea intenţia s-o înveţe - putea constitui un motiv de suspiciune: nu cumva este bîrfit în ea? Şi nu arăta asta dispreţ faţă de valorile naţionale, între care limba e una esenţială?

Sigur, a fost un timp şi-un elitism de proastă calitate, a vorbi franţuzeşte în tramvai; dar oamenii serioşi nu făceau asta. Franţuzismul a apărut la un moment dat ca o notă socială; indiferent de naştere, boier sau nu, ca să intri în societatea românească trebuia să ştii bine franţuzeşte. Pentru cei care cred că asta era o greşeală aduc două exemple. Cine se poate îndoi de naţionalismul şi de patriotismul lui Frederic cel Mare al Prusiei? Nimeni. Dar el trăia într-o epocă în care cultura franceză era atît de strălucită, încît i se atribuie o expresie rămasă celebră: "eu nemţeşte nu vorbesc decît cu grăjdarii..." Al doilea exemplu: cînd, străpuns de pumnale, Cezar încearcă să se apere îl vede printre conspiratori pe Brutus, fiul soţiei sale, pe care-l crescuse ca pe copilul său. Atunci rosteşte ultimele cuvinte "Şi tu, fiul meu?" - şi nu se mai împotriveşte sorţii. Dar acele cuvinte nu le-a spus în latină ci-n greacă. De ce ? Înseamnă că acel om al cărui nume a devenit sinonim cu împărat (Kaiser, ţar etc.), simbol al celei mai mari puteri care exista atunci în lume - imperiul roman - vorbea cu soţia şi cu fiul grecește. Ca un boier român care vorbea la el acasă franţuzeşte.

Europa, Europa...

Cît de clar putem despărţi valorile europene de cele autohtone?

Să enumerăm cîteva din cele dintîi. Prima este desigur creştinismul. Cel oriental, din Europa răsăriteană, e mai aproape de creştinismul originar, cu o mare influenţă orientală, păstrată în ortodoxie mai ales: catolicismul şi protestantismul au modificat, încet-încet, unele din caracterele sale de început. Europa, aşa cum o înţelegem acuma, - cu ştiinţele exacte, cu filozofia pornind de la Descartes, cu dreptul - de la romani dar preluat şi schimbat de francezi - acea Europă de la Renaştere încoace pe noi nu ne-a prea cuprins înainte de veacul al XIX-lea. Pînă atunci noi, ieşind din lumea bizantină şi de sub jugul turcesc de cîteva veacuri, făceam parte din Europa Bizantină. E limpede că toate structurile noastre moderne le-am adoptat de 200 de ani încoace, pornind de la sistemele exis-

→

→

tente în Europa Occidentală. Dar ele fac parte acum absolut din viaţa noastră de fiecare zi. Europeni am fost dintotdeauna - dar de răsărit pînă pe la 1800; de atunci sîntem parte din Europa occidentală vrînd-nevrînd, tocmai pentru că, în cele mai bune momente ale istoriei noastre moderne, am năzuit către un stil adecvat de trăire a valorilor de care vorbeam. Şi-acum rîvnim după strictetea legilor înţeleasă în sens occidental, ca să dau numai un exemplu. Din această perspectivă, constatările prea grăbite "ajungem în Europa", "ieşim din Europa", "intrăm în Europa" etc.- mi se par o falsă problemă. Preocupările mele de filozofia istoriei mă fac să observ că în împrejurările actuale mergem spre un anume universalism. Dacă ne situăm în Europa mergem către o Europă unită sub pavăză americană. Iar americanii cu Europa întreagă, deocamdată numai cu cea apuseană, dar în curînd va fi toată, corespund cu ceea ce a fost Roma cu elenismul în civilizaţia antică. Cum arăta imperiul roman pe hartă? O fîşie în jurul Mediteranei; în momentul cînd e cel mai puternic, nici un ţărm nu aparţine altcuiva. Noi, acuma, vom fi o fîşie în jurul Atlanticului: America, plus încet-încet America de Sud, plus Europa de cealaltă parte. Asta este unitatea viitoare. Ce caută aici un autohtonism exagerat? Cînd mi se spune - dacă eşti prea european, înseamnă că nu mai eşti român - şi că într-o Europă unită se va şterge tot ce e naţional se face o eroare. Se confundă unitatea europeană cu cea pe care au realizat-o francezii cînd au lichidat limbile lor naţionale. Dar nu e nici o legătură cu ceea ce se va întîmpla în întreaga Europă de mîine. Nimeni nu ne cere să părăsim româna ca să învăţăm esperanto. Eu cred că a fi european cu tot sufletul nu strică absolut cu nimic autohtonismului nostru. În acest timp, însă, lupta de ariergardă a unui autohtonism subliniat are ceva artificial.

Etapele unui sentiment

Aveţi o biografie de "cetăţean al lumii" - devenit cosmopolit şi prin anii petrecuţi departe de ţară: exact în 23 August 1944 aţi plecat la Stockholm, ca diplomat român, apoi aţi rămas în Franţa, aţi lucrat un timp în Republica Niger, aţi călătorit în America, iar nepoata dvs., o tînără americancă, se află în clipa de faţă în Rwanda, încercînd să împace femeile tutsi cu femeile hutu. Care au fost etapele de formare ale acestui sentiment de apartenenţă la lume, anterioare exilului?

Aparţin unei categorii sociale care se franţuzise destul de mult în veacul al XIX. Provin după tată din aromâni - boieriţi tîrziu în Ţara Românească. După mamă - aparţin vechii aristocraţii pămîntene. Bilingv am fost aproape de la naştere, cred, de altfel, că sînt cam a 4-a generaţie din neamul meu care consideră franceza a doua limbă. Am fost orfan de război, am sărăcit, aşa că n-am mai avut de la o vreme şi guvernantă nemţoaică, cu germana mă descurc mai slab. Mama m-a trimis să fac şcoala secundară în Franţa, intern, aşa că toată cultura liceală am căpătat-o la Paris. Patru luni pe an în vacanţe, veneam în ţară şi stăteam la ţară. Toată perioada mea de formare a fost ori occident ori ţară-ţară. Cu cuvintele, cu obiceiurile, cu orele şi cu lumina din sat; - ăsta a fost contactul meu permanent cu România. Acest sentiment de european şi apoi de om care încearcă să cunoască şi alte culturi ale lumii nici un moment nu mi-a şters sentimentul apartenenţei la ţară. Povesteam cîndva, în nişte amintiri, un episod interesant à propos de apartenenţa mea la o anumită lume. Cînd lucram în Africa, nutream o anumită simpatie pentru o franţuzoaică tînără cu care jucam teatru de amatori. Cînd am plecat în concediu în Franţa i-am scris o scrisoare lungă în care făceam ceea ce se cheamă "marivaudage". Şi la sfîrşit ce fac? Îi traduc "Melancolia" lui Arghezi - care ştiţi cum se termină: "de departe simt un jind / şi-aş voi să mi se pară" - ca să-i spun că-i mai bine că între noi nu este altceva decît acest "marivaudage", fiindcă altfel poate că mi-ar părea rău. Şi ea-mi răspunde, scurt: "în fond, eşti destul de exotic". Asta mi-a făcut mare plăcere - era un compliment. Fiindcă altminteri, crezînd că mă flatează, toţi cunoscuţii mei francezi mă asigurau: "dar dta eşti ca noi, dta eşti francez"... Fata simţise că-n mine e un *ce* care vine din altă parte. Autohtonismul îl poţi avea în interior, foarte ascuns, dar el îţi dă tenta ta, amprenta proprie deosebitoare.

De cînd sînteţi cetăţean francez?

Stăteam în Franţa după al doilea război, eram căsătorit cu o franţuzoaică, aveam împreună o fată, dar eu tot cu paşaport de refugiat umblam. Cînd am început să fac studii de istorie în Balcani - scriind despre legăturile României cu sîrbii, albanezii, bulgarii, grecii, - m-am temut să nu fiu într-o zi "livrat" peste vreo graniţă în România socialistă unde n-aveam ce să caut, aşa că în '88 am cerut paşaport francez. Din 1989 îl am. Dar din 1990 sînt mereu la Bucureşti.

De ce credeţi că nici Bălcescu, nici Ghica , nici Alecsandri, deşi au fost bine primiţi în Europa occidentală, nu s-au gîndit să rămînă acolo? Corespondenţa lui Alecsandri e în franţuzeşte, în general, dar tot el, cosmopolitul, descoperă "Mioriţa".

Interesant ce spuneţi: îmi sugerează o comparaţie cu ce se întîmplă azi. Tinerii pleacă scîrbiţi de ce se întîmplă la noi şi rămîn pe unde ajung, îndurînd chiar umilinţe. Românii plecaţi la şcoli, la 1830-1840, n-au rămas acolo, cu toate că deosebirea între Paris, Roma, München şi Moldova sau Muntenia era uriaşă, putea să-i îngrozească. Patrioţi; ce-ar fi de spus mai mult? S-au dus să înveţe, dar şi să-i înveţe pe occidentali ce se întîmplă la noi, să atragă atenţiunea asupra situaţiei din Principatele Române; şi e de mirare cum au fost primiţi, apartenenţa lor la francmasonerie a ajutat, dar n-a fost determinantă. Poate a fost şi o posibilitate de educare a tinerilor români în spiritul ideilor liberale - aşa că latifundiari ca fraţii Goleşti, sau boieri mai mici dar oameni bogaţi ca Brătienii, ori Kogălniceanu, Cuza, întorşi în ţară militează pentru transformarea societăţii româneşti, pentru reformă agrară, măsuri de emancipare etc. Masoneria a părut suspectă la noi cînd a intrat sub influenţa evreiască; mai ales cînd, în 1877/78, Conferinţa de la Berlin a vrut să ne oblige să împămîntenim foarte repede pe evreii veniţi în România numai după o generaţie sau două. Noi n-am făcut-o atunci, am avut un reflex de ezitare. Ungurii i-au primit pe evrei din interes, i-au maghiarizat, asigurîndu-şi astfel majoritatea în ţara lor, unde ei erau sub 50% şi ca urmare a acestui fapt (chit că în secolul nostru i-au predat nemţilor să-i ducă în lagărele de gazare) evreimea internaţională este şi azi mai favorabilă ungurilor decît românilor. La noi a fost poate un caz de miopie politică şi o spaimă cu temei sociologic: n-aveam în veacul trecut o burghezie formată şi probabil ne-a fost teamă că ei vor pune mîna pe tot. Simbioza s-a făcut pînă la urmă şi la noi, mai ales după primul război mondial. Chiar însuşi faptul că în Israel acum există o literatură de limbă română, există numeroşi evrei cu un puternic ataşament faţă de ţara noastră, arată că am pus o pecete românească pe sufletul lor. Raportul cosmopolitism - autohtonism nu trebuie privit neapărat ca unul de opoziţie.

Cum vedeţi raporturile dintre valorile de deschidere şi metodele de promovare a lor?

Ca să favorizeze o dezvoltare organică, aceste raporturi trebuie să reprezinte o armonie. Cînd Petru cel Mare hotărăşte la 1 ianuarie 1700 că toţi boierii trebuie să-şi radă bărbile şi să lepede caftanul pentru costumul stil Ludovic al XIV-lea - aparent societatea rusă obţine succese imediate; îşi face armată, flotă, o capitală somptuoasă. Dar au fost necesari 120 de ani ca poezia lui Puşkin, profund rusească dar nutrită la valorile occidentului, să dea roade. De sus în jos se iau numai măsuri de faţadă. La noi, paşi concreţi în domeniul statului de drept s-au făcut: dar, de obicei, sub presiunea FMI, BIRD, Consiliul Europei ş.a. Asta nu înseamnă o democraţie organică. Şi e păcat, fiindcă aici avem tradiţii de care putem fi mîndri: de pildă, România a dat drept de vot femeilor mult înainte de francezi, mult înainte de elveţieni. Am fost înaintea francezilor şi cînd a fost vorba de modernizarea unor legi din codul civil. Dar în primul parlament din 1990 - CPUN - ce-am văzut? Între toţi cei peste 200 de membri era o singură femeie! Proporţie ca pe Arca lui Noe! Cazul Elenei Ceauşescu nu e un argument ca să ne comportăm atît de neeuropean - şi nu numai - cînd între cele două războaie am fost printre cei mai luminaţi de pe continent privitor la drepturile femeilor. Mai ales că ele se dovedesc mult mai înţelepte decît bărbaţii, nu de puţine ori.

Convorbire realizată de

Tita CHIPER

O dispută cu stagiu

Disputa între cosmopolitism şi autohtonism e veche la noi. Începuturile trebuie căutate tocmai în vremea aurorală a apariţiei modernităţii în structurile româneşti. Altfel spus, imediat după 1829, cînd pacea de la Adrianopole a abolit monopolul turcesc asupra comerţului Principatelor româneşti. Ţările occidentale erau interesate în comerţul cu produsele agrare româneşti, Galaţi şi Brăila devenind porturi foarte frecventate de navele apusene. Tinerii intelectuali încep să frecventeze, în număr apreciabil, şcolile şi universităţile apusene, aducînd, destul de repede, modalităţi de comportament de acolo, lumini în sfera culturii. Boierii şi chiar curţile domneşti care adoptaseră portul şi moravurile orientale din Turcia (hainele de proveniență orientală, cele cu care, îmbrăcat fiind, Dinicu Golescu, vizitînd spitale de prin Austria şi Italia, îi înspăimîntase pe bolnavi, iar, fiind văzut pe străzi, stîrneau mare curiozitate). Tinerii veniţi din străinătate se purtau cu haine numite nemţeşti, aduceau ecourile culturii moderne şi erau, în consecinţă, priviţi de boieri drept răzvrătitori care calcă disprețuitor moravurile autohtone. Dar această pretinsă autohtonie era, atunci, un împrumut oriental adaptat silnic la noi în cîteva secole de suzeranitate otomană. Tinerii, înnoitori, fuseseră botezaţi drept "bonjurişti" (mai toţi vorbeau curent franceza) şi erau priviţi cu mefienţă drept reprezentanţi odioşi ai "duhului revoluţiei franţozeşti". Foarte curînd, comportamentul occidental (de la îmbrăcăminte, la alimentaţie, mijloace de transport) cucereşte teren peste tot în saloanele lumii de sus, de la boieri la curte. Mihail Sturdza, venalul şi pocitul domn al Moldovei, şi Gh. Bibescu, domnitorul Ţării Româneşti, se purtau europeneşte şi balurile din palatele lor imitau bine atmosfera occidentală. Dar vremea era încă în tranziţie (am fost condamnaţi, de fapt, la o perpetuă tranziţie) şi, chiar în saloane, amestecul crea atmosfera specifică. Cînd tinerii aceştia, occidentalizaţi, au pornit, la noi, după model negreşit european, revoluţia de la 1848, cu proiectele lor de Constituţie liberală, boierii s-au opus cu îndîrjire. Li se reproşa acestor tineri revoluţionari unii cu totul radicali, alţii moderaţi, că strică rînduielile şi moravurile din vechime. Primejduiau, altfel zicînd, prin "cosmopolitismul" lor, tradiţia autohtonă. A fost cea dintîi înfruntare dintre cele două tendinţe, una osificată şi cealaltă înnoitoare. Să adaug aici că, mai tîrziu, în 1867-1875, şi junimiştilor (deşi erau departe de a fi revoluţionari) dăscălimea ruginită ieşeană le arunca sudalma de "cosmopolişti".

Rămîne faptul incontestabil că aceşti bonjurişti care au înfăptuit revoluţia de la 1848, apoi Unirea din 1859 şi, treptat, statul român modern au fost mereu acuzaţi că au implantat la noi, nepotrivit, idei şi rînduieli străine care nu ni s-ar fi potrivit deloc, năruind tradiţia autohtonă pe altarul unui cosmopolitism pernicios. Încă în 1906 N. Iorga, doctrinarul sămănătorismului care promova tradiţionalismul autohtonizant, a întocmit un aspru rechizitoriu paşoptismului. În 1908 va vesteji "acel 1848 care pentru noi nu e o piatră de amintire, ci o piatră de mormînt". Într-un alt text, din 1910, Iorga aprecia că, de fapt, "civilizatorii noştri... au nimicit, fără vreo părere de rău,... toată moralitatea patriarhală a caselor ferite de ochii curioşi ai lumii, în care părinţii erau ascultaţi, în care fraţii şi surorile se iubeau, în care plutea duhul dumnezeiesc al rugăciunii şi al faptei celei bune... Mulţi dintre ai noştri au ajutat această operă distrugătoare". De aceea, întreaga mişcare paşoptistă a fost "o contrafacere vicleană şi o imitaţie naivă" şi regimul socio-politic creat prin această contrafacere fusese "mai rău decît vechiul regim de şerbie, de cotropire, în care ţăranul afla de la fratele său român şi creştin, boierul, pămînt, sîmînţă, bani la nevoie şi sfat totdeauna". Doctrinarismul sămănătorist păcătuia, se vede limpede, prin a idealiza relaţia ţăran-boier în epoca feudală şi, chiar mai tîrziu, în cea modernă. Deloc ciudat e faptul că procesul paşoptismului se redeschide în deceniile interbelice, cînd modernitatea structurală căpătase teren masiv de manifestare. Tradiţionalismul autohtonizant se împotrivea acestei înnoiri totuşi necesare, şi făcea vinovat de aceasta pe paşoptişti, adică pe acei care au deschis întregul efort modernizator structural. În 1923 Nichifor Crainic scria: "Generoşii patruzecioptişti aduceau din Apus vedenia unei Românii europenizate. Ei simţeau patriotic, dar nu cugetau româneşte. Respiraseră din suflul marei revoluţii ura împotriva regimului medieval şi, Samsoni orbiţi, pentru ei surparea întregului nostru trecut însemna condiţia fără care nu s-ar fi putut întemeia o ţară modernă. Instituţiile lor n-au fost altoite pe trunchiurile seculare. Ei au răsădit ca nişte grădinari ce-ar ignora mediul şi clima". În 1931 Nae Ionescu a publicat un articol intitulat, programatic, **Lichidarea romantismului 48-ist** în care condamna sistemul politic modern făurit din strădania înnoitoare a acelei generaţii mereu blamate pentru cosmopolitismul ei potrivnic autohtoniei: "Viaţa statului nostru a fost dominată la suprafaţă de o clasă de oameni politici, care formau oarecum opinia publică văzută, şi care, compusă în cea mai mare parte din avocaţi - oameni de concepţie şi cultură franceză - a dat aparatului nostru *formal* de stat şi vieţii publice a oraşelor o înfăţişare precumpănitor franceză. Sub această aparenţă pulsa însă cotidianul viu, gestul mărunt şi sănătos de creaţie al negustorului mare sau mic, al meseriaşului şi plugarului, care n-aveau nimic de a face cu revoluţia de la '48, cu parlamentarismul şi democraţia şi care-şi găsea îndestularea în munca şi ostenelile lui proprii. Iată adevărul".

Adevărul nu era acesta pe care îl prezenta Nae Ionescu. Drept era că prin disparitatea, scandaloasă în regimul proprietăţii funciare, moşierii latifundiari deţineau majoritatea zdrobitoare a pămîntului, ţăranii - fie cu pămînt puţin, fie fără pămînt - neavînd nici drepturi sociale, nici politice. Sigur că această stare de fapt, numită nimerit de Gherea *neoiobăgie*, a creat o nepotrivire evidentă între liberalismul politic constituţional şi realitatea traiului ţărănimii, care nici măcar drept de vot direct nu avea. Dar vina acestei strutocămile nu o purtau foştii paşoptişti, unii, precum C.A.Rosetti, militînd în continuare pentru reformarea structurilor româneşti. Cei ce se împotriveau erau chiar moşierii, dintre care, social vorbind, se recrutau adepţii idilizantei autohtonii. Şi întrebarea e: mai bine ar fi fost dacă nu se înnoiau structurile politice şi nu se crea statul român modern, menţinîndu-se o relaţie de perfectă egalizare între regimul proprietăţii funciare şi cel politic? Titu Maiorescu, care a criticat şi el proiectul constituţiei de la Islaz şi chiar al Constituţiei din 1866, a sfîrşit prin a recunoaşte rolul educativ al acesteia din urmă (ca şi al tuturor formelor create în răspăr cu fondul), apărînd-o cu destulă vehemenţă. Dar autohtoniştii apreciau, şi după război, că votul universal e nepotrivit firii românului, ca şi întreg ansamblul politic creat prin lărgirea sistemului electiv.

Adepţii autohtonismului tradiţional îi acuzau pe moderniști, consideraţi cosmopoliţi, ca nu ţin seama de faptul că România şi tot ceea ce este românesc aparţin exclusiv şi inexorabil Orientului şi că a adopta spiritul Occidentului e o vinovată confuzie pernicioasă. A fost, nu numai între războaie, dar şi mai tîrziu - ecouri apar chiar şi azi -, o întreagă dezbatere pe tema Orient-Occident. Şi întotdeauna adepţii înnoirii occidentale erau acuzaţi nu numai de cosmopolitism dar şi de neromânism sau chiar de antiromânism. Românitatea curat autohtonizantă se putea apăra şi cultiva numai recunoscînd apartenenţa funciară la spiritualitatea orientală, refuzînd tentaţia Occidentului. Era şi este un punct de vedere retrograd care, printre altele, nega latinitatea din structura etnopsihologică a poporului român, care, evident, o apropie şi o înrudeşte firesc cu lumea Occidentului. În acest scop a fost utilizat şi argumentul nu atît ortodox cît ortodoxist care, se afirma răspicat, îi plasează, iremediabil, pe români în răsărit, adică în Orient şi nu în Apusul catolic şi protestant. Acestui argument al ortodoxismului (transformat în criteriu normativ al aprecierii românităţii) i s-a răspuns (de către N.Iorga, P.P.Negulescu, Mircea Florian, C.Rădulescu-Motru, M.Ralea, E.Lovinescu, G.Călinescu, Paul Zarifopol şi încă alţii) că nu toţi ortodocşii sînt români şi nu toţi românii sînt ortodocşi. Detectarea unui determinativ al specificităţii trebuie căutat într-un factor deosebitor şi nu într-unul unificator, cum este ortodoxia.

Disputele au fost îndelungate şi încinse, ele nestingîndu-se nici astăzi. Ceea ce se cuvine remarcat e faptul că de ar fi învins, în această dezbatere, autohtoniştii, nu numai cultura română, dar întreg organismul românesc ar fi rămas pironite în arhaitate, refuzînd îndărătnic modernitatea şi înnoirea. Astfel încît dreptate au avut întotdeauna, şi au şi astă adepţii modernităţii şi înnoirii, chiar dacă au fost şi mai sînt stigmatizaţi drept cosmopoliţi.

Z.ORNEA

Raţiunea apatridă şi peregrinările sale

Politizate în mod abuziv înainte de 1989 împotriva oricăror evidenţe etimologice, neologismele *cosmopolit* şi *cosmopolitism* îşi aşteaptă şi acum reabilitarea. Dicţionarul de neologisme editat de Academia RSR în 1978 definea cosmopolitismul ca fiind o "concepţie politică burgheză care propagă indiferenţa faţă de patrie, dispreţ faţă de valorile culturii materiale şi spirituale ale propriei naţiuni, faţă de limba şi tradiţiile naţionale progresiste". Vehemenţa acuzatoare a acestei definiţii hilare se regăseşte, surprinzător, în spectrul conotaţiilor negative ce continuă să umbrească aceşti termeni. Reabilitarea lor semantică implică depolitizarea şi redarea lor sferei originare, deci filosofiei, culturii apolitice. Primul cosmopolit a fost Diogenes, filosoful cinic, înţeleptul pantomim, căutătorul de oameni cu felinarul aprins ziua în amiaza mare; întrebat care îi e patria, Diogenes a răspuns din butoiul său: sînt cosmopolit, sînt cetăţean al acestei lumi. Diogenes trăieşte într-o epocă de decadenţă a comunităţii urbane ateniene, aflată în pragul stăpînirii macedonene, cu care începe tranziţia spre elenism. Străvechiul etos patriotic al *polis*-ului e în descompunere, e nevoie de un etos nou, de o antropologie nouă. Cinicul filosof îşi jertfeşte identitatea socială spre a-şi salva identitatea existenţială şi cosmică. El refuză să fie cetăţeanul cu orizont limitat al unei comunităţi urbane întîmplătoare, în care socializarea ar însemna pentru el să se alăture iraţionalităţii colective. Ca purtător al raţiunii vii, Diogenes decuplează ideea de "viaţă adevărată" de comunitatea empirică de care aparţine. "Singura ordine statală adevărată o găsesc doar în cosmos", sînt cuvintele cinicului, consemnate de Diogenes Laertius. Într-un cosmos ordonat conform legilor raţiunii, şi nu într-o comunitate dominată de principiul subiectiv al puterii. Odată cu Diogenes, raţiunea devine apatridă şi ia drumul pribegiei. Ea poposeşte la stoici, devenind baza eticii lor, ce pledează pentru o viaţă conform naturii; şi cum omul este o fiinţă dotată de la natură cu raţiune, o viaţă conform naturii înseamnă o viaţă călăuzită după principiile raţiunii. De la stoici, idealul cosmopolit al vieţii trăite în armonie cu raţiunea poposeşte în creştinism, devenind după sute de ani elementul fundamental al filosofiei iluministe şi al neoumanismului goethean. "Scriu ca cetăţean al acestei lumi, ce nu slujeşte nici unui stăpîn. Mi-am

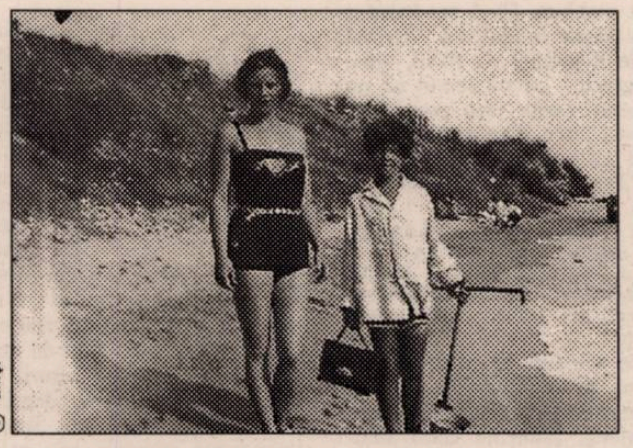

© a.l.ş.

pierdut devreme patria, spre a o schimba cu lumea întreagă", mărturisea Schiller, în vreme ce Novalis vedea în cosmopolit tipul ideal de om universal, întruchipat în istorie, conform unui personaj dintr-un roman al lui W. Raabe, doar de către evrei: "Noi, evreii, sîntem totuşi adevăraţii cosmopoliţi, cetăţeni ai acestei lumi din mila Domnului".

Nu e deloc simplu de răspuns la întrebarea de ce idealurile cosmopolitismului nu au prins rădăcini la noi; de ce raţiunea apatridă, în peregrinările sale, ne-a ocolit şi continuă să ne ocolească. Sîntem doar popor creştin, sîntem doar indivizi înzestraţi, fiecare în parte, cu raţiune. Ceea ce ne lipseşte este, poate, capacitatea de a *instituţionaliza* raţiunea, de a o preface în temelie a instituţiilor publice şi a vieţii publice. Un factor de blocare a fost, fără îndoială, religia străbună, ca religie a sîngelui, a neamului, a gliei, deci a categoriilor organicului, cum spunea Blaga, şi nu a raţiunii. Un alt factor, acum teoretic, realitate de arhivă, însă, practic, morb activ încă al unei mentalităţi aflate în restructurare, ar fi comunismul, care, ca orice ipostază a totalitarismului, blochează cu bună ştiinţă supunerea la un examen raţional a substanţei şi a mecanismelor sale, examen pe care totalitarismul nu îl poate trece prin definiţie.

Românul nu e cetăţean al acestei lumi, ci al gliei strămoşeşti, de care îl leagă nu considerente de ordin raţional, ci sîngele lui, pe cît de fierbinte, pe atît de iraţional – tot prin definiţie. Nu e nimic rău în aceasta, ba dimpotrivă; răul începe şi ia proporţii catastrofale abia atunci cînd sîngele, neamul şi glia, deci *autohtonul, teluricul* devin temelie a instituţiilor publice şi a vieţii publice, uzurpînd locul ce i se cuvine, pe drept, raţiunii. Prin autohtonizarea lor, prin declararea lor ca aparţinînd – în această formă şi nu în alta – locurilor, gliei, instituţiile socialului şi ale politicului sînt mitizate şi sînt scutite astfel de necesitatea de a se justifica, de a se legitima în raport cu ceea ce este *alohton*. "Aşa e la noi", "ca la noi, la nimenea", "stă (nu stă) în firea poporului român" – iată numai cîteva din formulele "magice", rezultate din metaforizarea teluricului şi din tratarea metaforei ca pe o fatală realitate. Astfel de formule, aflate pe buzele multora, blochează interogaţia raţională, de la care trebuie să pornească orice reformă. Ele blochează dialogul, hrănesc inerţiile sociale şi politice, servind drept pseudo-legitimare unor realităţi corigibile, perfectibile. Dar răul cel mai mare îl fac aceste magice formule prin faptul că perpetuează supunerea (bine "antrenată" în comunism) faţă de o autoritate ce nu rezistă legitimării raţionale.

Ar trebui, oare, să amintim cît rău a făcut acest mod de gîndire în secolul ce acum se încheie? Cu ce categorii a operat fascismul, dacă nu cu acelea ale gliei şi sîngelui, mitizate şi politizate, scoase din sfera individualului şi instalate uzurpator în sfera publicului? Autohtonismul e instrumentalizabil în fel şi chip; el poate fi baza unei pseudo-etici de tip naţional-socialist, în care se afirmă, cu seninătate: "Just este ceea ce foloseşte poporului tău". Autohtonismul a fost baza teoriilor rasiale ale Contelui Gobineau, deci premisa ideologică a holocaustului.

Politizarea categoriilor naturale duce inevitabil la catastrofe istorice. Nu zic să ne retragem în butoiul lui Diogenes şi să contemplăm cinici ravagiile autohtonismului; ne-am salva în acest disperat mod doar micul nostru ego, nu şi întreg *polis*-ul, faţă de care purtăm cu toţii o răspundere civică. Aş zice mai curînd să afirmăm, fără să mai aşteptăm precum Diogenes să ne pună cineva această întrebare: sîntem cetăţeni ai acestei lumi, fiinţe înzestrate cu raţiune. Pe cît de tare mă entuziasmează acest posibil final de articol, pe atît de lucid îi străvăd tonul utopic.

Ioana CRĂCIUN

Unirea cu Ungaria şi Basarabia

Există nu unul, ci două naţionalisme româneşti. Ambele sînt dezolante, ca orice spectacol politic în care sentimentele contează mai mult decît raţiunea. Naţionalismele româneşti sînt chiar suprasaturate de sentimente. Unul are ca fundament ura, celălalt, o iubire perversă. E vorba, în primul caz, de ura faţă de unguri şi, prin ei, faţă de europeni şi civilizaţia europeană. Cel de-al doilea naţionalism e centrat pe amorul faţă de moldoveni şi e la fel de antieuropean ca şi primul. Că în ambele cazuri e vorba de detestarea Europei e simplu de arătat. Într-adevăr, nimeni nu a adus vreun argument care să convingă că maghiarii nu sînt europeni: a-i urî înseamnă nu doar a urî o parte a civilizaţiei europene, ci şi a asuma o valoare retrasă azi din inventarul continentului nostru, intoleranţa. Cazul moldovenesc e diferit: moldovenii au făcut primul pas către o dorită integrare în Europa, continent care asistă la decăderea naţiunii, descoperind...o nouă naţiune, propria lor naţiune, cea moldovenească. A-i iubi înseamnă a participa la această duplicitate. A voi unirea cu ei, în numele unui drept istoric, înseamnă a adăuga duplicităţii lor o iluzie, aceea că îi poţi convinge că nu sînt ceea ce ei declară că sînt, moldoveni şi nu români. Mai fac parte duplicitatea şi iluzia dintre uneltele politice mînuite de europeni?

Ideile care însoţesc şi cuvintele care exprimă sentimentele naţionaliste sînt atît de ridicole, încît te fac să crezi că toţi cei care le enunţă trăiesc undeva în secole apuse. Într-adevăr, a vorbi azi despre "fraţii de peste Prut" sau despre "pericolul maghiar" înseamnă a te plasa într-o vreme căreia nu îi mai aparţii. Înseamnă să refuzi să trăieşti în prezent. Cu alte cuvinte, nimeni nu mai cunoaşte, în spaţiul civilizaţiei, un asemenea dialect al naţiunii pure sau impure, al frăţiei sau al pericolului naţional. Iată de ce a intra în dialog cu naţionaliştii înseamnă a accepta să discuţi cu nişte fiinţe care au murit de mult. Constatarea aceasta e, de bună seamă, dureroasă. Ea este cu atît mai greu de suportat cu cît ideile care frămîntă, fugar, minţile naţionaliste sînt de o precaritate înspăimîntătoare. Opinia mea este că naţionaliştii înşişi nu le iau în serios. Vom lăsa de o parte înjurăturile groase rostite la adresa celor nenăscuţi români, ca şi declaraţiile adolescentine de amor faţă de cei născuţi români, dar pe care istoria i-a făcut să uite acest adevăr unic. Ceea ce rămîne, forma sobră a discursului naţionalist, reprezintă, dacă nu un rezumat al "patriotismului şcolăresc" (expresia este a dl. A.Pleşu), o sumă de evocări ale unor universuri copilăreşti sau arhaice (de preferinţă, săteşti). Aceste experienţe strict personale sînt puse în scenă cu un aer grav şi ridicate la rang de învăţătură a istoriei. E suficient să notăm aici una din aceste "învăţături a istoriei" pentru a realiza dimensiunile dezastrului pe care îl poartă cu ele ideile naţionaliste: dl. O. Paler argumenta, după ce evoca un asemenea univers paradisiac, că deşi nu am avut parte, între cele două războaie, vîrsta de aur a românismului, de o metafizică de rangul celei germane, am avut, în schimb, un "ţăran român metafizic"! În faţa unei asemenea idei, pînă şi ironia amuţeşte.

© a.l.ş.

Dar dacă sentimentele sînt decisive în definirea profilului politicii naţionaliste, contînd mult mai mult decît ideile, atunci discreditarea lor frontală pare a fi aproape imposibilă. Într-adevăr, cine crede că naţionalismul e rău poate avea în vedere, pentru anularea efectelor sale, două căi: el poate opune naţionaliştilor ori sentimentul contrar celui care îi animă pe ei (iubirea faţă de unguri, urii faţă de ei, respectiv ura faţă de moldoveni, iubirii pentru aceştia) ori, dimpotrivă, poate opune o idee sentimentelor în cauză. Sentimente contra sentimente sau idei contra sentimente. Prima cale e foarte riscantă: căci înfruntarea sentimentelor de acest fel este, atunci cînd nu e vorba de un individ, ci de o massă de inşi, o lucrare fără sfîrşit sau cu un sfîrşit foarte prost. Într-adevăr, nimic nu poate garanta faptul că, pînă la urmă, învingătoare nu va ieşi ura, cea care aduce întotdeauna război. (Asta s-ar putea să fie chiar o "învăţătură a istoriei".) Nu e uşoară nici cea de-a doua cale, în care trebuie găsită o idee capabilă să învingă sentimente atît de aprige precum iubirea sau ura. Ce idee să invoci? Ce idee e mai puternică decît orice sentiment naţionalist? Există vreuna? Sau sîntem condamnaţi să asistăm la înfruntări sentimentale?

Opinia mea este că putem fi optimişti. Există o idee care poate fi opusă sentimentelor naţionaliste. Ea e vagă şi tocmai de aceea poate dovedi, odată pusă la lucru, o forţă teribilă. Această idee este, vai!, una de împrumut. E ideea europeană, care înseamnă astăzi, înainte de toate, distrugerea frontierelor. Circulaţia liberă a persoanelor, a capitalurilor şi a bunurilor. Doar aşa se poate realiza nu doar unirea cu Basarabia, ci şi cea cu Ungaria. Doar aşa se poate substitui particularismelor, fărîmiţărilor şi provincialismelor naţionaliste o viaţă în mijlocul civilizaţiei zilelor noastre. Doar aşa se poate înlocui o politică autoritaristă şi colectivistă, care are nevoie de teritorii precis circumscrise şi de retrageri exclusiviste în faţa oricărui străin, cu o politică liberală şi individualistă, cu o politică demnă de o societate deschisă. În fine, doar aşa vom înceta să vedem, în loc de oameni, popoare şi, în loc de indivizi, supuşi ai unor state.

Cristian PREDA

Meritele faptei

Două feluri de români?

Numărul de azi relansează cea mai dezbătută temă din ultimii ani: relaţia dintre identitatea românească şi Occident. Termenii avansaţi – şi care, iată, nu ne dau pace – sînt însă încărcaţi ideologic pînă la limita exploziei. E vorba de confruntarea unor "isme", adică a unor viziuni concurente care nu par dispuse să-şi facă prea multe cadouri. Pe de o parte, *autohtonismul* definit ca filosofie a românităţii. Pe de altă parte, *cosmopolitismul* – înţeles ca programatică înscriere într-o paradigmă mondialistă.

Alternativa se învecinează, din mai multe motive, cu non-pertinenţa periculoasă. În primul rînd, ni se cere să alegem într-o ambianţă de vetustă *inginerie socială*. Ca şi cum utopiile totalitare nu ar fi murit, se presupune că un proiect de societate seamănă cu proiectul de pe planşeta arhitecţilor: ajunge să faci o schiţă, pentru a prefigura realitatea construcţiei. Ar fi fost grozav să fie aşa, pentru că, după mai multe eşecuri, am fi obţinut, în sfîrşit, societatea ideală. Dar nu e aşa. Istoria nu stă la îndemîna omului şi cu atît mai puţin a intelectualului visător, dornic *să impună* fericirea de obşte. În al doilea rînd, ni se cere să ne angajăm într-o direcţie sau alta ca şi cum strategia culturală a unei naţiuni e un fel de "drum" univoc, pe care te aşterni spre a ajunge la destinaţie. O asemenea reprezentare metaforică simplifică grav datele problemei. "Drumul" şi "destinaţia" sînt imagini a căror forţă emoţională poate electriza massele, dar care nu ne oferă *soluţii practice*. În al treilea rînd, alternativa în discuţie perpetuează logica maniheistă a războiului rece: dacă eşti "autohtonist", Occidentul întru totul malefic. Dacă eşti "cosmopolit", apartenenţa ta la spaţiul românesc e un accident regretabil. Caricatural, exclusivismul acesta degajă pe deasupra şi un fel de primitivitate vexantă pentru ambele tabere.

Discuţia e dintru început viciată de aglomerarea unor presupoziţii tendenţioase. În loc de idei, se confruntă două tipuri de diabolizare. "Autohtonistul" nu e doar un patriot preocupat de salvarea şi înmulţirea valorilor româneşti. E musai ca el să fie legionar, fundamentalist, naţionalist înrăit, şovin, antisemit. La rîndul lui, "cosmopolitul" nu e doar un intelectual preocupat de alinierea noastră la standardele democraţiilor apusene. El e obligatoriu jidănit, stîngist pervers, snob şi servil, homosexual şi ateu. Primul împinge morala pînă la justificarea teocraţiei sau a crimei punitive. Al doilea include în practica libertăţii sodomia, blasfemul şi sinuciderea. Unul e periculos pentru că vrea să îngheţe progresul societăţii şi halucinează imposibile întoarceri. Celălalt e abject pentru că dizolvă temeiurile fiinţei naţionale într-o baie relativizantă, propunîndu-ne mode străine, avangardisme ieftine, revolte sacrilege.

O cultură a dispreţului

Portretele de mai sus nu sînt, din păcate, şarjate. *Aşa ne privim unii pe alţii*. Sîntem convinşi că "adversarul" nostru e infam, rudimentar, lipsit de scrupule şi de anvergură. Ne dovedim excesivi şi intoleranţi, fie că ne situăm la dreapta sau la stînga. Nici o virtuozitate nu e prea mare pentru a escamota defectele proprii, îngroşînd, pînă la delir, deficienţele celorlalţi. Predicăm o cultură a dialogului, dar trăim într-o cultură a dispreţului. Prudenţa ia chipul ipocriziei, menajamentul e o formă de machiavelism, delicateţea capătă semnificaţia unui armistiţiu. Am pornit – simbolic vorbind – un război civil în care se implică, deocamdată, învăţaţii şi învăţăceii, dar a cărui umbră planează peste întreaga societate românească.

Nu vreau să introduc false probleme cu ajutorul hiperbolei profetice şi a tonului neguros. Dar nici nu doresc să iau o situaţie anormală drept binevenită sau indiferentă. Ambianţa în care ne mişcăm, scriem şi gîndim e – vădit – una toxică, tensionată, isteric-polarizată. Ne-am pierdut vechii prieteni, fără să beneficiem de noi solidarităţi. Cultivăm cauza şefiei, dar nu mai puţin, şefia fără cauză. Susţinem inepţii, dacă ne gratifică radicalismul şi respingem evidenţe, dacă ne contrariază orgoliul. Distorsiunea răuvoitoare ne serveşte drept argument, parţialitatea şi insinuarea ne sînt instrumente de lucru.

Toate acestea se explică. Pe de o parte, trecerea de la partidul unic la pluralismul democratic a multiplicat nu numai centrele de putere, ci şi partizanatele, adeziunile efemere sau oficiile mercenare. Pe de altă parte, libertatea expresiei a diversificat opiniile, diminuînd în schimb certitudinile. Înainte vreme, intelectualul era integrat în sistem, chiar dacă era opozant. Astăzi, el se simte înstrăinat, chiar dacă vizează sau slujeşte puterea. Odinioară, individul profita de o comodă dualitate: era – chiar dacă niciodată pe deplin – "cu ei" sau "împotriva lor". Acum, el se autoizolează în deliberarea unor responsabilităţi amînate sau se împotriveşte celorlalţi, din pur egoism. Confuzia din jur e vinovată de faptul că rămînem fideli schemelor din care ne hrăneam, pînă nu demult, sentimentul stabilităţii şi al (dez)angajării. Binomul autohtonism-cosmopolitism rămîne actual pentru că, graţie lui, sensibilităţile de dreapta şi de stînga îşi satisfac laolaltă apetitul *regresiv*.

Năpasta unei false dileme

Am totuşi convingerea că a zăbovi indefinit în preajma acestor poli e un act de sabotaj. Ajunge să depasionalizăm povestea pentru a admite că o alegere unilaterală e imposibilă şi că avem mai multă nevoie de *fapte culturale în serviciul efectiv al naţiunii* decît de certuri sterile. Cum poţi fi, de la A la Z, adeptul uneia dintre direcţii? Care român este deschis – graţie moştenirii creştine a propriei tradiţii – către tradiţia nu mai puţin creştină a Apusului? Care spirit "cosmopolit" poate ignora limitele funcţionale ale democraţiilor occidentale şi criza spirituală inerentă societăţilor hiper-secularizate?

Nu trebuie să fii expert în ştiinţele Omului pentru a recunoaşte că actorii unei culturi urmăresc adesea interese mixte şi finalităţi aproximate din mers. Şi nu e nevoie să fii duhovnic pentru a şti că oamenii se schimbă, că ideile evoluează, că paradoxurile marchează destinele mari şi că nimeni, în afară de Dumnezeu, nu se ridică deasupra contradicţiilor. E deci zadarnic să împărţim lumea intelectuală de la noi în guelfi şi ghibelini, pisici şi cîini, buni şi răi. Zădărnicia aceasta are, pe lîngă aspectul ei descurajant, costuri istorice prea mari. Uitaţi-vă în preajmă şi veţi constata că, în şase ani fără cenzură, abia s-au publicat, la noi, 25-30 de titluri originale, de la roman şi eseu pînă la analiza politologică. Suportăm – se va spune – efectele secundare ale mutaţiei axiologice pe care o numim "tranziţie". E totuşi un bilanţ care, în pofida motivaţiilor circumstanţiale (traduceri, activism politic, burse, reeditări) rămîne deopotrivă exasperant pentru cei care ne deploră înapoierea şi pentru cei care mitizează Trecutul.

© a.l.ş.

Urgenţa unei medii

De la 1848 pînă astăzi, cultura românească e ocupată cu gestiunea moştenirii locale şi, implicit, cu digestia ideii de modernitate. Fiecare promoţie de gînditori s-a împotmolit în cercul vicios al "latinităţii orientale", încercînd să ne ofere, o dată pentru totdeauna, un blazon. Ce sîntem? Tracogeţi sau vajnici urmaşi ai Romei? Cruciaţi sau turciţi? Europeni bonjurişti sau epigoni ai Bizanţului? Filogermani sau rusofobi? Români verzi sau tîrfe sovietice? Tradiţionalişti inflexibili sau luminaţi artizani ai "sincronizării"? Mi se pare că 150 de ani de infertilă îndoială bovarică ajung cu asupra de măsură. Ezitarea perpetuă este – o ştim de la scolasticul Buridan – pedeapsa cutărui patruped cu urechi lungi. Vreau să cred că avem dreptul şi la altceva. Sper că noua generaţie – cea prinsă deocamdată în propriile latenţe – nu se va bloca în aporiile amintite adineaori. Îmi place să cred că măcar tinerii vor înţelege faptul că o identitate (naţională sau personală) nu e un dat imuabil, ci mai degrabă un ansamblu care se construieşte laborios, chiar dacă existenţa se ţine de impalpabila ordine a imaginarului colectiv.

Ştiu că Rusia euro-asiatică şi (să zicem) Franţa euro-atlantică nu sînt totuna şi că balanţa *trebuie* să se încline într-o parte sau alta. Îmi dau seama că "filo-occidentalii" ar vrea Occidentul fără umilinţa colonizării tehnologice, aşa cum "filo-orientalii" visează o unitate panortodoxă fără dominantă slavă. Să lăsăm însă aceste negocieri pe seama diplomaţilor, a episcopilor şi a patronilor. Ca oameni de cultură nu ne putem decît mutila dacă rămînem cantonaţi într-o singură arie. Mi se pare că pendularea între un *altundeva* (Occidentul) şi un *cîndva* (trecutul nostru idealizat) constituie cea mai sigură manieră de a rata *promisiunile libertăţii*. Mult mai profitabilă mi se înfăţişează – de acum încolo – reluarea dialecticii dintre identitate şi alteritate în termeni strict pragmatici. Ce înţeleg printr-un asemenea pragmatism? Înţeleg obligaţia de a evita, prin intermediul unui discurs înglobant, *fracturile sociale* la care s-ar putea ajunge dacă am continua să divizăm elitele româneşti după criteriul relaţiei lor cu Biserica pravoslavnică şi cu normele civilizaţiei apusene. E indispensabil ca intelectualul credincios să priceapă creştinismul ca pe un orizont în care *orice noutate poate fi înduhovnicită*. E important ca intelectualul pro-occidental să nu uite că avem o majoritate ortodoxă şi că o *societate cu două viteze* e mai rea decît una în care indivizii evoluează uniform accelerat, păstrîndu-şi poziţiile prestabilite. Primul are datoria morală de a nu compromite viitorul Bisericii naţionale printr-o închistare favorabilă răstălmăcirilor şi etichetărilor infamante. Celui de-al doilea i se cere să priceapă că occidentalizarea României nu e neapărat o formă de "mîntuire", ci o modalitate de a exorciza demonii "Răsăritului rău" – de la mizeriile ethosului fanariot pînă la sclavia mentală adusă de comunism.

Nu propun – Doamne fereşte! – un soi de *consens moale*, pe fondul căruia diferenţele de temperament, de educaţie şi de opţiune să se aglutineze suspect. E normal ca unul să o prefere pe Françoise Sagan lui Maxim Mărturisitorul, aşa cum e supărător să întîlneşti clerici care n-au auzit de Cioran sau cărturari cuprinşi de o sfîntă mînie laicizantă care n-au habar de Părinţii cappadocieni. E firesc să vedem că liceenii sînt pasionaţi de Iisus Hristos fără a repudia muzica pop, că studenţii îi citesc cu acelaşi creion în mînă pe Grigore Palamas şi pe Durkheim, sau că foştii marxişti îi conspectează respectuos pe mistici, în vreme ce foştii dizidenţi sînt zguduiţi de accese antireligioase. *Ainsi va le monde* şi ar fi trist ca diversitatea vocaţiilor să ne smintească. Şi mai trist ar fi însă ca această multitudine de Dumnezeu voită să devină premisa unei durabile risipiri întru discordie.

S-a afirmat că haosul cacofonic de după '89 e consecinţa faptului că "românul e nevorbit". Bunul-simţ ne spune mai degrabă că românii sînt *nevorbiţi întreolaltă*. Decreştinarea la care am ajuns, după decenii de perversiune organizată, stă la originea abuzului monologal şi a încrîncenării cu care practicăm excomunicarea, judecata sumară şi imprecaţia. Am pierdut, o dată cu disponibilitatea de a asculta vocea semenilor, şi generozitatea de a trăi împreună cu cei care nu ne sînt asemenea. Iată de ce sînt sigur că un plus de creştinism ne-ar apropia, ecumenic, de restul lumii, tot aşa cum un plus de europenitate ne-ar întrema credinţa deocamdată anemică. S-ar cuveni să sacrificăm atunci jubilaţiile apartenenţei (la spaţiul românesc sau la acela al planetei) şi să descoperim rigorile unor fapte, poate modeste, dar în sfîrşit asumate).

Teodor BACONSKY

Voce off

"... natura n-ar fi în stare să spuie sufletului ceea ce spune Ruijsdaël prin înfăţişarea ei. Ah! cît ar fi de dorit un astfel de pictor, ca să dea un glas cîmpiilor noastre româneşti şi valurilor acelei mărcţe Dunăre, şi piscurilor acelor trufaşi Carpaţi! Peisagiul mi se pare mai greu decît capetele..."

Al. ODOBESCU

Telalii fără fruntarii

Oh yes!

Pe multă lume alarmează sau deprimă barbarismele care pătrund atît de năvalnic în limba română. Azi pînă şi oameni cultivaţi vorbesc cu "a stopa" (şi nu se referă la ciorapi, vă asigur), deci este bine să ne resemnăm: traducerile comode (sau incompetente) de ieri devin normă astăzi. Însă eu am o convingere: în 2096, cînd în lumea întreagă engleza va fi limbă oficială dar şi familiară (de-or vorbi-o pînă şi-n Cluj, la o bere, românii cu ungurii), ei bine, atunci, urmaşii noştri sigur o vor poci zdravăn cu reminiscenţe ale revolutului grai românesc. Nici nu vă închipuiţi cîtă încredere capăt în vitalitatea limbii noastre cînd îi aud pe şmecheraşi ori pe figurăntele pomenind cu emfază de raitele lor pe la World Trade "Plaţa" şi "Bulgărenci". Acum sînt sigur: cînd oraşul nostru va fi plin de astfel de toponime barbare, ele nu vor suna diferit de Crîngaşi, Ferentari ori Bariera Vergului (numită de la o vreme Piaţa Muncii - deci putînd fi oricînd rebotezată cu un nume mai puţin comunist: e de-ajuns vreun **McDonald's** prin zonă...)!

Ei, dar uitaţi-vă la ei, sărmanii, cei pe nedrept ajunşi coşmarul lingviştilor: ei, simpaticii, bombastico-fantasticii disc-jockey, cei care, la radio sau la TV, poluează sonor puţinul spaţiu dintre melodii (pardon: dintre "piese"). Aţi băgat de seamă cît de şovăielnici devin, săracii, cînd au de pronunţat vreun nume englezesc prea lung, prea greu, prea ciudat? Jumătate îl spun în barbă: un fel de *hanf-hanf* ca al Cristinei Ţopescu înainte de filmele americane. Cîtă cazną pe bieţii arbitri ai eleganţei ce sînt (măcar în mintea lor), prea nepriceputi ca să-i imite pe "colegii" de la MTV, dar prea fuduli ca s-o treacă pe româna cinstită, de "Tezaur folcloric": deh, chestie de modă... Să-i iertăm, că-s tineri şi apoi, tocmai imperfecta lor americănească e chezaşul fondului lor neaoş, nealterat: mi-i şi închipui înjurînd, după vreo bîlbîială, cît timp se dă "piesa", în cea mai pură dacoromânească!

Era însă vorba să ţin cronica publicităţii. Dacă e vorba de cosmopolitism, cu siguranţă fiecare din noi are multe de reproşat breslei cu pricina. Cîte fandoseli occidentaliste "Made in Romania" n-am mai suportat... Dar mai ştie cineva la ce anume făceau reclamă sloganuri ca "Business to business, person to person" ori "The business connection" (şi altele ca ele, destinate - chipurile - numai businessmenilor...)?! Individualitatea produselor lăudate astfel dispărea subit, informaţia se pierdea în acelaşi permanent zgomot de fond, tern şi uniformizant (*hanf-hanf*), eficienţa reclamei era nulă.

Dar telalii noştri au evoluat mult în şase ani, ei au ajuns la o anumită maturitate. Majoritatea lor au învăţat (poate chiar de la clienţii străini, care mai au habar cîteodată de ce-i aia piaţă externă) cît de important e să te adresezi eventualului cumpărător în propria limbă, cu expresii, zicători şi referinţe culturale din partea locului. Şi iată-i redescoperind cu voluptate limba română, cu toate superlativele ei ameţitoare: "numărul unu", de o mie de ori mai sonor decît cenuşiul "number one" (preferat încă de "topişti"), başca "cel mai bun", "cel mai mare" şi, cîtă îndrăzneală!, chiar şi "cel mai tare"! Cu cîtă incredibilă naturaleţe Sandu Bindea şi compania ne vorbesc de "pepsi la litru"! (Păcat însă că, de cînd cu "capacul galben", trebuie să auzim acel inept dublaj cu "Wow!")...

Că românismul publicitar a trecut în ofensivă ne-o arată ironia faţă de "străinisme" (multe din ele chiar mărci de produse), prezentă uneori în reclame. Într-un spot TV pentru un detergent, Stela şi Arşinel strigă pe decorul unei secţii de votare: "*Wip Express* - toată lumea l-a ales", după care Arşinel, coşar curăţat la perfecţie de funingine, adaugă hîtru un "Oh yes!" atît de şarjat, că ni-l discreditează pînă şi pe John Wayne. Iar compania de taxiuri *Sebastian* şi-a găsit evocarea radiofonică cea mai potrivită în începutul unei melodii italieneşti: "***Se basta***sse una sola canzone"...

Florin DUMITRESCU

Din viaţa unui extremist de centru...

Nimic din ce-i românesc...

Deseori, devorînd ziare şi evenimente, intru într-o geografie stranie, îmi cam pierd hotarele, devin dacă nu cetăţean al universului, măcar al unei "zone", ca în "Călăuza" lui Tarkovski, în care mă simt ca acasă deşi nu sînt acasă.

În care ţară postcomunistă, de pildă, un ziarist francez de talia lui Bernard Guetta, stînd de vorbă cu un consilier prezidenţial, poate auzi această descriere a situaţiei:

"– Astăzi, la noi, distanţa dintre bogaţi şi săraci se măreşte şi după îndelungatele decenii de egalitarism, acest decalaj dă celor defavorizaţi un sentiment de sărăcie"? Ziaristul întreabă: şomajul nu riscă să se extindă odată cu restructurarea? Consilierul prezidenţial surîde superior şi răspunde "ca mine, ca dumneata" (vorba maiorului Brăescu). "E mult mai firesc să avem şomaj dar şi salarii veritabile decît şomajul ascuns de altădată". Ziaristul nu cedează: dar pentru cei care azi n-au de lucru, şomajul ascuns din socialism avea avantaje! Răspunsul vine din adîncul "lagărului", chiar a fostei mele barăci: "Înainte, cînd fiecare putea să solicite imediat o slujbă, nu exista demnitatea muncii - ei se făceau că plătesc, noi ne făceam că muncim"... Era un şlagăr la fel de popular ca "Fetiţe dulci ca-n Bucureşti / În toată lumea nu găseşti". Francezul coboară în metroul capitalei, vede cum chioşcurile luminoase de flori, ziare, tutun au schimbat aspectul sumbru al peroanelor, se prinde, dintr-o ochire, la "instituţionalizarea banalităţilor occidentale" (tot atîtea "înrădăcinări ale democraţiei"!), plăcîndu-i, la urma urmei, "acest popor incredibil de european, ştiind să sărute mîna unei doamne, elegant, şi pasionat de tot ce-i discuţie politică şi tăiere a firului în patru, tînjind cît poate după o protecţie NATO". Mă simt perfect, acasă, "comme chez moi", cînd Guetta analizează problemele sociale, economice şi politice ale acelei ţări: "În timp ce această «stabilitate macroeconomică» (tiens, tiens! - n.mea) apăsa cu toată greutatea ei asupra muncitorimii, vechea clasă conducătoare profita de ea pentru a se reconverti în clasă posedantă. Directori de uzină şi giranţi de magazine, ofiţeri de securitate şi lucrători din comerţul exterior, comunişti nu de credinţă ci de carieră (quelle expression heureuse! - n.mea) au privatizat economia socialistă în folosul lor... Clasa muncitoare a fost marea învinsă a democraţiei. Lumea truditorilor se simte trădată" şi aşa se explică, printr-un "resentiment social violent", faptul că "majoritatea parlamentară aparţine forţelor vechiului regim... acestor tineri funcţionari ai sovietismului îmbătrînit dar convertiţi la social-democraţie, cadrelor din economia colectivistă care au folosit democraţia pentru a privatiza bogăţia naţională în favoarea lor, poliţiştilor şi militarilor rămaşi, prin forţa lucrurilor, la locul lor, adică acelora care constituie, de obicei, tot ce posedă mai meschin o naţiune". Se poate descrie mai bine ce se întîmplă la mine, pe bulevard?

În sfîrşit, parcă pentru a nu exista vreun echivoc topografic, analiza politică rezumă o mie şi una de "Actualităţi": "Stînga s-a abandonat vechilor comunişti care au continuat astfel să profite de travestiul istoric. Dreapta a fost lăsată curentelor naţionaliste şi clericale care niciodată n-au strălucit printr-o ardoare contestatară sub comunism. Sindicatele au fost şi ele delăsate, în loc de a fi reconstruite ca partener social într-un stat modern". Mă pot întreba, cu modestă plăcere, dacă Guetta nu e abonat la "Dilema"?

Fiindcă nu vreau să întind coarda analogiilor (mi-a rămas în cap o acuzaţie adusă lui Horia-Roman Patapievici de către un publicist creştin: "H.-R.P. are demonul analogiilor formale"), trebuie să fixez locul unde "filmul s-a rupt" şi am aterizat cu adevărat - bine, rău, dar cu TAROM-ul meu - în Piaţa Revoluţiei, între fostul Palat Regal şi fostul C.C. al P.C.R. E paragraful - de un sarcasm exemplar în fineţea lui - unde Bernard Guetta îl descrie pe actualul preşedinte al acelei ţări: "Se poate citi pe chipul de june prim cu profil ambiţios al lui Alexandr Kwasniewscki, întregul pragmatism al unui om care, născut după 1956, n-a cunoscut decît revoltele muncitoreşti şi constantul recul al comunismului. E suficient să-l vezi pe Alexandr Kwasniewscki, cu talia lui bine supravegheată, lîngă eleganta sa soţie, prins în complicitatea laudativă a consilierilor săi francezi de la Euro-RSCE, pentru a înţelege că-i absolut sincer atunci cînd declară că n-a fost niciodată comunist. Noul preşedinte nu e un militant. Nu e decît un oportunist şi cît timp oportunităţile sînt democratice, oportunismul e o garanţie a democraţiei. Ministru în guvernul comunist, Kwasniewscki este, a fost şi va fi democrat în democraţie... Polonia şi-a ales un om normal pentru vremuri normale. Totul e în ordine şi foarte trist".

Încercînd a menţine sarcasmul şi concizia analizei, aş observa că la noi nici unul dintre candidaţii la preşedinţie nu e născut după 1956! E ceea ce schimbă într-o bună măsură lucrurile şi oamenii lor - nu însă într-atît ca să mă împiedice a afirma, cu o oarecare mîndrie, mai degrabă perfidă decît naţională, că "nimic din ce e românesc în Polonia nu mi-e străin". Îmi vine în minte o replică gravă a lui Boleslaw Geremek, la Bucureşti, după ce a discutat destins şi confratern, multe şi deloc mărunte, cu directorul "Dilemei": "Înţeleg tot ce-mi spui, sînt de acord, dar eu trăiesc în Polonia şi tu în România". Geremek e acel om din fostul nostru lagăr care s-a putut defini faţă de ceea ce mai toţi intelectualii din "zonă" ştiu a numi "la chose", în două fraze memorabile: "Am intrat cinstit în Partidul Comunist. Am ieşit la fel de cinstit din Partidul Comunist". Şi dacă oameni ca Geremek fac toată diferenţa?

Radu COSAŞU

Unaşialta

● "SNOBII" AMERICANI. Pentru aceştia, palmaresul filmelor acestui an este dominat de filmul lui Jiang Wen **Zile strălucitoare**, urmat de **Privirea lui Ulise** de Theo Angelopoulos. Două filme franţuzeşti figurează, de asemenea, între primele poziţii: **Au petit Marguery** de Laurent Bénégui şi **Mizerabilii** în versiunea Lelouch (după revista *Time*)

● MAIMUŢELE LUI GILLIAM – mai precis filmul său **Twelve Monkeys**, inspirat de **La Jetée** al lui Chris Marker – realizează rezultate "neaşteptate" (conform specialiştilor) în prima săptămînă de la lansare, în trei mari oraşe de peste Ocean: New York, Los Angeles şi Toronto. Concomitent cu acest succes de ultimă oră, Muzeul american al imaginii mişcătoare (AMMI) i-a dedicat lui Terry Gilliam un omagiu, sub forma unei retrospective a filmelor sale – printre care versiunea integrală a lui **Brazil**. Acţiunea s-a desfăşurat între 6 şi 21 ianuarie şi a mai cuprins interludiile animate făcute de Gilliam pentru grupul Monty Python, precum şi o peliculă selectată de Gilliam însuşi: **One-Eyed Jacks**, primul film al lui Marlon Brando şi, potrivit lui T.G., "una din operele cele mai nebuneşti din punct de vedere vizual pe care le-am văzut vreodată"

● RUSSIAN TEA ROOM, celebrul restaurant new-yorkez, a tras obloanele definitiv pe data de 31 decembrie 1995. Pe locul său va fi construit un bloc cu 9 etaje... Vecin al prestigioasei Carnegie Hall de pe Strada 57, acesta devenise, în cei 68 de ani de cînd exista, punctul de întîlnire al intelligentsiei, artelor, comerţului şi politicii. Cinematografic vorbind, restaurantul a fost un personaj important în **Manhattan** de Woody Allen şi, tot aici, a apărut Dustin Hoffman deghizat în "Tootsie" în filmul omonim al lui Sydney Pollack. Maria-Louisa Ciccone a fost garderobieră la RTR înainte de a fi cunoscută ca Madonna... Dintre celelalte personalităţi care frecventau localul, trebuie amintiţi Vanessa Redgrave, Jessica Lange, Lauren Bacall, Faye Dunaway, Sam Shepard, Al Pacino, Martin Scorsese, Leonard Bernstein, Jacqueline Onassis şi directorii de la Lincoln Center. Deşi proprietarul care a cumpărat terenul a promis redeschiderea unui "nou RTR" în 1997, Hillary Clinton, mai precaută, şi-a dus mama şi fiica în vechiul – şi miticul – Russian Tea Room pe 28 decembrie anul trecut

● DEAD MAN JARMUSCH. **Dead Man** este titlul ultimului film semnat de Jim Jarmusch şi întîmpinat cu surle şi fanfare de critica franceză. Jarmusch, care a primit Caméra d'Or la Festivalul de la Cannes în 1984 pentru **Stranger than Paradise**, mai este autorul a trei filme inegale: **Down by Law** (1986), **Mystery Train** (1989) şi **Night on Earth** (1992). Cronica din *Le Monde* consideră **Dead Man** – turnat în acelaşi alb-negru care constituie "marca Jarmusch" – "cel mai frumos lungmetraj" al cineastului

● DERRIDA X 3. În timp ce filozoful poposea la Institutul Francez şi la Colegiul "Noua Europă", trei cărţi ale sale apăreau în Franţa: două la editura Galilée – **Apories** şi **Résistances** – şi una la Seuil (de fapt, transcrierea unui seminar ţinut în 1994 la Capri de Jacques Derrida şi Gianni Vattimo): **La Religion**. Ideea acestor dialoguri, grupate în şapte texte, este paradoxală: ambigua "întoarcere a sentimentului religios" la care asistăm în momentul de faţă nu ar invalida, ci, dimpotrivă, ar avea o legătură strînsă cu "moartea lui Dzeu"...

● ZAPATIŞTII ELEGANŢEI. Cartea **Précis d'extravagance** (a se nota aluzia la Cioran!) vine la timp pentru a infirma ideea că Moda n-ar avea nimic subversiv; dimpotrivă, Patrice Bollon şi Stefano Canulli (acesta din urmă, fotograf) sînt de părere că "extravaganţii" modei de-a lungul secolelor au anunţat crize profunde ale societăţilor. De la 1730 la 1980, adică de la "macaronis" la punkişti, anarhiştii veşmîntului, şi deci, ai derizoriului, nu au cultivat niciodată scandalul în zadar: "les inc'oyables" din perioada Directoratului, dandies ai sec. XIX, romanticii "abracadabranţi" şi acei "bright young things" ai anilor '20, "zoot-suiters" ai swingului, "zazous" din perioada ultimului război mondial, apoi toţi acei "yéyés", "babas", skinheads şi "drag queens" au transformat diferenţa în revoltă ironică. O carte necesară pentru cei ce încă mai cred că suprafeţele sînt inocente...

* * *

P.S. Amo u odio... telenovelas!

P.P.S. Începînd din numărul viitor, vom publica topurile cinematografice trimise de cititorii noştri.

Călătorii

ANADOLU. Întîlnire cu locuri remarcabile

Nu ştiu dacă locuitorii troglodiţi de pe Valea Loirei se încălzeau iarna cu pieliţa strugurilor lor. În Cappadocia mai lărgeşti şi acum cămara, în tuf, şi-ţi aşezi în saci, după tescuire, "lemnele de foc". Gurdjieff întrebat care-i afacerea lui, în vremuri nelimpezi, şi cam în acelaşi areal, a spus că el trafichează energie solară.

E sfîrşit de noiembrie la Ürgüp. Stîncile au aici specii şi endemisme: "hornurile de zîne", conurile rotitoare cu fes, "babele" Bucegilor, aici dese ca ciupercile, iradiază încă toate căldură. Viile din jurul acestor stînci sînt acum vrejuri pipernicite zmeurii, încurcate în bulgării sfărîmăcioşi de gresie. Bănui că strugurii au crescut dinspre pămînt. Solul este afacerea zbîrlită a mai multor vulcani. Vîntul a răsucit dervişi rotitori din lava răcită deja în tipare conice, cu sau fără scufie. Ultima erupţie, la 6200 în cealaltă eră, a impresionat un Caspar David neolitic, care a executat iată, la Catalhöyük, primul peisaj din istoria artelor. Strugurii din Cappadocia sînt un miracol de colombă, pentru că zburătoarele acestea îngraşă pur şi simplu cenuşa. Cînd se închideau chiliile creştine pentru a deveni columbare, se văruia pe dinafară peretele în jurul găurilor de zbor, aşa, ca pe înserat să le fie ceva mai uşor porumbeilor la întoarcere. Păsările, dacă şi-au găsit locaşul, picturile n-au mai neliniştit ochii islamici şi s-au păstrat. Pentru aceste fresce am luat drumul Stambulului şi apoi drumul Cezareei. Preparată cu 16 ani în urmă de diapozitivele profesorului Vasile Drăguţ cu valea Göreme, Cappadocia echivala, în imaginarul meu cultural, cu monahismul cel mai radical al spiritualităţii bizantine. Lucrurile au trecut în ambră. Năstrusnicia peisajului îţi provoacă curiozităţi de nevăstuică şi, mai apoi, smerenie. Iar astăzi, după selgiucizi, otomani şi Atatürk capelele poartă nume de gazel: biserica pietrei înclinate, biserica de sub arbore, înmiresmată, a zambilei, a crinilor, a iepurilor, a şarpelui, a mărului.

Cappadocia, adică platoul de peste 1000 m altitudine, între vulcanii Erciyaş Dag la est, Hasan Dag la sud, fluviul antic Halys, azi Fluviul Roşu (Kîzîlîrmak), la nord şi depresiunea Lacului Sărat (Tuz Gölü) la vest, a fost între secolele IV-V un centru remarcabil de gîndire teologică şi de practică cenobitică. Părinţii bisericii, prin excelenţă trinitarieni, sînt cappadocieni: Grigorie Teologul din Nazianz, Vasile cel Mare din Cezareea şi fratele său Grigorie din Nyssa. Mînăstirile hipogee sînt singurele apoi care păstrează imagini, în epocă iconoclastă. Începînd cu opere fruste şi provinciale, între secolele IX-XI pictura cappadociană se desăvîrşeşte, permiţînd apariţia unor ateliere locale, în văile Göreme, Peristrema şi Soganlî. Farmecul straniu al acestor ansambluri de pictură arhaizantă, prin stil şi iconografie, vine din faptul că transmit toată energia şi patetismul propriu numai artei paleocreştine. Aici, ca şi în Siria, rana era mereu deschisă spre Islam, creştinismul trebuia mereu reinventat. În săgeata cea mai îndepărtată, spre nord-est, în dealurile calcaroase ale Tibişirului de la Basarabi-Murfatlar, un complex monastic rupestru, de la sfîrşitul secolului X trădează, pînă în ţinuturile noastre, influenţa monahismului cappadocian.

Toamna tîrziu, cînd strugurii tescuiţi se ard, cînd caisele dorm zbîrcindu-se în grote, unde pe la colţuri privesc încă aprig, din varul ferestrei, pustnici îndîrjiţi de împărăţiile lumeşti, Cappadocia intră în rotire, în **semâ**. Turiştii şi călăuzele lor dispar în aburii unui ultim ceai de măr. Vin ceţurile, vînturile şi burniţele care re-strunjesc conurile, perforează hornurile, rotunjesc crestele iliace ale chiliilor surpate. Unei asemenea insuportabile melancolii îi poate aduce alinare doar naiul şi cimbalul mawlewi, adică confreria dervişilor rotitori. În Cappadocia am avut o întîlnire neaşteptată cu lumea selgiucidă, acolo unde ne-au condus, în final, pustnicii creştini pînă la pustiirea mongolă. Aflînd superba poveste a lui Mevlâna, cel care a scris poeme şi în greceşte, pentru care i s-a spus "al-Rumî", adică "Bizantinul", am aflat şi despre

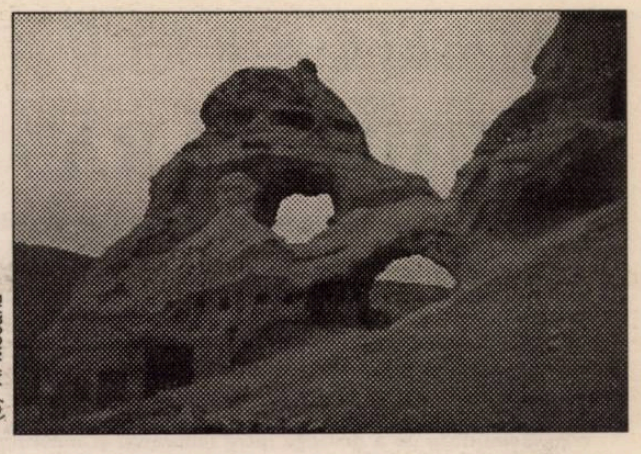

© A. Mocanu

uimitoarea îngăduinţă confesională şi despre sinteza culturală selgiucidă între Islam, Persia, Bizanţ, tradiţiile turcmene şi cele arhaic anatoliene. Celaleddin Muhammed a fost primul mare gînditor, mistic, şi poet al Anatoliei selgiucide. "Mawlânâ" înseamnă "stăpînul nostru", pentru confreria mistică a dervişilor dansatori pe care a fondat-o. Cu numele arab de "Djalal al-din al-Rumî" îl întîlnim drept precursor al desăvîrşirii exprimării ideilor sufiste în poezie, de pînă la Sa'di şi Hafiz. Tatăl lui Mevlâna, Sultanul Ulema, lăsase o operă fascinantă asupra misticismului coranic, "Maarif"-ul. Cînd Mevlâna se năştea în 1207, în Persia, tatăl său avea 60 de ani şi păşise pe o treaptă înaltă de spiritualizare mistică. În prelungirea doctrinei tatălui, prin Mevlâna se ajunge la un concept unitar asupra naturii umane, astfel încît dragostea divină se revarsă ca iubire-extaz asupra creaţiei. Mevlâna îşi desăvîrşeşte instrucţia ştiinţifică la Alep şi Damasc. Probabil că pe la 1232 l-a cunoscut aici şi pe Ibn' Arabi, cel care formulează noţiunea omului perfect universal, microcosmos reflectînd puterile naturii şi puterile divine, în conceptul de "al-insan al-kamil". Timp de nouă ani, Mevlâna are ca ghid spiritual pe Burhaneddin Termizi, mare savant şi mistic, care-l îndrumă spre "calea interioară", practicată şi de tatăl său, Sultanul Ulema.

Din 1244, biografia lui Mevlâna va fi punctată de trei întîlniri remarcabile, pe spirala cărora se va întrupa opera sa poetică. La Konya îl întîlneşte pe Sems-i Tebrizî şi se îndrăgosteşte de el în sens mistic. În această perioadă a comuniunii cu Sems, Mevlâna a început să practice semâ, adică extazul prin muzică şi dans rotitor, ca o formă a rugăciunii. Cînd adepţii confreriei fac să dispară, din gelozie, amantul mistic, cuprins de disperare, Mevlâna se abandonează extazului, dansînd fără încetare pe stradă, în *tekke* şi în *medrese*. Într-un tîrziu, îl regăseşte pe Sems în sine însuşi, eliberîndu-se de imagini, atingînd unirea între suflet şi spirit. În poemele "Divan-î Samu-l hakayik", destinate a-l imortaliza pe Sems, Mevlâna realizează o expresie supremă a panteismului. În 1257, al-Rumî întîlneşte un alt amant mistic, un giuvaergiu din Konya. Îl va numi "calif", îi va dedica 71 de gazeluri şi-şi va căsători fiul, Sultanul Veled, cu fiica acestui Slahahüddim. După moartea cuscrului, alt "calif al sufletului" devine inspiratorul şi apoi trascriptorul operei morale şi didactice de 25.000 de versuri, "Mesnevi"-ul, supranumit "Coranul persan", care instruieşte asupra realităţii mistice.

Moartea lui Mevlâna, în 1273 la Konya, a fost unul din evenimentele marcante ale epocii. "În el creştinii îl vedeau pe Iisus, şi evreii pe Moise", spunea un cronicar al vremii. "Mevlâna este ca pîinea: cine se poate gîndi să-l îndepărteze de la sine?" Măreţia lui a stat în puternicul inel al iubirii în care a strîns credinţele timpului său. "Durata lumii turce într-o slavă rotitoare", parafrazăm noi un geometru armean, Ion B., pentru a părăsi, în iarnă, Anatolia.

Aurelia MOCANU

Cronica literară de tranziţie

Cioran, între Liiceanu şi Baudelaire (I)

Cu orice risc, voi începe "memorialistic" acest comentariu, descriind, cît pot de repede, relaţiile mele cu **textele** celor doi autori ai cărţii de faţă*. Primul Cioran, chiar *Précis de...*, mi-a **căzut** (acesta e cuvîntul) în mînă acum vreo 20 de ani, fiindu-mi trimis (din Anglia, mi se pare), într-un mod clandestin şi misterios, de un amic de demult (amic şi atît!), actorul şi eseistul Ion Omescu. Un emisar, necunoscut mie, mi-a strecurat cartea în palmă, undeva, în aglomeraţia unei librării, şi s-a pierdut imediat în mulţime...

Şi întîlnirea dintîi cu scrisul lui Liiceanu a avut ceva "conspirativ". Apăruse *Jurnalul de la Păltiniş* care, din cauza tirajului infim, era de negăsit. Un grup de amici am "închiriat" un exemplar, am cotizat, şi o rudă de încredere ne-a tras (ilegal!) patru exemplare la un xerox, acţiune destul de curajoasă în acel timp în care aparatele de reprodus şi multiplicat aveau un statut asemănător cu al mitralierelor.

Ambii autori mi-au procurat, primordial, teribile delicii stilistice, care dădeau şocului mental o componentă aproape vicios voluptuoasă. (Am mai păţit asta cu Călinescu şi cu încă un om de litere şi imagini, nu chiar depărtat de Liiceanu...). Pe Cioran îl citeam, dincolo de rău şi de bine, dincolo de sens şi idee, adesea cu voce tare (gueuloir altruist!) şi urechile îl primeau ca pe un fel de uvertură la "*Tannhäuser*" **tradusă** în proză. La fel le-a fost dat multor pasaje din **Epistolar**-ul lui Liiceanu. Am căutat să transmit şi altora exaltarea mea; cel puţin, "*Genealogia fanatismului*" şi post-scriptumul "*Te poţi supăra pe un asemenea om?*" le-am "declamat" de nenumărate ori în public, inclusiv în seminarii studenţeşti sau la televiziune.

Iată-i acum pe cei doi împreună, complici la aceeaşi aventură a spiritului. Un Liiceanu iscoditor, aflat în căutarea *devenirii* lui Cioran, dar si, discret, a probelor de eficacitate a peratologiei (teoria limitelor).Un Cioran de o bonomie cinic-senină, avînd curajul şi vlaga minunată de a-şi privi şi gîndul şi soarta nescîrbit (ca să-l parafrazez pe Baudelaire care scria, într-unul din *Jurnalele* sale: "*sinceritatea absolută - mijloc de originalitate*"[1] şi cu care Cioran are multiple, semnificative afinităţi[2]).

Primul text al cărţii merge pe urmele "*scepticului de serviciu al unei lumi în declin*", refăcînd biografia exterioară şi interioară a locatarului din strada Odéon 21, după ce, în prealabil, i-a sondat ascendenţa, spre a vedea în ce măsură aceasta a participat la "*genealogia abstractă a unui suspin imemorial*". **Paragraful** *De la prăpastiile vieţii interioare la angajamentul politic* nu ocoleşte tribulaţiile în perimetrul extremei drepte ale tînărului gînditor care, atunci, vedea în Căpitan figura care ar fi fost capabilă să scoată "*o ţară de şmecheri, de sceptici şi de resemnaţi*" de sub destinul de mediocritate, prin "*teroarea fecundă*". Înaintînd, G. Liiceanu descoperă, în acel episod de rătăcire, rădăcinile panscepticismului lui Cioran, care este "*expresia prelucrată filozofic a unui regret infinit şi replica dată iar şi iar la acest exces al tinereţii*" (p.33). Eseistul află şi în aspectul fizic al unui manuscris din 1940 (**Îndreptarul pătimaş**), descris cu o virtuozitate de zile mari[3], "*halucinanta mărturie grafică a insolaţiei gîndirii*" (p.37).

Un punct crucial în traiectoria cioraniană e schimbarea limbii, pentru care bobîrnacul decisiv a fost dat, paradoxal, de o tentativă de traducere **în româneşte** din Mallarmé. Aici devine operaţională doctrina lui Gabriel Liiceanu:"*căci dacă limba este limita care ne conferă o identitate în ordinea spiritului, părăsirea unei limbi înseamnă: a-ţi da altă limită (finis), altă de-finiţie... Fenomenul ...echivalează cu o moarte şi cu reîncarnarea în alt trup lingvistic*" (p.40), sau, în direcţie abisal psihologică, cu lepădarea de un trecut ancombrant. Să observăm că analiza lui G. Liiceanu este ea însăşi o **traducere**.

Instalat în noul idiom, Cioran cucereşte notorietatea. El îşi păstrează nealterată, în străfund, afecţiunea intelectuală pentru limba maternă (v. p. 49), dar se dedică aprig şi definitiv celeilalte, pe care şi-o asumă ca pe o asceză, ca pe o "*cămaşă de forţă*" care să-i disciplineze febrilitatea: "*toată opera* (sa) *franceză e rezultatul întîlnirii paradoxale dintre dogorîtor* (Cioran, n. gp) *şi rece*" (limba, de "juristi şi logicieni"; p. 49), dar şi al orgoliului rănit al unui "om născut într-o cultură mică".

Despre alte **întîlniri** ale lui Cioran, **y compris** buna întîlnire dintre fierbintele dezabuzat de la Paris şi fierbintele tensionat de la Bucureşti, voi vorbi săptămîna viitoare.

George PRUTEANU

---

*) Gabriel Liiceanu, **Itinerariile unei vieţi: E.M.Cioran** urmat de **Apocalipsa după Cioran** (*Trei zile de convorbiri* -1990), Ed.Humanitas, Buc., 1995, 128 p.

1) *Rachete*, în Baudelaire, *Jurnale intime*, trad. de Liliana Ţopa, EPLU, Buc., 1968, p. 278

2) BAUDELAIRE: "*Nu am convingeri, aşa cum o înţeleg oamenii secolului meu, pentru că nu am ambiţii*" (*Inima mea aşa cum este*, ed.cit., p. 297). / CIORAN: "*Priviţi în jurul vostru: pretutindeni, larve care propovăduiesc... Mi-e de ajuns să-l aud pe careva vorbind sincer de ideal, de viitor, de filozofie..., ca să-l socotesc duşmanul meu*" (*Précis de décomposition*, Gallimard, 1989, p.10). • BAUD.: "*Sentimentul singurătăţii (s.C.B.) încă din copilărie. În ciuda familiei..., sentimentul unui destin veşnic solitar*" (id.). / CIORAN: "*...un fel de orgoliu dement: eu nu sînt ca ceilalţi... Eu n-am destinul celorlalţi...*" (*Itinerariile...*, p. 78). • BAUD.:"*Să fii un om util mi s-a părut întotdeauna ceva hidos*" (id., p. 296). / CIORAN: "*...idealul de a trăi ca parazit...ca om care nu munceşte în sensul obişnuit al cuvîntului*" (id., p. 92). • BAUD.: "*Pentru a te lecui de toate, de mizerie, de boală şi de melancolie (s.G.P.), nu e nevoie de altceva decît de pofta de lucru*" (id., p. 327). / CIORAN: "*Dacă nu aş fi scris, stările depresive pe care le-am avut în viaţă m-ar fi dus fără îndoială la nebunie sau la ratare completă... Important a fost scrisul ca terapie*" (id., p.69).

3) "*De-a lungul unei pagini, litera îşi schimbă de mai multe ori dimensiunea şi, cînd aplecată spre dreapta, cînd îndreptîndu-se iar, alternînd asceza distantă cu o cordialitate şleampătă şi copilăroasă, ea pare că năzuieşte neîncetat spre o formă de echilibru care se refuză... Textul dobîndeşte de aceea o mobilitate neliniştitoare... Întregul se naşte prin acumulări de nesfîrşite indecizii, prin consimţire la starea de insurecţie grafică. Hîrtia pare că a fost cotropită de o armată fără identitate, care s-a lăţit peste un spaţiu lipsit de determinări... Niciodată galopul literelor nu a fost atît de năvalnic, de dezmăţat, de superb orgolios...*" (p.37).

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

ANDREI CODRESCU

LUME - FĂRĂ - ZIDURI : IMPOSIBILA ÎNTOARCERE

Iniţial am vrut să numesc această discuţie "identificarea micsandrei zidurilor", căci pînă atît de departe merge discursul în indiscreţia sa. M-a cuprins apoi disperarea psihologizării, deoarece metafora primară a "zidurilor" în vremurile noastre se referă nu la libertatea politică, ci la mijloacele de apărare psihologice. Fiecare dintre noi este un zid ticsit de ziduri mai micuţe. Folosind această metaforă, ne-am putea adresa unei asistenţe cu apelaţia "Distinse Ziduri şi Ziduri", neexistînd în engleză vreo modalitate de a distinge între femininul şi masculinul cuvîntului "zid". Diferenţa ar putea fi mai clară într-o limbă mai discriminatorie şi n-am nici o îndoială că printre multele limbi dispărute ale lumii a existat una care a făcut exact acest lucru. Cei care au plîns pe lîngă apele Babilonului şi plîng încă la Zidul Plîngerii s-ar putea să ştie cu exactitate de ce gen este zidul durerii lor. Pe de altă parte, multe limbi au dispărut fără îndoială tocmai cînd au devenit prea discriminatorii în privinţa zidurilor. Ceea ce vreau să spun e că oamenii care le vorbeau au dispărut şi limbile o dată cu ei. În momentul în care ajunseseră la un grad de sofisticare ce făcea limpede noţiunea zidurilor proprii fiecăruia din genuri, au apărut barbarii de pe înălţimi şi i-au măturat pe toţi în strigăte de PFUI! PFUI! Iar eu, vă daţi seama, sînt de partea barbarilor.

Să continuăm însă pe această pantă lunecoasă: din neolitic femeilor li s-a oferit lumea dintre ziduri sau din ziduri, în timp ce bărbaţilor li s-a încredinţat sarcina de a le înălţa şi apăra. Am spus "din neolitic" pentru că asta era puţin înainte de epoca Mioriţei, cînd vînătoarea şi culesul erau probleme de grup, iar construitul era o noţiune necunoscută. Peştera neolitică nu avea ziduri. În post-neolitic sexele şi-au împărţit sarcinile legate de întreţinerea clădirilor: femeilor le-a revenit grija înăuntrului, în timp ce bărbaţii făceau de gardă pe dinafară. De vreme ce în-afara e mai cuprinzătoare decît înăuntrul, bărbaţii aveau mai multă libertate, iar femeile s-ar părea că au devenit prizoniere. Spun "s-ar părea", pentru că astfel de modele sînt fragile. Aşa-numita "libertate" a bărbaţilor era robia ridicării zidurilor, în vreme ce aşa numita "robie" a femeilor cuprindea libertatea timpului, pe care n-o poţi avea decît într-o celulă. Ceea ce numim azi "războiul sexelor" este un război pentru spaţiu sau, dacă vreţi, pentru libertate. Cei închişi creează prelungiri ale libertăţii de neconceput pentru oamenii liberi. O astfel de prelungire este limbajul. Femeile au învăţat limbajul pentru a restructura lumea într-un mod mai echitabil, dat fiind faptul că în afară era ocupată de bărbaţi. Cu ajutorul limbajului femeile au ţesut povestiri care au făcut distincţia în afară/înăuntru fragilă. În acest mod ele au învăţat psihologia. Existenţa spaţiului interior este o dezvoltare post-neolitică tîrzie care a servit scopului de a le elibera pe femei şi a-i întemniţa pe bărbaţi. Cînd psihologia a devenit de nedespărţit de limbaj, tribul a trăit delirul, extazul, transcendenţa. Apoi au venit barbarii, PFUI! PFUI!

* * *

Unica făptură ce merită respect este micsandra zidurilor. O făptură este un zid. Respectul este spaţiu. Aşadar, meritul este spaţiul pe care îl acordăm unui zid. Iată cîteva ziduri: 1) Zidul chinezesc, despre care se spune (în mod greşit, cred) că se vede din spaţiu (mitologia noastră privitoare la spaţiu nu admite decît *un singur* zid deoarece, evident, spaţiul reprezintă însăşi absenţa zidurilor, cu excepţia cazului cînd are înţelesul de "respect", adică metaforic); Zidul chinezesc este acum un zid turistic, folosind pentru a împiedica accesul barbarilor metafizici; 2) Zidul Berlinului care a fost cîndva un zid real plus o metaforă, dar azi e doar o metaforă plus cîţiva bolovani; 3) un zid de închisoare (de cele mai multe ori real, deşi se extinde, metafizic, mult dincolo de limitele lui reale); 4) Ziduri romane în toată Europa, care sînt în cea mai mare parte fragmente de ziduri neavînd, cu toate acestea, în mod ciudat, nici urmă de metaforă; 5) Wal-Mart, scuzaţi, ăsta nu-i un zid; 6) Zid rămas în picioare după un bombardament (pur şi simplu un zid simbolic sau nu).

Dacă dai pe mîna unui poet cuvîntul "zid" te va zidi în limbaj.

Dacă pui un poet (ca pe o cadînă) între ziduri o să ţi se tînguiască pînă cînd o să-i dai drumul.

Închisoarea limbajului a servit pentru a întemniţa oameni, dar numai poeţii sînt cei ce o descompun cărămidă cu cărămidă.

Căminul victorian era făcut pentru a ţine femeile intramuros.

Psihologia rearanjează mobila (dărîmînd poate cîteva ziduri) în închisoarea limbajului în casa unui psihiatru care a investit mult în zidurile lui.

Planetă-închisoare: gravitatea e un zid.

Biserica nu va dăinui dacă nu zideşti o fată în zidurile ei.

Numiţi oamenii dispăruţi îndărătul zidurilor în ultimul timp.

Ce ziduri se decorează cu corpurile pe care le conţin?

Un zid vorbind cu altul: "ăla care zace acolo cu singurul ochi pe care viaţa etc." A se tencui cu verbe.

A vorbi despre ziduri înseamnă nici mai mult nici mai puţin decît a vorbi despre proiectul fundamental al civilizaţiei ce se opune naturii. Să ţi se ceară să vorbeşti despre ziduri este aşadar fie expresia unei încrederi nelimitate în *natura* expresiei, fie un apel la o apărare ecologică a lumii primitive, o apărare ce foloseşte limbajul chiar pentru a demonstra supravieţuirea unei lumi fără ziduri. Sau, ca să fim mai realişti, ideea unei astfel de lumi, de vreme ce existenţa ei în afara utopiei este accesibilă acum doar prin mijloace neraţionale, nelingvistice. Lumea fără ziduri se apără făcîndu-se inaccesibilă limbajului chiar pe măsură ce noi continuăm să-i epuizăm energiile.

Acum cincisprezece ani am scris un poem intitulat "Politică"

te afli într-un ţinut ghimpat şi NU mori.
ghearele ierbii sînt încovoiate
către înăuntru. aidoma pomii nu sfîşie nimic
decît propriile lor inimi. totul în jur îşi reţine
carnea sîngerîndă a rănilor cauzate de sine.
înconjuraţi de blindaje ce ne apără unii de alţii
am lăsat înăuntrul
vulnerabil.
zidurile sînt ceea ce urăsc din tot sufletul
ca şi pe cei care, morţi înăuntru,
le-au înălţat din propriile cadavre mutilate.

Politică. Acum cincisprezece ani sîrma ghimpată în vîrful zidurilor dintre ţara mea natală şi Occident era încă acolo, la propriu. Şi totuşi nu asta era politica de care eram preocupat: ţinutul de care vorbeam era ghimpat şi totuşi nu se murea acolo. Această lume înţărcuită era interioară şi exterioară deopotrivă şi era situată într-un peisaj psihologic. Mai mult, natura însăşi fusese interiorizată prin extinderea ucigătoare a conştiinţei politice. Ghearele ierbii şi copacii încovoiaţi erau deformaţi de teama caracteristică organizării omeneşti. Mă simţeam încercuit de conformiştii ce muriseră spiritual şi ale căror leşuri se adunau în grămezi, din toate direcţiile, făcînd orizontul - ca şi libertatea - de neatins. Dar dacă simţeam aşa, puteam doar să deplîng nu să şi imaginez durerea unei naturi astfel îngrădite. Zidurile ridicate împotriva imaginaţiei în zilele noastre sînt deopotrivă mai substanţiale şi mai trainice decît corespondentele lor din lumea aşa-zis "reală" fiindcă sînt clădite dinăuntru din ruinele acumulate ale propriei noastre vieţi. În aceste condiţii existenţa însăşi a unui univers în afara noastră e pusă la îndoială. Universul violent umanizat lasă doar urme ale nemărginirii sale dinainte.

* * *

A vorbi despre ziduri înseamnă a vorbi înainte de toate despre splendoarea şi groaza libertăţii şi a numeroaselor sale contrarii. Din asemenea splendoare şi groază se nasc formele *socius*-ului: tribul, naţiunea şi familia, organizate, toate, cu scopul de a ţine afară înafara, acea sălbatică, cosmică, autoselectivă înafară din care noi oamenii ne tot scădem, dacă aşa ceva ar fi posibil. Şi tocmai pe acest DACĂ se bazează o anumită speranţă.

Pentru a trece în revistă chiar numai parţial această micşorare cu multe tentacule a conştiinţei universului, e nevoie să-ţi legi de spinare cea mai zdravănă pereche de aripi şi să te arunci în picaj asupra limbajului unde tot ce a fost vreodată închipuit şi-a găsit arena unei traduceri ambigue. Ajunge să spun că zidurile Ierihonului se vor nărui doar cînd vom rămîne muţi înaintea distrugerii noastre finale. Tot restul e limbaj. Cuvintele însele sînt ziduri. (Cînd scriu aceste rînduri, zidurile Ierihonului irup în actualitate. Se pare, actualmente, că n-or să se mai năruiască pînă la urmă sau că or să se năruiască în mod fericit şi că o să le supravieţuim - dar e încă prea devreme pentru a şti cu precizie.)

Toate felurile de locuinţe omeneşti pot fi descrise după forma şi poziţia zidurilor lor. Fortificaţiile triburilor, autofortificaţiile indivizilor, proiectele megalomane ale dictatorilor. Doar după aceea şi la un nivel evident mai pedestru te uiţi la zidurile adevărate şi la proiecţiile lor simbolice. În istoricele lor prelungiri, zidurile sînt strict o problemă de scară.

* * *

Îmi dau seama că orizontul acestui exerciţiu este mai limitat - dat fiind mişcătorul simbolism politic pe care l-aţi adunat aici (*i.e., fragment din Zidul Berlinului la Şcoala de Geniu şi Mine din Dakota de Sud, Rapid City, 9 sept, 1993*) - dar nu-i daţi unui poet unica metaforă deosebit de puternică a civilizaţiei şi vă aşteptaţi să vă enumere o selecţie de referinţe literare care sfîrşesc în politică.

Dar - ca să n-o mai lungim, bucata de beton brut expusă afară este într-adevăr încărcată de simboluri, din moment ce reprezintă aşa cum bine ştiţi sfîrşitul împărţirii lumii în două tabere în luptă, sau cel puţin o anumită perspectivă asupra lumii ce şi-o închipuia astfel. Dar, pentru a fi cît se poate de exact, Cortina de Fier a cărei versiune vizibilă era Zidul Berlinului încetase să existe în foarte bună măsură de pe la mijlocul anilor '60. Pentru generaţia mea, crescînd îndărătul Cortinei de Fier, ideologia comunistă încetase să existe, dacă ea existase cumva vreodată pentru noi. Simţeam că avem mult mai mult în comun cu contemporanii noştri din Vest şi că duşmanul nostru comun, atît în Est cît şi în Vest, nu era ideologia, ci bătrînii care se agăţau de limbajele ei demodate. Într-adevăr, Hair Curtain ("Hair"- film de Milos Forman tratînd conflictul dintre generaţii, n.tr.) care s-a lăsat între generaţii era infinit mai semnificativă pentru noi decît fanteziile întreţinute cu grijă despre războinicii reci din ambele tabere. În primăvara pragheză din 1968 sentimentele noastre au primit o lovitură dură din partea bătrînilor din conducerea militară sovietică, aşa cum tinerii din Occident au primit propria lor corecţie din partea poliţiei şi Gărzii Naţionale din Paris şi Chicago. Ideologiile ce se năruiau au reuşit să se agaţe de zidul lor cu ajutorul forţei brute timp de aproape două decenii.

Cînd Zidul Berlinului s-a prăbuşit în sfîrşit, semnificaţia năruirii sale a fost mai mult decît ambiguă. Desigur, pentru ceva mai puţin de zece minute n-a existat nici o ambiguitate. În euforia evenimentului fizic propriu-zis, toţi au crezut că libertatea venise în aşa-numitul imperiu sovietic şi că oamenii din zona aceea pot acum să aspire la standarde occidentale de prosperitate ce vor fi aduse de aşa-numita piaţă liberă, cu democraţia însoţitoare.

Ei bine, nu-i încă prea tîrziu să arătăm ceea ce este evident, şi anume că nu s-a întîmplat deloc aşa şi că Zidul Berlinului, ca balaurul din poveste, a odrăslit o mie de zidulee ce se înalţă chiar în timp ce stăm noi de vorbă. În primul rînd, locuitorii eliberaţi ai fostei zone sovietice au fost şocaţi să descopere că nu erau bineveniţi de cealaltă parte a Zidului. Speranţele lor nerealiste privitoare la prosperitate au fost repede zdrobite cînd avioanele americane pline de toate bunătăţile, cărora li se făcea reclamă la TV din 1953, nu şi-au făcut apariţia. Cultul transporturilor sosite din Occident ce se dezvolta vertiginos în cursul anului 1989 a făcut curînd loc unui naţionalism dezamăgit. De partea vestică a Zidului, apariţia bruscă din dosul vălului ideologic a unor oameni în carne şi oase a provocat o panică ce a înflorit repede în naţionalism xenofob. Naţionalismul este ideologia zidului tribal - latura interioară a acestui zid e construită din kitschul sentimental al unei istorii dubioase, în timp ce cea dinafară îşi scoate ţepii unei uri neîmpăcate pentru naţionalităţile învecinate, preocupate la rîndul lor de ridicarea propriului lor zid. Istoria ultimilor patru ani este istoria înălţării rapide a felurite ziduri pentru a opri breşa ce se căscase în Zidul Berlinului.

Nicăieri nu este acest lucru mai evident decît în Germania, unde costul reunificării a provocat deja serioase îndoieli în privinţa înţelepciunii ei. Renaşterea naţionalismului german în condiţiile şomajului şi a urii faţă de străini trezeşte amintiri urîte. La începutul lui 1993 Germania a deportat înapoi în Europa de Est sute de mii de imigranţi - în majoritate ţigani - înţelegîndu-se să plătească bani gheaţă guvernelor unor ţări, precum România, unde cei deportaţi îndărăt aveau în mod sigur să fie supuşi persecuţiilor. Nimeni nu ar fi putut măcar visa în 1989 că "Germania", "ţigani" şi "deportare" sînt cuvinte ce ar putea fi folosite din nou în aceeaşi propoziţie. Holocaustul neştiut, aşa cum a fost denumit, al ţiganilor de către germani în al doilea Război Mondial a fost aproape uitat. Ţiganii, asemenea evreilor, au fost destinaţi exterminării de către germani, care i-au deportat în lagăre de concentrare în Răsărit. În ziua de azi, guvernul german nu foloseşte vagoane pentru vite, ci mărci germane, ca să-i deporteze pe cei indezirabili. Încă o ironie ce merită subliniată: la mijlocul anilor '60, Germania cumpăra libertatea vorbitorilor de germană din România, plătind nici mai mult nici mai puţin de 4.000 de dolari de persoană guvernului comunist. Astăzi ea plăteşte cu mult mai puţin ca să-i zvîrle pe ne-germani în afara graniţelor sale. Preţul libertăţii e stabilit, se pare, în funcţie de altceva decît de idealurile democratice.

Ia să vedem ce alte libertăţi au fost dezlănţuite de distrugerea Zidului Berlinului. Libertatea de a călători a fost, cîndva, un privilegiu mult căutat de cetăţenii zonei roşii. Costul prohibitiv al unei astfel de dorinţe în economiile post-totalitare a făcut ca această libertate să fie pur teoretică. Se poate argumenta, aşa cum o fac germanii, europenii şi americanii, că dorinţa oamenilor de a călători e doar un travesti pentru a putea fugi din ţările lor. În consecinţă vizele au devenit mai greu de obţinut, iar piedicile în calea libertăţii de călătorie vin acum, în mod ironic, din partea ţărilor occidentale. Pînă în 1989, a călători în interiorul imperiului dispărut era destul de uşor. Dar încearcă să călătoreşti acum între Belgrad sau Sarajevo, de exemplu, sau între Moscova şi Tbilisi. Ziduri? Ideologie? Avem din belşug.

Să luăm acum libertatea cuvîntului, încă una din noţiunile mult iubite ale perioadei de dinainte de 1989, care a strîns în jurul ei intelectualii din lumea întreagă. Azi, în România, ca să luăm o singură ţară, deşi e adevărat despre toate celelalte, oricine e liber să spună orice. Şi Oricine chiar asta face. Oricine şi-a dat drumul la gură şi revarsă torente, fluvii de cuvinte. Limba comună s-a dezlănţuit într-un vacarm ce face ca rock and roll-ul să sune, prin comparaţie, ca muzica de cameră. Pornografia, astrologia, propaganda fascistă, flecăreala calomnioasă, toate libertăţile de expresie care ne-au narcotizat atît de eficient pe noi, aici, în Vest, au inundat zonele pînă acum tăcute. *Literatorii* care au fost tocmai ei cei care cereau libertatea cuvîntului se plîng acum că nimeni nu-i mai citeşte. Mulţi dintre ei au devenit înspăimîntător de conştienţi de ironia poziţiei lor: au fost înseşi instrumentele perimării lor. Puterea lor, ce fusese extraordinară pe vremea cenzurii, a dat o specie de roade filozofice cu deosebire otrăvitoare. Să luăm conceptul de Europa Centrală avansat de Konrad şi Kundera printre alţii. Această Europă Centrală mitică privind înapoi nostalgic la Imperiul Austro-Ungar a *devenit* realmente acum Imperiul Austro-Ungar, - sau,

probabil, German, cu toate tensiunile naţionaliste legate de această entitate. Lăsate în afara Europei Centrale, în spatele unui zid invizibil, de aşa-numita "cultură occidentală", sînt ţări ca România, Bulgaria şi Rusia. Dar privind la evenimentele recente, nu e greu să vedem că decenii de fascism roşu au creat aceleaşi probleme umane şi culturale în toate ţările aflate sub puterea sovietică, indiferent de poziţia lor pe hartă sau de istoria lor. Ficţiunea Europei centrale e greu de susţinut în astfel de condiţii. Puteţi descoperi încă o ironie în contradicţia dintre puterea de observaţie a unui romancier şi poziţia sa filozofică, dacă vreţi. Nu ducem lipsă de ironii.

Putem continua să rînduim ironiile unele peste altele, după gradul lor de amărăciune. Aşa-numitele "reforme de piaţă", incluzînd dreptul la proprietate privată, sînt în mîinile unor foşti aparatcici transformaţi în întreprinzători sau gangsteri. Adesea deosebirea e greu de făcut. Cuvîntul "democraţie", care făcea cîndva o impresie deosebită, fiind folosit pentru a critica partidul comunist autoritar, este manipulat pe faţă de chiar aceiaşi oameni pentru a acumula în mod cinic putere şi a fura mai fără ruşine decît oricînd. Pînă şi Poliţia Secretă s-a "privatizat" şi s-a lansat într-o afacere a-ntîia cu dosare şi secrete, ba chiar cu falsificări, asasinate şi banditism sau cu orice altceva se cere.

Deci, era mai bine înainte? se poate întreba. Răspunsul la această întrebare e că înainte nu exista înainte - şi asta de multă vreme. Pînă în 1989 devenise clar pentru toată lumea - cu posibila excepţie a CIA - că Bizanţul Sovietic era putred pînă în măduva oaselor. Era putred din 1968 - aşa cum însuşi Gorbaciov a recunoscut recent - şi unicul motiv pentru care era încă tolerat era că aşa-numitele "libertăţi" ale oamenilor nu prezentau nici o importanţă pentru sistemul economic mondial, ci erau, în realitate, o bătaie de cap pentru el. Datoare pînă peste cap la băncile occidentale, sovietele şi păpuşile lor trebuiau menţinute pentru a putea plăti. Cînd a devenit clar că nici nu puteau plăti şi nici nu mai puteau fi menţinute, Occidentul a făcut ceea ce ar fi făcut orice instituţie financiară: a declarat întreaga întreprindere falită şi a trecut la scoaterea la mezat a întregii coşmelii. Nimeni nu putea fi atît de naiv ca să creadă că vreo ideologie, alta decît a comerţului, mai era încă în vigoare în 1989. Şi cum a rămas cu oamenii, cu oamenii care suferiseră atît sub falsul imperiu roşu?

Au rămas zguduiţi de propria lor explozie de optimism, au rămas adică în acelaşi loc unde fuseseră consemnaţi de nenumărate ori de o istorie nu tocmai prielnică. În aceste condiţii, naţionalismul e una din principalele reacţii alergice la neputinţă. Virulenţa sa sinucigaşă atrage, totuşi, atenţia.

Un argument împotriva unei astfel de interpretări este adus în ziua de azi folosindu-se noţiunea mistică de Tranziţie. Da, e adevărat, îţi vor spune puţinii optimişti rămaşi (întîmplător, cei mai mulţi occidentali), aceste ţări sînt într-o stare proastă, dar e numai o Tranziţie. Avocaţii Tranziţiei, un fenomen despre care se spune că va dura nu se ştie cît, între una şi trei generaţii, îţi vor spune că în cele din urmă Europa de Est va fi absorbită într-o Europă unificată şi că Europa însăşi va face parte din Naţiunile Unite ale Lumii. Încă o utopie la dispoziţia dumneavoastră, doamnelor şi domnilor, la o distanţă de una pînă la trei generaţii de acum înainte. Lumea fără ziduri. Mai mult decît cu orice altceva, noţiunea de tranziţie aduce cu cea de Purgatoriu, introdusă în Evul Mediu de Biserică pentru a face afaceri cu indulgenţe şi iertări. Toţi ajung pînă la urmă în rai dacă achită preţul. Durata şederii în Purgatoriu variază în funcţie de capacitatea de sacrificiu a fiecăruia. Ei bine, naţionaliştii sînt gata să sacrifice tot: ei vor să ajungă în Iad sau Rai, oricare se arată primul, într-o explozie de foc. *Götterdammerung* terapeutic.

În problema zidurilor, ca şi în orice altceva, maxima lui Henri Poincaré, "scara reprezintă fenomenul", e valabilă - pînă la un punct. Zidul de grădină pe care, pentru a se relaxa, Winston Churchill şi-a petrecut anii de pensie construindu-l , nu este Zidul Berlinului. Zidul pe care Robert Frost pretindea că i-l cere ceva dinlăuntrul lui poate fi imaginat ca un mini zid al Berlinului, dacă adăugăm şi remarca lui Ted Berrigan: "Eu *sînt* acel Ceva". Marele zid chinezesc, ne spune Borges, construit de un împărat nebun pentru a opri istoria în loc şi a lua totul de la început, începutul fiind el însuşi, nu este Linia Maginot: Zidul Chinezesc al lui Borges este o metaforă măreaţă mai degrabă decît un zid, în timp ce Linia Maginot e mai curînd o tîmpenie măreaţă decît un zid. Unele ziduri, cum e cel al lui Borges, sînt metaforice, în timp ce altele sînt doar simbolice. Iar altele sînt pur şi simplu ziduri, cum ar fi putut spune Freud. Am crescut într-un oraş vechi medieval, cu grădini împrejmuite de ziduri şi iubeam zidurile cu adevărat. În faţa ferestrei mele se ridica un zid vechi, iar muşchiul de pe el şi crenelurile sale le ştiam pe de rost. Singurătatea mea de adolescent era aidoma acestui zid. Aşa era şi dorinţa mea de a evada. Şcoala la care am învăţat era o mînăstire veche fortificată, în ale cărei ziduri se mai vedeau încă ghiulele de tun, amintiri ale unui asediu turcesc din veacul al şaisprezecelea. Zidurile oraşului meu erau cărţi. Puteam să citesc în ele puţin. Erau alţii care puteau să citească mai mult în ele. Dacă dorinţa mea de a evada n-ar fi fost atît de puternică, aş fi putut să mă aşez între paginile cărţii Sibiului în Transilvania şi să-mi dedic viaţa citirii acestor ziduri. Călugării ce vieţuiseră cîndva în şcoala mea se împrejmuiseră aici de ziduri ca să-şi apere cugetul de lumea din jur. Dincolo de oraşul fortificat se întindea şi mai departe provincia fortificată a Transilvaniei, transformată într-un loc uşor de apărat de munţi abrupţi ca şi de ziduri înălţate de om. Şi dincolo de Transilvania se întindea ţara - fortăreaţă a României, cu graniţele sale păzite cu străşnicie, o ţară aflată ea însăşi în închisoarea mai cuprinzătoare a sistemului sovietic. Zidurile propriu-zise ce împrejmuiau fiecare dintre aceste entităţi erau doar proiecţii ale istoriei şi sistemelor, ziduri abstracte ce ţineau piept berbecilor cu care lumea din afară căuta să facă breşe în ele. Pentru gardienii noştri, cei dinafară erau barbari, deşi, paradoxal, ei erau ceea ce pînă şi paznicii de închisoare numeau "civilizaţia occidentală". Spre a păstra aceste ziduri neclintite, gardienii noştri făceau eforturi remarcabile de a schimba înţelesul cuvintelor. "Libertatea" e ceea ce aveam *noi,* robie era ceea ce ne doreau cei din afara zidurilor. Exerciţiile disperate ale distorsiunii erau, aşa cum a arătat Orwell, omniprezente, dar nestatornice. Adesea, ne închipuiam că doar inversîndu-le vom fi liberi. Dar complexitatea şi ambiguitatea puneau în umbră ideologia la fiecare cotitură. Tot ceea ce aveam de făcut era să privim la vechile ziduri, la fortificaţiile părăsite, la oraşele împrejmuite de ziduri ce fuseseră înfrînte, pentru a înţelege că toată acea sîrguinţă fusese în zadar. Oricît de departe ţi-ai fi aruncat privirea, problema graniţelor era acolo, chiar şi în mit.

Există două mituri fundamentale ale poporului român, unul foarte vechi, celălalt mai nou. Primul postulează ideea graniţelor în armonie cu ecoregiunea şi cosmosul. Sînt trei fraţi, păstori. Cel mai tînăr, al cărui nume rămîne neştiut, află de la oaia sa preferată, Mioriţa, care e în acelaşi timp confidenta şi iubita lui, că va fi ucis în dimineaţa următoare de fraţii săi. Tînărul păstor nu se opune destinului său. Îşi petrece ultima noapte din viaţă spunîndu-i Mioriţei să meargă la mama lui şi să-i spună că de fapt el n-a murit, că s-a însurat cu luna şi că toate stelele au fost prezente la nunta sa. Ca să o pregătească pe Mioriţa pentru întrebările mamei sale, el descrie fiecare stea venită la nuntă, originea şi misiunea ei. Pînă în zori el descrie întreaga cosmogonie a cerului, toate miturile legate de originea stelelor. Este apoi ucis iar Mioriţa umblă din loc în loc să spună povestea nu doar mamei lui, ci tuturor ce vor să o asculte. Mioriţa umblă şi iarăşi umblă şi încă mai umblă spunînd povestea. Traiectoria drumurilor bătute de ea de la munţi şi pînă la mare reprezintă graniţa naturală a României. Cu alte cuvinte, această frontieră mişcătoare istorisind poveşti circumscrie spaţiul României. E drumul transhumanţei oilor de la munte către mare după anotimp.

Ei, şi la un moment dat în era creştină, mult timp după călătoria dintru început a Mioriţei, aflăm despre mînăstirea Argeşului deasupra tumultuosului rîu Argeş. Trei meşteri zidari construiesc o biserică pe promontoriul muntos ce domină rîul. E o fortăreaţă înaltă, de munte, uşor de apărat, menită să dăinuie în veci. Dar strădaniile constructorilor sînt zadarnice. Zidurile se năruie în fiecare zi. Oricît de numeroase, contraforturile, întăriturile, proptelele nu pot susţine zidurile. Un călugăr bătrîn, ştiutor într-astfel de probleme, le destăinuie constructorilor că zidurile nu vor rezista pînă ce ei nu vor zidi pe cineva în ele. Constructorii stabilesc că aceea dintre soţiile lor care va veni prima să le aducă mîncarea a doua zi la prînz va fi zidită în zidul mînăstirii. Ei fac de asemenea un legămînt să nu le spună nimic nevestelor cînd se vor duce noaptea acasă. Însă doar cel mai tînăr dintre zidari, Meşterul Manole, se ţine de cuvînt. Ceilalţi doi le spun nevestelor să nu vină. Soţia Meşterului Manole, tînără, frumoasă, îşi face apariţia a doua zi şi este zidită lent de bărbatul ei copleşit de durere. Ea plînge şi întreabă de ce şi continuă să plîngă şi să întrebe de ce chiar azi, mult timp după ce biserica a fost zidită. Biserica e încă în picioare şi victima nevinovată încă mai plînge întrebînd "de ce?". Puţini însă sînt cei ce o pot auzi şi doar în anumite nopţi.

Între aceste două mituri se întinde o descătuşare şi o înţepenire, o vertiginoasă pierdere a libertăţii, apariţia istoriei şi triumful ei asupra preistoriei. În preistorie, păstorii nomazi şi poverile lor urmau ritmurile cosmice ale anotimpurilor şi topologia pămîntului. Dar uciderea fratelui mai tînăr de către cei mai vîrsnici reprezintă deja o mizare pe mîna istoriei, o dorinţă de bogăţie peste limitele celei date, o încercare de a opri mişcarea, de aşezare, de îmbuibare, de înălţare de ziduri. Ei reuşesc, dar dau şi greş totodată, datorită Mioriţei, a poveştii spuse la nesfîrşit ce fortifică vechea graniţă nomadă şi nu recunoaşte graniţele cele noi ale ucigaşilor de frate.

Aceste noi graniţe nu vor fi de fapt stabilite pînă ce povestirea nomadă nu va fi detronată de alta, de "istoria" propriu-zisă, de cronici scrise la ordinul regilor, de cronologie. În epoca Meşterului Zidar Manole, povestirea Mioriţei fusese deja detronată. Istoria şi-a stabilit deja cu fermitate graniţele sale extrem de artificiale şi ucigaşe, bazate pe putere, nu pe caracteristici geografice. E deja limpede că nici o clădire importantă (sau oraş, stat sau imperiu) nu poate dăinui fără vărsare de sînge nevinovat. În vreme ce păstorul Mioriţei are încă recurs la o poveste ce-i va răzbuna moartea şi va ţine în loc istoria, tînăra soţie a Meşterului Manole nu dispune de o astfel de apărare. Ea poate doar să întrebe "de ce". Ea n-are nici o poveste de lăsat în urmă, nici o naraţiune a victimei care să izbîndească asupra nedreptăţii omorului. Discursurile puterii, crimei, surplusului de bogăţie, ale cetăţilor impunătoare au devenit de la sine înţelese. Nomadul, femeia, cei tineri, cei lipsiţi de putere, victima au fost reduşi la tăcere. Nimeni afară de chiar victimă nu se sinchiseşte măcar să-şi pună întrebarea "de ce". E evident. Discursul ucigaşilor a înăbuşit ritmurile naturii. Cele două victime, tînărul păstor şi soţia Meşterului Manole, sînt amîndouă anonime. Au fost deja îngropate în istorie. În vreme însă ce tînărul păstor dispune de o voce, vocea unui animal, pentru a-i duce mai departe povestea, tînăra soţie n-are decît vîntul care să-i poarte întrebarea, şi asta doar în anumite nopţi. La vremea uciderii ei animalele au fost deja reduse la tăcere. Ele au devenit hrană, au intrat în aba-torul producţiei, există doar în folosul îmbuibatului cuceritor-consumator. Singurul purtător al lumii-fără-ziduri este o stihie ce şi-a pierdut puterea, vîntul. Stihiile impun încă un anumit respect, căci furia lor încă mai scapă, din cînd în cînd, priceperii umane de a înălţa ziduri.

De atunci încoace vocile aliate animalelor şi stihiile - vocile artiştilor, visătorilor, copiilor, ale celor fără putere, vocile naturii înseşi - au continuat să întrebe tot mai stins "de ce", sub stratul de ciment al tehnocivilizaţiei.

Se poate presupune, fără teamă de a greşi, că fraţii ucigaşi din mitul Mioriţei, după ce au furat oile fratelui lor, au scris propria lor poveste, justificîndu-şi fapta invocînd: 1) producţia insuficientă datorată puţinătăţii resurselor; 2) productivitatea scăzută datorată aplecării fratelui lor pentru visare, moţăială şi curtatul mioarelor; 3) necesitatea unei apărări mai puternice împotriva stihiilor ale căror intenţii sînt prea greu de descifrat şi anticipat.

Dar de îndată ce şi-au atins scopul şi au reuşit să strîngă destulă bogăţie pentru a nu mai colinda din loc în loc, ucigaşii s-au trezit confruntaţi cu necesitatea unei apărări şi mai puternice. Acum că bogăţia lor nu mai era deplasabilă, erau expuşi atacurilor şi jafurilor nomazilor războinici. Fraţii şi copiii lor au început să ridice fortăreţe. Abandonînd protecţia nesigură a vieţii nomade, s-au trezit asaltaţi de natură într-o mie de feluri diferite. Aşezarea le-a adus bogăţie, e drept, dar şi nevoia unei fortificaţii din ce în ce mai puternice care a consumat cea mai mare parte a acestei bogăţii. Mai mult, nici o fortificaţie nouă demnă de încredere n-a mai putut fi înălţată fără a ucide nevinovaţi. Actul originar al fratricidului a trebuit repetat şi înmulţit de fiecare dată ce apărea o nouă ameninţare. În cele din urmă, în numele acestei apărări, s-a născut o clasă ucigaşă profesionistă. În timp ce sarcina ei *părea* să fie respingerea ameninţărilor din afară, misiunea ei ascunsă era uciderea propriilor copii în scopul dăinuirii.

Cel mai de seamă înălţător de ziduri din Istorie este clasa militară. Forturi, parapete, fortificaţii au fost înălţate pentru a proteja teritoriul cucerit. Înainte de uciderea păstorului nu fusese nevoie de aşa ceva, deşi, firească, lupte se mai dăduseră. Dar războaiele primitive erau, ca să-l citez pe Paul Virilio, "doar luptă corp la corp, în care combatanţii trebuiau să dea dovadă de forţă fizică, reflexe bune, agilitate şi viclenie în cîmp deschis... Nu se putea vorbi de o strategie a purtării războiului, cu alte cuvinte de nici un scenariu, de nici un teatru pregătit dinainte. Actul de violenţă făcea parte din încă prost circumscrisa totalitate a schimbărilor sociale. Aceşti oameni nu întrebuinţau obstacole sau fortificaţii artificiale. Ştiau la perfecţie să se folosească de împrejurimi ca să se ascundă, să se deplaseze sau să fugă - dar nu ca să se apere". Odată cu apariţia "moviliţei rudimentare, a punctului de observaţie de pe înălţime", comunitatea a avut deja informaţii mai rapide asupra împrejurimilor. Pînă în acest moment funcţiona încă ecologia unei lumi fără ziduri. Iar după aceea, ca să-l citez din nou pe Virilio, "cînd dispare posibilitatea evadării pastorale odată cu apariţia aşezărilor agricole şi schimbarea produsă în natura bogăţiei - bunuri netransportabile - nu mai e suficient să fii instruit în legătură cu împrejurimile: *trebuie de asemenea să-ţi instruieşti la rîndu-ţi împrejurimile".* Asta, explică Virilio, pentru a obţine destule informaţii pentru apărare sau purtatul războaielor. În acest fel zidurile au redefinit spaţiul şi timpul în care trăiau oamenii transformîndu-i într-o parte a teatrului de război. Departe de a fi o situaţie de criză, războiul a devenit permanent iar mentalitatea de asediat a devenit necesară pentru producerea bogăţiei. Virilio denumeşte războiul "nu instrumentul, ci originea unui limbaj totalitar al Istoriei".

Cei ce doresc să viseze la o lume fără ziduri ar trebui să-şi imagineze mai întîi o deconstrucţie radicală a întregului fundament al civilizaţiei vestice sau, cu alte cuvinte, demontarea stării de război în care trăim. După uciderea păstorului tînăr am trăit într-o stare de război, "război pur" cum îl numeşte Virilio, o stare ce continuă acum cînd stăm de vorbă prin militarizarea a tot ce există, inclusiv spaţiul cosmic. Programul "Războiul Stelelor", avansat sau în stare incipientă, a reuşit deja să atingă şi să rescrie, încă o dată, cosmosul ce-i fusese dat Mioriţei. Rescrierea acelui univers s-a făcut, firească, deja, de mai multe ori, dar fiecare revizuire a avut drept unic scop blocarea accesului visului sau imaginaţiei la uşile cosmice.

Cu alte cuvinte, doar o perspectivă ecologică ne-ar permite să ieşim în afara zidurilor care definesc în prezent spaţiul şi implicit starea de război permanent în care trăim. Dacă, înainte de căderea Zidului Berlinului, iluzia a două tabere aflate în luptă dădea militarizării lumii o justificare uşor de înţeles, astăzi nu mai avem la îndemînă nici o astfel de scuză. Vedem eforturile disperate pe care le fac structurile militare pentru a confecţiona noi ameninţări de mai mică amploare care să le justifice activitatea. Petrolul, religia, conflictele etnice. Totuşi, nici una dintre ele nu are impresionanta autoritate morală a unui *sistem* inamic.

În consecinţă, acesta este un moment excelent pentru a începe demolarea discursurilor puterii. E doar un moment, o ferestruică într-o istorie îndelungată şi aspră. Lumea - fără - ziduri pulsează afară, lîngă noi; e suficient să întindem mîna către ea şi să ne destindem pentru a o avea.

În româneşte de
Dan MATEESCU

(Traducerea a fost făcută după originalul apărut în revista **Exquisite Corpse,** nr. 50, 1994/95. Mulţumirile noastre lui Andrei Codrescu pentru permisiunea de a prelua textul în **Dilema**.)

CATHERINE DURANDIN

Profesor la INALCO – Institutul Naţional de Limbi şi Civilizaţii Orientale – unde predă cursuri de istoria şi civilizaţia ţărilor din Europa Centrală şi de Est. Dirijează la Editura l'Harmattan o colecţie dedicată aceluiaşi spaţiu cultural. Pregăteşte, cu un grup de colaboratori români, o carte dedicată oraşului Bucureşti.

"Estul nu a găsit încă o nouă concepţie a politicului"

(Urmare din numărul trecut)

Aş vrea să vă întreb care este, după părerea dumneavoastră, sursa naţionalismelor pe care le vedem resuscitînd în Europa?

C.D.: Cred că acestea sînt în mod esenţial **naţionalisme ale frustrării.** Vreau să spun că aceste naţionalisme ţin loc de tot ceea ce lipseşte la un moment dat. Concret, ele ţin loc de putere ţărilor care nu sînt puteri – sau, ca în cazul Rusiei, în pierdere de putere; ţin loc de speranţă în viitor ţărilor care nu au nici o perspectivă pe termen mediu, pentru că decalajul lor în dezvoltarea economică este foarte greu şi foarte costisitor de recuperat. Este vorba de naţionalisme extrem de conservatoare şi paseiste şi nu cred că ele se pot instala pentru o perioadă lungă de timp. Am convingerea că ele vor dezamăgi, pentru că ele conduc într-un impas ce ia adesea forma războaielor. Asemenea situaţii se conjugă cu lipsa totală de orizont şi de speranţă.

Poate că naţionalismele sînt, de asemenea, provocate de căutarea adesea dramatică a identităţii, în cazul unora dintre populaţiile europene.

C.D.: Aveţi dreptate. Există identităţi constituite adesea tardiv, dacă vorbim de unele state-naţiuni. De asemenea, unele dintre aceste state-naţiuni au avut adesea o istorie agitată, cu amputări de frontiere sau schimbări de reprezentare a propriilor frontiere. Şi în asemenea situaţii sesizarea continuităţii devine dificilă. A urmat discursul uniformizator, impus din exterior de către imperiul sovietic, echivalent, acesta, cu voinţa de a uniformiza totul: nivelul de dezvoltare, comportamentul, înfăţişarea oamenilor, totul. Mai mult, chiar, în perioada stalinistă, voinţa de uniformizare era aşa de mare, încît s-a încercat chiar rusificarea limbii române. Chiar dacă numai pentru o perioadă scurtă, totuşi s-au încercat rusificarea limbii române şi abolirea a tot ceea ce putea evoca legătura cu cultura occidentală. Toată această serie de dificultăţi istorice sau de raportări la istorie antrenează un sentiment de incertitudine care stă la baza naţionalismelor. România a construit sub Ceauşescu un discurs uniform, etnicist, de etnogeneză, de continuitate, pentru că unitatea de identitate era percepută ca fragilă. Şi atunci, în contra-echilibru s-a creat un soi de supralicitare naţionalistă care nu a dispărut după 1989. Este ca şi cum o anume ameninţare ar pîndi naţiunea şi această situaţie dă naştere naţionalismului mobilizat, şovin, închis, intolerant, acelaşi ca în Serbia sau ca la unii naţionalişti unguri.

Catherine Durandin, aţi călătorit de mai multe ori în România, cunoaşteţi mulţi români, ce v-a frapat cel mai serios în peisajul uman din România? Vreau să spun în relaţiile dintre oameni şi în mentalitatea oamenilor?

C.D.: Ceea ce m-a frapat întotdeauna, înainte şi după 1989, venind din Vest, era extrema mizerie. Înainte de '89 aveam imaginea unei mizerii cenuşii, uniforme şi, dacă vreţi, "curate", acum am imaginea unui univers mizer mult mai diversificat, mai agitat, mai aproape de lumea a treia. În unele cartiere ale Bucureştiului, mizeria este astăzi mult mai prezentă decît era înainte de 1989. Ceea ce mă frapează în mentalitate este o anume violenţă în raportarea la viaţă sau la moarte. Nu cred că astăzi în România ambianţa este pacificată, contrar a ceea ce se spunea în mai 1990: "Să fie linişte! Să fie linişte", acesta era cuvîntul ritual în timpul alegerilor, pentru că exista o violenţă latentă şi, deci, în mod corespunzător, o nevoie de securitate. Ceea ce mă frapează în mentalitatea oamenilor care-mi sînt apropiaţi, vreau să spun universitari, medicii pe care i-am cunoscut şi, mai recent, oameni politici – mă gîndesc la o serie de prieteni care sînt deputaţi ai opoziţiei – este o extremă capacitate de suferinţă care mie mi se pare legată cu o formă de identitate naţională care înglobează postura de victimă – o formă de lipsă de speranţă sau de ură de sine, o cultură a urii de sine. Care este foarte prezentă la români, fără să fie specific românească. Pentru că, de asemenea, cultura rusă este impregnată de această ură de sine care este echivalentă, pe celălalt versant, cu o extremă iubire de sine. Şi care se poate justifica. Deci aceasta este pentru mine cel mai frapant: ambivalenţa între ura de sine şi o foarte frumoasă conştiinţă a propriei specificităţi. Chiar dacă aceasta din urmă nu este foarte justificată, vreau să spun specificitatea nu este cu adevărat foarte evidentă şi foarte puternică. Pentru că mai există şi aspectul transnaţional al culturii – mă gîndesc la raporturile culturii române cu ceea ce eu numesc "marea cultură rusă", pe de o parte, şi cu Occidentul, pe de altă parte. Raporturi care sînt în mod simultan de atragere/respingere. Acestea sînt lucrurile cele mai frapante pentru mine, dacă e să socotim pe durată lungă, fiindcă am cunoscut România în anii '70 şi am revăzut-o în timpul alegerilor din mai 1990.

Oare există trăsături psihologice specifice evidente ale europenilor din estul continentului?

C.D.: Nu voi merge aşa de departe încît să spun că pot vorbi de ţările din Est în mod global, dar cred că se poate constata destul de frecvent în contact cu cetăţenii români o absenţă de raport cu ceea ce noi numim **contract**. Poate fi vorba de un tip de afectivitate imediată sau disimulată, dar, în orice caz, o ignorare a ceea ce înseamnă noţiunea de contract. Acesta (contractul) nu înseamnă neapărat o constrîngere impusă, ci un parteneriat în condiţii de egalitate. Am constatat adesea la români teama de a fi înşelaţi, păcăliţi, ca şi cum ar veni dintr-o ţară care ar fi fost mereu dominată. Şi ca şi cum această dominaţie ar fi marcat profund mentalitatea oamenilor. Şi teama de care vorbeam interzice întreţinerea unor raporturi de egalitate. De aceea poţi avea raporturi de prietenie cu românii, raporturi afective, poţi avea fricţiuni, conflicte cu ei, dar e foarte dificil să ai raporturi de parteneriat. Eu am făcut această experienţă, pentru că am lucrat cu universitari din România în cadrul unui program european TEMPUS. Pe de o parte, exista un extraordinar angajament românesc pentru a pune în aplicare acest program; şi, în acelaşi timp, ne confruntam cu dezangajări totale, o totală lipsă de înţelegere a ceea ce însemna un contract cu Uniunea Europeană de la Bruxelles. Tot ce era contract era înţeles ca o constrîngere. Or, noi trebuia să gestionăm împreună mai multe contracte: bugetare sau de timp, iar acest spirit era complet străin prietenilor noştri români.

Dumneavoastră aţi pus în practică mai multe proiecte de cooperare culturală, de schimburi de studenţi sau de reflecţie în jurul unor teme. Care sînt proiectele dumneavoastră pentru viitorul apropiat?

C.D.: Proiectele mele se sprijină pe o cooperare graţie căreia s-au format reţele intelectuale în marile universităţi – la Bucureşti, cu Zoe Petre, la Iaşi, în cadrul Institutului "A.D. Xenopol" cu Al. Zub, la Iaşi, de asemenea, cu Al. Călinescu, profesor care predă în prezent la INALCO şi avem ocazia să colaborăm, în sfîrşit, la Cluj, cu echipa profesorului Pompiliu Theodor. Ne-am propus un studiu asupra istorie societăţii şi mentalităţilor. În mod paradoxal, o asemenea istorie nu a fost făcută. Spun paradoxal, pentru că într-o ţară dominată de marxism ar fi trebuit să existe interes pentru istoria societăţii. Viziunea asupra istoriei era una mecanică, mecanicistă, pozitivistă, şi astăzi descoperim o extraordinară ignoranţă în cunoaşterea istoriei societăţii, a formelor multiple ale societăţii româneşti. În prezent sînt în curs de desfăşurare o serie de lucrări – de exemplu la Cluj, o istorie a elitelor uniate, realizată în colaborare cu INALCO; la Iaşi, o istorie a partidului comunist ca societate – adică cine erau primii comunişti, ce grupuri sociale s-au angajat în partidul comunist începînd din 1945; există, de asemenea, o mare istorie a partidului liberal văzut ca societate liberală, care se realizează cu ajutorul unui cercetător de la Institutul "N. Iorga". Avem contacte pasionante cu Alexandru Duţu şi Andrei Pippidi de la Institutul de Studii Sud-Est Europene, şi acolo conduc în cooperare o teză a unui tînăr cercetător, Florin Ţurcan, despre raporturile dintre dreapta franceză şi partidele de dreapta din România în perioada interbelică, şi despre contactele dreptei române cu grupurile maurrasiene din Franţa. Este un studiu care modifică total cunoaşterea dreptei din România, văzută pînă acum doar în latura ei ortodoxizantă, închisă în jurul spiritului ortodox. Or, acest cercetător şi-a dat seama, citind corespondenţa lui Maurras, că aceşti ortodocşi, oameni ca Nae Ionescu şi alţii, cunoşteau opera lui Maurras, aveau legături cu maurrasieni din Franţa şi deci împrejurările sînt cu mult mai europene şi mai complexe decît s-a crezut pînă acum. Şi cred că această cunoaştere a circulaţiei ideilor în secolul XX este un factor de integrare europeană.

Deci pe acest plan sînt optimistă. Pentru că aceste legături, aceste curente ce se formează sînt "incasabile". Studenţii care au venit în Franţa şi care studiază acum într-un spirit diferit sînt oameni care nu vor mai accepta nici o formă de totalitarism. Sînt, dacă vreţi, mici luminiţe, în curs de formare, sînt viitorii profesori ai României de mîine. Chiar dacă astăzi ne mai izbim în România de fosta nomenclatură, de spiritul conservator al Academiei Române, populată de nomenclaturişti, există mai mult decît speranţa, există realitatea tinerilor care au o viziune europeană a identităţii lor şi un demers european, o deschidere spirituală cu totul nouă.

Şi proiectele dumneavoastră personale?

C.D.: Voi publica, în vara anului 1995, la Editura Fayard, o mare istorie a românilor. Pregătesc un proiect care va include România într-un mod mai general, în studiul **Rusia, Occidentul şi Balcanii,** o reflecţie asupra deplasării frontierei între spaţiul rus şi cel occidental, pe fondul jocurilor de influenţă în Balcani. Am, de asemenea, proiectul unei lucrări colective care va fi o istorie a Bucureştiului. O cooperare între francezi şi români, cu participarea Institutului Francez din Bucureşti, cu specialişti în arhitectură sau în istoria arhitecturii, ca Mariana Celac, cu istorici români care trăiesc în Franţa, ca Matei Cazacu, cu oameni de litere, ca Irina Bădescu, cu intelectuali ca Al. Călinescu; acesta din urmă va scrie despre istorie şi ficţiune în cartea despre Bucureşti a lui Paul Morand. Sper să avem mijloacele să ilustrăm corespunzător această lucrare, pentru că în Franţa nu există pînă în prezent o carte de referinţă dedicată Bucureştiului. Sper, de asemenea, ca această carte să apară la Paris şi la Bucureşti simultan, pentru că Institutul Francez din România este coeditor împreună cu editura l'Harmattan.

Catherine Durandin, vă mulţumesc şi vă urez succes.

Petre RĂILEANU

Interviu difuzat de Radio France Internationale, Paris

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Alex. Leo ŞERBAN
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
TEHNOREDACTARE: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tiparul executat la A.P.P. Bucureşti

Anul IV
nr. 160
2-8 februarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

LUME FĂRĂ ZIDURI?

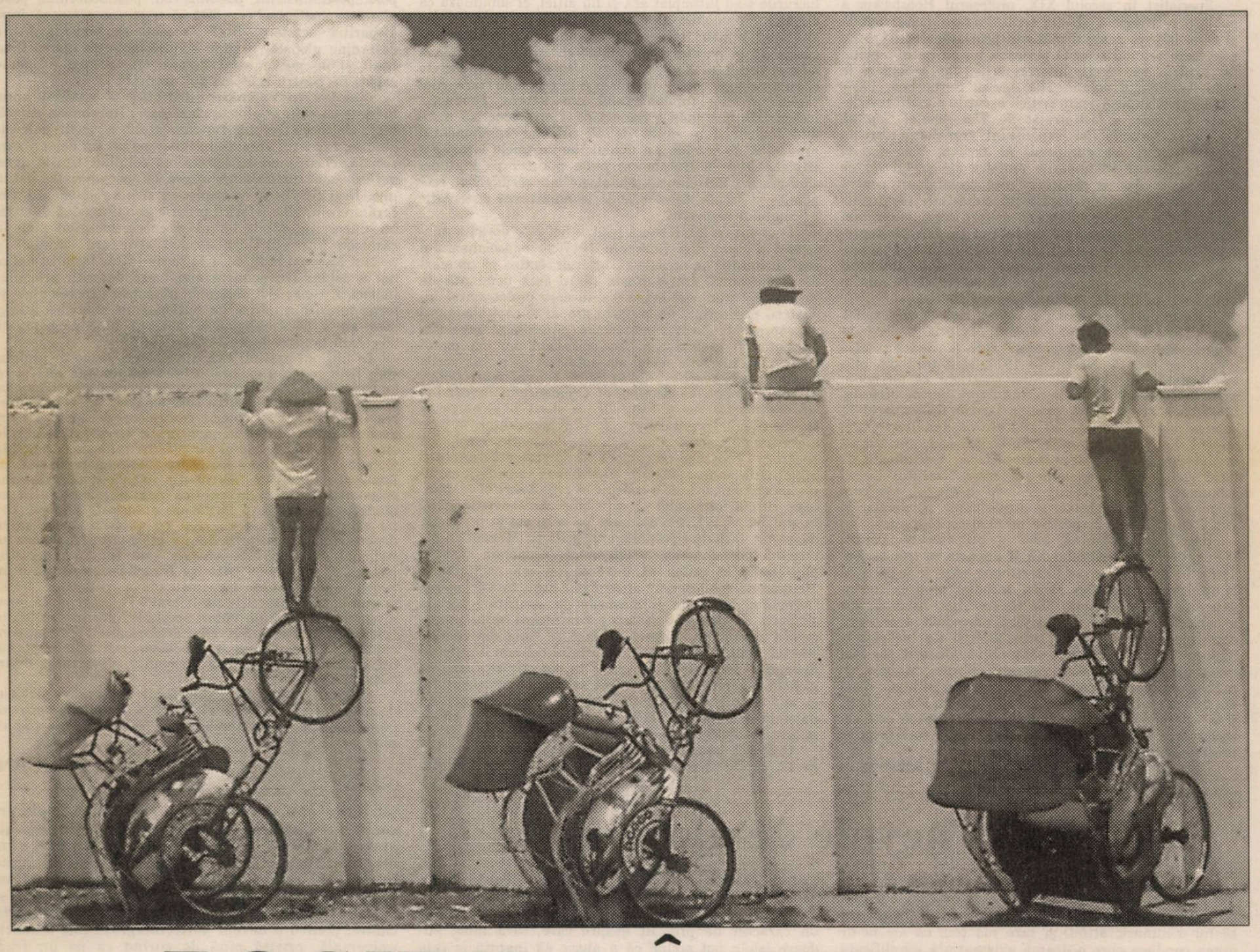

... POSIBILA ÎNTREBARE

„Cei care visează o lume fără ziduri ar trebui să-și imagineze mai întîi o deconstrucție radicală a întregului fundament al civilizației vestice sau, cu alte cuvinte, demontarea stării de război în care trăim."

(Andrei CODRESCU, în numărul precedent)

„Opunem atașamentul față de o cultură și de o națiune unui cosmopolitism abstract și fără rădăcini. Felul în care se pune problema nu e deloc acesta."

(Edgar MORIN, pag. 15)

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALA ROMANA

ERIC HOBSBAWM:

AGE OF EXTREMES
The Short Twentieth Century (1914-1991)

De la Fernand Braudel încoace, puţini istorici s-au aventurat în lucrări holistice *de longue durée,* mai ales privind epoca contemporană, poate şi din cauza complexităţii sarcinii de a surprinde într-o sinteză atotcuprinzătoare evenimente atît de multiple şi contradictorii, cu un număr atît de mare de actori istorici răsărind de astă dată din toate colţurile globului. A trecut vremea istoriilor eurocentrice care subordonau continentului nostru toate evenimentele mondiale. De aceea, "scurta istorie" de 600 de pagini a secolului XX scrisă de Eric Hobsbawm este o lucrare pe cît de unică, pe atît de temerară.

Autorul şi-a făcut faima profesorală la prestigiosul King's College al Universităţii Cambridge, iar ca pensionar a fost racolat de cea mai modernă universitate americană aflată în centrul New Yorkului, New School of Social Research.

Specialist în secolul XIX, profesorul Hobsbawm a publicat o trilogie a acestui secol, lucrare monumentală al cărei impact poate fi măsurat prin aceea că lucrările ulterioare privind această perioadă nu au putut-o evita, fie pentru a-i digera interpretările, fie pentru a le combate. Primul volum, *The Age of Revolution*, 1789-1848, epocă supusă acum criticii ascuţite a şcolii revizioniste franceze, a fost urmat de *The Age of Capital,* consacrat formidabilei expansiuni transformatoare a capitalismului vest-european. Al treilea, *The Age of Empire,* descrie schimbările proteice ale acelui *fin de siècle*, care, deşi a plătit un preţ social înalt pentru rapida acumulare de bogăţie şi cunoştinţe, a produs oamenilor o viziune optimistă asupra unui viitor mai bun. Eric Hobsbawm este necruţător în disecţia aspectelor ascunse ale societăţii, dar lectura celor trei volume nu-ţi lasă nici o îndoială asupra admiraţiei autorului pentru realizările extraordinare ale secolului, pe care le aminteşte cu un aer elegiac, aproape paseist.

În introducerea recentului volum, Hobsbawm explică reticenţa sa în abordarea secolului XX prin "vederile şi prejudecăţile unui contemporan" care afectează poziţia omului de ştiinţă. Născut în 1917, el a trăit din plin evenimentele secolului şi, fiind conştient că nu poate avea detaşarea faţă de ele cerută istoricului de profesie, încearcă să depăşească această lacună făcând apel la sursele cele mai variate. El mai are un handicap. Ca şi colegul său francez, François Furet, Hobsbawm a trecut, în tinereţe, prin mişcarea comunistă şi, deşi tot atît de lucid ca şi Furet, examinează critic "trecutul iluziei comuniste", apar în volum în mod inevitabil, aşa cum vom vedea, atît frustrările experienţei personale de viaţă, cît şi hibele respective pe plan conceptual.

Hobsbawm pare să aibă o propensiune pentru triade, deoarece şi secolul XX îl împarte în trei perioade distincte: *The Age of Catastrophe,* care se întinde de la izbucnirea primului război mondial pînă la înfrîngerea lui Hitler; a doua, *The Golden Age*, epoca de aur a capitalismului, cu o rată fără precedent a creşterii economice, care a început prin 1950 şi s-a încheiat la mijlocul anilor '70. A treia, *The Landslide*, este cea mai controversată, deoarece contrar euforiei cauzate de prăbuşirea blocului comunist, el prezintă ultimele două decenii ca o perioadă de declin atît în plan economic, cît şi a valorilor civilizaţiei umane. Fiecare epocă este caracterizată printr-o trăsătură dominantă care-şi pune pecetea asupra evenimentelor ei.

Deceniile următoare atentatului de la Sarajevo se desfăşoară în jurul celor două războaie mondiale "de la o calamitate la alta", o epocă plină de mizerie şi orori, cu zeci de milioane de oameni ucişi sau rătăcind prin toate colţurile Europei, îngroziţi de cruzimea şi amploarea fără precedent a crimelor săvîrşite cu încălcarea tuturor regulilor războiului stabilite în vremuri trecute. Între cele două războaie, o criză economică cu proporţii de cataclism a zguduit capitalismul mondial în anii 1929-1933 şi chiar prospera Americă era cît pe-aci să se prăbuşească.

Epoca de aur de după cel de al doilea război mondial a marcat succesul extraordinar al capitalismului occidental, de care au beneficiat de astă dată şi masele muncitoare, atingînd un standard de viaţă nesperat de nimeni pînă atunci, iar 80% din omenire a sfărîmat lanţurile coloniale şi a ieşit din bezna Evului Mediu. Întrucît Hobsbawm îşi propune să ne explice *de ce* lucrurile s-au întîmplat aşa şi nu altfel, el subliniază că miracolul economic al epocii de aur, pe care nu l-a anticipat nimeni şi a surprins în egală măsură pe capitalişti şi pe marxişti, rămîne chestiunea crucială a istoriei secolului XX. Transformarea economică, socială şi culturală pe care a produs-o este cea mai mare, mai rapidă şi mai fundamentală din istorie. Producţia industrială mondială a crescut de 4 ori, comerţul mondial industrial a săltat de 10 ori, iar randamentul producţiei de cereale s-a dublat, iar în unele locuri s-a triplat. Cred că Hobsbawm pune punctul pe i atunci cînd descrie "cutremurul tehnologic" ale cărui efecte economice şi sociale considerabile le analizează sistematic în capitolul respectiv.

Deosebit de interesantă pentru noi este disecţia anatomică a Revoluţiei Ruse din 1917 şi a "socialismului real" instaurat de aceasta şi, ulterior, extins pe un sfert din mapamond. Într-o Rusie ţărănească dominată de sărăcie, ignoranţă şi înapoiere, în care proletariatul industrial predestinat de Marx ca gropar al capitalismului nu reprezenta decît o minusculă minoritate, revoluţia nu putea fi şi nici n-a fost *socialistă*, nu s-a materializat. În lucrările mele, am subliniat că a fost vorba de fapt de o *reacţie antisistemică a unei mari puteri ţărăneşti împotriva dominaţiei Occidentului industrial,* iar stalinismul nu a fost altceva decît o strategie a învingerii subdezvoltării prin forţă şi represiune, în care marxism-leninismul slujea drept motivaţie ideologică pentru a-i convinge pe oameni să accepte suferinţele şi privaţiunile industrializării. Hobsbawm consideră că ţăria sistemului sovietic a constat în *organizare* şi reaminteşte ritmul formidabil al industrializării sovietice pînă în anii '60, cînd URSS ajunsese pe locul doi în producţia mondială, făcîndu-l pe premierul britanic Macmillan să-i spună preşedintelui american că "economia rusă în plin urcuş ar putea să întrecă pe cea capitalistă". Menţionînd rolul decisiv al Armatei Roşii în înfrîngerea Germaniei hitleriste şi măsurile de securitate socială adoptate în Occident pentru a contracara ecoul propagandei comuniste, autorul notează că "una din ironiile acestui secol ciudat este că rezultatul cel mai durabil al Revoluţiei din Octombrie, avînd ca obiectiv răsturnarea globală a capitalismului, a fost salvarea antagonistului ei atît în război, cît şi în timp de pace, furnizîndu-i acestuia stimulentul fricii care l-a determinat să se reformeze după cel de al doilea război mondial".

Cititorul istoriei celor două secole rămîne cu impresia că Hobsbawm este obsedat de contrastul dintre acestea. Pentru el, secolul XIX reprezintă apogeul civilizaţiei occidentale, capitalistă economic, liberală ca structură legală şi constituţională, burgheză ca imagine a clasei hegemonice, mîndră de avîntul ştiinţei, cunoaşterii, educaţiei şi progresului material şi moral, în timp ce secolul XX, deşi a dus la o înflorire deplină a potenţialului material şi cultural al secolului trecut, a trădat promisiunile acestuia, încheindu-se cu declinul civilizaţiei sale.

În anii '80 şi '90, lumea capitalistă este confruntată cu acele racile sociale pe care Epoca de Aur părea să le fi eliminat: şomaj de masă, recesiuni ciclice severe, contrastul spectaculos dintre cerşetorii fără adăpost şi abundenţa luxoasă, dintre veniturile limitate ale statului şi cheltuielile sale nelimitate. În Est, prăbuşire, în Vest *malaise.*

Tabloul sumbru al prezentului cuprinde toate continentele şi toate aspectele vieţii sociale. Mijloacele de distrugere au trecut din mîna statelor în cea a grupurilor teroriste, ele s-au democratizat şi privatizat. Inegalităţile sociale şi ale mediului natural generate de legile pieţei scăpate de sub control sînt în creştere, în vreme ce sentimentul colectiv al intereselor şi moştenirii comune a slăbit. În politică, declinul partidelor de masă organizate potrivit ideologiilor a eliminat motorul activizării civice a oamenilor, iar în cultură totul este *post*: postindustrial, postimperial, postmodernist, postmarxist, postGutenberg, fără să se ştie ce urmează după dispariţia acestora. Bref, "secolul se termină într-o dezordine globală, a cărei natură nu este clară, fiind lipsit şi de mecanismul necesar, fie pentru a-i pune capăt, fie pentru a o ţine sub control".

Maestru în îmbinarea dialectică a analizei aprofundate cu sinteza atotcuprinzătoare, Hobsbawm suferă, însă, de acea lacună fundamentală a şcolii sale de gîndire: accentul aproape exclusiv pe un tip de agregare socială, *clasele*, cu subaprecierea celuilalt tip de agregare socială, *comunităţile etnice*, în epoca noastră naţiunile. Deşi cele două se împletesc şi interacţionează, fiecare are o origine istorică proprie şi o dinamică diferită, iar uneori interesele lor se ciocnesc, mergînd pînă la războaie între ţări cu aceeaşi structură socială. În secolul XX, mai mult decît în secolul XIX, factorul naţional a dobîndit o pondere mai mare datorită uriaşului impact al renaşterii naţionale în fostele ţări coloniale şi forţei telurice a mişcărilor naţionaliste, mai ales atunci cînd au o bază religioasă. Această hibă conceptuală afectează negativ judecata istoricului.

În ultimul capitol, Eric Hobsbawm priveşte profetic spre noul mileniu şi, deşi admite că nu ştie nici el ce ar trebui făcut, schiţează totuşi o agendă a problemelor majore şi condiţiile pentru soluţionarea lor. După părerea lui, cele două probleme centrale şi decisive ca efect de durată sînt de ordin *demografic* şi *ecologic*. Ambele sînt globale, nu locale şi cer măsuri radicale. Economia globală a pieţei libere nu poate soluţiona problema, cu atît mai mult cu cît "distribuţia socială şi nu creşterea economică va domina politica noului mileniu". El se gîndeşte evident la o formă de *autoritate publică*, dar nu precizează forma ei, ceea ce ar fi şi foarte greu, deoarece cînd este vorba despre probleme globale, statul naţional nu mai este eficace. Dat fiind că deciziile politice ce vor trebui luate vor fi *nepopulare*, autorul nu vede "o perspectivă încurajatoare a viitorului democraţiei parlamentare de tip liberal". Pe scurt, dacă omenirea este să aibă un viitor, acesta nu poate rezulta din "prelungirea trecutului sau prezentului". Putem conchide deci că mileniul 3 cere ceva *nou*, atît în planul organizării societăţii, cît şi în planul organizaţiei internaţionale.

Oricum, Hobsbawm şi-a făcut datoria ca istoric, deoarece, aşa cum scrie el, "profesia istoricilor este să reamintească concetăţenilor ceea ce aceştia doresc să uite".

Silviu BRUCAN

Falsa nevoie de elevare

Multe sînt întrebările pe care ar trebui să ni le punem, legate de starea actuală a românului pierdut într-o democraţie şubredă (ca să nu o numesc altfel) şi tare mă tem că ele ne-ar putea conduce spre o dramă existenţială amplificată la maxim. Să fie oare românul un tip introspectiv? Greu de răspuns... Ceea ce este, însă, sigur, este faptul că de la revoluţie încoace subiectul a fost pus faţă în faţă cu posibilitatea, dacă nu cu obligativitatea alegerii. Demersul introspectiv a devenit astfel o necesitate înţeleasă. Coborîrea în adîncul fiinţei, ca singură oportunitate de a elucida dorinţele, a constituit adevăratul chin la care a fost supus individul. Legătura între eul empiric şi cel raţional a atras după sine redescoperirea unei valori interne, relative la subiect, valori ce au fost adunate într-un cadru general, într-o dorinţă universal validată, rescriind codul unei conduite sociale şi reimpunînd sloganuri adaptate la cerinţele vremii. Tragedia nu este însă aceasta! Că ne-am privit pe noi înşine, în noi înşine, nu poate fi decît un lucru benefic, dar această privire-în-sine nu are nici o valoare atunci cînd scopul este fixat de aparenţa unei conjuncturi istorice, fără a fi el însuşi studiat şi comentat a priori. Starea de privire-în-sine nu capătă astfel decît o falsă autenticitate, pentru că nu s-au luat în considerare toate demersurile ce pot justifica de drept întoarcerea în noi înşine. Mobilul acţiunii este neelucidat şi denotă un caracter de prozelit despre care, fără falsă pudoare (sic!), pot spune că a ajuns să înghită şi cele mai rafinate spirite.

În momentul de faţă, românul este în derivă tocmai din cauza acestei nevoi de alegere şi nu ar fi exclus ca el să moară de foame asemeni măgarului lui Buridan, deoarece chiar a nu alege înseamnă a alege să nu alegi, cum ne învaţă Sartre. Orice ai face, pe orice cale ai apuca, rămîi întotdeauna responsabil şi tocmai această responsabilitate ar trebui să fie cea care să ne trezească adevărata conştiinţă de neam.

Refuzarea valorilor concrete, aş putea spune autohtone, pentru că ele sînt adevăratele valori ce ţin de spiritul nostru, nu reprezintă decît rezultatul unei introspecţii naţionale ce nu a luat în considerare decît poate dezavantajele unei stări-de-neam, sclavă unui destin aparent neprielnic, destin din care s-a dedus o lege determinist-malefică, raportată strict la identitatea noastră ca popor. Desprinderea de autohton nu este altceva decît refuzul acestei legi şi al statutului de cauză particulară ce contribuie la întregirea unei cauze primare. Apelul la o înţelegere stoică a realităţii obiective este singura cale ce poate atrage după sine integrarea şi acceptarea unui stindard autohton. Teama de autohton este învăluită într-o falsă nevoie de elevare, de cîştigare a statutului de "cetăţean al lumii", cu ajutorul căruia se poate, chipurile, străpunge ţesutul unei istorii particulare, pentru a deveni parte integrată într-o istorie universală, privită pînă de curînd ca pe un fruct interzis. Dar a renunţa, înseamnă a da la o parte, însă nicidecum a uita. Renunţarea este o acţiune sau, mai bine spus, o atitudine ce survine în urma unei deliberări conştiente, în care totul este pus în balanţă şi nimic nu este ignorat. La noi, însă, lucrurile nu stau aşa şi de aceea mă întreb încă o dată şi pe bună dreptate: să fie românul un tip introspectiv...?

Sebastian P. SIFFT

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:
- **Psihanaliza**
- **Starea teatrului**
- **Cultura de massă**
- **Democraţie şi opoziţie**

Soluţia eroului salvator

În penultima zi a anului trecut, domnul Marian Ioaniu din Bucureşti a trimis la *Dilema* o scrisoare plină de îngrijorări şi îndemnuri în legătură cu anul politic 1996. Scrisoarea e impresionantă prin tonul autentic şi responsabil al fiecărui rînd, prin *nevoia de soluţie* care se percepe, ca mesaj global, în subtext. Domnul Ioaniu (sper că i-am descifrat corect numele) e de părere că există o sumedenie de intelectuali de oarecare anvergură care au obligaţia morală şi patriotică de a intra *imediat* în lupta politică, pentru a salva ţara. Nu e timp pentru un nou partid. E preferabilă o adeziune rapidă la oricare din formaţiunile politice ale opoziţiei. A sta de o parte, a amîna lucrurile pînă în anul 2000 e, în cel mai bun caz, o formă de visătorie. O altă idee a domnului Ioaniu este că, în cursa prezidenţială din toamnă, singurul care ar putea contracara candidatura lui Ion Iliescu, "singura persoană care ar putea îmbrăca halatul alb şi ar putea înfrunta şi lămuri marea masă amorfă" este Gabriel Liiceanu. Domnul Ioaniu - dezamăgit de Emil Constantinescu - îmi cere să-l rog (şi dacă se poate "să-l oblig") pe dl. Liiceanu să candideze.

Mai întîi, ţin să-l asigur pe corespondentul nostru că sînt mişcat de creditul pe care îl acordă unor intelectuali (printre care mă include) în materie de politică. În ceea ce mă priveşte, mărturisesc că "dilema": a sta deoparte *versus* a te angaja politic - e una din insomniile mele curente. Adaug - dacă mai e nevoie - că aş fi cît se poate de bucuros să-l văd pe prietenul meu Liiceanu în fruntea statului român. Cu toate acestea, sînt mai precaut şi, în fond, mai sceptic decît dl. Ioaniu cu privire la "reţeta" care ar putea "salva ţara". Să mă explic.

Nimeni nu poate să-l determine (cu atît mai puţin să-l "oblige") pe dl. Liiceanu să intre în cursa prezidenţială, dacă el însuşi nu e hotărît să o facă. Într-o problemă atît de importantă, fiecare e singur cu destinul lui, cu limitele lui, cu pariul lui. Dl. Liiceanu ar trebui să fie dispus a-şi schimba cu totul modul de viaţă şi angajamentele personale. Ar trebui să lase în mîna altuia editura "Humanitas", cursurile de la Universitate, proiectele sale filosofice şi să ia asupră-şi oboselile de neînchipuit ale campaniei electorale. Veţi spune - domnule Ioaniu - că are *datoria* să o facă. Se poate. Dar numai el poate decide cîtă *convingere interioară* îşi poate asuma o asemenea datorie. Şi apoi mai există şi datele constitutive ale omului, *natura* lui. Dumneavoastră vă îndoiţi, de pildă, că Nicolae Manolescu "s-ar putea urca pe capota unei maşini, pe aripa unui tractor, sau pe turela unui tanc ca să ţină un discurs de consens". Ca unul care îl cunoaşte binişor pe dl. Liiceanu, vă garantez că e la fel de puţin probabil să-l vedem vreodată într-una sau alta din aceste posturi. Încă ceva: ne-am obişnuit cu toţii să ne evaluăm opţiunile după omogenitatea lor în categoria socială, sau în grupul "ideologic" din care facem parte. Din faptul că dl. Liiceanu e admirat şi iubit de telespectatorii emisiunilor dlui Sava, sau de intelectualitatea anti-guvernamentală, de dl. Dumitru Iuga, sau de cititorii care frecventează librăriile "Humanitas" tragem prea repede concluzia că el ar putea cîştiga, mîine, voturile întregii ţări. Or, dacă vrem să fim realişti, trebuie să ne întrebăm ce se întîmplă în "România profundă", dincolo de "consensul" oamenilor "de bine". Cîţi îl vor pe Gabriel Liiceanu la Tecuci şi la Prundul Bîrgăului, la Adunaţii Copăceni şi la Bulbucata, la Beclean, Ucea şi Simeria. Cîte uzine ar ieşi pentru el în stradă, cîţi ţărani l-ar aclama la căminele culturale sătesti? Mai mult: cîţi din cei care îl admiră intelectualmente ar vota pentru el în plan politic? Să zicem, totuşi, că un excelent conducător de campanie, spiritul de sacrificiu şi marile virtuţi ale dlui Liiceanu, precum şi evoluţia favorabilă a conjuncturilor ar arunca în aer toate obstacolele şi l-ar propulsa pe candidatul nostru în postul suprem. Ei bine, încă n-ar fi destul ca "ţara să fie salvată". Aici se situează, de fapt, domnule Ioaniu, dezacordul meu cu dumneavoastră. Fiindcă eu cred că nu ne vom salva niciodată, cîtă vreme vom conta, numai şi numai, pe apariţia unui salvator. Nu ne vom salva, cîtă vreme vom delega toată răspunderea salvării pe umerii unui erou providenţial care să ne ducă de mînă în Paradis. Într-una din cele mai inspirate apariţii televizate ale sale, dl. Liiceanu însuşi ne-a reamintit de infantilizarea perfidă la care ne supusese regimul comunist. Eram trataţi ca nişte copii debili care trebuiau să se livreze necondiţionat autorităţii paterne a partidului, a statului sau a "conducătorului". După revoluţie - spunea în continuare Gabriel Liiceanu - am rămas cu aceeaşi meteahnă; numai că vrem un "tătic bun", după ce am suferit, decenii întregi, sub un "tătic vitreg". Cuiva care gîndeşte astfel nu-i putem face o mai mare nedreptate decît să-i cerem să-şi asume rolul de tătic salvator. Vom rămîne bolnavi, domnule

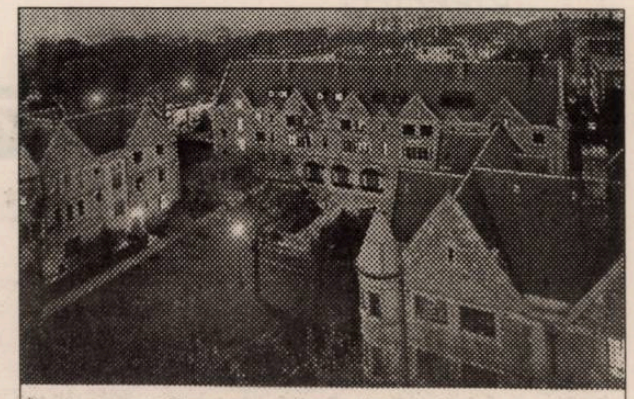

Cité Internationale Universitaire de Paris - Fondation Deutsch de la Meurthe

Ioaniu, sufleteşte şi socialmente bolnavi, atîta timp cît vom aştepta mereu să vină cineva - întotdeauna altcineva - care să ne facă fericiţi. Nu e destul să ne dăm votul în chip adecvat, să "mergem pe mîna" unuia sau a altuia, să lăsăm trebile ţării în sarcina cîte unui mare terapeut "în halat alb". Trebuie să cerem ceva şi de la noi înşine: să ne trezim, să ne schimbăm, să intrăm în ritm. Să construim *instituţii* solide, să respectăm *legile*, oamenii şi buna-cuviinţă. Să fim hipercompetenţi şi hiper-corecţi pe lotul care ne revine, să ne purtăm cordial unii cu alţii, să nu mai răcnim, să nu mai aruncăm gunoiul în stradă, să ţinem curate closetele publice şi să vorbim frumos româneşte. Nu intelectualii trebuie să salveze ţara, ci *toată lumea*. Avem nevoie de douăzeci şi două de milioane de români care să-şi "pună halatul alb" şi să-şi mobilizeze inteligenţa, imaginaţia şi buna-dispoziţie pentru a *se* salva. Că ar fi bine ca ei să-şi aleagă *un reprezentant* pe măsură, e adevărat. Dar nu un reprezentant care să le preia grijile, ci unul care să le distribuie echitabil şi care să constituie suportul moral al depăşirii lor. Un preşedinte singur e la fel de rău ca un preşedinte slab. Mentalitatea noastră, conform căreia "a merge pe mîna cuiva" e tot ce putem face, produce, în serie, dezamăgiri. Azi, sînteţi dezamăgit de Emil Constantinescu, deşi "aţi mers un timp pe mîna lui". Mîine, veţi fi dezamăgit de Liiceanu. Dar pentru a reîncepe să urcăm, trebuie, mai întîi, să fim dezamăgiţi de noi înşine, şi să cerem de la noi ceea ce cu prea multă uşurinţă cerem de la alţii, oricît de sus plasaţi în admiraţia noastră.

Rămîne să discutăm, săptămîna viitoare, problema eventualei înscrieri a unor intelectuali în actualele partide politice.

Andrei PLEŞU

Despre analfabeţi

Românii sînt analfabeţi. Toţi. Sau aproape toţi. În orice caz, sînt analfabeţi cei care nu şi-au depus cupoanele de privatizare. Pentru că nu şi le-au depus tocmai fiindcă sînt analfabeţi. Iar cum a fost depusă doar aproximativ o treime din numărul cupoanelor, se înţelege că majoritatea românilor suferă de analfabetism. De analfabetism economic, trebuie precizat.

Descoperirea a fost făcută şi anunţată de înalţi responsabili guvernamentali. Este, cu alte cuvinte, oficializată; şi chiar, de ce nu?, decretată. De acum înainte nu mai există dubiu: poporul român este prost crescut, neşcolit, îndărătnic. Nu înţelege şi, mai rău, nici nu vrea să înţeleagă. Încăpăţînaţi, românii îşi apără, vorba poetului naţional, "sărăcia şi nevoile". Nu vor să se lumineze şi pace! Neam afurist.

De aceea, desigur, ici şi colo, inclusiv în Bucureşti, Inspectoratele şcolare au cerut directorilor de şcoli să întocmească tabele cu profesorii şi învăţătorii care şi-au depus cupoanele. Nu se ştie ce se va întîmpla cu cei care nu şi-au îndeplinit nobila datorie, dar nu este imposibil să se descopere că există o incompatibilitate între statutul lor de "luminători" ai poporului şi realitatea crudă că sînt analfabeţi economic. De altfel, în multe locuri învăţătorii şi profesorii au primit şi sarcina de a merge pe teren şi de a-şi lămuri concetăţenii. Iniţiativă normală, cine altcineva ar putea fi mai utili decît dascălii în această vastă campanie de alfabetizare economică a retardatului popor român?! La fel de normală este şi asocierea medicilor şi a altor salariaţi din sectorul sanitar, ca şi, în general, a tuturor celor care sînt plătiţi de la buget. Iar ca egalitatea cea mai deplină să triumfe, s-a hotărît şi trimiterea "în teritoriu" a miniştrilor şi a altor înalţi demnitari guvernamentali. Pe această linie se poate prevedea, nimic nu e imposibil, chiar şi apariţia vreunui nou Ion Dincă, temutul trimis special de altădată al CPEX-ului; un Dincă al privatizării însă, un Dincă luptînd pentru edificarea capitalismului şi pentru îndeplinirea planului de realizare a unei economii de piaţă. S-a schimbat doar obiectivul: nu "te leagă" pentru că nu iubeşti comunismul, "te leagă" fiindcă nu arzi de entuziasm să devii capitalist. Are însă vreo importanţă motivaţia, din moment ce acţiunea rămîne aceeaşi?

Nice - Les Jardins Albert Ier et le Casino de la Jetée Promenade

Dacă în România, aşa cum prezisese un fost comunist timpuriu dezamăgit, comunismul s-a construit în spiritul lui Caragiale şi cu metodele lui Stalin, iată că abandonarea comunismului se face la fel: cu metode staliniste. Mobilizarea decretată de guvern este neîndoielnic inspirată din marile mobilizări de odinioară. Nu este chiar o întîmplare că mulţi au asociat actuala campanie de privatizare cu vechea campanie de colectivizare. O asociere, probabil, nedreaptă în sine, dar pe care metodele activistice tot mai făţiş regăsite şi reluate de autorităţile actuale o impun ca pe o evidenţă. Nemulţumiţi de popor, tot mai crispaţi, tot mai nervoşi, responsabilii politici români recurg, acum, ca la o salvare, la facila şi dezonoranta explicaţie a "înapoierii" şi a "analfabetismului". Să fi uitat ei oare că şi precedentul regim ajunsese să fie nemulţumit de propriul popor? Şi că în asemenea cazuri, triste, desigur, nu există, teoretic, decît două soluţii - fie conducătorii îşi schimbă poporul, fie poporul îşi schimbă conducătorii?

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Televiziunile române. Faţă-profil (I)

Am fost invitat, recent, la un post de radio privat din Bucureşti pentru o discuţie pe tema televiziunii, mai precis pentru schiţarea unui bilanţ al anului care a trecut din această perspectivă. Întrebări, din studio şi prin telefon, cum se obişnuieşte în astfel de ocazii. Ştiindu-mă nu foarte spontan şi plăcîndu-mi să revin, să mă controlez, să mă recitesc cu atenţie, am înregistrat emisiunea cu pricina. Nu am de gînd să vă propun o transcriere a ei (cum am văzut că a început să se poarte, e drept, la case mai mari), ci dimpotrivă, un fel de sinteză a ei, mai exact a acelor puncte care ar merita dezvoltate.

Întrebat cum am ajuns să ţin o cronică săptămînală de televiziune, am răspuns că, probabil, din interes pentru "banalitate" şi, mai "filozofic", pentru a vedea cum arată această devoratoare de timp şi de istorie care este televiziunea, căreia nu-i priieşte decît prezentul pur, prezentul continuu, *în scris, prin transcriere*, cînd lucruri pe care le vedem dar de care nu apucăm să fim conştienţi au şansa să fie scoase la iveală.

Gazda mea (realizatoarea Carmen Bendovski) mi-a propus să discutăm stadiul televiziunii la noi, în clipa de faţă, în funcţie de trei parametri: *informaţia, divertismentul* şi *educaţia*. S-o luăm, aşadar, pe rînd, în măsura în care este posibil, în măsura în care continuum-ul propriu televiziunii, care-şi ocultează discontinuităţile sau mizează, invers, pe false rupturi, se lasă decupat tematic.

Informaţia

Ca şi în cazul presei scrise, "cadrul", "rama" sînt mereu aceleaşi, indiferent de cantitatea/calitatea evenimentelor. Un telejurnal poate fi, eventual, lungit, dar nu va fi niciodată prescurtat (sau foarte, foarte rar). Căci s-a pus problema *artificialităţii* în ceea ce priveşte ştirile: cît din ele este invenţie. Aş spune că informaţie există, potenţial, peste tot, asemeni materiei. Într-o societate nu există goluri de informaţie. Numai că ea trebuie nu atît, nu numai *căutată*, cît mai cu seamă - doar aparent paradoxal - *produsă, provocată*. Există, zilnic, un "canon" al ştirilor mai mult sau mai puţin obligatorii, pe care fiecare televiziune ce se respectă se întrece în a le expune cît mai complet şi cît mai "plastic" cu putinţă. (Orice televiziune care se respectă trebuie să se comporte ca şi cum ar fi singura existentă.) Informaţiile, de cele mai multe ori, sînt *date*, nu trebuie decît "consemnate": în aceasta excelează TVR, a cărei pasivitate poate, însă, merge pînă foarte departe, pînă la obedienţă şi servilism. Vin, apoi, ştirile care trebuie, cum spuneam, *produse* pentru a "umple" telejurnalul, dar şi pentru a atrage publicul. Originalitatea, poziţia proprie, ba chiar *stilul* unei televiziuni se pot manifesta atît în ceea ce priveşte difuzarea ştirilor date, cît şi în ceea ce priveşte "inventarea", "provocarea" de informaţie proprie. Orice redacţie de actualităţi a unei televiziuni trebuie, însă, să dezvolte o "politică" (nepolitică) proprie şi să caute echilibrul (dificil de realizat şi de menţinut) între reflectarea actualităţii şi tentaţiile de manipulare, prin intermediul ei, a opiniei publice de către diverşi "actori" politici puşi pe "spectacol" cu orice preţ. Căci tendinţa de a face din *informaţie, spectacol* e mare, iar de ea nu puţini încearcă să profite. (Pentru mine, de exemplu, figuri precum Corneliu Vadim Tudor sînt nu oameni politici, cît personaje de telejurnal.) Revenind la cei trei termeni ai ecuaţiei propuse (informaţie-divertisment-educaţie), aş spune că atunci cînd informaţia devine divertisment, educativul este în pierdere.

Mulţi dintre ascultătorii emisiunii cu pricina care au telefonat au reclamat mai multe *dezbateri* pe micul ecran. Mai exact spus, nu atît *mai multe*, cît *autentice*. Căci, la noi, *talk-show*-urile s-au înmulţit, mimetic, asemeni ciupercilor după ploaie, dar sînt, în majoritatea cazurilor, deja atinse de manierism, de superficialitate, de formalism. Ele nu creează curente de opinie, nu sintetizează problema în discuţie, nu sugerează şi nu obligă la luare de decizii. Un ascultător le-a numit, foarte plastic şi foarte nimerit, "televorbiri".

Atingem, aici, o altă problemă. Aceea a rolului şi a funcţiei televiziunii ca "a patra putere în stat". La noi - dar nu numai la noi -, ea este percepută ca *singura putere*. I se cere totul, şi de aceea, pe alte meridiane, a ajuns o suprputere lipsită de contraputere. Căci rolul unei televiziuni, fie ea publică sau privată, nu este acela de a face legi sau de a face dreptate, ci de a pune la dispoziţia celorlalte puteri... realitatea aşa cum e. De a *face publică* realitatea. Cui se adresează televiziunea? Statului sau societăţii civile? Oricui s-ar adresa, pe oricine ar încerca ea să *sesizeze*, să - literalmente - *trezească la realitate*, la noi *continuarea* nu se produce: nimeni nu *preia* mesajul. Nici, *direct*, puterile statului, nici, *indirect*, opinia publică, pentru a face apoi, cînd e cazul, *presiuni* asupra autorităţilor. Televiziunea (şi, în general, presa) funcţionează, în România, ca un text fără context. Este o "operă de artă" consumată *ficţional*, asemeni unui serial sud-american de după-amiază. Televiziunea devine, astfel, un *spectacol* pur şi, spectacol fiind, ficţionalizată de lipsa de urmare practică, de lipsa de reacţie atît din partea statului, cît şi din aceea a societăţii civile (existentă, la noi, doar cu numele), ea este lipsită de orice impact educaţional. Poate o televiziune să se dezvolte la infinit: dacă nu are cu cine vorbi, dacă nu are cui să se adreseze, dacă mesajul nu îi este preluat şi prelucrat, "tradus" specific, degeaba. Degeaba devine

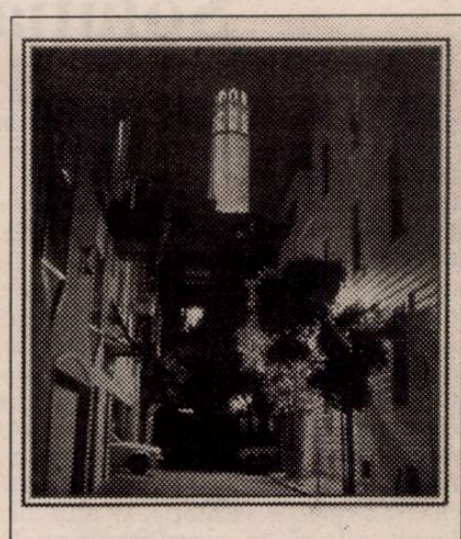

televiziunea o "supraputere", cînd celelalte puteri şi societatea în ansamblul ei, ca forţă, nu răspund la apel; degeaba *public*-itează ea tot ce tinde să rămînă ascuns, dacă noi o vom consuma strict *privat*, din fotoliu, fie el domestic sau ministerial.

De aici, ca să revin, şi aspectul nemulţumitor, pur formal, superficial al *dezbaterilor* de pe micul ecran, care nu caută să ducă, să ajungă undeva, căci realizatorii lor ştiu, simt că acolo nu îi aşteaptă nimeni care să le preia mesajul, transformîndu-l în proiect de lege, în hotărîre guvernamentală, în iniţiativă de referendum, în anchetă judiciară, pe scurt, în *decizie* de vreun fel. Presa vorbeşte de una singură. De aici şi absenţa, de pe micile ecrane, a unor specii jurnalistice precum *investigaţia, reportajul, documentarul*. Degeaba funcţionează presa, dacă nu face parte din nici un mecanism. Ea poate fi, cel mult, o rotiţă bine unsă învîrtindu-se în gol. Un *perpetuum mobile*. O irealitate.

Despre televiziunea ca divertisment şi ca "factor" de educaţie, săptămîna viitoare.

Bogdan GHIU

Economie

Februarie: luna în care ne vom reaminti de buget

În ce an sîntem? Potrivit calendarului – în 1996! Potrivit bugetului – în 1995! Deşi am intrat, încă de acum o lună şi o zi, nu numai într-un nou an calendaristic, ci şi într-un nou an fiscal, statul român continuă să funcţioneze în baza bugetului din 1995.

Formal, lucrurile sînt în ordine. Doar Constituţia prevede cît se poate de limpede: "Dacă Legea bugetului de stat şi Legea bugetului asigurărilor sociale nu au fost aprobate cu cel puţin 3 zile înainte de expirarea exerciţiului bugetar (31 decembrie – n.a.), se aplică în continuare bugetul de stat şi bugetul asigurărilor sociale de stat ale anului precedent, pînă la adoptarea noilor bugete". S-ar putea spune, ţinînd seamă de un străvechi şi înţelept principiu de drept, că nici statului (*asemenea cetăţeanului*) nimeni nu-i poate interzice să facă... ceea ce legea îi permite să facă. Spune chiar legea-legilor că se poate aplica în 1996 bugetul din 1995? Spune! Înseamnă că statul este în legalitate şi că nu ar fi motive de grabă în privinţa dezbaterii şi adoptării noului buget!

Să citim mai departe Constituţia. Acelaşi articol, în care este cuprinsă o prevedere atît de flexibilă, se încheie cu o restricţie categorică: "Nici o cheltuială bugetară nu poate fi aprobată fără stabilirea sursei de finanţare". Analizînd cele două prevederi sub trei aspecte, literar, istoric şi logic, vom înţelege mai bine ce a vrut de fapt legiuitorul.

O lege fundamentală se face nu pentru cîţiva ani, ci pentru un timp îndelungat. S-a pornit, aşadar, de la speranţa că va veni şi la noi o vreme în care economia se va stabiliza, condiţiile vieţii economice nu vor mai fi atît de diferite de la un an la altul şi, prin urmare, dacă într-un an financiar s-ar putea întîmpla să se intre fără un buget aprobat în timp optim, în eventualitatea că forţele politice nu ajung la un acord, statul să nu fie paralizat pentru că nu are buget. Fără îndoială că a trece în anul curent prevederi bugetare din anul precedent, în împrejurările în care inflaţia se mişcă încet, moneda e stabilă, iar piaţa cunoaşte o desfăşurare normală, poate constitui o excepţie acceptabilă. Precizez: o excepţie şi nu o regulă.

Numai că la noi, nu în vremuri aşezate, ci în împrejurările fluctuante din acest timp de tranziţie, a devenit o regulă să se intre într-un an nou fără buget. Legiuitorul a anticipat acest pericol şi tocmai pentru a-l contracara a stipulat obligativitatea ca pentru fiecare cheltuială bugetară să se aprobe şi sursa de finanţare.

În condiţiile dezechilibrelor din economia românească, gama surselor de finanţare îşi modifică substanţial conţinutul de la un an la altul. În '96, factorii ce vor determina astfel de modificări sînt inflaţia (cu un ritm de creştere de 20%, potrivit prognozei oficiale), cursul de schimb leu-dolar (ce continuă să fie o necunoscută în ecuaţia economică), deficitul balanţei comerciale (şi mai greu de anticipat), profitabilitatea în economie (o altă mare necunoscută), dinamica vînzărilor (dependentă de dinamica salariilor şi de rata economisirii), plus deficitul bugetar, al cărui nivel va fi stabilit abia după ce se va şti cît de cît exact pe ce produs intern brut ne vom baza în acest an. În faţa atîtor posibile schimbări, devine clar faptul că sursele de finanţare în 1995 nu vor fi reproduse întocmai în acest an. Şi că nici structura cheltuielilor nu va fi asemănătoare. Din acest motiv, deşi Constituţia nu dă nici un ultimatum referitor la timpul în care ar putea fi adoptat noul bugt, lăsînd a se înţelege că bugetul anului precedent ar putea fi valabil în tot cursul anului curent, rămîne în vigoare restricţia dintr-o lege specială anterioară legii-legilor. Este vorba de Legea finanţelor publice, votată cu aproape un an înaintea Constituţiei, în care se stipulează că dacă Parlamentul nu a adoptat bugetul pînă la 31 decembrie, Guvernul este abilitat să-şi îndeplinească sarcinile ce-i revin potrivit bugetului anului precedent, dar numai o perioadă de... cel mult trei luni. Ceea ce înseamnă că actualul cabinet se află în faţa a două obiective cardinale cu scadenţă la 31 martie '96: încheierea accelerării privatizării şi obţinerea bugetului. În favoarea termenului de trei luni, din Legea finanţelor publice, pledează însăşi Constituţia, care în articolul 150 prevede expres: "Legile şi toate celelalte acte normative rămîn în vigoare, în măsura în care ele nu contravin prezentei Constituţii". Or, un ultimatum pentru adoptarea bugetului nu numai că nu contravine Constituţiei, ci este în spiritul ei. Chiar şi în litera ei, dacă avem în vedere obligativitatea aprobării surselor de finanţare pentru fiecare cheltuială în parte.

Toate aceste consideraţii capătă o însemnătate deosebită acum, la intrarea în februarie. Pentru că februarie este luna în care ne vom reaminti de buget. Luni se redeschid lucrările Parlamentului şi se cuvine ca dezbaterea "planului financiar" să fie prima urgenţă. Mai cu seamă că sînt de aşteptat furtuni în legătură cu repartizarea cheltuielilor, ce vor prelungi analiza bugetului în cadrul corpurilor legiuitoare. Inundaţiile din toiul iernii vor impune noi cheltuieli bugetare, neprevăzute în proiectul iniţial. E drept că se profilează în această privinţă şi un ajutor de la Uniunea Europeană, dar deocamdată probabil că se va recurge la amputarea cheltuielilor din alte domenii. Iată încă un motiv ca adoptarea noului buget să fie grăbită. Pentru a nu se trezi nimeni (cînd va fi prea tirziu) în situaţia de a se fi bazat pe finanţări pentru care nu mai există surse.

Adrian VASILESCU

Cui a folosit alianţa proguvernamentală?

Intrat în cel de-al patrulea an al existenţei sale de prim-ministru, Nicolae Văcăroiu l-a suspendat din funcţie pe Adrian Turicu, titular al portofoliului telecomunicaţiilor şi reprezentant al PUNR. In felul acesta, PDSR forţează contrareacţia partenerului său de cabinet şi încheierea etapei unei guvernări bipartite. Pînă acum, ameninţarea denunţării pactului de colaborare venea dintr-o singură parte, adică dinspre partidele aliate. Majoritarii au oblojit de fiecare dată orgoliile rănite sau imaginaţia agresivă a aliaţilor, plătind diferenţele de preţ adăugate periodic la "suma" avantajelor politice obţinută din start de formaţiunile cooptate la guvernare. La acest început de an electoral, cîştigătorii din 1992 au preluat iniţiativa avertismentelor şi a mutărilor decisive: dintr-un partid intimidat în permanenţă de aptitudinile şantajiste ale tovarăşilor de coaliţie, PDSR s-a transformat într-o formaţiune sigură pe sine, capabilă să intimideze şi să întoarcă şantajul, jucînd totul pe o singură carte. Apropierea alegerilor impune chiar şi celor slabi mimarea curajului, iar deţinătorii puterii au înţeles că nu au altă soluţie decît să-şi atace frontal partenerii, după ce ani de zile s-au mulţumit cu declaraţiile lor de fidelitate. Aşadar majoritatea parlamentară proguvernamentală nu mai există şi toate părţile semnatare ale mult lăudatului sau hulitului pact cvadripartit recunosc eşecul acestuia. Din punctul de vedere al electoratului opoziţiei au al opoziţiei înseşi, ruptura se produce prea tîrziu. Din punctul de vedere al admiratorilor "stabilităţii" şi al telespectatorilor îndrăgostiţi de discursul ultranaţionalist, ruptura se produce prea devreme şi prea violent. Dacă preşedinţii PRM şi aj PUNR greşesc şi exagerează acuzîndu-l de trădare de ţară pe Ion Iliescu, înseamnă că ei au putut greşi cu ani în urmă în privinţa lui Petre Roman, a minorităţii maghiare, a Convenţiei Democratice. Pentru alegătorul care a crezut în "sinceritatea patriotică" a alianţei proguvernamentale şi a detestat "politica antinaţională" a minorităţii parlamentare, felul în care "prietenia" dintre PDSR şi PUNR îşi găseşte sfîrşitul e la fel de bulversant ca revoluţia din 1989. Reperele naţionaliste se clatină şi, din păcate, nici una dintre formaţiunile parlamentare puternice nu a reuşit să le înlocuiască la timp, cultivînd - cum s-ar fi cuvenit şi cum ar fi cerut interesul naţional - încrederea în democraţie şi în statul de drept, nevoia de toleranţă şi de competiţie, seriozitatea instituţională şi normalitatea raporturilor politice. Campania electorală începe cu apeluri prezidenţiale la respectarea regulilor elementare de conduită civilizată, după ce minciuna sfruntată, calomnia la nivel înalt, atacurile sub centură şi scandalurile deşănţate au marcat activitatea parlamentară a coaliţiei de guvernămînt. Cinismul majoritarilor s-a întors împotriva lor: cu cît se apropie data alegerilor, cu atît calculele iniţiale se dovedesc fie ridicole şi inutile, fie periculoase şi antidemocratice. Orice alianţă politică e posibilă şi de necondamnat dacă ea reuşeşte să fie în acelaşi timp folositoare pentru partidul care o încheie şi benefică intereselor ţării. Indiferent de unghiul din care este privită, alianţa PDSR cu PUNR, PRM şi PSM n-a folosit la nimic: nici la consolidarea democraţiei, nici la reuşita programului de guvernare, nici la normalizarea relaţiilor cu ţările vecine de care România ar fi avut extrem de mare nevoie. Privatizarea a eşuat pentru că aşa au vrut partenerii principalului partid de guvernămînt, tratatele bilaterale cu Ungaria, Ucraina şi Rusia au fost blocate prin declaraţiile ultranaţionaliste ale liderilor PRM ori PUNR, legile cele mai importante pentru desfăşurarea campaniei electorale n-au fost încă dezbătute în Parlament pentru că aliaţii n-aveau nici un interes să contribuie la definitivarea lor în avantajul PDSR. Singurul cîştig rămîne consolidarea formaţiunii de guvernămînt, transformarea ei dintr-un conglomerat clientelar într-o forţă politică. Nu e oare acesta un cîştig minor pentru momentul istoric actual? Nu e o dovadă de prostie politică pe care o plăteşte însuşi statul român să cîştigi alegerile doar pentru a-i ajuta pe adversarii revoluţiei să-şi facă jocul şi să se creadă mai importanţi decît le-ar fi dat dreptul procentele obţinute la urne?

Legislatura actuală e pe sfîrşite şi inevitabilul inventar al activităţii parlamentare dirijate de PDSR scoate la iveală o mentalitate politică "tradiţională": majoritarii şi-au risipit timpul şi şansa iniţiativelor legislative ca şi cum ar fi fost la putere pentru vecie, deşi era clar pentru toată lumea ce se poate întîmpla cu "maşina de vot" în ultimul din cei patru ani ai guvernării. Am intrat în campanie electorală fără ca privatizarea să fi fost încheiată, dar şi fără Legea bugetului, fără Legea partidelor politice, fără Legea de reglementare a alegerilor locale şi generale. Partidul de guvernămînt nu poate fi judecat pentru aliaţele pe care le-a încheiat, nici pentru întîrzierea cu care s-a hotărît să le rupă. El e însă în mod clar vinovat pentru faptul că le-a încheiat şi le-a menţinut împotriva intereselor reformei, preferînd stagnarea politică evoluţiei de care ar fi avut nevoie întreaga societate românească.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Ceaţă şi noroi

Reportajele din Bosnia despre desfăşurarea trupelor NATO şi în special a contingentului american sînt destul de nostime. Este evident că în aplicarea acordurilor de la Dayton, toată lumea este hotărîtă să evite situaţiile umilitoare prin care au trecut Căştile albastre şi cei 20.000 de soldaţi americani, care au ordinul să riposteze, dacă sînt atacaţi şi dacă prevederile sînt încălcate, vor trebui să alcătuiască diferenţa specifică. Dar soldaţilor americani li s-a promis o misiune cu "zero morţi" şi preocuparea pentru securitatea propriilor oameni este mai evidentă decît cea pentru impunerea păcii. Excesul de prudenţă creează situaţii de haos: în timp ce comandantul unei companii staţionate în Germania făcea o ultimă verificare aeriană, autobuzele cu trupe au ajuns undeva în Croaţia - la multe mile distanţă de locul planificat al întîlnirii - vehicolele de luptă au apărut în altă parte a Croaţiei şi a durat ceva pînă ce, în condiţiile în care rîul Sava depăşise cotele de inundaţie, toţi au ajuns în Bosnia. După Germania şi Ungaria, soldaţii se uită cu mirare împrejur şi declară că n-au crezut să existe pe pămînt "un loc cu atîta ceaţă şi noroi". Educaţi în cultul performanţei, ei îşi îndeplinesc totuşi sarcinile stabilite conform orarului prevăzut: deminează drumurile, semnalizează terenurile minate, construiesc poduri urmăriţi de privirile sceptice ale fostelor Căşti albastre care şi-au reluat însemnele armatelor naţionale. Aceştia ştiu că greul de abia urmează, odată cu venirea primăverii.

Cu întîrzieri explicabile, partea militară a acordurilor este respectată: s-a efectuat retragerea armelor grele de pe liniile de încetare a focului, a început schimbul de prizonieri. Insistenţele părţii musulmane de a afla cu acest prilej ce s-a întîmplat cu miile de bărbaţi luaţi astă vară prizonieri la Srebrenica (despre care există mărturii concordante că au fost ucişi) au rămas fără un răspuns decis: "se vor face investigaţii". Transformarea armistiţiului în pace depinde, desigur, de soarta acestor investigaţii, dar şi a altora, în special însă de acceptarea formulei teritorial-politice, elaborate pe computerele de la Dayton. Cît ninge, e zăpadă şi noroi, va trebui să se vadă dacă republica Herzeg-Bosna se va dizolva în proiectata federaţie musulmano-croată şi în ce măsură sîrbii bosniaci vor accepta să fie o parte a Republicii Bosnia, după ce patru ani au luptat împotriva ei. Guvernării bosniace îi revine sarcina nu mai puţin dificilă de a dovedi sîrbilor şi croaţilor că vor colabora la exercitarea puterii, că nu vor fi consideraţi cetăţeni de categoria a doua. În această privinţă semnele nu sînt prea încurajatoare. Dacă de la încheierea acordurilor, liderii sîrbilor bosniaci, deasupra cărora atîrnă ameninţarea de a fi judecaţi pentru crime de război, dau mai puţine declaraţii şi apar mai rar la televiziune, locuitorii cartierelor sîrbeşti îşi părăsesc locuinţele, luînd şi morţii cu ei şi dînd foc caselor. Dincolo de declaraţii, partea musulmană pare să se împace cu acest proces. Chiar dl. Siladzic, demisionar din cauza deficitului de democraţie, a afirmat cu destulă răceală că el "crede în libertatea de mişcare" şi că ar vrea să-i "întrebe pe sîrbii care pleacă unde sînt foştii lor vecini ne-sîrbi? Mă preocupă mai curînd reîntoarcerea acestor oameni în cartierele pe care le-au părăsit".

Fragilul echilibru militar impus de superechipaţii militari americani depinde printre altele de deciziile lui Miloşevici şi Tudjman, actori politici cu imense resurse în interpretarea unor roluri opuse, de evoluţia conducerii din Rusia şi de campania electorală din Statele Unite. Dincolo de efectul de disuasiune produs de tancurile Abraham, se contează mult pe modalităţile de dirijare a banilor, pe împrumuturi şi ajutoare. Sprijinul financiar va fi îndreptat spre autoritatea centrală, sperîndu-se că astfel ea va deveni într-adevăr o autoritate. Trupele americane au venit cu termenul şi planul de retragere în buzunar: nu vor sta în Bosnia mai mult de un an, adică atît cît să poată contribui în mod eficient la gloria de lider al unei superputeri şi a preşedintelui Clinton în lupta pentru al doilea mandat. Este un răgaz prea scurt pentru consolidarea păcii. Analiştii cei mai optimişti speră însă că va fi timp suficient pentru ca, după plecarea americanilor, forţele europene din NATO să poată asigura în condiţii de securitate evoluţia paşnică a ţărilor de pe acest teritoriu plin de gropi comune. Ar urma, deci, momentul în care Europa să se poată dovedi capabilă să rezolve problemele care o privesc direct. Pentru că va mai dura pînă ce soldaţii americani vor înţelege unde au venit şi de ce. Unul dintre ei, un băiat de vreo 20 de ani din Arizona, spunea că el nu izbuteşte să distingă un bosniac de un sîrb şi nu înţelege unde sînt musulmanii. Ofiţerul care trebuia să-i spună că musulmanii sînt soldaţii armatei bosniace nu ştia nici el "unde sînt răii din acest război". Este evident că, şi după ce se va usca noroiul, ceaţa va mai persista.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Europa, mujicii, dreptul la terorism

În vinerea în care Hillary Clinton era interogată de un tribunal, soţul ei s-a întreţinut la telefon timp de 40 de minute cu preşedintele rus Boris Elţîn. **Cronica română** (luni, 29 ianuarie) pune aceste ştiri faţă în faţă, fără comentarii despre diferenţele de viziune ori de comportament democratic dintre cele două mari puteri ale lumii. În schimb, **cotidianul galben** constată "diferenţa de prezentare" a evenimentului. Pentru agenţiile moscovite, Elţîn "a precizat că a trimis un mesaj **foarte serios** omologului său american în legătură cu extinderea NATO, pe care o respinge fără discuţie". În anunţul oficial al Casei Albe, "subiectul NATO" nu a fost menţionat. În locul acestuia apare o ştire liniştitoare: "preşedintele rus a dat asigurări în legătură cu **ireversibilitatea** politicii de reforme în Rusia şi angajarea acestui stat pe calea democraţiei şi reformelor". Preocupat mai mult de "criza cecenă" decît de modul cum funcţionează cenzura la Washington, **Curierul naţional** îi dă cuvîntul lui Djohar Dudaev, într-un interviu reprodus după **Moskovski Komsomoleţ**: "În condiţiile actuale, în care aproape întreaga Cecenie este în ruine, nu ne mai rămîne decît să trecem pe teritoriul rus, unde să vă distrugem oraşele şi să vă ucidem cetăţenii. (...) Nu evit pericolele ci, dimpotrivă, le atrag spre mine. Uciderea mea ar oferi poporului cecen impulsul necesar pentru a depăşi o barieră psihologică şi a deveni, cu adevărat, crud şi necruţător împotriva Rusiei". "Gînd la gînd cu bucurie", sare în apărarea acestei idei (din colţul său de pagină) directorul cotidianului **Ziua**: "Sînt teroriştii cecenii, acest minuscul popor, care încearcă să supravieţuiască, rezistînd terorismului de stat rusesc? Şi chiar terorismului planetei Pămînt care închide ochii la crima Moscovei, condamnînd practic Cecenia? Eu cred că nici dacă aruncă Moscova în aer cecenii nu sunt teroriştii." Ameninţările lui Dudaev şi încurajările lui Sorin Roşca Stănescu nu tulbură bucuria "succesului european" a lui Boris Elţîn. În **România liberă**, Liana Petrescu e de părere că acesta "a primit un cadou la Strasbourg" şi că "pragmatismul Consiliului Europei" e o dovadă a persistenţei unei duble dileme: "cum se poate face reformă fără reformatori şi dacă revenirea la sistemul comunist este posibilă". Prea multe necunoscute în ecuaţia ruso-europeană pentru ca ea să nu dea "încă multe bătăi de cap" întregii lumi - îşi încheie analiza Liana Petrescu. În **Evenimentul zilei** imaginea devine mult mai clară, durerile se localizează pe continent, genurile (şi manifestările de putere) se împart conform neiertătoarei tradiţii: "Prin raportare la celelalte state din Est, statul rus e ca un cogeamite huliganul faţă de nişte micuţi obraznici. Intraţi în clasă, micuţii pot fi impresionaţi de domnişoara învăţătoare. Nu cred că vlăjganului, care-i statul rus, îi bate inima de emoţie, ca unui puişor speriat, la vederea domnişoarei învăţătoare numită Europa. Ditamai găliganul, dus deja la femei, el e în stare să-i dea domnişoarei învăţătoare cu catalogul în cap. Asta în cazul în care nu-i vine ideea s-o violeze!". Spaimele literaro-psihanaliste ale editorialistului Cristoiu rămîn fără ecou în departamentul diplomatic al cabinetului Văcăroiu: "MAE salută admiterea Rusiei în Consiliul Europei. Guvernul român îşi exprimă disponibilitatea de a colabora cu reprezentanţii Federaţiei Ruse în cadrul forumului de la Strasbourg, precum şi speranţa că prezenţa Rusiei în cadrul organizaţiei va contribui la dezvoltarea dialogului politic bilateral între România şi Rusia pe baza principiilor şi valorilor promovate de Consiliul Europei", scrie - negru pe alb şi în chenar roşu - **Vocea României** (luni, 29 ianuarie). "Micuţii" au, aşadar, şansa de a-şi exersa bunele maniere atît cu "domnişoara învăţătoare" care i-a tras îndelung de urechi, cît şi cu "ditamai vlăjganul" care le-a înroşit botul de-a lungul a cîtorva secole de "dragoste frăţească". **(E.Ş.)**

Este etnicul o substanţă?

Să presupunem că un popor încarnează o *esenţă* diferită de a vecinului său şi să admitem că cele două popoare sînt adversare. Atunci logica definiţiei prin esenţe pretinde să explicăm conflictul printr-un conflict de esenţe. Dacă, spre pildă, românii au fost în mod constant victima înţelegerii marilor puteri cu vecinii lor care voiau să îi piardă, atunci anti-românismul intră în esenţa acestora tot la fel de mult cum intră românismul în definiţia esenţei noastre. Este ca şi paradoxul substanţializării semitismului, remarcat de Hannah Arendt: dacă evreii sînt în mod etern şi substanţial urîţi, atunci anti-semitismul este justificat de chiar esenţa evreilor, căci aceasta implică în mod necesar un raport de ură între evrei şi populaţia-gazdă. Lecţia este următoarea: dacă îţi stabileşti o esenţă de victimă supusă agresiunii, atunci justifici implicit, *şi anume tot esenţial*, comportamentul agresor. La rigoare, dacă esenţa românilor este să fie victime ale înţelegerii dintre marile puteri (sindromul Malta/Yalta), atunci este şi în esenţa marilor puteri să ne victimizeze. Ceea ce se justifică prin esenţe este justificat ireversibil şi *sub specie aeternitatis*.

Deoarece substanţa se defineşte numai prin ea însăşi, o definiţie substanţialistă a popoarelor ar fi posibilă numai şi numai dacă ar exista o substanţă a propriului. Argumentul antisubstanţialist afirmă că, tocmai, nu există o substanţă a propriului, deoarece esenţa propriului conţine în mod inevitabil o prezenţă a "străinului". În timpurile noastre, propriul a fost determinat în mod instinctiv ca *etnic*, prin care s-a înţeles ceea ce reprezintă specificul cel mai ireductibil al unui popor. Statul etnocratic a fost definit la noi, între cele două războaie, ca fiind statul în care puterea şi fiinţa lui aparţin în mod radical unei singure etnii. Dar adjectivul *ethnicus* îl desemna, la scriitorii ecleziastici, pe păgîn, adică pe cel care era străin de credinţa creştină. Stolnicul Cantacuzino mai folosea încă acest sens al cuvîntului *etnic*, atunci cînd se referea la "poeticii ethnici în vremea elinilor". Trebuie să conchidem că propriul conţine în mod inevitabil străinul. Oricine va contempla catalogul de însuşiri pe care popoarele obişnuiesc să şi le dea singure, va observa că el este unul al diferenţelor faţă de altul. Orice "esenţă" substanţială a etniei este un catalog de comparaţii *polemice* (cînd raportul faţă de oglinda-referent este de contestare/înfruntare) sau *aprobatoare* (cînd raportul este de emulaţie). În cazul românesc, există un specific naţional emulativ cu romanii, cu dacii, cu germanii, cu francezii şi un altul polemic cu ungurii, cu turcii, cu grecii, cu bulgarii, cu ruşii (există şi părţi emulative cu ruşii) ş.a.m.d. Examinarea empirică sugerează că celălalt este inclus în definiţia propriului. Categoria de "străin" se află adînc concrescută în chiar interiorul noţiunii "pure" de popor. Se ştie că există predicate unice (*einstelliges Predikat*), de tipul "galben": cerul e galben, ceara e galbenă. Aici proprietatea e unică, pentru că se aplică identic: în acelaşi mod este galben şi cerul (musonului, toamna, în India) şi ceara (de seu). Specificiul naţional nu este un *einstelliges Predikat*, ci un *zweistelliges Predikat*: se referă întotdeauna la două lucruri simultan: "X are proprietatea ∑, întocmai ca şi Y". Cînd se spune despre români că sînt ospitalieri, implict este definit şi *faţă de cine* suntem noi mai ospitalieri. Modelul nemărturisit este o referinţă polemică (sau emulativă) permanentă.

Din punct de vedere teoretic, cred că *a fi român* nu este ceva de natura unei esenţe cu un conţinut anume, ci ceva *formal*. Dacă *a fi român* ar fi definit o esenţă, atunci ar fi existat un singur mod de a fi *român*: dacă am fi optat pentru formula "a fi român = ţăran român", atunci orice altă opţiune profesională ar fi trebuit să pună în discuţie românitatea, ceea ce este inacceptabil. La rigoare, intelectualul ar fi fost mai puţin român decît ţăranul (şi reciproc, pentru opţiunea inversă). Tocmai datorită faptului că nu este o substanţă imuabilă, *a fi român* este compatibil cu orice statut social, profesional şi intelectual – fără alterare. Prin urmare, *a fi român* nu poate fi decît un anumit mod de a fi, de a trăi, şi nu o substanţă, *o essentia*, care, se ştie, reprezintă esenţa unui lucru care e determinat prin anumite trăsături imuabile (indiferent dacă acest lucru există sau nu în realitate). Or, dacă *a fi român* nu se determină ca *essentia* (sub formă de *realitas* sau *quidditas*), "românitatea" trebuie atunci înţeleasă ca *existentia*, ca pură realitate/stare de fapt. În sens medieval, dacă a fi om este o esenţă, a fi român (sau orice altă etnie) este un accident. Într-adevăr, "român" este o însuşire care nu e conţinută analitic în subiectul om; "românitatea", prin urmare, este o calitate secundară (asemeni gustului sau mirosului) şi nu o substanţă. Care este scara fiinţei, în cazul omului? Ca să devii *ceva determinat* (un român, un grec, un ungur), trebuie să treci prin mai multe ramificări. Om sau înger? Om. Cînd? Unde? Care loc anume? Ce părinţi? Ce religie? – şi aşa mai departe. Calitatea de om o precede pe cea de român, căci, în ramificaţia care pleacă de la Dumnezeu, a fi om este mai universal decît a fi român, care este un accident. (E important să înţelegem că a fi român nu este tot una cu a fi întrupat. Dacă nu ar exista o limbă română şi, pe cale de consecinţă, o cultură română, nu ar exista români. Eu îmi exercit faptul de a fi om prin intermediul persoanei mele sensibile, în care sînt ca şi înşurubat. Această înşurubare va dispărea numai odată cu dispariţia mea fizică. A fi român este ceva care poate dispărea şi înainte de moartea fizică. Să încercăm să răspundem la întrebarea: ce însemna oare a fi fost român pentru Mateiaş Corvinul?)

Sensul argumentului antisubstanţialist este că piramida lumii *trebuie* să aibă vîrful orientat în sus, spre Dumnezeu. Dimpotrivă, poziţia substanţialistă în chestiunea specificului naţional implică un model al lumii răsturnat: la rigoare, dacă etnicul este o substanţă, atunci Dumnezeu trebuie să fie un simplu particular.

H.-R. PATAPIEVICI

În ultimul an am remarcat un număr crescînd de polemici pe tema naţionalismului şi a identităţii naţionale româneşti. Ele au meritul că ne obligă să dezbatem o chestiune asupra căreia unitatea noastră de vederi părea implicită – fără însă ca ea să existe. Ca şi dezbaterea dreapta-stînga, de care e indisolubil legată, dezbaterea asupra problemei naţionale a fost amînată din cauza adversarilor comuni, naţionaliştii comunişti. Ca într-o oglindă sofisticată, dar nu mai puţin superficială, exagerările naţional-comuniştilor au primit un răspuns la fel de neglijent, la fel de aproximativ, la fel de reactiv la cerinţele politice ale realităţii imediate şi de indiferent faţă de adevăr. Poate ancheta de faţă să fie un început de aprofundare a acestei chestiuni. Pretextul ei – polemica Andreescu-Paler-Paleologu, deşi clarifică unele poziţii, nu realizează totuşi două lucruri: nu se raportează la cadrul conceptual actual al discuţiei despre naţionalism/xenofobie şi nu se suprapune nici dezbaterii tradiţionalişti-modernişti. Poziţiile individuale ale actorilor ei pot fi situate pe o scală pe care putem încerca să o schiţăm, deşi la o primă vedere este opoziţia dintre conservatorismul burghez moderat şi socialismul internaţionalist. Dar, înainte de aceasta, aş vrea să enumăr cîteva dintre ideile importante pe care dezbaterea naţională asupra subiectului le ocoleşte cu insistenţă.

Diferenţa dintre naţionalismul est-european şi cel vest-european

Majoritatea autorilor cad de acord că naţionalismul vest-european şi cel est-european sînt specii diferite, deşi cel de al doilea încearcă să importe modelul de succes al primului. Cred că nu există obiecţii serioase la clasificarea lui Gellner în cele "trei zone temporale ale Europei", prin care noi cădem în "a treia zonă", cea a naţiunilor "întîrziate", poate chiar neterminate. Naţionalismul este un fenomen de masă, nu unul al elitelor, astfel că proiectul naţional al unei elite româneşti restrînse, absolut admirabil, păstrează tot timpul această tuşă de nefinisat. La noi, "naţionalismul a început cu etnografia, pe jumătate descriptivă, pe jumătate normativă, o operaţie de salvare şi de inginerie culturală combinată", cum scrie Gellner. Dincolo de efortul unei elite pentru a inventa naţiunea română din elemente preexistente destul de sărace, nu existau condiţii economice şi de dezvoltare care să favorizeze comunicarea socială în cadrul unui teritoriu cît mai accesibil, acest motor al naţionalismului (Karl Deutsch). Dacă Weber a dovedit că ţăranii francezi au devenit cetăţeni francezi abia la finele secolului XIX, după cîteva secole de centralizare, care putea fi situaţia în Principatele de abia unite, unde Regele Carol visa să facă români din moldoveni construind o linie ferată Iaşi-Bucureşti, iar învăţătorii naţionalişti se plîngeau că ţăranii se recomandau "creştini" şi nu "români"?

Regele pornise pe calea cea bună: căilor ferate aveau să le urmeze dezvoltarea unei reţele de învăţămînt cu un curriculum cît mai unitar. Condiţia fundamentală a cetăţeniei este alfabetismul, şi la acest capitol România avea enorm de lucru: de abia comunismul avea să reuşească în bună măsură rezolvarea acestei probleme. *Oricît de paradoxal, de abia comunismul a desăvîrşit proiectul naţional, reuşind pentru prima oară diseminarea în masă a ideii naţionaliste. Această idee este firească pervertită faţă de naţionalismul burghez, care se însoţea de dorinţa construcţiei unor instituţii politice democratice şi mai ales a unei clase de mijloc autohtone.*

În aceste cîteva rînduri am oferit deja o explicaţie, şi aceasta este de fapt o opţiune între explicaţiile deja propuse. Acest tip de raţionament "developmental" mi se pare mai adecvat pentru explicarea diferenţei dintre naţionalismul estic şi cel vestic european (adăugînd o întreagă altă categorie de explicaţii pentru a lămuri decalajul de dezvoltare economică şi socială între cele două regiuni), decît explicaţia lui Peter Sugar, care califică naţionalismul românesc drept "birocratic" (vrînd să spună de stat) şi consideră că doar naţionalismul ceh este asemănător celui vest-european, adică de tip burghez. Chiar dacă burghezia românească era mai redusă numeric (şi mai puţin burgheză) decît cea cehă, proiectul naţional românesc are indiscutabil şi această tentă burgheză, de construcţie a unui sistem politic concomitent cu construcţia unei naţiuni. Explicaţia lui Gellner, pe de altă parte – care arată că regiunii noastre i-au lipsit atît marile unităţi politice preexistente, ca Imperiul Carolingian în Vest, care să devină un ideal politic (contrazisă de Iorga, cu argumente destul de convingătoare, în *Bizanţ după Bizanţ*) cît şi acele

„Autonomi"

"High Cultures" care să încerce cu timpul să-şi aproprieze un stat (Cioran era adus la disperare de aceeaşi concluzie) – mi se pare pur constativă şi ca atare nesatisfăcătoare. Dacă luăm Anglia ca model exemplar (prima naţiune, primul sistem politic democratic etc.), explicaţia cea mai frecventă este aceea a izolării binecuvîntate englezeşti, care a permis această dezvoltare. Fără a generaliza această explicaţie, diferenţa dintre Vestul şi Estul continental nu este totuşi diferenţa între durabilitatea construcţiilor de orice tip, iar aceasta nu este consecinţa unui plasament geografic (căruia i se adaugă nenumărate alte cauze, în timp) şi a unor mişcări istorice de migraţii? Cine poate fantaza cum ar fi arătat Estul Europei dacă turcii nu veneau, lăsînd Imperiul Bizantin centrul dominant de putere în această regiune? *Nu e exagerat să speculăm că acesta s-ar fi desfăcut treptat în unităţi mai mici, cum s-a întîmplat cu cel carolingian, care ar fi radiat un model statal în imediata lor vecinătate, astfel că am fi avut primele condiţii pentru naşterea statelor-naţiuni în Estul Europei.* Din acest motiv privesc cu neîncredere aceste explicaţii pur post-factuale care împart naţionalismul într-unul "firesc" şi "bun", occidental (englezii triumfînd prin distrugerea proiectelor naţionale scoţian şi galez şi cedînd greu şi incomplet în faţa celui irlandez), şi într-unul est-european, pur etnic (deşi autori ca Greenfeld admit că naţionalismul de tip etnic colectivist caracterizează nu doar regiunea noastră, ci şi Germania şi, într-o oarecare măsură, Franţa), rău. E desigur deplasat să te apuci astăzi să asimilezi minorităţi, în condiţiile în care stadiul de dezvoltare a Occidentului nu mai permite acest lucru. Ce uită însă unii teoreticieni este că Occidentul a ajuns – parţial – la acest stadiu post-naţional trecînd prin perioada statului-naţiune şi că a ajuns la statul-naţiune asimilînd brutal (sau chiar eliminînd) pe acele minorităţi care îi rezistau. Stadiul de dezvoltare a noilor state est-europene după Versailles era unul de formare şi consolidare naţională, prin care Occidentul trecuse cu mult înainte. A cere – perfect întemeiat – statelor est-europene să cultive diferenţa minorităţilor lor era atunci, şi este şi astăzi, o cale de a le cere să-şi suspende un proiect naţional neterminat, să sară o etapă de dezvoltare, de a copia Occidentul, fără ca realitatea lor să fi ajuns la nivelul celei occidentale. Cehii nu au înţeles că nu mai au dreptul de a aplica proiectul naţional de tip occidental faţă de sudeţi şi au plătit acest lucru prin pierderea statului lor în 1939, fără ca Occidentul să le ia partea. *Situaţia de astăzi din Republica Moldova, comparabilă, oricît de surprinzător ar părea, cu cea a Republicii Cehoslovace interbelice, arată că acolo unde minorităţile găsesc sprijin politic extern considerabil (Rusia, respectiv Germania) împotriva majorităţii proiectul statal devine imposibil.*

Starea actuală a proiectului naţional românesc

La întrebarea "cînd devine o naţiune naţiune", un răspuns aproximativ este că atunci cînd există o conştiinţă naţională de masă.

Or, este limpede că această conştiinţă naţională de masă nu a existat la noi niciodată: pe de o parte, din cauza analfabetismului, care împiedica propagarea în masă a proiectului central, cu temele şi stereotipurile sale fundamentale, pe de alta, paradoxal, datorită realizării României Mari. Succes al proiectului naţional, România Mare nu are timp să devină şi un succes al naţionalismului. Cele două Românii, a elitei şi a masei analfabete (între care punţile sînt fie absente, fie destul de artificiale), devin după 1918, cum remarca Iorga în 1931, mai multe Românii. Clivajului social/educaţional i se adaugă noi clivaje: culturale (regatul faţă de secesioniştii Kakaniei), etnice (procentul minorităţilor creşte de la 9% la 24%), religioase (creşte mult numărul românilor de alte confesiuni, precum şi al minoritarilor). În plus, civilizaţia ţărănească, un stadiu de dezvoltare, este confundată cu civilizaţia românească în general (pentru a ascunde subdezvoltarea) şi apare un naţionalism agresiv opus modernizării, care inventează o arhitectură a casei ţărăneşti acolo unde edictele lui Carol I se străduiau să împiedice ţăranii să mai construiască bordeie şi case de chirpici, stabilind pedepse severe. În concluzie, putem spune că procesul de autodefinire al naţiunii române este întîrziat şi că, atunci cînd porneşte, în ceasul al doisprezecelea, este repede autolimitat de bariera

şi „fundamentalişti"

enormă a analfabetismului şi că reuşeşte să realizeze idealul său doar imcomplet: nu suprapunerea o cultură-un stat, ci doar suprapunerea o limbă-un stat. Cultura şi conştiinţa naţională, cu tot efortul inginerilor sociali, rămîn captive într-un fragment minoritar şi nu ajung ale majorităţii niciodată. Comunismul va prelua această majoritate analfabetă şi va reuşi destul de uşor – tocmai din cauză că aceasta nu era parte veritabilă a conştiinţei naţionale – să o lipsească de puţina ei memorie colectivă. *Ceea ce dispersează în mase comunismul este însă un naţionalism care nu mai are nici o legătură cu tradiţia – la a cărei distrugere lucrează intens –, un naţionalism funcţional, vulgar, parvenit, ca proiect de autojustificare a clasei conducătoare. Regimul comunist are însă mijloacele – pentru prima dată – de a disemina ceea ce devine o ideologie naţionalistă fără proiect naţional (nu se suflă o vorbă despre Basarabia decît foarte tîrziu).* Moştenitorii acestei ideologii sînt naţional-comuniştii care, la rîndul lor, au ignorat Basarabia atunci cînd reunificarea ar fi fost un proiect posibil – între august şi decembrie 1991 – preferînd să se concentreze asupra pericolului de a pierde Ardealul. Moştenitorii proiectului naţional burghez sînt cei care văd şi astăzi, ca şi întotdeauna, crearea unei clase de mijloc autohtone drept cale indispensabilă pentru refacerea naţiunii române. În sfîrşit, moştenitorii tradiţionalismului (cu toate variantele sale poporaniste, legionare etc.) sînt cei care redescoperă azi valoarea primordială a civilizaţiei ţărăneşti (între timp moartă de-a binelea) şi calitatea de "popor ortodox ales" a românilor, subînţelegîndu-se că acela care nu e ortodox (e greco-catolic, catolic, ateu, protestant etc.) nu e român sau cel mult unul de clasă inferioară. În sfîrşit, Basarabia, nerealizarea cantitativă – după cele calitative – ale proiectului naţional românesc, nu e un subiect mai puţin sîcîitor. Basarabia nu e un "stat independent" care oropseşte bietele minorităţi rusofone (cine susţine aberaţia asta n-a pus niciodată piciorul la Tiraspol sau n-a vizitat Muzeul Naţional Găgăuz, plin doar de secere şi ciocane pe fond roşu şi de titluri de erou al muncii socialiste obţinute de fruntaşii găgăuzi naţionalişti care, firește, nu vorbesc limba găgăuză, preferînd să comunice în rusește, sau n-a remarcat amănuntul semnificativ că în timpul conflictului armat Transnistria minorităţii rusofone avea de toate – combustibil, tancuri etc. –, în vreme ce la Chişinău gazul a fost tăiat luni de zile de puternicii prieteni ai "minorităţilor" de la Răsărit...). Basarabia e o nenorocită de provincie dependentă de Moscova economic, în care populaţia e împărţită cam ca în România, şi bineînţeles că cei educaţi, români, europeni etc. sînt mai puţini (Basarabia mică). E culpabilizant la maximum să ne gîndim cît de puţin putem face pentru ei – mai puţin apelul de a emigra la noi, pe care l-am lansat de mult (salvarea individuală), dar a construi o teorie în care să hotărîm că e criminal dacă nu-i lăsăm în voia soartei, în vreme ce, pe altă parte, guvernul de la Budapesta e perfect întemeiat să poarte de grijă maghiarilor de peste hotare, nu mai ţine nici măcar de internaţionalismul socialist al lui Vladimir Socor (care, cu umor involuntar, dădea modelul găgăuz ca exemplu pentru restul Europei), ci de aberaţie intelectuală. La urma-urmei, asta ar fi ca şi cum Occidentul ar spune: e criminal să ne mai interesăm de România, să încercăm să o integrăm, cînd majoritatea de acolo de fapt nu vrea să audă de Europa, ar băga în lagăre pe homosexuali şi ar gaza pe ţigani etc. Dacă aşa ceva s-ar întîmpla, minoritatea prooccidentală din România ar urla că e trădată şi că în numele valorilor universale ale democraţiei nu poate fi lăsată în voia soartei. Ce să mai spună minoritatea prodemocratică şi proromânească din Basarabia – se întîmplă că ele coincid – cînd aude din România un asemenea discurs, care de altfel s-a revărsat zeci de ani de pe canalele propagandei sovietice?

Pe scurt, oricît ar fi ea „a nuisance", Basarabia "mică" e o răspîndere a noastră şi – un stat sau două state (un MP englez de la Strasbourg i-a sugerat lui Snegur să ridice în centrul Chişinăului o statuie a lui Ribbentrop şi Molotov, părinţii statului moldovenesc) – trebuie asumată. Asumarea în mod matur, fără abordări de tip "Cîntarea României", este binevenită şi pentru formarea noastră ca adulţi. Un copil de 14 ani se maturizează mai repede dacă îi repartizezi între răspunderi pe fratele lui de opt.

Naţionalisme concurente şi conflict etnic

Putem defini ca naţionalism orice mişcare de autodeterminare a unei minorităţi? Nu. Dar o mişcare care are drept scop regăsirea statului care să cuprindă toţi cetăţenii de aceeaşi naţionalitate, chiar şi pe cei din statele vecine, este evident o mişcare naţionalistă. În acest sens nu putem disocia naţionalismul de la Budapesta (declaraţia lui Antall că este prim-ministrul tuturor maghiarilor, chiar a celor din diaspora) de mişcarea autonomistă/autodeterministă a maghiarilor din România, şi disocierea ei perpetuă de către analiştii opoziţiei (pentru a se deosebi de naţionaliştii comunişti) a fost o eroare intelectuală. Pentru că acestea două sînt legate. Orice proiect de obţinere a autonomiei administrative (self-government) se poate transforma într-un proiect secesionist în condiţii favorabile secesiunii (Horowitz: 1985), şi cel al maghiarilor din România nu face excepţie (Pippidi: 1992).

În ce priveşte însă naţionalismul maghiar, există o distincţie importantă faţă de cel român. Astăzi naţionalismul este mult mai în declin în Ungaria decît în România, cu alte cuvinte acolo reprezintă mai puţin un fenomen de massă. Există organizaţii foarte active, unele parte a statului, altele independente de stat (totuşi partide politice importante), care desfăşoară o activitate revizionistă importantă, dar nu există un curent revizionist considerabil al opiniei publice, aşa cum în România există, la rigoare, un lesne de mobilizat sentiment public antimaghiar. În sfîrşit, statul maghiar, mai ales de la venirea la putere a post-comuniştilor, este mai puţin implicat în proiectul naţionalist decît statul român.

Autonomia este invocată ca procedură eficace – unica – împotriva asimilării. Pentru mobilizarea comunităţii lor, liderii minorităţii fac apel la fobia *extincţiei*, comună multor mişcări naţionaliste fără stat, mai ales în Africa, dar şi în Quebec (Horowitz: 1985). Ar rezolva însă autonomia şi self-government-ul problemele? Probabil că nu. Aşa cum dispariţia ameninţării sovietice şi supraintegrarea realizată prin acorduri de piaţă comună (CE în Europa, respectiv NAFTA în America) au dus la amplificarea unor naţionalisme etnoregionale care păreau amorţite de multă vreme – exemplul cel mai spectaculos fiind Quebecul – situaţia favorabilă unei secesiuni pentru o comunitate maghiară autonomă din cadrul statului român ar putea apărea deîndată ce România va fi integrată în UE şi NATO, deci desprinderea nu ar mai implica mari schimbări. Cu aceasta nu vreau cîtuşi de puţin să spun că asemenea dezvoltare este iminentă sau măcar foarte probabilă, ci doar că aceia care consideră că: 1. *drive*-ul secesionist nu există; 2. acesta nu va avea condiţii de realizare în Europa acordului de la Helsinki se înşală total.

Or, România, fiind încă în faza de consolidare a proiectului său naţional (de altfel de două ori neîmplinit dacă luăm în considerare Basarabia), este pur şi simplu încă prea nesigură pentru a arăta faţă de acest naţionalism maghiar toleranţa pe care ar avea-o un stat-naţiune mai vechi şi pe deplin consolidat. A nu vedea acest lucru şi a nu-l discuta pe faţă înseamnă, pur şi simplu, a continua să faci cadou naţionaliştilor comunişti o formidabilă sursă de legitimare.

Scala de naţionalism

Din păcate, o cercetare amplă la nivel naţional pe tema naţionalismului nu avem. O scală a etnocentrismului/naţionalismului la români ar trebui să plece de la extrema "Românii au supravieţuit în istorie în ciuda tuturor popoarelor care le-au vrut răul" şi "Minorităţile naţionale sînt un pericol perpetuu pentru statul român", "Românii sînt mai talentaţi decît alte popoare", trecînd prin "România modernă era o societate multiculturală, mai multe etnii şi culte religioase aducîndu-şi contribuţia la cultura României Mari" sau "România de azi are nevoie să păstreze diversitatea culturală a cetăţenilor ei" pînă la "Aspiraţia românilor la reunificarea cu Republica Moldova este comparabilă cu tentativa Germaniei de a anexa Austria în 1938", "Este cu totul justificat ca în Europa anului 2000 o comunitate etnică să poată secesiona în mod liber din statul-mamă sau în orice caz să se autoguverneze aşa cum crede de cuviinţă" etc. Pe o asemenea scală, care ar avea vreo sută de itemi, poziţiile participanţilor la această anchetă s-ar putea arăta mai nuanţat şi mai precis, de la naţionalismul şovin şi xenofob la internaţionalismul socialist şi anarhism.

Cele două extreme ale scalei ne arată chipuri deopotrivă de periculoase şi, în acelaşi timp, straniu de asemănătoare. Pentru că între tinerii naţionalişti ruşi pe care Lunghin ni-i înfăţişează ca pe nişte sălbatici în *Luna Park* şi tinerii maghrebini care fac praf blocurile din suburbiile pariziene în care locuiesc, considerînd că e obligaţia statului francez să rezolve problemele lor, nu e, la drept vorbind, mare diferenţă. M-aş referi la primii, numindu-i fundamentalişti (ai tradiţiei naţionale, religioase etc.), deoarece termenul clasic de etnocentrici ar exclude alte diferenţe decît cea de etnie, care joacă roluri considerabile. Hans Magnus Enzensberger se referă la cei din urmă denumindu-i autonomi, pentru a arăta autonomia lor faţă de orice tradiţii sau valori. Fundamentaliştii şi autonomii, extremiştii scalei noastre au, de fapt, şi unii şi alţii, grave probleme de identitate. Unii nu au valori deloc, iar alţii nu au valori proprii, ci asumate mecanic, fără o regîndire, ceea ce nu e cu mult mai bine. Atît autonomii, cît şi fundamentaliştii sînt profund antioccidentali şi anticapitalişti – capitalismul fiind considerat o invenţie occidentală. De asemenea, ambele categorii sînt – firește – fanatic antiliberale, concepţia lor de guvernămînt variind de la dictatură la anarhie. Normalitatea socială are însă nevoie de oameni cu o identitate bine stabilită, clădită pe un sistem de credinţe, valori şi reprezentări cît mai coerent, descoperite prin socializare, dar verificate prin experienţa personală. Acesta este însă un ideal greu de atins.

În urmă cu doi ani, cînd societatea "Timişoara" mi-a făcut cinstea de a-mi acorda un premiu pentru analistul politic "cel mai" din 1994 – împiedicată fiind să asist la ceremonie – prietenul şi, pe atunci, şeful meu, Cornel Nistorescu, s-a însărcinat să mă reprezinte. El a citit din partea mea un text care avea scandalosul titlu de "Elogiu României mici". Prin România mică înţelegeam populaţia democrată, tolerantă, prooccidentală etc. În România mea mică vedeam şi văd încă depozitarea tuturor valorilor româneşti, de la toleranţa faţă de diferenţă la asumarea proiectului naţional românesc, care nu e un proiect "teritorial", ci de "conştiinţă a identităţii". România mică nu e o Românie de autonomi care vrea în UE ca să copieze valorile birocraţilor de la Bruxelles (cîte or fi avînd), ci se vrea în Europa spirituală, pentru că – printre altele – aceasta e calea de întoarcere spre România adevărată, acea Românie a tuturor diferenţelor descrisă de Mateiu Caragiale în "Craii...", armonios sintetizate într-o combinaţie unică.

Alina MUNGIU-PIPPIDI

Geo-politică sentimentală

Am citit într-un editoral din *Adevărul* că nemţii nu ne-au iubit pe noi românii niciodată. Era vorba de felul cum presa germană a tratat subiectul bandelor de spărgători români care operează pe teritoriul Germaniei. Ziariştii de acolo făceau, într-adevăr, speculaţii de-a dreptul fanteziste despre tabere de pregătire specială şi despre implicarea unor foşti ofiţeri de securitate, coordonaţi de o înaltă figură a politicii de la Bucureşti (ai spune mai curînd că nemţii se tem de răul care ar veni de la noi). Dar ceea ce n-am înţeles este amărăciunea comentatorului, care a transformat un caz de frivolitate jurnalistică, într-unul de geo-politică sentimentală.

De fapt, cam aşa e cea mai mare parte a presei de la noi, plină de năzăriri surprinzătoare ce nu pot fi înţelese decît ca expresii fragmentare ale unei specii de naţionalism lipsit de elan. E o evidenţă că nu avem ideologi naţionalişti, cu toate că despre naţionalismul nostru vorbim pînă la saţiu. Există numai autori care, cînd şi cînd, se inflamează pe o temă sau alta, stigmatizînd pe cei bănuiţi că ar ofensa demnitatea noastră naţională. Iarăşi, dacă ar fi să fişăm cu hărnicie cam tot ce a apărut în ultimul timp în publicaţiile noastre de mare tiraj (las la o parte cîteva gazete imunde în care ura ţine loc de coerenţă), nu cred că am putea reface o ideologie naţionalistă articulată. Peste tot găseşti doar cioburi de naţionalism pe care, dacă te simţi chemat să-l combaţi, trebuie mai întîi să-i găseşti tu însuţi presupoziţiile şi să-i refaci coerenţa, căci altfel nu ai, la drept vorbind, ce combate. Nu poţi polemiza cu o exclamaţie. Aşa se face că ne aflăm în situaţia ca o expresie coerentă a naţionalismului să apară (sub formă de citat) doar în discursul antinaţionalist. Cine spune astăzi că se cam exagerează cu pericolul naţionalist, interpretează probabil în felul său observaţia de mai sus, şi anume că naţionalismul există pe deplin exprimat numai în discursul adversarilor. De aici şi impresia de inconsistenţă. Naţionalismul pare lipsit de vigoare, pentru că îi lipseşte voinţa de afirmare intelectuală pe care o are în schimb antinaţionalismul. Pare încă o dată ciudat dacă spun că discursul antinaţionalist este astăzi la noi mult mai agresiv decît cel naţionalist şi, într-un fel, mai monoton, pentru că invocă mereu aceleaşi argumente. Dimpotrivă, naţionalismul acesta de care am vorbit mai sus nu are nici o disciplină, e spontan şi se contrazice pe sine în acelaşi paragraf. El nu are nevoie de argumente, ci de prilejuri. Dar dacă în principiu naţionalismul e dezavantajat de lipsa unei articulări teoretice, de aici el îşi trage şi avantajele. Naţionalismul acesta e popular, face parte din limbajul de zi cu zi şi e mai curînd un set de stereotipii activate în anumite împrejurări. E un peisaj relaxant, pentru că e dinainte cunoscut şi pentru că nu te obligă la nici un efort. Ziarele noastre, intrate practic de la bun început în competiţia de piaţă, au înţeles regula simplă că cititorul trebuie să se regăsească în paginile lor şi i-au venit în întîmpinare cu lucruri care îi erau familiare.

Horaţiu PEPINE

Naţionalism vs. Cosmopolitism: ce nu scriu gazetele

În vara anului 1990, Katherine Verdery, profesoară de antropologie la prestigioasa Johns Hopkins University din Baltimore, mi-a pus pe masă manuscrisul cărţii pe care tocmai o încheiase, **National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania.** O cunoşteam pe autoare din anii '80, citisem şi recenzasem prima sa carte, **Transylvanian Villagers,** precum şi primele versiuni ale unor capitole din cea nouă, discutasem îndelung diversele sale teze. Am parcurs cît am putut de repede manuscrisul, l-am găsit excelent şi, crezînd în utilitatea lui pentru rafinarea discuţiei româneşti despre tribulaţiile identităţii naţionale sub regimul comunist, am hotărît să-i găsim un traducător. În fine, realizată de soţia mea, Mona Antohi, şi de mine, versiunea românească (din care am eliminat, cu acordul autoarei, un capitol şi nişte note adresate prea net unui public internaţional) a apărut la Editura Humanitas în 1994, sub titlul, considerat de editor mai comercial, **Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu.**

Acum, în ianuarie 1996, tind să-i dau dreptate retrospectiv domnului Gabriel Liiceanu, directorul Editurii Humanitas, care se arătase din capul locului sceptic în privinţa impactului public al cărţii în chestiune: deşi tirajul pare epuizat, lucrarea a avut parte de foarte puţine recenzii competente şi citări în contexte relevante. Ca şi cartea lui Claude Karnoouh, **L'Invention du Peuple. Chroniques de Roumanie**, tradusă de Carmen Stoian şi apărută la Humanitas sub titlul fantezist **Românii. Tipologie şi mentalităţi**, volumul lui Katherine Verdery a fost discutat mai ales de cercurile intelectuale autohtoniste, legatare ale naţional-comunismului. Astfel, recepţia unei construcţii academice de înalt nivel (**National Ideology...** a devenit lectură obligatorie în mari universităţi occidentale, a fost aclamată de specialişti şi a cunoscut în 1995 o reeditare în *paperback;* autoarea a fost decan al facultăţii sale, e disputată de universităţi de elită, editori şi asociaţii profesionale, a fost invitată pentru faimoasele Morgan Lectures, maxima onoare la care poate spera un antropolog american) se reduce la cîteva semnalări superficiale şi la o campanie de discreditare ce include deopotrivă tirade protocroniste, acuzaţii de spionaj şi vulgarităţi. Ca şi cum ar fi fost recomandată ca temă de seminar la un curs interjudeţean de reciclare pentru cadrele Ministerului de Interne.

De ce se întîmplă aşa?

În opinia mea, explicaţia ţine de situaţia generală a culturii noastre contemporane, aflată într-o profundă criză de orientare şi comunicare. La şase ani după ce contactele directe cu străinătatea s-au liberalizat, sistemul cultural românesc nu a reuşit încă să se racordeze cu adevărat la mişcarea de idei internaţională. Excepţiile individuale nu lipsesc, după cum nu lipsesc nici domeniile în care sincronizarea intelectuală cu Occidentul e aproape ideală: dintre disciplinele umaniste, studiile literare - care, din motive ştiute, au conservat standarde profesionale înalte şi sub comunişti - sînt dovada cea mai bună în acest sens. Totuşi, ansamblul sistemului cultural românesc nu a ieşit din inerţia propriei paradigme construite în izolare. E adevărat, se traduce enorm, ca într-un spasm al arderii etapelor: dar traducerile sînt frecvent neglijente sau chiar proaste, fiindcă puţinii traducători buni se grăbesc, în luptă cu tarifele ridicole ale muncii lor şi cu impozitul de 40%, iar editurile nu pot apela sistematic la specialişti pentru traducerea unor texte dificile, resemnîndu-se cu persoane (cu pregătire lingvistică adesea precară) total străine de domeniul din care traduc; de pildă, nu ştiu să existe multe proiecte colective care să pregătească versiuňea românească a unor opere complete, sau a unor domenii, pe baza unui lucru de echipă care să tranşeze dilemele interpretative şi să regularizeze echivalenţele termenilor tehnici; rezultatele traducerilor abundente şi haotice sînt, între altele, confuzia, ratarea sensului, amplificarea zgomotului de fond al unei culturi ce pare mai preocupată să bifeze cum-necum titlurile bibliotecii refuzate de comunişti decît să importe - desigur, mai modest, mai puţin "creator" - structuri şi conţinuturi intelectuale coerente. E iarăşi adevărat că acum românii circulă mult în străinătate; dar majoritatea călătorilor se deplasează de scurte perioade, în locuri aleatorii, unde se întîmplă să obţină invitaţii; dacă stau puţin, stau puţin în biblioteci, iar pentru librării nu au bani; ei rămîn astfel tot la discreţia traducerilor. Practic, singura modalitate promiţătoare de contact intercultural este sejurul îndelungat ca student, cercetător sau profesor; dacă oaspetele român e bine integrat profesional, cît de cît integrat social şi nu acuză tulburări de inserţie care să-i transforme frustrările în resentiment, atunci "reciclarea" reuşeşte. Din păcate, asemenea reuşite sînt rare. Să sperăm că în anii viitori ele se vor înmulţi, iar efectul lor public va creşte.

Maniera în care publicaţiile noastre dezbat chestiunile culturale şi politico-ideologice ale naţionalismului şi cosmopolitismului dă măsura întreagă a fenomenului descris mai sus. Astfel, afară de unele articole şi fragmente din lucrări mai lungi, teoreticienii naţionalismului sînt necunoscuţi marelui nostru public educat. Chiar judecînd după rarele referinţe, nu de puţine ori superficiale şi ele, chiar *missing the point,* din periodice şi cărţi, autorii care au produs în ultimele decenii esenţialul teoriilor şi studiilor aplicate centrate pe problematica naţională continuă să fie ignoraţi. Propun cititorilor acestui număr din **Dilema** următorul test: să parcurgă o listă de nume bazată pe cea mai bună antologie tematică aflată în circulaţie, oferindu-şi cîte un punct pentru fiecare nume de care au auzit şi cîte trei puncte pentru fiecare carte pe care au citit-o sub aceste semnături. Antologia este **Nationalism,** a fost editată de doi experţi, John Hutchinson şi Anthony D. Smith, la Oxford University Press, în 1994. Aleg din cuprins doar numele care se regăsesc pe cărţi de autoritate, lăsînd deoparte pe autorii unor texte ocazionale, chiar dacă influente (de genul Ernest Renan, Max Weber, Clifford Geertz, Stalin); editorii deja pomeniţi, Karl W.Deutsch, Walker Connor, Elie Kedourie, Ernest Gellner, Eric Hobsbawm, Benedict Anderson, John Breuilly, John Armstrong, Hans Kohn, Liah Greenfeld, Peter Sugar *et j'en passe.* Cred că scorul celor mai mulţi dintre Dvs. la acest test mă scuteşte de pledoarii.

Aş vrea să fiu înţeles exact: mulţi dintre oamenii noştri de cultură, chiar jurnaliştii cu oarecare condei, pot improviza, eventual cu sprijinul unor clişee din *pneuma,* articole lizibile, uneori interesante, pe temele naţionalismului şi cosmopolitismului. De exemplu, polemica Gabriel Andreescu-Octavian Paler, desfăşurată în paginile revistei **22**, care va genera probabil şi alte replici. Deşi primul tinde să folosească excesiv argumente occidentale radicale (în varianta lor oficioasă colportată de "literatura gri" a instituţiilor europene), iar cel de-al doilea tinde să reia argumentele autohtoniste (idealizarea originii ţărăneşti, datoria Occidentului faţă de noi etc.), polemica este ilustrativă pentru nivelul dezbaterii acestor chestiuni; bibliografia critică internaţională - cunoscută parţial de primul, aparent ignorată de celălalt - joacă un rol marginal, centrală fiind dilema *raison d'État vs. habits of the heart.* Astfel, Gabriel Andreescu este pentru Octavian Paler un om înstrăinat de propriile rădăcini, "european de nicăieri", cineva care îşi sacrifică baştina, după ce o stigmatizează, pe altarul alienant al integrării europene; domnul Paler, dacă am înţeles bine, îşi asumă simultan orgolioase origini ţărăneşti şi valorile simbolice ale înaltei culturi canonice europene, aşadar o Europă mai pură, mai profundă - adevărata Europă.

Voi încheia tot cu un test simplu. Luaţi la întîmplare un text despre naţionalism din presa românească şi recitiţi-l cu următoarele note de subsol teoretice: crearea unei societăţi de massă dotată cu o conştiinţă etnică poate fi datată pentru Occident abia în perioada 1890-1914; construcţia ideologiei naţionale este un proces recent, elitist şi conjunctural; există un ciclu al conştiinţei etnice, în care paradigmele cosmopolite (cum ar fi absolutismul luminist) şi cele particulariste (Reforma şi Contra Reforma, naţionalismul modern) alternează; naţionalismul şi cosmopolitismul au expresii culturale şi politico-ideologice diverse, valorizate diferit în contexte diferite; în fine, formele şi mecanismele identitare sînt conjuncturale, iar globalizarea şi efectele sale asupra intersubiectivităţii generează fenomene fără precedent (de pildă, identitatea construită prioritar pe apartenenţa la reţele şi teritorii virtuale, ca în cazul comunităţilor de diaspora sau de utilizatori Internet).

Şi nu vă pripiţi: sînt etnic român, cred că românii, asemeni altora, sînt în stare de orice (şi în bine, şi în rău), admiraţia mea pentru Occident e relativistă şi selectivă, cred că gazetele mai curînd exprimă spiritul public decît îl modelează, ştiu că discuţiile tehnice despre subiectele culturale şi ideologice se poartă în publicaţii specializate. Dar mai cred şi că, din cînd în cînd, a admite referinţe externe în dezbaterea unor fenomene locale este ceva inevitabil şi, de fapt, strict necesar.

Sorin ANTOHI

Pentru imperiul european

Ideea imperială a fost discreditată, în ultimele două secole, pînă la completa demonizare. A existat întîi o politică de expansiune colonială, din care s-a născut conceptul de *imperialism,* care a redus-o la o dominantă economică, pe cît de lipsită de măreţie culturală, pe atît de agresivă şi rapace. Ideologii de stînga şi discipolii lor resentimentari din lumea a treia (unii realmente inteligenţi) au impus imaginea unui capitalism occidental extinzîndu-se orbeşte, în căutare de resurse, mînă de lucru ieftină şi noi pieţe de desfacere. A urmat apoi o perioadă de confiscare a ideii imperiale de către ideologiile totalitare. Explicită în opereta sadică a Celui de-al Treilea Reich, implicită în mesianismul sanguinar al bolşevismului, tema imperială a ajuns să se confunde, încet-încet, cu acestea.

Atît stînga "liberală", cît şi liberalismul pur şi simplu identifică în fantasma Imperiului dorinţa de putere absolută, tendinţa de omogenizare şi masificare a societăţii, obsesia controlului care duce la proliferarea necontrolată a birocraţiei, zdrobirea individualităţii umane sau, în cel mai bun caz, glorificarea elitelor şi legitimarea condiţiei de cetăţean de rangul doi, trei, patru etc.

Acuzaţiile aduse imperiilor ideologice construite pe teroare şi jaf, pe instigare la ură de rasă ori socială şi pe manipularea cinică a inocenţilor, nu sînt niciodată suficiente. Însă o probitate elementară ne obligă să acceptăm două lucruri: a) există o ereditate culturală, o încărcătură intelectuală a ideii de Imperiu care depăşeşte cu mult îngustele graniţe ale teoriilor naziste, fasciste, comuniste; b) nu toate structurile politice de tip imperial din epoca modernă seamănă cu Germania lui Hitler şi cu Uniunea Sovietică.

Adresîndu-ne istoriei, putem constata cu uşurinţă că moştenirea ideii imperiale elenistice şi romane presupune mult mai mult decît cultul forţei şi aviditatea economică. Etimologic, *imperiul* presupune o dimensiune spirituală, efortul de a realiza în ordine pămîntească un principiu de ordine divin. Este adevărat că o asemenea credinţă poate degenera uşor în pură justificare şi că sub pulpana ei a propăşit în chip aproape fatal abuzul. Şi totuşi, nu putem vorbi de o legătură directă, neproblematică între proiectul spiritual al Imperiului şi instrumentele pe care inventatorii Europei (nu) şi le-au ales pentru a-l realiza. Rădăcina ideii imperiale nu este impulsul natural de a-i zdrobi ţeasta semenului sau de a-l pune în lanţ şi a-l duce să-ţi culeagă recolta, ci ideea imperială se naşte dintr-o dorinţă naturală de măreţie sau, mai precis, din aspiraţia naturală de a *realiza* măreţia. În orice caz, tind să presupun că aceasta era motivaţia lui Dante, cînd îşi scria pledoaria strălucită pentru Imperiu.

Tot moştenirea antică ne aduce idealul unei armonii între dimensiunea spirituală şi cea trupească. Ereditatea ideii imperiale presupune şi ea această ambivalenţă fertilă, care favorizează simbolurile puternice. Imperiul se construieşte pe o idee, dar el este şi o realitate directă, energetică, mobilizînd resurse nebănuite de curaj şi vitalitate "instigînd" bucuria de a trăi (desigur, statele ideologice criminal de abstracte pe care le-am cunoscut nu moştenesc asemenea aspiraţii). Imperiul, apoi, nu se leagă doar de ideea unei ordini divine, ci şi de un model uman, de o formulă "spectaculoasă" a personalităţii. Un imperiu legitim nu se bazează pe cultul *unei* personalităţi date, ci pe cultul *ideii* de personalitate. Imperiul îşi motivează cetăţenii tocmai oferindu-le o participare *personală* la un ideal de măreţie şi demnitate.

Prin aceasta, ideea imperială are şansa de a se sustrage acuzaţiilor contemporane de birocratism şi impersonalitate mecanică. Fiindcă individul nu este condamnat la a alimenta cu propria lui substanţă biologică şi intelectuală abstracţia atotstăpînitoare (ca în clasica viziune a lui Feuerbach despre alienare), ci primeşte, pentru efortul său creator, o confirmare, o identitate culturală prestigioasă, un sentiment de încredere în sine şi în realitatea lumii.

Dacă, printr-un artificiu, considerăm încheiată discuţia moştenirii culturale a ideii imperiului şi revenim în contemporaneitate, aici ne aşteaptă cealaltă evidenţă lung timp ignorată de care vorbeam mai sus: că nu totul seamănă cu imperiul sovietic. Este evident că imperiul american, pacea americană pe care se sprijină astăzi lumea încorporează valori cu totul şi cu totul diferite. Americanii au reuşit să pună alături ceea ce, în tradiţia europeană, părea pentru totdeauna ireconciliabil. Ei au creat punţi între Cetate şi Imperiu. Au reuşit să extindă la o scară incredibilă acele principii de funcţionare democratică gîndite, iniţial, pentru corpuri politice minuscule.

Faptul de a fi trebuit să suportăm, pînă mai ieri, tragi-comedia internaţionalismului sovietic, veleităţile de universalitate ale comunismului de stat, agresiunea fără scrupule a maşinii de război şi de propagandă acţionate de la Kremlin, ne-a împiedicat să distingem un fenomen cel puţin la fel de spectaculos. Şi anume că, pentru prima dată în istorie, un imperiu propaga idealuri democratice, glorifica spiritul independent şi întreprinzător, încuraja individul împotriva statului, mergînd pînă la a justifica filosofic nesupunerea civilă. Americanii pot fi consideraţi adevăraţii legatari ai ideii imperiale, fiindcă ei au reuşit să o înnoiască, să îi dea strălucire şi să îi împrumute umanitate, în timp ce alţii o transformau în coşmar.

Lumea europeană se află acum într-un moment al asumării responsabilităţilor şi ambiţiilor. Comunitatea are de ales între a rămîne o simplă uniune vamală, o fraternitate a contabililor, şi a căpăta o personalitate, simbolică, "mitologică", a deveni un imperiu. Dacă va avea curajul să aleagă cea de a doua variantă, reprimîndu-şi teama faţă de propria sa putere, înclinaţia spre confort, pasiunea agreabilului şi graţiosului, dacă va putea opta pentru o estetică a sublimului şi va îndrăzni să-şi asume rolul mondial la care o obligă o atît de bogată tradiţie, poate că va exista o şansă şi pentru integrarea României.

Atîta timp cît înţelegerea unificării europene rămîne strict în plan economic, este clar că, într-un viitor previzibil, noi nu avem *absolut nimic* de a face în această chestiune. Dar, oricît ar părea de fermă poziţia tehnicienilor şi tehnocraţilor, trăim într-o lume tot mai dispusă să accepte forme mai nuanţate de condiţionare. În momentul cînd provocarea creării unei identităţi europene va începe să captiveze minţile, în momentul cînd se va deschide competiţia liberă pentru reformularea tradiţiei intelectuale şi estetice a imperiului şi pentru asimilarea şi reformularea modelului american (care este imposibil de ignorat), românii capabili de creativitate culturală ar trebui să aibă ambiţia de a participa la ea.

Cu alte cuvinte, şansa noastră este să credem că trăim un moment extraordinar, în care se pot crea lucruri extraordinare. Să avem forţa şi curajul de a crede aşa, chiar în ciuda evidenţelor. Şi, după ce reuşim să credem, să ne şi purtăm în consecinţă.

Caius DOBRESCU

Apologul autohtoniei cosmopolite

Dilema autohtonism-cosmopolitism, atît de vorace în a fi consumat timpul, energiile şi răbdările intelectualilor est-europeni (şi nu numai) timp de aproape două sute de ani, mai este de reluat? Este, cu adevărat, loc de ales între două complexe valorice, între două universuri veritabile şi respectabile ambele, situate antitetic? Sau sîntem, în fapt, solicitaţi, cînd nu somaţi să alegem între două caricaturi, între două schematisme, ori mai rău, între două maimuţăreli? Lungi liste cu trăsăturile "autohtonismului" şi ale "cosmopolitismului" au fost alcătuite de-a lungul timpului, ambele penibile prin schematism, prin vulgaritate, în fond, prin deficitul de inteligenţă, deşi destule au drept autori oameni altminteri remarcabil de inteligenţi. Înfruntările au avut loc, cel mai adesea, opunîndu-se drept model *stihii spectrale,* inexistente în fapt, reconstrucţii arbitrare ale realităţii. Dar falsa dilemă, falsa confruntare nu a fost deloc inocentă; spectrale au fost obiectele reconstruite, dar nu şi intenţiile disimulate sub cuvertura lor, preţios metafizică.

Adesea, mai ales în estul european, autohtonismul a fost asociat majorităţii etnice şi sociale, iar cosmopolitismul a fost atribuit minorităţilor, iar aşa-zisa dilemă dintre cele două curente de idei n-a fost decît o *acoperire legitimizantă* pentru a declara minoritarilor (fie ei aristocraţi, burghezi, evrei, sau orice altceva) că sînt nedoriţi. Omul este, într-adevăr, o fiinţă perversă: nu-i este destul să-l alunge sau să-l ucidă pe cel mai slab; el simte nevoia să se şi justifice şi să demonstreze că a avut dreptate procedînd astfel, în virtutea unui decret al raţiunii, al naturii sau al lui Dumnezeu.

Aşadar, "stihia autohtonă" s-ar caracteriza - crede această gîndire leneşă, care ne obligă la dilema autohtonism-cosmopolitism - pretutindeni, întotdeauna, sub orice stele şi orice conjuncţie - prin: înrădăcinare, contact fertil cu solul, cu tradiţia, cu strămoşii, cu neamul, cu "fiinţa" locului; autohtonul este, prin definiţie, reticent la nou, cînd nu chiar retrograd, el cultivă ordinea constituită, autoritatea, e neîncrezător în raţiune, în inovaţii, în alogenie, în mode, e în general mefient, mai degrabă pesimist; altminteri, e cam lent, cînd nu leneş, "boicotează istoria", e rural şi antiurban, crede în Dumnezeu fără a fi sectant, crede în morală, în familie, în naţiune. E poet mai degrabă decît inginer, e neapărat boier şi nu arendaş, e proprietar şi nu simbriaş, e heterosexual şi nu homosexual.

Dimpotrivă, "a fi cosmopolit" ar presupune, în mod de asemenea universal, să fii "de nicăieri", să nu ai rădăcini, patrie etc., să fii omul noutăţilor, al ultimelor mode, să fii în veşnică mişcare şi nelinişte, să fii mereu cu speranţe şi de un optimism adesea superficial. "Cosmopolitul", zice-se, dizolvă şi sabotează ordinea socială şi naţională, e inconstant, versatil, temerar, revoluţionar, e deopotrivă comunist şi capitalist, neapărat francmason, evreu sau iudaizat, este urban împotriva satului, este pentru comerţ împotriva agriculturii, e "liber-schimbist" fără limite, crede în raţiune, în abstracţii fără trup, în ban, în fraternitatea universală, în drepturile femeii şi ale animalelor şi, în definitiv, "nu are nici un Dumnezeu".

Aşa stînd lucrurile, propun un mic test de ghicit, intitulat "cine este mai autohton?" Iată, deci, textul propus, construit pe următoarea opoziţie dintre "voi" şi "ei":

Ei sînt inovatori, subtili în a imagina şi în a realiza în faptă ceea ce imaginează, voi nu sînteţi în stare nici măcar să conservaţi şi să recunoaşteţi ceea ce deja aveţi, iar în faptă nu obţineţi nici măcar strictul necesar. Ei sînt temerari chiar cînd le lipseşte puterea, riscă chiar fără precauţii şi păstrează speranţe în pericole. Voi însă realizaţi mai puţin decît aveţi forţa şi inteligenţa să realizaţi, nu vă încredeţi nici în lucrurile sigure şi niciodată nu vă gîndiţi că primejdiile pot fi înlăturate. Ei sînt intreprizi, voi lenţi, ei - puşi pe călătorii, voi - cel mai greu de mutat de acasă. Ei cred că, absentînd de acasă, vor dobîndi ceva, voi vedeţi în orice venire neaşteptată o primejdie... Cînd, după ce au imaginat ceva, ei nu au reuşit totuşi să înfăptuiască proiectul, socotesc au pierdut ceea ce le aparţine; iar cînd obţin un lucru pe neaşteptate, îl consideră puţin însemnat în raport cu ceea ce urmează în viitor să realizeze. Iar dacă dau greş, îşi schimbă obiectul speranţelor şi astfel îşi împlinesc nevoile... Ei sînt activi tot timpul, oricare ar fi dificultăţile şi pericolele şi se bucură prea puţin de ceea ce posedă, din pricina dorinţei de a dobîndi mereu mai mult. Pentru ei, sărbătoare este să-şi facă datoria, iar liniştea inactivă e considerată o nenorocire în mai mare măsură decît treaba fără odihnă. Aşadar, dacă cineva, dorind să le rezume caracterul, ar spune că, prin natura lor, ei nu-şi îngăduie nici lor pacea, nici nu o îngăduie celorlalţi oameni, omul acela ar vorbi adevărul.

Despre cine să fie vorba, cine sînt "ei" şi cine "voi"? Luînd în calcul toate antitezele, dar mai ales fraza finală, rezumativă, sînt convins că mulţi ar fi tentaţi să creadă că "ei" sînt o minoritate venetică şi cosmopolită, aproape sigur semită sau măcar iudaizată, în tot cazul că este vorba despre un popor fără rădăcini, fără tradiţii stabile, care nu are contact cu solul şi cu sîngele, care nu-şi cunoaşte bine strămoşii, pe scurt, că nu ei sînt "autohtonii", ci ceilalţi, numiţi "voi", lenţi, reţinuţi, reacţionari, temători de nou şi de străini, doritori ai unei păci pe care primii le-o strică mereu.

Eroare! Lucrurile stau, în fapt, exact invers. Textul din care am citat este un faimos pasaj din *Istoriile* lui Tucidide. "Ei" sînt *atenienii,* iar "voi" reprezintă pe spartani. (Discursul este atribuit solilor corintieni, aliaţi ai spartanilor.) Or, paradoxul este că, *dintre cele două popoare, doar atenienii puteau revendica îndreptăţit (o şi făceau, de altfel) "autohtonia".* Nu ei erau veneticii, ci ceilalţi, spartanii, în timp ce atenienii erau, mai mult decît oricare alţi greci, *autohtoni,* în măsura cel puţin în care noţiunea are, de bine de rău, un sens.

Astfel, mitologic, primul rege al Atenei ar fi fost Erechtheus, care se născuse din pămînt, fiind, astfel, la modul propriu şi literal "autohton", adică "ieşit din sol". Datele istoriei, ale arheologiei şi dialectologiei confirmă această "autohtonie" mitică: spre deosebire de alte cetăţi greceşti de pe continent, Atena nu a fost ocupată de către dorieni, ultimii invadatori ai Greciei, elementul ionic păstrîndu-se aici intact. Dimpotrivă, în raport cu atenienii, spartanii erau nou-veniţi şi, după ce ocupaseră în Peloponez teritoriul numit mai tîrziu Laconia, supravieţuiseră în mijlocul unor populaţii învinse, ostile şi mult mai numeroase decît ei, transformîndu-şi cetatea într-o tabără militară permanentă.

Or, poate că tocmai conştiinţa autohtoniei şi a legitimităţii cetăţii lor a contribuit în a-i face pe atenieni relaxaţi, i-a decrispat şi le-a stimulat cosmopolitismul. Fiind siguri pe casa lor, nu le-a fost niciodată teamă că se vor pierde pe ei, dacă vor vizita lumea, şi avînd certitudinea valorilor proprii, nu s-au temut că străinii le-ar putea altera. Invers, simţindu-se mereu în deficit de legitimitate, spartanii au crezut că fac bine izolîndu-se de restul lumii, au refuzat orice inovaţie, s-au ataşat obsesiv de un sol a cărui posesie le era contestată, şi, în loc să încerce să se împace cu cei din jur, au dorit să-i elimine sau să-i domine. "Autohtonii" s-au deschis spre liberalism, inovaţie, spirit întreprinzător şi, în final, spre universalitatea culturii. "Nou-veniţii", dimpotrivă, au preferat să rămînă închişi, frustraţi, suspicioşi, obsedaţi de înrădăcinare, cu puterile absorbite aproape total de efortul de a dura.

Apologul atenienilor şi al spartanilor, plasat pe fundalul poncifelor binecunoscute despre autohtonie şi cosmopolitism, ne spune, cred, un lucru simplu: a avea sau nu rădăcini într-un sol e o fatalitate; dar felul în care accepţi provocarea acestei fatalităţi ţine de libertatea sădită adînc în fiecare popor şi în fiecare persoană.

Andrei CORNEA

Hamburgerul şi chifteaua

Pariez că nimeni nu ştie ce se întîmplă în lume o dată la 17 ore. Se deschide un nou restaurant McDonald's. Reţeaua se întinde vertiginos. Aşa au ajuns să existe peste 15 mii de localuri sub acest nume, în mai mult de 80 de ţări. De bună seamă, la un moment dat, vom asista la inaugurarea de la Mizil. Dar McDonald's e oriunde la fel. Reclama spune că "intrînd într-un restaurant la Beijing sau la Bruxelles, la Bangkok sau la Bucureşti, clienţii noştri ştiu că vor găsi aceeaşi excelentă calitate". Aşadar îl poţi vizita pe cel de pe Kogălniceanu colţ cu Brezoianu închipuindu-ţi că eşti în cel viitor din Mizil. Apoi, nimic nu te împiedică nici să te crezi la Bruxelles. Doar un mic anunţ pe care scrie: "Atenţie la treaptă!". E o treaptă acolo.

Oficianţii care preiau comanda vorbesc politicos, corect şi repede. Te întreabă amănunţit ce anume doreşti. Răspunzi la fel de repede, intrînd în ritmul lor. Pe nesimţite, stomacul se va sincroniza şi el cu viteza secolului XX. Fie că eşti în Asia, în Occident sau în Balcani, vei ajunge să înfuleci la fel de iute. După comandă, în spatele tejghelei, o întreagă armată de bucătari, automate şi servanţi, încep să lucreze pentru tine, timp de cîteva secunde. Tot atunci, în lume, zeci de mii de bucătari, automate şi servanţi fac acelaşi lucru. O mare parte a omologilor tăi sînt în automobile. Îşi capătă hamburger-ul pe geamul maşinii în Germania, şi-l vor termina, poate, cînd vor fi deja în Franţa. Miliarde de hamburgeri. Dar, să revenim la Kogălniceanu colţ cu Brezoianu. Te duci cu tava la masă, te aşezi şi ce vezi? Perii care freacă podeaua, cîrpe care şterg mesele, tăvi deşertate una după alta în coşul de gunoi. La fel vede şi belgianul, şi thailandezul, cu ochii lui înguşti, şi inocentul mizilean din viitor. Tu mai vezi însă ceva: "Atenţie la treaptă!". Acolo e o treaptă. Muzica nu e niciodată prea lentă. În ritmul ei vor dansa fălcile, esofagurile şi stomacurile. Hamburger-ul va dispărea rapid ca şi cum nici n-ar fi fost. Industria mîncatului şi plecatului. Nu-i chip să zăbovești, time is money (pentru tine ca pentru tine, da' pentru ei). Totul a fost gîndit şi experimentat în laboratoarele Universităţii McDonald's. Chiar aşa, o universitate cu multe filiale şi centre de pregătire a managerilor şi a personalului. Pregătire conformă cu "filozofia" McDonald's. Nu te pui cu aşa ceva. Pleci fără să-ţi spună nimeni. Fiecare muşchi sau încheietură pledează pentru asta. La fel simt şi confraţii de pe celelalte meridiane. La ieşire ("Atenţie la treaptă!"), îi vezi pe copiii ce-au primit baloane colorate sau fanioane. Vor străbate tot oraşul cu ele într-o mînă şi cu părinţii de cealaltă mînă. La fel şi la Bangkok. Domnii Goe, mondiali. Aşadar, îi laşi în urmă pe harnicii spălători, cu caschetele lor verzi, laşi mesele lustruite şi mîncărurile sterilizate şi pleci, avînd în buzunar unul din pliantele cu reclame şi cu povestea imperiului McDonald's. Dar fiindcă tot veni vorba de reclame, de ce să nu spunem şi ceva despre opintelile firmei care a făcut publicitatea, în încercarea ei de explicare a hamburger-ului. *O chiftea în mijlocul unei pîinişoare.* Chiftea? Turcescul chiftea? Balcanicul chiftea? Doamne fereşte! Sună a porcărie. Cum o să scrii aşa ceva pe o reclamă la McDonald's. Cuvîntul a fost interzis. Explicaţia a rămas aşa: "100% carne de vită, la mijlocul unei chifle pufoase...". Chiflă s-a aprobat (vine din germană).

În fine, plecînd repede, vei uita la fel de repede că desertul a fost prea dulce, tot aşa cum vei uita şi gustul sau mirosul sutei la sută carne de vită. Dacă nu-ţi convine, data viitoare încearcă la Cireşica, în apropiere, căci Gambrinusul de vizavi e în carantină. Acolo mirosurile sînt mai... pătrunzătoare. Ca focul. Treptele alunecă şi nimeni nu-ţi atrage atenţia. Şi, în plus, asiaticul sau belgianul n-au alternativa asta. Vor rămîne caraghioşi. Ce ştiu ei...

Andrei MANOLESCU

Autohtonismul de bun gust

Cu un an în urmă, mă plimbam prin München, împreună cu o veche prietenă, stabilită acolo de un sfert de veac. Puţin familiarizat cu istoria Bavariei, întrerupeam deseori firul conversaţiei, întrebînd despre semnificaţia vreunei personalităţi imortalizate ca monument "prachtvoll". Spre suprinderea mea, primeam cel mult lămuriri schematice, cînd nu, adeseori, ridicări nedumerite din umeri. "Cum se face că, în tot acest timp, n-ai ajuns să te integrezi istoriei acestui oraş?", am întrebat-o. "Sau poate că ataşamentul pentru atmosfera culturală de acasă a fost prea puternic?" "Nu sînt legată de peisaje sau de culturi", mi-a răspuns ea, "dar sînt bine integrată în comunitatea mea profesională, care este internaţională. Nu mai sînt româncă, nici n-am devenit nemţoaică: sînt o europeană".

Oameni ca ea au dinamizat circulaţia mărfurilor, a banilor, a ideilor, contribuind, prin atitudinea lor cosmpolită, la succesul proiectului de modernizare a lumii care, lansat în vremea Iluminismului, îşi atinge astăzi faza tîrzie. Modernizarea a însemnat procesul rapid de emancipare a umanităţii de ignoranţă şi de penurie prin plasarea tuturor demersurilor sub semnul raţionalităţii triumfătoare. Progresul ştiinţei ne situează într-o lume "desfermecată", în care libertatea indivizilor nu este principial limitată de vreo instanţă supraumană, iar destinul lor se reduce la politică. Cosmpolitul cetăţean al lumii este o figură a romantismului burghez domesticit, de tip biedermeier, înzestrată cu armele tipice ale modernităţii: informaţia tehnologică şi resursele financiare. Bogat ca Monte Cristo, inventator precum Căpitanul Nemo sau Robur Cuceritorul, cosmopolitul acţionează în numele unor valori universale, făcînd să se împlinească justiţia şi să triumfe raţiunea, chiar dacă, în urma şocurilor, lumea cea veche ar pieri. El însuşi devine puternic printr-un dureros proces de transmutaţie identitară, din Mathias Sandorf devenind Dr. Antekirtt, ceea ce-i permite să-şi domine sentimentele, situîndu-se într-un plan al abstracţiunii.

Cosmopolitismul este instrumentul indispensabil al modernizării unei ţări care vrea să facă economie de o revoluţie. Evitînd fierberea internă asociată cu alchimia cristalizării noilor structuri, sincronizarea şi dezvoltarea accelerată nu se pot înfăptui fără cosmopolitismul care să joace rolul de mediu bun conducător. Raţionalizarea dorinţelor la care se ajunge inevitabil în procesul de modernizare, reducerea lor la variante interschimbabile de satisfacţie cuantificabilă întîmpină însă rezistenţa celor pentru care înscrierea în jocurile anonime ale schimburilor nu poate reprezenta o împlinire, adică o deplină actualizare a calităţilor lor virtuale. De aceea, modernismul include două atitudini opuse: una de afirmare a valorilor burgheze accesibile prin raţionalizare instrumentală şi strategică, alta de opoziţie faţă de aceste valori, în numele unei raţionalităţi estetice, care pune în centrul preocupărilor afirmarea multidimensională a personalităţii umane. Modul de exprimare a acestei opoziţii s-a situat tot în zona cosmopolitismului, îndeosebi prin succesiunea avangardelor, care-şi propuneau ca, prin reînnoirea limbajului artistic, să schimbe însăşi lumea cu instituţiile ei. Asimilarea şi domesticirea de către flexibila piaţă a schimburilor a însuşi protestului vehement şi integrarea lui într-un muzeu al respectabilităţii a emasculat însă revoluţia estetică, lăsîndu-i doar lamentoul. Dacă modernismul afirmativ interpretează lumea prin descompunerea ei în părţi cvasi-autonome, rupînd legăturile organice care-i susţineau coerenţa, modernismul rebel, dezamăgit de incapacitatea sa de a schimba lumea, se mărgineşte să o denunţe.

Înfruntarea dintre cele două atitudini opuse ale modernismului părăseşte zona artei de avangardă şi se exprimă parţial în disputa actuală dintre cosmopolitism şi autohtonism. Intrînd în structura acestui din urmă concept, găsim, dincolo de înrădăcinările viscerale şi de atitudinile tribale, un domeniu al raţionalizării stilizate, de bun gust, care contrastează cu filistinismul cosmopolitismului pur şi dur. Disputa dintre cosmopolitism şi autohtonismul stilizat reia înfruntarea dintre modernitatea progresului prin ştiinţă şi modernitatea estetică, aptă să reziste presiunii reducţioniste în numele năzuinţei de autoprezentare ca personalitate deplină.

Autohtonismul de bun gust creează un spaţiu permeabil, structurat într-o reţea de schimburi informaţionale care amorsează evenimentul ca singularitate a discursului. Cosmopolitul întreprinde un reducţionism cultural şi se cantonează în zona lipsită de penumbre a interpretării fără rest. El practică distanţarea ca exerciţiu consecvent de desprindere de particularisme, accidente locale şi idiosincrazii, care ar putea stînjeni procesul de abstractizare. Păstrarea autenticităţii mesajului în condiţiile epurării lui de reziduuri naive sau sentimentale implică însă asumarea dezinhibată a platitudinii, ceea ce, cu toate că facilitează comunicarea, face adeseori din discursul cosmopolit expresia rudimentară a unei gîndiri schematice într-o engleză aproximativă (goddam-ul lui Figaro). Dimpotrivă, autohtonul de bun gust se situează sub semnul distincţiei, introducînd peste tot delimitări şi nuanţe, cultivînd "interesantul" ca trăsătură esenţială a discursului său. El practică distincţia în raport cu oricine, inclusiv cu membrii propriei sale comunităţi. De aceea, relaţia sa cu ceilalţi, deşi profundă, nu este caldă, inflamată, afirmarea personală creînd inevitabile tensiuni. Pentru el, riscul asocierii autenticităţii cu interesantul este emiterea unor propoziţii a căror anvergură şi valabilitate să rămînă punctuale.

Nu cred că evitarea degradării autohtonismului trebuie să se facă prin restrîngerea la spaţiul raţionalizat al platitudinii, reducînd astfel cultura la aspectele ei formalizabile. O forare culturală profundă, întreprinsă în spiritul distincţiei, ajunge să ne situeze într-un strat al comuniunii, în care comunicarea este posibilă fără a reduce mesajul la dimensiunile lui anodine, eventual politic corecte. Distincţia urmărită suficient de departe se poate transforma în distanţare prin revelarea caracterului precar, accidental al legăturilor culturale imediat vizibile. Pe de altă parte însă, distanţarea cosmopolitului nu se transformă în distincţie din cauza limitării prudente la abstracţiuni. Ca urmare, cosmopolitul este, paradoxal, mai bine adaptat unui mediu dat decît chiar autohtonul care, prin angajare culturală, se situează într-o relaţie tensionată cu acesta. Autohtonul de bun gust îşi relativizează ataşamentele fără a le reprima, cosmopolitul păstrează distanţele pentru a nu se complica.

Se ştie că omul de proastă calitate nu se simte bine decît acasă, printre ai lui. Omul de bună calitate se simte bine oriunde. Omul de foarte bună calitate nu se simte nicăieri perfect adaptat.

Adrian MIHALACHE

Cosmopolitism? Naţionalism?

Pentru un observator străin, societatea românească pare să creadă despre sine că are de ales între două viitoruri posibile: un proiect centrat pe ideea naţională într-o lume iremediabil inamică şi altul deschis spre Europa şi spre o candidă lume a egalităţii şi fraternităţii. Dilema aparentă este astfel cea a alegerii între naţionalism şi cosmopolitism. (Am preferat această reformulare a dilemei propuse pentru că nu mă văd în stare să definesc un "ism" plecînd de la adjectivul "autohton". Acest adjectiv caracterizează un set de date pe care nu văd cum s-ar putea realiza o construcţie ideatică pe cît posibil coerentă fără a cădea, în final, într-un "ism" despre care ştim deja ce înseamnă: naţionalismul-doctrină ce, afirmă preeminenţa interesului naţiunii asupra intereselor grupurilor, claselor, indivizilor ce o compun. După părerea mea, autohton fiind, poţi deveni naţionalist sau cosmopolit).

Aparenta imposibilitate de a alege în afara constituenţilor acestui cuplu antagonic se datorează faptului că purtătorii acestor opţiuni extreme au avut parte de mediatizare excesivă. Mai corect, mediatizarea excesivă a curentului naţionalist a făcut să se presupună şi existenţa celeilalte poziţii extreme. În consecinţă, s-ar părea că în interiorul societăţii româneşti majoritatea opţiunilor se îndreaptă către una dintre formulările: "numai noi" sau "numai Europa". Aşa pusă problema, răspunsul pentru orice minte echilibrată este "şi noi şi Europa" – o existenţă paşnică integrată într-o Europă în care grupul naţional nu-şi pierde indentitatea. Părerea mea este că poziţiile extreme formulate de categorii de politicieni şi intelectuali nu sînt reprezentative şi nu explică atitudinea masselor. Dacă aşa stau lucrurile, urmează că încercarea unor discursuri echilibrate de a astupa falia dintre "naţionaliştii de grotă" şi "europenii de nicăieri" este sortită să rămînă fără efect, deşi propune, probabil, atitudinea corectă. Şi asta pentru că se ignoră existenţa unei a patra variante: "nici noi, nici Europa". O formulare nu prea inspirată care încearcă să arate că majoritatea populaţiei este prea puţin interesată atît de proiectul naţionalist, cît şi de cel european. Ar fi de înţeles şi de domeniul evidenţei neaderarea omului mediu la polul cosmopolitismului. Descoperirea străinului şi a tărîmului său cere o anumită structură sau o anumită cultură şi informaţie pe care e de presupus că omul mediu nu le posedă. Mai puţin evident este că el nu este atras nici de polul naţionalismului. Mi se pare că nu interesul naţional, chiar prost înţeles, cum fac şovinii, este apărat de massă. Ci o stare de fapt considerată comodă. Discursurile echilibrate sînt probabil neconvingătoare pentru că se adresează unui public incapabil să fie atît naţionalist cît şi cosmopolit. Ieşirile antimaghiare, la nivelul omului obişnuit, de exemplu, sînt greşit catalogate. Pare să fie mai degrabă vorba despre teama că ne poate fi spart chistul în care ne-am obişnuit să trăim între o coadă la carne şi una la ouă. Nu problema naţională ne frămîntă. Ci grija că în condiţii schimbate nu vom fi în stare să ne descurcăm. La extrem, această grijă poate însemna încercarea de a apăra *statu quo*-ul teritorial. Apărăm îndîrjiţi graniţa vestică, dar şi pe cea de est. O schimbare a frontierei ne-ar afecta în aceeaşi măsură, de oriunde ar veni: din Cîmpia Tisei sau de pe Prut. Schimbarea e cea care ne deranjează. Am fi afectaţi de cădere şi umilinţă la fel ca de momente de glorie. În aceeaşi măsură ni s-ar părea de nesuportat şi mărirea şi ciuntirea teritoriului naţional – simpli factori de stress, potenţial ameninţători pentru micul nostru echilibru. Lumea noastră fără orizont ne este absolut suficientă. Ea trebuie apărată cu orice preţ. Am cunoscut electori ai unui partid considerat ca ultranaţionalist care se schimonoseau la faţă înjurîndu-i pe unguri pentru că vor Ardealul, în momentul imediat următor întrebînd dispreţuitor: ce ne trebuie şi sărăntocii ăia de basarabeni? Cum să fie naţionalist un popor din care un sfert nu se mai consideră ca aparţinîndu-i şi celelalte trei sferturi văd ca degradantă unirea?

Pe de altă parte, pornind de la semnificaţia, etimologic vorbind, primară a cuvîntului "cosmopolit", cred că se poate spune că propunerea antinomiei cosmopolitism-naţionalism s-ar justifica în cazul în care românul, ajuns la statutul de cetăţean, ar avea de optat între cetăţenia lumii şi cea a statului naţional. Ar avea de comparat două atitudini civice. Poate el să facă acest lucru? Cum să-i ceri să fie cetăţean european unui om a cărui singură manifestare în cetate este de un tip cu totul special: discuţia la coadă? (Legat de acestea: după Maastricht şi introducerea cetăţeniei europene, termenul "cosmopolit" devine foarte sugestiv – cetăţean al unei lumi care, poate pentru început, are dimensiunile Europei.) Cum să poată fi cetăţean european un om care nu este, poate, nici măcar cetăţean al statului naţional? Avem doar calitatea de autohtoni, nu şi pe cea de cetăţeni. (Referirea iniţială la acest set de date se vădeşte în ultimă instanţă justificată.) Nu am descoperit încă spaţiul cetăţii; şi nici pe cel naţional sau european. Prin forţa vremurilor sîntem obligaţi să ne raportăm la aceste spaţii; dar răspunsul nostru continuă să fie cel al ţăranului insuficient urbanizat. Măsura în care putem să integrăm comportamentul urban este şi cea în care am putea să ne îndeplinim îndatoririle civice. Deocamdată, însă, pe o stradă din centrul Bucureştiului, o romîncă (nici un dubiu asupra etniei) bine îmbrăcată goleşte o scrumieră în mijlocul străzii ieşind din casă...

Cred că o concluzie ar putea apărea în două părţi: 1) nu sîntem interesaţi de nici unul dintre membrii raportului discutat; 2) dezinteresul vine din lipsa atitudinii civice a unui om insuficient urbanizat.

Poate situaţia descrisă aşa de stîngaci nu este reală Poate că nu este adevărat că nu ne pasă nici de naţiune şi nici de Europa. Dar dacă, totuşi, am intuit şi schiţat corect realitatea?

Adrian BRATU

Cosmopolitul mioritic

Întrebînd cîţiva dintre politicienii noştri "aleşi" – dacă se simt nişte cosmopoliţi, sau dimpotrivă, numai autohtoni, răspunsurile s-au situat între două extreme: datul din umeri şi admonestarea subsemnatului cu "termină dom'le cu prostiile, că-i an electoral şi nu de o asemenea presă avem nevoie!". Între aceşti doi poli, am reţinut de la cei care au binevoit să-şi deschidă gura pe asemenea "subiect minor", următoarele:

"Cosmopolit, cosmopolit, unde am mai auzit eu cuvîntul ăsta... lasă că-ţi zic mîine", "sînt cosmopolit din tată-n fiu, dar asta nu mă împiedică să mă simt mai autohton ca zece funari şi gavre la un loc", "nu, nici una nici alta, eu sînt balcanic ca noi toţi", "uite altă întrebare: oare Moscova îi face pe ceceni, sau moldoveni cosmopoliţi?", "nu zice balada, dom'le, că am avut parte de trei ciobani ardelean, ungurean, moldovean şi muntean, pardon sînt patru, da' primu' se repetă, deci aşa ne-a lăsat Dumnezeu, cosmpoliţi, nu?!", "nu ştiu ce urmăriţi cu întrebarea asta şi nici nu vreau să ştiu, da' eu sînt un bun român, asta pot să confirme şi ungurii!", "vreţi să-mi întindeţi o cursă, păi nu, eu mă consider un autohton, de aia şi vreau autonomie locală ca lumea, pentru că sînt democrat, nu că sînt maghiar", "aş vrea eu să fiu cosmopolit, dar comunismul m-a autohtonizat în aşa hal, că mi-e şi ruşine să mă duc în vreo delegaţie, mă miros ăia de la o poştă, pot să ştiu cîte limbi oi şti, asta e!", "poate dom' Roman să fie cosmopolit, sau cei din delegaţia permanentă la Strasbourg, sau regele Cioabă", "păi, dacă noi n-om mai fi autohtoni, adică urmaşii lui Traian şi Decebal, atunci cine, Katona, Tökés, Vosganian?!; întrebarea mi se pare stupidă, ba chiar calomniatoare, vă rog să comunicaţi asta fostului ministru al Culturii româneşti, nu străine!", "sînt şi una şi alta, zic eu, adică una sînt, dar aspir la cealaltă, că destul am stat închis 50 de ani", "nu ştiu cum mă simt, dar mă simt bine şi-i las pe alţii să-şi bată capul cu fineţuri de genul ăsta", "da, sînt cetăţean al lumii, urmăresc la TV viaţa din Paris, Londra, America, Africa, activez în Parlamentul României şi locuiesc în judeţul Hunedoara!", "chestia asta e nuca-n perete, acum în preajma alegerilor, găsiţi ceva mai de actualitate, de exemplu – dacă mă simt, sau nu, responsabil?". Asta e: gura păcătosului... prezentul sugerează.

Petru IONESCU

Biserica ortodoxă română între ameninţarea expansionismului şi ameninţarea fundamentalismului

Afirmaţia potrivit căreia poporul român s-a născut creştin este una dintre axiomele existenţei noastre. Ea vrea să spună că, spre deosebire de alte popoare, care şi-au abandonat credinţele străvechi, păgîne, fie sub impulsul unei adevărate mişcări populare socio-religioase, fie din ordinul unor conducători politici şi militari convertiţi la monoteismul creştin, ca urmare a unor experienţe emoţionale proprii, sau în virtutea unor raţionamente geo-strategice, românii, pe măsură ce s-au format ca etnie distinctă, au înglobat valorile creştinismului în universul lor spiritual specific, fără a mai face alte încercări în planul ideilor religioase. Printre argumentele ce pot fi aduse în acest sens, se numără faptul că tradiţia istorică românească nu cunoaşte nici o dată a creştinării poporului nostru şi nici nu povesteşte întîmplări ale vieţii sale precreştine (aşa cum se întîmplă în cazul ruşilor, ungurilor bulgarilor, germanilor, francezilor etc.). Totodată, istoria nu consemnează acţiuni ale unor grupuri creştine împotriva administraţiei oficiale sau persecuţii împotriva creştinilor, în perioada în care poporul român se va fi format prin sinteza altor etnii, mai mult sau mai puţin sedentare, pe teritoriul unde respectiva geneză a avut loc.

Lucrurile stînd astfel, anumite trăsături ale Bisericii Ortodoxe Române devin explicabile. În primul rînd, ortodoxismul românesc nu este militant. Născîndu-se odată cu poporul român, biserica ortodoxă română nu a trebuit să lupte spre a-şi face prozeliţi. Lipsită de complexul ilegitimităţii noului venit şi îndreptăţită prin caracterul ei originar la seninătatea superiorităţii indiscutabile, ea s-a dezvoltat mai ales ca biserică de iniţiaţi, decît ca biserică de iniţiere. Cu alte cuvinte, cei care s-au considerat creştini şi au venit către ea au fost primiţi cu căldură; cei care n-au împărtăşit idealurile creştine au fost lăsaţi, în princ[illegible] în voia lor şi în... plata Domnului.

În al doilea rînd, nefiind obligată să se afirme în luptă cu puterea laică (seculară), biserica ortodoxă română nu a avut motive să se pasioneze de politică şi nu a fost tentată să se amestece în viaţa politică. Dacă în multe alte ţări, de-a lungul timpului, între conducătorii statelor şi conducătorii bisericii s-au născut, după caz, conflicte sau alianţe, ocazie cu care înalţii prelaţi au influenţat decizii majore de politică internă sau externă, fiind gata, la nevoie, să devină port-drapel al unor grupuri socio-profesionale cu interese, uneori, prea puţin pioase, la români asemenea situaţii nu au existat, ori, cel puţin, nu au avut o semnificaţie majoră în istoria lor. Biserica ortodoxă română a rămas, deci, în afara politicului. Dacă ierarhi ai acestei biserici au fost sfetnici influenţi ai voievozilor, domnitorilor, principilor etc., ei nu s-au făcut niciodată purtători ai unei politici de stat proprii. Aşa se înţelege şi atît de reproşata lipsă a rezistenţei active împotriva comunismului. În măsura în care efectele directe ale ateismului militant au putut fi estompate, biserica ortodoxă română a înţeles să dea Cezarului (a se citi PCR) ce-i al Cezarului şi lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu.

În al treilea rînd, depărtarea de politică, precum şi contactul cu un mediu uman deja iniţiat – o adevărată elită a spiritului religios – a făcut biserica ortodoxă română să pună accentul pe metafizică, pe discursul dogmatic, iar nu pe activitatea practică menită a răspunde nevoilor materiale ale oamenilor obişnuiţi. De aceea, în spaţiul ortodoxismului românesc tradiţional se găsesc mai puţine spitale, şcoli, cămine de orfani sau azile de bătrîni şi săraci, mai puţine acţiuni de binefacere, mai puţine manifestări de divertisment.

În al patrulea rînd, întrucît primii credincioşi ortodocşi români nu au avut de suferit pentru credinţa lor, aşa cum în alte părţi creştinii au fost crucificaţi, arşi pe rug sau lăsaţi pradă animalelor sălbatice, biserica noastră nu a avut cum strînge în sine ura faţă de agresivitatea păgînilor, veninul dorinţei de revanşă. Neavînd de luptat cu intoleranţa religioasă, biserica ortodoxă română a rămas ea însăşi tolerantă. Neconfruntîndu-se cu intransigenţa vechilor credinţe politeiste, ori a altor culte monoteiste, a rămas moderată şi flexibilă. (Intoleranţa Imperiului Otoman faţă de biserica ortodoxă greacă, de exemplu, a generat, ca reacţie, fundamentalismul acesteia din urmă.) Fermitatea în planul abstract spiritual s-a asociat perfect cu relativismul în plan concret material, caracteristică valabilă în general pentru români, care sînt pe cît de riguroşi în vorbe, pe atît de îngăduitori în fapte.

În al cincilea rînd, situarea departe de militantism, de politică, de acţiunea practică şi de intoleranţă face ca bisericii ortodoxe române să îi fie străin şi expansionismul. Nepreocupată de impunerea punctului de vedere în politica internă, în mod logic, nu putem manifesta vreun interes special pentru politica externă. Dacă ruşii au încercat să-şi extindă stăpînirea asupra altor ţări şi popoare în numele credinţei provoslavnice din care ţari mai vechi sau mai noi au făcut o scuză şi un alibi ideologic pentru imperialism, românii au dorit, mai repede, să convieţuiască, să se acomodeze cu credincioşi de alte confesiuni. Dacă voievozii români s-au angajat în războaie pentru apărarea creştinismului, ei au făcut-o mai ales din raţiuni de securitate geo-strategică, în condiţiile în care sentimentul naţional românesc era prea puţin dezvoltat spre a furniza o motivaţie ideologică luptei armate. Un Ştefan cel Mare, spre pildă, care s-a afirmat ca "atlet al creştinătăţii" şi, în numele crucii, a scurtat de cap în egală măsură pe turci şi pe românii munteni duplicitari, nu a ezitat să facă pace cu musulmanii, preferîndu-i polonilor, atunci cînd raţiunea de stat a cerut-o. După cum alţi domnitori au văzut în suzeranitatea otomană o pavăză a ortodoxismului românesc împotriva expansionismului ortodox rus. Biserica a fost, deci, un sprijin pentru politica statului, în timp ce statul nu a fost un instrument pentru satisfacerea vreunor ambiţii ale politicii bisericeşti. Pacea dintre biserică şi stat s-a bazat tocmai pe faptul că biserica ortodoxă română s-a limitat să fie gardianul conştiinţei puterii politice, fără să se amestece în politica reală.

Toate trăsăturile evidenţiate mai sus dau măsura superiorităţii spirituale a bisericii ortodoxe române şi explică perfect seninătatea ei aristocratică definită ca echilibru între grandoare şi umilinţă. Asemenea calităţi reprezintă, însă, în acelaşi timp, tot atîtea vulnerabilităţi în contextul lumii contemporane.

Timpul nostru este cel al integrării dorite a României în structurile euro-atlantice. Aceste structuri sînt dominate, însă, din punct de vedere religios, de către catolicism, care niciodată nu a făcut un secret din aspiraţia sa de a se extinde către estul european. Dacă ţinem seama că papalitatea dispune de abilităţi politice îndelung exersate în competiţia sa multiseculară cu puterea laică şi că prin programele sale sociale poate cîştiga simpatia imenselor mase pauperizate de comunism şi de tranziţia post-comunistă din Europa Centrală şi Orientală, înţelegem uşor de ce pentru mulţi slujitori ai ortodoxiei hiperspiritualizate intrarea în concurs cu pragmatismul şi materialismul relativ al bisericii catolice prezintă pericolul inacceptabil al asimilării celei dintîi de către cea de a doua. Totodată, militantismul şi intransigenţa doctrinare ale catolicismului, cu rădăcini fie în vremurile străvechi în care primii creştini, refuzînd să se lepede de credinţa lor, ardeau pe rugurile păgîne, fie în perioada în care Inchiziţia, în numele creştinătăţii, îi dădea pradă focului pe păcătoşii recalcitranţi, sînt capabile să înlocuiască mult mai bine pentru omul de rînd, speriat în faţa misterioaselor ameninţări ale schimbării, paternalismul dirijist şi autoritar al fostului partid comunist. Inerţia mentalităţilor face ca "partidul unic" să poată fi evocat cu mai mult succes de "biserica unică" (apostolică şi catolică), decît de o ortodoxie ce-şi impune regulile numai acelora care deja au acceptat-o.

Pe de altă parte, scăpată din chingile statului totalitar, biserica ortodoxă rusă, apărată de integrarea europeană chiar şi prin conservarea calendarului iulian, şi-a regăsit apetitul expansionist, oferind în acelaşi timp un ideal substitut pentru internaţionalismul proletar. În acest sens, spre exemplu, într-un memorandum al Departamentului pentru Relaţii Bisericeşti Externe al Patriarhatului Moscovei, din 11.01.1996, se afirmă, nici mai mult nici mai puţin, că teritoriul canonic al Patriarhiei Rusiei se extinde asupra întregii Comunităţi a Statelor Independente (CSI), precum şi a statelor baltice, cu excepţia Georgiei. Reprezentanţii bisericii ortodoxe ruse ţineau să precizeze, însă, în faţa unei misiuni a Consiliului Europei, că suzeranitatea amintitei biserici cuprinde pe toţi ortodocşii de origine slavă din lume şi că, de asemenea, nu sînt dispuşi să tolereze ca românii din Republica Moldova sau estonienii din Republica Estonia să aibă o organizare religioasă nesubordonată Moscovei, întrucît ei nu pot fi altceva decît "o parte auto-administrată a Patriarhatului Moscovei". Prelaţilor români preocupaţi de posibilul "imperialism papistaş", biserica pravoslavnică rusă ar putea să le susure în urechi un cîntec de sirenă în încercarea de a-i convinge că, la urma urmei, ruşii sînt tot ortodocşi şi că posibila lor ocupaţie (spirituală) ar însemna totuşi rămînerea în aceeaşi familie, iar nu abandonarea legii strămoşeşti. "Păziţi-vă de Europa! – par a spune slujitorii altarelor moscovite – şi în aşteptarea invadatorilor europeni, faceţi ca noi, respectiv multiplicaţi ceea ce vă diferenţiază. Cînd vor ajunge în ţara voastră vor descoperi că începînd cu ecartamentul căii ferate şi terminînd cu calendarul, adică cu datele la care vă serbaţi sfinţii, toate vă despart de ei".

Mai uşor poţi desfiinţa o frontieră, decît să depăşeşti asemenea obstacole. O lege se schimbă uşor. Cum poţi schimba însă calendarul de pe pereţii fiecărei case şi mai ales cum poţi să-i faci pe oameni să-şi modifice obiceiurile care-i determină să postească în anumite zile şi să se veselească în altele? Cînd unii petrec, de pildă, Crăciunul, la 25 decembrie, iar alţii la 7 ianuarie, este lesne de înţeles că multor dificultăţi legate de unificarea monetară, sau de cea vamală, ori de armonizarea legislativă şi instituţională, li se adaugă altele, cu atît mai greu de depăşit cu cît peste ele nu se poate trece printr-o lege sau o decizie guvernamentală.

Numărul tot mai mare de comunităţi umane din România (mai ales în Moldova) care trec la ortodoxismul de stil vechi s-ar putea să reprezinte succese repurtate pe tăcute, dar cu temeinicie, de expansionismul rus.

Împotriva unui asemenea dublu expansionism religios – unul occidental şi altul oriental – cum oare se poate lupta? O primă reacţie pare a fi aceea a unui fundamentalism ortodox naţional, cu atît mai periculos cu cît este nespecific românilor. Ameninţării cu asimilarea i se opune izolaţionismul naţionalist. Exaltarea tradiţiilor religioase româneşti se asociază în acest context cu intoleranţa, cu lipsa oricărui respect pentru diversitatea credinţelor religioase, cu excesivitatea şi cu refuzul oricărui dialog, cu xenofobia şi antisemitismul.

Manifestări ale amintitului fundamentalism sînt nu numai recursul obsesiv la ritualul bisericesc în orice împrejurări, cu rost şi fără rost, ori obligarea la depunerea diferitelor jurăminte cu conotaţie religioasă de către demnitari ai statului, funcţionari publici ori simpli cetăţeni, indiferent de faptul că aceştia sînt credincioşi sau atei, ortodocşi sau nu, ci pretenţia de a impune valorile moralei creştine prin forţa coercitivă a statului ori de a implica biserica în revoltele străzii. Astfel, tineri ce se proclamă a fi foarte buni creştini cer pedepsirea sodomiei (homosexualitatea) cu închisoarea. Pe de altă parte, însă, ei nu se pronunţă în nici un fel împotriva campaniilor care tind la introducerea pedepsei cu moartea. De unde se vede că unitatea de măsură a credinţei pentru fundamentalismul ortodox nu este iubirea, ci intransigenţa.

Izolarea României – ca, de altfel, şi cea a bisericii ortodoxe române – în turnul de fildeş al purităţii creştin-ortodoxe, este, însă, cel puţin tot atît de rea ca şi asimilarea. Şi una şi cealaltă înseamnă tot pieire, tot dispariţie.

Asaltată din mai multe direcţii, din afară şi din interiorul ţării, biserica ortodoxă română, care a ştiut pînă acum în toate momentele de restrişte ale istoriei sale să găsească drumul salvator, va trebui să facă încă o dată proba curajului şi înţelepciunii sale. Cum ea reprezintă, însă, leagănul şi păstrătorul spiritualităţii româneşti, este şi de datoria statului să vină în sprijinul său.

Spre a face faţă agresiunilor descrise anterior este limpede că biserica noastră nu mai poate rămîne cu totul în afara politicii. Ea trebuie să se alăture, să susţină şi să binecuvînteze pe aceia care, afirmîndu-şi sau nu credinţa, transpun valorile sale morale în acţiune practică, socială, politică, economică etc.

Pe de altă parte, elita politică a României trebuie să-şi întemeieze programele pe valorile morale pe care biserica ortodoxă română le apără – iubire, generozitate, solidaritate, devotament, ocrotirea celor nevoiaşi, dreptate, respectul demnităţii umane etc. – interpretate în viziunea specifică acestei biserici. Combaterea în egală măsură a colectivismului de turmă, dezumanizant şi a individualismului materialist-alienant, în numele unei superioare solidarităţi personaliste, ar reprezenta un demers în sensul arătat. Un altul ar putea fi promovarea pe cale legislativă a principiului potrivit căruia în cazul conflictului de interese dintre o instituţie a statului şi o persoană fizică, prioritar va fi protejată cea din urmă.

Evident, nu pledăm aici pentru o confuzie între biserică şi stat, laicitatea statului şi separarea lui de biserică rămînînd, şi trebuind să rămînă, alături de respectul egal faţă de drepturile individuale ale omului şi cetăţeanului, una dintre garanţiile democraţiei reale. Din perspectiva integrării euro-atlantice a României a orienta politica românească efectivă de-a lungul liniilor de forţă ale spiritualităţii creştin-ortodoxe române echivalează însă cu a aşeza demersurile pragmatice ale statului sub semnul inconfundabil al specificului spiritualităţii româneşti. Astfel, integrarea nu va însemna, nu va mai putea însemna dizolvarea, pierderea identităţii românilor ca neam într-o mare de cultură şi de simţire străină, ci o formă de îmbogăţire a spiritualităţii europene şi universale cu un nou mod de creaţie specific şi complementar – cel românesc – apt de acum încolo a se exprima, a se manifesta şi a fi apreciat la nivel planetar. Ortodoxismul românesc, în asemenea circumstanţe, scăpat atît de teama dispariţiei prin asimilare, cît şi de obsesia izolării prin fundamentalism, nu va fi o frînă în calea proiectului euro-atlantic, ci dimpotrivă, un catalizator al integrării, ecumenismul religios asociindu-se fericit cu un adevărat "ecumenism politic". Aceasta cu atît mai mult cu cît biserica noastră este unica biserică ortodoxă care uneşte umanismul raţionalist de tip latin cu trăirea mistică de tip oriental, într-o sinteză ce îngăduie omului să-l găsească pe Dumnezeu, în primul rînd, în sine şi care îl îndeamnă pe om să aspire către cer fără a se desprinde, totuşi, de dimensiunea sa pămînteană, adică să se dumnezeiască, fără să se dezumanizeze. O asemenea sinteză ar fi tocmai modelul original pe care biserica ortodoxă română l-ar oferi Europei în contextul integrării spirituale a bătrînului continent.

Că biserica ortodoxă română are resursele de inteligenţă şi de suflet spre a inaugura o nouă eră în istoria sa şi în istoria românilor operînd reformele interne eventual necesare, de aceasta nu ne îndoim. Întrebarea este care va fi forţa politică democrată care să fie capabilă a construi parteneriatul dintre biserică şi stat fără a mai limita raporturile cu cultele la sporadice subvenţii pentru repararea vreunui acoperiş sau restaurarea unei picturi şi fără a renunţa la laicitatea statului? Vom trăi şi vom vedea!

Adrian SEVERIN

Voce off

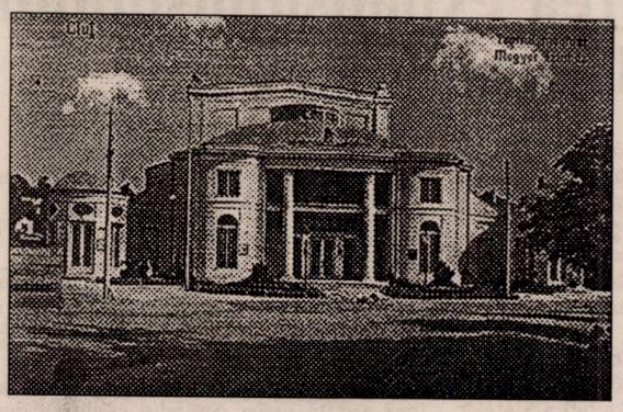

Secretarul A., care conduce şi fanfara satului, vorbeşte despre culesul viilor altădată, despre cocoşul care se împuşca a doua zi de Crăciun. Sînt ameţit, văd sub masa cu faţă albă pe care scriu Ateneul, Ioanidul, Jianu, Kiseleff, Florcasca, Fundaţiile cu mese verzi şi săli tăcute unde am citit Eugenio d'Ors şi *Obermannul* lui Sénancour, odaia mea cu biblioteca neagră şi Pallady, toţi norii, apele şi copacii Bucureştilor." .

Radu PETRESCU

Firescul de astăzi

Fenomenul Parapancea

Test fulger printre liceenii de la Sf. Sava (clasa a X-a). Există un "miraj al străinătăţii"? Fireşte, zice majoritatea. De la gîndul de ducă la preferinţa pentru produsele de import - totul trece pe-aici. "Ce e bun, frumos şi la modă e de provenienţă străină." ● Atenţie, însă: "Mi se pare o prostie să cumperi telemea Hollanda numai fiindcă-i olandeză. În privinţa informaticii, însă, e altceva." ● "A nu accepta produse străine mai bune e o dovadă de prostie şi xenofobie." ● "Bătrînii sînt conservatori, părinţii au început să se obişnuiască, iar unii dintre noi se cred deja peste ocean." ● În fine, "ce mai contează tradiţia, cînd prezentul nu ne mai îngăduie să întrevedem un viitor?"

De la Sf. Sava, fuga la o şcoală generală (163), încercînd să aflăm ce atitudine au faţă de străinătate cei între 8 şi 13 ani. ● "O atitudine pozitivă", spune apăsat Costache Anamaria. "Respect şi prietenie", întăreşte Mîrzac Diana Maria. "Aş vrea să fim şi noi aşa", pune punctul pe i Vasile Doina... ● Iată însă că vine Parapancea Nicoleta şi afirmă: "Nu mă atrage străinătatea. Cel mai bine e în ţara ta." ● Produsele de import? "Nu mă interesează provenienţa produselor, ci calitatea lor", zice Bulzan Silviu. ● "Nu prefer decît lucrurile bune, fie că sînt străine, fie că sînt româneşti" (Sava Alexandra). Consens, deci? Ioc! Căci vine Parapancea Nicoleta şi declară răspicat: "Produsele străine sînt mai frumos ambalate, dar, în privinţa conţinutului, tot mai bune sînt ale noastre!" Începînd cu apa...

Simona BOTEZ

Chez nous ca la nima'

Nu demult, un amic încerca să mă convingă de faptul că aici, la Porţile Orientului, totul miroase a birt şi luat aşa, *à la légère*, cade într-o dulce şi inevitabilă deriziune. Argumentele erau dintre cele mai savuroase, nu ierta nimic şi pe nimeni: legionari autohtoni, o copie proastă, care atunci cînd au avut puterea s-au ţinut de înmormîntări, deshumări, pomeni şi marşuri; comunişti pe măsură ce s-au găsit de cuviinţă să toarne ceaiul din samovar în ibricul propriu; asta ca să nu mai vorbim de lucruri noi şi democratice...

Adevărul rămîne şi de această dată la mijloc: românul, suferind încă de sindromul de a fi buricul pămîntului, se uită cu jiind peste gard, îşi doreşte ce nu are, şi-n ultimă instanţă, ia ce poate.

Pariul cu universalitatea, văzută mai tot timpul ca Pendul al lui Foucault, se dovedeşte în artă din ce în ce mai dur, miza fiind mare, iar ghinionul nostru atît de proverbial şi autohton. Reproşurile ni le asumăm precum virtuţile, iar lecţiile lui Kogălniceanu, apoi ale lui Maiorescu ni le-am învăţat temeinic, ca în cele din urmă să luăm notă maximă la cea ionesciană.

Sînteţi prea naţionali, provinciali în metaforele voastre obsedante – ni se spune tot mai des – e doar o problemă de mentalitate, ne scuzaţi, n-am spus că e rău... doar că nu înţelegem.

Şi-atunci îţi vine să te întorci aşa frustrat de unde ai plecat, repetîndu-ţi că locul tău înseamnă kitschul şi bunul gust, care fac minuni împreună. Călători →

Din viaţa unui extremist de centru...

Despre decenţă, măcar ca răgaz

"Fiecare cu drogul său. Al meu este tăcerea. Ţin şi mă tem de el. În absenţa lui, pierd acel simţ subtil al comunicării cu sufletul lucrurilor". Mitterrand a făcut această confesiune în 1973 şi la dispariţia sa, peste 23 de ani, ea îl urmăreşte şi îi cere socoteală; există o soartă a cuvintelor rostite de cei serioşi şi puternici care le cunosc gravitatea . Moartea dă contur unei vieţi, organizînd-o într-un destin, aşa se ştie pe dinafară, de la Malraux - acel Malraux a cărui operă Mitterrand avea îndrăzneala să declare că "nu face toată cît *Les mots* a lui Sartre" - dar ar trebui urmărit şi ce se întîmplă pe dinăuntru cu cuvintele după ce o suflare s-a stins. Poate că destinul lor e mai dur, cu alt contur decît al florilor fanate pe un mormînt, cu o altă greutate decît a messei înălţate într-o catedrală. Ele continuă să respire, dincolo de criptă, în afara marmorei, contrariind, dînd astfel cel mai sigur semn că sînt vii, organizînd şi dezorganizînd o imagine, remodelînd o mască. Tîrziu, dar încă la timp, Mitterrand a dezvăluit, cu siguranţa lui abuzivă, dar intimidantă prin farmec, că deţine şi cunoaşte secretul vieţii: "fugacitatea ei". Cuvintele nu se supun, totuşi, acestui secret. Ele au altă viaţă, - unele sînt longevive şi, viclene, nu îmbătrînesc - altă taină decît a arterelor şi glandelor care asigură doar fugacitatea.

Scandalul izbucnit la numai cîteva zile de la funeraliile celui care admitea că nu s-a aşteptat ca vreodată să fie numit în conştiinţa publică "Tonton" (unchiul!) - atentează exact la ideile sale despre tăcere. Doctorul său intim - neaşteptînd măcar răcirea celui înhumat - a dezvăluit pactul prin care s-a legat timp de 14 ani, de-a lungul a două septenate, să nu deconspire boala diagnosticată imediat după ce Mitterrand "luase puterea". Pactul se pecetluise sub apăsarea secretului de stat şi a raţiunilor lui superioare. Medicul l-a respectat tăcînd şi mînţind în comunicatele regulate de bună sănătate, semnate din 1981 pînă în 1992, anul primei operaţii. E o poveste absolut uimitoare, depăşind imaginaţia romancierilor realişti şi antirealişti ai acestui secol, despre ce poate face obsesia puterii dintr-un bolnav şi doctorul său. Mitterrand a lăsat o capodoperă a ambiţiei şi vitalităţii călăuzite de viclenia plictisitoarelor noastre raţiuni superioare. Doctorul său - în rigoarea meschină a datoriilor sale de conştiinţă - nu mai puţin: îndepărtat din anturajul prezidenţial în 1994, cînd comunicase părerea sa şi anume că boala nu-i mai permite preşedintelui să-şi exercite normal mandatul, acest doctor găseşte ziaristul, "writer"-ul, cu care să redacteze cartea prin care "să-şi liniştească remuşcările", divulgînd pactul secretului. Cartea e gata la jumătatea lunii decembrie, în 1995. Ea aşteaptă moartea personajului ei principal; la două-trei zile după înmormîntare, "Marele secret" e în librării, înregistrînd o vînzare - record- "urît, foarte urît!", cum se exclama în "Troilus şi Cresida" a aceluia care printre obsedaţii săi de putere n-a avut un asemenea caz. Dar nu estetica moralei e aici în joc, ci ceea ce familia preşedintelui decedat numeşte în sesizarea către justiţie: "atentarea la viaţa privată". Un tribunal va decide imediat interzicerea cărţii, ceea ce în Franţa atîtor libertăţi orgolioase dar reale, s-a întîmplat rareori. Verdictul invocă o noţiune care, cel puţin pentru noi, aceştia, din cartierul de Est al Europei, e mai complicată decît geometria euclidiană: "încălcarea răgazului de decenţă". Există aşa ceva? Dar un asemenea răgaz nu restrînge sacra libertate de expresie? Nu insist: ştiu prea bine că pentru toţi directorii, redactorii-şefi, adjuncţi şi oarecari acest "răgaz de decenţă" sună ca un barbarism venit din hotentotă.

În schimb, n-aş vrea să pierd două momente de decenţă "văzute cu ochii mei" în toată această nebunie a deconspirării "marelui secret". Unul la televiziune; arhiepiscopul Parisului, a fost întrebat dacă François Mitterrand a avut lîngă el un preot, în ultimile sale clipe; înţelege oricine unde "bătea" chestiunea. Înaltul prelat a fost tranşant: e o întrebare ce ţine de viaţa intimă - nu va răspunde la ea; dar nu va ascunde că în discuţiile lor, l-a asigurat de fiecare dată că se va ruga pentru el şi acela, "mai mult agnostic decît ateu", nu i-a obiectat. (Din "les mots de Mitterrand", tot în 1973: "M-am născut creştin şi e fără îndoială că voi muri tot astfel. Dar în interval...")

Al doilea moment a avut loc în Piaţa Bastiliei, în noaptea aceea de priveghi a unei imense mulţimi adunate în jurul portretului său înălţat pe o estradă de unde se transmiteau fragmente din discursurile sale, toate ascultate într-o tăcere ce nu droga şi nu isteriza; mulţi semnau cîteva rînduri în registrele de condoleanţe puse la dispoziţia oricărui cetăţean; surprinzător prin indiscreţie, un reporter de la France 1 îl "atacă" pe Jacques Delors - cel dorit de Mitterrand ca succesor al său dintre socialişti - rugîndu-l să dezvăluie ce a scris în registru; "Actualităţile" telejurnalelor nu cunosc şi nu obişnuiesc asemenea suspansuri; chiar, cum se iese dintr-o situaţie ca asta? N-aveam bibliografie. Delors a găsit "les mots", singurele, memorabile: "C'est entre lui et moi..." ("E numai între mine şi el")

Radu COSAŞU

P.S. Epilog la "Marele secret": interzisă în Franţa, cartea a fost "imprimată" şi transmisă, la îndemîna întregii lumi, prin Internet. Să tot discuţi azi despre cosmopolitism şi autohtonism.

de meserie între cele două paradigme, realizăm într-un final că lupta e doar în noi, ca şi cînd cei doi părinţi care s-au iubit pentru tine, se pot urî la fel de tare în cel odată creat. A pleda pentru unul dintre ei ţine deja de tragic şi, oricum ai lua-o, e o mică blasfemie, important rămîne dacă ţi-o asumi sau nu...

Maria ANASANDU

Topuri

"La mulţi ani!"

Sibiu, 8 ianuarie 1996

Mai întîi de toate, îngăduiţi-mi să vă adresez, dumneavoastră şi întregii redacţii a revistei "Dilema" (singura publicaţie românească pe care o citesc încă de la primul număr, fiind abonată întreaga familie), multe bucurii şi împliniri, un an nou mai tihnit care să vă aducă alinare şi seninătate sufletească, împreună cu tradiţionalul "La Mulţi Ani!".

Încercînd să trec peste inerenta timiditate datorată faptului că nu m-am adresat niciodată în scris vreunei publicaţii sau vreunui post al audio-vizualului, aş dori să vă prezint un clasament personal al filmelor vizionate de mine pînă în prezent, la cinematograf, la Cinemateca bucureşteană (pe timpul studenţiei) şi la televiziunea naţională (posturile locale de televiziune de după '89 nici nu le pun în discuţie). Vă rog să-mi iertaţi eventualele inadvertenţe în indicarea (sau neindicarea) numelor regizorilor, în unele cazuri vizionarea filmelor avînd loc cu mai mulţi ani în urmă (zece-cincisprezece), cînd, bineînţeles, nu acordam o mare importanţă realizatorilor.

Mărturisesc că am fost puţin derutată la alcătuirea clasamentelor de restricţia impusă acestora de către titlu, "Cele mai bune *zece* filme..." Pentru că *dilema* de a alege strict zece filme a fost mult prea mare, mi-am luat libertatea de a alcătui clasamente cu cîte douăzeci de titluri, fapt ce sper să nu impieteze asupra imaginii de ansamblu pe care v-o veţi forma.

Vă veţi mira, probabil, de filmul pe care l-am clasat pe primul loc în topul filmelor străine, (în original) "On That Rainy Day In The Park"* - **That Cold Day in the Park (1969), n.red.* -, al lui Robert Altman. Nu ştiu dacă l-aţi văzut, eu l-am "prins" cu totul întîmplător la Bucureşti, în 1990, pe programul 2 al TVR, într-o perioadă "ingrată" (a CPUN-ului), la o oră şi mai ingrată (16,00! - oră mai nimerită pentru "soap-opera"-s din programul actual de seară al TVR 1; programul 2 încă nu a pătruns în zona Sibiului decît prin intermediul televiziunii prin cablu, şi nici nu va ajunge curînd - iertaţi-mi digresiunea, dar TVR 2 oferă iubitorului de filme creaţii "adevărate", iar cei ce nu recepţionează acest program - ca şi alte programe private - plătind însă acelaşi abonament resimt o frustrare teribilă!). Nu am să spun nimic despre acest film, doar că este demn de a figura în selecţiile tuturor Cinematecilor existente.

Închei aici, nu înainte de a reitera urările de sănătate şi împliniri, asigurîndu-vă de devotamentul şi fidelitatea cu care voi citi, în continuare, revista dumneavoastră.

Cu sinceră afecţiune,

Gabriela LOZNEANU

Secţia română

1. Actorul şi sălbaticii *(M.Marcus, n.red.);* 2. D'ale carnavalului (*Gh. Nagy şi Aurel Miheleş, n.red.);* 3. Tănase Scatiu *(Dan Piţa, n.red.);* 4. Concurs (Dan Piţa); 5. De ce trag clopotele, Mitică... (L.Pintilie); 6. Pădurea spînzuraţilor *(L.Ciulei, n.red.);* 7. Ion, blestemul pămîntului... *(M.Mureşan, n.red.);* 8. Iacob (Mircea Daneliuc); 9. Adela (Mircea Veroiu); 10. Toamna bobocilor *(M.Moldovan, n.red.);* 11. Dincolo de pod *(M.Veroiu, n.red.);* 12. O noapte furtunoasă (Jean Georgescu); 13. Osînda *(S.Nicolaescu, n.red.);* 14. Moromeţii (Stere Gulea); 15. Ultima noapte de dragoste (S.Nicolaescu); 16. Cursa *(M.Daneliuc, n.red.);* 17. Mihai Viteazul *(S.Nicolaescu, n.red.);* 18. Reconstituirea (Lucian Pintilie); 19. Ilustrate cu flori de cîmp *(A. Blaier, n.red.);* 20. Patima *(G.Cornea, n.red.).*

Secţia străină

1. Acea zi ploioasă în parc (Robert Altman); 2. Călăuza (Andrei Tarkovski); 3. Cartea Junglei (Walt Disney); 4. Ochi negri (Nikita Mihalkov); 5. O dramă la vînătoare (Emil Loteanu); 6. Anul soarelui liniştit (K.Zanussi); 7. Anul trecut la Marienbad (Alain Resnais); 8. Cetăţeanul Kane (Orson Welles); 9. Blow-up (Michelangelo Antonioni); 10. Generalul (cu Buster Keaton); 11. La dolce vita (Federico Fellini); 12. Indochina *(R.Wargnier, n.red.);* 13. Un tramvai numit dorinţă (Elia Kazan); 14. Fragii sălbatici (Ingmar Bergman); 15. Zbor deasupra unui cuib de cuci (M.Forman); 16. Singurătatea alergătorului de cursă lungă *(T.Richardson, n.red.);* 17. A fost odată în America (Martin Scorsese*, **Sergio Leone, n.red.*); 18 Salieri* (Milos Forman) - **Amadeus* n.red.; 19. Cuţitul în apă (Roman Polanski); 20. Femeia nisipurilor (Japonia, după Kōbō Abe)*- *(H.Teshigahara, n.red.)*

„Feţele" Zenobiei

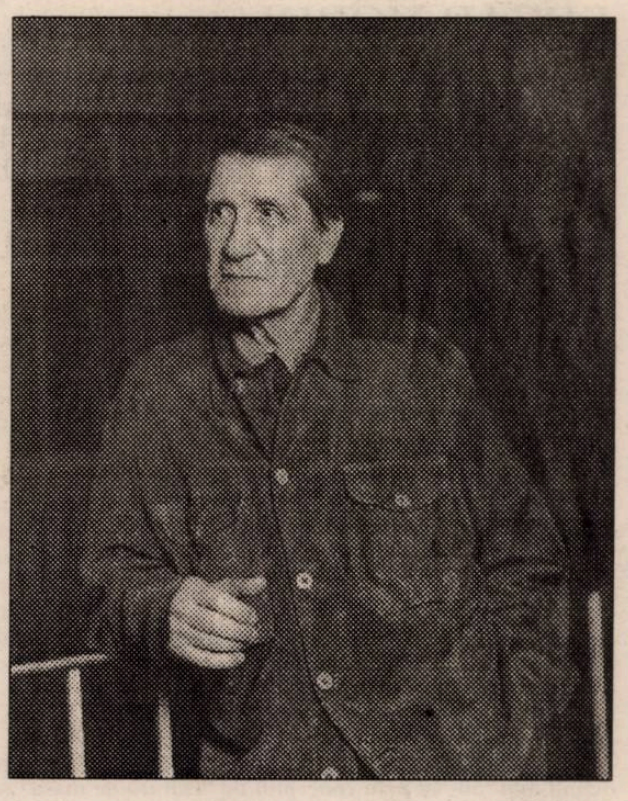

"Purtaţi de euforia unei eliberări pe care o credeam durabilă, totul ne părea posibil, internaţionala suprarealistă şi iubirea, revoluţia şi poezia. Acum, după cincizeci de ani, nu mai ştiu dacă sînt suprarealist, nu mai ştiu nici măcar cine sînt. Sectarismul teoretic a sfîrşit prin a asasina poezia. Trăiesc cu neliniştea de a-i vedea prestigiul tot mai micşorat, dar ştiu şi că poetul, fie el ridicat în slăvi, fie el marginalizat, trebuie să rămînă singur cu extazul său, căci altfel tot ce creează e ameninţat să se usuce şi să moară odată cu el. Salvare nu există în acest secol barbar decît pentru individul singur. Cred că suprarealismul rămîne, înainte de toate, o etică a rigorii într-o epocă în care arta poetică încă suportă capriciile diverselor coterii şi, mai mult sau mai puţin, pe cele ale funcţionarilor culturali". Cuvintele acestea exasperate, obosite, "rele", solemne, încăpăţînate, le rosteşte, în pagina-portret pe care i-o dedică revista franceză **Le Monde des Livres** (13 ianuarie '96), Gellu Naum ● Călătoria cu destinaţie extramundană a submarinului Naum şi destinul ei mundan sînt povestite de Edgar Reichmann, care notează: după o jumătate de veac de singurătate, scriitorul îşi vede cărţile traduse în greacă, sîrbo-croată, italiană, germană, engleză... ● Engleză: în toamna anului trecut, la Northwestern University Press-Evanston, Illinois, a apărut *Zenobia*, în traducerea lui James Brook şi Sasha Vlad. Engleza lor a ştiut de minune să devină enghleză – nu doar fiindă zice *nohvel* şi *pohetry* şi *pohem* cu toată naturaleţea, ci şi fiindcă reuşeşte să capteze acel aer paroxistic-precis al scrisului lui Gellu Naum, pe care îl ritmează printr-o tăietură impecabilă a frazei ● Dar **Le Monde des Livres** se grăbeşte să salute, evident, "faţa" franţuzească a *Zenobiei*, cea tradusă şi prezentată de Luba Jurgenson şi Sebastian Reichmann, apărută la Maren Sell/Calmann-Lévy şi proaspăt lansată în prezenţa lui Gellu şi a Ligiei Naum. *Zenobia* – "poem în proză, mărturie a unui univers delirant, în care sublimul şi sordidul, absurdul şi fabulosul se învecinează şi se confundă, acompaniind un extraordinar cîntec de dragoste... Monolog emoţionant, privire asupra minunăţiilor lumii şi asupra propriilor abisuri insondabile, *Zenobia* nu e numai un poem în proză dedicat figurii serene şi iniţiatoare a Ligiei... această carte reprezintă şi procesul intentat de poet unei realităţi a fascismului şi comunismului, a foamei şi a unei represiuni feroce uneori iar alteori perfide, într-o ţară în care obscenitatea şi impostura au uzurpat puterea de-a lungul prea multor decenii. Personajele – precum cele pictate de britanicii Francis Bacon şi Lucian Freud – se ivesc dintr-o ciudată, fatală «suprarealitate». Naratorul, Gellu, Ligia, marea lui iubire, sau «martorii» lor descifrează pentru noi, dincolo de rătăcirea sufletelor pierdute, acea stare de graţie ce cheamă, clipă de clipă, miracolul mereu reînnoit al extazului poetic" – scrie Edgar Reichmann ● "Să restitui propriile experienţe, în incandescenţa lor ultimă" – e deviza-blazon care însoţeşte fotografia lui Gellu Naum din **Le Monde**... Fotografie în care el arată seniorial, cum îl ştim, "parcă înconjurat de o aură tragică" (spune autorul articolului). Priviţi-i mîna, în care ar putea ţine o cupă, o ţigară, o unealtă de scris, un căluţ de mare, un obiect efialtic.

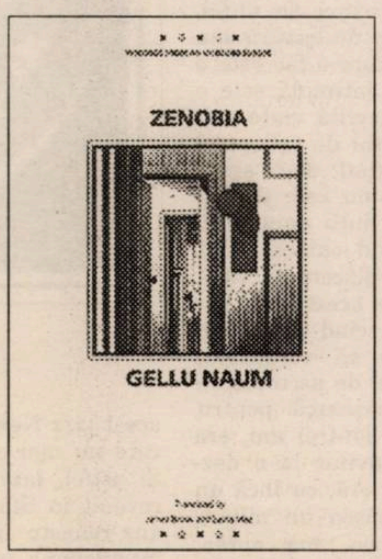

Delia VERDEŞ

Nu rataţi

● **Suspecţi de serviciu** ("The Usual Suspects") de Bryan Singer – *revelaţia cinematografică a anului trecut!* Vom reveni.

● **Răzbunare infernală** de John McTiernan, al treilea din seria "Die Hard"-urilor, cu Bruce Willis şi – mai ales – Jeremy Irons.

● **La Naissance de l'amour** de Philippe Garrel (1993), cu Lou Castel şi Jean-Pierre Léaud; în cadrul "Clubului cinefililor" de la Institutul Francez – *joi 8 februarie ora 18.30.* "Adesea tăcute, filmele sale se bazează pe secvenţe şi situaţii lipsite de legătură, personaje ale căror motivaţii (dacă există) rămîn necunoscute. Garrel ne invită: trebuie, spune el, «să mergem la cinema pentru a pluti»." (Jean Tulard, *Dictionnaire du cinéma*)

Cronica literară de tranziţie

Cioran, între Liiceanu şi Baudelaire (II)

(ÎNTÎLNIRI CRUCIALE)

Spuneam, în foiletonul anterior, că demersul lui Gabriel Liiceanu* are un traseu epic-biografic (interior/exterior); aşa e direcţionată analiza din studiul ce deschide cartea; aşa, şi dialogul. Această linie a favorizat scoaterea la iveală a **întîlnirilor** marcante (sau măcar memorabile) ale lui Cioran.

MOARTEA. "Familiarizarea" cu moartea e cunoscută din multe mărturii cioraniene (v., e.g., convorbirea cu Fritz J. Raddatz, în **Convorbiri cu Cioran**, Humanitas, 1993). În spovedania către Liiceanu apare o imagine nouă şi dintre cele mai blasfemiatoare (de talia celor din **Lacrimi şi sfinţi**: el sărutînd o sfîntă, Dumnezeu în braţele unei prostituate etc.): *"Eram prieten cu groparul (...). Ştia că pentru mine cea mai mare plăcere era să-mi dea cranii. (...) Îmi plăcea să... îmi plăcea să joc fotbal cu cranii"* (p.73). Cine a văzut filmul realizat de G.Liiceanu şi Sorin Ilieşiu, nu poate uita surîsul auto-ironic-ghiduş-culpabil care însoţea evocarea acestor grozăvii de un cinism ludic, de o candoare morbidă.

CĂRŢILE. O altă întîlnire decisivă a fost cea cu cărţile, în ciuda faptului că un "grădinar" l-a apostrofat în adolescenţă: *"-Dom'le, de ce citeşti, dom'le, tot timpul? -Că-mi place,. că aşa, că pe dincolo... -Nu acolo veţi găsi un răspuns la ceva, nu, nu din cărţi, nu în cărţi trebuie căutat".* (Există o predilecţie în amintirile lui Cioran pentru oamenii cu aparenţă măruntă, situaţi la parterul piramidei sociale a spiritului - cărora tocmai acel *par terre* le dă o priză aparte la real). *"-Aţi fost unul dintre cei mai teribili cititori ai secolului"*, îi spune Liiceanu: *"-Am citit enorm, este adevărat. Am citit enorm toată viaţa, am citit ca un fel de dezertare. Am vrut să intru în filozofia, în viziunea altuia. Este o fugă, în cărţi, un fel de a scăpa de sine"* (p.75), *"sînt un cititor înrăit"* (p.25). Observ că, pe lîngă motivaţia evazională a lecturii, ca abandon al eului copleşitor, transpare aici şi o alta, cea "imperialistă", subsumarea altor spirite, înglobarea lor, integrarea, pătrunderea în afacerile lor interne.

ŢUŢEA. O imagine de un umor subţire şi grotesc (dacă se poate aşa ceva) este cea a junelui Petre Ţuţea, pe care Cioran şi-l aminteşte astfel (sîntem în anii '30): *"A cumpărat* Pravda *- eram nu departe de Palatul Regal - , şi-a făcut cruce şi a sărutat jurnalul. Nu ştia un cuvînt rusesţe. Aşa, pe stradă, a sărutat* Pravda. *Era marxist atunci; un marxist înfocat, mistic"* (p.83). O dată cu vîrsta, memoria inteligenţelor de vîrf condensează faptele (în fond şi în expresie) pînă la nucleu; evocările fugitive ale lui Cioran au un ce dramatic, o mizanscenă felliniană: *Pravda* sărutată pe fundalul *Palatului Regal!*

NAE IONESCU. La Nae Ionescu, clipul cel repede ce ni se dă, dramatic şi el, exhibă dualismul funciar al acelui **aventurier al gîndirii, al mondenului abisal**, al dialecticianului navetînd între lumea ideilor adînci şi cea a cancanurilor înalte. *"La un moment dat - cred că eu i-am dat ideea - a vorbit despre îngeri. După ce a terminat cursul, m-a luat deoparte şi mi-a spus: «Ştii la ce m-am gîndit tot timpul cînd vorbeam despre îngeri? Dacă să accept sau nu să devin şeful poliţiei»"* (p.85).

RĂZBOIUL. Coasta inebranlabilă de ardelean sentimental (!) şi cumsecade (!) e pusă în evidenţă de o întîmplare personală; după penibila capitulare a Franţei, nemţii intră în Paris, pe *Boul' Mich'*; din partea cealaltă a bulevardului, o altă coloană aduce prizonieri francezi: *"lucrul m-a impresionat foarte tare, m-am repezit şi am cumpărat - tutungeria era chiar în spatele meu -, 20 de pachete de ţigări şi, fără să mă apropii prea mult, le-am aruncat spre soldaţi. Toţi s-au aplecat să le ia şi atunci neamţul ia puşca şi o îndreaptă spre mine..."* Restul interesează mai puţin. Dar sper să nu fiu înţeles melodramatic, că, vezi d-ta, de fapt Cioran "iubeşte omul", bla-bla, şi mizantropia lui nu e decît o crustă, zgîriaţi-o şi veţi da de o inimă de aur etc. Ar fi să cad în confuzia pe care a condamnat-o atît de vehement şi expresiv Proust, în **Contre Sainte-Beuve**, cea dintre omul operei şi omul empiriei.

CAMUS. Poate că cea mai expresivă **întîlnire** şi mai bogată în teatralitate ca şi în semnificaţii dedesubtice (pînă şi la limbaj) este cea cu Albert Camus. Reputatul gînditor, în plină vogă, citise, *"de la Gallimard, manuscrisul* la Précis de décomposition *şi mi-a spus următorul lucru*: Maintenant il faut que vous entriez dans la circulation des idées. *-A! zic, f... mama mă-tii! El să-mi dea mie lecţii,* vous comprenez, *cu cultura lui de învăţător! Citise cîţiva scriitori, n-avea nici* trace de culture philosophique *şi-mi spune*: Maintenant... *Ca unui elev. Am plecat. A fost foarte umilitor pentru mine să-mi spună să intru în circulaţia ideilor, ca şi cum aş fi fost un debutant de provincie. Dar ştiţi, aşa, cu un aer superior (...) ...Un tip cu cultură de institutor..."* (p.108). Terapia prin scris a lui Cioran a avut şi rolul de a-l mîntui de condiţia precară de **provincial al Europei**; lupta sa, vizibilă sau invizibilă, cu complexul de reprezentant al unei "culturi mici", aminteşte de îndîrjirile altui mare ardelean: Titu Maiorescu.

*

Cred că întrebarea fundamentală pe care i-o pune lui Cioran Gabriel Liiceanu este cea de la p.81: "(...) *Repetaţi cu un talent excepţional tot ce s-a spus de la Ecleziast încoace. Care consideraţi că e noutatea cu care veniţi?"*, la care filozoful răspunde că e *"intensitatea experienţei "*.

Dar există şi o întrebare posibil-revelatoare pe care G.Liiceanu nu i-a pus-o: cea despre stoicismul său, despre dimensiunea filozofică a celebrei sale modestii. Fire izolată cu, încă de timpuriu, sentimentul unicităţii, Cioran s-a complăcut totuşi fără grimasă în medii depersonalizate: cămin, hotel, cantină... Poate că acestea i-au furnizat acel vomitiv de care vorbeşte în **Précis**...: spectacolul omului.

Dubla carte a lui G.Liiceanu are un cusur major: e prea scurtă.

George PRUTEANU

---

*) Gabriel Liiceanu, **Itinerariile unei vieţi: E.M.Cioran** *urmat de* **Apocalipsa după Cioran** (*Trei zile de convorbiri* - 1990), Ed.Humanitas, Buc., 1995, 128 p.

1) Cedez racursiurilor memoriei şi-mi amintesc că Andrei Pleşu îmi povestea odată, la Valea Vinului, uimindu-mă foarte, că *filozoful* Noica se uita la televizor la meciuri de fotbal (deşi nu ştia, desigur, cine se înfruntă şi care e miza). Am exprimat atunci bănuiala că-l interesa, de fapt, *die Fussballigkeit*, "fotbalitatea"...

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

EDGAR MORIN

Filosof, sociolog, autor al mai multor cărţi de reflecţie asupra problemelor fundamentale ale cunoaşterii, ale omului, ale societăţii umane, printre care cele două volume *L'Esprit du temps* (1962 şi 1975), *Penser l'Europe* (1987), *Comment sortir du XX-e siècle* (1985), *Terre-Patrie* (1993) etc.

"Cultură de masă", criză şi mass-media

Domnule Edgar Morin, acum mai bine de 30 de ani scriaţi în cartea dumneavoastră *L'esprit du temps*: "A doua industrializare care este de pe acum industrializarea spiritului, a doua colonizare care priveşte de pe acum colonizarea sufletului, progresează pe parcursul secolul XX". Unde ne aflăm, din acest punct de vedere, astăzi, cîţiva ani înainte de sfîrşitul secolului?

E.M.: Cred că s-a petrecut o extindere şi o amplificare a acestei "colonizări", pentru că în epoca în care scriam – era, cred, în 1960 –, nu avusese încă loc această dezvoltare generală a televiziunii, nu începuse încă dezvoltarea informaticii care este, de asemenea, încă un aspect al felului în care maşinile îşi atribuie funcţiuni cerebrale, dacă vreţi. Deci, cred că ne aflăm nu numai în era mass-media, dar într-o epocă în care ceea ce numim tehnică întreţine raporturi din ce în ce mai intime cu psihismul nostru, vreau să spun cu spiritul şi cu sufletul nostru.

În al doilea volum al studiului *L'esprit du temps* aţi definit anii '50-'60 prin conceptul de "cultură de masă" şi anii '60-'70 prin acela de "criză". Cum am putea defini anii '80-'90?

E.M.: Am putea, într-adevăr, să discutăm pe decenii. Acum, ceea ce constat eu: anii '80-'90 sînt o epocă în care, dacă vreţi, politicul intră din ce în ce mai mult în sfera acestei culturi de masă. În vremea cînd eu scriam aceste cărţi, se petrecea deja ceea ce eu numesc "vedetizarea oamenilor politici" care se străduiau, evident, să fie seducători, să placă etc. Dar există şi ceva de natură mai profundă: marile dezbateri politice se fac la televiziune, asistăm, aproape în direct, la tragedii politice, cum ar fi asasinarea preşedintelui Sadat, orice alt eveniment; deja asistasem, chiar dacă nu în direct, la asasinarea preşedintelui Kennedy. În Franţa, încă, foarte recent, preşedintele Republicii vorbea despre boala lui incurabilă la televiziune, pentru milioane de telespectatori. Deci, nu e numai invazia a ceea ce se cheamă *reality show*, adică oamenii vin să povestească frînturi uneori tragice din viaţa lor, persoane abandonate de soţii sau soţiile lor, copii nefericiţi în raporturile lor cu părinţii, homosexuali etc., dar am intrat într-o lume în care, din ce în ce mai mult, totul se face prin mediatizare, prin intermediari, prin imagini. Nu am nici un cuvînt pentru a desemna anii '80-'90, pur şi simplu constat că trebuie să civilizăm, să domesticim raporturile noastre cu această revărsare torenţială, cu environmentul mediatic.

Pînă în anii '70, să zicem, au existat în Franţa maeştri ai gîndirii, patroni spirituali; după această dată, rolul lor a fost mereu în scădere, locul lor a fost luat oarecum de mass-media, prin extraordinara dezvoltare a publicităţii comerciale şi a publicitarilor, a impactului acestora asupra unui public foarte larg. După dumneavoastră, este un fenomen real acesta?

E.M.: Nu, eu nu aş spune că ei au fost înlocuiţi. Vedeţi, nu detergenţii, nu reclama pentru detergenţi a înlocuit pe Jean-Paul Sartre sau pe Michel Foucault. Nu, sînt universuri absolut diferite. Este universul intelectualilor care el însuşi a cunoscut tot felul de aventuri, de modificări. În fine, au mai existat patroni spirituali, Lévi-Strauss, Lacan, mai sînt şi alţii. Cred însă că adevărata problemă este că intelectualii sînt ameninţaţi de tehnicizare, de specializarea excesivă a tehnocraţilor care reduc tot mai mult aria chestiunilor fundamentale şi generale. Ei sînt ameninţaţi de această invazie, pentru că peste tot sînt chemaţi experţii şi, cînd aveţi specialişti, toate problemele fundamentale şi globale sînt reduse la mici frînturi. Deci, eu aş defini acest fenomen drept pierderea facultăţii de a vedea problemele, de a le contextualiza şi de a le globaliza. Intelectualii înşişi sînt puţin pierduţi, pentru că lumea este extrem de complexă, mulţi intelectuali, să zicem, de formaţie literară, refuză noile cunoştinţe pe care le aduc descoperirile ştiinţifice, dacă n-ar fi să vorbim decît de cele despre cosmos şi despre viaţă. Pe de altă parte, oamenii de ştiinţă, ei înşişi se păstrează în specialitatea lor, dar nu au cultura generală umanistă pe care o poate da cunoaşterea literaturii, a filosofiei. Deci, putem spune că astăzi avem o cultură în criză. Dar asta nu este din vina mass-media, ci numai din vina lor, a intelectualilor. Nu e mai puţin adevărat că avem de-a face cu un fenomen de hipercomercializare şi industrializare. Să luăm, de exemplu, producţia de carte: cartea este un produs al editorului, ajunge la librari, aşteaptă criticii, aşteaptă cititorii. Astăzi are loc o accelerare a acestor procese. Iată cum: o carte este publicată, editorii o trimit în librării şi dacă după trei săptămîni cartea nu a avut cronici şi nu s-a vîndut, librarul o trimite înapoi editorului şi, după o vreme, editorul o topeşte. Serviciile de presă ale editurilor încearcă să trezească interesul cititorilor, dar nu o pot face pentru toate cărţile, ci numai pentru cele presupuse a fi cele mai bune – din punctul de vedere comercial – şi multe altele sînt ignorate. Deci, iată un fel de maşină, un mecanism care face ca pentru un autor puţin cunoscut să fie foarte greu să devină cunoscut. E foarte greu să te faci cunoscut de critici. De altfel, cred că criticii au tot mai puţin timp de lectură sau citesc în mare viteză, iar critica pe care o fac este o critică umorală. Aşadar, ceea ce se întîmplă este o degradare a condiţiilor în care se exercită viaţa culturală şi intelectuală. Dar din punctul de vedere al mass-media, eu personal, ca intelectual, dacă am o opinie critică împotriva televiziunii, nu este pentru că ea programează seriale tv., mai întîi pentru că unele sînt bune, şi apoi, vedeţi, cînd oamenii sînt obosiţi după o zi de muncă, le face plăcere să vadă filme cum ar fi *Columbo*, lucruri de acest gen. Reproşul meu este că de fiecare dată cînd invită un intelectual, nu-i lasă destul timp să vorbească, pentru că ei îşi imaginează că timpul de ascultare a unui argument nu trebuie să depăşească pentru telespectatori 30 de secunde. Acum doi-trei ani, era de un minut. De curînd, am fost invitat la o dezbatere televizată, pentru un sfert de oră, cu încă un interlocutor; dacă un argument depăşea un minut, realizatorul emisiunii mă întrerupea, mă oprea, pentru că el are impresia că trebuie să anime emisiunea. Ce înseamnă asta? Înseamnă că nici o reflecţie argumentată nu se poate exprima astăzi prin intermediul mass-media. Sau, cel mult, în unele periferice, cum ar fi canalul de televiziune ARTE sau la ore de slabă audienţă. De regulă, se fac interviuri prea rapide, nu se poate vorbi, nu se poate transmite o reflecţie serioasă, asta este critica fundamentală pe care o fac mass-media.

După dumneavoastră, cultura industrială desfiinţează, dezagregă aşa-numitele culturi tradiţionale, folclorice. Este aceasta un rău necesar, sau cel puţin inevitabil, într-o lume dominată de ideea sincronizării?

E.M.: Nu, nu este un rău inevitabil. E drept că a existat această tendinţă de care vorbiţi, la dezintegrare, s-a creat un folclor internaţional prin intermediul filmului hollywoodian şi prin serialele tv, folclor internaţional care, de altfel, a reluat mici părţi de folclor din diferite ţări – pentru că filmele de capă şi spadă, în fond, vin din romanele lui Alexandre Dumas, transpuse în stil hollywoodian, avem apoi romanele de aventuri gen "Insula comorilor", în sfîrşit, o întreagă literatură. Dar e adevărat că există acest folclor internaţional, eu nu sînt împotriva lui, dar cred că trebuie salvate valori care datează de secole sau de milenii, favorizîndu-le evoluţia. Iau un exemplu din ultima mea carte, dansul flamenco. Flamenco este un cîntec, acompaniat de ghitară, însoţit adesea de dans, foarte original, tipic din Andaluzia. Şi e evident că odată cu modernizarea, el a cunoscut o anume decadenţă. Astăzi, însă, are loc o resurecţie a acestui flamenco. De ce? Mai întîi, cîţiva pasionaţi (*aficionados*) străini, mai ales francezi, s-au interesat de vechii cîntăreţi de flamenco, au regăsit vechi discuri şi, graţie procedeelor moderne, le-au recopiat, au făcut cîteva antologii şi astfel flamenco a început să se răspîndească în Spania şi apoi în Franţa, în felul acesta recondiţionat. Şi apoi, nu trebuie să ignorăm că oamenii vor să-şi regăsească rădăcinile lor culturale. În Andaluzia, tinerii cer lecţii de flamenco vechilor maeştri, pentru a continua tradiţia. Aş spune că astăzi flamenco cunoaşte o nouă înflorire, eu fac parte dintr-un club de flamenco în Franţa, şi de fiecare dată cînd un cîntăreţ de calitate soseşte la Paris, merg să-l ascult. Ceea ce este interesant este că în evoluţia lui au existat două ramuri: una care este întoarcerea la stilul pur şi original, şi a doua, care este o sinteză rezultată din amestecul de stiluri venite de aiurea, ca de exemplu jazz-ul. Există grupul Gipsy Kings care face o asemenea sinteză, nu e deloc rău în genul practicat, nu flamenco pur, dar inspirat din el! Acelaşi fenomen s-a petrecut cu jazz-ul New-Orleans, inventat de negrii din acest oraş, şi apoi alte stiluri s-au suprapus şi primii fondatori au fost complet uitaţi, abandonaţi. Dar mai tîrziu, la Paris, după război, în lumea intelectuală, artistă, din care şi eu făceam parte, s-a trezit un gust pentru

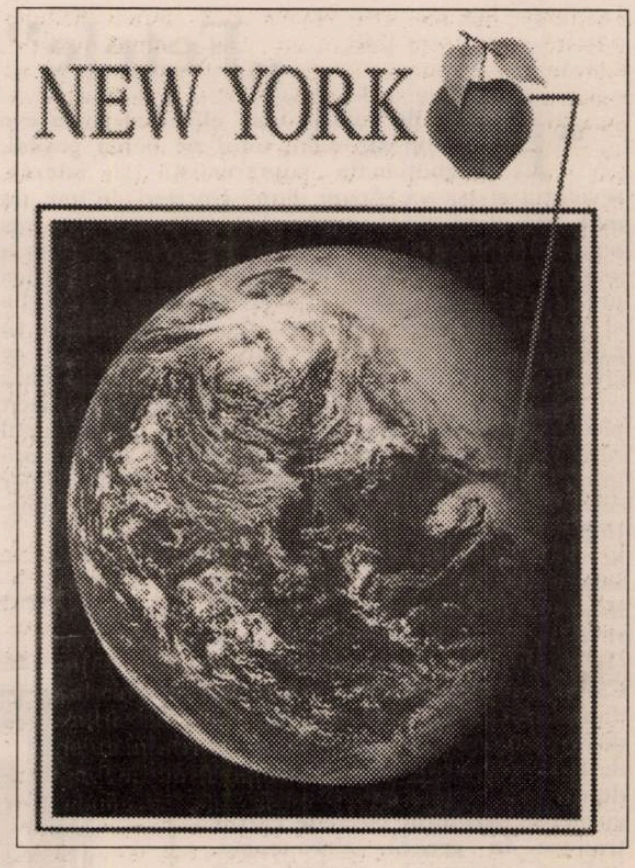

acest jazz New-Orleans şi pentru acei bieţi muzicieni care nu mai erau angajaţi nicăieri în Statele Unite. Şi astfel, iată, mişcarea lor a făcut o buclă care a revenit în Statele Unite. Şi astfel, jazzul New-Orleans renaşte în formula lui originală. Vedeţi, există întotdeauna posibilitatea de a salva o cultură, dacă ea are destulă vitalitate. Eu cred că se poate salva o cultură, păstrînd pe de o parte originalitatea ei, pe de altă parte, permiţînd metisajul, amestecul cultural. Astăzi, există nenumărate exemple de asemenea metisaj cultural între muzica arabă şi cea occidentală etc. E loc pentru ambele forme.

Care sînt consecinţele în mentalitate şi în comportamentul uman ce decurg din faptul că valorile culturii de masă sînt valori care ţin de efemer, de derizoriu. Precizez că pentru Edgar Morin cultura de masă este cultura produsă pe cale şi cu mijloace industriale.

E.M.: Vedeţi, cînd am scris aceste cărţi, am vrut să arăt că e vorba de o cultură, cea de masă, legată de un anume proces de civilizare, de progres. Or, în acest proces, cultura joacă un rol motor. Este ceea ce eu numesc "contemporaneism": trăim de pe o zi pe alta, uităm trecutul, iar viitorul este lăsat marilor investitori. Aşadar, viaţa de pe o zi pe alta. Şi, în plus, este ceea ce Hart Rosenberg numeşte "viaţa în conformitate cu tradiţia noului", adică tot ce e nou e bun, şi se dă uitării ceea ce noutatea a înlocuit. Deci am trăi într-un fel de prezent perpetuu. Dar eu cred că această mişcare de idei este deja desuetă, pentru că, iată, ceea ce numim post-modernism susţine că nu va exista întotdeauna ceva nou şi apoi că nu tot ce e nou e în mod necesar mai bun decît ceea ce a fost înainte. E adevărat că sîntem în situaţia de a trăi la modul plat de pe o zi pe alta, de altfel mediile de informare au şi ele o responsabilitate, vedeţi bine că informaţiile zilei ne aduc lucruri emoţionante despre, să zicem, Sarajevo, Rwanda etc. şi, două zile mai tîrziu, alte noutăţi vin să ne bulverseze, uităm complet Sarajevo şi Rwanda, şi mereu tot aşa. Trăim în efemer, şi aici televiziunea, de asemenea, are partea ei de vină, ziarele mai puţin, pentru că nu există efortul de a situa lucrurile, de a reflecta asupra lor, dar e adevărat nu mai puţin că şi marea presă, ziariştii sînt mereu grăbiţi, ei sînt în imediat. Deci, există pericolul unei foarte mari superficialităţi, asta este incontestabil.

În cărţile dumneavoastră am detectat cîteva sisteme de interpretare, care funcţionează pe principiul vaselor comunicante. Două exemple: "complexul Joc-Spectacol" cîştigă teren în dauna "marilor Transcendenţe"; şi, respectiv, progresul cunoaşterii ştiinţifice provoacă o criză a ştiinţelor umaniste – a valorilor specific umane. Vreţi să dezvoltaţi această idee?

E.M.: Da, se poate spune că e o diferenţă între cultura ştiinţifică şi cultura umanistă. Cultura umanistă, aşa cum s-a dezvoltat, cu deosebire la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, era o cultură fondată pe cunoştinţe numeroase, dar totuşi limitate – în mare, de la Montaigne la Diderot, există un ansamblu de cunoştinţe despre pămînt, despre America, despre continente, despre Univers. Oamenii reflectau asupra acestor cunoştinţe, unii dintr-un punct de vedere religios, ca Pascal, alţii din punct de vedere laic, Voltaire etc. Altfel spus, ceea ce numim

l'honnête homme era cineva care putea asimila diferite cunoştinţe despre om, viaţă, lume, justiţie, adevăr, cu Dumnezeu sau fără Dumnezeu, şi îşi construia un punct de vedere. Era o cultură care suscita reflecţia. În plus, trebuie spus că lectura era cu mult mai lentă decît lectura rapidă de azi, şi pentru mulţi oameni, la începutul secolului, a citi nu însemna a citi o singură dată, dar a reciti autorii preferaţi. Cultura ştiinţifică s-a dezvoltat sub semnul reductivităţii şi al specializării. De aceea, un specialist ignoră ceea ce iese din sfera lui. Dar, cum spuneam, în această lume de experţi, problemele sînt decupate pe mici compartimente şi asta dezintegrează chestiunile generale şi fundamentale. Ceea ce contribuie la o formidabilă incultură şi la o lipsă de comunicare între cele două feluri de cultură. Deci, astăzi e o nevoie vitală să apărăm cultura. A apăra cultura nu înseamnă în mod necesar a critica mass-media, pentru că ele ar putea, ele însele, să servească cultura. A apăra cultura înseamnă a vedea că în lumea Universităţii şi a ştiinţelor se creează incultură, inclusiv în domeniul umanităţilor clasice, pentru că înainte cunoaşterea era trecută prin filtrul reflecţiei, astăzi nu mai este aşa. Deci o situaţie foarte dramatică, împotriva căreia s-a creat un început de reacţie, dar nu e decît un început.

Domnule Edgar Morin, nu vreau să lăsăm deoparte ceea ce dumneavoastră numiţi "marile Transcendenţe"; ce este noua gnoză?

E.M.: Ceea ce eu am numit "noua gnoză" în studiile mele despre astrologie? Este reunirea ideilor venite, unele din ele, foarte probabil dinspre ştiinţe, pentru că ştiinţele fizice au progresat şi ele au descoperit, în fond, mistere: misterul originii universului, al găurilor negre, al infinitului mic, chiar misterul vieţii. Deci, progresul ştiinţelor a reînnoit sensul misterului şi nevoia de a da un sens vieţii şi s-a făcut apel la cunoştinţe venite din Extremul Orient: Tao, hinduismul, buddhismul-zen. Deci, un ansamblu de idei, de credinţe – unele foarte naive, cum ar fi cele despre extratereştri, altele care au vulgarizat cercetări ştiinţifice sau idei filosofice tradiţionale, toate acestea împreună formează ceea ce eu numesc "noua gnoză". Pentru că, raportîndu-mă la întrebarea dumneavoastră dinainte, cum există un gol între cultura ştiinţifică şi cea umanistă, în acest gol se situează noua gnoză la care oamenii fac apel pentru a înţelege ce sînt şi unde se situează în Univers. Dar astăzi există ceea ce se cheamă "new age" care este o formă oarecum vulgarizată de cunoaştere şi care încearcă să răspundă acestei nevoi de a ne situa în lume şi a înţelege propriul nostru destin.

De fapt, aţi anticipat o întrebare pe care tocmai mă pregăteam să v-o pun: Cum se explică succesul pe care-l cunosc în Europa gnozele, filosofiile, religiile extremorientale?

E.M.: Trebuie spus că lumea occidentală, în evoluţia ei industrială, tehnică s-a orientat în mod exclusiv către activitate, activism, practică, şi a neglijat viaţa interioară şi aspectele ce ţin de psihism. În acest univers există o nevoie de ceea ce lipseşte; şi cum ceea ce lipseşte nu se poate găsi aici, bineînţeles, se poate găsi în muzică, în poezie, dar e vorba de o căutare filosofică, deci se face apel la aceste gnoze. Noi trăim într-o civilizaţie urbană, în care există multă singurătate şi multă angoasă de care oamenii se tratează luînd somnifere, medicamente sau consultînd psihanalişti, guru etc. Corpul uman, în oraşe, se lasă transportat în automobile, în avion, de aceea unii oameni fac cultură fizică. Dar există nevoia de a stabili o relaţie între spirit şi corp, or, ce spune în fond yoga: iată, prin spirit puteţi influenţa corpul; respiraţi bine şi veţi dobîndi seninătatea. Încercaţi să dobîndiţi seninătatea şi pacea sufletului. Sînt chiar valorile care au fost pierdute. Şi apoi, e vorba aici de un impas al medicinei moderne: cînd bolnavii îşi dau seama că medicina modernă nu-i poate ajuta, ei recurg la metodele medicinei tradiţionale. Cred că am ajuns într-un moment în care insuficienţele fiecărei civilizaţii se traduc printr-un apel la ceva care vine din altă parte. Occidentul a cunoscut o hipertrofiere a tehnicii. La ei, la asiatici, tehnica rămîne subdezvoltată, chiar dacă ei au inventat praful de puşcă, busola, tiparul. Atunci ei au nevoie de tehnică, noi avem nevoie de altceva decît de tehnică şi, după mine, este absolut natural să interogăm celelalte culturi, pentru a vedea care poate fi aportul lor.

* * *

I-am cerut domnului Edgar Morin să mai rămînem în acest domeniu al reflecţiei şi să dezvolte un paradox despre care a scris în al doilea tom al lucrării sale *L'Esprit du temps*: în epoca progresului fără precedent al cunoaşterii ştiinţifice (savoir scientifique) ceaţa superstiţiilor (le brouillard des superstitions) îşi face şi ea tot mai mult loc în gîndirea oamenilor.

E.M.: Ceea ce este frapant, este că atunci cînd vorbim de societatea noastră, să spunem secolul al XIX-lea, ceea ce noi numim cu un cuvînt foarte vag superstiţii, adică o serie de credinţe care vin dintr-un trecut îndepărtat, vrăjitoria, vracii, spiritele, fantomele, toate acestea au fost respinse de biserica catolică şi de raţionalism. Dar, în fond, ele nu erau inamici, erau aliaţi. Este ceea ce a făcut biserica catolică în ţări ca Franţa, de exemplu, care nu a fost complet creştinată decît în secolul al XVII-lea, în acest secol existau încă în Franţa regiuni în care nu erau biserici şi unde oamenii întreţineau încă diferite culturi păgîne. Deci biserica catolică şi raţionalismul păreau să fi îndepărtat toate aceste superstiţii şi brusc, în lumea urbană reapare credinţa în spirite – asta a început în 1848 în Anglia şi apoi s-a răspîndit peste tot: case cu stafii, fantome etc. Corpul astral, spiritismul, comunicarea cu morţii, vrăjitoria, toate acestea, departe de a fi fost uitate şi părăsite într-un colţ îndepărtat de ţară, supravieţuiseră. Astrologia, de exemplu, nu este practicată numai de oameni naivi, dar şi de oameni de afaceri, de parlamentari, de vedete de cinema. Şi lucrul este de înţeles, toate meseriile comportă riscurile lor, şi sub impactul riscului fiecare vrea să ştie ce i se poate întîmpla. Şi iată că o întreagă lume de superstiţii care păruseră îndepărtate de catolicism şi raţionalism se dovedeşte a fi prezentă în existenţa noastră.

Domnule Edgar Morin, secolul nostru a asistat la naşterea unei construcţii teoretice care consideră "revolta împotriva tatălui" ca un mit fondator al civilizaţiei noastre. Se poate vorbi de avangardele artistice din primele decenii ale secolului ca despre o revoltă împotriva tatălui. La fel, mai 1968 în Franţa a fost asimilat unei asemenea revolte. Credeţi că aceste revolte succesive vor aduce modificări importante de natură ontologică?

E.M.: În ce priveşte această chestiune, imaginea tatălui, "imago", este foarte puternică, pentru că ea simbolizează autoritatea care pretinde supunere necondiţionată. În acest sens, marii şefi din sistemele totalitare se vedeau în postură paternalistă, de tătuc al poporului. Stalin îşi asumase acest rol patern, şi cînd în Franţa s-a petrecut dezastrul din iunie 1940, cînd armata franceză a fost dată peste cap de cea germană, Franţa, sau măcar o parte a ei, s-a agăţat de figura paternă a unui bătrîn mareşal. În perioade de criză sau de pericol se creează necesitatea acestui apel la imaginea paternă. E adevărat, de asemenea, că a existat un timp al revoltei împotriva acestei autorităţi. Dar eu cred că nu ne putem lipsi de autoritatea paternă şi încă mai puţin de cea maternă. Cuvîntul *patrie* este patern şi matern, începe la masculin, *pater*, şi se termină la feminin. Patria cuprinde în ea dragostea pentru mamă, simbolizată prin terra-mamă, căminul şi respectul pentru tată, care este, el, autoritatea. Dacă vrem să fim fraţi, avem nevoie de o mamă, nu putem fi fraţi fără o mamă. În istoria evoluţiei omului, rolul tatălui este de mai mică importanţă, există încă societăţi arhaice, primitive, în care se ignoră rolul de genitor al tatălui. În lumea primatelor, copiii sînt ataşaţi mamelor, iar tatăl este ignorat. Deci a fost nevoie de civilizaţie pentru ca tatăl să aibă un loc în cămin şi pentru ca el să reprezinte autoritatea. Deci el este un parvenit. Eu sînt, evident, împotriva supunerii necondiţionate, pentru că individul trebuie, în orice împrejurare, să aibă posibilitatea liberului examen, dar sînt pentru ideea ca la un moment dat cineva să-şi asume responsabilitatea pentru celălalt. Dacă celălalt e slab, trebuie asumat, chiar dacă e adult. În Rezistenţă, cu toate că eram foarte tînăr, aveam 22 de ani, mi-am asumat autoritatea pentru oameni care aveau 40 de ani, preluînd astfel rolul tatălui. Ştiam că viaţa celorlalţi era în primejdie cînd le ceream să îndeplinească o misiune sau alta, dar îmi asumam răspunderea. În acest sens, chiar dacă eu sînt un fraternalist, şi, deci, recunosc rolul preponderent al mamei, nu putem totuşi să renunţăm la imaginea tatălui. Ceea ce trebuie să respingem este autoritatea necondiţionată.

Punîndu-vă întrebarea de mai înainte, mă gîndeam la cîteva tentative teoretice din secolul nostru – filosofice, literare şi chiar existenţiale – de eliberare de sub tutela mitului lui Oedip.

E.M.: Da, sigur, a existat cartea *Anti-Oedip* de Felix Guattari şi Gilles Deleuze. Chestiunea care s-a pus a fost dacă mitul lui Oedip este universal sau este specific unui anume tip de civilizaţie în care rolul tatălui era foarte puternic, deci civilizaţiei patriarhale. Pentru că în cele în care predomină mama, unchii, fraţii mamei, autoritatea este împărţită între aceştia, tatăl nu joacă un rol esenţial. Ca să revin dintr-un alt unghi la ceea ce am spus deja, eroarea lui Freud este că el a imaginat că civilizaţia începe prin asasinarea tatălui de către fraţii săi, care, după aceea, cuprinşi de remuşcări, îi dedică un cult şi deci stabilesc un contract. Dar tot ceea ce ştim noi astăzi despre preistoria umană demonstrează că o asemenea ipoteză este falsă, că istoria omului începe prin fraternizarea oamenilor şi prin construirea paternităţii. Şi deci în acest sens cred că trebuie relativizată problema oedipiană care este, fără îndoială, foarte puternică în civilizaţia noastră. Cu atît mai mult cu cît ea nu priveşte numai tatăl şi fiul, ci tatăl, mama şi fiul.

În anul 1993 aţi publicat cartea *Terre-Patrie* în care discursul ştiinţific, construcţiile teoretice de o admirabilă simetrie – am dat deja cîteva exemple – au cedat locul unui stil total diferit: scriitura este mult mai nervoasă, chiar imperativă pe alocuri. S-ar spune, o carte scrisă sub imperiul stării de urgenţă. Este adevărat?

E.M.: Este urgent, se poate spune, ca şi cum aţi lansa un mesaj într-o sticlă pe mare. Cred că umanitatea este astăzi confruntată cu probleme foarte dificile şi încă nu ştim dacă ea va fi capabilă să le trateze. Am încercat să trec în revistă aceste probleme şi să arăt că în mod contrar divizărilor simplificatoare nu există o singură problemă – pentru demografi, e natalitatea; e adevărată, dar nu e singura: dereglările economice, chestiunea ecologică, dezvoltarea necontrolată a ştiinţei şi tehnicii, această "balcanizare" a lumii care e totuşi legată de o anume uniformizare prin tehnică. Şi deci cred că e nevoie de o conştientizare a tuturor acestor lucruri. În fond, ce am vrut să spun cu această idee de *Terre-Patrie* este că de obicei opunem ataşamentul faţă de o cultură şi de o naţie unui cosmopolitism abstract şi fără rădăcini. Felul în care se pune problema nu e deloc acesta: pentru că nu corespunde ideii de cetăţean al lumii aşa cum o definesc eu. Aşadar, noi avem rădăcini care coboară în istoria vieţii care s-a desfăşurat pe pămînt, deci rădăcini pămînteşti, terestre. Şi avem rădăcini umane ce privesc aventura pînă la *homo sapiens*, specia noastră, de o extraordinară unitate. Deci, ceea ce este propriu umanităţii este extraordinara posibilitate de diversificare – de limbaj, de cultură, de moravuri, chiar de caractere.

Petre RĂILEANU

Interviu difuzat de **Radio France Internationale**, Paris

NAŞTEREA UNOR NAŢIUNI

Distincţia între autohtonism şi cosmopolitism operează în timp de pace. Cînd lupta pentru consolidarea sau dobîndirea unor graniţe devine concretă şi încep să se numere morţii şi răniţii, discuţia despre coordonatele "sufletului naţional" dispare în faţa urgenţei comunicatelor de pe front. Arma "specificului" naţional s-a dovedit eficientă în lupta împotriva comunismului şi a fost folosită de politicieni pentru captarea sprijinului popular în acţiunile care au dus la descompunerea Uniunii Sovietice şi a Iugoslaviei. Dar deşi lupta pentru independenţă s-a dus în numele libertăţii, aceasta întîrzie să fie legiferată. Prezenţa unor minorităţi naţionale numeroase, care doresc şi ele cu îndîrjire afirmarea propriei specificităţi, prelungeşte starea de conflict. După ce Iugoslavia s-a divizat pe liniile convenţionale ale fostelor republici federale, în Bosnia-Herzegovina au apărut două "state" contestînd autoritatea centrală musulmană iar după acordurile de la Dayton, care încearcă să lipească cioburile, luptele ameninţă să reînceapă la Sarajevo sau la Mostar pentru "independenţa" unor cartiere.

De fapt, ostile tendinţei de divizare, puterile occidentale şi organismele internaţionale încearcă să menţină aparenţele autorităţii centrale, chiar cînd aceasta acţionează cu sălbăticie, cum o face Rusia în Cecenia. În acţiunea practică, considerentele geo-politice prevalează în faţa imperativelor declarate ale democraţiei şi drepturilor omului. Acuzaţi că fac jocul străinătăţii cînd apără valorile individului, "cosmopoliţii" sînt lăsaţi singuri în situaţiile de criză. Naţionalismul nu luptă cu cosmopolitismul, ci cu naţionalismul propriilor cetăţeni de altă etnie sau religie, sau cu cel al vecinilor.

Articolul din revista Newsweek pe care-l reproducem încearcă să distingă trăsăturile comune care leagă referendumul provinciei canadiene Quebec de masacrul din Rwanda, fundamentul de drept al soluţiilor create de acordurile de pace. Ceea ce se vede pe hartă este că victoria naţionalismului nu crează niciodată un rezultat "curat": întotdeauna rămîne un rest care, dinăuntrul sau dinafara graniţelor, preia idealul desprinderii, al afirmării "specificului naţional".

Ceea ce a rămas din Iugoslavia, fragmente din Irak, hălci din fosta Uniune Sovietică: lumea este confruntată astăzi cu o situaţie nouă: naţiuni nu tocmai complete. Aproape pe fiecare continent bucăţile şi bucăţelele se despart de vechile state, fără să reuşească să alcătuiască unele noi. Naţionalismul, ţinut sub obroc de războiul rece, de cuceriri sau pur şi simplu de inerţie, explodează peste tot. La sfîrşitul lui octombrie, Canada - Canada! - era pe cale să se scindeze. Şi nu e sigur că nu o s-o facă.

"Dacă ar fi vorba doar de teritorii izolate, care se despart, n-ar fi o nenorocire - spune David Fromkin, şeful catedrei de relaţii internaţionale la Universitatea din Boston -, dar dacă ele devin modele de urmat, lumea, aşa cum o cunoaştem, se va sfîrşi". Dacă statul canadian Quebec va izbuti să iasă din structura federală s-ar putea ca el să posede resursele economice şi politice necesare independenţei. Dar puţine alte grupuri naţionaliste sînt atît de norocoase. Şi, conform estimărilor lui Fromkin, numărul lor pe glob se ridică la vreo 3500.

Aceste noi "entităţi" - este semnificativ că negociatorii păcii din Bosnia au adoptat o asemenea noţiune confuză - se găsesc undeva între naţiune şi stat. Naţiunea şi statul, în pofida unor concepţii răspîndite, nu sînt unul şi acelaşi lucru. Ceea ce-i ţine pe oameni la un loc sub forma unei "comunităţi naţionale", susţine cercetătorul francez Jean-Marie Guéhénno, nu este atît ceea ce sînt, cît memoria pe care o împărtăşesc. "Singura definiţie a naţiunii este cea istorică - scrie el - spaţiul unei istorii comune, al bucuriilor şi tristeţilor comune". Într-un anume sens, naţiunea e legată de iubire, de ceea ce se poartă în inimă. Pe de altă parte, statul este legat de paşaportul din buzunar. El există prin graniţe bine definite, prin guvernul care le apără, prin drapel şi timbre, impozite, recunoaştere internaţională şi prin armată. Nici un om raţional nu simte nevoia ca ele să se înmulţească. Şi aşa sînt prea multe. Şi totuşi, în Bosnia şi pe malul de Vest al Iordanului, diplomaţii au inventat cu stîngăcie o nouă formă pe scena mondială - entitatea.

Factorul de risc

Nu există precedente istorice recente pentru un asemenea bricolaj geopolitic. Gidon Gottlieb, profesor de drept la Universitatea din Chicago, susţine că multe dintre ele sînt "concluzii ale disperării". Pe scala viabilităţii, entităţile nou formate sînt pe partea inferioară: state-rămăşiţe, formate pentru a rezolva pe termen scurt probleme specifice, cu un temei fragil. Şi prezintă un mare factor de risc.

Negocierile de la baza armatei americane din Wright-Patterson, Ohio, au fost de fapt un exerciţiu de construcţie a unei entităţi. Serbia, Croaţia şi Bosnia au creat ceea ce ar putea fi considerat primul stat biconfederat, mixt. În graniţele a ceea ce în mod popular se numea Bosnia vor exista două - de fapt trei - ministate: o entitate musulmană şi o entitate creată prin împachetarea grăbită într-o combinaţie fără nici o şansă de durată, într-o federaţie precară cu entitatea sîrbă. Această formaţiune tripartită, "Republica şi Federaţia Bosnia Herzegovina şi Republica Srpska" sau cum s-o mai chema, poate să pretindă că e un stat unitar, dar nu este decît o ficţiune.

Începînd din 1991, aviaţia americană, franceză şi britanică protejează o regiune din nordul Irakului, asigurîndu-i autonomia faţă de Saddam Hussein. Ea a fost creată ca să rezolve criza apărută imediat după sfîrşitul războiului din Golf, cînd sute şi mii de kurzi au fost nevoiţi să fugă în faţa represiunii declanşate de Saddam. Adăpostiţi într-o zonă "interzisă pentru zbor", kurzii încearcă de peste doi ani să-şi alcătuiască un stat propriu, deşi nici nu îndrăznesc să-l numească în vreun fel. Au ales un Parlament şi au creat un guvern. Dar Irakul i-a izolat, deşi Irakul însuşi este victima unui boicot mondial. Din punct de vedere economic, kurzii depind în întregime de Turcia, care deschide şi închide graniţa de cîte ori îi convine. Iar aspiraţia de statalitate a kurzilor n-a fost recunoscută de nici o ţară. Toţi vecinii sînt ostili unei asemenea idei. Diferite facţiuni kurde luptă pentru controlul Kurdistanului, care nu există nici în tratate, nici pe hărţi şi probabil nu va exista niciodată. Dar există protecţia Naţiunilor Unite. "Nu ştiu ce sîntem - recunoaşte Massoud Barzani, unul dintre liderii militari ai kurzilor. Pe de o parte sîntem integraţi în Irak, pe de altă parte am fost separaţi de Irak. Trebuie găsită o formă legală pentru această situaţie". Dar nu s-a găsit.

Cu mai multă grijă a fost construită Autoritatea Palestiniană din Gaza şi de pe malul de Vest. Spre deosebire de kurzi, aici există o bună şansă de supravieţuire. Diferenţa specifică este determinată de atitudinea vecinilor. Israelul şi Iordania colaborează în vederea unui fel de federaţie în care să fie inclusă entitatea palestiniană, oarecum după modelul Beneluxului. Dacă vor izbuti, statele preexistente vor ceda ceva din suveranitatea lor tradiţională, iar palestinienii vor dobîndi oarecari prerogative.

Principiul de bază al acordurilor de pace proiectate de Israel este ceea ce Gidon Gottlieb denumea, în studiul său din 1993 "Naţiunea contra statului", suveranităţi intersectate. În locul unei graniţe unice, bine definite care desparte teritoriile controlate de israelieni de cele controlate de palestinieni, apar mai multe linii de demarcaţie, în funcţie de responsabilităţi, începînd cu apa şi terminînd cu apărarea naţională.

Yasser Arafat a încercat să se împotrivească naţiunii de graniţe intersectate promiţîndu-le palestinienilor un stat propriu. Unor israelieni această idee le spune ceva. Răposatul prim-ministru Yitzhak Rabin era favorabil ideii de a-i separa pe israelieni de palestinieni. Eforturile de a-i despărţi pe colonii israelieni de arabi şi de a atribui Israelului porţiuni din malul de Vest au dus la hărţi care seamănă cu găurile din şvaiţer. Alegerile palestiniene dau entităţii mai multe caracteristici ale statului. Autoritatea Palestiniană a emis propriile ei paşapoarte. Dar din cauza suveranităţilor intersectate, această entitate ar putea să-şi piardă atributele de naţiune, un loc în care oamenii care împărtăşesc memoria Palestinei - fie ea veselă, fie ea tristă - să poată trăi împreună.

Acum şi în viitorul previzibil, graniţele externe ale Palestinei sînt şi vor fi controlate de Israel. Modalităţile de funcţionare pot fi observate zilnic pe drumul dintre Ierichon şi podul Albenby de pe malurile Iordanului. Israelul controlează aici o fişie de cinci kilometri lăţime. Ca s-o traverseze, palestinienii se urcă în autobuze speciale. Cînd sînt conflicte în regiune, graniţele se închid. Cînd călătoresc grupuri mari de oameni, se aşteaptă la graniţă ore întregi. "Bărbaţi năduşiţi şi femei cu copii în braţe, care urlă - spune Muhammed Faraun, un şofer de autobuz. Credeam că o să fie mai uşor, dar nu e nici o diferenţă".

Poate că Gottlieb are dreptate cînd spune că frontierele tradiţionale devin "ectoplasmice" cînd e vorba de mărfuri, de capital sau de informaţii. Totuşi şi el admite că "frontierele contează din ce în ce mai mult cînd e vorba de oameni". Enorma creştere demografică a ţărilor în curs de dezvoltare transformă într-o prioritate preocuparea ţărilor dezvoltate "de a controla imigraţia, respingîndu-i pe imigranţi". Situaţie valabilă şi pentru noile entităţi care nu-şi pot permite să-i primească pe toţi solicitanţii.

Unul din motivele pentru care Israelul va continua să controleze frontierele entităţii palestiniene este dorinţa de a se asigura ca sutele şi miile de refugiaţi palestinieni, care şi-au părăsit casele în 1948, să nu se întoarcă din taberele lor din Siria şi Liban, unde zac de trei sau patru generaţii. La fel, izolarea Kurdistanului irakian are un scop preventiv: să nu ofere azil sau un exemplu pentru kurzii din Turcia sau Iran.

Şi prevederile înscrise în acordurile de pace din Bosnia, în legătură cu reîntoarcerea familiilor, victime ale epurărilor etnice de la sate sau de la oraşe, sînt de fapt rodul unei imaginaţii nemiloase. Prea multe case au fost arse, prea multe femei violate şi bărbaţi ucişi, prea multe gospodării au fost ocupate pentru ca asemenea promisiuni să poată fi respectate. "Să nu ne înşelăm, este pur şi simplu un plan de partiţie" - a recunoscut un funcţionar superior ONU de la Sarajevo. Cînd nu poţi să te întorci acasă, n-are importanţă dacă acest acasă se numeşte entitate, stat, autoritate sau teritoriu autonom.

Şi totuşi, dacă aceste entităţi vor eşua, rezultatul va fi o şi mai mare fragmentare. Fărîmiţarea statelor în formaţiuni noi, uneori rău alcătuite cînd a început, nu poate fi oprită. Dacă vreodată Quebecul se va despărţi de Canada, naţiunile Cree şi Inuit vor cere secesiunea de Quebec, luînd cu ele o parte din hidrocentralele construite şi bogăţia minerală a ţării. La capătul celălalt al emisferei occidentale sînt temerile ca pretenţiile de autonomie formulate de popoarele băştinaşe din America Latină să nu ajungă la separatism.

Ciocniri între vecini

Nici Asia nu e imună la fenomen. Cît va mai putea fi stăpînă India peste Punjab? Dar peste Kaşmir? Şi Assanul? Cît va mai dura pînă cînd Tibetul se va despărţi de China? Cît de violentă trebuie să fie repesiunea pentru a-i potoli pe separatişti?

Nu este singura discordanţă care ameninţă vechea ordine mondială. Însăşi naţiunea de stat este periclitată de sporirea comerţului global, de răspîndirea tehnologiei informatice, de tendinţa de a crea pieţe deschise cum ar fi Uniunea Europeană. Unii analişti proiectează un viitor cu totul deosebit de prezent. Guéhénno preconizează o epocă nouă "a imperiilor fără împăraţi". Benjamin Barber de la Universitatea Rutgers scrie despre o lume care se desparte şi se uneşte în acelaşi timp, sfîşiată de tensiunile între consumismul unificator "McWorld", şi sentimentele naţionalist-religioase pe care le denumeşte "Jihad". Samuel Huntinton de la Harvard preconizează o "ciocnire între civilizaţii". Dar ameninţările viitorului imediat nu provin din perspectiva unor confruntări globale, cît din primejdia luptelor între vecini. Acest lucru a devenit foarte clar după Bosnia şi Rwanda.

"Epurarea etnică pare a fi modelul viitorului" - ne avertizează Fromkin, care în cartea sa "O pace care a lichidat Pacea" oferă un studiu clasic al experimentelor greşite de statalitate după prăbuşirea Imperiului Otoman "Există puternice argumente pentru prezumţia că Africa se va restructura complet de-a lungul graniţelor tribale. Va fi însă necesar să moară milioane de oameni". Construcţia de entităţi este un efort de a ţine Bosnia şi Rwanda cît mai departe de acest model. Entităţile pot fi imprecise, pot fi nesatisfăcătoare, pot fi riscante. Dar salvează multe vieţi.

Christopher DICKEY

Newsweek - 27 nov. 1995

Pagină realizată de
Magdalena BOIANGIU

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Alex. Leo ŞERBAN
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
TEHNOREDACTARE: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tiparul executat la A.P.P. Bucureşti

Anul IV
nr. 161
9-15 februarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

VOM MERGE LA PSIHANALIST?

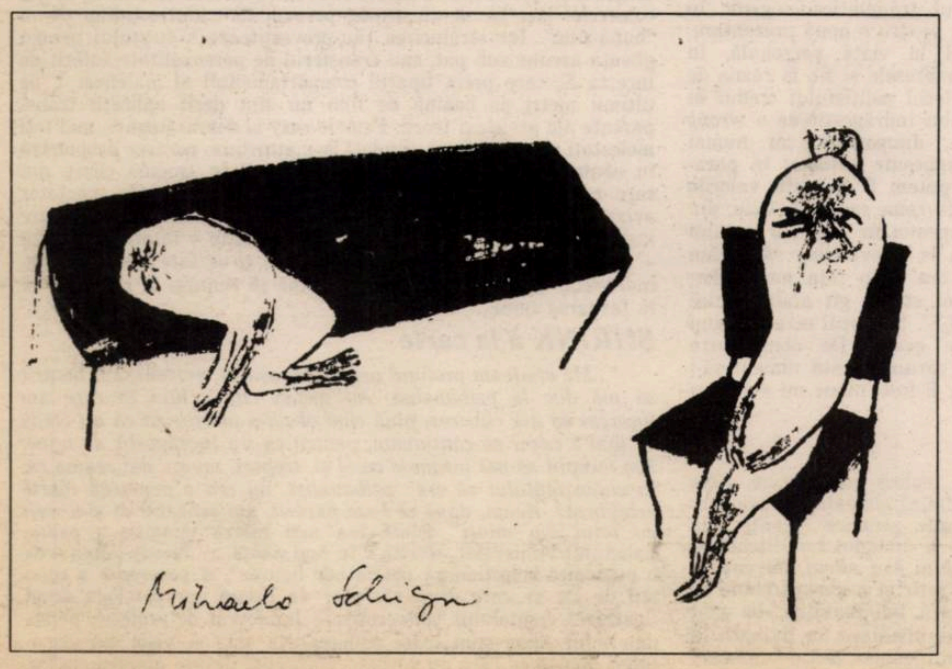

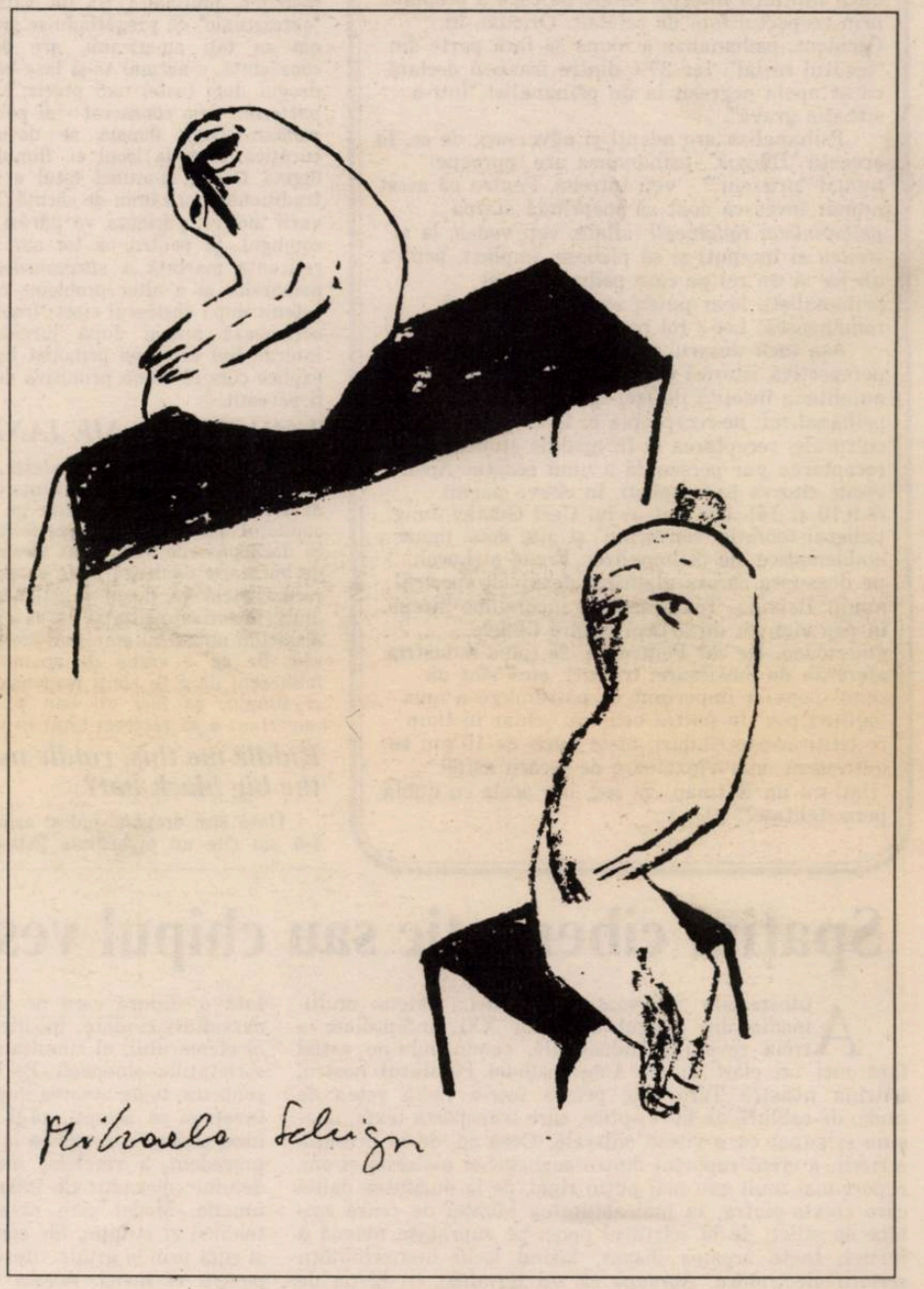

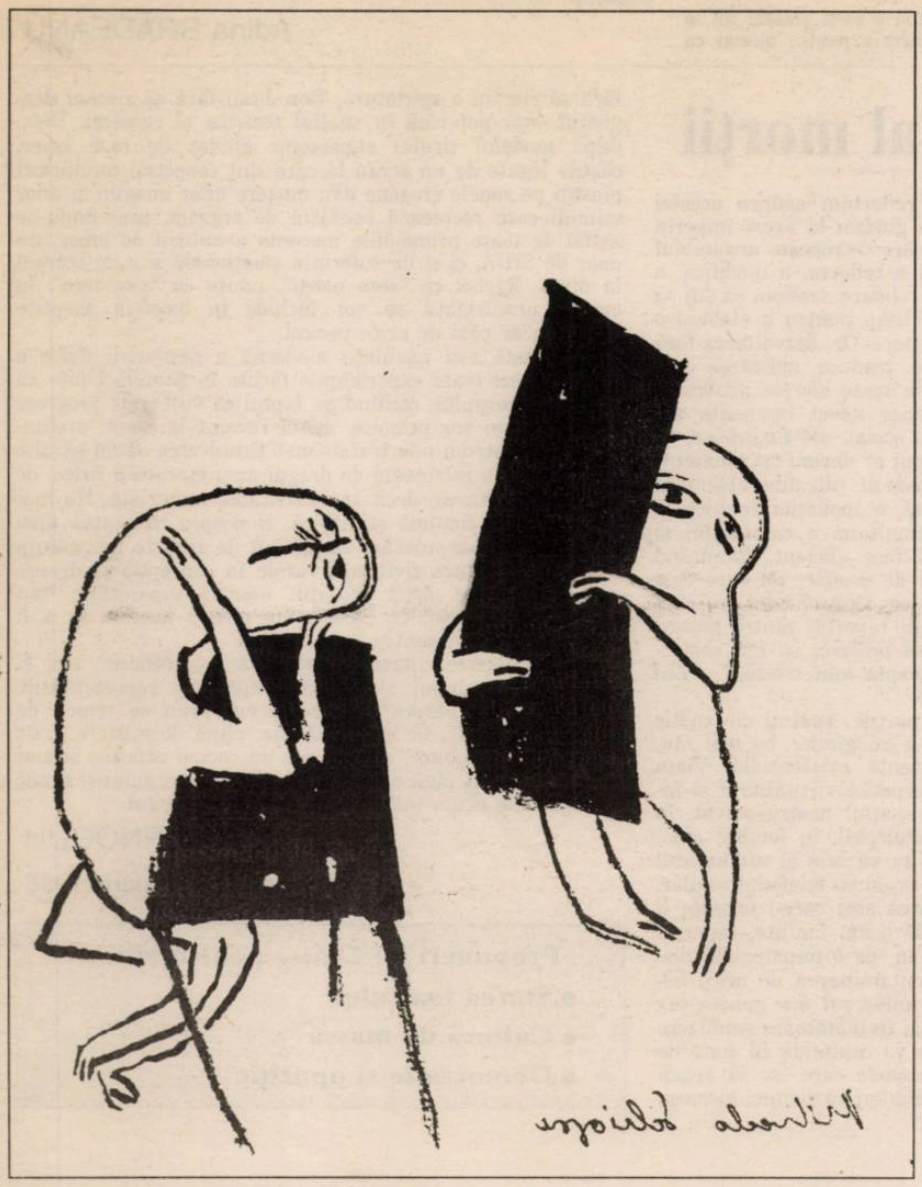

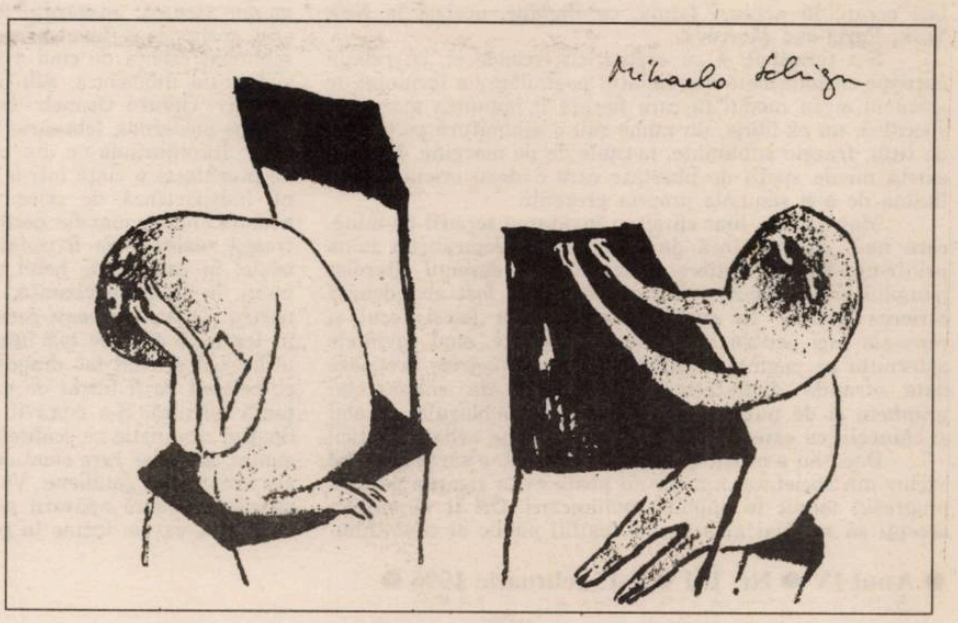

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Argument

Spiritele se împart cînd se discută despre psihanaliză: ea trezeşte adeziuni entuziaste şi reacţii de respingere ironică sau agresivă. Adversarii ei cei mai înverşunaţi o califică drept "una din cele mai mari impposturi ale secolului." Adepţii şi simpatizanţii, în schimb, o văd ca pe o altă "răsturnare copernicană în gîndirea unui întreg secol". Pentru că noţiunile puse în circulaţie de psihanaliză cu greu pot fi ignorate: ele privesc pe fiecare şi pe toată lumea. Există filozofi, antropologi sau literaţi care, cuceriţi de teoria psihanalitică, au integrat-o în discursul propriului lor cîmp teoretic. Există, evident, şi teoreticieni "impermeabili." Şi unora, şi celorlalţi, psihanaliştii ţin să le aducă aminte că teoria lor îşi trage "seva" din *practica clinică*. Detractorilor, ei le răspund cu seninătate: psihanaliza este în primul rînd o *terapeutică*. Şi proba că "e bună" - e simplă: ea îşi vindecă, cel mai adesea, pacienţii ajunşi pe divan din pricina răului-de-viaţă. Cum? Prin cuvînt, prin etica întîlnirii interpersonale pe care o propune, prin respectul faţă de celălalt. Oricum, în Occident, psihanaliza a ajuns să facă parte din "ţesutul social". Iar 37% dintre francezi declară că ar apela negreşit la un psihanalist "într-o situaţie gravă".

Psihanaliza are adepţi şi adversari; de ce, în această "Dilemă", psihanaliza are (aproape) numai "prieteni"? - veţi întreba. Pentru că acest număr încearcă doar să surprindă *starea psihanalizei româneşti* (aflate, veţi vedea, la al treilea ei început) şi să pledeze, implicit, pentru un loc şi un rol pe care psihanaliza şi psihanaliştii le-ar putea avea în societatea românească. Loc / rol nu mare, nu mic. Normal.

Aşa încît dosarul tematic conţine: o perspectivă istorică asupra mişcării psihanalitice autohtone însoţită de trei ipostaze ale *receptării* psihanalizei: ne-receptarea ei în mediile culturale; receptarea ei în mediile studenţeşti; receptarea pur personală a unui sceptic. Apoi: vocile cîtorva psihanalişti, în cîteva pagini (8,9,10 şi 16). Un text al lui Carl Gustav Jung, palierul teoretic "convocînd" şi alte două figuri emblematice ale psihanalizei: Freud şi Lacan, pe deasupra cărora planează dezinvolt spectrul numit Derrida. Toată această incursiune începe în pas vioi, cu un articol despre filmele americane. De ce? Pentru că ele (plus industria aferentă de jucărioare, tricouri, etc.) sînt un canal popular important de pătrundere a unei "culturi psy" în patria noastră: chiar în timp ce citiţi aceste rînduri, nişte puşti de 10 ani se adresează unor vînzătoare de jucării astfel: "Daţi-mi un Batman, vă rog, din acela cu dublă personalitate!" **(D.V.)**

Filmele americane şi "cultura psy"

SHRINK menu fix

Mai-întîi, psihanalistul *cîrjă*. Născut - precum flash back-ul - întru sprijinirea neputinţelor scenaristului el arată cu degetul - "He's the bad guy" (prin extensie "that's the problem") - mormăie în barbă cuvinte care nu ne-au onorat niciodată fondul principal lexical, cum ar fi "libido", "pulsiune", "episod traumatic" sau "complex oedipian". Omologii *lui* întru funcţii narative - fie că vorbesc de quadratura cercului ori de ventilaţia lui Apollo 13 - manifestă aceeaşi propensiune către disertaţia-clip traductibilă colocvial prin *"Ţipilor, ştiu că chestia vă depăşeşte, da' mergeţi pă mîna mea"*. Problema apare în momentul în care psihanalistului i se refuză această elementară funcţie care-i asigură existenţa - ce-i drept, pe termen foarte scurt. Dar să începem cu începutul: *El* şi-a pierdut soţia într-un accident, a traversat cu bine perioada regulamentară de neconsolare şi, în sfîrşit, a cedat rugăminţilor insistente emise de puştiul cu pistrui, aparat dentar şi complexe stagnate în faşă. Ea tocmai a fost părăsită de partener pentru o colegă mai tînără şi suferă de o inhibiţie inexplicabilă în faţa unor cuvinte precum "vergetură" sau "laba gîştii". V-aţi prins, cred, că, pentru amîndoi, orice *reason to live* e dus pe apa sîmbetei. Prin urmare, bingo!, e rost de terapie de grup. De data asta, prietenul nostru *shrink* funcţionează pe post de catalizator de *love story*. Funcţia lui se reduce la a-i strînge la momentul potrivit pe ceilalţi pacienţi din mobilier, mutîndu-i cu tot calabalîcul traumatico-fotogenic în "extrascenic". Şi pregătindu-se grabnic pentru o nouă prezentare: om ca toţi americanii, are dreptul la viaţă personală, în consecinţă, e normal să-şi lase baltă interesele şi s-o ia răzna de dragul unei fuste; mai precis, să ia locul poliţistului credul în *patternul* deja consacrat - al poliţistului îndrăgostit de o *wrong woman*. Dacă femeia se dovedeşte, dimpotrivă, nu numai curăţică, ci şi la locul ei, filmul se-nghesuie automat în paradigma **Dallas**, şi-atunci totul e OK, putem fi liniştiţi, valorile tradiţionale nu rămîn de căruţă. Mai devreme sau mai tîrziu, din varii motive, pacienta va părăsi canapeaua în favoarea patului conjugal. Şi pentru că tot am ajuns la televiziune, să notăm reticenţa marcată a *sitcomurilor* de ora 6 în faţa nevrozelor, psihozelor şi a altor probleme ce-i pot sta în gît androginului ostenit după obştescul efort "from 9 to 5". Pe micul ecran, Freud acţionează numai după jurnalul de seară. De obicei prin intermediul aceluiaşi psihopat bonom căruia nu stă nimeni să-i explice cum că scena primitivă de n-ar fi fost, nimic nu s-ar mai fi povestit.

YOU FREUD. ME JANE.?

Pentru cine nu-şi aminteşte, e o replică din *Marnie*. Asta fiindcă tot am vorbit de secvenţa traumatică *obligatorie* - aşa cum ar trebui să fie şi prezenţa pe anumite generice recente - la capitolul "consultanţi de specialitate" - a numelui lui Hitchcock. Şi dacă păsările s-au făcut viespi, rechini sau *alieni*, iar cuţitul de bucătărie oscilează între extremele satîr şi *icepick*, trebuie să recunoaştem că dusul funcţionează fără îmbunătăţiri; ba mai mult, uneori ai senzaţia că, la ei acolo, instalaţia se livrează la domiciliu numai cu maniacul aferent. În rezumat, lecţia sună cam aşa: fie că e vorba de spaime individuale sau colective, şi indiferent dacă te simţi responsabil cu exorcizarea sau vrei, pur şi simplu, să faci un ban pe spinarea (afectelor) celorlalţi, important e să recreezi totul *in vitro*.

Riddle me this, riddle me that/ Who's afraid of the big black bat?

Dacă stai drept şi judeci aşijderea, una e să-ţi plasezi tot la 4-5 ani cîte un preşedinte ficţional în bătaia puştii, numai ca să-l poţi salva, şi alta să aduci Apocalipsa numai ca să poţi preda conaţionalilor lecţia cu Paradisul pierdut. Kitsch tehnicolor şi suprabugetar, **Watereworld** te face, totuşi, să te întrebi de ce în ultimii ani tot mai multe personaje încep să circule dincolo de graniţele spaimei trupului: un tip oarecare porneşte în căutarea Graalului (chiar dacă scenaristul hotărăşte să-l sminteaască puţin înainte de a-l trimite în misiune), Jacob nu-ştiu-cum, cetăţean domiciliat în Chicago, (re)descoperă Scara Raiului (şi scenaristul încearcă din nou să ne convingă că i se trage de la o "buba" *made in Vietnam*), Don Juan însuşi îşi culcă şarmul pe canapea, forţat de împrejurări să-şi probeze sănătatea mentală. Acuma, c-o fi vorba de fraierit culturalu' ahtiat după adîncimi, ori de inovaţii bine intenţionate în modelul *"loony guy "* (care funcţionează bine mersi de la **Rain Man** încoace), tu, ca european feroce dedat lecturilor, faci repejor trei paşi înapoi. Oricum, în vreme ce-ţi baţi capul să dezlegi misterul, *ei* inaugurează cu surle şi trîmbiţe un nou gen, la care nu ştiu, zău, dacă ochiul tău întors înăuntru va rămîne imun.

PSIHO-TRAMĂ & THRILLO-TRAUMĂ

Întotdeauna m-a scos din sărite lăbuţa de *alien* care apare în ultima clipă, exact înainte de genericul de final, într-un colţ al ecranului. Un semn ieftin-opresiv, pilulă de omniscienţă complice, cu atît mai greu digerabilă cu cît stîrneşte bănuiala că nu diegeza, ci "producţia" a determinat introducerea ei. Dar în filmul comercial laşi loc de-un sequel precum în traiul cotidian de-un "bună-ziua". Iar strălucirea rău-prevestitoare a cuţitului pentru gheaţă ascuns sub pat, sau transferul de personalitate suferit de incerta X, care preia tiparul comportamental al maleficei Y pe ultimii metri de bobină de film nu sînt decît aplicaţii transparente ale aceleiaşi teorii. Femele sexy şi domni lingavi, mai toţi molestaţi în copilărie şi scindaţi la maturitate, pornesc deopotrivă în căutarea trecutului refulat, traversînd în trombă clişee din care tot mai vag răzbate mireasma de Rosebud. Ca spectator avizat, nu-ţi rămîne decît să te întrebi dacă, în lumea în care instinctul e primar, crima – carnală, atracţia – fatală şi analiza – finală, propunerea cinematografică ce ţi se face nu e, cumva, indecentă. Şi dacă nu merită mai bine să renunţi la menu-ul fix în favoarea unui...

SHRINK à la carte

"...Mă simţeam profund nefericită, aşa că, evident, am hotărît să mă duc la psihanalist. Au urmat cîteva luni în care am încercat să mă eliberez, pînă cînd el mi-a mărturisit că nu crede că mai e cazul să continuăm, pentru că s-a îndrăgostit de mine. Am început să mă întîlnesc cu el şi, treptat, mi-am dat seama că, în ciuda faptului că era psihanalist, nu era o persoană foarte echilibrată. Acum, după ce l-am părăsit, am senzaţia că şi-a ieşit cu totul din minţi". Poate cea mai hilară imagine a psihanalistului vulnerabil, oferită - în **Soţi şi soţii**, *r*. Woody Allen - de o puştoaică colecţionară de "father figures", şi posesoare a unui stil de joc pe care orice răsfoitor de Freud i-ar cataloga drept ilustrarea capitolului "autoerotism". Indiferent de profesie, personajele lui Allen sunt toate psihanalişti: asta se vede din gravitatea comică cu care nu vorbesc, ci *discută* despre problemele lor, purtînd întipărită pe chip convingerea că totul trebuie verbalizat, disecat, întors pe toate părţile.

P.S. Am *omis* titlurile filmelor pe care le-am avut în vedere în comentarea menu-ului fix. Ele ar fi: **Die Hard 3; Color of Night, Basic Instinct, Final Analysis, Fearless, Don Juan, Prince of tides** ş.a.m.d. (Cum spunea puştoaica din **Soţi&soţii**, "Ah, totul e atît de freudian...").

Adina BRĂDEANU

Spaţiul cibernetic sau chipul vesel al morţii

Autostrăzile informaţiei, **Internet**, sistem multimedia din pragul secolului XXI, înfăptuiesc a treia revoluţie industrială, conducîndu-ne astfel fără nici un efort în era **Ciberspaţiului.** Pămîntul nostru, bătrîna noastră Tera este prinsă într-o vastă reţea de unde, de cabluri, de fibre optice, care transportă texte, imagine şi sunet cu o viteză siderală. Ceea ce, de la invenţia scrierii, a creat raportul dintre suportul ei material şi om, raport mai mult sau mai puţin rigid, de la duritatea daltei care cresta piatra, la maleabilitatea tăbliţei de ceară scobită de stilet, de la scîrţîitul penei pe suprafaţa netedă a hîrtiei, toate acestea dispar, lăsînd locul imaterialităţii scrierii electronice. Aproape că s-a terminat cu hîrtia de ziar, cu mirosul ei atît de specific, cu degetele înnegrite de cerneală cînd te atingi de ea; s-a isprăvit, de asemeni, un stil, o prezentare, o dimensiune; acum totul apare pe acelaşi ecran, în aceeaşi formă, ca BigMac, acelaşi la New York, Paris sau Moscova.

S-a terminat şi cu cartea, cu formele ei, cu relaţia aproape carnală dată de răsfoitul paginilor; s-a terminat de asemeni şi cu modul în care fiecare îi impunea marca sa specifică, un ex-libris, un nume sau o semnătură pe pagina de titlu, frazele subliniate, notiţele de pe margine. Nu mai există micile spaţii de libertate care dădeau oricui posibilitatea de a-şi semnala propria prezenţă.

Mai mult, a luat sfîrşit şi învăţarea scrierii de mînă, care ne-a obligat, încă de mici, să ne domesticim mîna printr-un fel de iniţiere artizanală în desenul literelor (simplificare cu vechi rădăcini, de cînd a fost abandonată scrierea gotică). În curînd nu vom mai folosi tocul şi cerneala nici pentru scrisorile de dragoste, cînd cuvintele aşternute pe pagina imaculată înlocuiau pietrele preţioase date ofrandă divinităţilor. Am scăpat de enigma lui *graphein* şi de puterea de divinaţie a grafologului. Arabii şi chinezii, cu estetica scrierii lor, par nişte arhaici exotici!

Dacă nu e mistic şi renunţă, dacă nu e sărac şi astfel exclus din societate, nimeni nu poate evita rigorile pe care progresul tehnic le impune comunicării. Ori te supui, ori accepţi să nu mai ai acces la spaţiul public al cuvîntului. Iată o sfidare care ne face să reflectăm asupra acestei dezvoltări ciudate, inedite, să ne gîndim la acest imperiu al efemerului, al simultaneităţii care cotropeşte ansamblul societăţilor omeneşti. Pe vremuri a reflecta, a modifica, a contesta, toate acestea impuneau răbdare; trebuia să ştii să înveţi şi să aştepţi, să-ţi rezervi timp pentru a elabora o idee, pentru a participa la o dezbatere. Or, dezvoltarea fără precedent a reţelelor electronice traduce aplicarea modelului cibernetic de informaţie la toate sferele activităţii umane. Model care răspunde unor nevoi imanente ale tehnicii şi ştiinţei, ale controlului social, ale finanţelor, ca şi cum prin şi graţie vitezei oamenii ar deveni transparenţi pentru ei înşişi. Acesta este *credo*-ul ultraliberalismului contemporan: circulaţia accelerată a inovaţiei tehnice şi rapida ei învechire, circulaţia simultană a capitalului şi menţinerea ordinii sociale care-l face eficient. Rămînînd mereu ascunşi, adevăraţii factori de decizie, cei care deşi orbi gestionează imensul mecanism al profitului nu i-au schimbat esenţa de cînd a apărut: raportul dintre muncă şi bogăţia financiară, sau dacă se preferă, cu cea comercială (v. Gérard Granel: "Ne aşteaptă anii treizeci" - *Les Temps modernes*, februarie 1993).

Înconjurîndu-ne din toate părţile, spaţiul cibernetic ne pregăteşte o viaţă într-o lume a imaginilor, ba mai rău, ne îndepărtează de orice experienţă existenţială. Viaţa noastră n-o să mai fie decît o perpetuă virtualitate şi întreaga realitate va fi izolată în spaţiul nostru privat, în odaie, în camera de hotel, în automobil, în fotoliul avionului, în satul de vacanţă, unde se va afla şi ordinatorul nostru. Ceea ce se poate constata acum cu telefonul celular, în legătură cu care mă întreb dacă acei care-l folosesc îl utilizează şi cînd fac dragoste. De acum înainte, raportul cu celălalt va fi filtrat de un ecran, de o împalpabilă distanţă igienică. S-a isprăvit cu contaminarea de orice fel. Spaţiul cibernetic ne scufundă în universul *war games, sex games, karaoké*, care oferă cele mai fremătătoare simulacre ale aventurilor cotidiene. Viaţa se va confunda cu seria de mişcări necesare apăsării pe butoanele care fac să apară imaginile, cu noi înşine în rolul eroilor; războinici glorioşi, fără să riscăm o zgîrietură, Don Juan fără să riscăm dezgustul, star pop-rock în spaţiul restrîns al camerei. Deja, după modelul tirului supersonic ghidat de raze laser, căştile legate de un ecran la care sînt conectaţi conductori plasaţi pe zonele erogene dau naştere unor imagini şi unor stimuli care recreează senzaţia de orgasm, protejîndu-ne astfel de toate primejdiile inerente aventurii de amor, nu doar de SIDA, ci şi de suferinţa emoţională sau de accesul la divin. Războaie cu "zero morţi", iubire cu "risc zero": în curînd privilegiaţii se vor închide în biosfere aseptice pentru a se păzi de orice pericol.

Există aici năzuinţa modernă a nemuririi fizice a omului (vezi toate experienţele făcute în Statele Unite cu cryogenia corpului, contînd pe faptul că viitoarele progrese ale medicinei vor permite, odată revenit la viaţă, prelungirea ei printr-un nou tratament). Omul vrea astfel să uite finitudinea sa intrinsecă de dragul unei eternităţi fizice, de fapt nimic altceva, decît repetitivitatea materială. Nu mai e vorba de o ficţiune ştiinţifică, ci despre realitatea unei vieţi fictive. Într-adevăr, viaţa fără de moarte (cunoscută de vechile noastre civilizaţii rurale în concepţia ei despre ritual) nu este decît sfîrşitul esenţei umanităţii, sau sfîrşitul lui **Dasein**, ca posibilitate mereu înnoită de a fi aruncat în lume, pentru un nou elan.

Se doreşte uitarea morţii, dar ea rămîne, aici şi acolo, nu cu chipul ei hîd cum apare în reprezentările medievale sau baroce cînd omul european se temea de lumea de dincolo, fie ea şi iluzorie, plină de mistere şi de consolări, ci zîmbitor, aseptic dar născocind capcane şi mai redutabile decît pînă acum, adică sfîrşitul trupului şi nimic altceva... De acum înainte, ea va hăitui spiritul.

Claude KARNOOUH

Budapesta, 15 ianuarie,1996

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Starea teatrului**
- **Cultura de massă**
- **Democraţie şi opoziţie**

Intelectuali şi partide

Săptămîna trecută, am promis un scurt comentariu despre raporturile intelectualităţii post-revoluţionare cu partidele politice. Un asemenea comentariu nu poate fi consistent fără o rapidă privire retrospectivă. Vom începe deci prin a ne reaminti că, sub comunism, tendinţa generală a intelectualităţii româneşti a fost *neutralitatea*. Într-o lume în care angajarea politică era obligatorie şi monocoloră, a *nu* te angaja devenise, inevitabil, o virtute. A sta deoparte căpătase o surprinzătoare conotaţie ofensivă. Neutralitatea era un act de curaj. Întregul vocabular politic era perceput ca golit de sens, ceea ce a avut consecinţe extrem de grave în perioada post-totalitară. Cuvinte ca "partid", "ideologie", "propagandă", "acţiune politică", "putere", "compromis politic" etc. sînt încă de nesuportat şi de neutilizat pe[illegible]u cei care, decenii întregi, au trăit sub spectrala lor autoritate. E unul din motivele pentru care, după 1989, ne-am văzut confruntaţi cu o tendinţă generală de a sabota politicul, fie prin culpabilizarea tuturor celor care se luptă pentru putere, fie prin refuzul de a adera la partidele politice, fie printr-o retorică virginală a apolitismului. Există, e drept, şi fenomenul complementar al angajărilor *compensatoare*, destinat să răscumpere tăcerea complice de care mulţi se simţeau vinovaţi sub dictatură şi se simt vinovaţi încă şi astăzi. Se poate spune că, în genere, cu cît cineva a fost mai umilit, înainte de 1989, de propria lui frică, de propriile sale precauţii şi compromisuri, cu atît s-a simţit mai motivat, după 1989, să gesticuleze vehement, protestatar, împotriva comunismului postum. Cei care n-au avut curajul *dizidenţei* pre-revoluţionare au avut - am mai spus-o - "curajul secund" al *opoziţiei* post-revoluţionare.

În paranteză fie spus, atît în cazul neangajării programatice, cît şi în acela al angajării demonstrative, recuperatorii, apelurile democraţiilor avansate la participare civică, la răspundere comunitară, la constituirea şi consolidarea societăţii civile cad - în ţările est-europene şi mai cu seamă în România - pe un teren de oboseală psihică şi de ambiguitate. Lumea e sătulă, în general, de "angajare", de demagogia colectivistă a "efortului umăr la umăr", de orice entuziasm populist. În plus, intelectualul est-european e marcat negativ de modelul angajării politice a intelectualităţii de stînga de după război. (Vezi "Oda pentru KGB" a lui Aragon, atitudinea generală a lui Sartre etc.). Cînd totuşi, dintr-un motiv sau altul (sentimentul misiunii, brusca reafiliere la vreo tradiţie de familie, orgoliu, histrionism, febrilitate paşoptistă, simţul datoriei etc.), intelectualul de după revoluţie face pact cu politicul, rezultatul e rareori cel scontat. Spaţiul dintre intelectualitate şi politică pare mereu aşezat sub o piază rea. Cînd prea acomodant, cînd prea ironic, cînd cinic, cînd patetic, cînd prea radical, cînd prea nuanţat, intelectualul face greu echipă cu alţii, fie ei intelectuali, semi-, sferto-, sau non-intelectuali. Partidele cu dominantă intelectuală, deşi restrînse, au tendinţe centrifugale şi, de obicei, sînt lipsite de seducţie electorală: în marea massă stîrnesc mefienţă, sau un respect rece, demobilizator.

Să admitem însă că există şi intelectuali cu vocaţie politică, sau intelectuali a căror prestaţie publică ar putea fi valorificată inteligent de unul sau altul din partidele politice existente. Ei bine, în lumea românească de după revoluţie, partidele nu s-au arătat în mod special preocupate de asemenea "achiziţii". Iar cînd asemenea personalităţi au avut o iniţiativă de afiliere, reacţia "profesioniştilor" a fost moderată, dacă nu ostilă. N-am sentimentul, de pildă, că PNŢCD a profitat îndeajuns de pe urma prestigiului şi a oratoriei lui Ioan Alexandru, sau de pe urma experienţei şi masivităţii intelectuale a lui Adrian Marino. Mă întreb cîte partide politice i-au făcut, la timpul cuvenit, propuneri de colaborare lui Gabriel Liiceanu, lui Marian Papahagi, lui Petru Creţia şi atîtor altora. Se întîmplă, e drept, ca intelectualii să refuze, sau ca invitaţia care li se face să aibă un caracter ornamental, de propagandă, jignitoare, în fond, pentru cel invitat. Dar, în general, partidele - mai ales cele "istorice" - au aspectul şi moravurile unor grupări închise, atente mai curînd să se conserve decît să se împrospăteze. Criteriul vechilor camaraderii de recluziune pare să atîrne mult mai greu pentru unii lideri politici, decît acela al anvergurii spirituale şi al eficienţei politice. Aşa încît, atunci cînd dl. Marian Ioaniu (sau Ioanin?), care e inspiratorul acestor rînduri, cere intelectualilor să se "alinieze" politic la una din formaţiunile opoziţiei, Domnia Sa trebuie să-şi pună *şi* întrebarea care din aceste formaţiuni are cu adevărat nevoie de intelectuali şi înţeleg să o declare ca atare.

Admit, pe de altă parte, că intelectualul este o specie aproape imposibil de înregimentat. El poate fi *simpatizant* al unui partid, poate fi, uneori, *manipulat* de un partid, dar *exponent*, exponent pur şi simplu, nu poate fi decît abdicînd de la

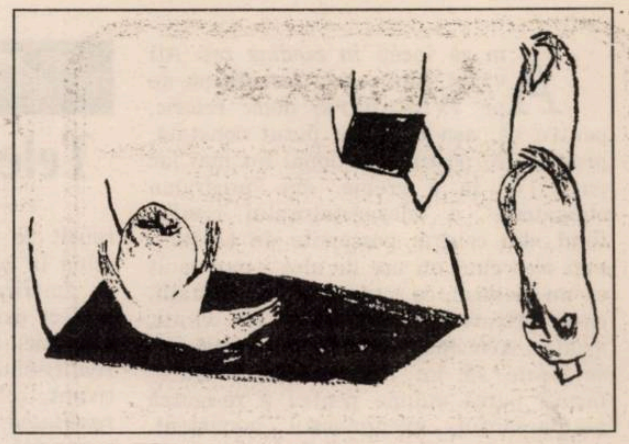

Acest număr este ilustrat cu desene de Mihaela Şchiopu

condiţia sa autentică. Intelectualul e "la el acasă" cînd vorbeşte în nume propriu, nu în numele unei gîndiri colectivizate. El se poate dedica unei idei, dar nu unei strategii de conjunctură. De aceea, în cele mai multe cazuri, intelectualul e conjuncturalmente idiot, adică neutilizabil. Dacă însă politicul aspiră la o demnitate care depăşeşte jocul conjuncturilor, el nu se poate dispensa de aportul - oricît de incomod - al intelectualilor. Or, România de azi trece printr-o transformare care angajează *principii*, mentalităţi, opţiuni de profunzime. Ea are nevoie de politicieni ceva mai "romantici" şi mai "idealişti" decît politicienii "specializaţi". În asemenea momente, Bronislaw Geremek avea dreptate să o spună, politica nu trebuie lăsată pe mîna politicienilor. Ea trebuie, dimpotrivă, să fie injectată cu doze convenabile de gratuitate spirituală şi de gîndire neconvenţională. Practicată de intelectuali, politica riscă să fie *mai mult* decît politică, ceea ce, uneori, e inutil sau ridicol. Fără intelectuali (adevăraţi), ea e însă *mai puţin* decît politică. Ceea ce - la noi cel puţin - dă rezultate lamentabile...

Andrei PLEŞU

P.S. Din articolul anterior, în care susţineam că degeaba schimbi un preşedinte dacă cei care l-au ales nu înţeleg să se schimbe ei înşişi, se va fi putut înţelege că preşedinţii nu trebuie schimbaţi, sau că e neesenţial *cine* e preşedinte, de vreme ce "poporul" e nevolnic. Inutil să spun că n-aş subscrie niciodată la o asemenea inepţie. Continuu, însă, să susţin că alegătorul are *nu numai* responsabilitatea de *a alege bine*, dar şi pe aceea de a *participa* la schimbarea pe care o doreşte, evitînd să transfere totul pe umerii unui iluminat. Dacă cel care deleagă puterea unui "ales" rămîne - în urma acestei delegări - neputincios şi abulic, gestul său - oricît de inspirat - va fi lipsit de consecinţe reale.

Curajul identităţii

Este, neîndoielnic, prea devreme să se evalueze şansele principalilor candidaţi la alegerile prezidenţiale din toamna viitoare. Cu atît mai mult cu cît încă nu se ştie care vor fi "principalii candidaţi". Ideea unora că surprizele sînt din capul locului excluse este probabil mai degrabă rodul unei percepţii rutiniere, fatalist-plictisite, pentru care imprevizibilul nu există nici măcar în principiu. Urmare a acestei credinţe, la alegerile trecute un candidat a fost selectat şi desemnat ca atare după criteriile unui "portret-robot", deşi astfel de norme nu funcţionează nici măcar la concursurile de frumuseţe. Mistica tehnologizării vieţii politice s-a soldat atunci cu un eşec răsunător, dar nu şi-a pierdut cîtuşi de puţin atracţia. Se fac în continuare "portrete-robot", enumerîndu-se monoton calităţi abstracte într-o impecabilă limbă de lemn. Să se inspire oare, desigur inconştient, amatorii de "portrete-robot" din descărnatul portret al "omului nou", aşa cum îl descria propaganda ceauşistă? O comparaţie, o punere pe două coloane a ceea ce se voia să fie "omul nou" comunist şi a nesfîrşitelor liste cu trăsături moral-volitive ale candidaţilor ideali întocmite cu mare aplicaţie de diverse partide ar fi, probabil, foarte instructivă. Dar nu numai pentru eventuala găsire a unui nemărturisit fond comun de inspiraţie. În definitiv, deşi ideea de transformare a omului cu sau fără voia lui ar fi trebuit să dispară odată cu dispariţia regimului comunist, nu numai că nu a fost abandonată, ci a părut chiar să renască. Numărul celor animaţi de nobila, dezinteresata dorinţă de a-şi modifica semenii integral şi, pe cît posibil, foarte repede a crescut fabulos în România în perioada de după decembrie '89. A rămas neclar un singur lucru: dacă, în prealabil, se vor fi modificat ei înşişi. Dacă, predicînd noul om nou, se vor fi socotind ei înşişi primele întrupări concrete ale speciei ce va să vină.

Dincolo însă de această imprecizie, fapt este că din motive necercetate încă de politologi şi analişti, altă categorie profesională de succes a perioadei, există în viaţa politică românească o ciudată alergie la idei şi doctrine politice. Majoritatea partidelor şi a politicienilor refuză să-şi asume o identitate doctrinară. Se teoretizează, chiar, inutilitatea doctrinelor şi a ideilor politice, uneori aproape agresiv. Săptămîna trecută, la anunţarea înfiinţării unui nou partid - un partid al intelectualilor -, unul dintre întemeietori a declarat astfel, mîndru de găselniţă, că formaţiunea lansată la apă are "idei puţine". Să fie socotită puţinătatea ideilor - sau chiar absenţa lor, de ce nu - un factor de atracţie? Este viaţa politică românească atît de abundentă în idei şi doctrine încît nu mai există, teoretic, pentru a părea nou, proaspăt, înnoitor, decît şansa de a te proclama duşmanul ideilor? Sau, poate, aceşti inamici ai ideilor şi doctrinelor vor fi crezînd că sloganul "Jos comunismul!" nu poate avea altă urmare decît "Jos ideile!", cine poate şti...

Oricum, alergia la idei şi doctrine politice are un efect concret: întreţine amestecul, talmeş-balmeşul, nedeterminarea. PUNR se proclamă "partid de centru", la fel ca şi, de exemplu, PAC. Vasăzică, Gheorghe Funar şi Nicolae Manolescu s-ar găsi cam pe aceleaşi poziţii: aşa să fie? Oportuniştilor de toate felurile acest paradis al lipsei de identitate le prieşte, însă. Fără idei şi fără doctrine, ei pot naviga în toate direcţiile, tocmai fiindcă nu există nici una.

Şi s-ar putea ca surprizele să vină tocmai din partea celor foarte puţini care au curajul asumării unei identităţi. Un prim gest a fost făcut: Petre Roman şi-a anunţat candidatura spunînd că este social-democrat. Nu s-a împiedicat în presupunerea că în România nu s-ar şti ce este social-democraţia. Dacă prezentarea fostului premier la alegerile prezidenţiale era de aşteptat, precizarea identităţii lui politice în termeni fără echivoc introduce un termen de contrast obligatoriu. Şi un prag. Pentru că, totuşi, nu poţi face politică fără idei şi fără doctrină.

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Televiziunile române unite. Faţă-profil (II)

Am să încep *in medias res*. Aţi văzut, luni seară, **Actualităţile** de pe TVR? (Întreb deloc retoric, pentru că, aşa cum am putut constata, programele postului naţional nu mai fac parte, de la o vreme, din "programa obligatorie" a telespectatorului român, fiind, din contră, percepute de acesta - mai ales cînd nu are de ales - mai mult ca un blestem, ca o îngrădire a libertăţii, ca o privare de libertate...) Aţi văzut, aşadar, **Actualităţile** de luni? Dacă da, nu se poate să nu fi remarcat o "ştire" făcută parcă anume pentru a re-marca ne-marcantul, evenimentul inexistent, de-trecut-cu-vederea, ţinînd de pura "cronică de curte": vizita protocolară în România a doamnei Catherine Lalumière, fostul secretar general al Consiliului Europei, care părea a fi venit anume de la Strasbourg pentru a-l cita pe preşedintele Iliescu... Nu ştiu de ce m-am oprit tocmai asupra acestei non-ştiri: **Actualităţile** aproape numai din aşa ceva trăiesc. Şi nici nu ştiu a cui poate fi, în cazul în speţă, "vina": a doamnei cu pricina că a venit (ca să ce?), sau a televiziunii naţionale, care s-a repezit s-o bage în seamă? Dacă nu cumva este vorba, în astfel de cazuri, de... complicitate "spontană"...

Dar, acum vreo două săptămîni, pe Pro TV, aţi văzut **Videodrome**, filmul lui David Cronenberg? Ce "spunea" acest film? Care era metafora lui literală? Ce denunţa el, direct-artistic? Că, prin intermediul televiziunii, *orice s-ar transmite*, oamenii nu caută, în fond, altceva decît să-şi satisfacă pulsiunile morbide, sado-masochiste: spectacolul suferinţei, torturii, crimei. Dar oare ce altceva le oferă, zilnic, emisiunile de ştiri? Există posibilitatea unei alternative între ştirile de tip "vizita doamnei X în România" şi cele de tip "o sută de morţi într-un atentat cu o maşină-capcană"? Nu trebuie nici o clipă pierdută din vedere realitatea *duală*, de monedă cu două feţe, a televiziunii, care este - trebuie să fie - *şi* comerţ (deci spectacol, atractivitate, facilitate, senzaţional, audienţă etc.), *şi* misiune (adică informare corectă şi exhaustivă, responsabilitate, joc democratic etc.). Deşi continuă să pară disjuncte (căci, fizic, şi sînt, stînd spate în spate), cele două feţe ale aceleiaşi monede au reuşit de mult să fuzioneze, să meargă mînă în mînă. S-a ajuns, astfel, la ceea ce americanii numesc, printr-o formulă perfect oximoronică, şi tocmai de aceea puternic, indestructibil sudată lăuntric, *reality-show*: cel mai bun, cel mai captivant, cel mai vandabil *spectacol* este *realitatea* însăşi, care nu trebuie decît surprinsă, vizitată, scormonită, căutată, provocată, organizată.

Dubla faţă a televiziunii mai poate fi exprimată şi astfel: televiziunea este un *lux popular*, cel mai popular lux. Pentru că e scumpă, dar se vinde cel mai bine, părîndu-li-se oamenilor cea mai *imediată*, expresia realităţii *ca atare*, o emanaţie a acesteia, ce mai, realitatea însăşi. Problema o constituie tocmai acest "ca atare", prin care televiziunea, încercînd să surprindă prezenţa a ceea ce e, în pretinsa sa simplitate şi coincidenţă cu sine, de fenomen de-la-sine-fenomenologizat, nu face decît să *reduplice* realitatea, în fapt s-o multiplice indefinit, silind-o, parcă, să se auto-simuleze pentru a putea fi manifestată televizual, arătată, pentru a deveni vizibilă. A fi = a fi vizibil, a putea fi arătat, *speculat* (în ambele sensuri - financiar-bancar şi optic - ale termenului). Pe baza acestui raţionament negîndit, aproape "instinctiv", se poate afirma că televiziunea e *populară*. Dar insinuarea în imediata vecinătate a realităţii înseşi e *costisitoare*, necesită tehnică, super-tehnică. Presa tradiţională, deşi a fost din capul locului animată de tentaţia excesului, a imediatităţii, a prezenţei-alături, în sine-le realităţii, nu ducea *mimetismul* acesta pînă la coincidenţa dintre semn şi obiect realizată (postulată) de televiziune. Ea era, să zicem, din hîrtie. Ca şi moneda, nu se abstractizase graţie vitezei, nu suprimase timpul, avea un timp al ei, propriu (de lectură), diferit - condiţie esenţială - de timpul "real", de timpul realităţii "ca atare". Vrînd să fie una cu realitatea, televiziunea *costă mult*. Are nevoie de bani. Pe care, însă, nu şi-i mai poate procura din resurse proprii, vînzîndu-se numai pe ea însăşi, ci este nevoită să se transforme, din pur *producător*, în *negustor* care vinde, pentru a-şi putea întreţine exorbitanta-i tehnică de simulare a coincidenţei cu realitatea "însăşi", produse total eterogene ei. Prin televiziune, presa, ieşind din modestia de *Aufklärer* a misiunii sale, devine *stăpînă* peste realitate (ca "obiect" şi ca public) şi *sclavă* a propriei ei măriri...

Iată de ce triunghiul (de la care pornisem în articolul de săptămîna trecută) *informaţie-divertisment-educaţie* nu este unul autentic. Cel puţin două din laturile sale tind să fie triunghiul însuşi: *divertismentul* şi *educaţia*. Între acestea două are loc conflictul esenţial, şi numai între ele este posibilă cooperarea, sinteza. *Informaţia* se află undeva la mijloc, şi nu întîmplător spun "undeva", căci ea nu are un loc stabil, stabilit, fix, putînd fi "trasă" cînd spre *divertisment*, cînd spre *educaţie*.

Educaţie propriu-zisă, explicit anunţată nu se poate face decît limitat prin televiziune (şi în general). Oamenii nu pot fi făcuţi să înveţe decît dacă nu le spui că vrei să le dai "lecţii". Instructivă, în acest sens, este "fabula" relatată de gazda mea de la **Radio Total**, Carmen Bendovski: cîtă vreme singurul (!) canal public din SUA s-a numit, chiar aşa, *Educational Channel*, el nu a avut audienţă; cum şi-a schimbat denumirea (PBS: *Public Broadcasting Service*), a început să fie consumat. Educaţia e chestiunea de voinţă politică, de artă "strategică" şi, nu în ultimul rînd, de mentalitate: mai pe românеşte (adică mai potrivit) spus, de apucături. Extraordinar, însă, este faptul că la noi mulţi telespectatori ştiu ce vor, ştiu ce caută: educaţia ca atare, pe faţă, constituind, astfel, o fericită excepţie de la "regula" expusă mai sus, defectul intern al nevoii neexplicite de educaţie fiind acela că, pe baza aceluiaşi mecanism, educaţia poate fi oricînd transformată în propagandă sau manipulare. O parte a publicului din România are marea calitate de a şti în ce sens doreşte - "este bine" - să fie manipulată. Atîta doar că, în sensul dorit, cel bun, înspre Bine, nimeni nu pare a voi să o manipuleze. Dacă se vorbeşte, la noi, de o fază de "sălbăticie", primară, a capitalismului, se poate tot atît de bine vorbi, în ceea ce-i priveşte pe politicienii noştri (şi pe oamenii lor "de încredere"), de o fază de aviditate politică, la fel de primară, în care politicul este redus doar la politică şi atît, sărăcit, împuţinat.

Informaţia "circulă", aşadar, între *divertisment* şi *educaţie*. Iar cînd divertismentul e mai mult decît divertisment, educaţia e tot mai puţină, "consumul" lipsindu-se de virtuţi nutritive, devenind bulimie, boală. Cum se poate, însă, face educaţie prin divertisment? Cum e cînd cei doi inamici luptă corect, "tradiţional", ajungînd, astfel, să coopereze întru edificarea "terenului de luptă", altfel spus a *spaţiului public* ?

Bogdan GHIU

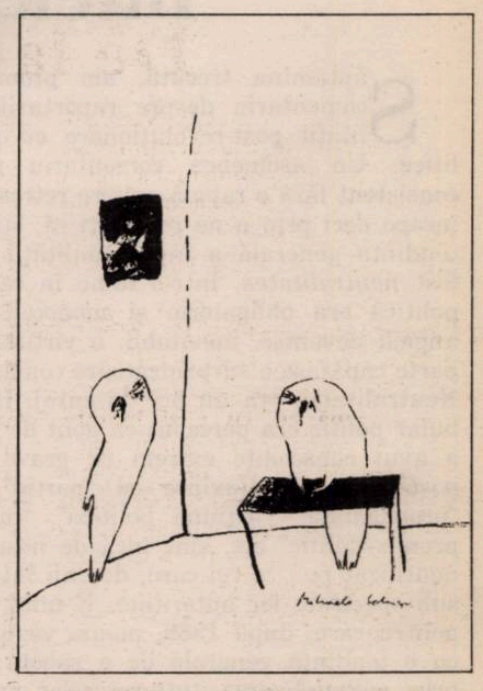

Economie

Să recitim Constituţia

Afirmaţii de ultimă oră, lansate în prim-planul vieţii politice de la noi, dar avînd implicaţii în viaţa economică, ne deschid ochii asupra unui pericol. Acela că *sectorul circulaţiei bunurilor* ar putea ieşi terfelit din actuala campanie electorală.

Păcatul e vechi. Mari scriitori din anii interbelici, care însă n-au reuşit să se ferească de atingerea aripii populismului, s-au năpustit asupra comercianţilor. Figura negustorului român a fost ridiculizată într-o imagine ce a făcut epocă: odiosul Burtă-Verde.

Filosofia marxistă, dominînd timp de mai bine de patru decenii întreaga noastră gîndire social-economică, a determinat marginalizarea circulaţiei bunurilor. Comerţul, turismul, serviciile în general au fost aruncate în coada societăţii. Motivul fiind acela că ele n-ar fi creatoare de venit naţional, alături de *producţia materială*. Şi că n-ar face altceva decît să re-distribuie venitul naţional. Cu alte cuvinte: să-l vînture dintr-un loc în altul. Consecinţele acestei concepţii cu iz ideologic (fără acoperire în activitatea economică) le resimţim şi astăzi: am ajuns şi am rămas în coada Europei, tocmai în domeniul ce a devenit – în ţările dezvoltate – copilul răsfăţat al societăţii moderne: SERVICIILE!

Acum strigăm sus şi tare că vrem economie de piaţă. Un lucru se înţelege însă greu: că trebuie să acceptăm şi legile pieţei. Putem noi să preamărim mult şi bine producţia! Creatorii de bunuri vor sucomba dacă realizările lor nu vor fi puse în valoare de un comerţ eficient. Un comerţ ce se naşte în însăşi incinta întreprinderii producătoare. Combinatului siderurgic din Galaţi nu i se spune, potrivit atît legislaţiei în vigoare, cît şi rosturilor lui în economia ţării, *societate de producţie*. I se spune *societate comercială*. Pentru că dacă nu vinde ceea ce produce... nu are sens să producă. Numai că zecile de mii de salariaţi ai gigantului industrial nu vor întinde tarabe prin toată ţara şi prin toată lumea ca să-şi vîndă produsele. Aşa ceva nu ar fi posibil. În primul rînd pentru că nu s-ar pricepe, comerţul fiind în lumea de azi o meserie ca toate celelalte, dacă nu chiar mai dificilă, implicînd pe lîngă cunoştinţe de specialitate şi artă. În al doilea rînd, dacă muncitorii, inginerii şi managerii combinatului şi-ar lua lumea în cap, transformîndu-se în comis-voiajori, nu ar mai avea cine să lucreze la Galaţi. Din aceste motive (şi din multe altele) nu sînt deloc puţine acele împrejurări în care producătorii acceptă – scrîşnind din dinţi, desigur – ca adaosul comercial să fie mai mare decît profitul lor. Pentru că, în condiţiile în care o întreprindere nu reuşeşte să fabrice produse atît de bune şi de ieftine încît cumpărătorii să-i vină la poartă şi să stea la coadă ca să le obţină, nu are altă şansă decît să se dea pe mîna comercianţilor. Ea va accepta să-şi împartă profitul cu "intermediarii" sau... nu va avea nici un profit. Şi va da faliment.

Aceasta este realitatea. Să vedem cum este ea reflectată în Constituţia României: Legea-legilor spune limpede: *"Economia României este economie de piaţă"*. Şi mai departe se arată că statul are obligaţia să asigure: 1) *libertatea comerţului;* 2) *protecţia concurenţei loiale;* 3) *crearea cadrului favorabil pentru valorificarea tuturor factorilor de producţie*. Ordinea acceptată de Constituţie este cea firească: istoria dezvoltării societăţii omeneşti a probat că motoarele bunăstării sînt piaţa, preţul şi concurenţa, toate implicînd *circulaţia bunurilor*. Iar dacă obiectivul cardinal nu ar fi bunăstarea oamenilor, ar mai avea sens zbaterea pentru impulsionarea activităţii economice?

Sigur: libera iniţiativă duce deseori la o concurenţă feroce. La războaie economice chiar, între ţări ori pe pieţe interne. În această arenă concurenţială, pînă şi egalitatea şanselor – atît de mult invocată de doctrina liberalismului economic – se dovedeşte a fi limitată sau incertă. Şomerul poate să poarte în "raniţă" (alături de ajutorul social) bastonul de patron, dar el nu va avea decît teoretic aceleaşi şanse cu patronul care l-a disponibilizat. Apoi, oricărui succes de piaţă îi corespunde un insucces, oricărui profit îi corespunde o pierdere.

Dacă piaţa şi umanismul nu fac împreună casă bună, *de ce vrem noi economie de piaţă?* Şi de ce legea noastră fundamentală o stipulează ca unică formă a economiei româneşti? Pentru că lumea, pînă în prezent, nu cunoaşte un model mai eficient! Alte modele, oricît de umaniste s-au proclamat, au adus ineficienţă, risipă de resurse, sărăcie.

Aşadar, nu idealurile ne duc către economia de piaţă, ci nevoile! Drumul nu-i însă uşor. Va mai trece timp pînă cînd vom înceta să privim cu un ochi înainte şi cu altul înapoi, să visăm o economie de piaţă şi să ne agăţăm de pulpana statului-dădacă. Ori să declarăm că vrem privatizare, dar să ne fie teamă să ne desprindem de vechile tipare colectiviste, să acceptăm ideea că numai competitivitatea ne va umple magazinele cu mărfuri şi buzunarele cu bani, dar să încercăm cel puţin o strîngere de inimă cînd vedem că unii se îmbogăţesc... nu neapărat pentru că au furat, ci pentru că au riscat mai mult, au îndrăznit mai mult!

Acum, comerţul şi turismul au luat avans în procesul trecerii către economia de piaţă. Este deci normal ca în aceste domenii să fi apărut şi cei mai mulţi bogaţi. Ce să facem acum? Să-i blocăm? Să le luăm averile şi să le împărţim la săraci? Să-i punem la colţ pentru că trăiesc din... munca celor care trudesc în fabrici? Dacă vom proceda aşa, comerţul şi turismul vor fi un fel de Cleobis şi Biton din legendă. Cei doi fii ai unei preotese a Herei, soţia lui Zeus. Pentru că mama lor trebuia să ajungă în sanctuar spre a aduce un sacrificiu, iar caii nu soseau, s-au înhămat ei la căruţă. Au ajuns acolo la vreme, dar de oboseală au murit. Să nu păţim şi noi la fel cu aceste două sectoare – cele dintîi care s-au înhămat la economia de piaţă. Dacă investitorilor din comerţ şi turism în loc să le dăm oxigenul de care au nevoie pentru a crea bunăstare vom continua să le strigăm: "Speculanţilor!"...

Adrian VASILESCU

De la operetă la măcel

Partidul Unităţii Naţionale Române şi-a uitat instantaneu promisiunea de a denunţa pactul guvernamental dacă primul ministru îşi menţine decizia de a-l demite pe Adrian Turicu. Demiterea a devenit cu greu oficială şi definitivă, iar baletul politic pe tema ruperii relaţiilor dintre cei doi parteneri de guvernare îşi reia ritmurile obişnuite. După ce, cu o zi înainte, jucaseră scena intransigenţei totale, liderii PUNR au primit decretul prezidenţial cu docilitate şi resemnare. Propunerea făcută iniţial de PDSR - care-şi invita coechipierii politici să-şi găsească un alt reprezentant pentru a-i încredinţa portofoliul telecomunicaţiilor - a fost deci însuşită fără rezerve. Cel de-al doilea partid din cabinet a făcut chiar trei propuneri "valabile", în aşa fel încît formaţiunea care conduce jocul să aibă de unde alege. PUNR nu denunţă deci protocolul de colaborare cu majoritarii, nu-şi retrage miniştrii din cabinet, nu-l ameninţă pe Nicolae Văcăroiu cu o moţiune de cenzură. Dimpotrivă, trio-ul Funar-Gavra-Suian acceptă cuminte sancţiunea aplicată fostului ministru Turicu şi sugestia răsplătirii acestuia cu un eventual post în străinătate. Episodul se încheie asemeni tuturor scandalurilor dintre PDSR şi PUNR, adică în coadă de peşte. Implicarea preşedinţiei a complicat oarecum jocul psihologic: liderul de la Cotroceni i-a lăsat pe delegaţii PUNR să-i cerşească favorurile, cu speranţa că vor obţine prin intermediul lui Ion Iliescu revocarea deciziei primului ministru. Vicepreşedinţii Ion Gavra şi Valer Suian au încercat chiar să-i convingă pe gazetari că instituţia prezidenţială le-a promis menţinerea lui Turicu în fruntea departamentului de telecomunicaţii. Purtătorul de cuvînt Traian Chebeleu crede însă că nu e vorba decît de o eroare de interpretare a celor doi lideri peuneriştişi nicidecum de o promisiune fermă a şefului statului. Primul ministru şi-a asumat responsabilitatea de a trage cortina la acest final de spectacol, precizînd că nu a putut trece cu vederea comportamentul indisciplinat al reprezentantului PUNR. De fapt, Nicolae Văcăroiu şi-a răscumpărat în ceasul al doisprezecelea lipsa de reacţie faţă de accesele "antiguvernamentale" ale celor patru miniştri peuneriştişi. Pentru a-şi păstra fotoliul, şeful cabinetului a luat în serios indicaţiile liderilor PDSR, a căror politică fusese în fel şi chip subminată cîţiva ani buni chiar din interiorul echipei executive. Tensionarea relaţiilor dintre foştii semnatari ai protocolului cvadripartit impune limpezirea poziţiei multor demnitari guvernamentali, pentru care deplasarea în două luntrii a fost pînă acum singura probă de profesionalism politic postrevoluţionar. Reacţia neiertătoare a lui Nicolae Văcăroiu faţă de un ministru indisciplinat a venit însă doar în momentul în care conducerea PDSR i-a cerut să stopeze tendinţa miniştrilor PUNR de a face propria lor politică în cabinetul condus de majoritari. Lecţia administrată în prag de alegeri ministrului telecomunicaţiilor e în acelaşi timp un avertisment pentru ceilalţi membri PUNR din guvern. Ministrul Justiţiei şi ministrul Agriculturii, colegi de partid cu Gheorghe Funar, au fost criticaţi adesea de liderii PDSR pentru declaraţii sau hotărîri care contraziceau programul oficial de guvernare. Politica faţă de minoritatea maghiară şi problema regiilor autonome din agricultură au fost adesea motive de discordie între miniştrii PUNR şi conducerea pricipalului partid de guvernămînt. Nicolae Văcăroiu a apărat sau justificat adesea poziţiile subalternilor săi peuneriştişi, iar accesele sale de autoritate din ultima vreme demonstrează nu atît delimitarea de politica ultranaţionalistă, cît mai ales decizia de a se supune ordinelor PDSR şi intereselor sale electorale. "Stabilitatea" guvernului a învins şi de data aceasta orgoliile şi relaţiile personale, deşi menţinerea statuquo-ului la Palatul Victoria e dorită în acest moment mai mult de PUNR şi mai puţin de PDSR. Prin demiterea lui Adrian Turicu, principalul partid de guvernămînt stopează manifestările de independenţă ale partenerului său politic, obligîndu-l să accepte condiţia de subordonat dacă vrea să rămînă în cabinet. Conflictul va mocni însă în continuare, iar majoritarii declară că sînt pregătiţi să guverneze cu un cabinet minoritar. Dacă au mizat pe supărarea totală a preşedintelui Gheorghe Funar, partidul de guvernămînt şi instituţia prezidenţială n-au obţinut decît un răsunător compromis. Continuarea guvernării bipartite devine însă extrem de dificilă, deşi anunţarea candidaturii lui Petre Roman la prezidenţiale va tempera pentru o vreme certurile din interiorul coaliţiei majoritare: foştii aliaţi se văd din nou obligaţi să mimeze buna colaborare şi patriotismul comun, pentru a contracara duşmanul "de tip nou", mult mai credibil, mai puternic şi mai periculos decît Convenţia Democratică. Problemelor politice specifice campaniei electorale li se adaugă, bineînţeles, valul nemulţumirilor sociale, pe care toate forţele înscrise în competiţia pentru alegeri vor încerca să le valorifice sau să le stimuleze. Din faza de operetă, lupta politică trece brusc în faza de măcel triplu: în culise adversarii luptă pe viaţă şi pe moarte folosind arma dosarelor şi dovezile marilor afaceri murdare; în arenă, cine se încumetă în lupta cu taurul poate sfîrşi otrăvit de tovarăşii de echipă sau sfîşiat între două victorii de dulăii scandalurilor de presă; în sală, printre spectatori, lacrimile de iubire şi cele de ură pentru idolii politici ai momentului lasă loc dorinţei tot mai agresive de a le lua locul: cîntăreţii de muzică populară au înfiinţat un partid al pensionarilor, actorii şi-au redistribuit rolurile pentru stagiunea electorală, scriitorii de mîna a doua s-au hotărît se recupereze timpul pierdut planificînd o alternativă.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Europa scepticilor

Marea Britanie a reacţionat rapid şi oţărît la discursul cancelarului Kohl în care pledoaria pentru o Europă Unită se încheia cu ameninţarea războiului. Kohl a declarat exact ceea ce politicienii conservatori eurosceptici doreau să audă, în legătură cu necesitatea renunţării la prerogativele statului naţional, şi afirmării unei Europe federale, în care deciziile economice să fie în armonie cu deciziile politice; cancelarul s-a făcut astfel "purtătorul de cuvînt al unei Europe germane şi nu al unei Germanii europene". Nuanţă care dă mult de gîndit nu doar unor rude care nu s-au simţit prea în largul lor la nici una din sărbătorile de familie, cum au fost englezii, ci şi francezilor care sînt, de fapt, coautorii şi cosusţinătorii marelui proiect european. Moartea lui Fr. Mitterrand pare că încheie o irepetabilă viziune comunitară împărtăşită. Franţa domnului Chirac este mult mai prudentă cu însuşirea criteriilor economice stabilite la Maastricht şi refuzul planurilor de austeritate se face şi prin vocile care susţin că "n-are rost să strîngem cureaua de dragul cancelarului Kohl şi cu atît mai puţin din cauza domnului Weigel". Acesta din urmă, ministru de Finanţe fiind, a propus criterii şi mai severe pentru ţările care vor adopta moneda unică europeană. Între timp s-a dovedit că Germania însăşi are un deficit bugetar mai mare decît cel admis, aşa că, dintre toate ţările care acceptă sau refuză Europa, singura care face faţă tuturor exigenţelor este Marele Ducat de Luxemburg, stat înregistrat în dicţionarele de specialitate cu 2.586,4 km² şi 390.000 locuitori. Cam puţin pentru ceea ce s-a proiectat a fi o forţă politică şi militară, o piaţă economică rivală Statelor Unite, Japoniei şi altor forţe din diverse puncte cardinale. Cinicii consideră, de altfel, că noul set de exigenţe formulate de dl. Weigel este un alt mod de a amîna termenul pentru introducerea monedei unice europene, o formă de a refuza legarea mărcii germane de evoluţiile unor valute instabile. Nu pare a fi aşa, pentru că, înainte de a da sfaturi altora şi de a emite pretenţii faţă de partenerii externi, Germania înţelege să-şi facă ordine în propria curte. S-a adoptat astfel un "pact pentru locuri de muncă şi sporirea competitivităţii" prin care atît guvernul, cît şi partenerii sociali sînt de acord cu adoptarea unor reforme care să salveze consensul naţional. Semnatarii se angajează să creeze milioane de noi locuri de muncă în următorii patru ani prin sacrificii la care consimt atît patronatul, cît şi sindicatele. Fără a intra în amănunte trebuie observat că dominanta acestui plan - invidiat de toate guvernele europene care se confruntă cu aceleaşi probleme ale unei creşteri economice mici, şomaj, diminuarea consumului - este flexibilitatea. Cancelarul Kohl, comparat cu Bismarck, îşi permite să fie de "fier" în relaţiile sale cu exteriorul pentru că are în interior rivali la puterea politică solidari cu el în realizarea unei politici economice. Acest nou "specific german", rezultat al unui proces democratic însuşit pînă la ultimele lui consecinţe, scapă partenerilor europeni, care identifică discursurile cancelarului cu vechiul spirit revanşard uşor de atribuit ţării care a provocat două războaie mondiale. E puţin probabil că domnul Kohl îşi ameninţă partenerii europeni că va bombarda insulele britanice ca să impună un program social comun şi îşi va trimite tancurile în Franţa ca să o oblige să-şi lichideze deficitul bugetar. Cancelarul este pur şi simplu mai îngrijorat decît partenerii săi europeni de conflictul persistent din fosta Iugoslavie, nu găseşte hazul din zăngănitul războinic dintre două ţări membre NATO, cum sînt Grecia şi Turcia. O Europă ne-unită va fi o Europă a conflictelor, avertizează Helmut Kohl, şi ţîfna cu care l-a tratat presa britanică nu dovedeşte decît că din nou insularii se înşeală asupra lăţimii Canalului care-i izolează de Europa.

Linia care-i desparte pe partizanii unificării europene de adversarii ei este vizibilă în fiecare ţară: în faţa crizelor prezentului, dar şi a ameninţărilor viitorului, reflexul conservator pare mai mult decît firesc. Euroscepticii, născuţi în Marea Britanie, au acum o internaţională destul de puternică, întinsă pînă în ţările a căror participare la Uniunea Europeană nu este decît un vis. Cancelarul Kohl a decis să-i combată pe eurosceptici prin "euroalarmism", dar în domeniul politic poziţia sceptică este avantajoasă: oricît de rău ar ieşi lucrurile, scepticii se pot lăuda că ei au spus de mult că aşa o să fie.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Sloganul zilei: „Cobori Neagă/ din teleagă..."

"Privind cu atenţie la cazul Turicu, vom înţelege mai uşor tactica peuneriştilor", se autoîmbărbăta Horia Alexandrescu în ediţia din 31 ianuarie a **Cronicii române**. Directorul-editorialist era sigur că "partidul la putere a jucat altfel decît cum se aştepta PUNR, stricînd socotelile aliaţilor" şi, ca atare, nu putea accepta decît un singur deznodămînt: "Ce urmează? Aproape cert, o decizie a PUNR, la Consiliul Naţional de la Alba Iulia, programat vineri şi sîmbătă, unde cred că vom auzi finalul, adică anunţarea, în sfîrşit, a ruperii" pactului de guvernare. "Ultima repriză" a scăpat însă şi de această dată de sub controlul cronometrelor gazetăreşti iar luni, 5 februarie, **Cronica română** relata despre reuniunea de la Alba Iulia sub titlul şăgalnic "Adio, dar rămîn cu tine!". **Libertatea** spulberă însă iluzia unei coabitări civilizate: "La Consiliul Naţional s-au auzit voci care au cerut ca PUNR să ducă o campanie agresivă, în care să se demaşte tot ce au făcut aceşti **netrebnici din PDSR**, iar Ioan Gavra a declarat că se aşteaptă ca apropiata campanie electorală **să fie foarte murdară**. El se referea la faptul că PDSR are pregătite dosarele, în timp ce formaţiunea sa nu are decît dosarul **Apartamentul**." Pentru **Jurnalul naţional** decizia liderilor PUNR de a păstra cele patru portofolii ministeriale într-un cabinet condus de "netrebnicii lor parteneri" n-a fost deloc o surpriză: "Consiliul Naţional n-a făcut decît să consfinţească această ciudată tactică a PUNR, de a reveni în front, după insultele aduse aliatului mai mare. Interesant e că PDSR admite acest joc, de unde se vede că politica se bazează adesea mai mult pe interese de moment decît pe principii", constată Sorin Holban în editorialul dedicat precedentului sfîrşit de săptămînă şi acţiunilor sale electorale. **Curierul naţional** înregistrează paradoxul dar se abţine de la comentarii, preferînd să publice un comunicat Rompres sub un titlu "agăţător": "Gheorghe Funar se plînge de **agresiunea** PDSR. PUNR îşi pune speranţe într-un nou contact la vîrf cu partidul de guvernămînt". **Adevărul** trage linie şi adună: "După ce s-a burzuluit şi a trîmbiţat divorţul, PUNR ţine mai departe aproape de PDSR".Cît despre ideile reuniunii de la Alba Iulia, în grupajul la temă realizat de Constanţa Corpade ele par puţine dar fixe: 1."Afacerea APARTAMENTUL - o mină de aur electoral"; 2."Gheorghe Funar se închipuie urmărit de SRI"; 3. "Varianta partidului pentru bîlbîiala de la Cotroceni: şantajul!"; 4. "PUNR a pus gînd rău unor prefecţi pedeseriştişi". Teleguţa guvernării se leagănă deci în continuare sub greutatea miniştrilor subordonaţi politic primarului Clujului. Singura satisfacţie a liderului PUNR e să-i oblige pe reprezentanţii săi în cabinet să-şi coboare din cînd în cînd cîte un picior pentru a mima scena tîrîşului gîfîit pe cărările opoziţiei...(E.Ş).

Nereceptarea psihanalizei la noi

S-ar putea psihanaliza destinul psihanalizei la noi. Dar n-are rost. Fapt este că n-a fost receptată cum se cuvine, poate cu excepţia ultimilor patru-cinci ani. Opera lui Freud n-a fost publicată în traducere românească (de abia la începutul anilor optzeci apare, pentru prima oară, **Introducere în psihanaliză**), psihiatrii practicieni importanţi refuzau să utilizeze, în terapeutică, psihanaliză, iar în revuistică abia se scria despre ea. Şi prima carte a lui Freud tradusă în româneşte cuprinde texte de tinereţe ale marelui gînditor, adică înainte de marea revizuire a metapsihologiei. A urmat în 1980, o culegere din *Scrierile despre literatură şi artă* ale lui Freud. Prea tîrzie e această punere în drepturi. A fost, în acest domeniu, o inhibiţie cvasicompletă faţă de noua disciplină în psihologia modernă şi nu vreau să identific aici nu ştiu ce culpă a retardării. Aşa a fost să fie şi cartea corpolentă a dlui G. Brătescu (**Freud şi psihanaliza în România**) din 1994, despre care am scris în **România literară**, e, de fapt, consemnarea istoriei unui eşec. Puţinele semne ale recunoaşterii utilităţii psihanalizei sînt, în realitate, mici episoade ale unei inapetenţe. Dl. G. Brătescu numeşte destinul psihanalizei în România deceniilor dictaturii "lunga noapte a freudismului în România (1940-1982)". Aşa o fi. Dar de ce nu a avut ea o soartă mai bună înainte în primele decenii ale veacului şi, mai ales, în deceniile interbelice? Dictatura cenzurativă a interdicţiei atunci nu funcţiona defel, şi totuşi psihanaliza nu avea, la noi, căutare. E drept, Blaga, în 1929, scria: "cred că inconştientul, cu toate tragediile lui, numai prin psihanaliză poate fi azi tratat. Ideea lui Freud e de o fecunditate rară". Dar finul, suprainteligentul Zarifopol scria acid în 1934 că "freudismul în România este o snobistică maimuţărie, ca multe altele - mai comică decît aiurea, fiindcă realităţile noastre sexuale sînt tot ce poate fi mai voios". E drept, Zarifopol se considera a fi, ca şi bunul său prieten Caragiale, un "vechi", adică un preţuitor al valorilor clasice. Dar, niciodată, un învechit. Şi, totuşi, a respins dispreţuitor psihanaliza, văzînd în ea o snoabă maimuţăreală a unor mode aduse de aiurea care nu merita drept de indigenare. Ce să mai spun de Călinescu? Acesta, se ştie, a reacţionat prompt şi cu violenţă: "Nu poţi să tuşeşti, să faci un gest, să visezi ceva, ca omul, că el vede numaidecît complexe şi refulări", scria el în 1937. Dar respingerea psihanalizei de către Călinescu are o istorie şi o motivaţie în ştiinţă. Dr. C. Vlad, care utiliza psihanaliza în tratamentele psihiatrice, a avut nefericita idee de a o folosi în examinarea unui destin uman excepţional. Sorţii au căzut pe nimeni altul decît pe omul Eminescu şi, chiar, pe opera sa. În 1932 acest dr. C.Vlad a publicat cartea **Mihail Eminescu din punct de vedere psihanalitic.** În această cam stupidă carte Eminescu era, pur şi simplu, prezentat drept "pacient al naţiunii întregi", şi ea se ocupa exclusiv de anii ultimi ai poetului, cînd acesta, lovit de iremediabila maladie, era cu mintea rătăcită. Se lăsa a se înţelege că întreaga biografie a poetului se încadrează în acest complex al pacientului, considerat schizoid, ba chiar că opera, psihanalizabilă, e tot un reflex al maladiei. Cartea, grobiană şi falsificatoare, a acestui dr. C.Vlad a stîrnit mari proteste. Călinescu care tocmai scrisese extraordinara sa **Viaţă a lui M.Eminescu** a luat cartea lui Vlad, cum se şi cuvenea, drept o impardonabilă ofensă şi a sancţionat-o, într-o cronică, în termeni, pe drept, iritaţi. Aprecia teoriile lui Freud, dar socotea că dr. Vlad, diletant şi nepriceput, a utilizat freudismul atît de vulgarizator şi inabil încît analizele sale se instalează la distanţe astrale de teoremele celebrului vienez. Dr. C.Vlad a intervenit cu un drept la replică, Călinescu a revenit şi el, probozindu-l pe neavenitul său preopinent, declarînd, chiar, că "trebuie să respingem examenul medical al operei de artă, căci altfel operele s-ar împărţi în *sănătoase* şi *nesănătoase*, ceea ce ar răpi libertatea stării estetice." Această din urmă consideraţie e vădit grăbită şi inacceptabilă, contrazicînd realitatea unui întreg respectat curent al investigaţiei literaturii din perspectivă psihanalitică. Dar respingerea de către Călinescu a cărţii lui C.Vlad a fost un act critic legitim şi necesar. Şi în februarie 1979 Emil Cioran, într-o scrisoare către Lucian Boz, aflat la Sidney, îşi amintea: "...eu am reacţionat rău la teoriile «autorului» Vlad, care m-au scandalizat. Aluziile sale la viciul vieţii solitare şi insistenţa cu care vorbea de el mi-au apărut de cel mai prost gust". Acest episod al cărţii lui Vlad despre Eminescu şi reacţia decisă a lui Călinescu a fost considerat, de unii analişti, drept un moment hotărîtor pentru procesul neprizării psihanalizei, la noi. Aprecierea nu e lipsită de dreptate, deşi M. Sebastian n-a ezitat, în 1928, să analizeze un roman al Hortensiei Papadat-Bengescu (**Fecioarele despletite**) din perspectiva psihanalizei lui Freud. Numai că şi fără acest trist episod receptarea freudismului în România întîrzia să se producă, fie şi în mediile medicale. Dar e incontestabil că de am fi avut parte de o carte interpretativă inteligentă şi fecundă şi nu de grozăvenia lui C.Vlad, e posibil ca psihanaliza să-şi fi găsit aderenţi şi chiar admiratori în România anilor treizeci. Apoi, ce-i drept, ar fi venit reculul în deceniile dictaturilor legionare, antonesciene, comuniste. Cum în anii treizeci (şi mai înainte) receptarea psihanalizei a fost palidă şi chiar (după episodul Vlad) negativă, nu putem decît constata o continuitate în nereceptare, cu adaosul că în perioada 1948-1980 se poate vorbi de-a dreptul de o interdicţie.

Mai tîrziu, în anii optzeci, psihanaliza îşi capătă (sau îşi recapătă) drept la noi. Probabil că şi în terapeutica medicală dar, mai ales, în investigaţiile literare. Pătrunderea, la noi, a noilor modalităţi de interpretare a fenomenului literar, a făcut loc şi celei psihanalitice. N-a fost, din păcate, confortabil reprezentată, dar, indiscutabil, a fost. Nu, trebuie să observ, nu fără drastica sancţionare în revistele ceauşismului oficial a celor ce o practicam. În 1866, în primul volum al cărţii mele, **Viaţa lui Titu Maiorescu** am explicat unele comportamente ale copilului, adolescentului şi tînărului Maiorescu prin apel la teoriile lui A. Adler şi Freud. Imediat s-a produs reacţia punitivă a unui Gr. Tr. Pop în revista **Luceafărul** cu articolul **Capcanele psihanalizei** în care opinia mea despre transformarea, la copilul şi adolescentul Maiorescu, a complexului de inferioritate într-unul de superioritate, era condamnată, ca şi explicarea, prin intermediul teoriilor freudiene, a relaţiei de frigidă contrarietate dintre copilul Maiorescu şi tatăl său, sau a respingerii manifestărilor sale potrivnice revoluţionarismului. Dar astfel de recriminări tardive nu au împiedicat pe unii critici şi analişti literari să facă loc psihanalizei în exegezele lor. Un exemplu edificator îl oferă Ovid. S. Crohmălniceanu în splendida şi înnoitoarea sa carte din 1984 **Cinci prozatori în cinci feluri de lectură.** Una dintre aceste modalităţi de lectură este cea psihanalitică. Şi a fost aplicată, perfect, creaţiei romaneşti a Hortensiei Papadat-Bengescu. Autorul, după ce îi citează pe antecesori, scrie: "De vreme ce criticii au obiceiul să analizeze psihologia eroilor unui roman, pentru ce ar ocoli aspectele ei abisale, mai ales dacă aceasta - aşa cum e cazul nostru în speţă - ne permite să înţelegem nişte reacţii, care altfel ar părea nemotivate?" Şi analiza merge afund, într-un studiu de 70 de pagini, nu numai în examinarea comportamentului abisal sau patologic al unor personaje vestite din opera romancierei dar şi geneza unora e arătată ca ivită din astfel de stări psihice. E, negreşit, aici un model de analiză psihanalitică pe text. Din păcate, altele nu s-au prea produs. Şi cît de utilă ar fi psihanaliza în sondarea şi înţelegerea psihologiei unor personaje din opera lui Gib Mihăescu, nu numai a lui Rogaiac din **Rusoaica**, ci şi a unora din celebrele sale nuvele? Dar dr. Codrescu din **Adela** lui Ibrăileanu n-ar putea fi ideal interpretat prin utilizarea psihanalizei lui Freud?

Să mă opresc aici, deşi dezideratele mai sînt multe de citat. Rămîne faptul că azi, deşi o bună parte din scrierile capitale ale lui Freud au fost traduse în româneşte, psihanaliza continuă să fie, la noi, un capitol mult suferind. Rezist ispitei de a psihanaliza aprehensiunea faţă de psihanaliză în România. Dar mai este, oare, necesar?

Z.ORNEA

Mişcarea psihanalitică românească ieri şi azi

Afirmarea freudismului în perimetrul cultural românesc s-a petrecut sub semnul spontaneităţii şi al întîmplării. Nici un medic de la noi nu a participat la constituirea vreuneia dintre societăţile internaţionale de psihanaliză şi nu a fost ales în organele de conducere ale acestora în perioada interbelică. Psihiatrii şi psihologii noştri n-au frecventat reuniunile grupărilor de specialitate din Occident, ci s-au iniţiat în doctrinele lui S. Freud, A. Adler sau C.G. Jung, din publicaţiile care le cădeau în mînă, de obicei din versiunile franceze ale scrierilor acestora. O excepţie a constituit-o doctorul Ernest Kahana, care, la începutul anilor '20, asistase la şedinţele Societăţii de psihologie individuală din capitala Austriei, dar care nu a ajuns niciodată să deţină un rol de frunte în mişcarea noastră psihanalitică.

Medicul militar Constantin Vlad, primul şi cel mai consecvent adept al lui Freud din România de ieri, s-a documentat despre psihanaliză dintr-o carte primită în dar de la un coleg. Tot pe temeiul unor cunoştinţe livreşti a devenit animatorul şi "teoreticianul" unui cerc de analişti, fără să încerce însă încadrarea acestui cerc în asociaţiile internaţionale de profil.

Lucrul cel mai semnificativ este inexistenţa în ţara noastră, pînă acum cinci-şase ani, a vreunui medic român care să fi beneficiat de omologarea ca analist. Se ştie că dreptul de a conduce tratamente bazate pe tehnicile psihanalizei a fost pretutindeni rezervat persoanelor (medici sau nemedici) care încheiaseră ele însele o cură analitică, terapeutică sau didactică, dirijată de un analist calificat. Nici un practician din România dinainte de 1989 nu putea însă dovedi că dispune de o asemenea atestare oficioasă, lucru care desigur a îngreunat şi el recunoaşterea de către forurile internaţionale a înjghebărilor psihanalitice de la noi.

În contrast evident cu aspra disciplină impusă membrilor societăţilor naţionale de altunde, freudiştii noştri au cultivat o nedezminţită toleranţă pe plan doctrinar şi în privinţa comportamentului "profesional". Nimeni nu s-a gîndit la denunţarea vreunui psihanalist de la noi, pe motiv că ar susţine puncte de vedere incompatibile cu ortodoxia freudiană. Nu s-au înregistrat nici măcar polemici consistente atunci cînd unii lideri adoptau atitudini foarte îndoielnice, ca în cazul condamnării erotismului freudist de către Ioan Popescu-Sibiu, care se înregimentase în campania iniţiată de Nicolae Iorga împotriva "pornografiei".

Slaba preocupare manifestată în anii regimului comunist pentru impunerea unui freudism autentic se datora şi faptului că, la vremea aceea, ar fi fost de neconceput să se formuleze o profesiune de credinţă psihanalitică. Era de rigoare să se presupună că toţi cei care emiteau aprecieri favorabile despre anumite concepţii ale lui Freud sau ale lui Jung fac aceasta de pe platforma materialismului dialectic, deci nu pot fi de acord cu ansamblul viziunii gînditorilor amintiţi.

Tocmai de aceea am asistat după 1989 la schimbări radicale în privinţa stilului şi amplorii activităţii psihanaliştilor din România.

Trebuia mai întîi instituţionalizată conlucrarea adepţilor fiecăruia dintre curentele din sînul psihologiei abisale. Încă din deceniile precedente apăruseră în periodicele noastre medicale şi culturale notaţii ce păreau să dezvăluie că la noi se întîlnesc nu numai partizani ai freudismului, dar şi ai adlerianismului sau ai jungismului. Se ştie, de altminteri, cît de încordată este actualmente, în Franţa sau în Anglia, dar şi peste Ocean, în SUA sau America Latină, confruntarea dintre freudiştii "tradiţionali", lacanieni, culturalişti, reprezentanţii lui *Ego Psychology* şi ai altor orientări înrudite.

Numai că o asemenea înverşunare doctrinară nu se constată la noi. Există, practic, în ţara noastră, un singur for organizatoric în acest domeniu, Societatea Psihanalitică Română, la care au aderat persoane cu vederi diferite şi cu formaţie diferită (căci, datorită strînselor legături cu unele asociaţii surori din Occident, s-au perfectat "schimburi de experienţă", în cadrul cărora unii candidaţi români la statutul de analist autorizat au putut duce pînă la capăt mult rîvnitele cure didactice). Cît priveşte spiritul conciliant întîlnit la noi, şi numai la noi, este caracteristic amănuntul că la Bucureşti s-a întîmplat ca aceeaşi persoană să ţină în paralel două cursuri libere universitare: unul consacrat lui Freud, celălalt lui Jung. Să fie vorba tot de acea pornire către compromis, chipurile, specifică dintotdeauna românului, de refuzul nostru tacit de a adopta o atitudine tranşantă ori de cîte ori se iveşte ameninţarea disensiunilor, de realizarea neapărată a învoielii, chiar bazată pe lipsa de principialitate?

Dar atmosfera atît de paşnică din sînul mişcării psihanalitice de la noi nu trebuie să determine frînarea combativităţii creatoare pe plan exterior. Este adevărat că publicarea operelor lui Freud şi ale altor teoreticieni de seamă continuă într-un ritm destul de susţinut şi că în revista "Psihanaliza", îndrumată de Vasile Dem. Zamfirescu, sînt inserate sistematic materiale menite să contribuie la formarea unei imagini corecte despre cercul de preocupări şi metodologia psihologiei abisale. Se simte totuşi nevoia unei prezenţe mai vii a psihanaliştilor în dezbaterile asupra problemelor fundamentale ale vieţii social-politice şi culturale din atît de controversata perioadă de tranziţie pe care o străbatem.

În privinţa aceasta se poate observa chiar o anumită dare înapoi faţă de situaţia din 1991-1992, cînd în reviste de prestigiu din Capitală şi din provincie apăreau destul de des articole şi note în care evenimentele curente erau examinate recurgînd la instrumentarul psihanalitic sau măcar invocînd bagajul conceptual al psihanalizei. E drept că unele din acele materiale trezeau perplexităţi, ca de pildă recursul, într-un context cu alură antisemită, la argumentaţia preconizată de Freud.

Ar fi cît se poate de nimerit ca, în circumstanţele actuale şi mai ales într-un an electoral ca acela pe care am început să-l străbatem, să fie abordate cu ajutorul tehnicilor analitice chestiunile la ordinea zilei ţinînd de mentalul colectiv şi, în special, de inconştientul colectiv. Psihanaliza şi-ar putea demonstra mai bine ca oricînd utilitatea, scoţînd la lumină substratul tainic, dar nu mai puţin real, al atîtor atitudini individuale şi colective, precum teama de efort, de competiţie, de înnoire, care azi tind să împiedice formularea celor mai potrivite opţiuni politice. Astfel, psihanaliza ar contribui ca societatea românească să realizeze acel catarsis decurgînd dintr-o mai exactă deslușire a mecanismelor psihosociale capabile să înlesnească mersul nostru înainte.

G. BRĂTESCU

Acel "aha!" purtător de revelaţii

- dialog între un sceptic într-ale psihanalizei şi un analist -

Anul trecut, prin septembrie, odată cu terminarea vacanţei, m-au năpădit anxietăţi. Mi se părea că dau tîrcoale, cu încăpăţînare, aceloraşi locuri unde nu se întîmplă nimic, unde totul intră de la sine într-o ecuaţie a predeterminării. La sfatul unui prieten, am ales, nu fără curiozitate, psihanaliza. Mi-a fost recomandat Eugen Papadima, ca specialist în materie. Şedinţele de psihanaliză au durat pînă la sfîrşitul lui noiembrie, cînd am renunţat. Am mai pierdut o iluzie şi credinţa în Freud. Astăzi, cînd m-am întors, l-am întrebat pe dl Papadima dacă metoda aplicată mie nu ar putea fi, cumva, statică şi frustrantă.

Da, uneori metoda apare statică şi frustrantă.

De ce acceptă un analist atît de uşor calificative care pot primejdui însăşi ideea de vindecare prin psihanaliză?

Nu e nici o primejdie în a recunoaşte că, uneori, metoda e resimţită ca atare. Cum pot eu contesta că tu ai avut trăirile pe care le acuzi, respectiv de *static* şi *frustrant* ?

Prin argumente.

Eu cred că nu putem argumenta nimănui că trăirile sale nu au fost aşa cum au fost.

A sta într-un fotoliu, întors cu spatele la analist, fiind constrîns să vorbeşti de unul singur, nu este o ipostază comodă. "Asociaţiile libere", care ţi se cer inevitabil, mai mult pedeapsă decît plăcere, echivalează uneori cu "a bate cîmpii". Ştiu că procedura intră în ordinea firească a unei atari terapii, că disconfortul psihic, odată depăşit, reprezintă un pas spre armonia sufletească ulterioară, şi totuşi...

Îmi pare rău, dar pînă acum această incomoditate a "asociaţiei libere" nu a putut fi eliminată din metoda noastră. Dacă am face-o, am risca să pierdem una din coordonatele ei esenţiale: exprimarea eliberată de constrîngerile social-culturale ale dialogului obişnuit.

Din punctul meu de vedere, psihanaliza zilelor noastre seamănă prea mult cu ceea ce însemna ea şi acum aproape un secol. Voi, psihanaliştii, aţi păstrat intacte proceduri pe care omul modern le resimte anacronice. E deja un loc comun faptul că exprimarea nu se poate elibera de constrîngeri, chiar dacă noi ne-am dori-o cu înverşunare.

Ca fapt istoric, e amuzant de constatat că, la începutul acestui secol, "asociaţia liberă" părea mai anacronică decît astăzi şi a şocat mai tare pe contemporanii lui Freud decît pe ai noştri. Ai totuşi dreptate: nu ne putem elibera complet de convenţiile sociale ale dialogului, indiferent de poziţia fizică în care am sta unul faţă de altul. Adevărul e că analistul se află în afara cîmpului vizual al subiectului şi pentru a-i favoriza acestuia dezvoltarea "nevrozei de transfer".

Pînă în acest moment, deşi ne cunoaştem de o vreme, nu mi-ai pomenit niciodată despre "nevroza de transfer", deşi din afirmaţia ta reiese că ea ar fi favorabilă subiectului. Să înţeleg că m-ai îndepărtat deliberat, prin privilegii omise?

Răspunsul este *da*! Nu puteam să-ţi vorbesc despre "nevroza de transfer" atîta timp cît erai subiect în analiză. Fiind avertizată că ea se va produce, exista riscul de a o altera, risc care ar fi pus în primejdie întregul demers. Să mă explic: percepţia comună asupra psihanalizei, oarecum similară cu ideile lui Freud din prima parte a activităţii sale, constă în ideea că provocarea conştientizării reprezintă unicul, sau, în orice caz, principalul proces de vindecare. Astăzi, psihanaliza modernă consideră repetarea prezentă în relaţia cu terapeutul a atitudinilor neadaptate din copilărie drept cel mai important mijloc de vindecare. Deci "nevroza de transfer" este reeditarea nevrozei infantile, de data aceasta în relaţia cu terapeutul, perceput, inconştient, drept părinte sau substitut al lui.

În aceste circumstanţe, metoda lui Freud şi a ta pare o matrice, un pat al lui Procust, în care intră, în devălmăşie, oameni atît de diferiţi între ei. Pentru mine, ca subiect care a eşuat în tentativa de a beneficia de sprijinul unei asemenea terapii, ar fi interesant să găsim împreună metode de "profilaxie" pentru ca experienţa mea să nu se mai repete.

Iartă-mă, dar eu aş vrea ca experienţa să se mai repete. Mai puţin părăsirea terapiei înainte de încheierea ei. După părerea mea, opoziţia ta la cadrul, recunosc, relativ rigid al psihanalizei (poziţia întors, "asociaţia liberă" şi durata fixă a şedinţelor) reprezintă elemente care indică începutul dezvoltării "nevrozei de transfer". Dacă îmi permiţi, aş putea spune că de aici rezultă că tu ai făcut acelaşi lucru în copilărie: te-ai opus respectării regulilor. În loc să te acomodezi cadrului social, aşa cum a făcut-o şi o face mereu marea majoritate a oamenilor, tu ai încercat să-l "asimilezi", să-l schimbi. Din nefericire pentru tine, nu ai reuşit. Acum ai făcut o acţiune reparatorie: m-ai părăsit pe mine şi ţi-ai luat revanşa asupra "opresorilor" de atunci. Ai făcut ceea ce noi numim un "acting out": în loc să exprimi verbal furia şi frustrarea ta faţă de mine (bunul simţ prea dezvoltat şi convenţiile sociale te-au oprit) ai exprimat-o neverbal; ai părăsit terapia.

Explicaţia ta este coerentă, dar mi se pare empirică. La fel ca şi în cazul visului - singurul, de altfel, pe care l-am analizat într-una din ultimele noastre şedinţe - interpretările de acest tip se situează sub semnul aleatoriului; putem "broda" la infinit pe marginea unor noţiuni, idei, imagini. Te-am părăsit atunci pentru acelaşi motiv pe care îl desluşesc şi astăzi în gîndirea ta: imposibilitatea de a te desprinde, cît de puţin, de schemele inflexibile ale teoriei pure. Eu am convingerea că un sistem prea rigid, care îşi aşază structurile pe fundamente atemporale este expus, din capul locului, la succesive alienări cognitive.

De acord cu ceea ce ai spus în final. Eu însă consider că păstrarea cadrului formal al psihanalizei, al "setting"-ului, nu o împiedică să aibă un ecou şi la persoane cu nevoi mai speciale. Dovada constă în faptul că m-ai căutat, fie şi pentru a-mi demonstra că eu şi metoda mea nu sîntem buni. În legătură cu caracterul "aleatoriu" al interpretării la care te referi, problema a fost şi este încă discutată. De fapt, psihanalistul, atunci cînd propune o interpretare, nu are certitudinea "adevărului"ei. Validarea se face pe parcurs, în funcţie de ceea ce urmează, de reacţiile interioare şi chiar exterioare ale celui analizat. Într-un fel, o interprtare care are un efect pozitiv (o abreacţie sau o accelerare a progresului terapiei) este considerată corectă, "adevărată", deci non-aleatorie.

Aş fi preferat să spui că problema interpretării nu este "discutată", ci mai degrabă "discutabilă". Psihanaliştii se salvează printr-un eventual succes final, validînd astfel "adevăruri" relative. Îmi vine în minte formula: adevărul nu este ceea ce se demonstrează, ci ceea ce simplifică. Din acest unghi, orice vindecare simplifică, fiind deci "adevărată". Cît despre termenul de "abreacţie", el se cere neapărat explicat...

...o descărcare emoţională concomitent cu o înţelegere a unui aspect neclar sau necunoscut de către subiect pînă în acel moment. Este momentul de "*aha* ", dacă vrei, o revelaţie dublată de un catharsis. Mă bucură că acum acuzi psihanaliza de a fi prea relativă. E un progres faţă de rigiditatea şi atemporalitatea pe care i le reproşai iniţial. Da, şi la noi adevărurile sînt relative. Ele depind de context, de observator, de atitudine. Pot să spun chiar mai mult: uneori interpretări dovedite ulterior a fi false au, pe moment, un efect favorabil. Aceasta, de obicei, datorită felului în care sînt oferite sau, pur şi simplu pentru că sînt oferite. Analizatul simte că i s-a dat ceva, că s-a făcut un efort pentru a fi înţeles şi, în relaţia deosebit de complexă, conştientă şi non-conştientă dintre cei doi participanţi la procesul analitic, acel *ceva* dat şi primit are un efect curativ.

Da, acel *ceva* dat şi primit există, într-o formă şi mai subtilă, în efectul "placebo". Oricum, nu ştiu dacă să mă bucur că discuţia noastră ţi-a oferit un cadru propice pentru susţinerea unor teorii "pro-domo", sau să fiu tristă că niciodată, în timpul şedinţelor de psihanaliză, nu am atins pragul acelui "*aha* " purtător de revelaţii şi catharsis.

Să încercăm să revenim la frustrarea ta. Ai spus că eşecul ţi-a năruit credinţa în Freud. Oare un procedeu sau chiar un sistem de gîndire care nu dă rezultate într-un caz particular trebuie considerat fals? Cei care se ocupă de studii statistice estimează la 60-70% procentul de reuşită în psihanaliză.

O, ce dulce-amar este refrenul despre statistici şi procente... Oare cît adevăr exprimă ele? Parafrazîndu-l pe Mark Twain, aş trimite pe adresa celor ce le întocmesc o mică anecdotă: Freud e mort; Jung e mort; şi nici noi, cei 30-40% nu ne simţim prea bine. Oare unde s-a ascuns eroarea care m-a împiedicat să intru în procentajul privilegiaţilor?

De fapt, ce s-a întîmplat: ai abandonat analiza numai după unsprezece sau douăsprezece şedinţe, sub motiv că acel cadru "rigid" elaborat de Freud nu e bun. După aceea îl acuzi pe el şi pe mine pentru eşecul tău. Ai observat, probabil, că multe produse alimentare, medicamentoase sau chiar aparate tehnice sînt însoţite la vînzare de instrucţiuni precise de folosire. Iar la sfîrşit, adesea, există menţiunea: "Nu răspundem de eventualele defecţiuni sau daune rezultate ca urmare a nerespectării instrucţiunilor"...

Îmi reproşezi, *direct* de data aceasta, că vă acuz pe Freud şi pe tine de eşecul meu. Nici pe departe: îmi respect opţiunile. *Eu* am plecat. Desigur că nu fără motiv: psihanaliza nu m-a convins! Cît despre termenii care se vehiculează în numele ei, impresia mea este că, odată decorticaţi, se anemiază şi pier în propriul lor reflux. În plus, am văzut în psihanaliză ce-i mai rău: o terapie pe bandă rulantă (lume vine, lume trece), o adevărată "industrie". Lucrul acesta m-a îndepărtat. Am dorit să-mi înving scepticismul, dar n-am reuşit. Şi încă ceva; pe prospectul unor medicamente scrie clar: "Dacă tratamentul vă face rău, întrerupeţi-l imediat!

Nu, psihanaliza nu a devenit o industrie şi sper că nu va deveni niciodată. Nici nu cred că ar fi posibil, în parte şi datorită persoanelor ca tine, la care, să ştii, noi încercăm totuşi să ne adaptăm. Iar acum, mi-aş permite o ultimă interpretare, în spiritul psihoterapiei analitice şi nu al psihanalizei, unde ar fi considerată "barbară". Şi bănuiesc că, şi aşa, o vei nega. Eu cred că ai început psihanaliza aceasta, nu pentru a te vindeca de "scepticism", cum ţi se pare, ci dimpotrivă: pentru a ţi-l confirma. Pentru a obţine un nou argument în favoarea sentimentului pe care îl ai, că anumite lucruri dureroase din trecut, dar poate şi din prezent, pe care le intuieşti fără să le ştii, nu trebuie neapărat atinse, răscolite. Existenţa psihanalizei, ca mult trîmbiţată metodă eficientă în asemenea scopuri, îţi ameninţa decizia non-conştientă de a te menaja, de a nu-ţi pierde anumite iluzii despre tine şi despre lume... Acum, cînd te-ai "convins" că psihanaliza nu te poate ajuta, eşti mai liniştită. Cel puţin la suprafaţă şi cel puţin pentru o vreme.

Fie şi aşa... Poate că e mai bine ca discuţia noastră să fie una cu final deschis. Oricît de mare ar fi rezistenţa *mea* la psihanaliză, rămîn cu convingerea că unii oameni poate mai docili, poate mai înţelepţi, ţi-au priceput argumentele şi te vor urma. Rămîne de văzut în ce măsură vor reuşi să discearnă singuri între *iluzie* şi *tăgadă*.

Gabriela URSACHI

Ce cred studenţii

Fiind învăţăcei în ale psihanalizei şi studenţi la psihologie, am încercat un studiu al reacţiei studenţilor la psihanaliză.

De ce studenţi? – pentru că ne-am gîndit că sînt, poate, cei mai "deschişi" spre nou, şi pentru că ei se află şi într-un moment de definitivare a construcţiei personalităţii, proces în care, zicem noi, psihanaliza ar putea juca un rol extrem de important.

Am încercat să aflăm dacă studenţii au o reprezentare, o imagine despre psihanaliză şi deci dacă există un interes social pentru aceasta; apoi, dacă imaginea despre propria persoană le-ar putea permite o deschidere spre psihanaliză. Totuşi, dincolo de premisele ştiinţifice, poate cele mai importante concluzii ale studiului nostru sînt cele rezultate din contactul direct cu oamenii, contact ce s-a dovedit plin de savoare şi neprevăzut.

Am chestionat 145 de studenţi din următoarele facultăţi: *Publicistică şi jurnalistică, ASE, Arhitectură, Universitate (Litere, Matematică, Istorie), Psihologie,* dintre care 47,5% fete şi 52,5% băieţi.

Un prim aspect abordat: definirea psihanalizei – ce cred studenţii că este psihanaliza: *psihopatologie* (psihologie a stării de boală psihică), *filosofie, psihologie a stării de sănătate, tehnică terapeutică.* Părerea noastră iniţială a fost că psihanaliza va fi considerată, în majoritate, o tehnică terapeutică, dată fiind imaginea creată de filmele occidentale. Şi totuşi nu – pe primul loc s-a situat ideea de *psihologie* şi abia pe locul doi (aproape într-o succesiune firească) cea de *tehnică terapeutică.* Putem spera oare pe aceste baze că importul de cultură de masă nu are chiar efectele devastatoare bănuite? Din punct de vedere al corectitudinii răspunsului, însă, nici măcar unul dintre studenţi nu a intuit faptul că psihanaliza reuneşte *toate* cele cinci aspecte invocate. În politehnică am avut mici dificultăţi de descifrare a termenilor din chestionar: ele au culminat cu termenul "psihistru", pronunţat greşit în loc de psihiatru – considerat de către "inventatorul" lui "un fel de doctor, dar şi de psiholog în acelaşi timp".

Ca să devii psihanalist ai nevoie de o analiză personală, adică să treci tu întîi prin experienţa celui care va veni ulterior să-ţi ceară ajutorul. Este interesant faptul că, deşi neinformaţi în acest sens, totuşi studenţii au intuit aspectul acesta sensibil şi mai mult de jumătate consideră ca indispensabilă analiza personală în formarea psihanalistului.

Psihanaliza nu abordează numai boala, ci şi starea de sănătate, ea reprezintă un veritabil mod de a te reconstrui la un nivel superior. Şi mai mult de jumătate dintre studenţii chestionaţi cunosc această dublă aplicabilitate a psihanalizei. Din acest punct de vedere, pe un loc aparte s-au situat studenţii de la Arhitectură. I-am căutat într-o seară, în perioada pregătirii balului bobocilor. Am găsit un grup extrem de simpatic, deschis, care ne-a primit cu interes şi căldură. Am găsit studenţi vădit mai bine informaţi (chiar şi decît cei de la Universitate), doritori să cunoască lucruri noi, doritori să se cunoască. Am găsit psihologia şi, în contextul ei, psihanaliza, ocupînd un loc firesc de experienţă de cunoaştere şi autocunoaştere şi în acelaşi timp afectivă, ce nu poate decît să îmbogăţească viaţa.

Spuneam la început că, pe lîngă dimensiunea teoretică a părerii studenţilor faţă de psihanaliză, am abordat şi o alta, aceea a atitudinii faţă de sine, a imaginii despre propria persoană. Pentru aceasta am pus cîteva întrebări cu care românul este mai puţin obişnuit, referitoare la homosexualitate, autoerotism etc. Reacţiile au fost diferite, de la chicotelile amuzate ale studenţilor la Matematică, la atitudini uneori provocatoare ale ASE-istelor şi ASE-iştilor care au glumit: "Vreţi să vă dăm şi numărul de telefon?". Mai aparte s-au comportat studenţii de la Istorie. Mergînd prin facultatea lor am găsit un grup aflat în pauză, undeva într-un colţ întunecos al holului. Am dat chestionarele (despre care trebuie să precizăm – au fost anonime) şi ne-am retras în aşteptarea răspunsului. După cîteva minute de analiză atentă s-a apropiat de noi un student încruntat care ne-a întrebat cum ne permitem să punem astfel de întrebări: "Ăsta-i atac la intimitatea persoanei!". După aceasta, chestionarele s-au întors, pe rînd, aproape neatinse.

Şi totuşi, 35% dintre studenţi au dovedit că îşi acceptă şi aşa-zisele laturi întunecate ale personalităţii, cu izvor în inconştient; jumătate din ei ar dori şi o cură personală.

Este de precizat şi faptul că dorinţa de a schimba ceva în viaţa personală există şi, astfel, alăturînd şi acceptarea pulsiunilor inconştiente şi dorinţa de a urma o cură, se poate spune că nu am constatat o incompatibilitate a studenţilor cu psihanaliza. Adăugăm însă că fetele au obţinut scoruri mult mai mici decît băieţii la *acceptarea de sine, mulţumirea de sine, echilibrul psihic,* indicînd o fragilitate specială a imaginii pe care o au despre propria persoană. Pentru "femeia generică" tînără, aşa cum ni s-a înfăţişat, nu foarte mulţumită de ea însăşi, nu foarte încrezătoare în forţele ei, psihanaliza, credem, ar putea face multe.

Ruxandra DIANU

(După cercetarea "Reacţia la psihanaliză în populaţia de studenţi"; autori: Ruxandra Dianu, Matei Georgescu – studenţi la psihologie)

Psihanaliştii români se despart de epoca bicicletei de lemn

Ca bicicleta de lemn inventată de un ţăran într-un colţişor izolat din Rusia, aşa era psihanaliza în România anilor '70-'80: ea nu respecta standardele oficiale, totuşi *mergea*. Comparaţia, plină de amărăciune, îi aparţine lui Eugen Papadima. După perioada interbelică, în care lucrările lui Freud fuseseră obiect de dezbatere iar Jung se bucurase de preţuirea lui Blaga şi a lui Eliade, urmase momentul 1952: în sesiune deschisă, Academia RPR denunţase această "teorie cosmopolită şi pseudoştiinţifică". Pînă în anii '70, doar C.Vlad, I.Popescu-Sibiu şi Ion Vianu aveau să mai practice, *underground*, psihanaliza. 1971: analiza personală a lui E. Papadima marchează debutul formării unei noi generaţii de analişti, promotori ai aşa-numitei "psihanalize a catacombelor". Ei vor duce bătălii pe cont propriu într-o ţară a materialismului şi a unei psihiatrii cel mai adesea pavloviene şi medicamentoase. *Psihanaliza se auto-reinventa în România*, notează Vera Şandor, în 1992, într-un articol publicat de **Psychoanalysis International.** Un rol important în această reinventare l-a jucat psihiatrul George Ionescu - au ţinut să-mi spună cîţiva dintre analiştii cu care am stat de vorbă. "Pentru noi, ca studenţi, a fost un adevărat mentor; la el am găsit încurajare, cărţi, loc de discuţii. Eram entuziasmaţi: cînd începi să mugi din undiţa asta, nu mai poţi să-i dai drumul" - îşi aminteşte A.Cambosie. "I-am fost student, apoi asistent la Facultatea de Psihologie. Mi-a oferit ocazia de a ţine, pe lîngă seminarii, şi cîteva cursuri în care am putut să le dau studenţilor o deschidere spre psihanaliză" - povesteşte E.Papadima care, în 1988, plecînd în SUA, ("Doream teribil de mult să întîlnesc psihanalişti *adevăraţi* !"), lasă în urma lui în jur de 15 oameni cu analize *didactice*. Ce înseamnă *analiză didactică* şi cît de corect e termenul? În 1990 se fondează *Societatea Psihanalitică Română;* în acest cadru instituţional se votează pentru aderarea la principiile IPA (Asociaţia Internaţională de Psihanaliză) şi se discută problema *formării* psihanaliştilor. Punctul ei obligatoriu de pornire: orice psihanalist *trebuie să aibă o analiză personală*. «Încă din 1911, Ferenczi a spus: nu există analiză didactică - explică Vera Şandor. Şi-i adevărat: ori e analiză personală, în care te regăseşti pe tine şi un *savoir-être*, ori nu e analiză. Dacă zici "didactică" înseamnă că tu cauţi un *savoir-faire*. Aşa că nu există decît analiză care se dovedeşte *a fi fost didactică*. Vă miraţi că sîntem "puţini" în Societate? Nu e important să fim mulţi, ci să fim înscrişi într-un proces de formare». Acesta presupune un întreg şir de examene, teste, validări cu proceduri extrem de complicate. Prima persoană care a parcurs aceste trepte e dna Şandor. De la 1 ianuarie ea este membru asociat IPA. Asta a durat 5 ani! Colegii ei din conducerea *Societăţii* vor primi, cît de curînd, la rîndul lor, recunoaşterea internaţională. Deşi acuzată în glumă că ar cultiva un "flu artistic", psihanaliza presupune o extraordinară seriozitate, şi cei mai mulţi dintre specialiştii dornici să o practice în România par decişi să nu se mulţumească, în locul *bicicletei de lemn*, cu o *Mobra*... **(D.V.)**

Augustin CAMBOSIE

(psihanalist)

Psihicul e ca un fel de varză: sub o foaie-problemă se ascunde altă foaie-problemă

● Nu, Revoluţia n-a modificat nici psihicul pacienţilor pe care îi am, nici apelul lor la psihanaliză, poate doar cererea lor e mai directă, pentru că şi viaţa a devenit mai rapidă, dar "rata" e normală. Există şi persoane care solicită în mod expres o psihanaliză. Însă, de obicei, oamenii nu vin "la psihanaliză". Vin pentru că nu se simt bine. Ce înseamnă acest "nu se simt bine"? Nu se simt bine ei cu ei. Caută un răspuns la întrebări de tipul: "Ce se întîmplă cu mine?", "Ce vreau de nu mă mulţumeşte nimic?" sau "De unde degringolada asta?". Mulţi vin cu himera unei discuţii cu o persoană exterioară. Dar înţeleg foarte repede că monologul ăsta, de care psihanaliza şi psihoterapia şi cam orice discurs medical ar trebui să se ocupe, e de fapt o întîlnire cu ei. Şi vin de fapt să găsească mitul, metafora acestei "oglinzi obiective" - pe cineva care să-i asculte şi să le spună ce se-nţelege din discursul lor dezlînat din care ei nu înţeleg mare lucru. Sau pe cineva care să-i însoţească pe un drum. Karen Korney spunea cam aşa: psihanalistul este un ghid. Şi dacă cineva vrea să facă alpinism, urcîndu-se sus pe vîrf de munte, sau coborînd înăuntrul sufletului lui, apelează la un ghid. Ghidul este un profesionist care ştie să facă lucrul acesta pentru că a mai făcut-o cu alţi pacienţi. Dar el niciodată nu te duce în spate şi niciodată nu-ţi cară rucsacul. El îţi poate arăta că stînca din faţă e o *rezistenţă*, dar, uite, trebuie s-o urcăm pentru că a o ocoli ne duce pe o buză de prăpastie şi n-avem drum în continuare. Dar nu face nimic pentru tine şi nu ia nici o decizie pentru tine. Şi-n momentul în care tu ai spus: "M-am cam săturat, am cam obosit, mi-ajunge", el poate să spună: "Ştii, n-am mai fi avut mult, eram destul de aproape, dar, dacă tu vrei să te întorci, ne întoarcem". Oricum, el nu-şi va permite să spună asta decît în mod, să zicem, excepţional, spre "faza finală" a curei şi, oricum, nici măcar rănit fiind, nu te duce-n spate, pentru că fiecare pacient e totuşi responsabil de deciziile pe care le ia.

Psihanalistul e un ghid care n-o să-ţi care niciodată rucsacul ● Slăbiciunile modelului medical şi capcanele analizei sălbatice ● Distincţia psihanaliză - psihoterapie analitică ● O analiză durează şi costă mult. De ce? Şi cît de mult?

● Aici e principala desprindere a psihanalizei de modelul medical - şi asta caută, cred, pacienţii. În modelul medical ce se întîmplă? Baţi la o uşă, intri, întîlneşti un halat alb, îi verşi pe birou toate problemele tale care dor, halatul alb le remaiază cum poate, cu o reţetă, cu un vîrf de bisturiu, cu o injecţie, şi-n timpul ăsta tu asculţi, nu faci nimic, pe urmă el ţi le dă înapoi remaiate cum poate el sau cum poate medicina să ţi le remaieze, tu le iei, că mai bune n-ai, spui mulţumesc şi pleci. Relaţia asta creează o ierarhie netă: în faţa ta există un Dumnezeu care ştie tot despre tine şi tu, mic, strivit, cu cît asculţi mai bine, cu atît ai şanse să te simţi ceva mai bine. Psihanaliza desfiinţează acest model. În psihanaliză nu există ierarhie, pentru că acest *supposé savoir* cu care analistul e învestit de pacientul lui este primul lucru pe care analistul îl neagă, îl refuză. Şi chiar din descrierea cadrului analizei pe care orice analist o face după *interviurile preliminare*, el desfiinţează această fantasmă a analistului atotştiutor. Nu îşi asumă rolul de Dumnezeu. Iar frecvenţa şedinţelor, durata lor, regula asociaţiei libere, regula interpretării, regula plăţii constituie un cadru de legi care funcţionează şi pentru analist şi pentru analizat. Dincolo de relaţia lor există alt Dumnezeu - regulile pe care ei trebuie să le respecte. Şi cred că majoritatea pacienţilor încercau să fugă de acea non-implicare şi dependenţă în care îi arunca modelul medical. Am avut mulţi pacienţi care, neştiind ce vor găsi aici, îmi spuneau: "Domnule, am venit la dumneata pentru că scrie psihoterapeut pe uşă, pentru că eu nu sînt nebun. Eu n-am nevoie de medicamente. Vreau să discut cu cineva." Ce nu ştiau ei era că acel cineva este *ceva* din propria lor persoană, din propriul lor psihic. Unii au aflat-o. Alţii n-au aflat-o...

● Psihanaliza nu se adresează oricui şi oriunde. Are nevoie de un cadru (care funcţionează aşa cum am spus), iar pentru a avea acces la psihanaliză indivizii mai au nevoie de cîte ceva: în primul rînd de o bună capacitate de introspecţie; apoi - de o forţă a eu-lui suficient de puternică pentru a asimila "adevărurile", dezvăluirile pe care le află despre ei în timpul şedinţelor. O bună forţă a eu-lui înseamnă, în acelaşi timp, şi elaborarea la un anume nivel a unor mecanisme de *apărare* - iar acestea constituie unul din subiectele de analizat, una din căile de acces spre această mare necunoscută care este inconştientul. Şi o bună capacitate de suportare a unor adevăruri despre sine care sînt *auto-relevate*. Trebuie ca analistul să ghideze relaţia în aşa fel încît pacientul să ajungă singur la concluziile care îl privesc pe el despre dinamica psihicului său, dinamica conflictelor şi dinamica pulsională. Acest lucru e posibil prin existenţa unui mecanism care, în termeni didactici, e împărţit în două: *transfer-contratransfer*. Prin *transfer* se înţelege suma reacţiilor afective pe care pacientul le dezvoltă faţă de analistul său. Prin *contratransfer* - suma reacţiilor afective pe care analistul le dezvoltă faţă de pacientul său. Însăşi existenţa acestor două noţiuni stipulează, dacă vreţi, faptul că analiza este o "bucată din viaţă", o tranşă din viaţă. Nu este numai un demers logic, nu este numai un demers raţional. Din cauza asta unul din adversarii analizei îl constituie analiza sălbatică, în care "raţionamentele" de tip analitic sau cu iz, cu miros analitic se aruncă, aşa, în discuţie: interpretări de vise făcute pe colţul biroului. Dar orice material analitic scos din interiorul curei analitice şi neavînd la bază acest *transfer-contratransfer* nu este operant. Nu-l poţi folosi. Decontextualizarea blochează "funcţionarea" lui. În relatarea unui pacient despre un vis pe el nu-l interesează cît înţeleg eu, chiar dacă întrebarea lui e asta: "Dar ce credeţi? Cum se interpretează?". Important e de fapt ca acest vis să fie decriptat şi parcurs *de către* pacient. Psihanalistul nu e un avocat, nu e un sfătuitor, e o persoană care aude şi întoarce pacientului propriul lui discurs, aşa cum se aude el de o ureche obiectivă, formată în a fi obiectivă.

● Există mai multe modalităţi clinice de abordare psihanalitică în funcţie de pacienţi. Sînt nenumărate şcoli, teorii. Există o diferenţă între psihoterapia de orientare analitică şi psihanaliza propriu-zisă. În psihoterapia analitică numărul şedinţelor săptămînale e mai mic. Se consideră că o psihanaliză începe de la 3 şedinţe săptămînale după şcolile franceze, 4 după şcolile americane, 5 după metodologia şcolii engleze. De fapt diferenţa nu este dată atît de cadru, cadrul poate fi "amenajat", este dată de ceea ce se întîmplă în interiorul relaţiei, de cît de puternică e ea şi cît de profund se poate merge în analiză. Sînt şi diferenţe de durată, dar ele au o transpunere în diferenţele de "praguri" dincolo de care treci sau nu. Eu lucrez şi una şi alta. Mulţi lucrează cam la fel. În principiu, o analiză cură tip este mai profundă, deci bănuită a fi, implicit, mai dificilă. Adeseori, însă, o psihoterapie analitică e mai dificilă: ea implică un face à face, în timp ce psihanaliza implică prezenţa divanului. Într-un face à face ai mult mai mulţi vectori de controlat: mimică, gestică, acting-out, propria-ţi reacţie de interes, de oboseală... Şi principalul şi cel mai deranjant vector care ar putea interfera este suportarea agresivităţii pacientului. Mă gîndesc chiar că folosirea divanului e o strategie care-l protejează în primul rînd pe analist, lăsîndu-l mai "liber" în raport cu propriul său pacient. Acestea sînt distincţii pur teoretice, fiindcă nici un pacient nu se adresează unui analist pentru a face o *psihoterapie analitică* sau o *psihanaliză*. Nu eticheta e cea care soluţionează în sine problemele care l-au adus la analiză.

● Unul din lucrurile care incomodează cel mai mult în psihanaliză este lungimea în timp a curei. Legat de asta, în analiză *singurul* moment în care cei doi, pacient şi analist, concură la elaborarea unei decizii, în care amîndoi sînt responsabili este cel al "demarării". Fiecare pacient se opreşte în momentul considerat mai util. Fie pentru că nu suportă demersul analitic, fie că el consideră că a parcurs suficient de mult din drumul cunoaşterii de sine încît să se descurce singur. Teoretic, analiza ar trebui să fie infinită - omul are probleme atît timp cît trăieşte. Psihicul e ca un fel de varză: sub fiecare foaie-problemă se ascunde o altă foaie-problemă - fiecare pacient fixîndu-şi singur nivelul la care poate situa cotorul. Alt "inconvenient": analiza *trebuie să se plătească* - dar asta decurge dintr-o necesitate obiectivă a desfăşurării ei. Caracterul contractual (plata) face ca relaţia analitică să nu se transforme într-o relaţie amicală şi ca analiza să opereze nişte transformări, să nu fie numai o descărcare de moment. Iar pentru că puterea financiară a pacientului e extraordinar de diferită, e necesar ca această plată a şedinţei să funcţioneze într-un registru simbolic: să fie suficient de mare cît să facă din analiză un eveniment important în viaţa pacientului, la fel de important ca serviciul, şcoala, mîncarea, loisir-ul, dar să fie în acelaşi timp suficient de mică pentru a lăsa celelalte evenimente ale vieţii să se desfăşoare normal. Altfel, pacientul s-ar încărca cu frustrări din viaţa de zi cu zi, şi acestea ar trebui discutate prioritar, scurtcircuitînd într-un fel demersul propriu-zis analitic . De aceea nivelul de plată e adaptat fiecărui pacient, urmărind să stabilească, dacă vreţi, care e "muchea lui de cuţit". Nu, aici nu încape "păcăleală" doar auto-păcăleală: o plată prea mică ar transforma relaţia analitică într-una amicală, în timp ce o sumă prea mare ar încărca relaţia analitică de agresivitate şi tensiune. Chiar copiilor, ale căror şedinţe le plătesc părinţii, eu le cer să-mi aducă *ceva* în schimb: capace de pepsi sau, dacă e toamnă, castane...

Vera ŞANDOR

(membru asociat al Asociaţiei Internaţionale de Psihanaliză)

Integrarea tulburătoarelor conţinuturi ale inconştientului necesită timp

Dacă vă întreabă cineva ce suferinţă tratează psihanaliza - ce-i răspundeţi?

Depinde cine mă întreabă; dacă e un pacient, atunci îl întreb: dumneavoastră ce suferinţă aţi vrea să vă trateze psihanaliza? Toţi pacienţii vin cu nişte fantasme de vindecare. Unui om de pe stradă aproape că v-aş spune că nu ştiu ce să-i răspund; ce suferinţă? ne-împăcarea cu tine.

Dar unui copil care ar întreba ce-nseamnă "psihanalist"?

Dacă întreabă fiindcă nu ştie şi e curios, îi spun: "A, este cineva care se ocupă de sufletul oamenilor". Dacă e un copil-pacient şi mă întreabă: "Ce faci? La ce foloseşti?" - i-aş răspunde: "Nu vrei să stăm de vorbă? Îmi place să stau de vorbă."

Ce poate face un psihanalist - la ce e el bun? - e o întrebare pe care *Le Nouvel Observateur* nu se sfia să o adreseze cu un an în urmă mai multor psihanalişti francezi. Ei au răspuns, citîndu-l pe Freud: "Psihanaliza poate transforma mizeria nevrotică în nefericire obişnuită." Revista franceză comenta modestia acestui răspuns prea puţin încurajator. Ea îşi asigura cititorii că, spre deosebire de politicieni, care promit mai mult decît pot oferi, psihanaliştii au un fel de rezerve cu "suplimente de suflet". Dumneavoastră ce spuneţi: *nefericire obişnuită, suportabilă* sau *împăcare cu sine*? Sau, chiar, *fericire*?

Ce suferinţă tratează psihanaliza? ● Legătura dintre teorie şi tehnică ● Utilitatea socială a psihanalizei ● Psihanaliştii români se grăbesc încet.

Toate trei la un loc. Numai că aş găsi o formulare mai pretenţioasă şi-n acelaşi timp mai exactă care s-ar numi *reamenajare narcisică*. Şi v-aş da un exemplu foarte recent al unui pacient care îmi spunea: "Am constatat că pot să fac uneori pe terapeutul cu prietena mea, dar înţeleg şi ce i se întîmplă: dacă-i iau nefericirea, ce-i rămîne?" Suferinţa nevrotică este foarte orgolioasă. Freud avea dreptate, dar niciodată n-a spus unui pacient că suferinţa lui va fi schimbată cu o nefericire comună, obişnuită. Pentru că vindecarea şi procesul ei nu trebuie să-i ia omului sentimentul că este unic.

Cum funcţionează legătura dintre teoria şi tehnica psihanalitică?

Aceasta e una din marile întrebări. Teoria deseori ne ajută să găsim explicaţii acolo unde dialogul de la inconştient la inconştient e ratat. În orice caz, explicaţia teoretică nu e revelaţie. Sau - nu întotdeauna. Lucrurile se petrec mai firesc invers, de la revelaţie la teorie. Mai este ceva: după cura analitică toţi pacienţii spun că citesc altfel teoria, că înţeleg mult mai mult, că e o mare diferenţă, şi asta *le pune altfel întrebările* - nu mai sînt întrebări pur intelectuale, sînt vizaţi ei înşişi. Iar marii teoreticieni în psihanaliză au fost întotdeauna cei care au făcut o teorie pe baza experienţei lor absolut unice.

Totuşi - care sînt ştiinţele sau domeniile care pot profita prin aproprierea instrumentelor teoretice ale psihanalizei?

Eu cred în psihanaliză ca terapie. În privinţa psihanalizei aplicate sînt sceptică.

Nici în ştiinţele educaţiei?

O să vi se pară ciudat, dar o să vă răspund acelaşi lucru: nu cred că un educator care a citit psihanaliză e mai bun decît unul care n-a citit. Se poate întîmpla să fie chiar invers. Precepte precum: *nu seduce copilul* sau *nu bate copilul*, aplicate pur şi simplu, n-au dus la absolut nimic,

n-au făcut decît ca eventualul conflict să se manifeste altfel, sau chiar să fie mai nociv... Sînt lucruri de psihologie interrelaţională extrem de sensibile, aproape imperceptibile. Sigur că da, psihanaliştii lucrează mult cu educatorii, dar nu ca să-i înveţe pe educatori psihanaliză ci pentru ca să-i ajute să descopere care este factorul de conflict între ei şi copilul respectiv sau între ei şi copii în general. În Franţa se lucrează enorm cu educatorii: sînt aşa-numitele grupuri de lucru în care aceştia vorbesc despre problemele pe care le au cu elevii şi psihanalistul nu face decît să asculte, punctînd cîteva lucruri care pe educator să-l ajute să-şi limpezească relaţia afectivă cu copilul. Dar ăsta este un demers care merge pe personalitatea educatorului, nicidecum nu poţi formula o listă de recomandări. Psihanalistul poate fi prezent în toate domeniile în care se lucrează cu oameni; fie că este grup clinic, fie că este grup de muncă, fie că e vorba de asistarea muribunzilor din spitale - felul în care el poate să asculte e considerat util social şi utilizat.

La noi ar trebui să treacă mult timp şi ar trebui ca oamenii să ştie că există persoane care pot asculta şi detensiona conflicte.

La noi se ştie că psihanaliza e "ceva cu sexul" sau că psihanalistul în mod sigur o să-ţi spună să te culci cu multe femei sau să te culci cu mulţi bărbaţi, ceea ce iarăşi este complet fals şi e amuzant pentru psihanalist, pentru că, de fapt, asta e o fantasmă colectivă, e ceea ce cu toţii în mod inconştient ne dorim; această libertate sexuală e o fantasmă pe care ei o pun pe seama psihanalizei.

Mai este şi ideea că, dacă urmezi o cură analitică, o psihoterapie, eşti nebun, devii suspect...

În ţările civilizate a avea o suferinţă psihică nu e o ruşine. Noi trăim cu ruşinea, noi trăim şi cu suferinţa. Sigur că aici e ceva de făcut. E ceva de făcut pe domeniul psihiatriei, al spitalelor fără garduri, fără saloane. La Spitalul 9, unde lucrez mai ales cu psihiatri foarte tineri, încerc să le arăt care este relaţia lor cu pacientul, înainte ca ei să se mulţumească, de pe poziţia lor de mare forţă, să prescrie medicamente, distribuind fericire, calm şi somn... De exemplu - cu cît un pacient provoacă o mai mare anxietate, cu atît diagnosticul pus este mai grav iar medicaţia e mai puternică.

Există un prag de vîrstă dincolo de care o psihanaliză e nerecomandabilă, chiar periculoasă?

Singurul criteriu într-o analiză este posibilitatea de schimbare, de reamenajare interioară, a viitorului pacient. Or, sînt oameni care şi la 50 de ani au o dinamică posibil de schimbat. Statistic, da, oamenii devin mai rigizi după 50 de ani, dar sînt şi excepţii. De ce poate fi, totuşi, primejdios să urmezi o cură după o vîrstă înaintată? Pentru că o analiză provoacă o rană narcisică: afli despre tine lucruri, să zicem, neplăcute. Dar rişti să afli şi lucruri care ţi-au făcut destinul (destinul este întotdeauna interior) şi asta este mult prea dramatic; pentru un om care nu mai are capacitatea "s-o ia de la început", e dificil să spui: "Ce bine c-ai înţeles ce-ai fi putut să fii!"

Este-adevărat că o terapie jungiană ar putea da rezultate mai bune decît una freudiană la vîrste înaintate?

Depinde de pacient. Eu nu cred în Jung - eu cred că Jung acoperă o parte din angoase şi conflicte, în loc să le descopere.

Deci nu poţi oferi unui pacient ceea ce el ar vrea să-i oferi...

Dacă el are nevoie de o variantă frumoasă a destinului lui e pentru că e neliniştit şi-l întrebi: de fapt ce vă nelinişteşte în destinul dv.? Se poate dovedi că, de fapt, ce îl nelinişteşte nu e decît un ideal adolescentin, să spunem, ceea ce pînă la urmă îl linişteşte mai mult. De altfel, pacientul simte cînd e minţit sau cînd i se eludează problema. Oricum, a-i spune lucruri liniştitoare înseamnă a-l face dependent de tine, ceea ce nu e deloc scopul terapiei.

Există, cum se spune, popoare care resping psihanaliza?

Nu, în ideea asta nu cred. Doar în faptul că există religii cu care ea se potriveşte mai mult sau mai puţin. Am asistat la o experienţă de etnopsihanaliză: în Franţa sînt foarte mulţi emigranţi cu probleme şi tratamentul psihanalitic nu li se potriveşte. Patologia lor ţine, putem spune, mai curînd de un conflict cultural decît de unul nevrotic, deşi pe acesta se grefează în cele din urmă. Psihanalistul care a dat această consultaţie a găsit o modalitate foarte originală: el suscită transferul - deci încrederea pacientului - după care îşi dă seama care este conflictul actual, nu merge foarte în adîncime, ci pe conflictul actual, de suprafaţă. Acesta este rezolvat cu mijloace ale religiei pacientului; i se spune, de pildă: vei face cutare ritual pe care nu l-ai făcut şi apoi te vei întoarce... Asta presupune o cunoaştere foarte aprofundată a psihanalizei, dar şi a religiei respective. S-ar putea spune că acest fel de terapie ţine mai mult de sugestie. Însă modul de reperare a conflictului care provoacă simptomul este analitic.

Ce propun psihanaliza şi psihanaliştii, acum, în România?

Iniţial, la începutul practicii noastre, o propunere de analiză venea ca ceva cu totul şi cu totul necunoscut. Din cauza asta, nevoia de terapie părea mai mult a terapeutului decît a pacientului şi presupunea în acelaşi timp, implicit, o promisiune (total neanalitică), impurifica relaţia terapeutică şi hrănea foarte tare iluzia de soluţie magică. Fantasma unei soluţii magice este inevitabilă dar ea nu trebuie să fie provocată de terapeut. Acum, însă, poziţia noastră este mai comodă şi mai ortodoxă, acum nu mai trebuie să propunem - sînt multe persoane care ştiu ce este o psihanaliză şi o cer ca atare. Existenţa noastră a devenit mai firească. Ceea ce-am putea propune ca psihanaliză aplicată? Eu aş zice că deocamdată nu e momentul, ar trebui să se ştie cam în fiecare mediu profesional ce e psihanaliza - ca să se poată auzi ce propunem. Dacă propun un grup de lucru la o şcoală, la o întreprindere - mi se rîde în nas.

Aţi propus?

Da.

Şi vi s-a rîs în nas?

Sigur. Chiar am avut o experienţă extraordinar de interesantă într-un liceu unde, cu toată naivitatea, o dirigintă mi-a zis să ţin nişte ore de educaţie sexuală. Şi am spus sigur, da, cu plăcere, vă ajut. Deci am ţinut aceste ore împreună - timp în care ea explica foarte doct şi extrem de tensionat despre fiziologia actului sexual, iar eu încercam să le explic copiilor că lucrurile astea ei le ştiu foarte bine, uneori chiar mai bine decît părinţii lor, şi că nu aici e problema. Problema este pe latura afectivă a acestor relaţii şi am încercat un dialog cu ei din care să aflu ce îi deranjează foarte tare, ce îi preocupă. Vreau să vă spun că acea dirigintă nu m-a mai chemat a doua oară. De ce? Pentru că în momentul în care ea voia să facă fiziologie, era ca şi cum ar fi vrut să scape de adevăratele probleme, şi pentru că în momentul în care am început să vorbesc cu copiii, ea, practic, s-a situat printre ei, şi a fost foarte tulburată. Deci - vedeţi ce poate face psihanaliza. Eu sînt convinsă că diriginta a făcut şi foarte bine, dar s-a şi speriat de "ce s-ar putea înţelege". Deci - întotdeauna cînd un psihanalist apare e sau frică sau, dacă e naivitate, atunci poate apărea şi-o surpriză, sau un lucru chiar dramatic şi care poate să provoace o mare rezistenţă împotriva ei. Şi-n cură există un timp de *perlaborare* în care nu se mai descoperă nimic, în care amenajarea interioară se face în tăcere. Din cauza asta eu sînt prudentă. În măsura în care mi se cere - răspund. Dar, ca să propun instituţional ceva sînt foarte prudentă.

Dar rezistenţa mediilor intelectuale la psihanaliză, ca teorie, cum aţi comenta-o?

Nu văd de ce psihanaliştii s-ar încăpăţîna să pătrundă într-un mediu care-i respinge. Şi nu văd nici cum. Oricum, eu sînt foarte optimistă. Sînt absolut sigură că, pe măsură ce va trece timpul, o integrare se va produce şi că oricum integrarea acestor tulburătoare conţinuturi ale inconştientului necesită timp. De ce să intrăm într-un mediu care ne respinge pentru moment? Ar fi agresiv şi ar da dovadă de nesiguranţa noastră dac-am vrea neapărat să cucerim noi teritorii de pe-o zi pe alta. De altfel, chestionînd argumentele curente utilizate împotriva psihanalizei, nu se poate să nu remarcăm vecinătatea lor uluitoare cu fantasma. Le amintesc pe cele mai comune: cea a unei vieţi sexuale nelimitate şi cea a disoluţiei oricăror norme sociale şi morale. De ce acestea sînt fantasme? Pentru că nici o terapie nu poate să modifice limitele condiţiei umane.

Vasile Dem. ZAMFIRESCU

Întîlnirea României cu umbra

"Dacă psihanaliza ar prinde teren în România şi ar ajunge la o răspîndire similară celei pe care o are astăzi în Occident, ca ar funcţiona ca instrument al desăvîrşirii acţiunii iluminismului cu mai bine de un veac în urmă", scriaţi în 1982, în *Jurnalul cu Constantin Noica*. Sînt ani de cînd "ajutaţi psihanaliza să prindă teren în România". Ce ar cîştiga România lăsîndu-se cîştigată de psihanaliză?

Şi cînd am scris lucrul ăsta, şi acum, mă gîndesc că psihanaliza devenită un bun cultural cvasi-general ar putea să contribuie la modificarea mentalităţilor – adică la rezolvarea unei probleme decisive pentru progresul social. Psihanaliza – zic eu – ne-ar ajuta să ne asumăm partea negativă a propriei personalităţi, să ne confruntăm cu umbra, cum spunea Jung, să recunoaştem că-n noi există o parte mai puţin plăcută şi mai puţin luminoasă, s-o conştientizăm, şi-n felul acesta s-o controlăm. Cred că o deficienţă a mentalităţii cu care ne-a lăsat comunismul este tocmai asta: incapacitatea de a ne asuma partea negativă, partea noastră umbrită. În inconştientul celor care-au trăit experienţa comunistă există un fel de material exploziv, care, pe de o parte necesită un mare consum de energie pentru a fi ţinut în stare de refulare, iar pe de altă parte, nu este nicidecum pasiv sau inert, ci el ne gîndeşte şi ne acţionează la nivel colectiv.

Iar noi practicăm politica struţului...

Exact, faţă de propria persoană – ceea ce ne costă multă energie psihică şi ne costă şi în ce priveşte adaptabilitatea noastră la noile condiţii care cer o mai mare mobilitate, mai mult curaj, mai multă iniţiativă. Or, toate acestea nu poţi să le realizezi dacă nu te cunoşti cu adevărat.

Cum se poate produce saltul de mentalitate cu ajutorul psihanalizei care, ca tehnică terapeutică, presupune întîlnirea dintre doi indivizi – pacient şi analist? Orice cură are propriul ei profil, iar psihanalistul ajută individul...

Sigur că întîlnirea cea mai bună şi mai eficientă cu umbra este o analiză personală în care să-ţi cunoşti inconştientul în modul cel mai viu şi cel mai dureros în fond – acesta e un plan, planul esenţial al psihanalizei şi e probabil că el va lua amploare cu timpul, în măsura în care, pe de o parte, creşte receptivitatea faţă de psihanaliză, iar pe de alta, cresc şi posibilităţile financiare. Dar această modificare a mentalităţii se poate realiza şi pe alte căi, cele culturale: învăţămînt, publicaţii. În România, există un hiatus în privinţa aceastor "căi", de aproape 50 de ani. Recuperînd aceste domenii, conjugîndu-le cu terapia, treptat, în timp, psihanaliza va contribui efectiv la un salt de mentalitate.

În România, însă, psihanaliza – ca teorie – nu e primită cu prea mare entuziasm sau interes în cetatea culturii. Aţi spus "recuperare" şi "învăţămînt". Ţineţi un curs foarte prizat la Facultatea de Filozofie din Universitatea Bucureşti. Cum aţi ajuns să-l ţineţi? Sînt mediile universitare dispuse să admită că psihanaliza e un discurs teoretic care merită un loc între celelalte discursuri teoretice?

Cel mai semnificativ mi se pare faptul că existenţa acestui curs se datorează insistenţei studenţilor, imediat după '89. Printre cererile lor cele mai ferme, au formulat-o şi pe aceasta: să li se predea un curs de psihanaliză; şi, în pofida încercărilor unor profesori de a modifica această cerere, de exemplu de a include psihanaliza ca un capitol în cursul de estetică, un capitol în cursul de etică ş.a.m.d., ei s-au menţinut pe poziţie şi au reuşit să impună un curs, de un an, cu seminar. Interesul studenţilor este în continuare mare pentru acest curs şi pentru mine el e foarte important, tocmai pentru că mă determină să regîndesc psihanaliza dintr-o altă perspectivă – filozofică. El e şi punctul de plecare pentru cartea pe care o scriu acum – *Filozofia inconştientului*. Această variantă filozofică pe care o numesc filozofia inconştientului – zic eu – modifică total perspectiva asupra filozofiei, pentru că, în mod tacit, filozofia de pînă acum s-a bazat pe psihologia conştiinţei; aceasta a fost, pînă la apariţia psihanalizei, singura psihologie existentă. În momentul în care apare o psihologie a inconştientului, filozofia nu poate să facă abstracţie de lucrul ăsta, iar introducerea noţiunii de inconştient în cîmpul ei modifică viziunea despre spirit. Apariţia psihanalizei demonstrează că ideea de spirit pur nu se poate susţine, că există grade diferite de puritate ale spiritului, dacă mergem dinspre matematică şi logică spre literatură, pe de o parte, şi, pe de altă parte, că există un spirit inconştient (asta o demonstrează foarte clar Jung, cu arhetipurile); deci ideea pe care o susţinea Hegel, că spiritul şi conştiinţa sînt consubstanţiale, nu mai poate fi susţinută astăzi. Studenţii au fost şi rămîn interesaţi de aceste lucruri, vin mulţi şi din toţi anii. Profesorii au atitudini destul de împărţite faţă de psihanaliză – unii sînt mai receptivi, alţii rezistenţi, chiar ostili, în schimb am găsit mare audienţă la Facultatea de Psihologie a unei Universităţi particulare – e vorba despre "Titu Maiorescu" –, singurul loc unde psihanaliza este o disciplină obligatorie. La celelalte facultăţi unde o predau – Filozofie şi Secţia de pedagogie a Facultăţii de Psihologie, Sociologie, Pedagogie – este vorba de cursuri opţionale. Tot aici, la "Titu Maiorescu", mai predau colegi de-ai mei, deci a prins un teren instituţional bun.

Iar rezistenţele profesorilor în jurul cărui punct se coagulează?

Aici e foarte interesant de remarcat următorul lucru: că aceste rezistenţe îl vizează în special pe Freud şi mai puţin pe Jung. Jung lezează mai puţin narcisismul uman. Sigur că îl lezează, în măsura în care afirmă că există un inconştient colectiv pe care eul nostru nu-l controlează şi care e foarte important şi că, de fapt, el in-formează toată experienţa noastră. Asta este o leziune narcisică, dar nu atît de puternică pe cît e cea presupusă de freudism, care demonstrează că în inconştientul nostru există lucruri dezagreabile, pe care noi le privim uneori cu oroare. Rezistenţa la psihanaliză vizează în special freudismul.

Cu reproşurile tradiţionale?

Sigur, "pansexualism", un determinism unilateral din perspectiva aceasta a sexualităţii ş.a.m.d. Toate aceste reproşuri sînt făcute – nu în cunoştinţă de cauză, ci sînt reluate şi perpetuate fără o lectură directă. În realitate, lucrurile stau aşa: Jung ar fi de neconceput fără Freud – el reprezintă o dezvoltare a psihanalizei în altă direcţie, care n-ar fi fost posibilă dacă Freud n-ar fi descoperit inconştientul personal atît de dezagreabil, dar care e un fapt, n-avem ce să-i facem. Cu timpul, probabil că va fi acceptată şi această idee că psihanaliza are ceva de spus în ştiinţele spiritului, în filozofie, aşa cum s-a întîmplat şi în Occident.

A doua cale culturală a psihanalizei pe care o invocaţi, pe lîngă învăţămînt, este cea a publicaţiilor. Şi în zona asta faceţi eforturi pentru ca psihanaliza să "prindă teren în România". E vorba de Editura *Trei* şi de revista *Psihanaliza*. Ce "proiect" stă la baza revistei?

Ea face parte din încercarea de a propune psihanaliza într-o formă accesibilă unui public mai larg, şi în special oamenilor tineri; ei posedă o mai mare receptivitate şi nu sînt, n-au fost îndoctrinaţi de ideologia comunistă. Revista îşi propune, în orice caz, să nu fie dogmatică, ea nu propune doar o singură şcoală, – prezentăm orientări cît mai diverse, tocmai pentru a da o imagine despre amploarea culturii psihanalitice. O cultură psihanalitică de calitate, nici foarte tehnică, nici foarte vulgarizată – un nivel mediu care să ofere o imagine corectă a psihanalizei. Nu ocolim nici aspectele clinice, dar accentul cade asupra aspectelor culturale, doctrinare, teoretice. Am prezentat în special Freud, Jung, Adler mai puţin, Melanie Klein... Revista e trimestrială. Datorită binecunoscutelor probleme cu difuzarea, se vinde cu dificultate. Deocamdată, e o apariţie destul de fragilă. Să sperăm că o consolidăm!

Şi editura? Cîte titluri aţi tipărit?

Editura a apărut în '94, în vară, şi a publicat 9 cărţi, dintre care 7 de psihanaliză. Eu am colaborat şi cu Editura **Jurnalul Literar**, unde chiar am înfiinţat o colecţie de psihanaliză, dar mi s-a părut că ritmul e prea lent. Crearea unei edituri care să publice psihanaliză în modul cel mai eficient şi adaptat la moment s-a impus ca o soluţie dificilă dar necesară. Ideea i-a aparţinut unui fost student de-al meu, de la Filozofie, care acum e director editorial.

„Dacă psihanaliza ar prinde teren în România..." ● Sînt mediile universitare dispuse să admită psihanaliza ca discurs teoretic? ● Cum se traduc şi cum se vînd cărţile de psihanaliză ● Cine se aşază pe divan în România?

Cărţile s-au vîndut bine?

Unele da, unele nu. Iată ce s-a vîndut bine, şi asta, cred eu, e simptomatic: prima noastră carte, apărută în toamna lui '94 – *Eseuri de psihanaliză aplicată*. Cele 8000 de exemplare s-au vîndut repede. Una dintre ultimele cărţi – importantă – *Funcţia orgasmului*, a lui Wilhelm Reich (doar 4000 de exemplare), se vinde destul de greu datorită rezistenţelor faţă de titlu. O doamnă care urma să preia pentru comercializare această carte s-a exprimat foarte direct: ei îi este ruşine să ţină pe tejghea o lucrare cu un asemenea titlu; nu ştia că nu e vorba de o carte deocheată, cu caracter pornografic, ci de o carte de sexologie psihanalitică – care-şi propune să facă altceva decît sexologiile tradiţionale, preocupate de disfuncţiile de ordin somatic. Datorită pruderiei cultivate de sistemul comunist, cartea asta nu are succesul pe care îl merită, deşi pentru mentalitatea din România e foarte necesară. Constat, în general, în privinţa traducerilor, că unele, din păcate, derutează şi îndepărtează de psihanaliză. Ele sînt făcute evident din motive comerciale: Freud "se vinde"! Şi mă refer în special la traducerile făcute, adeseori din franceză, de o editură din Ploieşti – Mediarex. Textul lor este confuz, adesea ilizibil şi oferă o imagine uneori contrară ideilor pe care Freud a vrut să le susţină. Sînt traduceri cu adevărat dăunătoare. Plus că unele dintre ele reiau pentru a treia

oară o carte deja publicată, sub un alt titlu. *Psihopatologia vieţii cotidiene* e acum pe piaţă pentru a treia oară. Nu asta e rău – ci faptul că e o traducere foarte proastă.

Ca analist, aţi risca o imagine a "stării României" din perspectiva terapeutului?

Noi sîntem cam pe unde se afla psihanaliza în societatea austriacă la 1895 – dacă fixăm studiile asupra isteriei ca punct de hotar – plus adaosul de pruderie comunistă, de care vorbeam. În Occident, de exemplu, tabloul, proporţia bolilor psihice s-a modificat: nevrozele şi-au pierdut din importanţa pe care o aveau în momentul apariţiei psihanalizei. Acolo predomină psihozele sau aşa-numitele crize, probleme existenţiale. Pe cînd la noi ceea ce vine în terapie şi ceea ce pare a predomina sînt *nevrozele de tip clasic*, provocate de o mentalitate represivă la adresa libertăţii interioare.

Cine vă sînt pacienţii?

Intelectuali – dar după ce au încercat celelalte remedii: medicaţie, bioenergie, yoga; de-abia în ultimă instanţă, în disperare de cauză, vin la psihanaliză. E o tendinţă normală – aceea de a rezista la întîlnirea cu tine însuţi într-o formă radicală! Dintre intelectuali predomină umaniştii şi, aş adăuga, femeile. Nu numai pentru că au mai multe probleme, dar şi pentru că ele au mai mult curaj în a-şi recunoaşte problemele astea. Bărbaţii sînt mult mai reticenţi în a-şi recunoaşte slăbiciunea şi, mai ales, în a apela la un ajutor specializat...

Eugen PAPADIMA

(psihanalist, preşedintele Societăţii Psihanalitice Române)

Viitorul, America şi răul care se întoarce pe fereastră

Trebuie să fie medic psihanalistul?

Nu. Şi dacă aş adăuga *dimpotrivă!* s-ar putea să mi se atribuie o anumită tendenţiozitate... O să-l invoc pe Freud, care era de părere că formaţia medicală nu este favorabilă unui psihanalist fiindcă e prea diagnostic orientată, prea scientifistă şi cu prea puţină deschidere spre aspectele, să spunem, sufleteşti ale bolnavului. Sigur, casta medicilor este puternică şi ei au monopolizat psihanaliza în multe părţi ale lumii, "decretînd" că medicul este singurul în măsură să poarte responsabilitatea bolnavului. În SUA, de exemplu, au reuşit să interzică accesul psihologilor la profesie pînă prin anii '80 şi ceva, cînd a avut loc un proces pe care l-au cîştigat psihologii. Eu personal nu cred că psihanalistul trebuie să fie medic; el poate să fie medic, în măsura în care structura personalităţii lui îi permite o reorientare a atitudinii faţă de pacient, în conformitate cu teoria psihanalitică. Printr-o excepţie, psihanalistul poate veni şi din alte specialităţi decît psihologia: pedagogia, în măsura în care pedagogul a studiat psihologia; au fost şi sînt şi psihanalişti filologi ori filozofi ori sociologi.

În 1990, meditînd la perspectivele psihanalizei, scriaţi: "Poate că într-un viitor nu foarte îndepărtat psihanaliza şi medicina vor fuziona într-o ştiinţă multivalentă a «vindecării». Sau poate acest lucru nu se va întîmpla, medicina evoluînd spre intervenţii genetice, iar psihanaliza spre... sociologie aplicată!" Cum se vor "împăca" genetica şi psihanaliza?

În privinţa geneticii există un punct oarecum controversat, încă: se pare că noi datorăm mult mai mult înnăscuttului decît am crezut-o. Probabil peste cîţiva ani, cînd se va definitiva "harta genetică" a individului uman, o să ştim dacă e adevărat ceea ce acum se bănuieşte, şi anume faptul că înseşi unele atitudini ale personalităţii noastre sînt determinate genetic. Sigur că asta schimbă puţin perspectiva, că psihanaliza în sensul ei clasic se va simţi poate ofensată; apare întrebarea: de ce mai e nevoie de ea dacă sîntem "înnăscuţi"? Se pare că este nevoie: dacă cineva are anumite predispoziţii genetice în virtutea cărora viaţa în societate îi va fi dificilă, ce-are de făcut individul ăsta? El trebuie să înveţe cum, plecînd de la ceea ce este tendinţa lui înnăscută, să găsească o formă de ajustare a personalităţii lui la cerinţele grupului sau comunităţii din care face parte. Aşa încît, în cazul fericit în care genetica va ajunge să poată determina de la început, cu precizie, nuanţe ale personalităţii, psihanaliza va fi ştiinţa integrării sau formării capacităţii de adaptare a individului la situaţia socială şi va fi mai puţin ce este acum - operaţia de îndreptare a răului produs în prima copilărie din cauza unor traume.

Cum e privită psihanaliza în Statele Unite? Este psihanalistul o persoană importantă acolo? Care e statutul lui?

Este o persoană şi importantă, şi anecdotică, şi de temut. De temut pentru că te ţine mult în terapie şi te costă mult. Sigur, în multe cazuri serioase este singurul care te poate salva. Dar dacă nu ai nevoie de "chirurgie majoră", e bine să-l ocoleşti. În SUA psihanaliza a pătruns în mentalitatea populară fără ştirea celor care au fost influenţaţi de ea. Sînt oameni care spun că ei nu au încredere în psihanaliză, dar în limbajul lor folosesc termeni psihanalitici fără s-o ştie, fac interpretări psihanalitice fără să fie conştienţi, chiar omul simplu, de exemplu, ştie să ghicească o anxietate în spatele unei crispări... În plan teoretic, în elita intelectuală, psihanaliza este acceptată, mai ales în cercurile liberale. În general, în cercurile intelectuale este cunoscută şi, în linii mari, acceptată. La noi, se ştie, intelectualii tind mai degrabă să o respingă, probabil din cauza unor tendinţe mai "spiritualiste", de tradiţie europeană... Dar în America intelectualul nu este un "personaj pozitiv" - americanul de rînd îl priveşte cu ironie, uneori chiar dispreţ. Sigur că dispreţul ăsta, ştim, e

> Cum se vor împăca genetica şi psihanaliza? ● Psihanalistul în SUA ● A "îmbătrînit" psihanaliza? Cine sînt concurenţii ei mai tineri? ● Un argument forte împotriva psihanalizei şi cu argument forte în favoarea ei

o formaţie reacţională, dar intelectualul este un "om care nu ştie să facă nimic concret şi care vorbeşte despre diverse lucruri". E, probabil, moştenirea primilor colonişti care au venit cu o anumită mentalitate primitivă, foarte macho, ş.a.m.d. - dar există atitudinea asta. Ca urmare, intelectualul de la ei este şi el mai pragmatic (dacă trăieşti într-o mare de pragmatism eşti molipsit de ea) şi acceptă mai uşor psihanaliza. În Europa, am constatat, există o indignare faţă de "profanarea" idealurilor morale de către sau prin intermediul psihanalizei. La americani nu prea există astfel de reproşuri, mai puţin au avut ei o dispută teoretică asupra utilităţii sau inutilităţii psihanalizei - luptele s-au desfăşurat mai mult în planul pragmatic: ce metodă practicăm, care e mai bună etc... Sigur, şi implicaţiile politice sînt interesante, acolo, cel puţin. Psihanaliza a fost percepută ca fiind mai mult de stînga - deşi putem considera (e drept, forţînd, simplificînd lucrurile) că Freud, cu individualismul lui, a pornit mai mult de pe o poziţie de dreapta şi că abia ulterior psihanaliza a fost utilizată, în special prin tendinţele americane de orientare socială, de către promotorii unei aşa-numite stîngi - preocupate de idealul uman de comunicare, de individ ca aparţinînd societăţii... Evident, dacă judecăm din perspectiva orientării comuniste - sigur că psihanaliza e de dreapta: la noi tot ce nu e roşu pare negru... Dar, pe de altă parte, ea *explică* motivele comportamentului uman, iar explicarea e de multe ori folosită ca justificare: justificînd delincventul, omul eşuat în viaţă, psihanaliza capătă o coloratură socialistă, de stînga, la un moment dat devine anti-elitistă şi teribil de "democratică". Atenţie, ea nu justifică - dar a fost folosită ca justificare în discuţiile pe tema *responsabilităţii* şi a "împărţirii" responsabilităţii între individ şi societate.

Există, în România, şi sceptici în privinţa psihanalizei care o privesc ca pe un soi de know-how depăşit. Ei spun: nu sîntem oare pe cale să importăm ceva ce dincolo "a cam murit"?

Nu, psihanaliza n-a murit. A trecut moda ei. Dar în momentul în care era la modă ea nu era mai eficientă decît este acum. Şi noi nu "luăm" psihanaliza de la "alţii" - am făcut-o şi noi paralel cu aceşti alţii. Ea este o metodă de psihoterapie necesară în foarte multe cazuri. Este poate singura metodă de terapie care are un aparat teoretic foarte bine pus la punct. Celelalte sînt mai mult sau mai puţin empirice.

Dintre adepţii altor metode, cine sînt concurenţii cei mai importanţi?

Cei mai redutabili au fost şi încă sînt terapeuţii comportamentali şi cei care practică terapia cognitivă. Psihoterapia comportamentală a apărut şi s-a dezvoltat cu mai bine de 50 de ani în urmă; unii au considerat-o chiar ca o reacţie împotriva a ceea ce li se părea subiectivist şi introspecţionist exagerat în psihanaliză. În ceea ce priveşte psihoterapia cognitivă - ea e o descoperire mai recentă şi foarte la modă acum în SUA şi-n multe ţări din Europa Centrală, în principal, probabil, şi datorită faptului că se situează undeva la mijloc între intelectualismul şi subiectivismul în care apare învăluită psihanaliza şi pragmatismul psihoterapiei comportamentale.

Şi care ar fi "colegii" înarmaţi cu cele mai solide argumente împotriva psihanalizei?

Comportamentiştii au atacat-o foarte mult, dar de pe poziţii practice: durată, cost, efortul depus de pacient într-o cură analitică. Cognitiviştii au încercat şi atacuri teoretice, dar, simţind, poate, că, de la un anume punct încolo, metoda lor nu e atît de divergentă cu a noastră, nu au mers prea departe. O poziţie oarecum privilegiată de atac - deşi ei nu-şi fac din asta un scop - ar avea-o, cred, cei care se ocupă cu hipnoza şi fenomenele de sugestie. Ei au formulat următoarea obiecţie: o bună parte din efectele benefice ale curei psihanalitice s-ar datora unor procese profunde şi subtile de sugestie şi autosugestie. Desigur, ca psihanalist, nu împărtăşesc punctul lor de vedere, dar, ca să fiu sincer, nu pot nega cu desăvîrşire rolul acestui proces încă destul de misterios, etichetat poate prea superficial cu numele de sugestie.

Adversarilor sau concurenţilor pe care îi pomeniţi li se poate semnala că se concentrează asupra efectelor, neglijînd însă cauzele profunde ale răului, pe care îl dau pe uşă afară pentru ca el să se întoarcă înapoi pe fereastră...

Da, este-adevărat. Uneori metodele neanalitice apar mai operative, mai "eficiente", dar, din păcate, efectul lor e mai superficial şi nu rezistă probei timpului: e vorba de aşa-numitele simptome de substituţie care înlocuiesc simptomele iniţiale, în situaţia fericită în care acestea dispar.

De exemplu?

De exemplu - să zicem aşa: înainte de a intra într-o terapie nepsihanalitică, un om se teme foarte mult de şoareci. Îşi încheie tratamentul. S-a eliberat de această spaimă a lui, dar... după o vreme, începe să aibă senzaţii de sufocare atunci cînd încearcă să-şi facă cumpărăturile în piaţă. Şi asta nu - nu numai! - fiindcă nu-i ajung banii pentru ceea ce vrea să cumpere!

Interviuri realizate de
Delia VERDEŞ

"Psihanaliza va trebui să accepte dialogul interdisciplinar"

– interviu cu Ion VIANU –

În cartea scrisă împreună cu Matei Călinescu - *Amintiri în dialog* - vorbiţi despre "psihanaliza sălbatică" pe care aţi practicat-o la începutul carierei dumneavoastră în România. Există acolo un "caz Cristina". A fost prima dumneavoastră analiză? Cum a influenţat lipsa analizei didactice prealabile, în ceea ce vă priveşte, rezolvarea cazului?

Pentru a înţelege cum am putut să mă arunc într-o astfel de aventură, ar trebui reconstituită atmosfera acelor ani, sentimentul de apăsare ideologică şi politică pe care îl aveam, pacienţii mei, cîţiva, şi cu mine, faptul că eram susţinuţi de convingerea că procedam la o *transgresiune!* A fost o conjunctură irepetabilă. Azi, astfel de analize "sălbatice" nu ar mai fi posibile în România. Dar, amintindu-mi acele două-trei cazuri şi evoluţia lor, pot să spun, după atîta vreme (şi mirîndu-mă eu însumi de asta), că legile Artei au fost respectate.

Sînteţi medic psihiatru. Aţi practicat psihanaliza de pe o poziţie canonică (în raport cu perspectiva medicală asupra acesteia). Ce părere aveţi despre analiza profană, practicată de ne-medici? Motivul pentru care psihanaliza nu a putut fi practicată la suprafaţă şi continuu în România e evident. Credeţi că va fi un teren prielnic acum pentru o activitate "analitică" intensă? Credeţi că ar putea psihanaliza ajuta la reglarea tensiunilor interpsihice din societatea românească (complexe, resentimente, reflexe colective)?

Problema a fost rezolvată chiar pe vremea lui Freud: cu excepţia Statelor Unite, unde corporaţia medicală a acaparat domeniul, în toate celelalte ţări din lume avînd asociaţii psihanalitice bine organizate (care oferă garanţii solide privind formarea de analişti), psihanaliza este practicată şi de "profani". Însă chestiunea se pune altfel în acest sfîrşit de secol: întregul domeniu al profesiilor de sănătate mintală va fi remodelat într-un viitor nu prea îndepărtat. Alte psihoterapii există azi; ele fac o concurenţă puternică psihanalizei, metodă apărută într-o vreme cînd medicina mintală nu prea dispunea de tratamente; lumea caută eficacitatea; este grăbită, vrea rezultate rapide şi probante. Ne găsim în faţa unui fel de *super-market* al sănătăţii mintale, cu o cerere pe măsură şi o mulţime de tipuri de ofertă. Vom avea formaţii profesionale care să dea competenţe foarte largi unui Profesionist al Sănătăţii mintale, cum nu am cunoscut pînă acum, sau vom asista, dimpotrivă, la o închidere a fiecărui specialist în ghetoul metodei sale? E prea devreme pentru a face o prezicere. În ce mă priveşte, aş fi trist dacă psihanaliza ar dispărea, pentru că e o metodă încă marcată de iluminism, de umanismul şi respectul pentru cultură al părinţilor fondatori, şi pune accentul pe liberul arbitru. Dar există riscul unei dispariţii a psihanalizei dacă ea nu va şti să se adapteze mutaţiilor pe care le trăim. Trebuie, în special, să se elibereze de dogme şi să accepte dialogul interdisciplinar. Toate acestea sînt adevărate, firească, şi pentru România. În ce priveşte rostul unei psihanalize colective a Naţiei rămîn sceptic; dimpotrivă, sînt încrezător în misiunea culturală a psihanalizei.

Ştiţi anecdota care circulă în mediile psihanalitice: Lacan, în 1955, la o conferinţă la Viena, a citat o vorbă a lui Freud din 1909, la venirea sa în America. Acesta i-ar fi spus lui Jung: "Ei nu ştiu că le aducem ciuma". În ce condiţii poate fi psihanaliza un flagel?

Ce voia să spună Freud e clar: el spera că psihanaliza avea să atace şi să aducă daune puritanismului şi ipocriziei societăţii de pe coasta de Est a Statelor Unite a acelor vremuri (putem spune că a şi reuşit, în parte!). Din păcate, puritanismul reuşeşte azi sub forma discursului "politically correct". Aceşti noi puritani au reuşit chiar săptămîna trecută să compromită deschiderea unei expoziţii Freud a Arhivei Freud, la Washington. Dar trebuie să nădăjduim că lumea va fi capabilă să mai secrete ceea ce Freud numea *ironic* "ciume", adică forme de contestaţie radicală ale moralei conformiste, diametral opuse ciumelor roşii-brune comunisto-fasciste care încearcă să zdrobească Individul şi se manifestă, pretutindeni, atît de primejdios.

Problema cu psihanaliza care se naşte în România azi e că ea apare cu cel puţin două generaţii prea tîrziu pentru a mai constitui o adevărată forţă subversivă. Iar o psihanaliză cuminte, ortodoxă riscă să treacă pe lîngă scopul ei fundamental.

În dialogul pe care l-aţi avut cu L. Luka după întoarcerea de la colocviul despre drepturile omului, din octombrie 1990, la Timişoara, puneaţi o întrebare "Tiresias nu ar putea fi comparat cu psihiatrii sovietici, puşi exclusiv în serviciul Puterii?" Puteţi răspunde la această întrebare în cazul psihiatriei şi psihanalizei româneşti?

Unii psihiatri români au fost puşi, întocmai precum colegii lor sovietici, în dilemă: între datoria de-a proteja şi ajuta pe cei ce li se încredinţau şi lealitatea faţă de Statul totalitar. În împrejurări precise, au preferat a doua soluţie. Este un adevăr insuportabil: pentru acest motiv iese atît de greu la lumină.

A consemnat
Simona SORA

C. G. JUNG

Psihologie şi Religie

Aş vrea să scot în evidenţă următoarele fapte care dau de gîndit: de treizeci de ani în clientela mea se numără persoane din toate ţările de cultură din lume. Am avut de-a face cu sute de pacienţi; majoritatea dintre ei erau protestanţi, într-un număr mai mic evrei, iar nu mai mult de cinci-şase erau catolici practicanţi. Printre toţi pacienţii mei între două vîrste, - adică trecuţi de 35 de ani - nu se află nici unul a cărui problemă să nu fi fost la urma urmei cea a atitudinii faţă de religie. Într-adevăr, fiecare se îmbolnăveşte, în ultima instanţă, datorită faptului că a pierdut ceea ce religiile vii le-au oferit credincioşilor lor din toate timpurile, şi nici unul nu este vindecat cu adevărat dacă nu-şi lămureşte din nou poziţia sa religioasă, ceea ce însă n-are nici o legătură cu o confesiune sau cu apartenenţa la o anumită Biserică.

Aici se află pentru duhovnic începutul unui vast teritoriu. Se pare însă că pînă acum acest lucru a trecut aproape neobservat. Nici măcar pastorul protestant din ziua de azi nu mai e îndeajuns de înzestrat ca să facă faţă uriaşelor cerinţe sufleteşti din timpurile noastre. Ar fi timpul ca psihoterapeutul şi duhovnicul să-şi dea mîna pentru rezolvarea acestei imense probleme spirituale.

Aş dori să ilustrez cît de actuală este această problemă, cu ajutorul unui exemplu: cu puţin înaintea sfîrşitului de an mi s-a pus întrebarea din partea conducerii Conferinţei Studenţilor Creştini din Aarau dacă şi din ce cauză în zilele noastre oamenii cu nevoi sufleteşti consultă mai degrabă doctorul decît preotul. Această întrebare este foarte directă şi foarte practică. Pînă atunci observasem că pacienţii mei consultaseră medicul şi nu preotul. Că aceasta se întîmplă [illegible] eneral aşa mi se părea îndoielnic, în orice caz nu ştiam nimic precis despre aceasta. De aceea am întreprins, în cercuri care personal îmi sînt mai străine, un sondaj în acest sens, şi am primit răspunsuri din partea protestanţilor elveţieni, germani şi francezi. În afară de aceştia, au răspuns şi cîteva persoane catolice. Rezultatul este foarte interesant. Vreau să-l schiţez în linii mari: pentru medic s-au decis 57% din protestanţi şi doar 25% din catolici, pentru preot s-au decis doar 8% dintre protestanţi, în schimb 58% dintre catolici. Acestea au fost deciziile fără echivoc. Restul de 35% dintre protestanţi nu s-a putut hotărî. Din partea catolicilor, cei nehotărîţi au fost în număr de 17%.

Drept contraargumente în privinţa preotului erau scoase în evidenţă următoarele: lipsa de cunoştinţe de psihologie şi de o înţelegere corespunzătoare, anume în 52% din răspunsuri. 28% au adus drept contraargument faptul că preotul are o părere preconceputăşi este legat de dogme şi tradiţii. Ca o curiozitate, aş dori să menţionez faptul că însuşi un preot s-a decis pentru medic, în timp ce un alt preot mi-a răspuns iritat: "Teologia nu are nimic de-a face cu tratarea oamenilor." Toţi cei care erau apropiaţi într-un fel de teologi s-au decis în defavoarea preotului.

Acest sondaj, care s-a limitat ca de obicei la cercurile de intelectuali, este doar o simplă probă cu o valabilitate foarte mărginită. Sunt convins că marea masă ar fi reacţionat altfel. Dar sînt înclinat să cred că acest sondaj îşi păstrează cel puţin pentru cercurile de intelectuali o anumită valabilitate, deoarece este un lucru cunoscut că în aceste cercuri indiferenţa bisericească şi religioasă creşte în mod considerabil.

Problema vindecării este o problemă religioasă. Pe planul social sau pe cel al relaţiilor între popoare starea de suferinţă este, de exemplu, un război civil. Prin virtutea creştină a iubirii faţă de vrăjmaşi şi a iertării vindecăm această stare de suferinţă. Ceea ce recomandăm prin convingerea creştină în exterior, aceasta trebuie să aplicăm în cadrul terapiei nevrotice şi în interiorul nostru. De aceea oamenii moderni nu mai vor să audă nimic de vinovăţie şi de păcat. Au deja conştiinţa destul de încărcată şi vor să ştie mai degrabă cum se pot împăca cu realităţile lor proprii, cum pot iubi duşmanul în inima lor şi cum pot numi lupul frate.

De asemenea, omul modern nu vrea să ştie cum poate să-l imite pe Hristos, ci cum poate mai întîi să-şi construiască propriul fel de viaţă, oricît de sărăcăcios sau neinteresant ar fi acesta. Din această cauză, toată imitarea i se pare astfel a fi opusă, vrăjmaşă vieţii, de aceea se împotriveşte istoriei, care vrea să-l oblige să meargă pe căi deja parcurse. Aceste căi el le consideră a fi greşite. El nu ştie acest lucru, dar se poartă de parcă viaţa lui ar fi o anume voie a lui Dumnezeu, ce trebuie împlinită cu orice preţ - de aici se naşte egoismul lui, viciul cel mai palpabil al stării nevrotice. Cine îi spune însă că este prea egoist şi-a pierdut credibilitatea în faţa lui. Foarte adevărat, deoarece l-a împins şi mai mult în nevroză.

Tocmai egoismul bolnavilor este cel ce mă obligă, de dragul vindecării lor, să recunosc sensul adînc al egoismului. În acesta se află ascuns - şi ar trebui să fiu orb dacă n-aş vedea-o - într-adevăr o adevărată voie a lui Dumnezeu. Dacă bolnavul reuşeşte să-şi impună egoismul, îi înstrăinează pe ceilalţi, îi respinge, şi astfel ei revin la atitudinea iniţială; ceea ce le va prinde bine, căci ei voiau să-i alunge acel *sacro egoismo*. Acesta însă trebuie să-i fie lăsat, deoarece este singura şi cea mai sănătoasă putere a lui - cum spuneam deja, este o adevărată voie a lui Dumnezeu, care îl condamnă cîteodată la însingurare completă. Pe cît de jalnică este această stare, pe atît de folositoare este ea; deoarece doar în ea bolnavul se poate recunoaşte pe sine, poate să înveţe să înţeleagă ce bun de nepreţuit este iubirea celorlalţi, şi, în plus, doar în starea de părăsire şi adîncă însingurare pot fi cunoscute puteri binefăcătoare.

Cei care au văzut de cîteva ori o asemenea evoluţie nu mai pot nega faptul că ceea ce era rău a devenit o treaptă spre bine, iar ceea ce părea bun ţinea răul în viaţă. Diavolul egoismului însuşi este *via regia* către acea linişte pe care o cere experienţa religioasă cea dintîi. Este marea şi vitala lege a "enantidromiei", adică a întoarcerii în contrar, care permite unirea jumătăţilor duşmane a personalităţii, încheind astfel războiul civil.

Am ales ca exemplu egoismul nevrotic drept unul din cele mai obişnuite simptome. Aş fi putut alege la fel de bine oricare alt simptom de caracter, pentru a demonstra ce poziţie are atitudinea doctorului faţă de insuficienţele pacientului, cu alte cuvinte, cum poate mînui problema răului.

Aceast lucru poate sună superficial. În realitate, însă, acceptarea părţii întunecate a naturii umane este ceva aproape imposibil. Trebuie să ne gîndim doar la ceea ce înseamnă să recunoşti îndreptăţirea la existenţă a iraţionalului, a absurdului şi a răului! Asta în schimb o doreşte omul modern; vrea să trăiască cu ceea ce este el de fapt; vrea să cunoască ceea ce este el şi de aceea lasă istoria la o parte. Vrea să fie neistoric pentru a trăi prin experienţe şi pentru a stabili ce valoare şi sens au lucrurile în sine, făcînd însă abstracţie de ceea ce pretinde premisa istorică. Tineretul modern aduce dovezi uimitoare în acest sens. Pînă unde merge însă tendinţa aceasta arată întrebarea care mi-a fost adresată de o societate germană: dacă incestul este de repudiat şi ce contraargumente i se pot aduce!

Nu este greu de imaginat în ce conflicte pot intra oamenii cu asemenea tendinţe. Înţeleg că se încearcă totul pentru a apăra aproapele de asemenea aventuri. În mod curios însă ne lipsesc mijloacele necesare; deoarece toate argumentele eficiente împotriva nechibzuinţei, a iluziei, a imoralului şi-au pierdut în mare parte puterea. Acum se culeg roadele educaţiei din secolul XIX. Biserica a predicat tinerilor credinţa oarbă, universitatea, în schimb, un intelectualism raţional, cu rezultatul că, astăzi, şi argumentul credinţei, şi cel al raţiunii şi-au pierdut puterea de convingere. Omul modern, obosit de atîtea păreri opuse, vrea să afle despre ce este vorba de fapt. Şi această tendinţă, care deschide poarta celor mai periculoase posibilităţi, este o faptă temerară, de curaj, căreia nu poţi să nu-i arăţi simpatie. Această faptă nu este o aventură ce provine din neastîmpărare, ci o încercare provenind dintr-o profundă necesitate sufletească, care vrea să redescopere pe baza unei experienţe primare, lipsită de prejudecăţi, unitatea dintre viaţă şi sens. Oricît de periculoasă ar fi - o asemenea faptă temerară, ce îi arată omului limitele sale, trebuie sprijinită. Dacă este combătută, se încearcă de fapt înăbuşirea a ceea ce este mai bun în om, a curajului său, a celor mai înalte aspiraţii, şi se împiedică acea experienţă nesfîrşit de preţioasă, care ar putea ea singură să dea un sens vieţii. Ce s-ar fi întîmplat dacă Sf. Apostol Pavel s-ar fi lăsat oprit din călătoria spre Damasc de nişte raţionalisme?

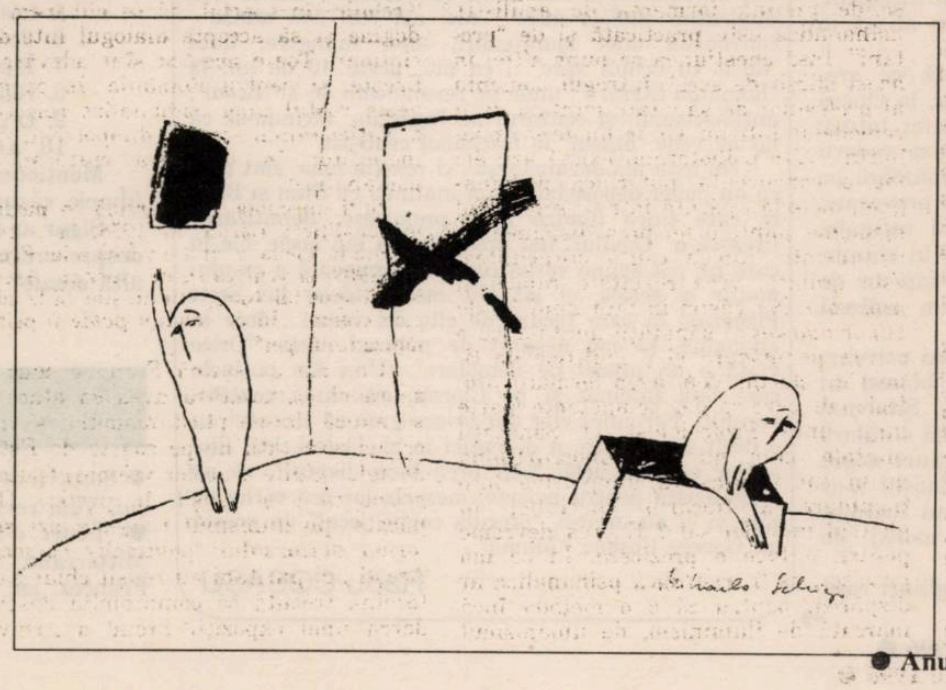

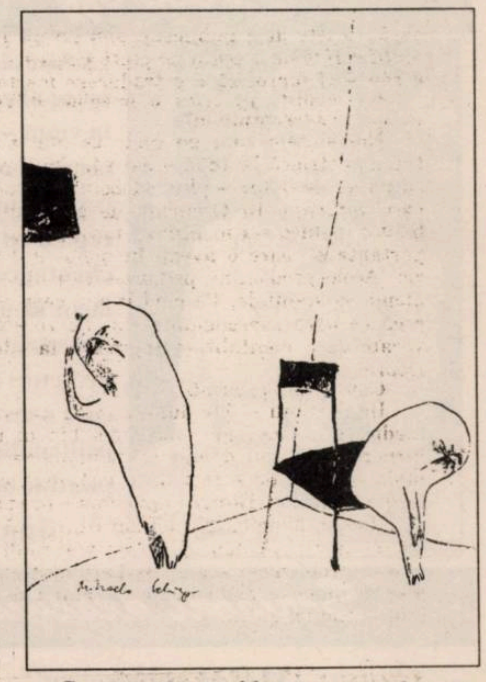

Cu această problemă se confruntă adevăratul psihoterapeut. Trebuie să hotărască dacă îl va ajuta pe temerar în rătăcirile sale sau nu. Nu trebuie să se ştie mai mult sau să se creadă că se ştie ceea ce este bine sau rău, pentru a nu exclude plinătatea vieţii, ci trebuie concentrată atenţia asupra ceea ce este real. Este real însă tot ceea ce are un efect. Dacă ceea ce mi se pare mie că ar fi o greşeală este mai eficient şi mai puternic decît adevărul, atunci încerc mai degrabă să urmez această greşeală, deoarece în ea se află putere şi viaţă, eu pierzînd acestea dacă rămîn la ceea ce mi se pare adevărat. Lumina are nevoie de întuneric, cum ar putea exista într-alt fel?

Este cunoscut că psihananliza lui Freud se mărgineşte la a conştientiza umbrele şi întunericul. Ea tocmai declanşează războiul civil ce se afla înainte într-o stare latentă. Şi atunci există o motivare pentru acestea. Pacientul trebuie să se descurce singur. Lui Freud, din păcate, i-a scăpat din vedere faptul că omul niciodată n-a putut să dea singur de capăt puterilor de jos, adică inconştientului. Avea mereu nevoie de ajutorul spiritual din partea religiei de care aparţinea. Deschiderea inconştientului înseamnă izbucnirea unei mari dureri sufleteşti, căci este ca şi cum o civilizaţie înfloritoare este lăsată în voia cotropirii hoardelor barbare, sau ca şi cum un pămînt fertil este inundat de apele unui fluviu sălbatic după spargerea digului. O astfel de răbufnire a constituit-o şi războiul mondial, care demonstrează cum nu se poate mai bine cît de fragil este zidul ce desparte o lume ordonată de haosul veşnic la pîndă. Dar aceasta se întîmplă şi în fiecare om în parte: îndărătul lumii sale ordonate într-un mod raţional natura, siluită de raţiune, plină de dorinţă de răzbunare, aşteaptă momentul spargerii acestui zid, pentru a se putea revărsa pustiitoare asupra vieţii conştiente. Din timpurile cele mai îndepărtate, primitive, omul a fost conştient de acest pericol, de pericolul sufletului, avînd astfel ritualuri religioase şi magice pentru a se putea apăra în faţa ameninţării şi pentru a vindeca daunele sufleteşti suferite. De aceea vraciul este în acelaşi timp şi preot, mîntuitor al trupului ca şi al sufletului, iar religiile sînt sisteme ce vindecă durerile sufletului. Aceasta este valabil într-un mod deosebit pentru cele două religii mari ale omenirii, Creştinismul şi Budismul. Omului în durere nu-i ajută ceea ce născoceşte el, ci doar adevărul revelat, supraomenesc, care-l ridică pe el deasupra stării de suferinţă.

Traducere de
Ştefan ALEXE

Fragment din conferinţa Über die Beziehung der Psychotherapie sur Seelsorge, Strassburg, 1932

Voce off

„A fost cît p-aci să merg şi cu de trei ori în viaţă – cît p-aci! P-ormă m-am gîndit că ceea ce nu era în regulă cu mine era chestia care m-a făcut să am succes. Am văzut o grămadă de actori foarte buni care s-au dus la psihanalist şi şi-au pierdut talentul."

(BETTE DAVIS)

Scrisori deschise

„Halal scrisoare"

"Dragă...

n-am mai scris nimănui de foarte multă vreme, dacă asta te poate consola... Mor de curiozitate să ştiu ce mai faci, cu detalii, ce mai fac amicii noştri comuni. Noi ne-am «încorporat» cum am putut, ... e cel mai grozav, în sensul că nici nu pricep cum dracu' de la nivel 0 franceză, aruncat direct trimestrul III şcoală normală (îndopat ca gîsca 3 săptămîni de subsemnata e drept) ajunge să termine al 4-lea şi continuă să fie al 4-lea în clasă (mamă semi-mîndră semi-mirată)?!! Timpul pare f. scurt (dar asta nu e nou) şi deocamdată «instalările» ne-au păpat şi banii şi energia, aşa că de-abia acum încolo... Pupături.

P.S. – Halal scrisoare... dar promitem una cît mai lungă cu evenimente proaspete, căci pe scurt sîntem bine, hahalerele odioase şi sinistre şi-au adus aminte că vine (totuşi) Moş Crăcilă – deci «La mulţi ani» şi Cocorico!"

Telalii fără fruntarii

Toate drumurile duc la teatru

Era o pungă de plastic albă, ca toate pungile de un leu (căci era de pe vremea aceea...), poate chiar costase un leu (nu ştiu exact: o primisem cadou). Pe una din feţe avea imprimat un desen cu o inscripţie: era o reclamă. În partea de sus avea cele două triunghiuri roşii, ca o draperie, ale pachetelor de *Marlboro*...

... dar nu era o reclamă la *Marlboro*, pentru că dedesubt, acolo unde pe pachete şi pe pungi scrie numele mărcii de ţigări, era desenat un răţoi galben, ca din desene animate, un fel de Donald...

... dar nu era Donald, pentru că nu avea costum de marinar, ci purta numai o căciuliţă lunguiaţă; în plus, acest răţoi cobora pe schiuri, într-o uşoară pantă spre stînga; semăna mai degrabă cu autohtonul Mac, cel din benzile desenate ale copilăriei...

... dar nu era nici Mac şi nu făcea reclamă nici la schiuri, nici la căciuli, nici la vreo staţiune montană, pentru că, dedesubt, acolo unde pe pachete şi pe pungi scrie "FILTER CIGARETTES", sta scris cu litere negre şi bondoace: "TOATE DRUMURILE DUC LA TEATRU".

Cine-mi dăduse punga era din Rm. Vîlcea, iar eu, nemaivăzînd aşa pungă la Bucureşti, am dedus că-i o producţie locală şi că face reclamă la teatrul din oraş. Mi s-a părut ceva amuzant, exotic şi intrigant. Am început să port punga cu mine, să o afişez în diverse ocazii, ca pe un accesoriu de preţ.

Ca material de propagandă culturală ce era, găseam nimerit să o iau cu mine la teatru, la Operă ori la Sala Radio (la Ateneu nu-ndrăzneam totuşi: dandysmul meu avea limite). O expuneam vederii celorlalţi, într-o atitudine nonşalantă. Urmăream pe furiş stupoarea, groaza şi scîrba pe care le provocam: era, vă asigur, o plăcere dintre cele mai rafinate. Hai, zgîieşte-te, bărbosule cu mărgele pîn' la chimir, holbează-te şi tu, ochelaristă-nfăşurată-n sari-uri de nailon. Punga mea de-un leu arată ca-n oglindă talmeş-balmeşul din capul vostru.

Întors acasă ca dintr-o cruciadă, îmi mai priveam o dată scutul victorios, cu kitschosul blazon al răţuştii: atîta absurditate mă fascina. Simţeam deopotrivă atracţie şi respingere, o ameţeală similară cu aceea a cosmonautului în faţa unei găuri negre din spaţiu. Cine ar vrea să reprezinte Haosul n-ar putea reuşi mai bine decît Ei, cei care au încropit această compoziţie fără sens, acest mesaj de nepătruns.

Uneori mă gîndeam că cele două triunghiuri roşii ar fi întruchipat o cortină – un simbol pentru teatru aşadar – dar ştiam bine că Ei nu voiseră decît să folosească tiparul de la pungile de *Marlboro* ca pur şi simplu ornament. Răţuşca aceea caraghioasă mă ducea cu gîndul alteori la un teatru de păpuşi – dar nici vorbă de aşa ceva la Rm. Vîlcea! Şi, apoi, fraza aceea zglobie şi "culturală" – ce noimă avea? Oare acest amestec aleatoriu de colaje şi parafraze, de locuri comune şi forme fără fond îi îndemna într-adevăr pe vîlceni mai des pe la teatru?

Poate măcar îi făcea să surîdă... De fapt, la fel erau toate aşa-zisele reclame din vremea cînd *singura reclamă* era propaganda politică. Pentru teatru ca şi pentru fabricile de pantofi ori punctele de colectare a deşeurilor, publicitatea trebuia să fie un soi de bizarerie haioasă, ca o epigramă despre rebusişti, ca o copertă de *Urzica – număr special de vacanţă*. Pantofii oricum se cumpără, deşeurile tot se colectează prin şcoli, teatrul e finanţat ca de obicei de la buget... În România socialistă, reclama nu face decît să ateste, cu optimism, că oamenii muncii au de toate: pantofi, spirit civic şi sete de cultură.

Putem vorbi după Decembrie '89 de reclamă neocomunistă? Desigur: din inerţie, noii telali de ocazie ştiau să fie optimişti, simpatici, dar nu să convingă. Ce legătură aveau vrăjitoarele cu p.c.-urile *Felix*? Dar dragostea cu pasta de dinţi *Norvea*? Dar tumbele comice pe scări cu acea stranie punguţă numită – atît de misterios – *Titan Ice*? Aţi mai auzit ceva despre acele mărfuri? Ei, dar ce ne-am mai distrat cu ele la TV...

Într-o zi am pierdut punga mea cu răţuşcă. Oi fi uitat-o prin vreo sală de teatru, mi-o fi căzut pur şi simplu din buzunar... O vreme am regretat-o. Aş fi vrut-o începutul unei colecţii de obiecte ilogice. M-am resemnat cu gîndul că arheologii altei ere vor descoperi în ea un superb vestigiu al Babelului actual.

Florin DUMITRESCU

Din viaţa unui extremist de centru...

Decepţia la zi

Trebuia s-o ştiu şi pe asta. Trebuia să fiu pregătit. Mereu sînt luat prin surprindere de ideile bătrîne cît lumea. E o boală, are nume şi diagnostic, date de un foarte bun prieten, întîmplător şi medic generalist - sînt nevindecabil, rezistent la orice tratament administrat de peste 50 de ani. Nimic. Nici un rezultat semnificativ. Nici un progres major - mai de grabă aparenţe, ca în zilele cînd mă simt bătrîn şi mă ia cu fior şi rîs, cum mi se întîmplă în încă două cazuri: cînd mă dau candid şi cînd mi se năzare că aş fi important. Puberilitatea - aceasta e maladia - proliferează în neştire, independent de voinţa şi logica mea, peste capul meu şi împotriva mea, după o expresie asimilată într-o adolescenţă care încercase să mă deblocheze din geneză, dar n-a ajuns decît s-o consolideze. E adevărat, cu cianură n-am încercat - încolo războaie mondiale şi locale, civile şi religioase, alarme, şedinţe, excluderi, şomaje, cantine, preavize, amoruri, ipohondrii, cacialmale înghiţite, toate cîte au fost (un răsfăţ, ce să mai vorbim) n-au izbutit să mă elibereze din ghearele acestui monstru care e puberul acela

idiot la geometrie, terorizat de tatăl său cu pastelurile lui Alecsandri, dotat pentru pian, dirijînd în faţa patefonului "Tannhäuser" cu Furtwängler la pupitru, decupînd toate pozele jucătorilor de fotbal români ("Patria e colecţia pozelor de fotbalişti, strînsă din copilărie" - Kusturica, iugoslavul!)

dar mai presus de toate citind "Ecoul", zilnic, de la Observator-ul de pe pagina întîi pînă la "ultimele ştiri", întorcîndu-se ca-n Odiseea şi Jules Verne, de pe mări şi oceane, în epicentrul lumii, la pagina a doua, pagina culturală.

Înainte de primul amor, înainte de prima fată strînsă în braţe, cu ani-lumină înainte de "Război şi pace" - puberul acela, abia deschizînd ochii la lume (hai, hai, măcar fără dulcegării...!), doar cu Humuleştii şi "Mizerabilii" ca bibliografie la literatură comparată, dar cu Stalingradul şi El Alamein ca geografie, cu Churchill, Roosevelt, Stalin şi de Gaulle ca istorie a antihitlerismului său ritmat de "bătăile destinului" de la "aici e Londra!",

puberul acela, nici cum un copilaş, avea ca stele fixe p' ... R. Paraschivescu, Virgil Ierunca, Ion Caraion, contemplaţi din odăiţa lui unde citea greu accesibilele lor articole, înţelegînd cînd şi cînd, dar încredinţat că sînt ai aliaţilor, adică pentru libertate.

Cu pagina culturală din "Ecoul", m-am nenorocit (verbul care cere "persoana întîi", dacă mă iubeşti) pe viaţă, ea fiind explicaţia traumei care mă face să nu mă pot înălţa la literatură, invenţie, meta şi beta, fără să trag un ziar după mine. Libidoul articolului zilnic, cititul printre rînduri al "mesajului-anti", grimasa sub zîmbetul conform, "făcutul cu ochiul" în timp ce bărbia se preface că acceptă, toată tehnica asta, din "Ecoul" mi s-a inoculat, aş zice proustian, înainte de Swann - şi n-am izbutit să mă desprind din ea, o recunosc fără remuşcări solemne; din cauza lor am ajuns la inconturnabila culpă de a confunda într-o aceeaşi inspiraţie articolul cu nuvela, crimă estetică a cărei pedepsire mă lasă rece.

Pe orice divan m-aş întinde la psihologul de serviciu, analiza mea la vinovăţia acestui "jurnalism interior", practicat din necesitatea smintită a "ziarului autobiografic", nu poate începe decît de la "Ecoul" acestei vîrste de 13 ani, socotită în unele religii ca "a confirmării". A cărei confirmări?

Azi citesc - sub semnătura unui scriitor care mă intrigă cum îşi face veacul la Arhivele poliţiilor de parcă ar fi în sala de lectură secretă a Academiei, într-o zi o să vezi cum se vor confunda! - că "Ecoul" era "bine înţeles" cu cenzura antonesciană, conform obiceiului pămîntesc. Jocul lui era dublu şi perfect cunoscut de poliţia unică şi paralelă. Subversivitatea lui, ambiguităţile sale erau sub control. "Ecoul" era duplicitar. Stelele mele - nici azi reci sau stinse - conveneau unei manipulări, unor manevre, unui "făcut cu ochiul spre"..., ca noi, peste 40 de ani la "România literară", unde ne revendicam de la "Ecoul", antifascismul, şi cenzorul ne îngăduia, făcîndu-se că nu ne vede "atacul" la fascismul ceauşist.

Nu asta mă dezamăgeşte, ci reacţia mea: sînt trist ca un puber deposedat de un matineu cu Stan şi Bran la care ţinea fiindcă i se promisese; demitizarea firească a "Ecoului" îmi produce una din acele zile în care nu pot spune vorba cea mai fermecată a omului matur şi serios: ei şi? Uit mereu ideea lui Scott Fizgerald la care recurg de cîte ori vreau , doar la ananghie, să mă despart de puberul acela: "Orice viaţă e un proces de demolare". (Una din puţinele care l-au fascinat şi pe Cioran, citindu-şi contemporanii). Formulez clar dar pricep greu că trecutul nu e decît o pregătire a decepţiei la zi, lăsînd, laş, filosofilor care-mi urlă: "eşti prea bine dispus!", să ne pregătească pentru moarte, meseria lor cea veche pe care şi ei au uitat-o, "precum copiii, jocul", în poezia lui George Coşbuc: "Mama".

Radu COSAŞU

Topuri

I. Cele mai importante 10 filme ale cinematografului mondial

1. **Andrei Rubliov** - R: A. Tarkovski
2. **Citizen Kane** - R: O. Welles
3. **Crucişătorul Potiomkin** - R: S. Eisenstein
4. **Goana după aur** - R: C.Chaplin
5. **Rashomon** - R: A. Kurosawa
6. **Fragii sălbatici** - R: I. Bergman
7. **Cabinetul Dr. Caligari** - R: R. Wiene
8. **Anul trecut la Marienbad** - R: A. Resnais
9. **Hoţii de biciclete** - R: V. De Sica
10. **Eclipsa** - R: M. Antonioni
    E la nave va - R: F. Fellini

II. Cele mai bune 10 filme ale cinematografului românesc

1. **Pădurea spînzuraţilor** - R: L. Ciulei
2. **Moara cu noroc** - R: V. Iliu
3. **O sută de lei** - R: M. Săucan
4. **Reconstituirea** - R: L. Pintilie
5. **Concurs** - R: Dan Piţa
6. **Glissando** - R: M. Daneliuc
7. **Hotel de lux** - R: D. Piţa
8. **Adela** - R: M. Veroiu
9. **Croaziera** - R: M. Daneliuc
10. **Balanţa** - R: L. Pintilie

III. Cele mai bune 10 filme ale anului 1995

1. **Născuţi asasini** - R: O. Stone
2. **Regina Margot** - R: P. Chéreau
3. **Colonelul Chabert** - R: Y. Angelo
4. **Senatorul melcilor** - R: M. Daneliuc
5. **Léon** - R: L. Besson
6. **Forrest Gump** - R: R. Zemeckis
7. **E pericoloso sporgersi** - R: N. Caranfil
8. **Hărţuire sexuală** - R: B. Levinson
9. **O vară de neuitat** - R: L. Pintilie
10. **Amanta soţiei mele** - R: J. Balasko

Menţionez că aceste "jocuri" se bazează numai pe filmele văzute de mine.

Sigur ar fi multe de comentat despre aceste filme, despre ordinea pe care am alcătuit-o, dar poate cu altă ocazie!

Adrian DANCU

De văzut

● **Suspecţi de serviciu** (r. Bryan Singer), – *filmul anului*. Vom reveni cu o cronică la „retroCINEMAscop".

● **Lettre d'Amour en Somalie** (1981) de Fréderic Mitterrand, la „Clubul cinefililor" de la Institutul Francez: *joi, 15 februarie, ora 18.30.*

Treceri prin 3x10 zile

Luna trecută

● EUPHORION VENEŢIAN. Primim de la Sibiu un număr superb al revistei "Euphorion" consacrat *Veneţiei* (este vorba de numărul patru (58, 59, 60 / 1995), în care semnează Mircea Muthu, Norman Manea, Adrian Popescu, Emil Hurezeanu, Ion Mureşan, Doina Curticăpeanu, Viorica Guy Marica, Ruxandra Cesereanu (prezentă şi cu un fascinant portret, *amintind fatal atmosfera henryjamesiană din "Documentele Aspern"*, al Alessandrei Cezarigna), Iustin Panţa, Corin Braga, Ioan Muşlea, Alexandru Pecican, Laszlo Alexandru, Mihaela Ursa şi care mai cuprinde traduceri din Hans Magnus Enzensberger, Michel Krüger, John Pemble, un eseu al lui Dieter Schlesak, un interviu cu Mihai Ursachi, proză de Ovidiu Pecican şi poezie de Alexandru Lungu, Arcadie Suceveanu, Victor Sterom şi Ioan Radu Văcărescu (care-l traduce, prezintă şi adnotează eficient şi pe J. Pemble). Plus două pagini-surpriză de desene şi "cubomanii" de Gherasim Luca. *"În primăvara lui 1995* - scrie N. Manea în textul "Dr. Aschenbach şi mama mea" -, *la cursul intitulat «Exil şi înstrăinare în proza modernă» pe care îl ţin la Brad College, lîngă New York şi atît de departe de Bucovina ca şi de Veneţia, am avut prilejul de a tutela o pasionantă dezbatere în jurul nuvelei lui Th. Mann «Moartea lui Veneţia». Interesul pe care studenţii îl arătau faţă de un trecut şi o tematică pe care le credeam fără întoarcere şi din care eu însumi am tot mai mult senzaţia a face parte, contraria aşteptările. Nu mică surpriză era chiar animatoarea discuţiei, o strălucită studentă, pasionată de literatură, provenind din pasnic provinciala Middle-America unde învăţase singură, la perfecţie, germana şi care ştia mai multe despre Aschenbach şi Thomas Mann decît aş fi putut oferi eu însumi colegilor ei înmărmuriţi."*

● BIBLIOPLANUL LUI DAN C.M. În "LA&I" din 29 ianuarie, Dan C.Mihăilescu face un lucru sfidător prin panaş şi performanţă - ceva ce *n-a mai făcut nimeni, decît, evident, tot D.C.M.!*: recenzează nu una, ci 21 de cărţi! Şi, atenţie, este vorba de urmarea dintr-un număr precedent, cînd DCM-ul a recenzat cam tot pe-atîtea...! Peste patruzeci de titluri, aşadar, de la **Dreapta europeană, profil istoric** şi **Inconsistenţa miturilor: cazul Mişcării legionare** pînă la Jean D'Ormesson şi **Sfidarea memoriei** co-semnată Paleologu-Tănase, trecînd prin **Dandysmul** Adrianei Babeţi, Bergson, Eliade şi John Le Carré, A. Cornea şi A. Hailey, John Fowles (**Omida**), Kant şi "Euresis"-ul lui Mircea Martin - în cea mai totală şi perfectă pertinenţă filologică, firească, şi - pe deasupra - totul "ştanţat" cu verva torenţială a supremului îndrăgostit de duh bucovnicesc din cîte cunoaştem... "Survolul" acesta poartă, ca şi altădată, un titlu delicios: *"Călătorie cu biblioplanul"*. Bibliovor şi biblioplanofor, Dan C.M. este unic. ● În acelaşi număr, Doru Mareş scrie un notabil rechizitoriu al unei mentalităţi, din păcate, frecvente. *"...reacţia la retoricile experimentale, inovatoare, se întinde şi dincolo de statul dictatorial, funcţionînd ca etalon al încărcăturii nondemocratice a societăţii respective. Lumea teatrului românesc, spre exemplu, e specializată, de trei ani încoace, în aşa ceva."* Mareş continuă: *"Lui Vişniec îi e inventată o tiradă în care apar iarăşi Lucifer, narcomanii, prostituţia de toate felurile, valuta, ateismul, internaţionalismul, Tzara şi Breton, într-un haloimăs nu tocmai prost gîndit, dar mizînd pe metodologie KGB."* Cei ce-l acuză pe Matei Vişniec de toate acestea sînt poetul D. Matcovschi din Chişinău şi o anume Veronica Boldişor, iar ghiveciul de mai sus reprezintă reacţiile (indignate, se-nţelege) ale respectivilor la spectacolul "Voci în lumina orbitoare" prezentat de Teatrul E. Ionescu. "Eu sunt pentru teatrul naţional, formă şi conţinut. Vivat Ministerul Culturii!" strigă Matcovschi în "Literatura şi Arta"... Vivat Cîntarea Basarabiei! ● Şi tot din "L,A&I", trebuie amintită excelenta telecronică "În (tele)VIZOR" semnată de Mioara Caragea: *"Cum nu mi-a căzut niciodată sub ochi codul etic după care se conduce televiziunea şi nici cel al profesiunii medicale, mă întreb pe de o parte dacă un ziarist are dreptul să manipuleze cu atîta lipsă de consideraţie sentimentele şi emoţiile invitaţilor săi, iar, pe de alta, dacă un medic poate, fără să ceară acordul pacientului, să-i divulge public diagnosticul, chiar înainte ca însuşi bolnavul să-şi cunoască «sentinţa»"*. M. Caragea se referă la cazul tinerei handicapate care a cîştigat 110 milioane la revelionul de la ProTV, adusă recent de Mihai Tatulici pe platou pentru a i se spune, *în direct*, că banii nu îi servesc la nimic, orice operaţie fiind inutilă... *Reality-show*-ul de pe la noi, unde "omenia" şi "cumsecădenia" se pretind virtuţi naţionale, pare să întrecă în cinism exploatarea teleconsumistă occidentală. ● STURM...FĂRĂ DRANG! Aşteptat ca un eveniment (filme în premieră în România de Jonas Mekas, Moholy-Nagy, Gabor Body şi Derek Jarman), programul **Le Je filmé** de la Cinematecă (15-21 ianuarie) abia dacă a strîns o mînă de oameni în fiecare seară... Că cineaştii noştri sînt fuduli, asta o ştiam de mult; că şi viitorii "mari cineaşti români", deocamdată studenţi ATF, sînt la fel de fuduli, asta am aflat-o acum! Ca un făcut, exact filmul lui Mekas - **Reminiscences of a Journey to Lithuania** -, pus şi la o oră imposibilă, e drept (16,45), a avut cei mai puţini

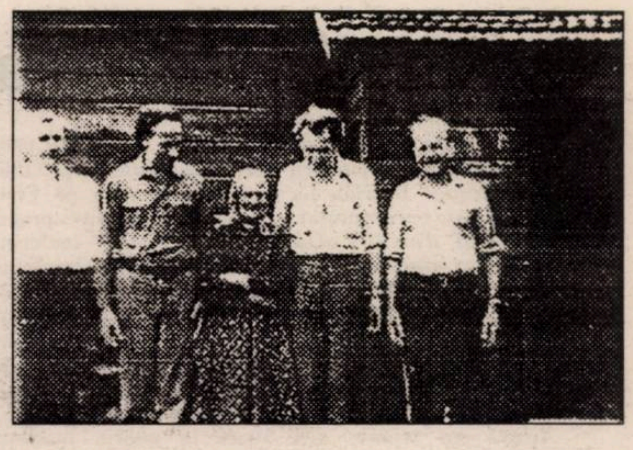

Mekas: *Reminiscences of a Journey to Lithuania*, 1972

spectatori...! Filmele cu adevărat remarcabile (**Aus der Ferne** de Mathias Müller, **Das Goldene Tor** de Jürgen Reble, **Glitterbug** al lui Jarman, hipnoticul **Dal Polo all Equatore** co-semnat Gianikian/Ricci, irezistibilul **Privat Történelem** al lui G. Body şi Peter Timar, în fine selecţia franţuzească - cea mai frapantă, cu o menţiune specială pentru **Omelette ("nez de pied")** de Rémi Lange!) meritau discuţii ample, întrebări din partea publicului, cu atît mai mult cu cît prezentatorul (cineast el însuşi: Yann Beauvais) s-a dovedit extrem de abordabil - în franceză (singura limbă posibilă, pînă la urmă!) Iată însă că în ultima seară (cea cu bufetul!), publicul s-a năpustit să vadă **În căutarea filmului meu** de Ida Dobrescu, **Lucian Pintilie filmîndu-şi "Balanţa"** şi - cam un sfert, după pauză şi cu burta plină - **Prospecţia** de Al. Tatos... Pînă să fie cineastă, Ida D. este, categoric, o apariţie - ceva între Beatrice Bleontz şi Mme Koutzitte. Cît despre filmarea lui Pintilie în chip de Moise transfigurat, Dumnezeu extatic creîndu-şi lumea la Copşa Mică... probabil că trebuie să fii Creator Român ca să guşti asta. Nu se vexase Mircea Daneliuc acum cîteva luni pentru că o ziaristă de la "Ev. zilei" prezentase alegerea Ceciliei Bârbora de către Pintilie drept un "contract"!? Un Creator nu negociază, El creează, face Artă - scrisese atunci, dacă-mi aduc bine aminte, cineastul indignat, vorbind şi-n numele autorului **Acestei lehamite**, şi-n cel al autorului **Verii de neuitat**... Poate că, atunci cînd cineastul român va înţelege că arta cinematografică implică şi Creaţia, şi Contractul (Negocierea), vom fi scutiţi de asemenea invocări "artiste" - ce par să vină din plin romantismul sec. XIX! Oh, da... (**a.l.ş.**)

Cronica literară de tranziţie

„Cartea albă" a lui Al. Paleologu, din 1988

"Conu' Alecu...a trecut prin viaţa noastră literară, sau prin viaţa noastră pur şi simplu, cu farmec, cu panaş, ştiind bine gramatica şi eticheta, împotriva unei ambianţe din ce în ce mai fruste (...). Alecu în ambianţa românească de *azi* <1984;.GP> e o instanţă ...(...). De ce? Fiindcă nu avem altul ca el şi fiindcă e simbolul unui univers pe care dacă îl uităm pierdem cei şapte ani de-acasă ai bunei cuviinţe intelectuale. Putem bombăni, în sinea noastră, orice. *Dar* : într-o lume sufocată de o lipsă de educaţie în cel mai bun caz pitorească, conu' Alecu repune în drepturi cultul ceremoniei: ne învaţă cum se preţuieşte un amic şi cum se salută un potrivnic, cum se aruncă mănuşa şi cum se ridică mănuşa, cum se înjură cu amenitate, cum se tace, cum se riscă fără bravadă, cum se ţine o făgăduinţă, cum se vorbeşte franţuzeşte, cum se mimează naturaleţea, cum se obţine galanteria fără vulgaritate, cum se zîmbeşte interlocutorului cînd e idiot, cum se primeşte o înfrîngere, cum se trece sub tăcere o victorie, cum se stă la masă, cum se suportă canicula fără transpiraţie, cum se păstrează - în praful verii - albul cămăşii şi cîte şi mai cîte asemenea delicatese anexe, dar esenţiale, care, fără a ţine loc de conţinut, pot da omului şi unei epoci întregi măcar aparenţa, dacă nu substanţa însăşi a *stilului*. Iubeşte-l ,deci ! E ultima reverenţă pe care o face veacului nostru boierimea autohtonă".

Andrei PLEŞU, 1984
(*Epistolar*, Ed.C.R., 1987, p.61)

În anii '88 şi '89, Stelian Tănase a avut înţeleapta idee de a-l face pe Alexandru Paleologu să vorbească îndelung în faţa unui casetofon. Era simultan şi un gest de inteligenţă, Paleologu fiind unul dintre cei mai plini de sevă eseişti şi *causeuri* ai ultimelor decenii, şi unul de curaj, pentru că în acea perioadă, autorul *Bunul*-ui *simţ ca paradox* era "ciumat", avea "interdicţie de semnătură", Securitatea stătea cu ochii pe el, deci numai bine la dosar nu făcea să-l frecventezi. Astfel s-a adunat volumul* pe care, după o cam prea lungă gestaţie la provocatorul lui, l-a adus la lumină, în condiţii elegante, editura Doinei Uricariu.

Cartea începe abrupt şi emblematic - nu ştiu dacă întîmplător! - , ca şi *Scrinul negru*, cu înmormîntarea unei persoane din vechea lume bună. Stelian Tănase cere "*detalii de la acea ceremonie*", Paleologu nu se lasă rugat, pe ecranul memoriei se perindă figurile unor Mavrocordat, Odobescu, Rosetti, Carp, Negruzzi, Balş, supravieţuitori, în '88, a ceea ce fusese cîndva aristocraţia românească. Dacă, în tinereţe, conu' Alecu mărturiseşte că nu a putut evita "*snobismul de a marca într-un mod vizibil şi ridicol o anumită ţîfnă a apartenenţei la această lume*" (p.13), la ora dialogului el ia, cu argumente raţionale, apărarea "*neamurilor care pot persevera în istorie cîte opt, nouă, zece secole*", împotriva clişeelor care le acuză de frivolitate şi incultură. Firesc înlănţuită, urmează o discuţie despre civilizaţia românească; Paleologu defineşte mai întîi, izbind oul de masă, civilizaţia în sine, care nu e "*legată de perfecţionările tehnice*" (butoane, rachete, aparate etc.): "*civilizaţia este ceea ce se constituie pe principiul fundamental al dreptului civil, adică distincţia între bunuri şi persoane. Noi acum avem o tendinţă - din cauză că lumea în care trăim ne tratează pe noi, persoanele, drept bunuri şi deci suntem cuantificaţi - avem tendinţa inversă, să personalizăm bunurile...*" (p.23). În istorie, am fost mereu uşor de sacrificat; am fost, zice biblic Paleologu, "*Isaac*"... (p.34).

Convorbirea nu e foarte strunită. Ea curge pe o albie relativ biografică, dar, pentru că nici protagonistul nu e egolatru, nici interlocutorul nu e încăpăţînat în străbaterea unor puncte, evadează fertil în largi digresiuni portretistice, epic-istorice sau ideologice. Un capitol splendid este cel consacrat Alicei Voinescu, intelectual de adevărată rasă, victimă, între atîţia alţii, a barbariei comuniste, autoarea monografiei din 1936 despre Montaigne, cel care i-a fost pasiunea de-o viaţă. Alexandru Paleologu a fost şi el predispus spre Montaigne încă de la vîrstele formării, cu o componentă... genetică: "*o anumită dispoziţie, probabil naturală, ereditară la noi în familie, pe linie paternă, adică gustul pentru buna dispoziţie, pentru glumă, pentru rîs*" (p.249); terenul a fost apoi pregătit de o lectură decisivă a adolescenţei, *Candide* al lui Voltaire. Paleologu îşi asumă preceptul montaigneean, "*je ne fais rien sans gaieté* ", şi, în ultimul capitol al cărţii, dedicat în întregime izvoditorului *essais*-urilor, îşi mărturiseşte reperele principale ale naturii sale mentale în triunghiul Montaigne-Voltaire-Caragiale. Vibrez la unison cu Alexandru Paleologu atunci cînd susţine: "*cred că Montaigne e de rangul lui Platon, ca atare, pe deasupra istoriei filosofiei* " (p.255).

Tuşe interesante sunt aduse şi la imaginea lui Noica, cel cu care memorialistul a împărţit ani buni (totuşi, mi se pare că în aceste pasaje, Paleologu nu a fost în forma maximă; de altfel, fondul e spus, mai aşezat şi cu întreg protocolul, în *Despărţirea de Noica* din volumul *Ipoteze de lucru*, 1980). Mai pătrunzător e în crochiul, fugitiv, al lui Nichita Stănescu dintr-un anume unghi: "*Cît era Nichita de mare, cinismul pe care îl afişa era dezgustător în articole, luări de atitudine, în luări de cuvînt, în special în ultimii ani. El era un poet mare dar un cinic mărunt. Cinismul e o artă*" (p.240).

O mare parte din dialog adastă asupra experienţei penitenciare a lui Alexandru Paleologu care, montaigneean, rabelaisian ("*grotescul uman în formele lui primare*") şi noician, întrucîtva, aici, preferă să-i exhibe preponderent efectele "*benigne*", ("*e un mediu experimental extraordinar*"), utile formativ. Tensiunea morală de vîrf e în paginile în care mărturisitorul îşi descarcă sufletul, narînd "pactul" pe care l-a făcut cu ticăloşii: în puşcărie fiind, în 1964, s-a lăsat influenţat de realele deschideri culturale care-i erau aduse la cunoştinţă şi a acceptat să fie preşedintele unui club al închisorii, unde a ţinut o conferinţă conformistă, să scrie, pentru *Glasul patriei*, două articole apăsat critice (la adresa lui Mihai Fărcăşanu şi, respectiv, a lui Cioran - pe care-i admira) şi, în cele din urmă, să semneze un angajament de "turnător" la Securitate (pe care nu l-a onorat decît cu lucruri anodine, inofensive).

Vorbită de un Alexandru Paleologu, cartea nu poate fi decît, catifelat şi cu nonşalanţă, rafinată ; elegant şi cu bonomie, sfidătoare ; destins şi suplu, filozofică. Din cînd în cînd, formulări strălucitoare sparg filele: "*istoria noastră nu are o adolescenţă*" (p.46); "*hegelienii au fost să nu zic mediocri dar, în general, oficiali, etatişti, oamenii poliţiei. De fapt hegelianismul este o filosofie a turnătoriei*" (p.148); "*Noica are o limbă a lui, care nu este limba obişnuită, este limba noiciană*" (p.155); aş cita şi pasajul, delicios frondeur, despre cum trebuie să fie un gentleman sau o lady, de la p.168, dar nu mai am spaţiu.

Am scris, în 1972, în *Magazinul* lui Paler, pe cînd nu-l cunoşteam cîtuşi de puţin pe Paleologu, un (prim) articol despre el, intitulat *Un gentleman melancolic, ironic şi "vechi"*. După lectura acestei cărţi (pe care, să nu se supere Stelian Tănase, eu aş fi alcătuit-o ceva mai ordonat şi mai tacticos), am motive în plus să fiu mulţumit de acel titlu din tinereţe.

George PRUTEANU

Al.Paleologu – Stelian Tănase, *Sfidarea memoriei (Convorbiri), aprilie 1988-octombrie 1989*, Ed. DU Style, 1996, 288 p.

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

Derrida cu Freud

Cu toate că şi-a declinat orice obedienţă psihanalitică, începînd cu *Scriitura şi diferenţa* (1967), Jacques Derrida l-a frecventat asiduu pe Freud, i-a preluat sau reinterpretat conceptele în sprijinul propriei filosofii. *Mal d'archive* (Galilée, 1995; textul conferinţei prezentate la colocviul londonez "Memory: The Question of Archives"/ iunie 1994) este cea mai recentă dovadă a acestei simpatii teoretice. Nu este propriu-zis un studiu despre Freud, ci după cum indică subtitlul, "o impresie freudiană". *Impresie* – lămureşte Derrida – mai întîi în sens scripturaltipografic, în al doilea rînd prin opoziţie cu "concept" şi, în sfîrşit, cu "amprentă" (influenţă) freudiană.

Arhiva nu trimite aici strict la istoria instituţiei psihanalitice, după cum nu este nici metafora trecutului refulat. Consecventă cu sine, deconstrucţia vizează o "limită" declarată de nedepăşit: în acest caz, limita marcată de locul în care se păstrează ceea ce este important din unghiul legii, demarcaţia acestei "instituiri topo-nomologice". Referinţele etimologice (*arheion* = "casa" arhonţilor) scot în evidenţă dublul principiu de origine-autoritate implicat aici, altfel spus "patriarhiva". Acesta este un dispozitiv "logocentric" care (paradox aparent) reprimă şi subordonează scriitura (cf. teza din *De la grammatologie*). Căci "a păstra" documentele înseamnă a le pune laolaltă, a exercita o "competenţă hermeneutică" prin care, la limită, structura îşi produce singură conţinuturile. Repetitivă şi "spectrală" (nici prezentă – nici absentă), arhiva leagă trecutul de un viitor "promis" la modul "mesianic". Conotaţiile politice ulterioare sînt deja prezente în "violenţa" inaugurală a excluderii Celuilalt.

Relaţiile cu psihanaliza, întrevăzute deocamdată mai mult sub aspect instituţional şi cam abstract, se precizează prin ideea de inscripţie pe un suport exterior. La antipodul "memoriei vii", arhiva este o "proteză hipomnezică", o structură analogă topicii freudiene. Pe de altă parte, chiar prin instituirea ei, arhiva disimulează în profunzime posibilitatea (angoasa) unei distrugeri sau "arderi" totale, un obscur "mal d'archive". Freud – susţine Derrida – a fost "bîntuit" de acest rău, de care suferim şi noi, postfreudienii. Prologul speculativ despre arhivă dă tonul unor ample analize de text, dificil de urmărit nu numai datorită cunoscutelor salturi şi digresiuni ale retoricii derridiene, ci şi din pricina numeroaselor medieri citaţionale. Ordonînd sistematic planurile de reflecţie întreţesute obţinem: 1) arhiva psihanalizei în sens istoriografic; 2) psihanaliza freudiană ca "teorie a arhivei"; 3) gîndirea lui Freud ca o critică, dar şi ca o etapă din "metafizica arhivei".

1. Derrida comentează pe larg cartea istoricului Yosef Haym Yerushalmi: *Freud's Moses: Judaism Terminable and Interminable* (Yale U.P., 1991). E vorba de o analiză a raporturilor lui Freud cu tradiţia iudaică, prilejuită de descoperirea unicului document rămas de la tatăl acestuia – o dedicaţie solemnă pe o Biblie Philippsohn. Yerushalmi citează tot ce se poate cita din Freud în legătură cu "iudaitatea": de la afirmaţiile prudente/amînate şi "denegaţiile" din scrisori sau din autobiografie la tezele controversate din *Moise şi monoteismul*. Deşi este în general atent la contextul acestor formulări (relaţii personale cu diverşi destinatari, împrejurări politice, ambiţia de afirmare universală a psihanalizei), cercetătorul obiectiv nu ezită să le interpreteze în ansamblu prin prisma conceptului freudian de "deferred obedience", înţeles ca "ascultare-supunere întîrziată", întoarcere la cuvîntul Tatălui şi al Tradiţiei. Într-un "Monolog cu Freud" plasat la finele cărţii, după ce apreciază că doctrina lui Freud ar fi "ne-evreiască" prin scepticismul cu care priveşte viitorul, Yerushalmi îi cere Maestrului (interpelat retoric) un răspuns personal la întrebarea dacă psihanaliza este sau nu o "ştiinţă evreiască". Mai mult, se obligă să păstreze "secretul" asupra eventualei mărturisiri făcute "cu limbă de moarte". O asemenea logică a argumentaţiei – constată în replică Derrida – îl îndreptăţeşte efectiv pe Freud, care ar putea respinge alternativele speranţă-scepticism şi evreuneevreu, arătînd că "un termen este condiţia celuilalt". Deconstrucţia atacă presupoziţiile "ştiinţifice" ale lui Yerushalmi, insistînd îndeosebi, în termeni de "acts of speech", pe contrastul dintre cuprinsul "neutru-constatativ" al studiului şi "semnificaţia retorică" ("performativă") din final. Reformulată psihanalitic, ea scoate în evidenţă "denegaţia" celui care nu se consideră nici psihanalist, nici nepsihanalist, şi poziţia "ambivalentă" a discipolului care îşi asumă rolul de avatar al Tatălui. Finalitatea comentariului nu este însă strict polemică: denunţînd spiritul arhivei în violenţa unor afirmaţii incondiţionale (cele despre specificul "iudaităţii"), Derrida meditează la condiţiile în care se poate scrie istoria psihanalizei, sau a oricărei alte ştiinţe umane.

2. Modelele şi/sau metaforele *scriiturii* (autonome) se regăsesc în toate momentele de răscruce ale psihanalizei lui Freud; Derrida (care admite astfel implicit rolul lor în geneza propriei "scriituri") exemplifică prin vis, înţeles ca o "scriere hieroglifică", prin faimosul *Wunderblock* şi prin descrierea pulsiunii de agresivitate ca o forţă care îşi "arde" urmele (*Angoasă în civilizaţie*). Analizat pe larg în eseul din 1967 ("Freud şi scena scriiturii"), al doilea context este considerat acum un "model de arhivare internă", iar cel de-al treilea este echivalent, ca "pulsiune anarhivantă", cu propriul "mal d'archive". Nu ştiu dacă asemenea transpuneri sînt acceptabile pentru freudieni şi dacă între arhiva descrisă iniţial ca loc al legii şi această "arhivă" (topica psihicului) nu există cumva o contradicţie. Derrida se grăbeşte să conchidă că Freud a "făcut posibilă gîndirea despre arhivă" prin: a) ideea unei "arhive a virtualului", care deconstruieşte opoziţia clasică act-virtualitate, şi b) ideea că arhiva îşi încorporează într-un fel pulsiunea propriei sale negaţii.

3. Tema critică a istoricităţii psihanalizei este introdusă oarecum anecdotic, printr-o "science-fiction retrospective". Derrida se întreabă cum ar fi arătat istoria şi modelele psihanalizei, influenţate la vremea lor – se presupune – de ritmurile corespondenţei şi ale instituţiei poştale, în condiţiile actualului "seism arhival" (ordinator, imprimantă, *E-mail*, Derrida însuşi la lucru, "arhivîndu-şi" textul printr-o simplă apăsare pe butonul "save"...). Reţinînd o sugestie de anacronism, el constată în continuare o obsesie a *arheologiei* în textele lui Freud, teoreticianul arhivei. Or, arheologia şi arhiva sînt în realitate opuse, prin iluzia pe care se întemeiază prima: aceea că "originile vorbesc de la sine". Reluînd celebrul comentariu al *Gradivei* lui Jensen, Derrida îl descifrează ca proiecţie autobiografică: Freud ar împărtăşi cu arheologul Hanold aceeaşi patimă imaginară, aceeaşi secretă "dorinţă de întoarcere la originar", care este o formă de "mal d'archive". El deduce de aici că toate conceptele şi tezele freudiene ar fi marcate de o "contradicţie internă", care este însă proprie "conceptului" sau "tezei" în general. De pildă, Freud intuieşte autonomia scriiturii şi, în acelaşi timp, o subordonează "logocentric"; el deconstruieşte "logica patriarhală", dar totodată o şi reeditează (trimitere la tezele din *Moise...*). Pe scurt, el nu mai este doar criticul metafizicii occidentale – cum îi apărea lui Derrida în 1967 – ci şi prizonierul acestei metafizici.

Concluzia seamănă izbitor cu criticile adresate în urmă cu aproape 30 de ani structuralismului, în textul care l-a consacrat pe Derrida. Paralelismul sugerează că "arhiva" nu este decît un alt pseudonim al acelei "metafizici" care este eternul adversar al deconstrucţiei. Parafrazînd o "impresie derridiană", aş spune că psihanaliza lui Freud se dizolvă ca o variaţiune conjuncturală în aceste... lupte seculare.

Ovidiu VERDEŞ

De la Elsinore în Schwarzwald

Mareori cel aflat "în spatele draperiei" este identic cu cel aşteptat acolo. "Draperia" constituie un accesoriu deceptiv, un dispozitiv retoric montat pentru a secreta, lent, speranţă şi pentru a o frustra, instantaneu, prin *anticlimax*.

Spune-mi în ce limbă "dai la o parte draperia", ca să-ţi spun ce vei afla "îndărătul" ei.

Dacă am încerca să "deconstruim" conceptul metafizic de "inconştient" (adică să destrămăm urzeala acestei "draperii" în spatele căreia am afla cu totul altceva decît spectrul lui Freud), am surprinde pulsiunile paricide "diseminate" în psihismul "tatălui" deconstrucţiei.

Derrida se pîndeşte cercetînd "îndărătul perdelei", în limba somptuoasă a unui bastard parthenogenet şi genial, cu nume matern de armăşar arab şi de floare deşertică. "Îndărătul: de fiecare dată cînd cuvîntul apare la început, dacă este scris după un punct şi are majusculă, ceva în mine începe să recunoască în el numele tatălui meu, scris cu litere aurite pe mormîntul său, înainte chiar ca el să se afle acolo... *A fortiori* cînd citesc *Derrière le rideau* (În spatele perdelei) (Jacques Derrida-*Glas*, Paris, Denöel-Gonthier, 1981, p.95). *A fortiori*, aş parafraza, *cînd scriu DERrière le RIDeAu*. În acest caz, doar somptuozitatea gramatologică ("en lettres dorées") disimulează în respectabilă angoasă anticipată speranţa frustrată. Adorabil "deja", întristător "nu încă!" Ambele ne ajută să pricepem cu ce preţ numele "tatălui" psihanalizei nu a fost (încă?) "emajusculat" de zelosul "fiu" al metafizicii şi "tată" al "deconstrucţiei" ei.

În ce limbă ar opera această "decapitare" dacă elegantul idiom în care îşi scrie textele nu este, după cum o spune răspicat şi obsexsiv de frecvent, în atîtea "circumfesări' ("circonfession"), nici "sermo patrius", nici "Muttersprache"? Să fie, oare, poliglosia, aflată aici în suspensie nimistă, opusul "tăgadei" (*Verneinung*) sau reversul tăcerii apofatice? Să fie ea, oare, cînd una, cînd alta sau amîndouă deopotrivă?

"*Behind the arras*" (În spatele perdelei, **Hamlet**, III,4) ne transpune din clima toridă a cimitirului sefard în intimitatea (violată dar intactă) a "iatacului" unei regine hiperboreene (*the Queen's Closet*). Luxuriaţia goticului "flamboyant" iradiază din ceea ce nu poate fi o simplă "draperie", ci o tapiserie somptuoasă, ţesută în celebrele ateliere din Arras, cu care normanzii şi, mai tîrziu, insularii care s-au perindat pe la Curtea Franţei au poleit barbaria "perfidului Albion". Tapiseria de Arras nu ocrotea, însă, intimitatea reginei ci izola un "iatac" în "iatac", monta o "punere în abis" care îngăduia "nebuneasca intruziune" ("intruding fool") a terţului exclus şi degrada intimitatea plină de vehemenţă a mamei şi fiului în complicitate promiscuă.

Munţii din satira lui Horaţiu au adus pe lume, în cazne cumplite, un "şoarece ridicol" (*ridiculus mus*). Faldurile matriciale ale "draperiei", în spasmul care a destrămat austera ei eleganţă, au născut un "şobolan" mort (*a rat*). Între ceea ce spintecă Hamlet cu spada *prin* "draperie" (*make a pass through the arras*) şi ceea ce "descoperă" (*discovers*) cînd o ridică, *anticlimaxul* precipită, într-o implozie vertiginoasă, toată ierarhia ordinelor ontice. Scurtcircuit între extremele acestui *climax:* regele fratricid, victima dezirabilă şi prezumptivă a *Kairos*-ului ironic (*It is the King?* - Să fie, oare, regele?) şi cel mai derizoriu simulacru al lui, "şobolanul", victima iluziei kairotice a lui Hamlet ("take thy fortune"). Cruzimea deceptivă a tapiseriei pare proporţională cu somptuozitatea ei.

Tăişul spadei lui Hamlet a pedepsit timpanul lipit, în promiscuă contiguitate, de tapiseria atît de elocventă în muţenia ei. Aceasta pentru că acelaşi timpan al curteanului perfid dar neghiob rezistase unei spade mai subtile decît cea mai bine ascuţită lamă de Damasc. Pe terasele castelului de la Elsinore (II.2), Hamlet simulează, cu simptomatică virtuozitate, protocolul maniacal al unei "melancolii" în autismul căreia a decis, la fel de simptomatic, să transpună rafinata strategie a vendetei.

Ochiul de lynx al acelui subtil "cortegiano", imaginat în 1529 de Baldassare Castiglione, în climatul manierist al curţii de la Urbino a ducelui Federico di Montefeltro, ar fi descifrat "enigma" oricărei "sepii". Curteanul căruia regele fratricid i-a poruncit să spioneze conduita prinţului este inapt pentru o astfel de "hermeneutică". Întrebîndu-l ce citeşte, Hamlet îi răspunde, mimînd glosolalia, închiderea în cerc a lanţului de semnificanţi, simulînd resorbţia semnului într-un semnificant, în acelaşi timp în derivă anarhică şi închis asupră-şi ca *Signum sui* (formă derizorie a teozei, intruziune perfidă a componentei paranoice în autismul schizofren), mimînd, în sfîrşit, redundanţa mecanică a enunţului, simptom al iminentei afazii: "*Words, words, words*" - "Vorbe, vorbe, vorbe". Urechea lui Polonius percepe doar sensul literal al replicii, care îi confirmă convingerea cu privire la "nebunia lui Hamlet" (*Hamlet's lunacy*, II,2). Timpanul expert al "curteanului" descris de Castiglione, aflat veşnic la pîndă pentru a capta toate efectele a ceea ce Derrida numeşte "halucinaţia anagramatică" (*Glas, op.cit.* p. 308), uneşte în lanţ glosolalic cele trei ocurenţe identice ale cuvîntului "cuvînt", îl închide într-un "cerc al comprehensiunii" raţiunii "lunatice" şi descifrează în el identitatea simbolică dintre "cuvinte" (words) şi "sabie" (sword).

Simpla contiguitate metonimică a timpanului şi tapiseriei nu conferă trompei lui Eustaţiu competenţă hermeneutică şi anagramatologică. În schimb, timpanul reginei şi tapiseria de Arras sînt două ţesuturi prinse într-un continuum de analogie metaforică. "Hermeticul Hamlet", cum îl numeşte Kirkegaard (*Le concept de l'angoisse*, trad. de Knud Ferlov şi Jean Gateau, Paris, Gallimard, 1935, p. 185) este un retor prea subtil pentru a confrunda metonomia cu metafora, contiguitatea cu continuitatea şi, în cuprinsul celei din urmă, analogia cu identitatea. (*I will speak daggers to her, but use none* - Îi voi vorbi cu pumnale, dar nu le voi folosi, III, 2). Iar regina "traduce" corect anagrama *Words-Swoirds*, atunci cînd îşi acuză fiul de simulacrul de viol al simulacrului de hymen: "*These words like daggers* (s.n.) enter in mine ears" - Aceste cuvinte, asemeni unor pumnale, îmi pătrund în urechi (III, 4).

"Queen's Closet" oferă teatrul ideal al "scenei primordiale". Hamlet care, din fericire, nu a asistat la ea, irumpe în acest spaţiu ca pentru a o (re)produce ca scenă primordială secundă; şi o face în modul cel mai "hermetic" cu putinţă: sub aparenţa masculină a fiului, el operează ca o Electră ce disimulează, sub forma unui oximoron indecidabil, strania convergenţă simbolică dintre incest (Oedip) şi matricid (Oreste). Tocmai această irumpţie "învăluită" dezvăluie complicitatea dintre semnificant, simulacrul falic şi "draperia" care dictează structura simbolică a spaţiului "scenei primordiale". "Nu întîmplător, scrie Lacan, Freud s-a referit la funcţia de simulacru pe care *phallus*-ul o îndeplinea pentru antici. Căci el este un semnificant care, în economia intrasubiectivă a analizei, ridică, poate, vălul aceleia pe care-l deţinea în mistere. El este semnificantul destinat să desemneze, în ansamblul lor, efectele de semnificant, în măsura în care semnificantul le condiţionează prin prezenţa sa de semnificant... El nu poate îndeplini rolul decît învăluit, ca semn el însuşi al latenţei care afectează orice semnificabil, din momentul în care este înălţat (*aufgehoben*) la funcţia de semnificant. *Phallus*-ul este chiar semnificantul acestei *Aufheben* înseşi, pe care o inaugurează (o iniţiază) prin dispariţia sa. De aceea demonul Pudorii (*Aidos, Scham*) apare chiar în clipa în care, în misterul antic, este dezvăluit *Phallus*-ul, aşa cum arată celebra pictură din Villa de la Pompei" (*La signification du phallus, - Die Bedeutung des Phallus* (1958), în *Écrits* II, Paris, Éditions du Seuil, 1971, pp.108-109).

În virtutea economiei stricte a spaţiului "scenei primordiale", "draperia" din "iatacul reginei" nu putea să nu ascundă un simulacru al *phallus*-ului patern: regele fratricid (*It is the King?)* sau versiunea lui "antimimetică", "şobolanul" mort (*rat*), obsexie a întregului manierism european (Cf. Parmigianino - *Portret de bărbat cu relief erotic (Venus şi Marte) şi şoarece mort* (Wrotham Park) (Cf. Maurizio Fagiolo Dell'Arco - *Il Parmigianino. Un saggio sull'ermetismo nel Cinquecento*, Roma, Mario Bulzoni, 1970, pp. 58-59, 197, pl. 162, 163).

Impudicul "demon al pudorii" care ţişneşte vehement în sanctuarul "misterului" este Hamlet însuşi, care "dezvăluie" simulacrul falic cu ajutorul dispozitivului anagramatic *Words-Sword*, sinergie a imprecaţiei şi spadei. Dar cea mai stranie viziune asupra convergenţei simbolice care face posibilă această sinergie este dată în momentul suprimării convergenţei, luciditătii paradoxale, învăluită în blînda sminteală a Ofeliei. Din lăuntrul acestei ultime iluminări, ea deplînge destrămarea "nobilei minţi" a prinţului, oximoron, rar şi fără preţ, de daruri pe care *doxa* le opune într-o antinomie fără soluţie, tocmai pentru a regreta emfatic rara şi vremelnica lor împreunare. În blînda lamentaţie a smintitei, se succed, în ordinea riguroasă a eficacităţii lor simbolice, simulacrele falice care se substituie sau conlucrează în strategia "hermeticului" prinţ ("*eye, tongue, sword* " - ochi, limbă, spadă, III, 2).

Pe terasa de la Elsinore, mimînd ritul dromomaniei, Hamlet nu citea, pentru urechea celui nu întîmplător numit Polonius, nici măcar "cuvinte", adică "semne", ci semnificanţi în derivă. Pentru sine, citea dialogul *Protagoras* de Platon, iar în momentul rostirii celebrei replici, chiar pasajul în care Socrate elogia vorbirea concisă a lacedemonienilor (342, d-e).

Peste trei veacuri şi jumătate, Heidegger, primul gînditor eliberat de ereditatea milenară a platonismului, reaminteşte, într-un subtil simulacru teutonic, *metafora socratică a cuvîntului "laconic" precum o lovitură de lance*, în forma relaţiei între *Ort* (vîrf de lance; loc), *Erörterung* (situare) şi *Gedicht* – (nu în sensul curent de "poezie" ci în acela de "dictare a unei unice Rostiri" care "adună" poemele într-o "tonalitate" proprie întregii opere (*Unterweg zur Sprache*).

Words - Sword / Ort - Gedicht. Un prezumtiv radical comun (*Sword-Ort*) sau simpla atracţie paronomastică (*-ord-ort*) asociază aceste două "pliuri" (*Zwiefalten*) şi le intersectează într-un *Geviert*, "cadran" şi chiasm exemplar, în care Elsinore şi Schwarzwald, focarele elipsei schizomorfe a modernităţii, îşi regăsesc "locul originar" în Laconia.

Cornel Mihai IONESCU

JACQUES LACAN

Kant împreună cu Sade

1. Că opera lui Sade l-ar anticipa pe Freud, fie şi numai ca un catalog al perversiunilor, este o prostie repetată în scrieri a căror eroare revine, ca întotdeauna, specialiştilor.

Dimpotrivă, noi considerăm că budoarul sadian devine egalul acelor locuri care au dat numele lor şcolilor filozofiei antice: Academia, Liceul, Stoa (Porticul, n.tr.). Aici ca şi acolo, ştiinţa este pregătită, rectificînd poziţia eticii. Prin aceasta, desigur, se realizează o curăţire şi o nivelare care trebuie să avanseze o sută de ani în profunzimile gustului pentru ca drumul lui Freud să poată fi parcurs. Mai puneţi la socoteală încă 60 de ani ca să vi se spună ce rost au toate acestea.

Dacă Freud a putut enunţa *al său* principiu al plăcerii fără nici o grijă pentru a marca ceea ce îl distinge de funcţia sa în etica tradiţională, fără a mai risca să fie înţeles ca ecou al prejudecăţii necontestate timp de două milenii, pentru a reaminti afinitatea care predispune făptura binelui ei cu psihologia înscrisă în felurite mituri ale benevolenţei, pentru toate acestea trebuie să omagiem progresul insinuant, de-a lungul secolului al 19-lea, al temei "fericirii în rău".

Aici Sade face pasul inaugural al unei subversiuni în care, oricît de picant ar părea aceasta în raport cu răceala omului, Kant reprezintă punctul de cotitură, niciodată, din cîte ştim, reperat ca atare.

Filozofia în budoar apare la opt ani după *Critica raţiunii practice*. Dacă, după ce vom fi văzut că este în deplin acord cu ea, demonstrăm că o completează, vom spune că ea dăruieşte adevărul *Criticii*.

Dintr-odată, postulatele prin care se încheie aceasta: alibiul nemuririi în care ea refulează progresul, sfinţenia şi chiar iubirea, tot ceea ce ar putea proveni ca satisfăcător din partea legii, garanţia, necesară ei, a unei voinţe pentru care obiectul la care legea se raportează este inteligibil, pierzînd chiar şi sprijinul banal al funcţiei de utilitate la care Kant le limita, toate acestea conferă operei diamantul ei de subversiune. Ceea ce explică incredibila exaltare pe care o resimte în ea orice cititor neprevenit de pietatea academică. Efect pe care nu-l prejudiciază cu nimic faptul de a da seamă de el.

Că ne simţim bine în rău sau, dacă vreţi, că eternul feminin nu atrage în sus, reprezintă un viraj despre care am putea spune că a fost surprins printr-o observaţie filologică: anume, că ceea ce fusese admis pînă atunci, că ne simţim bine în bine, se întemeiază pe o omonimie pe care limba germană nu o admite: *Man fühlt sich im Guten*. În acest mod ne introduce Kant în *Raţiunea practică* a sa.

Principiul de plăcere este legea binelui care înseamnă *wohl*, să-i spunem "bunăstare" (bien-être). În practică, el ar supune subiectul aceleiaşi înlănţuiri fenomenale care determină obiectele lui. Obiecţia pe care o formulează aici Kant este, conform stilului său de rigoare, intrinsecă. Nici un fenomen nu se poate prevala de un raport constant cu plăcerea. Prin urmare, privitor la un astfel de bine nu poate fi enunţată nici o lege care ar defini ca voinţă subiectul care ar introduce-o în practica sa.

Căutarea binelui ar fi, deci, un impas dacă el nu ar renaşte, *das Gute*, binele care este obiectul legii morale. El ne este indicat prin experienţa trăită prin care auzim în lăuntrul nostru porunci, al căror imperativ se prezintă drept categoric, altfel spus, necondiţionat.

Să remarcăm că acest bine este presupus a fi Binele doar întru cît se propune, după cum spuneam, în opoziţie cu orice obiect care ar pune în el propria condiţie, întru cît se opune oricăruia dintre bunurile nesigure pe care aceste obiecte le-ar putea produce, într-o echivalenţă de principiu, pentru a se impune ca superior prin valoarea sa universală. Ponderea lui apare prin aceea că el exclude, ca pulsiune sau ca sentiment, tot ceea ce poate afecta subiectul în interesul lui pentru un obiect, ceea ce, ca atare, Kant desemnează drept "patologic". În consecinţă, prin inducţie asupra acestui efect, am regăsi aici Binele Suprem al Anticilor dacă, după cum obişnuieşte, Kant n-ar preciza, de asemenea, că acest Bine nu acţionează ca o contrapondere ci, dacă putem spune astfel, ca o antipondere, adică prin scăderea greutăţii pe care o produce în efectul de "iubire de sine" (*Selbstsucht*) pe care subiectul o resimte ca mulţumire (*arrogantia*) pentru plăcerile lui, de îndată ce o privire către acest Bine face aceste plăceri mai puţin respectabile..

Să reţinem paradoxul că tocmai în momentul în care acest subiect nu mai are în faţa lui nici un obiect, el întîlneşte o lege care nu are alt fenomen decît ceva deja semnificant, pe care-l dobîndeşte dintr-un glas în conştiinţă şi care, articulîndu-se în ea în forma maximei, propune acolo ordinea unei raţiuni pur practice sau voinţa.

Pentru ca această maximă să instituie legea, este necesar şi suficient ca, supusă fiind probei unei astfel de logici, să poată fi considerată ca universală prin dreptul logicii. Ceea ce, să reamintim cu privire la acest drept, nu înseamnă că ea se impune tuturor ci că este valabilă în toate cazurile sau, mai bine zis, că dacă nu este valabilă în toate cazurile, nu este valabilă în nici unul. Dar pentru că această probă trebuie să fie una de raţiune, pură deşi practică, ea nu poate reuşi decît în cazul maximelor acelui tip care oferă o priză analitică deducţiei sale... Regăsim ceea ce îl îndreptăţeşte pe Kant să exprime regretul că nici o intuiţie nu oferă obiect fenomenal experienţei legii morale. Vom fi de acord că pe parcursul întregii *Critici* acest obiect se derobează. Dar poate fi ghicit după urma pe care o lasă înverşunata consecvenţă cu care Kant îi demonstrează derobarea; opera lui retrage acest erotism, inocent, fără îndoială, dar perceptibil, al cărui temei îl vom arăta prin natura numitului obiect.

2. *Filozofia în budoar* se dovedeşte a fi un pamflet dramatic în care un ecleraj teatral permite dialogului şi gesturilor să se continue pînă la limita imaginabilului: acest ecleraj se stinge o clipă, pentru a face loc, pamflet în pamflet, unui text intitulat: "Francezi, încă un efort, dacă vreţi să fiţi republicani...".

Ceea ce se enunţă aici este, de obicei, înţeles, dacă nu evaluat, ca o mistificare. Nu este nevoie să fii incitat de eficacitatea recunoscută visului în vis de a marca un raport mai adecvat cu realul, pentru a vedea în această deriziune a actualităţii istorice o indicaţie de acelaşi fel. Să spunem că sensul textului este cuprins în maxima care propune regula sa juisării, insolită cînd îşi afirmă aici dreptul în stilul lui Kant, de a se postula ca regulă universală. Să enunţăm maxima: "Am dreptul să profit de trupul tău, îmi poate spune oricine, şi voi exercita acest drept fără ca vreo limită să mă oprească în capriciul abuzurilor, pe care aş avea cheful să-l satisfac prin acest trup".

Aceasta este regula prin care pretindem să supunem voinţa tuturor, oricît de puţin ar face-o să aibă efect o societate prin constrîngerea ei. Umor negru, în cel mai bun caz, pentru orice fiinţă rezonabilă, acest racord al maximei cu ipoteticul consimţămînt. Dar, în afară de faptul că deducţia *Criticii* ne-a obişnuit să distingem raţionalul de acel tip de rezonabil care e doar un recurs confuz la patologic, ştim acum că umorul înseamnă dezertarea în comic a funcţiei înseşi a "supraeului". Ceea ce, pentru a însufleţi printr-un avatar această instanţă psihanalitică şi pentru a o sustrage actualei reveniri a obscurantismului în slujba căruia o folosesc contemporanii noştri, poate prea bine să sporească gustul probei kantiene a regulii universale, adăugîndu-i dramul de sare care-i lipseşte.

Ca urmare, nu sîntem, oare, incitaţi să privim cu mai multă seriozitate ceea ce ni se prezintă ca fiind cu totul lipsit de ea? N-ă să ne întrebăm dacă trebuie sau dacă e suficient ca o societate să sancţioneze un drept la juisare, permiţînd tuturor să se reclame de la el, pentru ca, în consecinţă, maxima să fie autorizată de imperativul legii morale. Nici o legalitate pozitivă nu poate decide dacă această maximă poate dobîndi rang de regulă morală, pentru că, la fel de bine, acest rang o poate opune, eventual, tuturor celorlalte. Aceasta nu reprezintă o problemă solubilă doar prin simpla imaginare; şi nici nu constă în extensia pentru toţi a dreptului pe care maxima îl invocă. În cel mai bun caz, n-am demonstra aici decît o posibilitate a generalului, ceea ce nu înseamnă universalul, care ia lucrurile aşa cum ele se întemeiază şi nu aşa cum se combină. N-am putea rata prilejul de a denunţa rolul exorbitant conferit momentului reciprocităţii în structuri îndeosebi subiective, care o refuză în mod intrinsec. Reciprocitatea este o relaţie reversibilă prin faptul că se stabileşte pe o linie simplă, ce uneşte două subiecte; în virtutea poziţiei lor "reciproce", acestea consideră relaţia drept echivalentă. De aceea, reciprocitatea se situează cu greu ca timp logic al vreunei eliberări a subiectului în raportul lui cu semnificantul şi încă şi mai puţin ca etapă a vreunei dezvoltări, acceptabilă sau nu ca psihică. Oricum, unul din meritele maximei este că poate servi de model al unui enunţ care exclude, ca atare, reciprocitatea (reciprocitatea iar nu povara revanşei).

Orice judecată cu privire la ordinea infamă care ar întrona maxima este, prin urmare, indiferentă în faţa faptului de a-i recunoaşte sau de a-i refuza caracterul unei reguli acceptabile ca universală în morala recunoscută, de la Kant încoace, drept o practică inconditionată a raţiunii. Trebuie, desigur, să-i recunoaştem acest caracter pentru simplul motiv că fie şi numai anunţarea (kerygma) ei are puterea de a instaura, în acelaşi timp, şi această rejecţie radicală a patologicului, ataşat, sub toate aspectele, de un bine, de o pasiune, adică de o compasiune, rejecţie prin care Kant eliberează domeniul legii morale, şi forma acestei legi, care este şi singura ei substanţă, în măsura în care voinţa nu se obligă prin ea decît să respingă, în practica sa, orice motivaţie care nu aparţine maximei înseşi. Desigur, aceste două imperative, între care poate fi tensionată, pînă la frîngerea vieţii, experienţa morală, ne sînt impuse, în paradoxul sadian, ca şi cum ar fi impuse Celuilalt şi nu nouă înşine. Dar această distanţă este doar iniţială, căci, în mod latent, imperativul moral operează la fel, de vreme ce ordinul lui ne somează din partea Celuilalt... Bipolaritatea prin care se instalează Legea morală nu este altceva decît această sciziune a subiectului produsă prin orice intervenţie a semnificantului, şi anume aceea între subiectul enunţării şi subiectul enunţului... Fapt pentru care, de vreme ce este rostită de gura Celuilalt, maxima sadiană este mai cinstită decît dacă ar recurge la glasul din lăuntru, pentru că ea demască sciziunea pe care, de obicei, subiectul o escamotează... Pentru a confirma această perspectivă, este de ajuns să ne referim la doctrina prin care Sade însuşi întemeiază autoritatea principiului său. Este doctrina despre drepturile omului. Tocmai pentru că nici un om nu poate fi proprietatea altui om şi nici, în vreun fel oarecare, apanajul lui, el nu ar deduce din aceasta un pretext pentru a suspenda dreptul tuturor de a profita de el, fiecare după placul lui. Constrîngerea pe care ar suporta-o prin aceasta nu ţine atît de violenţă, cît de principiu, dificultatea pentru cel care o transformă în sentinţă nefiind atît de a-l face să consimtă la ea, cît să o rostească în locul lui.

Prin urmare, chiar pe Celălalt întru cît este liber, chiar libertatea Celuilat o postulează discursul despre dreptul la juisare ca subiect al enunţării sale şi într-un mod care nu diferă prin nimic de *Tu es (Tu eşti)* evocat din adîncul ucigător al oricărui imperativ.

Dar acest discurs este deopotrivă de determinant pentru subiectul enunţului, suscitîndu-l, cu fiecare adresare, din echivocul lui conţinut. Pentru că juisarea, mărturisindu-se cu nerusinare în însăşi rostirea sa, devine pol într-un cuplu în care celălalt se află în cavitatea pe care ea o forează deja în locul Celuilalt, pentru a înălţa acolo crucea experienţei sadiene.

Traducere din limba franceză de
Cornel Mihai IONESCU

din vol. **Écrits II**, Paris,
Éditions du Seuil, 1971

Lakant

Kant avec Sade a fost scris la cererea editorilor, ca prefaţă la *La Philosophie dans le boudoir*. A apărut, în schimb, în *Critique* (nr. 191, aprilie 1963), în chip de comentariu al ediţiei *Operelor Complete* ale Marchizului de Sade (Cercle du Livre Précieux, 16 vol.). Printr-un *lapsus* (psihanalizabil, oare?, ca tensiune între par şi impar, ca refuz al imparului, ca *Verneinung* asociat cifrei 7), Lacan extinde la "8 ani" intervalul dintre *Critica raţiunii practice* (1788) şi *Filozofia în budoar* (1795).

Editorii pătrunşi de "pietate academică" n-ar fi putut accepta acest straniu palimpsest în care textul lui Sade "se acordă" cu *Critica* lui Kant, o "completează" şi-i "dăruieşte adevărul", unul "pikant" ("si piquant que cela semble..."), pe care nimeni pînă la Lacan nu a cutezat să-l confere "răcelii" teutone şi "fondului ucigaş" ale imperativului categoric. "Lakant" afirmă că "obiectul dorinţei", care este, întotdeauna, "dorinţă a Celuilalt", devine tot atît de insesizabil ca şi "obiectul Legii" morale Kantiene, iar aceasta "reprezintă dorinţa" în situaţia "lipsei" obiectului, nu a subiectului.

Pentru a înnoda într-un vrej "topologic" admiraţia lui, cumpănită între structuralismul lui Saussure şi ontologia hermeneutică a lui Heidegger (pe care o receptează, ca mai toţi gînditorii francezi, în sens restrictiv "antropologic"), Lacan construieşte un "graf" menit să exorcizeze, prin rigoarea lui "algebrică", inextricabilul labirint din "pădurea fantasmei" sadiene. Ca orice traseu de acest fel, el este, în mod inevitabil, un *Holzweg*. După unii, acest "drum în pădure" (nu) duce "nicăieri". După alţii, pe el ajungi în *Waldlichtung*, în "luminişul" în care, printr-un "joc", specular de reflexe, "filozofia" lui Sade revelă, în *Critica* lui Kant, acuitatea unui "diamant de subversiune", prin chiar modul în care ea, "sideraţie şi tenebre... ne fascinează prin strălucirea sa de cărbune". Aceasta nu fără o subtilă aluzie la autonomia moralei kantiene care, dacă nu se "întemeiază" pe religie, "duce în mod inevitabil la ea" (Kant), spre deosebire de strania apofază sadiană în care "apologia crimei" conduce la o "mărturisire prin subterfugii a Legii" şi la "restaurarea Fiinţei supreme" în forma cea mai perversă a "Maleficiului" (*Être-suprême-en-méchanceté*).

"Lakant" - dispozitiv hermeneutic în care "adevărul" celei mai riguroase etici se revelă prin "briliantul" tenebros al gnozei "divinului Marchiz". (C.M.I)

PSIHANALIZA ESTE UN LUX

Cum poate fi cineva psihanalist în România?

"Cum poate fi cineva analizant* sau psihanalist în România?", "Cum se poate face psihanaliză într-o ţară ca România?" sînt întrebări pe care, rostite sau nu, le-am auzit în mirarea multor români şi străini cu care am vorbit în ultimii ani.

Parafrazări ale celebrei formule a egocentrismului cultural propuse de Montesquieu "Ah, domnul e persan? Ce lucru nemaipomenit! Cum poate fi cineva persan?", asemenea întrebări îmi păreau izvorîte dintr-o ignoranţă prea puţin modestă. Şi totuşi, practica psihanalitică nu este poate ceva firesc într-o ţară în care succesiunea milenară a anotimpurilor surprinde anual autorităţile publice şi în care noţiunea de contract desemnează mai degrabă o coală de hîrtie decît un angajament liber consimţit. Mi s-a spus chiar, în glumă, că a fi psihanalist în România de azi este un simptom în sine, ceva ce ar da cont de o ignorare voită, eventual patologică, a realităţii.

Uite că poate!

Acestei neîncrederi uimite a multor străini în posibilitatea existenţei psihanalizei în România îi corespunde cea a multor compatrioţi, de această dată în raport cu însăşi psihanaliza ca teorie psihologică şi ca metodă psihoterapeutică. Rezervele autohtone faţă de psihanaliză sînt îndeobşte argumentate fie pragmatic (judecăţi provenite, chiar fără ştirea celor ce le răspîndesc, din critica marxistă a psihanalizei pe care A. Gramsci a sintetizat-o în afirmaţia "Inconştientul începe abia după un venit de multe mii de lire") fie cultural (psihanaliza ar fi funciarmente străină şi, deci, neasimilabilă spiritualităţii româneşti). Toate aceste argumente merită, fără îndoială, să fie discutate. Este însă indiscutabil faptul că în România există un trecut şi, mai ales, un prezent al gîndirii şi practicii psihanalitice, că tot mai mulţi studenţi şi tineri profesionişti ai psihologiei şi psihiatriei sînt interesaţi de psihanaliză, că avem o formă asociativă de organizare profesională şi psihanalişti cu o formaţie recunoscută de IPA şi că, în sfîrşit, se poate citi din ce în ce mai multă literatură psihanalitică în limba română.

Mai important însă decît toate acestea este faptul că există din ce în ce mai mulţi analizanţi, persoane de vîrste şi cu profesiuni foarte diferite care au ales terapia psihanalitică pentru a ieşi din impas, pentru a se simţi poate pentru prima oară bine "în propria piele", pentru a se putea bucura şi întrista cu adevărat. S. Freud definea sănătatea sufletului ca "putinţă de a iubi şi munci"; cei pentru care suferinţa psihică nu este doar o problemă a altora ştiu însă foarte bine cît este de greu uneori să atingi un obiectiv aparent atît de simplu.

Motivele imediate ale unei cereri de analiză pot fi dintre cele mai diferite: stări de nelinişte sau de tristeţe lipsite de cauze aparente, dificultatea inexplicabilă de a duce la bun sfîrşit sarcini obişnuite, un eşec important sau unul minor care generează efecte disproporţionate, un simptom sau o boală organică rezistente la orice terapie medicamentoasă sau "doar" o greutate cronică de a trăi în lumea oamenilor.

Existenţa psihanalizei româneşti este neîndoielnică; resorturile dezvoltării ei actuale pot fi însă un subiect de reflecţie nu numai pentru practicieni, ci şi pentru toţi cei interesaţi de perspectivele pe care instrumentele teoretice ale gîndirii psihanalitice le pot deschide în încercarea de a înţelege o societate care îşi caută drumul.

De ce? Pentru că e urgent să depăşim condiţia de supravieţuitori

De ce facem psihanaliză în România acum, cînd sînt atît de multe de făcut pentru a construi o lume normală? Doar şi Freud a afirmat că "există tragedii omeneşti mult mai mari decît suferinţa nevrotică". Un răspuns ar fi: pentru că este urgent să depăşim condiţia de supravieţuitori. Nefiind un "lucru de primă necesitate", psihanaliza poate fi considerată un "lux" (conform DEX) dar cred că "luxul" unui grad mai mare de confort interior al indivizilor defineşte o societate normală mult mai bine decît asigurarea, într-o măsură oricît de suficientă, a nevoilor materiale. Într-un interviu radiodifuzat în iulie 1990, un psihanalist francez afirma că gradul de dezvoltare a psihanalizei permite o apreciere a nivelului de democraţie al unei ţări şi că deschiderea către psihanaliză este primul act ale unei societăţi care trece de la dictatură la democraţie. Aceste consideraţii sînt cu siguranţă prea categorice şi acordă psihanalizei o importanţă exagerată. Cazul Argentinei, ţară în care peste o mie de psihanalişti recunoscuţi (cel mai mare număr în raport cu populaţia!) au profesat mulţi ani în condiţiile unei dictaturi militare deosebit de opresive, invită la prudenţă în afirmarea unei asocieri automate psihanaliză-democraţie.

Exemplul ţărilor din Europa de Est demonstrează totuşi că psihanaliza nu se poate dezvolta, ci doar supravieţui clandestin în societăţi supuse simultan dictaturii politice şi totalitarismului ideologic. Incompatibilitatea psihanalizei cu ideologia comunistă se datorează însuşi obiectului demersului psihanalitic care este registrul subiectivităţii.

Cura psihanalitică este, înainte de orice, o experienţă a subiectivităţii în relaţia cu un altul. Or, vreme de 50 de ani, generaţii întregi au fost educate cu tenacitate în cultul obiectivităţii, contaminate sistematic de ecuaţia simplificatoare "obiectiv = bun, subiectiv = rău". Am învăţat astfel să credem că adevărul despre noi se află exclusiv în afara noastră, în teorii pseudo-ştiinţifice care nu puteau susţine confruntarea cu realitatea decît substituindu-i o butaforie. În "Alice în Ţara Minunilor", cărţile de joc vopsesc în roşu trandafirii albi pentru că Reginei nu-i plac decît trandafirii roşii; în realitatea vieţii noastre cotidiene dinainte de 1989 ni se părea "normal" să vopsim în verde, toamna, frunzele copacilor de pe traseul prezidenţial.

O lume ruptă de realitate este, însă, în acelaşi timp, şi ocrotită de realitate, permiţînd şi încurajînd refugiul în fantasme. Maturizarea pe care o poate susţine confruntarea cu realitatea este cu atît mai greu de realizat, cu cît aceasta din urmă este mai masiv alterată de ceea ce psihanaliştii consideră a fi formula perversiunii: "ca şi cum..." (sau varianta cunoscută "ne facem că...").

Psihanaliza - subversivă în raport cu orice ideologie intolerantă

Psihanaliza nu este concurentă, ci subversivă în raport cu orice ideologie intolerantă, deoarece nu propune un alt adevăr unic, ci promovează accesul indivizilor la nenumărate adevăruri interne, subiective, din a căror inevitabilă conflictualitate se naşte libertatea de opţiune.

Desfăşurîndu-se într-un cadru contractual constant şi explicit formulat în raport cu datele realităţii extra-subiective (locul, timpul, durata şedinţelor, costul, responsabilităţile şi limitele specifice) relaţia analitică generează un spaţiu de libertate în interiorul căruia subiectivitatea este adusă pe primul plan. Relevarea şi interpretarea semnificaţiei conţinuturilor psihice este posibilă doar pe acest fundal eliberat de constrîngerile exterioare permanente ale vieţii cotidiene.

În acest sens, relaţia analitică este obligatoriu "artificială", diferită de orice alt fel de relaţie interumană. Această artificialitate este însă o condiţie necesară pentru iniţierea unui proces de schimbare interioară care permite refacerea unor legături autentice şi flexibile între realitatea subiectivă a individului şi datele realităţii exterioare. Conduite care se exercitaseră anterior ca rezultate ale unor constrîngeri interioare neconştientizate şi devenite autonome de sursele lor externe (vă amintiţi, fără îndoială, de eficacitatea paradoxală a autocenzurii) capătă astfel semnificaţie de alegeri. Fiecare asemenea cîştig de libertate interioară conduce la o limitare a tendinţei mortificatoare de a repeta la nesfîrşit trecutul.

În aceeaşi măsură în care facilitează accesul la memorie şi, deci, la nodurile importante care au determinat configuraţia particulară a fiecărei personalităţi, terapia psihanalitică are rolul de a atribui semnificaţii amintirilor şi de a releva curentele afective inconştiente. Procesul analitic este astfel marcat de aduceri aminte şi de descoperiri de sensuri deopotrivă necesare coerenţei interne a spaţiului subiectiv.

Cel pentru care propria persoană încetează să mai fie împărţită în "cu sens" şi "fără sens", care are acces la semnificaţia actelor, gîndurilor şi trăirilor sale aparent absurde devine mai liber de constrîngere în opţiunile sale, mai concordant cu sine şi mai apt de judecată morală.

Un veac de divan

După 100 de ani din momentul în care S. Freud a descoperit "calea regală" către Inconştient (analiza viselor), lumea modernă poartă în toate segmentele ei amprenta acestei mari aventuri intelectuale care este gîndirea psihanalitică. În Europa de Vest şi America de Nord psihanaliza a ajuns la maturitate, a depăşit mondenitatea poate exagerată a anilor '60-'80, cînd psihanaliştii erau solicitaţi să comenteze deopotrivă evenimentul politic şi faptul divers, şi a revenit la origini, la clinică, la confruntarea cu suferinţa omenească în formele ei cele mai diferite.

Diversificarea arsenalului psihofarmacologic şi multiplicarea curentelor psihoterapeutice au precipitat maturizarea psihanalizei, declanşînd o criză benefică în măsura în care, pe de o parte, îi conturează originalitatea şi, pe de altă parte, o supun unei permanente probe de realitate, limitînd riscul imobilizării metodei într-o omnipotenţă inevitabil fantasmatică.

Acest secol de psihanaliză a fost martorul unei dramatice îmbogăţiri teoretice şi al multor modificări ale metodei terapeutice. Procesul analitic nu mai este văzut astăzi doar ca o rememorare a traumelor trecutului, ci şi ca o încercare de reconstrucţie, în cadrul relaţiei actuale analist-analizant, a unei dezvoltări afective deficitare sau întrerupte. Psihanalistul nu mai este doar un arheolog în căutare de vestigii, ci o altă subiectivitate în raport cu care analizantul descoperă, odată cu amintiri ce păreau definitiv pierdute, curentele afective profunde pentru a căror suprimare era obligat să cheltuiască o mare parte din energia sa creatoare.

Dacă în urmă cu un secol existenţa individului ca subiect era considerată ca începînd odată cu dobîndirea limbajului, psihanaliza modernă a făcut descoperiri majore legate de etapele incipiente ale dezvoltării psihice individuale şi de rolul interacţiunilor precoce cu părinţii sau înlocuitorii acestora în structurarea personalităţii. Aceste elaborări teoretice ale observaţiilor directe au permis adecvarea tehnicii psihoterapeutice la tulburări psihice dintre cele mai grave, considerate pînă nu demult ca inaccesibile oricărei "terapii prin cuvînt".

Nu se mai poate vorbi acum nici de un profil-tip al celor care solicită o terapie psihanalitică. La începutul secolului, ei erau în general persoane tinere sau de vîrstă medie; în prezent, cei aflaţi într-o astfel de terapie au vîrste cuprinse între cîteva luni (terapia analitică a diadei mamă-copil) şi şase sau şapte decenii.

Suferinţa psihică a celor infectaţi cu HIV sau a copiilor cu deficienţe înăscute ale sistemului imunitar şi care sînt obligaţi să trăiască uneori mulţi ani în incinte sterile sînt doar două din multele noi provocări cărora psihanaliştii încearcă să le răspundă folosind instrumentele profesiei lor.

Acestei bogăţii mature a teoriei, practicii şi culturii psihanalitice occidentale i se adaugă acum tinereţea psihanalizei româneşti (re)născută în trauma unui sistem politic absurd. O tinereţe confruntată cu mult mai multe întrebări decît răspunsurile pe care le are la dispoziţie şi trăită sub semnul urgenţei pe care o resimte întreaga societatea românească.

Cei care au experienţa unei relaţii analitice ştiu că maturizarea este un proces care se desfăşoară într-un ritm propriu subiectului, fie el individual sau social. Una dintre consecinţele acestei evoluţii sociale este şi creşterea cererii de prihanaliză în toate ipostazele ei.

Întocmai ca şi libertatea de alegere şi de expresie, psihanaliza este un lux. Şi precum ele, ea se "plăteşte" prin efortul individual şi printr-o mai mare responsabilitate faţă de sine şi faţă de ceilalţi. Ştim însă atît de bine care este preţul renunţării la lux.

Alfred DUMITRESCU
psiholog

---

* analizant = persoană care urmează o terapie psihanalitică

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Delia VERDEŞ
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA

Tipar: Grupul Drago Print
TIPOGRAFIA FED Calea Rahovei 147, sector 5 - Bucureşti; Tel.: 335.93.18; Fax: 337.33.77

● Anul IV ● Nr. 161 ● 9-15 februarie 1996 ●

Anul IV
nr. 162
16-22 februarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE

DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

STAREA TEATRULUI

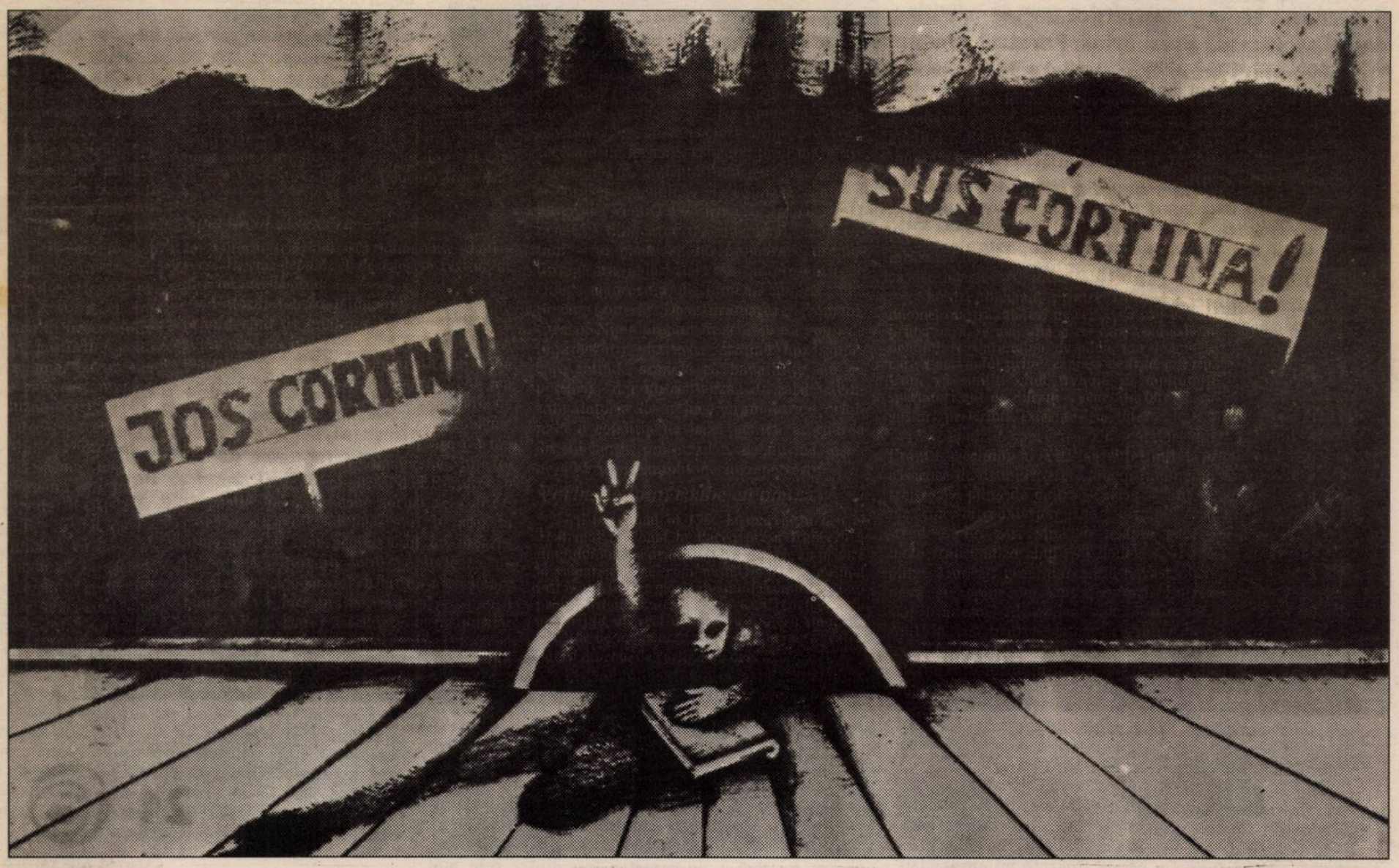

comentată de:
D. SOLOMON, Georges BANU, Iuliana VÎLSAN,
Marina CONSTANTINESCU, Cristina DUMITRESCU,
Alice GEORGESCU, Ludmila PATLANJOGLU, Victor SCORADEŢ,
Valentin SILVESTRU, Z. ORNEA, Nicolae SCARLAT, Ion CARAMITRU,
Sanda MANU, Radu BELIGAN

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

POLEMICI

Cum e şi normal, am avut parte în viaţă şi de laude în presa scrisă sau vorbită, dar şi de atacuri, insulte, condamnări. Prin 1969, pentru că-mi exprimasem preferinţa faţă de Goethe în comparaţie cu Dostoievski, Valeriu Cristea mă admonesta mînios în *România literară*. Cu un an înainte, o întreagă furibundă campanie se stîrnise după un articol al meu, *Patru trepte ale baladei,* în care erau pomeniţi (în treacăt şi fără nici o judecată de valoare) Gyr şi Crainic: 95% din articol era despre Doinaş, Radu Stanca şi Ioanichie Olteanu. Au năvălit pe mine figuri care pe-atunci păreau importante chiar şi literar (nu numai social, cum par azi): Zaharia Stancu, Marin Preda; *Viaţa românească* s-a ocupat două numere la rînd de cumplitul caz, care ar fi fost pomenit (mi s-a relatat) chiar şi în faţa dictatorului dîmboviţean al vremii. Chestiunea cu citatele de nume supărătoare o mai ştiam eu: pe cînd eram student am fost aspru muştruluit, ba chiar ameninţat cu exmatricularea, pentru că în nu ştiu ce referat de seminar răsăreau numele lui Chagall, Kandinsky, Schönberg şi Messiaen.

Prin anii '80, un oarecare Artur Silvestri (i se spunea sau îl chema "Tîrnăcop"?) mi-a făcut loc într-un serial din *Luceafărul* destinat denigrării românilor din diaspora (făcea impresia unor dosare de securitate uşor stilizate!). Omul îi tot dădea în sus şi în jos că sînt "îndărătnic", ceea ce pe mine mă amuza, ba chiar mă bucura. Care nu mi-a fost mirarea să aflu ani mai tîrziu că el vroia să spună prin asta pederast – naivul de mine nici nu ştiam această accepţiune a cuvîntului. Odată (scurt după 1970) eram cu un frate mai tînăr al meu să bem o bere la o bombă de pe Ştefan cel Mare. Vine Nicolae Velea (unul dintre cei mai buni prozatori români postbelici, pe nedrept uitat astăzi), care solicită şi el o băutură, bucuros oferită, şi mă întreabă cine e "giuvanul"; cînd îi spun că e fratele meu, mă priveşte, cătrănit şi bănuielnic, cu faţa lui pătrată, butucănoasă.

Mai recent (în 1992) mi-am îngăduit în săptămînalul newyorkez de limbă română *Lumea liberă* cutezanţa de a-l prefera pe liberalul George Bush social-democratului Bill Clinton. Pe loc s-au aflat în treabă cu un potop de invective şi ameninţări doi ipochimeni, păreau a fi unul de dreapta şi unul de stînga, dar n-aş băga mîna-n foc, că tare confuz se mai zburluiau, oricum cunoştinţele lor de cultură politică americană stîrneau rîsul şi mila; nici azi nu ştiu exact cine erau respectivii combatanţi.

Curînd s-a înscris la cuvînt şi naţionalistul timişorean Cornel Ungureanu (alături de Dan Stanca probabil cel mai neastîmpărat pledant pentru provincialismele actualei drepte româneşti) care m-a calificat ritos de ultra-liberal şi arghirofil, fiindcă i se părea că nu sînt suficient de obsecvios în faţa canonizării lui Mircea Eliade. (Omul se dovedea relativ politicos, doară mă obişnuisem şi cu epitete ca "trădător de neam", "francmason" şi "iudaizat", mai pe faţă, mai pe îndărăt vehiculate). Ungureanu însuşi, descusut în scriitură, inexact în citate, hormonal în impulsuri, mărginit în orizonturi, apărea în acest episod mai curînd ca o figură bizară decît una nocivă.

Să nu dau vina numai pe bieţii români. Nici colegii americani nu m-au scutit de lovituri de copită. Cutare recenzent se scutura de indignare că de ce vorbesc eu aşa de nerespectuos despre Castro şi sandiniştii din Nicaragua, cînd aceia sînt doară, se ştie bine, buni de pus la rană. Altul (mare iubitor al regimului şi literaturii redegiste) comenta suspicios că se vede treaba că e cam conservator Nemoianu acesta, de vreme ce nu înfierează cum se cuvine regimul lui Metternich, şi-apoi mai şi vorbeşte el acolo despre religiozitate ca parte a culturii (lucru tare reacţionar, ce mai tura-vura!).

N-am prea suferit de pe urma acestor păţanii (am dat numai o selecţie!), nici măcar n-am răspuns vreodată cu măcar un singur rînd. Din două motive. Primul este că am fire nesimţită şi piele groasă. Al doilea este că încă din prima tinereţe mi-am însuşit nişte dictoane ale lui Ernst Junger: "Prea puţini sînt vrednici de a fi contrazişi", precum şi "Cine se auto-comentează coboară sub propriul său nivel".

În schimb, m-am grăbit, încă de la începuturile carierei publicistice, să-i iau în mod consecvent apărarea acestui Ernst Junger pururi agresat. Un poet bărbos (bănăţean ca şi mine, azi admirabil militant creştin-democrat) se supărase prin 1964 pentru că scrisesem un mărunt foileton favorabil marelui scriitor. Ecou al complicatelor adversităţi s-au făcut şi alţii: Eugen Simion (în Franţa fiind) se necăjea că acest Junger vorbeşte calm despre experienţele sale cu droguri, iar recent o notiţă anonimă din *România literară* relua aprobator un act de grosolană insultă întîmplat în Spania.

În realitate, Junger, în pofida unei tinereţi zvăpăiate cu aventuri militare şi ideologice de tot felul, a fost unul dintre cei mai consecvenţi antinazişti ai deceniului patru. El a interzis publicarea lucrărilor sale în organele oficiale ale hitleriştilor ajunşi la putere, a refuzat cea mai măruntă formă de colaborare cu ei (nemite postul de şef al "Uniunii scriitorilor" care i se oferise!), a scris probabil singurul roman dizident al vremii ("Falezele de marmură" – interzis şi înfierat în presa oficială), a fost ameninţat cu asasinarea, a distribuit scrieri tip "samizdat", şi-a văzut fiul arestat şi trimis la moarte, a fost eliminat din rîndurile armatei etc. O constantă prietenie admirativă i-au purtat-o oameni ca François Mitterrand, Felipe Gonzalez, Alfred Andersch, Rolf Hochhuth şi încă atîţia cărora li se poate nega orice, dar nu angajarea la stînga! Mai tipic e faptul următor: de îndată ce tinerii scriitori din fostul RDG au avut libertatea de a se manifesta şi-au exprimat fără înconjur (spre stupoarea conformiştilor vest-germani) admiraţia şi solidaritatea pentru gînditorul centenar, unul dintre puţinii adevăraţi înţelepţi ai secolului nostru.

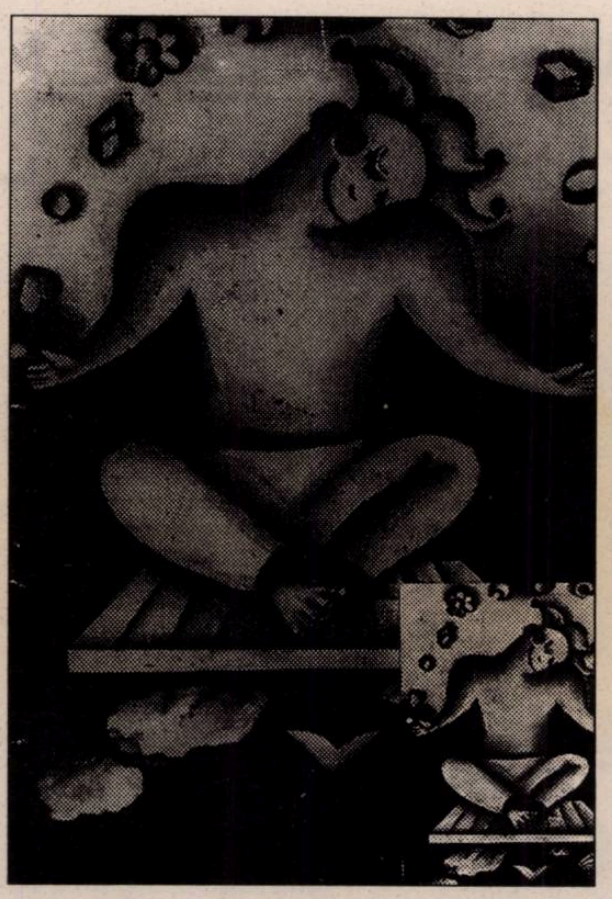

Cu anume haz am urmărit văicărelile şi bosumflările opiniei româneşti împotriva lui Mario Vargas Llosa. Care să fi fost motivul supărării? În *El País*, peruvianul se arăta stingherit de manifestările mai ostentative, mai emfatice, ale nou redescoperitei religiozităţi ortodoxe: dar aproape orice occidental reacţionează la fel. Face dînsul apoi o comparaţie originală, foarte revelatoare, între Joaquin Balaguer şi Ion Iliescu. Nu-şi ascunde jena în faţa ostilităţii intelectualilor împotriva unora dintre minoritarii din România – are perfectă dreptate! Atunci care să fie motivul enervării cititorilor? Poate un anume aer de suficienţă şi de superioritate care ţine de personalitatea lui Vargas Llosa (cu mulţi ani în urmă am petrecut întîmplător o seară cu el şi cu soţia lui şi am avut şi eu această impresie). Mă rog, e poate un defect de caracter (nu dintre cele mai grave, totuşi!). Dar de acolo pînă la a-ţi exprima neocolit preferinţa ideologică pentru sicofantul castrist Garcia Marquez, complice josnic al crimelor bolşevice (aşa cum procedează un foiletonist din *România literară*) distanţa e uluitoare! Poate spune ea ceva, această distanţă: ceva despre alergia opiniei în faţa oricărei critici liberale. Numai că, vai!, tocmai astfel de reacţii ne explică la rîndul lor şi de ce atît de frecvent "imaginea românească" se pomeneşte rezumată (ne)drept "naţionalism radical incurabil şi simplist".

Am mulţumit din nou lui Dumnezeu pentru prezenţa în viaţa publică românească a lui Nicolae Manolescu, om de onoare şi de echilibrată inteligenţă, care, faţă de acelaşi caz, răspundea cu acea normalitate lucidă care îl caracterizează în tot ce face.

Altă polemică: între Gabriel Andreescu şi Octavian Paler, amîndoi oameni pe deplin stimabili şi inteligenţi. Nu poţi să nu vezi în ea un simpton limpede al slăbiciunii opoziţiei şi un semnal clar al înfrîngerii acesteia în viitoarele alegeri. Căci în adevăr, mult mai multe sînt lucrurile care îi unesc pe aceşti doi oameni decît cele care îi despart; disputa, mai ales în climatul dat, pare, hai să zicem, cel puţin prematură, iar nuanţele dogmatice imputate reciproc amintesc de conflictele dintre grupuscule subterane anarho-stîngiste la finele secolului 19.

De partea cui dintre cei doi mă găsesc eu? Stau, reflectez, nu ajung la nici o concluzie, parcă fiecare are dreptate. Ştiu şi de ce am impresia asta: pentru mine adevărul e un cîmp semantic, cu tensiunile şi dinamicile sale interioare, cu multitudinile sale de relief, iar nu o "linie", nici un set de propoziţii.

Şi atunci pînă la urmă, în acest peisaj accidentat şi plin de polemici, eu unde mă pot plasa? Cu cine mă simt înrudit? Chiar nu am pe nimeni? Dimpotrivă, destul de mulţi, cînd mă gîndesc mai bine. Unii dintre ei sînt evidenţi, să zicem de pildă Ştefan Aug. Doinaş, sau Mihai Şora, dar asta n-ar fi de mirare, căci ei se numără printre acei oameni (adevărat substitut de universitate prin anii '50 şi '60!) care m-au influenţat şi mi-au servit drept sprijin în creştere. Cu un Cezar Baltag, un Mihai Zamfir, un Mircea Martin (foşti colegi în universitate) găsesc afinităţi, măcar vag, şi de la distanţă. Cu Andrei Pleşu am descoperit, treptat şi cam surprins, că mă potrivesc în destule vederi practice, chiar atunci cînd punctele ideologice de pornire sînt depărtate. Acelaşi lucru l-aş putea spune despre raţionalistul, tolerantul, eficientul Andrei Marga.

Alte cazuri ar fi fost mai greu de prezis: iată-l pe Sorin Antohi cu care m-am împrietenit aproape din întîmplare, dar cu ale cărui adînci şi subtile analize mă găsesc în acord aproape deplin. Tot aşa cu Mircea Mihăieş: dar şi acolo era ceva în comun, un cadru geografic anume. Critici talentaţi din generaţiile mai tinere, precum Monica Spiridon, Dan C. Mihăilescu, Ioana Pârvulescu, spun lucruri pe care bucuros le-aş spune şi eu, dacă le-aş putea zice aşa de bine ca ei.

Şi mai mare mi-a fost însă surpriza urmărind articolele lui Patapievici (mai non-kierkegaardian decît acest tînăr greu de închipuit cineva!) din *22*: iată aici un om tînăr despre care nu auzisem şi care probabil nu auzise de mine, iată aici pe cineva de vîrstă net diferită, de formaţie net diferită, de experienţă de viaţă net diferită, la ale cărui vederi, constatam eu, aş putea subscrie aproape totdeauna. Îţi vine să crezi că totuşi o fi fiind ceva cu acest mitic "fond originar".

Au ceva în comun aceşti oameni cu care am ceva în comun? Pentru cineva ca Doinaş lucrurile stau într-un fel mai "simplu": idiomul poeziei îţi îngăduie (îţi impune!) să spui anume lucruri în complexităţi şi aluzii pe care prozaicele noastre fraze ni le interzic. Să încercăm totuşi: parcă îmi vine să găsesc (în clipele mele de speranţă!), la mulţi dintre cei de mai sus, anume învecinări (la capitolul istorie politică şi ideologică românească) cu junimiştii, cu echilibrul acelora între cosmopolit şi tradiţional, între solitar şi solidar, cu înţelegerea lor că atît memoria cît şi înnoirea îşi au rosturile şi drepturile lor, cu toleranţa lor faţă de minorităţile de tot felul, cu accentul lor pe "omul de caracter" şi pe seriozitatea muncii constructive, cu preferinţa lor faţă de descentralizarea politică, cu plăcerea lor pentru cultură şi autenticitate, cu pasul lor politicos, cumpătat, pe căile de mijloc ale naturii politice. Sau să fie vorba de o simplă impresie, în care proiectez propriile mele preferinţe asupra altora?

Virgil NEMOIANU

Bethesda, ianuarie 1996

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Cultura de masă**
- **Democraţie şi opoziţie**
- **Cazul Antonescu**
- **Posturile private de televiziune**
- **Duşmani, adversari, complici**

„Era mai bine înainte”...

Vocile nostalgice au apărut neașteptat de repede. La nici doi ani după dispariția lui Ceaușescu, unora le era deja dor de o stare de lucruri, care nu s-a putut curma decît cu sînge. “Era mai bine înainte”, se grăbesc să spună - și azi - oameni care “înainte” nu spuneau că e bine decît dacă li se ordona, resemnîndu-se să spună că e rău doar după ce acopereau telefonul cu perna. “Era mai bine înainte”... Faptul însuși că putem gîndi asta arată cît sîntem de puțin pregătiți pentru aerul tare al normalizării. Ne e dor de aburul sulfuros al disciplinei de partid, de cele două ore de televiziune omagială, de ordinea polițienească, care nu amnistia decît criminali de drept comun, de “Scînteia”, de stadioane în care oamenii scriau lozinci cu trupurile lor, de aplauzele comandate, de sistematizările care ne împuținau trecutul, de ogoarele pe care făceau agricultură copiii noștri. Ne e dor de delirul acela în care copiii trebuiau să devină țărani, țăranii - proletari, proletarii - activiști, activiștii - intelectuali, pentru ca intelectualii, la rîndul lor, să închidă cercul, devenind copii, tutelați ideologic, “tolerați” ca pitorești (sub jurămîntul cumințeniei), cînd nu erau convinși să intoxice lumea cu imnuri despre fericire.

Cum e cu putință o astfel de anamorfoză, o asemenea schimonosire a memoriei? Căci am ajuns să spunem nu doar că brînza era mai ieftină (deși pentru a o avea o plăteam, la negru, la preț de speculă, dar că era plin de brînză, că se găseau de toate, peste tot, de la chiloți pînă la cartofi). Cum e cu putință? Firește, nu mă pot abandona, acum, unor analize îndelungi și subtile; inventariez, în fugă, doar trei explicații posibile:

1. *Prostia.* Sfînta prostie - “prostia omenească” pentru care lucrul cunoscut, chiar dacă rău, e mai confortabil decît aventura de a reîncepe. Prostia omenească pentru care “obișnuința”, oricît de sordidă, e ozon pur, în vreme ce noutatea e asfixiantă. Prostia omenească care preferă să fie dirijată, decît să aibă răspunderi riscante. Prostia omenească dispusă să trăiască în cultul salamului, chiar dacă asta se plătește cu pierderea identității. Prostia omenească, în sfîrșit, care se miră, zoologic, că trecerea din infern în purgatoriu nu se obține printr-o scamatorie de-o clipă.

2. *Reaua credință.* Pofta dezmățată de a aduna capital politic, măsluind faptele și conștiințele, pofta de a recupera privilegii pierdute, cinismul de a-l găsi mai vinovat pe cel care nu reușește să repare, decît pe cel care a stricat.

3. *Demonul nostalgiei.* Instinctul general uman de a recupera trecutul, orice trecut, ca pe o valoare tezaurizabilă. Răul devine, în amintire, vag euforizant. Dramatic cîtă vreme e actual, el devine, pentru memorie, epic și liric. Spitalizații își povestesc, cu un fel de tandrețe masochistă, spitalizarea, soldații în termen cei mai nevrotici își povestesc, cu delicii armata, pușcăriașii vorbesc de pușcărie ca de o culminație a performanței lor existențiale. În sfîrșit, “a fi făcut războiul” e, pentru veterani, după decenii, o zonă de roz tineresc, o mîngîiere prepostumă. *A suferi* e un coșmar, dar a fi suferit e un capital de duioșie... Pînă la un punct, evoluția aceasta e sănătoasă. Ea face trecutul suportabil, închide rănile. Dar dacă efectul e monumentalizarea trecutului, legitimarea lui, sîntem în plină derivă...

Vreau să spun, prin aceasta, că astăzi totul e în regulă? Nu. Dar asta nu înseamnă că, aflați în convalescență, trebuie să jinduim după boală și că, printr-un abuz al nerăbdării, avem dreptul să parcurgem, cu o viteză irațională, intervalul dintre speranță și dezamăgire. Acum, lumea românească e plină de *rele*. Dar înainte era o lume a *Răului*. Iar Răul e viclean: viclenia lui esențială e să te convingă că moartea e o formă de ordine, că somnul e o garanție de securitate, că orizontala oferă stabilități pe care verticalitatea nici nu le visează. A spune, acum, că “era mai bine înainte”, e a prefera unitatea de monolit a Răului, relelor multiplicate cu care ne confruntăm. Înseamnă a te ticăloși. Și tocmai acesta e lucrul cel mai întristător. Căci sub imperiul Răului, găseam cu toții argumente ale solidarității, ale efortului gratuit, ale speranței... În vreme ce acum, sîntem divizați, “ideologizați”, sceptici, îndîrjiți, infectați de un virus războinic. Că nu era mai bine înainte sînt sigur. Dar mă întreb uneori dacă noi, fiecare în parte și toți laolaltă, nu eram mai buni decît sîntem acum.

Andrei PLEȘU

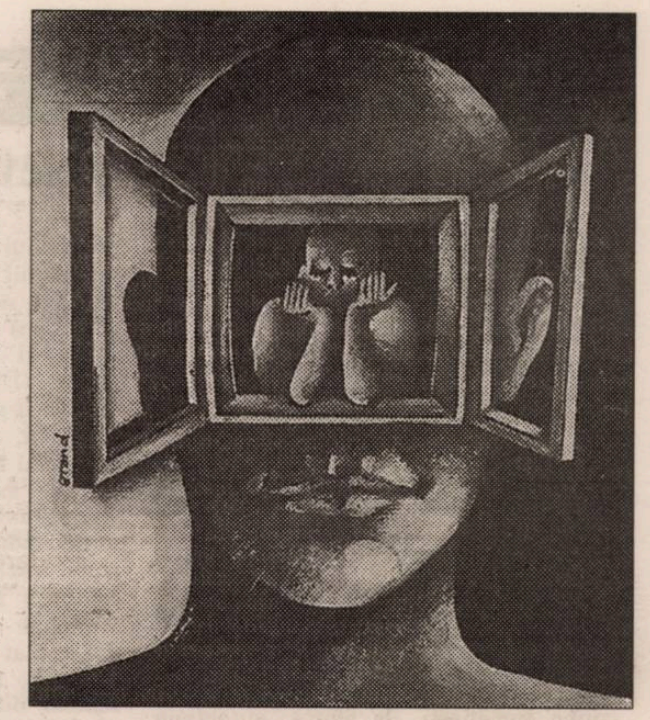

Acest număr este ilustrat cu desene de Adriana Grand

Ce (ne) spune stenograma

1. Contextul

Însoțită de o motivație pe cît de stîngace pe atît de inconsistentă, a fost dată publicității stenograma ședinței CFSN din 27 decembrie 1989. Unele ziare au publicat-o, altele nu. Dintre cele care au tipărit-o, unele nu au precizat de unde și cum au obținut-o. Acesta este, de pildă, cazul ziarului guvernamental “Vocea României”. Publicarea stenogramei a fost anunțată pe pagina întîi, cu supratitlul “Fabulațiile despre revoluție respinse cu documente”, ca și cum cotidianul guvernului ar fi deținut exclusivitatea. Neglijență, diletantism, vanitate puerilă? Indiferent ce va fi fost, cititorul eventual nu putea să nu rămînă convins că, iată, “Vocea României” a descoperit - ori posedă în arhivele sale - unul dintre cele mai importante documente ale schimbării de regim din decembrie ‘89. Fiindcă stenograma era prefațată de o scurtă notă nesemnată, deci în chip logic de atribuit redacției, unde se și spunea “dăm publicității stenograma” etc., etc. Oare cine se află dincolo de acest “dăm”? O persoană? Un grup? O instituție? Cum ziarul nu făcea nici o precizare, ar fi fost ușor de crezut că “Vocea României” va fi ajuns, nu se știe cînd și cum, în posesia documentului - și că a considerat nimerit să-l publice acum.

În realitate, așa cum au anunțat alte două cotidiane, care au publicat și ele stenograma, în aceeași zi (6 februarie), documentul provine de la Președinția României. Nota introductivă, la fel. Aceste două ziare, “Evenimentul zilei” și “Cronica Română”, precizează (obligație profesională normală) că stenograma și succinta motivație a publicării au fost transmise “tuturor mijloacelor de informare în masă”. Prompt ca de obicei, Ion Cristoiu chiar și-a dedicat editorialul acestei inițiative prezidențiale, iar “Cronica Română” a făcut din anunțarea publicării stenogramei un prilej de a deplînge contestarea și discreditarea celor petrecute în decembrie ‘89.

Nu se știe de ce stenograma a fost publicată doar de cele trei cotidiane. Nu era, bineînțeles, obligatoriu să apară peste tot, dar, dată fiind importanța documentului, gazetele în care “dosarul revoluției” este o aprinsă temă perenă aveau - profesional, din stimă față de cititorii lor - datoria de a anunța primirea stenogramei și chiar de a o rezuma (cel puțin), comentariile, reacțiile și analizele eventuale neputîndu-se face în absența textului, fie el și pe scurt prezentat. Profesional jurnalistic, nu este tocmai corect să publici doar comentarii despre un document, fără măcar să rezumi documentul însuși. Acesta era - am uitat, s-a uitat?! - un procedeu folosit pe larg în presa comunistă. Nu se spunea despre ce e vorba, ce s-a întîmplat, dar se reacționa. De obicei vehement: se “înfiera”. Cititorului nu i se dădea posibilitatea să fie în cunoștință de cauză, să gîndească el, cu capul lui; nu, i se servea o opinie, o apreciere, o judecată, pe care el trebuia neapărat să și-o însușească. Va fi fiind presa românească liberă și independentă, dar confuzia dintre jurnalism și propagandă nu a dispărut. O confuzie impusă și resimțită ca atare pe vremuri, astăzi practicată de bunăvoie și chiar socotită o formă a libertății de expresie, probabil.

Să trecem, însă.

“Două chestiuni”, cu o expresie livrescă, există aici: de ce se publică stenograma acum și ce (ne) spune ea. Nu știu să răspund celei dintîi; dar motivația oficială a punerii acestui document în circulație publică mi se pare neconvingătoare și inabilă. “Fabulațiile” despre ceea ce s-a întîmplat în decembrie ‘89, cărora stenograma ar încerca să le pună capăt, nu sînt deloc recente. Toate, absolut toate contestațiile și acuzațiile aflate acum în circulație datează de aproape șase ani, cînd erau la fel de aprige și vizau aceleași ținte: legitimitatea primei instituții de putere de după răsturnarea regimului ceaușist și legitimitatea prezenței lui Ion Iliescu în fruntea ei. Cum însă, deși trecută prin metamorfoze succesive, structura de putere schițată atunci s-a menținut, iar primul său lider se află în continuare la conducerea României, era și este inevitabil ca interesele politice (ori, mai exact spus, politicianiste) să prevaleze asupra celor așazicînd istorice. Și mi-e teamă (să mă ierte Octavian Paler că-i preiau una dintre formulele preferate), că de fapt nimeni nu dorește să afle, cum se spune, “adevărul despre revoluție”. Că de fapt fiecare dintre combatanți vrea doar să-și înfunde adversarul. Atît și numai atît. Dar cu ferocitate.

De ce ne-am mira, în fond? În Polonia, prim-ministrul Oleksy (excomunist) a fost constrîns să demisioneze după ce agenți ai serviciilor secrete democratic renovate de fostul președinte Lech Walesa ar fi descoperit că el fusese în legătură cu agenți KGB. Unul dintre cei patru agenți care au contribuit la constituirea “dosarului Oleksy” se numește Marian Zacharski și nu este deloc o figură nouă a poliției secrete (democratice) poloneze: în 1981 a fost condamnat în Statele Unite la închisoare pe viață, fiindcă furase secretele rachetei anti-rachetă Patriot. Nu pentru Polonia, ci pentru Moscova. În 1985, americanii l-au eliberat, schimbîndu-l cu un agent al lor arestat în URSS. Azi, iată, acest Zacharski descoperă probe ale colaborării prim-ministrului cu agenți KGB... Dar nu e numai atît. Un altul dintre cei patru agenți care au lucrat la “dosarul Oleksy” se numește Wiktor Fonfara și a fost făcut general de Walesa, pentru - probabil - meritele lui democratice. Nu este nici el un necunoscut, o achiziție nouă a serviciilor poloneze, o creație a securității democratice. Doi foști disidenți - Jacek Kuron (zece ani de închisoare) și Karol Modzelewski (nouă ani de închisoare) - au recunoscut, în generalul înaintat de Walesa, pe unul dintre cei mai brutali ofițeri ai vechii securități poloneze. Era, pe vremea aceea, doar căpitan... Democrația l-a făcut general și chiar l-a promovat etic, el fiind acum unul dintre principalii acuzatori ai vinovatelor legături dintre fostul premier și KGB. Să nu te apuce amețeala?! Față de acest delir politico-polițist, ce se întîmplă la București este un joc de copii.

(va urma)

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Televiziunile române (unite). Faţă-profil (III)

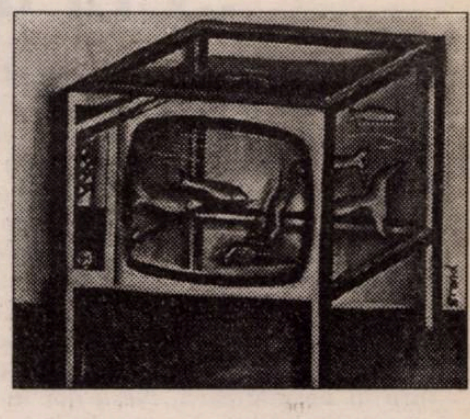

Să încercăm să punem punct. În cadrul emisiunii de la Radio Total, care a constituit prilejul suitei de articole din ultimele săptămîni, a existat o telespectatoare care ne-a adus, pe mine şi pe realizatoarea emisiunii cu pricina, cu picioarele pe pămînt, la realitate, reamintindu-ne că marea majoritate (nu-mi place termenul, dar îl prefer, tehnic, aceluia de masă) a consumatorilor de televiziune din România 1. nu sînt legaţi la o reţea prin cablu şi 2. nu posedă televizoare color, ci alb-negru. Situaţia aceasta prezintă masivitate în provincie şi în mediul rural, dar continuă să fie, probabil, majoritară şi în Capitală. Dacă a existat, în opinia mea, un mare păcat (de departe nu singurul!) al rubricii de faţă, al atitudinii şi situării celui care o susţine faţă de fenomenul televizual din România, tocmai acesta a fost: uitarea situaţiei majoritare, masive. Cuprins de euforia înmulţirii posturilor de televiziune româneşti, de oferta, autohtonă dar şi străină, aflată în plină explozie, în plină expansiune, am uitat că cei mai mulţi dintre români *nu au televizoare color*, că *nu sînt conectaţi la o reţea prin cablu* şi că, de multe ori, locuiesc în zone unde nu răzbate nici măcar programul doi al Televiziunii Române, care, cînd se transmit, de pildă, emisiunile domnilor Iosif Sava, Vartan Arachelian sau chiar Cătălin Ţîrlea, sau joia, la "Cinematograful de artă" etc., concurează serios înţepenitul program unu, "naţionalul", "gazeta de perete": postul cu cea mai mare audienţă, dar şi cel mai ne-subtil politizat, cel mai arierat (din punct de vedere profesional, dar şi ideatic, ideologic dacă vreţi, intelectual etc.) - cel mai "reacţionar".

Ce văd cei care nu pot vedea decît programul 1 al Televiziunii Române? Tot ce e mai rău (o spun deschis) din ceea ce există în clipa aceasta, în România, în domeniul televiziunii. O televiziune care, precum rumegătoarele, are o memorie, un "foios" de care nu vrea (nu este lăsată?) să scape, ceea ce o face să aibă dese accese de recădere în trecut, o televiziune care nu există, parcă, decît ca manifestare, în plin prezent, a anacronismului pur. Să ne închipuim, o clipă, cum e să nu ai acces *decît* la programul 1 al TVR! Să fii rămas cam în stadiul '90-'92! Cînd în jur... Vom vedea ce se întîmplă în jur, şi *cît*, şi mai ales *dacă* pierd ceva cei care nu pot vedea şi celelalte posturi de televiziune... (Discuţia e lungă, acum nu voi face decît s-o schiţez, cu promisiunea de a reveni, cît de curînd, cu un întreg număr al **Dilemei** dedicat televiziunilor.)

Cum am mai spus şi în alte rînduri, Televiziunii Române apariţia concurenţei, adică a altor posturi de televiziune (exclusiv private), nu i-a spus şi continuă să nu-i spună nimic. Şi-a schimbat - modernizat - cîteva generice, a încercat să copieze, stîngaci, cîteva emisiuni, şi cam atît. Perseverînd, în schimb, diabolic, de pildă în recrutarea de personal anti-telegenic. Să fiu bine înţeles: nu am nimic cu persoanele reale, nu despre ele este vorba aici, ci despre faptul că ele nu au ce căuta pe un ecran de televiziune, unde criteriile estetice specifice ar trebui să prevaleze. Dar se pare că, la TVR, nu criteriile specifice sînt prevalente...

Oferind *informaţii* îngheţate, încremenite, intens politicoase - pînă la obedienţă cînd nu sînt plictisitoare (umplere a spaţiului de emisie) sau direct mincinoase, îmbiindu-şi consumatorii cu programe de *divertisment* în care umbrele trecutului, ale "vechiului stil" te fac cel mult să ricanezi, dar aproape niciodată să rîzi, să te destinzi, serviciul public de televiziune îşi ocoleşte cu masivitate de elefant pătruns într-un magazin de porţelanuri menirea pentru care ar trebui mai presus de orice să existe: *educaţia*. El continuă să fie ţinut în *subdezvoltare*, într-un fel de "lume a treia" a televiziunii, şi în *ilegalitate* tocmai pentru că nu este concurat serios decît, poate, în Capitală şi în marile oraşe ale ţării, continuînd să constituie, mai presus de orice, un *releu* politico-propagandistic, bun de activat în momente "încărcate". Paradoxal, concurenţa a făcut ca TVR să rămînă nesupravegheată: sătui, cînd nu de-a dreptul scîrbiţi, aceia dintre noi care pot comută pe alt canal. Pluralitatea, iată, este bună în sine, dar nu şi în România, unde a fost imediat pervertită...

Se mai pune problema perceperii automate (prelevării, deci) a ceea ce cu toţii numim "abonament". Am aflat că nu este, de fapt, vorba de un *abonament* obligatoriu la TVR - o aberaţie -, ci de "*taxa* pentru dreptul de a deţine aparat de recepţie" – o aberaţie şi mai mare, absolută de-a dreptul. Şi, desigur, o imoralitate publică flagrantă, stabilită abuziv nu printr-un text de *lege*, ci printr-o *hotărîre guvernamentală*, adică prin *decret*, prin *dictat*. La aşa ceva nu se poate răspunde decît: STOP! E şi imoral, şi ilegal. Aşa cum nu se poate percepe impozit pe maşina de spălat, nu e drept să se perceapă impozit nici (cu atît mai mult!) pe televizor, pe – culmea! – un "drept": al accesului liber la informaţie, garantat constituţional.

Ce alternativă oferă, însă, posturile particulare? Prin ce şi cît diferă ele de televiziunea "naţională"? Prin *informaţie* (mai completă, mai expresivă – ca text şi imagini –, mai rapidă) şi prin *divertisment*. Ele sînt, astfel, mai *educative* (potenţial) decît TVR. Acesta este alt paradox: televiziunile particulare sînt prinse între două modele, între două repere, unul "pozitiv", celălalt "negativ", care le bîntuie deopotrivă. Aşa cum observa Carmen Bendovsky, fiecare nou post privat de televiziune se visează o... TVR, *aşa cum ar trebui aceasta să fie!* Şi, în acelaşi timp, nu face decît să *importe*, să se *sincronizeze* pasiv, formal şi conţinutistic. Fiind, toate, "un fel" de TVR, posturile private, persecutate de obsesia *gigantismului*, reprezintă şi în acelaşi timp *nu* reprezintă o *adevărată* alternativă la TVR. Ele vor trebui să se rupă complet de modelul negativ al TVR, dar mă tem că nu o vor putea face decît în momentul cînd aceasta din urmă îşi va schimba/clarifica propriul statut (sau, de fapt, cînd va dobîndi în sfîrşit unul, cînd va deveni ceea ce trebuie să fie). În România, posturile de televiziune s-au înmulţit, dar noutatea lor, pînă una alta, e una pur factuală, pur numerică. *Mimetismul* face regula. În "peisajul" televizual românesc nu se poate încă vorbi de *stiluri diferite*, de *diferenţiere stilistică*. Şi nici nu se va putea vorbi cîtă vreme *stafia* Televiziunii Române (care, ca orice stafie, nu e nici moartă, nici vie) va continua să bîntuie respectivul "peisaj", incitînd, cum spuneam, la hipertrofiere, la dorinţa de a monopoliza cu orice preţ...

Dar poate că *stilurile*, în televiziunea română, nu vor apărea decît atunci cînd posturile individuale, încetînd să mai fie, aşa cum sînt, în cea mai mare proporţie, în clipa de faţă, simple *staţii de transmisie*, vor începe să aibă şi *producţie proprie*. Dar pînă atunci mai e...

Iată de ce am scris în titlu *televiziunile române (unite)*: pentru că toate, în proporţii variabile dar indubitabile, sînt nişte "Televiziuni Române", fiind, astfel, oricît de separate şi de individualizate, "unite". De două ori unite, prin două înrîuriri (acţionînd diferit) stilistice: cea autohtonă ("stilul naţional" de televiziune) şi cea internaţională (din ce în ce mai uniformizată).

Aceasta este, în mare, imaginea mea despre stadiul actual al televiziunii în România. Are cineva altă părere?

Bogdan GHIU

Economie

„Omul mic" în politica mare

De la copilul care îşi cumpără bomboane şi i se reţine TVA-ul prin care se echilibrează bugetul statului şi gospodina ce face tîrguieli pentru masa zilnică a familiei, pînă la cei ce cumpără automobile, frigidere, televizoare – "omul mic" devine partener în înfăptuirea politicii economice. După cel de-al doilea război mondial, succese economice au fost obţinute numai în acele ţări în care guvernele au depăşit secretomania. Şi au făcut din transparenţă un canal de comunicare eficientă cu patronatele, cu managerii şi îndeosebi cu consumatorii. Fără un astfel de canal, libera iniţiativă este ficţiune.

Doctrinarii elitişti ai democraţiei economice spun că *transparenţa* nu-i decît un mit. Şi argumentează: în lumea de astăzi, cu pieţe superspecializate şi internaţionalizate, cu patronate dispersate din cauza împărţirii acţiunilor, ce merg tot mai mult pe mîna unor manageri competitivi, cercul deciziei îşi restrînge aria. În sfera microeconomiei, desigur. Cît priveşte sistemele macroeconomice, aici lucrurile sînt şi mai complicate. Motiv ce împinge demonstraţia către ideea că alegătorii n-au de ce să se lege la cap cu problemele guvernelor constituite de partidele cărora le-au dat votul. Deoarece ei nu pot influenţa nici cursurile de schimb, nici ratele dobînzilor, nici inflaţia. Pentru că nici nu le înţeleg mecanismele şi nici nu au cunoştinţele necesare pentru a găsi soluţiile cele mai bune.

Este o încercare de a revitaliza o teză ceva mai veche, a lui Walter Lippman, celebru ziarist american, care considera zona de activitate a guvernului un spaţiu închis, ce trebuie să fie de multe ori chiar ascuns privirii publicului. Mai poate fi însă actuală o astfel de teză într-o vreme în care a revenit în prim-plan judecata lui Ludwig Erhard, părintele doctrinei "bunăstare pentru toţi", care a văzut cel dintîi că "în jurul consumatorului gravitează întreaga economie"? Devine tot mai limpede că Măria-Sa Consumatorul, regele recunoscut al pieţei, multiplicat la scara unei întregi societăţi, nu poate fi redus la rolul de simplu "punct fix", în jurul căruia se învîrte economia. Fără însă ca el să înţeleagă şi fără să poată influenţa acest univers (activitatea economică), ce i se subordonează. Aşa ceva nu mai este pe deplin posibil nici în ţările subdezvoltate, în care economia continuă să fie dominată de producători. Pentru că, în ultimă instanţă, chiar şi în aceste ţări consumul determină producţia. Cu atît mai puţin devine posibilă subordonarea consumatorului de către producător într-o economie dezvoltată. Fără îndoială că producătorul poate influenţa cererea. El rămîne totuşi dependent de cerere (de cererea solvabilă, acoperită cu bani) prin tot ceea ce reprezintă oferta lui: structură, cantitate, calitate. Mai departe, de acest raport *cerere-ofertă* depind stabilitatea monedei, balanţele comerciale şi de plăţi, nivelul inflaţiei – probleme ce dau dureri de cap guvernelor.

Transparenţă... Accesibilitate... Participare... Cuvinte ce definesc canale de comunicare în istoria trăită. Între individ şi mase. Între mase şi instituţiile politice. Între individ, mase, instituţiile politice şi puterile (separate?!) în stat.

Filozofiile care au mizat pe individ au eşuat. Aceeaşi soartă au avut-o şi filozofiile care au mizat pe colectivism. Spre ce ne îndreptăm? Ce modele ni se potrivesc? Nu putem să ignorăm faptul că trăim pe o planetă cu hărţi ce nu sînt colorate fie în alb, fie în negru. Culorile se amestecă. Economia de piaţă (modelul global de succes în lumea de astăzi, prin forţa lui de a propulsa bunăstare prin eficienţă) n-a reuşit nici ea să-l scape pe om (la singular) de forţele oarbe, ce-l pot strivi: războaie economice, necinstea devenită industrie, concurenţa neloială, corupţia. Pretutindeni, în această lume zbuciumată, din America pînă în Japonia şi mai departe pînă în Europa şi Africa, individul este *neliniştit*. Cum *neliniştit* este şi OMUL la plural: masele, populaţiile, omenirea. Din multiple cauze: nesiguranţa locului de muncă, deprecieri monetare, chirii ce se scumpesc, preţuri ce cresc. Ca să ne limităm doar la realităţi ce-şi au izvoarele în viaţa economică.

Raymond Aron, într-un studiu despre *democraţie* şi *totalitarism*, scria că în vremurile moderne nu se poate înfăptui o guvernare de către popor. Ci numai o guvernare pentru popor. Desigur, în condiţiile istorice reale: pentru că *popor* înseamnă o colectivitate în care indivizii nu sînt egali nici sub aspect biologic, nici din punct de vedere intelectual şi nici în viaţa economică. Le rămîne însă (în statul de drept) dreptul de a fi egali în faţa legilor. Şi în faţa şanselor. Plus dreptul la acele canale de comunicare specifice democraţiei reale: transparenţa, accesibilitatea, participarea. Canale prin care instituţiile politicii în stil mare comunică deschis cu "omul mic". Nu numai pentru a-l scăpa (atît cît este posibil) de nelinişti. Ci şi (mai cu seamă) pentru a şi-l face aliat.

Adrian VASILESCU

Ce-i greu azi, peste un an ar fi imposibil

Încheierea procesului de privatizare pune pe jar guvernul, tot aşa cum semnarea tratatului bilateral româno-ungar tulbură campania electorală a preşedinţiei şi cum aprobarea pachetului de legi necesare alegerilor dă de furcă formaţiunii majoritare. Tot ce se putea face în plan politic şi nu s-a făcut la timp devine acum eşec periculos: fără privatizare şi fără normalizarea relaţiilor cu vecinii şansele integrării euro-antlantice sînt pentru România aproape nule, iar dacă în următoarele luni se pierde încă o dată startul putem spune că pentru noi comunismul a căzut în zadar. Timp de trei ani, coaliţia majoritară s-a ocupat cu amînările şi cu discreditarea opoziţiei parlamentare. Obstacolele psihologice impuse chiar din interiorul taberei proguvernamentale au făcut din privatizare un slogan în care cetăţeanul nu vrea să creadă, şi din concesiile faţă de minorităţi o sperietoare cu care extremiştii politici ies la atac. Acum, în debutul campaniei electorale, majoritarii nu se sfiesc să folosească toate metodele pentru a recupera o parte din timpul pierdut: echipe guvernamentale şi ajutoarele lor locale umblă din primărie în primărie ori din casă în casă pentru subscrierea cupoanelor, ministrul de externe şi cel al apărării "ţin spatele " preşedinţiei în tentativa oficială de reconciliere cu Budapesta, liderii celor două Camere transpiră zdravăn pentru ca ritmul dezbaterilor parlamentare să nu slăbească o clipă şi proiectele inscrise pe ordinea de zi să devină legi în şedinţe record. Reprezentanţii puterii par să fi descoperit în al doisprezecelea ceas că trebuie să obţină singuri, repede şi cu orice preţ ceea ce au refuzat să dorească la momentul oportun, pentru a nu zgîndări orgoliile ori agresivitatea foştilor aliaţi. În politică, valorificarea momentului oportun e mult mai patriotică şi mai importantă decît toate declaraţiile pompoase pe tema interesului naţional. Comportîndu-se ani în şir de parcă legislatura lor ar fi fost veşnică, aleşii de acum patru ani au pierdut momentul oportun atît pentru ţară cît şi pentru partidul cîştigător: sistemul alianţelor cu vecinii şi al aderării la noile structuri e încă în aer, deşi contextul social-istoric ne-a fost favorabil, neîncrederea în reformă şi în economia de piaţă atinge cote şocante, deşi în 1989 tot românul şi-ar fi dorit dreptul de proprietate privată. Integrarea nu se poate însă realiza cu o infrastructură de tip centralist, iar voinţa politico-diplomatică exprimată la întîlnirile cu delegaţii occidentali e de-a dreptul neputincioasă la nivelul acţiunii parlamentare.

Mizînd pe decalajul economic dintre Budapesta şi Bucureşti, diplomaţia ungară încearcă să dea impresia că ea doreşte încheierea tratatului urmîndu-şi însă cu strictеţe programul strategic prin care i se opune. La rîndul său, diplomaţia română e obligată să apeleze la argumentul stării de insecuritate zonală care s-ar crea prin primirea eşelonată în pactul nord-atlantic al ţărilor din fostul bloc sovietic. Istvan Szent-Ivany, reprezentant al ministerului ungar de externe şi omologul său român Marcel Dinu au participat la seminarul intitulat Parteneriatul româno-ungar în integrarea euro-atlantică, manifestare organizată de Comitetul România Helsinki. Cu această ocazie, oaspetele pleda pentru formula unei păci concrete între cele două ţări, şi nu una care să existe doar în documente, lipsită fiind de valoare practică. Aşadar, tratatul e o chestiune de plan secundar, principalul e să renunţăm la actuala stare de război, a sugerat diplomatul budapestan. Szent-Ivany a avut totuşi grijă să menţioneze în discursul său sprijinul de care se bucură guvernul Ungariei din partea opiniei publice pentru definitivarea procesului de reconciliere. În prezenţa ambasadoarei Karen Fogg, şef al Delegaţiei Comisiei Europene în România, reprezentanţii Bucureştiului au replicat insistînd pe ideea securităţii dinamice în regiune şi pe necesitatea realizării parteneriatului istoric orientat spre viitor. Interesele comune româno-maghiare legate de integrarea euro-atlantică sînt din ce în ce mai presante, iar reluarea dialogului e un argument forte pentru ambele ţări în cadrul tratativelor politico-militare cu delegaţiile pactului nod-atlantic şi cu organismele europene. Ferenc Somogyi, secretar de stat în guvernul Horn, a sosit la Bucureşti în aceeaşi zi cu Richard Holbrooke, adjunctul secretarului Casei Albe pentru probleme europene. 24 de ore mai tîrziu, liderul UDMR Marko Bela a fost primit la Palatul Cotroceni de preşedintele Ion Iliescu. Autorităţile române încearcă să profite de faptul că Ungaria însăşi se află în faţa unor termene ce trebuie respectate. Spre deosebire de vecinii din vest, pe măsură ce trece timpul România are însă tot mai puţină libertate de mişcare: spaimele electorale, disfuncţionalităţile din Parlament şi adversitatea Federaţiei Ruse pot paraliza pentru încă o etapă bunele intenţii ale preşedinţiei. Lipsa de hotărîre sau de consens politic vor fi fără îndoială exploatate de diplomaţia ungară, pentru care bătălia electorală din România şi declaraţiile ei extremiste cad cum nu se poate mai bine. În anul alegerilor, reconcilierea istorică e tot atît de greu de înfăptuit ca şi privatizarea. Fără reconciliere şi fără privatizare, competiţia politică poate aluneca uşor în mlaştina nostalgiilor totalitare iar într-o legislatură nouă ambele obiective vor trebui reluate din punctul zero.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Suspecţii

Negociatorul american Richard Holbrooke a rezolvat incidentul printr-o rapidă navetă Belgrad-Sarajevo şi şi-a exprimat încrederea în evoluţia pozitivă a procesului de pace, în capacitatea dispozitivului elaborat la Dayton de a înlătura "obstacolele" de pe parcurs. De astă dată obstacolul a fost însă principial şi punea în evidenţă elementele contradictorii ale acordurilor.

Conform unui comunicat publicat luni 5 februarie, forţele guvernamentale bosniace au arestat 8 militari sîrbi sub acuzaţia că ar fi înfăptuit sau ar fi fost martori la crime de război. Printre cei 8 se numărau şi generalul Djordje Djukic şi colonelul Aleksa Krsmanovici. Ei au fost reţinuţi în timp ce se îndreptau neînarmaţi spre o reuniune cu comandanţii NATO, în cartierul sîrb Ilidza. Conducerea autoproclamatei Republici Srpska din Bosnia a anunţat că întrerupe orice fel de contacte atît cu autorităţile bosniace, cît şi cu comandanţii NATO, pînă la eliberarea tuturor militarilor reţinuţi. Principiul pedepsirii vinovaţilor dar şi cel al libertăţii de mişcare, ambele înscrise în acordurile de la Dayton, au intrat în coliziune. Comandanţii NATO au fost neplăcut surprinşi de iniţiativa bosniacă: un purtător de cuvînt declară că nu vede nici o utilitate în "deţinerea unui general. Pe de altă parte se dă undă verde vînătorii de vrăjitoare. E un semn rău. În aceste condiţii nu se poate menţine încrederea, şi oamenii de la Pale vor refuza să mai vină la Sarajevo". Trebuie menţionat că forţele NATO n-au nici mandatul, nici structurile necesare pentru a-i căuta şi aresta pe cei bănuiţi de a fi înfăptuit crime de război. Cei 1700 de poliţişti pe care ONU urma să-i trimită pentru a asigura ordinea în "zonele de transfer" întîrzie să-şi completeze efectivul, iar cei care sînt deja la faţa locului nu prea patrulează după apusul soarelui. În aceste condiţii, autorităţile bosniace au dorit să testeze disponibilitatea justiţiei internaţionale de a acţiona împotriva celor vinovaţi, indiferent de gradul şi de conexiunile lor. Un poliţist bosniac declara sub acoperirea anonimatului: "generalul Djukic deţine acte ale statului major de la Belgrad, prin care se poate dovedi că o mulţime dintre soldaţi aparţin de fapt unităţilor sîrbeşti". Nu se poate şti deocamdată dacă e aşa sau nu, dar arestarea sa a declanşat o reacţie extrem de categorică din partea generalului Mladic şi una mai puţin decisă din partea psihiatrului Karadzici, liderii republicii de la Pale. Ambii se află pe lista suspecţilor de crime de război, dar generalul se simte mai apărat de Miloşevici decît civilul Karadzici, şi fiecare îşi stabileşte propriul coeficient de colaborare cu forţele internaţionale, despre care încă o dată trebuie spus că s-au deplasat în Balcani pentru a impune/menţine pacea şi nu pentru a face dreptate.

Ca semn de bunăvoinţă şi indice al corectitudinii, guvernul bosniac a eliberat patru soldaţi dintre cei opt arestaţi înainte de sosirea lui Holbrooke. După sosirea lui, ceilalţi au fost predaţi cu acte în regulă unei escorte NATO, sub paza căreia au făcut drumul pînă într-o închisoare olandeză. De-acum înainte, arestările şi acuzările vor fi făcute doar de Tribunalul internaţional. Care n-are nici bani, nici oameni pentru a-şi pune de acord suspiciunile cu dovezile.

Domnul Holbrooke n-ar trebui să despacheteze, s-ar putea ca prezenţa lui în Balcani să fie necesară mai urgent decît crede. Încheierea de acorduri cu oameni suspectaţi de crime de război e o scamatorie, care nu prea se poate desfăşura în absenţa scamatorului.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Un jucător pentru fiecare

Îngheţul caloriferelor şi previziunile descurajante ale meteorologilor sînt - mai ales sîmbăta şi duminica - greu de contracarat prin declaraţii politice. Televizoarele se încing totuşi sub greutatea sloganelor pro şi contra, quadraţii tipografici duduie de ameninţări, clasa politică joacă tontoroiul pe cărbuni încinşi la seminarii, colocvii, întîlniri cu electoratul, şedinţe de importanţă istorică. Se apropie alegerile pe care Bill Clinton le doreşte libere şi corecte. "Cerinţă modestă" - scrie Tia Şerbănescu în **Cotidianul**, "întrucît alegerile se anunţă exagerat de libere. Căci la Primăria Capitalei joacă Ilie Năstase, iar una din porţile de sector va fi păzită de Necula Răducanu. La Piteşti s-a anunţat că însuşi Dobrin a îmbrăcat tricoul PDSR, urmînd să se decidă pentru primărie. Cum se vede, nici n-ar mai fi nevoie de urne, ci doar de un cronometru". Cine are bani mizează pe jucători, cine nu se dă cu intelectualii: "Din partea CDR va concura dl Victor Ciorbea, persoană cultivată, plantată cîndva în grădina sindicală de dl. Iliescu. Iubitorii sportului vor spune că pînă isprăveşte dl Ciorbea o frază, Ilie Năstase va fi ajuns deja la primărie". Antireformişti dar pragmatici, socialiştii lui Ilie Verdeţ au ieşit la fileu cu o moţiune prin care acuză "scăderea dramatică a nivelului de trai al populaţiei", dar au propus drept candidat la funcţia de primar general un miliardar. La Plenara Comitetului Municipal Bucureşti, "conducerea PSM a ţinut să sancţioneze conduita PDSR care cooptează în partid pentru alegerile locale actori şi sportivi în timp ce «ţara moare de foame»", după cum înregistrează Lucia Ivănescu în **Cronica română**. De pe poziţii adverse, **Evenimentul zilei** dă cuvîntul "împricinaţilor" Francisc Vaştag şi Leonard Doroftei, care nu se îndoiesc că "au intrat în PDSR pentru a ajuta sportul românesc". **Libertatea** atrage atenţia partidelor politice că "Hagi e pus pe lista de transferări a Barcelonei" (nu i-ar sta lui bine să strice jocul aristocraţilor tenismeni de la PDSR reprezentînd populist PAC-ul în lupta pentru fotoliul de primar general?!) şi-şi avertizează cititorii despre importanţa urechii muzicale în pregătirea scrutinului: "Vom avea, se pare, un an electoral **muzical**. Partidele de stînga preferă folclorul. Restul s-a orientat spre pop". Privind prin "lentila de contact" montată în pagina cinci a cotidianului **Ziua** (luni, 12 februarie), Dorina Băieşu descoperă detalii invizibile pentru ochelarii de rector ai liderului CDR: "Socialistul Erbaşu e în relaţii de afaceri foarte strînse cu Crin Halaicu, actualul primar al Capitalei, membru PNL şi CDR. Halaicu nu mai poate candida pentru că nu-l mai susţine Convenţia şi pentru că oricum nu l-ar alege nimeni. Dar aşa cum l-a ajutat el pe Erbaşu, dîndu-i autorizaţii de construcţii, aşa îl va ajuta şi Erbaşu pe el dacă va ieşi primar. Banii pe care Erbaşu i-a făcut cu ajutorul lui Halaicu se vor duce pe campania PSM. Cu toate că se declară socialist şi cu toate că e mînă-n mînă cu puterea, Erbaşu, ca om de afaceri, ar fi în mod sigur mai liberal decît Ciorbea, care este de stînga în tot ce face. Pentru că orice ar fi, patron cu adevărat de stînga şi sindicalist de dreapta nu există". **Vocea României** nu-i bagă în seamă nici pe Erbaşu, nici pe Ciorbea. În schimb, cotidianul guvernamental se grăbeşte să constate că "viitorul politic al lui Petre Roman stă sub semnul întrebării" (pentru că aşa a decretat vicepreşedintele PDSR Ion Solcanu) şi că "relaţiile de parteneriat româno-maghiare în procesul integrării europene" sînt pe calea cea bună. Dacă UDMR va dori să demonstreze că susţine reconcilierea istorică, îi oferim noi o soluţie de succes: să anunţe candidatura lui Ion Ţiriac la funcţia de viceprimar al Capitalei ca urmare a unui "pact naţional pentru primărie" încheiat cu PDSR; "dublul Năstase-Ţiriac" ar putea reprezenta cu brio majoritatea şi minorităţile, lovitura de dreapta şi serviciul de stînga, terenul federalizat în stil american şi libera circulaţie peste graniţele continentale. (E.Ş.)

Argument

Condiţia de artă a clipei face ca orice încercare de fixare a prezentului teatral să se lovească de neputinţa unificării criteriilor de raportare. La extreme, cei care văd teatru de mai multe decenii sînt tentaţi să compenseze nostalgia după propria tinereţe prin identificarea ei cu "clasicismul" în arta spectacolului; cei care acum descoperă minunea teatrului sînt revoltaţi că lucrează mereu "aceiaşi regizori bătrîni şi acriţi". La centru se încearcă o descîlcire a fenomenelor de coexistenţă, de transformare, de involuţie, aşa cum se manifestă ele în spectacole izolate sau în tendinţe mai generale. În demersul lor novator, marii artişti creează o nouă armonie şi un alt fel de echilibru, ei izbutesc tocmai pentru că spectacolele lor emoţionează în mod absolut natural şi pe cei care ştiu istoria şi înţeleg dinamica formelor teatrale, şi pe cei care vin în sala de teatru pur şi simplu pentru a se bucura. În anii '60, la Bucureşti, şi apoi în România, teatrul însemna **Cum vă place** în regia lui Liviu Ciulei, tot aşa cum în anii '90 **Trilogia antică** a lui Andrei Şerban a determinat o regîndire a criteriilor teatralităţii. Desigur, în nici unul din cazurile citate, precum şi în multe altele, n-a existat un consens al receptării: dar este semnificativ că şi acei care au negat valoarea acestor spectacole şi-au constituit ulterior criteriile de acceptare sau respingere în funcţie de ele.

De la această constatare s-ar impune o evidenţă: starea teatrului este determinată iniţial şi în cele din urmă de prezenţa animatorului-creator, de puterea acestuia de a ordona eforturile actorilor, scenografilor, ale muncitorilor scenei şi ale personalului administrativ. Cînd lucrurile merg bine, nimeni nu se întreabă dacă prioritar este actorul sau regizorul, e de la sine înţeles că prioritar este cel ce asigură armonia colectivă, oricare ar fi locul său pe afiş.

Cînd e organică, dinamica teatrului e prea puţin influenţată de împrejurările vieţii exterioare: chemările de a face alt teatru, după revoluţia din decembrie 1989, par într-un fel mai legate de proletcult, de concepţia unei legături directe între activitatea politică "corectă" şi mesajul artei. Eliberat de cenzură, teatrul nu poate fi eliberat şi de "povara aluziilor": în absenţa aluziilor şi a ambiguităţilor, teatrul îşi pierde sensul său elementar şi devine un fel de brigadă artistică de agitaţie.

Sincron sau nu, teatrul românesc e sensibil la evoluţiile din alte părţi, la ceea ce pare a fi dominant în căutările globale. Desigur, se pot produce erori de apreciere şi, respingînd vechiul care li se înfăţişează azi pe scenă, tinerii optează pentru noul de alaltăieri. Dar nu numai în teatru noul este adesea o idee temeinic uitată.

Însă oricît de relative ar fi aprecierile cu privire la prezentul şi viitorul teatrului, există un domeniu în care se realizează consensul: necesitatea reformei instituţiei teatrale. Şi dacă în ceea ce priveşte negocierile salariale, menite să redea totuşi o elementară demnitate tuturor membrilor obştei, ele creează o situaţie în care toată lumea cîştigă (puterea e generoasă, iar artiştii vor obţine o remuneraţie egală cu cea a unui poliţist), reforma va crea şi perdanţi. Şi aceştia nu vor fi neapărat cei mai puţin talentaţi, ci, probabil, cei mai puţin apţi să strige "eu am talent".

O analiză a stării teatrului îşi întinde ramificaţiile departe de scena luminată şi sala întunecată: în învăţămînt şi în economie, în relaţiile internaţionale şi în protecţia socială, în dezbaterea dacă este sau nu, dacă trebuie să fie sau nu teatrul românesc postmodernist. Caracterul dilematic al unor conexiuni apare în acest număr. Pe altele le-am evitat în speranţa că se vor rezolva de la sine. (M.B.)

Nu numai o stare

Dacă întrebi un doctor cum stai cu sănătatea, acesta, după ce te priveşte o clipă cu suspiciune, te întreabă *el* cum stai cu sănătatea. Cînd trece momentul de stupefacţie comună, eşti supus la analize şi sinteze, termometru, tensiometru, radiografii, ecografii, tomografii, stetoscop, microscop şi alte scopuri. Fiindcă starea sănătăţii se defineşte, între altele, prin starea organelor. Abia la sfîrşitul examenelor parţiale şi generale afli (sau nu) cum stai cu sănătatea. Dacă, să zicem, stai excelent, nu înseamnă că a doua zi nu poţi nimeri într-una din gropile municipale, fracturîndu-ţi un picior, o mînă, sau chiar întreaga stare a sănătăţii.

Cu starea teatrului nu e total altfel. Ea poate fi examinată din diverse unghiuri, prin diverse componente, în diverse momente şi de către diverşi diagnosticieni. De la starea bugetară pînă la starea clădirii, de la starea repertoriului pînă la starea fiecărui actor există mai multe gradaţii care marchează spaţiul dintre sublim şi derizoriu, dintre starea de graţie şi aceea de plictiseală. Cît despre diagnosticieni... Întreabă un dramaturg cum stăm din punct de vedere al repertoriului şi-ţi va răspunde că stăm groaznic, fiindcă, bineînţeles, nu se joacă piese româneşti. Dacă întrebi însă un funcţionar de la Ministerul Culturii, el îţi va răspunde că stăm foarte bine, inclusiv cu piesele româneşti, care se joacă în proporţie de, bunăoară, 40%. Dacă întrebi un regizor de ce nu montează piese autohtone are să-ţi spună: fiindcă nu sînt. Dacă întrebi, în schimb, un director de teatru, îţi va spune: pentru că nu vor regizorii. Sau nu vrea publicul.

Există, cred, cel puţin cinci "stări" care, luate la un loc, ar putea defini, la un moment dat, starea teatrului: starea instituţională, starea materială, starea profesională, starea publicului şi starea de spirit. Să le luăm pe rînd.

Starea instituţională. Spre deosebire de celelate ţări din Europa Central-Estică, România şi-a menajat instituţiile teatrale. Dacă vecinii au *desfiinţat*, noi, dimpotrivă, am *înfiinţat* teatre. Largheţea imediat-post-revoluţionară a cruţat cîteva instituţii teatrale, cărora încă din "epoca de aur" li se întrevedea un deces iminent. Dar nu numai atît: au apărut cîteva teatre noi, care încă îşi caută identitatea: Teatrum Mundi (fost Urmuz), teatrele din Rîmnicu Vîlcea, Tîrgu-Jiu şi Buzău, Teatrul Excelsior, precum şi singurul teatru particular care rezistă legilor (nu legilor, condiţiilor) dure ale tranziţiei, Levant. Prin urmare, starea instituţională, sub raport numeric, este mai mult decît bună.

Cine dă însă bani acestor instituţii multiplicate? Cu excepţia unicului teatru particular, bineînţeles că teatrele sînt subvenţionate din banii publici. Care va să zică cei 0,33% din Produsul Intern Brut (totul s-a schimbat, inclusiv vreo 6 miniştri ai culturii, numai felia bugetară a culturii a rămas împietrită din 1990 pînă în prezent) se împart nu la cele 40 de teatre cîte a lăsat cu limbă de moarte regimul comunist, ci la cele (vreo) 50 de teatre actuale.

Prin cine se dau aceşti bani? Aici apare problema. Pînă la un moment dat, se dădeau prin Ministerul Culturii. De la acel moment dat, au început să se dea prin organele locale. După care, de la un alt moment dat, Ministerul Culturii şi-a luat sarcina înapoi şi a hotărît să se ocupe din nou de darea banilor, stîrnind protestele multor teatre, ale UNITER, precum şi ale altor instituţii culturale şi organe locale. S-a afirmat că, prin această manevră, Ministerul Culturii şi-a construit un pretext pentru injoncţiuni în viaţa teatrelor, mai precis pentru re-centralizare şi pentru re-instaurarea cenzurii politice. Eu cred că această manevră urmăreşte mai degrabă să dea o justificare birocraţiei ministeriale, care, de cînd s-a desfiinţat cenzura, nu prea mai are de lucru, deşi creşte, ca Făt-Frumos, într-un an cît altele în zece.

Starea materială. Ceea ce înseamnă starea financiară şi starea dotărilor. Evident, acestea sînt precare, din moment ce minuscula felie bugetară s-a împărţit mai multor comeseni, preţurile a tot ceea ce foloseşte producţia teatrală au luat proporţii uriaşe, iar dotarea tehnică a ajuns, în general, la o uzură fizică şi morală care, încetul cu încetul, se apropie de epoca eroică a lui Matei Millo. (Doar că este, cred, ceva mai frig în săli.) Cunosc cazul unui spectacol Cehov care s-a întrerupt la sfîrşitul anului trecut, pentru că teatrul nu mai avea bani pentru terminarea decorului şi costumelor. Şi, atenţie, e vorba de un Cehov, nicidecum de *Danaidele*!

Bine, veţi spune, dar au apărut sponsorii. Au apărut ei cîţi au apărut, dar nu e chiar aşa de uşor să abaţi atenţia unui sponsor de la o echipă de fotbal la *Echipa de zgomote* sau de la Miss România la Lady Macbeth.

Dar cea mai puternică apăsare sub raport material o constituie salarizarea mizerabilă a celor care fac teatru, fapt ce a determinat greva şi ieşirea în stradă, în toamna trecută, a actorilor şi a personalului tehnic. Cei care lucrează în birouri înţeleg foarte greu că intrarea unui actor în scenă echivalează cu intrarea unui miner în mină, efortul psihic şi, uneori, fizic fiind chiar mai mare, iar gradul de risc fiind comparabil. Păstrînd proporţiile, accidentele de muncă, inclusiv cele mortale, ale oamenilor scenei au fost tot atîtea cît şi ale minerilor. Un ascultător m-a corectat "în direct", cînd afirmam, într-o emisiune de radio, că un actor cîştigă cam tot atît, dacă nu mai puţin, cît un încasator la RENEL, atrăgîndu-mi atenţia că actorii mai au şi alte surse de cîştig, precum filme, radio, televiziune, reclame. Dar, i-am răspuns, pentru aceste plusuri, ei şi muncesc în plus. O muncă grea, mai grea decît a celor care adună cifre pe coloane şi constată nemulţumiţi că pentru cultură se dau prea mulţi bani.

Starea profesională, altfel spus, **starea artistică.** Ceea ce înseamnă, pe de o parte, starea repertoriului, iar pe de altă parte, starea actorilor, a regizorilor, a scenografilor, toate la un loc determinînd starea spectacolelor. Starea repertoriilor, chestiune controversată, după cum am văzut mai devreme, aş zice că nu e nici extaziantă, nici deplorabilă, ceea ce mă conduce, vrînd-nevrînd, spre termenul salvator: *mijlociu*. Se joacă şi tragedie şi comedie, şi clasici şi romantici, şi Ibsen şi Cehov, şi Gogol şi O'Neill, şi muzicaluri şi melodrame, şi tradiţional şi modern, şi post-modern şi stanislavskian, şi brechtian şi bobwilsonian, şi cu muzică de Alifantis şi cu muzică de George Marcu, şi în spaţiu convenţional şi în spaţiu ne, şi în ţară şi în străinătate, şi cu săli aproape goale şi cu săli arhipline, şi piese bune în spectacole proaste, şi piese proaste în spectacole bune, dar şi cu adjectivele schimbate între ele, respectiv piese bune în spectacole bune, şi piese proaste în spectacole şi mai proaste.

Dacă e aşa, de ce vorbim de o stare mijlocie şi nu vorbim de o stare *normală*? Ar fi normală dacă ar fi gîndită ca atare, dar ceea ce se întîmplă în repertoriul celor mai multe teatre nu este decît rezultatul unor acţiuni întîmplătoare, mai precis al propunerilor făcute de regizori diferiţi în momente diferite şi din motive diferite. Repertoriul unui teatru ar trebui să exprime *programul* acelui teatru, al conducătorilor lui. Dar conducătorii de teatru, directori şi secretari literari, se schimbă atît de des, iar unii dintre cei care nu se schimbă sînt atît de ocupaţi, încît abia dacă le rămîne timp pentru un festival-două; nici vorbă să mai rămînă timp şi pentru conceperea unui program.

Starea celorlalte organe artistice este tot mijlocie. În teatrul românesc, de pildă, profesează regizori serioşi, cu un firesc respect pentru spectatori şi pentru propriul lor statut, ba chiar regizori de valoare universală, în plasa lor evoluînd (e un fel de a zice) şi tot soiul de imitatori a ceea ce au văzut ori auzit, constructori de ritualuri păgîne, post-păgîne, pre-creştine şi creştine, distrugători sau măcar destructuratori de texte. Cu actorii e la fel. Printre actorii mari, buni, serioşi, profesionişti, se strecoară diverşi gîngavi patetici, care cînd deschid gura nu înţelegi ce spun, iar cînd o închid nu înţelegi ce fac. Şi în cazul acesta s-ar putea spune: la urma-urmei, e normal. Da, ar fi, dacă primii nu s-ar împuţina, iar ceilalţi nu s-ar înmulţi. Se înmulţesc şi actorii care fac cu ochiul sau cu mîna sălii, care umflă nepermis de mult textul, impunîndu-se prea agresiv ca autori de text şi de spectacol, într-un cuvînt cei care "trag". Trag de text, care e al scriitorului, trag de timp, care e al spectatorului, în sfîrşit trag de un fir, care, ca în comediile mute, pînă la urmă destramă dessous-ul spectacolului.

Starea publicului. Un critic de teatru pe care-l simpatizez (de fapt, cred că ne simpatizăm reciproc), ne atrage atenţia că teatrul românesc "preferă în continuare publicul din sală", adică "acea grupare aleatorie considerată global" dar, din păcate (se subînţelege), "e încă timid în încercarea de a ajunge la publicul din noi". N-am priceput pe deplin ce este "publicul din noi", dar deduc, în orice caz, un concept mai generos, mai profund decît "publicul din sală" şi sînt că, dacă aş pricepe exact conceptul, aş fi de acord cu gestul de reproş pe care adresează criticul instituţiei teatrale. Pînă atunci, însă, mă văd nevoit ca, de cîte ori mă refer la public, să am în vedere publicul din sală. Am impresia că după marea golire a sălilor de teatru în urma schimbărilor şi preschimbărilor din 1989, importantă este acum re-umplerea teatrelor, re-cîştigarea încrederii unuia în celălalt, ceea ce e pe cale să se producă. La spectacolele bune şi foarte bune, sălile sînt pline şi arhipline. Nu la spectacolele proaste, ca înainte de 1989, cînd lumea nu prea avea unde se ducă. Astăzi, oamenii au şi ceva mai bun de făcut decît de a merge la spectacole proaste. Constatarea că, acum, publicul e format în majoritate de tineri – constatare pe care pentru criticul de mai sus citat "implică şi o ipocrită asumată erijare în postura de «educator» care şi-a îndeplinit misiunea pedagogică" – mi se pare şi adevărată (lucru putînd fi observat de oricine priveşte cu atenţie compoziţia unei săli de spectacol), şi dătătoare de încredere, chiar dacă, uneori, conţine într-adevăr o virtuală ipocrizie pedagogică. În definitiv, ipocrizia cu pricina este un mod de a interpretare, în timp ce tineretul din săli de teatru este o realitate.

Sigur, publicul e o "grupare aleatorie" prin forţa împrejurărilor. Cînd vor face şi în teatre sondaje de opinie aşa cum se face în legătură cu dacă se pare că o să fie mai bine sau mai rău în anul viitor, vom afla că unii merg la teatru pentru un actor sau altul, unii pentru piesă, unii pentru că le plac unii pentru că plouă şi unii pentru că mai sigur şi mai ieftin să-ţi duci prietena la teatru decît la discotecă sau la restaurant. Fiind o "grupare aleatorie", publicul este pestriţ, inconstant, imprevizibil, non-educabil şi non-conformist. Unii membri ai grupării reacţionează cum s-a scontat, alţi membri cînd tu crezi că e de plîns şi ridică din umeri plictisiţi cînd tu eşti sigur că e de rîs, unii intră în dialog cu scena, alţii intră în dialog între ei, adică paralel cu scena. Mersul la teatru nu te ajută să înveţi a rezolva probleme practice ale vieţii, dar te ajută să înveţi a privi lumea, ceea ce e o chestiune mai multă şi mai puţin plăcută, dar perfect gratuită. Dacă publicul românesc, avînd de rezolvat în aceste vremuri grele atîtea probleme practice ale vieţii, se abandonează, totuşi, din cînd în cînd, unor plăceri gratuite, este mare lucru pentru teatru. Aşa că, la capitolul acesta, aş spune că starea e pozitivă.

Starea de spirit. Luînd în considerare cele de pînă acum, rezultă că starea de spirit a teatrului e mediocră. În legătură cu asta, se spune că Ministerului Culturii i s-au cerut înapoi vreo 7 miliarde. De unde nu e, nici Dumnezeu nu cere. Numai Guvernul.

Dumitru SOLOMON

A venit sau a revenit vremea teatrului etic

N-a trecut atît de mult timp de cînd dorinţa de *a face* legitima întru totul actul teatral. Ca şi cum el ar fi trebuit să răspundă unei urgenţe şi să satisfacă o nevoie. Cel mai des o urgenţă politică şi întotdeauna o nevoie comunitară. În numele securităţii grupului, vocea teatrului intervenea pentru a susţine necesitatea unei schimbări sau pentru a afirma importanţa climatului ludic. Fără a invoca "narcisismul primitiv" care în ambianţa de atunci a înlăturat barierele superficiale, se poate recunoaşte în încrederea acordată practicii jocului direct, imediat, uneori spontaneist, reînvierea unui ideal aproape rousseauist: fiind originar bună, puteai să te dedici acestei practici fără teamă şi fără frică faţă de aprecieri. În efervescenţa momentului, actul era mult mai important decît opera, şi Barba, creînd mişcarea cancerigenă a micilor trupe din Italia reunite sub titlul **Al treilea teatru,** sau Boal au stimulat iluzia unei creativităţi generalizate declanşate de tehnicile a ceea ce el a numit **Teatrul celui oprimat**, încurajînd astfel această atitudine care a dezvoltat iluzii şi a înşelat o mulţime de tineri aspiranţi la creaţia teatrală. Artişti cu o strategie atît de subtilă ca Barba sau Boal au întemeiat succesul pe ideea unui optimism ce presupunea că oricine poate deveni actor, oricine poate juca pentru a judeca lumea. Trebuia acţionat repede, fără a mai zăbovi şi fără a mai aştepta rezultatele unor probe, inerent lente, ale *calităţii*, concept marginalizat, asimilat alienării produse de un teatru vechi. Convingerea care legitima angajamentul venea fie dintr-o certitudine politică, fie din dorinţa de reabilitare a sărbătorii, ambele utopii exterioare teatrului. Pentru însuşirea lor era suficient actul. *Să joci şi să nu priveşti niciodată.* Un teatru pentru sine, pentru un grup animat de credinţa în sine, un teatru fără spectatori. Inocenţa adamică a dezvoltat punerea sub semnul întrebării a reprezentaţiei *A face, întotdeauna, a privi, niciodată...* această ecuaţie a dus la declinul artei teatrale, în favoarea actului teatral.

Dar arta, asemeni societăţii, a pus la punct un mecanism precis de reacţie şi de contra-reacţie; peste zece ani respingerea acestui tip de spontaneitate a devenit un adevărat front al refuzului. Trebuia înlăturat tot ceea ce nu se justifica decît prin dorinţa de a produce fără bază tehnică şi în afara unui proiect specific teatral. De atunci a reînceput reabilitarea valorilor scenice, a mitologiei şi memoriei ei; astfel a început reîntoarcerea la *înăuntrul* scenei. *Din exterior spre interior, de la politic către estetic...* A reînviat seducţia purpurei şi aurului, splendida noapte a teatrului a reintrat în drepturile ei. Marele regizor Grüber a încarnat această transformare şi a devenit emblematică fraza sa rostită cu ocazia montării piesei **Bérénice**: "Nu mai trebuie plîns în afara cadrului". Departe de excesele de odinioară, iată cum revine autoritatea cadrului scenic şi a normelor impuse de alexandrini... Cuvintele îşi regăsesc locul, nimeni nu mai îndrăzneşte să le taie, să le monteze, să le adapteze, sălile din centrul oraşului sînt din nou iubite, spectatorul îşi redobîndeşte drepturile de cetăţean în lumea teatrului. După intensitatea actului, urmează imaginarul reprezentaţiei. Iar acest teatru de artă pecetluieşte relaţia actorilor nu cu un public omogen, ci cu spectatori cu identităţi autonome. Scena îi permite astfel spectatorului să se regăsească singur printre ceilalţi. Schimburile interindividuale îşi redescoperă raţiunea de a exista. Grupul, comunitatea încetează de a se mai prezenta în mod imperativ ca valori de referinţă... arta teatrului este din nou prezentă. După ce a fost îndepărtată, ea revine în momentul în care se sting utopiile şi în care începe vîrsta adultă. Deoarece, trebuie să admitem că, redobîndindu-şi drepturile, esteticul semnează, într-un anume sens, sentinţa de condamnare la moarte a iluziilor "tinereţii" care

altădată apelau la recursul discursului direct. Teatrul ce se reclamă de la virtuţile esteticului implică rezervele şi gustul relativului care-i caracterizează pe artiştii sceptici: aceştia se consacră scenei, considerînd-o un domeniu unic, perfectibil la infinit, o şansă de a angaja dialoguri subtile în cadrul bine delimitat al teatrului. Nu mai este vorba despre societate, ci despre un univers mental cu tot ceea ce presupune acesta ca libertate individuală.

Refuzului încăpăţînat i-a urmat însuşirea excesivă a *calităţii*. Calitate a rezultatului teatral, precizie a jocului şi desăvîrşire scenografică... Majoritatea artiştilor şi-au făcut un crez din *calitate*, considerînd că teatrul poate comunica numai prin tratarea meticuloasă a materiei. Se caută umbra cea mai precisă, coafura cea mai suplă, şoapta cea mai senzuală, mătasea cea mai satinată... Adevărul se obţine prin stăpînirea integrală a travaliului scenic. Travaliu în care nuanţa contează şi detaliile sînt importante. De la Grüber la Wilson, de la Chereau la Bondy, teatrul îşi redobîndeşte vechile valori pe care le dezvoltă cu o intensitate maniacală. El propune lumii o alternativă imaginară: **Teatrul privirii.**

Confruntaţi cu acest perfecţionism, am avut la început sentimentul unei veritabile igiene artistice, al unei operaţiuni de salubrizare, de lichidare a deşeurilor unui teatru militant, care a dus prea departe refuzul artei. Ne-am delectat cu splendorile purpurei şi cu profunzimea suspinelor... Dar dacă marii regizori au ştiut să menţină echilibrul, în urma lor, printr-un inevitabil fenomen epigonic, au apărut multe spectacole în care forma extrem de elaborată devenea sufocantă. Teatrul se închidea în sine şi apărea primejdia academismului... La început virtute polemică, după zece ani, *calitatea* devenea un ecran care ascundea *golul:* absenţa discursului sau absenţa pasiunilor. Teatrul se constituia într-un organism autosuficient şi narcisismul îi fagocita energiile.

De cîţiva ani se resimte un alt refuz. Chereau cu cea de a treia versiune a piesei lui Koltès **Singurătate în cîmpurile de bumbac**, Stanislas Norday cu spectacolele Pasolini, Dodin cu **Gaudeamus** sau Peter Sellars cu **Negustătorul din Veneţia** violentează frumosul şi vocaţia lui sedativă în numele unui teatru al actului, viu sub raport teatral. *Actul dramatic* e sinteza provizorie între energia iniţială a lui *a face*, a actului practicat de grupurile de tineri din anii '70 şi exigenţa lui *a privi* şi tot ceea ce ea presupune ca gust al calităţii, propriu anilor '80. Una o corectează pe cealaltă şi astfel se dezvoltă intensitatea, dar stăpînită de puterile formei. Teatrul, nici prizonier al unei utopii sociale, dar nici vrăjit de iluziile cutiei scenice, devine un teatru etic. Prin felul în care este făcut, prin problemele pe care le pune, el se prezintă ca un spaţiu al luptei pentru o fiinţă mai bună, reabilitînd astfel integral problema eului. Fără sprijinul exterior al ideologiei şi fără suporturi tehnologice excesiv sofisticate. El încearcă să regăsească adevărul corpului şi al acţiunii sale pe scenă, pornind de la confruntarea sa cu lumea. Prin rebeliunea sa dusă pînă la capăt se oferă sentimentul unei existenţe inaccesibile altundeva. Iată morala sa, morala sa implicită... El nu predică, aşa cum dorea Schiller, vocaţia sa etică decurge din adevărul actelor lui, devenite dorinţă intensă pentru spectatorul refractar la autoritatea ecranului şi a imaginilor. Acest teatru reinstalează încrederea reciprocă, pentru că - parafazîndu-l pe Sellars - el ne oferă "promisiunea unui pahar cu apă". Doar atît. E puţin, dar e enorm.

Georges BANU

Greşeala tuturor acestor oameni e că nu cred destul în teatru

În medierea mesajului, în activitatea de recreare a textului, o componentă importantă la realizarea iluziei spectatorului o reprezintă convenţiile spaţiului. Ce anume din spaţiu permite să vezi dincolo de replică cîte unghiuri de deschidere are scena, cîte puncte de crăpătură permite piesa în desfăşurarea scenică. Toate aparţin în mare măsură configuraţiei spaţiale a teatrului, care creează spectacolului perspectiva. Este foarte important dacă spectatorul vede o latură a scenei, două sau toate laturile, în ce măsură el intră în culise sau culisele îi sînt ascunse, dacă el iese în exterior sau actorul intră în public. Există două procedee de reprezentare: fie spectatorul participă la acţiunea imaginară cu personajele, fie atmosfera piesei este pulverizată, textul dispare. În primul caz publicul se contagiază dramatic, şi devine instrument, marioneta spectacolului creînd o complicitate deja existentă şi întotdeauna spontan exprimată, publicul devine o păpuşă animată, aşa cum se întîmplă în spectacolele moderne, la circ, la operetă, la music-hall, la cinema sau la televizor, cînd actorii decupează publicul spectator şi îl introduc în ritmul textului lor. Pe de altă parte, se creează impresia că în viaţă e ca la teatru. Aici iluzia devine totală, pentru că mişcarea e din afară către înăuntru şi spaţiul hipnotic este însăşi viaţa. Publicul este posedat de propriul eu devenit alteritate difuză. Culisele sînt dezvăluite, nimic nu mai există dincolo de scenă, ba mai mult, ele devin spaţiul în care se joacă piesa. Lumea lui celălalt, "scena" se fragmentează şi intră în interior. Spaţiul nu mai este delimitat, textul dispare, spectacolul se transformă în cotidian. Într-o astfel de reprezentare teatrul ca instituţie nu există. Spectatorul este obligat să suporte spaţiul improvizat în care se joacă teatru, Spaţiul cotidian, obişnuit prin montarea piesei se dedublează. Publicul pasiv este mişcat prin punerea în faţă a propriei existenţe cotidiene, a spaţiului cunoscut (care îi aparţine), devenit scenă, a actorului devenit eul spectatorului.

Dispare publicul care intră în instituţia pe care scrie "Teatru" şi unde trăieşte iluzia altei lumi decît cea reală, unde după aprinderea luminilor piesa se închide în spaţiul aceleiaşi iluzii fără ca semnele ei să treacă în cel cotidian. Prin dispariţia teatrului ca instituţie planurile devin glisante, liniştea spectatorului se transformă în revoltă. Mişcarea actorului în spaţiul cotidian îi răstoarnă convingerea iluziei cu care atît de bine se obişnuise.

Întîlnirea actorului cu spectatorul are loc în spaţiul public. Impactul este unul de cunoaştere a celuilalt.

Decorul devine mobil în trecerea de la "celălalt" interior la "celălalt" exterior, în mimare simbolică ce ne duce cu gîndul la sacrificiul aztec: în care cel sacrificat, considerat zeu, era jupuit din ceafă pînă în tălpi, ca un miel, şi alţii îmbrăcau imediat pielea, preluînd numele zeilor reprezentaţi; fiecare considerîndu-se el însuşi divin. Astfel, ceea ce începe ca o reprezentare se termină prin participare şi identificare.

Scena devine strada, gura de metrou, scara de bloc. Loja, scaunele dispar...apare locul incomod, improvizat, nespecializat. Iluzia spaţiului devine realitate concretă. Trecerea hipnotică a reprezentării teatrale se confundă cu alienarea cotidianului. Obiectul reprezentării rămîne el însuşi prezent, cel puţin în aparenţă – precum pielea din sacrificiul aztec – simbolizantul nefiind realmente separat de simbolizatul său. Avem impresia că o expresie figurată a fost luată în sens propriu, că întîlnim prezenţa acolo unde ne aşteptam să găsim absenţa. Textul devine pretext şi dispare ca limbaj, este citită doar tăcerea în reprezentare picturală. Spectacolul este important doar ca desen. El însuşi devine locul de întîlnire dintre două sisteme de reprezentare, dialog care se suprapune peste cel al indivizilor-public şi al punctelor de vedere compunînd textul. Prin identificare publicul ajunge să cunoască în profunzime limbajul celuilalt.

În sine, limbajul nu este o unealtă univocă, serveşte la fel de bine în sînul comunităţii, cît şi în scopul manipulării celuilalt. E drept să-i impui celuilalt ceea ce consideri că e bine, parafrazîndu-i pe cuceritorii spanioli fără să-ţi mai pui întrebarea dacă este bine sau nu din punctul lui de vedere. Te afli astfel pentru cît durează reprezentarea teatrală în pielea conchistadorului care cucereşte, dăruieşte şi cunoaşte totodată. Aflat în cotidian, hipnoza devine totală şi nimeni nu poate ieşi neatins din această întîlnire: şocul alterităţii devenit eu.

Pe creştini îi revoltau cazurile de canibalism. Introducerea creştinismului determina suprimarea lor dar pentru ca ea să reuşească, oamenii erau arşi de vii! Întregul paradox al pedepsei cu moartea se află aici: instanţa penală îndeplineşte chiar actul pe care îl condamnă, ea ucide pentru a interzice eficient uciderea.

Identificarea este o formă a cunoaşterii şi teatrul, tăcerea textului, discursul artistic, mimetismul devine catharsis. Dacă interiorul (publicul) devine greu "celălalt", e timpul ca exteriorul (teatrul) să devină eul alterităţii sale, să iasă în stradă.

" - Destinul nu poate fi înţeles, şi de aceea m-am preschimbat în destin. Am luat chipul nătîng şi de neînţeles al zeilor. Asta au şi învăţat tovarăşii tăi de adineauri să adore.

- Şi asta e pîngărire, Caius.

- Nu, Scipione, e artă dramatică! Greşeala tuturor acestor oameni e că nu cred destul în teatru." (Albert Camus, Caligula)

Iuliana VÎLSAN
studentă - Academia de Artă

ŞASE ÎNTREBĂRI, ŞASE CRITICI –

1. După 1989 se vorbeşte mult despre schimbarea teatrului dar şi despre schimbările din teatru şi adesea cele două noţiuni se amestecă într-un mod confuz. Credeţi că teatrul îşi poate modifica mijloacele de expresie în funcţie de evenimentele politice şi mişcările de stradă?
Teatrul românesc s-a schimbat cînd artiştii au apelat la alte modalităţi de comunicare, cînd au conceput altfel convenţia ("Cum vă place" în regia lui Ciulei, spectacolele lui Pintilie, Penciulescu, Esrig, Giurchescu). Credeţi că acum se petrece un fenomen asemănător, şi dacă da, care sînt semnele care îl definesc?

2. Reîntoarcerea din străinătate a unor personalităţi ale teatrului românesc n-a asigurat, dincolo de bucuria revederii şi a unor spectacole bune sau foarte bune, o racordare a instituţiei teatrale la alte criterii de performanţă. Transplantul n-a prins. De ce? Şi dacă nu sînteţi de acord cu opinia mea, de ce?

3. De unde ar trebui să înceapă reforma instituţiei teatrale?

4. Pe vremuri, industria românească producea o marfă pentru export, căreia îi acorda o atenţie deosebită şi produsele "refuzate la export" se vindeau pe sub mînă, considerate a fi oricum superioare celor destinate consumului intern. Nu vi se pare că se poate identifica o situaţie asemănătoare în proiectele şi realizările teatrale din ultimii ani?

5. Eliberată de constrîngerile ideologice, critica teatrală îşi împlineşte rolul de judecător imparţial?

6. A.T.F. şi-a sporit în mod spectaculos numărul de studenţi, au apărut multe facultăţi de teatru private. Este semnificativă în sens estetic această infuzie de tinereţe?

Marina CONSTANTINESCU

1. Era firesc ca după '89 să se schimbe. Că s-a schimbat ceva, asta e limpede. Pentru unii s-au schimbat prea multe, pentru alţii, prea puţine. Cenzura comunistă n-a adus cu sine sterilitatea artistică. Valoarea s-a salvat. Dacă, în ultimii ani ai comunismului, creatorul - regizorul - era pus în umbră şi munca sa minimalizată (numele regizorilor, ale scenografilor erau cu mult mai puţin cunoscute decît numele artiştilor, de exemplu), după '89 fenomenul teatral a ridicat cortina (şi cortina de fier) şi a adus la rampă creaţia regizorală. Este una dintre schimbările fundamentale. Sigur că, imediat după revoluţie, teatrul s-a mutat în stradă, a fost absorbit o vreme de mişcările de stradă. Dar asta a fost un fel de purgatoriu, un soi de defulare, de eliberare de unele reziduuri. Arta care s-a redefinit cel mai repede şi mai clar a fost teatrul, prin spectacolele sale excepţionale. Mult mai reticent la schimbare a fost, de la un punct, teatrul ca instituţie. Absurd de repede, de multe ori după criterii aberante, au fost schimbaţi acei directori de teatre pe care Andrei Pleşu, pe vremea ministeriatului domniei-sale, îi numise după criterii valorice. În multe cazuri, tocmai de aceste criterii nu s-a mai ţinut cont. Programele multora dintre ei, frînate sau oprite brusc, vizau modificarea unei mentalităţi faţă de instituţie, faţă de structura şi organizarea ei. Extirparea unui punct infecţios presupune o intervenţie chirurgicală care, uneori, implică riscuri şi dacă este efectuată imediat, dar şi dacă este amînată. De aceea, şi tranşarea unor probleme, dar şi amînarea altora a creat nemulţumire.
Multe decizii şi măsuri luate, politice şi nu artistice, au reintrodus ideea centralismului, a conducerii de la centru, a bunăvoinţei centrului de a semna cereri pentru turnee în străinătate, a discriminărilor între instituţiile teatrale, a restauraţiei. S-a pus monopol pe multe teatre din Bucureşti. Paradoxal, există şi un efect bun. Regizori importanţi - Silviu Purcărete, Tompa Gabor, Mihai Măniuţiu, Victor Ioan Frunză, Alexandru Dabija, Iulian Vişa - au realizat spectacole remarcabile în ţară, aşa încît noţiunea de provincie, teatral vorbind, este desuetă. Ei au apelat la acele modalităţi teatrale care să-i pună relevant în valoare, să-i exprime. Ceva nociv mai există încă. Nu cred însă că evenimentele politice, şi să ne rugăm ca ele să nu alunece pe o traiectorie extremistă, periculoasă, mai pot determina artificii, modificări artistice conjuncturale în creaţia teatrală. Performanţa şi valoarea spectacolului românesc sînt indiscutabile. Discutabile sînt doar acele persoane care au făcut mult rău culturii înainte de '89 şi cărora li s-a făcut loc, din nou la vîrf, în peisajul cultural de astăzi.
2. O dată pentru că ei n-au mîncat salam cu soia aici, cu noi. La scurt timp, românul, din fire atot şi toate cunoscător a început să nege ceea ce iniţial i s-a părut formidabil, să-i privească cu aroganţă şi cu un soi de orgoliu provincial pe mulţi dintre marii regizori întorşi să lucreze şi în România. Pe urmă, aceştia au parcurs, în timp, treptele eliberării mentale de prejudecăţi, de micime, treptele unei deschideri şi ale unei modificări în interior. La contactul cu regizorii întorşi aici, mulţi artişti au reuşit să străbată firesc etapele transformării. Dar perioada de lucru la un spectacol n-a însemnat concret şi timpul necesar pentru parcurgerea traseului pînă la capăt, decît pentru foarte puţini. Pentru unii a fost doar un salt, care s-a dovedit fals, artificial. Pentru alţii, nici măcar atît. Ceea ce s-a încercat să se introducă prin transplant a fost, în multe cazuri, incompatibil cu organismul şi, în consecinţă, a fost respins. Instituţia teatrală nu l-a tolerat.
3. De la curajul oamenilor de teatru de a propune o lege a teatrelor serioasă, chiar dacă tranşantă şi dureroasă, cu o strategie calculată pe termen scurt şi pe termen lung (într-o formă sau alta, asta s-a tot încercat, fără succes). De la puterea de a face abstracţie de interesul personal în favoarea aceluia de breaslă. De la eforturile (ce-i drept considerabile pentru unii) clasei politice de a înţelege să scape de reflexul "noi le ştim cel mai bine pe toate" să plece măcar urechea către aceia care chiar ştiu ce este teatrul, ce, cum şi cît se poate face legislativ mai eficient în acest domeniu.
4. Nu cred. Producţiile teatrale importante au circulat în toată lumea, au participat la numeroase şi prestigioase festivaluri, dar au făcut turnee şi în ţară, au fost prezente în festivalurile naţionale. În general, spectacolele nereuşite nu s-au bucurat, automat, nici de eticheta "marfă de export", nici de cealaltă, "bun de larg consum intern". Ele nu au acces la nici una dintre pieţe. Nu există acum obligativitatea de a lucra, discriminatoriu, pentru unii sau pentru alţii. Economia de piaţă are alte reguli care se aplică şi în teatru.
5. Nu e drept să învinuim critica teatrală, să judecăm global deci, că s-a supus toată şi necondiţionat constrîngerilor ideologice. Societatea românească de după 1989 s-a divizat politic, şi nu numai. S-a putut manifesta şi un anumit joc al orgoliilor. Din păcate, acest fenomen a atins şi critica de teatru divizată şi ea astăzi după alte "constrîngeri" decît cele ideologice. Principiul fundamental al criticii curente de teatru, al cronicii dramatice este obiectivitatea. Sper ca acest principiu să primeze în mod clar şi să nu mai apese asupra breslei noastre bănuiala urîtă că unele judecăţi sînt rodul aranjamentelor de culise. Poate că atunci cînd critica dramatică românească se va ridica la înălţimea creaţiei scenice, speranţa mea îşi va găsi îndreptăţirea. Valoarea naşte întotdeauna responsabilităţi.
6. O probabilitate există. E prea devreme să ne pronunţăm însă. Nu e destul să crească numărul studenţilor, trebuie să se schimbe întreaga structură a învăţămîntului de specialitate. După cum ar trebui să se schimbe şi instituţia teatrală care să poată să valorifice (nu numai să absoarbă) tinerele talente.

Cristina DUMITRESCU

1. Cred că la noi lucrurile se petrec invers decît ne-am fi aşteptat: adică nu schimbarea teatrului este consecinţa schimbărilor din teatru, ci schimbările din teatre vor deveni inevitabile în clipa în care teatrul va semnala prezenţa unei schimbări substanţiale. Sigur că înaintarea e mai anevoioasă atunci cînd mergi pe o scară rulantă în sens contrar (dacă nu cumva ea, scara, merge în alt sens decît cel necesar, deci firesc), dar noi sîntem atît de obişnuiţi cu căile întortocheate încît privim cu suspiciune un drum căruia îi putem vedea capătul fără să privim spre ceafă. De altfel, chiar dacă nu se prea observă încă, schimbări de mentalitate au început să apară şi ele se materializează deocamdată... în dereglările din programul teatrelor. Directorii se plîng – pe bună dreptate – că nu pot conta pe *angajaţii* lor care joacă şi în alte teatre. Actorii se plîng – pe bună dreptate – că nu ştiu niciodată cînd încep şi cînd sfîrşesc (în ce lună, în ce an, anii trec ca apa...) repetiţiile unui spectacol pentru a putea accepta cu conştiinţa împăcată şi alte proiecte, adesea mai interesante din punct de vedere profesional, decît cele înscrise în repertoriul propriei instituţii. Directorii se plîng că nu au actori, actorii se plîng că nu sînt distribuiţi sau, dimpotrivă, că sînt legaţi de glie cu tot felul de fleacuri şi toate aceste nemulţumiri nu pot rămîne fără consecinţe.
Sigur că mijloacele de expresie ale teatrului nu sînt reformulate la mitinguri şi nici în campanii electorale, dar cu toată ironia cuprinsă în întrebare eu risc să afirm că există ceva care, în mod subteran dacă nu evident, le leagă. Schimbările operate în planul expresiei artistice – ca şi mişcările de stradă, dacă vreţi – sînt urmarea firească a unei insatisfacţii, a unei frămîntări sau măcar preocupări, a nevoii de regîndire-redimensionare a unui demers care poate fi artistic aşa cum poate fi politic sau social. De altfel, nu o dată, insatisfacţiile înregistrate pe planuri foarte diferite au un "ce" comun. Reacţia poate fi a cetăţeanului, a artistului ş.a.m.d.
Nu m-aş hazarda în definirea riguroasă a unui proces în desfăşurare şi care, oricum, abia se înfiripă. Observ, doar, fără a trage concluzii, că spectacolul de efecte vizuale puternice, de şoc emoţional, începe să lase loc, în preocupările regizorilor, desenului scenic subtil, riguros, elegant, aparent foarte simplu (primele exemple care îmi vin în minte sînt *Dibuk, Orfanul Zhao, Trei surori),* aşa cum observ că setea de "semn teatral" s-a mai ostoit sau că se produce încet-încet o decriptare a mesajului artistic. Cum spuneam, nici o concluzie, doar cîteva observaţii.
2. Mi-e greu să accept că experienţa (pentru actori dar şi pentru public) *Trilogiei* sau a *Visului unei nopţi de vară* nu ne-a racordat la alte criterii de performanţă, dar poate cu criteriile mele e ceva în neregulă. De altfel, nu cred că era vorba despre un transplant, ci numai despre un exerciţiu de respiraţie. Cu plămînii proprii.
3. De la acceptarea de către toţi împricinaţii că *este nevoie* de reformă, că atunci cînd plouă la munte (şi, de bine de rău, tot a plouat) e sinucigaş să nu ridici stăvilarele construite pe vreme de secetă.
4. Nu. Chiar nu. Gîndul exportului există, desigur, şi nici nu e rău dacă face să crească "ambiţul". Nu cred însă că adevăratele proiecte (un cuvînt pe care nu pot să-l sufăr, dar nu mai ştiu să-l ocolesc), adevăratele realizări teatrale au vizat în primul rînd exportul. Pe de altă parte, poate sîntem noi încă foarte provinciali, considerînd că "piaţa" unui spectacol e precis delimitabilă din punct de vedere geografic.
5. În loc de "imparţial" aş prefera "competent şi de bună credinţă". Răspunsul la această întrebare ar necesita un spaţiu mai amplu decît cel pe care îl avem la îndemînă. Simplificînd (chiar excesiv), se poate spune că fără hăţuri şi zăbală "se alege pricea". Pentru unii e o şansă (şi se vede), pentru alţii o nefericire (şi, vai, se vede).
6. Problema nu este şi nici nu era, cred, aceea a numărului de studenţi, ci a selecţiei candidaţilor şi, bineînţeles, a calităţii pregătirii lor. Zece locuri este prea puţin într-un an în care se prezintă douăzeci de talente şi prea mult cînd există cinci. Sporirea numărului de tineri nu înseamnă automat pentru teatru o infuzie de tinereţe. Aritmetica, procentele nu sînt de ajuns. Cred că trebuie să mai aşteptăm. Nu fără temeiuri de încredere.

Alice GEORGESCU

1. Fireşte că mijloacele de expresie ale teatrului nu se modifică în funcţie de evenimentele politice – în orice caz, nu imediat –, dacă prin mijloace de expresie înţelegem arta actorului sau a eclerajului, de pildă. Un eveniment politic major, cum ar fi cel din decembrie '89 de la noi, poate însă determina o schimbare a opticii creatorilor de teatru asupra *eficienţei* modului lor de adresare artistică, reevaluat din punctul de vedere al cerinţelor (reale sau presupuse) ale publicului. Astfel, imediat după '89, mulţi regizori au crezut că libertatea proaspăt dobîndită, de ei şi de spectatori, le îngăduie – mai exact, le impune – să "dea drumul" pe scenă vorbelor fără perdea, nudurilor "artistice" sau aluziilor directe la metehnele conducătorilor momentului. Spre, bănuiesc, surprinderea lor, reacţia publicului – în general, de respingere – le-a dovedit că făcuseră un calcul greşit; şi, bineînţeles, au renunţat la procedeu, ceea ce arată, cred, că nu era vorba despre o necesitate interioară de a se "exprima aşa", ci doar despre o adaptare conjuncturală la închipuita "cerere a pieţei".
Din păcate, nu am văzut decît unul sau două dintre spectacolele care, cum spuneţi, au dus la schimbarea teatrului românesc în anii '60-'70; cînd am devenit conştientă de teatrul românesc, el era deja schimbat, prin urmare nu-mi pot da seama dacă acum se produce un fenomen asemănător. Totuşi, cred că nu; n-am impresia că se văd semne care să anunţe o "cotitură" radicală. De altfel, cîtă vreme se face teatru bun – şi se (mai) face –, nu mi se pare că problema noutăţii ori vechimii, în sine, a mijloacelor de expresie este chiar crucială.
2. Mai întîi, care ar fi aceste "alte" criterii? Dacă e vorba despre ceea ce se cheamă profesionalism –, care înseamnă, între altele, realizarea unui spectacol într-un interval de timp dinainte calculat şi anunţat şi, desigur, ulterior respectat, sau un antrenament complet şi continuu al actorului, care să fie capabil să-şi domine perfect trupul şi glasul, adică instrumentele profesiei – era aproape imposibil ca racordarea invocată să se producă, în condiţiile în care ea s-a sprijinit doar pe eforturile izolate ale unor personalităţi. Andrei Şerban, Liviu Ciulei sau Alexander Hausvater, de exemplu, au fost, într-adevăr, în stare să "scoată" cîteva producţii la data fixată şi să provoace interpreţilor cu care au lucrat un proces de regîndire atît a esenţei, cît şi a mijloacelor "meseriei" lor, dar cu cîte chinuri, supărări, enervări şi întristări... O grefă nu are cum să prindă pe un organism care, şi deliberat, şi inconştient, o respinge. Or, la noi, organismul administrativ, social, politic – dar, mă tem, şi acela ascuns, impalpabil al psihologiei individuale – este mai degrabă ostil grefelor de acest gen. Şi nu doar în ce priveşte teatrul.
3. În plan ideal, de la reforma mentalităţilor. Practic, chestiunea mă depăşeşte.
4. Ba da. Mi se pare, chiar, că situaţia tinde să se generalizeze şi să se agraveze, în măsura în care obsesia, declarată sau secretă, a cîştigării "pieţelor externe" a ajuns să-i urmărească atît pe regizorii consacraţi (şi, mulţi, talentaţi), care, în chip de-a dreptul "pitoyable" uneori, încearcă să-şi schimbe felul – bun ori rău, dar *personal* – de a face teatru, pentru a urma o modă de moment, cît şi pe tinerii regizori, care adesea îşi falsifică încă din pornire înclinaţiile naturale, pentru a-i copia (prost) pe "maeştrii" de succes.
5. Din păcate, nu; mai exact, nu întotdeauna şi nu în totalitate. Fireşte, criticii "sînt şi ei oameni" şi o judecată (hai să zicem) surprinzătoare nu trebuie pusă neapărat pe seama unor intenţii oculte; ca orice om, criticul poate avea şi el o seară proastă, o pereche de pantofi prea strîmţi sau, pur şi simplu, o eclipsă de gust. Pe de altă parte, însă, constrîngerile nu au dispărut, aş zice chiar că s-au diversificat şi au devenit mai subtile. Înainte era clar de unde vin ele şi de la cine emană; acum, sursele sînt difuze şi, adeseori, greu de identificat. Oricum, lucrurile iau un aspect grav atunci cînd poţi spune, încă înainte de a apărea cronica, ştiind doar cine e regizorul sau ce teatru a produs spectacolul, ce va spune cutare sau cutare critic. Iar repercusiunile acestei împrejurări asupra vieţii teatrale în ansamblu sînt mai serioase decît s-ar crede.
6. Mai curînd, nu (vezi şi răspunsul de la punctul 4); desigur, cu unele excepţii, rare însă. Cîtă vreme, indiferent de şcoala din care provin, majoritatea tinerilor actori, de pildă, se mişcă rău pe scenă şi vorbesc încă şi mai rău, cuvîntul "estetic" nu prea are ce căuta în discuţie. Dar, cum subiectul e prea vast şi delicat pentru a încăpea în limitele previzibile ale anchetei dumneavoastră, prefer să mă opresc pe o notă optimistă: să sperăm că şi acesta este doar un simptom al tranziţiei – adică, trecător.

Ludmila PATLANJOGLU

1. 1989 înseamnă în istoria modernă a teatrului românesc o răscruce. Un studiu teatrologic al anilor '89-'95 este instructiv şi revelator. Spectacolul scenei reflectă în subtext spectacolul societăţii româneşti – mizeria şi splendoarea acestor ani postdecembrişti. Reacţiile imediate sînt contradictorii şi paradoxale. Mişcarea teatrală traversează o perioadă de regres şi progres. Aceşti ani reprezintă momentul confruntării cu legile dure ale democraţiei şi liberalismului,

ÎN CĂUTAREA UNEI DIRECȚII

ale unei societăți pragmatice și concurențiale. O experiență-șoc ce a scos la iveală erori, anomalii în structura organizatorică și legislativă a instituției teatrale, ca și în comportamentul celor ce o conduc. Demiterile, demisiile, "războiul directorilor" fac parte din peisajul mișcării teatrale a acestor ani. Miracolul este însă că în pofida perturbațiilor, personalități excepționale au reușit să coaguleze forțele artistice și să realizeze momente de stabilitate și armonie care au făcut din teatrul românesc un spațiu de creație privilegiat al culturii naționale, admirat și prețuit de lumea teatrală internațională. Silviu Purcărete spunea: "Acum trăim o stare de haos și de ciumă – or, astea sînt tot timpul producătoare de artă și joacă". Astfel, sîntem martorii unei epoci teatrale trepidante care a născut mari opere, a dezvoltat energii artistice, comparabilă în anvergură cu momentul interbelic sau cu cel al reteatralizării teatrului din anii '65-'70. Coloana vertebrală a edificiului teatral după decembrie '89, blazonul de recunoaștere și de noblețe este *regia*. Ea oferă un nucleu de personalități în care se întîlnesc și comunică patru generații de artiști din țară și din diaspora.

O caracteristică a grupului este că alături de forța reînnoită a unor maeștri ca Liviu Ciulei, Vlad Mugur, Andrei Șerban, Cătălina Buzoianu s-a afirmat exploziv personalitatea unor creatori aflați la maturitate ca Silviu Purcărete, Mihai Măniuțiu, Alexandru Darie, Victor Ioan Frunză, Alexandru Dabija, Tompa Gabor, Cristian Pepino.

Portretul de azi al teatrului românesc este oglinda bătăliilor cîștigate sau pierdute de regizori, în lupta lor cu ei înșiși sau cu cei din afară, pentru impunerea crezului lor artistic. Sînt martorii și autorii unei epoci eclectice, apăsată de nevoia sintezelor superioare. Meditația lor asupra lumii este dublată și de o meditație asupra artei. În rediscutarea sensului parabolei și a metaforei în teatru, atitudinea lor este de fidelitate, dar și de rebeliune. Se observă în demersurile lor scenice o descătușare a energiilor. O foame de a îngurgita tot ce le-a fost refuzat. Multe din reprezentații sînt un fel de compendiu al teatrului din ultimii 20 de ani. Nu în sens peiorativ, fiindcă aceste experiențe trebuiau consumate și de creatori și de public. Ei au sentimentul că trăiesc un fel de "mal de mileniu" care se reflectă în spectacolele lor prin violența sinceității, punerea în lumină a unor adevăruri crude, dar foarte omenești. Acest fapt se răsfrînge și la nivelul limbajului și al mijloacelor folosite. Asistăm la o despuiere a convenției teatrale, însă pe un alt plan decît o făceau autorii momentului reteatralizării din anii '65-'70. Este evidentă aplecarea spre terifiant, grotesc, fabulos, sacru, spre un climat de tensiuni externe. În creațiile directorilor de scenă din perioada postdecembristă regăsim febra intelectuală a deschizătorilor de drumuri în regia românească.

3. Procesul de reformă va deveni viabil cînd oamenii de teatru vor fi pregătiți pentru măsuri radicale, cînd legi juridice și financiare le vor asigura protecția socială. Într-o țară ca România care se află la începutul civilizației industriale și în care banii alocați culturii de la buget sînt și vor fi puțini în continuare, teatrul trebuie să-și găsească forme organizatorice și manageriale flexibile capabile să-i consolideze structura instituțională și să asigure condiții optime de lucru creatorilor.

5. La Congresul Național al Criticilor de Teatru organizat în mai 1990 la Bacău, critica și-a pus o seamă de întrebări în legătură cu starea sa profesională. S.O.S.-urile lansate atunci nu s-au dovedit exagerate sau false, ci realiste și premonitorii. În boom-ul publicistic, revistele de cultură s-au împuținat, tirajele au scăzut, criticii dispun de puține publicații de specialitate, rubricile la ziare sînt insuficiente și au fost ocupate de multe ori de neaveniți. Au apărut "sincope" care au tensionat și au dus la dezbinarea spiritului de echipă ce a animat întotdeauna breasla criticii. Ranchiuni omenești, vanități dictatoriale, partizanate politice, atitudini exterminatorii au dus treptat la un conflict deschis. Și ca o soluție pasageră, la Congresul de la Montevideo 1994, se aprobă ideea unei asociații române federative: Secția română AICT – Fundația Teatrul XXI și Secția română – UNITER care vor acționa distinct pînă la Congresul de la Helsinki 1996. După această regretabilă despărțire, noul președinte ales al Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru, Georges Banu, atrăgea atenția că o direcție nu cere distrugerea celeilalte. Nu polemica trebuie suspendată, ci trebuie susținută coexistența pe un fond polemic.

"Coexistența" dorită de Georges Banu a fost de multe ori minată de atacuri în presă, de o stare de concurență neloială. Aceste "schisme" afectează activitatea curentă a criticii, sînt resimțite de către cei care trăiesc viața teatrului, compromițînd fie prin minimalizare sau supraevaluare întîlniri teatrale, festivaluri, artiști. Scindarea societății românești postdecembriste se reflectă de multe ori în discutarea unor creații în funcție de simpatii politice sau partizanat de grup.

În această atmosferă postrevoluționară nebuloasă, într-un climat colegial în suferință, critica de teatru, prin cele mai bune exemple ale sale, a reușit totuși să-și împlinească rolul de judecător imparțial, să promoveze o elită a valorilor. În analiza producțiilor artistice, s-a impus ca o "cenzură estetică". Critica de teatru, prin glasurile sale de personalitate, este încă o autoritate și o creatoare de opinie.

Victor SCORADEȚ

1. Teatrul nostru și-a înviorat mijloacele de expresie nu în funcție de un eveniment politic sau altul, nici de vreo simplă mișcare de stradă, ci sub influența mutațiilor produse după 1989. *Căderea cenzurii* a făcut inutilă încifrarea unui mesaj ce se dorea cît mai politic, încifrare numită de unii metaforă, de alții șopîrlă. Teatrul nu mai este obligat să fie aluziv, insinuant; el își poate formula explicit reproșurile sau chiar acuzațiile fie la adresa sistemului, fie față de un om politic sau de vreun partid, oricare ar fi el (mai ales că oricum nu are nici un efect!). De altfel, *politicul însuși și-a găsit locul potrivit*: în viața publică, în medii, pe stradă. El nu mai are motive să paraziteze comunicarea teatrală (să ne amintim cîte replici din Shakespeare erau atribuite de o parte a publicului exclusiv îndrăznelii regizorului!). Aceste două elemente au degrevat teatrul de sarcinile sale civic-politice, permițîndu-i să se concentreze asupra mijloacelor de expresie, asupra esteticului.

În sfîrșit, circulația în și din Occident a avut, cred, și ea rolul ei în schimbările sesizate pe scenele noastre după 1990: fără să determine atitudini mimetice, comunicarea cu lumea i-a stimulat pe regizorii români să-și exprime cît mai ferm și mai neinhibat propria lor individualitate creatoare.

Cît despre semne definitorii, acestea sînt imposibil de adunat sub umbrela unui curent sau a unei tendințe. Cîte personalități creatoare, atîtea "curente". Mai mult, în unele cazuri se poate vorbi de cîte un alt "curent" (sistem de semne) cu fiecare nou spectacol al aceluiași regizor. Care ar fi asemănările între *Orfanul Zhao* și *Frații* – cele două spectacole montate de Alexandru Dabija în 1995?

În ceea ce privește confuzia dintre schimbarea la față a teatrului și schimbările ce *nu* s-au produs în teatru, mai exact în administrație – ei bine, aici e punctul nevralgic. Tendința de a celebra excesiv succesele – mai ales externe, dar și interne – cu intenția de a pune semnul egalității între aspectul teatrului (de succes) și politica culturală întreține o confuzie păgubitoare, ce riscă să inhibe imensul potențial creator ce s-a manifestat în teatrul românesc după 1989.

2. Instituția teatrală manifestă un imobilism periculos. Ea se supune încă unor legi și reglementări ridicole, care au ca unic efect încurajarea mediocrității, stimularea imposturii. Simpla reîntoarcere din Occident a unor personalități ale teatrului românesc nu a avut nici un impact în direcția unei minime reforme în cultură. Experiența lor ar fi fost eficientă numai în cazul unei puteri interesate sincer de reformă. La noi, reforma în cultură nu va fi posibilă decît dacă aceasta ar constitui o condiție esențială pentru acordarea, de către vreo bancă mondială, a unui împrumut în condiții avantajoase sau pentru intrarea în cine știe ce structura europeană...

3. Ea ar trebui să înceapă în momentul în care Ministerul Culturii ar înțelege că rostul lui nu e să controleze și să dirijeze cultura, ci să administreze banii publici destinați culturii. Și să facă acest lucru nu pe criteriul obedienței politice, ci pe criterii valorice profesionale. Prin urmare, ar fi vorba de o schimbare fundamentală de optică la nivelul puterii. De aici ar decurge, firesc, toate celelalte: descentralizarea, liberalizarea administrativă, libera circulație a valorilor...

La noi, însă, politizarea culturii e chiar "garantată" de legea referitoare la organizarea și funcționarea Ministerului Culturii. Mai mult, la nici patru ani de la evenimentele ce poartă titlul oficial de revoluție s-a emis o hotărîre (celebra 442) care vizează o centralizare mai drastică decît ar fi visat-o Ceaușescu. În sfîrșit, dacă mai amintim și Legea Sponsorizării, al cărei efect (scop?) e în mod evident acela de a inhiba orice inițiativă sponsorială, avem o imagine care nu prea îndeamnă la optimism.

4. E firesc ca perspectiva exportului să stimuleze producția teatrală, așadar și producția destinată pieței interne. Și apoi, noi nu gustăm, acum, teatru "refuzat la export", ci teatru care s-a "vîndut" bine și la export. Prin urmare, produsul ne este oferit și pe piața internă, dar poartă, în plus, și avizul beneficiarului extern. Și, cum nu avem motive să credem că acela ar fi mai puțin pretențios decît cel intern, nu cred că trebuie să ne îngrijoreze exportul de teatru.

5. Eliberată de constrîngerile ideologice, o bună parte din critică se supune excesiv *libertăților* ideologice. Mai exact, propriilor opțiuni, simpatii sau idiosincrazii politice care alcătuiesc o grilă cel puțin la fel de deformantă ca și constrîngerile. Gustăm sau respingem *Oedip*-ul lui Șerban sub imperiul umorilor noastre politice. Mai mult, cei ce-l gustă sau îl resping din motive strict estetice sînt la rîndul lor bănuiți de a fi procedat în același mod cu cei din prima categorie. Înainte să fie un "judecător imparțial", critica ar trebui să învețe să fie un degustător imparțial.

6. Comparînd "producția" acestui prim cincinal postrevoluționar a școlilor noastre de teatru cu promoțiile de la sfîrșitul anilor '60 sau începutul deceniului șapte, vom fi dezamăgiți. Și lucrurile sînt cu atît mai grave, cu cît numărul celor ce aleg cariera teatrală a crescut. Doar reforma administrativă va reuși să producă un climat concurențial în măsură să stimuleze valoarea, chiar și la nivelul școlii.

Valentin SILVESTRU

1. Arta teatrului nu și-a schimbat, prin milenii, unealta definitorie, adică omul viu reprezentîndu-se pe sine pentru oameni vii. În esență, omul-artist nu și-a modificat nici el mijloacele de acțiune: corpul său, gestul, mimica, mișcarea, glasul, pasionalitatea, dansul, cîntul, figurarea expresivă a stărilor sufletești.

Se transformă însă, necontenit, literatura dramatică, în ce privește cuprinderea - și modalitățile de cuprindere - a realului care, cum bine se știe, e într-o permanentă convulsie de naștere a ceva nou. Mișcările politice, sociale, revoluțiile afectează, într-un fel sau altul, receptivitatea artiștilor, a publicului. Și sensibilizează autoritățile statului în raport cu ce cred ele că ar trebui să fie teatrul. În Anglia, regele puritan a interzis, pur și simplu, reprezentațiile teatrale. În Franța, tot un rege și-a apărat autorii tragici și satirici față de congregații și și-a instalat un teatru chiar la Curte. Agia din Iași a oprit drastic, în veacul trecut, reprezentațiile cu păpuși fiindcă erau sediționase. Dar la 1877, teatrul, care dădea piese ocazionale, cu emfază și tricolor, era celebrat cu entuziasm de cetățeni.

Uneori se pot întîmplă devieri sau deturnări. Cînd bufonii din Bizanț, care-l delectau pe împărat la Hipodrom, jucînd pantomime cu cheie i-au dezvăluit, la ureche - la cererea lui - că unul din jocuri (ce l-a amuzat copios) se referea la felul cum se prostitua împărăteasa lui cu ciobanii, stăpînul imperiului le-a tăiat capetele.

Dv. însă nu despre Englitera și Constantinopole mă întrebați, ci, probabil doriți să aflați dacă împrejurările din a doua jumătate a secolului actual, de la noi, au înrîurit teatrul în mod semnificativ.

Sigur, în contactul fertil cu alte culturi teatrale s-au iscat - cum se întîmplă și azi - noi atitudini creatoare. Ion Sava a conceput spectacole expresioniste ca o reacție la platitudinea naturalistă generalizată din deceniul patru. Liviu Ciulei a schimbat unghiul de vedere și de gîndire în raport cu teatrul convențional și conjunctural din deceniul cinci, repunînd pe tapet, în chip cutezător teza regizorilor francezi ai Cartelului despre convenționalitatea specifică a teatrului, ce operează cu sugestii, nu cu transpoziții directe ale realităților și exclude realismul ca metodă. O altă generație de regizori - Pintilie, apoi Penciulescu, Horea Popescu, Cernescu, Esrig, Vlad Mugur, Visarion, Cătălina Buzoianu, Crin Teodorescu - au deschis poarta experimentalismului și, prin el, a repudierii teoriilor oficiale despre teatru ca serviciu de comenzi politice. I-au avut alături pe critici și, în genere, au izbîndit; deși, uneori, cu sacrificii și, cîteodată, cu compromisuri. Dar actorii? Aura Buzescu l-a înțeles excelent pe Dürrenmatt și Calboreanu pe Galileu al lui Brecht. Pintilie a lucrat admirabil cu Octavian Cotescu, Toma Caragiu, Tamara Buciuceanu, Virgil Ogășanu, dar și cu Fory Etterle, V. Ronea. Penciulescu s-a bizuit pe Ciubotăraşu, Esrig pe Beligan și Șeptilici. Deci actorul și-a exercitat mai departe profesia ancestrală, fără zguduiri fundamentale. Cu adaptări.

Evident, într-o perioadă domină arta declamației în scenă, în alta formele non-verbale, gestualitatea etc. Apare cu precădere, citadinitatea și dispare ruralitatea - cum e azi. Pe urmă, lucrurile se echilibrează, se reechilibrează și se dezechilibrează iar, sub impulsuri foarte felurite. Dar *formele* tipice de expresie *persistă* și *coexistă* totdeauna; după cum se vede, avem, în concomitență, și noi, ca și alții, teatru romantic, teatru suprarealist, teatru absurd, teatru logic, transparent, opac, miop, presbit, grandios prin fervoare și idee sau anodin prin relatare seacă și vid interior.

După 1989, o parte din actori și mulți spectatori au ieșit în aer liber spre folosul unor curente politice (poate) și spre paguba teatrului (sigur), care a rămas scurt timp în subsidiaritatea petrecerilor populare. Acum lucrurile sînt în bună schimbare. Dar nu s-a întîmplat nimic esențial, ci doar o eliberare de servituți oficiale și o spulberare a tot ceea ce stînjenea liberul exercițiu. Nu e deloc puțin lucru, desigur, nu văd însă modificări în jocul teatral etern, ci reformulări și modulări ale unor mijloace altminteri imperturbabile față de climă și climate.

2. Cred că e un proces mai complicat și care are nevoie de timp pentru a ajunge la cristalizări. Ciulei, reîntors, a făcut spectacole foarte bune, dar nu *altele* decît realizase odinioară. La fel, Vlad Mugur. Andrei Șerban a creat o capodoperă, "Trilogia antică", pe care a experimentat-o mulți ani, în diverse centre europene și americane. Celelalte spectacole ale sale făcute la Național n-au mai însemnat însă *altceva* decît știam. Giurchescu s-a pierdut, pur și simplu, neînțelegînd nimic și încercînd să transplanteze pornografii, în credința că ele fiind interzise odinioară vor produce azi intense salivații. N-a fost să fie. De ce? Pentru că acești regizori nu s-au reîntîlnit nici cu aceiași actori, nici cu aceiași spectatori, nici cu gustul pe care-l știau, nici cu tipul de receptivitate pe care scontau cîndva. S-ar putea ca refuzul lui Lucian Pintilie de a se reîntîlni cu teatrul să conțină o luciditate extremă.

Și-apoi, toți cei numiți s-au găsit într-un alt cîmp al performanțelor artistice, încercuit de Silviu Purcărete sau Cătălina Buzoianu, ori de regizori și actori tineri încă nedefiniți dar cu alte structuri sufletești și un alt mod de înțelegere a artei lor. A trecut timp... Au apărut și noi criterii de evaluare.

3. E nevoie de o regîndire a vechiului sistem, o reașezare a instituțiilor și a echipelor, o încurajare a inițiativei particulare, păstrîndu-se însă esențialul: obligația statului, de fapt a societății, față de *instituția stabilă* - și prin ea, față de artiști.

Dar în momentul de față, nu are cine să facă reforma. Va fi efectuată, probabil, inerent, fatal aș zice, sub presiunea factorilor economici și deci în mod haotic.

4. Nu. Deloc.

5. Critica teatrală nu s-a supus niciodată constrîngerilor ideologice, ba chiar li s-a împotrivit, în felul ei, și a sprijinit hotărîtor forța de rezistență morală a teatrului. A făcut parte integrantă din această forță oricîte copilării s-ar profesa în sens invers. Cît de "imparțială" e critica în lumea de azi? Și unde? Iar dacă e "parțială", partizană, din ce cauze oare?

Dar dacă e un dat al ei și în literatură, și în celelalte arte - să fie "o subiectivitate care caută a se obiectiva", cum s-a spus? Eugen Ionescu pretinde că ea, critica, e un fenomen fatalmente negativ, "cu excepția celor cîțiva care m-au sprijinit". E deci o problemă a profesiei? Sau a persoanelor?

Acum, la noi, e prea puțin exercițiu critic, în ziare și reviste, în raport cu extraordinara vitalitate și afirmare a teatrului românesc.

6. Da. Un fenomen foarte sănătos. De mare speranță. Și cu certitudini indiscutabile - de pe acum.

Pagini realizate de
Magdalena BOIANGIU

Arta spectacolului şi textul dramatic

Teatrul a ocupat un loc proeminent la începutul literaturii române moderne. Alecsandri şi Const. Negruzzi au excelat şi în acest plan, localizînd piese franţuzeşti, populate, straniu, cu personaje botezate româneşte. Epoca avea nevoie de aceasta şi teatrul incipient îndeplinea un necesar rol formativ. Călinescu a observat că pentru înţelegerea "dramaturgiei" lui Const. Negruzzi trebuie să avem în vedere fizionomia Iaşilor pe la 1840. Era, socotea criticul, o "epocă de carnaval tranzitoriu" (cînd n-am fost, de fapt, noi în tranziţie?), în care actori improvizaţi jucau, infinit aplaudaţi, teatru în franţuzeşte, preceptori neşcoliţi se prezentau drept omniscienţi iar snobismul făcea ravagii în această vreme - se putea altfel? - "de trecere". Dl. Ştefan Cazimir a surprins excelent fenomenul într-o inspirată carte de acum vreo zece ani (mai scrie oare, azi, acest istoric literar cufundat pînă peste cap în politică?) intitulată chiar **Alfabetul de tranziţie**. Oamenii de litere ai epocii, spiritele înaintate înzestrate cu har, s-au străduit să utilizeze această propensiune spre actul cultural. Teatrul era, cum spuneam, cel mai gustat şi frecventat. Efortul a fost, deci, îndreptat aici. De aceea, tocmai, Negruzzi, împreună cu Alecsandri şi Kogălniceanu, au preluat, la un moment dat la Iaşi direcţia teatrului, iar nuvelistul a jucat chiar ca actor, împreună cu Matei Millo, în 1847, în una din localizările sale. Nevoia, deci, i-a determinat să scrie teatru, Alecsandri, cu incontestabilă vocaţie, avea să ajungă a compune, finalmente, şi dramaturgie valabilă, rezistentă - şi azi - estetic. Dar Negruzzi s-a mulţumit să traducă şi, mai ales, să localizeze (să prelucreze). Ceea ce interesa, atunci, nu era calitatea estetică a repertoriului, ci tălmăcirea în româneşte. Negruzzi a şi mărturisit deschis în 1848 că traduce numai cu gîndul că "să va învrednici a auzi pe stenă limba patriei". Pentru că, îşi dădeau seama aceşti pionieri, astfel contribuiau esenţial la făurirea limbii literare naţionale şi chiar a literaturii. Terminologia literară adecvată s-a creat atunci, în bună măsură prin teatrul "original" şi, mai ales, prin prelucrări şi localizări. Nu funcţiona atunci, ca mai tîrziu şi azi, ideea autorlîcului. Şi, de aceea, cînd, din 1881, Ion Nădejde, a pornit, în revista **Contemporanul** din Iaşi, campania împotriva plagiatelor, înglobîndu-i, aici, şi pe întemeietorii teatrului românesc, arătînd - cu titlu demascator - autorii după care s-au "inspirat", n-avea deloc dreptate. Aceşti întemeietori nu făceau un secret din faptul că prelucrează şi localizează şi nu ridicau pretenţii de originalitate. Slujeau unui înalt scop şi, pentru asta, se foloseau de orice mijloc, chiar de cel al adaptării uneori nemărturisite deschis.

Apoi, desigur, dramaturgia românească a căpătat substanţă. Dar, să recunoaştem, întotdeauna a fost şi a rămas genul cel mai fragil din întreaga literatură română. Aceasta chiar în strălucita perioadă a deceniilor dintre războaie. Dramaturgia lui Blaga, una esenţialmente de idei, e, de fapt, nereprezentabilă scenic. A rămas, cu cîteva piese de teatru rezistente, Camil Petrescu, cu cîte una, din multele cîte au scris, Alex. Kiriţescu, Victor Ion Popa, Tudor Muşatescu, Victor Eftimiu, o piesă (**Omul cu mîrţoaga**) G.Ciprian, cîteva piese, printre care una remarcabilă, Mihail Sebastian. Şi cît zgomot s-a făcut în jurul dramaturgiei româneşti, atunci, în anii interbelici, cîte interviuri împopoţonate n-au dat dramaturgii timpului (publicate, recent, în volum, sînt, adesea, de un ridicol nespus), şi cu cît vacarm imperativ n-au cerut şi căpătat subvenţii din partea statului pentru a fi reprezentate piesele lor de teatru! Că au cerut şi au primit subvenţii era un act de normalitate. Numai în acest fel se sprijinea dramaturgia originală românească, deşi ea, repet, a fost - numai în comparaţie cu proza sau poezia epocii - destul de anemică. S-a scris şi s-a jucat mult teatru românesc şi în deceniile dictaturii. Dar, rezistent estetic, a rămas destul de puţin. Să citez dramaturgia lui Marin Sorescu, D.R.Popescu, D. Solomon, Romulus Guga. Din "dramaturgia" de succes la public a lui Aurel Baranga nu rămîne - dacă rămîne - decît fumul amintirii subţiratice. Şi asta într-o lungă perioadă cînd poezia, proza, critica şi istoria literară au cunoscut extraordinare împliniri la noi, unde n-a fost deloc atunci, cum a spus cineva, "o Siberie a spiritului". Se mai scrie şi azi, la noi, dramaturgie. Dar dramaturgii nu pot ajunge, decît cu mare greutate, pe scenă. Şi nu e bine.

Dar dacă în anii dictaturii şi azi dramaturgia a rămas, ca întotdeauna, în urma celorlalte genuri literare, înfloritoare cu totul a fost arta spectacolului, datorită cîtorva pleiade de străluciţi regizori, la care aş adăuga - nu se poate altfel - marii actori ai vremii. Ei au conferit farmec şi faimă teatrului românesc care, iată, a vieţuit şi înflorit în cele mai întunecate decenii. Ca peste tot, în cele ale artei (şi nu numai), paradoxul conferă specificitate fenomenului românesc. Dar, dezvoltînduse ca gen independent, arta spectacolului a devenit atît de autonomă şi suficientă sieşi încît ignoră cu superbie realitatea textului dramatic, devenit un simplu, banal şi desconsiderat pretext. Să admitem că Maiorescu era un clasicizant învechit cînd afirma că un bun regizor se dovedeşte cel care nu se simte pe scenă. Dar ce ne facem cu dramaturgii de seamă care aveau pretenţia justificată ca punerile în scenă a operei lor să respecte voinţa şi indicaţiile lor, inclusiv cele scenice. Mi-aduc aminte că l-am auzit pe Camil Petrescu, în a doua jumătate a anilor cincizeci, cînd a pregătit o ediţie completă a dramaturgiei sale, spunînd că acum e mulţumit că s-a pus la adăpost de intruziunea regizorilor şi a actorilor, împănîndu-şi textele pieselor sale cu detaliate indicaţii scenice. I se părea, naivului intransigent care a fost Camil Petrescu, că, acum, piesele sale vor fi jucate (dacă vor fi!) aşa cum le-a scris el şi cum le voia puse în scenă. Amăgire deşartă. N-a fost deloc aşa. Şi nimic nu putea să-i pună la adăpost dramaturgia de intervenţia regizorilor. Nu mă refer numai la halucinanta cenzură stupidă a punerii în scenă, la Naţionalul bucureştean, a lui **Danton** (piesă, cred, superioară celei a lui Büchner, care, totuşi, se joacă, pe cînd cea a lui Camil Petrescu n-a avut parte decît de această revoltătoare reprezentare) în care, o voce înregistrată pe magnetofon, polemiza în antracte, cu textul autorului. Dar chiar celelalte piese ale sale, reprezentate, răstoarnă sau numai ignoră cu superbie migăloasele indicaţii scenice. Caragiale, se ştie, a fost foarte sever cu montările pieselor sale, veghind ca ele să respecte textul său şi precizările sale scenice. Mai sînt ele respectate, azi, de cineva? Îl stimez enorm pe dl. Lucian Pintilie. Dar, **De ce bat clopotele, Mitică**, un scenariu după "momentele" dramaturgului, ne prezintă un Caragiale expresionist, vădit în răspăr cu spiritul operei sale. La fel spectacolul filmic după **O noapte furtunoasă**. Recent, într-un volum recuperator, intitulat **Cartea împărtăşirii**, a lui N. Steinhardt, de care mă despart în destule opinii despre opera lui Caragiale, se afirmă, cu dreptate, că **O scrisoare pierdută** care mai reprezenta voinţa autorului era spectacolul văzut de autor în perioada interbelică pe scena Naţionalului din Bucureşti. Mai existau, atunci, se precizează, actori şi regizori care apucaseră spectacole montate sub veghea protectoare a lui Caragiale şi aceştia continuau spiritul dorit de nenea Iancu. Cred, că, în continuarea acestor spectacole de vie autenticitate, a mai fost şi cel de pe scena Naţionalului bucureştean montat de Sică Alexandrescu. De atunci, totul s-a modificat şi fiecare regizor inovează după pofta inimii iar cronicarii aplaudă frenetic. N-am văzut un spectacol în care Zoe Trahanache, totuşi o înaltă doamnă din urbea locală, era pusă să se comporte, pe scenă, ca o cocotă în călduri, îndreptîndu-se, încinsă, spre finalul unui moment, cu Tipătescu spre o încăpere din afara scenei să facă amor? Ar fi îngăduit Caragiale o asemenea blasfemie? Şi este ea, în general, îngăduită dacă s-ar mai ţine seama de spiritul operei lui Caragiale? Dar nu mă mai mir de nimic. Dacă scena, vestită totuşi, a balconului din **Romeo şi Julieta** de Shakespeare e montată, azi, într-un spectacol, într-o cadă de baie, cum să mai cerem respectarea intenţiei auctoriale a dramaturgilor noştri? Teatrul e azi o artă autonomă, înfloritoare, care aduce, şi acum, lume tînără în sălile de spectacol, arhipline. Dar această hiperautonomie nu impietează, adesea nepermis, textul pus în scenă, devenit banal şi abia îngăduit pretext? Ca istoric literar, mă simt solidar intelectual cu spiritul textului dramatic, ignorat şi manipulat în cele mai năstruşnice feluri.

Z.ORNEA

Nu e criză, monşer!

Dintre sute de frisoane ce zbîrlesc condeiele alarmate de soarta postrevoluţionară a culturii româneşti, unul anume, privitor la teatru, se trage dintr-o mai veche nelinişte: exponenţii valoroşi ai dramaturgiei autohtone ar fi, vai, numărabili pe degete, la modul *cei patru care erau trei, deşi la drept vorbind sînt doi, dintre care doar unul (ghici cine...) e cu adevărat mare.* Pe fondul acestei nelinişti, emanate din tabăra criticilor literari (cărora, totuşi, oamenii de teatru nu le acordă sută la sută girul) şi pe fondul, absolut firesc astăzi, al refuzului de a mai include în repertorii "cota obligatorie" de dramaturgie naţională, au loc dispute mai mult sau mai puţin dramatice în legătură cu textul dramatic românesc şi contemporan. Contemplînd cu calm nodul atît de artistic alcătuit din frisoane, refuz, dispute ş.cl., revista **Teatrul Azi** a decis să-l taie printr-un gest pragmatic: ea a antologat, în suplimentul său **Avanscena**, mai multe piese româneşti noi - creînd, din punct de vedere teatral, un nou *circuit* al ofertei de text pentru scenă şi realizînd, din punct de vedere strict literar, două (deocamdată) volume de dramaturgie proaspătă, post...

...modernă: aşa stau lucrurile, intenţionat sau nu, în primul volum, cel al "debutanţilor" - autori de proză, poezie, eseu sau cronică literară, devoraţi şi devoratori de literatură, aşadar, - decişi să experimenteze scrisul pentru teatru. *Ioana Crăciun* sparge gheaţa antologiei cu un text reţinut în selecţia finală a concursului lansat de UNITER: *Rîul de bîlci.* Patetismul temei "mari" a acestei piese - e vorba de o meditaţie, organizată pe "etaje" ale *fiinţării-în-lume*, asupra limitelor condiţiei umane - e subminat cu un simţ scriitoricesc sigur, prin replici absurd-umoristice şi printr-o mare încredere în virtuţile jocului nelimitat al intertextualităţii. Un text dezinvolt - migălit, care "valorifică" poetic descîntecul popular românesc, mitologeme diverse, din zone şi epoci diverse: "L-am învăţat numai lucruri obiective - explică magistrul despre personajul principal - Einstein! Walt Disney! Mendeleev! Chaplin! Darwin! Urmuz! Toţi marii gînditori progresişti ai lumii!" Simpla listă a personajelor piesei e exemplară pentru poetica Ioanei Crăciun: *Anonymus* - e eroul; *Eulalia* ("auria fată Eulalie" a lui Poe, dar nu numai) - e "maica lui"; *Beatrice* - o "căluţă de lemn"; *Yorick* - un sărman bufon în viaţă încă; *Miranda, Calypso, Pandora* - trei surori zîne; *baba Comana* şi *Sorica* (extrase desigur din I.H.Rădulescu)... şi lista poate continua...

În *Pescăruşul din livada de vişini, Horia Gârbea,* convins că "...situaţiile replicile, clişeele clasice nu şi-au trăit traiul", că "personajele trebuie reactivate precum generalii pensionari de a căror experienţă se poate încă profita", convoacă cinci dramaturgi "destul de importanţi": pe Caragiale, Shakespeare, Ibsen, Cehov şi Horia Gârbea. Nora este un fel de nepoată prin alianţă a unchiului Vania. Ea nu vorbeşte numai "din Ibsen", rosteşte şi celebrele replici ale *Ninei - pescăruş* şi visează marea (provocînd, magic, o catastrofală inundaţie) în vreme ce unchiul visează la *livada cu vişini,* pe care o şi cumpără de la *prefect* şi de la consoarta acestuia, *Zoe.* Intervine, cînd şi cînd, în momente cheie, *groparul-turmentat*! Efortul lui Horia Gârbea de a coase fără să se vadă aţa acest delectabil monstru al lui Frankestein e demn de stimă. Marea calitate a piesei lui e, poate, aceea că poate fi pusă în scenă şi ca un film de groază ironic, în care supravieţuiesc cei doi îndrăgostiţi plus (în locul negrului bun şi săritor) - unchiul Vania. Culmea amuzamentului la lectură este, pe de altă parte, pasajul în care *prefectul* (un Tipătescu trahanachizat) parodiază un discurs din "Apus de soare": "Dar gîndeşte-te, Nikolai Vasilievici! Şi dacă nu mai eşti în stare să gîndeşti, întreabă-mă pe mine, pe mine care cunosc ţinutul şi oamenii ca pe buzunarul meu, unde sînt ăi de s-au bătut în duel? Presăraţi, pe teren. În Poiana Cailor, la Mal, lîngă Crînguri, la Podul vechi şi la Oase, la Framătul, la Pupuieţi, la Căcîrdea! Întreabă-mă şi pe mine unde sînt ăla şi ăllalt, şi Jean ofiţerul şi Georges şi Paiaţa! Şi ăl de-i zicea Biliargiul? Unde sînt şi-ăştia şi ăia? Şi Tata-l Glonţurilor Puşkin?! Pămînt! Pămînt, domnule!"

Cu o parodie, prea puţin "amabilă", figurează în volum şi *Alina Mungiu:* iar Shakespeare, iar Hamlet... *Emanciparea prinţului Hamlet* (o interpretare fantezistă, neverosimilă şi cu totul psihopatică a cunoscutei tragedii...) e piesa "cea mai piesă" a antologiei - prin ritmul replicilor şi prin construcţie. Lectura Alinei Mungiu se dovedeşte, oricum, nu atît "fantezistă", cît "tezistă", cu eleganţă. "Hamlet", pacient într-un ospiciu american din zilele noastre, formulează în final teza (morală) a textului:"Spectacolul s-a încheiat. V-am prezentat cazul lui Jimmy Graves, 25 de ani, sex masculin, cu domiciliul în oraşul Albany, N.Y; starea civilă: necăsătorit. Semne particulare: singur. Eu, cobaiul Hamlet, declar că am ajuns la următoarele concluzii: 1. Lumea este vinovată. 2. Orice component al ei are dreptul să o judece. 3. Nici un component al ei nu are dreptul să o execute. Nici măcar eu."

Şi textele pomenite pînă aici şi cele care urmează - *Cine mă trece strada - fragment pirandellian dintr-un act oarecare de Emil Paraschivoiu* şi *Cînd vor înflori magnoliile sau Cum să sucesti gîtul retoricii* de *Valentin Petculescu* au în comun auto-referenţialitatea. Toate cele cinci piese îşi "dezbat", în forme mai mult sau mai puţin voalate propriul statut de text/spectacol, invocă ironic "publicul" sau "cheamă în judecată" instanţa auctorială. Piesele din volumul al doilea, în schimb, scrise, majoritatea, de dramaturgi consacraţi, sînt mai puţin auto-reflexive şi reprezintă, în viziunea celor care au realizat antologia, "o ofertă a normalităţii". E vorba de un text al lui *Ion Băieşu - Nu muriţi din întîmplare,* naiv, dar scris cu nervul obişnuit, de două texte mai "cuminţi" ale lui Horia Gârbea, de o piesă "despre tranziţie" a prolificului *Tudor Popescu - Singurătatea cucului* (aici "avem", în fine, şi "studiu psihologic" şi "profum local", căci e vorba de nefericirea unei activiste de partid - un soi de Ana Pauker de cartier - a cărei recuperare "prin lacrimi" şi re-feminizare e sugerată în final), de o tramă simplă, poliţist-psihologică, *Ricoşeu,* semnată de *Dumitru Solomon* şi, în fine, de *Voci în lumina orbitoare - texte pentru un spectacol-dialog de monologuri* de Matei Vişniec (de departe cea mai interesantă "partitură" propusă de "Avanscena" I şi II).

Concluzia acestui "galop revuistic"?

Piese româneşti noi nejucate şi *de jucat* - există. Bune. Ludice. Nu e criză, monşer, mă-nţelegi?

Delia VERDEŞ

ACTORUL MÎNTUIT

S-a glosat masiv (şi nu fără temei) pe marginea "decadenţei" teatrului antic. Unii au socotit că declinul dramaturgiei greco-romane era inevitabil, după secole de academism şi (mai apoi) de vulgaritate. Alţii au pus dispariţia repertoriului păgîn pe seama intransigenţelor ecleziastice manifestate după pacea constantiniană. Fapt este că, înainte de 313, actorii de pantomimă se convertesc la noua credinţă, aşa cum reiese din *Viaţa lui Porfirie,* pe care am tradus-o mai jos, urmînd ediţia lui Ch. Van der Vorst, din 1910. Textul e preluat din *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Vaticanae* (Bruxelles, 1899). Vă invit să-i apreciaţi savuroasa ingenuitate, tonusul românesc şi sinceritatea exemplară, la care noi, "modernii", nu mai avem altminteri acces.

Patimile sfîntului şi slăvitului mărturisitor al lui Hristos, PORFIRIE, martirizat la Cezareea, în Cappadocia

1. "Pe cînd răul şi necredinciosul Aurelian domnea în vechea cetate a Romei, el publică o hotărîre dură şi neomenoasă care pretindea ca toţi supuşii imperiului său să aducă jertfe zeilor necuraţi şi lipsiţi de viaţă. Acest edict grosolan şi insuportabil a fost aplicat şi în provinciile Orientului, astfel încît a ajuns şi în Cezareea Cappadociei. Aici trăia sfîntul şi slăvitul mucenic al lui Hristos, Porfirie, şi el supus al împăratului Aurelian. Deşi era de viţă asiatică, trăise în oraşul Efes, unde se produsese, încă în tinereţe, ca mim într-o trupă de teatru. Auzind aceasta, un anume Alexandru, care guverna pe atunci cetatea Cezareei Cappadociei, convocă pe dată actorii de teatru, şi anume pe un artist de pantomimă numit Filistion, ca şi pe toţi ceilalţi, şi-i transferă din Efes în Cezareea.

2. Se întîmplă deci ca, într-o zi, Alexandru să aducă trupa în Cezareea, pentru a oferi oraşului spectacolul unei veselii mîrşave; cu acest prilej, mulţimi nenumărate umplură teatrul. După ce ighemonul îşi ocupă locul în primul rînd, actorii se înfăţişară în faţa publicului, prezentîndu-i ritul curat şi sfînt care fusese săvîrşit la botezul lui Hristos. Pentru această scenă şi închipuind episcopul, diaconii şi chiar lectorii şi cîntăreţii, îl aduseră pe Porfirie, pentru a-i administra botezul creştinilor, şi, ca şi cînd ar fi cunoscut învăţăturile credincioşilor creştini, purceseră cu mare haz la săvîrşirea tainelor acestora. În acel moment, episcopul acela al histrionilor şi nu al creştinilor porunci să i se aducă candidaţii la botez. Îmbrîncindu-l în faţă pe preafericitul Porfirie – în care lucra Duhul Sfînt – aduseră apa. Acesta îşi părăsi veşmintele vechii sale condiţii şi intră în apa ce fusese pregătită. În clipa aceea, episcopul chemă asupra lui pe Tatăl, Fiul şi pe Duhul Sfînt.

3. Nemernicii şi necredincioşii nu ştiau că Hristos – cel care salvează oile din gura lupului şi le duce în staulul harului Său – are o putere care nu poate fi nici insultată, nici ridiculizată. Cu toate acestea, ei îl batjocoreau, rîzînd, pe Hristos (*geloti empaizontes to Christo*) şi încă şi mai mult pe ei înşişi şi săvîrşeau această taină sfîntă invocînd uşuratic şi disprepuitor numele Sfintei Treimi. Dar iată că Domnul şi Dumnezeul cel adevărat îi hărăzise un dar de preţ în împărăţia Sa: pe cînd de îmbrăca cu un veşmînt alb în vederea botezului, Duhul Sfînt pogorî deodată asupra lui. Aducînd cu ei lumini, îngerii Domnului se înfăţişară preafericitului Porfirie, aşa încît oraşul se cutremură de vocile lor, iar mulţimile fură dintr-odată cuprinse de uimire. Unii ziceau: «Zeii sînt cei care se arată în faţa lui Porfirie»; alţii credeau că «este o vedenie». În sfîrşit, alţii spuneau: «dacă printr-un botez simulat Porfirie capătă o asemenea putere, cu cît trebuie să fie mai mare puterea celor care – urmîndu-l din toată inima pe Mesia şi Împăratul creştinilor – vor fi declaraţi moştenitori ai împărăţiei cerurilor?" Şi, părăsindu-şi locurile în chiar clipa aceea, se aruncară la picioarele lui Porfirie, cerîndu-i iertare şi spunîndu-i: «Frate Porfirie, roagă-te pentru noi, ca să căpătăm şi noi darul Sfîntului Duh!»

4. Dar Porfirie, care-i auzea şi care era foarte mişcat, nu ştia cum să se roage. De aceea un înger al Domnului îl ajuta pentru a-l învăţa să se roage, întorcîndu-se către răsărit. Aşa făcînd, şi învăţat fiind de sfîntul înger, fericitul Porfirie îşi înălţă mîinile binecuvîntate pentru a se ruga Domnului. În timp ce se ruga, un nor strălucitor veni şi acoperi teatrul. El lumina şi acoperea cu rouă pe candidaţii la sfîntul botez care – îmbrăcaţi în alb şi iluminaţi de harul Duhului Sfînt – părăsiră teatrul şi umplură biserica lui Dumnezeu. Înştiinţat despre cele ce se petrecuseră, evlaviosul episcop al Cezareei ieşi pentru a-i întîmpina şi pentru a le acorda binecuvîntarea. După aceea, i-a reîntîlnit pe drumul către biserica lui Dumnezeu astfel încît templul s-a umplut, pînă la urmă, de mulţimea sfinţilor îngeri şi de cea a iluminaţilor. Îngenunchiară şi, după ce se rugară îndelung, se ridicară cu toţii, iar episcopul rămase singur cu candidaţii la botez.

5. Înştiinţat de acest ciudat eveniment, ighemonul rămase înmărmurit. A doua zi, se

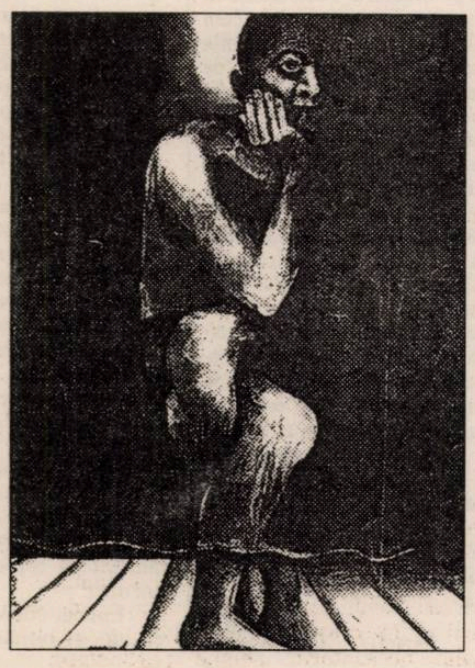

aşeză în teatru şi porunci să fie adus sfîntul Porfirie. După ce acesta sosi, ighemonul îl întrebă: «Şi aşa, Porfirie, sperai să ieşi din încurcătura asta?» La care Porfirie i-a răspuns: «O, tiran nesăbuit şi de trei ori nebun, nu ştii ce mi s-a întîmplat mulţumită lui Dumnezeu? Este cum îţi spun eu şi cum ai auzit deja şi totuşi refuzi să recunoşti adevărul?» Ighemonul îi spuse: «Am auzit vorbindu-se ceva, dar îmi pare o pură închipuire». Sfîntul Porfirie îi replică: «O, de trei ori nenorocitule, îţi pare aceasta o închipuire? Consideri corul sfinţilor îngeri şi lumina care-i înconjoară ca pe o simplă amăgire? Oare mărirea strălucitoare a Duhului şi binefacerea cu care ne-a învredinicit nu ţi se par a dovedi puterea lui Dumnezeu?» Ighemonul strigă: «Prostănacule, îţi par eu nebun şi de trei ori nenorocit?» «Da – răspunse sfîntul Porfirie – cum să nu fii nebun şi nenorocit? Gîndeşte-te o clipă la cei pe care-i adori! Eu sînt singurul care-ţi vorbeşte, ighemonule; dar dacă eşti un judecător drept, porunceşte să vină preoţii politeişti şi să se roage ca să primească un semn: dacă-l văd, voi crede; mi-e greu să cred în ei, pînă la moarte, înainte de a fi convins prin semnele lor». Atunci, ighemonul hotărî să se facă întocmai.

6. După ce preoţii lui Apollo, Cronos şi vreo alte două sute de sacerdoţi fură aduşi, ighemonul le zise: «Faceţi ceea ce vă cer: rugaţi-vă ca să obţineţi un semn şi pentru ca astfel Porfirie – pe care n-am reuşit să-l conving – să creadă în zeii cei mari. Atunci preoţii aduseră un taur pentru sacrificiu şi – după ce-l puseră în mijlocul teatrului se adresară sfîntului Porfirie: «Porfirie, dacă ucidem acest taur şi după aceea îl facem să învie, vei crede în zei?» Iar Porfirie răspunse: «Desigur, cu toate că n-am nici un chef s-o fac». După care, nemernicii preoţi se aşezară în partea dreaptă a animalului, vorbindu-i la ureche şi, în clipa aceea, taurul căzu mort. Atunci ei strigară cu voce puternică: «Cît eşti de puternic, Apollo, şi voi, toţi ceilalţi zei!» La rîndul lui, ighemonul întrebă: «Ce spui, Porfirie, eşti gata să crezi şi să te declari convins?» Porfirie răspunse: «Tu însuţi l-ai auzit zicînd: "Vom ucide taurul şi după aceea îl vom învia". Deci dacă-l înviază – aşa cum au pretins – mă voi declara credincios». Atunci, ticăloşii preoţi s-au rugat din nou, de la ceasul al treilea pînă la ceasul al nouălea, fără să reuşească să-l învieze. Văzînd că preoţii nu reuşesc să învieze taurul, sfîntul Porfirie se adresă poporului: «Priviţi aşadar neputinţele lui Apollo! Nici Ares, nici Cronos, nici chiar Apollo şi toţi idolii voştri nu au cu adevărat putere. Fiindcă Hristos a dovedit că toţi idolii şi cei care-i făuresc sînt iluzorii şi neputincioşi!» Preoţii sacrificatori îi ziseră: «Noi l-am ucis; ţie îţi revine să-i redai viaţa şi dacă vei reuşi, vom crede şi noi în Dumnezeul tău».

7. Această propunere a fost auzită de ighemon şi de întreaga mulţime. Sfîntul Porfirie se îndreptă atunci după cum îl învăţase îngerul şi, ridicîndu-şi mîinile binecuvîntate, făcu următoarea rugăciune: «Dumnezeule, veşnic şi puternic, Tu care eşti cunoscătorul lucrurilor ascunse şi Cel ce pătrunzi nevăzutul, Tu, Cel pe care oamenii nu-L văd, Tu care, prin virtutea îndurării şi a bunătăţii Tale, nu l-ai lepădat în rătăcire pe netrebnicul muritor ce sînt, ci, dimpotrivă, i-ai dăruit harul, călăuzindu-l către viaţa veşnică, arată-mi acum înaintea acestei mulţimi şi acestui ighemon, pentru a dovedi astfel învierea morţilor, prin mijlocirea acestui animal fără voce, că eşti atotputernic, Doamne, şi că nu este ceva care să-Ţi fie cu neputinţă, fiindcă slava şi puterea nu sînt decît ale Tale, ale Tatălui, ale Fiului şi ale Sfîntului (Duh), amin». După ce rosti aceste cuvinte, sfîntul Porfirie se întoarse spre taur, zicînd: «Ţie îţi spun, cel pe care preoţii fără lege te-au ucis, trezeşte-te, viu şi sprinten, în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh, pentru ca această mulţime şi stăpînii ei să înveţe că nu există un alt Dumnezeu în afară de al nostru». În numele Domnului, taurul se ridică dintr-odată, începu să sară şi să mugească, cătîndu-şi astfel jugul şi, în felul acesta, de faţă cu întreaga lume, părăsi teatrul.

8. Văzînd aceasta, mulţimea a fost cuprinsă de spaimă şi de extaz şi începu să-l slăvească pe Dumnezeu. Numai ighemonul făcea excepţie şi rămînea neîncrezător, fiindcă îi îngăduise lui Satan să-i tulbure mintea. Iar cînd sfîntul Porfirie se îndreptă către ceea ce se cheamă avanscena teatrului, văzu o mulţime de statui care stăteau în picioare. Printre ele, era şi una a lui Apollo, flancată la dreapta de cea a lui Asclepios şi la stînga de cele ale Artemisei şi Afroditei. Porfirie se adresă astfel statuii: «Ţie îţi vorbesc, piatră neînsufleţită, modelată de arta celor muritori, sălaş al diavolilor, moarte a sufletelor, surdă şi mută; în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh îţi poruncesc să te arunci îndată la pămînt, tu şi toate celelalte statui!». Şi îndată statuile căzură de pe soclurile lor la pămînt. Şi a fost zgomot mare, căci fiecare se sparse în mii de bucăţi şi se prefăcu în pulbere. Doar capul lui Apollo se prăvăli asupra unuia din preoţi, îi căzu peste pîntece, zdrobindu-i măruntaiele şi tot ce a mai rămas din el. Atunci, ighemonul se mînie atît de tare, încît porunci ca sfîntul să fie condamnat la moarte prin sabie.

9. Auzind sentinţa, plin de bucurie şi de fericire, sfîntul Porfirie ceru pe dată să vină credinciosul şi venerabilul episcop al Cezareei, pentru a-l împărtăşi cu preacuratul Trup şi preacinstitul Sînge al Domnului nostru Iisus Hristos, spre a se pregăti astfel pentru sabie. Venerabilul episcop se grăbi să sosească şi, dîndu-i dumnezeiasca şi preacurata împărtăşanie, îi spuse: «Trebuie să te simţi fericit, fiule Porfirie, căci credinţa ta este cu adevărat de neclintit, vorba ta este cucernică şi cununa ta este desăvîrşită, credinţa ta este porfiră adevărată, cea care este temelia veşnică a Bisericii şi portul blînd al celor care sînt cuprinşi de furtună. De aceea, cînd vei şedea lîngă Hristos, te rog să stărui şi pentru mine, neînsemnatul şi smeritul». După ce episcopul i-a spus acestea, cei doi se îmbrăţişară cu deplină sfinţenie şi, vărsînd din belşug lacrimi, îşi luară unul de la altul adio. După aceea, sfîntul martir al lui Hristos, Porfirie, ridică mîinile, se rugă îndelung şi primi pe întreg corpul stigmatele; a fost ucis prin sabie la 9 noiembrie, în numele Domnului Iisus Hristos, căruia i se cuvin slava şi mărirea, acum şi în veacul veacului, amin».

Prezentare şi traducere de

Teodor BACONSKY

Voce off

"BARTHOLOMEUS I: ...da, e de mirare cît de puţine sînt mijloacele prin care publicul îşi poate manifesta sentimentele...

BARTHOLOMEUS II: Reacţiile sale sînt foarte puţin variate.

BARTHOLOMEUS I: Nu le-am făcut inventarul. Şi am remarcat că publicul nu se manifestă decît prin aplauze.

IONESCU: Asta am remarcat şi eu.

BARTHOLOMEUS III: Teatru este atunci cînd se strigă «Bravo!»

BARTHOLOMEUS II: Sau prin exclamaţii...

BARTHOLOMEUS I: Sau prin fluieraturi...

IONESCU: Asta nu s-a întîmplat la piesele mele, cel puţin pînă acum."

IONESCO (Improvizaţia la Alma sau Cameleonul păstorului)

Telalii fără fruntarii

Negustor sau cerşetor?

Aţi băgat de seamă? De la o vreme, în piesele din oraş este vorba mai ales despre teatru, despre lumea de pe scenă şi din imediata ei apropiere, despre viaţa damnată (of-of-of...) dar nobilă (eh-eh-eh...) a actorului: de la *Cine are nevoie...* la *Monştrii sacri*, trecînd prin evasi-integrala Pirandello (şi n-am pomenit mai nimic) - cîte puneri în scenă, atîtea puneri în abis: universul, dincolo de cabina de machiaj, nici nu există.

E normal, veţi spune, în nişte vremuri ca ale noastre, lumea e mai mult ca oricînd un teatru; teatrul e mai mult ca oricînd o oglindă pentru noi, ceilalţi; noi, ceilalţi, sîntem mai mult ca oricînd nişte actori; iar actorii mai mult ca oricînd ne pot trata conştiinţele din greu suferinde. Într-o societate a prefăcătoriei, doar ei deţin Suprema Artă, doar ei ne ştiu otrava şi leacul.

Din păcate, toate astea rămîn teorie vană, biată didascalie de dramaturg de modă veche. Mesajul pieselor e altul dar mereu acelaşi, cu toate diferitele adaptări. E de ajuns obişnuita ocheadă cu tîlc către spectator, *clin d'oeil*-ul îndelung exersat în anii grei de-odinioară, pentru ca sensul autoreferinţei teatrale să capete concreteţea cea mai prozaică. "Sîntem actori şi sîntem prost plătiţi", ni se spune, în limbajul celei mai alese arte, "ne sacrificăm pe altarul culturii" etc. Spectatorii pleacă vădit înduioşaţi. Majoritatea lor sînt şi ei intelectuali, majoritatea intelectualilor sînt şi ei plătiţi de stat... şi-aşa, identificarea-i gata! Nu puţini privitori sînt tineri generoşi şi avîntaţi: pe ăştia îi poţi hipnotiza de-a binelea! Vreo două spectacole de teatru despre teatru... şi i-ai convins pentru totdeauna că scena e vocaţia lor. Tindem să numărăm astăzi atîţi aspiranţi actori cîţi călugări în Evul Mediu (cu proporţiile menţinute).

Dar cum micile satisfacţii masochiste de pe scenă nu schimbă grila de salarizare, oamenii de teatru au trecut la limbajul mai puţin metaforic al protestului sindical. Cînd a ieşit la grevă, Actorul a redescoperit nu numai anticul său drept saturnalic de a interpela deschis puterea, ci şi un teritoriu care i-a aparţinut în vechime: piaţa publică.

Aici, strămoşii lui, actorii ambulanţi, îşi amestecau replicile spirituale cu strigătele negustorilor de capre. Dar, spre deosebire de Negustor, care ştia cu ce preţ îşi vinde marfa, Actorul conta doar pe îndurarea acelor gură-cască mai avuţi şi mai dispuşi să-i ţintească pălăria cu bănuţi. Cînd se mai lăsa şi cu cîte-o vizită pe la vreo curte, Actorul îl lua pe Dumnezeu de-un picior. Şi cum să nu consimtă atunci Actorul la oferta, mai tîrzie, a capetelor încoronate, de a-i construi un teatru fix şi de a-l tocmi cu simbrie?

Un ciclu istoric se încheie. Actorul-funcţionar se răzvrăteşte şi coboară-n "Piaţa Grevei". El vrea indexare, majorare, soluţionare. (Pristanda n-ar vorbi altminteri în vremurile noastre democratice.) Între timp, Negustorul, vecinul de tîrg de mai ieri, s-a ajuns. Azi el e manager şi nu-şi mai laudă singur marfa, nu de ruşine, ci din motive de eficienţă. Pentru aşa misiune l-ar tocmi pe cumătrul Actor, că doar e profesionist, dar deh! acesta se arată uneori cam fudul. Cum să facă el, favoritul tuturor, deţinătorul supremei arte, reclamă la margarină?! Mai bine cerşeşte-n continuare, cu toată suprema sa artă, în acel soi de teatru despre teatru despre teatru... care de fapt e despre banii lui de margarină.

Florin DUMITRESCU

Din viaţa unui extremist de centru...

Elogiul stomacului în politică

Antiiliescieni convinşi mă iau deoparte şi-mi explică pe îndelete că "azi, deocamdată, trebuie ţinut cu Iliescu în conflictul lui cu Vadim"; le atrag atenţia că pe vremuri - să fie trei ani - cînd Iliescu se făcuse frate cu dracu' ăla, fiindcă fusesem sobru şi nu sărisem pînă în tavan, cu ei, de indignare, ducîndu-mă doar pînă la lavabou, tot ei mă făcuseră de "iliescian ascuns"; ce mai vor? cu ce le-am cîştigat încrederea? ca să intrăm împreună într-un alt spectacol - "pro"?

Anticomunişti convinşi mă sună ca să mă lămurească îndesat că trebuie, deocamdată, să ţinem cu SRI în conflictul cu S.R.S(tănescu) care, de fapt, merge mînă cu mînă cu CVT. Nu le ascund un sentiment nostim: ei nu se tem că telefonul le e ascultat şi cînd ţin cu Măgureanu? Ei îşi continuă prelucrarea, ştiindu-mă apolitic. "Apolitic?" "Mă rog, să zicem echidistant..." "Echidistant?" "Da' ce eşti?" Ironizez sumbru: "Sînt Andreea Esca, iată ştirile". Obţin a fi lăsat în pace.

Cea mai tare intervenţie în problemă rămîne aceea a d-lui Octavian Paler care, după un articol de zile mari în "Dilema" despre ce e rău şi ce e bine pe lumea asta, îşi începea un editorial, în "România liberă", cerînd să fie trecut pe lista celor care ţin cu Măgureanu, ziarul "Ziua" făcînd, ca la grădiniţă, două liste, cu cei "pro" şi cu cei "contra" celui mai original politolog din Europa (avînd şi pîinea ideilor şi cuţitul Puterii de a le analiza...) Dacă nimeni ca dl. Octavian Paler nu ne-a lecuit mai bine de echidistanţă, nu pot amîna întrebarea ce înseamnă distanţa pentru Domnia Sa, simpla distanţă, fără prefix, aceea căreia grecii îi zic: "ironos" şi din care a descins blestemat de europeana "ironie". Capabilă să se dezvinovăţească zile şi nopţi pentru a-şi găsi culpe şi mai şi, intelighenţia română, mai mult vigilentă decît inteligentă, mai des combativă decît comprehensivă, nu-şi va face autocritica - dar nici nu va fi vreodată iertată - pentru tenacitatea cu care a disprețuit şi a compromis ironia, asimilînd-o cu băşcălia, în mintea unui popor extrem de dotat pentru ea. Dacă există un cuvînt, la noi, care nu zideşte acela e ironia.

În fond, boala cea grea a alor noştri - la toate nivelele, de la slujbaşi şi dascăli pînă în pisc, pe culmile totdeauna ale disperării - va fi rapiditatea adeziunii la o listă, la un memoriu, la un partid. Adeziunea şi, la fel de vehemente, de sincere, despărţirea, desolidarizarea, ruptura. "Deocamdată" asigură un spectacol permanent. [illegible] alţii revoluţia. E aproape un ideal, precis o idee fixa care potenţează dramatic, ca nici o alta, cea mai acută maladie a spiritului naţional, o sinteză a celorlalte 6 sau 66, greu avuabilă ca o boală venerică: nevoia de partid, de partidă. Nu neapărat de un partid unic, nu chiar, "creierul naţiunii", dar ceva pe acolo, între Frontul Renaşterii Naţionale şi cel al Salvării, tot Naţionale. Nevoia aceasta, dusă pînă la obsesie, e o constantă, dincolo de tragicomic, dincolo de bine şi rău, a vieţii noastre intelectuale. Ea nu l-a ocolit nici măcar pe Caragiale de la care se aştepta - precum Pristanda de la coana Joiţica - o oarecare consideraţie. După cum nici cel mai prodigios metafizician n-a scăpat de ea; mărturia lui Cioran cu privire la ce gîndea Nae Ionescu în timpul cursurilor sale nu poate fi bagatelizată, oricît de enorm ne sună, dar şi de caraghios, slavă Domnului, (prea puţini fiind însă frapaţi de violenţa comică a celui care a realizat grotescul descoperind pînă şi pe culmile disperării compatibilitatea cu un "partid isteroid"; prea puţini sînt "zguduiţi" de humorul atroce al lui Cioran în autocriticile sale, luîndu-l mereu în tragic şi "mot-à-mot", scăpîndu-le o stranie veselie pe care abia aparatul lui Sorin Ilieşiu a captat-o).

Dar după '89, ironic gîndind şi tratînd, inutilitatea experienţelor noastre istorice stupefiază în această descoperire: nimeni nu mai ştie să fie disident! Disident politic, se înţelege, disident multilateral dezvoltat. Fascinaţi de formula precară din '90 - intelectualul e prin natura sa în opoziţie -, blocaţi în automatismele refuzului, îngroziţi de apolitism, şantajaţi de existenţă, europenii dar şi antieuropenii români nu pot depăşi cea mai perversă experienţă trăită sub tiranie: a intra în partid pentru a-l modifica în bine, din interior, ştiind perfect cum arată pe dinafară. Fatalmente în opoziţie, ei deplîng slăbiciunile acesteia (tot aşa cum proguvernamentalii incondiţionali ştiu să suporte porcăriile inerente Puterii), dar ispita şi comoditatea melodramei "de a îndura de la ai tăi" e prea mare pentru a se ajunge la ideea de disident atît faţă de opoziţie cît şi faţă de Palat.

Ar fi de asumat altceva decît o melodramă. Ce? Şi care ar fi riscurile? Ele au un nume: marginalizarea, pe româneşte: să nu se mai uite nimeni la tine, să nu fii în spectacol. (Dar nu te-ar aresta nimeni, să fim serioşi, da, însă groaza de marginalizare, după '89, este - să nu spun vorbă mare - un echivalent.) Ar fi o dramă a vanităţilor care trebuie luate în seamă, răscumpărată prin catharsisul unui dezgust sincer şi salubru. El nu cere decît a refuza acest spectacol, aceste recepţii şi aceste decepţii, acest "deocamdată" terorizant, însoţindu-l, voluptuos ironic, cu acel "deocamdată, nu!" al atîtor răspunsuri la poşta redacţiei unde se căuta, de timpuriu, gloria. E un dezgust care nu cere mai mult de un stomac bun. În locul oricăror ode la naivitate, implicare, împăcare etc., aş începe cu un elogiu al stomacului care are puterea şi sănătatea de a digera, în condiţiile grele de după lobotomia partidului unic ce se vroia "creierul întregii naţiuni".

...Bun, bun şi care e soluţia? O suportaţi? Deocamdată, nu e. Nu se poate trăi, cîteva zile, fără o soluţie? Andreea Esca vă urează o seară excelentă.

Radu COSAŞU

Idiosincrazii

Declinul huiduielii

Observ tot mai contrariat, de o bună bucată de timp, un fenomen ciudat. L-aş numi *"declinul huiduielii"* (al "fluierăturii", al "luării cu huo" ş.a.m.d.). Evident, nu în spaţiul politic sau jurnalistic: aici, huiduiala este la ea acasă - ba chiar mai mult decît atît. S-ar părea, de pildă, că nu poţi *contesta* (politic) pe cineva decît suduind ca pe stadion. Ce-i drept, şi parlamentarii britanici *(the distinguished MPs)* fac "boo" cînd nu le place un vorbitor; însă presa lor nu face "boo"... Şi-apoi, la ei, după secole de regim parlamentar, huiduiala e o cochetărie - un moft manierat. Se huiduie pentru a limpezi o dezbatere; se huiduie pentru a demonstra - un dezacord; dar nu se huiduie pentru că "aşa vrea muşchii tăi"...Never!

Nu, nu în politică (oricît de adorabilă) şi nici în, cum spuneam, jurnalism constat fenomenul; ci în treatru. Ei da, *în Teatru!* Aici, huiduiala *exista*, era o instituţie; mai mult - şi fără a forţa un paradox demult fumat -, huiduiala a fost unul din stîlpii de susţinere ai Thaliei. La fel de respectabilă ca şi aceasta - nu trebuie să ne întoarcem pînă la bătălia pentru *Hernani* (1830) pentru a aminti acest lucru. Huiduiala a fost un semn salutar de igienă în lunga carieră a unei arte atîîît de bătrîne; că o "comiteau" *connaisseur*-ii înaintea criticilor - cînd aceştia nu şedeau, fatalmente, pe acelaşi loc! - , acest lucru nu făcea decît să-i sporească prestigiul. Critica *se năştea acolo*, în sală - şi, chiar şi atunci cînd era voit partizană, exersată acasă înaintea spectacolelor, avea rolul ei: făcea din premieră un act viu, neconvenţional. Huiduiala demonstra că un spectacol *merita efortul de a-l fluiera* - ceea ce e mai mult decît plescăitura placid-disciplinată a palmelor de care avem parte astăzi...

Căci mai e şi o chestiune - daţi-mi voie! - de Stil. Pot înţelege, la rigoare, că patruzeci şi cinci de ani de aplauze obligatorii şi douăzeci şi cinci de aplauze complice (piese cu "şopîrle", actorii-noştri-nişte-eroi, "Solidarnosc"-ul de tip "şi ei, şi noi murim de frig"...) sînt capabile să inducă în bietul popor spectator reflexul condiţionat al "aplauzelor-la-sfîrşit-de-premieră" - că aceasta o merită, sau nu. Dar că lucrul trebuie să ia forma - ignară - a *ropotului de plenară*, neapărat în picioare şi în poziţie de drepţi... aşa ceva, nu pot înţelege! Oare chiar e nevoie să "descriu"? Realitatea acestei (deplorabile) situaţii sare în ochi - şi de acolo, direct în urechi; nu se sfîrşeşte bine un spectacol, n-apucă să se stingă luminile că o hoardă compactă de "connaisseuri" transfiguraţi şi extatici dă tonul!... Se aplaudă cu rîvnă, egal, milimetric; se strigă "Bravo" cu voci gîtuite... Un consens paradiziac pune stăpînire pe publicul adus în delir. Să mai zici ceva, în această expulsie de entuziasm? E imposibil. E inutil. Ceilalţi - "tes semblables" - aplaudă şi pentru tine. Te trece-un gînd - şi parcă-i auzi, susurat: ".....scu-pcr,.... scu-şi-poporul!" Ce voci, domnule. Şi ce *savoir-faire*... Să fluieri!? Păstrează-l pentru taxi. (a.l.ş.)

Teatrul începe la garderobă

(Tot acolo se sfîrşeşte şi, uneori, devine scena principală, concurînd-o pe cea din sală.)

Prolog. La garderobă funcţionează principiul "nu haina face pe om". În consecinţă, se lasă femeilor de la intrare. Ele sînt primii "oameni de teatru" cu care intri în contact. Doar ele ştiu cît de *teatral* se agaţă o haină sau o pălărie într-un cui. Iar atunci cînd ai îndrăzneala să predai unei garderobiere o haină cu agăţătoarea ruptă, ţi-e dat să asişti la o probă de virtuozitate demnă de arta actorului.

Actul I. Rareori mi-a fost dat să văd o piesă la care regia să cerşească practic la fiecare cinci minute aplauze, iar publicul, din entuziasm sau inerţie, să i le dea. În final, am decretat că, pentru acel "Romeo şi Julieta" la care cortina tocmai căzuse, nu merită nici să-mi răcesc gura de pomană urlînd bravo, nici să-mi încălzesc palmele la refuz. La garderobă, însă, a trebuit să aştept 15 minute precum Romeo cuprins de friguri ca Julieta-garderobieră să coboare din cada-balcon unde participase cu trup şi palme la frenezia generală.

Actul II. Din păcate pentru mine, n-am ştiut că un X, oricît de penibil ar fi, trebuie văzut în integral. (Sau poate tocmai pentru că-i atît de penibil, trebuie văzut.) La ultima reprezentaţie a montării celebrului regizor, într-o sală plină de locuri goale şi nume pline de ele, n-am putut rezista plictiselii şi ridicolului demonstraţiei şi mi-am vrut haina înapoi. Nu că-n sală ar fi fost frig, ci pentru că afară era frig. M-a întîmpinat o garderobieră, desprinsă parcă pentru o secundă din operetistica figuraţie, pentru care demersul meu lovea – via X – în teatrul românesc, implicit, dar mai ales explicit în ea, omul de teatru. Ce scenă a putut să-mi facă! *De ce-am mai venit, dacă tot nu stau pînă la capăt?*

Actul III. De teamă că nu-mi voi recupera învelişul exterior plus pălăria neagră de catifea cu care mă cadorisise o amică, la "Ducesa de Malfi", am stat pînă la capăt!, în ciuda clasicei plictiseli ce iremediabil m-a cuprins (doar şi piesa era clasică!). La ieşire, atunci cînd agresiva "ducesă de haine" mi-a arătat pălăria-mi opinînd că nu poate fi a mea deoarece "e de damă", i-am ripostat: "Dar e de catifea!" În faţa unei asemenea originale rezolvări a dilemei hamletiene, garderobiera a renunţat să cerceteze genul atît al pălăriei, cît şi al posesorului.

Epilog. Nu vă mai lăsaţi hainele la garderobă, pentru că ele, şi numai ele îl fac pe om.

Mihai CHIRILOV

„Oribilă tragedie..."

...murmură Rică Venturiano, biet intelectual hăituit, amenințat, ridiculizat de forțele unite ale poporului și poliției (mereu cu noi). "Poporul" înseamnă aici clasa de mijloc, atît de necesară nouă astăzi, disprețuitoare față de amploaiați, prosperă prin afaceri "asiguripsite", capabilă de violență "minerească" cînd se lovește de intrușii "bagabonți", "golanii" de atunci. Este prima dată cînd **O noapte furtunoasă** mi-a apărut ca o comedie socială, nu numai una umană, cantonată în pitorescul psihologic. Păcat că Dan Micu, în spectacolul de la Teatrul Nottara, nu urmărește decît vag această dimensiune, preferînd să facă o demonstrație de virtuozitate regizorală, în mare măsură gratuită, storcînd din fiecare fragment de replică toate latențele purtătoare de gaguri, presărînd întîmplări muzicale și îndemnînd actorii să joace cu ochii la public, căutîndu-i conivența și aruncîndu-i toate cîrligele posibile care, ce-i drept, rareori rămîn fără pradă. Inventivitatea de detaliu a montării este de necontestat. Iată, de exemplu, discuția despre treburile companiei de gardă civilă integrată în ritualul cucernic al mesei sau scena descoperirii eșarfei lui Chiriac în patul Vetei: jucîndu-se cu ambiguitatea cuvîntului "legătură", regizorul desfășoară eșarfa de la Chiriac la Veta, înnodîndu-i într-o prea vizibilă relație. Dan Micu manipulează semnificațiile cu dezinvoltură, se înscrie în gratuitatea metaforei teatrale, recurgînd din plin la elemente ale subculturii gitane, ceea ce surprinde din partea rafinatului regizor care a obținut subtile efecte prin reprezentarea "albă", detașată a suculentei "Mătrăguna". Multitudinea găselnițelor bruiază actualitatea socială a piesei.

Dan Micu a avut ideea excelentă de a inversa distribuirea inițială a lui Stelian Nistor și a lui Constantin Cotimanis, atribuindu-i primului rolul lui Titircă și celui de-al doilea rolul polițaiului. Autoritatea legii, placidă și solidă (Cotimanis, perfect adecvat) susține astfel nervozitatea obsesivă a proprietarului istericoid, torturat de impulsuri contradictorii. Stelian Nistor are bogate resurse și o concepție originală a rolului, Titircă încetînd să fie, în interpretarea sa, un banal Pantalone. Din păcate, face uz de efecte ieftine, cu priză directă la public, situîndu-se uneori aproape de zona cabotinismului.

Cînd vezi o asemenea piesă celebră ca un șlagăr este imposibil ca directețea percepției să nu fie perturbată de amintirea performanțelor trecute, pe care reprezentația curentă le actualizează[1]. Dacă Dorina Lazăr era planturos pasională în Veta și Valeria Seciu era melodramatică (comme toujours), Crenguța Hariton adoptă postura tragică, situînd personajul undeva între Phedra și Clitemnestra, ceea ce nu este lipsit de efect. În rolul Ziței, Clara Vodă, se menține perseverent alături de personaj, ea nu-i redă farmecul de blue-stocking în devenire: cîte femei mai sînt astăzi ambetate absolut fiindcă n-au ce citi? Bogdan Vodă în Chiriac și George Alexandru în Rică Venturiano se pun în evidență unul pe altul prin contrast; pasionalul pragmatic și viril în conflict cu intelectualul locvace și imaginativ. Pus la început în inferioritate, Rică Vent. își recapătă aplombul prin reinserarea în discurs ("ori toți să muriți, ori toți să scăpăm"), înțelegînd că tranzacția dintre puterea banului și cea a cunoașterii este mereu posibilă, amîndouă exercitîndu-se, în ultimă instanță, în cîmpul simbolic. Concilierea dintre finanță și cultură este mediată de Putere (Ipingescu), care-l asimilează pe intelectual, prin explicație reductivă, speculînd ambiguitatea atitudinii lui Titircă, pe de o parte disprețuitoare față de amploaiatul dependent, pe de altă parte fascinată de forța semnificantă a textului produs de scriitor. În toată această lume structurată pe perechi, un personaj rămîne singular, Spiridon. Departe de a face din el un Cherubino oarecare, Mircea Jida, care a mai jucat cu brio același rol în urmă cu zece ani, tot în regia lui Dan Micu, compune o figură cu totul originală de Caliban exclus, vindicativ și posac, care urmărește sumbru deambulările celorlalți, intervenind din cînd în cînd pentru a accelera un proces pe care-l speră profund distructiv. Dezastrul este însă amînat prin pactul înfăptuit în final între cele trei ingrediente ale puterii: forța (Ipingescu), banul (Titircă) și discursul (Rică).

Victor Strengaru imaginează un ambient hibernal (sîntem în luna Răpciune...) cu elemente de decor – ușa detașată – inspirate din "Mătrăguna", fără a avea însă expresivitatea de acolo. Costumele (autorul nu este menționat în program - să fie cele de acum zece ani?) subliniază tranziția nedesăvîrșită de la rustic la citadin a personajelor, dar nu sperie prin inventivitate.

În totul, un spectacol în care mari resurse de talent regizoral și actoricesc sînt risipite în focuri de artificii menite să smulgă cu orice preț reacții aprobative, punînd în joc toată forța disperată a seducției în căutarea succesului de o seară.

Adrian MIHALACHE

---

1) Muzeul imaginar al dramaturgiei naționale și universale devine atît de încăpător, încît o să ajungem să mergem la teatru ca la Ateneu, pentru a asculta iarăși și iarăși aceleași lucrări în interpretări infinitezimal reînnoite. Deunăzi, într-un talk show televizat, tinerii regizori își făceau planificarea pe termen lung: care/cînd va aborda pe Shakespeare, pe Cehov sau pe Pirandello. Niciunul nu-și punea problema punerii în scenă a unui text proaspăt, în premieră absolută.

Cronica literară de tranziție

Severitățile blajinuui domn Pippidi

Cu înfățișarea sa gingaș-mefientă, bonomă, retractilă, prudentă, sugerînd (și întemeindu-se pe) amenitate și delicatețe, cu gestica sa moale și flegmatică, cu vorbirea sa catifelată, din vîrful buzelor - istoricul, eseistul și publicistul Andrei Pippidi, nepotul tumultuosului, vulcanicului Nicolae Iorga, este, în fondul intelectual și de atitudine, ceea ce paremiologia definește prin zicala "mîța blîndă (care) zgîrie rău".

Culegerea de articole* dintre 1990 și 1994 dă la iveală zăcămintele masive de ironie aflate în "subsolul" smeritului slujitor al Mnemosynei. Despre o declarație a Guvernului, apropo de o eventuală venire a regelui Mihai, din 12 aprilie 1990, scria că "*era mai degrabă un apel la minerii din zona carboniferă Otopeni să înconjoare aeroportul* "** (*Nu sînt monarhist,* p.23). Se înființează Partidul Socialist al Muncii: "*despre ideologia și programul acestui partid (...) nu se poate spune că ar fi neocomuniste: sînt paleocomuniste sadea*" (*Istorie mai veche și nouă de tot,* p.51). Eseistul citește atent programul cu pricina: "*Scopul pe care-l întrezărim strălucind mai presus de culmile stîncoase pe care le mai avem de escaladat este, țineți-vă bine*", «edificarea pe pămîntul României a unei societăți libere, moderne și profund democrate în structurile sale» (...) Singurul comentariu adecvat ar fi versurile nemuritoare ale lui Alecsandri:

«Ura, vulturul din nori
Răcni falnic de trei ori»" (**id**, p.51)

Tot în 1991, începe să se împrăștie **mein damf**-ul "Vetrei Românești". Andrei Pippidi notează: "*Hotărît, a gîndi nu e lucru nevinovat. De aceea a și fost dată pe față natura subversivă a acestei activități, pe care adevăraților patrioți o practică doar cu multă economie*" (*O dreaptă, două, cîte?,* p.91). În alt registru, răfuindu-se cu fundamentalismul ortodox al d-lui Sorin Dumitrescu, îi zeflemisește nemilos "*formula de un miticism solemn* «pupila concupiscentă a diavolului societății de consum»" și adaugă folcloricosardonic: "*Teologizați, măi, hăi, hăi...*" (**id**, p.92). În 1992, niște indivizi se agită să-l glorifice pe marele aliat autohton al lui Hitler; cine sunt ei? "*Un stîlp al răposatei Secții de propagandă a C.C. <al> P.C.R. și un general de securitate cu fruntea cît unghia și cu pumnii ca baroasele*" (*O statuie mai puțin,* p.123).

Fie și numai din această adulmecare a puseurilor de ironie militantă din paginile lui Andrei Pippidi (puseuri, zic, pentru că tonul dominant este unul sobru și chiar grav, cu accente de solemnitate lirică: "*atunci Ludovic s-a suit pe o corabie și a rostit protestul lui în mijlocul valurilor al căror zbucium avertizează cît de vremelnică este orice înălțare*" - *Rezerva de speranță,* p.113) se pot întrezări temele vertebrale ale selecției sale. Acestea sunt: demitizarea istoriei, vituperarea naționalismului, pledoaria în favoarea legitimității monarhiei constituționale, și implicit a regelui Mihai I, și sancționarea aberațiilor cultice închinate lui Antonescu.

Andrei Pippidi demontează tacticos legende tendențios politizate, cum ar fi cea a "carnagiului" de la Grivița "Roșie", așezînd-o în limitele stricte ale adevărului în cifre și fapte ("*represiunea din 1933 a fost depășită ca proporții de incidentele din iunie 1990*" - *Amărăciunea clarificărilor,* p.61); pune la punct pretențiile dinastice ale familiei Lambrino (*Un avocat prea abil,* pp.77-79); lămurește precis ce hram poartă și ce e de capul oribilei publicații *România Mare*, care a clocit și partidul cu același nume ("*formidabila revărsare de gunoaie din «România Mare»..., o tactică de dispreț pentru cuviință și bunul simț*" - *Cum se fabrică un partid,* p.88); deslușește in extenso cine e ex-legionarul Iosif Constantin Drăgan, fost mare prieten al lui Ceaușescu și actual sponsor al gazetăriei extremiste și șovine (*Consecvența d-lui Drăgan,* pp.26-28); evidențiază fără drept de apel indiferența faptică a Puterii de după 1989 față de soarta Basarabiei și a Bucovinei de Nord, lăsate în voia..."*istoriei*" (*De bună voie și nesiliți de nimeni,* p.76); citește memoriile lui Constantin Argetoianu cu ochi rece (mustrînd, acribios, superficialitățile ediției) și desparte obiectiv ce e grobianitate înfumurată de informația substanțială (*O "comedie umană" românească,* pp.166-170); cu același spirit proaspăt și lucid e alcătuită descrierea analitică, din unghi literar, sociologic, caracterologic și politic, a *Amintirilor colonelului Lăcusteanu (Recitind pe Lăcusteanu,* pp.161-165).

Străin de calcule politicianiste sau de oportunism, Andrei Pippidi este un susținător al cauzei regelui Mihai I, în care vede o șansă pentru ieșirea țării din actualul marasm ("*cred...că regalitatea constituțională este cea mai buna soluție*" - Nu sînt monarhist, p.22). În ceea ce-l privește pe Antonescu, istoricul aduce argumente irefutabile împotriva aureolării acestui personaj, care a provocat mult mai mult rău decît bine țării. E absurd a-l privi ca pe un "erou național" pe aliatul lui Adolf Hitler, mai fidel pînă și decît Horthy, pe cel care declara: "Ori triumfăm cu Axa, ori cădem cu Axa", pe cel pe care Hitler îl considera un adevărat ostaș german (v.p.182), pe cel care atribuia războiului său scopuri rasiale ("al luptei împotriva slavilor") și expansioniste ("un imperiu dacic"), sacrificînd irațional sute de mii de vieți pentru țeluri neromânești (*Jocul memoriei și al uitării,* pp.181-186).

Atent și la prezent, pe care-l vede prin binoclul întors al istoriei (v., e.g., pp.17 sau 172), A.Pippidi nu-i scutește nici pe unii contemporani de aspra sa măsură. Un Ion Coja e fixat în insectar pentru năbădăile sale naționaliste, deloc inocente (*Partidele etnice - o explicație,* p.68); un Romulus Vulpescu ("*prezență pitorească și totdeauna convingătoare*") e suspectat de lipsa "*unui dram de rușine*", pentru evoluția sa acrobatică de la poziția anti-FSN la cea pro-FSN și apoi pro-Vadim Tudor ("*O amintire*", p.80). Virgil Ierunca, cel din volumul *Românește* (Humanitas, 1991) e prizat cu mari rezerve ("*resentiment...; viguros dar nedrept...; procuror al unui tribunal de umbre, acționează ca...Mihai Beniuc...; confuzie de valori*"), mai ales din cauza nediferențierii etichetei de "colaboraționism", lipită egal și unor valori ca Ralea, Iordan, Vianu, Rosetti, Călinescu, și unor amărîți ca V.Em.Galan, E.Frunză, I.D.Bălan, C.V.Tudor, ceea ce abia le conferă acestora din urmă justificări. Dacă primii, spune A.Pippidi (și aici mă întîlnesc chiar pînă la nuanțe de formulare cu opinia sa) "*ar fi acceptat și ei sacrificiul muțeniei* (ca Voiculescu, Vulcănescu, Enescu, Alice Voinescu; n.GP), *ar mai fi rămas piatră peste piatră din această cultură?*" (*Pentru dreapta măsură,* pp.103-107).

Un volum de publicistică intelectuală onestă și rezistentă, a unei minți subtile, pentru care istoria e o prezență continuă.

George PRUTEANU

---

*) Andrei Pippidi, *Rezerva de speranță,* Editura Staff, Buc., 1995, 206 p.

**) Dincolo de ironie, lucrurile sunt spuse și pe șleau: "*Gestul Guvernului (...) a fost înregistrat ca o mitocănie*" (p.23).

Pagini realizate de
Alex. Leo ȘERBAN

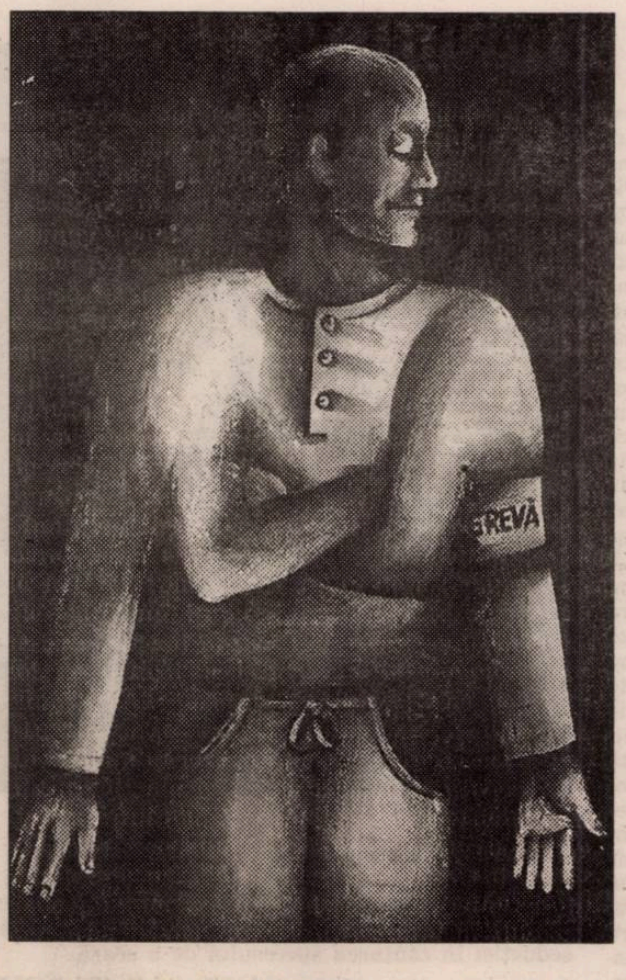

Vocea străzii: Cît un poliţist sau cît un parlamentar?

1. Ce părere aveţi despre cererile actorilor de a li se mări salariile?

2. Dumneavoastră, dacă aţi fi ministrul finanţelor, ce salarii aţi acorda actorilor consacraţi, actorilor tineri sau tehnicienilor?

Inginer, 51 de ani:

1. Cred că actorii au avut dreptate. Guvernanţii noştri vădesc o nepăsare exagerată faţă de cultură.

2. Nişte salarii în orice caz peste media economiei naţionale. Mai ales actorilor de primul rang. Fără cultură o naţiune nu se poate dezvolta.

Studentă, 20 de ani:

1. Cred oă cererile au fost justificate.

2. Nu ştiu, nu mă pricep. Nu pot să dau o sumă. În orice caz salarii mai mari decît cele actuale.

Asistentă-medicală, 48 de ani:

1. Actorii au avut dreptate. Dar şi guvernul are dreptate cînd evită să satisfacă revendicările diverselor categorii profesionale. Pentru că guvernul nu are bani.

2. Le-aş da salarii mari, numai să am de unde.

Casnică, 45 de ani:

1. Actorii merită salarii mai bune.

2. Nu îmi dau seama. După mintea mea actorilor le-aş da trei-patru sute de mii de lei şi ceva mai puţin unui tehnician.

Electronist, 43 de ani:

1. Adevărul este de partea actorilor.

2. Unui actor bun i-aş da acelaşi salariu ca unui parlamentar.

Instalator, 28 de ani:

1. Dacă salariile actorilor sînt cele de care am auzit şi eu cînd au început greva, cererile lor sînt de bun-simţ.

2. Dacă printr-o minune aş fi ministrul finanţelor aş mări salariile la toată lumea nu numai la actori.

Învăţătoare, 46 de ani:

1. Cred că dl. Iliescu şi dl. Văcăroiu ar vrea să le dea salarii mai mari dar n-au de unde.

2. Nu ştiu.

Muncitor, 34 de ani:

1. Sincer să fiu nu-mi dau seama care este realitatea.

2. Dacă aş fi ministrul finanţelor aş încerca să opresc creşterea preţurilor.

Economistă, 43 de ani:

1. Personal consider că cererile actorilor sînt îndreptăţite.

2. Eu le-aş da un salariu minim echivalent cu cel al unui poliţist.

Student, 23 ani:

1. Mie nu mi se pare normal ca statul să plătească actorii. Actorii ar trebui să se descurce pe cont propriu ca în Occident.

2. Cîştigul trebuie negociat cu producătorul nu cu preşedintele statului sau cu ministrul finanţelor.

Pensionară, 76 de ani:

1. Cred că toată lumea ar merita salarii sau pensii mai bune.

2. Nu pot să vă dau o sumă exactă.

A consemnat

Romulus Cătălin GEORGESCU

'R-aţi ai dracu' de artişti!

"Ia seama să fie bine îngrijiţi actorii. Să fie cinstiţi cum se cuvine; ei sînt cronica vie şi prescurtată a vremurilor. Mai bine să ai parte de un epitaf prost după moarte decît de bîrfeala lor cît eşti în viaţă".
(Shakespeare, Hamlet, Actul II, Scena 2)

Luni, 6 noiembrie 1995. E frig şi ninge în Bucureşti. Prin zloata bulevardelor capitalei, circa 1800 de oameni mărşăluiesc spre Piaţa Victoriei. Poliţiştii care încadrează coloana manifestanţilor au o mină stingheră. Şi nu pentru că salariilor lor sînt mai substanţiale decît ale celor pe care, din ordin, îi însoţesc: asta e ceva obişnuit. Neobişnuit este că unele feţe le sînt familiare: sînt chipuri de actori celebri. În ochii omului simplu faima se asociază firesc cu bunăstarea. Şi iată că pe pancarte scrie că salariul mediu al unui actor nu depăşeşte 150.000 de lei. Dacă n-ar fi acolo atîţia oameni înfruntînd vremea şi guvernul, aproape că nu ţi-ar veni a crede!

Poliţiştii însoţesc tăcuţi lumea teatrului românesc pornită pe calea revendicărilor salariale şi trag cu coada ochiului la mulţimea trecătorilor care şi comentează: "Uite-o pe Valeria Seciu!" "Şi Mitică Popescu!", "Ăla e Victor Rebengiuc!" "Aia cu ochelari de soare e Stela Popescu!" "Înseamnă că trebuie să fie pe-aici şi Arşinel!" "Leopoldina Bălănuţă!" "Uite-l şi pe Caramitru!" "Da' toţi ăştia cîştigă mai mult de 150.000!" "Ei, mai scot ei ceva şi de la televiziune!" "Ori de la vreun film!" "Da, dar baza tot leafa e!" "Şi chiar de-ar avea de două ori atîta cît scrie acolo, ce mare lucru zece mii pe zi?" "Ei, şi ce-ar vrea ei? Leafă de ministru?!" "Mai dă-i dracului de miniştri! Aia vin şi pleacă". "Dacă pînă şi vedetele au ajuns în stradă...!" "Ce, mă, nu vă mai ajung banii? 'R-aţi ai dracu' de artişti!"

În jurul coloanei mişună presa. Subiectul e fotogenic, artiştii sînt cooperanţi, opinia publică va fi interesată.

Odată ajunsă în faţa guvernului, coloana îşi trimite delegaţia: Actorii şi tehnicienii de teatru îşi vor continua marşul către Piaţa Aviatorilor. Deşi nu strigă "Hoţii!", oamenii de teatru nu sînt lăsaţi să-şi ţină mitingul în faţa clădirii guvernului. Peluza e străjuită de poliţişti gata să intervină.

Cu toate că marşul fusese anunţat, înregistrat şi autorizat, Guvernul României nu are timp să-i primească pe cei 15 artişti care fac parte din delegaţie. Caramitru roagă să i se transmită domnului Văcăroiu că artiştii *au* timp şi sînt dispuşi să aştepte oricît. După mai bine de o oră, artiştii sînt invitaţi să treacă prin controlul antiterorist. Nu se descoperă nici o bombă, ci faptul că Ion Caramitru a venit fără buletin. Pînă la urmă e lăsat să intre. Vor fi primiţi de Dan Mircea Popescu, ministru secretar de stat şi ministrul Muncii şi Protecţiei Sociale. Dan Mircea Popescu este cît se poate de afabil şi se declară dintru început mîhnit de faptul că lucrurile au ajuns pînă acolo încît actorii au trebuit să iasă în stradă pe o vreme ciinească. Actorii încep să-şi pledeze cauza: pretind o majorare cu 75% a salariilor, pentru ei şi tehnicienii cu care lucrează. Oamenii de teatru, artişti sau tehnicieni, lucrează şase şi chiar şapte zile pe săptămînă, la ore şi în zile cînd spectatorii lor se bucură de timp liber. Actorul îşi închiriază nu doar forţa de muncă, dar şi propria sa fiinţă – un instrument care trebuie bine întreţinut. O grilă de salarizare care îi tratează şi pe artişti ca pe oricare dintre funcţionarii publici a devenit un atentat nu numai la demnitatea profesiei, dar şi la existenţa celor ce o practică. Tehnicienii de teatru părăsesc pur şi simplu teatrul. Reprezentînd artiştii Circului, comicul Siminică arată că indemnizaţia de hrană a unui cîine este echivalentul salariului mediu al unui muncitor din teatru: cîinele nu plăteşte cheltuielile unei locuinţe, transport în comun, nu întreţine o familie.

Apare delegaţia Ministerului Culturii, în frunte cu ministrul Viorel Mărginean. După toate aparenţele, ministerul cu pricina nu a crezut nici o clipă că actorii vor ieşi într-adevăr în stradă, că vor veni din toată ţara, că se vor aduna atît de mulţi încît să fie luaţi în seamă. Prin Regulamentul său de organizare, aprobat prin Hotărîre de Guvern, Ministerul acesta "apără drepturile şi interesele oamenilor de artă şi cultură"...

Cu accente patetice sau cifre seci (Ministerul Finanţelor şi-a delegat şi el funcţionarii), discuţiile continuă. Cu toată reverenţa oficială pentru calitatea teatrului românesc, bugetul ţării e sărac şi n-are de unde, că ne-ar da! N-am vrea să ne privatizăm? Strigăm "NU!" în cor şi obţinem un moment de destindere. Banii sînt puţini şi rău cheltuiţi, dar fără subvenţii cultura ar fi condamnată la pieire.

Se mai discută despre necesitatea unei reforme, despre directori numiţi fără concurs, despre hipercentralizare şi încercarea Ministerului Culturii de a acapara toate instituţiile de cultură în dauna administraţiei locale şi, în cele din urmă, în dauna culturii.

Apare şi primul ministru. Se străduie să fie jovial şi... generos. Cum e vorba, una peste alta, de numai 12.500 de salariaţi, ne propune o creştere de 25% a salariilor, ceea ce ar însemna vreo 7 miliarde pe an. În Piaţa Aviatorilor oamenii aşteaptă, iar noi sîntem fermi: 75% sau greva generală. Ni se sugerează că o grevă a teatrelor nu ar avea nici un efect, dar ni se propune să ne reîntîlnim la nivelul unui dialog între reprezentanţii sindicatelor şi ai UNITER cu tehnicienii Ministerelor Muncii, al Finanţelor şi al Culturii. Peste două săptămîni ne vom întîlni din nou cu Guvernul.

A început, astfel, şirul chinuitor al rundelor de negociere. Chinuitor, pentru că vorbeam limbi diferite: de o parte artişti nefamiliari cu legislaţia şi chichiţele bugetului, de cealaltă funcţionari nefamiliari cu arta.

Sîntem audiaţi de comisiile parlamentare pentru cultură şi obţinem o rezoluţie formală în sprijinul cererilor noastre. Obţinem şi o neaşteptată victorie în problema hipercentralizării culturii: Guvernul renunţă la trecerea tuturor instituţiilor de spectacole în administrarea directă a Ministerului Culturii. Se recunoaşte, astfel, că administraţiile locale au resurse financiare mai mari decît cele aflate la dispoziţia bugetului de stat. Dar, după scurgerea celor două săptămîni, Guvernul nu avea alt răspuns decît 25% pentru artişti, 15% pentru tehnicieni şi o promisiune de reformă.

Ne oferim să acceptăm o creştere imediată de 40% pentru toţi cei din teatre şi eşalonarea pe 6 luni a diferenţei pînă la 75%. Ni se cere un răgaz de o săptămînă. După o săptămînă intră în scenă doamna Eugenia Moldoveanu – proaspăt numită Secretar de Stat la Ministerul Culturii – şi acceptăm o nouă săptămînă de răgaz. Răspunsul e 25% pentru toată lumea şi nimic în plus. Pentru ziua de 7 decembrie, anunţăm declanşarea grevei generale şi boicotarea tuturor instituţiilor de cultură ale statului.

De Sf. Niculae ne aflam la Cotroceni, apelind la atributul de mediator al Preşedintelui Iliescu. Amabil şi zîmbitor, Preşedintele ne povesteşte că, la începuturile omenirii, mai întîi au fost vînătorii, apoi agricultorii şi, la urmă, cei care pictau pereţii peşterilor – adică artiştii. Odată în plus aflăm că bugetul ţării este sărac şi n-are de unde, că ne-ar da. Odată în plus ni se sugerează că o grevă a teatrelor ar fi inutilă. Odată în plus ni se cere un răgaz de o săptămînă.

O săptămînă mai tîrziu – după ce ni se atrage atenţia că unii dintre noi cîştigă mult peste media celor 150.000 de lei, că jucăm mai rar ca în 1989 şi că unii dintre noi nu joacă deloc – dăm la pace: s-au găsit resurse pentru o mărire cu 30% a salariilor de la 1 ianuarie 1996. Guvernul va cere Parlamentului abilitarea pentru emiterea unei ordonanţe.

Greva se suspendă, iar conflictul de muncă rămîne deschis. Guvernul obţine abilitarea şi toată lumea aşteaptă perioada vacanţei parlamentare.

Între timp, funcţionarii nu stau degeaba: ei pregătesc în linişte ordonanţa. Pentru ca liniştea să fie cît mai mare, noi sîntem ignoraţi. Cum Porţile Orientului nu duc lipsă de răspîndaci, nici aceştia nu stau degeaba: unii se străduie să dezbine sindicatele şi să le opună UNITER-ului, alţii ne destăinuie secretele ordonanţei. Descoperim că cei 30% ar urma să se obţină prin creşterea veniturilor proprii ale teatrelor, operelor şi filarmonicilor; că cei 30% ar fi, de fapt, "pînă la 30%"; că unii dintre noi ar trebui să treacă pe jumătăţi de normă, iar alţii ar urma să fie "suspendaţi" (un fel de şomaj tehnic fără salariu). Reflexe din viaţa anterioară lui 1989 îi determină pe funcţionari să ne ofere o secure şi să ne lase libertatea de a ne tăia ce picior sau altă parte a trupului dorim. Pentru că stabilirea măririi salariilor cu plus 30% sau minus 100% ar fi în sarcina directorului, "după consultarea cu sindicatele, sau a reprezentanţilor salariaţilor".

Intrăm în alertă. Prin ceea ce primul ministru a definit într-o şedinţă de guvern ca "manipulare neglijentă a documentelor", sîntem în posesia cifrelor de buget propuse Parlamentului. Veniturile proprii sînt şi aşa prevăzute a se majora în medie cu 270%. Pentru a se obţine cele 9 miliarde necesare majorării salariilor, preţul unui bilet de teatru ar trebui să crească la peste 10.000 de lei! Cum e greu de imaginat creşterea spectaculoasă a veniturilor proprii, perspectiva "suspendărilor" s-ar impune de la sine.

Telefonăm funcţionarilor, iar zvonurile se confirmă: creşterea salariilor se va face pe seama creşterii veniturilor. N-am cerut noi o reformă? Păi, chiar asta e reforma! Creşterea salariilor să se facă pe seama bugetului? N-avem decît să cerem noi Parlamentului un buget mai mare. N-au zis ei că ne sprijină?

Trăim senzaţia că am fost traşi pe sfoară în prezenţa şi cu acordul domnului Ion Iliescu şi trimitem un fax Preşedinţiei. Preşedinţia reacţionează şi funcţionarii se supără – dar se decid să ne arate textul ordonanţei în pregătire. Respingem formula lui "pînă la" şi eventualitatea suspendărilor, amintim că promisiunea făcută în prezenţa Preşedintelui României era de 30% pentru toată lumea şi nu din creşterea imposibilă a veniturilor proprii.

Armistiţiu pentru perioada sărbătorilor.

Altă rundă de convorbiri după Sf. Ioan Botezătorul. Funcţionarii realizează că veniturile proprii nu pot acoperi nici pe departe o creştere salarială, cît de mică. Persistă entuziasmul lor în ideea că au devenit autorii unui început de reformă. (Al cîtelea?). Ni se acceptă sugestia unei măriri de 15% şi pentru personalul tehnico-administrativ şi ni se cere un alt răgaz de două zile.

S-a aşternut apoi liniştea. Nimeni nu ne-a mai chemat şi nimeni nu ne-a mai primit. În cele din urmă, cu o zi înainte ca ordonanţa să fie aprobată de Guvern, am fost convocaţi la Ministerul Culturii. Ne-am dus degeaba. Funcţionarul care ne convocase lipsea, iar cei aflaţi în minister nu se aflau în posesia textului ordonanţei. Firesc, am fost primiţi la doamna Secretar de Stat şi asiguraţi că totul va fi minunat.

Ordonanţa a fost emisă marţi, 22 ianuarie 1996. A trecut o săptămînă şi încă n-am văzut nici un ban. Ceea ce nu îi împiedică pe funcţionari să ne sugereze că ar fi cazul să adresăm mulţumiri Preşedintelui şi Guvernului pentru mărinimia lor. Asta în vreme ce răspîndaci de încredere ne avertizează că au dispărut două aliniate importante: cel care permitea raportarea veniturilor proprii în bugetul anului următor şi cel care admitea acordarea unor adaosuri lunare la salarii.

S-ar putea ca, în viziunea funcţionarilor mai noi – care sînt, tot mai mult, cei vechi – negocierile să fie un fel de partidă de poker. După 10 săptămîni de tratative ne stăpîneşte senzaţia difuză că am participat la o partidă de "alba-neagra".

Şi e mai mult ca sigur că unii dintre funcţionari exclamă cu năduf: " 'R-aţi ai dracu' de artişti!"

Nicolae SCARLAT

Sîmbătă dimineaţa la UNITER

– de vorbă cu Ion CARAMITRU, preşedinte, şi Sanda MANU, vicepreşedinte –

Supremul compliment care se poate adresa Uniunii oamenilor de teatru din România este că ea există. Există în pofida tensiunilor, sciziunilor, contestărilor ba chiar şi a insultelor venite şi de unde se aştepta, dar mai ales de unde nu se aştepta. Exerciţiul solidarităţii în libertate s-a dovedit a fi destul de dificil şi este de lăudat faptul că nu s-a renunţat la el şi că în continuare UNITER rămîne deschis tuturor iniţiativelor, că uşa nu se închide în faţa fiilor mai curînd nerecunoscători, decît risipitori. În aceste condiţii, UNITER rămîne locul unde Teatrul cu majusculă se întîlneşte cu cel cu literă mică, unde preocupările pentru organizarea sărbătorii Galei se întîlnesc cu sordidul negocierilor salariale. Şi oricîte obiecţii s-ar putea aduce unui aspect sau altuia al activităţii, esenţială rămîne vitalitatea, flexibilitatea unei organizaţii specifice societăţii civile, care îşi măsoară proiectele şi visele în funcţie de realităţi.

Rep. - Vă propun să abordăm discuţia despre starea treatrului azi pornind de la condiţia voastră de creatori şi de spectatori: cum se integrează talentele noi, cum se exprimă talentele mature?

Sanda Manu - Pentru mine, starea normală înseamnă teatre cu spectacole bune la care vine lumea: sala e plină, publicului îi place, e interesat, actorii joacă mult, bine. Acum există spectacole bune, altele foarte bune, cîteva contradictorii în care un actor joacă extraordinar, dar contextul e mediocru.

Ce mă intrigă pe mine ca spectator, relativ destul de bătrîn, este faptul că mă duc la teatru şi nu înţeleg. În clipa în care nu înţeleg, nici nu-mi place. Cred că se face prea mult teatru pentru sine, pentru un grup, actorii foarte buni pe care îi avem par dezrădăcinaţi, fără sprijin în spectacole. Dar nu cred că este neapărat un lucru rău: din contradicţie şi din paradox, din neaşteptat şi inamiciţie se poate ivi impulsul creator.

Ion Caramitru - În teatru e nevoie de o anumită disciplină, fără de care nu se realizează producţia. Disciplina include şi punctualitatea la repetiţie, şi antrenamentul profesional şi disciplina faţă de propunerea regizorală, etc. Toate acestea se pot realiza cînd relaţia artistului creator cu instituţia şi regizorul este corectă. În trecut, această relaţie era întreţinută de un reper suplimentar: responsabilitatea asumată chiar de artist, faţă de societate; era un interes de a comunica pe lîngă text şi ceva în plus. În cei cinci-şase ani despre care vorbim observăm o uriaşă schimbare de macaz: eliminarea cenzurii, libertatea de expresie nu au determinat numai o expansiune a creativităţii, dar a dispărut un anumit mod de a înţelege disciplina. Îmi pare rău că ajung la clişeul bătrînicios "cum era pe vremea noastră", dar am văzut în ultimii ani artişti tineri, încă studenţi sau în primul an de activitate, jucînd roluri copleşitor de mari la sfert de drum, în produse regizorale de mare ambiţie. Or, un regizor nu poate emite ambiţii fără să-şi garanteze expresivitatea actorilor distribuiţi în rolurile principale. Pe de altă parte, există în teatru acest sentiment contradictoriu de "agonie şi extaz". Extazul vine din multitudinea de şanse bazate pe valorile teatrului românesc, iar agonia este determinată de sistemul de administrare al instituţiei, care nu s-a schimbat. De aici şi conflictul.

Sanda Manu - Starea teatrului mai poate fi examinată şi pornind de la repertoriul săptămînal, de la oferta reală. După părerea mea, teatrul mediu acum este mult mai prost decît înainte. Teatrul bun este mai bun decît înainte: în fiecare an sînt cîteva spectacole excepţionale, dar media este sub nivelul celor care înfăptuiesc actul scenic. Să nu poţi lucra la propriul tău nivel - mi se pare a fi un sîmbure de dramă.

Ion Caramitru - Pe de altă parte, teatrele care nu erau bune în trecut, nu sînt bune nici acum.

Sanda Manu - Nici o revoluţie nu poate da sau lua talent.

Ion Caramitru - E vorba de administrare. Nu este lipsit de relevanţă faptul că în plin succes mondial al teatrului românesc, artiştii ies pe stradă pentru propriul lor salariu. Pentru că nu s-a schimbat mai nimic în sistemul administrativ, iar legile fundamentale care s-au votat în Parlament s-au votat la jumătate de drum ca să poată fi răsturnate sau manipulate ulterior, cum e legea privatizării, sau a sponsorizării. Sînt legi ireale: cînd posedă doar 30% din valori, particularul nu poate determina iniţiativa. Ar trebui combinat teatrul de repertoriu, subvenţionat, cu cel de expresie liberă, liber de administraţie. Teatrul de echipă, aşa cum a fost şi ar trebui să fie Teatrul Bulandra, rămîne elementul de comparaţie în numele căruia refuzăm privatizarea. În economia românească de azi, privatizarea teatrului ar fi o nenorocire. Dar în acelaşi timp trebuie să existe un spaţiu al experimentului, al iniţiativei.

Sanda Manu - Vreau să mă întorc la o afirmaţie anterioară a lui Ion Caramitru. Regizorul nu poate concepe spectacolul doar în termenii stărilor generale, al semnelor, al spectaculosului, fără actori. Începe să se poarte un teatru în care actorul este doar folosit. Mă preocupă problema, pentru că sînt profesor de actorie şi cred că trebuie să-i pregătesc altfel pe studenţi. Ei sînt tentaţi cînd sînt solicitaţi şi se supun, uneori fără discernămînt, ceea ce e firesc la vîrsta lor.

Ion Caramitru - Îmi aduc aminte de spectacolele pe care le vedeam la Belgrad cu ocazia Festivalurilor BITEF. Veneam din România, unde teatrul avea o originalitate extraordinară, iar acolo vedeam spectacole cu texte importante, copii aproape kitsch după Marrowitz, Chayna sau Grotowski. Iugoslavia beneficia de o anumită duplicitate, societatea era şi comunistă şi capitalistă şi avea "ieşire la mare", şi teatrul prelua modele care deveneau clişee. Trăim acum în România un moment asemănător: se încearcă a "se rupe gura" cu violenţă şi sex, experimente de mult depăşite în Occident. Iar cel mai grav faţă de estetica unui spectacol este că regia - nu vorbesc despre o şcoală, ci despre indivizi - fuge de text, recreînd un alt univers al textului: "piesa mea în piesa lui, lumea mea în lumea lui". Se inovează, dar nu se cunoaşte alfabetul. Or, marii inovatori, caută într-adevăr forme noi, dar după ce le-au epuizat pe cele existente. Am fost alături de o studentă la filosofie la o emisiune radiofonică "Cafeneaua teatrală nocturnă". Ea spunea foarte clar: "am fost, mi-au plăcut nişte imagini, dar n-am înţeles nimic".

Sanda Manu - Pentru că apare dorinţa regizorului de a vorbi despre ceea ce-l interesează pe el şi nu despre piesă. Şi aici ajungem la altă problemă: ce jucăm. Şi înainte de a vorbi despre absenţa dramaturgiei româneşti, trebuie să observăm că s-a instalat şi un fel de lene a lecturii dramaturgiei străine. Se recuperează dramaturgia anilor '50 şi '60, perpetuînd decalajul. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că dramaturgia originală a asigurat în trecut spectacolele cu cea mai mare longevitate: *Take, Ianke şi Cadîr* în perioada interbelică, şi *Gaiţele* după război.

Ion Caramitru - Dramaturgia originală este, în definitiv, seismograful stării teatrului. Sub raportul spectacologiei, putem spune că avem un loc privilegiat. Sigur că dramaturgii au avut nevoie de un timp de reflecţie, dar au început să apară texte interesante. Foarte puţine. Sînt tentat să propun publicarea tuturor fişelor pieselor venite la concursul "Cea mai bună piesă a anului" organizat de UNITER. O piesă este premiată, concurînd cu alte 3-4, şi mai sînt vreo 5 interesante, dar prost alcătuite. În rest, o producţie grafomană de o stupiditate foarte diversificată. Publicarea fişelor ar fi o fotografie, deloc flatantă, dar precisă. Piesa lui Iosif Naghiu *Spitalul special*, pe care vreau s-o pun în scenă este refuzată de directorii-scriitori. Nu este o capodoperă, dar e o piesă fierbinte. S-ar putea să fie şi temeri de ordin politic. Să vedem care va fi soarta piesei lui D. Solomon.

Rep. - Începînd cu protestele şi terminînd cu proiectele culturale, UNITER a izbutit să-şi facă auzită vocea. Care sînt concluziile voastre în legătură cu liniile de forţă ale activităţii viitoare?

Ion Caramitru - Unele proiecte au fost mai bune, altele mai puţin. Mă refer la rezultate, nu la intenţii. Intenţiile au fost toate bune. Dar structurarea activităţii pe proiecte implică, paradoxal, un risc mai mic. De cînd am reuşit restructurarea activităţii pe orizontală, fiecare proiect se administrează singur. Dacă are coerenţă şi perspectivă îşi va găsi şi suportul material şi conexiunea la sisteme naţionale sau internaţionale. Am reuşit cu "Trupa pe butoaie" reluînd un spectacol părăsit, dar care are perspectiva unui nou repertoriu. A devenit un proiect permanent cu conducerea lui, cu finanţe proprii, cu manager care îşi reinvesteşte cîştigurile în echipament sau în salarii.

Sanda Manu - Eu cred că *Trupa pe butoaie* a fost şi este o iniţiativă valoroasă nu pentru că este preluarea unui spectacol, ci pentru că ea promovează o modalitate de teatru în care sîntem deficitari: teatrul de stradă. Noi nu trebuie să ne facem un program din preluarea unor spectacole abandonate dintr-un motiv sau altul - ci să contribuim la deschiderea tuturor canalelor prin care teatrul poate comunica liber cu publicul. Sîntem o uniune de creaţie şi trebuie să ne ocupăm de teritoriile neexplorate.

Ion Caramitru - Odată cu negocierile salariale, noi am cerut să se treacă şi la declanşarea reformei teatrale. Nu e vorba de ceva care se poate realiza peste noapte, ci despre etapizarea unui experiment: în două teatre - unul din Bucureşti şi altul din ţară - să se renunţe pentru doi ani la privilegiile moştenite şi să se reia totul de la zero cu colectivul existent, asigurîndu-se protecţie socială, pentru a vedea dacă putem susţine un alt tip de administraţie. Din '93 şi pînă acum, numirile noilor directori s-au făcut în dispreţul legii care specifică clar că directorul trebuie să fie cîştigătorul unui concurs, şi nu beneficiarul unui act administrativ. Am reuşit prin proteste succesive să împiedicăm supercentralizarea patrimoniului şi a energiilor artistice. Reforma ar trebui să înceapă cu un anumit tip de autonomie a managerului, care să-şi obţină postul prin concurs şi să obţină şi acceptul colectivului care să se simtă solidar cu experimentul; bugetul să fie anunţat la începutul anului financiar, să aibă dreptul să încheie contracte, să aibă libertate de mişcare şi, evident, de opţiune estetică. Cred că acest experiment, deşi privit cu reticenţă de sindicate, va creea o mai mare flexibilitate şi o mai mare competitivitate. Altfel, vom rămîne îngheţaţi în nişte structuri, ce asigură salarii de mizerie pe termen nelimitat celor care le merită şi celor care nu le merită.

A consemnat

Magdalena BOIANGIU

Vitalitate şi ritual

- studenţii au cuvîntul -

"Starea" *studenţilor la regie* şi *actorie teatru* de azi este, ar fi de acord oricine, "starea teatrului" neaoş de mîine. Stînd de vorbă cu mai mulţi studioşi într-ale regiei (**Marian Mocanu, Teo Herghelegiu, Florin Antoniu, Monica Teodorescu**) şi mai puţini într-ale actoriei (**Antoaneta Zaharia, Dana Voicu**) am constatat, în primul rînd, nemulţumire. Nemulţumire la adresa teatrului românesc de azi, la adresa comunicării profesionale dascăl-elev şi, evident, a condiţiilor financiare precare. Atitudinea critică a învăţăceilor este, în cele mai multe cazuri, dublată de opţiuni valorice şi estetice personale: acestea se îndreaptă, în general, către un teatru mai viu, mai direct, mai aproape de "altceva" şi de începuturi. Postmodernismul este considerat depăşit.

Contează, mai mult, să faci lucrurile aşa cum simţi. Iată un posibil început:

În privinţa *rolului îndrumător, al A.T.F.*, majoritatea studenţilor consideră că nu prea există: *"Nu există criteriu valoric. Avem libertate absolută"*. (Marian Mocanu). *"Şcoala nu are suficientă putere să impună"*. (Monica Teodorescu). *"Institutul nu te învaţă nimic. E numai munca ta cu tine"*. (Antoaneta Zaharia). *"Fiecare clasă de actorie are o altă metodă, care e "cea mai bună". Orgoliile cresc şi se manifestă dincolo de interesele studenţilor"* (Dana Voicu). O problemă comună aproape tuturor interlocutorilor este cea a stîngăciilor în realizarea unui spectacol: *"În loc să ţi se explice greşelile, ţi se spune doar că nu e bine şi că nu poţi face chiar orice"*. (Teo Herghelegiu).

Criteriile valorice ale studenţilor interogaţi sînt, evident, cele personale, formate în *"anii de chin"* (Marian Mocanu) dinainte de facultate. Unele pot fi mai generale - *"Un spectacol bun trebuie să dea dovadă de originalitate, coerenţă logică şi emoţia prin care să ajungă la public"* (Teo Herghelegiu) - sau axate pe un anume tip de teatru: *"Commedia dell'arte este o culme, forma cea mai vie de teatru, lecţia dată teatrului universal de diverşi maeştri anonimi. Eu cred într-o mişcare de reteatralizare a teatrelor - căci majoritatea lor prezintă acum nişte texte recitate de actori şi atît. Nici noi, la institut, nu avem cursuri de spectacologie, pantonimă, mimică."* (Marian Mocanu). Spre un tip de reprezentaţie asemănătoare optează şi Dana Voicu: *"Tinerii ar trebui să se strîngă şi să facă teatru neguvernamental, fără norme, fără legi, fără actori angajaţi pe viaţă."* Teo Herghelegiu, pe lîngă criteriile generale, alege şi ea un tip anume de spectacol: *"Cred că cel mai interesant era în antichitate, cînd teatrul era foarte aproape de ritual. Relaţiile cu natura, cu religia, erau foarte vii. Acum, teatrul a început să îndepărteze de toate astea."*

Studenţii evită să-şi aleagă modele concrete, dintre regizorii români, contemporani:

Monica Teodorescu îl admiră pe Silviu Purcărete. Altfel, în general, spectacolele sînt puse în scenă de *"aceiaşi regizori bătrîni şi acriţi"* (Dana Voicu). Admiraţia majorităţii celor întrebaţi se îndreaptă, în mare, spre două spectacole prezentate la ultimul festival internaţional: *Gaudeamus* al lui Lev Dodin şi *Visul unei nopţi de vară* cu trupa teatrului din Düseldorf. Studenţii le-au apreciat pentru că reprezentau un *"tot coerent"* (Teo Herghelegiu), fiindcă dovedeau *"profesionalism"* (Dana Voicu). Marian Mocanu optează pentru *Arianne Mnouschkine* şi *Jacques Tati*, un gen de teatru ca *"o explozie de talent şi imaginaţie, ca un magnetism"*, iar Monica Teodorescu pentru *Bob Wilson*, care a realizat, prin anii '70, un spectacol de 7 ore fără sunet, bazat pe mecanismele de gîndire ale unui surdo-mut.

Acest gen de reprezentaţii ar aduce, consideră viitorii regizori şi actori, şi *public tînăr* la teatru. Publicul tînăr oricum vine la teatru, la spectacolele lui Alexandru Darie, sau Dan Victor, consideră Teo Herghelegiu. Dar, poate, ar avea nevoie de *"mai multă sensibilitate, de comedie şi de mai puţină violenţă şi lanţuri"*. (Antoaneta Zaharia). De *"spectacole mai accesibile, precum cele prezentate de Bulandra sau Nottara."* (Florin Antoniu). Auditoriu care, deşi priveşte, poate, clipurile la televizor, nu le-ar aprecia la fel şi pe scenă: *"Teatrul trebuie să rămînă altceva, să fie o lecţie, să-şi păstreze sacralitatea."* (Marin Mocanu). *"Postmodernismul oricum a fost depăşit, odată cu David Lynch, care a atins apogeul în treaba asta. Acum trebuie să apară altceva."* (Teo Herghelegiu).

Iaromira POPOVICI

LIPSA DE PROIECT

- de vorbă cu Radu BELIGAN -

O lungă etapă a existenţei noastre s-ar putea intitula "rezistenţa faţă de plan". Nu era deloc ispititoare imaginea viitorului, ca prefigurare a unei lumi asediate în care *planul* însemna nu proiect flexibil ci limită, raţionalizare, restricţie, viaţă aplatizată, cînd nu devenea chiar o formă de terorizare a populaţiei (planul de colectări, de sporire a populaţiei, de alimentaţie raţională etc.). Trasat cu suficienţa soluţiei unice, drumul spre binele de mîine era mai degrabă de ocolit. Exact în măsura în care planificarea opera mai minuţios asupra realităţii, traiul ni se transformase în supravieţuire de la o zi la alta, soartă de iarbă modestă ce răsare cu tenacitate în interstiţiile din pavaj.

Cîte certitudini ne-a adus schimbarea? Şi ce proiecte? Să privim ziua de azi în "oglinda vremii" - aşa cum a fost denumit teatrul, stînd de vorbă cu maestrul Radu BELIGAN.

5.000.000 de spectatori - o ţară...

Maestre, aţi avut vreodată curiozitatea să calculaţi cîţi spectatori v-au văzut în cei aproape şaizeci de ani de carieră?

Radu Beligan: Să-ncercăm Dacă-mi daţi un creion şi socotim numai sălile de teatru, nu filmul, nu televiziunea... în mare, cred că în România am jucat pentru vreo cinci milioane de spectatori. Dar am sentimentul că n-aţi fost tocmai inspirată cînd v-aţi adresat mie; eu sînt produsul unei alte lumi şi nu cred că părerile mele despre teatru mai au vreo importanţă astăzi. Şi, pe urmă, nu vă temeţi de un reproş: "Iar Beligan?"

Nu. Să înţeleg din tonul dumneavoastră că ar fi fost mai potrivit un dialog despre amărăciune, blazare, despre luciditate ori înţelepciunea senectuţii?

Cine nu vorbeşte astăzi despre amărăciune? E un subiect prea facil! Blazarea e la modă - aşa că iar n-ar fi o temă. Cît despre luciditate - avînd, desigur, legătură şi cu înţelepciunea vîrstei - pot discuta de ea pînă la un punct. E necesară, dar acum simt nevoia unui entuziasm, a unui elan, o flacără interioară cu care să recucerim paradisul pierdut. Asta înseamnă pentru mine teatrul: o tradiţie de care nici nu vreau şi nici nu pot să mă rup. Ea îmi conferă titlurile mele de noblete, cîte sînt, la care nu vreau să renunţ cu nici un preţ. Într-o lume fascinată de deriziune eu continuu să fiu emoţionat cînd mă gîndesc la ăia cu "căruţa cu paiaţe" - ştiu că poate să sune grandiloevent, dar ce să fac? În generaţia mea exigenţele erau mari, "sita" deasă. Din 12 absolvenţi, cîţi am fost în anul nostru, numai 2 am făcut teatru: Cella Dima şi cu mine. Am fost elevul dnei Bulandra, care lucrase cu Nottara, cu Demetriade, cu Davila, păstra în urechi inflexiunile vocii lor, le ştia gesturile, poate unele mi le-a transmis şi mie. La un moment dat, la început de carieră, am jucat alături de Niculescu-Buzău care, foarte tînăr fiind, apucase să urce pe scenă cînd mai era acolo Matei Millo! Pentru Rică Venturiano am fost trimis să mă "testeze", cum se zice azi, marele Soreanu care jucase rolul sub ochii lui Caragiale însuşi. Cînd mi-a spus "e bine, băiatule, ai dat de fir, mergi pe el" - am fost înfiorat ca de o învestitură. Eu nu pot să abdic de la această credinţă, ea m-a făcut ce sînt, cum sînt. Aşa că nu mă tem de vorbe mari cînd spun că atunci cînd izbutesc ceva, mă simt ca o privire îndepărtată a înaintaşilor mei, care ajunge pînă în ziua de astăzi. Felul lor de a înţelege meseria ne-a aşezat nouă temelia ca să ne fîlfîim acum cu dezinvoltură prin Europa. Durerea mea cea mai mare este că această tradiţie este negată la ora actuală de tot felul de "tineri geniali" care trăiesc din mucurile de ţigări ale lui Strehler sau Peter Brook. Nu mă tem să fiu catalogat de ei drept conservator: cineva trebuie să fie. Multe experienţe sînt făcute în numele a ceea ce se cheamă azi resacralizarea teatrului: dar cum să faci asta fără credinţă în valorile lui? Cînd am revenit la *Teatrul Naţional* – după o trecere prin purgatoriu –, am fost şocat de faptul că nu mai existau pe pereţi fotografiile care reprezentau istoria acestui teatru. E trist să-l vezi pe Calboreanu la coş... Laurence Olivier îmi povestea odată că atunci cînd a jucat pentru întîia oară pe scena *Comediei Franceze* a avut sentimentul că zidurile sălii erau impregnate de milioanele de cuvinte rostite de marii actori de-a lungul veacurilor. În teatrul nostru românesc s-a adunat cu vremea atîta muncă înaltă şi atîta frumuseţe umană încît cel ce pătrunde în el fără sentimentul rădăcinilor şi al continuităţii va cădea repede în erezie, impietate sau impostură. Aş putea, în două ore, să predau la o catedră de specialitate toate legile, toate secretele teatrului. Dar e o copilărie să crezi că se pot transmite la şcoală: teatrul e pînză la arlechin. Acolo se-nvaţă, acolo a stat generaţia mea întrebîndu-se asupra misterului creativităţii la cei mari: Bălţăţeanu, Aura Buzescu, Finteşteanu. Pentru noi, teatru însemna *infuzie, contagiune, duh* sorbit. Nu mai interesează pe nimeni, azi, acest tip de experienţă. Actorii nu mai vin să-şi vadă colegii; la Timişoara, de pildă, într-un turneu recent, de care publicul a fost entuziasmat, n-a venit să ne vadă, pe Ion Lucian şi pe mine, decît un singur actor, pe director nici măcar nu l-am zărit, deşi jucam în "casa" lui.

Spectacol şi asceză

Viitorul teatrului iscă numeroase controverse. De cine depinde el: de actor, de regizor, de director, de sponsor?

Viitorul teatrului depinde, cred eu, în primul rînd de credinţa în valorile lui, în supunerea la ideal. În clipa de faţă lumea teatrului românesc e împărţită în două tabere care se urăsc de moarte. Nu mă întrebaţi de ce şi nici cine cu cine are de reglat polite şi socoteli. Par să fie probleme politice, în ultimă instanţă, în care nu mă bag. Dar ştiu că între demersul Ministerului Culturii şi cel al UNITER-ului e o prăpastie, iar cele două foruri se contracarează cît pot. Cui foloseşte? În această atmosferă se mai poate vorbi de progres într-o artă în care totul se bazează pe spiritul de colaborare? "Daţi-mi o societate bună şi vă fac un teatru bun" - spunea Jean Vilar. Dar o societate a nisipurilor mişcătoare ce teatru poate avea? Rar să apară genii în perioadele de schimbări din adînc.

Şi totuşi cine aduce noutatea?

De cînd e lumea a existat teatru fără text, fără autori, fără regizori, fără decoruri, dar fără actori - nu. Niciodată. Actorul e materia teatrului. Corpul actorului este instrumentul său de lucru. Dar - şi spun asta după o viaţă pe scenă - nu el este cel mai important. Nu-i un paradox. Atunci cînd autorul, regizorul, scenograful, actorul lucrează împreună cu umilinţă, cu admiraţie reciprocă şi cu acelaşi ideal, se face teatru. Cînd unul din ei vrea să predomine se face spectacol; văd o diferenţă. Sigur, e nevoie şi de bani - şi încă mulţi. În experienţa lui Purcărete cu *Danaidele* s-au investit fonduri serioase - cinci festivaluri internaţionale s-au implicat în asta, plătind sume consistente, în dolari. Aşa s-au putut asigura condiţiile şi ritmul de lucru al unei trupe imense, aşa s-a putut monta şi finisa pînă la perfecţiune un spectacol ca *Danaidele*. Şi-ţi taie respiraţia cînd îl vezi. A fost cea mai mare surpriză a mea, după "Visul..." lui Ciulei care m-a uns pe suflet. Dar aici e vorba şi de profunzimea căutărilor lui Purcărete: experienţa sa se apropie de asceză, deşi pare o contradicţie să pui *asceza* lîngă *teatru*, un mediu extrovertit prin excelenţă. Omul e aparent un singuratec, cu gînduri mari, cu întrebări de substanţă asupra lumii şi destinului uman: o raritate în peisajul actual. Şi a ştiut să facă o echipă de performanţă solidă.

Aţi jucat în teatrul particular, aţi fost întemeietor şi director de teatru, aveţi o experienţă de care prea puţini actori aflaţi acum în activitate mai dispun. Cum se face o echipă?

Cu caractere, nu neapărat cu talente - deşi fără ele... În principal, cu oameni cu care poţi să colaborezi. La *Comedia*, prima schemă avea 26 de actori; acolo am trăit zece ani de fericire. O trupă prea mare are probleme, nu poţi mulţumi pe toată lumea, se prăsesc invidii, rîci, se nasc conflicte pline de venin. Pe urmă o trupă românească - fiindcă de teatrul românesc discutăm - nu poate să nu promoveze dramaturgia originală. Dar mai interesează pe cineva asta acum? Pe nimeni, cum se vede. Şi cine suferă? Doar dramaturgii români, săracii. Ni se propun în schimb tot soiul de improvizaţii, de texte străine mizerabile, care inundă scenele cu banalităţi sau cu porcării - dar nu contează... În ţările civilizate datoria de a juca dramaturgie originală e condiţia de bază pentru acordarea de subvenţii, procentul e, de nu mă înşel, de 40% piese autohtone în repertoriu.

Vorbe de fum, roabe cu piatră

Aţi participat în 1956 la marele turneu al Teatrului Naţional la Paris; presa franceză a timpului nu şi-a drămuit superlativele cu privire la valoarea scenei româneşti. De atunci au mai fost multe turnee glorioase, multe companii şi-au probat originalitatea şi valoarea. Credeţi că asta a prilejuit un real dialog sau a oferit numai o imagine de moment, o uimire că se joacă teatru bun şi dincolo de cortina de fier?

Eu nu înţeleg euforia asta ("am ajuns în Europa") cu care se comentează orice turneu reuşit. De mult sîntem în Europa, de-ar fi să numărăm numai cîte valori am dat teatrului francez. Talente avem - mi se pare că ne lipseşte o concepţie unitară care să facă din experienţa noastră un stil de teatru cu ecou. Şi David Esrig cu "Troilus şi Cresida", pus la *Comedia* în 1964 a fost o revelaţie la vremea lui, şi unele spectacole de la **Bulandra** s-au încununat de glorie peste hotare, ca să nu mai vorbim de experienţe mai noi, teatrul din Craiova, de pildă. Cred că deocamdată iscăm, în general, un şir de uimiri, dar nu ne impunem unitar. S-ar putea, însă, s-o facem. Lipseşte proiectul de anvergură.

Acela de a deveni celebri?

Cine-l poate formula astfel? Proiectul de a fi, în primul rînd, de a exista la valoarea noastră proprie. Nu modele de care ne tot ataşăm şi "detaşăm" cu nonşalanţă o să ne asigure acest statut. Nici batjocorirea teatrului în numele noutăţii cu orice preţ. Înainte vreme, cînd exista o controversă între doi oameni asupra felului cum se pronunţă un cuvînt, cei doi veneau să se verifice la *Naţional*. La teatru auzeau pronunţia de referinţă. Acuma unde să vie? La teatru ca să audă urlete, mîrîituri, icneli, să admire zdrenţe? Publicul plăteşte să vadă Shakespeare şi i se arată pe scenă diferite moduri de copulaţie, ca la bordel, vrea să asiste la o *reprezentaţie* - fiindcă teatrul nu e simplă prezentare - şi vede actori care joacă în pielea goală şi spun tot felul de insanităţi pe podium. Pe nimeni văd că nu doare lipsa noastră de proiect. Teatrul e o artă de cursă lungă de 3000 de ani şi-o să supravieţuiască şi "noutăţilor" tembele, sînt sigur. Dar nimeni nu propune un proiect, o punte spre viitor, continuu perfectibilă. Al doilea pericol, care-l măreşte pe cel dintîi, este inflaţia de adjective. De frică să nu rămînă în afară de modă, probabil, cei mai mulţi cronicari nu mai folosesc judecata critică, măsura, nuanţa, ci distribuie superlative de la *formidabil* în sus. *Magnific* devine un fel de conjuncţie sau prepoziţie, *magistral* - ceva care se poate pune pe seama oricui. Adjectivele cheamă matematic premiile care au devenit aproape o sancţiune, pîndesc pe toată lumea. S-au premiat spectacole care s-au jucat de 4-5 ori, de la care spectatorii plecau masiv, ca altădată de la piesele realist-socialiste. Atunci oamenii fugeau, ca românii în munţi, de "tezism", acum fug de improvizaţie. Eu simt nevoia unei reacţii sănătoase: revenirea fluieratului în teatru, obicei practicat altădată, care ustură mai rău ca o cronică destructivă. Publicul pare acum anesteziat, aplaudă orice; aş vrea iarăşi să fie liber să fluiere; atunci aş zice că deosebeşte briliantul de sticla lucitoare.

Maestre Beligan, printre contemporanii dumneavoastră, alături de cei ce vă văd pentru prima oară, se mai află şi cei care v-au salutat debutul, N. Carandino, de pildă, sau doamnele care v-au vîndut prima cămaşă de frac, la Frip. Cum vă simţiţi cînd trebuie să mulţumiţi spectatori atît de diferiţi - generaţii întregi, cu gusturi, preferinţe, exigenţe deosebite?

Vă spun o poveste. Un călător din Franţa secolului al XIII-lea a întîlnit la o răscruce de drumuri trei oameni împingînd trei roabe pline de piatră. Curios să afle ce fac, i-a întrebat pe rînd. Primul zice: "trudesc din zori pînă în noapte pentru nişte franci mizerabili"; al doilea: "Nu mă plîng. Munca-i grea, dar am o nevastă bolnavă şi copiii mei sînt flămînzi. Lucrez să-i hrănesc." Al treilea spune: "Ce fac? Ajut la construirea catedralei din Chartres." În ceasurile de depresiune, cum sînt cele în care mă aflu acum, mă gîndesc la această istorioară. E reconfortant să ai conştiinţa acelui truditor anonim din secolul al XIII-lea. Chiar dacă nu ne-a fost dat să înălţăm noi înşine acele opere pe care le visăm, ştiu că am cărat pietrele şi am netezit drumul pentru cei ce vor înălţa Catedralele.

A consemnat

Tita CHIPER

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Mihai OROVEANU, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Magdalena BOIANGIU
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA

Anul IV
nr. 163
23-29 februarie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

CULTURA DE MASĂ

© N. Triculescu

... și
Cultura națională ✓ (pag. 2) Cîntarea României ✓
Telenovelas ✓ (pag. 6) Kitsch-ul ✓ Subculturile ✓ (pag. 7)
Literatura oracolelor ✓ Publicul și receptarea ✓ (pag. 8)
Cartea de consum ✓ Muzica ✓ Fotbalul ✓ (pag. 9)
Economia de piață ✓ (pag. 10) Tradițiile folclorice ✓
Postmodernismul ✓ (pag. 14) Integrarea europeană ✓ (pag. 15)

EDITOR: FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Argument

Un număr de revistă pe tema culturii de masă nu s-a născut numai din spaima de romanele Sandrei Brown, de serialele braziliene sau de uniformitatea Mac Donald's-urilor sau Pizza Hut-urilor - toate acestea, din fericire, nu sînt decît (încă!) la început - ci şi din dorinţa dacă nu de a lămuri anumite confuzii şi ambiguităţi, măcar de a le expune şi împărtăşi.

În definiţiile de specialitate cultura de masă apare ca proprie societăţilor industrializate, precum o cultură de consum. Termenul "de masă", deşi consacrat în literatura română în domeniu, nu e cel mai indicat pentru traducerea englezescului "popular culture". Noi îl vom folosi, totuşi, deoarece alternativa lui de "cultură populară" s-ar confunda cu folclorul. Mai greu de definit prin produsele sale inepuizabile, cultura de masă îşi stabileşte identitatea prin publicul căreia i se adresează: acesta nu se diferenţiază numai cantitativ, ci şi printr-o modalitate specifică de receptare - evaziunea quasi-conştientizată în "obiectul de consum", asociată cu o reinterpretare a acestuia.

Conceptul de cultură de masă mai poate fi determinat prin comparaţie. De aceea, o parte a numărului îşi propune să-l diferenţieze de postmodernism, kitsch, subculturi şi folclor stabilindu-i, în acelaşi timp, interferenţele cu acestea. O altă distincţie necesară este aceea între cultura de masă şi cultura elitistă, distincţie ce poate, şi ea, apărea relativă: directorul editurii Nemira ne mărturiseşte, de pildă, că, pentru ei, cartea de debut a lui H.-R.Patapievici s-a transformat într-un fenomen de masă.

Avînd în vedere că vehiculatul concept transcende graniţele statale, evident că problema caracterului ei naţional sau universal, unificator sau diversificator este de la sine înţeleasă. Există o cultură de masă, americanizată, care "invadează" Europa, şi România, prin reţele internaţionale de televiziune şi adaptări de bestseller-uri, de pildă. Dar atunci cum rămîne cu fenomene neaoşe precum Cîntarea României, Biblioteca pentru toţi sau artizanatul, cu largă adresabilitate şi extindere istorică?

Căci domeniile culturii de masă nu se opresc, nicidecum, la literatură şi televiziune de consum. În cadrul ei pot fi studiate muzica pop (şi nu numai), reclama, ca modalitate de promovare a ei, sportul, jocurile pe calculator, diversele modalităţi de ocupare a timpului liber etc. Ele nu se opresc aici, căci, într-o anumită măsură, sînt inepuizabile. Numărul de faţă nu şi-a propus să le epuizeze, ci doar să exemplifice.

La fel cum nu şi-a propus să încadreze în limite rigide conceptul de cultură de masă, ci să stîrnească gînduri şi întrebări. (I.P.)

Cultură de masă şi cultură naţională

Simptomatică pentru societatea modernă, cultura de masă a devenit obiectul de studiu al unor cercetători de variate specializări - sociologi, psihosociologi, critici de artă... Domeniul său de definiţie trimite la cîteva concepte generale: cultură, bineînţeles -, dar cultură legată de mass-media, cultură difuzată în mase. Amplificat spectaculos o dată cu dezvoltarea explozivă a mijloacelor de comunicare cu mare capacitate de penetrare în corpul social, fenomenul culturii de masă îşi ascunde, totuşi, rădăcinile în epoci mai vechi, în care diverse forme de cultură au jucat un rol mai mult sau mai puţin asemănător culturii de masă din zilele noastre. Maniabilitatea şi puterea de difuzare a mass-media din epoca modernă au adîncit şi radicalizat o realitate culturală care dublează, din vechi timpuri, cultura elitelor.

Acolo unde s-a înţeles exact natura fenomenului, el a fost tratat ca atare, stabilindu-se o relaţie paşnică, de conviеţuire, să-i spunem, amiabilă între cele două culturi. În asemenea condiţii spaţiul culturii de masă este organizat, fără echivoc, ca o activitate "de profit", orientată clar după costuri şi cîştiguri. Dominanta economică creează o întreagă industrie, cu adevăraţi profesionişti ai genului.

Caracterul lucrativ al culturii de masă impune, în consecinţă, o ierarhie a domeniilor culturale, după capacitatea de penetrare a mijlocului de comunicare folosit. Televiziunea, cinematograful, radioul, tiparul - aceasta ar fi, în ordine descrescătoare, clasificarea mijloacelor prin care este difuzată cultura de masă. Folosirea lor privilegiază, în mod inevitabil, anumite genuri culturale. Însă, dincolo de ierarhizările după acest criteriu, cultura de masă prezintă replici proprii pentru toate domeniile culturii mari. Există, de pildă, un soi de poezie "de masă", cu priză la un larg auditoriu - priză care nu se datorează, evident, calităţilor pe care le au în vedere criticii literari autentici cînd vorbesc despre poezie.

Deşi cu limite bine definite, cele două domenii nu sînt, totuşi, complet decuplate. Contaminări se produc - şi de o parte, şi de cealaltă. Cultura de masă încearcă să nu se înstrăineze cu totul de marea cultură, împrumutînd, din arsenalul bogat al acesteia, tot ce i-ar putea fi de folos pentru propriile-i obiective; nici cultura de vîrf nu poate fi cu totul indiferentă la evoluţiile culturii de masă: arta înglobează nu o dată elemente din genurile de largă audienţă. De altfel, nu e întotdeauna uşor să fixezi punctul în care se trece de la cultura mare la cultura de masă. Disocierea este condiţionată, de pildă, de modul în care este apreciată cultura de masă, dacă ea este privită ca o "degradare" a culurii adevărate, sau ca un domeniu cu legi de evoluţie proprii. În pofida inevitabilelor ambiguităţi însă, în ţările mature din punct de vedere cultural, domeniile culturale nu se confundă. Acest lucru se întîmplă însă acolo unde viaţa socială nu este suficient cristalizată, unde instituţionalizarea, inclusiv la nivelul culturii, rămîne mereu aproximativă. Şi, pentru a nu căuta exemple prea departe, să spunem că este ceea ce se întîmplă încă, în multe privinţe, în spaţiul cultural românesc.

Ani în şir această confuzie între marea cultură şi cultura de masă a fost pusă, şi pe bună dreptate, pe seama propagandei comuniste. Ideologia comunistă nici nu accepta ideea culturii de elită: viaţa spirituală trebuia obligatoriu aliniată la nivelul maselor, totul era, nu e aşa, pentru mase. Confuzia, se vede însă, nu se datora numai propagandei comuniste, din moment ce şi astăzi asistăm la o profuziune de manifestări care pun în evidenţă dubiosul amestec.

De unde provine această confuzie? Cultura de masă şi marea cultură au, fiecare, mecanisme distincte de autoreglare. În cazul celei dintîi sînt active, cum am văzut, legile pieţei. În cazul culturii de elită funcţionează (ar trebui să funcţioneze) spiritul critic care stabileşte ierarhiile, prestigiile după valoare. Or, la noi nu a funcţionat niciodată perfect nici una, nici cealaltă. Cultura de masă nu a avut în trecut, şi astăzi încă nu şi-a stabilit, circuite economice bine puse la punct. Cultura de masă face, la noi, mofturi de mare cultură, nu-i chip să-şi accepte condiţia reală. În locul orgoliului bunului meseriaş, încercare de a prezenta măgarul drept armăsar. Lucruri care vor fi rectificate, probabil, atunci cînd se vor pune bazele unei cinstite industrii a culturii de masă. Nici în ceea ce priveşte celălalt domeniu - al culturii de elită - lucrurile nu stau mult mai bine. Cu excepţia unor magistraturi critice interbelice şi cu episoade ceva mai limpezi din anii '70, oficiul critic este departe de a se fi exercitat la noi cu detaşarea, ca să nu spun cu responsabilitatea profesională, presupusă de un asemenea act. Deşi în perioada comunistă s-au exersat în acest domeniu mulţi oameni talentaţi, deşi despre "criteriul estetic", degrevat de orice element conjunctural, s-a vorbit mai mult decît oricînd, o dată cu "politizarea" actului critic (de o parte cei cu puterea - lăudaţi de oamenii lor, de cealaltă cei care se opuneau, mai mult sau mai puţin, acesteia, lăudaţi de propriii partizani) şi-au făcut loc, în judecata valorică, tot soiul de demisii, impuse de amiciţii, de solidaritatea de grup literar etc.

Starea de confuzie endemică se mai datorează, după cum se poate, de asemenea, observa, faptului că şi sub comunism, şi astăzi, actul cultural este avut în vedere pentru anumite efecte secundare. Sînt viguros exploatate, în acest sens, particularităţi ale culturii - care nu poate fi niciodată *numai* cultură. De pildă, înainte de a fi general umană, orice operă artistică este naţională. Nu voi intra în amănuntele disputei privind dialectica naţional-universal. Dar nici un act cultural nu poate fi dintr-odată universal, nu poate atinge gradul de maximă generalizare al universalului fără a se întrupa mai întîi într-o anumită materie concretă -, iar această materie concretă este localizată în timp şi spaţiu.

Această proprietate a artei, a culturii în genere, a făcut ca ea să devină principalul liant al identităţii naţionale. De această particularitate se foloseşte, deseori în mod grosolan, propaganda politică de diverse orientări. Invocîndu-se cînd trebuie şi mai ales cînd nu trebuie, de cine trebuie şi mai ales de cine nu trebuie, valorile culturale româneşti, nu se ajunge, în cele din urmă, decît la punerea într-o lumină ridicolă a sentimentului naţional. Manifestările de operetă de la diverse aniversări naţionale nu numai că nu măresc interesul şi respectul faţă de valorile sau simbolurile naţionale, dar reuşesc să le coboare în derizoriu. Manifestări care îşi propun acelaşi lucru (celebrarea momentelor definitorii ale identităţii naţionale) au loc, bineînţeles, şi în alte părţi ale lumii - dar la alt nivel şi cu altă eficienţă decît ceea ce se face la noi de ziua lui Eminescu, Blaga ş.a.m.d., cînd cultura adevărată reprezentată de marii creatori devine... cultură de mase. Sînt ocazii care devin la noi, de atîtea ori, doar pretextul sub care diferite instituţii care trăiesc din banii contribuabililor mai bifează, la fel ca pe vremuri, o "acţiune", iar cei care participă la asemenea momente mai bifează o... chermeză.

Contribuie toate acestea, aşa cum se pretinde, la aprofundarea tradiţiei, a valorilor culturale româneşti? Reuşesc ele măcar să atragă atenţia unui public numeros, aşa cum se întîmplă cu cultura de masă "cinstită" (pentru că, în ceea ce priveşte semnificaţia intelectuală, asemenea acţiuni nu depăşesc, evident, nivelul cel mai de jos al culturii de masă)? Tinerii, în special, cărora astăzi nu li se mai pot băga pe gît, ca altădată, inepţiile propagandei comuniste, evaluează lucrurile înarmaţi cu alte criterii şi nu se vor mai mulţumi, în nici un caz, cu astfel de spectacole insipide. Şi, cum identitatea naţională înseamnă în primul rînd cultură, consecinţele acestor manifestări nu sînt, evident, neglijabile. Lehamitea ia, inevitabil, locul respectului. Bine, vor spune cei vizaţi, ce ar rămîne de făcut? Să lăsăm neconsemnate momentele semnificative ale culturii române? Să nu punem în evidenţă valorile noastre naţionale? Nimeni nu pretinde aşa ceva. Banii publici, şi aşa puţini, care se risipesc în variate festivisme, ar putea fi folosiţi, cu un cu totul alt profit, pentru subvenţionarea unor ediţii ieftine, de mare tiraj, din opera celor omagiaţi. Sau pentru a susţine realizarea sau editarea unor studii de specialitate privind opera sărbătoriţilor. Sau la instituirea unor burse de creaţie pentru scriitorii contemporani, burse purtînd numele prestigioşilor înaintaşi. În spaţiile culturale bine articulate există atîtea alte mijloace de a-ţi arăta, civilizat şi profitabil, deferenţa faţă de propria cultură. Din păcate, instituţiile culturale "de stat" româneşti au rămas imune la asemenea exemple. Patriotismul, naţionalismul reprezintă la noi, în multe cazuri, prilejuri de festivisme nesemnificative, dacă nu de ocupaţii... lucrative. Derizoriul manifestărilor culturale omagiale nu are alt rezultat decît coborîrea culturii adevărate la nivelul cel mai de jos al culturii de masă - fără a cîştiga, în schimb, din lipsa profesionalismului (care se cere şi în domeniul culturii de masă), audienţa extraordinară atinsă de aceasta în alte ţări.

Constantin PRICOP

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Democraţie şi opoziţie**
- **Cazul Antonescu**
- **Posturile private de televiziune**
- **Duşmani, adversari, concurenţi**

Idei noi

În "Reflecţii asupra revoluţiei din Europa", Ralf Dahrendorf citează următoarea declaraţie a lui François Furet: "În ciuda agitaţiei şi a zgomotului, nici o idee nouă nu a răsărit în 1989 din Europa de Est". E adevărat. Pe de altă parte, mă tem că nici nu era de aşteptat ca, la capătul a cinci decenii de asfixie, Europa de Est să iasă la rampă proaspătă, plină de idei înnoitoare şi de soluţii palpitante. Unui pacient abia recuperat dintr-o stare critică nu-i poţi reproşa că e lipsit de imaginaţie. El nu poate – în cel mai bun caz – decît să revină la cîteva solide idei vechi, anterioare crizei. La drept vorbind, am avea toate motivele să întoarcem întrebarea domnului Furet: care sînt "ideile noi" cu care Europa Occidentală a ieşit în întîmpinarea marilor transformări survenite în Est după 1989? Ce justificări pot invoca democraţiile avansate pentru faptul de a fi fost luate prin surprindere de mersul evenimentelor? Unde sînt rezultatele rafinatelor lor analize politice de după război? Care sînt soluţiile strategice elaborate de specialiştii apuseni în perspectiva "normalizării" pe care o aşteptam cu toţii după căderea cortinei de fier? Ceea ce se vede e mai curînd improvizat şi incoerent. Ideile despre comunism au rămas, preponderent, aceleaşi. Utopia marxist-leninistă, vag şifonată pentru o clipă, şi-a recuperat destul de repede prestigiul. Gulagul e pomenit cu oarecare jenă, aşa încît eventualitatea unei dezonorante analogii cu holocaustul să fie exclusă. China e tratată cu o amabilitate precaută, Fidel Castro a devenit o figură venerabilă, Rusia e sprijinită "abil", menajată, încurajată, iar "principiile" - de care s-a făcut oarecare paradă prin 1990 - au fost reamenajate convenabil, după împrejurări. Doamna Lalumière, care refuza să viziteze oficial România "criptocomunistă" a lui Petre Roman, vizitează cordial România bine orientată a lui Nicolae Văcăroiu. Lucrurile reintră în mecanica unei diplomaţii de rutină. Nimeni nu pare să fi învăţat mare lucru din peripeţiile politice ale veacului; nimeni, în afară de "tehnicienii" supravieţuirii, care au dobîndit dexterităţi noi, noi aptitudini de readaptare la capriciile vremurilor.

Singura "idee" pe care Europa apuseană a pus-o dinaintea ţărilor din est de curînd trezite la viaţă a fost ideea mai veche -dar în perpetuă reformulare- a "Europei unite". Zidurile au căzut, care va să zică vom trăi, de-acum înainte, într-o "casă comună". Din nefericire, această nobilă şi generoasă idee a produs nu atît solidaritate, cît dezbinare. Exigenţa de a "intra" în Europa "unită" a creat multora complexul *exteriorităţii*. Statutul de "integrat" în comunitatea europeană a pus accentul pe un set de asemănări utile, neglijînd legitimitatea diferenţelor. A rezultat o emulaţie aspră, o competitivitate patetică, între parteneri cu o fiziologie precară şi inegală, constrînşi să gîfîie pentru "a nu pierde trenul". Inflaţia criteriilor economice (faţă de care chiar imperativele democratice capătă un rol secund), lipsa de imaginaţie în definirea unui model european nuanţat, care să dubleze administraţia prin spirit, au transformat cursa integrării într-o obligaţie contabilă, incapabilă să mobilizeze entuziasmul. De altfel, ideea omogenizării Europei în formele programate la Maastricht se loveşte de serioase dificultăţi în chiar familia ţărilor dezvoltate. Să ni se îngăduie, prin urmare, să ne adresăm prietenilor noştri din vest cu oarecare melancolie: iată, le vom spune, am scăpat de o belea istorică de care nu sînteţi chiar străini; sîntem vlăguiţi, urîţiţi, înrăiţi. Avem toate păcatele fiului risipitor şi ne întoarcem la voi plini de bube, dar şi de speranţă. Unde e viţelul cel gras? Cum ne primiţi? Ce puteţi oferi pentru penibila noastră vindecare? Veţi spune, poate, că nu sînteţi obligaţi cu nimic să ne oblojiţi în aziluri de binefacere. Că depinde numai de noi să reintrăm în rîndul oamenilor. Foarte bine. Dar măcar nu ne cereţi *nouă*, prăpădiţi cum sîntem, să livrăm rapid "ideile noi" care lipsesc pînă şi bunăstării voastre. Nu ne cereţi să aducem *noi* viţelul cel gras.

Pentru a nu nedreptăţi filosofia politică occidentală, trebuie, totuşi, să amintim şi de ideea "societăţii deschise", mai subtilă şi mai bine articulată decît aceea a "Europei unite". E o idee pentru care am toată admiraţia, chiar dacă ea nu e chiar nouă. (Celebra carte a lui Popper a fost scrisă, cum ştim, în anii '40). O asemenea idee nu se poate expedia, arogant, într-un articol de gazetă. Îmi iau totuşi îndrăzneala de a constata că, din punct de vedere practic, ea are cel puţin două neajunsuri: întîi, ea se bizuie pe o facultate omenească rară şi este, ca atare, la fel de utopică pe cît sînt toate utopiile (pe care le condamnă). E vorba de facultatea de a admite că ai greşit. A salvgarda societatea deschisă înseamnă a menaja suficient spaţiu de joc pentru "încercare şi greşeală", a nu admite dogmatizarea nici unei soluţii, a pune conceptul libertăţii mai presus de orice "sistem". Dar cîţi dintre politicienii lumii au graţia de a-şi recunoaşte eşecurile? Cîţi ideologi şi cîţi filosofi sînt dispuşi, la o adică, să recunoască o înfrîngere pragmatică? (E încă plin de marxişti, de pildă, care refuză să-şi asume eşecul sistemului, punînd totul pe seama erorilor de aplicare). Teoria societăţii deschise mizează, deci, pe un "stil" intelectual şi pe o etică încă inactuale. O a doua dificultate a teoriei constă în inconsistenţa ei "tehnică": cum poate fi făcută să funcţioneze, concret, o "societate deschisă"? Funcţional, realizabil, nu poate fi decît un sistem. O "deschidere" organizată, un "non-sistem" care să structureze o societate - iată lucruri greu de conceput. Ca să nu mai spunem că, atunci cînd e vorba de oameni, e greu să te abandonezi cu nonşalanţă voluptăţii experimentale a "încercării şi greşelii".

Cum se vede, nu trăim într-o supra-abundenţă a marilor idei noi. Realităţile ne-au luat-o (ca întotdeauna) cu mult înainte. În aşteptarea "inspiraţiei", e neproductiv să aşteptăm mereu performanţa "celuilalt" şi să dezbatem dacă ideile vor veni de la apus sau de la răsărit. In definitiv, duhul suflă încotro vrea, indiferent de nerăbdările, vanităţile şi urgenţele noastre. Nouă nu ne rămîne decît să cădem, cinstit, pe gînduri.

Andrei PLEŞU

Ce (ne) spune stenograma

2. Modelul "casetei"

În mod evident, stenograma şedinţei de constituire a CFSN (27 decembrie 1989) nu răspunde în nici un fel obsedantei întrebări despre solicitarea unei inerenţii militare sovietice.

Dar nici nu este foarte limpede de ce răspunsul la această întrebare este considerat capital pentru clarificarea revoluţiei din decembrie '89. România era atunci ultima ţară europeană din blocul sovietic unde regimul comunist nu se prăbuşise; or, în Polonia, în Ungaria, în RDG şi în Cehoslovacia, trupele sovietice staţionate pe teritoriul acestor state nu interveniseră în nici un fel, pasivitatea lor fiind o consecinţă a noii politici de la Kremlin. (Astăzi ştim că era şi un prolog al retragerii militare sovietice din Europa centrală şi de Est, dar aplicarea perspectivei ulterioare duce aproape inevitabil la interpretări incorecte; atunci un singur lucru era cunoscut: că pentru prima dată în istoria blocului sovietic Moscova renunţase să sprijine regimurile comuniste din ţările satelite). În România nu existau însă trupe sovietice: şi-ar fi putut oare lua Gorbaciov riscul de a interveni militar, de a-şi trimite trupele să invadeze o ţară, fie şi - ar fi fost pentru prima dată! - cu scopul de a sprijini forţele anticomuniste să-i înfrîngă pe comunişti?! Dacă într-adevăr cineva a cerut intervenţie militară sovietică atunci, a făcut-o cu siguranţă un ins totalmente lipsit de competenţă politică. Un ins care nu ştia pe ce lume trăieşte. Cum nu ştiuse nici N.Ceauşescu atunci cînd ceruse ca trupele Pactului de la Varşovia să intervină în Polonia pentru a apăra comunismul.

O asemenea cerere nu avea nici o şansă. Ea nu putea fi decît refuzată. Dacă totuşi a fost făcută, autorul ei nu este vinovat atît de "filo-sovietism" sau de "trădare naţională", cît de lipsă de discernămînt politic.

Într-un singur caz, totuşi, se poate explica apariţia unei asemenea solicitări: dacă persoana care a formulat-o va fi fost convinsă, pînă la înspăimîntare, de posibilitatea ca forţe fidele lui Ceauşescu să-l poată readuce pe acesta la putere. Numai din disperare (disperarea putînd explica pierderea discernămîntului) se putea cere ajutor militar sovietic. Aşa cum, tot din disperare, după 1985-86, marea majoritate a românilor ar fi dorit ca Mihail Gorbaciov să aibă ori să găsească mijloacele de a-l înlătura pe Nicolae Ceauşescu şi clica lui; se şi spunea, în folclorul mîrîielii, că o eventuală intrare a armatelor sovietice ar fi primită cu flori, de la Iaşi pînă la Bucureşti. Perspectiva de astăzi, inevitabil alta, nu poate anula realitatea de atunci.

Nespunînd nimic în chestiunea solicitării de ajutor militar sovietic, stenograma şedinţei de constituire a CFSN spune însă mult (chiar... totul!) despre modul şi atmosfera în care a luat naştere noua putere.

În forma dată publicităţii, stenograma este foarte probabil infidelă şi chiar prelucrată pe alocuri, cu acea grosolănie ce trădează o caracteristică lipsă de respect pentru adevărul documentelor istorice. Ana Blandiana a şi numit-o "proces-verbal agramat", într-o reacţie publicată în ziarul "Adevărul", iar Silviu Brucan, tot într-un articol din "Adevărul", a afirmat că ar fi fost "doftorită".

Acest număr este ilustrat cu fotografii de Nic. Triculescu

Există, în textul dat publicităţii, dovezi lipsite de orice echivoc al cosmetizării. Chiar la început, în al doilea paragraf al cuvîntului de deschidere al lui Ion Iliescu, unde acesta spune că "pericolul era că nu erau numeroşi, ci profesionişti", există o paranteză unde se precizează explicativ: "este vorba de teroriştii". Menţiunea nu are cum să aparţină documentului autentic; atunci, la 27 decembrie 1989, toţi cei prezenţi la şedinţa de constituire a CFSN, ştiau despre ce "este vorba". Precizarea a fost făcută pentru cititorul de atăzi - şi a fost făcută de un "editor" de astăzi al textului, care a procedat aidoma celor care au prelucrat pentru Televiziunea Română filmul cu procesul şi execuţia de la Tîrgovişte.

De ce, apoi, s-au eliminat din text auto-prezentările membrilor CFSN?! Aceste auto-prezentări au fost făcute în urma insistenţelor lui Mircea Dinescu (unul dinte cei mai lucizi participanţi la această şedinţă); el a protestat împotriva numirii lui Petre Roman ca prim-ministru de către "un cerc mai restrîns" (I.Iliescu). Aceste auto-prezentări ar fi putut fi, astăzi, extrem de elocvente pentru felul în care au ajuns în CFSN primii săi membri. Textul dat publicităţii rezumă, însă, dispreţuitor şi sec, tot într-o paranteză: "Urmează prezentările membrilor Consiliului Frontului Salvării Naţionale"! Scurt şi neclar, după modelul casetei cu procesul de la Tîrgovişte.

(va urma)

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Manchester, New York, Bucureşti

Am tot vorbit, în ultimele săptămîni, de un triunghi. Un triunghi ale cărui laturi ar fi *informaţia, divertismentul* şi *educaţia*. Şi de faptul că acest triunghi defineşte (ar trebui să definească) televiziunea în general, ca program (intenţie) şi ca efecte. Am spus la un moment dat că acest triunghi nu este de fapt unul, dat fiind că fiecare dintre cele trei elemente caută permanent, în detrimentul celorlalte două, pe spezele lor, să-şi depăşească condiţia de simplă "latură" şi să devină triunghiul însuşi, transformîndu-l, în realitate, într-o linie dreaptă, latură a nimicului, regresie din tridimensional în unidimensional, unilateralitate infinită dacă nu chiar cerc, vicios, firește.

Ce vreau să spun? Că există o tendinţă mondială, în cadrul fenomenului de televiziune, de deplasare dinspre *posturile generaliste*, care oferă "de toate", în proporţii variabile, înspre *posturile tematice* : ştiri, sport, filme, muzică, desene animate. Exemplele accesibile telespectatorului român sînt binecunoscute: CNN, Euronews; Eurosport, DSF; TNT; MTV, MCM; Cartoon Network etc. Există, mai nou, în occidentul european, şi posturi pur culturale, "domeniu" destul de greu de circumscris, de restrîns prin televiziune, ale căror proiecte au fost privite cu destulă suspiciune, dar care se pare că se bucură de succes: ARTE şi La Cinquième. Marile posturi generaliste (de tip, să zicem, TF 1), deşi continuă să-şi adjudece cea mai mare parte din audienţă, sînt, totuşi, de domeniul trecutului. Pentru că telespectatorul din ţările democratice începe să nu mai accepte să fie reprezentat statistic, cantitativ, în baza unui portret-robot general, anonim. Preferă să-şi compună singur portretul, alegînd ce-i convine din oferta posturilor tematice. În plus, marile posturi generaliste au început să pună probleme, care au început, de fapt, să devină în sfîrşit vizibile: preponderenţa *divertismentului* facil dar spectaculos, care a tras înspre sine *informaţia*, devenită şi ea spectacol, supralicitare a imediatului senzaţional etc., dezechilibrînd, în acest fel, triunghiul, distrugîndu-l aproape: diminuînd la minimum impactul *educativ*. Aceasta pentru că televiziunea (posturile generaliste) a devenit un *complex politico-financiar* enorm, bruind distincţiile tradiţionale. Atinsă de *gigantism*, televiziunea-spectacol-şi-afacere şi-a atins, odată cu splendoarea maximă, şi limita. Sub presiunea anonimului, dar mult mai (nu total) planetarului Internet, care bruiază, la rîndul său, graniţele tradiţionale, "naturale", dintre spaţiul privat şi cel public, viitorul nu poate aparţine decît posturilor tematice.

Prin televiziune, "latura" *educativă*, cea mai importantă avînd în vedere caracterul de masă al mediilor video, este şi cea mai fragilă. Ea este, poate, şi cea mai *improprie* între cadrele televiziunii. Ameninţată încă de la rădăcină de *imagine*, ea pune cele mai mari probleme. Termenii conflictului, ca şi ai idealului echilibru îi constituie, prin urmare, *divertismentul* şi *educaţia*.

Vreau să vorbesc în cele ce urmează despre *serialele de televiziune*. Şi, în final - sau poate data viitoare -, despre un mod autohton, excesiv şi unilateralizant, de a formula ecuaţia educaţie-cultură.

Serialele, nu mai trebuie s-o subliniez, sînt vedetele oricăror programe de televiziune. În ultimul deceniu, peste tot în lume, ele s-au diversificat. Există seriale săptămînale sau, cel mult, bi-săptămînale, şi seriale zilnice. Primele se difuzează preponderent seara (noaptea), celelalte - după-amiezele sau chiar dimineţile. Cele mai pretenţioase (dacă termenul nu este la rîndul lui pretenţios) sînt, evident, cele de seară. Cele mai improvizate, mai ieftine (în toate sensurile) şi cu numărul cel mai mare de episoade sînt cele "de zi". Dar separaţia lor este şi una socială şi geopolitică, dacă mă pot exprima astfel. Primele, cele "serioase", sînt produse majoritar (99%) nordamericane şi vesteuropene, şi se adresează clasei de mijloc, populaţiei urbane active. Celelalte provin din ţări cu o puternică componentă "tiermondistă", situate preponderent în emisfera sudică, existînd, însă şi producţii de acest gen aparţinînd democraţiilor occidentale. Publicul cărora ele se adresează se află la limita de jos a societăţii, învecinîndu-se cu zona excluşilor sociali şi a "absenţilor" culturali.

Ambele aceste categorii de seriale au apărut, acum, şi pe piaţa românească. În principiu, fiecare se află la locul său. Doar Televiziunea Română, postul public naţional, se ţine, şi în acest domeniu, de "originalităţi" nepermise, programînd în culmea orarului - sîmbăta şi duminica noaptea - seriale pe care alte televiziuni le-ar azvîrli pe undeva înainte de prînz, în zile de lucru.

Poate nu întîmplător, şi din fericire, cele mai bune, cele mai *educative*, în sensul strict, imediat al termenului, seriale pe care le poate vedea telespectatorul român în clipa de faţă apar sub sigla Pro TV. Despre ele, pe traseul Manchester - New York - Bucureşti, săptămîna viitoare.

Bogdan GHIU

Economie

Privatizarea accelerată: ultimul tren va trece la 30 aprilie

Guvernul ne-a dat un ultimatum: în privatizarea accelerată nu va mai interveni nici o prelungire. La 31 martie va fi ultima zi în care se vor face subscrieri la societăţile comerciale. La 30 aprilie va trece ultimul tren: va fi cea din urmă zi în care vom mai putea opta pentru un FPP. De la 1 mai, cupoanele şi certificatele noastre (cele care nu au apucat să fie schimbate pe acţiuni) vor deveni simple hîrtii. Valorile stabilite prin lege (975.000 de lei cuponul şi 25.000 lei carnetul cu cinci certificate) vor fi anulate.

Avem o singură şansă: să subscriem. Altfel, titlurile noastre de privatizare (în valoare de 1 milion de lei) îşi vor pierde valabilitatea. În loc de 40 de acţiuni, fiecare în parte valorînd 25.000 de lei, vom fi posesorii a două hîrtii (cuponul şi carnetul de proprietate) ce nu vor mai avea decît valoare... sentimentală: amintiri din vremea "Cuponiadei", cînd guvernul Văcăroiu încerca să ne transforme în acţionari iar noi nu manifestam nici un fel de entuziasm pentru lucrarea executivului, botezată şi "privatizarea în masă".

Poate că tocmai expresia "în masă" a încurcat treburile, trezind neîncredere. Mai ales că guvernul a apăsat prea mult pe pedale administrative pentru a impulsiona subscrierea. Împinşi de la spate, "în masă", oamenii au început să vadă în privatizare - care în esenţa ei înseamnă individualizarea proprietăţii -, o nouă colectivizare. Dovadă că psihologia are un rol imens în economie.

Guvernul n-a înţeles că drumul spre minţile şi sufletele oamenilor nu se lasă descoperit uşor, asemenea oricărei expresii banale a materiei în mişcare. E ceva mai complicat acest drum, chiar ascuns privirii "cu ochiul liber", fiind necesare filtre speciale din arsenalele psihologiei, sociologiei şi filosofiei. Acum se vorbeşte despre eşecul privatizării. Ei bine, nu privatizarea a eşuat, ci tactica simplistă a "zăhărelului": milionul-momeală, pe a cărui atractivitate s-a mizat în faţa unei populaţii sărace. Oamenii au crezut că li se întinde o cursă şi s-au ferit.

Privatizarea va continua. Nu avem altă cale. Bolile economiei româneşti sînt neputinţa valorificării optime a resurselor, o ofertă sub nivelul cererii, care produce inflaţie, o cerere în mare măsură insolvabilă, care se întoarce asemenea unui bumerang împotriva producţiei şi-o loveşte năpraznic, un blocaj financiar cronicizat, o monedă naţională în cădere, mai întîi faţă de ea însăşi şi, în consecinţă, faţă de dolar, toate acestea exprimînd ineficienţă. Şi de ineficienţă nu vom scăpa decît prin privatizare. Acum FPS-ul îşi scoate în vînzare, la un lot de societăţi comerciale, partea de 40 la sută. Vom mai face deci cîţiva paşi înainte. Vom reveni la MEBO, după ce "privatizarea accelerată" se va fi încheiat. Mai sînt şi alte modalităţi, stipulate de legile ţării. O soluţie o constituie majorarea capitalului privat în societăţile mixte (capital de stat plus capital privat). Acest tip special de privatizare pare să fie de viitor, în sensul că se mizează pe *proprietate adăugată* (deci nu transfer de proprietate din sectorul de stat în cel privat, ci noi aporturi de capital) şi se ajunge la creşterea *valorii adăugate*. Sigur, în calea privatizării sînt multe obstacole. Ne stau în faţă mai ales bariere psihologice. Din acest motiv, în primul rînd, cu toate că acum este în vigoare o lege "de accelerare", trenul privatizării nu-i decît un biet personal, ce opreşte în toate gările. Pînă la urmă, va ajunge însă în staţia finală. Cu cît mai tîrziu, cu atît mai rău pentru noi toţi.

Să ne reîntoarcem însă în prezent: la "accelerarea privatizării". Posibilităţile noastre de subscriere sînt extrem de largi. Există o listă cu 3.900 de societăţi comerciale privatizabile, deschisă tuturor celor 17 milioane de deţinători de cupoane şi de carnete de proprietate.În acelaşi timp, salariaţii îşi pot depune cuponul şi certificatele la societatea comercială unde sînt angajaţi, chiar dacă nu e pe listă. La fel pensionarii şi şomerii: ei pot să subscrie în întreprinderea în care şi-au avut ultimul loc de muncă. Această "larghеţe" este o deficienţă a legii. Acţionariatul se va dispersa, de fapt "se va revărsa" din lista celor 3900 către toate societăţile comerciale, în total vreo 8.000. Din acest motiv, la 30 aprilie, după ce se va fi închis şi subscrierea la FPP-uri, este posibil să ne trezim în următoarea situaţie: să existe acţionari în toate cele 8.000 de societăţi comerciale, cu cîte 40 de acţiuni fiecare, dar în numai foarte puţine aceştia să deţină majoritatea. Ceea ce înseamnă că FPS-ul va continua să deţină pachetul de acţiuni şi poziţia dominantă.

Tocmai această perspectivă îi descurajează pe mulţi. Lucrurile sînt însă dramatizate în mod exagerat. Pentru că acest "mic acţionariat", existent în fiecare societate comercială, poate constitui un pas mare către privatizare. Mai întîi că va fi un factor de presiune. Acţionarii vor vrea dividende şi vor interveni ca societăţile comerciale să-şi închidă canalele de risipă, să-şi organizeze mai bine activitatea şi să scoată profit. Apoi, în baza legilor în vigoare, în acele întreprinderi ce-şi vor devedi viabilitatea, ei vor putea cere majorări de capital, avînd drept prioritar de subscriere. Îşi vor putea, aşadar, înmulţi acţiunile, chiar pînă la obţinerea pachetului de control. Pentru că nimeni nu va putea să vină cu noi aporturi de capital decît dacă acest "mic acţionariat" va refuza să subscrie.

Nu mai speră nimeni, după cum se desfăşoară schimbul gratuit de cupoane - acţiuni, să rezulte la capătul drumului un număr reprezentativ de întreprinderi privatizate. Dar decît nimic, mai bine mai puţin. La urma-urmei, va fi un succes (fie şi numai parţial) dacă începînd de la 1 mai 1996 vom avea în România 17 milioane de acţionari. Deţinînd 680 de milioane de acţiuni.

Adrian VASILESCU

În folosul cui sîntem liberi?

De vreo două săptămîni, o parte a cabinetului Văcăroiu se chinuie să ne convingă că ţara e neguvernabilă: un (fost?) secretar de stat cu gradul de general şi superiorul său civil - adept al ordinii şi legalităţii în dispreţul drepturilor omului şi prezumţiei de nevinovăţie - susţin public în debutul campaniei electorale că răul corupţiei e atît de mare încît ar putea fi stăvilit doar cu măsuri specifice situaţiilor limită ori regimurilor dictatoriale. În idealismul său adolescentin, o parte a presei vede în scandalul demisiei şefului IGP un act curajos al luptei cu mafia şi o dovadă că "în ţara asta mai există oameni care nu pot fi cumpăraţi". Opoziţia parlamentară cere primministrului să refuze eliberarea din funcţie a poliţistului "dezamăgit de rezultatele muncii sale", cu aceeaşi frenezie revoluţionară cu care aprobase pe vremuri debarcarea unui guvern prin contribuţia minerilor pentru a saluta apoi "victoria forţelor sănătoase împotriva homosexualilor prooccidentali". Toţi cei care au refuzat votarea noului Cod Penal sub pretextul că aduce prea multe libertăţi eventualilor deviaţi sexual acuză acum haosul legislativ, generalizarea fenomenului infracţional, neputinţa instituţionalizată şi ineficienţa statului de drept. În larma creată de televiziunile publice şi private, de vînătorii de documente compromiţătoare şi de vîrtejul săbiilor electorale, unul din admiratorii consecvenţi ai generaluluipoliţist îşi declamă nestînjenit şi mîndru de sine "mesajul salvator": "Trăim într-o democraţie bolnavă, şi decît într-o democraţie bolnavă mai bine într-o dictatură sănătoasă". Partea hazlie ar fi că autorul acestui inconfundabil panseu politic doreşte să ajungă şef al statului român prin alegeri libere, mizînd pe lehamitea la generalizarea căreia el şi partidul său au contribuit din plin în ultimii ani. Tribunul prezidenţiabil promite să "aducă la guvernare 10.000 de incoruptibili". Se subînţelege că secretarul de stat ieşit de bunăvoie din chingile mult compromise ale cabinetului Văcăroiu va fi cap de listă. Spectacolul e total, frumuseţea dîmboviţeană a politicii de cadre şi a disidenţei bine remunerate rămîne în veci de neegalat."Datul în gît", distribuirea "bine intenţionată" a casetelor audio marilor redacţii antiguvernamentale, vînzarea în cerc sau în spirală a documentelor întocmite din timp şi păstrate pentru a distruge cariere politice incomode, intrigile, dezbinările şi intoxicarea adversarului n-ar trebui să mai mire pe nimeni: arsenalul armelor caragialeşti completat cu metodele securisticoceauşiste exprimă fără doar şi poate fiinţa noastră naţională. De mirare rămîne doar faptul că în prim-planul politicii de tranziţie au fost împinse psihologii atît de slabe şi de mediocre, încît dacă nu le manipulează nimeni ele se simt pur şi simplu marginalizate. Vedetismul şi setea de a servi "cu trup şi suflet" tot felul de "cauze patriotice" fac ravagii în tranziţie aşa cum au făcut de fapt şi "în zorii revoluţiei proletare". Parlamentarii Convenţiei şi şefii uniunilor de creaţie cărora le fuge pămîntul de sub picioare se grăbesc să se înregimenteze în folosul deţinătorilor de dosare, convinşi că e de datoria lor să participe la limitarea democraţiei pe motiv că ea e plină de imperfecţiuni: primii votează aplaudînd o lege a secretului de stat care face din delaţiune un principiu naţional, ceilalţi susţin răspicat că nimic bun nu s-a făcut după căderea regimului comunist. Cinismul puterii şi prostia contestatarilor merg mînă în mînă: încet-încet, cetăţeanul le poate da dreptate "justiţiarilor" care acuză întreg sistemul democratic, propunînd revenirea la "domnia legii" în variantă naţional-comunistă. Liberalii tineri nu se sfiesc să afirme că s-ar alia cu orice fel de extremişti pentru a înlătura actuala putere. Tot ei refuză să înţeleagă însă cît de uşor s-au păcălit majoritarii de azi făcînd echipă cu aceiaşi extremişti doar din dorinţa de a ţine deoparte opoziţia şi de a-i anihila protestele iritante. În folosul cui s-au consumat, oare, experienţele extra-ordinare ale acestei legislaturi? Cîţi lideri şi cîte partide politice au învăţat ceva din eşecurile comune ori din triumfalismul tragi-comic pe care guvernanţii şi antiguvernanţii acestei perioade l-au repetat zi de zi la scenă deschisă?

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Drumul de întoarcere

Nu este foarte sigur că vizita prim-ministrului francez Allain Juppé şi cea a cancelarului german Helmut Kohl vor juca în favoarea lui Elţin, sporindu-i şansele la propria succesiune. În sondajele de opinie, candidatul Elţin adună circa zece la sută din intenţiile de vot, ceea ce, dacă se va adeveri, nu-i va asigura nici măcar accesul în turul doi de scrutin. Aceste cifre sînt de natură a nelinişti Occidentul, care este dispus să facă orice pentru a menţine situaţia existentă, adică pe Elţin la preşedinţie. S-au făcut imense presiuni pentru admiterea Rusiei în Consiliul Europei, deşi este evident că structurile ei sînt foarte departe de democraţie, că represiunea din Cecenia nu poate fi considerată o modalitate specifică de respectare a drepturilor omului, că eliminarea unor miniştri legaţi de reformă prevesteşte decizii economice centraliste şi populiste şi nu continuitate în legiferarea economiei de piaţă.

Victoria partidului comunist în alegerile din toamna trecută are de ce să pună pe gînduri, şi ea nu poate fi în nici un caz inclusă în şirul care uneşte Ungaria cu Polonia şi cu Lituania. În toate aceste ţări nuclee ale partidului comunist s-au rebotezat, şi-au alcătuit un program social-democrat sau socialist şi fac eforturi deosebite pentru a-şi afirma devotamentul faţă de statul de drept, de economia de piaţă, de drepturile omului. Adversarii lor nu cred în sinceritatea acestor afirmaţii şi prevestesc o schimbare de macaz de îndată ce se vor simţi destul de siguri pe putere. S-ar putea să fie aşa, tot aşa cum este posibil ca noile partide ale stîngii să coordoneze schimbarea combinînd inevitabilele decizii liberale cu necesarele măsuri de protecţie socială, ţinînd seama de specificul fiecărei ţări.

În Rusia, situaţia se prezintă cu totul altfel: comuniştii-reformişti au părăsit partidul şi s-au răspîndit prin diverse alte formaţiuni. Partidul comunist al lui Ziuganov nu şi-a schimbat numele, nu a renunţat la nimic din bagajul său ideologic şi politic şi succesul său electoral a fost obţinut în numele fidelităţii şi nu al promisiunilor de schimbare. Unul din locurile comune ale analiştilor cu privire la evoluţia ţărilor fost comuniste este că modificările de structură sînt atît de profunde încît nu mai există drum de întoarcere. E adevărat, dacă oamenii - generalii sau electoratul - nu vor dori să se întoarcă.

Pentru că altfel există întotdeauna un drum de întoarcere. Ministerul de interne rus, Anatoli Kulikov, care anul trecut a condus trupele ruseşti în Cecenia, a propus recent cîteva "măsuri strategice" pentru salvarea Rusiei: naţionalizarea parţială a unor bănci, precum şi a unor structuri comerciale cum ar fi Gazprom, a societăţilor petroliere şi a industriei de automobile. Kulikov e de părere că trebuie abandonat "coridorul" care leagă rubla de dolar şi nu e împotriva reîntoarcerii la politica unei "inflaţii controlate" prin recursul la emisia monetară. El mai recomandă şi confiscarea bunurilor, în special a celor imobiliare obţinute "ilegal", şi sporirea taxelor pentru întreprinzătorii particulari "legali". Este evident că subalternii de la Ministerul de interne ai generalului Kulikov de abia aşteaptă să fie învestiţi cu dreptul de a decide unde trece graniţa între legal şi ilegal. Cei care acuză reformele economice pentru corupţia pe care au iscat-o n-ar trebui să opteze pentru un medicament care lichidează bolnavul o dată cu boala.

Nici Elţin, nici Cernomîrdin nu au reacţionat în faţa propunerilor generalului Kulikov, ci le-au înregistrat doar. Elţin promite şi el că va plăti din urmă salariile, pensiile şi compensaţiile cu care statul a rămas dator. Este clar că le va achita din împrumuturile acordate cu atîta generozitate de către partenerii occidentali, care cred că astfel sprijină reforma rusă. Ei nu fac însă decît să ofere sprijin material pentru represiunea din Cecenia şi să-l susţină pe Elţin care li se pare a fi un garant împotriva derivelor naţionaliste şi imperiale. Dar Elţin, care atunci cînd a fost nevoie a ştiut să se arate mai democrat decît Gorbaciov, ar putea oricînd să se dovedească mai comunist decît Ziuganov şi mai naţionalist decît Jirinovski. S-ar putea însă ca tocmai extrema lui labilitate să-l învingă în alegeri. În '91, pe tanc, părea un personaj ieşit din epoca de aur a cinematografului sovietic. În '93, cînd a ordonat să se tragă în Parlament, mai putea părea încă un erou de western. Acum, tot plimbîndu-se prin sălile Kremlinului cu diverşi demnitari occidentali, pare mai curînd un candidat al străinătăţii (aşa cum şi Gorbaciov la un moment dat era mai popular la Bonn şi Washington decît la Moscova sau la Stavropol) decît al pensionarilor fără pensie şi al salariaţilor fără salariu.

Indecizia în aplicarea reformelor, inconsecvenţa, cochetăria cu vocabularul măreţiei imperiale au asigurat victoria comuniştilor. A celor adevăraţi, nu ex, nu cripto, nu paleo. Şi modul cum, sub influenţa lor, Elţin rezolvă o "problemă internă" cum este Cecenia, ar trebui să dea un semn despre viitoarea politică externă.

Poate gesturile de bunăvoinţă ale Occidentului se justifică prin supoziţia că este în interesul tuturor ca Rusia să nu fie umilită şi izolată. Umilitoare într-adevăr este presupunerea subînţeleasă că oricum rusii nu sînt făcuţi pentru democraţie, că destinul lor este limitat la imposibila opţiune între Elţin, Ziuganov şi Jirinovski. Alegerile nu sînt o garanţie nici pentru democraţie, nici pentru o decizie înţeleaptă. Vizitatorii Kremlinului consideră că sprijină cea mai puţin periculoasă decizie. S-ar putea ca ignoranţa şi superficialitatea lor să-i însoţească pe rusi, alături de Ziuganov şi Jirinovski, pe drumul de întoarcere.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Marea încăierare numită campanie

Chiar dacă le parcurge doar o zi din şapte, cititorul titlurilor din presa cotidiană înţelege că ne aflăm în stare de război şi că din el va scăpa mai ales partidul care reuşeşte să-şi tragă duşmanul în capcană ademenindu-l cu declaraţii de prietenie ori cu propuneri de colaborare. Marţi, 20 februarie, nimic altceva nu se putea afla în ziare decît ce ştiam şi de la televizor: unii politicieni se iau la trîntă declarativă cu alţi politicieni, în tabăra majoritară a intrat încă o dată dihonia, primarul general al opoziţiei de acum patru ani a fost dat în judecată de un subaltern numit şi demis de el însuşi, Poliţia se răfuieşte cu Justiţia şi minerii-securişti cu Adrian Năstase, bancherul care îl înfundase nu demult pe directorul de la Credit Bank şi-a găsit la rîndul lui naşul printre colegii dispuşi să îi dovedească hoţiile. Toată lumea acuză, demască, dezvăluie, iar gazetarii transcriu de zor casete furnizate de "servicii" care nu mai suportă lipsa de moralitate a propriilor protectori, atunci cînd nu aleargă prin ţară pe urmele "vulturilor brâncoveneşti" ori ale generalilor cu faimă de incoruptibili. **Libertatea** jubilează măsurat în chenar roşu cu poză în uniformă de gală: "Şeful Poliţiei atacă mafia la Cota 1400". E vorba chiar de generalul Pitulescu, pus pe vitejii "pînă ce maimarii săi se vor hotărî dacă-i acceptă sau nu demisia". Demisionarul aflat la munte în exerciţiul funcţiunii "a condus în persoană o descindere-surpriză la Hotelul Alpin de la Cota 1400, patronat de Gigi Kent, un cunoscut personaj al lumii interlope". În ăst timp, la Bucureşti, "Banda lui Muscă a fost răpusă de publicitate", iar senatorul Vasile Văcaru i-a aplicat un ghiont tovărăşesc şefului său politic, nimeni altul decît preşedintele PDSR Oliviu Gherman. **Curierul naţional** mută una din liniile frontului puţin mai la stînga şi face loc intrării pe cîmpul de bătaie unor noi batalioane de dreapta. "PSM a criticat, în cadrul conferinţei sale de presă, **campania de pedeserizare**" iar afaceristul Viorel Cataramă a folosit un prilej public similar pentru a impune liberalilor ideea de disciplină de partid: "Vicepreşedintele PNL a declarat că toţi cei care vor pune în discuţie hotărîrile şi deciziile CDR ori PNL vor fi excluşi din partid". Despre "meciul" de la Senat, unde din pricina revocării lui Constantin Ionescu din funcţia de secretar general al Senatului "Vasile Văcaru s-a certat cu Oliviu Gherman", cotidianul fraţilor Păunescu ne spune "oarece" printr-un supratitlu - "PDSR s-a luptat cu PRM şi PSM"-, lăsîndune să ghicim singuri care dintre cei doi lideri majoritari a avut sarcina de a marca în propria poartă. **Adevărul** consolează cît de cît partidul de guvernămînt, înregistrînd pe prima pagină disfuncţionalităţile din PUNR ("Deputatul Corneliu Bălan, vicepreşedinte, se situează pe o poziţie oarecum contrară celei a colegului său de partid, ministrul Iosif Gavril Chiuzbaian, în chestiunea demisiei generalului Pitulescu. Acesta n-ar trebui să dezerteze de pe frontul luptei anticorupţie, a declarat Bălan, pentru că alături de el ar fi foarte mulţi oameni. Mă întreb însă de ce nu şi-a anunţat demisia ministrul de interne. N-a avut încredere în el?") dar şi "epurările" pe care mizează PAC în prag de alegeri ("Întreaga conducere PAC Braşov a fost destituită pentru ineficienţă electorală"). În **Cronica Română**, gestul de bravură publică al şefului IGP e văzut ca un simplu "act de indisciplină". Avocatul Răsvan Dobrescu, e de părere " nu numai că demisia generalului va trebui acceptată, dar devine obligatoriu ca domnia-sa să fie trecut imediat în rezervă, pentru că şeful Poliţiei care nu înţelege să respecte instituţiile fundamentale ale statului de drept reprezintă un real şi imens pericol pentru democraţie". **Ziua** îşi face curaj constatînd că "Mohora va lupta cu toate armele pentru Cotroceni", după ce ne anunţase triumfător că "teroarea legii secretului de stat a fost sprijinită de CDR". **Evenimentul zilei** ştie că "starea de necesitate" impune recrutarea tuturor celor nerăbdători să fie trecuţi pe lista "combatanţilor pentru putere": "Sfîntul Sinod a stabilit cele zece porunci ale Bisericii Ortodoxe Române în campania electorală". La atac, aşadar, şi ferea! (E. Ş.)

O încercare de definire

- dialog cu dr. Eve PATTEN, coordonator al Studiilor Culturale Britanice din România -

Rep: *"Cultura de masă" (termenul românesc pentru englezescul popular culture) reprezintă un sub-domeniu al Studiilor Culturale. Cum l-aţi putea defini?*

Eve Patten: Termenul poate fi abordat din două perspective: o dată, cultura de masă - privită ca opunîndu-se celei "înalte", precum muzica simfonică, poezia clasică etc.; teoriile mai noi se referă la ea, însă, ca la o formă de cultură creată pentru un public specific - în care se încadrează aproape orice, de la S.F., la muzica pop şi, de pildă, revistele pentru femei.

Rep.: *Cultura de masă este totuna cu cea comercială?*

E.P.: Dacă o numeşti comercială, înseamnă să te raportezi la această cultură doar *economic*, din perspectiva profitului pe care îl aduce. A te referi la ea ca"de masă" (*"popular"* în engleză) înseamnă s-o faci în termeni *politici*; ea poate fi folosită de un grup sau altul pentru a-şi exprima ideile şi identitatea; sau, pur şi simplu, în termeni *statistici* - care să arate, de exemplu, ce serial (*"soap opera"*) e pe locul întîi în preferinţele telespectatorilor.

Rep: *Traducerea românească "de masă", pe care am tot vehiculat-o, a englezescului "popular" este cea adecvată?*

E.P.: Englezescul *"mass"* sugerează un monolit, ceva imens şi impenetrabil. Cultura "de masă" coincide cu spargerea acestei mase în identităţi şi ideologii de grup (feminine, ale tinerilor, ale minorităţilor etc.); cuvîntul "masă" era valabil acum 50 de ani, cînd ea a început să se manifeste (deşi, chiar atunci, teoreticieni în domeniu precum George Orwell sau Raymond Williams au avut obiecţii în privinţa termenului).

Rep: *Păstrînd, pentru unitate, termenul (cu rezervele de cuviinţă), observăm că unii din teoreticienii ei (John Fiske, în Understanding Popular Culture, Routledge 1994) o abordează prin prisma raportului de putere dintr-o societate. Puteţi explica această interpretare?*

E.P.: Întotdeauna se ajunge la problema puterii, chiar dacă este vorba numai de puterea de a alege între o formă culturală sau alta. În viaţa de zi cu zi, putem privi cultura de masă ca pe un dialog între generaţii pe o temă precum muzica simfonică, de pildă. Nu cred, totuşi, că trebuie s-o considerăm (precum John Fiske) neapărat drept o modalitate, cu încărcătură politică, de "luptă" în cîmpul dominaţiei culturale.

Rep: *Despre comunicarea culturală în acest domeniu s-a spus că se produce prin intermediul "plăcerii" pe care textul o exercită asupra receptorului, că implică o atitudine participativă şi evazionistă. Este cultura de masă şi o modalitate de educaţie?*

E.P.: Da, îţi oferă, cu siguranţă "lecţii de viaţă". De asemenea, atunci cînd priveşti un serial TV de duzină, de pildă, îţi poţi da seama cum interacţionează diversele forme ale imaginaţiei, te poate ajuta să-ţi dezvolţi abilităţi critice: îmi place chestia asta pentru că mă ajută să evadez din realitate, cealaltă nu e destul de realistă etc. Începi, astfel, să-ţi pui întrebări şi să ai opinii.

Rep: *Deci nu se poate afirma despre cultura de masă că este "o cultură pentru proşti" (cf.engl. a culture for dupes)?*

E.P.: Nu, pentru că publicul ei nu o consumă, în general, într-un mod pasiv. Relaţia care se stabileşte este una activă, şi critică.

Rep: *În sensul consacrat al termenului, cultura de masă din România, proprie unei societăţi de consum este aproape inexistentă, sau, în orice caz la început. Cum vedeţi evoluţia fenomenului?*

E.P.: Cred că pentru încă o lungă perioadă de timp vor persista formele de import, "împrumutate". Din cîte ştiu, am înţeles că "se pregătesc" şi producţiile autohtone în domeniu (de pildă, seriale TV româneşti). Întrebarea este dacă românii, avînd în vedere distanţa în timp, o vor produce într-un mod ironic. Dar poate că, pînă atunci, însăşi definiţia culturii de masă va fi reformulată.

A consemnat
Iaromira POPOVICI

Dîrla-dîrla

Dîrla-dîrla, dîrla-dîrla, dîrla-dîrla... Imaginează-ţi nişte oameni care repetă, dîrla-dîrla pînă li se face creierul maioneză. Aşa îmi propuneam să explic ce-a fost "Cîntarea României", cui mă va întreba. Da' nu mă întreabă nimeni. Cînd aduc vorba eu, cei din jur cască şi zic, gata, a trecut, ai rămas tu cu o obsesie. Şi probabil că este aşa de vreme ce nu văd pe nimeni care să scrie despre "Cîntarea României" ce nu avea voie să scrie şi nu aud pe nimeni să spună ce avea voie să spună. Peste cinci ani, tinerii care vor vota pentru prima oară nu vor şti despre "Cîntarea României" riguros nimic.

Deschid manualul de "Istoria românilor de la 1821 pînă la 1989" pentru clasa a XII-a. Numără 415 pagini. 360 sînt dedicate primilor 126 de ani. Din ele, 40 se referă la cultură. Celor 42 de ani de comunism li se rezervă 16 pagini care compun capitolul intitulat "Regimul comunist în România". Starea culturii este descrisă în 25 de rînduri. Despre "realismul socialist", Cenaclul Flacăra şi Festivalul Naţional "Cîntarea României", nici un cuvînt.

Au scăpat de proces! Nimeni nu se va apuca să judece ce nu ştie că a existat. Dacă n-a fost, nu pot nici să povestesc. Ce îmi rămîne este să repet, dîrla-dîrla, aşteptînd să mă întrebe cineva ce am păţit. Cînd voi vedea că unul se miră îi voi spune în vorbe simple, dragul meu, am rămas aşa de la "Cîntarea României". Ea a fost o invenţie a lui Ceauşescu, un festival naţional care a debutat la sfîrşitul anilor '70 şi a durat pînă în 1989 şi a fost de la început un capac pe care oamenii deasupra l-au purtat pe cap timp de un deceniu. Din milioanele de amatori stimulaţi să cînte, să danseze, să picteze, să joace teatru, să scrie literatură, să vindece boli şi să înveţe, Ceauşescu făcuse o pisică mare pe care o arăta elitelor profesioniste ce trebuiau să înţeleagă că nu sînt de neînlocuit.

Din doi în doi ani, poporul crea, juriul "juriza" şi impostura jubila. Concursurile festivalului risipeau sume fabuloase, produceau false vedete, impuneau pseudovalori şi îngroşau ceafa activistului cultural, victimă a meselor festive, condamnat la boli profesionale provocate de mîncare multă şi alcool. Dans tematic, teatru într-un act, programe de brigadă, omagii, aplauze, săli de festivităţi, laureaţi...

Partea cea mai vizibilă a "Cîntării României" a fost ţăranul care urca pe scenă pentru a-şi cînta dragostea de ţară, de muncă şi de partid. Nu era pentru prima dată cînd puterea recurgea la valorile satului ca să se legitimeze. Niciodată, însă, nu au fost utilizate ca ambalaj pentru o ideologie îndreptată împotriva ţăranului şi culturii, şi niciodată nu a existat o mai mare minciună legată de sat decît pretenţia festivalului de a proteja folclorul autentic. La numeroasele imagini ale ţăranului produse de cultura oraşului "Cîntarea României" a adăugat un ţăran mincinos, gălăgios, lipsit de vicii şi de Dumnezeu. Cine va analiza, odată, balanţa de pierderi şi cîştiguri a comuniştilor va trebui să aibă în vedere şi următorul eşec. La cheltuielile şi eforturile pe care le-au făcut nu au reuşit să transforme folclorul de festival în cultură populară, cultură de masă. Este mai uşor să obligi un ins care urcă pe scenă să cînte despre sondele patriei şi mîndruţe fruntaşe decît să-l faci pe om să cînte despre aşa ceva, la el acasă, cînd bea un şpriţ. Succesul pieselor de porunceală, atunci cînd au avut succes, s-a datorat interpretului şi, în mod frecvent, unui refren. Este locul să precizez că, dîrla-dîrla nu este creaţia mea.

Recitesc şi mă revolt împotriva neputinţei mele de-a rezuma un fenomen care pretind că îmi provoacă insomnii. Mă refugiez în spatele unui fapt mărunt din categoria celor pe care nici o istorie nu le consemnează.

Prin anii '80, eram la Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice. Pe lîngă folclorişti etnologi şi dialectologi, funcţiona o secţie de specialişti în îndrumarea creaţiei populare. Cu sau fără plăcere, ei erau cei care organizau festivalul naţional. Prezenţa lor a făcut posibilă întîmplarea care urmează. Într-o dimineaţă, păşesc în retirata, să-i zicem tualeta, de la parter. Constat că este blocată. Cu greu te puteai strecura printre saci mari de hîrtie şi pachete paralelipipedice legate cu sfoară. Curiozitatea mă împinge înăuntru. Închid uşa şi desfac un sac. Incinta se umple de lumină, mă simt în peştera lui Ali Baba, sacul este plin cu decoraţii din tăbliţe gălbii. Citesc Festivalul... la, la, la. Premiul I Deschid alţi saci, să văd cum sînt cele pentru Premiul al II-lea şi al III-lea. Satisfăcută, dezleg sfoara unui pachet. Întinse pe spate dorm unele peste altele diplome cu chenar gălbui şi turcoaz. Ştiu că n-am voie, dar scormonesc. La un moment dat, mă apucă rîsul, un fel de rîs isteric. Îmi umplu buzunarele cu decoraţii şi strecor sub palton un teanc de diplome. Ies şi tac.

În anii care au urmat, prietenii mei apropiaţi primeau odată cu cadoul, însemnele din retirată. Nu ştiu ce era în capul nostru pe atunci, din aşa ceva rîdeam ore în şir. Acum nimeni n-ar mai rîde dacă i-aş da o diplomă. Nici n-ar plînge. Cele care mi-au rămas zac printr-un sertar. Decoraţiile le-am dat unui băieţel care face colecţie. S-a cam strîmbat.

Irina NICOLAU

Trei doamne... şi Irina Loghin

Pe şoseaua Colentina, înainte de comuna Voluntari, există o zonă de case. Odată cu înfiinţarea unor mari depozite en gros în apropiere, laturile şoselei s-au transformat în spaţii ale unui comerţ sălbatic: o mulţime de mici societăţi şi magazine, cu sute de reclame scrise în toate felurile, îşi oferă serviciile. Mai presus de toate se evidenţiază "Hoshy Amusment House", o clădire masivă de beton, de culoare gri închis, pe care e desenată o gorilă enormă. Străduţele laterale sînt însă mai liniştite. Aici mîzga şoselei e înlocuită de troiene de zăpadă printre care, din cînd în cînd, se mai împleteceşte cîte un cîine scăpat pe poartă. Locuitorii îşi văd de treabă prin gospodăriile lor destul de prăpădite. Ei se consideră a fi bucureşteni şi, în mod legal ori administrativ, asta şi sînt. Văzîndu-i însă, nu prea ştii ce să crezi, nu par orăşeni dar nici săteni, nici muncitori, nici ţărani. Nici mahalagii nu-i poţi numi cu inima împăcată. De altfel, cîţi români nu intră în categoria asta de struţo-cămile. Cam aşa se prezintă deci, zona în care m-am înfiinţat pentru a face un sondaj al gusturilor populare.

Pe strada Invalid Şuligă am intrat în vorbă cu o femeie în vîrstă ce tocmai degaja, cu o lopată, canalizarea din faţa casei. A lucrat în Tulcea, la colectivă, şi acum are o pensie de 15 mii de lei. Cu banii ăştia nu se mai poate duce la spectacole, dar îşi aminteşte că în tinereţe mai mergea. Nu uită filmele indiene de atunci: "*Fata care vinde flori*" şi "*Mamă necunoscută*". Acum urmăreşte doar serialele de la televizor, de la "*Santa Barbara*" pînă la "*Iubiri amăgitoare*" după care e de-a dreptul înnebunită, deşi, cum spune, e în vîrstă de peste 70 de ani. Îi mai place şi atunci cînd se dă muzică populară, mai ales dacă e Dolănescu sau Irina Loghin. O ascultă şi pe Elena Roizea, că-i din Dobrogea ei natală. Copiii au gusturi asemănătoare, doar că le mai place şi muzica uşoară, "*d-aia zbînţuită care nu-i pentru noi ăştia bătrîni*". Bătrînica de pe strada Invalid Şuligă are casa zugrăvită "*într-un fel de mozaic*" (n-am intrat să văd), ceva bun, după spusele ei şi "*orice-i bun, place oricui*".

Pe strada Hispania, am vorbit cu o fată tînără, pe nume **Simona Condrea**. Serialul ei favorit e "*Femeia bionică*", dar nu-i displac nici "*Iubiri amăgitoare*" sau "*Inimă sălbatică*", din care mi-a şi povestit cîte ceva, descoperindu-mi ignoranţa. La muzică, pe primul loc în topul ei personal se află Irina Loghin. N-a auzit niciodată de MTV. La Cinema n-a mai fost de foarte multă vreme, iar la teatru nici atît. Îşi aminteşte de nişte spectacole la Constantin Tănase, pe care le-a văzut cînd era mică. Nu e proprietara casei în care locuieşte, altfel şi-ar fi decorat-o "*cu mai multe pretenţii*". I-ar fi plăcut o tapiserie frumoasă, un calcio sau măcar nişte persane. "*Cine n-ar vrea*". Cărţi nu are şi nu citeşte. A lucrat ca vînzătoare, dar a renunţat după ce a făcut un copil, o fetiţă. Acum îi poartă toată ziua de grijă şi-i cumpără haine cît mai colorate, ca să fie şi ea mai "*gigea*".

A treia persoană cu care am stat de vorbă, tot în faţa porţii, a fost **Elena Petrescu**, în vîrstă de 70 de ani, de pe strada Păsărani. Am aflat că bucuria ei cea mare e atunci cînd se dau la televizor piese de teatru. În ultima vreme a văzut una, "*parcă de Eliade*", alta care se chema "*prinţul..., ceva cu prinţul şi nu mai ştiu cum*" şi o a treia cu Mihai Dinvale. Actorul ei preferat e Iurie Darie, dar o place foarte mult şi pe Stela Popescu. Ultima oară cînd a fost la teatru era într-o vară şi a văzut o piesă cu Nicu Constantin, la Tănase la revistă. În afară de teatrul televizat, nu scapă nici serialele. La muzică nu se prea pricepe, da-i plac Irina Loghin, Angela Similea, pe care n-a mai văzut-o de mult, Dan Spătaru şi una nouă, pe care a uitat cum o cheamă. Casa Elenei Petrescu e zugrăvită în tonuri deschise. Spune că în general nu suportă culorile închise, fie că-i vorba de pereţi, de haine, de tapiserii sau chiar de tablouri. Are cîteva picturi, cumpărate mai demult din tîrg şi toate-s luminoase. Copiii ei au cam aceleaşi gusturi, doar ea i-a educat, numai că nu prea au timp de asemenea lucruri. Fiul ei pleacă mereu în străinătate, la muncă. I-a adus şi ei de-acolo o poşetă şi un fular "*nu cine ştie ce grozave*". La urmă, Elena Petrescu mi-a adresat rugămintea să spun celor de la televiziune, dacă-i cunosc, "*să deie cît mai mult teatru, că are cine să se uite*".

Aşa mi-am încheiat sondajul şi care va să zică n-am aflat prea multe noutăţi despre gusturile şi preocupările unor concitadini de-ai noştri.

Andrei MANOLESCU

Masa şi kitsch-ul

Încep tot mai des să mă întreb dacă repetabilele noastre chemări stereotipe adresate culturii de masă nu sînt, cumva, în van. Nimeni cu un simţ cît de cît dezvoltat al valorilor nu va apăra masificarea culturii. E firesc să te oripilezi la gîndul că toţi vor fi nişte monştri nivelaţi în rudimente de gîndire şi în crîmpeie de afectivitate; e mai mult decît legitim să te revolţi avînd în faţă reprezentarea unui robot jovial, fără circumvoluţiuni, pe al cărui creier te poţi da nestingherit cu săniuţa; e normal să dorim să fim *altceva* şi să fim *altcineva* decît ne-a făcut cultura de pînă acum. Ciudăţenia semnificativă constă în aceea că acest tip de cultură *nu* este apărat şi nici nu este *de apărat;* el este însă *de suportat*. Îl suportăm unii cu încrîncenare, unii cu un grad de inconştienţă candidă, iar foarte mulţi îl acceptă chiar cu voioşie. Acet chip al culturii reprezintă - pentru ultimele două categorii îndeosebi -, în mod sigur, prezentul şi aproape la fel de sigur, viitorul. Cei din prima specie sînt intelectualii elitişti sau democraţi şi încruntările lor se vor converti în două splendide discursuri paralele: primii se vor simţi ne-atinşi de acest flagel, fiindcă ei sînt deja altceva - şi ceea ce suportă ei încruntaţi - este simpla coexistenţă cu "masificaţii"; ceilalţi, intelectualii democraţi, suportă, în grade ce variază între stoicism şi cinism, cultura masificată prezentă, în speranţa unei depăşiri a acesteia în viitor (temperamentul decide dacă acesta este unul apropiat sau unul îndepărtat). Tabloul nostru este destul de schematic şi s-ar putea să nu fie deloc exact. Ce ştim totuşi cu certitudine? Ştim că, în acest caz, judecăţile contrafactuale de tipul: "Ce-ar fi fost dacă n-ar fi fost masificarea culturii?" nu dovedesc nici înţelepciune şi nici un banal, dar necesar, realism. În acest sens, trebuie să ne suportăm condiţia culturală în care ne-a fost dat să trăim. Spun să suportăm, - aşa cum stoicul îndură destinul - nu să acceptăm necondiţionat să fim jucăria unor mesaje nu numai puerile, dar, cel mai adesea, deloc sinonime cu o personalitate articulată, atentă la viaţă, dispusă spre ordine şi nu predispusă la haos şi dizarmonie. În fapt, miza substanţială a acestui joc este aceasta: cum putem trăi într-o lume *descentrată*, în cuprinsul căreia valorile se află într-un ireductibil conflict, iar omul - tot mai mult anonim faţă de semenul său - devine, totuşi, fals fratern (aceasta în cazul bun) sau real fratern cu mesajele contradictorii venite din toate direcţiile? Răspunsul la acest joc al destinului se dă prin apel la procedeele de adaptare: toţi, dacă trăiesc, trebuie să se adapteze, chiar dacă nu vor. Or, fiindcă nu sîntem supraoameni, nu putem chema în sprijin altceva decît *mijloace* în care omul să se recunoască pe sine, să se poată suporta şi, eventual chiar să fie mulţumit de sine. În acest sens, cultura de masă are în centrul ei *kitsch*-ul, adică are, încatenată, în ea, *nevoia de fals*. Cînd atît de multe adevăruri sînt insuportabile, e mai comod să accepţi suportabile minciuni, care, pe deasupra, mai au şi avantajul prezentării ca "adevăruri", ca singurele, realele, "văzutele" şi "auzitele" adevăruri. Astfel, de pildă, cultura de masă coexistă senin, pe de o parte cu mitul societăţii total transparente, dar şi, pe de altă parte, cu două mituri divergente: al omului "bun de la natură" şi al "omului rău de la natură". Aici nu logica contează. Tocmai ea, logica, este parţial suspendată, iar *kitsch*-ul - copil legitim al culturii masificate - are un frate bun: *logica reductivă*. Iar conţinutul firesc al acesteia este reducerea la aşteptări. Noul rege este aşteptarea confirmată, dorinţa satisfăcută, voinţa îndeplinită. Cultura de masă iubeşte psihologia maselor, pe aceasta o flatează şi-o exploatează deopotrivă. Iar cum fenomenului psihologic de masă e greu să i te sustragi, rezultă că, inevitabil, *psihologia* va avea proeminenţă în faţa *axiologiei*, şi rezultă că *trăirea* e mai importantă decît *valoarea*. În fapt, această frenetică tendinţă hedonică a civilizaţiei actuale este motorul masificării şi tot ea este cauza principală a multiplicării *omului kitsch*. Acesta identifică uşor "văzutul" cu "adevăratul", "concreteţea trăirii" cu trăirea concretă a valorii. Ceea ce importă în fapt, e trăirea agreabilă, iar *agreabilul* devine *criteriu* de judecare atotstăpînitor. Inutil să mai afirmăm, în acest context, că îmbrăţişarea masei cu *kitsch*-ul tinde să se întreţină pe termen lung, fiindcă domnia categoriei agreabilului ţine de structura progresului în scara civilizaţiei. Ce mai putem atunci spera, totuşi, pentru ca îmbrăţişarea prea strînsă să nu fie mortală spiritului? Putem nădăjdui o tendinţă contrară celei hedonice, care nu-i aceea a ascetismului sec, ci a măsurii, a bunei cuviinţe, a bunului simţ, a trăirii mai simple dar mai profunde a vieţii, să învingă ea... O nouă utopie?! Se poate. Din cîte încercări se întrevăd pentru a diminua masificarea şi proliferarea omului kitsch, aceasta este una singură. Oricum, viclean raţiune a istoriei, în sens hegelian, va decide cu noi, prin noi şi peste noi, cei mai mult sau mai puţin masificaţi, mai mult sau mai puţin impregnaţi de kitsch.

Vasile MORAR

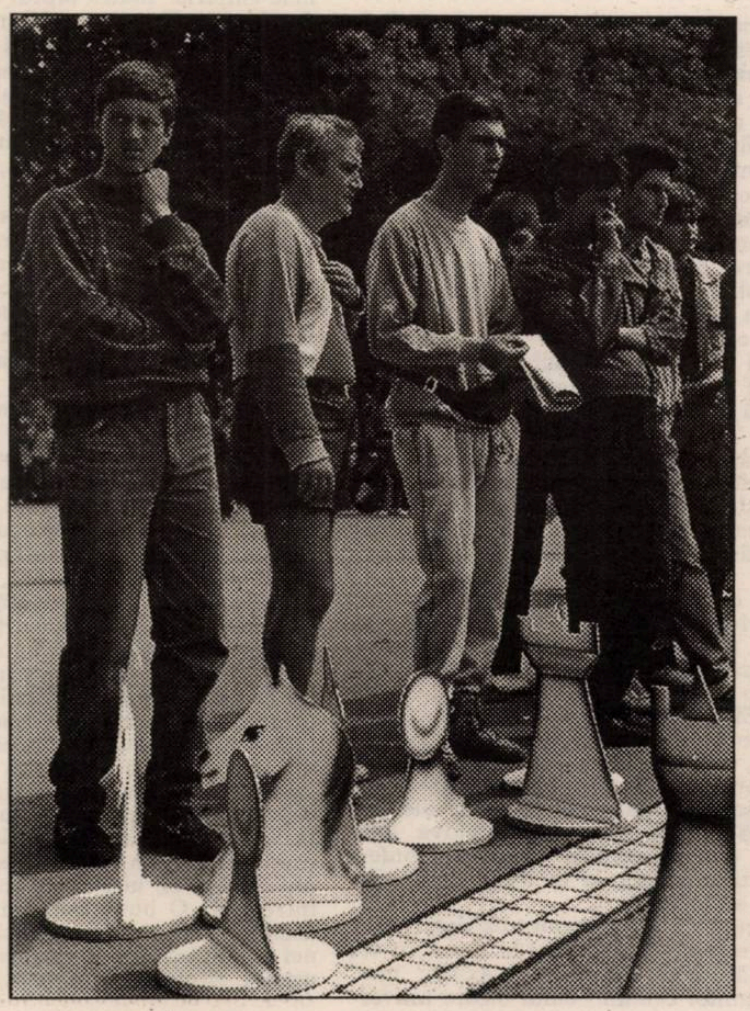

Cultura „de masă" şi subculturile

"Cultura de masă" e traducerea (destul de nefericită, de altfel) lui "popular culture", care desemnează o arie de studiu vastă, care se tot dezvoltă de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial şi pînă astăzi şi care a ajuns să reprezinte dacă nu o alternativă, atunci o completare la cultura "elitelor". Cultura cu majusculă. Pornind de la T.S.Eliot, care, în 1948, în **Notes Towards the Definition of Culture,** includea în cultura unui popor toate activităţile caracteristice, toate elementele care îi alcătuiesc cotidianul, continuînd cu **The Uses of Literacy** de Richard Hoggart (apărută în 1957) şi cu celebrul eseu al lui Raymond Williams **Culture is Ordinary** din 1958 (pentru a ne referi numai la spaţiul de limbă engleză), cultura "de masă" ni se înfăţişează drept obişnuitul, cotidianul, firescul, ceea ce întîlnim în jurul nostru zi de zi şi ceea ce caracterizează şi individualizează un popor sau altul. Traducerea termenului nu e însă tocmai potrivită; pe de o parte, ideea de "masă" a devenit inacceptabilă astăzi, într-o lume a vorbirii politice concrete, în care sîntem obligaţi să observăm că "masa" nu e amorfă şi nediferenţiată, ci e alcătuită din indivizi cu personalităţi distincte. Pe de altă parte, unii teoreticieni fac deosebirea între "popular" şi "mass culture" (de exemplu, John Fiske în **Understanding Popular Culture**, Routledge 1994). Cultura numită de el "popular": e realizată de popor, nu de industria culturală, locul său e într-un model de putere căruia i se opune sau căruia îi rezistă; conţine, în acelaşi timp, forţele care îl domină dar şi posibilitatea de a li se opune. "Mass culture", cultura de masă, aşadar, e realizată de industria culturală (de putere, deci) pentru a fi impusă masei, poporului, astfel încît să şteargă diferenţele de clasă şi să creeze o cultură unitară pentru un public pasiv. Iată cum ambiguitatea traducerii ne obligă la o limitare a sferei şi la o reducere a nuanţelor.

Subculturile sînt incluse în cultura pe care o vom numi (faute de mieux) "de masă"; ele aparţin unor categorii (socială, de sex, de vîrstă) subordonate, dominate şi sunt modalitatea prin care acestea rezistă puterii sau încearcă să o eludeze, să o evite, în acelaşi timp folosindu-i propriile resurse într-un mod creativ (de exemplu, în modă sau în muzică) prin re-aranjare, re-contextualizare. Astfel, noile obiecte sînt tot cele vechi, dar comunică noi înţelesuri într-un sistem de semnificaţie care include şi fostele lor sensuri. Legat de subcultura tinerilor, un exemplu dat de Fiske în ceea ce el numeşte "proces de excorporare" este cel al jeans-ilor rupţi şi peticiţi pentru a li se da o nouă semnificaţie. Pericolul vine însă de la cultura dominantă, care poate închide cercul şi distruge sensul de rezistenţă, de opoziţie a subculturii dacă reîncorporează obiectul: fabricanţii de jeans produc ei înşişi pantalonii rupţi şi peticiţi pe care îi comercializează ca atare.

Un alt exemplu de subcultură este cea a femeilor privite ca dominate, subordonate; dansul ca mod de rezistenţă a adolescentelor şi de stabilire a unei identităţi de sex, stilul retro la modă, impus de cumpărarea de haine la mîna a doua de către o categorie defavorizată social şi pecuniar, mamele adolescente sau femeile necăsătorite cu copii, ca opoziţie la dependenţa economică a femeilor în familiile de muncitori, toate au fost analizate ca aspecte ale acestui tip de subcultură.

Încă o diferenţiere se impune, şi anume cea între subculturi şi contraculturi. În timp ce primele acţionează în cadrul unui sistem, pe o axă clară de dominant-dominat, căruia încearcă să i se opună sau să îl evite, folosind însă elementele sistemului respectiv, contra-cultura (de exemplu, cea hippie) încearcă să iasă din sistem şi să-şi creeze un altul, cu propriile reguli, obiecte culturale şi pieţe de desfacere.

Întorcîndu-ne la cultura "de masă" ca obiect de studiu, trebuie remarcată amploarea sa - alături de marii creatori de cultură ai timpului, de elită, astăzi se analizează de la acelaşi nivel şi cotidianul, obişnuitul, romanele Sandrei Brown, serialul de sîmbătă seara sau jocurile de tip Robingo, bunăoară. Acest studiu se înscrie ca parte a unei limbi post-moderne a anti-elitismului şi anti-autorităţii, a difuziunii ego-ului şi a artei opţionale, kitsch, anarhice, într-o lume a umorului negru, a ironiei şi pastişei, a alienării şi discontinuităţii, după cum o caracteriza Ihab Hassan. De aceea, atitudinea faţă de cultura "de masă" e una de acceptare a sa la acelaşi nivel şi împreună cu o cultură "a elitelor".

Roxana POSTELNICU

CATEGORII DE PUBLIC

Literatura oracolelor

Eminescu superstar

Graniţele dintre cultura cărturărească şi cea de masă nu sînt foarte stricte, astfel încît între cele două există permanent schimburi şi influenţe. Transgresările au loc în ambele direcţii, dar, după cum e lesne de înţeles, cele dinspre cultura cărturărească înspre cea de masă sînt mai substanţiale (avînd în vedere că centrul, oficializarea şi puterea sînt de partea culturii elitiste - transferul se face, astfel, în mod normal, de la "+" la "-"). Cultura trivială preia întotdeauna idei, teme sau formule care cad de la ospăţul stăpînilor; pentru ea, banalizarea, clişeizarea, vulgarizarea unui fapt cultural sînt percepute ca ceva pozitiv, deoarece toate acestea promit accesibilitatea. Cultura de masă refoloseşte şi reciclează.

O zonă din cadrul literaturii triviale în care toate aceste "împrumuturi" sînt foarte vizibile este "literatura oracolelor", cea a caietelor de amintiri din mediul şcolăresc.

Cel care se află în topul preferinţelor "intertextuale" ale elevilor dintotdeauna este, desigur, cel care se află în topul literaturii înseşi: Eminescu. Poetul este subiectul unui paradox: el face parte, deopotrivă, şi din cultura cărturărească şi din cea trivială. Eminescu este "pe înţelesul tuturor", el răspunde oricărei cerinţe şi, astfel, "poetul naţional" este într-adevăr al tuturor românilor. Datorită propagandei care i s-a făcut, propagandă sporită considerabil în anii comunismului naţionalist, Eminescu a fost transformat într-un adevărat fenomen de masă. În România, Eminescu este mai celebru decît orice bun de larg consum. Mai precis spus, Eminescu este cel mai celebru bun de larg consum, şi aceasta deoarece are avantajul de a oferi iluzia artei "nobile", deci a gratuităţii.

Pentru elevi, poetul este cu atît mai apropiat, cu cît reclama care i se face este transmisă chiar pe calea regală a sistemului de învăţămînt. Eminescu este ales dintre toţi ceilalţi în primul rînd pentru că "e cel mai mare scriitor român" şi poziţia pe care se află poetul naţional conferă prestigiu oricărei referiri la el: a citi sau a-ţi plăcea Eminescu înseamnă să ai acces la cel mai înalt nivel al culturii. Apoi, romantismul lui Eminescu se apropie cel mai mult de viziuna melodramatică asupra lumii pe care o au semnatarii oracolelor. Lucrul care atîrnă cel mai greu pentru situarea lui Eminescu în topul preferinţelor şcolare este frecvenţa cu care i se anexează ideea de dragoste (să nu uităm că pentru semnatarii oracolelor, datorită vîrstei "critice", dragostea este un cuvînt magic). Dintre toţi poeţii, la Eminescu se vorbeşte cel mai mult despre dragoste şi, în plus, poezia respectivă devine la el cel mai des şi mai îndreptăţit "erotică".

Prin urmare, Eminescu răspunde tuturor dorinţelor şi nevoilor tinereşti ("*Eminescu bine-a zis/Că iubirea e un vis/Ce le place tuturor/Mai ales elevilor*").

În cadrul "literaturii oracolelor", influenţele din poezia lui Eminescu sînt nenumărate, de la cele simple, citaţionale ("*A fost odată ca-n poveşti/A fost ca niciodată/A fost o viaţă de elev/Ce nu va fi uitată*" sau "*Luna e regina nopţii/Şi tu eşti colega mea/Luna poate să dispară/Dar eu nu te pot uita*"), pînă la cele de adîncime, de frazare discursivă. Iată un exemplu de structurare a algoritmului poetic în care mecanismul anamnezei aminteşte de Şi dacă...: "*Cînd va bate vîntul/Peste părul tău/Să-ţi aduci aminte/De numele meu.*" Catrenul citat este foarte vechi şi poate fi întîlnit de la oracolele de la începutul secolului pînă la cele din vremurile noastre. În "literatura oracolelor", vechimea unui text determină, datorită circulaţiei, un număr mare de variante sau, mai bine zis, de variaţiuni pe tema respectivă. Iată cîteva din variaţiunile pe tema "Cînd va bate vîntul": "*Cînd va bate vîntul/Peste fruntea ta/ Să-ţi aduci aminte/De colega ta*"; "*Cînd va bate vîntul/ În camera goală/ Să-ţi aduci aminte/De anii de şcoală*"; "*Cînd va bate vîntul/Din munţii Bucegi/Să-ţi aduci aminte/Că am fost colegi*"; "*Cînd va bate vîntul/Dinspre miază-noapte/Să-ţi aduci aminte/Că am fost pe-aproape*". Cu vremea, această schemă a fost lărgită şi, în recuzita elementelor exterioare-pretexte, pe lîngă "baterea de vînt", au mai intrat şi altele: "*Cînd vei sta la masă/Şi vei bea cafea/Să-ţi aduci aminte/De colega ta*"; "*Cînd ceasul va suna/În camera goală/Să-ţi aduci aminte/De anii de şcoală*"; "*Cînd te strîng pantofii/Şi nu poţi dansa/Să-ţi aduci aminte/De colega ta*"; "*Cînd va trece mîţa/Prin camera ta/Trage-o de codiţă/Şi nu mă uita*". Se pare că, într-adevăr, lui Eminescu îi datorăm toată poezia care s-a scris după.

Cezar PAUL-BĂDESCU

Femeia şi leopardul

Liftiera stătea aplecată asupra cărţii într-o atitudine crispată, absorbită total de lectură, şi, evident, agasată de faptul că nu toţi mergeau la acelaşi etaj. O simplă aruncătură de ochi te convingea că Sandra Brown o purta în lumea fantasmelor feminine. Prezenţa noastră atestă lumea reală, cea interzisă în momentul lecturii pentru că, aşa cum se amintea într-o analiză a presei feminine franceze - şi în absenţa unor analize autohtone, dar sigur similare - "*e nevoie de vise, femeilor le trebuiesc vise, pentru a uita că nu au apă şi uneori nici electricitate*"! (e drept că analiza se referă la perioada din preajma primului război mondial, dar înlocuirea principiului realităţii cu cel al plăcerii, de unde expresia de roman evazionist, sugerînd un proces de "*de-realitate*", rămîne o strategie de construcţie de bază). Noi, cei din lift, nu făceam parte din acea lume. Nici măcar confortul lecturii dat de litera mai mare ca de obicei şi gîndit ca atare nu putea anula disconfortul creat de pretenţiile celor din lift. Eram nedoriţi. Ea, liftiera, se "*cultiva feminin*", citea ceea ce numim roman popular de dragoste. Cineva, de la Institutul de Etnografie şi Folclor, s-a ocupat de şezători pornind de la observaţia simplă că raţiunea acestora este munca feminină, de obicei cusutul, făcut în perioada iernii. De ce se adunau femeile? Ca să lucreze împreună, să coasă şi să pălăvrăgească, în libertate, fără prezenţa bărbaţilor, acei străini faţă de care nu poţi vorbi orice pentru că, aşa cum spunea Simone de Beauvoir, temele feminine reclamă experienţe feminine. În aceste şezători se făcea o învăţare socială, dar se şi propaga o cultură feminină publică.

Dincolo de presa feminină, care întăreşte asocierea femeii cu bucătăria şi cusutul, în literatura pentru toţi, stereotipurile care hrănesc modalităţi de a gîndi ca femeie sau ca bărbat, apar mai mult sau mai puţin explicit. Iată ce ne spune Agatha Christie prin faimosul Hercule Poirot, personaj care nu se adresează niciunei categorii de sex, ci deopotrivă ambelor: "*...că un bărbat îşi otrăveşte nevasta, pentru a pleca explorator la Polul Nord sau pentru a se bucura în linişte de o viaţă de celibatar, acest lucru nu interesează pe nimeni, nici măcar o secundă! Dar convingerea că omorul s-a comis pentru ca el să poată să se căsătorească cu o altă femeie, aceasta, da, face ca bîrfele să circule lesne. Este o chestiune de psihologie elementară!* " E greu de spus cîţi indivizi de un sex sau altul vor asimila cultural aceste fapte şi le vor articula în sistemul lor personal de credinţe, idei şi atitudini. Cert este că în societatea noastră există o cultură feminină explicită care urmăreşte îndeaproape un *curriculum vitae* feminin şi, evident, aceleaşi realităţi există şi pentru bărbaţi. Nu există nici asimilatori culturali asexuaţi, nici purtători de cultură asexuaţi. Termenul de "culturemă", propus cîndva de un antropolog, nu există ca blue-jeans-ii, pentru toţi, şi în afara diferenţei.

Conceptul de cultură publică sau cel de cultură de masă este doar un concept. În realitate, orice produs cultural este gîndit a se adresa cuiva, unei categorii de public. Cărţile de poveşti sînt pentru copii, cărţile de bucate şi de croitorie sau împletituri sînt pentru femei, iar ziarele de sport şi de automobile sînt pentru bărbaţi. A găti intră în cultura de sex, însă doar ca performanţă ordinară; bărbaţii îşi revendică titlurile de glorie şi în memoria colectivă şi practica de zi cu zi, marii bucătari sînt bărbaţi. Femeilor le rămîn însă nume de prăjituri, probabil pentru că există şi expresia femei de consum. Femeile şi prăjiturile se consumă. În modă există acelaşi fenomen. Atît cusutul, cît şi bucătăria sînt competenţe feminine tradiţionale, aşa că societatea ajută fetele să intre în rol oferindule mijloace de a se cultiva conform stereotipurilor. Societatea difuzează prin toate canalele de comunicare în masă stereotipurile de sex. Femeile reproduc şi întăresc aceste stereotipuri atît ca emiţători, cît şi ca receptori. Cultura feminină conţine cunoştinţe şi informaţie pe care femeile le asimilează în virtutea unor motivaţii care au în centru figura bărbatului. Ele învaţă cum le doresc bărbaţii a fi pentru că, aşa cum mărturisea Flaubert, "*madam Bovary, c'est moi*". Un celebru slogan feminist spune că "*une femme sans homme, c'est comme un poisson sans bicyclette*" inspirîndu-se din Aristotel care se referă la asociaţia între "*alb*" şi "*linie*" pentru a ilustra lipsa oricărui raport. Dar, dacă între "*peşte*" şi "*bicicletă*" nu există nici o relaţie, între Femeie şi Bărbat există un raport de determinare reciprocă. Şi totuşi, aşa cum o arată expresia cotidiană "*pe afară-i vopsit gardul, înăuntru-i leopardul*", dincolo de femeie există prezenţa ascunsă şi tăcută a Bărbatului. Există leopardul. Pentru unii leopardul este "*privirea masculină*", care devine, pentru feministele hard sau radicale, o teroare ce trebuie eliminată din mintea supusă a femeii. Pentru alţii, privirea masculină trebuie însuşită, pentru că aşa cum a înţeles prea bine Sandra Brown, femeile şi-au apropiat perspectiva masculină asupra lor; "*plaire aux hommes*" este esenţa culturii publice feminine. Romanul popular de dragoste este scris de leoparzi sau de cameleoni.

Aurora LIICEANU

Diversitate sau standardizare

Oricum ai aborda problema ultra analizată, definită şi controversată a culturii de masă, rămîn actuale unele întrebări fundamentale. Dintre acestea: este cultura de masă un răspuns acceptabil la nevoia de evadare din contrîngerile rutinei, monotoniei existenţei?

- este ea un remediu împotriva singurătăţii? Care este, din punctul acesta de vedere, utilitatea ei socială?

- contribuie cultura de masă la formarea identităţii personale, oferă ea valori de referinţă în acest scop, permite o explorare revelatoare a realităţii?

Edgar Morin defineşte cultura ca pe o modalitate de a trăi o problemă globală. Definiţia - o viziune antropologică - se poate exemplifica uşor prin cultura de masă. Relaţia dintre societate şi cultură, în această perioadă, este evidentă, din oricare unghi ar fi abordată, impactul reciproc de asemenea. Termenul "masă" desemnează un public diferit de toate cele care l-au precedat; un termen care înglobează populaţii întregi cu toate deosebirile ce le despart. Căci "masa" înseamnă şi o foarte largă cuprindere, o subliniată eterogenitate, o accentuată dispersie. "Masa" este cufundată în anonimat, lipsită de organizare socială, inconsistentă.

Unele caracterizări prezintă masa ca dependenţă, pasivă: un imens public care consumă şi reacţionează rudimentar. Altele, dimpotrivă, convin că masa e fragmentată dar o consideră selectivă, activă, reactivă, sensibilă la interpelările mesajului. Mulţi consideră că publicul de masă este mai uşor "convins" prin mijloacele seducţiei decît prin cele ale argumentaţiei logice. Unei abordări directe, frontale i se preferă tactica circumspecţiei, a manipulării. Admiţînd pasivitatea masei, Maffesoli o defineşte ca "fecundă". În omul mediu, prototip al societăţii de masă, există o duplicitate profundă. El îţi rezervă un spaţiu interior în care dispune cum poftеşte de evenimentele fictive. În acest spaţiu interior, individul masificat îşi orînduieşte reacţiile după propriile sale dorinţe şi posibilităţi. Activitatea lui este individuală - secretă la nevoie - se desfăşoară fără ca să aibă de dat socoteală cuiva. Este o reacţie inofensivă, dar salutară la presiunile conformismului, la convenţiile sociale, la tendinţa de uniformizare a culturii şi societăţii.

Fragmentarea, produsă de dezvoltarea istorică a colectivităţilor, s-a reflectat în cultura de masă în cel puţin două modalităţi care, probabil, coexistă; una, prin găsirea unui numitor comun - omul mediu universal - pentru care cultura de masă, în ansamblu, este accesibilă şi dezirabilă. O a doua, printr-o cuprindere sincretică, în cadrul aceluiaşi sistem, a diferitelor culturi tradiţionale. În sensul celor de mai sus fragmentarea are ca rezultat unul din cele mai comune procedee: standardizarea. Dar este standardizarea numai un procedeu, expresia unei rigidităţi? Toate semnele empirice indică faptul că ea este asociată efectului de plăcere. Plăcerea regăsirii familiarului, a banalului, confirmarea aşteptărilor şi opiniilor proprii, o plăcere care devine miza fundamentală a culturii tehnice. În felul ei, plăcerea este unul din elementele omogenizatoare (fără ca aceasta să însemne că există doar o plăcere unică). Dar maxima generalitate înseamnă: confortul psihic, relaxarea, identificarea cu personaje atrăgătoare şi victorioase. Triumful virtuţii oprimate este un ingredient larg apreciat.

S-ar părea ca, pe măsura rafinării civilizaţiei, reprimarea instinctelor cere formule de comunicare tot mai facile şi mai derizorii. Accentuată de artificializarea continuă a ambianţei, chemarea, înapoi, la natura instinctuală şi la natură în general este satisfăcută de primitivismul multora din programele culturii de masă.

Şi totuşi, cultura de masă răspunde unei arii mult mai largi de necesităţi. Orice categorie de public găseşte răspunsuri, mai mult sau mai puţin satisfăcătoare, în diversitatea culturii de masă. Unii consideră televiziunea ca un Forum. Zecile de voci ale mediumului, zecile de aspecte ale realităţii prezentate, se adresează multiplelor categorii ale publicului de masă. De la acest moment încolo, audienţa de masă este cea care decide ce fel de cultură vrea să practice. O alegere în care este greu să desparţi ceea ce e gust sau dorinţă personală de ceea ce impune societatea de masă.

Cultura de masă este intens trăită. Criteriile sale de evaluare se găsesc mai frecvent în categoria simţului comun decît în aceea a esteticii. Contemplarea, reflecţiunea, căutarea sensului în aparenţe însoţesc mai rar această receptare. Ca şi alte culturi, cultura de masă este un univers simbolic, dar un univers atotcuprinzător, expunînd sau stabilind o ierarhie care merge de la cele mai reale la cele mai extravagante reprezentări. În ciuda acestei dimensiuni, sau poate din pricina ei, nici acest univers nu poate fi cuprins în întregime. O bună parte din lumea mai apropiată şi, desigur, din cea îndepărtată rămîne opacă. Senzaţia unei lumi fără limite, din care cultura de masă, lasă în umbră, zilnic şi permanent, o parte a vieţii universale.

Ştefana STERIADE

Muzica pentru toţi?

Muzica pentru toţi. Titlul unei colecţii de biografii ale autorilor celebri. Popularizare. Motto nescris pentru activităţile muzicale publice din România socialistă. Temă pentru permanente procese de intenţii. "*Fluturii* lui Schumann, asta e muzica burghezilor": Radio Bucureşti, 1951. A mai trecut... "E accesibil, nu-i accesibil?" Dilema a rămas închisă într-o enigmă perpetuă timp de 40 de ani. Tot la Radio Bucureşti, la Televiziunea Română. Acolo unde bate pulsul apetitului pentru cultură al audienţei reale şi virtuale. Mai avea ceva o oarecare vogă: strategia improvizată a unui sistem de educaţie muzicală: deschiderea barierelor prin cuvinte potrivite despe sunete. Le ascultau... melomanii. Dincolo de zidurile cetăţilor - inimă ale mass-media destinul muzicianului român era proiectat într-o emblemă. Conservatorul din Capitală se numea Ciprian Porumbescu: nu George Enescu.

Cum era, cum este dincolo? Cum va fi şi aici?

Confruntarea între popularitate şi elitism se citeşte altfel acolo unde democraţia funcţionează coerent şi libertatea individuală (ea implică şi dreptul de a alege ce-ţi poftește sufletul) nu e "coordonată" de nici o secţie de cultură. Dar după un contact direct cu ce se vede şi se aude cel mai mult, rezultatul pare, paradoxal, asemănător. Divertismentul a cîştigat partida. Sondajele - care sînt principala raţiune a deciziilor moderatoare - indică opţiunea majorităţii pentru muzicile "uşoare" (populare, ar fi mai corect). Sound-ul rock-ului, al folk-ului, al muzicii "country" (nostalgică, frumoasă), mai de curînd al rap-ului (texte interesante); top-uri peste top-uri varsă în universul sonor al clipei "grupurile" întreţinute de percuţii iritate, de vocile subţiratice ale tenorilor pe care trebuie să-i vezi ca să afli că nu sînt femei, de ghitare electrice mînuite într-un balans frenetic pentru aceleaşi cîteva sunete. ("Vreau să spun că instrumentul pe care cînt nu este ataşat nici unei staţii de amplificare", ne anunţa grav şi cît de aristocratic! un invitat al Institutului francez, Alexandre Lagoya, combatant de "elită" în spaţiul sonor al ghitarei clasice).

Evident, aceste muzici propulsate de o industrie uriaşă a discului compact şi a casetelor video (clipul, clipul – fracturarea ideii în alunecarea virtuoză de imagini fragmentare, cult pentru instabil, derizoriu) nu au nimic cu reflecţia, cu contemplarea, cu pacea sufletului. De fapt cu cultura umanistă. Fac ele parte din cultură? Oricît ne-am supăra, răspunsul trebuie să fie pozitiv. Jumătate secol de vitalitate, de continuă expansiune, modă adoptată de un consens internaţional. Apariţia grupului Beatles prin anii '60, în Anglia, a produs un şoc mondial: un şoc benefic. Noul care schimba cutumele, implantînd structuri inedite. Lumea era atunci pe creasta valului. Născute pe la mijlocul veacului, rock'n roll-ul şi folk song-ul, de sorginte americană, şi-au cîştigat certificate de legitimitate. E bine să luăm în seamă că ele există şi exprimă ceva. Sînt un produs al civilizaţiei urbane. Sunetul strident este în felul lui emoţional: aţi privit "messele" rock-ului pe stadioane? Senzaţional şi terifiant. Aceste desfăşurări pasionale (cîte lacrimi!), teribile şi devastatoare, au captat nu numai gălăgia oraşului (a făcut-o şi un mare compozitor, practic necunoscut la noi, Edgar Varèse) dar şi ritmul obsedant al existenţei; angoasa, contestarea, lipsa de motivare pentru efort şi disciplină. Imediatul, superficialul. Efemeride: se folosesc şi se aruncă repede. Energiile se pulverizează în excese inutile. Audienţa este maximă: acasă, pe stradă - căşti portabile, în magazine, la bar; între calculator şi televizor. Numai că valul s-a spart.

Insinuările politicului în acest tumult, care este totuşi zgomotul unui posibil electorat, nu au aranjat mare lucru. Dimpotrivă. Primarul Parisului, viitor preşedinte al Franţei, apărea pe scena de la Bercy de mînă cu Madonna - în costumul ei fantezist şi economic. Trebuie să recunoaştem că este de preferat versiunea românească de mai ieri: podiumul concertului simfonic alături de zîmbetul jenat şi blînd al lui Yehudi Menuhin.

Evident, uniformizarea ca ideal de comportament şi gust ancorat în cotidian a ajuns şi e aici. Interpretarea acestui vuiet universal naşte şi obiecţiuni severe. "Ne putem întreba dacă această deteriorare morală şi această amplă «permisivitate» din societăţile occidentale nu a exercitat o atracţie mai mare decît promisiunile politice ale democraţiei şi dacă ghitara, care acompaniază cu ţîrîitul ei de greiere satisfacţiile sterile ale rock-ului, nu a fost mai eficace decît corurile răguşite ale acordurilor de la Helsinki". Cuvinte rostite de Papa Ioan Paul al II-lea. Pe vremea cînd se numea numai Karol Voytila, a stimulat intrarea jazz-ului în biserică. Faţă cu metisajul cu pînze sonore care invadează toate canalele, jazz-ul pur face figură de nobil izolat în propria lui aroganţă.

Încet, încet, elanul meu "educaţional" a cedat.Nu mai cred că este util să predicăm necesitatea de a iubi pe Bach. Cine doreşte este liber să-i asculte polifoniile. Ele sînt accesibile pentru acela care s-a născut cu (sau şi-a cizelat) talentul de "a asculta". Oferta industrializată este şi aici enormă (aparate audio, continuu diversificate, C.D.-uri, înregistrări video, live şi în studio etc.). Concertele vii riscă să piară luptînd cu perfecţiunea conservelor "de aur". Trebuie bani; mulţi. Dar alegerea ţine de un sector privat. Dilema s-a mutat la alte nivele. Este compatibil, în receptivitatea individuală, un cîntec de Bob Dylan cu Cîntecele de Stravinsky în memoria poetului american Dylan Thomas? Acelaşi spectator va iubi oare două filme, superbe, de Milos Forman, "Hair" şi "Amadeus"? Nu este nevoie de utopia cuvintelor de popularizare în favoarea "muzicii pentru toţi". Aleg: Solo.

Ada BRUMARU

Succese de masă: între Sven Hassel şi Culianu

- interviu cu dl. Valentin NICOLAU, directorul editurii Nemira -

Rep: *Consideraţi editura pe care o conduceţi ca pe o promotoare a culturii de masă?*

Valentin Nicolau: În faza ei de creştere, editura a produs, într-adevăr, pentru un public foarte larg; ulterior, s-a orientat către domenii care au scos-o din zona imediată de masă, dar au păstrat atuurile cîştigate pînă atunci.

Rep: *Care este accepţiunea dv. a termenului "cultură de masă"? (şi, în special "literatură de masă")*

V.N.: În acest moment al sfîrşitului de secol e cam greu s-o poţi defini cu adevărat, deoarece cultura de masă este legată de viteza de circulaţie a informaţiei, de accesul aproape instantaneu la bunuri culturale (vezi reţelele mondiale tip Internet, noile terminologii de cybercultură), de socializarea culturii. Cred că e un moment în care termenul se reaşază pe alte suporturi de propagare a valorii culturale. Cartea tip Gutenberg intră într-o formă de bătrîneţe acută, pe lîngă celelalte domenii noi apărute: cartea electronică, cartea virtuală, C.D.romul.

Rep: *Avînd în vedere că editura Nemira publică, încă, volume tip Gutenberg, care sînt colecţiile ei "de masă"?*

V.N.: În sensul tradiţional, aici se încadrează colecţia **Nautillus**, de literatură S.F., care a ajuns la 100 de titluri în 3 ani şi şi-a creat un public propriu. "Apogeul" colecţiei a fost atins cu seria **Dune** a lui **Frank Herbert**, care a atras un număr de cititori de 4-5 ori mai mare decît obişnuiţii fani S.F. O altă colecţie "de masă" este **Comando**, cea de memorialistică de război. Printre produsele ei, **Sven Hassel** a atins tiraje nebuneşti.

Rep: *Romance-urile de tip Barbara Cartland sau Sandra Brown îşi explică succesul la femeia medie datorită participării acesteia directe la "acţiune", a identificării ei cu personajul şi evaziunii din cotidian. Sînt acestea şi motivele pentru care cititorii, bănuiesc masculini, ai acestor colecţii se îmbulzesc să le citească?*

V.N.: Literatura S.F. nu e evazionistă. Măcar la nivelul problematicii rămîne o literatură de avangardă. Comando-ul poate că îndeplineşte acelaşi gen de funcţie: în fiecare bărbat zace un potenţial războinic. Avem însă o nouă colecţie, pe care abia am lansat-o, ce-şi propune explicit identificarea de care vorbeaţi: Colecţia **Aventurierii**, cu motto-ul **Eroul poţi fi chiar tu!**, din care a apărut deja un prim roman. Oricum, produsele noastre, spre deosebire de cele din seria *romance*, sînt de bună calitate.

Rep: *Dacă am stabilit motivaţiile pentru o lectură sau alta, să stabilim cine sînt cititorii dv.*

V.N.: Cititorii celor două colecţii sînt, în general, bărbaţi cu pregătire superioară. Pentru S.F.-uri, media de vîrstă este între 14 şi 30 de ani. Din fanii comando fac parte şi bărbaţii mai vîrstnici.

Rep: *Aţi ales deliberat promovarea unei culturi de masă masculine?*

V.N.: N-a fost o opţiune neapărat voită. Elementul de intenţionalitate a fost destul de fin în interiorul meu: n-am vrut ca cititorii masculini să ajungă să demonstreze pe străzi pentru dreptul la lectură. Era necesară o păstrare a echilibrului.

Rep: *Majoritatea succeselor editurii Nemira în zona literaturii de consum au fost traduceri. Există şi încercări autohtone?*

V.N.: În Nautillus, din 100 de titluri, 10 sînt româneşti. În Comando există un singur roman neaoş, de Ioan Grigorescu. Nu se poate spune că a existat o producţie românească atît de bogată şi de concurentă la nivel calitativ încît raportul cu cea străină să fie altul decît 10/1, 10/2. În ansamblul politicii editoriale de consum, numele româneşti nu sînt favorizate. Au existat chiar scriitori români care au acceptat să publice sub pseudonim anglo-saxon (nu la Nemira). Neîncrederea aceasta nu vine din partea editorilor, ci a publicului. Succesele noastre din literatura română au fost opera lui Ioan Petru Culianu şi prima carte a lui H.-R. Patapievici. Despre aceasta din urmă pot spune că a fost un succes de masă, un fenomen social, aproape.

Rep: *Aceasta înseamnă că, la noi, cultura de masă are un înţeles cu totul aparte faţă de cel occidental?*

V.N.: Sigur, e un alt tip de temperament, o altă formă de tradiţie culturală. Întreaga politică a editurii Nemira a stat sub triunghiul Divertisment-Educaţie-Cultură. Aceste trei vîrfuri se pot influenţa reciproc şi, prin unul dintre ele, poţi ajunge la celelalte. Prin păcăleala divertismentului, în colecţia **Nautillus**, de pildă, am insinuat foarte multe titluri care, de fapt, stau în zona educaţiei sau culturii.

A consemnat
Iaromira POPOVICI

Cine are nevoie de fotbal?

Pînă cînd aprofundate studii sociologice şi antropologice vor izbuti să definească setul de valori şi aspiraţiile uriaşei mase de microbişti români, îmi voi permite numai să emit cîteva simple supoziţii. Dar nu voi încerca, prin aceasta, să le dau un răspuns categoric tuturor acelora care, observînd că doar fotbalul mai mişcă în ţara asta rîul şi ramul, se vor fi întrebat: Ce-i mîna pe ei în luptă? S-au scris tomuri groase despre "*acest straniu secol al sporturilor*" şi e limpede că omul sfîrşitului de veac, telespectator prin excelenţă, are nevoie de fotbal ca de pîine. Şi circ. Aşadar, pentru omul de rînd, fotbalul este tot atît de necesar precum "Mala mujer", concursul de glume al lui Florin Piersic, Robingo şi, în genere, orice alt gen de spectacol mediatic, destinat petrecerii timpului liber. Pentru spectator, cele 90 de minute ale partidei înseamnă durata unei întoarceri la vîrsta jocului. Dacă acceptăm o astfel de ipoteză de lucru, putem afirma că jucătorul devine performer în sens ritualic, adică şaman. Aidoma oricărui artist veritabil. Datorită calităţilor lui deosebite, ieşite din serie, el are acces la un mod de exprimare interzis muritorilor de rînd. Este un instrument prin care cuvîntă divinitatea, un "vrăjitor al balonului rotund". Iar ceilalţi, galeria, suporterii, nu sînt decît membrii unui trib ce-şi adulează şamanul, atîta vreme cît acesta izbuteşte să provoace catharsis-ul. Şi nu-i de mirare că, la fel ca în anumite comunităţi tribale, membrii grupului îşi pedepsesc amarnic performerul, în caz că acesta dă greş. Admonestarea poate fi verbală (apostrofări, huiduieli, fluierături, aşa cum se întîmplă cel mai adesea), corporală (palme, pumni, picioare, aşa cum au păţit-o recent cîţiva jucători ai clubului italian Foggia), şi poate merge pînă la suprimarea fizică (a se vedea cazul jucătorului columbian Escobar, dar nu numai). Pendulînd, voicanian, de la metafizică la interpretările freudiene, mai putem găsi încă un motiv pentru care mulţimile se dau în vînt după fotbal: spectatorul participă la o uriaşă şedinţă de defulare colectivă. Să nu fie microbiştii altceva decît un mare grup de voyeur-işti care încearcă să-şi rezolve frustrările, aşteptînd penetrarea mingii în poartă?

Am putea să găsim şi o paradigmă unică, în care să înscriem toate situaţiile imaginate mai sus. Pentru toate elementele acestei paradigme, semnul proxim ar fi *evaziunea*. Că-şi defulează frustrările, că-şi umple vidul de preocupări, că mimează întoarcerea la vîrsta copilăriei, că aspiră la o transcendenţă profană, trăind sentimentul participării la un ritual, în toate aceste situaţii spectatorul de fotbal îşi oferă şansa de a evada dintr-o realitate adeseori neconvenabilă.

Dar asta nu-i tot. Nu-i tot, pentru că la noi în ţară, cel puţin, fotbalul capătă proporţiile unui fenomen de masă într-o singură împrejurare: atunci cînd joacă echipa naţională. Un meci de super-clasă, cum ar fi Parma-Juventus, îşi găseşte la noi mult mai puţini telespectatori decît obscura partidă România-Azerbaidjan. Şi ştiţi de ce? Pentru că, asistînd la cel de-al doilea meci, cetăţeanul român capătă nu numai satisfacţia evadării, ci dobîndeşte, concomitent, şi iluzia implicării. Victoriile Naţionalei sînt şi victoriile *lui*. Prin fotbal, individul reuşeşte să-şi precizeze *identitatea* şi apartenenţa la o largă comunitate umană. În cazul de faţă - naţiunea română. Nu întîmplător imnul echipei naţionale la World Cup '94 avea în refren sintagma "*Noi sîntem români*", iar unul dintre parlamentarii români la Strasbourg spunea că membrii delegaţiei române ar trebui să se comporte la fel ca fotbaliştii care, deşi joacă la cluburi diferite, la Naţională luptă numai pentru culorile patriei. Să fi rămas fotbalul unicul principiu activ în stare să afirme identitatea şi unitatea naţiei române? Deloc blamabilă în sine, aptitudinea sportului de a mobiliza masele ar trebui totuşi privită cu oleacă de circumspecţie. În rest, e foarte bine că la noi, în România, cultura fotbalistică atinge proporţii de masă. Şi e foarte bine că premierul nu scapă un meci pe Giuleşti, că preşedintele ţine să decerneze personal Cupa României şi că dl Viorel Hrebenciuc, secretarul-general al Guvernului, le-a spus fotbaliştilor noştri înaintea meciului Casino Salzburg-Steaua Bucureşti: "Hai mă, hai mă, băieţi mă, să facem cumva să ne calificăm. Că dacă nu, să ştiţi că mai iese-n ţară o revoluţie!"... Şi ne-am calificat.

Viorel MOŢOC

„Biblioteca pentru toţi”

Cultura de masă, în sensul ei negativ, e un fenomen specific societăţii industriale şi postindustriale. Dar, la noi, cînd la începutul veacului şi chiar mai tîrziu analfabetismul era *el* un fenomen de masă, trebuiau găsite forme de educaţie adecvată şi de aducere a poporului la demnitatea scrisului şi a cititului. Degeaba exclama N.Iorga prin 1905, cînd diriguia curentul sămănătorist, că sînt necesare cărţi pentru popor “pe pagina cărora să cadă, deopotrivă, lacrima înaltei, bogatei doamne şi a sătencei”. Intenţia lui Iorga era, negreşit, nobilă. Dar, în fapt, oricît s-ar fi creat astfel de cărţi, săteanca era analfabetă şi pagina, oricît de înfiorată ar fi fost, nu o putea citi pentru a o înlăcrima de duioşie. Spiritele înaintate ale timpului erau mult preocupate să asaneze maladia. Dar era infinit de greu. Spiru Haret, ca ministru al Instrucţiunii publice, s-a remarcat în strădania, extraordinară, de a diminua plaga analfabetismului, cu rezultate, atunci, remarcabile. Scriitorii erau, şi ei, preocupaţi de aceasta. Meditau, îngrijoraţi, la căi posibile pentru ca marea literatură şi cultură a lumii să ajungă, într-un fel oarecare, la îndemîna cititorilor fără prea multă şcoală înaltă. Aşa s-a născut, în 1895 - din iniţiativa probabilă a lui Caragiale, Delavrancea şi Vlahuţă - ideea întemeierii unei colecţii populare de carte. Au numit-o “Biblioteca pentru toţi”, se edita la librarul tipograf bucureştean Carol Müller şi de ea se îngrijea, ca redactor, cărturarul şi folcloristul Dumitru Stăncescu. Ideea era să se ofere marelui public “un şir de cărticele ieftene, care vor alcătui încet o «Bibliotecă pentru toţi», cărţi bune, bine alese, frumoase, interesante şi bine traduse, culese din toate producţiile spiritului omenesc”. O carte, în această colecţie, care avea 100 de pagini, cu coperta din coală colorată cărămiziu, costa 30 de bani. (Leafa unui profesor universitar era, atunci, între 600-700 de lei). Dacă romanul sau cartea tradusă aveau mai mult de 100 de pagini, ocupa cîteva numere din colecţie, frecvent întîlnindu-se cazul ca o carte să capete înfăţişarea a trei-patru numere. Numărul inaugural a fost o antologie din povestirile lui Andersen, traduse de Dtru Stăncescu, şi a apărut în librării la sfîrşitul lui martie 1895. Succesul a fost instantaneu şi tirajul colecţiei pe număr atingea cifra, pe atunci ameţitoare, de 7000-10.000 exemplare. În primii trei-patru ani din existenţa colecţiei (acum centenară) s-au tipărit circa un milion de exemplare iar în 1918, la numărul jubiliar 1000 (am uitat să spun că această colecţie era numerotată), o culegere din nuvelistica lui Caragiale, Vlahuţă şi Brătescu-Voineşti, tirajul total se apropia de zece milioane de exemplare.

Succesul era enorm şi continuitatea asigurată. Pentru că dacă, după cîţiva ani de la întemeierea colecţiei, librarul-tipograf Carol Müller a falimentat, ea a fost preluată de Leon Alcalay care, după un sfert de secol, a vîndut-o librarului-editor Socec, de redacţia ei îngrijindu-se, acum, scriitorul Vasile Demetrius (prieten bun cu Arghezi şi Galaction). Preluînd conducerea “Bibliotecii pentru toţi”, Vasile Demetrius a avut buna idee de a reedita vechile numere, epuizate sau distruse în timpul primului război mondial, şi a publicat apoi altele noi. Aceste broşurele cu coperţi cărămizii programau literatură beletristică, originală şi universală, filosofie, cultură generală, ştiinţă popularizată. În deceniile interbelice continua să se bucure de succes real, sporindu-şi tirajele şi apărînd în excelente condiţii redacţionale şi tipografice. În 1929 era încheiată operaţia reeditării lor, colecţia înnoindu-se, de la nr. 1105 (**Taina familiei** de G.Courteline). În 1936 apărea al 1500-lea număr. Mai am, în biblioteca mea, cîteva numere din vechea colecţie a “Bibliotecii pentru toţi”: **Teoria ondulaţiunii universale** de Vasile Conta, **Liniştea sufletească** de Seneca şi o repovestire după **Aşa grăit-a Zaratustra** de Nietzsche. Şi citeam, la un coleg, care avea foarte multe numere din colecţie, cărămiziile ei broşuri. Mulţi elevi şi chiar lume matură au luat cunoştinţă de tezaurul literaturii şi al culturii româneşti şi universale citind cărticelele colecţiei “Biblioteca pentru toţi”.

În timpul războiului (Vasile Demetrius a murit în 1942), colecţia a sporit numai cu cîteva numere. Dar bine a fost că n-a încetat cu totul. Apoi, în 1948, după naţionalizarea întreprinderilor industriale (inclusiv tipografiile), “Biblioteca pentru toţi” se afla în mare suferinţă. S-au găsit însă, şi atunci, cărturari şi scriitori care s-au îngrijit ca populara şi îndrăgita colecţie să nu dispară. După un număr, apărut în 1949, fără indicarea editurii (era un volum din poezia lui Cicerone Theodorescu, **Cîntece de galeră**; nr. 1575-1576), în 1950 colecţia apare la Editura pentru literatură şi artă (devenită, imediat, Editura de stat pentru literatură şi artă - ESPLA). Primul număr a fost o antologie din creaţia lirică a lui G.Coşbuc, cu titlul **Pentru libertate.** Aceasta va fi a doua serie (nenumerotată) a “Bibliotecii pentru toţi”. Din vara lui 1955 am devenit şi eu redactor al acestei edituri şi am trăit zbaterea redactorilor instituţiei pentru ca “Biblioteca pentru toţi” să vieţuiască şi, cum şi cît se putea atunci, să fie bine alimentată. Pînă în 1959 (cînd am fost dat afară din editură, pe motive de dosar) în această a doua serie a colecţiei au apărut cca 270 de volume (inclusiv reeditări) totalizînd peste şapte milioane de exemplare. În aprilie s-a întemeiat, la ESPLA, redacţia “Biblioteca pentru toţi” şi în ianuarie 1960 apare primul volum al seriei a treia a colecţiei (numerotată), cu volumul **Poezii** de Eminescu. Apoi, în 1965, titlurile colecţiei, acum tipărite fără barem fix la numărul de pagini, apar ilustrate. Semănau mult cu colecţia poche a editurilor franceze şi a publicat enorm, literatură universală excelent tradusă şi perfect îngrijite; literatură clasică românească, cu prefeţe bune şi tabele cronologice atente. Iar în 1966 se inaugurează, cu **Ion Creangă, viaţa şi opera** de G.Călinescu, subsecţia de cultură generală a colecţiei. Tirajele erau enorme şi începutul anului 1967 “Biblioteca pentru toţi” difuzase 25.000.000 exemplare, depăşind, cîteva luni mai tîrziu, tirajul total

obţinut de prima serie a colecţiei. De destinul colecţiei s-au îngrijit, cu devotament şi iniţiativă, dl. Mihai Şora, filosof, şi istoricul literar, dl. Tiberiu Avramescu. A fost epoca glorioasă din istoria colecţiei, cînd apărea, nezmintit, un volum săptămînal. De la sfîrşitul anului 1969 colecţia “Biblioteca pentru toţi” a apărut la Editura Minerva, bucurîndu-se de toată grija şi atenţia. În 1981 tirajul colecţiei ajunge la cifra record de 80.000.000 exemplare. Aici, la Editura Minerva, continuă să apară, şi azi, venerabila colecţie, ultimul mare tiraj, 200.000 exemplare, înregistrîndu-se, în 1991, cu romanul lui Mircea Eliade **Noaptea de Sînziene**. Acum colecţia are parte de tiraje mici (patru-cinci mii exemplare la un titlu) şi se zbate în mari dificultăţi financiare.

S-a întîmplat cu această colecţie a “Bibliotecii pentru toţi” o efectivă minune în spaţiul cultural românesc. Sorţii au fost mereu de partea ei. De aceea a putut să apară, fără întrerupere, timp de un veac, anul trecut colecţia sărbătorindu-şi, omagial, centenarul. Este, după ştiinţa mea, cea mai veche colecţie populară de acest fel din Europa şi din lume. E, vădit, o performanţă. La noi, unde mai toate în acest domeniu încep frumos şi apoi eşuează penibil, iată un act de cultură performant care a putut trăi, neîntrerupt, o sută de ani.

Z.ORNEA

O aşa-zisă criză a culturii

“Economia de piaţă este pe cale să distrugă cultura” - iată o frază pe care o tot auzim şi pe care sîntem pe cale să o luăm ca pe un adevăr gata mestecat. Oamenii nu mai au bani să cumpere cărţi, şi nici timp să le citească - este premisa aparent de necontestat care - iarăşi aparent - duce la concluzia enunţată. Şi totuşi.

Un bilet la teatru costă cît un pachet de ţigări. O carte costă cît o sticlă de vodcă (Danielle Steel, ceva mai puţin decît “Săniuţa”; Baudrillard nu depăşeşte sticla de “Absolut”). Comerţul cu vodcă, fie şi contrafăcută, e înfloritor. De ce ar fi atunci falimentar să tipăreşti cărţi? Mai ales că, oricum, între “România pe drumuri...” şi operele complete ale lui Cioran e o diferenţă ca de la “Editura politică” la “Humanitas”. E drept, au dispărut cozile care se formau în faţa librăriei “Eminescu” de cîte ori se “băgau cărţi”. Cozi la care ne aşezam, apoi întrebam ce se dă, după care, odată ajunşi în faţă, cumpăram, dacă mai apucam, tot setul.

Cam atît despre premisă. Trecem la concluzie.

În 1989 s-au tipărit 3.867 de titluri, dintre care 389 erau de “ştiinţe şi probleme sociale” adică... În 1994, cifra corespunzătoare a fost de 4.074 (e drept, inferioară celei din 1993, de 6.130). Numărul de titluri tipărite nu înseamnă cărţi citite. Pentru a putea vorbi despre acestea, trebuie să ne uităm la tirajele cărţilor citite şi la numărul volumelor eliberate de bibliotecile publice.

Anul	Titluri	Tiraj(mii)	Tiraj/titlu	Vol. eliberate (mii)
1989	3867	63378	16389	80506
1990	2178	52474	24093	60629
1991	2914	57272	19654	64083
1992	3662	66598	18186	62653
1993	6130	75907	12383	73313
1994	4074	50230	12329	76838

Cifrele de mai sus indică două lucruri:

1. După explozia din 1990, tirajele medii au scăzut treptat, ajungîndu-se la un nivel mai degrabă normal pentru o ţară cu 15 milioane de adulţi. Mai curînd decît o scădere drastică a numărului de cărţi cumpărate de populaţie, cred că este vorba de o ajustare (chiar dacă, adesea, spontană) a politicii de marketing a editurilor, care face să dispară fenomenul acoperirii cărţilor de praful din standurile librăriilor, urmată de trimiterea la topit.

2. După 1993, s-a produs o reorientare a modului de consum al cărţii: respectiv, a crescut numărul celor care preferă să împrumute cărţi de la bibliotecă, în dauna celor care cumpără aproape orice carte. O carte împrumutată de la bibliotecă e mai sigur că e citită decît una cumpărată (să fim oneşti, cîte cărţi avem în biblioteca personală, pe care nu le-am citit?). Acest “nou” mod de consum al cărţii mi se pare mai raţional decît cel anterior, care făcea, adesea, ca cel care avea efectiv nevoie de o anume carte să nu o poată cumpăra, pentru că ea împodobea biblioteca unui snob cu pile la librărie.

Dintr-un sondaj realizat de IMAS în mai 1995, pe un eşantion reprezentativ pentru populaţia adultă a României, rezultă că, în cele trei luni anterioare sondajului, media cărţilor citite de fiecare persoană fusese de 2,0, iar a celor cumpărate - 1,2. Cifrele trebuie privite cu oarecare circumspecţie, căci în formularea răspunsurilor la întrebările de acest gen intervine o firească reacţie de orgoliu din partea celui aflat în faţa operatorului de interviu. Semnificativ e faptul că 74% din cei intervievaţi au declarat că, în perioada respectivă, nu cumpăraseră nici o carte, iar 60%, că nu citiseră nici una. Jumătate din eşantion declara că nu citeşte deloc în timpul liber. S-ar putea ca aceasta să însemne o altă tendinţă nouă, aceea de segmentare a publicului într-un grup care nu citeşte (aproape) deloc şi unul care se constituie în real consumator al acestui produs. O asemenea segmentare este şi ea firească, ea petrecîndu-se în cazul oricărui produs. Neavînd date comparabile pentru perioada anterioară, nu ştim nimic despre dinamica ponderii acestor grupuri.

După cum ne aşteptăm, cea mai drastică discriminare consumatori/nonconsumatori de carte e dată de nivelul de şcolarizare: se declară consumatori de carte 20% din cei care au absolvit maximum 8 clase, 44% din cei cu 10 clase sau şcoală profesională, 70% din absolvenţii de liceu şi şcoală profesională şi (numai) 93% din absolvenţii de învăţămînt superior. Veniturile familiale influenţează numai consumul de carte al celor mai “slabi” consumatori (cei cu pînă la 8 clase): dintre aceştia, sînt consumatori de carte 26% din cei cu venituri echivalente sau superioare faţă de media naţională. La grupele medii (între 10 clase şi şcoală postliceală), se înregistrează diferenţe de pînă la 10 procente între consumatorii din mediul rural şi oraşele mici, pe de o parte, şi cei din oraşele mijlocii şi mari, pe de altă parte (evident, în favoarea celor din urmă). Diferenţieri mai puţin semnificative sînt date (în rural) de numărul de copii în întreţinere (citesc mai mult cei care nu au copii, sau au unul singur) şi (în oraşele mari) între bărbaţi şi femei (cele din urmă citesc mai mult).

Trecînd la subiectele cărţilor citite, constatăm că cele mai “populare” sînt romanele de dragoste (pentru 16,2% din eşantion), cele de spionaj şi poliţiste (12,6%), de aventuri (12,3%) şi literatura clasică (10,9%). Literatura populară rămîne populară.

Mircea KIVU

Religia? „Religia e răspuns”

Dialoguri la Capri

În martie 1994, proiectul de a transforma “Anuarul filosofic italian” într-o revistă de anvergură europeană reunea, la Capri, cîțiva profesioniști ai disciplinei: printre ei, Jacques Derrida, Gianni Vattimo și Hans-Georg Gadamer. Tema-interogație, apărută ca o comună inspirație a celor de față, temă prin care “europenitatea” să se întrebe despre sine și să se rostească în mod specific, a fost religia. Religia, pentru că, pe de o parte, prestigioase figuri de gînditori europeni – Kant, Hegel, Nietzsche, Heidegger – au investigat acest domeniu preponderent din unghiul crizei. Religia, pentru că, pe de altă parte, în Europa actuală se vorbește mereu mai insistent și mai sonor despre o “renaștere a religiei”, despre o “reîntoarcere a religiosului”. Grupul de la Capri își definea evident demersul în afara unei implicări confesionale, dar și departe de orice polemică cu subiectul propus. J. Derrida propunea o dezbatere-interogație asupra a ceea ce poate defini religia, asupra “predicatelor religiosului”. Aria acestei interogații nu se reducea însă la fenomenele numite și recunoscute explicit sub termenul în cauză: alături de alți cercetători, J. Derrida considera că religiosul e implicat, fundamental, în conceptele eticului, juridicului, politicului, economicului, în funcționarea însăși a societății europene.

El descoperea, mai ales, că, vorbind despre *religio*, sîntem deja plasați într-o problematică a sacrului construită și modelată de “europenitate”, mai precis de rădăcina ei latină. Oferim aici un extras al contribuției sale la “dialogurile de la Capri” (acesta fiind titlul intervenției lui H.-G. Gadamer). Din textul publicat în volumul colectiv **La Religion** (sub direcția lui J. Derrida și Gianni Vattimo, Seuil-Laterza, 1996) am ales unul din *predicatele religiosului* investigate de J. Derrida, într-o conștiincioasă linie heideggeriană, prin scrutarea limbii latine:

Religia? Răspuns: “Religia e *răspunsul* “. Nu asta ar trebui oare să ne angajăm să răspundem, pentru început? Dar trebuie să știm foarte bine ce înseamnă *a răspunde* și, totodată, *responsabilitate*. Trebuie să o știm foarte bine – și să credem în ele. Nu există, într-adevăr, răspuns fără principiu de responsabilitate: trebuie să răspunzi celuilalt, în fața celuilalt și de tine însuți. Și nu există responsabilitate fără *credință jurată*, fără chezășie, fără jurămînt, fără un *sacramentum* sau *ius iurandum*. Înainte chiar de a considera istoria semantică a mărturiei, a jurămîntului, a credinței jurate (genealogie și interpretare indispensabile pentru cine vrea să gîndească religia în formele ei proprii ori secularizate), înainte chiar de a aminti că un “făgăduiesc adevărul” e mereu activ aici și, de asemenea, un “mă angajez în fața celuilalt de îndată ce mă adresez lui, fie măcar sau poate mai ales pentru a-mi călca angajamentul”, înainte chiar de toate acestea, trebuie să luăm act de faptul că *deja vorbim latina*. Propunem atenției remarca pentru a aminti că, atunci cînd se bizuie pe *numele* de *religie*, lumea de astăzi vorbește latina (cel mai adesea prin intermediul anglo-americanei). La originea oricărei adresări, fie și a celuilalt la propria ta adresă, e presupusă chezășia unei făgăduieli cu jurămînt; și, luîndu-l implicit pe Dumnezeu drept martor, chiar dacă el rămîne nenumit în garanția unui angajament laic, jurămîntul nu poate să nu îl producă, să îl invoce sau să îl convoace ca fiind deja prezent, deci non-generat *(inengendré)* și non-generabil (*inengendrable*), înaintea ființei chiar: improductibil. Și absent în propriul său loc. Totul începe prin prezența acestei absențe. “Morțile lui Dumnezeu”, înaintea Creștinismului, în el și dincolo de el nu sînt decît chipuri și peripeții ale ei. Nongenerabilul astfel re-generat înseamnă locul gol.

Fără Dumnezeu, nu există martor absolut. Nici un martor absolut care să poată fi luat drept martor într-o mărturisire. Cu Dumnezeu însă, cu Dumnezeu prezent – existență a unui terț (*terstis, testis*) absolut –, orice atestare devine superfluă, neînsemnată, secundară. Atestarea, adică testamentul totodată. În irepresibila invocare a martorului, Dumnezeu ar rămîne atunci un *nume al martorului*, ar fi *chemat* drept martor, astfel *numit*, chiar dacă numitul cu acest nume rămîne impronunțabil, indeterminabil, de nenumit pînă la urmă, în însuși numele lui, chiar dacă el trebuie să rămînă absent, inexistent, mai ales improductibil în toate sensurile cuvîntului. Dumnezeu: martorul ca “numit-de-nenumit”, martor prezent-absent în orice jurămînt și orice chezășie posibile. Sub numele de *religio*, religia e legată de *sacramentum* și *testimonium*, aparține istoriei lor...

Dar iată că deja vorbim latina. Pentru întîlnirea de la Capri, “tema” pe care am crezut că trebuie să o propunem – religia – a fost numită în latină, să nu o uităm niciodată. Or, “problema lui *religio*” nu se confundă ea oare cu problema latinei? Prin care ar trebuie să înțelegem, dincolo de o “problemă de limbă și cultură”, straniul fenomen al latinității și al mondializării sale. Să nu vorbim aici despre universalitate, ci doar despre un proces de universalizare, finit dar enigmatic: de importanță geo-politică și etico-juridică...

Dar dacă religio ar rămîne intraductibilă? Nu există *religio* fără *sacramentum*, fără legămînt și făgăduința de a spune, în adevăr, adevărul; adică să îl spui – adevărul. Pentru început, nu există religie fără făgăduința de a ține făgăduiala rostirii adevărului, atunci chiar cînd făgăduiești să îl spui; de a ține făgăduința că spui adevărul – de a-l fi spus deja! – în actul însuși al făgăduinței. De a-l fi spus deja – adevărul – adică *veritas*, în latină, și deci de a-l ține drept spus. Evenimentul așteptat a avut deja loc. Făgăduința *se* făgăduiește, ea s-a făgăduit *deja*: iată credința jurată și, ca atare, răspunsul: *Religio* ar începe de aici.

Dar dacă religio ar rămîne intraductibilă? Dacă această întrebare, și *a fortiori*, răspunsul pe care ea îl cheamă, ne-ar înscrie deja într-un idiom a cărui traducere rămîne problematică? Ce înseamnă a răspunde? Înseamnă a jura – credința: *respondere, antworten, answer, swear, (swaran):* «în fața lui got. *swaran* (care a dat *schwören, beschwören*, «a jura», «a conjura», «a abjura» etc.), «a jura, a pronunța cuvinte solemne»: înseamnă aproape literal *respondere*» (E. Benveniste, *Le Vocabulaire des institutions indo-européennes*, Minuit, 1962, articolul “Libația, 1: sponsio”).

Lucrurile se petrec, vedem bine, în enigmatica derivare a latinei, în “preistoria limbilor greacă și latină”. Lucrurile se petrec în ceea ce nu mai știm să izolăm ca un *vocabular religios*, adică în raportul dreptului față de religie, în experiența făgăduinței sau a ofrandei imunizante, a unui cuvînt angajînd un viitor la prezent, dar referitor la un eveniment trecut: “Îți făgăduiesc că a și sosit”. Ce a sosit? Cine, în acest caz? Un fiu, fiul tău. Cît de frumos poate fi un exemplu. Întreaga religie:

“Împreună cu *spondeo* trebuie luat în seamă *re-spondeo*. Sensul propriu pentru *respondeo* și relația cu *spondeo* reies literal dintr-un dialog din Plaut (*Captivi*, 899). Parazitul Ergasilus îi aduce lui Hegion vestea cea bună: fiul lui, de mult dispărut, se va întoarce. Hegion *făgăduiește* lui Ergasilus că îl va hrăni în toate zilele sale, *dacă spune adevărul*. Iar acesta *se angajează* la rîndu-i:

898 «...sponden tu istud? – Spondeo.

899 At ego tuum tibi aduenisse filium respondeo».

(«E lucru *făgăduit*? – *Făgăduit*. – Iar eu unul îți *făgăduiesc* că fiul tău a sosit».)

Acest dialog e construit pe o formulă juridică: *sponsio* de o parte, *responsio* de cealaltă, forme ale unei securități de aici înainte reciproce: «Îți garantez, în schimb, că fiul tău a sosit cu adevărat».

Din această garanție schimbată între parteneri (cf. expresia noastră *a răspunde de...*) se naște sensul, deja bine stabilit în latină, pentru “a răspunde”. *Respondeo, responsum* se spune despre interpreții zeilor, despre preoți; mai ales despre haruspicii, *dînd în schimbul ofrandei făgăduința*, în schimbul darului – securitatea; e “răspunsul” unui oracol, al unui preot. Ceea ce explică o accepție juridică a verbului: *respondere de iure*, «a da o consultație de drept». Juristul, cu competența sa, garantează valoarea opiniei pe care o dă.

Astfel poate fi precizată, în preistoria limbilor greacă și latină, semnificația unui termen de înaltă importanță pentru vocabularul religios și valoarea atașată rădăcinii *spend* în raport cu alte verbe indicînd în genere ofranda. În latină, o parte importantă a semnificației primitive a dispărut; rămîne însă esențialul și ceea ce, pe de o parte, determină noțiunea juridică *sponsio*, iar, pe de altă parte, legătura cu conceptul grec de *spondé* (rîvnă, zel, sîrguință) (E. Benveniste, *ibid.*).

Întîlnirile Eranos

În intervenția sa, Derrida considera religiosul mai ales ca o “oprire” în fața a ceea ce “trebuie să rămînă sacru, sfînt sau nevătămat: indemn, imun”, o oprire în dublul sens de reținere (respect) și de interogație rămasă în deliberare, fără a tranșa între “esențial” și “rest”, cît privește aria de sens a unui predicat religios (ceea ce îi reproșa lui Benveniste). Derrida propunea răgazul unei interogații nemutilante. Vom căuta să îl prelungim aici, acest răgaz, invocînd – în legătură cu termenul investigat – meditația lui Louis Massignon asupra ritului și legămîntului. Savant-reper în problematica spirituală a Islamului, L. Massignon a oferit în 1951 la conferințele Eranos o contribuție despre “Ritul viu”. Cum, pentru Islam, ritul înseamnă cu precădere cuvînt și reamintire a *pactului* divino-uman, vom regăsi cu necesitate termenii discuției propuse la Capri: de această dată însă, într-o altă postură specifică *latinității* – aceea de a rămîne într-o interogație deschisă față de alte tradiții:

“Cel mai umil dintre rituri – *basmala* (formula de deschidere a oricărei rostiri rituale: «în numele lui Dumnezeu») – fosilizat de civilitatea puerilă și de treabă, acest foarte umil rit vizează esențialmente un Străin, pe Celălalt (a treia persoană a discursului, cea la care ne referim). Ritul salutării inițiale «compune în mod dinamic» un «loc» pentru *întîlnire*, un *Templum* pentru o întîmpinare care e *recunoaștere*, fiindcă e situată într-un cadru prestabilit de rostiri. Salutul e un exod al pelerinului care pornește să încheie un legămînt de ospitalitate: spiritual, ceea ce asociază cu necesitate liturghia rituală cu acele prezențe ale îngerilor, simbolizînd un sens mai pur dat *aux mots de la tribu*. Sensul *inspirat* al cuvîntului înseamnă, așa cum spun arabii, *todmîn, îngropare a sămînței*, acoperită de pămînt ca să încolțească. Termenul ritual e «greu de sens» anagogic, ducînd la Dumnezeul cel viu prin moărte aparentă... Împlinirea sacrificiului înseamnă să atingi acea umilitate extremă a lui Dumnezeu, acolo unde nici majestatea, nici strălucirea divină nu ne mai ascund singurătatea Lui și dorința Sa de noi.”

În comentariul lui Massignon, ritul devine efort de a-i *face loc* lui Dumnezeu în cuvînt: dar nu un “loc vid”, în care divinul e prezent prin absența sa, ci un “loc dinamic”, un loc al tensiunii care aduce cei doi poli ai dialogului într-o nemijlocită confruntare.

Pagină realizată de
Anca MANOLESCU

Voce off

"Sst! atenţie, mister, iată un creator de cincizeci de ani care creează, în genunchi în faţa altarului Artei, gîndindu-se la o capodoperă, la armonie, precizie, frumuseţe, suflet şi triumf; iată un cunoscător care cunoaşte, care aprofundează cu profunzime creaţia creatorului care ajunge la cititor - ceea ce a fost zămislit într-o totală suferinţă este primit în modul cel mai parţial, între un cotlet şi un telefon".

GOMBROWICZ

Telalii fără fruntarii

Mă enervează declaraţiile de intenţie

O profesoară mi-a povestit-o: cică undeva, într-o universitate din Occident, dacă îi întrebi pe studenţi de ce merg atît de mulţi la un curs opţional de "teoria publicităţii", aceştia răspund, foarte serioşi: "Studiem publicitatea, ca să ştim cum să ne ferim de ea".

Înduioşătoare ipocrizie! Cum să nu-i bănuieşti pe acei tineri studioşi cu replici prompte de unele interese... mai puţin defensive? Cursul despre reclamă i-ar putea ajuta fie să se specializeze în acest domeniu extrem de lucrativ, fie să urmeze un excelent *trivium* (ciclu şcolar medieval de gramatică, retorică şi dialectică) modern, fie să petreacă pur şi simplu două ore agreabile într-o zi cu materii grele...

Am regăsit în acest model de gîndire - suspicios, polemic şi "mîntuitorist" - pe acela al lingviştilor vest-europeni de orientare marxistă care, vigilenţi faţă de duşmanul de clasă, au dezvoltat o direcţie importantă în cercetarea, pe lîngă altele, a fenomenului publicitar. Aceşti de altfel excelenţi grămătici găseau în studiul retoricii publicitare un mod de a contracara efectele ei oculte - o armă aşadar în mîna consumatorului, împotriva negustorului comanditar de cîntece de sirenă. Amuzat, Eco surprinde paradoxul situaţiei: n-ar rezulta oare de aici manuale perfecţionate pentru uzul tocmai al autorilor de reclame? N-ar învăţa ei astfel cum să-i afle, blindajului abia inventat, glonţul în stare să-l străpungă? Iată cum, tovarăşi, îi dotaţi pe aceşti lachei (bineînţeles, imunzi) ai capitaliştilor (evident, veroşi) cu însăşi muniţia destinată să-i distrugă... O cursă a înarmărilor fără capăt se întrevedea în spatele frontului din supermagazine şi *fast-food*-uri. Între timp, vechea nălucă a încetat să bîntuie prin Europa, iar studiile au fost reluate cu un plus de seninătate şi, deci, de seriozitate.

Cînd m-am hotărît, anul trecut, să ţin în această rubrică o cronică a publicităţii, nu mi-am propus să demasc vreun inamic public, ci să comentez, lipsit de prejudecăţi, un fenomen de civilizaţie. Operele aici examinate n-au nici pe departe pretenţiile de eternitate ale celor judecate pe pagina de alături de dl Pruteanu, ci mai degrabă futilitatea sărbătorească a celor cîndva arbitrate (elegant) de dl Crisbăşan într-o cronică a modei, pe aceeaşi pagină. Aceste efemeride ale culturii merită un interes egal cu cel pentru televiziune: şi - s-o recunoaştem - nici dl Ghiu nu se ocupă, în pagina a patra, de capodopere; dar cîtă importanţă au "televedeniile" pentru vederile cetăţenilor... se vede cu ochiul liber!

E cazul aşadar s-o admitem: astăzi se consumă mai multă publicitate decît literatură; copiii o devoră deja înainte să-nceapă a buchisi abecedarul; iar noi, cu toate că ştim să nu aruncăm banii pe "toate prostiile din reclame", ne trezim că vorbim ca-n sloganuri, aşa cum pînă mai ieri vorbeam (şi gîndeam) ca-n lozinci. Nu mi-am propus să desfiinţez munca publicitarilor - deocamdată ucenici, în abia mijita noastră economie de piaţă -, ci să-i acord acestei noi (dar vechi) bresle o oarecare demnitate, nu atît pentru ceea ce este acum, cît pentru ce ar putea să devină. Un bun autor de reclame, în stare să ne păcălească reflexele de cumpărători precauţi, nu e mai pernicios decît unul prost care ne învaţă copiii să vorbească stricat.

Jur că mă enervează declaraţiile de intenţie, aşa cum mă plictisesc autorii care o ţin tot într-o artă poetică şi-şi amînă opera permanent anunţată. Dacă mi-am călcat pe inimă cu acest intermezzo cam teoretizant, e ca să mă delimitez de predicile acelor jurnalişti, în aparenţă favorabili viitorului capitalist al patriei, care însă văd în îndeletnicirea de a lăuda marfa, veche cît primele tîrguri ale omenirii, cine ştie ce nouă perversiune venită din Sodomele Vestului.

Florin DUMITRESCU

Din viaţa unui extremist de centru...

Lucruri despre care ai vrea să ştii...

...mai multe şi nu mai ştii nimic - aşa ar fi trebuit să se intituleze articolul acesta, dar nu a încăput.

- domnişoara Sei Şonagon, la anul 1000, pe vremea lui Icigio, cel de al 66-lea suveran al Japoniei, avea geniul acestor titluri de capitole la "Însemnările ei de căpătîi", montînd, cu aproape un mileniu înainte de Eisenstein, Buñuel şi Tzara, banalităţi care prin atingere deveneau diamante de haiku; ea putea înnoda în 4 rînduri, la "Lucruri care se cade a fi scurte": "Aţa, cînd vrei să coşi ceva în grabă. Pletele femeilor de rînd. Vorba unei fiice. Piciorul unui opaiţ"; sau : "Lucruri care par altfel decît de obicei": "În ziua de Anul Nou, zdrăngănitul căruţelor pe drum şi ciripitul păsărilor. O tuse în zori. Ori viersul unui fluier, dimineaţa"; am zile cînd îl caut pe Marcel P. ca să-l aduc în faţa domnişoarei şi să-l văd sărutîndu-i mîna; cine adoră fraza antiastmatică a lui Marcel, ştie că a fi proustian pînă la capăt duce, ca un "grand Meaulne" în căutarea unei Yvonne de Galais, la haikuurile domnişoarei care putea fixa la "Lucruri care te fac curios": "Ai vrea să ştii îndată cum au ieşit ţesăturile la văpsit... În dimineaţa numirii guvernatorilor, mor să aflu cine sînt, măcar că n-am nici un cunoscut printre dînşii".

Fiindcă nu sînt de la curtea împăratului Icigio

eu aş vrea să ştiu şi nu mai ştiu ce s-a întîmplat în Honduras, după ce 60 de clowni şi-au ars, în toamna trecută, costumele, în public, ca protest la răpirea a 10 copii, din braţele mamelor lor, de nişte ticăloşi îmbrăcaţi în costume de clown;

aş vrea să ştiu şi nu mai ştiu nimic ce s-a întîmplat la centrul de detenţie din Novokuznetk-ul siberian, unde vara asta fusese atît de cald încît într-o luni de dimineaţă fuseseră găsiţi morţi, într-o celulă, 12 deţinuţi, paznicii lor nefiind în stare, sîmbătă şi duminică, să se mişte decît pînă la duş şi frigider;

aş vrea să ştiu, aici lăsîndu-se o tăcere deplină, cum s-a dezvoltat, sau dacă n-a şi murit, "Centrul israeliano-palestinian al toleranţei" înfiinţat în octombrie '95 de către Yehuda Waschmann (al cărui fiu fusese răpit şi ucis de un comando Hamas) şi Bader Yassin (al cărui fiu fusese omorît în asaltul dat de un comando israelian asupra casei în care era deţinut fiul lui Waschmann);

aş vrea să ştiu ce mai face fata aceea, aleasă la Rovainen, capitala Laponiei, la solstiţiul de iarnă, conform tradiţiei, drept "Santa Lucia", (de ce "Santa Lucia"?, nu ştiu), toţi finlandezii cîntînd în noaptea polară, "Santa Luciaaa - Santa Luciaaa", ea mergînd cu coroniţă pe frunte, strălucind de bucurie, din casă în casă, din hotel în hotel, din bar în bar şi în spital de la pat la pat, să felicite oamenii, dar ce spital, ce baruri, ce feţe de mese, ce curăţenie, acolo, în fundul lumii, în Laponia, care fund!?, care noapte polară!?;

aş vrea să ştiu ce a făcut, ce a găsit, dacă a găsit, ardeleanul care a dat în "Libertatea", anul trecut, acest anunţ: "**Ardelean**, 39, intelectual, caut doamnă suplă, înaltă, bust proeminent, picioare lungi, liberă sau căsătorită, indiferent vîrsta-discreţie asigurată", pe mine cel mai mult intrigîndu-mă, în toată povestea lui, această non-cerinţă "indiferent vîrsta"..., da, "mor să aflu", cum se exprima şi domnişoara Şonagon la anul 1000, ce a găsit ardeleanul.

Nu mă feresc să recunosc că mi-ar plăcea să-mi satisfac aceste curiozităţi, bînd liniştit o bere, la Moscova, la berăria lui Gorbaciov; e, de ce? Se zice că se bea acolo o bere nemţească excelentă, la jumate preţ faţă de cel obişnuit în Rusia, patronul servindu-şi clienţii şi întinzîndu-se la vorbă cu ei, cîte trei patru ore pe zi; n-ar găsi şi pentru curiozităţile mele cîteva minute?

Radu COSAŞU

Firescul de alaltăieri

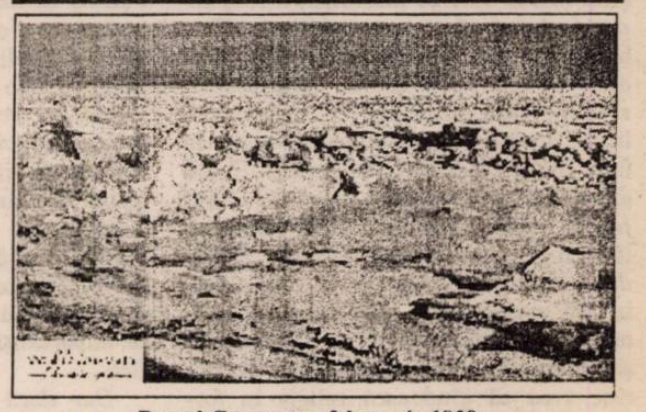

Portul Constanţa, februarie 1929

Topuri

Filmul - poate cea mai complexă operă de artă - pare şi cea mai supusă timpului.

Înţeleg ce reprezintă *Crucişătorul Potiomkin* (pe care a sosit în România bunicul meu ucrainean solicitînd azil politic) şi *Cetăţeanul Kane* pentru istoria filmului, dar eu am nevoie de filme proaspete, care să mă descopere şi în plus să mă extazieze. Filmul este arta sincretică care poate provoca cele mai complexe trăiri (imagine, muzică, sensuri explicite şi implicite).

Există filme care pot povesti frumos, dar nu ne putem trece viaţa decît acordînd-o celor care vor să ne comunice adevărurile vieţii noastre. Deci:

Cele mai bune 10 filme... ale mele:

1. *Piesă neterminată pentru pianină mecanică* - N.Mihalkov - filmul perfect (văzut de 10 ori).
2. *Andrei Rubliov* - A. Tarkovski - poate sta alături de orice pictură a vechilor maeştri.
3. *O vară de neuitat* - L.Pintilie - filmul care ne... trădează aşa cum sîntem.
4. *Amarcord* - F.Fellini - toate obsesiile ascunse ale adolescenţei.
5. Filmele noului val francez (greu de individualizat) - angoasele noastre de oameni moderni.
6. *E pericoloso sporgersi* - N.Caranfil - un viitor mare regizor care ne va sintetiza (toată) istoria filmului în "mici" perle.
7. Filmele lui J. Menzel - candoarea vieţii normale.
8. Filmele (uitatului) Jacques Tati - angoasele vieţii moderne privite cu (auto)ironie.
9. *Aventura* - M.Antonioni - angoasa plictiselii.
10. *Timpuri noi, Dictatorul* - C.Chaplin - geniul neglijat.

Mihai-Corneliu DONICI

Firescul de aiurea

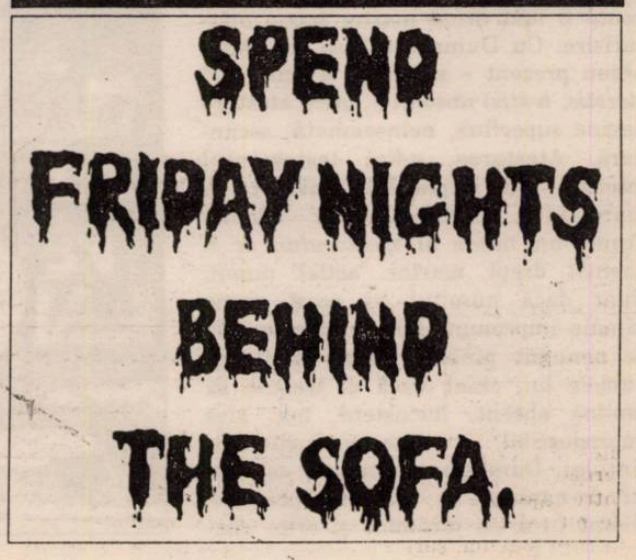

retro CINEMA scop

Suspecţii anului

..."Acest policier admirabil, care a făcut săli pline la ultimul Cannes, putea fi văzut, şi la Bucureşti, săptămîna trecută, cu sala (Sala Palatului) aproape goală", observa cu amărăciune Eugenia Vodă - recenta premiantă UCIN - în **România literară** nr.5.

Lucrurile stau chiar mult mai rău: filmul **Suspecţi de serviciu** (de Bryan Singer - regizor şi Christopher McQuarrie - scenarist) era scos după doar o săptămînă de la cinema "Scala", din lipsă de spectatori! Că "marele public" s-a dus buluc la **Desperado**, nu-i de mirare; dar că publicul "subţire" poate să treacă atît de nepăsător pe lîngă una din cele mai palpitante pelicule din ultimii ani - iată o constatare mai degrabă deprimantă...

Nu, **Suspecţi de serviciu** nu este o capodoperă - deşi numărul pe martie '96 (deja!) al revistei britanice **Empire** îl declară *"un film care se învecinează cu geniul"*... Dar este un film al dracului de bun! Regie, scenariu, interpretare, muzică, montaj (amîndouă, semnate de acelaşi extraordinar John Ottman) - filmul este un catalog de la A la Z a ce înseamnă Cinema! În plus, filmul lui Singer/McQuarrie este şi o şaradă... un test subtil şi amuzant: ia să vedem, cîte opere (literare, cinematografice etc.) reuşiţi să "bifaţi" văzînd acest film? Pe lîngă inevitabila Agatha Christie (la care oricine se pricepe, să zicem nivelul 0), există comentatori ai filmului (străini!) care au pomenit de **Citizen Kane** şi Pirandello. A fost invocat Asimov! O altă referinţă obligatorie pare a fi scenariul lui Faulkner (împreună cu Leigh Brackett şi Jules Furthman) la **The Big Sleep** al lui Howard Hawks. În ce mă priveşte, recunosc a fi "depistat" urme de Borges şi Poe (în special "Scrisoarea furată"!)*...

A nu se înţelege din toate acestea că **Suspecţi de serviciu** ar fi, Doamne fereşte, o peliculă dintr-acelea descărnate, plină de intelectualisme ieftine şi dramaturgie

„Japonezul" Pete Postlethwaite între Stephen Baldwin şi Gabriel Byrne în *Suspecţi de serviciu*

de duzină! Dimpotrivă: **Suspecţi de serviciu** "te prinde". Ai impresia că eşti într-un film, şi de fapt eşti într-o capcană a cărei momeală e Filmul. Rareori "manipularea" a fost, în cinema-ul ultimilor ani, mai impecabilă şi mai inteligentă... **Suspecţi de serviciu** este o maşinărie perfectă, cu cîte un "sertar" pentru fiecare spectator. Aceste "sertare" s-ar mai putea numi *ipoteze*: filmul este un (nu foarte) lung şir de ipoteze puse cap la cap. Una singură (aceea nedibuită de anchetator) se dovedeşte reală, pînă la urmă; iar filmul se încheie oferind "pe tavă", spectatorului, *cheia* - pe care a avut-o tot timpul în faţa ochilor ("Cînd stai în spate, lucrurile se văd mult mai bine", spune unul dintre personaje)...

...Acesta să fie, oare, filmul care în România, la Bucureşti, dispare de la "Scala" după o săptămînă!? Un cronicar de la **Positif** spunea, despre el, că este *"un mare film poliţist care... s-a impus ca una dintre puţinele superbe revelaţii ale Cannes-ului 1995 capabile să-şi facă un loc sub soarele inaccesibil al lui Angelopoulos şi Kusturica."* Nu că eu, personal, m-aş da în vînt după susnumiţii A. şi K., dar orişicît... **(a.l.ş.)**

---

* Sigur că multe dintre "iţe" sînt înnodate mai mult în joacă: un personaj de pildă - care, în film, nu e decît un *mafioso* din Los Angeles - iese din scenă susurînd, precum Ophelia: *"Good-night, ladies!"*. Tandemul regizor-scenarist atinge poate *summum*-ul deriziunii ludice atunci cînd îl imaginează pe enigmaticul *"Mr Kobayashi"* cu chipul actorului englez Pete Postlethwaite...! Un european "jucînd" un asiatic - aşa ceva nu s-a mai văzut de pe vremea lui Peter Lorre!

Trecerea prin reviste

«ROMÂNIA. Constructions d'une nation» Penultimul număr al revistei **Ethnologie française** (3/1995) este integral dedicat României. Miza acestei opţiuni pare a fi dublă. Pe de o parte, revista prezintă cititorilor din Hexagon (sau celor din aria francofoniei) «construcţiile» socio-culturale care au determinat, mai ales în secolele XIX şi XX, apariţia unui discurs identitar referitor la «naţiunea română». Pe de altă parte, ea pune la lucru frontul antropologic local, dezvăluind implicit condiţia şi stadiul disciplinei aferente în România post-comunistă. Într-adevăr, majoritatea studiilor sînt semnate de către (prea puţinii) specialişti de la noi, care profită de ocazie pentru a îmbina ancheta de teren cu analiza necomplezentă a decalajelor dintre etnologia autohtonă şi cea occidentală. Aceşti demni supravieţuitori ai marxistocraţiei - formaţi cu mijloace de bord, rupţi multă vreme de comunitatea ştiinţifică internaţională şi aflaţi pînă deunăzi sub presiunea cenzurii - reuşesc să demonstreze aici că inteligenţa pasionată poate suplini, pînă la un punct, lacunele bibliografice şi cronica absenţă a stipendiilor. Efortul lor de a spăla obrazul ştiinţelor umane de la noi, francheţea decomplexată cu care îşi descriu tribulaţiile intelectuale, voinţa (satisfăcută) de a nu rata esenţialul şi capacitatea distanţării faţă de propriul imaginar sînt numai cîteva dintre argumentele unui schimb cultural izbutit, mi se pare, cu brio.

Numărul despre care vorbim cuprinde patru secţiuni (I. *«Faire de l'anthropologie en Roumanie»*; II. *«Visages et usages du patrimoine»*; III. *«Traditions de l'ethnologie et ethnologie des traditions»* şi IV. *«Approcher des nouveaux terrains»*), care acoperă *grosso modo* harta problematică a domeniului în cauză, ierarhizînd totodată priorităţile metodice, tradiţiile academice şi experienţele muzeologice dominante. Oferind un cadru acestui bilanţ antropologic româno-român, **Ethnologie française** ne-a ajutat, cred, să depăşim atît «sindromul mediatic al mineriadelor», cît şi retorica «urgenţelor» patrimoniale. Aşa se face că a putut fi în sfîrşit evaluată (spre uzul occidentalilor) contribuţia «părinţilor fondatori» (Al. Tzigara-Samurcaş, D. Gusti etc.), dar şi dinamica ştiinţifică a unui prezent din care nu lipsesc nici proiectele, nici exigenţele deplinei sincronizări.

Iconografia adecvată, lista adreselor profesionale şi mai cu seamă *răgazul* de a aborda pe îndelete multitudinea speciilor (de la monografie pînă la mitanaliză) îmbogăţesc această *radiografie a diferenţei româneşti*, făcîndu-ne să sperăm că numărul de faţă nu va rămîne un eveniment izolat. **(Teodor Baconsky)**

●

LETTRE INTERNATIONALE nr. 16 (iarna 1995-96) se deschide cu un text absolut antologic al lui Umberto Eco (apărut anul trecut, în vară, în **New York Review of Books**); titlul articolului este "Model de diagnostic" şi el cuprinde o analiză riguros-implacabilă a fascismului -sau, cum spune Eco, a "Ur-fascismului, sau fascismul etern, primordial", a cărui primă trăsătură ar fi, apud.U.E., *"cultul tradiţiei"*... Nu este, firesc, singurul material interesant-provocator din acest număr al **L.I.**: aproape fiecare secţiune a revistei conţine astfel de texte - de la cel al controversatei Christa Wolf ("Reîntoarcerea la non-realitate?") la "Refugiaţi în nicăieri" al lui Philip Gourevitch, "Filele de jurnal" ale lui Ernst Jünger - care anul trecut şi-a sărbătorit centenarul, ceea ce nu-l face un autor mai puţin controversat (desigur, din alte motive!) decît Christa Wolf -, "Ce este literatura comparată" (textul unei conferinţe a lui George Steiner), "Cenzura" lui Robert Darnton şi ajungînd - pentru că tot sîntem în plină tematică a culturii de masă - la textul plin de vervă (şi impecabil tradus) al lui Cabrera Infante: "Introducere şi allegro". Numărul este ilustrat, printre altele, şi cu două desene de H.P. - *şi nu "H.L.", cum figurează în legendă!* - Lovecraft (o pagină de manuscris avînd, în partea de sus, desenul propriu-zis), respectiv Henry Miller (foarte à la Chagall!). Pe scurt, un nou număr al acestei excelente reviste, care confirmă, parcă, faptul că adevărata "provocare", în acest climat de o posacă uniformitate, este să scoţi asemenea exemplare de colecţie! **(a.l.ş.)**

Cronica literară de tranziţie

Steinhardt, demon jucăuş

Spiritele ţîfnos academice se uită de sus la parodie ca la o treabă frivolă. Dar orice gen poate fi frivol: romanul e doar Balzac sau Thomas Mann?, nu cunoaşte şi culmi petrebellice sau sandrabrownice de frivolitate? (Zicînd Balzac, am şi picat într-o capcană: păi n-a scris, chiar şi el, titanul sobru al realismului, niscaiva **Contes drolatiques** */Istorii nebunatece/*, picante şi cu gust de Boccaccio?)

Parodia, cînd e ceva de capul ei, e un gen exegetic, şi mai mult decît atît: e o critică **tradusă în fapte**. Parodistul extrage nucleul si habitudinile "modelului" şi le inculcă unei făpturi la scară redusă care, ca şi Pinocchio, cată să prindă viaţă, să meargă, pe picioarele ei, să se şi să ne însufleţească, altfel e doar o caricatură, un bibelou de hîrtie, o marionetă de cuvinte. Parodia e şi un gen ludic şi histrionic, ea dă seama de exagerările, cusururile, golurile celui parodiat, **jucînd**, nu explicînd. Recunoaşteţi, desigur, polarităţile lui Baudelaire în această strofă: *"Chum-Chum vient de la Chine et Sélika d'Afrique / L'une, jaune, est pareille à quelque énorme coing, / L'autre est couleur de nuit, Sapho microscopique, / Et leur disparité s'oppose et se conjoint "*, din parodia **Ut eructent quirites...**, a reputatului cuplu de artizani ai genului, Paul Reboux şi Charles Muller*. Dar acest început de roman balzacian nu vă sună bine?: *"Dans un des derniers mois de l'année 1907, à un de ses «routs» de la marquise d'Espard où se pressait alors l'élite de l'aristocratie parisienne (la plus élégante de l'Europe, au dire de M. de Talleyrand, ce Roger Bacon de la nature sociale, qui fut évêque et prince de Bénévent)..."* E dintr-un ciclu de parodii în proză (relatarea unei celebre afaceri judiciare, cazul Lemoine, în maniera lui: Saint-Simon, Balzac, Flaubert, Sainte-Beuve, H. de Régnier, fr. Goncourt, Michelet, Faguet, Renan), scris de cel mai mare romancier al acestui veac, Marcel Proust**. Parodia, gîndită subtil, ca act critic, tentează, cum se vede, spirite de elită. Să nu-l uit pe Călinescu. Într-un articol din 1946 (**Fals jurnal**)***, el pastişează ironic patru stiluri de jurnal, între care pe al lui Gide, Stendhal, Ed. de Goncourt. (Şi, de nu mă înşeală memoria, mai există un text al său, în care parodia, şarjat puternic, diverse tipuri de jurnal, spre a "dovedi" lipsa de noimă a acestui gen care pe el nu-l atrăgea - dar n-am reuşit, pe moment, să-l regăsesc).

Va să zică, N. Steinhardt nu e într-o companie chiar mărginaşă, deşi el însuşi - ne spune Dan C. Mihăilescu, *apud* Nicolae Mecu, se lepădase, la senectute, după creştinare şi călugărire, de acest volum**** de debut sub pseudonim (Antisthius), aruncat în lume în anul în care apărea şi **Nu** al lui Eugen Ionescu, 1934. Mă rog. Gusturile bătrînului Steinhardt erau destul de eclectice şi uneori chiar bizare, ceea ce nu înseamnă că nu era zbîrnîitor de inteligent şi fermecător în tot ce scria; numai că, în *criticele* sale literare, i se întîmpla să ia şi fără rost forma "vasului" în care-şi turna generos comprehensiunea.

Ceea ce surprinde, întrucîtva, în cărţulia aceasta este prefaţa autorului: **"Beţia de cuvinte 1934"** (prevestind, parcă, versatilităţile axiologice ale seniorului de după război şi puşcărie), în care junele scrutător sardonic al generaţiei sale se aşează pe o poziţie scorţos-vituperantă, aulică fără pic de surîs (parc-ar fi scrisă de altcineva) şi, cu cnutul studiului maiorescian **Beţia de cuvinte**, dă iama în *"îngrijorătoarele simptome"* de *"verbalism dezlănţuit"* şi *"prostie triumfătoare"* ce ar caracteriza, după apocaliptic îngrijorata sa opinie, producţia intelectuală a tinerilor contemporani (titlul original este **În genul...tinerilor**). O explicaţie politică a acestei asprimi (reacţia apărătorului ideologiei liberale împotriva exceselor dreptei sau ale stîngii), spune postfaţa, plasează totul într-o lumină mai gravă.

Fapt e că textele parodice propriu-zise din volumul reeditat de Humanitas strălucesc de *witz* şi umor sagace, într-o optică infinit mai destinsă decît cea a prefeţei. Buna dispoziţie iradiantă din aceste pagini ale viitorului gînditor de adîncime şi autoritate moral-intelectuală dă apă la moara crezului meu încăpăţînat că umorul e o componentă *sine qua non* a inteligenţei, că poţi fi savant păstrîndu-ţi hazul, ironia, surîsul; de aceea-mi şi plac literaţi ca Zarifopol, Paleologu, Cosaşu, Dan C. Mihăilescu, Pleşu - fiindcă ştiu să pună probleme serioase şi chiar capitale fără să devină lugubri. Rîsul cuminte poate căptuşi aproape orice.

Ce cade sub razele detectorului de comic al lui Antisthius? Frenezia gîlgîitor nihilistă a tînărului Cioran (**În abisurile haosului nesfîrşit**, piesă antologică), morga dizertaţiilor universitare plastronate de un aparat critic pompos (în care fantezia onomastică şi bibliologică a lui Steinhardt o pregăteşte pe cea a lui M.H.Simionescu din **Ingeniosul bine temperat**), avocăţeala melodramatic stîngistă, erotismul doxat al lui *"Eliade de la Mirandole"*, spilcuielile anglo-saxono-yankee ale lui Comarnescu (altă bucată antologică), "umanitarismul" orwellian al lui E.Relgis (dar rîsul îţi piere cînd recunoşti în aberaţiile parodice de acolo idei ceauşiste reale), priapismul falnic al lui Geo Bogza, dramoletele lumpen-aristocratice şi lacrimogene de tip Petre Bellu (excelente efecte hilare), zbenguiala paralogică a poeziei avangardiste (totuşi, aici N.S. nu e-n largul său), frazeologia, puţind a totalitarism, emanată de presa şi literatura comunizante (ca şi de cele de extremă dreaptă), şi trebuie să-l anunţ pe cititor că pieseta **Temniţă** (*Poem dramatic cu masse*) are un umor monstru care nouă, celor trăiţi sub steaua roşie, ne poate părea, pe alocuri, negru (*"Noi suntem comitetul / Care face caietul / Cu sarcini.../ Oamenii la fel / Toţi un fel / Către ţel / La fel"*), pompozităţile stilului doctoral-medical contaminat de freudianism purulent - şi, în genere, tot ce era remarcabil în atmosfera cultural-politică a anilor '30.

Cel pe care lectura acestui, în fond, mic manual (*Précis...*) de des-compunere (şi re-compunere în registru de şagă, cu bătaie, pe alocuri, lungă) nu-l descruntă (vorba lui D.C.M.), e victima unor triste insuficienţe.

George PRUTEANU

---

*) **A la Manière de...** (Première et deuxième série), Paris, Bernard Grasset, Ed., 1921, p.57. (În acelaşi volum: Tolstoi, Lamartine, M-me de Noailles, Jaurès, Dickens, Zola, Daudet ş.a.).

) **Pastiches, în **Pastiches et mélanges**, NRF, Gallimard, col. "Idées", 1970, p.11.

***) În **Gîlceava înţeleptului cu lumea**, vol.2 (1943-1949), Ed.Minerva, Buc., 1974, p.264.

****) N. Steinhardt (Antisthius), **În genul lui... (Cioran, Noica, Eliade etc.)**, cu o postfaţă de Dan C. Mihăilescu, Ed. Humanitas, 1996, 200 p.

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

Cultură populară şi de masă

Cultura savantă (laică sau ecleziastică - separaţia avusese loc în decursul secolelor 12/13) încerca să stăpînească credinţele populare făcîndu-le să coincidă cu propria construcţie ideatică, mai puţin contradictorie şi mai bine codificată. Din această perspectivă apare evident că aşa numita cultură populară era un sistem simbolic coerent, autonom, cu o logică specifică, diferenţiată net de cea a culturii savante. (C. Grignon, J. C. Passeron, *Le savant et le populaire*, Paris, 1989).

Vînătoarea de vrăjitoare a fost un fenomen general în Europa catolică a secolelor 17/18. Explicaţia acesteia poate fi găsită în noua concepţie despre putere afirmată de absolutismul monarhic. Vrăjitorii sau vrăjitoarele au devenit astfel o ţintă foarte uşoară atîta vreme cît legăturile lor satanice contraveneau şi cu viziunea asupra lumii a Bisericii. Prigoana lor însemna distrugerea unei culturi excentrice şi instaurarea unui conformism social general, condiţie efectivă a apariţiei culturii de masă.

În acest context, răspîndirea imageriei zisă populară şi a literaturii de colportaj au răspuns unei mentalităţi alternative, corespunzătoare culturii care cuprindea elemente ale universului ideatic savant şi care era împărtăşită de subiecţi diverşi provenind atît din mediul urban cît şi din cel rural. Avem aşadar în faţă un public nou. El a apărut ca rezultat al acţiunii statului absolutist, care ignora particularismele tradiţionale şi le înlocuia prin orice mijloace (politice sau culturale) cu un conformism generalizat. Scenariul prezentat ne face să înţelegem că fenomenul aculturaţiei conturat aici s-a manifestat ca o procedură politică.

Ca să vorbim de literatura de colportaj în societăţile de tradiţie orală trebuie să amintim în mod necesar de pătrunderea masivă a cărţii tipărite şi de gradul de alfabetizare a acestor societăţi. În preajma anului 1789 un francez din doi ştia să citească (în cazul femeilor raportul era de 1 la 4); procentul era sensibil mai ridicat în zonele nordice ale hexagonului, acolo unde se remarcase încă din secolul 17 colecţia aşa numitei "Biblioteci albastre" din Troyes. (R. Chartier, D.D.Compère, D.Julia, *L'éducation en France du 16e au 18e siècle*, Paris, 1978). Un rol important în procesul alfabetizării l-a avut dezvoltarea sistemului şcolar; de exemplu Franţa ajunsese ca în 1887 să nu aibă nici o comună fără şcoală. În plus, după "legile Jules Ferry" învăţămîntul devenea obligatoriu. Important este că şcoala produce şi reproduce stereotipuri şi mituri care se vor regăsi ulterior în cultura de masă.

Secolul 19 înregistra o nouă separaţie culturală, astfel încît fiecare grup constituit pe afinităţi de tip intelectual îşi constituia propriul spaţiu de consum. Aşadar, se poate defini cultura din punctul de vedere al valorii de consumaţie; putem distinge între o cultură industrială, dominată de regulile pieţei şi o cultură autonomă faţă de comercializarea bunurilor simbolice. (L.W.Levine, *Highbrow/Lowbrow. The Emergence of Cultural Hierarchy in America*, Cambridge-Massachusetts, 1988). Distincţia pe care cercetătorii americani au făcut-o împlineşte o posibilă definiţie a culturii de masă.

Pornind de la aceste date generale să ne închipuim care ar fi reacţiile intelectuale ale unui individ ataşat culturii de masă? Răspunsul pare că ni-l dă Daniel Henry Pageaux într-un studiu intitulat *De l'imagerie culturelle au mythe politique. Astérix le Gaulois* (extras din *Nos Ancêtres les Gaulois*): "Francezului tip îi corespunde o anumită cultură generală, aceea care a fost deprinsă la şcoală, în recreaţie, la cazarmă, în bistrouri, în faţa televizorului, aceea a jocurilor radiofonice... Iată care este fundalul istoriei pe care publicul trebuie să-l citească, să-l recunoască, să-l decodeze."

În concluzie, cultura de masă este un limbaj de mediere modelat după cel al elitei şi accesibil celor mulţi. Limbajul acesta construit din iniţiativă politică devine din ce în ce mai sofisticat în secolul 20 prin intervenţia audio-vizualului care nu numai că sistematizează avalanşa de informaţii, dar şi ordonează, politizează şi pune în scenă nişte note de recunoscut, care reproduc de fapt cunoştinţele minimale, clişeele achiziţionate în şcoli sau pe alte canale de transmisie (cinematograful, literatura de consum). Clişeul care face istorie, care produce text în jurul lui devine mit. Aşadar, cultura de masă vehiculează mituri care la rîndu-le îi construiesc orizontul.

Ne punem întrebarea care a fost destinul culturii populare? După apariţia germenilor culturii de masă, cultura populară cădea în desuetudine. De aceea, ea a fost adeseori definită ca un stadiu cultural inferior. A supravieţuit totuşi într-o variantă de laborator, iniţial savantă, care încerca să o recupereze la sfîrşitul secolului 18 şi începutul secolului 19. Recuperarea ei a fost asociată în Occident cu sondarea societăţilor primitive. Aşadar, barbarii puteau fi găsiţi nu neapărat peste mări şi oceane, ci chiar printre europeni. Să ne amintim în acest context numai programul Academiei celtice din vremea Revoluţiei franceze, care era punctul culminant al unui întreg traseu intelectual.

Această căutare a originilor primitive a făcut vogă în vremea Romantismului. De fapt, se prefigura discursul naţional al secolului 19, care "inventa tradiţia folclorică". (Al. Duţu, *Inventarea tradiţiei folclorice*, în "Viaţa Românească", no.1, 1994). Inventarea tradiţiei folclorice era un fenomen general european, însă punctele de pornire şi evoluţiile ulterioare ţineau de anumite caracteristici regionale. Dacă pînă acum am dat cîteva date despre spaţiul occidental sau american (acesta din urmă predispus dintru început spre consumaţie), să vedem ce se întîmplă în estul continentului, spre exemplu în Principatele Române. Aici nu se poate vorbi de o separaţie culturală netă între elite şi plebe, datorită inexistenţei unei culturi urbane diferenţiate şi mai ales datorită faptului că societatea românească s-a păstrat în esenţă o societate de tradiţie orală pînă tîrziu în secolul 19, de aceea istoricii acceptă mai degrabă ideea unei "culturi comune", care deja media dialogul între cele două grupuri. O separaţie culturală a intervenit în momentul în care s-a format o elită veritabilă (generaţia paşoptistă) care şi-a propus luminarea maselor. În aceste condiţii, în "cultura comună" au pătruns treptat temele specifice culturii de masă din perioadele mai apropiate de noi, inclusiv tradiţia folclorică "inventată", care va fi ocupat un loc confortabil în sistemul educaţional ca şi în publicistica patriotardă. Tradiţia folclorică de care vorbeam este ultimul reziduu al aşa-numitei culturi populare, care mai trăieşte cu adevărat doar în discursul savant al etnologilor.

Laurenţiu VLAD

Impactul postmodernismului

"Arta afacerilor este pasul care urmează după Artă. Am început ca un artist comercial şi vreau să termin ca un artist al afacerilor" - confesiunea lui Andy Warhol din anii '60 este expresia unei mutaţii de fond în mentalitatea artistică a celei de-a doua jumătăţi a secolului XX, în care decanonizarea şi democratizarea progresivă a Artei anulează tensiunea dintre cultura de masă şi cultura elitei, fără să şteargă însă diferenţele. Progresul tehnologic provoacă în mod constant inerţiile tradiţionaliste şi impune cu necesitate reconsiderarea raporturilor între cele două culturi, cu atît mai mult cu cît insuficientele conotaţii (adesea peiorative) pe care conceptul de "cultură de masă" le antrenează sînt emblematice pentru incapacitatea teoriei de a depăşi criza terminologică. Şi cum dimensiunea comercială este o componentă esenţială a artei lui Warhol, fascinat de lumea spectacolului la fel de mult ca Toulouse-Lautrec la sfîrşitul secolului trecut, nu mi se pare lipsit de tîlc - postmodernist, desigur - modul în care celebrul pop star al artei americane a devenit faimos, colaborînd cu desene publicitare la reviste ca *Glamour, Vogue* şi *Harper's Bazaar*, ceea ce confirma, în ultimă instanţă, înrudirea dintre postmodernism şi show-biz. "Ingineria socială" prestată de imaginaţie - definită ca atare de Richard Kearney în *The Wake of Imagination* (1988) - este strîns legată de apariţia unei "culturi publicitare de masă", iar efectul cel mai şocant al impactului mass-media asupra realităţii empirice este fără îndoială ficţionalizarea sa progresivă. Întreţinută în mod deliberat, confuzia între imagine şi obiectul real se regăseşte deopotrivă în tablourile în care Andy Warhol utilizează fotografii ale unor personalităţi sau dezastre autentice (ca în *129 DIE*) - sugerînd astfel dependenţa oricărui eveniment de modul în care este reflectat în mass-media -, dar şi în naraţiunile postmoderniste în care ambiguitatea şi indeterminarea eului narant pun sub semnul întrebării natura ficţională a faptelor relatate, iar inserţia biografemelor în text suspendă diferenţele tradiţionale între autor, narator şi personaje (ca în romanul *Femeia în roşu*, scris de Adriana Babeţi, Mircea Nedelciu şi Mircea Mihăieş).

Pornind de la termenul de *hibridizare*, propus de Ihab Hassan ca o componentă definitorie a postmodernismului, poate fi înţeleasă nostalgia integralistă a literaturii postmoderne. Reprezentanţii acestui curent nu disprețuiesc, ci, dimpotrivă, asimilează cu entuziasm procedeele mass-media, ceea ce duce, inevitabil, la instituirea unei noi paradigme culturale. De fapt, "noua estetică a sublimului" despre care vorbea Lyotard este o explorare necontenită a "sublimului tehnologic" pe care mass-media îl experimentează în mod curent. Înlocuirea "misterului insondabil al Naturii şi al lui Dumnezeu" cu "misterele tehnologiei şi ale comunicării în masă", pe larg comentate de Richard Kearney în cartea citată, este unul dintre factorii determinanţi în configurarea unei poetici postmoderniste în care sincretismul artistic are ca model integralismul perceptiv al transmisiunilor TV.

Deşi caracterul tolerant al postmodernismului faţă de formele prozastice ale literaturii de consum evidenţiază predilecţia sa pentru democratizarea canonică, afirmînd totodată necesitatea revigorării literaturii prin actualizarea principiului derridean al contaminării şi impurităţii genurilor, pasul hotărîtor spre suspendarea graniţelor între cultura de masă şi cultura elitei încă nu este făcut. De altfel, această uniformizare, anunţată zgomotos de unii dintre susţinătorii prestigioşi ai curentului, îmi pare a fi mai curînd semnul unui teribilism menit să submineze o serie de prejudecăţi estetice. Dacă este adevărat că mass-media cultivă pasivitatea receptorului mediu, contribuind din plin la "kitsch-izarea" artei (opinie împărtăşită printre alţii şi de Matei Călinescu), nimic nu pare mai străin de idealul postmodernist decît un consumator cvasi-inert, predispus să "înghită" necondiţionat orice i se oferă. Dimpotrivă, multiplicarea programatică a ofertelor de participare în cazul literaturii, picturii sau muzicii, specifică operelor postmoderne, pune în evidenţă imposibilitatea omogenizării culturii. Chiar dacă receptorul obişnuit cu rafinamentele armoniei polifonice, cu subtilităţile Noului Roman Francez sau cu fanteziile coloristice ale picturii abstracte poate descoperi nebănuite delicii în videoclipurile muzicale transmise non-stop pe MTV sau într-o serie de alte forme ale culturii propagate de mass media, mă îndoiesc că un împătimit al serialelor nesfîrşite difuzate de canalele de televiziune va gusta cu aceeaşi "plăcere vinovată" *Călăuza* lui Tarkovski sau romanul lui Mario Vargas Llosa, **Mătuşa Julia şi condeierul**. Asimilarea unora dintre formele specifice culturii de masă, în literatura şi arta postmodernistă - care recurg nu de puţine ori la ironie, parodie, citat imprecis şi pastişă -, nu înseamnă anularea criteriilor axiologice şi nici suspendarea diferenţelor între diversele categorii de receptori. Pluralismul postmodernist nu este o generalizare a anti-culturii, de vreme ce dimensiunea estetică nu e niciodată eludată; redescoperirea distanţei formale şi a diferenţelor prin intermediul ironiei este cea mai bună dovadă a utopiei pe care o presupune formula "ştergerii graniţelor". Produsă în primul rînd pentru amuzament (entertainment), ca răspuns la cererea formulată de societatea de consum, cultura de masă beneficiază din plin de tehnologia avansată pentru a satisface îndeosebi nevoile psihologice ale publicului şi, în foarte mică măsură, se arată interesată de cerinţele intelectuale ale acestuia. Sesizînd dorinţa irepresibilă a oamenilor de a se distra, T.W. Adorno, preocupat de mecanismele prin care această dorinţă instituie o veritabilă "industrie a culturii", considera că "o experienţă artistică foarte intensă şi conştientă este accesibilă numai celor pe care viaţa nu îi apasă în aşa fel încît să-şi dorească, în timpul liber, o eliberare simultană de efort şi de plictiseală". Un astfel de consumator nu va recurge niciodată, cred, pentru a-şi satisface această dublă dorinţă, la proza lui John Barth sau Gheorghe Crăciun, cînd îi sînt mult mai la îndemînă romanele lui Danielle Steel sau Sandra Brown. Distanţa între *Reader's Digest* şi literatura postmodernistă este totuşi foarte mare şi din punctul de vedere al finalităţii celor două tipuri de abordare a culturii. Să nu uităm că postmodernismul se defineşte prin permanenta provocare a inerţiilor şi prejudecăţilor receptorilor, în vreme ce cultura de masă exploatează pasivitatea acestora.

Carmen MATEI MUŞAT

Cultura de masă şi integrarea europeană

Ca în fiecare an, în decembrie 1995 Charles M. Vest, preşedintele unuia dintre cele mai importante centre de cercetare din lume (e vorba de Massachusetts Institute of Technology) a prezentat un raport despre starea ştiinţei şi a cercetării. Dar spre deosebire de anii trecuţi, de această dată a vorbit despre ce nu ştiu oamenii de ştiinţă, despre problemele încă nerezolvate şi ale căror soluţii nici măcar nu se întrevăd într-un viitor apropiat. Printre acestea, consecinţele pe care le va avea asupra civilizaţiei umane dezvoltarea rapidă a noilor mijloace de comunicare: tot ce se poate şti este că informatizarea societăţii, accesul tot mai mare la *Internet* şi la alte reţele şi bănci de date, instalaţiile multimediale capabile să înmagazineze şi să transmită o mare cantitate de informaţie vor duce la o revoluţie în comunicarea umană, care va putea antrena o modificare de substanţă a modelelor sociale. În ce sens va merge această revoluţie, cu ce consecinţe asupra indivizilor, asupra tradiţiei culturale şi a modului de viaţă, cu ce efecte pe termen lung şi cu ce reacţii imediate - acestea sînt lucruri asupra cărora, în opinia lui Charles M. Vest, ştiinţa nu se poate pronunţa deocamdată.

Apărută o dată cu dezvoltarea ziarului burghez şi caracterizînd *societatea de masă*, cultura de masă (observa, în 1972, sociologul american Z. Bauman) este "produsul inevitabil al cîtorva procese aproape universale ale societăţii moderne: creşterea pieţei, supremaţia organizării pe scară largă, disponibilitatea noilor tehnologii pentru producţia culturală". Legată, aşadar, indisolubil de evoluţia *mijloacelor de comunicare*, cultura de masă a cunoscut, o dată cu acestea, un proces de universalizare mult mai rapid şi mai amplu decît "cultura elitelor". Pînă la un punct, tocmai datorită aparentei sale democraţii, ea nesocoteşte identităţile etnice, de grup ori "de clasă", nu se revendică de la anumite tradiţii naţionale şi nu mizează pe caracteristicile individuale, ci se adresează tocmai colectivităţii amorfe, instaurînd un egalitarism de suprafaţă care îi asigură o piaţă de desfacere cît mai mare. Noile tehnologii multimediale, prin uriaşul lor potenţial de difuzare a textelor, imaginilor şi sunetelor, îi vor asigura culturii de masă o "piaţă globală" fără precedent. Dar această evoluţie poate acutiza conflictul cu tradiţiile culturale locale şi naţionale, exprimate mai ales în "cultura înaltă", va obliga sistemele educative la modificări şi adaptări rapide şi, nu în ultimul rînd, va avea consecinţe fundamentale asupra individului, transformat în bună parte în simplu consumator de produse culturale, cu un gust uniformizat, din ce în ce mai depărtat de propriile-i tradiţii şi tot mai puţin capabil de a asimila, în profunzime, diversitatea culturală. Iar dacă lucrurile se vor întîmpla aşa, ce efecte vor apărea tocmai în *masa* de consumatori (care nu înseamnă, după cum se ştie, o simplă sumă a indivizilor ce o compun şi poate avea reacţii imprevizibile)? Integrarea europeană, tocmai pentru a fi cu adevărat o integrare, nu poate fi străină de toate aceste procese.

"Povara" tradiţiei şi invazia consumului

La începuturile sale, în secolul al XVIII-lea, "însuşi conceptul de cultură populară (în sensul de «cultură de masă», nu de folclor, n.M.V.), îndreptat spre emanciparea de tradiţia absolutistă şi semifeudală, avea un sens de progres, accentuînd autonomia individului ca fiinţă capabilă să ia propriile decizii", scria, în anii '50, Theodor Adorno. În zilele noastre, adăuga filosoful german, "consumatorul nu e suveran, aşa cum industria culturală ar vrea să facă să se creadă, nu e subiectul, ci obiectul ei". Trecînd în revistă conţinuturile culturii de masă de astăzi şi modalităţile lor de propagare, cuvintele lui Adorno se confirmă: filmele "de serie", în special americane, muzica "uşoară", literatura de consum, dar şi publicitatea, talk-show-urile ori spectacolele TV de varietăţi par tot atîtea agresiuni la adresa individului şi a posibilităţilor sale de (reală) opţiune culturală. Indiferent de gen, cultura de masă se bazează pe structuri repetitive, uşor de înţeles, care îi dau consumatorului o anume senzaţie de confort intelectual, nesolicitîndu-i prea mult fantezia, şi care îl fac să trăiască senzaţii intense, dar superficiale. Ca şi basmele (ori alte specii ale culturilor tradiţionale), romanele şi filmele poliţiste, serialele tip "telenovelas" (ori, în terminologia anglo-saxonă, "soap operas") "seamănă" între ele la nivel structural (prin intrigă, eroi, tipul de relaţii sociale etc.), inovînd foarte puţin, numai la suprafaţă. Satisfacţia publicului vine tocmai din *consum*, din cantitate, şi nu - ca în cultura înaltă - din căutarea unicităţii, a "originalităţii". Cele mai multe dintre produsele şi procesele culturii de masă (ca şi cele mai substanţiale analize ale ei) îşi au originea în Statele Unite. Dar în bătrîna Europă, cu o cultură multimilenară, cu o anume percepţie a tradiţiei, cu o complicată ţesătură de state/culturi naţionale interferente, dar distincte, lucrurile se văd altfel decît în conglomeratul etnic american, care are, în esenţă, aceeaşi Constituţie de mai bine de două secole şi a cărui istorie se confundă, mai mult sau mai puţin, cu ceea ce în manualele noastre se numeşte "epoca modernă şi contemporană". Această distincţie fundamentală nu înseamnă că publicul european (sau mai bine zis *publicurile* din diverse ţări europene) se pretează mai puţin la rolul de consumator al produselor culturale, ci doar că reacţiile şi efectele secundare sînt diferite.

În primul rînd, există o rezistenţă a tradiţiilor culturale care face ca de multe ori, în conştiinţa publică ori în mediile intelectuale, "invazia" culturii de masă să fie resimţită ca un proces de "americanizare". Conflictul între cultura de masă şi cultura înaltă e transpus, în planul efectelor, în termenii "uniformizare" - "identitate". Aşa cum restaurantele McDonald's sînt ironizate de apărătorii tradiţiilor culinare europene (franceză, italiană etc.), serialele americane ori muzica pop de peste ocean, altminteri foarte populare în mase, generează proteste şi contrareacţii. Pentru a ne opri doar la cîteva exemple, să amintim că recent a fost adoptată în Franţa o lege care îi obligă pe prezentatorii programelor muzicale de la radio să introducă în emisiunile lor cel puţin 40% muzică franceză (sancţiunile putînd merge pînă la anularea licenţei de emisie). O prevedere asemănătoare era cerută cu cîtva timp în urmă în Italia de către regizorii şi producătorii de film, nemulţumiţi că "nu mai au loc" în reţelele de distribuţie, ocupate de filmele americane comerciale. (Şi, într-adevăr, în fiecare an se produc în Italia cîteva filme care nu ajung pe piaţă, întrucît proprietarii de săli le consideră "nerentabile", aşa s-a întîmplat, de pildă, cu *Nuovo Cinema Paradiso* al lui Giuseppe Tornatore, care a stat cîtăva vreme nedifuzat, pentru ca apoi, culmea ironiei - să ajungă nu numai în America, dar şi în competiţia pentru Oscar). În materie de cinema, se ştie că unul dintre obstacolele majore care au stat în calea semnării acordului GATT pentru liberalizarea comerţului mondial a fost reprezentat de refuzul SUA de a accepta subvenţionarea producţiei cinematografice în ţările europene. Or, a lăsa filmul la dispoziţia exclusivă a pieţei, a-l se aşeza numai pe baze de rentabilitate comercială însemna, în viziunea producătorilor şi cineaştilor europeni, o pierdere a identităţii, o moarte rapidă a filmului "de artă", în faţa invaziei filmelor

americane de consum, deci "de masă". Cu alte cuvinte, o "americanizare" a sălilor de cinema, o abandonare a tradiţiei europene, care înseamnă, înainte de toate, un cinematograf de mare valoare estetică, nu întotdeauna aducător de venituri. Faptul că, pînă la urmă, negociatorii americani au cedat - şi deci Europa poate produce în continuare filme subvenţionate, "nerentabile", nesupuse cererii "de masă" - nu înseamnă o încheiere a conflictului, ci doar o amînare a lui: filmele americane au, în continuare, şi încă în mod detaşat, supremaţia în materie de încasări în mai toate ţările europene. Ca să nu mai vorbim de serialele TV.

Uniformizare şi diversitate

A vedea însă în expansiunea culturii de masă (care, cum am văzut, ascultă de legile pieţei) doar un proces de "americanizare" a bătrînului continent este însă prea puţin (şi de multe ori neadevărat). Lucrurile sînt mai complicate. Americanii au de multe ori dificultăţi în a înţelege că, chiar şi în eventualitatea că va deveni cîndva un stat federal, Europa Unită va fi altceva decît "meltingpot"-ul din Lumea Nouă. Spaniolul, românul, scandinavul şi britanicul care se uită, concomitent, la Euronews continuă să simtă că au identităţi culturale diferite şi chiar dacă, peste un timp, vor face parte din aceeaşi structură suprastatală (fie că se vor numi Uniunea Europeană ori Statele Unite ale Europei), ei vor continua să se raporteze în mod diferit la diversitatea etnică şi culturală căreia îi vor aparţine - o vor percepe, în orice caz, altfel decît o fac "conaţionalii" lor care au emigrat, de mai mult sau mai puţin timp, peste ocean, iar acum privesc toţi NBC-ul.

În orice caz, cultura de masă poate fi, pînă la un punct, un avantaj pentru integrarea europeană. Faptul că se adresează unei colectivităţi de *consumatori*, consideraţi în primul rînd tocmai datorită acestei calităţi (şi nu prin prisma apartenenţei etnico-naţionale), *unifică*, face loc comparaţiilor credibile, conştientizează asemănările, elimină asperităţile. Cetăţeanul mediu al Uniunii Europene va avea, în linii mari, cam acelaşi *standing* din punct de vedere social economic. (Evident, deocamdată există încă diferenţe notabile între cele 15 state membre, dar sistemul de distribuire a veniturilor comunitare e conceput tocmai pentru a elimina, în timp, disparităţile, ajutînd ţările ori regiunile mai sărace să recupereze rămînerile în urmă). Va exista însă şi o "nivelare" culturală, un fel de *middle class* măsurabilă prin consumul de bunuri culturale? Fără îndoială; procesul a şi început şi e vizibil cel puţin în cîteva fenomene. Pe de o parte, genurile specifice culturii de masă sînt receptate "în mod asemănător" în diferite ţări, cu diferite tradiţii culturale. Nu e vorba numai de filme şi seriale TV, dar şi de show-uri, jocuri, concursuri care circulă de la o televiziune la alta. Pe de altă parte, multe mesaje sînt de la început "omnidirecţionale": campaniile publicitare ale marilor companii multinaţionale sînt concepute şi realizate pentru o difuzare mondială; în toate ţările este prezentat acelaşi clip ori afiş, fiind traduse numai cele cîteva cuvinte ale sloganului (iar uneori nici acestea, dacă sînt într-o engleză minimală, presupusă a fi cunoscută mai peste tot). Pentru a-l convinge pe cetăţean să consume un anumit produs, reclama mizează, deci, pe o anume simbolistică audio-vizuală care poate avea efect pe orice meridian (în orice caz, oriunde în Europa). Chiar şi în domeniul cărţii (mijlocul cel mai "conservator" de difuzare a culturii) se observă aceeaşi tendinţă: sînt tot mai multe best seller-uri mondiale, traduse rapid în toată lumea (ori lansate concomitent în două trei limbi de circulaţie).

Există însă şi un alt fenomen, care s-ar putea numi *masificarea* culturii înalte. Termeni precum *diferenţă, Celălalt, Alteritate*, de exemplu, apăreau în anii '60, '70 în eseurile unor autori evident de elită (Foucault, printre alţii), în anumite contexte şi cu anumite semnificaţii. Astăzi, după două decenii de mediatizare, asemenea noţiuni au intrat, în Europa Occidentală, în limbajul cetăţeanului mediu: cînd e vorba de atitudinea faţă de Celălalt, omul de pe stradă ştie că trebuie "conştientizată diferenţa", eventual că e nevoie de "aculturaţie". Evident, n-a preluat acest limbaj din lectura directă a unor aride cărţi de filosofie ori de sociologie, ci din săptămînalele de tip "newsmagazine" care au difuzat în milioane de exemplare, explicîndu-le pe înţelesul maselor, idei şi concepte altminteri greu accesibile. Astfel, elemente ale culturii înalte trec în sfera culturii de masă şi, intrînd în "structurile cotidianului", se pretează la un uz de tip consumistic.

E greu de spus însă pînă la ce punct această "uniformizare" funcţionează fără să genereze complicaţii şi chiar potenţiale conflicte. Eliminarea asperităţilor incomode şi unificarea sub zodia consumului şi a legilor pieţei (procese inevitabile în domeniul culturii de masă, ca şi în celelalte aspecte ale producţiei şi consumului) înseamnă, în primul rînd, extinderea schimburilor, mai multă mobilitate şi o percepere mai clară (pentru cetăţeanul de rînd) a "fondului comun", a normei care face posibilă coexistenţa. Dar linia dincolo de care "universalizarea" de tip consumist poate declanşa o resurecţie a diferenţelor şi reacţia de apărare prin noi căutări identitare naţionale e labilă şi în permanentă mişcare. De aceea, Europa are nevoie nu doar de piaţă şi monedă unice, de o politică externă şi de apărare comune, dar şi (poate înainte de orice) de un proiect cultural clar, capabil să pună de acord toate aceste contradicţii: între cultura înaltă şi cultura de masă, între tradiţie locală/naţională şi integrare europeană, între consumul produselor culturale şi circulaţia ideilor, între rapiditatea cu care evoluează mijloacele de comunicare şi inerţia sistemelor de învăţămînt, între pluralism cultural şi specificitate lingvistică. Fără un astfel de proiect, asimilarea diversităţii culturale va fi imposibilă, iar expansiunea culturii de masă va putea crea, în indivizi şi în comunităţi, reacţii de apărare, de izolare şi de non-comunicare: adică tocmai ceea ce spiritul european (în tradiţia sa umanistă înaltă) exclude.

Mircea VASILESCU

Roma, 5 februarie 1996

SENSIBILITATEA DE BLOC

– preferinţe, opinii, obiecte –

De ce oare cînd totul devenise *popular(ă)* - democraţia, republica, sfatul, stilul mai cordial al vreunui ştab, biblioteca, şcoala de artă, un anumit tip de Universitate ş.a. - culturii nu i s-a aplicat acelaşi adjectiv ci a fost numită *de masă*? Evitarea monotoniei de limbaj n-ar fi o explicaţie. Alta ni se pare mai aproape de adevăr: *cultura populară,* termen constituit, presupunea tradiţie, legi şi reguli specifice unei lumi stabile, noţiuni nefolositoare noului timp şi obiectivelor sale de omogenizare a societăţii într-un ritm rapid. Unei lumi în formare i se potrivea *cultura de masă*, criterii de apreciere nu depindeau atît de adeziunea publică sau de răspîndirea pe o arie foarte largă, ci de scopul propagandistic servit. Ea a asigurat o formă de adaptare şi a modelat un tip de reacţie cu care ne confruntăm în variate împrejurări. Unul dintre efectele sale s-ar putea chema *sensibilitatea de bloc.* Raportul dintre nivelul culturii politice şi cel al culturii de masă, una a migraţiei repezi prin medii cu valori diferite, nu pare să ispitească, deocamdată, pe analişti.

Circuit şi oferte

- de vorbă cu dna Cristina ANDREESCU, de la anticariatul Biserica Enei -

Stimată dnă Cristina Andreescu, credeţi că am putea vorbi de cultura de masă ca despre una de consum?

Cristina Andreescu - Dacă rămînem la sensul vechi, moştenit, al noţiunii, aşa cum se înţelegea la noi - nu, nu putem. Să nu uităm, cultura de consum avea o conotaţie peiorativă. Acum lucrurile s-au inversat: blamul a trecut asupra culturii de masă. Dar, de fapt, cred că ele nu se exclud; cultura de masă înseamnă şi largă difuzare şi accesibilitate, în ultimă instanţă un produs de consum. Altfel cum? Anticariatul este un loc care repune cartea în circuit, triază ofertele, asigură un fond mereu împrospătat de marfă vandabilă. Pînă la urmă cartea este şi un obiect de consum, noi facem şi cultură, dar şi comerţ. Bineînţeles că operăm şi o triere, nu achiziţionăm chiar orice. Cărţile mai slabe din punct de vedere cultural nu le primim în cantităţi mari. Cînd clientul vine să ofere o carte mai de valoare, de care vedem că se desparte cu greu, i-am putea spune "mai gîndeşte-te", dar dacă el ajunge la noi nu vine să facă filozofie la ghişeu, vine presat, vrea banii cît mai repede. Să ştiţi că acum lumea renunţă mai uşor la cărţi decît înainte de '90. E un rulaj mai rapid azi, deşi sînt unele cărţi pe care tot nu le avem în cantitatea cerută - operele clasicilor, în special, de care multă lume ne întreabă, fiindcă la noi le găseşte la preţuri accesibile. În luni mai bune (vara, toamna), facem vînzări de peste 21000000 lei.

S-a modificat în ultimii ani cererea/oferta de carte de consum?

N-aş spune că semnificativ, deşi se conturează unele tendinţe. Înainte cartea de consum era cea poliţistă, apoi veneau volumele S.F., romanele de dragoste, asta se căuta. Acum cererea mare e la dicţionare - lumea călătoreşte, face afaceri, învaţă mai mult limbi străine - la cărţi de marketing, la volume de filozofie, istorie, memorialistică. Mai recent foarte recircuitat a ajuns S.F.-ul, lumea s-a mai plictisit, probabil, ori e şi concurenţa filmelor, a canalelor TV... Ritm rapid de ofertă cunoaşte literatura asupra căreia lumea s-a aruncat fascinată, imediat după '90: Sandra Brown, Barbara Cartland, Danielle Steel. Unii s-au săturat, poate, de acest tip de romane, alţii s-au păcălit şi vor să-şi mai scoată din bani, alţii... de nevoie. Oricum, foarte puţini cred că păstrează aşa ceva în bibliotecă. Sau n-au bibliotecă? Nu ştiu. De cînd au apărut pe tarabe pînă au ajuns la noi a trecut timp puţin. La ofertă a intrat şi Pavel Coruţ, destul de scurt timp după ieşirea pe piaţă. În cotă constantă de cerere - paranormalul.

Temă de sondaj

- dialog cu dl. Mihai GHEORGHE, directorul magazinului Muzica -

Stimate dle Mihai Gheorghe, puteţi numi un cîntăreţ ce se bucură de popularitate şi face parte, am putea spune, din cultura de masă (fără ghilimele!), la cariera căruia magazinul Muzica a contribuit prin sprijin, distribuţie şi susţinere financiară cu ajutorul mediatizării?

Mihai Gheorghe: L-aş alege pe Ştefan Hruşcă drept exemplu, deşi, de 17 ani de cînd sînt aici, vă daţi seama că am organizat destule lansări cu public, cu presă, cu televiziunea, numeroşi interpeţi s-au bucurat de sprijinul nostru. Fără noi nu s-ar fi vîndut, ar fi rămas într-o singură vitrină ca un trofeu, ca o medalie. În ultima vreme spaţiul s-a redus, cum vedeţi, dar cred că funcţional e mai bine aşa, cum ne-am aranjat acum; la început, în 1963, magazinul fusese conceput festivist, cu o risipă de spaţiu aproape violentă. Bugetul nu ne dă un leu, *Muzica* ţine de Uniunea Compozitorilor care-i o breaslă săracă, aşa că trebuie să ducem o politică suplă, înţeleaptă, ca să sprijinim muzicienii şi interpreţii şi prin activitatea magazinului lor. Ni s-a propus să-l închiriem ba pentru o pizzerie, ba pentru un restaurant, dar... nu face: sîntem singurul magazin din ţară de asemenea proporţii şi de o reputaţie bine stabilită... nu, nu făcea să cedăm chiar la orice ispită... Oricum, noi căutăm încă asociaţi, fiindcă din cei 2000 m² disponibili, cu tot ce vedeţi aici n-avem acoperiţi decît 900 m².

Ce procent din vînzările de discuri, casete, CD-uri reprezintă ceea ce am putea numi muzica de masă, dar nu în accepţia de «cîntece mobilizatoare», cum era înţeleasă în anii nu prea îndepărtaţi?

Dacă nu vorbim de cifra de afaceri, care-i secretă, pot spune că noi constituim un bun eşantion de sondaj, fără eroare, fiindcă putem documenta absolut tot după fişele de raft, pe facturi, pe monetare, la leu. Pînă în 1990 muzica populară, lăutărească, de petrecere, cîntecul de pahar reprezintă 85-90% din vînzări. Erau 5 procente de simfonică şi 5, hai, ceva peste, muzică uşoară. Ce aduceam noi din import, pe filieră indiană, era foarte puţin faţă de cerere, se bătea lumea pe cîte-un disc. Acum procentul cel mare a scăzut la numai vreo 60%, dar tot este de luat în seamă. Maria Tănase domină detaşat, pe urmă vine Ioana Radu, Maria Lătăreţu, Ileana Sărăroiu. Indiferent - pe discuri, pe casete, pe CD-uri, muzica lor se va vinde întotdeauna fără plafon.

Muzica ţigănească are cotă în magazinul dvs.?

Cu "monştri" ca Dona Siminică, Fărămiţă Lambru, Ion Albeşteanu, lăutari autentici, se poate propaga şi această muzică la valoarea ei adevărată. Piaţa însă este invadată acum de subproduse, dar... n-avem ce face, Bucureştiul e populat şi de admiratorii acestor melodii, mai consumabile. O familie simplă de muncitori sau de rromi îşi poate face o petrecere simplă cu o canistră de vin de la ţară şi cu o tigaie de mici. E o petrecere şi aia. Dar există şi reversul celălalt, că de sărbători românul, cît ar fi el de elitist, de cult, de intelectual, dacă va consuma mîncăruri tradiţionale, sarmale, caltaboşi, nu va asculta Michael Jackson, tot muzică de petrecere caută, tot la colinde dă drumul. Poate cîntă şi "Noi sîntem români" - deşi aici aş face o observaţie. Este acum o resurecţie spre un segment de muzică populară - "Doamne ocroteşte-i pe români", "C-aşa-i românul" ş.a., care a existat, există, are interpreţi îndrăgiţi (Nicolae Furdui Iancu, unul dintre ei) - dar parcă prea e băgată cu ostentaţie în faţă, încurajată de anumite partide, anumite curente, anumite interese. Nu numai aceste cîntece ne reprezintă. După 1989, Ministerul de Externe a comandat Electrecordului un disc cu noul Imn, **Deşteaptă-te române**, cu **Balada**, **Hora Stacatto**, una din **Rapsodiile** lui Enescu ş.a. şi l-a trimis la toate ambasadele noastre. De altfel, trebuie să ştiţi că una din casele producătoare de muzică, apărute după '90, **Roton** - Societate româno-poloneză - are pînă acum peste 50 de titluri de muzică populară românească. Nemaifiind doar o singură casă-editoare - Electrecordul - ci 6-8, s-a născut emulaţia, se încurajează şi muzica românească şi cea uşoară şi cea populară, cu bune rezultate.

Care sînt cele mai căutate instrumente la *Muzica*?

Chitara şi vioara, mai ales prima. Anul ăsta chiar organizăm primul festival de chitară cu participare internaţională. Din păcate, producţia de chitare a **Reghinului** merge aproape toată la export, este hotărîre guvernamentală să se livreze şi la intern, dar vin foarte puţine, tinerii caută şi nu prea găsesc. Păcat. Era bucuria lor, să se adune pe scara blocului, la intrare, să stea de vorbă, să-ncerce cîteva melodii. Segovia zicea că şi dacă ştii doar nişte simple acorduri şi iei chitara cînd eşti trist sau supărat sau bolnav şi stai cu ea pe nişte trepte, singur, şi-atingi corzile şi le asculţi sunetul, chitara te linişteşte ca un medicament.

Rădăcini şi flori

- dialog cu d-na Maria GIUNGU, de la Sectorul de vînzare artizanat, magazinul Muzica-

Stimată doamnă Maria Ciungu, dvs. v-aţi cumpăra această lingură de lemn pe coada căreia este montat un termometru? Admiţînd că aţi avea miile de lei necesare...

Maria Ciungu: Da' de ce întrebaţi aşa? Unii cumpără, mai ales străinii. Este un obiect decorativ. Dar ştiţi cum e cu ei: se interesează şi la ce foloseşte. Şi probabil de-aia producătorul a pus şi un termometru. Eu mă străduiesc să le explic, să le spun din ce regiune vine produsul - că sînt ouă cu mărgele, sau pictate, sau sculptate, ploscă de lemn ori vas mic, lăcuit, îi lămuresc. Chiar şi aceste farfurii sau icoane pe sticlă cu Dracula - România, cînd sînt dornici să le ia, eu le spun că se confundă lucrurile, ei se orientează după filme, dar nu e cazul, Vlad Ţepeş a fost un domnitor brav şi patriot, nu un vampir. Sînt atraşi în special de obiectele foarte migălite, consideră frumos ceea ce încorporează mult lucru manual.

Românii pe ce criterii aleg produsele expuse aici?

Pentru ei mai puţin, le iau mai mult pentru cadouri în străinătate. Naiuri, de pildă, avem şi ca instrumente acordate şi ca suport de creioane. Se cumpără şi cadouri de protocol - de cca 50.000 lei un pachet -, ba o donicioară pirogravată, ba un şervеţel, o ocarină, un fluier, mă rog, atenţii specifice.

Buzdugane de lemn cine preferă?

A fost acum cîţiva ani un concert de rock şi-au venit mulţi străini, băieţi tineri, s-au distrat grozav, cîte unul a luat şi vreo 3 bucăţi, aşa, de amintire, un obiect cu specific naţional. Să vă spun ce mai cumpără românii de la noi. Chiar zilele trecute a venit o pereche care-şi făcuse casă la ţară: au tîrguit o mulţime de lucruri, voiau să-şi amenajeze un "colţ românesc". Au luat ouă cu mărgele din toate regiunile, farfurii de lemn pictat cu ţărăncuţa lui Grigorescu - le pun pe balcoane unii, chiar şi aici în Bucureşti - , o casetă sculptată pentru bijuterii... mă rog, se vedea că sînt cunoscători şi de artă populară şi de istorie. Iubeau folclorul. Poate că erau chiar plecaţi de la ţară.

Şi de ce credeţi că nu căutau acolo un obiect autentic, cu valoare afectivă pentru ei?

Poate nu mai găseau... Sau poate acuma, fiindcă apreciau la alt nivel, căutau să aibă ceva mai reprezentativ. Nu i-am întrebat.

* * *

În aşteptarea autobuzului 300, în staţie la Piaţa Romană, privim pe geamul florăriei de la Coloane. Garoafe cărnoase şi frunze ruginii de iederă, ferigi arborescente, gerbere, orhidee şi trandafiri cu tijă înaltă. Ne intrigă preţurile: 119.000 lei o plantă agăţătoare, 76.000 - o tufă de ferigă, 24.000 - iedera palidă, gata parcă să se risipească la cea mai mică adiere! Intrînd în magazin aflăm că sînt produse de manufactură chinezească, pe care le cumpără proprietarii de restaurante, de baruri, patronii unor prăvălii cu vitrine sofisticat aranjate. Dar şi persoane care au drag de frumos: de curînd s-a vîndut unei doamne o ferigă bogată, ce poate fi ştearsă zilnic de praf şi spălată din cînd în cînd şi arată ca nouă. Seamănă grozav, leit, cu una adevărată, dar îţi poate supravieţui. Una naturală cere atenţie tot timpul şi n-are viaţă eternă. Ne amintim cu duioşie de o etichetă văzută pe Bd. 1 Mai, într-un elegant magazin de mezeluri, unde erau răspîndite sumedenie de plante cu frunziş lucitor. Deasupra unui ghiveci fusese pus afişul: "Nu atingeţi! Floare naturală".

Pagină realizată de
Tita CHIPER

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - 212.23.78 ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Iaromira POPOVICI
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tiparul executat la A.P.P. Bucureşti

● Anul IV ● Nr. 163 ● 23-29 februarie 1996 ●

Anul IV
nr. 164
1-7 martie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

OPOZIȚIE ȘI DEMOCRAȚIE

În acest număr, o analiză a stării preelectorale a opoziției.
În paginile 8-9, răspunsuri și previziuni ale unor lideri:
Emil CONSTANTINESCU, Sergiu CUNESCU, FRUNDA Gyorgy,
Mircea IONESCU QUINTUS, Nicolae MANOLESCU, Petre ROMAN,
Mircea Horia RUSU, Radu VASILE, Varujan VOSGANIAN

EDITOR: FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

polemici, răspunsuri, replici

Mult stimate Domnule Pleşu,

Un prieten din Israel mi-a trimis numărul din decembrie 1995 al revistei lunare **Minimum**, director Al. Mirodan. În acest număr este reprodus articolul "Tanţi şi cu Lica Dej s-au iubit cu doi burgheji" apărut în **Dilema** sub semnătura Dlui Marius Oprea. În acet reportaj de alcov este pomenit şi numele meu (pseudonimul meu artistic în România a fost Willy Donea), agent al nu ştiu cărei divizii a securităţii române, care m-ar fi însărcinat să-i aduc lui Cezar Grigoriu (unul din cel trei fraţi Grigoriu) o femeie în pat pentru ca agenţi ai securităţii (deci "colegi" de-ai mei) să fotografieze şi să o facă pe Tanţi Gheorghiu să renunţe la iubitul şi ulterior soţul ei Cezar Grigoriu. Este cel de-al doilea articol pe care Marius Oprea îl publică în presa românească pe această temă şi cu acelaşi conţinut. Pentru edificare vă trimit prima versiune. A doua o aveţi în colecţia Dvs. şi v-a fost vîndută, probabil, ca inedită. Cînd a apărut prima versiune l-am sunat la telefon pe Angel Grigoriu care trăieşte la Bucureşti. Citise şi mi-a spus doar: "O porcărie ca multe altele care se publică astăzi în presa din România." Am vrut să reacţionez, dar Angel m-a deconsiliat.

De data aceasta, odată cu apariţia într-o publicaţie atît de serioasă cum este **Dilema**, cred că am dreptul să-i cer autorului articolului, lui Marius Oprea, unele explicaţii. În primul rînd, să-mi dea sursa din care şi-a supt datele şi informaţiile. Am fost timp de 30 de ani una dintre vedetele tearului de revistă din România, am avut, deci, un nume, pe care nu-l vreau terfelit acum, cînd am ajuns la vîrsta senectuţii. M.O. trebuie să publice în **Dilema** o explicaţie din care să reiasă clar cine i-a furnizat informaţia potrivit căreia eu aş fi fost agent al securităţii române. Cum de colaboratorul Dvs. are acces la dosarele dezinformării? Probabil că Oprea a crezut că acest Willy Donea (sau Vili Donea, cum îl caligrafiază în articolul cu pricina) este mort de mult şi că i se poate pune în cîrcă orice. Nu, nu se poate.

Eu vă rog să publicaţi aceste rînduri în **Dilema**, însoţite de explicaţia lui Marius Oprea. Înţelegeţi, stimate domnule Pleşu, că nu mă pot lăsa terfelit aducîndu-mi-se asemenea acuzaţii nefondate şi nejustificate. Mă cunosc prea mulţi oameni din domeniul artistic din România, ca să nu-mi apăr identitatea. Şi, apropos: cine este Marius Oprea?

Cu deosebită stimă şi consideraţie,

Wilhelm CUCU

München, 6 februarie, 1996

Stimate Domnule Wilhelm Cucu,

Scrisoarea Dvs. adresată Dlui Pleşu nu m-a speriat deloc, deşi, bănuiesc, urmăreaţi (şi) un asemenea efect. Sînt doar un pic dezamăgit. O să vă explic mai spre sfîrşit de ce. Mai întîi, însă, vă furnizez "explicaţiile" solicitate.

Dumneavoastră cereţi "sursa" din care mi-am "supt" (urît cuvînt, Dle Cucu) datele şi informaţiile şi mă somaţi chiar să o declar public, prin intermediul **Dilemei**. Imediat apoi, întrebîndu-vă retoric cum de am acces la "arhivele dezinformării", vă răspundeţi singur. Dacă, bineînţeles, v-aţi referit la arhivele fostei Securităţi. Pentru că informaţiile provin de acolo: mai exact, din acea parte a arhivei care, conform legilor, nu prejudiciază prezenta siguranţă naţională a României. Ceea ce în 1957 era o blasfemie astăzi este chiar necesar. Iar cercetătorii au posibilitatea (deşi parţial încă) să scrie istoria comunismului. Şi a "alcovurilor" lui. Mai departe, consider că este îndeajuns să vă spun doar că sînt şi eu un astfel de cercetător, preocupat în special de istoria Securităţii şi că pregătesc un doctorat pe această temă la Universitatea din Bucureşti. V-am arătat deci care este sursa informaţiilor mele şi calitatea în care am acces la ele. Dacă simţiţi nevoia unei mai mari preciziuni în privinţa sursei, iată: documentele pe care s-au bazat articolele la care vă referiţi sînt declaraţii ale colonelului de securitate Isidor Hollinger din mai 1968 şi un memoriu depus la Comitetul Central al PCR de Cezar Grigoriu. Ambele se află în arhiva comisiei de partid care a funcţionat în 1967-1968 pentru a "demasca abuzurile" din vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (în fapt, o abilă tentativă a lui Ceauşescu de a demola "mitul Dej"). Dar nu mai intru în amănunte. Pe Dvs. nu vă interesează istoria, ci propria persoană care, fiind "30 de ani una dintre vedetele teatrului de revistă din România" doreşte acum reparaţii morale.

Spuneam la început că scrisoarea Dvs. m-a dezamăgit: deşi sînteţi un om în vîrstă, ofensaţi cu prea mare uşurinţă. Mă acuzaţi că am vîndut acelaşi articol publicat prin 1992 în **Cuvîntul** şi la **Dilema**. De fapt, în **Cuvîntul** am avut un întreg serial, din conţinutul căruia nici o propoziţie scrisă de mine nu se regăseşte în **Dilema**. Bineînţeles, în afara citatului din depoziţia colonelului Hollinger, singurul care se regăseşte în ambele reviste şi care vă incriminează ca informator al Securităţii. Un alt lucru comun între cele două articole este titlul; cele două articole, în fapt, au acelaşi subiect. Şi, de altfel, această reluare a titlului am convenit-o la vremea respectivă cu redactorii **Dilemei**. Aşa că trec peste grija Dvs. de a amenda rătăcirile deontologice ale ziaristului român, nu fără a remarca modul în care ea se manifestă ("turnîndu-l" la "şef").

Cît despre incriminarea lui Donea (adică a Dvs.) ca informator al Securităţii, repet, nu am făcut-o eu, ci ofiţerul de Securitate Isidor Hollinger. Iar afirmaţiile lui ar trebui infirmate cu argumente şi nu cu jigniri adresate celui care le-a citat. Reiau deci spusele colonelului Hollinger: "...am luat pe informatorul Vili Donea (sic!) de la Direcţia a II-a. Pleca şi el la Arad şi deci l-am pus în legătură cu o agentă de-a noastră, care a fost deplasată acolo cu scopul de a-i fi prezentată lui Grigoriu şi a avea relaţii cu el. La spectacol, Donea a prezentat-o pe agentă lui Grigoriu..." Îmi pare rău, dar nu vă înţeleg: oricum, în mica scenă petrecută acum 30 de ani (dacă ea e reală) aţi fost un simplu figurant în regia lui Hollinger. Ar trebui să fiţi, eventual, supărat pe colonel. Înainte de final, o nelămurire. Isidor Hollinger era în 1957 şeful contraspionajului, deci al Direcţiei a II-a. Trimis în misiune specială, cu scopul de a-l compromite pe prietenul Tanţei Gheorghiu, declară cu precizie că "am luat pe informatorul Vili Donea de la Direcţia a II-a". Să se fi înşelat totuşi? Stimate Domn, singurul mod de a vă apăra onoarea în acest context este de a demola versiunea Securităţii, prezentîndu-vă propriile argumente, dacă acestea există. Pînă atunci, vine şi rîndul meu să mă întreb: cine este, de fapt, Wilhelm Cucu?

Al Dumneavoastră,

Marius OPREA

În chestia unei aberaţii

În urmă cu vreo de ani mă ocupam în *Luceafărul* de afirmaţiile lui Virgil Nemoianu, cum că momentul 1918, cel care a dus la crearea statelor naţionale în centrul şi estul Europei, a fost unul funest. Bine ar fi fost dacă vedetele marilor decizii ar fi realizat, în locul statelor naţionale, o federaţie, scria Virgil Nemoianu.

Arătam în articolele cu pricina din *Luceafărul* că presupunerile lui Virgil Nemoianu sînt lipsite de o logică elementară: în 1918 nu se putea federaliza nimeni cu Ungaria lui Bela Kun sau cu Austria, aflată în plină explozie roşie. Mai marii deciziilor nu puteau opta pentru realizarea unei Uniuni Sovietice, a doua, în centrul Europei.

Ideea cu pacostea statului naţional nu era fără consecinţe în articolul lui Virgil Nemoianu: dacă pentru noi o nenorocire a fost întemeierea României Mari, atunci toţi cei care au contribuit la definirea identităţii naţionale au fost nişte zevzeci. Arătam că tonul de condamnare globală, practicat de Nemoianu ţine mai degrabă de epoca Gogoneaţă a gîndirii decît de cea de azi. Îi mai explicam că A.C.Popovici, autor invocat de Nemoianu cu imensă iubire, îşi publicase *Statele Unite ale Austriei Mari* în 1905. Puteam să-i mai explic multe despre A.C.Popovici, jeffersonianul lui preferat, dar am lăsat-o baltă. Dar dacă e nevoie, o voi face.

De la apariţia acelor articole l-am întîlnit de două ori pe Virgil Nemoianu. Am avut discuţii - cum să spun - aproape amicale. Îmi citise articolele, dar nu era supărat. Mi s-a confesat că nu citise cărţile lui Dinu Nicodin, pe care le recomandase cititorilor ca mari performanţe ale culturii româneşti. Am vrut să-i fac cadou şi operele lui Dinu Nicodin şi ale lui A.C.Popovici. M-a opit Mircea Pora, rubedenia sa. Virgil călătorea cu avionul şi numărul bagajelor era limitat.

În fine, domnul Nemoianu mi-a reproşat că nu i-am citit cărţile care i-au apărut după plecarea în America. Din State, mi-a trimis o scrisoare grijulie, însoţită de lista (lungă...) a studiilor şi a cărţilor, publicate într-o viaţă de om. Cum pe cele fundamentale le citisem, cum studiul în litigiu (despre jeffersonianul nostru bănăţean) îmi era cunoscut, nu l-am mai deranjat. Totul rămînea în termeni amicali (nu-i aşa?), civilizaţi cît se poate.

Nu mă aşteptam la rîndurile enervate ale lui Virgil Nemoianu. Sursa lor nu e legată de vreun naţionalism (al meu!), ci pur şi simplu de cîteva rînduri ale dlui. Ciocârlie, din cartea sa, recent apărută, *Viaţa în paranteză*:

"Citesc Arhipelagul lui Nemoianu, despre care editorii îmi vorbiseră entuziaşti, ca despre o revelaţie literară. Nu-i aşa. Talent, Nemoianu nu are. Spre norocul cărţii, nici n-a încercat să fie scriitor. În termeni pedanţi, ei confundaseră semnificatul cu referentul. (...). Altceva mă mai interesează. Reprezintă, încă, generaţia mea de bănăţeni, unii mai talentaţi, alţii mai puţin, la care, poate cu excepţia lui Cornel Ungureanu, fuziunea dintre cultură şi spirit nu s-a produs." (Livius Ciocârlie, *Viaţa în paranteză*. Amarcord, p.167).

Necazul nu începe, deci, de la naţionalismul meu, şi nici de la aberaţiile lui Virgil Nemoianu. Începe de la nişte ofuri de prozator, pe care vreau încă o dată să le liniştesc: am scris şi cred că Virgil Nemoianu e un mare prozator. E cel mai mare latifundiar al prozei noastre de la Matei Caragiale, chiar dacă-l numărăm (fie voia ta, Virgil) între latifundiarii artişti şi pe Dinu Nicodin.

Cornel UNGUREANU

Cît despre jeffersonianul federalist, e parohia dlui. I.C.Drăgan. Dar pot dezvolta ideea. Iar în chestia naţionalistă, Virgil Nemoianu poate să privească... în familia sa. Nimic nu-i de lepădat într-o viaţă (scurtă) de om.

În acest număr, ilustraţia este realizată de N. TRICULESCU, cu fotografii din fondul B.A.R.. Pe pagina întîi, imagine de la deschiderea Parlamentului (iunie 1934).

Aduse cu poşta

Reflecţii pre-electorale

Democraţia, cu toate neajunsurile sale, este o ordine socială care îngăduie, teoretic, egalitatea de şanse. O arenă în spaţiul căreia politicienii cripto-comunişti şi demagogii nostalgici ar avea, iniţial, şanse egale şi potenţial comun cu ţărăniştii şi liberalii şi unde singurul lucru semnificativ ar fi valorificarea strategică a bagajului de oportunităţi: dobîndirea unei identităţi partinice şi devansarea electorală a concurenţilor politici.

Desigur însă că electoratul românesc majoritar, sensibil la gazete ca "România Mare" şi la discursurile senatorului A. Păunescu, nu va vibra la programul principal şi moderat al partidelor tradiţionale. Românul e mai familiarizat cu lideri care-i trezesc emoţia, îi exaltă euforia şi-i vorbesc de calităţile sale legendare. Discursul molcom, pedant, chiar dacă mai bine argumentat, e abstract şi neatrăgător. Pe de altă parte, ar fi greu să ni-l imaginăm, de pildă, pe domnul Diaconescu, rostind promisiuni electorale inflamante şi electrizînd populaţia cu efluvii oratorice care slăvesc eternele calităţi ale poporului român.

Situaţia pare de nerezolvat: pe de-o parte, sufragiul universal instituit în virtutea democraţiei şi, pe de alta, consecinţele alarmante ale preferinţelor majoritare, ce legitimează puterea în virtutea aceleiaşi democraţii. O ecuaţie neliniştitoare din care nu se poate elimina nimic fără a pune în pericol chiar conceptul democraţiei. Pentru că, în mentalitatea românească actuală, nimic nu oferă un garant mai solid democraţiei mai mult decît votul universal. Există, aş spune, o savoare "cetăţenească" a participării nemijlocite la viaţa politică, dată de ostensiunea entuziastă a lui: "Eu l-am ales!". Iar investitura liderului pe care "l-ai ales" se propagă, în acelaşi timp, misterios, asupra unei pseudo-investituri proprii: devii important, animat de "păreri" legitimate circular de acelaşi mecanism electiv. Paralel cu asta, există şi acela pe care "nu l-ai ales", de care nu te simţi cîtuşi de puţin răspunzător, pentru că pe acela "l-au ales alţii".

Conştiinţa de elector particular pare deci greu, dacă nu imposibil, de dizlocat. Ideea de vot prin reprezentare, după sistemul american, ar perturba tocmai acest lanţ de responsabilităţi prin care mulţimile sînt chemate să ia parte la "hotărîrile cetăţii". Fără impactul fizic cu hîrtia de vot, cetăţeanul se simte nedreptăţit sau tratat cu indiferenţă, fără a mai spune că o Constituţie care nu prevede acest drept elementar ar fi automat amendată ca ne-democratică.

Concluzia mi se pare destul de limpede: cu electoratul şi cu preferinţele sale nu se poate face aproape nimic. Rămîne de văzut în ce măsură cealaltă entitate politică-cheie, opoziţia, poate înainta către electorat, în ciuda acestui disconfort.

Situaţia conceptuală a unei opoziţii este întotdeauna privilegiată: ea deţine, în raport cu puterea, un rol de comentator, pe care, dacă aplică o bună strategie, îl poate specula pentru a-şi atrage electoratul de partea sa. Situaţia politică a unei ţări cu două partide politice robuste şi echilibrate ar fi, aşadar (ca în România anilor interbelici), o succesiune alternativă putere-opoziţie. Cînd opoziţia, în ciuda situării sale avantajoase, nu reuşeşte să-şi atragă electoratul, sedus de nişte partide ambigue, care par afiliate conjunctural puterii, vom spune că opoziţia este ori imatură politic ori pur şi simplu ineficientă.

Desigur că, dacă lucrurile stau astfel, problema iniţială rămîne la fel de insolubilă. Sfîrşim aşadar într-o "aporie", ca într-un dialog platonician din care lipseşte interlocutorul înţelept.

Brînduşa PALADE

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Cazul Antonescu**
- **Posturile private de televiziune**
- **Duşmani, adversari, concurenţi**

Întrebări şi răspunsuri

Provocat de o serie de întrebări ale domnului Romulus Diaconescu, de la ***Ramuri****, am scris cîteva pagini din care îmi iau îngăduinţa să propun doua pasaje şi cititorilor* ***Dilemei****:*

Una din întrebări îmi cerea să definesc programul publicaţiei noastre, suspectă, uneori, de un "spirit defensiv" faţă de putere.

Răspuns: Lumea românească s-a blocat prematur într-o schemă manicheistă, moştenită din perioada totalitarismului comunist. De o parte puterea, de cealaltă opoziţia. Noutatea post-totalitară constă doar în trecerea de la o opoziţie mai mult sau mai puţin tacită, la una explicită şi activă. Dacă însă dorim să vedem apărînd, cît mai grabnic, semnele unei însănătoşiri sociale reale, atunci trebuie să ne preocupe coagularea rapidă a spiritului civic. Or, spiritul civic - sau ceea ce se cheamă îndeobşte "societatea civilă" - e tocmai intervalul, spaţiul de joc, dintre putere şi opoziţie. El e mecanismul de reglaj al vieţii publice, capacitatea de reacţie a spiritului comunitar la tot ceea ce îi periclitează echilibrul. Societatea civilă amendează prompt toate derapajele, toate încălcările principiilor ei, indiferent dacă vin dinspre putere sau dinspre opoziţie. În acest sens, ea este "imparţială", ceea ce nu e totuna cu "indiferentă". Ea nu stă, impasibilă, la mijloc, între cei doi poli ai societăţii, ci pendulează între ei, urmărind mişcarea nuanţată a adevărului. Societatea civilă e, prin definiţie, împotriva spiritului de partizanat, a spiritului gregar, a înregimentării iraţionale. Acesta este şi "programul" **Dilemei**. Vrem să contribuim, după puterile noastre, la constituirea spiritului civic autohton. Era de aşteptat, în condiţiile provizorii ale tranziţiei, ca o asemenea atitudine să pară suspectă. Puterea nu ţine minte decît admonestările care o vizează pe ea, opoziţia - aşijderea. Fiecare ne crede angajaţi de partea cealaltă. Ne asumăm cu oarecare seninătate acest statut, pentru că, fără a ne socoti infailibili, suntem siguri de buna noastră credinţă şi de legitimitatea proiectului nostru.

O altă întrebare viza "problema fundamentală" a relaţiei noastre cu trecutul.

Răspuns: În toate fostele ţări comuniste memoria trece printr-o fază patologică: ţinem minte ce nu trebuie, uităm ce ar trebui să ţinem minte, ne manipulăm propriile amintiri în sensul intereselor şi convingerilor noastre actuale. Pentru a reevalua trecutul se impune, cred, mai întîi, separarea problemei morale de cea juridică. În plan moral, iertarea e posibilă şi recomandabilă. În plan juridic, ea are însă un aspect "tehnic", de care trebuie ţinut cont. Numele juridic al iertării e "achitare" sau "amnistiere", iar acestea nu pot surveni decît la capătul unei proceduri, care stabileşte exact faptele, circumstanţele şi vinovăţia. La noi, cîntărirea juridică a trecutului s-a oprit la procesul CPEx. Ca şi cum toată mizeria comunismului s-ar fi concentrat în ultima lui generaţie. Această "simplificare" procedurală a adus-o în puşcărie pe Suzana Gîdea şi l-a lăsat liber pe Nicolski. Cîtă vreme vom opri lucrurile aici, vom întreţine o atmosferă de confuzie şi inechitate care, mai devreme sau mai tîrziu, va produce explozie. Nu sînt pentru "procesul comunismului", dar cîteva procese punctuale, care să amendeze exemplar vinovăţii palpabile şi vinovaţi care se bucură de o nedreaptă impunitate mi s-ar părea un act de minimă igienă socială. Cineva spunea că, după război, Germania a putut deveni o mare putere democratică, tocmai pentru că a ţinut un doliu lung după dezastrul nazist. Noi nu părem dispuşi să ţinem un doliu cuviincios după teribilul dezastru comunist. Aşa stînd lucrurile, democratizarea noastră va dura mai mult şi ne va costa mai mult.

Andrei PLEŞU

NICOLAE CARANDINO

A dispărut, în 16 februarie 1996, după o lungă şi chinuitoare suferinţă, la venerabila vîrstă de 91 de ani, Nicolae Carandino. Dispare, cu el, ultima coloană din strălucita pleiadă de mari gazetari interbelici. A făcut, cu mare demnitate, gazetărie politică şi a susţinut, cu har, cronica dramatică. Epoca lui de glorie, în anii treizeci, a fost legată de **Facla**. Oficial, gazeta era condusă de Ion Vinea. Dar poetul era un boem şi, prin temperament, un risipitor care refuza munca sistematică. Încît, factotum aici era N.Carandino, care închipuia ziarul şi, în bună măsură, îl şi scria. Atunci cînd directorul îşi făcea apariţia meteorică pe la ziar, N.Carandino îl sechestra efectiv într-o cameră, silindu-l să scrie editorialul politic sau un alt articol. Iar **Facla**, gazetă democratică, deşi nu era unul din cotidienele de mare tiraj, era citită şi, mai ales, ascultată. Apoi, imediat după război, Iuliu Maniu l-a rugat să pornească gazeta P.N.Ţ. **Dreptatea**. N. Carandino a intrat în clădirea **Curentului** (Pamfil Şeicaru plecase la începutul lui august 1944 în străinătate) şi, în tipografia acestuia, cu hîrtia aflată în depozit, a scos **Dreptatea**. Şi-a adunat, repede, o echipă de redactori, conferind ziarului naţional-ţărănesc autoritate, spirit ofensiv, militînd pentru valorile democraţiei. Articolul său, zilnic, în chenar pe pagina întîia, impecabil scris, lovea unde se cuvenea, fiind temut, stîrnind aprinse polemici. Era atacat nu numai din partea cercurilor comunizante ci şi, din păcate, de unii fruntaşi politici ai P.N.Ţ., care-l tot reclamau lui Maniu.

Apoi, în vara lui 1947, în urma înscenării de la Tămădău, a fost arestat, judecat şi încarcerat timp de 16 ani. L-a vegheat pe Iuliu Maniu, în celula închisorii din Sighet, în ultimele luni de viaţă, uşurîndu-i sfîrşitul. Eliberat, a reînceput, o vreme, (cu ajutorul lui Zaharia Stancu) să comenteze fenomenul teatral dintr-o perspectivă socotită, atunci, conservatoare. Trăia decent dintr-o pensie acordată de Uniunea Scriitorilor, nelipsit, în unele seri, la restaurantul scriitorilor, vacanţele petrecîndu-le la Bran. Îşi păstrase, întregi, umorul şi causticitatea. Odată, pe la începutul anilor optzeci, m-am nimerit, cu el, într-un juriu pentru premiere a Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti. A exclamat, la începutul deliberărilor, că, de vreme ce a fost ales el în juriu, e probabil că se urmăreşte premierea lui N. Ceauşescu. Şi a spus-o repede, aparent serios şi cu mult calm. Şi-a scris, prin anii şaptezeci, memoriile. Le-a intitulăt **Zile albe, Zile negre**. Primul volum, descriind copilăria, anii formaţiei intelectuale, gazetăria democrată interbelică, (deci "Zilele albe"), a apărut pe atunci. Al doilea circula, printre scriitori, în manuscris, reconstituind atmosfera postbelică şi lunga sa încarcerare. Destinul a fost bun cu el, apucînd, după răsturnarea din decembrie 1989, să vadă publicat şi cel de al doilea volum.

Ultimii ani abandonat - de ce? - de conducerea P.N.Ţ.C.D., care ar fi trebuit să-l aibă în grijă şi preţuire -, a dus-o, bolnav şi neputincios de bătrîneţe, greu şi aproape uitat. I-a fost dat să cunoască, o vreme, şi "surghiunul" într-un azil de bătrîni, după care a revenit în locuinţa lui din str. Apolodor. Moartea a fost, pentru persoana sa fizică, o izbăvire. Rămîne, după el, cartea de memorii - extraordinară - şi amintirea unui gazetar de mare forţă şi talent. În orice viitoare istorie a presei româneşti, numele lui N. Carandino va străluci ca o pildă luminiscentă.

Z.ORNEA

Ce (ne) spune stenograma

3. Tehnica "grupului restrîns"

Rău întocmită, incompletă, după toate indiciile şi prelucrată în obscure "laboratoare ale adevărului", stenograma şedinţei CFSN din 27 decembrie 1989 rămîne totuşi unul dintre cele mai importante documente ale genezei puterii post-comuniste din România. Dacă raţiunile dezvăluirii stenogramei sînt confuze, lipsa de rigoare şi sfidarea parcă premeditată a celor mai elementare norme de punere în circulaţie publică a unui document istoric esenţial trădează fie o incompetenţă dusă pînă la iresponsabilitate, fie o gigantică aroganţă.

Aşadar, miercuri, 27 decembrie 1989, la cinci zile după răsturnarea vechiului regim şi la două zile după executarea în regim de urgenţă a foştilor stăpîni absoluţi ai României, Consiliul Frontului Salvării Naţionale se întruneşte pentru prima dată. Se întruneşte pentru prima dată, cu toate că fusese constituit încă din seara zilei de 22.

Fusese constituit "în pripă", spune, la şedinţa din 27, preşedintele acestui organism, Ion Iliescu. Deşi constituit "în pripă", doar, "din cei ceau fost prezenţi în ziua respectivă în Piaţa Palatului şi în alte puncte fierbinţi", cum spune echivoc tot Ion Iliescu (dacă aşa s-ar fi format, într-adevăr Consiliul, atunci ar fi trebuit să fie compus din mii de oameni!), noul organism lucrase, totuşi, funcţionase, şi încă foarte eficient. Din seara zilei de 22 şi pînă la şedinţa din 27, prima sa şedinţă, CFSN luase o serie de măsuri pe cît de radicale, pe atît de decisive pentru conturul noii puteri.

Examinarea actelor şi decretelor emise de CFSN între 22 şi 27 decembrie, data cînd se reuneşte pentru prima dată în plen, arată în modul cel mai clar că noul organism se substituise integral tuturor instituţiilor de putere ale vechiului regim. Concentrarea puterii în mîinile cîtorva persoane, foarte puţine, se menţinuse. Doar deţinătorii fuseseră schimbaţi, "modelul" era acelaşi. Desigur, atmosfera revoluţionară, starea de mini-război civil, excitarea ajunsă la paroxism a unei populaţii ce avea, după zeci de ani de amorţeală, sentimentul covîrşitor al participării directe şi depline la un eveniment istoric modificator de destin colectiv nu aveau cum să nu camufleze această continuitate de fond. Circumstanţele au favorizat - nu se ştie dacă nu cumva au şi impus - preluarea puterii de către un grup ce a acţionat, spontan ori premeditat, iarăşi nu se ştie, după regulile "clasice" ale unei lovituri de stat. Grupul care a preluat puterea - şi, iarăşi, nu se ştie dacă a existat ori nu vreo competiţie, vreo confruntare cu alte grupuri - nu s-a bizuit pe masele revoltate, pe mulţimea insurecţională, ci pe o instituţie de forţă. Pe armată. De la constituirea "în pripă" şi pînă la constituirea "oficială", timp de cinci zile, CFSN a funcţionat nu numai într-o formulă de "cerc restrîns" (I.Iliescu), a funcţionat şi în simbioză cu armata. O spune chiar Ion Iliescu: "Armata a fost marele nostru sprijin şi în probleme organizatorice". Şi?! La ministerul apărării naţionale, CFSN - în alcătuirea "restrînsă" - şi-a formulat "obiectivele programatice", a elaborat "unele lucrări" (nu se precizează ce anume), s-a impus ca autoritatea supremă a ţării. Ar fi oare greşit să se vadă în perioada 22 - 27 decembrie un moment de semidictatură militară?! În stenogramă şi apare o intervenţie foarte bizară, a lui Ascanio Damian, care spune - cam hodoronc-tronc în logica discuţiilor înregistrate - că nu ar fi "de acord ca guvernul Allende să fie înlocuit cu un guvern Pinochet". Generalul Stănculescu îi răspunde prompt: "Militarii ne opunem categoric". Dar la cine şi la ce se va fi gîndit Ascanio Damian cînd a vorbit de "guvernul Allende"?! Mister.

În orice caz, reuniunea CFSN din 27 decembrie a fost şi cea dintîi civilă, chiar dacă generalul Stănculescu, prezent în stenogramă, apare ca unul dintre cei mai importanţi şi mai avizaţi responsabili din acest organism. Făcuse şi el parte din "cercul mai restrîns" (sibilinica formulare aparţine lui Ion Iliescu), din grupul care - la ministerul apărării naţionale - hotărîse, de fapt, totul?

Fiindcă la 27 decembrie are loc oficializarea CFSN, legalizarea lui, dar mai degrabă ca instituţie menita să joace un rol secundar, de protocol şi reprezentare. Deciziile luate înainte nu sînt nici măcar prezentate membrilor CFSN prezenţi, aceştia sînt puşi in faţa faptelor împlinite şi rolul ce li se rezervă este acela de a accepta ce li se propune de către liderul "cercului restrîns". Acesta vorbeşte de pluralism, dar de "pluralism programat" (?!), de separarea puterilor, dar CFSN-ul este văzut deopotrivă ca o formă de parlament şi ca "structură executivă" (?!). Modelul real rămîne însă cel al unui Comitet Central, cu secţii ("comisii pe domenii") şi un fel de CPEx, numit... Comitet executiv. Şeful Frontului este, evident, şi şeful statului, aşa cum secretarul general al partidului era şi preşedintele ţarii. Lucrul cel mai curios este că, dintre cei ce nu făceau parte din "cercul restrîns", doar Mircea Dinescu protestează împotriva acestui mod de exercitare a puterii. El spune că numirea prim-ministrului nu trebuia făcută de "cercul restrîns", el cere ca miniştrii să fie numiţi şi aprobaţi în plenul CFSN. Dar, ce ciudat!, el fiind singurul cu intuiţii, măcar, dacă nu chiar cu idei precise despre funcţionarea unui organism într-adevăr democratic (avea "şcoala" de la Uniunea Scriitorilor), nimeni nu l-a susţinut. Cutare voia să rămînă simbol, altcineva se temea că dacă numele oficial al ţării va fi "România" regele va avea motiv să revină, un alt participant cerea - cînd se hotăra cine conduce ţara! - să fie reduse tarifele la telefoane ş.a.m.d. Între profesionişti (captivi ai modelului politic comunist) şi diletanţi buimaci, nu a fost deloc greu pentru cei dintîi să domine fără mari eforturi. Stenograma este şi un document al năucelii, nu doar al tehnicii "grupului restrîns". Această tehnică a ştanţat naşterea noii puteri politice din România, stenograma nu lasă nici un dubiu.

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Manchester, New York, Bucureşti (II)

Mi-am propus să scriu despre serialele de televiziune, în general, ca să zic aşa, şi despre (o parte dintre: cele pe care le urmăresc eu, nerămînîndu-mi decît să mizez pe... consens) serialele de televiziune care "rulează" în momentul de faţă pe micile ecrane. Dar, în prealabil, o observaţie: orice consum tinde spre infinit; altfel spus, pofta vine mîncînd (ceea ce constituie o observaţie "clasică"), dar pofta poftei, dacă pot să mă exprim astfel, este bulimia. Exact în măsura în care posturile de televiziune comerciale româneşti s-au *înmulţit*, sînt pe cale să-şi mărească raza de acoperire, tinzînd să devină naţionale (este procesul ce caracterizează momentul de faţă), iar postul naţional public nu face, din punctul de vedere a ceea ce ne interesează aici, decît să le copieze, cît de cît, aliniindu-li-se, deci exact în măsura în care oferta autohtonă de televiziune se *extinde* DAR *se uniformizează*, în loc, aşa cum ar putea părea, poate, logic, să se *diversifice, exact*, aşadar, în această măsură, sălile de cinematograf sînt tot mai pline, cu atît mai pline cu cît productele puse în vînzare sînt tot mai multe şi se aseamănă tot mai mult. Pofta vine mîncînd şi devine, aproape imediat, bulimie, cum spuneam: infinitul consumului, delirul lui... Creştere, deci, în *cantitate* şi în *omogenitate*: o pastă video tot mai compactă şi mai lipsită de surprize imediate, atinsă de un fel de sindrom al "eternei reîntoarceri" a Identicului pe loc, în imediat, fără pic de "interval", de răgaz, de ocol lăsat istoriei. Ne-am instalat, se pare (şi noi), în eternitatea instantanee, în an-istoria video.

Cele spuse mai sus privesc, evident, mai cu seamă filmele de lung metraj. Căci filmele, fie ele de lung sau de scurt (dar repetat) metraj, constituie - e o banalitate ceea ce spun - "inima" oricărei televiziuni. *Serialele* de televiziune au, însă, specificul lor. Ele nu speculează (atît), precum filmele de lung metraj, eternitatea clipei, nu exorbitează momentul, tinzînd să ne scoată din imediat, să ne atragă într-o pauză a istoriei personale şi colective, cît, mai ales, să ne structureze, ritmînd-o, scandînd-o, viaţa pe termen lung, oferindu-i repere stabile, o ciclicitate anume, supraimpusă. În vreme ce de la filmele zise de lung metraj noi aşteptăm să oprească - apocalipsă temporară, dar cu atît mai dorită - timpul, pofta de seriale este o poftă de repetiţie. Serialele ne serializează existenţele în cicluri arbitrare, dar foarte riguroase. Zilnice sau săptămînale. De la filmele "mari" noi pretindem revelaţia, povestea în sfîrşit definitivă, lămuritoare, unică, pe cînd serialele ajung să constituie schelete ale existenţei noastre, vieţi amestecate, intersectate vieţilor noastre, conferindu-i suport şi relansare epice. Serialele ne "epicizează" vieţile nu numai prin povestea în sine, în care măcar personajele se repetă, ci prin chiar principiul lor de a fi, care conjură imprevizibilul, surpriza (resimţită ca neplăcută şi neavenită), făcîndu-ne să nu aşteptăm decît *continuarea indefinită*, mai mult decît repetiţia propriu-zisă, căci existentă în cadrele acesteia, bine mascată: acel "va urma" esenţial, urmat de dorinţa de a vedea "ce se *mai* întîmplă". Căci aşa neam dori vieţile: persistînd chiar dacă cu pauze, la intervale regulate (de exemplu: momentul de încasare a retribuţiei, a salariului...), mai mult decît pe modelul poveştii unice, al filmului de lung metraj, în care personajele, chiar proeminente, intens eroizate, nu sînt, pînă la urmă, decît nişte efemeride cu aripi uriaşe, cînd nu de-a dreptul monstruoase. Personajele şi existenţele din filmele "mari", aşa cum acestea le concep, au început să fie resimţite ca insuficiente şi poate chiar inadecvate unei anumite stări de spirit "postmoderne", care a trebuit să constate că, în ciuda marilor orori şi a marilor cataclisme, în pofida marilor isprăvi eroice, mai presus de orice, *istorie continuă*, repetîndu-se ca eternă luare de la capăt, în bine şi în rău, indiferent, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Că, peste toţi şi toate, numai istoria (povestea) e eternă, dejucînd, prin repetiţie şi eternă reluare, tentativele de a o desăvîrşi şi a-i pune capăt. Totul a devenit *episod* în cadrul unei *serialităţi* care exclude orice speranţă de noutate şi, deopotrivă, întreţine speranţa minimă că nimic nu se va sfîrşi, că nu există decît *continuare*, dar că măcar aceasta există. De altfel, fenomen important, principiul poveştii ultime, ce debordează istoria, exploatat de modernitatea filmului de lung metraj, a fost, de o bună bucată de vreme, contaminat de principiul ("postmodern") al serialităţii serialelor: publicul vrea să aibă în mod repetat de-a face cu anumite personaje, astfel încît marii producători de filme au recurs la tehnica serialului, realizînd superseriale de tipul *Rambo* I, II, III ş.a.m.d. Modernitatea (deja postmodernă) a filmului unic şi a consumului repetat de poveşti unice, dar asemănătoare ca principiu, pe care le consumăm mergînd la cinematograf, ieşind din perimetrul casnic, a fost contaminat (şi, astfel, relansat) de principiul postmodern al consumului domestic de existenţe stabile, bazate pe ciclicitate. Nu ne mai dorim ieşirea din povestea personală, ci susţinerea ei,. lărgirea ei: ne ducem, acum, la cinematograf aşa cum ne aşezăm în faţa televizorului: pentru a ne relua viaţa, nu pentru a o părăsi utopic. Avem nevoie de familiaritate constantă şi lărgită, nu de insolitare de o clipă, o oră, două... "Episodicitatea" existenţei îi asigură, acum, persistenţa. E preţul plătit. Trăim, poate, din ce în ce mai episodic, dar vrem să avem siguranţa continuării, a revenirii. Nici măcar *happy end*-ul n-a putut salva Marea Poveste, Unica. **Odiseii** îi preferăm gazeta zilnică (sau - cel mult! - săptămînală): orori la fel, dacă nu chiar mai mari, dar "siguranţă a zilei de mîine": mîine, istoria va fi ca nouă. Murim azi, în mod atroce poate - sigur! -, dar sîntem măcar siguri că vom muri *şi mîine*. Că, dacă altceva nu ne-a mai rămas, cel puţin apocalipsa să se repete. Dacă altfel nu se mai poate, măcar moartea să ne mai ţină în viaţă. Cam aşa arată calculul, socoteala - economice, evident - pe care ni le facem de o vreme încoace. Şi aceasta este aporia - constitutivă - a "serialului": episoade (deci episodicitate, fragmentare, cădere în derizoriu, "dezeroizare" etc.), dar indefinit de multe, (im)previzibil de multe şi, mai ales, la termene fixe, în zile şi la ore dinainte - pentru o veşnicie - cunoscute. Nu mai vrem să ieşim din noi şi să mergem să vedem Povestea; vrem să avem posibilitatea certă de a putea reintra, periodic, în propria existenţă, în povestea ei, porţionată, dar la nesfîrşit.

Deci: *va urma!*

Bogdan GHIU

Gheorghe Tătărăscu (în mijloc)

Economie

Mărţişoarele inflaţioniste

Comerţul cu mărţişoare a provocat un şoc în bugetele de familie. Deşi prognozele oficiale mizează, în acest an faţă de anul trecut, pe o inflaţie de numai 20 la sută, mărţişoarele s-au scumpit chiar cu ... 100 sau cu 200 la sută.

Sigur, într-un fel privesc inflaţia specialiştii de la Comisia Naţională de Statistică, unde mişcarea preţurilor se înregistrează în baza unor reguli precise, în locuri dinainte stabilite. Şi altfel o percep oamenii obişnuiţi, cu buzunarele lor aproape goale, nevoiţi să cumpere mărfuri tot mai puţine cu bani... tot mai mulţi. Iată de ce avem "şansa" să resimţim doar parţial scumpirea mărţişoarelor. Numai în buzunare, nu şi în statistici. Din două motive. O dată, pentru că nici măcar fiscul - interesat să-şi ia partea -, nu reuşeşte să surprindă dinamica exactă a cifrelor de afaceri şi a profiturilor înregistrate de sutele de mii de negustori ambulanţi, la tarabele lor răspîndite în toată ţara. Cu atît mai puţin va reuşi Comisia Naţională de Statistică, mai ales că nici nu are un interes arzător. Şi încă o dată, pentru că în ochii CNS-ului comerţul cu mărţişoare nu-i decît un fenomen sezonier şi încă de scurtă durată: valul va trece tot aşa cum a venit.

Faptul că mărţişoarele s-au scumpit nu miră pe nimeni. Într-un climat economic dominat de tendinţe inflaţioniste, într-un moment cum este cel actual (primăvara '96 fiind prevestită de un vînt ce anunţă creşteri de preţuri pe toate liniile), nu era de aşteptat ca tocmai vînzătorii de simboluri să încerce o ieşire din rînd şi să-şi ieftinească marfa. Altceva miră: cît de greu se învaţă la noi regulile şi legităţile economiei de piaţă. Din acest motiv, în primul rînd publicul primeşte un mesaj deformat. Pentru că nu sînt deloc puţini acei concetăţeni ai noştri care consideră că traiul lor - situat sub limita decenţei - este consecinţa economiei de piaţă. Deşi adevărul este cu totul altul: bunăstarea întîrzie pentru că trecerea la economia de piaţă întîrzie. Pe toate planurile: în producţia de bunuri economice, în producţia de servicii în consum şi în mentalităţi.

Să revenim la comerţul cu mărţişoare. Oferta este **îndestulătoare.** Priviţi tarabele. Exces de marfă, dominînd mai mult prin cantitate şi mai puţin prin calitate. Cererea? Nu-i deloc mai prejos. Românul acţionează împins de la spate de tradiţie. Îşi numără colegele de serviciu, prietenele, socoteşte partea feminină a familiei, apoi îşi socoteşte banii ce pot fi disponibilizaţi, după care trece la fapte. Acestea sînt datele problemei. Pe orice piaţă occidentală, în situaţii asemănătoare, ar intra în joc imediat legităţi specifice confruntării dintre ofertă şi cerere. **Punctul 1:** preţurile ar coborî spre a-i da o şansă în plus cîştigului să urce; potrivit regulei că un profit mai mare se asigură din dever mai mare şi nu din mărfuri mai scumpe. **Punctul 2:** cine cumpără o singură bucata va plăti mai mult; celui care cumpără zece sau douăzeci de bucăţi i se face reducere, fiecare bucată cumpărată în plus (teoria preţului marginal) find mai ieftină, deoarece contribuie la un dever mai mare şi la o cifră de afaceri mai mare. **Punctul 3:** la zece metri de mine este o altă tarabă, dar eu trebuie să-l conving pe cumpărător să nu treacă mai departe; armele mele nu vor fi altele decît calitata serviciului, preţul, marfa şi ambalajul. Cum e la noi? Dacă urcă nivelul cererii (la mărţişoare la fel ca la cartofi sau la orice altă marfă), intervine imediat o "conspiraţie" la nivelul ofertei: preţurile cresc în bloc. Comercianţii au iluzia că vor cîştiga mai mult. Aşa s-a întîmplat şi în alte campanii de cumpărături masive (de Crăciun, de Anul Nou), aşa se întîmplă şi acum, în campania mărţişorului. Din acest motiv, preţurile diferă foarte puţin de la o tarabă la alta. Toate sînt la fel de mari. În realitate, însă, se cîştigă cu mult sub ceea ce s-ar realiza dacă n-ar fi descurajaţi cumpărătorii prin preţuri pe care mulţi nu le acceptă nici sub constrîngerea unor situaţii ocazionale. În plus, prin înţelegerea între comercianţi, pe piaţă - înţelegerea prin care se ajunge la "preţuri unice", cît mai mari, şi la un soi de "egalizare a profiturilor" -, piaţa primeşte una dintre cele mai dure lovituri: **uciderea concurenţei.** De aici încolo nu mai avem a ne aştepta la nimic bun: nici la reduceri de preţuri pentru cine cumpără mai mult, nici la ambalaje mai frumoase pentru atragerea consumatorilor, nici la calitate superioară, nici la un climat civilizat. Omului îi este indiferent de unde cumpără, dacă marfa e pretutindeni la fel: **scumpă şi proastă.**

De la deformările pieţei se ajunge la deformări în conştiinţa socială. Noi, cumpărătorii, începem să-i bombănim pe comercianţi pentru că... şi-au pierdut bunul-simţ. E cea mai grosolană deformare ce intervine în spaţiul economic. Se formează astfel impresia că un climat de corectitudine, într-un magazin mic sau în cel mai mare combinat al industriei naţionale, ar putea să depindă de bun-simţ! Cînd de fapt depinde de un singur factor: de **interes.** Atitudinea incorectă intervine fie cînd nu există interesul de a fi corect, fie cînd interesul nu este cunoscut. Ca în cazul vînzătorilor de mărţişoare, care-şi alungă clienţii cu "preţurile unice" şi cu "serviciul unic".

În această horă se prind şi miniştrii, care încearcă să ne dea cel puţin o satisfacţie morală. Ei îi arată pe comercianţi cu degetul, numindu-i "speculanţi" şi administrîndu-le ordonanţe. În loc să le administreze lecţii de comportament economic. Nu împărţind manuale prin piaţă, ci asigurînd un comerţ "paralel" - cu mărfuri din producţia naţională sau din import, desfăcute la preţuri corecte şi într-un climat subordonat legităţilor pieţei. Acesta ar fi rolul statului, de care se face atîta caz: să ajute piaţa să funcţioneze bine, nu s-o sugrume.

Adrian VASILESCU

O ţară de preşedinţi

Demonizată dintr-o direcţie şi sanctificată din direcţie opusă, funcţia prezidenţială a fost transformată în aceşti ani într-un hibrid dubios. Atributele constituţionale precise n-au reuşit să învingă pornirile fantasmagorice ale celor pentru care puterea supremă poate comanda într-un sistem politic pluripartit aşa cum comandă într-o dictatură, schimbînd deci tot ce e de schimbat de la o zi la alta şi fără dezbateri preliminare. Antiprezidenţialii înfocaţi şi proiliescienii de neclintit şi-au împărţit obsedant feţele aceleiaşi greşeli, înţelegînd democraţia într-un mod care le poate fi fatal tuturor: primii pun în seama şefului de stat toate relele tranziţiei, ceilalţi îl absolvă complet considerîndu-l de neatins, de neconcurat, de neînlocuit. Contestatarii au crezut şi continuă să creadă că liderul de la Cotroceni "învîrte ţara pe degete", că el manevrează gîndirea, acţiunile şi interesele tuturor subalternilor - ba chiar şi pe ale adversarilor săi politici -, că machiavelismul preşedintelui e cu mult mai antidemocratic decît prostia, nostalgiile şi neputinţele clasei politice în ansamblu. Admiratorii de ocazie sau de structură au deplîns şi continuă să deplîngă "bunătatea" alesului naţiei, "slăbiciunile" sale omeneşti (răbdarea de a dialoga cu adversarii şi naivitatea de a crede că-i poate converti pe foştii activişti comunişti la democraţia de tip occidental). Extremele de receptare sînt, pînă la urmă, sechele ale psihologiei "omului nou": el judecă totul în alb şi negru, refuză nuanţele pentru că sînt tolerante şi calea de mijloc pentru că împacă interesele unor părţi aflate în conflict. Legislaturile care ne-au îndepărtat de ceauşism par să fi lecuit alegătorul simplu de boala urii împotriva candidaţilor opoziţiei, dar în locul ei s-a insinuat ideea că avem nevoie de un preşedinte pe care să-l adulăm, urmîndu-l ca pe Isus Christos prin deşertul tranziţiei înapoi spre "limanul" puterii centralizate. În mod paradoxal, inflaţia de candidaţi pentru funcţia supremă nu e un semn al evoluţiei politice înspre democraţie, ci mai degrabă invers: aproape toţi prezidenţiabilii promit o schimbare "de sus în jos", nici unul nu reprezintă un partid capabil să atragă o majoritate a cetăţenilor cu drept de vot. Formaţiunile parlamentare îşi împing liderii în competiţia prezidenţială de frică să nu-şi piardă procentele necesare intrării în legislativ, şi nicidecum pentru că audienţa lor electorală a crescut semnificativ şi suficient. Pentru că e mai uşor să fabrici "salvatori de ţară" decît să pui pe picioare un partid credibil, ţărăniştii ne îndeamnă să acceptăm un contract semnat de "outsiderul" Emil Constantinescu, socialiştii ne oferă şansa de a alege între "modestul" Mohora şi "genialoidul" Păunescu, social-democraţii mizează pe charisma internaţionalizată a lui Petre Roman, ultranaţionaliştii înfăşoară în steagul incoruptibilităţii numele turbulentului senator C.V.Tudor, iar actualii guvernanţi îşi leagă toate speranţele de "experienţa" politică a actualului preşedinte.Cei doritori să candideze la funcţia supremă sînt însă cu mult mai numeroşi: revoluţionari, clerici, actori ori profesoraşi anonimi tînjesc să demonstreze lumii că sînt mai buni decît Ceauşescu ori decît Iliescu şi că valorile "conducătoare" ale României trebuie căutate mai ales înafara partidelor politice intrate în scenă în ultimii ani.

Puţini, tot mai puţini sînt liderii care vor să se schimbe pe ei înşişi sau vor să-şi restructureze partidele; tot mai mulţi sînt gata să-şi asume datoria de a comanda schimbarea celorlalţi. Lista de candidaţi la preşedinţie şi programele propuse de aceştia sînt - în mare parte şi destul de îngrijorător - dovezi ale inapetenţei partidelor pentru un sistem politic normal, în care puterea locală e întotdeauna mai importantă pentru cetăţean decît puterea supremă.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Pacea şi minorităţile

Confruntaţi cu poziţii ireconciliabile, negociatorii de pace amînă problemele delicate, mediatizează înţelegerile realizate şi consideră că experienţa păcii va determina majoritatea - în general înclinată să-şi apere viaţa şi apoi idealurile - să-i izoleze pe partizanii violenţi. Calculul e corect, dar nu e funcţional. Cei mai mulţi doresc într-adevăr să meargă liniştiţi pe stradă, să se urce în autobuz fără conştiinţa că pot să se întîlnească cu moartea la staţia următoare şi nu iau în consideraţie religia sau culoarea vecinului ca pe un factor care le poate influenţa viaţa, a lor sau a liderilor lor. Aproape fiecare acţiune teroristă este urmată de impresionante manifestaţii împotriva violenţei: la Madrid, un milion de oameni, liderii puterii şi ai opoziţiei au mărşăluit în tăcere, în memoria fostului preşedinte al Curţii Constituţionale, împuşcat de un comando al organizaţiei separatiste ETA. În Irlanda, după 17 luni de linişte, reluarea ostilităţilor prin atentatele de la Londra a determinat de asemeni manifestaţii pentru pace. Reinstalarea punctelor de control pe străzile oraşului Belfast, dar şi soldaţii înarmaţi de la Palatul Regal par pentru mulţi reluarea unui coşmar şi nu un pas spre victorie. Ca şi în Orientul Mijlociu, victoria militară imposibilă a uneia dintre părţi îşi pune pecetea şi pe condiţiile păcii şi pe perpetuarea conflictului. În toate aceste cazuri, armatele ierarhic organizate şi bine înarmate se confruntă cu reţele clandestine super-motivate ideologic sau religios, cu oameni care nu luptă să-şi apere viaţa, ci dimpotrivă, consideră că e un privilegiu să şi-o sacrifice în numele idealului lor. Armatele regulate sînt practic neputincioase în faţa actelor teroriste planificate şi puse în practică de separatişti, pentru că nu pot nici preveni, nici împiedica moartea întîmplătoare a oamenilor nevinovaţi. În timpul războiului rece s-a presupus şi au existat şi dovezi în acest sens că toate aceste formaţiuni (indiferent de culoarea politică) erau subvenţionate, înarmate şi antrenate de lumea comunistă, atît în scopuri strategice, cît şi pur şi simplu pentru a destabiliza adversarul. Nici nu visau foştii şefi ai lui Ziuganov că frumoasele lozinci despre independenţa naţională şi lupta antiimperialistă se vor întoarce împotriva lor. Chiar dacă această susţinere are în ultimii ani un caracter mai curînd diletant, organizaţiile teroriste şi-au dobîndit autonomia logistică necesară pentru a putea influenţa decizia politică. Iar la rîndul ei, decizia politică este limitată de constrîngerile electorale, de adversarii parlamentari care consideră că orice concesie în faţa violenţei este de fapt antidemocratică.

Tratativele dintre guvernul maiestăţii sale britanice şi organizaţia politică a republicanilor irlandezi au intrat într-un impas în momentul în care s-a cerut predarea armelor înainte de începerea oricăror negocieri. IRA a refuzat, considerînd că i se impune o predare fără condiţii. Raportul unei comisii neutre a propus o soluţie de compromis în care negocierile şi dezarmarea să se desfăşoare sincron. John Major, a cărui majoritate parlamentară depinde într-o măsură hotărîtoare de votul deputaţilor unionişti, a refuzat practic propunerea referindu-se la necesitatea organizării de alegeri în Irlanda de Nord, alegeri prin care să fie desemnaţi cei ce vor participa la viitoarele negocieri. Naţionaliştii radicali sînt indignaţi: liderii Sinn Fein ştiu că ei pot obţine aproximativ 10% în Irlanda de Nord şi aproximativ 2% în sud. Orice discuţie despre alegeri nu face decît să-i reducă la condiţia de minoritari, nevoiţi să se supună tuturor deciziilor majorităţii. Pe 9 februarie indignarea a căpătat o formă concretă: după avertismentele de rigoare, pe care de astă dată nimeni nu prea le-a luat în serios, o bombă a explodat în Canary Wharf la Londra. Culmea e că nici unioniştii nu sînt foarte încîntaţi de ceea ce se întîmplă: ei ştiu ce afirma cu o candoare cinică revista **Newsweek**: "Comparată cu Bosnia sau Orientul Mijlociu, problema Irlandei nu e cine ştie ce. Orice s-ar întîmpla în Ulster, nu va fi ameninţată ordinea mondială". De unde şi bănuiala protestanţilor că britanicii - sătui de violenţă - doresc să se debaraseze de această problemă şi să parafeze nişte acorduri care nu vor ţine seama de pretenţiile majorităţii. Şi atunci, minoritatea violentă a majorităţii va trece la fapte: bombe şi atentate. Cînd reprezentanţii majorităţii nu vor deloc să ţină seama de existenţa minorităţii, indivizii care ţin mîna pe trăgaci decid pînă la urmă şi soarta războiului, şi pe cea a păcii. Acestea sînt situaţiile cînd voinţa celor "proşti dar mulţi" este înlocuită cu aceea a celor puţini dar răi.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Al 12-lea ceas, a 12-a moţiune, al cîtelea Dumnezeu?

"Puterea a înnebunit", constată, la început de săptămînă, **România liberă** şi - nebună fiind - "confundă istoria cu crîşma". "Diagnosticul" a fost pus pe baza unor texte din "Gazeta de Transilvania", conform cărora "Fondul Proprietăţii de stat scoate la licitaţie o parte a Cetăţii Făgăraşului". O preocupare pentru echilibrul mental există totuşi la partidul majoritar. Despre ea a aflat **Jurnalul naţional** (pentru ediţia sa din 27 februarie) şi o livrează ca atare în pagina politică a zilei: "PDSR îşi alege primarii cu ajutorul unor echipe de psihologi, prin intermediul unei grile severe şi avînd la dispoziţie o impresionantă bază de date". **Adevărul** nu suflă o vorbă despre sănătatea psihică a opoziţiei, în schimb urmăreşte atent felul în care ea îşi dezvoltă condiţia fizică: "Maricica Puică aleargă pentru PNŢCD împreună cu soţul şi fostul ei antrenor" şi, în ritm de marş, "ţărăniştii se declară de acord cu ambasadorul american Alfred Moses". Între devierile comportamentale ori tertipurile cadriste ale puterii şi hei-rupismul electoral al Convenţiei Democratice, Liana Buligan detectează (în **Cronica română**) pericolul derutei alegătorilor: "Cetăţeanul a ajuns să confunde dorinţa de neparticipare politică şi socială cu neexersarea drepturilor sale civice, fiindcă are experienţa acestor ani în care instituţiile nou create nu şi-au respectat promisiunile. Spectacolul corupţiei, neintervenţia legii şi implicarea unor demnitari în marile scandaluri au deteriorat sistemul moral fragil al unei populaţii obişnuite să supravieţuiască într-un regim totalitar. Sărac, dezorientat, apatic, românul este parcă incapabil de o nouă opţiune. S-ar putea ca partidele politice preocupate doar de viitoarele procente care le pot oferi o parte mai mare sau mai mică din tortul puterii să creadă că este un avantaj să aibă un astfel de electorat, dar se înşeală". Pentru că deruta electorală ameţeşte deja clasa politică şi leagănă cînd într-o parte cînd în alta barca iluziilor, **Libertatea** rezumă şedinţa Camerei Deputaţilor în care a fost adoptată "moţiunea energiei" în termeni împrumutaţi din limbajul boxului de maidan: "Parlamentul trage un **pumn** Guvernului. Maşina de vot nu mai funcţionează". Drept consolare, P.S. Bartolomeu Anania le oferă majoritarilor un certificat public de "adevăraţi creştini ortodocşi" iar **Cronica română** nu pierde prilejul de a înregistra împăcarea dintre PDSR şi divinitate într-un moment în care duşmănia foştilor aliaţi pune partidul de guvernămînt la grele cazne şi încercări. Mai bine contestat de pămînteni şi iubit de Dumnezeu, decît contestatar al puterii şi împins la rele de diavol, pare să ne avertizeze **Evenimentul zilei** printr-o corespondenţă din capitala Franţei: "Enoriaşii români s-au încăierat în Biserica Ortodoxă din Paris, determinînd preotul să se închidă în altar. Poliţia franceză a concentrat în jurul bisericii importante forţe, dar nu a intervenit în bătaie". Mîine-poimîine - adică după ce creştin-democraţii vor fi ajuns la putere - ar putea fi trimis la faţa locului omologul senatorului Tatu cu aghiazmă de la Cotroceni, cu tămîie de la Palatul Victoria şi cu semnul electoral al noilor majoritari aşezat pe cruce la loc de cinste. Poate relele duhuri ale opoziţiei care au pus stăpînire pe credincioşii dîmboviţeni de pe malurile Senei s-ar risipi atunci în patru vînturi, pacea politică întru Domnul pogorîndu-se deopotrivă asupra ortodocşilor "adevăraţi" şi a ortodocşilor "neadevăraţi"... (E.Ş).

Argument

Aspune că starea democraţiei depinde într-o măsură covîrşitoare de starea opoziţiei e deja o banalitate. Reciproca e valabilă şi ea: într-o ţară cu o putere autoritară, în care democraţia scîrţîie, condiţiile de manifestare ale opoziţiei sînt mai vitrege, ea neputîndu-se dezvolta normal. E adevărat şi că au existat ţări democratice în care timp de zeci de ani aceleaşi partide au rămas pe aceleaşi poziţii (opoziţie-putere) fără ca alegerile succesive să aducă vreo schimbare. E cazul Suediei între anii 1932-1976, al Norvegiei în cei douăzeci de ani de după război, pînă în 1965 sau chiar al SUA între 1933 şi 1955. Nu poate fi uitat nici cazul Japoniei. De fiecare dată în astfel de împrejurări s-a pus întrebarea: *e o neputinţă a opoziţiei sau o proastă funcţionare a instituţiilor democratice?* (vezi Ghiţă Ionescu, Isabel de Madariaga, **Opoziţia**, ed. Humanitas 1992). Ţările respective aveau totuşi o democraţie recunoscută. La noi lucrurile sînt mai tulburi şi greu s-ar putea compara cu acelea din Suedia socialiştilor, din Japonia liberarilor sau din America democraţilor. Anumite partide şi personalităţi din România au ajuns însă deja consacrate în ochii opiniei publice în postura de opozanţi şi schimbarea nu se poate imagina uşor. Pare un fatalism (al nostru străvechi?): Ion Iliescu la putere şi PNŢCD-ul în opoziţie, făcînd totuşi abstracţie de *accidentul* FSN. Iar întrebarea anterioară se pune, bineînţeles, cu mai multe argumente în favoarea opoziţiei (n-a avut timp să se organizeze, raportul de forţe a fost din start disproporţionat, e vorba doar de şase ani, nu de zeci, n-are încă destulă experienţă) decît în alte părţi. Slăbiciunile instituţionale ale democraţiei noastre, aşa cum este ea, pot fi acuzate mai cu temei decît minusurile opoziţiei. Ceea ce nu înseamnă, însă, că nu merită să întreprindem o radiografie asupra stării opoziţiei şi a felului în care ştiu sau nu ştiu să se opună românii. Mai ales că ne aflăm la începutul unui an electoral care ar putea confirma fără drept de apel funcţionarea democraţiei, printr-o eventuală alternanţă la putere, sau ar putea perpetua semnele de întrebare, dacă raporturile de forţe ar rămîne asemănătoare cu cele actuale. **(A.M.)**

Fabrica de opoziţii

Înainte de 1989 lucrurile erau foarte simple. Opoziţia nu exista decît în minţile şi spiritul cîtorva oameni care au avut curajul să conserve în ilegalitate mişcarea pluripartită. Imediat după Revoluţie, Opoziţia nu a avut sens. Cel puţin aparent nu exista la ce să te opui. În ianuarie 1990 a apărut însă şi partidul de guvernămînt, a apărut şi Opoziţia şi a apărut şi primul concept legat de aceasta: **Opoziţia constructivă**. Repetat pînă la frenezie de toţi purtătorii de imagine ai puterii, acest concept face parte acum din noua limbă de lemn democratic "implementată" în anii tranziţiei. Opoziţia constructivă era şi încă este replica mustrătoare, dar tolerantă, pe care conducătorii o aruncau celor care le contestau atitudinea, politica, acţiunile. Nu erau constructivi, deci trebuia să fie convinşi să devină. Prin antiteză cu aceasta, puterea a definit în jurul datei de 28 ianuarie ideea de opoziţie destructivă. Adică PNŢ, PNL, pe atunci PSDR şi cîteva sindicate studenţeşti. Corijarea destructivilor s-a realizat prin cuvinte bine alese - "golanii" lui Ion Iliescu, "sucul propriu" al lui Petre Roman - sau prin acţiunile spontane ale maselor largi populare. Fie că a fost vorba de mineri, de muncitorii de pe platformele bucureştene, de muncitoarele de la Apaca sau de forţe ale Ministerului de Interne, furia celor iritaţi de lipsa de spirit constructiv a Opoziţiei a lovit în plin. Sedii distruse, oameni bătuţi pe stradă, manipulare prin televiziune, intelectuali puşi la stîlpul infamiei. Repet toate aceste lucruri fiindcă - privind evoluţia contemporană a politicii româneşti - constat că s-au cam uitat. Totuşi, pentru ca istoria să nu stea pe loc, puterea a generat din interiorul ei (şi o face şi în prezent), o opoziţie. Care ar putea fi denumită **Opoziţia convenabilă**. Aceasta era, desigur, constructivă şi, mai mult decît atît, era foarte critică şi acidă cu cealaltă Opoziţie. În general, liderii Opoziţiei convenabile şi-au găsit, mai devreme sau mai tîrziu, un loc binemeritat pe coridoarele puterii. Simultan cu acest moment al dublării Opoziţiei cu un simulacru, s-a lansat - puţin înainte de alegerile din 1990 - conceptul de **Opoziţie inutilă**. Larg prezentat pe posturile de televiziune, radio sau în acea parte a presei mereu conştientă şi prietenă a adevărului, conceptul a fost generat de furia maselor largi în faţa cheltuielilor pe care le presupune Opoziţia. Care nu numai că nu era constructivă, dar nici nu muncea. Degeaba au încercat liderii de atunci, Ion Iliescu, Petre Roman, Dan Marţian, să explice populaţiei că această Opoziţie trebuie să fie tolerată chiar dacă este aşa cum este, oamenii revoltaţi s-au ridicat ferm împotriva ei şi au sancţionat-o la fel de exemplar ca la început. Iar mineri, iar forţe de ordine, din nou cetăţeni indignaţi, din nou pamflete în presă, iar emisiuni la televiziune. La alegerile din 1990 a apărut şi următorul concept, anume **Opoziţia imobilizată**. Însumînd în jur de 10-12 la sută, cărora li se puteau adăuga voturile UDMR, Opoziţia nu a contat pînă în septembrie 1991. Maşina de vot majoritară a funcţionat perfect, la fel au funcţionat şi grupurile de presiune, la fel şi televiziunea. În acest interval de tim a mai fost inventat şi conceptul **Opoziţiei vinovat** Vinovată de tot ce nu mergea, vinovată de împiedicare guvernului să guverneze, a fabricilor să lucreze, a c merţului să prospere. Dar mai ales vinovată de stricare imaginii României în lume, vinovată de blocarea cred telor externe şi, în principiu, vinovată de vîndutul A dealului. Odată cu cearta dintre Ion Iliescu şi Pet Roman, am asistat la apariţia unui alt concept, ca prelungea existenta Opoziţie utilă. Şi anume, **Opozi travestită**. Deci, un grup de interese din interiorul pute se ceartă cu grupul central, cu tăticul grupului, de fap şi este penalizat, Dar nu i se iau chiar toate jucării Mai rămîn ceva poziţii în teritoriu, ceva oameni chei cîteva afaceri construite cu migală în anii de dinaint Apoi, grupul în cauză porneşte o luptă împotiva foştil prieteni. Este trădat de anumiţi oameni care trec tabăra cealaltă, este atacat mai rău decît **Opoziţia a tentică**, este stigmatizat. Dar este lăsat să trăiască, cîştige un procentaj măricel în alegeri şi să-şi continu activitatea, tot mai apropiat de Opoziţia autentică. I iarna dintre 1991-1992, apare şi ideea de **Opoziţie alte nativă**. Care devine şi mai vizibilă după victoria relativ a CDR în alegerile locale. Dar, imediat după aceea, are loc o altă activare a Opoziţiei utile, Radu Câmpeanu fuge cu PNL-ul în lume şi forţele alternativei sînt iar diminuate. După alegerile din toamna lui 1992, cel mai puternic şi performant concept este lansat de puterea care deja stătea pe o majoritate incomodă. **Opoziţia fără şanse**. Patru ani de zile, lideri politici, analişti, jurnalişti, "prieteni" şi duşmani au vorbit depre lipsa de şanse a opoziţiei. Simultan cu această perfectă campanie de anihilare au fost activate pe rînd toate celelalte concepte, de la Opoziţia destructivă pînă la Opoziţia trădătoare, de la Opoziţia inutilă pînă la manevrele Opoziţiei travestite. Mai mult, referindu-se la activitatea primarilor CDR, a fost lansată ideea **Opoziţiei incapabile**. Din partea cealaltă s-a încercat acreditarea ideii de Opoziţie unită, idee care la un moment dat a devenit un concept al celeilalte tabere, Opoziţia unită cu oricine.

Peste cîteva luni - şase, opt - vor avea loc noi alegeri care vor reconfigura harta puterii şi a Opoziţiei. De fapt, a puterii şi a Opoziţiilor. Dar, există ipoteza că va deveni activ ultimul concept despre opoziţie, şi anume **Opoziţia de la putere**. Şi acest lucru, deoarece oamenii puterii au reuşit ca în ultimii şase ani să se identifice atît de mult cu această zonă politică, încît, chiar aflaţi pe băncile parlamentare ale opoziţiei, va trece ceva timp pînă vor acţiona şi gîndi ca aceasta. Iar reciproca este la fel de valabilă.

Bogdan TEODORESCU

Paradoxuri şi inconsecvenţe

Opoziţie. Dar opoziţie la ce? În politică, nevoia de a da un răspuns cît de cît coerent la această întrebare a născut noţiunile "de dreapta" şi "de stînga", definite în raport cu un iluzoriu "centru", dar ascunzînd, în realitate, nevoia desemnării adversarului. O dată cu aceasta, răspunsul la întrebarea de mai înainte a devenit simplu, dacă nu chiar simplist. Simplist deoarece, de-a lungul anilor şi pe firul istoriei, marile mize ale controverselor ideologice care despărţeau şi opuneau cele două tabere au fost, una după alta, cînd idei ale dreptei, cînd ale stîngii.

Viziunea asupra statului şi a libertăţii individuale - două noţiuni intim legate între ele - reprezintă, în acest sens, cel mai bun exemplu. Pentru stînga, statul a reprezentat multă vreme ceva mai mult decît dubios, culminînd cu ideile comuniste ale statului - duşman - instrument al exploatării clasei muncitoare. Acesta trebuia demolat în vederea construirii unei lumi mai bune, în care frontierele vor dispărea într-o bună zi, o dată cu victoria noii ere. Era rolul dreptei să susţină în discursul său ideea statului-arbitru al intereselor fiecăruia şi al interesului general. Nu-i nici un secret că, astăzi, dreapta luptă cu toate forţele împotriva atotputerniciei statului, cea mai dragă sintagmă a sa fiind aceea a "statului-minimal", în opoziţie cu preocuparea stîngii - argumentată de către aceasta prin necesitatea eliminării injustiţiei sociale de a impune (şi de a se baza) pe intervenţia statului în aproape orice domeniu. (Ba chiar în fiecare domeniu, dacă privim spre extremele stîngii şi ne gîndim la controlul naşterilor practicat, în forme diferite, atît în România predecembristă, cît şi în China comunistă de azi.)

"Individualismul a pervertit morala naţiunii", striga dreapta românească spre sfîrşitul secolului trecut, cu o întîrziere de cîteva zeci de ani după, de pildă, cea franceză. Astăzi, libertatea individuală este mai presus de orice în ochii dreptei, stînga opunîndu-i exact ceea ce ea însăşi combătea cu 8-10 decenii în urmă: obedienţă, renunţarea la interesele personale în favoarea celor ale ţării - a se citi Statul. Şi exemplele ar putea continua aproape la nesfîrşit.

Deşi abia ieşită dintr-un sistem totalitar, deşi a pierdut orice experienţă a unei vieţi politice cît de cît normale, România a recuperat mult în acest domeniu, chiar dacă, de multe ori, numai în formă. Există o dreaptă, există o stîngă - cel puţin la modul declarativ -, avem chiar şi extremiştii noştri (deşi mulţi dintre ei - fără a avea curajul s-o afirme răspicat - sînt un hibrid monstruos, combinaţie aberantă şi mutantă dintre extrema dreaptă şi cea stîngă, greu de închipuit pînă acum cîţiva ani de către politologii şi politicienii occidentali). Cu toate acestea, amintita circulaţie a diverselor teme ideologice între dreapta şi stînga (produsă, în societăţile dezvoltate normal, de-a lungul a zeci şi zeci de ani) are loc la noi de la o zi la alta, fără vreo logică sau, mai bine-zis, doar după o logică de tip conjunctural. Ceea ce poate fi, în condiţiile haosului din viaţa noastră politică, sinonim cu lipsa de logică. Diversele publicaţii, înregimentate mai mult sau mai puţin oficial uneia sau alteia dintre formaţiunile politice româneşti, nu fac decît să confirme această constatare.

Este un secret à la Polichinelle că *România liberă* reprezintă vocea Convenţiei Democratice. De fapt, a PNŢCD. (Nu nuanţele contează, însă, aici). *România liberă* se defineşte, în primul rînd, ca ziarul opoziţiei de dreapta din România. O opoziţie care susţine privatizarea, eficientizarea marilor mamuţi industriali prin restructurarea lor, jugularea inflaţiei, protejarea minorităţilor ş.a.m.d. Nimeni de bună-credinţă nu poate pune la îndoială sinceritatea convingerilor şi a programului CDR. În România, însă, nimic nu este limpede (şi asta nu neapărat din vina Opoziţiei.) Nu-i de mirare că, de pildă, în timpul marilor manifestaţii şi greve de la Reşiţa de anul trecut (dar şi în cazul ultimelor mişcări sindicale din siderurgie), *România liberă* s-a raliat cauzei muncitorilor. Nimic rău în asta. De fiecare dată greviştii au acuzat cabinetul Văcăroiu de sărăcirea populaţiei şi falimentarea industriei. Cît se poate de adevărat. Firesc, deci, ca un ziar de opoziţie să-i sprijine. Numai că, muncitorii respectivi n-au cerut, în fond, decît o şi mai mare subvenţionare de la buget a ineficienţilor mamuţi industriali. Nici vorbă să ceară o reală privatizare şi o restructurare a industriei grele, cu tot alaiul lor de consecinţe: închideri de fabrici, şomaj etc... Mutatis mutandis, de fiecare dată - în cazurile respective -, vocea opoziţiei de dreapta a acuzat falimentarul guvern Văcăroiu că nu duce o politică şi mai à la Văcăroiu. Nu înseamnă, neapărat, că *România liberă* şi crede într-o asemenea politică. Este doar una dintre distorsiunile unei vieţi politice, aşa cum spuneam, haotice. Un haos bine întreţinut de la vîrful puterii.

Slujbaş ideal al acestei puteri, cotidianul *Vocea României* se intitula, pînă mai ieri, ziar al guvernului. Un guvern de stînga. Nimic de zis, cramponarea sa de ideea statului paternalist îl face într-adevăr de stînga. Răbufnirile periodice de antioccidentalism, intoleranţa (prost disimulată) faţă de minorităţi, precum şi modul în care este privită protecţia socială, văzută mai degrabă ca o pomană dată celor mulţi, reprezintă caracteristici decisive ale paginilor *Vocii României*. Nimic de-a face, deci, cu stînga europeană. Nici o piedică, însă, pentru *Vocea României* de a-şi pune eticheta de militantă pentru valorile stîngii. Dar nici de a ridica osanale marii privatizării. (Evident, în varianta Văcăroiu-Coşea.) Grevele muncitoreşti care se ţin lanţ nu interesează *Vocea României* şi, prin urmare, nu au loc în paginile sale. Acest guvern de stînga are nevoie de linişte, nu de mişcări sindicale puse la cale de dreapta. Trăim în plină dedublare.

Ce s-ar întîmpla, însă, dacă, după alegeri, dreapta va cîştiga puterea? Va mai fi *Vocea României* progu vernamentală? Nici măcar redactorul-şef, Constantin Priescu, nu are habar. Întrucît nişte misterioase iniţiale, RA-APPS, au devenit editorul *Vocii României*, numai ele, iniţialele, vor stabili dacă ziarul va intra sau nu în opoziţie.

În privinţa publicaţiilor declarate de dreapta, lucrurile sînt şi mai complicate. Nici n-a ajuns opoziţia la putere şi deja există un ziar de opoziţie la opoziţie supus chiar şi sancţiunilor preşedintelui CDR. În ţara unde un ziar care se respectă nu poate să nu aibă cît de cît o culoare politică, Franţa, aşaceva ar stîrni "eclats de rire". Acolo, un jurnal rămîne de dreapta sau de stînga, indiferent cine guvernează.

Nae BĂDULESCU

Vocaţia opoziţiei

Cine posedă vocaţia intimă şi profundă a opoziţiei? Fără îndoială, socialiştii - sub toate formele lor. Maeştri în a critica stările de fapt, în a contrazice realitatea evocînd soluţii irealizabile, ei îndeplinesc, în organismul social, funcţia esenţială a întruchipării lui ***nu*** sau a lui ***da, dar...*** Vorbind, evident, de societatea democratică evoluată, aşa cum s-a structurat ea în Europa occidentală şi America după ultimul război.

Nu trebuie să fii politolog pentru a înţelege că cel mai mare cîştig al democraţiei îl reprezintă opoziţia: cînd există opoziţie adevărată (nu trucată, nici domesticită), atunci cu siguranţă că mecanismul societăţii funcţionează normal, că funcţiile lui vitale se prezintă bine. "Spuneţi-mi cum staţi cu opoziţia, ca să vă spun cît de sănătoşi sînteţi" - aşa s-ar putea adresa oricărui regim politic un medic serios. De aceea, monolitismul ("... întregul nostru popor, strîns unit în jurul partidului şi al conducătorului său..."), în ciuda aparentei sale soliditäţi, rămîne un regim potenţial bolnav. Cînd se prăbuşeşte, o face în cîteva zile.

Dacă cele două laturi obligatorii ale mecanismului politic - guvernanţii şi opoziţia - sînt prin definiţie interşanjabile, ar fi iluzoriu să ne închipuim că egalitatea este, la acest capitol, perfectă. Succedarea la putere a diferitelor partide şi grupări politice în ţările europene cu democraţie parlamentară a început să configureze deja anumite concluzii.

De-a lungul ultimilor 50 de ani de alternanţă politică europeană, o dominantă s-a impus în chip vizibil: partidele de stînga (fie că se cheamă socialiste, social-democrate ori laburiste) au prezentat un bilanţ managerial sensibil inferior partidelor de dreapta. În unele situaţii (Franţa de dinaintea lui De Gaulle, Anglia anilor 1974-1979, în guvernările Wilson, - Callaghan, ori Portugalia anilor 1975-1980), partidele de stînga au reuşit să aducă economia în pragul falimentului; în altele (guvernarea Mitterrand din perioada 1981-1986), ele au distrus în cîţiva ani acumulări economice de decenii; în sfîrşit, doar rareori au menţinut, cu dificultate, un nivel acceptabil. Succese de ordinul politicii externe ori de ordin cultural n-au putut salva proasta administrare. La acest capitol, excepţiile (precum Germania Federală sub cancelariatul lui Helmut Schmidt) se pot număra pe degetele unei singure mîini. Cea mai pragmatică şi mai rece concluzie nu poate suna decît astfel: socialiştilor le stă foarte bine în opoziţie, dar, odată ajunşi la putere, începe dezastrul.

Explicaţia primă, cea mai vizibilă, rămîne fără îndoială explicaţia economică. Socialismul se leagă inseparabil de maniera etatistă de concepere a economiei, de dirigismul statal explicit sau mascat. Predilecţia acestor ideologi (moştenitori de drept ai doctrinelor din secolul al XIX-lea şi din epoca interbelică) s-a fixat, de multă vreme, asupra naţionalizărilor în masă şi asupra creării unor întreprinderi enorme, gestionate la nivel guvernamental. Cînd au ajuns la putere în Anglia, în 1946, laburiştii şi-au început domnia printr-un val de naţionalizări care au decapitat industria engleză, lăsînd-o într-o inferioritate definitivă faţă de cea continentală: recuperarea s-a produs parţial şi cu mare întîrziere, abia după 1979, în timpul guvernului Theatcher. Ca într-un joc al absurdului programat, imediat ce au cîştigat alegerile din 1981, cu sprijin comunist, socialiştii francezi au procedat exact la fel, naţionalizînd - de la o zi la alta - 14 dintre cele mai mari grupuri industriale, administrînd astfel economiei franceze o lovitură atît de solidă, încît aceasta nu şi-a mai revenit nici pînă astăzi.

Naţionalizările nu semnifică doar mitologie economică de care socialiştii nu se pot despărţi, ci şi mod de a-ţi răsplăti aliaţii politici. De îndată ce este naţionalizat, un mare grup economic începe să fie administrat de funcţionari guvernamentali; e aici loc suficient pentru a fi numiţi în consiliile de administraţie toţi protejaţii politici, toate rudele miniştrilor, toţi amicii Preşedintelui - care încep să primească salarii fabuloase. Numai că respectiva întreprindere, cîndva înfloritoare, condusă acum de persoane alese pe criterii politico-nepotiste, ajunge, într-un timp mai lung ori mai scurt, falimentară. Fiind "naţională", fiind "a tuturor", deci a nimănui, întreprinderea îşi acoperă un timp golurile din bugetul statului, adică din banul public; dar vine un moment în care nici acest sac aparent fără fund, care este bugetul ţării, nu-şi mai poate permite să finanţeze un dezastru fără speranţe, şi atunci clipa adevărului, îndelung amînată prin diverse subterfugii, apare la lumina zilei.

Este ceea ce s-a întîmplat în Anglia anilor '50, în Portugalia anilor '70, în Franţa anilor '80 - şi ceea ce se poate repeta, cu minime variaţii, în oricare altă ţară. Iar pentru ca prăbuşirea să fie armonioasă, adică uniformă şi simetrică, etatizarea marilor întreprinderi este de obicei acompaniată de programe sociale populiste şi demagogice, care termină în cîteva luni bugetul pe un an.

Politica economică reprezintă doar o latură a procesului socialist de guvernare. Cea de a doua - poate şi mai importantă - o reprezintă latura morală şi spirituală a actului deciziei. Printr-o tradiţie de acum seculară, intelectualii europeni de marcă au fost aproape întotdeauna socialişti sau socializaţi; au visat o societate a dreptăţii şi a egalităţii, au demascat orice stîrbire a libertăţii individuale, au trăit întotdeauna într-o Utopie a visării. Acest mesaj al filozofilor, sociologilor şi artiştilor de stînga a contaminat şi gîndirea politicienilor socialişti. Cît timp se află în opoziţie, cît timp condamnă veşnicul duşman - oligarhia financiară, întotdeauna de dreapta, şi capitalismul monopolist - socialiştii găsesc cele mai convingătoare accente. Imediat ce cîştigă puterea (de obicei printr-o neînţelegere generalizată ori prin plictiseala corpului electoral), ei o exercită în mod mediocru. Nepriceperea tradiţională a intelectualului în chestiunile mărunte ale vieţii practiçe iese la iveală aproape automat. În ultimul deceniu, mulţi intelectuali de stînga au făcut cu sinceritate o profesiune de credinţă surprinzătoare: ei se declară mulţumiţi cu situaţia de opozanţi pe care, în fond, nici n-ar mai dori să o schimbe.

Să ne mai mirăm, în aceste condiţii, că guvernările pur socialiste au fost - în Europa occidentală postbelică - în general scurte şi precare? În termeni absoluţi, anii de guvernare socialistă de după 1945 reprezintă, la scara tuturor ţărilor democratice de pe continent, cam un sfert din anii guvernărilor liberale de dreapta. Ar fi prea simplu să evocăm, explicativ, pura întîmplare ori calităţile strict individuale ale diferiţilor lideri: e vorba aici de ceva mai mult, e vorba de structura adîncă a puterii politice contemporane. Fără îndoială că stînga luminată social-democrată e obligatorie pentru sănătatea edificiului european; dar funcţia ei mi se pare bine determinată - aceea de auxiliar, de partener secund într-o pereche.

În ţara noastră, după aproape cinci decenii de dictatură demenţială, am păşit în era democratică sub auspiciile unui guvern de stînga. Sînt mai bine de şase ani de cînd economia naţională este administrată de un guvern care, preluînd moştenirea mentală mai sus evocată, i-a adăugat şi alte ipoteci, rezultate din situaţia specială a tranziţiei şi din lipsa de experienţă. A ne mai întreba cu privire la cauzele funcţionării deficitare a economiei româneşti devine - în perspectiva schiţată pînă acum - simplu exerciţiu retoric.

Mihai ZAMFIR

Decăderea noţiunii de opoziţie

Să observăm mai întîi că sensul strict tehnic al cuvîntului ***opoziţie*** (partide sau asociaţii care se opun guvernului) a fost aruncat în umbră de un alt sens, profund ideologic. În afara analizelor specializate, cu circuit restrîns, ***opoziţia*** a dobîndit un înţeles încărcat deopotrivă de prestigiu şi dramatism. Noţiunea a cunoscut o adevărată glorie în vremea în care nu i se opunea decît propria sa imagine răsturnată. Într-adevăr a fost şi este în continuare greu să separi noţiunea, în uzanţa ei românească, de o implicită judecată de valoare. Opoziţia s-a născut în ianuarie 1990 (în primele zile de după revoluţie partidele tradiţionale sperau că vor fi repede asociate la putere) ca reacţie la continuitatea structurilor comuniste. Aşadar, opoziţia s-a prezentat pe sine ca singură forţă legitimă în primul rînd prin caracterul ei net anticomunist. De aici înainte s-a impus în dezbaterea publică de la noi cuplul ideologic ***opoziţie-putere.*** Fiecare termen primea o definiţie implicită care ignora cu bună ştiinţă realitatea instituţiilor, cel puţin formal, separate. În discursul opozanţilor ***puterea*** desemna laolaltă guvernul. Parlamentul (dominat de o majoritate ostilă), procuratura şi pe preşedintele Iliescu. Intenţia conţinută era aceea de a impune imaginea unei guvernări cvasi-totalitare, în care nu opera cu adevărat separaţia democratică a puterilor. Prin contrast ***opoziţia*** desemna global alternativa democratică, antitotalitară şi anticomunistă. Dar acest cuplu era deopotrivă unul etic şi afectiv. ***Opoziţie-putere*** însemna ***adevăr-minciună*** şi ***bine-rău.*** În discursul partizanilor noului regim cuplul funcţiona cu aceeaşi putere, dar cu semn schimbat. Binele era reprezentat de guvernarea ***democratică***, care se opunea unei opoziţii ***nedemocratice, extremiste, fasciste, antiromâneşti,*** sau pur şi simplu ***anacronice.*** După cum se poate vedea cu uşurinţă, discursul guvernanţilor actualiza mereu multiple determinări, deoarece, neputînd să diabolizeze opoziţia ca atare, opunea unei opoziţii ***rele***, o opoziţie ***constructivă.***

Cîtă vreme cuplul descris mai sus a funcţionat deplin în discursul politic, multe lucruri au devenit cu putinţă. Guvernanţii puteau recurge la violenţă pentru reprimarea unei opiziţii anume, după cum opoziţia putea la rîndul ei legitima forţa în lupta politică. Din situaţia descrisă mai sus se trage însă slăbiciunea justificativă a noului regim. Guvernanţii nu-şi puteau propune explicit anularea opoziţiei, ci doar anihilarea unor determinări ale ei. Dar disocierea nu era cu adevărat posibilă, fapt care a pus echipa iniţială de putere într-o gravă contradicţie. Încercînd să justifice eliminarea prin violenţă a unor determinări opoziţioniste considerate negative, ea a sfîrşit prin a anihila (temporar) opoziţia însăşi ca o componentă de sistem. Dimpotrivă, opoziţia ar fi putut folosi forţa pentru preluarea puterii în acord deplin cu principiile general acceptate prin însuşi actul din decembrie 1989, de vreme ce acţiunea ei nu amputa sistemul. Să observăm că, în situaţia României din 1990, noţiunea occidentală de opoziţie loială şi neloială nu se poate cu adevărat aplica. În versiunea ei ***neloială*** opoziţia nu ar trebui să piardă din vedere "obligaţia de a pune în discuţie întregul sistem şi de a i se opune în numele altuia mai bun". Or, acestei definiţii i se potrivesc riguros vorbind doar partidele comuniste care, prin Franţa şi Italia anilor '60, se opuneau deschis sistemelor parlamentare şi societăţii împărţite în clase. Opoziţia românească a anilor 1990 propunea dimpotrivă, o restaurare deplină şi o consolidare a sistemului parlamentar pe care revoluţia l-a enunţat ca principiu. Aşadar, ***neloialitatea*** ei putea fi măsurată doar prin raportare la o practică politică şi la o echipă de guvernare.

Dar, revenind la analiza sensurilor, să mai spun că şi în discursul opozanţilor şi în acela al guvernanţilor, opoziţia era puternic individualizată şi prin urmare inseparabilă de o judecată de valoare. Nu orice partide, grupări sau asociaţii puteau primi numele de opoziţie. Simpla rostire a cuvîntului opoziţie era discriminatorie, golind de prestigiu tot ce se afla în afara ei. Foarte multă vreme partidul lui Petre Roman, deşi, tehnic vorbind, s-a aflat, de la o vreme, într-o veritabilă opoziţie, a fost exclus dintr-o definiţie de tip extensiv care cuprindea doar partidele Convenţiei Democratice. Problema nu era că un partid ***cade*** în opoziţie, ci dacă este sau nu ***acceptat*** în opoziţie. Iar ca lucrurile să fie clare a apărut pentru prima dată un determinant: (opoziţia) ***autentică.*** Dar din momentul acesta începe decăderea noţiunii de ***opoziţie***..

Evoluţia politică a impus treptat o presiune asupra sensurilor, dar ceea ce mi se pare mai interesant este cum sensurile însele au încercat să modifice realitatea politică. Cuplul iniţial *opoziţie-putere* se străduia să creeze un model mental după care echipa aflată la guvernare este nu doar incompetentă, ceea ce nu ar fi fost un lucru neobişnuit, ci cu totul nelegitimă. E greu de măsurat care au fost avantajele electorale ale acestui discurs ideologic, dar putem presupune că a contribuit în mare măsură la coeziunea unui electorat de opoziţie, care şi-a definit astfel identitatea. Prin opoziţie, ***fesenistul*** devenise omul cel mai demn de dispreţuit. Acelaşi cuplu cu semnul schimbat crea în rîndul celorlalţi o aversiune aproape viscerală împotriva opozanţilor. Dar ce s-a întîmplat pe parcurs? Cuvîntul ***putere*** a început să fie din ce în ce mai puţin folosit, iar în locul lui au început să apară, după context, ***preşedinţie, guvern, majoritate parlamentară, procuratură (parchet).*** Opozanţii înşişi descoperiseră pe de o parte că sacrifică de bună voie nişte instrumente utile de analiză iar pe de altă parte că efectul sinteticului ***putere*** se întorcea împotriva propriilor interese. Acelaşi public care la început receptase corect mesajul implicit nu mai reuşea acum să distingă între putere şi opoziţie de vreme ce şi unii şi alţii se regăsesc în aceleaşi instituţii (o vreme opoziţia s-a aflat chiar la guvernare, dar n-a încetat să se numească ***opoziţie***). Aşadar artizanii discursului de opoziţie, fie ei politicieni sau ziarişti, şi-au propus să exileze cuvîntul ***putere*** sau în orice caz au încercat să-l deposedeze de componenta negativă care l-a însoţit multă vreme. Şi mai interesant este ce s-a întîmplat cu ***opoziţia,*** cealaltă componentă a cuplului. Guvernanţii înşişi au renunţat la un moment dat la diabolizarea opoziţiei şi au încercat să preia în scop propriu componenta prestigioasă a noţiunii. După ruperea FSN mult timp adversarii lui Roman s-au ferit la rîndul lor să-l treacă în rîndul opoziţiei. Era pentru ei util ca partidele adverse să rămînă divizate. Mai mult de atît, PDSR a preluat la un moment dat noul determinant (opoziţia autentică) prin care în momentele de mare tensiune cu foştii parteneri doreau să desemneze, după împrejurări, partidele CDR, sau doar PNŢCD şi PAC cu excluderea PL '93. PDSR descoperise şi utiliza în folos propriu funcţia discriminatorie a noţiunii. Decăderea ei devenise deja evidentă. E momentul în care discursul de opoziţie a încercat o repliere. Noţiunea de ***opoziţie*** nu mai funcţiona corect. Ea oferea pe de o parte guvernanţilor instrumente de divizare, iar pe de altă parte împiedica acordul electoratului cu noile realităţi politice. Dacă, de exemplu, nici pînă astăzi CDR nu a ajuns la acord mai strîns de colaborare cu PD, acest lucru se datorează şi faptului că o parte a electoratului de opoziţie a rămas fidelă ideii de opoziţie autentică. Aşadar era nevoie ca de aici înainte sensul tehnic al cuvîntului ***opoziţie*** să treacă înaintea celui ideologic. Renunţarea la sensul discriminatoriu are acum rostul de a legitima în ochii opiniei publice o acţiune unitară a partidelor din opoziţie, indiferent de originea lor. Dar iată cum iarăşi sensul tehnic este din nou subtil ideologizat.

Horaţiu PEPINE

LIDERI AI OPOZIŢIEI FAŢĂ ÎN FAŢĂ CU ALEGERILE

1. Cum aţi vedea situaţia opoziţiei politice actuale, în cazul în care ar pierde alegerile generale din acest an?

2. Vă rugăm să explicaţi modul şi timpul în care, în eventualitatea cîştigării alegerilor din anul acesta, opoziţia actuală şi partidul dv., în special, ar ajunge să stăpînească pe deplin mecanismul guvernamental (să-şi creeze un executiv eficient).

3. Vă rugăm să numiţi cîteva greşeli făcute în ultimii ani de opoziţie (pe care le consideraţi mai importante).

Emil CONSTANTINESCU
(preşedinte CDR)

1. Nu situaţia Opoziţiei, în cazul în care ea nu va cîştiga alegerile din acest an, este importantă, ci situaţia ţării.

O eventuală înfrîngere a Opoziţiei în alegerile din 1996 ar anula şansa României de a se dovedi, faţă de sine dar şi în context internaţional, un stat capabil de opţiuni alternative şi de sancţiuni la adresa unor politici catastrofale.

Fără o victorie a Opoziţiei în 1996, pentru România nu se mai pune problema unei alternative de redresare în anul 2000.

Primul schimb de putere din România va avea mai multe semnificaţii. În primul rînd, va arăta că sistemul democratic devine efectiv, are o consacrare practică. În al doilea rînd, va reprezenta o sancţiune din partea cetăţenilor la adresa actualului partid de guvernămînt, o reacţie la nerezolvarea problemelor economice şi sociale. Ceea ce consacră, de asemenea practic, problema responsabilităţii în politică. În al treilea rînd, ne va oferi posibilitatea să demonstrăm că există o alternativă dincolo de vorbe, că se poate practica un alt fel de politică şi un alt fel de administraţie.

2. Trebuie să precizăm mai întîi despre ce fel de mecanisme guvernamentale este vorba. Aşa cum am mai spus, noi nu dorim o simplă schimbare de guvern, ci o schimbare a însuşi modului de a guverna.

Guvernul îşi va restrînge atribuţiile şi proprietăţile la cîteva domenii de interes naţional, evident, în primul rînd la cele strategice. Vom renunţa definitiv la statul-patron. Vom pune accentul pe economia privată şi pe administraţia locală, mult mai apropiată de interesele oamenilor.

Un alt tip de politică va fi practicat de un alt tip de politicieni şi de administratori. Avem în derulare, încă din primăvara lui 1995, un program special de pregătire a 14000 de oameni, capabili să înlocuiască actualii reprezentanţi ai Puterii de la toate nivelurile administraţiei centrale şi locale, instituţiilor reprezentative, diplomaţiei. Ceea ce nu înseamnă că vom declanşa un proces de înlocuire a directorilor din întreprinderi cu propriii noştri oameni, după modelul practicat astăzi. Dacă şi noi vom proceda aşa, România nu ar mai scăpa niciodată de servituţi şi de clientelism politic.

În final, nu pot să nu remarc faptul că modul în care aţi pus întrebările degajă un anumit pesimism, ca premisă a întregii discuţii. El este, poate, de înţeles, pentru demersul unei reviste al cărei titlul desemnează, în mod curent, o alternativă cu două ieşiri negative. Din această perspectivă, în prezentul politic al ţării nu cred că există o dilemă. Una din ieşiri este în mod cert pozitivă. Ce-i drept, numai una.

3. Care credeţi că au fost erorile pe care Opoziţia nu le-a putut ocoli în aceşti ani? (V-am ruga să numiţi două dintre ele şi modul cum ar putea fi evitate.)

Mărturisesc că sînt oarecum surprins, nu din pricina problemei în sine, ci din cauza modului în care a fost formulată întrebarea. Erorile sînt determinate de o anumită vinovăţie a celor căzuţi în eroare. Altfel spus, ei ar fi putut acţiona corect, dar au ales o altă variantă. Dacă ne referim la acele opţiuni nefericite pe care Opoziţia "nu le-a putut ocoli", cred că nu avem de a face cu eroare, deci cu vinovăţie, ci mai degrabă cu un dat obiectiv, imposibil de depăşit la momentul luat în consideraţie.

Pe de altă parte, mi se pare inoportun să vorbim despre cum ar putea fi evitate astăzi erorile de ieri. Anumite etape au fost depăşite, anumite preţuri au fost plătite, uneori cu prisosinţă.

Trecînd peste asemenea consideraţii, încerc să răspund cît se poate de concret. Prin urmare:

O imposibilitate, probabil inevitabilă, a fost realizarea unei unităţi depline a Opoziţiei democratice. Motivele sînt multiple, de la incompatibilităţi de program la incompatibilităţi de persoane, de la jocul vanităţilor la lipsa de experienţă, fără a mai pune la socoteală amestecul direct al celor care nu aveau nici un interes ca această unitate să se realizeze. Dar, cum am mai spus, au existat preţuri care trebuiau plătite, au existat sacrificii care trebuiau făcute. Astăzi, lucrurile stau mult diferit faţă de primii ani de după Revoluţie. Unitatea monolitică este mult mai puţin importantă decît un sistem de alianţe fără aceeaşi cuprindere dar mult mai eficient sub aspect politic. Adică apt să funcţioneze fără a genera tensiuni în fiecare zi. În plus, componentele scenei politice sînt mult mai complicate. Avem de a face cu o Opoziţie propriu-zisă şi, în acelaşi timp, cu partide care NU se mai află la guvernare. A nu (mai) face parte din Guvern, a nu (mai) fi aliat cu PDSR nu sînt surse suficiente de credibilitate politică.

A doua eroare de tipul menţionat a fost afişarea de către Opoziţie a unui discurs axat pe generalităţi, fără îndoială juste şi onorabile dar, totuşi, generalităţi. Dreptatea, adevărul, speranţa şi prosperitatea sînt valori la care nu am renunţat, dar care nu vor mai fi enunţate în discursul politic fără determinări concrete. Fiecare om nedreptăţit are nevoie de dreptatea lui. Fiecare om sărac are nevoie de o perspectivă concretă în ceea ce priveşte bunăstarea. Aşa s-au născut toate iniţiativele noastre din ultimul an şi, în primul rînd, Contractul cu România. El este actul prin care vorbim despre drumuri, locuinţe, lumină, telefoane, ordine publică, salarii, pămînt, cu date şi termene concrete. Este o premieră politică în ţara noastră. Nici o altă formaţiune - de la Putere (sau care a fost la Putere) ori din Opoziţie - nu a mai prezentat o ofertă politică de acest tip.

Sergiu CUNESCU
(preşedinte PSDR)

1. Opoziţia democratică în cel mai larg spectru, în concepţie europeană, poate cuprinde partidele înscrise în arcul închis între Partidul Liberal '93 şi Partidul Socialist (Mohora) cu componentele principale PSDR-PD-PNŢCD-PAC - formaţiunile PNL şi eventual, după clarificări, PDAR. O situaţie particulară în opoziţie o reprezintă UDMR, uniune de componente democrate, dar şi cu o importantă componentă naţionalistă.

La întrebarea precisă: ce se va întîmpla dacă opoziţia actuală pierde alegerile din nou, vă răspund: o situaţie de acest fel nu ar fi gravă pentru opoziţie, dar ar fi gravă pentru ţară. În opoziţie un partid poate să se întărească dacă dispune de substanţă politică solidă şi de voinţă; în caz contrar poate să decadă. Cu alte cuvinte s-ar schimba ponderea valorică a diverselor formaţii din opoziţie.

2. În primul rînd, noii cîştigători vor trebui să constituie o majoritate parlamentară stabilă (de cca. 60%) ca să alcătuiască un guvern sigur, neexpus la eventuale navigaţii politice.

Din momentul învestiturii, intrarea în guvernarea propriu-zisă trebuie să răspundă cutumii celor o sută de zile. Intrarea în ritm alert va întîmpina două dificultăţi: în primul rînd, guvernarea Văcăroiu va lăsa o moştenire greu de îndreptat ca după orice calamitate, şi în al doilea rînd deoarece partidele din actuala opoziţie nu au între ele în prezent comunicaţiile necesare pentru coordonarea pregătirilor.

3. Greşelile opoziţiei au fost determinate cu rigoare şi obiectivitate de partidul nostru printr-o analiză pe care am prezentat-o Convenţiei Democratice la 18 iulie 1994. Am enunţat atunci că nu coaliţia guvernamentală a cîştigat alegerile din '92 ci că noi, Convenţia, le-am pierdut. Campania electorală a fost complet ineficientă. Totul s-a desfăşurat ca o chermeză compusă dintr-o serie de mitinguri, este drept impresionante, în care vorbitorii se lăsau flataţi de aplauzele unui public care era de mult cîştigat de partea noastră. Contactul cu electoratul care trebuia să basculeze de partea noastră a fost practic nul. Convenţia nu a căutat sau nu a reuşit să deprindă un număr restrîns de probleme de mare interes pentru populaţie - asupra cărora să se concentreze o propagandă pozitivă. În mare măsură mitingurile abundau de sloganurile depăşite cu "Jos comunismul" şi "Jos Iliescu" care au avut sensul lor, dar nu ofereau o alternativă clară de viitor.

Coordonarea campaniei la vîrf şi pe departamente a fost încredinţată, după insistenţe, unor persoane în general fără responsabilităţi practice angajate şi fără experienţă organizatorică.

Mediatizarea prin tipărituri a fost de asemenea sub orice critică, în primul rînd din lipsă de idei. În afară de afişul pentru candidatul la preşedinţie, care a avut o compunere grafică reuşită, responsabilii departamentului respectiv nu au fost capabili să scoată nici un afiş convingător pentru alegerile parlamentare.

Campania a fost mai reuşită pentru alegerea prezidenţială, deşi politic cea legislativă era mai importantă.

Candidatul Convenţiei pentru alegerile prezidenţiale a plecat şi a terminat campania cu handicapuri. Personalitate a Alianţei Civice, necunoscută la început, nu a putut exploata vastele posibilităţi de a ţine pe contracandidatul Ion Iliescu în corzile ringului politic.

Formaţiile politice dominant monarhiste, respectiv PNŢCD şi AC, au imprimat mitingurilor pentru alegeri republicane o coloratură monarhistă, îndepărtînd pe mulţi dintre cei cu convingeri republicane pe care trebuia să-i cîştigăm. După alegerile din 1992, am constatat că în Comitetul Executiv al Convenţiei nu se mai puteau discuta cu profunzime, cu răspundere şi cu calm problemele politice importante.

Analiza noastră a fost primită cu o ostilitate de neînchipuit, deoarece a deranjat interesele şi veleităţile directe ale unor persoane, sau ale unui grup, despre care la vremea aceea nu ne dădeam seama ce urmăreşte.

După 18 iulie s-au comis în cadrul CDR încălcări grave faţă de spiritul şi litera protocolului de constituire a Convenţiei. S-a convocat o şedinţă de comitet CDR în care s-a prezentat, prin surprindere, un protocol adiţional care nu fusese transmis în prealabil ca proiect pentru a fi cunoscut înainte de dezbateri. Textul protocolului cuprindea ameninţări de eliminare din Convenţie a celor care nu l-ar semna.

Mulţi factori politici persistă şi azi în greşeli, principala fiind aceea de a respinge propunerea noastră pentru alcătuirea "marii coaliţii".

FRUNDA Gyorgy
(senator UDMR)

1. Eu cred că dacă Opoziţia nu va cîştiga alegerile, oricum o parte din actuala Opoziţie va fi într-o coaliţie guvernamentală. Nu cred că dacă PDSR-ul actual va cîştiga alegerile din anul acesta va lega din nou o alianţă guvernamentală - parlamentară cu partidele extremiste şi naţionaliste. Nu cred aceasta pentru că preţul a fost mult prea mare, s-a văzut în actualul mandat, cînd partidele mici şantajau partidul care a cîştigat alegerile. Din nefericire cu destul de mult succes, pînă şi anul acesta. Iar pe de altă parte, ca să fiu puţin popular, a costat mai mult supa decît felul doi, adică această stabilitate relativă pe care o aveau în parlament a dus la imposibilitatea unei guvernări clare. Acest lucru mă face să cred că după noile alegeri, dacă ar cîştiga PDSR, atunci ar intra în coaliţie cu unele partide politice care actualmente sînt în reală opoziţie: PNŢCD, cu cineva din liberali şi nu e exclus chiar cu UDMR sau PD. Nici una dintre aceste situaţii nu poate fi exclusă din punct de vedere teoretic. Firesţe, analiza mea e pur teoretică, nu am nici un fel de date concrete sau nu am nici un element care să mă facă să vă spun ceva concret, dar eu cred că după 96 vom avea două opoziţii, va exista o opoziţie naţionalist-extremistă – unde vor intra partidele mici ce vor intra în parlament, o opoziţie România Mare şi sper că PUNR va fi tot peacolo pe undeva – şi o opoziţie reală a partidelor care vor încerca să ofere o alternativă la guvernare.

2. Nu cred că se poate stabili un termen, pentru că acest lucru depinde de foarte mulţi factori. Oricum asta necesită schimbarea unor cadre din ministere - s-au tot schimbat miniştrii, dar la nivelul eşalonului doi au rămas cam aceiaşi oameni ca înainte de 1989. Este foarte greu să găseşti asemenea oameni: trebuie să găseşti o soluţie prin care să atragi oameni cu gîndire nouă, oameni care sînt pentru înfăptuirea statului de drept în România, care să ştie ce au de făcut, care să fie buni specialişti în domeniul lor, să le asiguri un salariu ca lumea şi o poziţie socială respectabilă - altfel nu poţi obţine astfel de oameni. Şi dacă nu reuşeşti să faci acest schimb de generaţii, aş spune schimb de mentalităţi în ministere, va fi foarte greu să obţii ceva. Simpla schimbare a miniştrilor şi a secretarilor de stat nu duce la schimbarea mentalităţilor şi nici la schimbarea activităţii ministerelor. Schimbarea acestor structuri ar putea fi făcută într-un an, dar patru ani ar putea să fie insuficienţi pentru asta, depinde de politica pe care o va putea face guvernul respectiv şi depinde de ce majoritate parlamentară se va bucura, fiindcă asta implică modificarea unor legi privind guvernul şi ministerele, adoptarea unor legi noi privind atribuţiile ministerelor, restructurarea acestora, răspunderea ministerială. După părerea mea trebuie o viziune complet nouă asupra a ceea ce înseamnă guvernare în România.

3. Una, poate cea mai fundamentală: a criticat, dar nu a oferit alternative reale. Iar a doua problemă este că şi opoziţia este mult prea săracă în personalităţi politice şi în specialişti pe domeniu.

4. În ce condiţii ar participa UDMR efectiv la guvernare?

UDMR se gîndeşte să participe la guvernare cu un partid politic care să respecte principiile fundamentale ale democraţiei, ale statului de drept şi ale pluralismului politic, să ofere o alternativă pentru ieşirea din criză a României şi să se arate deschis şi la rezolvarea problemelor minorităţii maghiare.

Mircea IONESCU QUINTUS
(preşedinte PNL)

1. Nu ştiu ce va face opoziţia, dar mă întreb care va fi soarta ţării. CDR ar putea suferi un şoc puternic, putînd fi pusă în discuţie continuarea existenţei ei, sau nu, în actuala formulă etc. Dar eu mă gîndesc la ţară în primul rînd, pentru că un executiv care ar continua

LIDERI AI OPOZIȚIEI FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU ALEGERILE

actuala politică economică ne-ar duce la o situație greu de redresat multă vreme de-aici înainte. Dați-mi însă voie să nu iau în considerare o asemenea variantă și să sper că, în cel mai rău caz, vom guverna împreună cu alte forțe politice.

2. Eu cred în acel program intitulat "Contractul cu România". Acolo se spune că în 200 de zile vor putea fi demarate o serie de acțiuni, mai ales se va crea cadrul legislativ care va debloca căile de redresare a țării. Nu sînt așa naiv însă să cred că totul ne va reuși imediat. Deci, prima jumătate de an a guvernării va fi consacrată așezării în normal a tuturor instituțiilor noastre, și estimez că după primii doi ani de guvernare situația economică și socială în România se va schimba radical, în bine.

3. De gafe nu-mi amintesc, dar greșeli, să vedem. Eu cred că în perioada '90-'92 opoziția a avut o prestație mai bună decît aceea care a urmat pe parcursul actualei legislaturi. Eroarea cea mai gravă mi se pare faptul că opoziția nu a fost capabilă, atunci cînd s-a constituit executivul, în toamna lui '92, să găsească o formulă de alianță cu FDSN-ul. Noi, PNL, am inițiat și în '91 și în '92 ideea unui guvern de largă coaliție națională, de consens național, care, probabil, dacă s-ar fi realizat scutea țara de multe rele. Nu știu dacă oferta FDSN a fost sinceră, dar era o ofertă. Eu - e părerea mea - cred că nerealizarea unei înțelegeri cu partidul dlui Iliescu, în acel moment, a însemnat deschiderea unei perioade de timp catastrofale pentru economia țării.

Nicolae MANOLESCU
(președinte PAC)

1. Pentru interesul național victoria opoziției ar fi de dorit. S-ar crea astfel condiții pentru o democratizare reală a României. Opoziția democratică poate produce schimbarea necesară a echipei de guvernare.

Nu cred că se va întîmpla nimic special cu opoziția dacă aceasta va pierde alegerile din 1996. Pur și simplu se va pregăti pentru alegerile viitoare.

2. Va fi obligată să intre rapid în ritm. Trecerea de la un guvern la altul se va face de pe o zi pe alta. De altfel, pregătirea opoziției pentru guvernare a început deja de mult timp.

3. În primul rînd nu a analizat cu luciditate rezultatele alegerilor locale din februarie 1992. Convenția a intrat în competiția parlamentară și prezidențială cu impresia că timpul stă pe loc. Astfel s-a ajuns la păstrarea unor sloganе electorale care nu se mai potriveau. Încercarea de a acționa în mod unitar în cadrul Convenției Democratice nu a reușit. Din CDR s-au desprins mai multe partide, inclusiv PAC-ul. Așa cum era organizată, Convenția nu mai corespundea unei anumite realități politice. Punînd ambițiile și veleitățile personale mai presus de interesele tuturor, CDR a dat adesori impresia că este singura forță de opoziție.

Ideea că protocolul CDR este bătut în cuie mi se pare nefastă.

Petre ROMAN
(președinte PD)

1. Situația opoziției dacă nu ar cîștiga alegerile generale în acest an contează prea puțin față de consecința gravă pentru țară: împotmolirea în subdezvoltare pentru încă o perioadă de timp, ca urmare a faptului că, probabil, perpetuarea puterii politice actuale ar face ca țara noastră să piardă trenul integrării în Uniunea Europeană.

2. Mă gîndesc în primul rînd la îndeplinirea misiunii esențiale a președintelui, primul care după alegeri are datoria construirii soluției politice, adică alăturarea forțelor politice (partide și oameni politici), a minților luminate și a celulelor ce dau viață societății civile, pentru a suplini misiunea executivului, deci punerea în aplicare a unui plan de acțiune pentru desfășurarea reformei și redresarea economică și socială. Un executiv puternic susținut politic poate să stăpînească mecanismul guvernamental.

3. În privința greșelilor aș cita două. Prima: nu s-a elaborat un mesaj unit, de alternativă, prin care alegătorii să-și creeze imaginea ofertei credibile pentru ieșirea din impasul pentru care se face vinovată actuala putere politică. A doua: nu s-a creat un mecanism de ripostă comună pentru situațiile cînd reforma și democrația au fost stopate, respectiv amenințate, prin acțiunile majorității ce s-a format în 1992.

Mircea Horia RUSU
(președinte executiv PL'93)

1. Nu cred că partidele din actuala majoritate vor putea cîștiga voturi pentru a forma și după alegerile din toamnă majoritatea parlamentară. Probabil va apărea o coaliție guvernamentală formată din partide care guvernează în acest moment și partide din opoziție.

2. Depinde care opoziție va cîștiga alegerile și ce fel de program de guvernare pregătește. În situația în care viitorul guvern de după alegerile din toamnă va fi format din forțe de dreapta, prin programul de guvernare pe care îl va propune "va limita guvernarea". Pare paradoxală această afirmație, dar principiile care ar trebui să stea la baza unui asemenea program de guvernare ar fi descentralizarea, dereglementarea, debirocratizarea, dezetatizarea. Sau dacă vreți într-o singură frază: retragerea rapidă a statului din domeniile în care nu are ce căuta și în primul rînd domeniul economic. Dacă va aplica o terapie de șoc, va guverna întreaga legislatură.

3. Cred că opoziția este pe cale să facă cea mai mare greșeală preluînd tipul de mesaje al actualilor guvernanți, adică un mesaj demagogic, populist-naționalist. Într-o asemenea perspectivă potențialii votanți ai opoziției nu se vor mai prezenta la vot și, în concursul național de demagogie ce se va naște de aici, vor cîștiga tot cei care au cîștigat și pînă acum.

Radu VASILE
(vicepreședinte PNȚCD)

1. Eu nu cred că la alegerile legislative va exista cineva care să cîștige majoritatea absolută, ci doar relativă, iar prin pragul de 5% ce se adoptă, doar patru, cinci partide vor accede în parlament, Așa că orice guvern se va forma, va fi unul de coaliție. Dacă opoziția nu poate întruni majoritatea, PNȚCD ar putea realiza o înțelegere cu PDSR dar numai dacă reușim să introducem mari părți din programul nostru pentru guvernare, mai ales cele de care am amintit. Dacă nu, vom rămîne în opoziție, dar una mult mai puternică. Sigur, se va regîndi și modul în care este organizată opoziția, care nu va avea alt scop decît alegerile anticipate, firește după 1996.

2. Opoziția trebuie să fie oricînd pregătită să preia puterea, dar, din păcate, așa cum a evoluat opoziția în ansamblul său, este destul de dificil a afirma că acest lucru a fost bine stabilit. La ora actuală PNȚCD și CDR dispun totuși de o serie de programe care sînt mult mai concrete și facilitează unele măsuri necesare în prima sută de zile a posibilei noastre guvernări. Pentru că în prima sută de zile, formația care va accede la guvernare are cel mai mare capital politic. Cred că una din primele măsuri pe care ar trebui să le adopte Opoziția, la guvernare, ar fi ca imediat, în primele două săptămîni, să realizeze o Cartă albă a guvernării anterioare, pentru că din punct de vedere al gestiunii avuției țării opoziția va găsi o situație dezastruoasă și a porni la guvernare fără să se anunțe țării, în acel moment, dezastrul moștenit, ar fi o gravă eroare.

3. Mulți reprezentanți ai opoziției, în special în perioada '90-'92, nu au ținut seama de faptul că mentalitatea oamenilor, după 50 de ani de comunism, nu permitea să vii cu oferte care practic nu erau înțelese, mai ales că structurile comunisto-birocratice se păstraseră intacte în primii ani de după revoluție. Ideea monarhiei, de exemplu, nu a fost prea binevenită pentru mare parte din electorat. Apoi veleitarismul unor lideri politici a distrus forța opoziției, un exemplu concludent fiind marele Partid Liberal, care avusese un start extraordinar în 1990, dar care a fost măcinat de veleitarismul politic și a diminuat mult forța opoziției înaintea alegerilor din '92, prin ieșirea acestuia din CD, din aceleași motive personale ale liderilor. O altă scădere a opoziției este faptul că toate acele moțiuni din '92 și pînă acum, pe care le-a tot prezentat în parlament, nu s-au dovedit eficace, bună parte din ele avînd vicii de formulare, fără o fundamentare concretă, de unde căderea lor la vot dar și în deriziune. Momentul cel mai penibil, cauzat opoziției de faptul că s-a luat după PD-FSN, a fost faimosul "caz al gen.Florică". Astfel, noțiunea de moțiune s-a bagatelizat.

Varujan VOSGANIAN
(vicepreședinte al Comitetului de organizare a partidului Alternativa Română)

1. Aș începe cu situația țării. Dacă actuala coaliție proguvernamentală va cîștiga din nou alegerile, atunci în calea statului autoritar nu va mai exista nici o piedică. Toate funcțiile importante în stat vor fi condiționate de adeziunea sau obediența față de un anumit tip de politică și de anumite partide. Oamenii de afaceri vor trebui să se supună... Deja există astfel de tendințe... Se înăspresțe regimul informațional. Se înăsprește atitudinea față de străini. Garda Financiară tinde să devină un fel de gardă pretoriană a regimului. Puterea judecătorească este în continuare timorată, presa devine din ce în ce mai clientelară, clientelismul politic este din ce în ce mai pregnant. Dacă în 1996 aceste partide vor cîștiga din nou alegerile, probabil că, în 2000, spiritul de opoziție va fi doar o rezistență disperată. Recent am avut la **Alternativa** o conferință de presă pe tema politicii fiscale. Un om de afaceri destul de important a venit alături de mine în această conferință. De o săptămînă nu mai prididește din cauza controalelor. Un alt om de afaceri este membru în comitetul de inițiativă. Toată săptămîna trecută a avut de-a face cu controalele. Eu nu zic că aceste controale nu sînt utile, dar această coincidență mi se pare cel puțin suspectă. Și am auzit mulți alți oameni de afaceri plîngîndu-se de acest lucru sau mărturisind că au fost amenințați, mai mult sau mai puțin voalat, în situația în care nu sprijină anumite partide politice. Am avut întîlniri cu manageri de mari societăți comerciale care mi-au spus că pot lucra la programele noastre dar nu pot intra în partid de teamă că FPS îi va schimba din funcții, că s-au exercitat presiuni asupra lor să intre în PDSR, la care au răspuns că nu fac politică și că acesta este singurul refugiu pe care-l pot avea. Avem mari probleme în a angaja politic oameni care ar putea să facă mult pentru politică. Reinstaurarea fricii este un simptom îngrijorător al sfîrșitului actualei legislaturi. Faptul că oamenii se tem din nou este cel mai semnificativ argument că statul redevine opresor și nu partener al cetățeanului.

Mesajul nostru este acela că opoziția poate cîștiga alegerile și că logica istoriei arată că opoziția, dacă își fructifică toate avantajele, cîștigă alegerile din '96. Situația ei în cazul în care nu cîștigă? Va avea din ce în ce mai puțini oameni de calitate care să i se alăture. Mediile de afaceri o vor părăsi. Mediile manageriale vor evita s-o mai contacteze. Intelectualii se vor adăposti îndărătul cărților, catedrelor și doctoratelor. Opoziția va rămîne mai degrabă ca o revoltă a bunului simț, decît ca o formă instituționalizată de exercitare a democrației.

2. În primul rînd, opoziția trebuie, încă de pe acum, să dea electoratului sentimentul că poate crea un parteneriat de guvernare. Din această cauză afirmațiile unor coaliții de partide că nu colaborează cu nimeni, că vor cîștiga singure alegerile sînt contraproductive și induc tensiuni care nu sînt normale. Opoziția trebuie să lucreze împreună, cel puțin la nivel tehnic, în perioada alegerilor. Nici un partid, nici o alianță nu are monopolul opoziției. Și nu uitați un lucru: alegerile trebuie administrate cu mare grijă de către opoziție. Nici un partid și nici o coaliție nu poate face singură acest lucru. Și dacă opoziția va acuza din nou partidele proguvernamentale că au falsificat alegerile, nu este altceva decît neputința opoziției de a administra alegerile. Dacă nu poate face asta - atunci este incapabilă să administreze țara. Practic, actul de guvernare ar trebui să "înceapă" încă din perioada electorală: de atunci opoziția trebuie să își arate credibilitatea actului de guvernare. În ce privește perioada imediat următoare, primul lucru care trebuie făcut este evaluarea situației. După 50 de ani de guvernare centralistă, un nou guvern va trebui să facă o evaluare exactă a situației în care e România. Și va trebui să ia primele măsuri în domenii strategice, unde nu e nevoie de resurse suplimentare, deci la nivel de concepție: politica fiscală, politica de privatizare, atitudinea față de sectorul privat, atitudinea față de cetățean și față de societatea civilă, descentralizarea, regîndirea politicii bugetare. Toate astea nu necesită nici bani de la Fondul Monetar nici combustibil suplimentar - ci o altă concepție. În acest fel se va dovedi că România nu este o țară atît de săracă pe cît se crede și că bugetul nu este chiar atît de mic. Numai că bugetul, la noi, își irosește resursele plătind administrația proceselor reale și nu procesele reale în sine.

3. Prima eroare a opoziției a fost aceea că în acești ani nu a introdus în cîmpul politic probleme în care cetățeanul era direct interesat. Să ne amintim cîteva dintre conflictele parlamentare: scandalul legat de Petromin, dezvăluirile generalului Florică, tentativa de suspendare din funcție a președintelui Iliescu, disputa dacă miniștrii nou-numiți trebuie sau nu să fie învestiți de către Parlament, disputele legate de legalitatea numirii directorului SRI... Nu vreau să spun că aceste teme nu sînt importante și că ele nu vizează echilibrul puterilor în stat sau reinstaurarea unui stat autoritar, dar în această perioadă au existat încă multe alte probleme legate de deteriorarea nivelului de trai, de precaritatea valutară, de funcționarea sub deficit a economiei naționale - or, toate aceste subiecte nu au fost preluate și fructificate de către opoziție. Astfel încît ea a pierdut bătăliile parlamentare, dar, din păcate, a pierdut și "pe stradă", în simpatia electoratului. Faptul că, în condițiile deteriorării continue a nivelului de trai și a condițiilor economico-sociale, opoziția totuși s-a erodat pune un semn mare de întrebare legat de eficiența actului de opoziție din România. A doua problemă este cea legată de vitalitatea opoziției și aici mă refer în special la resursele umane. Dacă veți citi ziarele din 1992 și pe cele de la începutul anului 1996 veți vedea că nu există figuri noi; nu am sesizat adeziuni de marcă în acești ani. Proiectul **Alternativei**, care a debutat acum cîteva luni, a introdus deja în mediul politic sute de oameni de cea mai bună calitate. De ce acești oameni nu s-au aflat pînă în această clipă în partidele de opoziție? Aici există cel puțin două cauze: una - că ei nu s-au simțit atrași de tipul de activitate al opoziției, și a doua - că opoziția nu i-a curtat suficient.

Au consemnat: Sabina FATI, Romulus C. GEORGESCU, Petru IONESCU, Andrei MANOLESCU și Delia VERDEȘ

Opoziţia democraţiei

Democraţia fără opoziţie e greu de închipuit. Cînd cel de al doilea termen al relaţiei lipseşte, democraţia e inexistentă. Pînă spre mijlocul veacului trecut, la noi nu era nici democraţie, nici opoziţie. Domnitorul îşi obţinea, prin mari sume în galbeni şi prin relaţii întotdeauna costisitoare, învestitura de la Poartă, învingînd, de regulă, alţi concurenţi care nu rezistaseră ofertei Stambulului. În ţară, odată instalat în scaun, domnitorului îi era inevitabil sortită lupta cu boierimea. Aceasta, organizată pe facţiuni sau numai grupări din cadrul ei, cînd voia mazilirea domnitorului, aduna o sumă de bani cu care, însoţită de o pîră, ajungeau, amîndouă, la mărimile Înaltei Porţi. De cele mai multe ori, izbutea în dorinţa ei, impunîndu-se, pe scaunul ţării, un alt domnitor, adesea dintre boierii cu pîra. Aceasta era, atunci, opoziţia. Una a elitei facţioniste. Dar, cum nu exista democraţie, nu putea acţiona decît pe căi lăturalnice, boierii avînd grijă să pregătească totul în taină pentru a nu fi decapitaţi - dacă erau descoperiţi de domnitor. Apoi, de prin vremea domniei lui Mihail Sturdza şi Gheorghe Bibescu, încep să mijească zorii unei opoziţii reale. Aşa au fost, în cele două principate, revoluţionarii de la 1848. În Moldova revoluţia (sau caricatura ei) a eşuat, tinerii revoluţionari fiind arestaţi şi

Nicolae Titulescu şi I. G. Duca

încarceraţi (mai fuseseră şi înainte) şi, apoi, exilaţi. În Muntenia, domnitorul a abdicat, silit de revoluţionari, şi, după înăbuşirea revoluţiei de către armata turcă şi cea rusească, au fost, şi ei, exilaţi (de turci). În Muntenia, opoziţia, bine organizată, a învins, determinînd detronarea domnitorului. Dar a fost, şi într-un principat şi în celălalt, o opoziţie a elitelor, fără aderenţă reală în mase. Se poate vorbi de un început de organizare, pe partide de interese, a unor grupări (unele funcţionînd în opoziţie) în epoca preunionistă, în dezbaterile Divanurilor-adhoc. Dar, cu unele excepţii, aceste grupări de interese au coalizat atunci cînd s-a ivit prilejul dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza, în ianuarie 1859. Aripa separatistă, şi ea organizată politic, a fost înfrîntă, mai avînd, uneori, cîmp de manifestare. O opoziţie bine organizată, provenită din chiar grupările unioniste, s-a manifestat în cei şapte ani de domnie a lui Cuza. Motivaţia o crease chiar tendinţa, bine desenată, a lui Cuza spre cezarism. Şi-au dat mînă, în aceste manifestări înverşunat opoziţioniste, şi grupările conservatoare care nu acceptau ideea unei cît de palide reforme agrare şi liberalii care acuzau cezarismul principelui, încătuşarea presei, aspiraţia spre lovitură de stat. Şi pînă la urmă, opoziţia unită, bine, totuşi, organizată, l-a silit pe principe să abdice. Cezarismul, ironie a sorţii, a fost învins printr-o lovitură de palat.

S-a spus că anihilîndu-se cezarismul, se lasă cîmp liber de manifestare democraţiei adevărate. Constituţia din 1866, promulgată de îndată ce principele Carol I a fost instalat pe tronul ţării, a fost foarte liberală, avînd ca model (unele articole au fost de-a dreptul copiate) pe cea belgiană, cea mai înaintată în acea vreme. Principe înţelept, Carol I a ştiut să ţină cumpănă între cele două grupări, liberală şi conservatoare, deşi, oficial, cele două partide se întemeiază mai tîrziu, cel dintîi în 1875, al doilea în 1880. Uneori, ca în 1876 pînă în 1888, Carol I (din 1881 devenit rege) a ţinut la putere, în cazul de faţă, Partidul Naţional Liberal, timp de 12 ani, asigurînd, prin această mai îndelungată guvernare, punerea fundamentelor României moderne. În tot acest timp, opoziţia conservatoare a fost cu deosebire activă în parlament, în manifestări publice, în gazete, împotrivindu-se sau cenzurînd actele legislative şi cele executive ale guvernului liberal. Spre sfîrşitul guvernării liberale de sub conducerea lui Ion C.Brătianu, numit, de presa conservatoare, Vizirul, opoziţia s-a arătat mult impacientă, izbutind să creeze disidenţe în P.N.L. (finalmente racolîndu-l inclusiv pe fratele primului-ministru, Dumitru Brătianu), creînd ceea ce s-a numit Opoziţia unită şi, prin mari mitinguri şi manifestări de stradă, nelipsite de violenţe, să determine demisia guvernului. Au urmat, la conducerea ţării, conservatorii, guvernînd din martie 1888 pînă în octombrie 1895. P.N.L. a guvernat, apoi, ţara pînă în aprilie 1899, după care au fost aduşi la putere conservatorii, guvernînd ţara pînă în februarie 1901 şi revenind, după interstiţiul decembrie 1904 - martie 1907, în decembrie 1910 pentru a pleca (prim-ministru din martie 1912 pînă la 31 decembrie 1913 fiind Titu Maiorescu) la sfîrşitul lui decembrie 1913. Alternările la guvernare urmau, aşadar, o succesiune bine gîndită, termenul legal nescris al unei guvernări fiind de patru ani. Am găsit în jurnalul inedit al lui T.Maiorescu consemnată o întîlnire cu Ionel Brătianu, şeful liberalilor. Aceasta s-a petrecut în decembrie 1913 şi Maiorescu i-a notificat adversarului său din opoziţie că în momentul cînd va constata că liberalii săi se vor dovedi nerăbdători să-i comunice pentru a demisiona, el le va ceda guvernarea. N-aş voi să se creadă că pacienţa între cele două partide guvernamentale (regele Carol I nu admitea crearea unui al treilea, notificîndu-i, în 1908, cînd Take Ionescu şi-a creat propria sa grupare, că el, suveranul, o consideră ca o disidenţă conservatoare şi nu va guverna decît tot împreună cu Partidul Conservator) era o stare de fapt. Luptele politice dintre guvern şi opoziţie erau neîmpăcate. Dar regele era cel care le controla, şi tot el cel care decidea succesiunea la guvernare. Pentru că, trebuie observat, cu tot democratismul Constituţiei, guvernele nu erau expresia alegerilor ci, din păcate, dimpotrivă, rezultatele alegerilor întotdeauna expresia voinţei guvernamentale. Această practică nenorocită s-a păstrat şi în deceniile interbelice, cînd tot suveran (în 1927-1930 regenţa) hotăra partidul căruia i se încredinţa guvernarea iar acesta "făcea" alegerile în aşa fel încît să-şi asigure o majoritate parlamentară. Trucajul electoral a fost, tot timpul, un fapt subînţeles, de toată lumea acceptat, chiar dacă se protesta, invariabil, în şedinţele Camerei pentru validarea deputaţilor. Aceasta, deci, şi după Constituţia din 1923, care a sancţionat ceea ce se practicase încă în alegerile din 1919, sufragiul universal (în locul celor trei Colegii bazate pe cens) pentru bărbaţi. Era un progres

Matei Sassu

Ionel Brătianu şi Mircea Djuvara, în delegaţia română la Conferinţa de pace de la Versailles

uriaş. În comparaţie cu situaţia, de pildă, din 1913, cînd nu avea drept de vot direct decît 1,9% din populaţia ţării (0,4% pentru Senat şi 1,5% pentru Camera Deputaţilor). Acum votul era egal şi direct pentru toţi bărbaţii, ce-i drept neajungînd la cabina de vot femeile, adică jumătate din populaţia ţării.

Luptele politice dintre guvern şi opoziţie, în aceste decenii în care, cum am mai spus, democraţia era încă perfectibilă, cunosc o încordare fără precedent. Noile partide apărute pe harta vieţii politice (Partidul naţional ardelean, Partidul Ţărănesc - în 1926 vor fuziona în P.N.Ţ. - Partidul Poporului, LANC, mişcarea legionară) cuceresc teren şi electorat. Dar pînă în noiembrie 1925, ţara a fost, cu acordul regelui Ferdinand care a murit în 1927, apoi al regenţei, la cheremul voinţei atotputernicului Ion I.C.Brătianu, şeful P.N.L., care a guvernat ţara (cu excepţia perioadei 1 decembrie 1919- 12 martie 1920 cînd a funcţionat guvernul antiliberal condus de Al.Vaida-Voevod) necontenit, chiar şi în cele două guvernări general Al.Averescu (martie 1920-decembrie 1921 şi martie 1926 - iunie 1927) care au fost tot tutelate de Brătianu. În tot acest timp, cu deosebire noile partide au constituit o opoziţie agresivă, în parlament şi în afara lui. Lupta a ajuns pînă acolo încît, ca protest împotriva punerii în dezbaterea Corpurilor leguitoare a Constituţiei din 1923, după încordări interioare, Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc s-au retras - în semn de protest - din parlament, declarînd că această Constituţie redactată de liberali era un dictat ilegal, că, de fapt, cele două Camere n-aveau dreptul să se instituie în Constituantă şi, de aceea, de îndată ce vor veni la putere o vor anula, făcînd alta. În noiembrie 1928 cînd P.N.Ţ. a fost adus la putere - după o campanie extraordinară, în stradă, pentru debarcarea guvernului liberal Vintilă Brătianu - a trebuit, printre altele, să promită Regenţei că nu se va atinge de Constituţie. Şi nu s-a atins de ea, apărînd-o chiar. P.N.Ţ. a guvernat ţara pînă în 13 noiembrie 1933 (cu interstiţiul guvernului Iorga-Argetoianu aprilie 1931-iunie 1932), liberalii fiind acum în opoziţie, foarte eficientă. Dar în noiembrie 1933, conciliindu-se cu regele Carol al II-lea, liberalii conduşi de I.G.Duca vin la putere. (A fost asasinat în 19 decembrie 1933, pe peronul gării Sinaia, de un comando legionar). După un nesemnificativ interstiţiu Const. Angelescu, regele îl înscăunează premier pe Gh. Tătărăscu, devenit favoritul său obedient, care va guverna pînă în decembrie 1937. În tot acest timp, P.N.Ţ. (gruparea politică a lui Al.Averescu ieşise cu totul din uz) şi alte forţe politice desfăşoară, în parlament şi în afara lui, acţiuni opoziţioniste de o mare, nepotolită virulenţă. Totul s-a "calmat" cînd, în februarie 1938, regele Carol al II-lea, printr-o adevărată lovitură de palat, desfiinţează Constituţia din 1923 (instituind, în pripă, o alta, a lui) şi regimul democratic e abolit. În absenţa democraţiei, opoziţia e interzisă. A urmat lunga perioadă, întunecată, a regimurilor dictatorial-totalitare, care a început în februarie 1938 şi s-a încheiat tocmai în decembrie 1989. Opoziţia, aşadar, nu poate vieţui şi funcţiona eficient decît atunci cînd există realmente un regim democratic. Iar fără opoziţie, democraţia e un nonsens.

Z.ORNEA

În profunzimea unor extreme

Reuniune la inaugurarea Casei de asigurări a negustorilor (Iaşi, 1934)

Revista **Dilema** s-a deschis de bună vreme discuţiilor asupra mişcării legionare şi în general a extremismului politic, pe care aceasta l-a reprezentat, căci aşa cum de altfel am stăruit eu să arăt, în spaţiul românesc (asemeni cu cel arab, al Americii Latine, al popoarelor coloniale) nu funcţionează polaritatea dreapta-stînga, specifică naţiunilor din Vestul Europei - mai puţin însă în U.S.A. Mai cu seamă pentru tineri e un motiv tulburător de uimire cum de a fost posibil ca Mişcarea legionară să fi cucerit atîtea aderenţe în rîndul unei generaţii intelectuale, cu atîtea inteligenţe strălucite, cum de a reuşit să fanatizeze atîţia tineri cînd ea din capul locului a avut o orientare anti-intelectuală? Această eroare (şi de la un punct încolo, o fraudă în argumentare) o vedem repetată zilnic la T.V., în presa literară şi politică, la întîlniri şi aşa-zise discuţii (unde nu se contrazice nimeni) şi este impusă ca un adevăr. Aderenţa aceasta constituie un motiv de mirare **acum**, cînd mai mulţi intelectuali străluciţi (dar nu foarte mulţi şi mai ales **nu toţi**) fiind mai ales plecaţi din ţară (M. Eliade, E. Cioran, Horia Stamatu, Vintilă Horia) dar şi Nae Ionescu, C. Noica, V. Băncilă, M. Polihroniade sînt descoperiţi a fi aderat la un moment dat la "extremismul de dreapta". Or, în epocă lucrurile au stat altfel (aşa cum nu contenesc să arăt) şi ei, dar şi Dan Botta, M.Vulcănescu etc. mai tîrziu, în modul cel mai paradoxal, P.P. Panaitescu, **s-au apropiat** de legionarism, dar nu au fost geniile constitutive ale acestuia şi nici cele tutelare. Pentru a înţelege Mişcarea legionară nu trebuie să te referi cu precădere la aceştia decît în subsidiar, căci ei i-au oferit doar la urmă Glanz-ul intelectual, ci la Cuvintele Căpitanului, la articolele de gazetă ale corifeilor, la **Craniile de lemn** ale lui I. Moţa, la **Crez de generaţie** de V. Marin, eventual la articolele de Al. Cantacuzino. Dar mai ales, trebuie să observi **acţiunea**, pentru că aceasta era la legionari primordială, nu teoriile, justificările ideologice, declaraţiile publice. Mişcarea a acţionat ocult la început, apoi învăluit, în spirit iniţiatic şi comunitar; iniţial a fost chiar o sectă religioasă de derivaţie creştină (care eliminase însă, asemeni oricărei secte, una din porunci, tocmai pe cea de bază, care statutează universalismul creştin: - Iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi). Nu de la Eliade, Noica, Cioran afli ce a fost Mişcarea legionară, ci pătrunzîndu-i spiritul în acţiune.

Or, tocmai eroarea aceasta fundamentală, a ignorării acestui cap al locului (ca să mă exprim şi eu printr-un neaoşism nu discordant în ocurenţă) o văd larg comisă de autorii unui volum **Ideea** (!?) **care ucide**, apărut în cadrul Institutului de teorie socială al Academiei Române. Autorii sînt vădit nişte marxişti, nişte oameni cu reflexe de acest tip, pentru ei oponenţa democratică mai poate fi reprezentată de Lucreţiu Pătrăşcanu, iar forţele "progresiste" de Ilie Cristea sau Mihail D.Ralea. O **Antologie** de texte caracteristice foarte învălmăşite cuprinde în aproape totalitatea ei (jumătate din volumul întregii cărţi) pagini nu din adevăraţii legionari, ci din M. Manoilescu, C.Noica, M. Eliade etc, subliniindu-se pe cît posibil aderenţa la Mişcare a unor intelectuali care se bucură de un mare prestigiu **acum**. S-a renunţat, ce-i drept, la clişeele vulgare de tipul "legionarii au fost o agentură hitleristă" în ţara noastră, fenomenul cată a fi studiat cu seriozitate, dar, în spiritul politologiei marxizante, ei sînt numiţi în continuare "fascişti". Frauda demonstraţiei este însă mult mai gravă atunci cînd autorii evită discutarea marii probleme a similitudinii legionarilor cu bolşevicii, subversiunea, caracterul lor radical revoluţionar, năzuinţa spre statul totalitar, larga lor audienţă în rîndul sărăcimii satelor şi a proletariatului industrial. În fine, nu se discută caracterul profund anti-liberal al Mişcării, ceea ce o apropie încă o dată de comunişti, egalitarismul în jos, tipic bolşevic.

Ei eludează tocmai ceea ce eu nu am pregetat să arăt, că **legionarii au fost bolşevicii noştri**, au fost expresia tipic românească şi profundă a extremismului politic în condiţiile crizei statului românesc interbelic, a României Mari, instituită pe baze liberale şi mai larg democratice decît multe ţări din Europa. Caracterul antiburghez al legionarismului, oroarea lui faţă de parlamentarism, de sistemul multipartid, faţă de economia liberă şi societatea deschisă apropie pînă la confuzie pe legionari de comunişti. Încît numai cu dezgust poţi înregistra indignarea autorilor acestei cărţi inspirate de marxism: "La adăpostul impunităţii (!?), încurajat, sprijinit şi incitat din interiorul dar şi din afara ţării, terorismul gardist a proliferat în forme din ce în ce mai aberante, «impunînd» României tristul «record» de a fi singura dintre ţările europene infestate de morbul fascist în care doi prim-miniştri în funcţie şi un fost prim-ministru (Gh.Argeşeanu) au căzut ucişi de gloanţele legionare, în care aceeaşi mînă scelerată a curmat în mod bestial viaţa a două mari spirite..." (p.136). Şi urmează obişnuitele jelanii ale comuniştilor pe tema asasinatelor de la Jilava şi din ianuarie 1941, ca şi cum nu comuniştii aveau să asasineze, încă mai bestial, şi asiguaţi cu impunitate pînă în zilele noastre, cel puţin de o sută de ori mai mulţi miniştri, demnitari ai regimului burghez, comandanţi militari şi cărturari, în fine, "mari spirite", ca să nu mai pomenim de spiritele de mai mică anvergură care au murit cu sutele de mii în lagărele de concentrare şi închisori.

Dar nu pentru a semnala insuficienţele acestei cărţi, compusă în cele ale ei mai puţin de 180 p. de 6 (şase) autori, am făcut însemnările de faţă (**Dilema** nu publică dări de seamă chiar şi la cărţi mai importante - şi, după mine, extrem de rău face). Am vrut să arăt că prin erorile ei, prin spiritul partizan deformator, ea sprijină tezele actuale ale legionarilor cu privire la masiva participare în Mişcarea lor a unor mari intelectuali. Or, ca să iau doar un exemplu din carte (p.144-145) cazul lui Nae Ionescu contrazice din plin această teză; se vede clar că acest intelectual de structură atît de complexă, care a ştiut să facă din **Cuvîntul** o gazetă excepţională ca nivel în epocă, s-a apropiat de Legiune abia după prima sa arestare şi suprimare a ziarului, în 1934, consecutiv mai mult rupturii de Carol al II-lea. Cum ar fi putut fi el un mentor al Legiunii? El a elaborat o doctrină personală, în paralel, dar fără să se întîlnească cu aceasta. Atunci cînd a făcut-o, era prea bătrîn pentru o acţiune juvenilă şi prea uns cu toate alifiile, ceea ce putea face din el un campion al "trăirii" şi experienţelor versatile, dar nu un aderent la dogmele unei noi religii. Cînd Nae Ionescu a fost acceptat de Legiune, din motive de prestigiu, Codreanu avea în urmă aproape două decenii de activitate politică!

Un exemplu la fel de elocvent îl reprezintă cazul lui C.Noica, din care ni se oferă texte larg etalate şi comentate, scrise însă abia **după moartea lui Codreanu**, deci din 1940. Cum putea fi acesta un tartor al Mişcării şi, în genere, al "dreptei" româneşti? Cum se pot da (în scopul compromiterii) vreo zece texte din el într-o cercetare cu aparenţe de seriozitate, cînd nu se dă nici unul din N.Iorga însuşi, părintele acestei "drepte", iar din vasta galerie a gazetarilor "fascişti", cu un impact enorm asupra publicului, de la Pamfil Şeicaru la Ilie Rădulescu, nu aflăm măcar o pagină? Pînă pe la sfîrşitul anilor '30, Noica era un oarecare tinerel, ca şi M. Vulcănescu, speranţă în cîmpul foarte special al filosofiei, scriind fără nici un ecou în publicul mai larg. Iar Oct.Onicescu şi Tr.Herseni, nişte oameni de ştiinţă în domenii diferite, practic vorbind în afara politicului. Cît despre Petre Ţuţea, gazetar efemer şi risipit, ce să mai spunem! Răsturnînd situaţia istorică în funcţie de anumite interese actuale şi falsificînd realitatea, autorii îi impun pe nişte tineri exaltaţi în fruntea unei mişcări, la care ei au aderat (păstrîndu-şi propriul bagaj de idei) şi numai subordonîndu-i-se.

Octavian Goga

Ca orice marxişti autentici, în loc să distingă, autorii cărţii văd "dreapta" românească într-un larg front, omogen şi solidar, de soldaţi care, după expresia comunistă, îşi "simt cotul" şi atacă furibund intonînd aceeaşi arie. Or, pot intra nişte personalităţi atît de diferenţiate şi de individualist definite în anume tipare mentale care ar justifica atari interpretări?

Şi apoi, nu se analizează "răspunsul" măcar presupus al lui Codreanu, Moţa, Gârneaţă, Caranica, Belimace, Bănică Dobre etc. la această adevărată neaşteptată, întovărăşită de cele mai adînci temenele; negreşit, Căpitanul a fost flatat de aceste cîştiguri. Dar el avea o cunoscută prevenţie împotriva intelectualilor pe care-i considera îndoielnici (adică dubitativi sau dubioşi, două păcate egale în ochii lui) şi nu prin ţinuta ideologică îşi cîştigase gruparea sa adevăraţii ei membri. Afară de aceasta, văzînd succesele Legiunii, o serie de oameni politici au căutat să i se ataşeze: M.Manoilescu a încercat să grefeze pe o mişcare populară "corporatismul" lui şi ideea convergenţei dintre capitalişti şi muncitori, Nichifor Cranic "ortodoxismul" său, formulat mai demult şi dezvoltat numai în anumite medii, şi aşa mai departe.

E desigur lamentabil pentru un intelectual să se plece în faţa umbrei lui Codreanu, devenit prin moarte "martir", dar alta e să se supună orbeşte unui şef de cuib acefal sau unui "comandant" iluminat pretinzînd de la ciraci o disciplină de fier... Psihoza pro-legionară a durat prea puţin şi nimeni dintre cei care i-au căzut victimă nu a avut timp să se reculeagă şi să se dezică de ceea ce s-a dovedit a fi Legiunea atunci cînd a ajuns la putere. Odată intraţi în horă, spiritul solidarităţii militante (esenţial în procesul de aservire a unei personalităţi oricărei "cauze") i-a făcut să nu deţa înapoi, pînă cînd Mişcarea a fost zdrobită de însuşi cel care o instalase în vîrful puterii. Sfîrşitul ei vizibil a fost dublat de o lungă agonie ascunsă; trecerea timpului n-a făcut decît s-o scoată din actualitate, totul fiind acum în defavoarea ei.

Dar nucleul ei profund merită să fie examinat, indiferent de eşecul istoric, şi aceasta o vom încerca într-un articol viitor. Mişcarea legionară este marele păcat al societăţii româneşti (politice, intelectuale, chiar religioase) în deosebire de comunism, care a fost o doctrină importată şi impusă cu forţa, apoi acceptată în silă şi modificată oportun, cu nuanţări care o apropie cel mai mult de ceea ce comuniştii înşişi numesc "fascism".

(va urma)

Alexandru GEORGE

Voce off

„Rochie lunguiaţă descnată în exclusivitate femeilor suferind de sughiţ.

●

«Rochia ci este neagră», spune Sarah Berhnardt."

Marcel DUCHAMP

Telalii fără fruntarii

Trăieşte legenda

S-au adus multe critici reclamelor la ţigări. S-au adresat cuvinte usturătoare realizatorilor lor, cum că şi-ar fi vîndut talentul şi fantezia acestor aducători de moarte care sînt fabricanţii de ţigări. (Eu, personal, admit că filmuleţele cu "ţinutul Marlboro" au imagini fermecătoare, dar să compari rîul ce curge cu călăreţul care-l traversează mi se pare cam idiot.) Au fost acuzaţi aceşti moderni telali ai ierbii dracului că îşi pun în joc abilitatea, spre a da mărfii celei blestemate o imagine mult pea avantajoasă, în stare să-i îmbie nu doar pe fumători să aleagă marca lăudată, ci şi pe nefumători, pe cei mai tineri chiar, să se apuce de fumat. Un publicitar care a avut succes într-o campanie promoţională tutungerească nu şi-ar putea spăla păcatele decît printr-o bună penitenţă de campanii civice, ecologice, anti-SIDA, ori, de ce nu? împotriva fumatului...

Tendinţa e clară: interdicţiile, criticile şi oprobriul, tot mai virulente dar niciodată definitive, îi determină pe publicitarii tutungii să adopte tactici persuasive şi soluţii artistice mereu mai rafinate. Bunăoară, cine fumează Lucky Strike agaţă americance pe şosea fără nici un efort (pe franţuzoaice încă trebuia să le vrăjeşti serios după remorcarea cu "goloaze" pe chaussée...); cu LM-urile ai parte de o hlizeală sănătoasă între prieteni... tot pe şosea; iar Marlboro... ei bine, Marlboro te readuce de-a dreptul în sînul binefăcător al naturii: cine-ar fi crezut că se poate scăpa de poluarea marilor oraşe tocmai aşa - fumînd?! Într-unul din ultimele spoturi cu Marlboro, în peisajul stîncos cu cai autentici şi bărbaţi adevăraţi apare, abia întrezărită, mai degrabă ascunsă, trădată doar de autocarul care o străbate-n viteză, ultimă frontieră a civilizaţiei urbane, aceeaşi clasică şosea...

Mitul e gata explicitat, ca o carpată cu foiţa dezlipită: ţigara e cel mai bun prieten la drum lung! Varianta elenă (reclama la Assos) ne-arată un Ulise cu pulovăr pe gît, privind în zare de la prora iahtului, necuprinsa mare (şoseaua dintotdeuna a grecilor). "Trăieşte legenda", ne spune o voce de aed.

O reclamă românească la ţigări de-ale noastre ar trebui poate să imite spotul despre Citroën, în care familia hurducăită de un motor cu prea mult temperament, odată schimbată vechea rablă pe noul model, regăseşte pacea călătoriilor confortabile: de data asta, românaşul de la volan, hurducăit de drumul prost, ar fi de-ajuns să schimbe ţigara şi... deodată ar pluti pe un covor fermecat.

Florin DUMITRESCU

Din viaţa unui extremist de centru...

Într-o sîmbătă, la 01h, pe ProTV

... n-aveam decît 2 ani cînd Marlene urca la Pekin în "Shanghai-Express", cînd toţi o ştiau de Shanghai-Lilly, aventuriera de lux a oraşului,

Sternberg începea filmul cu o imagine de Eisenstein, expresul nu putea pleca din gară fiindcă o vită bloca linia şi în ţara aceea "unde nu contează nici viaţa şi nici timpul", nu se putea omorî o vacă, cea mai costelivă vacă din istoria lumii, toţi aşteptau ca animalul să se urnească,

se urneşte, se pleacă,

intrăm în odiseea spaţiului la 1932, spaţiile acelea închise, corăbii, diligenţe, avioane, aeroporturi, hoteluri în care cinema-ul pune sub lupa sa feţele, gesturile şi obiectele celor care pleacă într-o călătorie,

"Shanghai-Express"-ul este una din primele arce care prefac într-o lume cîteva persoane rătăcite printre grămezi de nenorociţi prinşi într-un război civil şi barbar din care civilizaţii "clasei-întîi" nu înţelegeau decît că sînt daţi jos din tren, noaptea, ca să fie prins un tîlhar de revoluţionar,

peste un an Malraux termina "Condiţia umană" în care tot pe acolo, în ţara aceea, oamenii lui Kyo, fiul înţeleptului Gisors, aveau cianură în buzunare, ca s-o înghită înainte de a fi aruncaţi în cazanul locomotivei, "carte datată" zic, azi, fetişcanele culte,

tatăl meu se născuse în acelaşi an cu Malraux, dar nu-i voi imputa (şi nici mie!) că nu mi-a pus în mînă "Condiţia umană", ci că n-avea ochi decît pentru Greta Garbo şi niciodată nu mi-a spus de "Shanghai-Lilly" şi, uite,

trebuie să mă descurc singur, după 63 de ani, cum s-o plasez pe Marlene, aici, după "Îngerul albastru" şi înainte de "7 păcate",

acceptînd că aici e mai vulnerabilă decît oriunde, paralizant de frumoasă în freamăt şi respiraţie (intriga fiind eternă ca în "Trubadurul" de Verdi: "Ia trupul meu în dar, dar iartă-l pe Trubadur!"),

în clar-obscurul vagonului unde, păcătoasă, se roagă pentru iubitul ei, Sternberg filmîndu-i doar palmele albe,

în jocul cu chipiul lui de ofiţer englez pus într-o doară, într-o hîrjoană pe creştetul ei, numai ca el să o placă, s-o ierte, să se împace,

în cadrul acela de un lung minut, fumînd şi tremurînd în aşteptarea lui rezemată de uşa compartimentului,

aici, în "Shanghai-Express", e mai umană ca oriunde, mai disponibilă ca niciodată pentru a spune "da", dacă e întrebată "îl mai iubeşti?", cu un glas care poate face şi din absolut o tandreţe, ca să nu zic un tango, o tangoasă,

aici e inimaginabil de tandră - dacă asta mai există după 63 de ani de cînd lumea nu mai vrea să ştie, sătulă, ce e o emoţie - ca în întrebarea din finalul cu happy-end: "pe Confucius, da' cum să te sărut cu atîţia oameni în jur?"

şi ea îl îmbrăţişează scoţîndu-şi, decisă, mănuşile lungi, negre, precum o doamnă care nu se fereşte a fi şi o fetişcană dornică,

unde şi cînd a mai fost Marlene o fetişcană, topită vizibil după un bărbat (imposibilă figura masculului, iată ce înseamnă "datare", nimeni nu ştie ca filmul ce-i datarea), vulnerabilă, divin de vulnerabilă, fără fiţe, fără perfidie, fără cruzime,

fost înger albastru, acum căzută în graţia caraghios de banalului "sfînt amor" mărturisit pe faţa fără de voal, cu puţină voaletă, garderoba fiindu-i aici, în urcarea la Pekin şi coborîrea la Shanghai, nu numai neşifonată şi veşnic schimbată dar, mai ales, luminoasă ca o zi cu soare la Roma cînd e ceaţă la Londra şi continentul se consideră izolat.

...Şi ce-i dacă s-a încheiat cu happy-end?, cum s-o omori tu, John Fuhrmann, scenarist, pe Marlene cînd e Shanghai-Lilly, poate că de asta s-a inventat happy-endul, pentru ca "Shanghai-Express" să se termine numai aşa, cu bine, care bine?,

hai, hai, să lăsăm aiurelile, nu e nici un happy-end în a o lăsa în viaţă pentru "The Devil is a Woman", peste 3 ani, ultimul ei film cu Sternberg, cădere la public, cădere la critică, azi, în toate istoriile bune, socotit unul-din-cele-mai-frumoase-filme (există o asemenea expresie!) sau, cum zice el, Pygmalion-ul de serviciu, "tributul meu, ultimul, plătit, cu zarurile măsluite, femeii pe care am găsit-o la Berlin, pe marginea unei scene".

Cine vrea happy-end, ca mine, să-l reconcilieze pe Kyo cu "Shanghai-Lilly", pe taică-meu cu Malraux. E imposibil, dar încerc. E condiţia umană a comediei tot aşa.

Radu COSAŞU

Cititi/Auzit

● "Cel mai frumos «tril» natural aparţine unei păsări care trăieşte în Brazilia - Uirapuru. Atunci cînd ea cîntă, toate celelalte păsări din pădurea amazoniană tac." (Florin Oprea, în **Super-Magazin** nr. 7/1996)

● "Unde e Principesa?" (un cameraman de televiziune, în foyerul Operei Române, în timpul Galei Uniter)

Topuri

Primele zece din 1995 (difuzate în cinematografele din România)

1. Forrest Gump - Robert Zemeckis
2. Sea Of Love - Harold Becker
3. Cape Fear - Martin Scorsese
4. Apollo 13 - Ron Howard
5. Léon - Luc Besson
6. The Mask - Charles Russell
7. Natural Born Killers - Oliver Stone
8. Il Monstro - Roberto Benigni
9. Braveheart - Mel Gibson
10. Interviu cu un vampir - Neil Jordan

Primele zece ale tuturor timpurilor

1. Nanook - Robert Flaherty
2. Citizen Kane - Orson Welles
3. All That Jazz - Bob Fosse
4. La Strada - Federico Fellini
5. Taxi Driver - Martin Scorsese
6. Remains Of The Day - James Ivory
7. The Conversation - Francis Ford Coppola
8. A Clockwork Orange - Stanley Kubrick
9. Wild At Heart - David Lynch
10. À Bout de Souffle - Jean-Luc Godard

Şerban ALEXANDRESCU

●

1. Acei oameni minunaţi şi maşinile lor zburătoare
2. Ghepardul
3. Inocentul
4. Cronica adolescenţei
5. Un cow-boy la miezul nopţii
6. La alegere un film cu inegalabilii *(insieme)* Richard Burton şi Elizabeth Taylor
7. Cele patru sute de lovituri
8. Femeia nisipurilor
9. The Touch
10. Casablanca

O cititoare

P.S.Propun un top al regizorilor.

Nu ratati

● Luni 4 martie la Institutul Francez ("Clubul cinefililor"), Georges Banu va prezenta filmul **Povestea crizantemelor tîrzii** de Kenji Mizoguchi (1939), în cadrul unei conferinţe despre "Teatrul ca obiect de ficţiune – în literatură şi cinema". Filmul lui Mizoguchi, *o premieră absolută în România*, este subtitrat în limba franceză.

Firescul de alaltăieri

Scrisori deschise

Domnule Tudor Caranfil,

Cu ocazia unei prezentări pentru presă, în decembrie 1995, la Institutul Francez, a retrospectivei filmelor lui Mircea Daneliuc, aţi avut bunăvoinţa să-mi înmînaţi dumneavoastră înşivă, direct, un articol pe care îl scriseseraţi în **Azi**. Am descoperit cu surprindere că vorbeaţi despre mine în acel articol, sau mai exact despre un mic text al meu pe care îl publicase **Dilema** cu cîteva săptămîni în urmă, într-un număr dedicat cinematografului românesc. Vă mărturisesc că m-am simţit deosebit de flatat de interesul pe care aţi binevoit să mi-l arătaţi, dar şi dezolat de faptul că acordaseraţi o valoare acelui material care avusese norocul să fie pe placul redacţiei, care riscase să-l publice.

M-am gîndit imediat să vă adresez o scrisoare de mulţumire, şi am început să vă citesc cu mai multă atenţie pentru a putea să-mi întemeiez complimentul pe niscaiva detalii concrete. Atunci mi-am dat seama că articolul dumneavoastră nu era recenzia elogioasă la care vanitatea mea naturală se aştepta, şi că - lucru şi mai jenant - cele spuse de dumneavoastră nu corespundeau exact celor spuse de mine, că, pe scurt, îmi reproşaţi intenţii de denigrare la adresa cinematografului românesc care nu mi-au aparţinut niciodată.

Cum să procedez? Nu vă puteam răspunde fără să risc să vedeţi ironie din partea mea. Nu puteam nici să apăr idei pe care nu le expusesem. Şi, apoi, dimensiunile cu totul neînsemnate ale cronicii mele n-ar fi făcut faţă greutăţii unui răspuns adăugat criticii dumneavoastră. Am decis, prin urmare, să mă închid în tăcerea decentă permisă cuiva care a făcut o gafă lipsită de gravitate, asemeni unui pîrţ în societate, de exemplu.

Dar iată că într-una din sîmbetele trecute, deschizînd televizorul, am avut plăcuta surpriză de a vedea chipul dumneavoastră apărînd pe micul meu ecran. M-am pregătit să vă ascult, tocmai pentru a încerca să-mi perfecţionez cunoştinţele mele atît de imperfecte cu privire la cinematograful românesc, cînd v-am auzit pronunţîndu-mi numele. A fost din nou o surpriză, şi, dacă n-aş fi fost singur în apartament, cu siguranţă aş fi roşit ca urmare a acestei favori, rezervate îndeobşte vedetelor şi oamenilor de prestigiu, de a vorbi despre ei în public. Totuşi, descoperirea mea nu a fost completă decît cînd am realizat că, o dată în plus, nu eu constituiam obiectul interesului dumneavoastră, ci acel nefericit articolaş pe care îl comisesem cu atîta imprudenţă. Mi-am reproşat atunci tăcerea, şi mi-am zis că aş fi putut cruţa o parte din timpul dumneavoastră şi din acela al telespectatorilor dacă v-aş fi explicat mai devreme ceea ce voisem să fac.

Articolaşul incriminat de dumneavoastră nu urmărea decît să-i amuze pe cititori cu privire la tema revistei. Alături de articole serioase şi documentate emanînd de la specialişti şi cunoscători, eu nu făcusem decît să strecor privirea candidă a unui amator căruia îi face plăcere să vadă filme româneşti şi care scosese în evidenţă un anumit tip de scene caracteristice, deosebit de frapante pentru un public străin, şi care mi-au părut într-o oarecare măsură revelatoare pentru simţul absurdului şi al umorului (căci românii, Domnule Caranfil, au simţul umorului) ce caracterizează acest cinematograf. Ca să evit apăsarea unui discurs dogmatic, care ar fi fost cu atît mai deplasat în proza mea cu cît nu sînt specialist în aceste probleme, am introdus în povestirea mea un personaj care trebuia să asigure un fel de contrapondere jubilaţiei mele naive de spectator candid. Acel personaj era soţia mea, pentru că ştiţi foarte bine că tovarăşele noastre de viaţă sînt foarte vigilente în privinţa plăcerilor al căror merit nu şi-l pot atribui. De fiecare dată, aşadar, cînd începeam să gust vreo scenă ceva mai intensă dintr-un film, soţia mea mă apuca de mînecă şi mă scotea din cinematograf. Era o idee ca oricare alta, un soi de comic de repetiţie asupra căruia atrăgeam atenţia, puţin cam greoi poate, vă mărturisesc, printr-o expresie care aparţine afectiv soţiei mele ("Ce porcărie!"), şi pentru care îi las întreaga responsabilitate.

Şi iată că, din nefericire, dumneavoastră aţi citit cronicheta mea poate exact aşa cum şi merita: repede şi fără prea multă atenţie. Astfel încît mi-aţi atribuit mie, ca o părere personală, ceea ce nu era, dimpotrivă, decît expresia exasperată a unei spectatoare care, româncă fiind, cunoştea aceste filme şi se săturase, probabil, de o formă de paroxism artistic căreia nu-i putea gusta, asemenea mie, originalitatea.

Fiţi indulgent, Domnule Caranfil. Dacă cititi într-un dialog de roman: "sînt un criminal", nu depuneţi plîngere împotriva autorului. S-ar putea să nu fie vinovat.

Cît despre soţia mea, aflaţi că sîntem în termeni nu tocmai buni în clipa de faţă. Şi mă întreb dacă nu cumva cinematograful românesc are şi el o parte din vină.

Norbert DODILLE

Traducere de Bogdan GHIU

Bustul Thaliei

Nechemat din ţărînă

Piesa lui Sam Shepard, **Copilul îngropat**, se află suspendată într-un fascinant echilibru între zona determinaţiilor date de structurile sociopsihice ale Americii profunde şi cea a generalităţii antropologice cu însemne mitice universale şi atemporale. Autorul a planat toată viaţă deasupra realităţilor sociale, descoperind astfel, îndărătul lor, infra-mecanisme cu ritmuri lente, generatoare de sensuri care depăşesc imediatul. A acordat o privire distantă evenimentelor pe care noi, cei din generaţia sa, le-am crezut la vremea respectivă inconturnabile: Vietnam, Watergate, drogurile ca soluţie împotriva alienării, contracultura şi subculturile, exaltarea tinereţii ca valoare, revoluţia sexuală şcl. Mereu călător, păstrîndu-şi reculul şi aerul "cool", refuzînd ataşamentele, Sam Shepard a pătruns, paradoxal, mai adînc în substratul fenomenelor al căror martor a fost. Cîntăreţ, actor, dramaturg, aventurier, este el însuşi o Americă stilizată, distilată din propriile licori, fără filtre europene sau metisaje culturale.

Savoarea acestei piese constă tocmai în situarea ei între două lumi, una recognoscibilă a Americii contemporane, cealaltă reconstruibilă în plan conceptual. Ea poate uşor să cadă în descriptivism social sau poate să rămînă în anonimatul descărnat al schemei abstracte. Autorul se apără vehement de supoziţia că ar fi încercat să scrie un tratat despre situaţia familiei în societatea americană şi afirmă apăsat că scena socială nu-l interesează defel. Pe de altă parte, i se pare potrivit - deşi incomplet - ca spectatorii să fie frapaţi de implicaţiile sociale ale pieselor sale, cu condiţia să nu rămînă cantonaţi acolo, în concretul individual. De aici, riscul ca spectacolul să rămînă atîrnat în vid, nici dincoace, în real, nici dincolo, în conceptual, lipsit de culoare locală ca şi de rezonanţă universală, simplă conferinţă ilustrativă asupra structurilor elementare ale rudeniei.

Este meritul excelentei echipe coordonate de Cătălina Buzoianu de a fi menţinut cu precizie infinitezimală tonul just al spectacolului între concret şi abstract, între social şi mitic, între culoare şi formă. Piesa începe ca **Omul care aduce ploaia** într-un decor care aminteşte **Lungul drum al zilei către noapte** şi te crezi o vreme în plin realism (*maïs-maize-magic*), pînă cînd un accent de stranietate în jocul Marianei Mihuţ te previne asupra anvergurii dezvoltării care va urma. În timp ce bătrînul (Victor Rebengiuc) zace agonizînd, reapare zeul cel tînăr, acela care odinioară (*illo tempore*) fusese jertfit pentru a răscumpăra înfruntarea legilor antropologiei structurale. Revenind ca vina, el îşi asumă continuitatea ispăşirii, care poate fi privită atît ca efort cu sens cît şi ca eternă şi vană reîncepere. Cătălina Buzoianu, renunţînd să mobilizeze resursele debordantei sale fantezii în vederea declanşării unor evenimente scenice punctuale, preferă să controleze cu strictete rigoarea ascuţită a reprezentaţiei, construind o complexă şi mobilă reţea comunicaţională între personaje, care funcţionează mereu, prin participare psihică intensă, chiar în absenţa replicilor sau acţiunilor explicite. Ca într-o bună analiză structurală, în acest spectacol totul este relaţie. Actorii sînt minunaţi, toţi împreună sau fiecare în parte. Desigur, însă, că anumite şovăieli şi aplecări de o parte sau de alta a muchiei de brici a fiecărui rol sînt sesizabile. Victor Rebengiuc subliniază prea puţin dimensiunea *"Le roi se meurt"* a rolului său, de pildă în enumerarea rituală a obiectelor care simbolizează America profundă. Claudiu Stănescu afişează un telurism ce pare împrumutat din **Oameni şi şoareci**, iar Zoltan Octavian Butuc adoptă o simbolistică medievală uşor prăfuită. George Ivaşcu pare adus în spectacol ca să surprindă sărind ca din arc, precum puşca lui Cehov care trebuie să se descarce în ultimul act. Mihai Bisericanu şi Diana Dumbravă dovedesc adecvare, prospeţime şi exactitate a intuiţiei iar Mariana Mihuţ domneşte perfectă asupra tuturor. La regula celor trei unităţi: de loc, de timp şi de acţiune, riguros respectată de autor, acest spectacol adaogă în mod fericit unitatea de viziune, distingîndu-se prin precizie, acurateţe şi bun gust.

Adrian MIHALACHE

Cronica literară de tranziţie

Carenţa de umor, excesul de umoare

Sub un titlu incendiar (**Un atentat împotriva lui Caragiale**), Alexandru George publică, în *Luceafărul* nr. 6 (259) din 14 februarie 1996, un articol ale cărui ţeluri sunt să facă praf şi pulbere eseul lui Mircea Iorgulescu, **Marea trăncăneală (Eseu despre lumea lui Caragiale)**, apărut mai întîi în 1988 la "Cartea Românească" şi, în ediţia a doua, la Editura Fundaţiei Culturale Române, în 1994.

Nu mă erijez în arbitru şi nici nu găsesc necesar să fiu avocatul vreuneia din părţi. Întrucît, însă, subiectul este de interes general şi-i cunosc binişor atît cotloanele cît şi bibliografia, îmi îngădui să-mi spun, în deplină independenţă, punctul de vedere. Sunt în situaţia favorizată de a avea temeiuri de admiraţie (din raţiuni şi în măsuri diferite) faţă de ambii autori. Am preţuit critica aplicată, riguroasă şi inclementă a lui Mircea Iorgulescu, după cum, nu o dată, mi-am afirmat convingerea că avem în Alexandru George unul din cei mai *hors-sèrie* eseişti ai ultimelor decenii. Spiritul său critic, sceptic si mordant, dus, cînd şi cînd, pănă la modul ciufut şi ursuzlîc, s-a dovedit, de cele mai multe ori, eficace, într-o lume invadată de lălăieli convenţionale, de amabilităţi superficiale.

În cazul de faţă, însă, înverşunarea demolantă a lui Alexandru George cade într-un fel de donquijotism patent. Cu un aer crunt şi justiţiar, lancea polemistului nimereşte tot între palele morii de vînt. Scîrbit de universul pricăjit în care e nevoit să se mişte ("*nivelul scăzut la care a ajuns spiritul critic în societatea intelectuală românească*"), eseistul e excedat de "*succesul fulminant, rar întîlnit în critica noastră*" (?) de care s-ar fi bucurat, iniţial, cartea lui Iorgulescu, ca şi de mai noul "*tam-tam de natură să intimideze şi să descurajeze orice obiecţie*" (??). Neînfricat de această perfidă conspiraţie, Alexandru George umflă pieptul, îmbracă armura şi... "*şi totuşi, eu îmi voi spune cuvîntul*". Cruciada sa, împotriva hoardelor gregare-şi-cu-discernămîntul-castrat, începe cu o suliţă trimisă înspre *România literară*, care "*şi **înainte** (s.GP) se dezonorase, proclamîndu-l pe autor criticul «model»*" (?). Se înţelege din cuvîntul pe care l-am subliniat că dezonorarea *României literare* a continuat şi după şi, probabil, se prăvăleşte înainte, spre cele mai adînci abisuri. Tot pe acolo s-ar afla şi nivelul cărţii lui M.Iorgulescu: "*punctul cel mai de jos la care s-a coborît vreodată comentariul operei lui Caragiale*". În sinistra viziune a lui Alexandru George, autorul **Marii trăncăneli** bate, deci, şi performanţele proletcultismului. Nici n-ar fi prea de mirare, de vreme ce denunţătorul "*atentatului împotriva lui Caragiale*" îl socoteşte un "*trompetist al lui Ceauşescu*"... Nu ştiu la ce texte se gîndeşte Alexandru George (o fi publicat Iorgulescu, în *Scînteia* sau *Era socialistă*, pagini pe care nu le cunosc; aştept dezvăluiri) şi cu ce unitate îşi măsoară în acest articol cuvintele, dar dacă despre un membru important al echipei vechii *Românii literare*, bastion al împotrivirii faţă de ceauşismul cultural, faţă de naţional-comunismul şi slugoismul *Luceafărului* (de atunci) şi al *Săptămînii*, faţă de măsurile de înregimentare partinică a artei, e folosit cuvîntul "*trompetist...*", mă întreb consternat ce instrument va fi evocat pentru alde Ion Crînguleanu, Violeta Zamfirescu, Geo Ciolcan, Corneliu Sturzu, D.R.Popescu (mă gîndesc la ultimul congres), C.V.Tudor, Adrian Păunescu ?

E momentul să spun, net, că libelul lui Alexandru George ţîşneşte dintr-o poziţie de vădită inadecvare alimentată şi de un dram de rea-credinţă. Încep cu reaua-credinţă, care transpare în afirmaţii precum următoarele: "*(M.I.) porneşte de la ideea de a face abstracţie de tot ce s-a spus*". Nu e adevărat: la p.118 a ediţiei a doua, autorul îşi citează respectuos precursorii, o listă lungă (pe care Al.G. n-a ignorat-o, de vreme ce constată că se află acolo "*pînă şi Valentin Silvestru*") şi mărturiseşte, modest, că "*în destule cazuri văzusem ceea ce...mai fusese observat*"; unde e "*abstracţia*" de tot ce s-a spus?! Tot rea-credinţă emană leit-motivul interogaţiei (retorice?) dacă "*a citit, într-adevăr, M.I. opera lui Caragiale?*", repetat de vreo patru ori. Multiplele referinţe şi citate din eseul lui Iorgulescu pun întrebarea sub semnul maliţiei veninoase. În fine, ce altceva decît rea-credinţă sînt enunţuri de genul: "*Iorgulescu constată, **întîmplător just***" (s.GP)? Chiar aşa, **întîmplător**?!

Dar viciul fundamental al acestei contestări rămîne inadecvarea. Şi eu am avut obiecţii (v. *Dilema*, nr.125, 2.VI.1995) faţă de unele exagerări (Ziţa-"*interogatoriu*", p.120; "*transformarea oamenilor lui C. în licheni şi muşchi*", p.126, ed.I), faţă de unele contraziceri interne (lumea lui C. e un "*iad*", p.104 - e o lume "*cuminte şi paşnică*", p.110, ed.I), faţă de una-două inadvertenţe stilistice ("*rocă vegetală*", p.126, ed.I - deşi, cu puţină larghete, e de admis că avem de-a face cu "*copacul împietrit*", cu metafora "*du minéralogique plaqué sur du vivant*") - dar direcţia însăşi şi rezultatele demersului lui Mircea Iorgulescu le-am socotit plauzibile şi apreciabile. Alexandru George nu vede sau se face a nu vedea că, apărută în anul 1988, cartea lui M.Iorgulescu era o formă cît se putea de transparentă de a bate şaua ca să priceapă iapa. Autorul găsea, în lumea caragialiană, pre-texte pentru a vorbi esopic despre, indeniabil, totalitarismul românesc. Oare să nu fi putut "*descifra*" Al.G. acest lucru în sintagme sau vocabule ca "*lume sedusă de politica de mînă forte*", în care domnesc "*vocaţia înşelăciunii*", "*dictatura falsului*", "*vacarmul*", "*alarma*"? Cuvinte (apărute în 1988!) ca "*spaţiu al minciunii neîntrerupte*" să nu-i fi spus nimic sagacelui Al.G.? N-a avut el capacitatea de a recunoaşte în spuneri precum "*lume a ficţiunilor verbale*", "*univers de faţade şi decoruri*" oribila potemkiniadă în care se trăia atunci ? Nu simţea şi nu simte d-sa, în afirmaţii ca "*SECŢIA se îngrijeşte... de protecţia mecanismelor de mistificare*" o aluzie goală-puşcă la Securitate?! "*Interzicerea accesului la adevăr*" în, chipurile, lumea lui Caragiale, nu-i suna ca un apropo direct la prezentul din '988? Un om cu aşa vastă experienţă şi competenţă literară nu depista, în formule ca "*mersul neabătut înainte al trăncănelii*", o batjocură la adresa limbajului P.C.R.-ist? Nu pot să cred aşa ceva. Explicaţia se află într-o carenţă de umor şi un exces de umoare.

George PRUTEANU

P.S. Ar mai fi de discutat o obiecţie posibilă: aceea că aserţiunile lui M.Iorgulescu se potrivesc mai mult lumii lui "Nea Nicu" decît celei a lui Nenea Iancu, şi că, deci, textul trage mai mult înspre pamfletul voalat decît înspre studiul critic. Spaţiul rămas îmi permite să-i răspund, pe scurt cu: 1) ar fi, oricum, ţinînd cont de data apariţiei, un motiv suficient de a trata textul cu respect, şi nu în termeni ca "*această mizerie*"; 2) chiar şi Al.G. consimte, scrîşnind, că "*ceva din ceea ce spune M.I. se găseşte efectiv*" în unele porţiuni din Caragiale; e de ajuns pentru a arunca noi lumini. În fond, evidenţierea sinecdocică face parte din arsenalul retoricii critice; n-au făcut aşa, *toutes proportions gardées*, Călinescu cu Creangă, Bahtin cu Rabelais, Steinhardt cu Caragiale, Barthes cu Racine, Negoiţescu cu Eminescu?

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

Opoziţia + Puterea = aceeaşi clasă politică

– Dialog cu domnul Marian MUNTEANU, liderul "Mişcării Pentru România" –

Care este viziunea "Mişcării Pentru România" asupra opoziţiei actuale şi ce tip de opoziţie practică aceasta mişcare?

Noi practicăm idei, concepte care se opun atît discursului din zona puterii, cît şi anumitor gesturi şi acţiuni politice din zona opoziţiei actuale - opoziţia parlamentară, manifestată în cadrul Parlamentului. Pe lîngă deosebiri, există elemente comune Puterii şi Opoziţiei parlamentare. Există chiar elemente care, ca un fel de liant, leagă interesele majorităţii forţelor politice actuale. Acestea acţionează destul de unitar, distincţiile ideologice, de discurs politic practicat fiind de cele mai multe ori, din păcate, gesturi pur declarative. Elita politică ("elita" în înţelesul politic) actuală este, în linii mari, omogenă, chiar dacă se manifestă, e vizibilă, prin mai multe grupări politice.

Un punct de convergenţă este, conform opiniei dumneavoastră, chiar problema constituţionalităţii actualului stat?

Să ne amintim puţin atitudinea faţă de noua constituţie - care a fost criticată vehement în cercurile opoziţiei, însă nimeni, absolut nimeni - cu excepţia acestei micuţe organizaţii - nu a semnalat un lucru foarte important. Toată lumea s-a legat de diverse formulări din cuprinsul ei, cînd de fapt această constituţie nu a rezolvat o problemă fundamentală: nu se raportează în nici un fel la regimul comunist. Textul ei se termină cu formula: "Prezenta Constituţie intră în vigoare la data aprobării ei prin referendum. La aceeaşi dată, Constituţia din 21 august 1965 este şi rămîne în întregime abrogată." Or, trebuia să se precizeze clar care a fost caracterul statului, pentru că, implicit, prin acest text se recunoaşte legitimitatea constituţiilor anterioare! Mi se pare aberant să nu precizezi poziţia clară faţă de un regim atît de odios, care a adus atît rău acestei ţări, şi să te ocupi numai de alte aspecte - care suportă, bineînţeles, discuţii, unele trebuind să fie modificate sau reconsiderate. De ce nu s-a făcut această precizare? Ce s-a întîmplat de fapt în România în perioada 1947-1989? Care este natura acelui sistem, care sînt relaţiile care au fost instaurate şi în ce mod au fost ele aplicate în societatea românească? De ce nu a luat nimeni atitudine în raport cu această problemă? Probabil că nimeni nu a avut interes, toţi fiind mulţumiţi de situaţia socială în care se aflau, de poziţiile pe care le deţineau. Dar, din păcate, această chestiune este depăşită: prin referendumul care s-a făcut, constituţia actuală este în vigoare. Nu s-a spus nicăieri că acele constituţii anterioare au fost impuse de către un element agresor străin. Statul comunist nu a fost instaurat nici prin referendum, nici prin alegeri libere, ci prin ocupaţia sovietică. Şi întreg sistemul creat ulterior este consecinţa acestei ocupaţii, nu a voinţei populare sau a manifestării vreunor forţe româneşti semnificative. Raportarea la realitatea actuală ar trebui făcută în legătură directă cu situaţia constituţională de dinainte de comunism. Mai mult chiar, dacă legiuitorul a stabilit - şi a fost consfinţit prin referendum - că doar în momentul intrării în vigoare a constituţiei actuale constituţiile anterioare sînt definitiv abrogate, ce se întîmplă cu momentul decembrie '89, sub incidenţa cărei constituţii trebuie plasat? Şi cum se justifică procesul dictatorului? Dacă abia în '91 a fost abrogată Constituţia din '65, înseamnă că, în decembrie '89, Ceauşescu trebuia judecat de Parlament, nu? De Marea Adunare Naţională! Deci cum se cheamă cei care l-au judecat? Cum spuneau înainte cronicarii, "stricători de lege". Dar aceasta nu este decît o paranteză, aspectul cel mai important priveşte alcătuirea instituţiilor.

S-a continuat un obicei mai vechi, care data de la instaurarea democraţiei liberale în România (de mai bine de 100 de ani): acela de a copia la indigo instituţii străine, fără prea mare efort de adecvare la realităţile româneşti. Nu s-a analizat în mod pertinent situaţia actuală a societăţii noastre, şi formulele instituţionale care au fost aplicate nu aduc o contribuţie prea grozavă la bunul mers al societăţii. Mai mult, unele instituţii nici măcar nu au fost înfiinţate! După cîte îmi aduc aminte, trebuiau să fie certificate de alegător, nu? Există şi un termen, prin '92. N-a fost respectat. N-am văzut o agitaţie prea mare în cercurile opoziţiei, ca să nu mai vorbesc de cele ale puterii. O instituţie considerată fundamentală, potrivit noii constituţii, avocatul poporului, nu este nici pînă în ziua de astăzi înfiinţată. Nu s-a agitat nimeni în mod serios pentru asta, probabil că se stă foarte bine în Parlament, şi lumea se ocupă de altele; problemele constituţionale nu sînt atît de urgente. Ca să nu mai amintesc de problema proprietăţii; s-a reuşit deja, într-un mod destul de straniu, transferarea proprietăţii zise "a întregului popor" în diverse mîini. Toate acţiunile de acest fel nu au nimic comun nici cu legalitatea, nici cu democraţia, nici cu stabilitatea, ci sînt numai acţiuni ale "establishment"-ului, ale unor grupuri de interese, pentru a le consolida poziţia, a le mări veniturile şi, proprietăţile.

În faţa acestei realităţi, cum a (re)acţionat "Mişcarea Pentru România"?

Prin felul în care, de şase ani, elita politică a acţionat, din păcate cu concursul larg al mijloacelor de informare, s-a reuşit zăpăcirea aproape totală a populaţiei. Forţele politice constituite, cu sprijinul unor persoane bine plasate, au creat haosul organizatoric necesar pentru a lăsa loc de desfăşurare elitei ce lucrează sub pavăza acestor partide şi grupări. Ce am făcut noi în acest răstimp? O încercare de a interveni în acest dezastru. O încercare tinerească, bineînţeles, căci eram foarte tineri cînd am început această acţiune. Dar fie că nu am reuşit noi să comunicăm foarte bine ce am avut de spus, fie din alte cauze, această direcţie nu a găsit o susţinere suficientă pentru a intra direct în lupta parlamentară. Se pare că acest moment mai trebuie aşteptat. Fie prin noi, fie prin alţii, o reacţie va exista în mod sigur - pentru că eu nu pot să cred că statul acesta va rămîne la nesfîrşit în situaţia tristă în care se află astăzi.

Cum vede "Mişcarea Pentru România" problema accesului la putere?

Cel puţin în punctele majore, această putere nu şi-a schimbat cu nimic (sau prea puţin!) alcătuirea, de foarte multă vreme. Cam acelaşi corp de interese se manifestă, indiferent de sistemul politic, de discursurile practicate. Problema societăţii noastre nu ţine atît de un program, de o ideologie de partid, cît de schimbarea vechii clase politice - care nu se poate realiza decît prin educaţie, prin ridicarea unor elemente noi, bine organizate, care să cîştige aderenţa şi susţinerea populară necesare pentru înlocuirea vechii clase şi preluarea, prin alegeri, a puterii politice. Numai printr-un asemenea efort se va putea asigura nu reconstrucţia, ci construcţia unui stat românesc. Parafrazîndu-l pe Eminescu, de la 1700 încoace nu mai există un stat autentic românesc. A rămas la putere aceeaşi elită, care, desigur, şi-a schimbat cu uşurinţă mesajul la nevoie. Ea s-a simţit foarte bine şi în regimul democratic interbelic, şi în perioada dictaturii regale şi antonesciene, şi în anii următori, După '89, regăsim aceeaşi elită - care a trăit şi a acţionat foarte bine în anii comunismului - în aceleaşi poziţii confortabile şi de decizie de mai înainte. (Se pot da exemple din fiecare partid.) Ea a sacrificat cu cinism oameni nevinovaţi, încercările sincere ale tineretului din '90, dorinţa de stabilitate şi echilibru a întregii populaţii la alegeri, şi poate folosi fără scrupule orice mecanism pentru păstrarea puterii. Cei care vor să facă ceva pentru ţară trebuie să ţină seama de această realitate şi să înţeleagă că nu se poate schimba nimic cu metodele firave ale demagogiei actuale. Sperăm că într-o bună zi această situaţie politică se va schimba şi aşa-zisa "democraţie liberală" de azi (chiar dacă e botezată "socială"), în care cetăţeanul are unicul rol de a plăti impozite, să fie înlocuită cu o democraţie autentic naţională. Dar este un deziderat care mai are de aşteptat.

A consemnat
Simona BOTEZ

Democraţia între puterea poporului şi statolatrie

Regimul politic românesc de după 1989 a fost numit democraţie. Noţiunea a apărut spontan, fără prea multe căutări teoretice. S-au uitat, în momentul naşterii ei, tot felul de amănunte, aşa cum e, de pildă, revendicarea comuniştilor de la o formă de democraţie, cea denumită "materială", opusă, tot de către comunişti, celei "formale". Uitarea e pe de-a-ntregul explicabilă: atunci cînd a fost "lansat" termenul, adică în zilele în care regimul Ceauşescu se prăbuşea, "democraţie" nu desemna decît un singur lucru: "ceea ce nu e totalitar". Era vorba, desigur, de un ideal, de o aspiraţie, de o căutare nobilă. E cert, de asemenea, că adoptarea termenului a fost influenţată de o imagine, chiar dacă vagă, despre excelenţa politică occidentală, de vreme ce în Occident regimurile politice sînt numite democraţii. La drept vorbind, nimeni nu ştia precis nici de ce toate aceste regimuri se numesc democraţii şi nici ce înseamnă "totalitar". În acele clipe, sentimente ca dezgustul pentru viaţa mizeră şi ura pentru guvernanţii comunişti erau mai puternice decît raţiunea, cea care ar fi putut purcede la cercetări teoretice. Deşi e banal, acest fapt este decisiv pentru tot ceea ce ţine de cultura politică românească post-decembristă.

Mai tîrziu, chestiunea semnificaţiei totalitarismului a devenit, într-un mod firesc, doar o preocupare academică: într-adevăr, foarte puţini români au căutat să afle ce înseamnă "totalitar". Stă dovadă pentru acest fapt numărul extrem de mic de discursuri coerente şi informate despre fenomenul totalitar. În paralel, celălalt termen, "democraţie", a suferit două modificări importante: mai întîi, el a intrat în uzul curent; pe de altă parte, el a ajuns să desemneze tot felul de lucruri, pe măsură ce indivizii învăţau nume noi. Imediat ce s-a aflat, de pildă, că există "economie de piaţă", "stat de drept" sau "separaţie a puterilor", ele au fost asociate democraţiei, devenind apoi, rapid, substitute ale ei. Această eroare grosolană, scuzabilă dacă e vorba de simţul comun, este, în schimb, scandaloasă atunci cînd e vorba de politicieni. Aceştia, indiferent de tabăra aleasă, nu au făcut nimic pentru a disocia ceea ce trebuia disociat. Incultura lor crasă a favorizat ratarea unei şanse rare: într-adevăr, e greu de crezut că s-ar putea găsi o ocazie mai bună, pentru a dezbate public ce e o bună comunitate politică, decît situaţia în care se trece de la un regim politic la altul. Unei dezbateri de acest fel i-a fost preferat discursul sufocat de erori.

Ar trebui spus că au existat, şi în acest caz, nuanţe, grade ale prostiei puse la lucru. Voi da aici doar două exemple, ce ţin de sfera confuziei făcute între piaţă şi democraţie. E semnificativ, de pildă, că s-au găsit politicieni care să propună nu clarificarea sensului "democraţiei", ci înlocuirea uneia din echivalenţele inedite ale acesteia - e vorba de "economie de piaţă" - cu numele "capitalism", adică exact cu termenul inventat de propaganda socialistă din secolul 19 pentru a denigra piaţa liberă. Merită apoi remarcată utilizarea frecventă a sintagmei "democraţie economică", o invenţie a soţilor Sidney şi Beatrice Webb, creatorii fabianismului, care o foloseau pentru a marca trecerea de la "suveranitatea consumatorului" pe piaţa liberă la controlarea producţiei de către lucrători. Cine crede că toate aceste sensuri nu au relevanţă atunci cînd se ajunge de la cuvinte la fapte poate studia actele mişcării sindicale de la noi sau comportamentul guvernanţilor. Cel care va face aşa ceva va remarca, de pildă, că sindicaliştii vor să fie plătiţi indiferent de cererea de pe piaţă, aplicînd astfel, fără să o ştie, chiar doctrina fabianistă. Membrii guvernului, la rîndul lor, critică piaţa exact aşa cum o făceau socialiştii din secolul 19, adică afirmînd că ea înseamnă anarhie, lipsă de ordine, haos şi că e nevoie, imediat, de control, reglementări şi taxe. În acest fel, deloc paradoxal, sindicaliştii şi membrii guvernului colaborează de minune la distrugerea pieţei libere. Ei îşi îngăduie să acţioneze aşa doar la adăpostul unui consens creat în jurul "democraţiei", consens pe care îmi îngădui să-l numesc "consensul statolatriei irresponsabile".

Într-adevăr, dacă la sfîrşitul lui '89 democraţia era invocată într-un sens pur negativ ("ceea ce nu e totalitar"), ea este astăzi chemată în ajutor pentru a justifica orice comportament sau, mai precis, comportamentul lipsit de orice stavilă ("licenţa", în sensul vechi al termenului). Mai precis, sindicaliştii şi guvernanţii au căzut, în mod tacit, de acord că ultimul reper al acţiunii lor este refrenul "dacă e democraţie, putem face orice". Naşterea acestui consens tacit a fost favorizată de mai multe împrejurări. Cea mai importantă mi se pare a fi aceea că opoziţia parlamentară a desemnat majoritatea care susţine guvernul ca fiind nedemocratică, anulînd astfel posibilitatea ca democraţia să fie echivalată cu coabitarea politică a adversarilor şi cu concurenţa paşnică pentru putere (cu ceea ce Aron numea regimul pluralist-constituţional). Din refrenul "dacă e democraţie, putem face orice", guvernanţii deduc că obiecţiile întemeiate ale opoziţiei politice pot fi ignorate cu un surîs superior şi cu ajutorul unui grup de parlamentari disciplinaţi, care îngînă "l'Etat c'est nous". Din acelaşi refren, sindicaliştii deduc tot statolatria, disponibilitatea de a cere statului orice şi exclusivitatea fiecărui grup în această privinţă. Singura deosebire dintre cele două tabere constă în faptul că sindicaliştii afirmă uneori participarea la cauza opoziţiei, fără ca aceasta să refuze impostura. Aşa se face că inamicii aparenţi sînt fraţi gemeni: cultul statului îi apropie mai mult decît tot ceea ce îi separă. Aversiunea pentru democraţie a partidelor extremiste nu putea găsi un teren mai fertil. Căci atunci cînd şi puterea şi opoziţia fac din democraţie un joc al acţiunii statului lipsite de orice stavilă, extremiştii pot ataca absolut totul.

Un rol special în această afacere îi revine unui anume personaj politic, celui care a reclamat "o democraţie originală" pentru România. Preşedintele Iliescu a dat o singură lămurire acestei originalităţi: vorbind despre sensul democraţiei, domnia sa a echivalat-o cu "puterea poporului". Trecînd peste ignoranţa doctrinară implicită acestei echivalări, care ar putea fi corectată cu cîteva lecturi (scurte) din Sartori sau Popper, trebuie spus că nimic nu putea face mai eficientă denigrarea democraţiei. "Puterea poporului" este exact acea expresie pe care comuniştii o vehiculau atunci cînd erau puşi să lămurească diferenţa dintre "democraţia materială", comunistă, şi cea "formală", rezultată din experienţa politică occidentală. Reamintită unui popor care uitase de ea chiar în momentul în care făcea din "democraţie" un ideal, cel al Cetăţii occidentale, "puterea poporului" a facilitat acceptarea rapidă a cultului statului. Căci, e oare nevoie să amintim acest truism?, "popor" nu a însemnat pentru comunişti altceva decît "stat". Democraţia a devenit statolatrie.

Cristian PREDA

KATHERINE VERDERY

Colaborarea şi dreptul de proprietate intelectuală după 1989: un caz din România

În numărul din primăvară al revistei *East European Politics and Societies* urmează să apară textul de mai jos, pe care îl publicăm anticipat cu îngăduinţa autoarei. E vorba de un caz grav de plagiat ştiinţific, comis de un cercetător român pe socoteala unui cercetător american. Cititorii noştri vor constata ce prejudicii poate aduce "imaginii" - şi aşa destul de obosite - a ţării un asemenea delir comportamental, dublat de lipsa de reacţie a instituţiilor autohtone faţă de efectele lui. Se dovedeşte, o dată mai mult, cît de urgentă este o lege modernă - şi bine aplicată - pentru protecţia proprietăţii intelectuale. Ne place să credem că "litigiul Smaranda Mezei" nu e caracteristic pentru întreaga lume ştiinţifică românească. Temerea doamnei Verdery cum că "orice viitoare colaborare ştiinţifică cu România riscă un tratament asemănător" mi se pare, de aceea, exagerată, ca şi tendinţa de a vedea în deriva unei persoane - simptomul unei derive a întregii ţări. În definitiv plagiatul nu e o invenţie bucureşteană. Nu e mai puţin adevărat că placiditatea publică faţă de un asemenea nefericit accident ne expune unei judecăţi globale nefavorabile pe care trebuie să ne-o asumăm. Publicăm deci textul doamnei Katherine Verdery, ea însăşi o distinsă cercetătoare, cu mulţi ani de teren în România, în speranţa că el va fi înregistrat ca un avertisment necesar. **(red.)**

În buletinul său din primăvara anului 1995, ACLS a publicat un articol despre internaţionalizarea cercetării ştiinţifice, iar printre temele dezbătute s-a aflat şi cea a înlăturării barierelor în domeniul schimburilor ştiinţifice cu ţările fostului bloc din Răsărit, rămînînd deschise problemele colaborării intelectuale. Era vorba atît despre constrîngerile financiare care întîrzie dezvoltarea unor facilităţi în diverse ţări, despre insuficienţa infrastructurii de tip fax şi E-mail sau accesul inegal la ea, cît şi confuzia în definirea dreptului de proprietate intelectuală.

Acest articol se referă în special la ultimul punct, la felul cum cele mai elementare drepturi de proprietate intelectuală - plagiatul şi protecţia prin copyright - au fost tratate într-un proiect de colaborare implicînd un om de ştiinţă american şi unul din România. După părerea noastră, cazul este în parte o consecinţă a izolării intelectuale a României de comunitatea ştiinţifică din Europa occidentală şi Statele Unite în timpul epocii Ceauşescu, iar pe de altă parte este o urmare a practicilor instituţionalizate într-o anume disciplină - sociologia - în aceeaşi perioadă. Această izolare şi aceste obiceiuri fac ca "revenirea în Europa" a României să fie mai delicată şi mai complexă decît pentru alte ţări din regiune, cu consecinţe pentru cooperarea ştiinţifică.

În 1985, cercetătoarea din America, Gail Kligman, de profesie sociolog, a început să studieze "omogenizarea" socialistă sub regimul Ceauşescu. După 1989, proiectul s-a concentrat asupra politicilor demografice, în special asupra măsurilor pronataliste şi a efectelor lor postrevoluţionare (SIDA la copii, piaţa internaţională de adopţii etc.).[1] Cu sprijinul unor subsidii de cercetare, cîteva articole din acest studiu au şi fost publicate.[2]

În 1990, doamna profesor Kligman (mai departe, GK) a fost în România cu o subvenţie a IREX-ului pentru proiect, reluînd colaborarea cu Institutul de sociologie; directorul său este Ioan Drăgan (care a fost în fruntea Institutului şi înainte de 1989). Pe parcursul cercetării, ea a discutat de cîteva ori cu o membră a acestui institut, dna Smaranda Mezei (mai departe, SM), pe care o cunoscuse cu doi ani în urmă şi care îşi făcea o teză de doctorat la Sorbona. Întrucît tema studiată de SM, sociologia familiei româneşti, avea legătură, dar nu era identică cu proiectul lui GK şi deoarece abordarea şi datele lor erau complementare, în spiritul noilor posibilităţi de cooperare ivite după 1989, cele două cercetătoare au fost de acord să colaboreze la publicarea comună a rezultatelor într-un volum. Nu s-a încheiat nici un contract specific de colaborare, au decis doar cum vor împărţi problemele în vederea elaborării capitolelor specifice. Apoi, GK a asigurat fonduri de cercetare prin care între 1992 şi 1994 s-au efectuat patru călătorii ale SM în SUA, şi două în România ale lui GK.[3]

În tot acest timp, cîţiva binecunoscuţi cercetători din Statele Unite au citit capitolele manuscrisului destinat colaborării. O auzeam, de asemeni, pe GK plîngîndu-se că SM nu a respectat angajamentele luate, netrimiţînd capitolele care îi reveneau conform înţelegerii. Eforturilor lui GK de a clarifica motivele, SM le-a răspuns cu - ceea ce s-a dovedit a fi în perspectiva timpului - o serie de minciuni. Totul a culminat cu şocul provocat lui GK de descoperirea (de după ultima vizită a SM în SUA, decembrie 1994) că SM a prezentat manuscrisul proiectului lor comun drept propria teză de doctorat, traducîndu-l în franceză cu cîteva modificări neînsemnate. Printre aceste modificări era şi înlăturarea sistematică a tuturor urmelor care puteau duce la contribuţia lui GK la acest proiect (inclusiv menţionarea surselor) şi orice referire la lucrările anterioare ale lui GK pe această temă, inclusiv studiul ei din 1992 publicat în *East European Politics and Societies*. Aceste modificări, la fel ca şi falsificările surselor de date şi necitarea lucrărilor altor cercetători, au fost observate, după o lectură atentă, nu doar de GK, ci şi de un lector român de la UCLA, Georgiana Fîrnoagă, şi de alţi specialişti care au comparat versiunile franceză şi engleză: profesor Katherine Verdery (John Hopkins), Claude Karnoouh (CNRS, Paris), Vladimir Tismăneanu (Universitatea Maryland), Ivan Szelenyi (UCLA), Claude Chesnais (Sorbona) şi Al.Stepan şi Nancy Lays Stepan (Central European University)[4]. Teza nu cuprinde decît o menţiune grăbită prin care i se mulţumeşte lui GK, fără a pomeni ceva despre proiectul comun.

În opinia celor care au citit ambele texte nu există vreun dubiu că SM a plagiat în întregime lucrarea lui GK publicată în *East European Politics and Societies*, susţinînd că este unica autoare a studiului care a fost elaborat în comun. După ce a înţeles toate acestea, GK a înştiinţat-o pe SM şi i-a cerut: 1) să informeze comisia de la Sorbona că este nevoită să-şi retragă teza; 2) să-i trimită lui GK o copie după această scrisoare; 3) să se angajeze în scris că nu va publica pe numele ei nimic din ceea ce ţine de proiectul comun. La început SM a fost de acord, deşi n-a recunoscut că ar fi procedat greşit. Dar nu a făcut nimic, deşi faţă de terţi şi-a afirmat intenţia de a proceda cum i s-a cerut. Atunci GK a informat comisia de doctorat a SM de la Sorbona, oferindu-i şi probe. Rezultatul a fost că această comisie a anulat doctoratul SM, înştiinţîndu-l pe şeful ei din România, prof. Drăgan, despre aceasta.

Deosebit de stînjenitoare în acest caz urît sînt absenţa oricărui răspuns adecvat din partea instituţiilor româneşti, ca şi reacţiile unor persoane importante din comunitatea ştiinţifică românească, reacţie care sugerează nesocotirea intenţionată a eticii colaborărilor internaţionale. După un lung răgaz şi după o presiune puternică din partea unui membru al său, Institutul de sociologie a admis că SM s-a făcut vinovată de o gravă încălcare a deontologiei profesionale, şi a sancţionat-o retrăgîndu-i o treaptă de salarizare pe trei luni, excluzînd-o din Consiliul ştiinţific al Institutului şi din consiliul redacţional al revistei, eliminînd-o pentru un an de zile de pe lista oricăror premii şi înştiinţînd comisia de etică a Asociaţiei sociologilor din România. SM, care continuă să pretindă că GK i-ar fi permis să prezinte manuscrisul rezultat din colaborare drept lucrarea ei, a refuzat să-şi ceară scuze sau să semneze o declaraţie prin care să se angajeze că nu va publica nimic din proiectul comun; cînd GK a făcut apel la Ioan Drăgan, ca la un superior al SM, insistînd să obţină această scrisoare de la SM, el a răspuns că "într-o democraţie" ea nu poate fi obligată. Preşedintele Academiei Române, auzind despre caz, i-a spus lui GK să-i trimită documentaţia, pentru ca Academia să poată acţiona, dar n-a dat nici un răspuns, după ce GK i-a expediat documentele. În aceste condiţii, cînd conducătorii unor instituţii academice nu izbutesc să impună regulile de etică profesională pentru a preîntîmpina alte plagiate, într-un caz atît de evident în care e implicat un eminent om de ştiinţă, putem să presupunem că orice viitoare colaborare ştiinţifică cu România riscă un tratament asemănător.

În timp ce mulţi oameni de ştiinţă români cu care GK şi alţi specialişti americani au discutat cazul - printre ei figuri proeminente ale opoziţiei politice din România, partizani ai reîntoarcerii României în Europa - au condamnat-o verbal pe SM şi s-au distanţat de ea, numai doi-trei au fost conştienţi de seriozitatea situaţiei create prin încălcarea principiilor profesionale de către SM. Unii minimalizează incidentul, considerînd că GK a greşit alegînd-o pe SM drept colaborator, ca şi cum eroarea lui GK (şi a Sorbonei) anulează responsabilitatea instituţiilor româneşti în respectarea eticii profesionale. Din comentariile lor pare a se degaja ideea că sfera profesională n-are propriile norme de comportare, independente de obligaţiile şi de relaţiile personale. Şi dacă noi realizăm că acceptarea unui cod de etică profesională are un specific istoric, rămîne totuşi faptul că mulţi români refuză să discute dovezile încălcării lui, în afara afectelor personale.

Răspunsul dat de instituţiile şi de oamenii de ştiinţă din România dovedeşte că anii lungi de izolare faţă de normele de conduită profesională şi-au pus pecetea. Fapt evident în special în sociologia românească, o disciplină sever controlată de partid de la sfîrşitul anilor '70 şi încă dominată de generaţia care a mizat pe regimul Ceauşescu. Cerem tuturor cercetătorilor ştiinţifici interesaţi în colaborarea cu România, şi în special sociologilor, să clarifice cu colaboratorii lor următoarele puncte: plagiatul şi falsul sau însuşirea abuzivă a calităţii de autor sînt inacceptabile şi nici un participant la un proiect de colaborare nu are dreptul să prezinte munca comună drept a sa proprie. Cazul expus este un precedent nefericit în ambele privinţe.

---

1. Aici au fost incluse subvenţiile de la IREX pentru vacanţele anilor 1985, 1988 şi 1990 şi de la Fundaţia Rockefeller în 1989 ("The Handmaid's Tale: Policy, Gender Ideology, and the Body Politic in the Socialist Republic of Romania"), ca şi (pentru proiectul extins) cele de la ACLS în 1990 şi cele de la National Council for Soviet and East European Research in 1990-91 ("When Abortion is Banned: the Politics of Reproduction in Ceauşescu's Romania").

2. Aici intră şi raportul supus NCSEER pentru subvenţiile din 1990-91: "Abortion and International Adoption in Post-Ceauşescu Romania", Feminist Studies 18 (1992), şi "The Politics of Reproduction in Ceauşescu's Romania: A Case Study in Politic Culture", East European Politics and Societies, 6 (1992)

3. Fondurile au fost obţinute de la Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, The Rafliu Chair in Romanian Studies, la Universitatea Georgetown, şi the Center for the study of Women at UCLA.

4. Iată cele mai importante diferenţe dintre cele două texte: cartea MS este în engleză, şi teza în franceză; aproape în toate cazurile în care în carte este folosit pronumele "noi" în teză apare "eu"; ajutorul solicitat de GK de la diverşi colegi, şi pentru care ea mulţumeşte în carte, este prezentat în teză ca fiind solicitat nu de GK ci de SM şi este recunoscut ca atare; trei scurte capitole însumînd aproximativ 50 de pagini (dintr-un total de aproximativ 400) au fost adăugate la teză şi nu apar în manuscrisul cărţii; teza omite notele din manuscris în care sînt citate din lucrările publicate ale lui GK; interviurile efectuate de GK pentru proiectul comun nu-i sînt atribuite în teză. În rest, motto-urile capitolelor, majoritatea notelor, celelalte titluri de capitole şi conţinutul lor, referinţele (inclusiv traducerile în engleză ale unor fragmente iniţial în franceză) etc., sînt efectiv identice în ambele texte.

Traducere de
Magdalena BOIANGIU

Secvenţe dintr-o stare de spirit

– de vorbă cu Felicia CERNĂIANU, regizoare, şi Willi GOLDGRABER, operator de film –

Cînd au venit la putere în '45 li s-a spus întîi *ăştia*; pe urmă, în limbajul curent au devenit *ei*. Explicaţia trecerii de la un pronume la altul, pentru a desemna partidul aflat la cîrma ţării timp de patru decenii, ar putea ispiti mai degrabă un sociolog decît un specialist în filologie. Numindu-i pe cei aflaţi în conducerea societăţii *ăştia*, opinia publică sublinia cîteva lucruri: desconsiderarea formaţiei politice pe care o reprezentau, delimitarea de ea, neaderenţa la programul pe care-l propunea şi, mai ales, la mijloacele de îndeplinire. Termenul sugera, totodată, că ar mai exista o variantă: *ăilalţi*, alternativa. Atunci cînd lumea nu le-a mai spus decît *ei*, a fost un semn că totalitarimsul s-a instalat în viaţa de zi de zi ca un rău difuz, secret, impunînd o mentalitate de tranşee. Nu comuniştii au inventat formula "cine nu e cu noi, e împotriva noastră" - e un foarte vechi adagiu, chiar Biblia îl pomeneşte într-un loc - dar ei l-au transformat în dogmă. Venind dintr-un sistem ce împărţise societatea în *noi* şi *ei* - citite altfel de fiecare dintre părţi - cît de pregătiţi sîntem pentru acceptarea ideii de opoziţie? Stăm de vorbă cu doi creatori de film, regizoarea Felicia Cernăianu şi operatorul Willi Goldagraber, care în lunga lor carieră de documentarişti au surprins secvenţe dintr-o stare de spirit, aşa cum s-a manifestat ea în societatea românească dinainte şi după dec. '89: starea de opoziţie.

Lume de "semne"

Stimate Willi Goldgraber, dvs. aţi înregistrat pe peliculă singurul moment de opoziţie publică, deschisă, cu care s-a confruntat Nicolae Ceauşescu aflat în culmea gloriei: intervenţia lui Constantin Pârvulescu la al XII-lea Congres al P.C.R. - Cum a fost?

Willi Goldgraber: Colaboram atunci cu unul din canalele televiziunii R.F.G. Era ultima zi a Congresului, reporterii de la alte televiziuni străine se plictisiseră să consume pelicula pe nesfîrşitele "exerciţii de gimnastică" - sus, jos, aplauze, scandări -, părăsiseră sala, umblau prin oraş, probabil în speranţa unei secvenţe mai vii decît ceea ce se petrecea sub ochii lor... în fine, ce să spun: eu eram acolo cu camera. Aşteptam încheierea, cu tradiţionala "fotografie de grup" - cînd Ceauşescu mergea de la scară la scară - sînt 4 scări monumentale în Sala Palatului - şi se poza cu delegaţii la congres veniţi din ţară. Mă tenta să-i filmez cu altă viteză decît cea obişnuită, să dau un efect comic, de cinema mut, ca să exprim ceva din artificialitatea şi ridicolul atmosferei. Fiecare delegat se mîndrea că are o fotografie cu Şeful şi pentru asta plăteau "pozarilor" preţuri foarte pipărate şi se-nghesuiau pe trepte. Ştiam, mai văzusem, cunoşteam şi trucurile folosite: cînd e lîngă nişte oameni mai înalţi el să fie fotografiat foarte de jos, aproape din genunchi, să fixezi unghiul dinspre el etc. Reguli fixe. Şi dintr-o dată, chiar la încheierea lucrărilor, cînd Dăscălescu, dacă nu mă înşel, anunţa că-i gata, s-au terminat dezbaterile, cine mai are ceva de spus să depună în scris la Secretariatul Congresului, tocmai atunci sare bătrînul, Pârvulescu, că a fost şi el pe listă şi n-a primit dreptul la cuvînt de trei zile... I s-a spus întîi că n-a fost inclus printre vorbitori, deşi se înscrisese mult înaintea altora. S-au consultat apoi la prezidiu, Ceauşescu a fost binevoitor aşa, cu superioritate şi-a aprobat cu aerul "ei, hai, să-l ascultăm şi pe moş". Şi-a urmat ce-a urmat, toată lumea ştie, pelicula s-a văzut după '89 şi la TVR.

La căderea lui Ceauşescu s-a vorbit foarte mult de sistemul de supraveghere pe care îl exercita şi asupra celor mai apropiaţi. Cum de i-a scăpat tocmai unul din "vechea gardă"?

Felicia Cernăianu: Pârvulescu era un ilegalist versat, cu vechi stagiu în partid, cunoştea sistemul. Nu cred că-şi spunea părerile la telefon. Şi-n fond el acolo nu s-a ridicat pentru noi, ăia mulţi - ci tot pentru ei, pentru partid. Numai că nu era de acord să mai fie Ceauşescu în frunte - cu nepotism, corupţie, cultul personalităţii etc. Nu alt partid voia - tot ăla, dar cu alt secretar general. Mi se pare c-a mai fost el bubuit o dată şi pe vremea lui Dej, tot pentru o "erezie" faţă de conducătorul suprem.

Willi Goldagraber: Poate că era în felul lui un om cinstit, exasperat de ce vedea. Dar altceva vreau să spun. Cînd a zis că el va vota împotrivă realegerii lui Ceauşescu a fost un moment de consternare. Linişte de pustiu. Şi dintr-o dată, din fundul sălii cineva a urlat: "Jos fasciştii"! "Asta-i culmea, a zis Pârvulescu, eu, unul din întemeietorii Partidului Comunist din România, am ajuns acuma şi fascist". Asta a dat tonul scandalului, a scandărilor aproape isterice - în primul rînd se agita grozav fostul redactor şef de la "Informaţia" - "Ceauşescu! PCR" ş.a., adevărat vacarm. Am stat şi m-am gîndit pe urmă: nu se poate ca ăsta, Ceauşescu, să nu se fi aşteptat la ceva. Trăiam într-o lume plină de "semne", "parole" etc., totul era supravegheat şi codificat. Cînd apărea el cu căciula brumărie, ăilalţi purtau căciulă neagră şi invers, de pildă. Am văzut o dată o hîrtie, Hotărîre guvernamentală supervizată şi de el, care prevedea în ce proporţie vor fi confecţionaţi pantofii de damă cu toc de 3, de 4 sau de 5 cm. Poate l-au supărat cîndva tocurile unei secretare care sunau prea puternic pe coridoare. Mă gîndesc acuma că şi "jos fasciştii" putea să fie o "parolă" în caz de vreo surpriză pe care n-o excludea. Fiindcă dacă ar fi fost o indignare autentică, i s-ar fi putut striga lui Pârvulescu "Jos, moşule, jos, ramolitule, deviatorule"... Mă gîndesc că s-a ales un strigăt ce nu mai răsunase de mult pe la noi ca un semnal convenit. Şi s-a reacţionat prompt. Aşa privesc şi cererea lui de la proces de a răspunde "numai în faţa Marii Adunări Naţionale". (Păi, dacă ajungea din nou faţă în faţă cu ei mai mişca unul? Însemna că se refăcea tot sistemul). Era un fel de a spune "daţi-mi ceea ce cunosc, dau explicaţii numai mecanismului pe care l-am creat", pe ăsta ştia să-l domine. Judecarea lui ruina o operă minuţioasă, de-o viaţă, aşa părea.

Contestarea

Stimată dnă Felicia Cernăianu, dvs. aţi făcut cîteva filme despre minorii în derivă, fiinţe care contestă autoritatea familiei, a şcolii, a societăţii în general. Cum arată pentru ei "lumea alternativă" chiar de ei imaginată, cea cu care ar fi de acord?

Felicia Cernăianu: Credeţi că ei ştiu? Cînd îi prind, poliţiştii se poartă relativ bine cu ei, pentru că unii au copii şi le e milă să-i vadă aşa de amărîţi. Dacă-i întreabă: "mă, cum vrei tu să trăieşti de-aici înainte?", puştii spun, majoritatea, cam acelaşi lucru: "Dom'ne, dacă-mi daţi drumul eu acuma plec, dispar. Şi trăiesc cum am trăit pînă să mă aduceţi aici; canainte" Ce-nseamnă "ca înainte"? Să nu-l controleze părinţii, să nu-l constrîngă şcoala - teze, note, disciplină -, să nu-l prindă poliţia. Tot ce semnifică o cît de mică împotrivire la gestul lui mediat, cotidian, este o opresiune faţă de care se situează în opoziţie permanentă. Dar el nu ştie să-şi propună nimic de perspectivă. Un tată treaz, o mamă blajină, nişte prieteni fără fascinaţia aventurii asta ar figura o alternativă care nu-l atrage. El nu contestă ceva în numele a altceva la care visează. În clipa în care fură un radio şi-l vinde îşi satisface exact nevoia din momentul dat: să bea coca-cola cît poate, să-şi ia prăjituri, să-şi cumpere blugi, adidaşi... Cei mai mari, adolescenţii, fură o maşină şi merg cu ea pînă se termină benzina. Nu le pasă dacă trebuie s-o abandoneze la 30 Km de Bucureşti în plină ploaie. Îşi iau picioarele la spinare şi vin cale de 30 Km pe jos în oraş, uzi pînă la piele şi fericiţi.

Dar e vorba mai mult de reactivitate primară decît de un semn de opoziţie, nu credeţi?

Bineînţeles. Fiindcă despre ce-i vorba? Statusul, poziţia se formează foarte greu, implică o imensă cheltuială şi o mulţime de factori: familia, şcoala, biserica, opinia publică etc. Fiecare cu regulile sale, cu constrîngerile inerente. "Opoziţia" se realizează în 5 minute. La acest nivel de înţelegere ea nu implică nici un fel de responsabilitate. Nici alternativă durabilă, nici plan de anvergură. Numai în cazul cînd acasă e teroare continuă, tatăl este, de pildă, un beţiv foarte agresiv, copilul întrevede o soluţie. Dacă-ntrebi pe vreunul dintr-ăştia cum crede el c-ar fi bine să trăiască, în familie şi nu fugar, la şcoală şi nu prin guri de canal - cîte un copil răspunde: "ei, dacă tata n-ar mai bea..." Asta înseamnă că are experienţa violenţei fizice dezgustătoare care i-a băgat frica în oase. Alternativa apare fragmentat, numai pentru o situaţie dată, imposibil de suportat. "Cuţit-os". Altminteri...

Opoziţia la opoziţie

Aţi fost în ultima vreme prin sate? De ce se spune că acolo opoziţia n-are succes?

Depinde de loc. Dar, în general, cînd se afirmă asta nu se ia în calcul ce a suportat lumea satului de la comunism situaţie faţă de care, pentru unii, starea de fapt de azi reprezintă o schimbare. Stau de vorbă cu un unchi al meu care a avut 10 ha de pădure. A primit înapoi unul singur. A fost foarte mulţumit şi a votat cu puterea: "mi-au dat înapoi pădurea". "Nene, nu ţi-a dat înapoi 1 ha. de pădure, ţi-au furat 9 ha - dacă din 10 ţi-a dat înapoi numai unul." "Mie îmi ajunge." Consideră ca pe o mare cucerire că nu-i mai dictează nimeni de la Sfat cît lapte să dea vaca. Are, zice el, libertatea de a alege: ori îl vinde, ori îl dă copilului, ori face brînză... Nimeni nu-i mai spune *ce, cum* şi *cînd* să facă ori să nu facă un lucru. Dar laptele sau brînza tot trebuie să le vîndă, pînă la urmă, fiindcă îi trebuie copilului şi pantaloni şi cărţi şi adidaşi; de unde, altfel? Însă poate să şi amîne aceste cerinţe, dacă vrea, sau să nu-l mai trimită la şcoala generală. Acuma are libertatea să aleagă de unde să se frustreze. "Aşa-i, zice el, da' nu-mi mai dictează nimeni cît lapte să dea vaca mea. Şi cînd, şi ce să fac cu el". Casa lui, ograda lui, ochelari de cal; atît. Tot un fel de opoziţie, dar la opoziţia care-i tot reproşează că nu-l interesează nimic dincolo de lungul nasului.

Aţi întîlnit şi "opoziţia de nostalgie"?

Fix sub geamul meu. Îmi pare rău că nu pot să filmez etapele acestei stări de spirit, pe care uneori o văd cum formează. Este acum o lipsă de lactate subvenţionate - unt, lapte, brînză de vaci, smîntînă - aşa că acolo unde se găsesc aceste produse cu preţ mai mic imediat se face coadă. Nu ştiu cum e în alte părţi, dar aici, în Lizeanu, s-a redescoperit coada c-o voluptate indescriptibilă. Toţi vorbesc cu toţi, toţi se cunosc, se revăd cu plăcere de la o zi la alta. Înjură bişniţarii de vis à vis, unde e lapte la cutie cu preţ dublu, comunică, stau de vorbă, se consolează. Parcă nici o altă formă de organizare post-revoluţionară nu le-a oferit un cadru în care să se simtă mai bine cînd pun ţara la cale cu spirit gregar. Faţă de preţurile de peste drum indignarea e generală, deşi, după cum arată, nu toţi cei care stau la rînd sînt nişte nevoiaşi. Nu contează că stînd aici răcesc şi vor consuma medicamente de mii de lei pentru a se vindeca de gripa contractată la "laptele ieftin". În stadiul de aşteptare se laudă eforturile făcute de "săracul guvern" care ne mai dă ceva cu preţ omenesc. Asta în caz că s-ar ridica vreo obiecţie asupra pierderii de timp la coadă, vreo voce care critică. Dar laptele nu se ajunge: fuga peste drum, la "bişniţari", să-l ia cu preţ dublu, că la "subvenţionate" n-au mai apucat: "fire-aţi ai dracului cu cine v-a ales, cu Văcăroiu şi cu Georgescu şi cu tot neamul vostru". Normal că nu se poate încheia episodul fără să nu pomenească unul măcar, de obicei mai mulţi, că "era mai bine înainte". Asta însă a ajuns ceva banalizat. Mi s-a explicat o dată, tot la o asemenea "reuniune stradală" - de ce nu i-am zice aşa cozii? - ce va să zică de fapt nostalgia aceasta: "Să fie banii la valoarea de dinainte şi să avem ce-avem acum, aşa ar fi cel mai bine. Nu?" În final reiese că *noi* abia ne tîrîm de pe o zi pe alta, dar *ei* nu mai încap de bine. Numai că *ei* nu e clar dacă-s la putere sau în opoziţie: depinde de stadiul cozii, de şansele la iaurt, de Halaicu, de Năstase, de Gigi Kent, de Pitulescu, de Iliescu, de Cheia - depinde cine a apucat lapte aici sau trece drumul la privatizaţi.

A consemnat

Tita CHIPER

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - e mail: fcr.@tag.vsat.ro ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Andrei MANOLESCU
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA

Anul IV
nr. 165
8-14 martie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

CAZUL ION ANTONESCU

Fotografie din timpul procesului

În acest număr:

ROMULUS CORDESCU
„L-am văzut pe Mareşalul Antonescu pentru citeva minute la vila lui de la Snagov (îi adusesem o scrisoare din partea lui Ică). S-a purtat cu mine foarte corect, chiar amical, dar nu exagerat, fără, însă, a fi distant. Mi-am dat seama că avea această atitudine faţă de toţi cei care îl înconjurau." (pag. 2)

NEAGU DJUVARA
„Punerea în discuţie, de vreo zece ani, încă de pe vremea lui Ceauşescu, a "cazului Antonescu" nu are cîtuşi de puţin, în sferele noastre guvernamentale, un scop de sinceră reabilitare şi de căutare a unui adevăr istoric. Are drept singur scop de a promova memoria unei personalităţi controversate, dar defuncte şi deci inofensive, scăzînd concomitent simpatia de care s-ar putea bucura oponentul său de la 23 august 1944, Regele Mihai." (pag. 6)

ANDREI PIPPIDI
„Militarii sînt ădeseori lipsiţi de umor, dar gravitatea îndîrjită a lui Ion Antonescu vine dintr-o înspăimîntător de înaltă idee despre sine. De aceea, simţea nevoia să-i încredinţeze pe oamenii de rînd: "fiţi siguri că eu nu dorm, nu mă plimb şi nu petrec". Ca şi cum această aspră negare a oricărei plăceri personale ar fi fost o garanţie a fericirii generale." (pag. 7)

Gheorghe BARBUL
„Urmaşii noştri din secolul ce vine vor fi probabil satisfăcuţi de statuile lui Ion Antonescu şi vor ridica încă multe altele pentru a dovedi lumii că ei se identifică – altă cacialma românească – cu omul al cărui cap nu s-a plecat." (pag. 8)

Florin CONSTANTINIU
„Greşeala lui Antonescu este, după opinia mea, că nu a negociat cu Hitler concursul armatei române dincolo de Nistru şi că a declarat că acest concurs este oferit necondiţionat. Gest cavaleresc, dar care nu-şi avea rostul în politică, mai ales că Hitler folosea alt limbaj politic." (pag. 8)

Alexandru GEORGE
„Antonescu stă la sfîrşitul unei epoci, marcînd limitele perioadei "frumoase" a istoriei românilor; e vorba de anii 1821-1938, făcînd pandant cu Tudor Vladimirescu, şi acesta un personaj tragic, asemănător cu el, om de curaj şi de arme, dar om politic nul, considerat trădător de contemporani şi ucis ca atare, apoi parţial reabilitat de unii istorici şi transformat de feluriţi naivi în martir şi erou naţional." (pag. 9)

Florin MÜLLER
„Ion Antonescu nu poate marca prin destinul său politic şi militar nici o biografie intelectuală. Nu am devenit nici mai inteligent, nici mai bun, nici mai dictatorial decît - probabil - am fost şi sînt. Antonescu nu m-a determinat nici să devin mai antilegionar, sau naţionalist." (pag. 9)

Mihai ZAMFIR
„Un singur lucru nu s-a spus pînă acum răspicat: Mareşalul reprezintă o potenţială figură literară de primă mărime, fără pereche în istoria noastră recentă." (pag. 10)

Se mai pronunţă: omul de pe stradă (pag. 2) şi oamenii politici (pag. 8), Z. ORNEA (pag. 10), profesori şi elevi (pag. 14), Victor NEUMANN, Ştefan RADOFF şi Ion SIMINIE (pag. 15), Ernest VERZEA şi Rodica COCOŞ (pag. 16).

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Argument

Prima reacţie faţă de intenţia unei dezbateri a "cazului Antonescu" a fost o reacţie de respingere : "La ce bun, ce doriţi să demonstraţi cu un astfel de număr?" - au întrebat cei dintîi specialişti a căror colaborare am solicitat-o. Tot ei au recunoscut apoi că nu s-au putut încadra în limita spaţiului nostru tipografic, că subiectul incită şi că, de fapt, în acest an electoral, Antonescu e chiar un subiect de actualitate. Pentru istoriografi, dar şi pentru oamenii politici, Ion Antonescu rămîne o problemă dificilă: primii ştiu că guvernarea sa a fost una paradoxală şi imposibil de ignorat, ceilalţi oscilează între idolatria autojustificatoare şi contestaţia cu jumătate de gură. Elevii şi profesorii preiau argumentele unor istorici sau pe cele ale unor lideri de partid. Criticii literari şi artiştii văd în personalitatea generalului o sursă de inspiraţie ori un motiv de polemică. Din 1990 încoace, zeci de cărţi, nenumărate publicaţii şi cîteva filme de propagandă naţionalistă au hrănit certitudinile unora şi confuzia altora. Proiectele de statui pentru mareşal se înmulţesc iar fabricanţii de "modele ale neamului" pledează pentru reîntoarcerea la principiile guvernării sale.

Agitaţia contemporanilor care formează clasa politică, alunecările interpretative ale electoratului de diverse vîrste şi "petele albe" ale cercetării ştiinţifice nu sînt oare motive suficiente pentru un "dosar dilematic" intitulat **Cazul Ion Antonescu?** (E. Ş.)

Militar bun, politician mediocru!

Ce părere are omul de pe stradă (în centrul Bucureştiului) despre mareşalul Antonescu se va vedea mai jos:

Radu Sechel, tehnician: A încercat în primul rînd să întregească ţara şi a fost un bun patriot. De fapt, pînă la urmă, el s-a sacrificat pentru ţară.

Vasilescu, electrician: Lucrurile sînt cam împărţite adică s-a vorbit şi de bine şi de rău, iar noi sîntem dintr-o generaţie care a fost ţinută în neştiinţă. Ni s-a spus altceva decît se spune acum. Dar din tot ce-am citit şi ce ştiu eu mi-am format o părere destul de bună despre Antonescu. De fapt... cred că a făcut mai multe lucruri rele decît bune. Mai tîrziu cei de la conducerea ţării au vrut să-l denigreze în folosul lor propriu.

Un medic: Din punct de vedere militar, a fost un foarte bun conducător, dar din punct de vedere politic a fost mediocru.

Radu Cristache, inginer: Personalitatea lui Antonescu îmi produce o impresie bună cel puţin dintr-un punct de vedere, acela al consecvenţei. A mers pînă-n pînzele albe şi n-a abdicat niciodată de la principiile lui, chiar cu riscul de a greşi. Astăzi toată politica stă sub semnul inconsecvenţei şi al deciziilor luate în funcţie de mici interese şi conjuncturi. Şi ne-ar trebui un om politic mai principial.

Doina Ionescu, laborantă: A fost un mare general. S-a bătut cu Stalin şi, după cîte ştiu, s-a opus şi lui Hitler, ceea ce nu e puţin lucru. Dar acum în jurul lui s-a creat o confuzie. Nu se mai pricepe ce-a făcut bine şi ce nu. Nu-mi dau seama ce interese mai poate stîrni acum în lumea politică, de ce unii îl idolatrizează iar alţii îl blamează. E adevărat, ca om de stat se pare că a făcut unele greşeli.

Zaharia, pensionar: A fost un om mare, trădat de nişte handicapaţi. În timp ce el aştepta mesajele aliaţilor, a fost arestat şi dat pe mîna ruşilor, care altfel n-ar fi pătruns în ţară. El ştia ce înseamnă intrarea ruşilor în România şi n-ar fi permis asta. De aceea ţinea legătura cu aliaţii occidentali şi de aceea a fost de partea nemţilor.

Andrei Mihuţ, profesor (în vîrstă): Pe vremea lui Antonescu nici armata n-o ducea prea bine. Ce să mai spun de populaţia civilă. Şi nu era numai din cauză războiului. Acum se încearcă glorificarea lui peste măsură. Bine a zis cineva la televizor: de fapt se contrapune un mareşal mort unui rege viu.

Am încercat să stau de vorbă şi cu cîţiva studenţi de la Facultatea de istorie pentru a obţine păreri ceva mai avizate. Surprinzător însă, din 15-20 de studenţi întrebaţi nici unul n-a acceptat discuţia. Cei mai mulţi au motivat refuzul prin faptul că n-au studiat destul epoca respectivă. Nici printre "contemporanişti" n-am găsit pe cineva dispus să răspundă. O fată mi-a spus că ea e specialistă doar în perioada 1937-1938. O altă studentă mi-a răspuns că nu colaborează cu presa, ci doar, cel mult, cu reviste de specialitate. Oamenii de pe stradă sînt însă bucuroşi să-şi dea cu părerea despre Antonescu. E un subiect care-i incită.

Andrei MANOLESCU

Două împrejurări

În 1943, m-am prezentat la un concurs organizat de Ministerul Regal al Afacerilor Externe, pentru a deveni diplomat. Am luat concursul şi am devenit "Ataşat de Legaţie al Majestăţii Sale, Regele României" (aceasta era denumirea tuturor diplomaţilor de atunci; şcoala lui Titulescu).

Am fost numit, încă de la început, la Direcţia Cabinetului şi a Cifrului. (Unde am rămas pînă în 1947, cînd "cariera" mea luă sfîrşit, fiind dat afară - ministru devenind Ana Pauker -, împreună cu toţi ceilalţi angajaţi ai Ministerului, de la Secretarul General pînă la ultimul om de serviciu.)

Primele luni ale carierei mele de diplomat le-am petrecut pe lîngă Ministru (Ică Antonescu), împreună cu colegul meu, George Solomon, sub "îndrumarea" colegului şi prietenului nostru, Dl. George Barbul. Aici am avut prilejul să-l cunosc (dacă pot spune astfel) pe Mareşalul Antonescu, în două împrejurări.

Prima: printre hîrtiile adresate Ministerului se rătăceau uneori hîrtii adresate Conducătorului.

Pe una dintre aceste hîrtii, al cărei obiect îl constituia cine ştie ce faptă ilegală a cuiva, Mareşalul scrisese următoarea rezoluţie (care mi s-a întipărit în memorie): "Să fie judecat şi «condamnat»!" (« » îmi aparţin).

A doua: l-am văzut pe Mareşalul Antonescu pentru cîteva minute la vila lui de la Snagov (îi adusesem o scrisoare din partea lui Ică). S-a purtat cu mine foarte corect, chiar amical, dar nu exagerat, fără, însă, a fi distant. Mi-am dat seama că avea această atitudine faţă de toţi cei care îl înconjurau.

Iată două trăsături ale personalităţii Mareşalului, care, evident, nu-l definesc în întregime.

(Omul e mult mai complex. Un personaj de tragedie antică. Zeii s-au jucat cu soarta sa. La fel cum s-au jucat şi cu soarta celuilalt mare personaj al istoriei noastre, Regele Mihai.)

Romulus CORDESCU

„O Cassandră a României: Ion Antonescu"

(...) Pentru a folosi o expresie devenită populară în timpul unui război american desfăşurat de aproape un sfert de veac după arestarea sa, Antonescu nu numai că a "vorbit cum se vorbeşte", cum puteau să o facă şi o făceau atîţia politicieni români, dar a şi "mers cum se merge", acţiunile sale asemănîndu-se izbitor cu convingerile exprimate. Documentele de arhivă, care sînt în acelaşi timp surprinzător de bogate şi îngrijorător de neexaminate, arată pregnant că Antonescu a fost, în contextul timpului său, un om bun. Nu unul dintre acei "oameni buni" împotriva cărora atrăgea atenţia Thomas Payne, care stau deoparte şi privesc cum li se duce ţara de rîpă, ci unul care a protestat cu voce tare şi care a acţionat împotriva nedreptăţii şi a corupţiei. Ca în cazul Cassandrei, modelul original, protestele şi acţiunile sale au atras oprobriul şi reavoinţa celor ce profitau de acea nedreptate şi corupţie. Din păcate, majoritatea "oamenilor buni" a stat deoparte, permiţînd partidelor interesate să producă un dezastru în moralitatea, legalitatea şi, în cele din urmă, integritatea teritorială românească.

Probabil că cea mai mare greşeală a lui Antonescu a fost idealismul credinţa în bunătatea fundamentală a poporului său. Cu toate acestea, românii erau şi ei oameni, supuşi, ca orice popor, tuturor forţelor şi slăbiciunilor, virtuţilor şi păcatelor, iar probabilitatea sau improbabilitatea că se vor apleca în faţa unei forţe majeure era la fel de mare. Ca să se apere, Antonescu nu a încercat niciodată să dea vina pe altcineva pentru problemele majore. Eşecurile armatei române şi ale politicii româneşti – interne sau externe erau, după părerea lui, ale conducerii în care se includea şi pe el, şi era dispus să fie tras la răspundere pentru ele. Nu a acuzat niciodată pe cineva de ceva dacă nu avea dovada verificatoare, pe care o anchetă independentă ar fi găsit-o convingătoare. El rezolva probleme, nu judeca. Obiceiul său consecvent de a arăta defectele Armatei române şi ale politicii româneşti, de care era strîns legată, nu urmărea să-i găsească pe vinovaţi, ci să identifice natura problemei, astfel încît să se poată lua măsuri pentru a fi rezolvată. Judecata, spunea el în concluzie, e sarcina sistemului de justiţie.

Contrar practicii din acea vreme, Antonescu nu suspecta automat pe cineva de rea credinţă, indiferent din ce partid, organizaţie, sau familie făcea acesta parte, pînă nu avea dovada directă a relei credinţe. Această practică simplă de a acorda tuturor o măsură iniţială de încredere, şi prin această o anumită răspundere, în ciuda nesfîrşitelor zvonuri ce circulau în politica vremii, i-a inspirat pe mulţi să se comporte mai bine şi mai onorabil decît o făcuseră înainte, şi, cu ajutorul celor astfel inspiraţi, Antonescu a putut să înfăptuiască cîteva lucruri pozitive remarcabile în timpul celor trei ani scurţi din toiul războiului. În ceea ce mulţi considerau a fi o situaţie imposibilă, Antonescu nu s-a descurcat prea rău. (...)

Larry L. WATTS

(Din monografia cu acelaşi titlu, apărută la Editura Fundaţiei Culturale Române)

Cronologie

2-14 iunie 1882 - s-a născut la Piteşti Ion Antonescu.

1904 - Începe activitatea în armata română, cu gradul de sublocotenent.

1913 - Participă la campania din Bulgaria, ca şef al Biroului de operaţii din cadrul Statului Major al Diviziei 1 Cavalerie.

1915-1916 - Şef al Biroului de operaţii al Statului Major al Corpului 4 Armată.

1922-1926 - Ataşat militar la Paris, apoi la Londra.

1937-1938 - Ministru al Apărării Naţionale în guvernele Goga şi Miron Cristea.

1938-1940 - Atitudine ostilă regelui Carol al II-lea şi regimului său de dictatură, simpatii faţă de grupările de dreapta, îndeosebi faţă de Garda de Fier, şi protest deschis împotriva cedărilor teritoriale din vara anului 1940.

iulie-august 1940 - Arestat şi internat la Mînăstirea Bistriţa.

4 septembrie 1940 - Primeşte oficial din partea lui Carol al II-lea mandatul pentru formarea guvernului, fiind împuternicit cu depline puteri.

6 septembrie 1940 - Regele Carol al II-lea renunţă la tron în favoarea fiului său, Mihai.

14 septembrie 1940 - România este proclamată "stat naţional-legionar".

noiembrie 1940 - Antonescu se întîlneşte cu Benito Mussolini şi Hitler .

23 noiembrie 1940 - Antonescu semnează aderarea României la Pactul Tripartit.

9 ianuarie 1941 - Antonescu solicită să fie primit de către Hitler, dorind "să obţină din partea Führerului cîteva sfaturi cu privire la politica internă".

14 ianuarie 1941 - La Obersalzberg are loc cea de-a treia întrevedere Hitler-Antonescu, în cursul căreia Führerul declară că "este convins că Antonescu este singurul om capabil a călăuzi destinele României".

21-23 ianuarie 1941 - Rebeliunea legionară, înăbuşită de I.Antonescu cu sprijinul armatei române, însă nu fără concursul lui Hitler. Sfîrşitul regimului legionaro-antonescian inaugurat la 14 septembrie.

12 iunie 1941 - Cea de-a patra întrevedere Hitler-Antonescu în cadrul căreia conducătorul statului român se declară dispus să ordone participarea armatei la campania "Barbarossa" în scopul eliberării Basarabiei şi Bucovinei de Nord.

22 iunie 1941 - În zorii zilei, presa şi radioul din Bucureşti difuzează Proclamaţia generalului Antonescu: "Vă ordon: Treceţi Prutul!"

2-26 iulie 1941 - Eliberarea întregii Basarabii şi a Bucovinei de Nord.

27 iulie 1941 - Mesaj personal al lui Hitler, prin care solicită lui Antonescu trecerea Nistrului de către trupele române.

22 august 1941 - Generalul Antonescu devine mareşal.

30 august 1941 - În baza înţelegerii de la Tighina s-a stabilit că deportarea evreilor la est de Bug nu va fi posibilă decît după ce operaţiile militare vor fi încheiate; evreii trebuiau strînşi mai întîi în Transnistria, în lagăre de concentrare, şi puşi să muncească.

17 octombrie 1941 - Comisarul general român pentru problemele evreilor, Radu Lecca, i-a comunicat consilierului german pentru problemele evreilor că, în urma ordinului dat de către mareşalul Antonescu, 110.000 evrei din Bucovina şi Basarabia vor fi evacuaţi în regiunea Bugului.

iarna 1941-1942 - 10.000 evrei au fost trimişi peste Bug.

1 iunie 1942 - Hitler stabileşte ca, după încheierea marşului spre Don şi Volga, să se formeze în zona Stalingradului un grup de armate comandat de mareşalul Antonescu.

octombrie-noiembrie 1942 - Trupele române se concentrează în zona Stalingradului: la nord-vest (Armata a 3-a) şi la sud (Armata a 4-a).

27 noiembrie 1942 - Retragerea de pe frontul Stalingradului a trupelor române, după ce pierduseră în zonă peste 100.000 oameni.

De-a lungul anului 1943 - Negocieri secrete vizînd precizarea condiţiilor de armistiţiu între România şi Naţiunile Unite.

26 ianuarie 1944 - La recomandarea lui Hitler, Secţia operativă a Înaltului Comandament al Wehrmachtului (O.K.W) iniţiază pregătirea unui plan de ocupare a României în caz de "defecţiune" (operaţiunea Margareta II).

26-27 februarie 1944 - Întrevederi Hitler - Antonescu la Klessheim, Führerul decizînd în consecinţă suspendarea pregătirii operaţiunii Margareta II.

martie - august 1944 - Intense negocieri secrete angajate cu delegaţii Naţiunilor Unite pentru retragerea României din Axă şi încetarea războiului hitlerist.

martie-aprilie 1944 - Trupele Fronturilor 2 şi 3 ucrainiene pătrund pe teritoriul de nord-est al României.

20 iunie 1944 - Constituirea Blocului Naţional Democratic ce-şi propunea retragerea României din războiul hitlerist şi încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite, inclusiv prin eliminarea lui I.Antonescu de la putere.

20 august 1944 - Declanşarea operaţiunii Iaşi-Chişinău.

22-23 august 1944 - Antonescu se decide să mai continue lupta alături de Germania cel mai tîrziu pînă la 26 august 1944.

23 august 1944, ora 17,00 (ora H) - Arestarea Mareşalului I.Antonescu şi a lui Mihai Antonescu, în incinta Palatului Regal din Bucureşti.

24 august (după ora 3) - Mareşalul Antonescu şi unii dintre foştii săi colaboratori apropiaţi sînt scoşi din Palatul Regal de către o echipă condusă de Emil Bodnăraş şi transportaţi către o casă secretă a P.C.R. din Bucureşti.

1 septembrie 1944 - Mareşalul Antonescu şi unii dintre foştii săi colaboratori apropiaţi sînt sechestraţi de reprezentanţii trupelor sovietice de ocupaţie din Bucureşti.

septembrie 1944 - aprilie 1946 - Antonescu şi unii dintre foştii săi colaboratori apropiaţi se află în captivitate în URSS (iniţial lîngă Moscova, iar după 10 mai 1945 la închisoarea Lubianka).

6-15 mai 1946 - Judecarea Mareşalului Ion Antonescu şi a echipei sale guvernamentale de către aşa-numitul Tribunal al Poporului din Bucureşti.

1 iunie 1946 - Este executat la Jilava alături de Mihai Antonescu, generalul Piky Vasiliu şi Gh. Alexianu. (Florin MÜLLER - Institutul de Istorie "N.Iorga")

Despre stil

Lucrătorii de la metrou sînt în grevă. Populaţia este nemulţumită, guvernul este excedat, televiziunea naţională trebuie să redacteze informaţii şi comentarii. Toată lumea îşi urmăreşte şi îşi justifică interesele, eliminînd rapid scrupulul de detaliu şi exigenţele de principiu. Nu pot judeca litigiul din unghi tehnic. Dar pot înţelege, la nivel de bun simţ, că e dreptul (şi raţiunea de a fi) a sindicatelor să aibă activitate sindicală: să lupte pentru condiţii de lucru mai bune şi pentru salarii mai mari. În plus, l-am auzit pe unul din reprezentanţii greviştilor cerînd scuze populaţiei bucureştene pentru neajunsurile pricinuite. E, totuşi, un gest de civilitate. Aş spune chiar că e o probă de stil. Stil au dovedit şi o sumedenie de cetăţeni păgubiţi care au avut tăria să vadă, dincolo de paguba lor, dreptul celorlalţi de a fi nemulţumiţi, fie şi prin sacrificarea, temporară, a confortului public. În genere însă, marca distinctivă a evenimentelor, obţinută prin "colaborarea" mai tuturor celor implicaţi, e *lipsa de stil*. E limpede că pentru românul istovit de griji, ca şi pentru românul ajuns să-şi guverneze conaţionalii, stilul e un moft! A se slăbi! Să fim realişti, adică cinici!

Iată, de pildă, televiziunea. Cea naţională, firește, cea destinată să slujească naţiunea. La emisiunea de actualităţi din 5 martie, ea şi-a etalat obiectivitatea în felul următor: a început cu o relatare *despre greviști*. Nu auzeam ce spun *ei*; auzeam glasul unui crainic care le rezuma declaraţiile, în vreme ce ei gesticulau mut, ca nişte figuranţi de umplutură. Direct, cu voce proprie, aveau însă voie să se pronunţe cîţiva pietoni iritaţi, simbolizînd poporul martir, nemulţumit de pretenţiile greviştilor. Au fost tolerate, abil, şi vreo două excepţii: unii care spuneau că or fi având şi greviştii dreptate, dar cam exagerează. Ecranul s-a umplut, apoi, de chipul "neutru" al *speaker*-ului, care ne-a anunţat că vom asculta "şi cealaltă parte", respectiv pe prim-ministru. Instalat la biroul său şi "servit" de întrebările bine potrivite ale unui gazetar căruia nu-i vedeam decît spinarea, domnul Văcăroiu a perorat nestingherit "în ceea ce priveşte" ilegitimitatea grevei. El a avut, aşadar, ultimul cuvînt şi timpul de emisie cel mai lung. În asemenea situaţii,"cealaltă parte" e singura parte care contează. Am putea conchide că televiziunea e aservită, sau că ne ia de proşti, sau că e făcută de proşti zeloşi, care îşi compromit "comanditarii" prin chiar efortul de a îi firitisi. Dar pe lîngă toate astea, ne întristează şi ne jigneşte lipsa de stil a televiziunii. Ea nu realizează că pînă şi partizanatul transparent are micile lui reguli, mica lui normă de plauzibilitate. Nu e obligatoriu să adaugi neonestităţii - lipsa de gust...

Cît despre discursul domnului prim-ministru, el a fost, în felul lui, un monument de virtuozitate birocratică, o capodoperă de"anti-stil". Ne-am obişnuit cu agramatismul lui standardizat, cu dezacordurile lui jenante, cu frazeologia lui sărăcăcioasă. Ne-am obişnuit cu aerul lui de mic administrator obosit, condamnat să dea mereu explicaţii elementare unei populaţii de arieraţi. Dar nu ne putem obişnui cu reflexele lui de funcţionar socialist, gata să cultive sofismul, insinuarea şi ameninţările ca pe nişte îndeletniciri de rutină. *Sofismul:* n-ai dreptul să ceri salariu mai mare, cîtă vreme există salarii mai mici şi pensii de mizerie. N-ai voie să ceri pantofi, cîtă vreme există cipici. Problema răspunderii guvernamentale nu se pune. S-ar zice că vinovaţi de pensiile străvezii sînt lucrătorii de la metrou. Disproporţia dintre salarii şi preţuri e o fatalitate fără nici o legătură cu executivul. Preţul pentru retribuţiile insuficiente trebuie plătit nu de guvern, ci de cei care vor retribuţii normale. Cu alte cuvinte, idealul social şi economic al domnului Văcăroiu e o *egalitate la bază:* să consimţim cu toţii la salarii cît mai apropiate de salariul minim, arătînd, astfel, că ne aliniem, responsabil, la imperativele sacrificiale ale tranziţiei. *Insinuarea:* "De ce oare – se întreabă domnul prim-ministru – sindicatele se agită tocmai acum?" Care va să zică, greviştii nu sînt nişte flămînzi autentici. Sînt nişte sătui manipulaţi. Pînă acum n-au existat în România proteste sindicale; ele sînt un produs recent, direct legat de campania electorală. Sau poate trebuie să înţelegem că, dacă ar fi avut loc în urmă cu cinci luni, sau cu doi ani, grevele de azi ar fi fost, pentru guvernanţi, mai credibile? Şi, în definitiv, *cînd* e "cuviincios" să faci greve? Care e anotimpul lor optim, perioada în care sînt, garantat, "cinstite"? *Ameninţările:* domnul prim-ministru promite că va lua măsuri severe împotriva greviştilor, dacă greva va fi scoasă în afara legii de Curtea Supremă de Justiţie. Se îndoieşte cineva că judecata Curţii o va confirma pe aceea a domnului Văcăroiu? Intervievatorului nici nu-i trece prin cap să întrebe: Dar dacă tribunalul va declara că greva e legală? Ar fi o enormitate! De altfel, domnul Văcăroiu se simte perfect acoperit în ameninţările sale. Mai mulţi lucrători de la metrou i-au şi scris că sînt de partea lui! În curînd, va primi şi rugăminţi fierbinţi, muncitoreşti, să mărească impozitele, să recentralizeze economia şi să rămînă prim-ministru pe viaţă!

Nu e prima dată cînd şeful executivului nostru mă stupefiază. Felul neabătut în care îşi demonstrează infailibilitatea, uşurinţa de a identifica vina tuturor, pe fundalul genialităţii proprii, aplombul cu care explică falimentul din 1996, prin erori comise în 1990, toate acestea dovedesc o gîndire de beton şi o sensibilitate de buldozer. Sîntem din nou în avangarda Europei: am descoperit omul care nu greşeşte. Şi să nu mi se spună că e un reprezentant tipic al vechilor nomenclaturişti. Vechii nomenclaturişti cultivau, totuşi, măcar de formă, autocritica.

Andrei PLEŞU

P.S. Primesc telefoane alarmate în legătură cu mai noua mea colaborare la "Vocea României". Aflu, într-adevăr, că, pentru a doua oară, publicaţia cu pricina îmi reproduce un articol fără să-mi ceară permisiunea. Ba mai mult: sînt fotografiat pe prima pagină şi complimentat de redactorul şef într-un editorial. Întîmplarea mă îngijorează. Ce grosolănie voi fi comis, ca să intru, brusc, în graţiile unei publicaţii care se lasă plătită pentru a linguşi? Pînă de curînd, redacţia ei era mai consecventă. Ea publica, sub nume mai mult sau mai puţin notorii, felurite insanităţi despre *Dilema* şi despre mine, făcînd concurenţă, fără vlagă, *României Mari*. Acum, deodată, se deplîng atacurile nedrepte la care am fost supus de-a lungul anilor şi se semnalează, admirativ, "păltinişeana" mea rezervă. Ce s-a întîmplat? Şi, de vreme ce eu sînt acelaşi, cînd a fost sinceră "Vocea României"? Oricum, ideea că sînt "materia primă" a unor conjuncturale umori gazetăreşti mă indispune. Rog, aşadar, pe cei care m-au înjurat atîta timp să-şi manifeste proaspătul amor, făcîndu-mi onoarea de a mă ignora. E tot o problemă de stil... **(A.P.)**

Încă un „Havel de-al nostru"

Cu anunţarea candidaturii lui Adrian Păunescu la alegerile prezidenţiale România nu are doar un nou pretendent folcloric la funcţia de şef al statului, are şi un nou aspirant la rolul de Havel autohton. Proclamat "uriaş", proclamat chiar "geniu", Adrian Păunescu s-a văzut numit, de către înflăcăraţii săi admiratori, şi un posibil nou Havel: un Havel de-al nostru. Iar senatorul-poet-jurnalist-vicepreşedinte de partid şi totdeodată candidat la succesiunea preşedintelui Ion Iliescu nu şi-a calmat dezlănţuiţii suporteri. Dacă pentru "uriaş" ori "geniu" poate că nu avea de ce să tresară, acestea fiind superlative de consum folosite în exces de Adrian Păunescu însuşi cu nu prea mulţi ani în urmă, e drept că la adresa unui alt personaj, pentru asocierea cu Havel ar trebui, totuşi, să reacţioneze. Ar fi trebuit să potolească frenezia lăudătorilor. Ar fi trebuit să se mulţumească, modest, cu "geniu" - şi să refuze, măcar din orgoliu, ideea că ar putea fi un Havel român. Cu atît mai mult cu cît despre Vaclav Havel nu s-a spus niciodată că ar fi "uriaş" ori "geniu". Cînd eşti decretat "geniu", ce-ţi mai trebuie să fii şi Havel?!

Dar, înainte de toate, pentru că este greu de imaginat o incompatibilitate mai şocantă decît aceea dintre preşedintele ceh şi primul adjunct al lui Ilie Verdeţ.

Între Vaclav Havel şi Adrian Păunescu există, eventual, o singură trăsătură comună - şi unul şi celălalt sînt scriitori care fac politică. Dar de aici şi pînă la a-i pune pe acelaşi plan, cum a făcut un coleg de vicepreşedinţie al lui Adrian Păunescu, este un abis. Desigur, vicepreşedinţii PSM nu sînt cîtuşi de puţin obligaţi să aibă habar cine este Vaclav Havel. Însă Adrian Păunescu ar fi trebuit, totuşi, să ştie - şi este probabil că măcar din auzite va fi având o idee despre cel a cărui ipostază băştinaşă ar urma să fie, dacă devine preşedinte. Şi ar fi trebuit, tocmai de aceea, să-şi tempereze prea zelosul coleg susţinător, cel care s-a grăbit să anunţe că "Europa, la toamnă, va avea un alt Havel, în România". Dar Adrian Păunescu nu a făcut-o. I-a scăpat? Ori se va fi crezînd, într-adevăr, un fel de Vaclav Havel?

Nu e cu totul imposibil. În definitiv, după 1989, mulţi români, şi nu numai literaţi, au aspirat la rolul de Havel autohton. La un moment dat, cu acea enigmatică pierdere totală a simţului umorului ce se întîmplă uneori popoarelor celor mai pline de umor, s-a vorbit chiar despre existenţa unor "Haveli ai noştri cu fustă" - fiindcă pretendenţii erau femei. Dar nimeni nu s-a întrebat de ce, totuşi, în Cehia nu funcţionează, măcar pentru reciprocitate, modelele româneşti. De ce, spre exemplu, nici un ceh nu moare de poftă să fie un Adrian Păunescu de Praga. Sau, mă rog, fie şi de Plzen. Tentaţia asta nu există deloc, dar deloc, pe malurile Vltavei. În schimb există, şi cît de des!, tentaţia Havel pe malurile Dîmboviţei.

Adrian Păunescu este cea mai recentă victimă a acestei tentaţii; cea mai recentă, dar şi cea mai neaşteptată.

Ca şi cum Adrian Păunescu ar fi fost un nume interzis în România din 1969 pînă în 1989. Sau ca şi cum Vaclav Havel ar fi condus cenacluri la care să fi scandat, bubuitor şi răscolind mulţimile, "Eu cînt Conducătorul!" - conducătorul cîntat fiind ori Gustav Husak, ori Milos Jakes, ori şi unul şi celălalt. Ca şi cum Adrian Păunescu ar fi fost închis ani de-a rîndul pentru că s-a împotrivit regimului comunist. Sau ca şi cum Vaclav Havel s-ar fi dus, împreună cu alţi scriitori de partid, la şeful Cehoslovaciei comuniste pentru a-i cere să dizolve Uniunea Scriitorilor pentru a înfiinţa Uniunea scriitorilor comunişti. Ca şi cum Adrian Păunescu ar fi fost hărţuit de poliţia politică, supravegheat şi arestat de mai multe ori, inclusiv în 1989. Sau ca şi cum Vaclav Havel s-ar fi plimbat cu Mercedesul prin Cehoslovacia fiind primit de primii secretari de partid ca un musafir de vază. Ca şi cum Adrian Păunescu ar fi un gînditor şi un filosof politic exprimat. Sau ca şi cum Vaclav Havel ar fi un producător industrios de gazetărie versificată. Ca şi cum în vara lui '89 şeful comunist al României ar fi spus că Adrian Păunescu este un zero. Sau ca şi cum, tot în vara lui '89, Vaclav Havel ar fi publicat în presa de la Praga articole prin care cerea ca jurnaliştilor de la secţia cehă a "Europei Libere" să li se smulgă dinţii şi să li se rupă gingiile. Ca şi cum Adrian Păunescu ar fi un anti-comunist calificat. Sau ca şi cum Vaclav Havel ar elogia fostul regim comunist din Cehoslovacia. Etc.

Acceptînd să fie socotit un eventual "Havel de-al nostru", Adrian Păunescu s-a expus unei comparaţii care nu-l avantajează cîtuşi de puţin. Iar tonul asocierilor delirante a fost dat chiar de el. Adrian Păunescu l-a comparat pe Ilie Verdeţ cu Mihai Kogălniceanu, el însuşi comparîndu-se cu Alexandru Ioan Cuza. Este drept însă că există tot atîta legătură între Verdeţ şi Kogălniceanu cîtă este între Păunescu şi Cuza.

Sau între Păunescu şi Havel.

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Manchester, New York, Bucureşti (III)

Principiul serialelor se confundă cu însuşi principiul televiziunii. Televiziunea este, înainte, poate, de toate, *serialitate:* cadru fix, reper stabil. Un eveniment trebuie să fie cu adevărat excepţional, monstruos, imediat ameninţător pentru a deborda "rama" şi a nesocoti momentul fixate o dată pentru totdeauna ale unui jurnal de actualităţi. Privim ororile şi splendorile lumii aşa cum vizităm un parc zoologic: evenimentele sînt domesticite şi cuminţite prin simplul fapt că ne aşteptăm la întîlnirea cu (cît de cît) neaşteptatul lor zilnic la aceeaşi oră, în acelaşi decor şi cu aceleaşi personaje-oficianţi. Marele Serial sînt ştirile, "actualităţile". Serialul prin excelenţă, serialul-cadru este însăşi televiziunea ca atare: o carte sau un ziar nu pot avea paginile de forme, dimensiuni sau din materiale diferite. Diferitul se scaldă, nu este posibil decît în elementul, pe fundalul Identicului.

Noul *ProTV*, dincolo de genericele electronice sincrone cu cele ale televiziunilor occidentale, a însemnat în primul rînd o infuzie de seriale de televiziune cu adevărat noi, prin intermediul cărora publicul românesc a putut (numai să vrea!) lua act de schimbările petrecute într-o anumită zonă a mentalităţii occidentale. Căci cele mai bune dintre aceste seriale sînt *noi* nu numai cronologic, în sensul datei lor - recente - de producţie, ci şi în sensul că marchează o evidentă schimbare faţă de ce ne deprinseserăm noi a aştepta din partea acestui gen.

S-o luăm pe rînd. Cel mai interesant serial - care sper că i-a captivat pe nu puţini - este (la ProTV) cel de joi: *Cracker*. Este un serial de producţie britanică, lucru care a avut prilejul să iasă la iveală în cîteva rînduri - ca diferenţă, în primul rînd, faţă de serialele americane. Prin ce anume? Printr-un anumit cinism al realismului, printr-o foarte bună codificare a problemelor sociale cele mai stringente şi, pe acest fundal, prin farmecul "columbian" (de la *Columbo*, firește) al personajului principal: un psiholog întrebuinţat de poliţie, căruia nimic din ce-i omenesc nu-i este străin. Ancheta, din exterioară (= căutare a urmelor, a indiciilor), devine - prin empatie şi identificare cu Celălalt, cu Altul, de multe ori, extrem (inamicul public, marele criminal) - interior-ludică, intuitivă. Capacitatea de transpunere în situaţii şi psihologii particulare, însă social determinabile, a psihologului-detectiv este ieşită din comun, deşi cît se poate de "matematică". Intuirea particularului e susţinută de un destul de greu de surprins înţelegere a determinismului social în cazul delincvenţei. Capacitatea de asumare a unor roluri dintre cele mai diferite îi vine anti-eroicului personaj din pasiunea lui pentru *joc*. Fitz descoperă şi intuieşte pentru că ştie deja, existenţa desfăşurîndu-i-se la limitele destrămării.

Vine apoi, în ordinea preferinţelor mele (dar poate că şi ale publicului), un serial care pînă de curînd a fost al doilea de sîmbăta noaptea, acum, consolidat deja - speră programatorii - în atenţia telespectatorilor, fiind mutat miercurea, pentru a ceda locul unui serial nou (britanic): *Lege şi ordine*. Este un serial, aş spune, exemplar, fiind foarte didactic, fără a fi didacticist. Locul de desfăşurare: New York. Ar trebui studiat, comentat, seminarizat în facultăţile de drept. Căci pune în scenă aporiile justiţiei, care trebuie să respecte, prima (şi, uneori, singura) legea, fiind chiar organul legii, care trebuie, aşadar, să educe, impunînd(u-şi) respectarea legii în conflict, în competiţie cu cei care încalcă legea şi care ajung să o încalce la adăpostul legii, prevalîndu-se, cinic, tocmai de ea. În acest sens spuneam că serialul cu pricina este exemplar. Căci ne arată o luptă ce pare - şi este tot timpul - dinainte pierdută într-o societate (cea americană) în care juridismul a ajuns la excese, dar în care problemele - filozofice şi filozofic trăite - ale dreptului sînt într-o continuă actualitate (nu ca la noi). Realismul acestui serial este de grad secund, de ordin filozofic, episoadele din *Lege şi ordine* fiind nişte apologuri, nişte constructe perfecte.

Urmează *NYPD*. Aici, realismul este imediat, introducîndu-ne în viaţa de zi cu zi a unui anumit New York. Realism, să-i spunem, social, susţinut şi de o tehnică particulară - în perpetuă mişcare, agitaţie, nelinişte - a mînuirii camerei.

Despre *Dosarele X* nu am prea multe de spus. Este un serial, evident, foarte bine făcut, dar care urmăreşte să placă, să confirme, nu să inoveze, să problematizeze ţtele infinite ale imanenţei sociale.

În sfîrşit, serialele de divertisment pur şi declarat: *Capcana timpului*, *M.A.S.H.*, *Povestiri din criptă*.

La celelalte nu mă uit.

Mai nou, *TVR* a importat (probabil printr-o înţelegere, la nivel de televiziuni de stat, cu RAI) seria a şaptea din *Caracatiţa*. Excesiv estetizat, acest foarte bun serial enunţă noile adevăruri geopolitice mai bine decît reuşesc să o facă jurnalele de ştiri sau emisiunile de dezbateri. Adevărul comun Estului şi Vestului Europei este *mafia*. Punct!

Comparaţi cele trei seriale pe care le-am scos "în vedetă" - *Cracker*, *Lege şi ordine* şi *NYPD* - cu serialele mai vechi, pe care celelalte posturi private se întrec în a le difuza: senzaţia de artificial, de desuetudine pe care o lasă cele din urmă este de neocolit. Consumaţi cu atenţie, cu mintea trează, dispusă la aventuri intelectuale cele 3+1 (*Caracatiţa*) seriale amintite: ne vor ajuta să aflăm despre lumea în care trăim, despre actualitatea cu care sîntem contemporani (uneori, doar cronologic) şi care ne someaza să luăm decizii tocmai atunci cînd şi acolo unde luarea unor decizii este imposibilă, mai mult decît o fac puzderia de ştiri, reportaje, anchete şi *talk-show*-uri. Acestea din urmă au devenit, prin regimul de consum care le prescrie modul de fabricaţie, Marele Serial, irealitatea de zi cu zi a lumii, copacii cei mulţi fără de pădure. În contrast absolut cu "actualităţile", cu foiletoanele sudamericane de bucătărie şi cu filmele de pe ecranele cele mari ale cinematografelor, această mînă de seriale - este o şansă! - ne oferă posibilitatea să gîndim lumea. Să profităm! Căci, este clar, aşa ceva noi, românii, minunaţii noştri scriitori, scenarişti şi regizori nu vor fi *niciodată* în stare să producă. Deşi ne "exprimăm" zilnic, pe toate căile şi în toate felurile, sîntem o realitate oarbă, necodificată, nereflectată - invizibilă. În... *Point zero*.

Bogdan GHIU

Economie

Guvernul va turna benzină peste preţuri... în aprilie

Ieşit din dezbaterea Moţiunii "Energia" cu prestigiul şifonat, dar întreg, Guvernul se poate ocupa acum de preţuri. Nu ca să le calmeze. În martie şi aprilie vom suporta o nouă creştere a costului vieţii.

Premierul Văcăroiu a ţinut să ne asigure că nu e vorba de o... terapie de şoc. Cabinetul domniei sale evită pantele abrupte, preferînd tactica măsurilor graduale. În consecinţă, scumpirile nu se vor produce dintr-o dată, ci treptat.

Aşadar, martie va fi o lună de acomodare. Vor fi modificate, în sus, tarifele la trasnporturi şi abonamentele radio-tv. Rămîn, însă, "îngheţate" preţurile la benzină şi la motorină. În acelaşi timp, ni s-a dat de înţeles că nici gheaţa ce acoperă tarifele la energie electrică nu se va topi în martie.

Abia în aprilie va urma dezgheţul. Atunci, scumpirea combustibililor şi energiei electrice se va reflecta în costurile produselor de pe piaţa internă; noile costuri se vor regăsi în preţurile de consum. Spirala inflaţiei va înregistra o importantă creştere de viteză.

Faptul că Guvernul provoacă mişcări de preţuri tocmai acum, în pragul campaniei electorale, este numai în aparenţă de neînţeles. Este limpede: nu are altă soluţie. Politica pe care o practică, de renunţare în anumite perioade la regulile economiei de piaţă în favoarea dictatului administrativ, se află la baza unei realităţi pe care o trăim de cîţiva ani: primăveri inflaţioniste. E o întîmplare că, în acest an, scumpirile de primăvară deschid... campania electorală. Guvernul speră că şocul va trece şi că vremea caldă va îndulci climatul rece indus de preţurile lui martie şi, mai ales, ale lunii aprilie. Vara le va atenua viteza de deplasare şi ratele lunare ale inflaţiei vor coborî în jur de 1%.

Fără îndoială că Guvernul nu poate să evite acest obstacol, poate ultimul din mandatul său de patru ani: scumpirile din aprilie. Aşa că va încerca să-l sară. Şi poate că, de această dată, se va feri să caute ţapi ispăşitori la Banca Naţională şi pe piaţa valutară interbancară, străduindu-se să privească cu mai multă atenţie în grădina economiei reale. Pentru că de aici încep necazurile.

Guvernul se mîndreşte că, în 1995, România a înregistrat cea mai mare creştere economică din Europa: un PIB de aproape 7%. De la tribuna Camerei Deputaţilor, în cadrul dezbaterii Moţiunii - premierul a spus că această creştere îi calcă pe mulţi pe nervi. S-a referit, desigur, la analiştii care susţin că acest ritm înalt de creştere costă prea mult. Premierul nu a apelat nici la calcule, nici la alte argumente. S-a mulţumit să afirme că această creştere dovedeşte că drumul ales de Guvern este cel bun. Nici un cuvînt despre preţ.

Iată însă că o parte a acestui preţ o vom plăti în aprilie: şocul inflaţionist pe care guvernul l-a anticipat deja. Totul porneşte de la faptul că energia şi combustibilii sînt produse în directă legătură cu activitatea de import. Or, începînd din toamna anului trecut, importurile s-au scumpit continuu din cauza schimbării raportului leu-dolar pe piaţa valutară. Din octombrie '95, preţul dolarului a urcat fără încetare, importatorii au plătit tot mai mulţi lei spre a obţine valuta ce le era şi le este necesară pe piaţa valutară, pentru a cumpăra ţiţei, păcură şi gaze naturale, fără ca această realitate să se regăsească în preţurile interne. În timp ce, pe piaţa valutară, dolarul se apropie de 3000 de lei (la cursul Băncii Naţionale), preţurile la combustibili şi la benzină sînt calculate în baza cursului de astă vară al dolarului: sub 2400 de lei. Pentru ca economia românească să poată trage, cu pompele sale energofage, mai multă energie... ieftină. De fapt, s-a prelungit doar iluzia că se consumă energie ieftină, că se risipeşte energie ieftină (la noi, pierderea de energie este de 25%) şi că economia românească poate înregistra cîteva procente de creştere fără să suporte costuri prea mari. Acum se apropie momentul decontării.

Cum a fost posibil aşa ceva? Simplu: Guvernul a obligat regiile de stat producătoare de energie şi de combustibili, care îi sînt subordonate, să întoarcă spatele pieţei în perioada friguroasă. Şi să se prefacă a nu vedea cum aleargă cursul la bursa interbancară. Ce a realizat? A ocolit, în plină iarnă, o creştere a presiunii pe care benzina, motorina şi energia electrică ar fi exercitat-o asupra industriei interne, dacă ar fi ţinut seama de ritmul pieţei valutare. Normal, consumul ar fi fost descurajat şi creşterea economică ar fi fost mai mică. De altfel, teorii economice moderne încep să nu mai privească exclusiv către PIB în vederea măsurării ritmului creşterii economice. Atenţia se îndreaptă cu precădere către consumul de energie, pe care economiştii îl socotesc o unitate de măsură mai exactă a creşterii. În aceste condiţii, devine tot mai îndreptăţită afirmaţia că creşterea are un cost prea mare la noi.

În economie, orice abatere de la regulile pieţei se plăteşte. Mai devreme sau mai tîrziu. În timp ce economia - confruntată cu criza de energie şi cu blocajul financiar - a fost ferită de loviturile ce i le-ar fi dat scumpirea energiei şi combustibililor, presiunile au umplut un alt cazan: cel al inflaţiei amînate. Acum, cînd cazanul este gata să facă explozie, guvernul începe să dea drumul la supape. Se vor scumpi, pe rînd, energia, benzina şi motorina, pentru a se racorda la preţul nou al dolarului. Mai departe, va fi o scumpire generalizată pe piaţă, pe care o va suporta populaţia.

Criza are o singură cale de soluţionare: restructurarea economiei. Punerea într-o altă ecuaţie a întregii activităţi economice, în aşa fel încît să poată suporta creşterile la care aspiră Guvernul. Din nefericire, tocmai această restructurare este amînată.

Adrian VASILESCU

Mutaţii de circumstanţă: dreapta spre stînga, stînga spre centru

Marile confederaţii şi carteluri sindicale au ajuns, în acest an electoral, la consensul refuzat dintr-un motiv sau altul ori de cîte ori opoziţia parlamentară aştepta ca el să se înfiripe. Grevele, mitingurile şi marşurile antiguvernamentale n-au lipsit în nici unul din sezoanele politice ale legislaturii în curs, dar ele n-au clătinat poziţia cabinetului Văcăroiu, n-au accelerat reforma, n-au contribuit la creşterea popularităţii Convenţiei Democratice. Cedările executivului în faţa unor categorii de salariaţi – fie ei mineri, şoferi sau siderurgişti – au beneficiat de sprijinul aliaţilor din Parlament şi de judecata aspră a adversarilor politici "de dreapta". Acum, intransigenţa guvernamentală e condamnată cu vehemenţă atît de proreformiştii de altădată, cît şi de apărătorii ordinii sociale de tip totalitar. Apropierea alegerilor schimbă complet datele dialogului guvern-sindicate: reprezentanţii administraţiei nu-şi mai pot permite noi concesii pentru bugetari, tocmai pentru că au depăşit cu mult limita unei politici salariale care ar fi putut împăca atît interesele partidelor aliate cît şi programul de guvernare al PDSR. De fapt, majoritarii plătesc acum şi în plan sindical preţul pactului cvadripartit din care n-au tras foloase decît partidele socialiste sau naţional-comuniste. De dragul stabilităţii cabinetului şi pentru mîndria de a fi cel mai longeviv prim-ministru, Nicolae Văcăroiu a evitat o confruntare cu sindicatele atunci cînd ea putea favoriza cu adevărat accelerarea reformei. Folosite în exces, populismul şi duplicitatea se răzbună în acest moment din două direcţii: nici electoratul, nici organismele financiare internaţionale nu sînt mulţumite de activitatea guvernului, deşi el nu şi-a propus decît să păcălească ambele părţi pentru a se menţine la putere. "Partenerii" care l-au împins spre încălcarea acordurilor cu FMI şi cu Banca Mondială îi reproşează acum premierului eşecul privatizării şi degradarea nivelului de trai. Antiguvernamentalii, care au acuzat în permanenţă politica de tergiversare a reformei şi menţinerea sectorului economic de stat, pretind executivului plata salariilor pentru muncitorii obligaţi de criza de energie să intre în şomaj tehnic. Stînga parlamentară exersează demonstraţia politică a unor programe de dreapta, în timp ce ţărăniştii şi liberalii au devenit peste noapte adepţi ai creşterii salariului de bază în intreprinderile neproductive şi neconcurenţiale. Pe post de sandviş între sindicate, opoziţia "tradiţională" şi naţionaliştii de toate nuanţele, PDSR se străduie să facă figură de partid de centru, deşi a guvernat în toţi aceşti ani ca un partid socialist în derivă. Singura lui satisfacţie e că şi-a consolidat prestigiul în afara ţării, deşi, la drept vorbind, tocmai această unică performanţă l-ar putea pierde la viitoarele alegeri: partidul majoritar a beneficiat de dragostea electoratului pentru singurul dintre candidaţii la preziденţiale privit la vremea respectivă cu suspiciune de omologii occidentali. Raporturile în distribuţia simpatiilor interne şi externe s-au schimbat - şeful statului e contestat chiar de adulatorii săi din campania precedentă, fiind considerat însă un partener valabil la Casa Albă ori la Palatul Elysée; spaima inerţială faţă de Occident a crescut totuşi direct proporţional cu degringolada societăţii în tranziţie iar opţiunea puterii actuale pentru integrare euro-atlantică intră în contradicţie cu nemulţumirea socială faţă de programul politic intern. Momentul în care schimbarea s-ar fi putut face de sus în jos a trecut. Schimbarea pe care o vor aduce alegerile poate fi mai degrabă una contrară intereselor reformiste şi prooccidentale de ultimă oră, decît una care să confirme justeţea programului de "stabilitate" (deci de stagnare) pe care au mizat guvernanţii.

Elena ŞTEFOI

Presa despre...

Temeri, convingeri şi vinovăţii

"Aproape jumătate din bucureşteni optează pentru un preşedinte social-democrat; 36% din locuitorii Capitalei nu cred că vor cîştiga un leu de pe urma depunerii cuponului". Aceste procente şi multe altele sînt publicate în ediţia de luni, 4 martie, a **Curierului naţional**, dar şi în aceea a **României libere**. Există însă şi un domeniu în care cetăţenii au păreri mai puţin împărţite: e vorba de legalizarea caselor de toleranţă, în favoarea căreia se pronunţă 80,1% dintre subiecţii chestionaţi. Riscurile vieţii se arată mobilizatoare mai ales pentru oamenii politici de ieri şi de azi. În **Jurnalul naţional**, senatorul Adrian Păunescu îşi aduce aminte că el candidează "la Preşedinţie de la vîrsta de un an": "Partidul meu, împreună cu preşedintele său, m-a determinat să accept această bătălie care este foarte grea şi obiectiv vorbind, e mai mult pierdută decît cîştigată din punctul meu de vedere. Deşi există riscul să şi cîştig. Şi asta nu pentru că vreau eu, neapărat, să supraestimez şansele mele, dar puneţi şi dumneavoastră pe fiecare dintre cei în cauză în faţa mea şi gîndiţi-vă ce şanse are el în faţa mea, nu ce şanse am eu". Tandemul Mirela Neag – Cristina Paţ analizează, în **Vocea României**, reacţia deţinătorilor de cupoane nominative în faţa riscului de a rămîne la fel de săraci ca şi pe vremea obligatoriilor "părţi sociale": "Indiferent de cearta politică, omul de rînd nu are nimic de pierdut dacă-şi subscrie cuponul. Ba dimpotrivă, poate să cîştige, pentru că numai cine nu riscă nu cîştigă. Cum, de altfel, e de intuit că gîndeşte fiecare, dar să nu uităm că românului îi mai şi place să lase totul pe ultima sută de metri, că poate între timp mai află un pont de la vreun vecin sau coleg". Cele două gazetăriţe proguvernamentale arată cu degetul "vinovatul" pentru neîncrederea generală în cuponiadă: "Opoziţia obstrucţionează programul de privatizare", "punînd mereu gaz peste foc şi profitînd de mentalitatea păguboasă a românului". În **Ziua**, Radu Budeanu atacă din alt unghi tabăra antiguvernamentală: "...CDR somnolează cu graţie, tocîndu-şi timpul în simpozioane şi seri literare. De curînd, într-o prestaţie apăsată, Emil Constantinescu s-a întrebat de ce presa, care-l răsfaţa cu ani în urmă, îl atacă azi şi nu-i oferă prezumţia de... slăbiciune logistică în raport cu Iliescu. Presa independentă nu are nimic cu domnia sa, ci cu CDR, care şi l-a însuşit ca lider". Petre Mihai Băcanu întoarce foaia înspre "riscurile meteorologice ale guvernării": "Orice a putut evita guvernul Văcăroiu - moţiuni, greve, mitinguri, revolte - numai iarna, nu. Ticăloşenia apare atunci cînd premierul dă vina pe reprezentanţii puterii locale, care nu s-au îngrijit să asigure din vreme căldura şi apa caldă". Editorialistul de la **Evenimentul zilei** priveşte în faţă... riscurile propriei meserii: "Miercuri seara, la rubrica ţinută săptămînal pentru postul de radio Deutsche Welle, referindu-mă la Congresul PDAR, dădeam drept sigura desemnarea drept candidat la preşedinţia României a lui Victor Surdu. Nutream o asemenea nestrămutată convingere încît, într-o rubrică destinată de obicei ipotezelor prudente, mă aventuram fără să clipesc în aproximarea efectelor pe care lear putea avea asupra electoratului iliescist concurentul Victor Surdu. Realitatea mi-a tras însă una straşnică peste bot. Mă mîngîi nu doar cu învăţătura că de aia scriu analiştii, ca să scoată limba la ei realitatea, ci şi cu adevărul că şi alţii l-au dat pe Victor Surdu drept alesul PDAR pentru a-l concura, în alergarea către Cotroceni, pe realesul Ion Iliescu". Jocurile electorale care dau atîta bătaie de cap autorilor de pronosticuri au scos însă "Oculta la vedere". Dumitru Tinu e primul care o descrie (în **Adevărul**) cu lux de amănunte şi de argumente: "Încă din '89, forţe oculte bîntuie prin România. Ceauşescu le identificase cu puţin timp înainte de a-şi lua zborul de pe clădirea CC şi avea să le demaşte cu vehemenţă la simulacrul de proces de la Tîrgovişte. Fără pic de jenă, cei care l-au lichidat pe dictator i-au preluat limbajul, arătînd cu degetul coada unor interese diabolice în orice acţiune de contestare a puterii. Ei ştiu bine că chiar dacă ar fi vrut niscaiva forţe oculte să aducă ţara în starea în care a ajuns, n-ar fi reuşit cum au reuşit ei înşişi". "Corupţia în stil balcanic capătă – scrie Sorin Holban în **Jurnalul naţional** –, o tot mai pronunţată tentă politic-electorală". Un senator al celui de-al doilea partid de guvernămînt justifică însă în stil personal afacerile marilor bancheri intraţi în moara Justiţiei: „Sima şi Mureşan" (cei doi foşti directori ai Băncii Dacia Felix) "sunt ca fraţii siamezi, dacă se despart pot muri amîndoi". (Adrian Moţiu, în **Jurnalul naţional**, miercuri 6 martie). Cum unul din ei e membru PUNR şi celălalt susţine financiar campaniile electorale (şi ofensiva internaţională) ale PDSR, se înţelege că partidele respective sînt *obligate* să coabiteze pînă la alegeri – poate chiar după aceea. (E.Ş)

De jur împrejur

Farmecul

Treisprezece ani înseamnă mult în viaţa unui om, dar şi a unei ţări democratice şi cei mai mulţi comentatori au observat că pentru tinerii alegători spanioli, Partidul socialist al lui Gonzalez reprezintă vechiul, şomajul şi corupţia, iar Partidul Popular de dreapta – condus de sobrul inspector de finanţe Aznar – este promisiunea de schimbare. Şi rezultatul alegerilor, chiar dacă mult mai strîns decît îl prevedeau sondajele, dovedeşte că majoritatea a optat pentru alternativă. Generaţia Aznar înlocuieşte generaţia Gonzalez.

La putere din anul 1982, Partidul socialist al lui Gonzalez şi-a poziţionat ideologia unei formaţiuni social-democrate devotate economiei de piaţă, reuşind să marginalizeze atît egalitarismul stîngii comuniste, cît şi corporatismul dreptei franchiste. Guvernarea socialistă a asigurat Spaniei accesul la Uniunea Europeană şi la NATO, modernizarea industriei şi a infrastructurii, creşterea în termeni reali a nivelului de trai prin crearea unei reţele de protecţie socială mai mult decît generoase. Toate aceste succese au însă preţul lor obiectiv: o rată foarte înaltă a şomajului, deficit în bugetul naţional, degradarea calităţii serviciilor publice. Şi unul subiectiv: "În orice ţară democratică demnă de acest nume, cînd directorul băncii naţionale e în puşcărie şi şeful poliţiei fuge cu fondurile încredinţate, iar partidul este acuzat cu probe pentru finanţări ilegale, şeful guvernului ar demisiona" - scria cotidianul conservator **ABC**. Gonzalez n-a demisionat şi, sfidînd sondajele dezastruoase şi sfaturile prietenilor lucizi, şi-a asumat responsabilitatea campaniei electorale. Ca orice om politic care crede în steaua lui, el lupta pentru victorie, de fapt singura posibilitate de a limita dimensiunile înfrîngerii. Nesocotind evidenţa, campania electorală a lui Gonzalez a demonizat dreapta, identificînd-o cu Franco, cu conservatorismul intransigent, cu autoritarismul. Prin repetare, argumentul şi-a pierdut eficacitatea: chiar pentru cei maturi regimul lui Franco este istorie, iar acei care înţeleg că efectele democraţiei nu se pot realiza decît prin alternanţa la putere se identifică cu Partidul Popular al lui Aznar, tînăr, curat, eficient, chiar dacă lipsit de farmec. Tinerii, studenţii, salariaţii din oraşele mari şi mijlocii votează dreapta, socialiştii reuşind să-i mobilizeze pe pensionari şi lumea agricolă. După 13 ani la putere toate promisiunile sînt epuizate, rămîne doar alternativa "noi sau dezastrul". Dreapta şi-a pregătit cu grijă campania pentru a combate acest argument emoţional: nu s-a mai spus nimic despre revizuirea legilor divorţului şi a avorturilor. Ştiind că Partidul Popular beneficiază mai curînd de rezultatele unui vot sancţiune, decît de adeziune, neobţinînd o majoritate absolută şi fiind nevoit să apeleze la aliaţi, Aznar va încerca să realizeze acea "schimbare lentă şi rezonabilă de care are nevoie această ţară". Probabil viitor prim-ministru al Spaniei, el a reuşit performanţa deloc neglijabilă de a "reconstrui dreapta", asigurînd coeziunea creştin-democraţilor cu conservatorii şi cu vechea gardă a lui Franco, în vederea guvernării Spaniei pentru următorii patru ani. Domnul Aznar a promis că va încerca să reducă deficitul bugetar, să reducă inflaţia, să reducă impozitele şi să reducă şomajul. Este evident că toate acestea nu pot fi reduse dintr-odată şi că scăderea unora determină creşterea celorlalte. În îndeplinirea promisiunilor, domnul Aznar va face mult caz de moştenirea dezastruoasă pe care a preluat-o. În general, este greu de înţeles de ce pe glob atîţia oameni se zbat şi-şi cheltuiesc banii (ai lor şi ai altora) pentru a prelua catastrofele provocate de adversarii lor politici.

Oricum , pe 3 martie toată lumea din Spania a avut ceva de sărbătorit: Aznar victoria în alegeri (38,85% din voturi), Gonzalez - ziua lui de naştere şi scorul (37,47%) care legitimează o opoziţie consistentă, micile partide au posibilitatea să-şi vîndă scump locurile obţinute: fără ele, nu se va putea guverna. Aşa cum a evoluat politica Spaniei, victoria dreptei reprezintă împlinirea alternativei democratice şi aceasta este de fapt adevărata victorie a guvernării socialiste, a fermecătorului şi energicului ei conducător, care acum la maturitate îşi poate permite să contemple în linişte şi cu înţelepciune cum rivalul său Aznar va căpăta dimensiunile unui erou naţional. Nimeni nu se naşte lider, dar dacă împrejurările smulg din obscuritate un inspector de finanţe, care ştie să le folosească pentru a forma un partid şi a-l conduce spre victorie devenind astfel prim-ministru, "impunerea" farmecului e doar o problemă de timp. Dar pentru orice fel de farmec, treisprezece ani e prea mult.

Magdalena BOIANGIU

Dosarul apărării, dosarul acuzării

Înţeleg că mi se cere părerea despre mareşalul Antonescu, în calitate de martor, nu de istoric. Martor? Poate fiindcă am trăit în vremea lui. Însă un martor atît de mărunt, atît de strivit de enormitatea evenimentelor...

Eram în 1940-'41 un elev ofiţer de rezervă extrem de timid, ascultător, speriat de disciplina militară. Iată-mă, la 22 iunie 1941, unul din sutele de mii de indivizi sleiţi de orice individualitate, zvîrliţi într-un război a cărui experienţă e fără comună măsură – "incomensurabilă" – cu nimic din ce poţi închipui din citiri, din imagini, o trăire într-un univers psihologic nebănuit, fiindcă aflător în imediata şi permanenta proximitate a morţii. Mă simt atît de mărunt, atît de neînsemnat, atît de neinformat, parcă *dincoace de eveniment*. Nici prin gînd nu mi-ar trece să judec pe cei care ne conduc, pe conducători. Pe Conducător.

Şi mi se cere mie astăzi, după mai bine de o jumătate de veac în care s-au petrecut întîmplări cutremurătoare care au schimbat faţa lumii, să evoc ca martor "obiectiv" pe acel care avea atunci în mîinile lui destinul ţării?

Şi dacă mi s-ar cere părerea ca istoric, aş răspunde, cum am mai făcut-o cu alt prilej, cu aserţiunea că *a scrie istorie contemporană este o imposibilitate absolută*. Cel mult putem depune mărturii sau exprima păreri.

Dacă trec peste aceste două motive de reţinere, mi se prezintă îndată un al treilea motiv: mă tem că, oricît m-aş strădui, nu voi putea fi cu totul nepărtinitor. Fiindcă în "cazul Antonescu" nu e vorba de un personaj din trecut despre care să mă informez *la rece*, de la alţii, din documente, din cărţi, din poze. Nu. E un personaj pe care l-am văzut, de nenumărate ori, la actualităţi, în fotografiile din presă, ba şi de cîteva ori "în carne şi oase", ultima oară la 10 mai 1943, cînd am defilat pe un singur rînd cu ceilalţi ofiţeri ai Regimentului 6 Dorobanţi de Gardă "Mihai Viteazul", cu capul la stînga, nemişcat... (pe cine a vrut el să impresioneze cu această mare exhibiţie de trupe şi armament, cînd era clar de-atunci că Germania pierduse războiul? Ţara? Pe ruşi? Pe nemţi?). Şi n-a fost zi, în patru ani, să nu aud de el. Şi personajul mi-a fost, din instinct, antipatic. Mai întîi, poate, fiindcă aveam pe atunci simpatii legionare; dar şi fiindcă îmi displăcea adulaţia de care era obiectul din partea presei şi a întregului aparat de stat, emfaza titlurilor şi a frazelor laudative. Azi, în perspectiva vremii, am simţămîntul că de atunci a apărut (sau reapărut?) la compatrioţii mei un soi de atitudine servilă faţă de stăpînire şi un stil premergător "limbii de lemn" cu care sîntem învăţaţi de 50 de ani încoace.

Dar să trecem la fapte. Şi mai întîi aspectele pozitive.

Antonescu a fost un caracter. Om dîrz, cinstit, disciplinat, auster, autoritar, a inspirat respect şi teamă. Atitudinea lui în faţa morţii, mergînd pînă la sfidare, a impresionat un neam întreg şi mai inspiră respect şi astăzi. După 50 de ani în care atîţia şi atîţia în ţara asta au scoborît pînă la cea mai dezgustătoare înjosire (citez o frază pe care mi-a spus-o Alexandru Paleologu, de o întristătoare pertinenţă: "Regimul comunist a scos la suprafaţă ce era mai rău în ţară, şi ce era mai rău în fiecare din noi"), Antonescu capătă astăzi figură de martir şi apare multora ca o răscumpărare colectivă, o mîngîiere sufletească, o dovadă de netăgăduit că ţara asta poate da şi eroi, nu numai lichele. Imaginea lui a ajuns să simbolizeze jertfa sutelor de mii de români care au căzut victimă comunismului.

Să vedem însă cum s-a manifestat această fibră eroică, cum şi la ce a servit. Pînă la un punct, Antonescu poate fi absolvit de vina mentalităţii "dictatoriale". În anii 1930, după apariţia lui Lenin şi a lui Stalin, a lui Mussolini, a lui Hitler, a lui Franco – dar şi a altor dictatori în ţări mai apropiate de noi, mareşalul Pilsudski în Polonia, regele Alexandru în Iugoslavia, generalul Metaxa în Grecia, ba şi apariţia unor puternice mişcări de extremă dreapta, anti-parlamentare, în Franţa şi Belgia, modelele noastre democratice de un veac – ideea că regimul democratic-parlamentar nu mai răspundea necesităţilor vremii şi că era nevoie de o "mînă forte" era din ce în ce mai răspîndită în mai toate ţările din Europa şi în mai toate straturile sociale. Antonescu nutrea de mult speranţa că va fi el acel om providenţial care va mîntui ţara noastră de toate relele şi de toate primejdiile (o ştiu de la o îndepărtată rudă a mea care-l însoţea cîndva în lungi plimbări prin Bucegi, pe vremea cînd era oarecum în disgraţie). Moartea tragică a lui Corneliu Codreanu trebuie să-i fi dat impresia că-i era netezit drumul spre putere prin dispariţia unui rival – ba chiar a singurului său rival la o eventuală guvernare de tip autoritar.

A urmat, în septembrie 1940, după dezmembrarea ţării, numirea lui ca prim-ministru de către Regele Carol şi asocierea lui cu Mişcarea Legionară. A admis instituirea unui stat legionar, deci a unui regim de tip totalitar unipartid. A sperat la început – dacă dăm crezare spuselor lui Horia Sima – că va fi primit ca şef al Legiunii, cu toate că nu fusese membru al Mişcării. Refuzul categoric al conducerii Mişcării a coincis cu acte criminale din partea unor facţiuni legionare: poliţie paralelă, spolieri scandaloase sub cuvînt de "românizare", execuţii sumare ale unor personalităţi politice, culminînd cu asasinarea lui Iorga, care a avut un efect de şoc în ţara întreagă – astfel încît înlăturarea legionarilor i-a apărut generalului Antonescu ca o necesitate stringentă. A înfăptuit-o în ianuarie '41 cu ajutorul neprecupeţit al armatei şi cu încuviinţarea Nemţilor, prezenţi în ţară de cîteva luni, la chemarea lui. Cred că a fost un act de înţelepciune politică, întrucît legionarii, cu şefii care le rămăseseră după sîngerările de sub Carol al II-lea, ar fi dus ţara la haos. Totuşi, vindicta nemiloasă cu care Antonescu a urmărit apoi pe tinerii legionari în timpul războiului aruncă o umbră urîtă asupra caracterului său.

Guvernarea sa de patru ani cred că n-a fost una din cele mai rele pe care să le fi avut ţara; şi, cu toate că partidele politice tradiţionale n-au vrut să ia parte la un guvern de tip dictatorial, generalul Antonescu, autoproclamat "Conducător" – calc evident după Duce şi Führer – a izbutit totuşi să găsească cîţiva colaboratori de valoare (mă gîndesc în special la filosoful şi economistul Mircea Vulcănescu, om de o capacitate intelectuală şi de o calitate morală cu totul excepţionale). Economia ţării a funcţionat cît se putea mai bine în vreme de război, iar atitudinea demnă şi fermă a lui Antonescu faţă de exigenţele Germanilor, "aliaţi" şi totodată "ocupanţi", a scutit ţara de secătuirea la care maşina de război germană adusese mai toate ţările din Europa ocupată.

Şi încă o precizare: Antonescu n-a fost răspunzător de dezmembrarea ţării în iunie-august 1940. Ba am putea chiar să ne închipuim că dacă în momentul fatidic al primirii ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940 s-ar fi aflat la putere un Ion Antonescu, ar fi putut face splendida şi salutara nebunie de a respinge ultimatumul şi de a rezista atacului sovietic. Un război de opt zile pierdut dinainte, pe moment, dar cîştigat pe vecie pentru naţiune.

Şi acum dosarul acuzaţiei.

Antonescu a preluat dară o moştenire grea, foarte grea, cred însă că a şi "gerat-o" prost. Alianţa cu Germania probabil că n-ar mai fi putut-o evita nici un guvern, fiindcă era de-acum singura noastră garanţie şi singura şansă de a recupera eventual Basarabia şi Bucovina de Nord. Intrarea în război alături de nemţi mi se pare că a fost iarăşi o necesitate şi pot mărturisi că generaţia mea a primit la început războiul cu entuziasm. Entuziasm care se sprijinea inconştient şi pe convingerea că victoria Germaniei asupra Uniunii Sovietice era lucru sigur. Campaniile din Polonia, Norvegia, Franţa, Iugoslavia fuseseră atît de fulgerătoare, încît am crezut un moment, cu toţii, în invincibilitatea armatei germane. Antonescu n-a ascultat însă sfatul înţelept pe care i l-au dat Maniu şi Dinu Brătianu de a nu depăşi graniţele ţării – aşa cum vor proceda finlandezii. Sub cuvînt că, dacă ne dovedim cei mai credincioşi aliaţi ai Germaniei, Hitler va accepta să revizuiască Diktat-ul de la Viena – adevărat "pariu" făcut cu preţul a sute de mii de morţi –, Antonescu ne-a trecut peste Nistru şi apoi ne-a dus pînă la Volga şi pe culmile Caucazului. Ba lăsîndu-ne tîrîţi în război şi împotriva Marii Britanii şi a Statelor Unite.

> 1943, iunie 23
>
> Pe o adresă a Academiei Regale de Muzică şi Artă Dramatică din Bucureşti, a Primăriei Municipiului Bucureşti, cu privire la fixarea unui amplasament pentru construirea unei clădiri destinate Conservatorului de muzică şi artă dramatică, Mareşalul a pus rezoluţia:
>
> *"De acord. Este o ruşine că pînă acum Conservatorul de Muzică a stat într-o ruină. Să se treacă la îndeplinirea formelor. Muzica înseamnă cultură superioară şi rafinament sufletesc. O naţie mare trebuie să se afirme serios şi în acest domeniu. Din cauza incuriei în care ne-am sbătut în această problemă peste care regimul trecut a trecut, ca şi peste problemele mari, cu atîta criminală uşurinţă, noi am pierdut desigur talente mari care ar fi putut să arate străinătăţii că sîntem un popor cu calităţi superioare, nu aşa cum ne prezintă vecinii".*
>
> Dosar nr. 1266/1943, f. 95

Erorile au început de îndată ce am trecut Nistrul. Erori eventual scuzabile, dar şi crime de neiertat. Deportarea masivă a evreilor din Basarabia şi Bucovina în Transnistria, din cauza actelor duşmănoase ale unor indivizi sau ale unor grupuri din această minoritate, o enormă pedeapsă colectivă pentru fapte individuale, constituie o crimă şi pe plan juridic şi pe plan moral. Şi condiţiile în care s-a făcut această izgonire sălbatică aruncă o pată dezonorantă asupra întregii naţiuni, care a ignorat în general această măsură – şi este astăzi încă ţinută, în cea mai mare parte, în ignoranţa acestui trist episod. Ca un popor să-şi poată asuma viitorul, trebuie mai întîi să-şi cunoască – şi să asume *tot* trecutul.

Dar neomeniei lui Antonescu nu i-au căzut victime doar presupuşi "duşmani ai neamului", ci chiar fiii neamului cei mai lăudaţi: ostaşii români. Odată ce oraşul Odessa fusese împresurat de trupele noastre, comandamentul german ar fi recomandat Statului Major Român să se mulţumească cu blocarea portului, pe uscat. Ambiţia lui Antonescu de a arăta vitejia şi capacitatea Armatei Române ne-a costat – absolut zadarnic – 17.000 de morţi şi zeci de mii de răniţi, dintre care mulţi invalizi pe viaţă. Cu mijloacele de luptă de care dispuneam, hotărîrea de a asedia o aglomeraţie urbană apărată de o armată mai puternic înzestrată a fost o hotărîre nesăbuită. Pot vărsa la dosar o mărturie personală: în primele săptămîni ale războiului, grupa mea de armament greu regimentar avea în dotaţie doar două tunuleţe de 56, purtînd data de fabricaţie, în Rusia, 1876 – deci tunuri folosite probabil în războiul din 1877!, iar tracţiunea muniţiilor se făcea cu căruţe ţărăneşti de rechiziţie, cu hamuri de frînghie.

În faza următoare, Antonescu a acceptat să trimită o parte importantă din armată pînă în inima Rusiei. Dintre aliaţii Germaniei, sîntem cei care au adus contribuţia cea mai mare, o armată, însă, care, în afara unui mic număr de unităţi blindate sau motorizate, era lipsită de mijloace proprii de deplasare. A urmat asediul Stalingradului. Germanii au oferit lui Antonescu comanda unui sector al frontului. Nu l-a preluat (refuz probabil justificat), dar nici n-a inspectat trupele române pe poziţii. Ar fi constatat că erau amplasate în cotul Donului şi în stepa calmucă, cele două flancuri, în linii incredibil de subţiri, fără acoperire, *şi că trupa nu primise, încă, în noiembrie, echipamentul de iarnă* (amănunt raportat nouă, la Regimentul 6 Mihai Viteazul, de un colonel de Stat Major, martor ocular, scăpat miraculos din dramatica încercuire). Antonescu poartă răspunderea morală a celui mai mare dezastru din istoria noastră militară, cu sute de mii de morţi, răniţi şi prizonieri în cumplita iarnă rusească,

De la dezastrul de la Stalingrad, retragerea neîntreruptă a germanilor şi implicarea din ce în ce mai masivă a Statelor Unite în război însemnau pentru orice minte lucidă înfrîngerea ineluctabilă a Germaniei şi, deci, necesitatea, pentru noi, de a ieşi cît mai grabnic din război. E drept că situaţia noastră geografică făcea ca o asemenea operaţie să comporte riscuri enorme. Anglo-americanii nu erau în măsură să ne asigure nici un ajutor militar şi retragerea noastră din luptă ar fi însemnat aproape sigur o ocupare a ţării de către nemţi. La un moment dat, însă, cînd frontul s-a apropiat de graniţa noastră, riscul ar fi trebuit totuşi luat. Mareşalul Antonescu nu s-a opus încercărilor de negociere secretă cu Aliaţii, chiar a căutat contactul pe diverse căi, totdeauna însă prea timide şi şovăielnice. A tolerat negocierile duse de Barbu Ştirbei şi Constantin Vişoianu la Cairo, în numele opoziţiei şi cu consimţămîntul Regelui Mihai. Dar cînd au căutat sovieticii contactul cu guvernul Antonescu la Stockholm, prin ambasadoarea Alexandra Kollontay, făcînd, cu diabolică dibăcie, condiţii de capitulare *ceva* mai favorabile decît cele stabilite alături de anglo-americani la Cairo – şi de altfel nedefinitivate acolo de partea sovietică –, aceste condiţii transmise guvernului român prin curierul Camil Demetrescu, la 4 iunie 1944, *au rămas fără răspuns* pînă la 23 august, deci mai bine de 11 săptămîni, în care timp armatele sovietice împinseseră frontul de la Bug pînă la Prut. A trebuit prăbuşirea frontului din Moldova în marea ofensivă sovietică de la 18-19 august şi adevărata derută a armatei noastre pentru ca să fim trimişi, Emil Ciurea la Ankara şi eu la Stockholm, *cu instrucţiuni verbale* către reprezentanţii noştri în acele capitale de a relua negocierile (şi nicidecum pentru a semna, cum scriu unii nepricepuţi sau rău intenţionaţi, un presupus armistiţiu încă nenegociat). Că a fost vorba atunci de o derută a armatei, mi-a confirmat-o Mihai Antonescu, cînd m-a primit în noaptea de 22 către 23 august şi m-a însărcinat, între altele, să sugerez ministrului nostru la Stockholm, Frederic Nanu, să dea doamnei Kollontay ca argument al dorinţei noastre de a semna armistiţiul imediat faptul că trupele noastre nu s-au mai luptat bine! Am rămas stupefiat de un asemenea argument – dovadă a extenuării nervoase în care trebuie că se afla atunci Mihai Antonescu – şi mi-am permis să-i fac observaţia că un asemenea argument nu trebuia folosit în nici un caz faţă de adversar.

Apoi, dacă Mihai Antonescu, viceprim-ministru şi ministru de Externe, era, fără îndoială, convins de necesitatea încetării imediate a ostilităţilor împotriva Uniunii Sovietice şi a Aliaţilor, nu sînt atît de sigur de hotărîrea mareşalului. Faptul că intenţiona să plece din nou pe front a doua zi, că vorbea de o rezistenţă pe linia Focşani-Nămoloasa-Galaţi, fără de altfel ca aceste vechi întăriri să fi fost garnisite dinainte cu trupe proaspete, că – după o mărturie mai recentă – ar fi expus unui ofiţer teoria că bătălia decisivă (!) se va da pe cîmpia din estul Munteniei, mă aduc la convingerea că, la 23 august, mareşalul nu era deloc hotărît să păşească imediat la semnarea unui armistiţiu. Venea apoi şi cu argumentul că dăduse lui Hitler cuvîntul său de onoare că nu va părăsi alianţa germană fără preaviz. Ce era Ion Antonescu pentru ca onoarea lui să cîntărească mai greu decît soarta a 20 de milioane de oameni? Avem aici un exemplu tipic al mentalităţii dictatorului: orgoliul său nemărginit îl face să creadă că e împuternicit de providenţă ca să judece şi să hotărască în numele unui neam întreg. Din punct de vedere constituţional, generalul Antonescu era un prim-ministru numit de rege, factorul constituţional abilitat în acest scop. Cînd regele îi cerea demisia, datoria lui elementară era să demisioneze.

Punerea în discuţie, de vreo zece ani, încă de pe vremea lui Ceauşescu, a "cazului Antonescu" nu are cîtuşi de puţin, în sferele noastre guvernamentale, un scop de sinceră reabilitare şi de căutare a unui adevăr istoric. Are drept singur scop de a promova memoria unei personalităţi controversate, dar defuncte şi deci inofensive, scăzînd concomitent simpatia de care s-ar putea bucura oponentul său de la 23 august 1944, Regele Mihai. În contextul politic internaţional actual, faptul că puterea a încurajat tendinţele de proslăvire a memoriei "Conducătorului" mi se pare foarte grav. În ultima vreme, ce e drept, văzînd efectul deplorabil pe care reabilitarea lui Antonescu o are în sferele politice occidentale, puterea a dat îndărăt, neconvingător. Mai important însă decît acest argument de politică exterioară îmi pare a fi, în lunga durată, pericolul pe care îl reprezintă propăşirea unui "mit Antonescu" într-o populaţie profund dezorientată. Azi, cînd facem pe bîjbîite o nouă ucenicie a democraţiei, un Gheorghe Funar şi alţii vor să ridice statui mareşalului Antonescu. Statui să nu ridicăm decît celor care trebuie să ne fie pildă pe viitor, şi Antonescu nu e o figură de dat exemplu tinerelor generaţii care învaţă democraţia.

Neagu DJUVARA

Antonescu: vocabularul unui dictator

Ce se mai poate spune nou despre Ion Antonescu atîta timp cît, fără o sistematică cercetare a arhivelor, au apărut doar documente meşteşugit selectate, cu intenţia declarată a editorilor de a-l reabilita pe mareşal? Nu e, de altfel, singura problemă a unei istoriografii care a cunoscut şi minciuna şi jumătăţile de adevăr. O reacţie firească face ca un subiect să fie expus deformării admirative după ce fusese ştampilat de o condamnare sumară şi absolută.

Fie că sensul ei este favorabil sau nu, etichetarea a precedat analiza răbdătoare a surselor. În aceste condiţii, n-are nici un temei discuţia dacă Antonescu era "un fel de Mussolini militar" – după expresia lui Stanley G. Payne, cel mai recent istoric al fascismului – sau un Franco împotriva căruia s-ar fi revoltat Falanga, comparaţii care trădează dificultatea de a încadra o realitate specific românească într-o schemă de împrumut. Celălalt dezavantaj al acestui tratament este că privilegiază un moment sau altul al regimului de dictatură, dînd uitării restul. Omul care a îmbrăcat cămaşa verde în septembrie '40 a întors tunurile contra legionarilor patru luni mai tîrziu. Ororile săvîrşite împotriva evreilor în 1940-1942 nu pot fi anulate de sistemul "asimilării cu românii" de care au beneficiat în 1943-1944 trei duzini de industriaşi, medici şi personalităţi culturale. Cînd emigrarea individuală a fost tolerată, s-a făcut în condiţii care echivalau cu o răscumpărare. Eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord a fost numai prima etapă a unei strategii care a dus la dezastrul de la Cotul Donului – o aventură militară din care fac parte, vrem-nu vrem, şi cumplitele represalii de la Odessa.

Prin urmare, dacă este să ne apropiem de adevărul unei figuri istorice ca aceea a lui Antonescu, de bună seamă că aceasta înseamnă un oricît de mic adaus de informaţie sau recitirea unor mărturii a căror cîntărire a întîrziat pînă acum. E cazul, de pildă, cu o scenă povestită în memoriile încă inedite ale Sabinei Cantacuzino. Sora lui I.C. Brătianu nu e numai autoarea unor amintiri de familie foarte gustate de public; ea a lăsat şi însemnări din anii 1927-1941, de un incontestabil interes documentar, cum se va vedea chiar din pasajul citat mai departe. Veghiînd asupra memoriei tatălui şi fratelui ei, Sabina Cantacuzino a organizat în jurul Universităţii Libere, pe care a prezidat-o pînă la moartea sa în 1944, mai multe serii de conferinţe de cultură istorică şi politică.

Ciclul din toamna anului 1940 era programat să trateze un subiect dureros, din cauza pierderilor teritoriale şi a modificării situaţiei internaţionale, *Contribuţii la unirea tuturor românilor*. Antonescu a interzis conferinţele despre Michelet, Gladstone şi alţii, apunîndu-i doamnei Cantacuzino: "Desigur nu permit un asemenea ciclu, cînd eu sînt în *Axă*, să-mi preaslăveşti pe francezi, englezi?... Nu se poate, nu se poate". Momentul întrevederii e fixat "în primele zile ale lui octombrie", iar relatarea e datată 28 decembrie 1940, ceea ce arată că aderarea României la Pactul Tripartit, devenită realitate doar la sfîrşitul lui noiembrie, era deja hotărîtă de la începutul guvernrii Antonescu. Continuarea convorbirii e şi mai interesantă. "Se agita din ce în ce mai mult. Mă uitai lung la el: «Tocmai ca sub regele Carol». Sări în sus: «Mă insulţi, mă insulţi, vii la mine ca să mă insulţi!» – «Nu e vorba de insultă, dar e adevărul. Aceeaşi cenzură». – «Cum, eu care vroiam să suprim cenzura!» – «N-am bănuit-o». De aici o discuţie strașnică. El alergînd prin casă, eu nemişcată pe scaun. «Tot astfel, domnule general, cînd luăm un ziar, întoarcem paginile pline de isprăvile legionarilor, de portretele lor, fără a le citi; cînd deschidem radio, îl şi închidem, auzindule laudele şi discursurile. Legionarii au înlocuit pe regele Carol II şi dumneata eşti şeful lor. Şeful unui partid de asasini! Ei au deschis în România era asasinatelor, necunoscute la noi». – «Nu ei, Duca». – «Cum Duca? Numai fire de asasin nu avea Duca, şi de ar fi fost aşa nu erai prieten cu el pînă a murit şi nu ai fi rămas bine cu d-na Duca după moartea lui»".

Adevărul este că pe Sabina Cantacuzino n-o putea intimida nimeni. Orice dictator e un parvenit, într-o poziţie de inferioritate faţă de cei care personifică experienţa şi prestigiul acumulat de generaţii. "Eu urmai: «Ştii că eu îţi sînt prietenă din zile grele şi că îţi voiesc binele, cum poţi aluneca aşa departe? Dai cu piciorul Angliei şi Franţei, nu vezi că Anglia iese biruitoare? Ce faci în ziua cînd Germania va fi învinsă?» – «Ce făcea Ionel Brătianu dacă Germania era victorioasă?» – «Ionel Brătianu a spus-o: îşi va trage un glonţ de s-ar fi nenorocit ţara, dar Ionel Brătianu ştia că nu se va întîmpla, căci *Anglia nu a fost niciodată învinsă*. Era un om politic care cîntărise situaţia». – «Fără mine nu făcea România Mare». – «Dumneata în timpul războiului, ca militar, ai avut un rol important, căci conduceai de fapt Statul Major sub aripa lui Prezan, dar în politică să nu-mi spui *mie* că ai condus pe Ionel!»".

Dialogul, devenit imposibil, se opreşte aici, dar răbufnirile lui, în care esenţialul a fost înregistrat cu precizia unei stenograme, întregesc reflecţiile noastre, ale celor care ştim şi condiţiile în care se înfăptuise idealul unităţii naţionale – deja simplificate, după un sfert de veac, pentru legenda patriotică – şi ceea ce avea să urmeze, adeverind avertismentul. Nouă, care ştim de asemenea că Sabina Cantacuzino, făcîndu-i, ca puţini alţii, văduvei lui Iorga vizita de condoleanţă, a fost capabilă să pronunţe cuvintele: "Mai bine aşa, decît ca Ionel, de amigdalită", deloc consolatoare, însă mărturisesc de aprigă mîndrie, ni se pare că această formidabilă doamnă a spus tot ce era de spus despre Ion Antonescu. Îndeosebi în alt pasaj al aceleiaşi relatări: "Ce durere să prevezi sfîrşitul lui pe abisul unde se prăvăleşte şi poate cu noi cu tot..."

De obiectul articolului de faţă, cunoaşterea psihologiei tulburi a personajului şi a gîndirii sale, desigur după materiale contemporane, netrucate, nici alese după criterii arbitrare, ne putem apropia cel mai bine prin lectura discursurilor şi apelurilor sale, publicate chiar în 1941, deci la apogeul carierei. Atunci apare volumul *Către români... Chemări-cuvîntări-documente. La o răscruce a istoriei*. Iniţiativa culegerii îi aparţinea amiralului Dan Zaharia, un prieten personal al Conducătorului, pe care-l compară, în prefaţă, cu Domul din Milano (sic!), după cum, la altă pagină, îi descrie "ochii albaştri de marinar, limpezi şi cercetători, plini de lumină", încheind ritos: "Să se cînte de către Naţiunea Română *imnul de slavă* ce-l datorează *Generalului Ion Antonescu*" (sublinierile autorului).

Să lăsăm ceea ce ar putea fi un jenant, dar izolat exces de entuziasm şi să căutăm a recunoaşte, în contextul politic românesc, temele caracteristice pe care, cu multiple variante, le prezintă aceste texte fundamentale. Dincolo de frazeologia grandilocventă a lui Ion Antonescu se întrevăd două resorturi mentale contradictorii, care-i furnizează motivaţiile tuturor reacţiilor sale: un ultranaţionalism de tip militar şi un mesianism sentimental. În mod evident, nu e vorba de un om politic, ci de un moralist. Confuzia celor care au aşteptat de la el comportarea unui politician şi au fost surprinşi să n-o găsească se explică doar dacă n-au ascultat niciodată acest discurs repetitiv şi bombastic.

Cît din această retorică era al epocii, alţii o vor spune după cuvenitele comparaţii – în ce ne priveşte, credem că filonul mussolinian se vădeşte în formule sforăitoare ca: "popoarele adevărate îşi torc din înfrîngeri marile destine", "viforul de credinţă românească din piepturile voastre", "români smulşi din glia sfinţită de sudoarea muncii strămoşeşti", "ascultînd de porunca morţilor şi de geamătul graniţelor", sau în incantaţii rituale: "crucea şi stindardul, ogorul şi patria, onoarea şi virtutea, înfrăţirea şi iubirea" etc. Un inventar de vocabular ar fi foarte semnificativ.

Clasarea lui Antonescu ca orator în zona ordinii şi autorităţii, a unităţii şi continuităţii naţionale, se impune de la cea dintîi privire asupra acelor calităţi pe care el le considera esenţiale: disciplina, legalitatea, munca. Elogiul acestor însuşiri inseparabile ca treimea cea de o fiinţă se regăseşte în fiecare cuvîntare, propunînd un tip uman. Fervoarea militară nu era obişnuită în societatea românească după victoria din 1918, spre deosebire de cea franceză, a Republicii după înfrîngerea de la Sédan sau a regimului instaurat de Pétain. Cultul armatei este celebrat şi de Antonescu ca o compensaţie pentru umilirea naţională adusă de capitulările fără luptă din 1940, ca o expresie a aspiraţiilor de revanşă, ca un simbol tangibil al ideii de patrie eternă.

Admiraţia lui Antonescu faţă de Hitler şi Mussolini se adresează misiunii lor istorice extraordinare: "neîntrecut ziditor de lume nouă", îi spune el Führerului, printre alte complimente cu privire la "viziunea sa genială". Lecţia celor doi dictatori îl atrăgea pe discipolul lor pentru rapiditatea succesului lor cel mai strălucit: înlocuirea unei societăţi vechi şi putrede cu alta aparent nouă şi viguroasă. Cei care gîndeau astfel nu erau deloc puţini. România, devenită brusc revizionistă, se grăbea să intre la şcoala foştilor săi adversari. Aceasta presupunea şi un populism care nu corespunde doar elementului socialist din modelul imitat, ci unei reacţii proprii la dislocarea solidarităţilor tradiţionale, la eroziunea vechii discipline colective de tip ierarhic. Ca atare, Antonescu năzuia să reconstituie coeziunea morală a naţiunii, "din colibă pînă la palate" şi se proclama el însuşi "cel dintîi muncitor al ţării". Inechităţile social-economice determinate de progresul industrializării nu sînt singurul efect şocant al modernizării: societatea se laicizează şi revendică egalitate între sexe. Ca răspuns, Conducătorul decretează penitenţe publice, îngenunchieri în masă ("în faţa altarelor şi cu fruntea lipită de pămînt") şi trimite sfaturi slujitorilor Bisericii. Atinge culmea ridicolului cînd lansează o chemare: "Femei române de pretutindeni", declarîndu-şi dezaprobarea faţă de participarea femeilor la viaţa politică sau culturală şi refuzîndu-le chiar intrarea în servicii publice ("în birouri"). Concluzia este solemnă şi sfidătoare: "soţie, mamă, bunică, iată gîndul generalului Antonescu pentru femeia română".

Militarii sînt adeseori lipsiţi de umor, dar gravitatea îndîrjită a lui Ion Antonescu vine dintr-o înspăimîntător de înaltă idee despre sine. De aceea, simţea nevoia să-i încredinţeze pe oamenii de rînd: "fiţi siguri că eu nu dorm, nu mă plimb şi nu petrec". Ca şi cum această aspră negare a oricărei plăceri personale ar fi fost o garanţie a fericirii generale. Sau ca şi cum austeritatea sa orgolioasă l-ar fi îndreptăţit să dea dispoziţii cu privire la semănăturile de toamnă (20 septembrie 1940) sau să-şi dea cu părerea despre înfiinţarea unei noi universităţi la Alba Iulia. N-a vrut să fie şi membru al Academiei Române? Antonescu este cel care a introdus în ţara noastră modelul paternalist al Conducătorului atoateştiutor, care a luat cu vremea proporţii din ce în ce mai alarmante şi de care mentalitatea populară nu s-a desprins încă.

Dacă ar fi să recurgem la aceeaşi culegere de cuvîntări pentru a identifica un program politic, acesta e remarcabil de imprecis: colaborarea militară cu Marele Reich, desigur, şi convingerea că Înţelegerea Balcanică e perimată – ar fi coordonatele politicii externe –, pe cînd, pe plan intern, Antonescu aproba exproprierea evreilor şi limitarea drepturilor civile şi umane, denunţînd ca şi legionarii o conspiraţie universală iudeo-masonică. Minorităţile urmau să fie excluse din armată, deoarece peste un sfert din populaţie era percepută ca un pericol pentru existenţa statului. Indicaţii prea generale, aplicabile multor altor naţionalisme, nu numai celui românesc. Concepţia dezvoltării viitoare a economiei punea accentul pe agricultură şi pe industria de armament. Prin graţia divină, poporului român îi este hărăzit un destin excepţional – căruia îi corespunde vocaţia eroică a lui Antonescu. Legitimarea acestuia ca lider providenţial şi plebiscitat era cu atît mai necesară avînd în vedere împrejurările în care luase puterea, pentru care a simţit nevoia să se disculpe într-un mesaj radiodifuzat (7 septembrie 1940). Un asemenea om, rigid şi intolerant din punct de vedere intelectual, poate fi oare, în comportament şi atitudini, capabil de afectivitate? În discursurile lui, foarte emoţionale, vorbeşte adesea de "omenie" şi de "blîndeţe, podoabă unică a sufletului românesc". În practică, ce găsim? O referire neiertătoare la "netrebnicii de la Jilava", la victime, nu la ucigaşi, după ce 57 de deţinuţi politici fuseseră omoriţi fără judecată. Aceste crime, cărora li s-a adăugat asasinarea lui Iorga şi Madgearu, vor fi expediate cu răceală prin formula: "s-au făcut, desigur, şi unele greşeli".

Din cele de mai sus se înţelege, probabil, că în ascensiunea lui Ion Antonescu, deşi datorată în mare măsură sprijinului nazist, responsabilitatea revine unei părţi din clasa politică românească, a cărei slăbiciune sau al cărei egoism au încredinţat conducerea ţării unui personaj extrem de nepotrivit pentru acest rol. "Fascist" Antonescu a fost, negreşit, în sensul polemic cel mai obişnuit şi în calitatea sa de aliat al lui Hitler. Din perspectiva ştiinţei politice, faptul că nu s-a bazat pe un partid totalitar, după Rebeliune, permite contestarea acestei definiţii. Din punct de vedere practic, acelaşi fapt era constatat ca un dezavantaj chiar de către Goebbels. Acesta nota, la 20 martie 1942: "Führerul regretă că Antonescu n-a izbutit să colaboreze cu Garda de Fier. Rezultatul este o situaţie de stagnare în România. Antonescu n-are un partid politic pe care să se rezeme şi într-o zi o va plăti scump". Un an mai tîrziu, la 6 martie 1943, el îşi exprima satisfacţia pentru un discurs în care Antonescu "şi-a aruncat mănuşa, sfidîndu-i pe criticii săi artistocratici din capitală". Aceştia încercau încă să mai frîneze zelul fostului lor protejat, dar se apropia momentul cînd avea să se coalizeze ca să-l doboare. Dacă Antonescu ar fi fost singur, un simplu "Gauleiter" pentru România, frontul de est ar fi căzut mai curînd. Numai prin colaborarea birocraţilor şi a ofiţerilor, consolidată după suprimarea puciului din ianuarie 1941, sistemul pe care-l controlau a putut funcţiona. De aceea, un analist competent ca Juan Linz, autorul capitolului respectiv din **Handbook of Political Sciences** (New York, 1976), adoptă pentru regimul din România caracterizarea ca "autoritar" şi "militaro-birocratic". Dincolo de aceste clasificări nuanţate, însă impersonale, stau, concrete şi grele, faptele şi cuvintele evocate aici.

Andrei PIPPIDI

1943, ianuarie 30

În Buletinul de informaţii al organelor de siguranţă s-a comunicat despre o întîlnire a fruntaşilor basarabeni ce a avut loc în ziua de 25 ianuarie la locuinţa lui Grigore Cazacliu, la care a luat parte şi dr. Nicolae Lupu. Fruntaşii basarabeni au exprimat starea de profundă îngrijorare a populaţiei româneşti de peste Prut care se teme de o invazie sovietică.

Faţă de cele semnalate în Buletin, Mareşalul Antonescu a pus următoarea rezoluţie:

"Luptă pentru Ardeal acela care l-a doborît? Domnul Maniu este un inconştient şi se socoteşte într-o naţie de proşti.

Nimeni nu ignorează în această ţară, de la ţăran la savant, că «frontul intern» a prăbuşit graniţele în 1940, nu inamicii externi.

Frontul intern a fost dus şi de Domnul Maniu, care uită:

1. Că a luptat în contra noastră pe front pînă s-a prăbuşit armata inamică nouă şi deci are socoteli istorice de dat şi în această privinţă.

2. Că în calitate de Preşedinte al Consiliului Dirigent a făcut totul pentru a înrăi de la început raporturile politice şi economice cu regatul care-l desrobise şi a tolerat toate ticăloşiile morale.

3. Intrînd în politica ţării ca exponent naţionalist, s-a aliat electoral cu jidanii, cu ungurii, cu ucrainienii, cu toţi destructorii, pentru a putea rupe coeziunea politică a vechiului regat şi a-şi asigura un loc predominant în politica României Mari.

4. Ca şef de guvern a dat ţării, excepţie guvernarea Tătărescu, cea mai odioasă guvernare pe care a cunoscut-o ţara.

De destrămarea morală se resimte şi azi neamul, nu şi partizanii săi care trăiesc şi azi cu banii furaţi atunci, cu icre negre şi dau mese copioase.

5. Că D-sa a adus, jucîndu-se cu chestia închisă şi deschisă, pe regele Carol.

6. Ca o consecinţă a creat starea de anarhie care a împins ţara să susţină şi să îmbrăţişeze o mişcare, care era să năruie pentru a doua oară statul.

Cînd un om are la activul său un astfel de trecut, este tragic că se găsesc alţii care să-l mai ia în serios şi discută cu el soarta neamului.

Dacă această soartă va fi încredinţată din nou Domnului Maniu, prăbuşirea definitivă şi totală nu va întîrzia.

Să se comunice aceasta domnilor basarabeni, care în loc să discute cu mine problema lor, alergă la exponenţii mocirlei publice şi dezastrului naţional.

– Domnul Vlădescu să cheme pe Domnul Ciobanu şi să controleze dacă este adevărat ceea ce se spune în Buletin. Dacă va confirma, să-l aducă la mine".

Dosar nr. 62, 1940, f. 240-247

Ofensiva unor impostori

Cu cît se înmulţesc statuile şi busturile lui Ion Antonescu şi străzile care-i poartă numele, cu atît mai grea devine restaurarea monarhiei. Nici un om lucid şi de bună credinţă nu poate presupune că onoarea postumă a fostului dictator, din partea branşei neo-comunistă devenită ultra-naţionalistă, ar putea izvorî din sentimente de sinceră veneraţie. În realitate, Ion Antonescu este recrutat post-mortem pentru a fi martorul principal al acuzaţiei în procesul intentat fostului rege, care, în mod imprudent, îşi asumă paternitatea actului de la 23 august pregătit şi săvîrşit de alţii. Tot ei au sărbătorit cu entuziasm, timp de decenii, pretinsa "insurecţie naţională" care l-ar fi răsturnat pe Antonescu. Acum, cu întîrziere de o jumătate de veac, li se deschid ochii şi văd în fostul conducător al Statului un erou al naţiunii.

Personal, îmi este teamă de ofensiva acestor impostori. Ei pot să obţină cîştig de cauză dacă fostul rege continuă să-şi aroge paternitatea actului de la 23 august, prezentîndu-l drept principala sa contribuţie la istoria României. Un act politic nu se judecă după intenţiile autorilor săi, ci după roadele sale. Ele au fost, fără îndoială, abundente pentru Uniunea Sovietică şi au contribuit aproape decisiv la înfrîngerea Germaniei. Nu s-a spus însă aproape nimic de foloasele trase de România, în afară de faptul că datorită armistiţiului, tăvălugul sovietic nu s-a abătut asupra noastră. În termen apropiat, este adevărat. Asupra Ungariei – fiul lui Horty nereuşind să încheie un armistiţiu – s-a abătut tăvălugul. În perspectiva istorică, vecina noastră este acum mai dezavantajată? Casele – multe distruse, mai ales la Budapesta – au fost reclădite, iar situaţia de azi a Ungariei este, fără îndoială, mai bună decît a noastră.

Dar, revenind la prezent: nu vi se pare supra-realist ca după 50 de ani de regim comunist să se poată pretinde, cu o regularitate de leit-motiv, în cuvîntările şi apelurile fostului rege, că lovitura de la 23 august ar fi deschis calea libertăţii şi democraţiei în România, ceea ce este, în mod evident, contrar adevărului istoric şi apare ca o sfidare a suferinţelor îndurate de populaţie?!

Primul dezamăgit de consecinţele actului de la 23 august a fost adevăratul lui autor, Iuliu Maniu. În şedinţa din 16 septembrie a Consiliului de Miniştri, întrunit pentru examinarea convenţiei încheiate la Moscova cu patru zile înainte, preşedintele Partidului Naţional Ţărănesc, într-o intervenţie improvizată, din care spicuiesc pasagiile cele mai semnificative, a spus, în substanţă, că după primirea condiţiilor de armistiţiu "fără a întreba pe cineva", a dat o telegramă la Cairo (la 20 iunie 1944), obligîndu-se să facă armistiţiul. "Pot să zic, afirmă Maniu în continuare, fără să fiu modest, că am fost în oarecare măsură în centrul luptei împotriva politicei regelui Carol şi a lui Antonescu şi pentru a face o politică alături de Uniunea Sovietică, cu ani înainte". Cu toate acestea, susţine Maniu, "am fost pus într-o situaţie intolerabilă", deoarece "începînd cu Regele pînă la ultimul om cu care am vorbit, le-am spus: am condiţii liniştitoare de la Aliaţi... Poate că dacă nu m-ar cunoaşte opinia publică... ar putea spune că eu am lucrat prost, că am sedus-o şi am pus-o într-o situaţie ireală, sau că, în vederea unui scop politic pe care-l urmăresc, am spus lucruri neadevărate, fiindcă este groaznică această dezmînţire pe care am suferit-o prin armistiţiu şi prin purtarea Armatei Roşii, e groaznică dar mă stăpînesc, fiindcă n-am ce face altceva, că aşa pretind interesele naţiei noastre".

Cu 3 luni mai tîrziu, la 8 decembrie 1944, Maniu declară lui Burton Berry, reprezentantul Statelor Unite în România, după cum acesta a relatat telegrafic Departamentului de Stat la Washington, "că dacă ar fi ştiut că Sovieticilor li se va da mînă liberă în aplicarea armistiţiului, nu l-ar fi sfătuit pe rege să-l încheie. El a susţinut că datorită presiunilor sale şi acţiunii române ce a rezultat (actul de la 23 august) s-a mutat frontul de pe linia Focşani-Galaţi – care ar fi putut fi ţinută încă timp îndelungat – de fapt pînă la porţile Budapestei" (Washington, D.C. General records of the Department of State R.G. 59 N.O. 8701/12-1944). Eroarea comisă la 23 august a fost deci recunoscută încă în anul 1944 de principalul protagonist al acţiunii, care a dus la încheierea armistiţiului. Totodată, Maniu reabilitează "năluca", cum numeşte D-nul Ornea linia Focşani-Nămoloasa-Galaţi.

Care va fi imaginea de mîine a actului de la 23 august 1944? Grigore Niculescu-Buzeşti, omul-orchestră în pregătirea loviturii de la Palat, datorită reţelei de diplomaţi de la legaţiile noastre din străinătate, a influenţei exercitate asupra fostului rege de prietenul său, Ionel Stârcea, şi a încrederii ce i-o acorda Iuliu Maniu, într-o scrisoare ce mi-a adresat-o la 7 martie 1949 afirma: "Nu am nici o îndoială că lumea occidentală va ieşi, în cele din urmă, învingătoare din actuala luptă mondială între comunism şi libertate. Şi în acel moment, ţara noastră se va putea prezenta cu un titlu: schimbarea de politică din august 1944. Cît va valora, rămîne de văzut".

Acum vedem: titlul nu are nici o valoare. Schimbarea politică a României, mai bine-zis trecerea ei în tabăra inamicului sovietic, nu mai este amintită decît în cărţile experţilor militari şi mai ales în Germania, care astăzi este deja marea putere a Europei şi va fi probabil şi în viitor. În cartea sa intitulată **Katastrophe in Rumänien 1944**, unul dintre cei mai reputaţi experţi militari, generalul Hans Kissel, în concluzie, după descrierea bătăliei din Moldova dintre 20 şi 29 august 1944, scrie următoarele: "Operînd în mod corect, cu contra-atacuri bine executate, posibilitatea de a investi la timp puternica linie Dunăre-Focşani-Galaţi exista fără îndoială, linie care, cu forţe relativ reduse, ar fi putut fi ţinută pînă la ocuparea Berlinului. Astfel ar fi fost posibil ca România şi toate ţările balcanice să fie sustrase stăpînirei ruseşti". Vă daţi seama de gravitatea acestui "diagnostic"? Care va fi imaginea României mîine, cînd campania sistematică de satanizare a Germaniei şi a aliaţilor săi, dusă de la sfîrşitul războiului încoace, îşi va pierde efectele şi se va trece, în mod inevitabil, la dezintoxicarea opiniei publice? Cine va mai avea încredere în România, ţara care a deschis porţile năvălirii comuniste în Europa şi a cărei filosofie politică pare să fie exprimată prin proverbul "Capul ce se pleacă sabia nu-l taie". Urmaşii noştri din secolul ce vine vor fi probabil satisfăcuţi de statuile lui Ion Antonescu şi vor ridica încă multe altele pentru a dovedi lumii că ei se identifică – altă cacialma românească – cu omul al cărui cap nu s-a plecat.

Gheorghe BARBUL

Nici înger, nici demon

Controversa din istoriografia românească – dar şi din viaţa politică – în jurul mareşalului Ion Antonescu este – cred eu – o nouă mărturie a caracterului primitiv (îmi pare rău să o spun) al spiritului nostru public: o arhisimplificare maniheică a oricărei probleme, totul fiind văzut în alb şi negru, fără nici un fel de înţelegere a schimbărilor intervenite în activitatea unei personalităţi, fără nici un fel de nuanţe în percepţia acesteia; în al doilea rînd, politizarea oricărei afirmaţii, bănuiala că în orice evaluare se ascunde un partizanat politic. Dacă afirmi, de exemplu, că decizia lui Antonescu de a continua operaţiile dincolo de Nistru era întemeiată, eşti imediat taxat drept naţionalist-extremist; dacă susţii că arestarea lui Antonescu, la 23 august 1944, era o necesitatea dramatică, pe loc eşti calificat monarhist. Cercetarea istorică este astfel, pur şi simplu, blocată (în ce mă priveşte, în decurs de cîteva luni, am fost succesiv acuzat de a fi "extremist", "monarhist", "comunist-jidovit" şi... "legionar"!!!).

Cred că activitatea lui Ion Antonescu trebuie analizată prin raportarea la contextul politic, intern şi internaţional (aş spune că ea este de analizat dialectic, adică în dinamismul ei contradictoriu, dar dacă spui dialectică, eşti etichetat, ştim toţi cum!).

Este deasupra oricărei îndoieli – sau cel puţin aşa mi se pare mie – că Antonescu a fost un patriot, în deplinul înţeles al termenului, adică patriot în gînd şi faptă, animat de cele mai bune intenţii pentru ţară, dar săvîrşind şi mari erori.

Atîta timp cît a crezut că interesul naţional al României este servit de alianţa cu Franţa şi Anglia, a fost partizanul ferm al politicii de cooperare cu Parisul şi Londra. Cînd, după victoriile Wehrmachtului din 1939-1940 şi după amputările teritoriale, suferite de România în vara anului 1940, a ajuns la concluzia că România Mare s-ar putea reface cu ajutorul Germaniei, s-a angajat total şi loial în cooperarea politică şi militară cu cel de al treilea Reich.

Oprirea la Nistru, în 1941, era o imposibilitate strategică: nu se putea stopa o campanie, fără ca adversarul să fi fost înfrînt sau să fi dat semne că vrea să facă pace. În al doilea rînd, Antonescu credea că printr-o colaborare, fără fisură, cu Germania îl va determina pe Hitler să anuleze Dictatul de la Viena.

Greşeala lui Antonescu este, după opinia mea, că nu a negociat cu Hitler concursul armatei române dincolo de Nistru şi că a declarat că acest concurs este oferit necondiţionat. Gest cavaleresc, dar care nu-şi avea rostul în politică, mai ales că Hitler folosea alt limbaj politic.

Tot greşit a judecat Antonescu la 23 august 1944, cînd a condiţionat desprinderea României de Reich de acordul prealabil al lui Hitler, sub motiv că onoarea de militar nu-i permite reorientarea politicii României, fără a-l informa mai înainte pe Führer. Interesul naţional – aia dacă mai trebuie spus – primează faţă de orice alt considerent.

În ceea ce priveşte atitudinea mareşalului faţă de evrei, cred că trebuie făcut distincţie între două perioade – 1941-1942 şi 1943-1944 – şi două zone – Vechiul Regat şi Basarabia şi Bucovina de Nord. În anii 1941-1942, Antonescu a luat măsuri, mai ales, împotriva evreilor din Basarabia şi Bucovina de Nord (precum şi Transnistria) urmărind o "purificare etnică" (pentru a folosi un termen de azi); în anii 1943-1944, cînd şi-a dat seama că protejarea evreilor îi oferă un capital politic, în cazul pierderii războiului de către Germania, a abandonat politica anterioară. Pierderile suferite de populaţia evreiască în România, în anii celui de-al doilea război mondial, au fost comparativ mai mici decît în alte zone din sfera de hegemonie a Germaniei.

Personal, apreciez la Ion Antonescu o calitate rar întîlnită la liderii români: capacitatea de a vedea şi denunţa "tarele naţiei"; după cucerirea Odessei, de pildă, aparent o victorie, dar scump plătită cu sînge, a făcut o analiză necruţătoare a gravelor carenţe ale armatei, subliniind că ele nu erau decît manifestarea în structurile militare a unor păcate ale societăţii noastre.

Antonescu trebuie evaluat, aşadar, diferenţiat; nici înger, nici demon, ci un om politic şi un comandant militar, cu laturi pozitive şi negative în activitatea sa.

Florin CONSTANTINIU

O întrebare pentru oameni politici

Credeţi că Ion Antonescu e un simbol, o victimă a istoriei sau o lecţie pentru contemporani?

Viorel Burlacu, deputat PRM de Neamţ

Dacă vă spun că sînt preşedintele Fundaţiei Mareşal Antonescu, judeţul Neamţ, dacă vă spun că aici în oraşul Piatra Neamţ am reuşit, cu alte ajutoare – nu-i meritul meu personal –, să ridicăm un bust al mareşalului şi să dăm denumirea unei pieţe Mareşal Antonescu, cred că v-am răspuns ce înseamnă Antonescu, pentru noi, în zilele noastre. Antonescu este un mare patriot român, un om cinstit, un patriot care şi-a jertfit viaţa numai pentru ţară. În privinţa cinstei şi a patriotismului ar trebui să fie un model pentru tineri. Sigur, orice om dacă îl luăm şi îl disecăm are părţi albe şi părţi negre, dar părţile albe, părţile bune trebuie luate ca model. Orice om, nu numai mareşalul Antonescu, nu există om făcut numai cu alb. Părerea mea este că mareşalul este reabilitat în conştiinţa oamenilor de la sine. Nu s-a făcut un act juridic, o declaraţie oficială, că nu vrea să se recunoască, dar în conştiinţa majorităţii populaţiei este reabilitat, şi asta se observă stînd de vorbă cu oamenii. În Neamţ sînt mulţi care-l apreciază pe mareşalul Antonescu, pentru că, să nu uităm că aici a fost Comandamentul militar în timpul războiului, aici se trăgea trenul mareşalului, aici avea un comandament, de aici a plecat cînd a spus "Ostaşi, treceţi Prutul!", el este legat de oraşul Piatra Neamţ. Mareşalul Antonescu a fost un om devotat ţării, vă daţi seama că el a fost între ciocan şi nicovală, n-a fost ajutat de forţele politice, care au stat deoparte, nu s-au implicat în conducerea ţării, au preferat să stea deoparte, nu l-au ajutat. El a încercat să le întindă o mînă, le-a spus "eu am făcut un jurămînt de credinţă faţă de Hitler, luaţi-mi puterea militară şi întorc armele", nu a fost nimeni care să marşeze la ideile lui, deci el a fost un singular. Ca întotdeauna, un om cinstit este singular.

Traian Chebeleu, purtător de cuvînt al Preşedinţiei

Personalitatea lui Antonescu este asociată cu antisemitismul din prima perioadă a guvernării sale şi încercările şi tentativele de a-l comemora prin ridicarea de statui sau în alt fel (emisiuni la televiziune) este privită în cercurile de influenţă din străinătate, mai ales în SUA, ca exprimînd tendinţe spre antisemitism, ceea ce nu este de fapt real pentru că motivaţia celor care au asemenea iniţiative este în primul rînd personalitatea lui Antonescu, ca luptător anticomunist şi ca militar şi om politic care a încercat recuperarea teritoriilor româneşti intrate în componenţa URSS prin actul Ribbentrop-Molotov. Şi acest lucru vi-l spun din experienţa ultimilor ani, cînd gesturi ca ridicarea unor statui la Slobozia, Piatra Neamţ, sau mai ştiu eu unde, au stîrnit reacţii supradimensionate în unele ţări, în particular în SUA, dar şi la unele organisme internaţionale preocupate de drepturile omului, cu mari prejudicii pentru interesele noastre actuale. Şi de aceea privim, cred că şi preşedintele, cu mare rezervă asemenea iniţiative care nu ne aduc nimic bun în ceea ce priveşte interesele noastre. Realitatea este că mareşalul Antonescu a avut o contribuţie hotărîtoare la alăturarea României alături de Germania în război împotriva coaliţiei Naţiunilor Unite. El rămîne ceea ce a fost declarat după război – un criminal de război. Sigur că da, putem să discutăm meritele lui ca militar sau alte calităţi, dar impactul lui pentru istoria României acesta este, aşa este perceput şi de statele care au făcut parte din coaliţia antihitleristă.

Horia Rusu, preşedinte executiv al PL '93

Din păcate, nu a existat o preocupare, în aceşti ani de după '90, de a se rescrie istoria acestei ţări. Eu cred că, în ceea ce îl priveşte pe Antonescu, trebuie să vorbim şi despre acţiunile sale pozitive, dar şi despre cele negative. Oricum, este o personalitate a istoriei noastre şi, oricum, dacă analizăm activitatea lui Antonescu, evident că nu putem face abstracţie de momentul istoric în care a acţionat. În ceea ce priveşte ridicarea a tot felul de statui ale mareşalului şi tendinţa unor oameni politici de a se preocupa exclusiv de această problemă, eu cred că avem cu totul altceva de făcut în acest moment, în această ţară. Mai ales că avem bani puţini. Eu cred că istoria nu trebuie folosită ca argument în politic. Dacă nu aş fi om politic, v-aş spune că Antonescu a fost un patriot român şi trebuie să ţinem cont şi de părţile lui negative.

Konya Hamar Alexandru, deputat UDMR de Cluj

Problema Antonescu n-a fost încă rezolvată juridic, nimeni pînă acum n-a încercat o reabilitare a lui pe această cale. Referitor la statui, v-aş purta o oră cu maşina prin Cluj să vedeţi că nu se vede unde s-au dus banii: străzile sînt proaste, neiluminate etc., problema statuilor este o campanie de fond, dar electoratul am impresia că nu prea reacţionează aşa cum s-ar aştepta neobosiţii constructori şi "finanţatori" de statui. Eu personal aş dori o reabilitare a mareşalului Antonescu, pentru că nu ştiu dacă merită într-adevăr să fie numit criminal de război. Din punct de vedere uman, se pare că stigmatizarea s-a făcut deja şi cred că a meritat ceea ce a primit.

A consemnat

Sabina FATI

O importantă problemă a istoriei noastre...

...nesoluţionată, asemeni cu atîtea altele. Ea stă, gravă şi tulburătoare, în faţa conştiinţei româneşti, încă din clipa dispariţiei sale, mai accentuat în vremea din urmă, cînd partizani ai autoritarismului şi duşmani ai democraţiei tind a face din omul politic un steag înălţat pe o cruce de martir, dacă nu chiar pe una de sfînt, cum în ultima vreme au apărut o mulţime în spaţiul românesc. Discuţia e încă în curs, dar cred că ea nu se poate duce fructuos, dacă se ocolesc punctele nevralgice, momentele capitale ale unei istorii destul de recente, ocolite de atîţia istorici cu pretenţii sau tulburate în modul cel mai culpabil. A nu ţine seama de ele înseamnă a anula cu bună ştiinţă orice valoare a argumentelor în cazul lui, pro sau contra. Ion Antonescu a condus România cîţiva ani numai, dar cu efecte fără precedent în istoria ei, cu urmări de-a dreptul catastrofale.

Se poate spune că dintre toţi dictatorii, conducătorii, tiranii din acea perioadă, nici unul nu şi-a condus poporul într-un mod mai personalist, bazîndu-se doar pe capacităţile proprii, fără contacte cu oamenii de suprafaţă politică din jur, care puteau să-i împărtăşească ideile şi hotărîrile. El nu se consulta nici măcar cu miniştrii săi şi aşa a făcut cu ocazia tuturor actelor importante ale guvernării sale: alianţa cu Germania, conflictul cu aliaţii din Vest, declararea războiului, hotărîrea de a-i da un anume curs, de a-l duce pînă la capăt cu toate mijloacele. Punctele acestea le voi marca, aşteptînd de la posibilii mei preopinenţi contestaţia sistematică şi decisă, singura în faţa căreia m-aş înclina în cazul că se va produce.

(1) Ion Antonescu a fost un notoriu sifilitic, afectat de această boală într-un anume grad care nu a fost fără influenţă asupra comportării sale, accentuîndu-i în tot cazul tendinţele megalomane, autiste, mergînd pînă la delirul grandorii şi mania persecuţiei. (Cunosc acest amănunt de la o rudă foarte propiată a mea care s-a tratat cu acelaşi medic şi care l-a cunoscut bine pe viitorul "Conducător", atît la Statul Major, cît şi în timpul pacificării răscoalelor de la 1907. El a evitat soluţia fatală a boalei, dar a rămas marcat de ea; de altminteri, şi Nichifor Crainic explică aşa purtarea lui ciudată şi afirmă că Antonescu ar fi "dispărut" în vara lui 1941, cînd ar fi urmat tratamentul învechit, zic eu, ca malarie, ceea ce l-ar fi dus la oarecare limpezire mentală, observată şi de alţii.)

(2) Antonescu a preluat puterea de la Carol al II-lea, care-l chemase la Palat doar pentru a face un nou guvern în septembrie 1940, dată fiind situaţia catastrofală a ţării. "Cedarea" silită a fost fără minimum de bază legală şi a făcut din regimul antonescian unul tipic nelegitim, strict personal şi arbitrar. De ce a acceptat regele o astfel de soluţie în ceasul abdicării? Generalul era un om stimat în cercurile politice şi militare; era considerat un filo-englez, un cirac al lui Prezan, deci un om cu înclinaţii liberale de dreapta, dar un apolitic. Intrase în guvernul Goga-Cuza, guvern al regelui, ca tehnician militar; Carol îl ştia ataşat ideii monarhice şi l-a lăsat ca un fel de tutore al nevîrstnicului său fiu, Mihai. Mandatul subînţeles nu cuprindea în nici un caz alianţa cu Germania, războiul şi toate celelalte acţiuni nesăbuite ale noului Conducător.

În momentul cînd a fost chemat la putere, orice guvern, orice conducere trebuia să ţină seama de alunecarea societăţii noastre spre "dreapta", de necesitatea apropierii de Germania, de pericolul rusesc; dar de aici a proclama "Statul naţional-legionar", a jura credinţă unui "Căpitan" dispărut, a-l înscăuna pe Horia Sima căpetenie a Mişcării şi a nu ţine seama de grosul voturilor care mergeau totuşi în direcţia partidelor istorice şi a te subordona total unor necunoscuţi e o diferenţă enormă, care aveau să-l ducă la dificultăţi fără soluţie şi la un conflict cu propriii săi partizani, el care începuse cu declaraţia: "Vrajba dintre români trebuie (atenţie la cuvînt) să înceteze!"

(3) Antonescu a alergat la Berlin şi a stabilit o "alianţă" fără reciprocitate cu Hitler, subordonînd interesele ţării acestuia şi acţionînd orbeşte, în contrazicere cu tot ceea ce fusese pînă atunci tradiţia politicii româneşti. El s-a angajat într-un conflict mondial fără să-i analizeze consecinţele, deşi era un om care trăise în deplină maturitate a minţii momentul 1914-'16, frămîntările clasei politice, în frunte cu Ionel Brătianu, nesfîrşita analiză a posibilităţilor şi oportunităţilor, a momentelor de acţiune şi a temeiniciei garanţiilor. El a jucat totul pe o carte, surprinzîndu-l în primul rînd pe Hitler care se aşteptase la altceva de la un "balcanic" şi probabil că a rămas cu ideea că are în faţă un spirit obtuz şi rigid, dacă nu un mare prostănac.

(4) Hitler nu voia nici o alianţă cu România, ne dispreţuia profund şi nu considera armata română operativă; numai sacrificiile nebuneşti ale lui Antonescu l-au convins că poate trage un profit chiar militar din ele; iniţial, el ne considera doar furnizori de grîu, cherestea şi mai ales petrol, ceea ce ne făcea interesanţi şi mai apoi indispensabili. Ideea că am fost "tîrîţi în războiul anti-sovietic", larg susţinută de propaganda comunistă, este complet falsă; Antonescu a plusat tot timpul, nu a menajat armata noastră care s-ar fi putut opri foarte onorabil în toamna lui 1941, cînd pierderile enorme îi epuizaseră grav efectivele. S-ar fi putut evita aceste pierderi inutile de vieţi omeneşti? Răspunsul este categoric *da*. Nu doar noi am fost, măcar în trecutul apropiat, în situaţia de a ataca un inamic aflat momentan în mare dificultate. Şi Franco (şeful unui stat "fascist") ar fi putut ataca Anglia în toamna lui '40, pentru a pune mîna pe Gibraltar; şi Irlanda putea face acelaşi lucru, sau măcar să-şi deschidă porturile pentru flota de submarine germane, care ar fi blocat astfel duşmanul ereditar din est. Şi Irlanda are un alt contencios cu Anglia decît o simplă fîşie de pămînt cum are şi Mexicul, care nu s-a apucat să atace colosul din nord în momentul Pearl Harbour. (În Irlanda, prim-ministru era De Valera, care fusese condamnat la moarte de autorităţile britanice şi scăpase printr-un act de graţiere, spre deosebire de alţii).

Ce să mai vorbim de Turcia, care s-a păstrat neutră, deşi ispita de a-i ataca pe ruşi în vara lui 1941 era maximă; sau de Africa de Sud, care ar fi trebuit, după analiştii români, să se repeadă şi ea asupra leului rănit britanic şi a "scutura jugul" impus de patru decenii. Dar un exemplu clar de comportament politic a venit de la deloc machiavellica Indie, care în clipa în care armatele japoneze au ajuns în Birmania, a fost invitată la o sfîntă revoltă generală împotriva odiosului ocupant; ei bine, cercurile politice indiene, în frunte cu alde Ghandi şi Nehru, au declarat război, dar nu "Împăratului" de la Londra, ci eliberatorilor japonezi... Oameni fără judecată din România actuală, care nu au habar de politică, venerează "verticalitatea", "onoarea", spiritul sacrificial cu urmarea sa, bocetul "mioritic", pe care le găsesc din plin la toţi falimentarii istoriei, în primul rînd la Antonescu.

(5) Purtarea lui a fost aberantă, frizînd patologicul chiar şi în cazul aliaţilor săi, legionarii. După ce i-a adus într-o situaţie politică nemeritată, a ajuns la conflict (foarte de prevăzut) cu ei, i-a acuzat aiurea de "rebeliune" (ca şi cum o formaţie politică aflată la putere poate comite asemenea acţiuni) şi a reprimat-o drastic, deşi politica legionarilor era consecventă cu tot ce făcuseră înainte şi se putea uşor bănui. A continuat să-i considere pe legionari "copiii" săi, poate i-a şi considerat un fond de rezervă, dar le-a înscenat procese aplicîndu-le pedepse exagerate, pe cei mai tineri graţiindu-i după cîteva luni. (Cînd au venit comuniştii la putere, au găsit aceste dosare cu procese instrumentate de Antonescu şi i-au pus pe toţi aceşti nenorociţi să execute sentinţele pînă la capăt.)

(6) Antonescu a considerat regiunile ocupate din est zone de jaf şi cotropire, inventînd o Transnistrie, încăpăţînîndu-se cu pierderi enorme să cucerească Odessa, din vanitate personală, apoi a început colonizări forţate pînă la Bug cu lagăre de concentrare pentru evrei şi ţigani. Doar în chestiunea evreiască el a procedat mai cuminte, în spiritul adevăratelor sentimente ale poporului român: după ce iniţial adoptase ideea exterminării lor prin deportare (precedînd chiar geniul fertil în asemenea treburi al Führerului), el a revenit la o formulă de aranjament mai uman, refuzînd "soluţia finală" şi făcînd din ţara noastră o oază de relativă linişte într-o Europă dominată de naziştii şi plină de zelatori antisemiţi. Deşi România figurează pe felurite tabele ca o ţară mare exterminatoare de evrei, jumătate din numărul lor a supravieţuit masacrului şi acesta este indiscutabil un titlu de cinste al lui Antonescu.

(7) După ce i-a eliminat pe legionari în ianuarie '41, el a format un guvern de militari (ceea ce ar fi trebuit să facă din capul locului), apoi a procedat la o amplă deschidere, în sensul unui guvern de tehnicieni cu personalităţi relativ neutre (Pană la Agricultură, I. Petrovici la Instrucţiunea Publică), dar mai ales cu o mare infuzie de liberali (georgişti: Mihai Antonescu şi G. Alexianu, sau oferiţi de Dinu Brătianu, în spiritul acestui tip de om politic prin excelenţă guvernamental, incapabil să stea în opoziţie). O echipă excelentă de finanţişti şi economişti liberali, în frunte cu Mircea Cancicov, a format armătura guvernării Antonescu, asigurînd o prestaţie excepţională şi oferind ţării o bunăstare aproape neverosimilă pe toată durata războiului. (Primii doi au fost "executaţi" în procesul Antonescu, ceilalţi au fost exterminaţi în închisorile comuniste în anii următori, la un loc cu toţi corifeii partidului.)

Toate acestea au înşelat opinia publică, ascunzînd proporţiile dezastrului. De el românii, dar mai ales bucureştenii, şi-au dat seama la 4 aprilie 1944, cînd Capitala a fost bombardată masiv de aviaţia americană, noaptea revenind celei engleze, poate încă mai distrugătoare. Acesta a fost adevăratul sfîrşit al iluziilor, toată lumea a înţeles cu cine ne aflam în război şi unde ne dusese politica nefastă a "Conducătorului". De fapt, aliaţii deschiseseră în România cel de al doilea front, cam altfel decît visaseră naivii din urbea lui Bucur, credincioşi principiului că specialitatea noastră este să navigăm totdeauna în două luntre. Începutul acestor bombardamente cumplite, ignorate în importanţa lor de către feluriţi "analişti" ai momentului respectiv (chiar de istorici serioşi ca dl. F. Constantiniu) loveşte de nulitate toate interpretările lor. Regimul Antonescu s-a dizolvat *atunci*, după opinia a numeroşi martori, de la Nichifor Crainic la Mircea Ioanniţiu; Conducătorul a pierdut controlul situaţiei, statul s-a prăbuşit, lumea nu a mai dorit decît un singur lucru: ieşirea din război.

(8) Operaţia s-a făcut împotriva ezitărilor, rigidităţii verticale ale lui Antonescu, dar mai ales a funciarei lui prostii. Uşurinţa cu care s-a comis actul de la 23 august 1944, a stupefiat pe toată lumea, dar mai ales pe ruşi, care nu-l doriseră deloc, şi a însemnat condamnarea regimului său; nu l-a urmat nimeni, toţi au trecut de partea regelui şi a partidelor politice care îndepliniseră acţiunea de salvare naţională. Ea nu a dus la rezultatele aşteptate, dar a fost benefică totuşi, a transformat un dezastru complet într-o reuşită măcar parţială. Ideea, susţinută de mulţi comentatori, cum că Antonescu însuşi avea un plan de "ieşire din război" mai bun decît celălalt, e de o extremă naivitate, căci nu ţine seama de două date fundamentale: Aliaţii au impus peste tot ţărilor învinse capitularea fără condiţii şi nu au tratat cu cei aflaţi la putere, ci au recunoscut drept interlocutori echipa secundă a învinşilor, delegată doar pentru aceasta. (Şi dacă au "tratat" şi cu Antonescu, au făcut-o pentru că i-au supraestimat mult situaţia de fapt.)

Momentul 23 august confirmă judecata populară în cazul lui Antonescu, pe care nu-l salvează postum avocaţii săi din tabăra social-fasciştilor, cu toate eforturile şi interpretările lor împotriva realităţii. Numai că de aceasta trebuie să ne apropiem pe alte căi decît o face acum cititorimea română, care crede că o fantezie nulă ca valoare artistică precum romanul **Delirul** de Marin Preda poate documenta asupra epocii şi schiţa măcar în parte figura lui Ion Antonescu.

El stă la sfîrşitul unei epoci, marcînd limitele perioadei "frumoase" a istoriei românilor; e vorba, cum am mai spus, de anii 1821-1938, făcînd pandant cu Tudor Vladimirescu, şi acesta un personaj tragic, asemănător cu el, om de curaj şi de arme, dar om politic nul, considerat trădător de contemporani şi ucis ca atare, apoi parţial reabilitat de unii istorici şi transformat de feluriţi naivi în martir şi erou naţional. Din motive politice şi Antonescu e exaltat de o serie întreagă de inşi care nu sînt însă deloc naivi.

Alexandru GEORGE

Biografii interioare

Ion Antonescu nu poate marca prin destinul său politic şi militar nici o biografie intelectuală. În fapt, intelectualul are propriul său destin, iar ideile sale pot modifica doar pe intervale mari de timp istoria care se face. Deci, Antonescu nu m-a transformat în nici un fel. Nu am devenit nici mai inteligent, nici mai bun, nici mai dictatorial decît - probabil - am fost şi sînt. Antonescu nu m-a determinat nici să devin mai antilegionar, sau naţionalist. El nu a fost şi nici nu va fi un model pentru mine. Nu datorită a ceea ce a fost, ci, pur şi simplu, pentru că nu mă regăsesc în această mistică militaristă şi autocratică. El nu m-a învăţat nimic. A reuşit doar să încerce realizarea unei utopii, ori a unei ucronii. A realizat un stat românesc, dincolo de frontierele pe care le aveam veşnic în faţa ochilor (la propriu, pe hartă, desigur). Prutul, cîmpia Tisei, Dunărea. Nu faptul că a trecut Prutul să realipească Basarabia şi Bucovina este interesant. Este cum ai spune că Germania, în urma unei revanşe, a realipit Holstein-ul. Absolut neinteresant. Importante şi dramatice pentru istoria unui popor nu sînt Holsteinul, Alsacia, Lorena, nici chiar Danzigul (Gdansk). Nu. Dramatică şi revoluţionară este mentalitatea lui Hitler de a ajunge în Urali, de a se întîlni acolo cu armata japoneză (sau în India). În istorie drama contează. Faptul că izvoarele medievale nu spun nimic atît de mult timp asupra valahilor este pentru că ei nu au cucerit, nu au înrobit, nu au devastat nimic. Corectivul imediat - Imperiul vlaho-bulgar - este tardiv, iar istoricii noştri înclină să sublinieze componenta bulgară a acestuia. De aceea este important Antonescu, de aceea el nu mă poate învăţa nimic nici pe mine care nu sînt militar de profesie, nici pe români. Ceea ce a făcut el nu este ceva românesc, originar românesc. Şi nu îl acuz pe mareşal de pe poziţii fals umanitariste, în fapt filosovietice, şi anume că a atacat patria socialismului. A atacat-o pentru Basarabia, dar teroarea istoriei şi unicitatea personalităţii sale l-au azvîrlit în haosul cel mare al istoriei. Cînd armatele române luptau în cotul Donului, sau în Caucaz, ele luptau practic împotriva unei tradiţii organice care ne-a ţinut la periferia civilizaţiei. Să nu credem că dacă englezii numai ar fi împînzit Anglia, Ţara Galilor şi Scoţia cu ateliere, fabrici şi canale de navigaţie ar fi devenit prima putere mondială în secolul XIX. Sau dacă Spania ar fi luptat la infinit cu corsarii berberi în Mediterana ar fi realizat saltul acesta teribil în istorie. Imperiul britanic, cel spaniol, portughez, olandez, francez s-au format prin sînge, spirit de aventură şi, mai apoi, de impunere, cu forţa, a civilizaţiei. Aceasta este de fapt istoria. Faptul că Mihai Viteazul a ajuns să cerşească sprijin la Rudolf al II-lea, ca să învingă o nobilime îndărătnică, face să pălească victoria de la Şelimbăr, sau actul Unirii. Judecînd la scara dramatică a istoriei, aş fi vrut să citesc rapoartele îngrozite ale Habsburgilor despre jafurile lui Mihai în provinciile ereditare, sau măcar în Ungaria. Nu a fost să fie. Nu pot decît să respect - tot judecat la scara imposibilităţilor morale - dorinţa Ungariei de a fi o mare putere, de a ieşi la Adriatica. Cînd Hitler (şi alţii înaintea lui) vorbea despre spaţiul vital, eu îl credeam pe cuvînt. El a făcut Germaniei, trecînd peste cadavre, cea mai impresionantă imagine din istoria sa. A dus-o la dezastru. Desigur. Dar a spart orice cadre, a distrus orice amorţire. A fost un adevărat revoluţionar. Antonescu la rîndul său (şi nu legionarii) ne-a adus, după chiar cuvintele sale, pe marginea prăpastiei. Armatele sovietice ne-au învins. Dar Antonescu ne-a creat imaginea nouă, românilor, atît de cuminţi în istorie, că, odată, tancurile şi soldaţii români au înaintat mii de kilometri, au distrus, au cucerit. Adică, asemeni altor mari popoare ale omenirii, au făcut istorie.

Florin MÜLLER

Umilinţa unui cult calp

Asist uluit la parada elogiilor aduse, azi, mareşalului Antonescu, fostul aliat al lui Hitler sau, cu o expresie nimerită a lui Gheorghe Barbul, "al treilea om al Axei". Toate acestea par, azi, uitate de unii (destui), închinîndu-i-se cărţi la superlativ, i se ridică busturi sau statui, străzi, în diferite oraşe, sînt botezate - în semn de omagiu - cu numele său. Campania pentru reabilitarea lui Antonescu începuse încă în anii agonici ai ceauşismului şi era, indubitabil, o expresie a naţionalismului extremist cultivat de pe atunci. Cum nu se puteau publica încă monografii de amploare, misiunea îi era încredinţată dlui Iosif Constantin Drăgan, fostul legionar, care le publica - sub semnătura dsale - şi, apoi, le difuza în ţară. Cam aceleaşi cercuri de atunci, unii istorici prin profesiune, au iniţiat acum, pe faţă, campania de reabilitare a lui Ion Antonescu. Grav nu mi se pare că unii istorici merituoşi (cum e, de pildă, cam extremistul de dreapta domn Gh. Buzatu) s-au angajat în această nesocotită campanie, dar că ea a pătruns în armată şi că Institutul de cercetări istorice ale M.A.N. - prin cărţi, articole, volume de documente, sesiuni ştiinţifice - i s-a alăturat. Că grupările politice extremiste promovează această omagiere nu mă miră defel, dar că factori de răspundere din aparatul de stat iniţiază sau participă la aceste elogii nemăsurate mi se pare cu adevărat îngrijorător.

Bun militar, remarcat încă, la nivel de stat major al armatei conduse de generalul Prezan, în timpul primului război mondial, generalul Ion Antonescu (mareşal s-a cam autoproclamat în august 1941) a fost, s-o spunem pe şleau, nul dacă nu catastrofal ca om politic. Chemat, la începutul lui septembrie 1940, de însuşi regele Carol al II-lea, la conducerea ţării, ca singura, atunci, alternativă posibilă, a determinat - de conivenţă cu Iuliu Maniu, Dinu Brătianu - abdicarea regelui. Apoi, de la 14 septembrie, aliindu-se cu legionarii (putea forma un guvern de tehnicieni, de vreme ce P.N.Ţ. şi P.N.L. au refuzat, deşi solicitate, să-şi delege reprezentanţi în cabinetul de miniştri) a creat acel odios stat naţional-legionar. A fost o naivitate condamnabilă pentru un om politic, devenit conducător al statului, convingerea lui Antonescu că îi va putea domina şi supune pe legionari, cărora le-a încredinţat - de aceea? - cinci ministere (inclusiv Internele şi Externele), vicepreşedinţia şi două subsecretariate de stat. Curînd, şi-a dat seama de enorma eroare făptuită, neînţelegerile desenîndu-se agravant şi, după rebeliune, se descotoroseşte de legionari, ale căror căpetenii sînt transportate de nemţi în Germania şi devin masă de manevră pentru a-l ameninţa pe Antonescu. Că, în condiţiile de atunci, era necesară o apropiere, în politica externă, de Germania hitleristă, e indubitabil (o încercase, încă în 1939, şi regele Carol al II-lea). Dar un tratat economic, cu unele concesiuni politice, nu însemna şi o alianţă. De aceea, chiar Hitler a rămas surprins cînd, la prima întîlnire cu Antonescu, petrecută la 22 noiembrie 1940, acesta din urmă i-a declarat că România înţelege să adere, oficial, la Axă, angajîndu-se să o urmeze în campaniile ei militare. Era, repet, infinit mai mult decît o dorea şi avea nevoie Hitler din partea României (mai ales petrol, grîne şi acces pentru trupele germane în proiectata viitoare ofensivă spre Rusia). Cine l-a autorizat pe Antonescu să ia o astfel de funestă decizie? Evident nimeni. A fost o decizie personală luată în calitate de conducător (Führer) al statului. De aceea, la înapoiere, nu a socotit necesar să informeze de acest angajament grav, luat în numele ţării, nici măcar Consiliul de Miniştri care, cu componenţa masivă a legionarilor, l-ar fi aprobat. Dar ar fi fost măcar pus la adăpost, în posteritate, de o confirmare a deciziei de către plenul Consiliului de Miniştri.

Apoi, în iunie 1941, alătură România de războiul Axei împotriva Rusiei sovietice, declarînd, mai tîrziu, război puterilor aliate (Anglia şi S.U.A.). Să admitem că a făcut-o pentru a elibera Basarabia şi Bucovina de nord, cotropite de sovietici, în iunie 1940, în înţelegere cu nemţii (Pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939). Dar de ce a angajat armata română, şi ţara întreagă, în războiul purtat dincolo de Nistru? Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu i-au notificat, într-un memoriu, că se desolidarizează de această condamnabilă, vătămătoare pentru ţară, angajare militară dincolo de fruntariile legitime ale României. Antonescu a răspuns atunci, şi unii istorici reiau argumentele sale astăzi, că o angajare militară, odată pornită, nu poate fi oprită într-un anume punct. Se mai ştie că Antonescu a plusat în favoarea Germaniei, socotind că, în acest fel, îi va smulge lui Hitler o promisiune pentru reevaluarea dictatului de la Viena şi, în consecinţă, retrocedarea Ardealului de nord. Dar în stenogramele tuturor convorbirilor lui Antonescu cu Hitler, Ribbentrop sau alţi înalţi ofiţeri germani (ale căror stenograme s-au păstrat şi publicat) nu se poate detecta o cît de vagă promisiune a lui Hitler la repetatele solicitări alé lui Antonescu. Se spune că ar fi obţinut una orală în 1944, după arestarea lui Horty. Dar, atunci, era evident că Germania pierduse războiul şi nici o promisiune a lui Hitler nu mai putea fi întrupată în real. Fapt este că pe aceste iluziuni deşarte şi evaluări politice de perspectivă catastrofale pentru un om politic, Antonescu a tîrît armatele române într-un război nimicitor, alături de Hitler, ca aliat credincios, provocîndu-le sute de mii de victime. Asta în timp ce generalul Mannerheim al Finlandei a respins solicitarea lui Hitler de a intra în război (lui Antonescu, repet, nu i s-a cerut, iniţiativa funestă fiind a sa), amiralul Horty a trimis, pe front, contingente simbolice, iar regele Boris al Bulgariei a refuzat să declare război Rusiei sovietice, neangajînd ţara sa în luptă. Numai Ion Antonescu a făcut opinie separată, demonstrînd inutil zel, spre nenorocirea ţării. De ar fi fost mai nuanţat în decizii şi mai rezervat (adică un om politic clarvăzător), limitîndu-se a furniza Germaniei exact ceea ce avea nevoie de la noi, (petrol şi grîne), şi conserva, în aşteptare, armata, o putea folosi (întreagă), la momentul oportun, pentru eliberarea Transilvaniei de nord înrobită. Şi, oricum, salva sute de mii de inutile victime omeneşti, sacrificate pentru un război rasist (nimicirea slavilor) în care, de la Nistru încolo, n-aveam ce căuta. Dar nu, Antonescu a fost zelos peste măsură (ceea ce e o catastrofă efectivă pentru un om politic), şi a măcinat forţele armate româneşti, inclusiv pînă la Stalingrad. Această decizie impardonabilă spune multe nu numai despre nulitatea politică a conducătorului statului dar chiar şi despre calităţile tactico-strategice ale militarului de carieră. România n-a avut noroc cu Antonescu, instalat în fruntea ţării ca dictator militar, guvernarea sa fiind, din toate punctele de vedere, o efectivă nenorocire. Nu e, de aceea, un erou naţional ci, cum spuneam, o nenorocire, un perdant previzibil nu numai pentru sine, dar, cu totul grav, pentru destinele ţării. Şi nu e deloc adevărat, cum acreditează zelatorii săi de azi, că generalul Antonescu a fost unica alternativă politico-militară în condiţiile de atunci ale ţării. Atitudinea înţelept neutrală a generalului Mannerheim e o dovadă în plus că se putea şi altfel, spre folosul integral al României din 1940-1944. Dar Ion Antonescu a greşit, a doua oară, grav, ca om politic, refuzînd să iasă din război şi în 1944, cînd devenise clar că Germania - şi, deci, România - silită de mareşal să-i fie aliată a lui Hitler, îl pierduse. El invoca, acum, onoarea sa de militar, care nu i-ar fi îngăduit să-şi calce cuvîntul angajament. Dar mareşalul nu era numai militar ci se voise om politic, conducătorul statului. Şi omul politic care nu ştie - sau refuză - să se plieze pe realul conjunctural, se autoanulează tocmai ca om politic. Mareşalul Ion Antonescu a făptuit şi această impardonabilă eroare.

Negreşit, ştiind că războiul e pierdut, a îngăduit opoziţiei (P.N.Ţ., P.N.L., Palatul regal) să angajeze, din 1943, tratative cu aliaţii pe canalele Ankara, Cairo, Elveţia. Este ştiut că aceşti emisari, neinformaţi că România e cedată sovieticilor, au tot stăruit în ideea de a duce tratativele numai cu aliaţii occidentali, deşi aceştia îi cam trimiteau să se pună de acord cu sovieticii. Antonescu a angajat tratative direct cu sovieticii (la cererea acestora, în primăvara lui 1944, la Stockholm). Din cîte se ştie, atunci, la început, sovieticii "garantau" României un statut de neutralitate îngăduită cu condiţia ieşirii ei din război şi părăsirea, de către trupele germane, a teritoriului ţării în 15 zile. Dar mereu reticent, cînd era vorba să-şi calce onoarea de militar dezangajîndu-se de aliatul său Hitler, mareşalul a tot lungit-o cu răspunsul. Cînd voia să-l dea, la mijlocul lui august 1944, sovieticii nu mai aveau nevoie de el, pentru că, între timp, spărseseră frontul la Iaşi (din aprilie ocupaseră judeţele Dorohoi şi Botoşani)

La 23 august 1944, în convorbirea cu regele Mihai, mareşalul a declarat că înţelege să continue rezistenţa pe linia Focşani-Nămoloasa. Atunci regele, prompt şi înţelept, l-a arestat. Zelatorii de azi ai lui Antonescu nu contenesc a condamna fatala decizie a regelui pentru că, afirmă ei, chiar în acea zi s-ar fi primit telegrama sovieticilor de la Stockholm că acceptă condiţiile mareşalului. Anul trecut, într-o convorbire televizată, dl. Gheorghe Barbul, fostul secretar particular al lui Mihai Antonescu şi apropiat cercurilor mareşalului, a afirmat, în legătură cu acest exploatat episod, că nu s-a primit nici o telegramă. Şi nu a venit, n-avea de ce să vină, pentru că sovieticii spărseseră frontul la Iaşi şi nu mai aveau nevoie de tratative cu Antonescu. Mareşalul eşuase, ca om politic, încă o dată, tot catastrofal.

În sfîrşit, adulatorii mareşalului invocă faptul că Ion Antonescu i-a salvat pe evreii din România, împotrivindu-se "soluţiei finale", deşi într-o şedinţă a Consiliului de Cabinet din 7 februarie 1942 a declarat: "dacă timpurile ar fi normale, eu aş proceda în mod normal la eliminarea din statul român în masă a elementelor evreieşti, adică la izgonirea lor peste graniţă". Dar împotrivirea sa la "soluţia finală" e din 1943, cînd ştiind că războiul e pierdut, i-a folosit pe evrei drept capital politic în tratativele cu aliaţii. Cum necum, e adevărat că a salvat de la moarte evreii din Vechiul Regat şi Transilvania de sud (reprezentînd 307.203 suflete). În schimb, în 1941, a dat exprese dispoziţii ca evreii din Basarabia şi Bucovina de nord realipite să fie nimiciţi (evacuaţi, ghetoizaţi, expediaţi în Transnistria). Cifrele victimelor evreieşti de aici variază între 105-120.000, alte surse oprindu-se la 150.000. Întrebarea, retorică desigur, e dacă salvarea celor dintîi absolvă de uciderea sistematică a celor din urmă. La aceasta se adaugă cei 15.000 de evrei ucişi în vechiul Regat (pogromul de la Iaşi, din 29 iunie 1941 etc.etc.) Aşadar, nici la acest capitol personalitatea lui Ion Antonescu, ca erou şi salvator, nu poate fi validată.

Figură tragică şi depăşită de evenimente, pe care nu le-a putut niciodată controla, mareşalul Ion Antonescu (un dosar care, negreşit, trebuie reexaminat cu obiectivitate de istorici) nu se înalţă deloc ca un erou naţional şi salvator al neamului. El continuă să fie, pentru posteritate, al treilea om al Axei, aliatul prea fidel al lui Adolf Hitler şi proslăvirea lui de azi este profund falsă şi dăunătoare foarte democraţiei pe care voiam s-o edificăm. Nimic, cred, n-ar fi mai hilar şi mai grotesc decît o Românie democratică, integrată în structurile europene şi nord-atlantice, dominată spiritual de cultul, propagat în efigie statuară, a lui Ion Antonescu, aliatul statornic al lui Adolf Hitler.

Z. ORNEA

P.S. N-am avut dreptate cînd spuneam că N. Carandino a fost, în ultimii ani, un abandonat. S-au îngrijit de el, cu dragoste filială, poeta Ioana Diaconescu şi dramaturgul Dan Tărchilă. Fac cuvenita rectificare şi le cer scuze.

1940, noiembrie 5

Pe cererea unei persoane – Ioana F. Demetrescu – prin care solicita ajutor de la conducătorul statului acesta a pus rezoluţia:

"5.XI.1940

Ministerul de Interne, cercetare dacă cererea este justificată şi stabilirea cauzelor pentru care a ajuns în această situaţie.

De altfel nici o cerere de ajutor nu mi se va mai prezenta pînă nu se cercetează cazul. Statul nu poate întreţine pe acei care din viciu, din lipsă de cap sau din lene nu şi-au asigurat traiul în viaţă. La azil, cine este în această categorie, oricare ar fi proveniența".

Dosar nr. ~~446~~/1940, f. 17

La marginea ficţiunii

Figura Mareşalului Ion Antonescu, personajul aflat la cîrma României într-una dintre cele mai dramatice perioade ale istoriei ei, a fost, concomitent, abhorată şi exaltată, criticată destructiv şi prezentată ca apariţie providenţială. Un singur lucru nu s-a spus pînă acum răspicat: Mareşalul reprezintă o potenţială figură literară de primă mărime, fără pereche în istoria noastră recentă. Rareori un personaj istoric real a cuprins în el atîtea contradicţii evidente şi rareori, în istoria României, de gesturile şi de deciziile unui conducător a depins în asemena măsură viaţa a milioane de oameni. Condiţiile pentru o apariţie literară memorabilă se află deci întrunite în chip miraculos. A discuta despre beneficul ori maleficul acţiunii politice reale a eroului reprezintă astăzi un subiect inepuizabil, un exerciţiu pe care istoricoizii ultimilor ani l-au practicat cu fervoare. Facem deci programatic abstracţie de Mareşalul Antonescu-personaj istoric, pentru a ne pune o întrebare oricum mai interesantă: în ce măsură Conducătorul de la începutul anilor '40 a fost exploatat în lumea ficţiunii? Cu regret trebuie să constatăm că pitoresca, în termeni literari, figură nu a fost nici pe departe revelată pe măsură. Reflexele ei literare rămîn, pînă în prezent, şterse ori caricaturale.

Prin anii 1947-1948, Mircea Eliade nota în Jurnalul său parizian că figura Mareşalului luase deja, pentru români, proporţii legendare: procesul-parodie efectuat după tipicul sovietic, condamnarea la moarte, execuţia în condiţii infamante - toate creaseră, în majoritatea populaţiei româneşti, o stare emoţională explicabilă, mai ales că primele acţiuni ale regimului comunist se făceau deja simţite din plin. Din cauza cenzurii implacabile şi a terorii politice instalate, era însă imposibilă realizarea unui reflex literar cît de cît verosimil; insanităţile unui I. Ludo ori Zaharia Stancu privitoare la Mareşal aparţin, decis, sub-literaturii agresive. Va trebui să aşteptăm anul 1975 şi romanul lui Marin Preda *Delirul* pentru ca virtuţile ficţionale cuprinse în cunoscuta figură istorică să capete un început de realizare.

Delirul este, însă, unul dintre cele mai slabe romane ale prozatorului. De altfel, el a şi fost receptat, în momentul apariţiei, drept scriere mai degrabă paraliterară, drept reabilitare tardivă şi cu sens exclusiv politic, antisovietic, a Mareşalului. Ca în orice scriere unde nu arta, ci demonstraţia politică primează, personajul aflat în centrul naraţiunii politice apare palid şi neconvingător, strivit sub documentaţia istorică şi sub demonstraţia tezistă orientată. Resorturile psihologice intime nu sînt explorate pe măsură, iar *Delirul* rămîne, mai degrabă, un document al istoriei noastre contemporane, al jocurilor politice oculte, decît un document literar.

Cazul lui Eugen Barbu este unul limită, ilustrativ pentru literatura pusă în slujba politicii oficiale. După ce, de-a lungul celor patru volume ale romanului *Incognito*, fuseseră aruncate asupra lui Ion Antonescu o mulţime de săgeţi şi de împunsături mediocre, autorul *Gropii* scrie cîteva pagini absolut lamentabile despre personajul istoric propriu-zis, făcînd apologia procesului de factură stalinistă căruia Conducătorul îi căzuse victimă. Comedia sinistră jucată de procuror, precum şi întreaga punere în scenă macabră numită «tribunal al poporului», provoca atunci admiraţia versatilului prozator Eugen Barbu. Interesele sale personale îi dictau identificarea cu versiunea comunistă oficială a procesului Antonescu. Nici nu bănuia bietul autor că, peste doar cîţiva ani, în 1990-1991, revista *România mare* şi toate publicaţiile naţionalist-comuniste patronate de acelaşi Eugen Barbu aveau să-l ridice pe Antonescu în slăvi, sanctificîndu-l oficial şi transformîndu-l într-un fel de patron politic. Rareori adagiul despre «pedeapsa la locul păcătuirii» s-a realizat într-un sens literal mai strict decît în acest caz.

Dar astfel Mareşalul Ion Antonescu a rămas fără operă literară. Cele cîteva vii şi memorabile apariţii din proza lui Constantin Ţoiu sînt încă prea puţin pentru dimensiunile unei figuri legendare. Pare curios, dar sînt convins că marea operă literară despre Antonescu urmează abia să fie scrisă, după ce vîlva creată recent în jurul personajului se va fi stins, iar figura istorică îşi va dobîndi dimensiunile reale, oricum impresionante.

Sensul general al acestei viitoare capodopere se află deja trasat, invizibil şi imperativ: într-o operă de valoare, figura Mareşalului nu va putea fi proiectată decît în registrul tragic-dilematic, de succesiune shakespeariană. Va ilustra, probabil, drama celui care nu a reuşit să întoarcă istoria în favoarea lui, ajungînd, pînă, la urmă, să fie strivit de istorie: în fond, drama tuturor personajelor istorice memorabile, înfrînte în destinul individual, şi cu atît mai emoţionante, de la Eschil la Giraudoux.

Mihai ZAMFIR

Logica postului: un efort de a obţine vidul

"Postul e socotit în popor ca o pădure mare şi fără capăt. Cine nu se poartă bine în cuprinsul lui rătăceşte calea şi nu va mai ieşi din post. De aceea, văzîndu-l că se apropie, ţăranul face joc, mănîncă din toate bucatele şi petrece cît poate mai mult, căci nimeni nu poate şti dacă va ajunge la capătul pădurii acesteia".

Cred că e vorba despre o informaţie culeasă de E. Niculiţă-Voronca. Poate S. Fl. Marian. Oricum ar fi, ceea ce uimeşte aici este obiectivitatea – labirintică, riscantă şi aproape nerezolvabilă – a acestui dat. Masivitatea lui *spaţială*. Scos din categoria timpului şi a temporalului, postul devine teritoriu, devine *depărtare*, devine tensiune. "Şi ei vor posti cînd Mirele se va lua de la ei" (Marcu, 2, 20): perioada pascală poate începe doar cu înregistrarea lancinantă a unei supreme şi obiective lipse. Lipsa unei prezenţe fără de care nu poţi exista. O prezenţă cu care ar trebui să fii unit şi de care te desparte "o pădure fără capăt".

Smuls din cadrul oricărei ambianţe cultivate, convenţionale, certe – între limitele ei –, te pomeneşti într-un teritoriu al *sălbăticiei*, al primejdiei şi mai cu seamă al privaţiunii. Un teritoriu al anachorezei. În definiţia după Marcu, postul nu înseamnă abţinere de hrană ori celelalte lucruri prin care trăieşti curent, ci evidenţa acută – şi valorificată – a unei privaţiuni. Tehnicienii anachorezei utilizează postul pentru a obţine un *spaţiu* interior de o anvergură şi o tensiune apte să atragă Logosul: "Ceea ce e casa vizibilă pentru aerul obişnuit, e mintea raţională pentru harul dumnezeiesc. Cu cît scoţi mai mult materia afară, cu atît mai mult năvăleşte acela înăuntru. Materia casei sînt vasele şi mîncările; iar materia minţii, slava deşartă şi plăcerea. Nădejdea în Dumnezeu face inima largă; iar grija trupească o îngustează" (Marcu Ascetul, în *Filocalia*, vol. I). "Aburul care urcă din stomac nu lasă mintea să primească cunoaşterea dumnezeiască, ci o întunecă, aşa cum pîcla ce se ridică din umezeala pămîntului înceţoşează aerul" (Issac Sirul, *Cuvinte despre nevoinţă*, XIII). Remediul va fi deci "uscarea stomacului" pentru a permite năvălirea suflului divin în fiinţa postitorului: "mintea celui înfrînat se face templul Duhului" (scolie la Ioan Scărarul, XIV, 16). Acest vid lăuntric este animat de *atenţie*, de luciditatea aşteptării; ea e cea care poate capta polul divin, ea poate transforma intelectul într-un *vid care cheamă:* "Mintea postitorului se roagă cu trezvie. Iar a celui neînfrînat e plină de idoli necuraţi" (Ioan Scărarul, XIV, 16).

Invocăm aici două texte din zone diferite, ca timp şi arie culturală, dar convergente prin comunul lor interes pentru logica postului.

SIMONE WEIL

Gravitaţia şi graţia

Vid şi compensaţie

Atitudine de rugă: trebuie să mă întorc cu necesitate spre altceva decît mine însămi de vreme ce scopul e eliberarea de noi înşine. A încerca această eliberare cu ajutorul propriei mele energii s-ar asemăna unui animal care trage de piedică şi cade astfel în genunchi. În acest caz, dai drumul în tine energiei printr-o violenţă care te degradează mai rău. Compensaţie în sensul termodinamicii, cerc infernal din care nu poţi fi eliberat decît de sus.

Omul îşi are sursa energiei morale în exterior, cum o are şi pe cea a energiei fizice (hrană, respiraţie). Găseşte în genere această sursă şi are prin urmare iluzia – ca în regim fizic – că fiinţa lui poartă în sine principiul acestui circuit. Numai lipsa îl poate face să-i simtă nevoia. Iar, în situaţie de lipsă, el nu se poate împiedica să nu se întoarcă spre *orice* e comestibil.

La aceasta, un singur remediu: clorofila – care permite o hrană de lumină.

A nu judeca. Toate greşelile sînt egale. Nu există decît o greşeală: să nu ai capacitatea de a te hrăni cu lumină. Fiindcă, odată această capacitate abolită, toate greşelile devin cu putinţă.

"Mîncarea mea e să fie voia Celui ce m-a trimis". Nici un alt bun în afară de această capacitate.

Obiectul unei acţiuni şi nivelul de energie care o alimentează: lucruri distincte. *Trebuie* să faci un anume lucru. Dar de unde extragi energia necesară? O acţiune virtuoasă poate înjosi dacă nu există energie disponibilă pe acelaşi nivel.

Necesitatea unei recompense, necesitatea de a primi echivalentul a ceea ce oferi. Dacă, violentînd această necesitate, laşi în tine un vid, se produce un soi de chemare a suflului şi o recompensă supranaturală îşi face apariţia. Ea nu survine dacă primeşti altă răsplată: vidul e cel care o face să vină. (E un posibil comentar la Matei, 6, 5: "Cînd vă rugaţi nu fiţi ca făţarnicii că iubesc a se ruga prin adunări şi tîrguri, ca să arate oamenilor că postesc. Adevărat zic vouă, că îşi iau plata lor").

Orice formă de recompensă constituie o degradare de energie. A accepta prezenţa unui vid în tine ţine de supranatural. Unde poţi găsi energia pentru un act fără contrapondere? Energia trebuie să vină din altă parte. Dar, cu toate acestea, e necesară mai întîi o smulgere, ceva disperat, pentru ca un vid să se producă. Vid: noapte întunecată. Trebuie să rămîi o vreme fără recompensă, fie ea naturală sau supranaturală.

A iubi adevărul înseamnă să suporţi vidul şi, drept urmare, să accepţi moartea. Adevărul se află de partea morţii. Omul nu scapă legilor acestei lumi decît pe durata unui fulger. Clipe de oprire, de contemplare, de intuiţie pură, de vid mental, de acceptare a vidului moral. Prin aceste clipe, el e capabil de supranatural.

Cine suportă o clipă vidul, fie primeşte pîinea supranaturală, fie cade. Risc teribil, pe care trebuie să-l asumi: şi chiar, pentru o clipă, fără speranţă.

Atenţia şi voinţa

A încerca să-ţi remediezi greşelile prin atenţie şi nu prin voinţă. Voinţa nu face priză decît pe mişcarea cîtorva muşchi, asociată reprezentării unei deplasări a obiectelor apropiate. Pot voi să-mi pun mîna pe masă. Dacă puritatea interioară sau inspiraţia ori adevărul în gîndire ar fi necesarmente asociate unor atitudini de acest gen, ele ar putea constitui obiectul voinţei. Cum ele nu se pot obţine astfel, nu avem decît să le implorăm. Să le implorăm înseamnă să credem că avem un tată în ceruri. Ori, altfel, să încetăm a le mai dori. Ce poate fi mai rău? Ruga interioară, ea singură are rost pentru că evită crisparea muşchilor, care nu au nimic a face în acest caz. Ce poate fi mai stupid decît să-ţi încordezi muşchii şi să strîngi din dinţi cînd este vorba despre virtute, despre poezie sau despre soluţia unei probleme? Este atenţia cu totul altceva?

Orgoliul reprezintă o asemenea crispare. Îi lipseşte graţia, în dublul sens al cuvîntului. Orgoliul e efectul unei erori.

Atenţia, la gradul ei cel mai înalt, e acelaşi lucru cu rugăciunea. Presupune credinţă şi iubire. Atenţia absolut neamestecată e rugăciune.

Atenţia extremă e ceea ce constituie, în om, facultatea creatoare; şi nu există altă atenţie extremă decît cea religioasă. Cantitatea de geniu creator a unei epoci este riguros proporţională cu cantitatea de atenţie extremă, deci de religie autentică, din acea epocă.

Mod greşit de a căuta: atenţie legată de o problemă. Încă un fenomen al ororii de vid. Nu vrei ca efortul tău să fie zadarnic. Te încrîncenezi în urmărire. Or, nu trebuie să vrei să găseşti: ca şi în cazul unui devotament excesiv, devii dependent de obiectul efortului tău. Ai nevoie de o recompensă exterioară pe care hazardul ţi-o oferă cîteodată şi pe care eşti gata să o primeşti cu preţul unei deformări a adevărului.

Doar efortul fără dorinţă (neataşat de obiect) conţine infailibila recompensă. Să te dai înapoi în faţa obiectului pe care îl urmăreşti. Numai ceea ce e indirect e eficace. Nu obţii nimic fără ca, mai întîi, să te fi dat înapoi.

Vidul apucat în cleştele contradicţiei este, incontestabil, vidul de sus; pentru că îl sesizezi cu atît mai bine cu cît îţi ascuţi facultăţile naturale ale inteligenţei, ale voinţei şi ale dragostei. Vidul de jos e cel în care cazi lăsînd să ţi se atrofieze calităţile naturale.

Experienţa transcendentului: ceva ce poate părea contradictoriu; şi totuşi, transcendentul nu poate fi cunoscut decît prin contact, pentru că facultăţile noastre nu au puterea de a-l fabrica.

ISAAC SIRUL

Calea

Calea ce duce spre lumină şi spre viaţă e alcătuită din acestea două: să te aduni pe tine într-un loc şi să posteşti pururea, adică să te supui cu înţelepciune înfrînării pîntecului, într-o şedere nemişcată şi într-o meditaţie neîncetată la Dumnezeu. De aici urmează supunerea simţurilor. Din ea, trezirea minţii. Prin aceasta se îmblînzesc fiarele sălbatice care se agită în trup. De unde vine blîndeţea gîndurilor. Din care se nasc mişcările luminoase ale cugetării. De aici vine străduinţa spre faptele iubirii. Aceasta pricinuieşte înţelegerile înalte şi subţiri. Prin care se pornesc lacrimile nemăsurate, vărsate în tot locul, şi aducerea aminte de moarte. De aici, neprihănirea oprind orice nălucire care ispiteşte cugetarea. Din aceasta vine vederea pătrunzătoare şi ascuţită a celor de departe. De aici, înţelesurile tainelor mai adînci, pe care le descoperă mintea în cuprinsul cuvintelor dumnezeieşti, şi darul de a deosebi puterile pneumatice de puterile sfinte şi vederile adevărate de nălucirile deşarte. Apoi frica ce taie nepăsarea şi trîndăvia. După ea se iveşte flacăra rîvnei care calcă peste orice primejdie şi trece peste orice frică. Apoi căldura care nu ia în seamă pofta şi şterge gîndul de la cele trecătoare. Iar, ca să spun pe scurt, din aceasta se iveşte libertatea omului adevărat şi bucuria sufletului şi învierea cu Christos.

(Cuvinte despre nevoinţă, XXVI)

Pagină realizată de
Anca MANOLESCU

Voce off

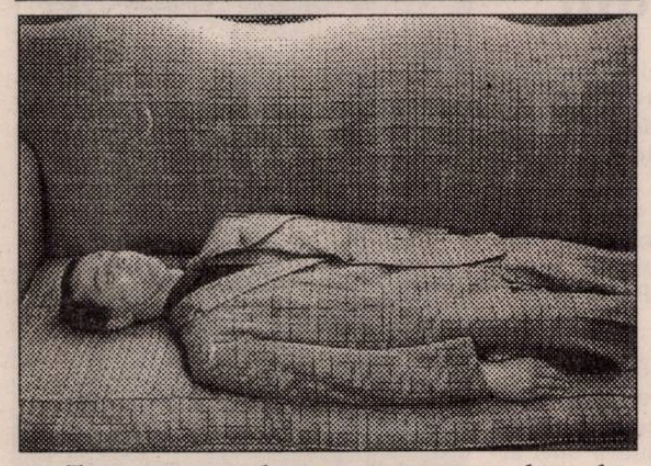

„Ţara are nevoie de oameni, şi sunt omul tău, dar nu înainte de sfîrşitul lunei, pentru că, cel mai tîrziu, luni trebuie să plec la ţară, aşa că mă văd forţat să renunţ la plăcerea de a lua luni sau marţi masa împreună."

Mateiu CARAGIALE

Telalii fără fruntarii

Încălzeşte inima

Spuneam în numărul trecut: campania antitabagică şi condamnarea publică a reclamelor la ţigări nu înfrînează fantezia publicitarilor, ba chiar o ațiţă mai tare... Nevoia de a se adresa publicului într-un cod anume poartă limbajul publicitar pe culmi ale rafinamentului. Nu mai apare, de pildă (decît în cadre bine stabilite de lege), imaginea ca atare a ţigaretei, ci doar cea a mărcii comerciale (*logo*-ul) plutind în aer "ca un fum", insinuîndu-se ca o idee dominantă dar imposibil de dezvăluit în public... Încît te întrebi dacă nu cumva statutul de fruct oprit, în loc să dăuneze produsului, îi aduce, dimpotrivă, un neaşteptat beneficiu.

Cu totul alta e situaţia publicităţii de spirtoase. Aici nu se înfrîng tabuuri, ci se face, pe faţă, elogiul viciului pur şi simplu. Logica nu mai este: "*Deşi* nu-ţi face bine, hai şi-ncearcă", ci "Nu-ţi face bine, *deci* hai şi-ncearcă". Sugestiei şi aluziei li se substituie rîsetul goliardic al băutorilor împătimiţi. *Rasputin* este "duşmanul poporului", cel care "omoară pe capete", iar *Sankt Petersburg* un aliat împotriva nevestelor cicălitoare. Prevăd un slogan neaoş pentru o băutură aşijderea: "Adio mamă". Ar deveni un cult.

Iată, aşadar, în deosebirea dintre reclama la ţigări şi cea la alcool, o explicaţie ca pentru şcoală a diferenţei dintre "imoral" şi "amoral". Iar că telalii vodcii *Sankt Petersburg* nu ştiu ce-i ăla scrupul ne-o demonstrează atît spotul televizual, cît şi cel radiofonic. În varianta TV putem vedea (şi mai ales *copiii* pot vedea), acum, la vremea ghioceilor, un Moş Crăciun chefliu, cu nasul roşu (evident, nu numai de frig), spunîndu-ne că băutura-n cauză încălzeşte inima. O metaforă, veţi zice, un eufemism, acolo! băieţii nu-s chiar aşa de răi... Dar vă veţi pierde orice îngăduinţă cînd veţi asculta, la radio, sloganul completat în stilul cel mai *hard*: "...încălzeşte inima *la orice oră*". Adică un îndemn s-o iei de dimineaţă, pe stomacul gol, sau, mai probabil, să continui, indiferent de ceas, beţia...

Pentru specialitatea "vodcă cu lămîie" ("lemon vodka"), oamenii de la *Sankt Petersburg* şi-au însuşit de-a dreptul sloganul consacrat al lui *Coca-Cola*: "Rece ca gheaţa". Dar despre atari împrumuturi în publicitatea românească, voi aduce vorba cu altă ocazie.

Florin DUMITRESCU

Topuri

I. Cele mai importante filme din istoria cinematografului:

1. **Naşterea unei naţiuni** (Griffith - 1915)
2. **8 1/2** (Fellini - 1963)
3. **Andrei Rubliov** (Tarkovski - 1966)
4. **Fragii sălbatici** (Bergman - 1957)
5. **Cetăţeanul Kane** (Welles - 1941)
6. **Roma, oraş deschis** (Rossellini - 1945)
7. **Hoţii de biciclete** (De Sica - 1948)
8. **Cîinele andaluz** (Bunuel - 1928)
9. **Goana după aur** (Chaplin - 1925)
10. **Profesiune reporter** (Antonioni - 1975)

II. Cele mai importante filme româneşti:

1. **Reconstituirea** (Pintilie - 1965)
2. **Nunta de piatră** (Veroiu/Piţa - 1972)
3. **Balanţa** (Pintilie - 1992)
4. **Iacob** (Daneliuc - 1987)
5. **Concurs** (Piţa - 1985)
6. **De ce trag clopotele, Mitică?** (Pintilie - 1980)
7. **Glissando** (Daneliuc - 1984)
8. **Pădurea spînzuraţilor** (Ciulei - 1964)
9. **Morometii** (Gulea - 1988)
10. **Duminică la ora 6** (Pintilie - 1965)

III. Cele mai importante filme de artă (selecţie subiectivă)

1. **Oglinda** (Tarkovski)
2. **Oraşul femeilor** (Fellini)
3. **Kaos** (Taviani)
4. **Eclipsa** (Antonioni)
5. **E la nave va** (Fellini)
6. **Fellini's Casanova** (Fellini)
7. **Sacrificiul** (Tarkovski)
8. **Blow-up** (Antonioni)
9. **Călăuza** (Tarkovski)
10. **Odiseea spaţială 2001** (Kubrick)

IV. Top sentimental 1980-1990:

1. **Amadeus** (Forman)
2. **Once upon a time in America** (Leone)
3. **Kagemusha** (Kurosawa)
4. **Sărutul femeii păianjen** (Babenco)
5. **Shining** (Kubrick)
6. **Fanny si Alexander** (Bergman)
7. **Zbor deasupra unui cuib de cuci** (Forman)
8. **Arşiţă deasupra deşertului** (Bertolucci)
9. **Naşul** (Coppola)
10. **Căinţa** (Abuladze)

V. Cele mai importante filme de serie B:

1. **Onoarea familiei Prizzi** (Huston)
2. **Incoruptibilii** (De Palma)
3. **Tootsie** (S.Pollack, n.red.)
4. **Mississippi în flăcări** (A.Parker, n.red.)
5. **Alliens** (R.Scott)
6. **Thelma şi Louise** (R.Scott)
7. **Băieţi buni** (Coppola)
8. **Parfum de femeie**
9. **Dansatorul cu lupii** (Costner)
10. **Regele pescar** (T.Gilliam, n.red.)

VI. Cele mai bune filme ale anului 1995:

1. **Născuţi asasini** (O.Stone, n.red.)
2. **Regina Margot** (P.Chéreau, n.red.)
3. **Stare de fapt** (S.Gulea, n.red.)
4. **Forrest Gump** (R.Zemeckis, n.red.)
5. .....

Marian COSTACHE

Remember

„Foarte devreme, în viaţa mea,
a fost prea tîrziu."

Marguerite DURAS

(† 3 martie 1996)

retro CINEMA scop

Pod pentru doi

Jazzodrama pentru două instrumente, unul mai acordat şi mai "virtuos" decît celălalt, e în fond un lung flash-back al unei *scurte întîlniri* lăsate cu limbă de moarte (şi voce din off). Privită retroactiv, povestea impasului *iubitei fotografului american* funcţionează ca o surprinzătoare lecţie de libertate (sau pseudo-libertinaj) într-o perioadă şi un loc pline de constrîngeri (morale), lecţie pe care mama le-o dă celor doi copii (frate şi soră) aflaţi la rîndul lor în impasuri familiale. (De prisos să mai spunem ce efect benefic are!) Această apăsat-demonstrativă alternanţă prezent-trecut dublată de îmbătrînirea prin încărunţire a personajului lui Meryl Streep (asemănătoare întrucîtva secvenţei din finalul **Vîrstei inocenţei**) se află însă undeva la antipodul sobrietăţii şi atenţiei cu care Eastwood (mai scorojit ca niciodată) îşi compune şi filmează scenele în doi. Pe pod sau în bucătărie, dar oricum, pe acelaşi calapod, Meryl Streep se achită cu exces de zel şi accent italian de rolul fermierei cunoscătoare de Yeats. Însă chiar dacă sentimentele nu cunosc limită de vîrstă (a treia), e intrigant să vezi, totuşi, că *Francesca a ales*, pe lîngă clasicul şemineu... în miez de vară, şi secvenţa celor 110 ani (el - 65, ea - 45) bătuţi pe muchia căzii! Să ne mai mirăm atunci că, în final, din Meryl se alege "praful"?

Cristi LIVORCHIAN

Din viaţa unui extremist de centru...

„Greu e să fii evreu..."

Îmi permit - din motive lesne avuabile - să fac public răspunsul trimis de curînd unei distinse cercetătoare din Wuppertal, d-nei Elvira Nadin, care, lucrînd la o carte intitulată "Jewish: Does It Make a Difference?" ("A fi evreu: înseamnă aceasta a fi diferit?"), m-a solicitat, ca şi pe alţi intelectuali români circumscrişi problemei, argumentînd sagace că "aspectul unei asemenea cercetări ar fi incomplet dacă s-ar limita la viziunea celor care trăiesc în Occident..." Şi adăuga: «ceea ce contează este perspectiva personală şi candoarea răspunsului." E mai mult ca sigur că aceste două cuvinte din urmă m-au decis să trimit computerului nostru aceste rînduri care au ţinut seama şi de precizarea următoare: «ceea ce doresc de la Dvs nu e un eseu, ci o mărturie personală, sinceră, neinfluenţată de ceea ce se consideră îndeobşte a fi "convenabil" sau "corect"».

*
* *

"Schwer-ţă-zan-a-id" ("e greu să fii evreu!") - m-am născut cu această vorbă în jurul meu, era aproape un vers într-un idiş care-mi va rămîne necunoscut. Pentru mine, dificultatea de a fi evreu în România constă, de peste 60 de ani, în aceea de a nu mă putea identifica - mai întîi instinctiv, apoi din ce în ce mai coerent - cu generalităţile, cu substantivele viguros articulate, deci nici cu "evreii", nici cu "evreul", nici cu "rromânii", nicicum cu "străinii". Nu m-am simţit de altfel niciodată străin în ţara mea natală - cel mult un refuznik intelectual al dictaturilor ei; înainte de a fi evreu sau nonevreu - problema, în România, pentru un intelectual, e cum să fie democrat, într-un stat în care libertatea e un nume emfatic dat unui libertinaj politic, sentimental, religios, cu ispititoare aspecte bonome. Nu e uşor nici să fii român.

M-am potrivit însă cu cîteva experienţe evreieşti - cu Isaac Babel pe plan "zonal", cu Mihail Sebastian pe plan naţional, cu Herzog-ul lui Bellow ca erou literar; ţin la ei ca la rude de sînge, literatura e singura care-ţi dă putinţa de a-ţi alege o familie. Fără a mă simţi superior, "ales", ştiind de la Levinas că evreii sînt doar cei care au ales, mi-am asumat evreitatea - chiar sub cenzura tiranului care avea raţiunile ei de a le găsi convenabile - în toate nuvelele mele dintr-un ciclu de şase volume, intitulat "Supravieţuiri": eroul lor sînt chiar eu, chiar el, acest băiat de Bucureşti, cu Bar-Mitzwa în '43 şi mesianismul internaţionalismului proletar în '47, deloc sionist dar cu toate rudele emigrate în Israel, el rămînînd doar cu familia prietenilor şi iubitelor (evreice şi române, sînt foarte importante, cît cuvintele cu care scrii), cu sfîşierile sale patetice între supunerea la minciuna "justă" comunistă şi datoria rostirii unui "adevăr integral" ("jos cenzura!") care, odată declarat în public - sînt în '96 exact 40 de ani! - i-a asigurat nu o experienţă-limită, să nu exagerăm, ci doar un deceniu de şomaj şi de moarte civilă, ca în romanele lui Kundera.

Străin de mania persecuţiei, preferînd oricărei melodrame, tragicomicul (se poate spune "schwer-ţă-zan-a-tragicomic"?), aş observa - 40 de ani fiind o unitate de timp în care se poate avea încredere - că am fost dat cu capul de pereţi nu pentru că eram evreu (după cum nici cei care mă sancţionau nu se socoteau atunci evrei sau creştini), ci ca "javră micburgheză", incapabilă să-şi smulgă rădăcinile de clasă; la mine, evreitatea s-a confundat - aşa am şi descoperit-o în profunzimea ei dură şi durabilă - cu păcatul unei origini sociale "obiectiv duşmănoase", în logica dezvăluită de un Koestler. De aceea n-am resimţit adevărul definiţiei sartriene - evreu e cel pe care ceilalţi îl numesc aşa după ce iese din cameră - şi sînt mult mai aproape de un înţelept ca Henri Roth, new-yorkezul care, la 90 de ani, în ultimul său roman, putea să scrie: "El nu era evreu decît pentru că trebuia să fie. Nu vedea nici o virtute în asta, prizonier al unei identităţi de care n-avea nici o şansă să se elibereze vreodată". Cu diferenţa - dacă evreitatea nu-şi poate permite diferenţa, atunci de ce am mai spus, cîndva, copil, de Pesah: "Ma nistana alaila aze"*? - că eu nu mă simt prizonier al identităţii iudaice şi nici nu încerc gîndul de a mă elibera de ea, în Bucureştii mei. Nu mă socotesc un asimilat - sînt un sintetic, un bucureştean care nu-şi va renega evreitatea şi românismul, oricît de împovărător şi suspect îi sună aceste silabe. Fără generalizări şi substantive abuziv articulate, aceasta înseamnă că atît mătuşii mele de la Tel-Aviv cît şi antisemiţilor din Bucureşti (mai mulţi decît evreii), cînd le apar prea antipatic în sinteza mea, le vine pe buze să mă facă, cu o milă pînă la dispreţ, de ironic. Au dreptate, în măsura în care nici unii şi nici alţii nu ştiu că, după Auschwitz, a fi evreu, antisemit sau antiantisemit a încetat să mai fie o problemă evreiască.

Radu COSAŞU

---

* "Prin ce se deosebeşte această noapte..."?

Căderea tovarăşei arhitect

"Malvina Urşianu e un autor prea serios şi prea responsabil - atît etic, cît şi estetic - pentru a se putea mulţumi cu rezolvări aduse din condei, expediate, lozincarde. Propunînd «drama» Mariei Dinu, ea pare a se întreba: da, partidul şi-a făcut datoria, cadrele de partid şi-o fac în continuare, dar ce fac ceilalţi, ce face masa? (...) Inserarea în acest spaţiu politic şi etic, de înaltă tensiune ideologică, revoluţionară, reprezintă - după opinia mea - marele merit al Malvinei Urşianu ca artist-cetăţean: nevoia de a interveni nemijlocit în problemele cetăţii, ajutîndu-i să vadă şi să trăiască mai bine."

Florian POTRA despre
O lumină la etajul zece, 1987

Pînă în 89, puţinele filme ale Malvinei Urşianu aveau un ce distinctiv - l-am putea numi "calitate". Regizoarea reuşea (involuntar?) un lucru paradoxal: acela de a face lumea bună - şi fostă - care îi popula peliculele mai vie, mai atrăgătoare şi mai simpatică decît cealaltă lume ("mai nouă"!) care i se opunea - lumea "bunilor" comunişti (ilegalişti, activişti etc.). Cel puţin aceasta era impresia mea în faţa filmelor sale: "figuranţii" nu erau boierii, ci acele figuri înţepenite rostind sloganuri de mucava...

Odată dispărută această opoziţie fecundă, ce descoperim? Dacă ar fi să ne luăm după **Aici nu mai locuieşte nimeni** - pelicula văzută săptămîna trecută pe TVR1, şi precedată de o fără precedent "conferinţă de presă" la care critica părea strînsă mai curînd la un *five o clock*, iar realizatorii filmului nu conteneau să spună cît de extatică a fost experienţa lucrului împreună! -, descoperim că Malvina Urşianu a reuşit "performanţa" de a face din lumea bună o lume de mucava! În acest film - ce pare făcut acum patruzeci, hai treizeci, de ani -, falsitatea este atît de stridentă încît a mai vorbi despre orice altceva nu are nici un rost... Nu este vorba neapărat despre falsitatea poveştii în sine - la rigoare, putem chiar admite că filmul este ilustrarea unui fapt real. Este vorba despre falsitatea *demonstraţiei*. Dna Urşianu crede (însă, aici, credinţa îi joacă feste!) că este suficient să ai, într-un film, premisele unui "conflict moral" pentru a avea cinema; nu este. Domnia sa crede că este suficient să ai o galerie/galeră de actori făcînd roluri de compoziţie pentru a avea psihologie; nu

TVReplica

este. Domnia sa crede, în fine, că simpla povestire (întretăiată de obligatorii flash-back-uri) a unei derive personal/postrevoluţionare (în care demontarea statuii lui Lenin, "De-mi-sia/De-mi-sia" guvernului şi primirea ajutorului de şomaj au loc simultan!) poate da un film; nu dă! Dacă dăm la o parte redundanţa procedeelor, tot ne rămîne o retorică vetustă, în care clişeele sclipesc familiar... Dacă discutăm detaliile, atunci nu ne mai rămîne nimic: cum se poate că dna Urşianu, atît de atentă la adevărurile psihologice, la "nuanţe", reuşeşte, aici, să nu vadă niciuna...? De la Jean Herdan - român rămas în Franţa şi vorbind o franceză perfectă, spre deosebire de bătrîna "franţuzoaică" (?) la care locuieşte şi al cărei accent valah pare inalterabil! - şi pînă la "amănuntul", deloc căutat cu lumînarea, că un arhitect întors în ţară nu poate umbla îmbrăcat ca ultimul papiţoi - într-un "compleu" de piele (scai?) -, de la déjà-răs-vu-ul caselor locuite de bătrîne doamne excedate de chiriaşi şi pînă la şi mai răs-vu-ul "scenei ghicitului", în care o ţigancă avînd studii de dicţie se-ntîlneşte, pe terasa unui bloc (!), cu arhitecta finalmente sinucigaşă, nimic nu ne e cruţat... Animată de cele mai bune intenţii, realizatoarea naufragiază într-un *no man's land* (la propriu: bărbaţii, în acest film, sînt simple "elemente ajutătoare") a cărui trăsătură comună este inadecvarea. "Deservită" de o tehnică pe care, este clar, nu o stăpîneşte, trădată în miezul aprins al convingerilor sale că un Visconti feminin este posibil, pe cheiurile Dîmboviţei, Malvina Urşianu ne-a răpit o oră şi jumătate din viaţă cu o pledoarie al cărei schematism nu era departe de cel al unor emisiuni gen "Reflector" - dar pe care, poate, un realizator TV ar fi făcut-o ceva mai bine... (**a.l.ş.**)

•

Taraba micului ecran

În ziua de 22.02.96 un avion se prăbuşeşte lîngă Baia-Mare. Opt persoane îşi pierd viaţa, printre care şi copilotul.

O echipă de la ProTV se duce imediat acasă la acesta unde se aflau soţia şi cei doi copii. Locuiesc într-o singură cameră, într-un cămin de familişti, la Băneasa. Pretinzînd că nu ştie nimic de accident, reporterul îi pune întrebări soţiei în legătură cu condiţiile în care locuiesc, cu modul de viaţă al soţului, cu copiii. Aparatul de filmat panoramează spre pat unde cei doi copii se joacă, se alintă. Femeia se plînge de lipsa de aer din acel spaţiu restrîns, de insomniile soţului. Acesta urmează să plece duminică în Bulgaria, copiii abia aşteaptă să le aducă nişte jucării de acolo.

După care, fără menajamente, i se spune că de fapt a avut loc un accident în care se pare că soţul şi-a găsit moartea. Femeia are un şoc, nu ştie ce să creadă, poate că e vorba de o farsă, se simte încolţită, apoi începe să plîngă, se schimonoseşte de durere, ţipă, aparatul de filmat nu se opreşte, înregistrează fără cea mai mică ezitare agonia sufletului rănit.

Nu, nu este vorba de nici un scenariu ci de pura realitate. O echipă de televiziune profită de bunăvoinţa unei persoane care-i invită în casă şi le acordă un interviu, fără să ştie că urmează să i se provoace în mod premeditat o suferinţă îngrozitoare. Şi aceasta numai pentru a-i înregistra reacţia, cu o cruzime nemaipomenită, demnă de cei mai perverşi asasini. Pentru a o jefui de clipele de durere pe care ar fi meritat să le împartă cu cineva din familie, apropiat, capabil de compasiune.

În schimb, aceste clipe, sînt afişate pe taraba micului ecran, în faţa a milioane de spectatori, asemeni detergenţilor, pastei de dinţi sau uleiului de motor. De ce? Pentru a şoca, a emoţiona, a atrage cu orice preţ atenţia publicului. În cazul acesta cu preţul unei farse tragice, al violării morale a unei fiinţe năpăstuite de soartă.

Alteori, cum este cazul unor "Poveşti adevărate", cu preţul victimizării sau ridiculizării unor oameni deveniţi fără să-şi dea seama actorii unor înscenări groteşti.

Nu există legi care să limiteze intruziunea în viaţa particulară a individului dar există o etică profesională care se bazează pe respect reciproc şi în ultimă instanţă pe bun-simţ.

Şi dacă lipsa de profesionalism poate fi pusă pe seama tinereţii, a lipsei de experienţă, pentru lipsa de bun-simţ nu există scuze.

Laurenţiu CALCIU

Cronica literară de tranziţie

Propoziţii simple despre un „Candide"

Gabriel Liiceanu* are reputaţie de intransigent. Un ecou vibrant al acestei reputaţii este dl. Iosif Sava. Dl. Iosif Sava spune despre invitatul său din 2 decembrie 1995: "*Intransigenţă, vehemenţă... Rămîn la categoriile astea, domnule Liiceanu*" (p.193). Dl. Iosif Sava rezumă o opinie comună. În alt registru, o enunţă şi Dan C. Mihăilescu: "*Sper că ştiţi că sunteţi duşmănit din toate părţile!*" (p.133). Dar Gabriel Liiceanu nu ştie. El răspunde: "*Nu, nu ştiu. (...) Cine te poate duşmăni pentru gestul de a-i oferi un leac sau o treaptă către dincolo de el?*" (p.134). Cine? Cum cine? Cel căruia îi place boala în care colcăie. Jegoasa boală. Cel căruia îi place sinele în care se bălăceşte. Slinosul sine. Sunt foarte multe asemenea persoane. Adrian Păunescu s-a proclamat "porc". Porcul e un animal care trăieşte pe lîngă casa omului. De ce să-i dai porcului săpun?! Altcineva s-a proclamat "tribun". De ce să-i dai tribunului săpun? Nici ţesala n-ar răzbi...

Ce e intransigenţa lui G. Liiceanu? O candoare severă. O naivitate bine fundamentată conceptual. De aceea îi şi place H.-R. Patapievici. Naivii de genul lor judecă totul plecînd de la zero. G.Liiceanu a citit masiv filozofie şi este un gînditor. El crede în valori. El crede în incompatibilitatea contrariilor. Cum poţi să fii şi porc şi gazelă? Nu poţi. Cum poţi să fii şi răpănos şi cristalin? Nu poţi. O doamnă îl compara pe Ceauşescu ba cu "*omul complet al Renaşterii*", ba cu "*Periclę*". Doamna ştie multă carte. Pe 22 decembrie 1989, doamna a clamat la Televiziune că se bucură de înlăturarea acestui "*om complet al Renaşterii*", a acestui "*Pericle*". Doamna nu era naivă. Ea avea o concepţie. În 1969, i-o împărtăşise lui G. Liiceanu. Concepţia suna astfel: "*Gabriel dragă, esenţa intelectualului este ambiguitatea*" (p.195). Adică făţărnicia. Adică obrazul gros. Toval, cum spunea mama mea. Material de încălţări. Încălţările sunt obiecte neînsufleţite, făcute să fie călcate în picioare. Asta nu înseamnă că nu sunt lucioase şi că nu au un scîrţ frumos. Doamna nu este nici azi naivă. Este directoarea Academiei Române din Roma. Dl. Iosif Sava o apără: "*doamna gîndea exact cum gîndiţi şi d-voastră*" (p.194). Eu mă întreb: oare? Ce înseamnă a gîndi? Gîndirea nu are şi o componentă autoreferenţială, epistemică? Nu face parte din gîndire capitolul "Cum să gîndim"? Incontestabil, da. G. Liiceanu crede că "*esenţa intelectualului nu e ambiguitatea*" (p.195). Aşa socot şi eu. Într-un limbaj enervant de neted, s-ar spune că G. Liiceanu preferă omului cu două feţe pe cel cu una singură şi bună. Pe cel cinstit, lichelei. Ce face el, totuşi, cu cei care au greşit, cu polonicul sau cu barilul? Vrea G. Liiceanu decapitarea lichelelor şi arderea pe rug a cadavrelor, în Piaţa Romană? Nicidecum. El le cere să-şi facă "mea culpa". Să fie "*stingheri*" (p.5). Dacă nu se căiesc, să tacă. Solicitările lui G. Liiceanu sunt de natură poetică. El pretinde rîmelor să zboare. Pătratelor, să fie rotunde. De ce nu??! Dl. Iosif Sava îl somează să precizeze dacă crede ori ba în transformabilitate, în convertibilitatea fiinţelor. "*Dar bineînţeles!*" (p.196). Cu două deziderate, adaug eu. 1) Să ne spună, fiinţele, şi nouă: - Am fost rîmă, m-am tîrît, regret. Dar vechiul regim n-a făcut decît să întineze nobilele coordonate ale tîrîtului. Acum însă, Român şi Liber, zbor. 2) Rubla devenită dolar să nu vorbească tot cu accent sovietic.

În socialism, insul Pantazi îl demască pe G. Liiceanu pentru "atitudini duşmănoase". "*Tovarăşi, e cu Biblia printre noi!!!*" (p.99). Azi, insul Pantazi declară că, de fapt, el practica rezistenţa pasivă. "*Vă aduceţi aminte, eu jucam foarte mult şah la Institut şi şahul era forma mea de nealiniere la tot ce se petrecea*" (p.103). Insul se consideră spălat prin rocadă. Am şi eu un exemplu. Anii '80. N-aveam slujbă, păţisem şi o interdicţie de semnătură, pe scurt, făceam foame. Memorii. Ajung în audienţă la un secretar cu propaganda, tov. Al. Floareş. Îmi arată cu un gest leninist zona industrială: -Sunt atîtea profesii frumoase, tovarăşe Pruteanu: strungar, frezor, rabotor...! Integrarea într-un puternic colectiv muncitoresc o să vă prindă bine! În '90, dăm faţă-n faţă la un chioşc de ziare. -Nu vă e jenă de porcăria pe care mi-aţi făcut-o la audienţa aceea? -Ce simplist judecaţi, domnu' Pruteanu. Credeţi că eu nu vă apreciam?! Dar nu puteam să fac nimic, toate ordinele veneau de sus. (Era acoperit. Ceauşescu dictase să fiu eu pe drumuri. Încă un nevinovat, ca şi Pantazi, ca şi tovarăşa Clătici care-l înfiera pe transcendentul duşman al poporului, Andrei Pleşu).

Mă frămîntă, totuşi, un gînd. Lichele în stare pură sunt puţine. Mulţi au făcut bine răul şi binişor binele. Ei se prevalează de bine. Li-l contestăm? Li-l scădem?

Gabriel Liiceanu nu se ocupă numai de mizeria morală, ci şi de cea materială. Textul **Meditaţie despre gunoaie** *este excepţional.* Bucureştiul e plin de gunoi în stradă. "*Popular spus, capitala României «face pe ea» face necontenit pe ea, pierzîndu-şi, în acest context de deteriorare psihică colectivă, reacţia de scîrbă şi repulsia în faţa excrementului. (...) «Afară» devine locul specializat al dejecţiei...*" (pp.164,166). Cu un mare talent în expresie**, G. Liiceanu spune lucruri neplăcute vulgului. Ca şi Socrate. (Păstrez proporţiile). Asta explică alegaţiunea lui D.C.M. şi impresia d-lui Iosif Sava. G. Liiceanu scoicărăşte în bube, mucegaiuri şi noroi şi stoarce din ele adevăruri despre nişte părţi ale psihologiei naţionale, ale mentalului colectiv. Ca şi copilul din basmul lui Andersen, G. Liiceanu spune că împăratul e gol-puşcă, gol-mitralieră, gol-AKM. Sună indecent. Spiritul tranzacţionist, acomodant, al lui *real-politik*, pune chiloţi din oficiu. G. Liiceanu spune că orînduirea comunistă*** a murdărit şi nenorocit omenirea cel puţin tot atît cît şi nazismul (p. 46). G. Liiceanu, Candide trecut prin Platon şi Heidegger (dar şi prin Clătici), păstrează mari rezerve de indignare şi de mirare. Mirarea e începutul filozofiei şi al adevărului (Humanitas a publicat o istorie a filozofiei europene, a Jeannei Hersch, pe această idee).

Candoarea radicală a lui Gabriel Liiceanu e un factor higienic faţă de ghena şi gheena în care se zbate acum sufletul românesc.

George PRUTEANU

---

*) Gabriel Liiceanu, **Apel către lichele** - *Ediţie adusă la zi*, Ed. Humanitas, Buc., 1995, 224 p.

**) Iată încă o simplă mostră. Vorbind despre propagarea înceată a adevărului şi modificarea mentalităţilor, G.Liiceanu spune, cu o vigoare imagistică de rezonanţă biblică (tov. Pantazi avea dreptate!): "*Ce discutăm noi acum nu schimbă o ţară. Schimbă sau luminează o mînă de oameni, care la rîndul lor vor schimba şi lumina pe alţii. Lucrurile se petrec ca-n noaptea de Paşti. Numai că se petrec în timpul istoriei. Cineva vine cu o lumină, o trece altcuiva, din două lumînări aprinse se nasc trei, iar din cele trei se aprind treptat toate lumînările şi toată curtea bisericii este în cele din urmă cuprinsă de lumină*" (p.218).

***) Aici, altă imagine cioranian de tăioasă: "*Asemeni sifilisului care se strecoară sub promisiunea voluptăţii (...), comunismul este o boală a seducţiei*" (p.43).

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

Lecţia lecţiei de istorie?

Un manual derutant

După un capitol intitulat **Amurgul democraţiei şi triumful dictaturii** (în care prezintă **regimul de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea**), manualul de istorie de clasa a VIII-a propune un titlu mai puţin metaforic: **România între anii 1940-1944**. Acord o atenţie specială acestui manual fiindcă, învăţămîntul liceal nemaifiind obligatoriu în patria noastră, singurul prilej şcolar "sigur" de a afla ceva despre personalitatea lui Antonescu oferit unui tînăr rămîne citirea cărţii de istorie de a opta. Dacă tînărul o citeşte.

Dacă tînărul o citeşte, greu îi va fi să priceapă: textul lecţiei despre perioada '40-'44 conţine două mesaje opuse: personajul-cheie al epocii este înconjurat de o aură pozitivă, cu sclipiri eroizante, în vreme ce regimul care-i poartă numele beneficiază de calificative negative. În economia capitolului, primul mesaj se concretizează prin fraze ample, încărcate emoţional şi prin citate din Antonescu şi Iuliu Maniu. Celălalt mesaj, în schimb, rezultă din fraze seci, generale şi telegrafice. Iată: "Agreat de Berlin, simpatizant atunci al Gărzii de Fier, susţinut de liderii partidelor "istorice" - I. Maniu şi C.I.C.Brătianu - bun patriot şi militar, adept al ordinii şi disciplinei în stat, *generalul Ion Antonescu a fost omul acelui moment istoric*. Deşi n-a fost un prieten al Germaniei, în împrejurările anului 1940 Antonescu a înţeles *necesitatea* apropierii de Germania şi aliaţii săi, pentru a putea păstra fiinţa statului şi a reface, cînd timpul avea să îngăduie, graniţele României din 1918. (...) Un regim de autoritate se sfîrşea şi un altul începea, cu accente totalitare în plus faţă de perioada 1938-1940." Iată şi comentariul pe marginea principiilor guvernării antonesciene: "Împrejurările istorice nu le vor putea traduce în practică, oricît a dorit generalul acest lucru. Poporul român trebuia să guste amărăciunea unor noi drame pe care destinul i le pregătea. Regimul s-a caracterizat prin anularea drepturilor şi libertăţilor democratice iar sub influenţa mişcării legionare s-a guvernat prin metode teroriste, răspîndindu-se ideologia extremei drepte." Înduioşat de alegoria fumegoasă dar eficientă a "destinului" văzut ca bucătar pervers din ale cărui preparate amare poporul "trebuia să guste", cititorul cărţii de istorie riscă să capituleze în confruntarea cu multitudinea de "flotări logice" presărate în text - dintre care citez una: "Putem aprecia că, în perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941, regimul politic din România a avut un caracter totalitar, dictatorial, fără ca legionarii să controleze deplin puterea. (...) Conducătorul statului punea Ţara înaintea partidului şi separa cele două categorii, un punct de vedere netotalitar, pe care legionarii, ce identificau ţara cu partidul, nu-l puteau accepta..."

Un profesor de istorie îngrijorat

Norocica Maria Cojescu predă istoria la Şcoala Centrală din Bucureşti şi este unul dintre numeroşii profesori nemulţumiţi de manualele în uz. "Înainte de '89, explică ea, manualul nu putea decît să propună «versiunea oficială»: să condamne neselectiv regimul despre care discutăm şi să pomenească doar în trecere Campania din Răsărit - aşa încît rămînea la latitudinea profesorului să încerce să prezinte echilibrat perioada şi personalitatea lui Antonescu. Rolul profesorului rămîne şi astăzi imens, fiindcă în manualele de după '89 se simte graba cu care au fost modificate: autorii n-au avut nici răgazul de a cuprinde toată informaţia despre perioadă, nici de a o filtra - de aceea lecţiile din cărţile de clasa a VIII-a şi a XII-a sînt contradictorii. Marele viciu al manualului: nu se străduieşte, (nici măcar nu şi-a propus!) să dea cititorilor posibilitatea de a gîndi; el prezintă o năuceală de fapte; în loc să facă ordine - sporeşte haosul şi-i face vulnerabili pe elevi. Nicăieri nu se mai practică doxologia pe care o găseşti în manualele noastre. De obicei, subiectele controversate, aşa cum este şi acesta, sînt din start recunoscute ca atare şi se trec în revistă opiniile pro şi contra; elevul-beneficiar se vede invitat să-şi construiască o atitudine. Copiii de clasa a VIII-a nu pot fi, mă tem, decît derutaţi de manual. Ce ajung să creadă? Probabil că «bietul om e sub vremi» - cam aşa ceva. Şi va fi trist cînd vor da acel examen de capacitate. După cum e trist că examenele de admitere în învăţămîntul superior fetişizează manualul mult mai mult şi mai grav decît înainte de '89. Ştiţi ce se întîmplă? În clasele a IX-a, a X-a şi a XI-a fac eforturi să formez gîndirea elevilor mei, să-i «deştept» apoi, brusc, în clasa a XII-a fac eforturi să-i "prostesc" - adică să-i determin să memoreze şi să reproducă, să se pregătească pentru întîlnirea cu celebrele subiecte de examen tip *grilă*, dărîmătoare pentru inteligenţa unui copil. Asta este: predarea în şcoală a unor astfel de teme care presupun dezbatere şi reevaluare intră în contradicţie cu modul de organizare a examenelor, unde se cere informaţia din manual, chiar dacă ea e greşită (date greşite sau erori de interpretare). Zîmbind, interlocutoarea mea adaugă şi că, dacă trăim o epocă de redefinire şi reaşezare a valorilor "nesiguranţele în materie de valori" ale adulţilor nu pot fi pur şi simplu proiectate asupra tinerilor: "Ei se zbat să găsească un sistem de valori. Negăsindu-l, şi-l vor inventa, şi e greu de precizat în ce direcţie."

...Şi elevii

Nu o direcţie, ci pur şi simplu imaginea pe care o au cîţiva liceeni despre Antonescu am dorit s-o "captez" printr-o întrebare care suna cam aşa: *merită Ion Antonescu o statuie? Dacă da, de ce? Şi dacă nu, de ce?* Discut cu elevi ai aceleiaşi Şcoli Centrale - din clasele a X-a şi a XI-a. "Da - răspunde **Mihai Agapie**. Cred ca orice personalitate care a avut un rol important în istoria noastră merită o statuie, chiar dacă, poate, au existat şi aspecte negative ale acţiunilor sale. Dacă a jucat un rol..." "Aşa şi Ceauşescu a jucat un rol în istoria noastră!" - punctează **Mihai Teodorescu**. "Considerînd personalitatea în cauză preponderent pozitivă" - completează primul Mihai. "Dar există atîtea personalităţi care s-au impus în istorie şi care n-au avut numai momente de strălucire - Napoleon, de exemplu, n-a fost perfect, n-a fost infailibil - intervine **Ana Maria Dobre**. O statuie a lui Antonescu? Sincer vorbind, nu ştiu ce să spun. Abia încep să-mi formez o părere." **Valentin Bottez**: "I s-a reproşat lui Antonescu că a intrat în război de partea Germaniei - dar e limpede că n-a avut de ales. Consider că el a reprezentat cît a putut mai bine interesele României. Da, şi eu îl consider o personalitate pozitivă dar nu, totuşi, un erou. Să se spună şi să se ştie ce a făcut dar să nu se exagereze." "Statuie - nu! Sînt împotrivă - răspunde foarte decis **Mihai Theodorescu**. Pentru că sînt în joc interese politice şi ar fi o propagandă ieftină. Ştiu că Antonescu a rămas în capul multor oameni ca un simbol al ordinii şi disciplinei. Aud mereu: «Ne-ar trebui un Ţepeş sau un Antonescu». Aici e vorba de jocuri politice şi vehicularea unor asemenea slogane ne poate dăuna - a se vedea reacţia ambasadorului SUA! Totuşi, şi eu îl consider un simbol al românismului, atîta vreme cît a reprezentat interesele noastre declarînd război Uniunii Sovietice." **Florin Cruicu** crede că Antonescu a fost un om valoros fiindcă a încercat să menţină unitatea statului. Unitatea nu mai exista, protestează grupul, ce să mai menţină? "Cînd a dat ordinul «Români, treceţi Prutul!» - continuă Florin. De aceea eu zic că l-am putea compara cu Mihai Viteazul. Dar pentru o statuie n-ar fi momentul potrivit, poate mai tîrziu, cînd va fi o situaţie politică mai stabilă." "Dacă în România se consolidează democraţia nu văd eu cum să-ţi apară statui ale lui Antonescu - care înseamnă *dictatură*" - meditează **Mihai Theodorescu**. "Cînd am zis că merită o statuie - revine celălalt Mihai, care a răspuns primul, era o părere pur teoretică. Şi eu cred că acum ea ar fi un obiect de propagandă şi că mediatizarea lui Antonescu creează confuzie." **Carmen Antimir**: "Poporul român nu-şi cunoaşte istoria. Ar trebui să aşteptăm ca lumea să ştie, şi nu din vorbe, nu după ureche - pe urmă abia să comandăm statui." **Voichiţa Voichiţoniu**: "Şi eu cred că istoria trebuie cunoscută - ca şi limba română. Dar nu i se acordă importanţa pe care o merită iar manualele noastre au mari defecte!"

Interlocutorii mei sînt elevi pasionaţi de istorie. Toţi, la unison, dispreţuiesc manualele şi declară că se instruiesc folosind surse suplimentare de informaţie. Părăsesc Şcoala Centrală gîndindu-mă la cei doi băieţi care mi-au împărtăşit convingerea lor că "actul de la 23 August a fost reprobabil". Că "trebuia continuat războiul cu ruşii"...

Delia VERDEŞ

1940 iunie. Scrisoarea generalului Antonescu către regele Carol al II-lea care relevă cauzele lipsurilor din armată, ineficienţei instrucţiei şi dotării

(...) Maiestatea Voastră îşi reaminteşte - nu se poate să nu-şi reamintească - mandatul imperativ pe care mi l-a dat în decembrie 1933 să organizez şi să redresez armata noastră.

Maiestatea Ta nu a uitat, desigur, lunga discuţie avută în această privinţă în care i-am arătat starea detestabilă a armatei, cauzele acestei stări şi principiile tehnice, morale şi naţionale de care eram călăuzit. Maiestatea Voastră a aprobat în totul vederile mele, m-a asigurat de sprijinul Său în toate şi contra tuturor.

Armat cu asigurările şi sprijinul regal am pornit la o muncă titanică.

A două zi toate forţele oculte, toţi beneficiarii incorecţi ai unor situaţii preponderente, toţi invidioşii, toţi acei care făcuseră dovada incuriei, nepriceperii şi neputinţei lor în redresarea statului şi a armatei, s-au coalizat pentru a dărîma prin intrigă şi ură pe aceia care ştiau că venise să-i scoată cu biciul din viaţa politică românească pentru că o dezonorau şi o duceau cu vorbe sonore, încet dar sigur, la pieire.

Ţara este astăzi într-o totală imposibilitate de a se apăra dacă va fi atacată.

Armata ei este complet dezarmată, pseudo-instruită şi demoralizată.

Dacă va fi chemată în situaţia de astăzi, să apere frontierele va fi, cu toate sacrificiile de vieţi care se vor face - şi vor fi pe cît de numeroase pe atît de inutile - un dezastru militar unic în istoria popoarelor.

După el va urma cu siguranţă la scurt, foarte scurt interval de timp, dezastrul social şi politic care ne va costa nu numai graniţele României mari, dar ne va duce chiar la situaţia de a nu ne putea opri nici la acelea ale României de la 1916.

Situaţia este cunoscută. Se pot găsi în această ţară oameni conştienţi care să nu fie îngrijoraţi? şi care să nu se întrebe în fiecare zi, şi de mai multe ori pe zi, cu inima strînsă şi cu fruntea încreţită, ce ne facem dacă ne cuprind evenimentele în halul şi haosul de astăzi?

Cohorta lor este nenumărată şi întreabă, au dreptul să întrebe şi la ziua judecăţii supreme vor întreba: ce au făcut atîţia ani de zile conducătorii?

Dacă vrem să ajungem la aceleaşi rezultate nu avem de făcut nici un alt efort decît să continuăm sistemul.

Vrem să evităm finalul tragediei, care este evident, trebuie să-l abandonăm fără tăgadă.

Dacă o facem imediat avem putinţa, sper eu, de redresare.

Nu trebuie, pentru aceasta, bani aşa de mult cum s-a spus şi nici numai bani, fiindcă oricîţi am avea, cu sistemul actual de întrebuinţare a lor, vom ajunge matematic unde simţim cu toţii că mergem: la dezastru.

Pe lîngă bani, trebuie:

- o voinţă fermă conducătoare;

- un plan clar, complet şi metodic de refacere;

- continuitate şi energie în aplicarea lui;

- înlăturarea, cu biciul şi fără milă, a farsorilor, a fainéant-ilor şi a prevaricatorilor care, ridicîndu-se la treptele de conducere prin alte mijloace decît acelea pe care le dă trecutul, meritul şi munca lor, n-au făcut decît să anihileze acţiunea celor animaţi, desigur foarte mulţi, de alte sentimente, dotaţi cu alte calităţi şi, în plus, apţi de o muncă încordată, modestă, dezinteresată şi discretă.

Iată Maiestate, cum tot ce am prevăzut în iunie 1934 este în pragul realizării, punct cu punct, în iunie 1940.

Maiestate, cînd un Şef de Stat Major scrie cele arătate mai sus primului ministru al ţării, din trei, una: ori este un nebun, ori este un calomniator, ori spune un adevăr.

Faptul că nu am fost imediat internat pentru demenţă şi faptul că am fost menţinut mai departe în capul instituţiei fac dovada că spuneam un adevăr, un trist şi dureros adevăr. (...)

General Antonescu

(Arhivele Statului Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri,, dosar nr. 8/1942, filele 134-143. Apud Ion Antonescu, **Citiţi, judecaţi, cutremuraţi-vă**, Ed. Tinerama, Bucureşti, 1991

1941 martie. Scrisoare de răspuns a generalului Antonescu la memoriile lui C.I.C. Brătianu din 18 dec. 1940, 14-21 februarie

(...) Am moştenit, în chestiunea politicii externe, o situaţie care tocmai prin echivocurile ei putea să aibă, precum a şi avut, cele mai tragice consecinţe. Am lămurit-o în sensul unor atitudini leale, de sinceră ataşare la politica puterilor Axei – o politică tradiţională a ţării noastre şi singura care în situaţia geopolitică de azi a României corespunde intereselor ei vitale şi aspiraţiunilor naţionale. Nu mă voi abate de la această atitudine, din sentiment de răspundere, din sentiment de onoare şi din interes pentru viitorul tuturor românilor.

Dacă însă atît d-voastră, cît şi d-nii Maniu şi Mihalache credeţi că, în împrejurările actuale, se poate face o altă politică, sînt gata să vă cedez locul, pentru a vă da putinţă să serviţi mai bine ţara, deci să treceţi de la critică la acţiune.

(...) Am înfăţişat situaţia reală a politicii româneşti şi am arătat că orientarea precisă a politicii noastre externe alături de puterile Axei nu este numai singura atitudine posibilă în împrejurările de faţă dar este şi singura care corespunde intereselor noastre vitale şi aspiraţiunilor noastre naţionale. Ea nu este o atitudine de circumstanţă şi de oportunism ci o atitudine leală, clară, impusă de interesele superioare şi permanente ale ţării.

Nu este o politică de oportunism, fiindcă atît spaţiul dunărean, în care trăim, se leagă permanent, strîns şi armonios de Germania, dar şi fiindcă vecinătatea slavă dublată astăzi de ameninţarea anarhică, constituie permanent un pericol şi un duşman comun de care nu neam putut, nu ne putem şi nu ne vom apăra, decît sprijiniţi pe ţara care are permanent aceleaşi interese şi aceleaşi riscuri ca şi noi.

Pornind de la aceste stări, care nu se pot nega, am înţeles să tragem toate consecinţele ce se impun din această orientare politică. Era evident, că şi o colaborare strînsă cu Germania ni se impune fiindcă politică fără interes nu face nimeni, mai ales astăzi. Mă străduiesc însă, ca din această colaborare să tragem foloase reale. Fiind izolaţi şi cu posibilităţi proprii atît de reduse, în ce priveşte unele materii prime, cît şi mijloacele de exploatare, nu aveam de ales şi nici de ezitat. Guvernul a luat, cred, toate măsurile de asigurare ca infiltraţia economică străină, de care vă temeţi atît de mult, să nu treacă peste limitele îngăduite de interesele noastre bine cumpănite.

Situaţia cere fără îndoială vigilenţa de fiecare ceas, dar ea nu constituie nicidecum un prilej de îngrijorare.

Fiind personal independent de orice influenţe şi interese particulariste, veghez în permanenţă, cel puţin tot atît ca oricare altul, pentru apărarea intereselor neamului românesc.

Am dat, cred, suficiente dovezi în această privinţă şi în trecutul meu şi în guvernarea mea.

Istoria mă va judeca. Stau în faţa ei cu fruntea sus şi aştept să mă judece şi pe mine, ca şi pe alţii.

În concluzie repet, domnule Brătianu, că am făcut tot ce omeneşte a fost posibil ca să salvez România şi pe plan politic şi pe plan economic. Am luat toate măsurile să-i întăresc forţele. Şi nu se poate înfăptui acest mare imperativ naţional, tot aşa de scump mie ca şi d-voastră, decît prin acordurile economice cu Germania, acorduri pe care le-am găsit şi pe care am căutat să le îmbunătăţesc.

Dacă vedeţi d-voastră sau altcineva o altă soluţie, imediată şi sigură şi în această privinţă sînt gata să o accept.

Am obţinut, cît se poate obţine în circumstanţele actuale, toate asigurările că drepturile noastre istorice vor fi satisfăcute şi că "eforturile şi loialitatea noastră vor fi răsplătite".

Dacă însă credeţi, atît d-voastră cît şi dl. Maniu, că puteţi face mai mult, luaţi-vă, vă rog, răspunderile. Sînt gata să vi le trec. Recunosc că se fac şi greşeli. Dar nu uitaţi că partidul d-voastră are în spate un sistem bancar, economic şi politic organizat de zeci de ani şi totuşi a făcut greşeli. Eu nu am nimic. Am avut cînd am răsturnat regimul un singur om alături de mine. Este dl. Mihai Antonescu. Cu el mă zbat, zi şi noapte, să fac faţă celor mai grele probleme.

General Antonescu

(Arhivele Statului Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 61/1940, f.16-39). Apud **C.I.C. Brătianu, Carol II, Ion Antonescu, Amintiri Documente Corespondenţă**, Ed. Forum, 1992

Ambiguităţile regimului antonescian şi problema evreiască

Într-o evaluare mai complexă a istoriei evreilor din România anilor '40-'44 este de dorit ca lucrurile să fie abordate nu doar global, ci şi prin analize vizînd specificul problematicii în funcţie de provinciile istorice. Însuşi regimul lui Antonescu a insistat asupra diferenţelor de tratament legislativ între evreii dintr-o regiune sau alta. Tragedia numărul unu care se naşte în această perioadă pentru evreii din Banat şi din Transilvania de sud este aceea a nerecunoaşterii drepturilor cetăţeneşti dobîndite prin Constituţia anului 1923. Este un capitol necunoscut, dar nu lipsit de importanţă privind condiţia evreului sub regimul antonescian. Cuprinderea ceva mai exactă a ambiguităţilor cultivate de statul român şi a motivaţiilor lor ne va ajuta să înţelegem cum a fost posibilă deformarea evenimentelor prin chiar documentele emise. Din **Memoriul pentru lămurirea situaţiunii juridice a evreilor din Ardeal şi Banat (Arhiva Comunităţilor Evreieşti din Timişoara,** Dosar 77/1943, file 177-182) adresat de comunitatea evreilor din Timişoara ministrului Justiţiei în 1942 rezultă situaţia dramatică a populaţiei evreieşti din aceste regiuni. În ce sens? Legea Gruia, ca şi legile succesive care erau chemate să fixeze cadrul juridic al evreilor băştinaşi, s-a preocupat doar de problema evreilor din Vechiul Regat, unde, potrivit articolul 7 din Constituţia României de la 1866, naturalizarea s-a acordat individual. Legiuitorul a omis – nu fără intenţie – să se preocupe de categoria evreilor ardeleni şi bănăţeni a căror aşezare în aceste regiuni data de patru secole şi fusese recunoscută ca avînd drepturi depline. Memoriul menţionează istoricul aşezării şi încetăţenirii evreilor în Transilvania şi Banat. Arată că Legea VII din 1876 din Constituţia vechiului Imperiu austro-ungar consacrase deplina egalitate în exercitarea drepturilor civile şi politice; că Legea L din 1879 a acordat naturalizarea pentru evreii stabiliţi în ţară, avînd îndeletniciri constante şi contribuind la sarcinile publice (*Ibidem,* fila 179). Aşadar, prin legile amintite, toţi cetăţenii fostei monarhii dobîndiseră cetăţenia pe baza hotărîrii autorităţii administrative în opoziţie cu sistemul adoptat în Vechiul Regat.

2. Prin unirea Transilvaniei şi Banatului cu România, drepturile depline le-au fost reconfirmate. E vorba de recunoaşterea unei calităţi de mult dobîndite şi nu de o favoare (*Ibidem,* fila 180). Noua încadrare juridică dictată de guvernele lui Carol al II-lea şi Ion Antonescu prin care evreii din Transilvania şi Banat urmau a fi trataţi diferenţiat în raport cu aceia din Vechiul Regat indică o politică discriminatorie. Mai mult, confirmă intenţia că în aceste zone urmă să fie pus în aplicare un "plan amănunţit" de deportare a evreilor (cf. Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews,* 1985). Tratativele s-au purtat în noiembrie 1941, fiind reluate în primăvara şi vara anului 1942. La memoriul amintit, deşi bine articulat şi îndreptăţit în conţinutul său, răspunsul Centrului Naţional de Românizare a fost fără echivoc: "Ca urmare la cererea Dvs. înregistrată la Ministerul Justiţiei sub nr. 174730/(1)942, avem onoarea a vă comunica, conform referatului D-lui referent şef C. Crivăţ, că nu putem aviza pentru echivalarea evreilor băştinaşi din Ardeal şi Banat cu evreii din Vechiul Regat, naturalizaţi cu legi individuale şi nici pentru aplicarea unui acelaşi tratament în ce priveşte prelungirea contractelor de închiriere în curs a foştilor proprietari evrei din provinciile unite, ei neintrînd în categoria celor exceptaţi" (Cf. *Arhiva Comunităţilor Evreieşti din Timişoara,* Dosar nr. 77/1943, fila 201).

Un nou demers este adresat direct conducătorului statului (Cf. *Ibidem,* Dosar nr. 77/1943, fila 218). Toate încercările de lămurire a autorităţilor au fost desconsiderate. Prejudecăţile potrivit cărora evreii din Transilvania şi Banat ar putea deveni spioni, ar putea trăda interesele româneşti, fiind vorbitori ai limbilor maghiară şi germană, joacă un rol în ostilitatea faţă de ei (*Arhiva Comunităţilor Evreieşti din Timişoara,* Dosar nr. 102, diverse acte din anii 1943-1944, filele 115-132). Ideea eliminării lor devine iminentă. În asemenea împrejurări, populaţia română protestează cu mijloacele pe care le are la dispoziţie. Într-o adresă a unui grup de intelectuali din Banat, alarmaţi de faptul că presa germană vorbeşte de iminenta deportare a evreilor ardeleni şi bănăţeni, citim următoarele: "Oricare ar fi concepţia noastră faţă de evrei, sîntem creştini şi oameni (...) şi ne cutremurăm la ideea că cetăţenii unui stat ar putea, fără nici o vină, să fie despuiaţi de tot avutul lot şi alungaţi din ţara în care s-au născut şi în care zac de secole osemintele părinţilor, bunicilor şi străbunicilor lor. Domnul Mareşal Antonescu a explicat că deportarea evreilor din Basarabia şi Bucovina s-ar fi făcut pentru

> 1942, august 31
>
> Ziarul "Universul" din 31 august 1942 a publicat o ştire din Piteşti, "Contrabandiştii de făină deferiţi parchetului", la care Ion Antonescu a pus rezoluţia:
>
> *"Să fie toţi trimişi în lagăr de muncă pentru un an, să li se confişte imediat averea şi să se închidă pentru totdeauna prăvălia, fără drept de a mai deschide în altă parte. Dacă Ivan este bulgar să fie expulzat.*
>
> *Să se publice cu litere mari.*
>
> *Gardianului să i se dea 1000 lei din partea mea".*
>
> Dosar nr. 47/1942, f. 11

actele criminale ce aceştia ar fi săvîrşit împotriva Armatei şi populaţiei româneşti, pentru că provinciile recucerite devenind zone de război, interesul armatei dicta îndepărtarea unor elemente nesigure în număr destul de important. Nu numai că nici o imputare asemănătoare nu s-a putut face evreilor din Ardeal şi Banat, dar dimpotrivă, trebuie să recunoaştem că atît cu prilejul cedării unei părţi din Ardeal, cît şi după aceea, atît evreii din teritoriile cedate, cît şi cei din teritoriile rămase au avut o purtare ireproşabilă. Apoi ei trăiesc la cealaltă extremitate a frontului şi sînt aşa de puţini la număr (40.000 n.n.), încît nu pot în nici o ipoteză să constituie vreun pericol, chiar în caz de război" (*Ibidem,* Dosar nr. 75/1941, fila 105; copia unei adrese înaintată autorităţilor române). Panica populaţiei evreieşti era cît se poate de motivată; toate dispoziţiile venind dinspre Bucureşti indicau o înţelegere între germani şi români cu privire la deportarea în Polonia. În trei oraşe lucrurile se aflau în pregătire: Arad, Timişoara şi Turda. Erau localităţile de graniţă ale României de atunci, în care, alături de români, locuiau importante grupuri de populaţii vorbitoare de limbă maghiară, între care şi evrei. Reprezentanţii birourilor locale ale Centralei Evreieşti deveniseră conştienţi de intenţiile regimului. Primiseră indicaţia de a întocmi tabele ale populaţiei avreieşti pe sex, vîrstă, ocupaţii (*Arhiva Comunităţilor Evreieşti din Timişoara,* vezi Dosarele 76-78). Ion şi Mihai Antonescu semnaseră Acordul asupra deportării evreilor după o suită de convorbiri şi înţelegeri cu autorităţile germane. Două întîmplări au făcut ca întreg planul să cadă. Una îl are ca actor principal pe Radu Lecca, aşa-numitul comisar român cu problemele evreieşti, un reprezentant al regimului avînd mare influenţă şi care a demonstrat că o parte a lucrurilor legate de această problemă se află în mîna sa. Cealaltă, pe baronul Franz von Neumann, proprietar al importantei fabrici de textile de la Arad. În cursul vizitei sale la Berlin, unde urmau a fi stabilite amănuntele deportării, Lecca a fost tratat într-un fel arogant de către Ministerul de Externe german. Drept consecinţă, el a dejucat planurile iniţial stabilite, amînînd sub diverse pretexte punerea lor în aplicare. Datorită acestui aspect aparent nesemnificativ, germanii n-au putut să se bazeze pe succesul convorbirilor iniţiale (noiembrie 1941) şi să transporte evreii români în Polonia. Rapida punere în practică a planului era imposibilă şi din alte motive: lagărele naziste nu fuseseră pregătite în prima fază a războiului, deşi Hitler proiectase soluţia finală. Raul Hilberg este de părere că Reich-ul dorea să profite de graba cu care guvernul român adoptase măsuri radicale împotriva evreilor. Este vorba de cazul Transnistria, reprezentînd o rezervaţie creată pentru eliminarea evreilor. Acelaşi istoric afirmă că măsura în cauză a fost luată drept o garanţie a hotărîrilor conducătorului român în această problemă.

Comisarul Lecca a dovedit imprudenţă, vorbind la telefon despre iminentele deportări. Zvonurile au început să circule, dovadă că evreii din Banat şi sudul Transilvaniei se grăbeau să-şi vîndă mobilele şi bijuteriile. Iuliu Maniu a fost personalitatea care a avut curajul să se opună amintitei distincţii a regimului Antonescu. În acest moment istoric ambiguu intervin şi acţiunile baronului de Arad, Franz von Neumann. R. Hilberg afirmă că baronul a fost acela care a oferit unui înalt funcţionar al cabinetului Antonescu suma de 400 de milioane de lei destinată armatei române. Scopul era anularea planului de deportare a evreilor din Banat şi Transilvania de sud. Ceea ce s-a şi întîmplat. Cercetările în curs în arhivele din Banat, din Bucureşti şi din străinătate ale acestui moment, vor elucida contribuţia lui Franz von Neumann în istoria salvării evreilor din România în cel de-al doilea război mondial. În acelaşi sens, ele vor evidenţia şi contribuţia mitropolitului transilvan Nicolae Bălan.

Momentul istoric nu poate fi privit liniar. Antonescu a dictat legile antievreieşti, a subscris la ideologia nazistă, a organizat lagărele din Transnistria (potrivit istoricului Raul Hilberg, 101 colonii), a ordonat masacrul evreilor de la Odessa (Apud *U.S. Holocaust Memorial Museum Washington,* Fond Arhiva Marelui Stat Major al Armatei Române. Fond Armata a IV-a Odessa, Dosar 21/G, Trupe de ocupaţie între Nistru şi Nipru, 1941-1942, copertă de indexare nr. 870). Cu toate acestea, 57% din evreii români au supravieţuit războiului, ceea ce a reprezentat cel mai mare procentaj de supravieţuitori din ţările Europei Centrale şi de Est. Fenomenul a fost socotit ca o mare curiozitate, aproape imposibil de înţeles pentru istorici. De ce? Ezra Mendelsohn spune că la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru, ca şi în perioada interbelică, România era cunoscută ca una dintre ţările cu cele mai accentuate forme de antisemitism. Observaţia aceasta conţine şi o evidentă exagerare. Condiţia României în cel de-al doilea război mondial, precum şi înţelegerea politicii ei faţă de evrei trebuie circumscrisă nu doar contextului intern sau internaţional. Configuraţia mentală a populaţiei româneşti are şi ea importanţă. Apoi, e necesar a se cunoaşte modul în care s-a făcut politica în ţările balcanice, ce fel de categorii sociale erau reprezentate în clasa politică. Civilizaţia Balcanilor în ansamblu oferă nenumărate necunoscute. Unele dintre ele ar putea explica situaţia ambiguă mai sus descrisă pe baza textelor epocii. În tot cazul, trebuie spus că resursele umane, tipologia toleranţei şi a comunicării indică un profil particular, uşor diferit de acela din Vest.

Victor NEUMANN

Pe ecran: Mareşalul versus Maniu

- dialog cu domnii Ştefan RADOFF şi Ion SIMINIE -

Filmul lui Sergiu Nicolaescu, **Oglinda,** a adus pentru prima dată pe ecrane, în extenso, personajul mareşalului Antonescu. Valoarea estetică a peliculei nu interesează discuţia de faţă; ci doar percepţia pe care filmul o oferă asupra controversatei figuri istorice. Pentru a o afla, am pus cîteva întrebări atît d-lui **Ion Siminie,** interpretul mareşalului, cît şi d-lui **Ştefan Radoff,** Iuliu Maniu pe ecran şi senator altfel. În declaraţiile lor, cei doi protagonişti şi-au susţinut fiecare, cu loialitate, personajul.

Aţi fost interesat, atras de personajul dumneavoastră (Antonescu, respectiv Maniu) dinainte de a vi se propune să-l interpretaţi?

Ştefan Radoff: Cu figura lui Maniu eram familiarizat din închisoare, unde circula un fel de jurnal oral despre reputatul politician. L-am perceput superpozitiv, ca pe un sfînt. După ce am ieşit din închisoare, l-am cultivat, în continuare, prin rudeniile soţiei mele, ardeleancă din familia Hossu. Cînd Sergiu Nicolaescu, văzîndu-mă, în Senat, cu mustaţă, mi-a zis "am impresia că din profil poţi să faci Maniu", m-a şocat oarecum. Eu mă consideram prea bonom pentru un atare personaj. După ce m-am dus la domnul Coposu, care şi-a dat consimţămîntul, am căpătat convingerea că pot face acest rol.

Ion Siminie: Cînd mi s-a propus să joc Antonescu, ştiam foarte puţine lucruri despre el. Mărturisesc că nu fusesem în mod special preocupat de figura lui. Cînd am început să citesc şi să mă documentez despre el, am devenit timorat, copleşit de personalitatea lui - era o foarte mare răspundere.

Cum aţi perceput relaţiile Antonescu - Maniu?

Ştefan Radoff: Pentru Antonescu, Maniu era singurul care-l incomoda. La celebra întîlnire de la Snagov (care în film a avut loc pe un ponton, iar în realitate, într-o barcă, cînd Iuliu Maniu i-a spus Mareşalului de ce nu face pasul pe care finlandezii şi ungurii îl făcuseră deja, acesta i-a replicat: "Pentru asta ar trebui să vă împuşc". Mareşalul era iritat că Maniu îi dă sfaturi, dar nu aderă, pe faţă, la programul lui politic. În faptele mari de viaţă, Antonescu nu putea să facă nici o mişcare fără să-l consulte pe Maniu. Se pare că acesta din urmă fusese informat şi despre faimoasa întîlnire a Mareşalului cu Hitler. Relaţiile dintre ei se caracterizau prin condescendenţă.

Ion Siminie: Mareşalul a colaborat cu Iuliu Maniu; se ştie de corespondenţa şi întîlnirile lor. Opiniile lor nu au coincis însă. Antonescu îl considera pe Maniu uşor inegal, şi poltron.

Apropierea, prin rol, de personajul dv. v-a schimbat imaginea asupra lui? Aţi căpătat o viziune afectivă, subiectivă, asupra lui Antonescu, respectiv Maniu?

Ştefan Radoff: Pentru mine, a fost chiar o chestie magică: un actor, cînd are un rol aşa de important, are ezitări. Eu nu am avut nimic de genul ăsta. Textul de la proces, de pildă, mi l-am asumat într-o singură zi. M-am simţit tot timpul ocrotit. Nostim a fost că a apărut şi reversul medaliei: cu toate că, în copilăria mea îl percepusem pe Mareşal ca pe un erou, un mare patriot, treptat am început să-l consider un dur, un încăpăţînat, care suferea de un militarism excesiv. Toate acestea s-au răsfrînt şi asupra relaţiei mele cu dl. Siminie la filmări (pe care, de altfel, eu îl recomandasem pentru rol): niciodată nu stăteam de vorbă; nu puteam să-l suport, aveam sentimentul că-mi alterează fiinţa. Cînd o maşină ne-a luat pe amîndoi la filmare, ştiu că dl. Siminie a coborît şi m-a părăsit la un moment dat.

Ion Siminie: Sigur, l-am iubit, căci pe un asemenea personaj precum Mareşalul nu se poate să nu-l iubeşti dacă eşti român sau patriot. La început m-a înspăimîntat distanţa temperamentală între noi. Alţii mi-au reproşat că nu l-am făcut destul de milităros. Dar eu nu l-am perceput aşa, ci ca pe un intelectual, un tip de substanţă, nu de decor, care n-ar fi rostit niciodată teatral, de la vreun balcon, o replică precum: "Vă ordon, treceţi Prutul!". Am căutat să scot în evidenţă gîndirea lui, şi mai puţin caracterul lui milităros. El dovedea o maturitate în gîndire, o multitudine de gînduri, o integritate morală deosebite. Era un om dintr-o bucată, cum se spune.

Regizorul Sergiu Nicolaescu v-a impus vreo anume viziune asupra personajelor dumneavoastră?

Ştefan Radoff: În privinţa personajului Maniu, dl. Nicolaescu m-a lăsat să fac ce vreau, sub îndrumarea d-lui Coposu. Faţă de Mareşal, însă, el avea un punct de vedere subiectiv, nepunîndu-i niciodată la îndoială atitudinea. Nu acelaşi punct de vedere regizoral exista, însă, şi în privinţa regelui Mihai, pe care dl. Nicolaescu era foarte pornit.

Ion Siminie: Dl. Nicolaescu m-a ajutat să-mi construiesc personajul, punîndu-mi la dispoziţie documente şi lecturi.

A consemnat

Iaromira POPOVICI

Viaţa de fiecare zi din vremea Mareşalului

– de vorbă cu publicistul Ernest VERZEA

Văzute din democraţie, toate regimurile autoritare seamănă între ele, dar nu într-atît încît să instaureze blazarea. Pe linia soluţiilor dure, fiecare dispune de surprize specifice; am avut ocazia s-o constatăm timp de jumătate de veac în regimurile autoritare ce s-au succedat în România aproape fără pauză. Fiecare a erodat într-alt fel valorile vieţii cetăţeanului, chit că o glumă de circulaţie înainte de '89, descoperea o singură diferenţă între ultimele două: "dacă am avea şi mîncare, acum ar fi exact ca-n timpul războiului".
Cum era pe atunci viaţa de fiecare zi? A avut bunăvoinţa să răspundă întrebărilor noastre dl. **Ernest Verzea**, fost ziarist.

Realităţi şi soluţii

Stimate domnule Verzea, îngăduiţi-mi să încep convorbirea noastră cu lectura unei rezoluţii puse pe scrisoarea unui preot ardelean, Octavian Mureşan, care cerea să se facă rugăciuni pentru odihna sufletului celor ucişi de unguri. Ea e datată 26 sept. 1940 şi sună astfel: "Formula rugăciunii este cea alăturată. Se va comunica IPSS Patriarhului pentru a dispune citirea în toate bisericile, în toate timpurile: Odihnă şi iertarea păcatelor tuturor sufletelor româneşti care au căzut pentru că au luptat pentru credinţa strămoşească şi au avut inimă românească. Tărie şi răbdare fraţilor noştri, azi în grele suferinţe, fiindcă prin vitejia soartei şi din greşelile noastre au căzut sub stăpîniri străine". Semnează Ion Antonescu. Aţi ştiut că a fost şi autorul unei rugăciuni, altfel ce rost avea s-o scrie de mînă, dacă textul ar fi aparţinut altuia? Nici stilul nu-i deloc bisericesc...

Cînd şi-a spus Conducătorul Statului, Ion Antonescu a luat treaba asta foarte în serios, pe toate planurile; nu-l considera un simplu titlu, el desemna o misiune de îndeplinit cu devotament militar. Şi cu rigiditatea subînţeleasă a categoriei.

Cum era viaţa în Bucureşti în vremea lui? Un martor al timpului găsise o formulă sugestivă: Bucureştii-un biuvac. E şi exactă?

Pentru Mareşal, în orice caz. Îl îngrijora frontul, îl presau cererile germanilor, avea de făcut faţă nemulţumirilor interne. Era război, bineînţeles camuflaj, bombardamente, erau restricţii de tot felul, raţionalizări, apăruse pîinea cu mălai, dar lumea ce să facă? Trăia, încerca să se bucure de viaţă chiar aşa cum devenea deşi, prin '44, aproape că nu era familie să nu fie îndoliată sau să nu aibă printre cei dragi un dispărut sau un prizonier. Ne plimbam pe străzile cufundate în întuneric cu lanternele (cele care trebuiau acţionate manual şi bîzîiau încontinuu se numeau "muncă şi lumină") se tropăia cu încălţăminte cu talpă de lemn şi cu o balama de piele ca să se poată îndoi la mers; ascultam posturile de radio străine cu fereală, pe toată corespondenţa era pusă ştampila *cenzurat*, apăruseră nişte lozinci ciudate - "cine limbă lungă are / cinci ani va săpa la sare", şi dacă-mi aduc bine aminte exista chiar şi marcă poştală cu inscripţia "Stt! Duşmanul ascultă". Hoţii se fereau să acţioneze, deşi camuflajul îi avantaja, fiindcă dacă erau prinşi, şi se-ntîmpla să fie şi recidivişti, erau trimişi în Transnistria.

Unii dintre cei care evocă plini de nostalgie formulele autoritare de conducere ale Mareşalului, se referă în special la stîrpirea corupţiei.

Da, fiindcă lucrurile se petreceau cu un oarecare grad de spectacol. Speculanţii erau plimbaţi cu placarde de gît, cînd erau prinşi, şi asta satisfăcea imediat gustul de dreptate. Dar specula continua, acoperit: cu untdelemn, cu talpă, cu tot ceea ce lipsea de pe piaţă. Logica soluţiilor simple - răul pedepsit exemplar şi rapid, ca-n basme, oferea o oarecare consolare momentană omului de pe stradă.

Mai devreme, mai tîrziu / Tot ajungi la Tîrgu-Jiu

E adevărat că în Bucureşti se aplica o ordonanţă care interzicea înjurăturile?

Existase aşa ceva, din cîte am auzit. Dar înjurăturile obişnuite fuseseră completate repede de una singură, dar răspîndită unde nu te aşteptai. În tramvai dacă taxatorul dădea rest o bancnotă mai şifonată şi refuza s-o schimbe, deodată-i sărea ţifna vreunui călător mai nervos şi-i striga: "bolşevicule!" De altfel şi eu am ajuns în lagărul de la Tg. Jiu tot ca *bolşevic*. Era o sancţiune obişnuită, circula şi o zicală în legătură cu asta.

Cînd şi de ce aţi fost internat acolo?

Vedeţi, noi tinerii care făceam ziaristică pe vremea aia, aveam un sentiment de neîmplinire, de lipsă de şansă care ne sufoca uneori. În cazul meu, pînă la război, înainte de stagiul militar, publicasem cîteva plachetuţe de versuri, "Îngeri de lut" (1933), "Fugarnice", "Uzina umbrelor tangente". Visasem ca după facultate să plec în străinătate pentru completarea studiilor, cum visau şi mulţi dintre prietenii mei de generaţie. Războiul ne barase drumul. În ziaristică intrasem devreme, nu chiar din liceu, cînd călcasem pentru prima oară într-o redacţie, în clădirea **Adevărului** şi a **Dimineţii**, dar devreme de tot, în orice caz. Lucram în timpul războiului la **Viaţa** lui Rebreanu; în 1943, după ceea ce se întîmplase cu Italia, se întrevedeau şi la noi nişte reacţii interesante faţă de politica Mareşalului şi faţă de situaţia de pe front. Arghezi după ce lansase, ca pe un balon de încercare, o poezie cu multe înţelesuri, publicase pamfletul **Baroane**. Sub oblăduirea lui Mircea Grigorescu - pe atunci director în Ministerul Propagandei, deci omul lui Ică Antonescu, apărea **Ecoul**, într-o vreme cînd cu foarte mare greutate se dădea vreo autorizaţie - unde îl luase şi pe Miron Radu Paraschivescu, acolo a colaborat şi Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Ierunca ş.a. - ei lucraseră şi la **Timpul**, tot cam în aceeaşi formaţie, unii dintre ei întemeiaseră **Albatrosul**, care fusese interzis de cenzură; eram prieten cu mai toţi. Din cîte-mi amintesc, tot atunci din intenţia/iniţiativa acoperită a lui Ică Antonescu se pare că s-a urmărit constituirea unui grup de intelectuali care să străbată dincolo de momentele imediate, să pregătească viitorul. Un anume dr. Atanasiu Vergu convocase la un moment dat, la el acasă, la un fel de cenaclu, salon literar, cîţiva tineri, universitari în special, printre care m-am aflat şi eu o dată. Discuţiile, tatonările lăsau să se întrevadă o posibilă grupare cu caracter liberal. Eram bun prieten cu Al. Cerna Rădulescu, fost şi el cîndva secretar de redacţie la **Viaţa** şi-l întrebam "Ce facem, stăm aşa? Uite alţii ce fac! Hai să ne mişcăm şi noi". Răspundeam atunci de pagina literară, unde publicam "o poezie pe zi". Pentru această rubrică alesesem la un moment dat cîteva poezii traduse de un tînăr, Mircea Hanuţiu, fost student la arhitectură, care fusese pe front şi-acum se afla mobilizat pe loc ca desenator la Serviciul Maritim Român. Erau nişte versuri din lirica chineză, traduse în germană, de Klabunt, am văzut şi volumul pe care-l avea Hanuţiu. Dintre toate cele vreo 10 alese, m-a interesat una: "Generale, tu răspîndeşti sîngele nostru roşu, ca apa în rîu / ...care mamă mai are un fiu / Oasele noastre putrezesc în pămînt străin"... Suprapunerea era evidentă, îmi ardeau degetele să public poezia dar unde? La **Viaţa** i-am arătat-o unui coleg, nea Fănică Marinescu, preşedintele asociaţiei reporterilor de război, fusese cu Mareşalul pe front; om de treabă, serios, nu puteam să-i bag "şopîrle". Mi-a zis: "Nu merge". Am păstrat-o. Cînd Al. Cerna Rădulescu a luat o revistă, de dreapta, deficitară, **România viitoare**, căreia el i-a schimbat orientarea, am simţit că s-a ivit prilejul unei implicări decise. Am venit şi eu la revistă, i-am luat un interviu lui Eftimiu, despre problemele păcii, şi - cînd am demarat, cum se spune, am publicat şi traducerea lui Hanuţiu. Revista a fost confiscată de pe piaţă, a ajuns pe biroul Mareşalului iar noi - Mircea Hanuţiu şi cu mine în lagăr la Tg. Jiu, în urma rezoluţiei puse de conducătorul statului "să fie pedepsiţi exemplar aceşti tineri bolşevici".

Cît timp aţi stat în lagăr şi cum v-aţi adaptat?

Întîi am nimerit la Prefectura Poliţiei, în confruntare cu inspectorului Florescu, pe care-l cunoscusem la 1 dec. '43, la marea adunare de solidaritate cu Ardealul, de la Aro, cînd vorbise Maniu. Mă chemaseră şi pe mine Ţepelea şi Netea, care se numărau printre participanţii entuziaşti. Îmi scosesem carnetul şi notam asistenţa, să fac o notiţă la ziar - şi vine spre mine un domn de vreo 45-50 de ani - "de la ce ziar sînteţi? A, **Viaţa**, bun, bun. Vă rog să mă treceţi şi pe mine în asistenţă - inspectorul Florescu de la Siguranţă". La a doua noastră întîlnire era foarte ţîfnos. Am plecat de la Prefectură cu un agent însoţitor, pe care l-am invitat la resturantul **Mircea** să luăm ultima masă bună din Bucureşti. În lagăr am ajuns în 17 martie 1944. Existau acolo trei grupe. La grupa I trebuia plătită, destul de scump, întreţinerea; acolo fuseseră Arghezi, Ralea, Groza, Carandino, Eftimiu, Stancu. La grupa a II-a erau comuniştii, dar acolo nu puteam fi repartizaţi fiindcă nu aveam fişă de la Siguranţă că aparţinem acestei categorii. Rămăsese doar a III-a, cei care botezau laptele, înşelau la cîntar etc.; cum n-aveam bani de întreţinere, ar fi trebuit să muncim, fie la frîngherie, fie la pietrărie, la obiectele de alabastru. Pînă ne-au venit ceva sume de-acasă sau de la prieteni, reprezentantul administraţiei s-a oferit să ne crediteze pînă la sfîrşitul lunii. La 1 mai au venit în lagăr unii dintre evreii ce fuseseră deportaţi la Vapniarka, un convoi lung, de oameni vai de capul lor, cu boccele, cu rucsacuri, amărîţi şi speriaţi, scăpaţi, ca prin minune, cînd a fost mitraliat lagărul, în retragere. Şi celebrul baterist de la Savoy, Sergiu Malagamba trecuse pe la Tg.Jiu, fusese acuzat că ar corupe tineretul cu muzica lui "bîţiită". Ce era, de fapt? Se dădeau matinee la teatrul Savoy, unde se cînta jazz, foarte antrenant, apăruseră şi nişte soliste care cîntau melodii englezeşti iar tineretul din stal, încîntat, trepida în ritmul muzicii. A sărit **Porunca Vremii**: "Ce-i asta? Sectă-tremurici?" Jos cu malagambiştii! Se făcea caz de faptul că, la fel ca Malagamba, mulţi bărbaţi tineri din epocă purtau sacou lung, pantaloni strîmţi şi scurţi şi şosete albe, după moda italiană. "Gulerul compresă, haina perdesiu, ghetele sicriu" - aşa se spunea, în batjocură. Soluţia? În lagăr cu el! La Tg.Jiu, pe la 11 dimineaţa, Malagamba şi cîţiva din prietenii săi întorceau lighenele de tablă cu gura-n jos şi băteau în ele ca-n tobe ca să nu-şi piardă antrenamentul. Am stat 3 luni în lagăr, apoi în domiciliu forţat într-o comună din apropierea Olteniţei: acolo m-a prins 23 august.

Cum l-aţi descrie succint pe Antonescu?

Cinstit, utopic, conformist.

Pagină realizată de

Tita CHIPER

Destine ulterioare

- din relatările dnei Rodica COCOŞ, fiica ofiţerului care l-a arestat pe Mareşal, maiorul **Anton Dumitrescu**, din batalionul de gardă a Palatului -

"După plecarea de la Palat, în 1947, tata nici n-a mai stat mult în armată, încă vreo 2 ani mi se pare. Lucrase la Ministerul de Război, şi a ajuns pînă la gradul de lt.colonel. În 1950 l-au arestat: noaptea pe el, a doua zi pe mama, pe bunicul l-au ridicat de pe stradă, pe mătuşă-mea parcă tot aşa, pe unchiul meu l-au luat de la serviciu. Am rămas singură în casa păzită de doi ofiţeri de securitate, care au stat un timp zi şi noapte acolo; răspundeau la telefon şi pîndeau, probabil, să vadă cine mai vine pe acolo. Li se trimitea mîncare de la o cantină, cred. Îmi dădeau şi mie, la vîrsta aia eu nu mă pricepeam să gătesc. După vreo trei săptămîni mi-au adus o scrisoare de la mama care mă sfătuia să mă duc la o mătuşă de la Curtea de Argeş şi să iau şi lucrurile de şcoală pentru mine şi pentru soră-mea mai mică; pînă la toamnă, zicea, o să vie şi ea înapoi. Odată cu scrisoarea mi-au dat şi un bilet de tren. Cheia casei am predat-o celor doi securişti şi-am plecat. Toamna ne-a adus în Bucureşti o soră de-a mamei căsătorită cu un medic, fiul artistului Vladimir Maximilian. O vreme am şi stat în casa bătrînului actor, dar era greu cu atîtea persoane acolo. Mătuşă-mea m-a ajutat să fac memorii, reveniri, cereri de audienţe la *foruri*, şi-am ajuns la Ministrul de Interne, Teohari Georgescu. I-am spus că n-aveam locuinţă, haine, sîntem doi copii - eu, cea mare, abia împlinisem 14 ani - şi trebuie să ne continuăm şcoala. Mama ne scrisese că vine la toamnă şi n-a venit. Mi-a dat un IMS militar, să-mi iau cîteva lucruri de acasă, aşternuturi, uniforme, lenjerie, cărţi de şcoală; tot ce era în casă n-am mai văzut niciodată de-atunci. Înainte de '89 s-a demolat şi casa, era pe Rahova. Am intrat la internatul Şcolii Centrale unde eram elevă. În 1951 s-a judecat procesul în care au fost băgaţi şi ai mei, unul zis de înaltă trădare. Cu tot regretul - profesorii ţineau la mine, eram foarte bună la matematică, la fizică, la chimie luam tot felul de premii la concursuri - a trebuit totuşi să fiu scoasă din şcoală. (Pe mine m-a fascinat totdeauna matematica, ordinea, logica ei; nici politica nici istoria nu m-au interesat, nu cred în ele). Un an am învăţat la Curtea de Argeş; pe urmă n-am mai avut dreptul să fac liceul. M-am dus în fabrică, la "Electromagnetica", muncitoare, dar după puţin timp mi s-a spus că nu mai am voie să stau în Bucureşti: "pierde-ţi urma, du-te pe vreun şantier, la Bicaz, de exemplu, mai sînt acolo şi alţii ca tine." A fost marele, poate singurul meu noroc: acolo l-am cunoscut pe ing. Gh. Cocoş, cu care sînt împreună de aproape 40 de ani... Părinţii mei au ieşit în 1963 din închisoare (bunicul a murit acolo), cînd soţul meu şi cu mine lucram deja la Argeş, Bicazul se terminase. Cu taică-meu, armata pot spune că s-a purtat corect: l-a ajutat să primească locuinţă, i-a dat pensie, cînd a venit din puşcărie a fost internat în Spitalul Militar. După un timp, cînd se refăcuse, a venit şi ne-a vizitat la hidrocentrala Lotru, unde ajunsesem cu şantierul. Ţinea foarte mult la soţul meu, îi era recunoscător că înfruntase toate riscurile atunci cînd s-a căsătorit cu mine, cu toată opoziţia forurilor de partid, care deplîngeau "întinarea" dosarului său curat ca lacrima. Tata a murit acum trei ani (apucasem să ne-ntoarcem în ţară, după ce soţul meu fusese reprezentant al României la CAER): între timp a primit pensie de veteran de război şi de deţinut politic, ca membru AFPDR, cum e şi mama, care ia şi ea pensie de-acolo". (T.C.)

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - e mail: fcr.@tag.vsat.ro ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Elena ŞTEFOI
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tipar: Grupul Drago Prnt TIPOGRAFIA FED Calea Rahovei 147, sector 5 - Bucureşti; Tel.: 335.93.18; Fax: 337.33.77

● Anul IV ● Nr. 165 ● 8-14 martie 1996 ●

Anul IV
nr. 166
15-21 martie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA
SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

POSTURILE PRIVATE DE TELEVIZIUNE

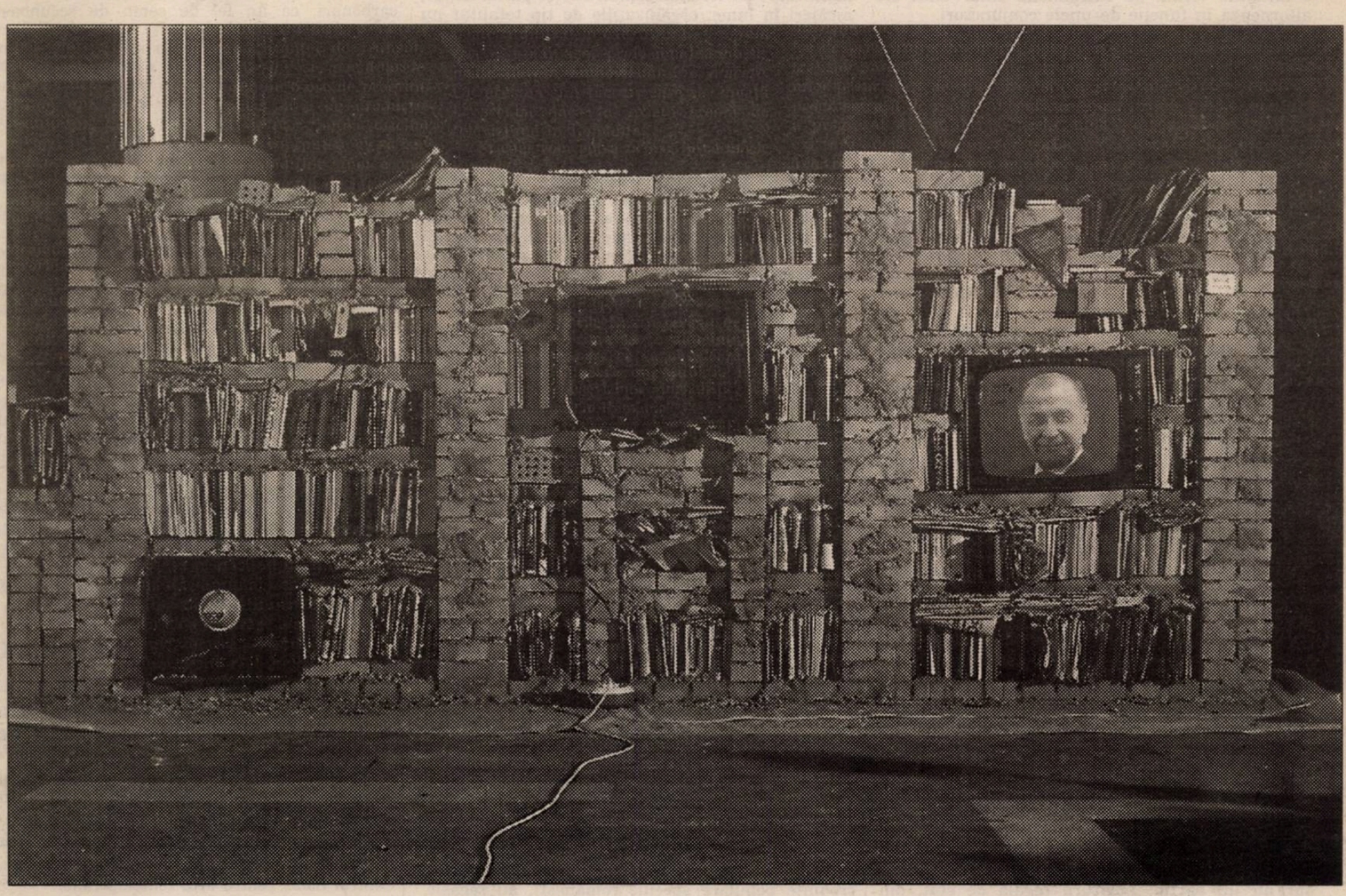

Singurul domeniu în care inițiativa privată a dat rezultate în România pare a fi audiovizualul... Cu cît puterea de cumpărare și, deci, de diversificare a vieții cetățeanului scade, cu atît televiziunile devin, pe zi ce trece, singurul lux al săracului... Cu cît se apropie alegerile, cu atît mai mult - mai divers și mai viu colorat – vom fi asaltați... Merită să fim cu ochii pe televiziunile noastre!

EDITOR: FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

În profunzimea unor extreme (II)

În nenumărate articole, dintre care unele publicate chiar în *Dilema*, am încercat să semnalez marea problemă a importanţei Mişcării legionare, care tulbură în felurite moduri conştiinţa mai multor generaţii, dovedindu-se a fi o rană încă deschisă în istoria românească de mai bine de o jumătate de veac. Chestiunea nu e închisă şi eu am încercat să demonstrez că extremismul de dreapta (nu de stînga) este forma specifică a devierii politice româneşti, chiar dacă ea se îngemănează cu elemente de "stînga" ori stabileşte în final cu aceasta o formulă de convieţuire. Mişcarea legionară este marea crimă istorică a poporului român, în opţiunile sale politice, o crimă similară cu ceea ce este nazismul pentru Germania, bolşevismul pentru Rusia şi Revoluţia de la 1789 pentru Franţa; crime împotriva umanităţii acesteia, dar şi asupra propriilor lor popoare, pe care le-au dus la dezastru, la pierderi umane şi de valori incalculabile, chiar la pierderi teritoriale. La noi, extremismul politic nu a avut efecte, pe plan extern, necum pe plan mondial, ca celelalte. De asemenea, nu trebuie uitat că în ţări cu culturi complexe şi experienţe istorice mai diversificate, "dreapta" şi "stînga" pot alterna pe scena politică; ambele obîrşesc din Revoluţia franceză şi din ideea iacobină a statului-naţiune, o noutate la timpul ei în Europa şi în lume. Apoi, s-ar putea afirma că marxismul (nu bolşevismul) e o creaţie germană şi că rasismul a fost o creaţie a spiritului francez, în nemţeşte cuvîntul *Die Rasse* făcînd figură de neologism chiar şi pe vremea teoretizatorilor săi patentaţi. Dar în anumite ţări, totuşi, prevalează o anumită formă de extremism, chiar dacă ele alternează în funcţie de unele conjuncturi.

În acelaşi mod specific, legionarismul este o creaţie românească, e prefigurat în gîndirea politică românească, e forma extremă a naţionalismului românesc născut în jurul lui 1848 – ceea ce desigur că legionarii nu vor în ruptul capului să recunoască. Ei nu acceptă ideea că oamenii de la '48 au fost, în primul rînd, nişte naţionalişti care doreau eliberarea ţărilor româneşti de sub tutela din ce în ce mai sufocantă a Rusiei, iar în Ardeal cîştigarea unui statut de egalitate cu celelalte naţiuni. Ideea democratică şi egalitaristă era în favoarea naţiunilor proletare sau subjugate din Europa şi, de aceea, patrioţii români s-au aliat firesc cu ele (italienii, polonezii, grecii, evreii) nu pentru că voiau să-şi trădeze ţara. Legionarii au ignorat adevărata istorie a secolului trecut şi triumful ei odată cu România Mare; ei nu s-au revendicat de la această România, vizibilă, europeană, liberală, deschisă, ci de la una obscură, ignorată, nesocotită de triumful imediat post-belic. Era, firește, lumea rurală, ţăranii sanctificaţi numai în teorie şi în discursuri sentimentale de democraţii din trecut, dar neînţeleşi în fond; era românismul marilor victime ale istoriei, în frunte cu Horia, Cloşca şi Crişan, cu mai recentul Tudor Vladimirescu (în realitate nişte creaţii ale istoriografiei noastre liberale), eroii obscuri, neştiuţi, ai sacrificiilor inutile, dar izbăvitoare, acţionînd de dincolo de moarte.

Legionarii au venit mai ales cu un naţionalism de frontieră, cu un patriotism de clopotniţă, tipic experienţei politice de pură opoziţie. Ei au trecut din faza de sectă religioasă (deşi nota aceasta le-a rămas în permanenţă şi Codreanu omul acestui spirit a fost) la accea a unui partid politic, dar bruscînd mereu lucrurile, în alt spirit decît al recunoaşterii multipartidismului. Ei s-au adaptat greu şi în silă rivalităţii în cadrul parlamentar şi democratic, atît cît era în ţara noastră; totuşi, marele succes l-au obţinut graţie unei foarte oportuniste alianţe politice, făcută cu o abilitate perfectă şi speculînd nemulţumirile unui mare partid. Ce s-ar fi întîmplat mai departe? Este clar că, în ciuda cooptării lor în guvernul al doilea Tătărescu (1940), ei nu ar fi acceptat ideea de partid. Se considerau o Mişcare, o Legiune, orice, dar nu un partid. Lovitura regală de stat, din februarie 1938, i-a aruncat din nou în afara legii şi a jocului în care intraseră cu destul succes. Cînd, în 1940, au fost chemaţi la putere de Antonescu, se ştie ce au făcut.

Una din urgentele lor griji a fost să-l "pedepsească" pe Tătărescu, în fruntea unui grup de oameni politici din regimul precedent; ei nu uitaseră că fostul premier inspirase şi susţinuse *Legea siguranţei publice* elaborată de prietenul său Aurelian Bentoiu şi citită de acesta în Cameră. E o lege de o importanţă capitală, răspunzînd unei situaţii excepţionale, survenite ca urmare a asasinării lui I. Gh. Duca şi pe care vechea legislaţie românească nu o prevedea. Este interesant că în expunerea de motive se face de două ori legătura între legionari şi bolşevici, căci, din punct de vedere liberal, ei au fost şi au rămas cam acelaşi lucru, în tot cazul inamicii numărul unu ai liberalismului. De aceea merită să fie subliniat că, mai înainte cu zece ani, Partidul Comunist fusese pus în afara legii tot de un guvern liberal, prin legea Mârzescu, dar, stranie afacere!, prima acţiune politică a legionarilor la începuturile lor nu a fost lupta împotriva "comunismului", aşa cum se laudă şi se scuză acum, falsificînd istoria, ci asasinarea unor miniştri liberali veniţi la Iaşi, în frunte cu acelaşi Mârzescu!

Rămîne o întrebare foarte importantă, dacă un partid politic are dreptul să desfiinţeze alte partide politice şi eu însumi mi-am pus întrebarea, în legătură cu propunerea dlui Radu Câmpeanu, în 1990, de a se desfiinţa prin lege Partidul Comunist Român. Legea nu a trecut prin Parlament, dar trebuie precizat că nicăieri în lume, cu atît mai puţin în ţara noastră, comuniştii ca şi legionarii sau naziştii nu au constituit partide, ci organizaţii totalitare, avînd ca scop desfiinţarea partidelor politice, astfel provocînd reacţia acestora de apărare a sistemului. În ciuda faptului că naziştii au participat la alegeri şi s-au integrat aparent vieţii parlamentare (cum au făcut şi fasciştii în Italia, în anii '20), ei nu au fost un partid politic, deşi s-au intitulat astfel.

În aceeaşi situaţie s-au aflat şi la noi Mişcarea legionară şi Partidul Comunist, atît cît s-au manifestat pe terenul democratic şi parlamentar; nicăieri în lume, organizaţiile de tip totalitar nu au renunţat la ideea de subversiune şi distrugere, la acapararea puterii pe căi violente şi la menţinerea acesteia fără termen, deşi ele s-au proclamat uneori "dictaturi", adică nişte regimuri excepţionale, puse sub forma provizoratului.

Pentru spiritul liberal, extremiştii de dreapta sau de stînga se confundă, iar astăzi politologia cea mai avansată nu mai foloseşte aceste noţiuni, ci le opune deopotrivă liberalismului, democraţiei, societăţii deschise. (Cînd au apărut în Anglia, după primul război mondial, primele nuclee ale fascismului şi nazismului englez, politicienii liberali locali au spus aproape în cor ceva de genul: "Bine, dar ăştia sunt socialişti!") Totuşi, sînt de făcut distincţii mai ales la noi în ţară unde extremismul politic a luat mai specific caracterul de "dreapta". Chiar dacă ambele orientări au importante puncte comune: ideea colectivistă, spiritul de corp, fanatismul, intoleranţa, respingerea dialogului şi compromisului, ideea de revoluţie, de baie de sînge purificatoare, idealul omului nou etc., rămîn între ele diferenţe semnificative. Stînga se pretinde mereu umanitaristă, pacifistă, înclinată spre soluţia socială, a egalitarismului şi protecţiei săracilor, în fine, are idealuri mai "materialiste", mai concrete. Subversiunea are o bază resentimentară, de revanşă socială, dar în secret psihologică; e a tuturor nefericiţilor, sau a celor care se cred astfel, care detestă diferenţa pentru că le e inaccesibilă superioritatea pe care o conferă omului inteligenţa, frumuseţea, norocul sau privilegiul naşterii, în fine, ceea ce dă definiţie omului: proprietatea. În cazul "stîngii" e mult mai accentuat egalitarismul "în jos", deşi el nu lipseşte nici în cazul "dreptei". (Să nu se uite că legionarii, în scurta lor dominaţie, au fost primul partid din România care au procedat la confiscări în detrimentul măcar al unei părţi din burghezie în vederea "justiţiei sociale", promiţînd şi altele.)

Dar ceea ce diferenţiază cu adevărat legionarismul de alte mişcări de dreapta şi de alte orientări totalitare este nucleul religios, de sectă creştină cu totul străină ateismului şi anticreştinismului profesat de fascişti şi naziști. Aici legionarii s-au inspirat din străfundurile unor credinţe populare specific româneşti, au regăsit, şi valorificat, convertindu-l politic, ceva esenţial din vechiul cult al morţilor, prezent pînă astăzi în forme abia creştinate şi care alimentează comportamente şi eresuri încă vii. Marile ceremonii ale legionarilor, demonstraţiile de mase cele mai atractive au fost înmormîntările, reînhumările, astrucarea de oseminte şi pomenirea morţilor, în care, sub înveliş creştin, se activează un vechi spirit păgîn, teluric şi înfricoşător. Ceea ce la comuniştii erau şedinţele, în care un mănunchi de indivizi manevrează o adunare mult mai numeroasă, de pură obedienţă şi aprobare, dar unde se simulează dezbaterea şi adeziunea liberă, erau la legionari parastasele.

Într-un roman al său, G. Călinescu îşi închipuia că-i ridiculizează pe legionari atribuindu-le lozinca: "Strigăm în ciuda sorţii: Să ne trăiască morţii!". În realitate, morţii trăiesc efectiv în viziunea legionară şi ajutorul pe care ei îl dau încă celor vii este maxim, în clipa de faţă copleşind ca importanţă acţiunile debile ale acestora. S-ar părea, de aceea, că dacă e ceva de învăţat din experienţa şi acţiunile lor, aici trebuie să mergem şi să căutăm a le aprofunda, nu la intelectuali sofisticaţi de genul lui Mircea Eliade, E. Cioran sau C. Noica, aşa cum am mai spus. (Poate o excepţie ar constitui-o elucubraţiile tanatofile ale lui Dan Botta, unul dintre creierele cele mai depărtate de realitate ale României anilor '30; chiar dacă explicaţiile sale "tracice" sînt pretenţioase şi fără forţă de convingere, au atingere cu unele credinţe populare.)

O altă particularitate care ţine de esenţa ethosului legionar este "haiducismul" evident, indiscutabil, cel puţin atît timp cît a trăit Codreanu. Şi aici legionarii întîlnesc spiritul popular, un anume romantism de sorginte profundă, dar care a fost trezit şi întreţinut de spiritul "carbonaro" al blestemaţilor '48-işti. Aceştia au cultivat, iniţial, subversiunea, complotul, tentativa de asasinat, jurămintele crunte, lichidarea adversarilor (aceştia fiind, însă, nu "trădătorii", ca în cazul legionarilor, ci "tiranii"). Apoi, cînd au cucerit adeziuni mai largi şi au devenit partid politic, au schimbat tactica, de dragul izbăvirii României, care nu putea fi concepută decît în complex european. În locul jurămintelor şi făgăduielilor absolutiste, ei au adoptat armele politice ale democraţiei, adică oportunismul, concesia, compromisul, ca unice metode salvatoare. Corifeii mişcării de la '48 şi-au păstrat numai pălăriile de carbonari, ca un fel de semn de recunoaştere puţin hazliu şi au devenit regalişti, diplomaţi, combinagii, aşa cum cereau interesele unei naţiuni slabe, sărace, fără forţă militară şi economică. E însă o eroare profundă să crezi că aceia care au renunţat la atentate şi la bombe şi au fondat instituţii politice şi de credit au pus în exploatare resursele ţării şi au creat industrii au fost mai puţin naţionalişti decît haiducii care luau de la bogaţi şi, în rarissime cazuri, mai dădeau şi la săraci. A descleşta toate energiile naţiunii şi a-ţi asocia chiar şi străinii era o soluţie firească, dovedind în primul rînd patriotism. (Chiar şi în problema atît de dezbătută a evreilor, ar trebui făcute unele clarificări, în alt spirit decît osîndirea globală şi nediferenţiată, căci şi Partidul Naţional Liberal, de pildă, în trecut, n-a încetat o clipă să fie un partid antisemit.)

Legionarii n-au făcut altceva, în proiectele lor "pozitive", decît să aducă apă la baltă; spiritul lor romantic şi retrograd era un anacronism în 1940, chiar dacă el se trăgea dintr-o acţiune vie cu o sută de ani înainte. Astăzi este de neconceput că va avea vreun efect în mase; modelul european şi mondial s-a schimbat încă şi mai mult în defavoarea lui.

Şi sînt convins că un parastas grandios pentru vreunul dintre numeroşii lor "martiri", sanctificaţi de mult în cadrul sectei, sau pentru toţi deodată, nu ar avea alt efect decît o zguduitoare emoţie momentană.

Dar problema spiritului legionar e una de fond a culturii politice româneşti.

Alexandru GEORGE

Acest număr este ilustrat cu fotografii realizate de Radu IGAZSAG după lucrări de Radu Igazsag şi un grup de studenţi de la Academia de Artă din Bucureşti (pp. 1, 2, 4), Teodor Graur şi Olimpiu Bandalac (p. 3), Intermedia Arad (p. 4), Adrian Timar (pp. 8, 9), Marinela Preda-Sânc (pp. 9, 11) şi Bartha Sandor (p. 11), prezentate în toamna anului trecut la expoziţia MEdiA CULPA, organizată de Centrul Soros pentru artă contemporană.

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Duşmani, adversari, concurenţi**
- **Rusia – problema europeană a României**
- **Automobilul**
- **Drepturi individuale şi colective**
- **Parveniţii**

Populism

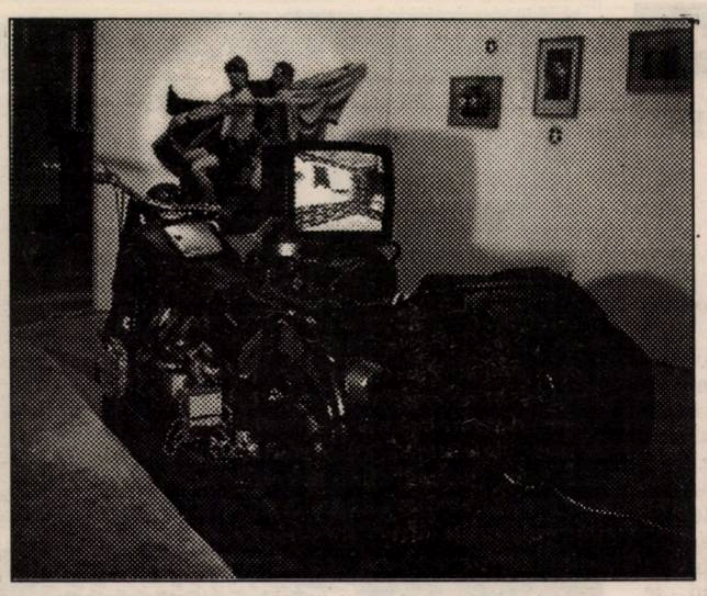

Populismul este, din păcate, unul din corelativele inevitabile ale democraţiei. Nu poţi transfera asupra poporului virtutea discernămîntului şi autoritatea deciziei, fără a crea, simultan, premisele idolatrizării sale şi ispita de a-l răzgîia. Dacă poporul e cel care te aduce la putere, atunci el trebuie sedus, linguşit, manevrat convenabil pentru obţinerea rezultatului scontat. Viaţa oricărui politician riscă, de aceea, să se epuizeze într-un nesfîrşit efort de domesticire şi captare a energiilor populare. Cine n-o face nu ajunge la putere, sau o pierde repede. Cine o face fără măsură se pierde pe sine. Aceasta este, peste tot unde există democraţie, dilema angajării publice. Iar cei care pretind că nu fac nici o concesie electoratului sînt ori ipocriţi, ori naivi. Numai dictatorii şi regii îşi pot permite o asemenea, paradoxală, incoruptibilitate şi asta tocmai pentru că ei nu-şi negociază puterea. Cînd sînt populişti, o fac ca să se amuze ...

Au existat locuri şi vremuri cînd populismul era asumat cu o anumită inocenţă. La sfîrşitul anilor '20, s-a vorbit, în literatura franceză, de o "şcoală populistă", opusă snobismului monden şi estetismelor afectate. În 1892, peisajul politic al Statelor Unite s-a îmbogăţit cu o formaţiune numită "The Populist Party", un soi de "agrarieni" cu idei colectiviste, fără succes electoral semnificativ. În aceeaşi linie, se pot invoca, păstrînd nuanţele de rigoare, narodnicii, poporaniştii şi alţi asemenea combatanţi romantici pentru valorile şi drepturile "celor de jos". Populismul şi-a pierdut caracterul benign în momentul în care idealismul "poporului curat şi oropsit" a fost înlocuit cu realismul poporului manipulabil. "Poporul" a devenit massă de manevră şi figură retorică la îndemîna tuturor demagogilor, oportuniştilor şi aventurierilor politici. Trebuie să admitem că această deturnare de sens face parte din alaiul ideologic al spiritului "revoluţionar". Revoluţiile sînt, prin definiţie, populiste: mecanica desfăşurării lor, forţele pe care le mobilizează, revendicările pe care le pretind şi procedeele la care recurg mustesc de egalitarism patetic şi de vigoare plebee. "Mînia populară", "instinctul sănătos al omului simplu", legitimitatea actelor sale justiţiare devin locurile comune ale oricărui discurs şi justificările oricărei cruzimi. Evident, demonizarea supremă a populismului a survenit odată cu "valorificarea" lui nazistă şi comunistă. **Volkspartei, Volksfremd** (străin de popor) şi **Volksempfinden** (simţire, sensibilitate populară) ajung - ca şi "republica populară" sau "democraţia populară" - cuvinte cheie. Se exaltă omogenitatea de rasă, respectiv de clasă, a poporului şi se dezlănţuie, astfel, energiile lui neptuniene, rezervele lui de întuneric resentimentar.

Nazismul şi comunismul au inventat **populismul anti-popular.** Căci, în vreme ce populismele candide amintite la început aveau ca motivaţie o compasiune sinceră (fie şi utopică) pentru valorile şi drepturile masselor, totalitarismele le dispreţuiesc. Ele le socotesc capabile să digere orice enormitate, cu condiţia să le fie bine servită. Din păcate, la capătul mai multor ani de intoxicare organizată , popoarele sfîrşesc prin a merita acest dispreţ. Ele îşi pierd spiritul critic, reactivitatea firească, buna-cuviinţă. De aceea vorbim de un populism anti-popular. Populismul strică poporul pe care îl flatează. Cu atît mai mult cu cît îi flatează **defectele.** Avem numeroase şi întristătoare exemple chiar pe scena politică de la noi. Unele partide şi-au făcut o platformă din a stimula însuşirile noastre negative: xenofobia, fudulia tîmpă, mania persecuţiei, băşcălia iresponsabilă, lipsa de respect pentru valori ş.a.m.d. Flatarea defectelor naţionale e una din consecinţele inerţiale ale totalitarismului, chiar şi în perioadele post-totalitare.

E caracteristică pentru populistul malefic al zilelor noastre împletirea retoricii naţionaliste cu demolarea consecventă a prestigiului naţional. Ţara e compromisă prin patriotism caricatural, figurile ei reprezentative sînt lichidate în numele "poporului suveran" pus să facă figuraţie într-un spectacol de prost gust, străin de interesele sale reale.

Privirea slugarnică orientată în sus are, măcar, un temei psihologic, o componentă de umilitate explicabilă. Dar privirea (fals) slugarnică orientată în jos e pură josnicie, răsturnare perversă a raporturilor naturale. Populistul are, de altfel , o repulsie spontană pentru aşezarea ierarhică a lumii. "Cei de sus" sînt admonestaţi în semn de solidaritate cu "cei de jos", "cei de jos" sînt linguşiţi tîlhăreşte pentru a fi aţîţaţi împotriva "celor de sus". Şi unii, şi ceilalţi sînt materia primă a unei strategii interesate şi subversive. Populismul e subversiv. El creează confuzii, frustrări şi pasiuni impure, care şubrezesc organismul social şi tulbură conştiinţa individuală. Populismul ştie să recurgă la tot felul de tertipuri pentru a-şi camufla gustul pentru disoluţie şi haos. Ordinii verticale şi comportamentului nobil, el le opune entropia orizontalei şi surescitarea tutuielii. Lui îi datorăm înlocuirea lui "domnule" cu "cetăţene" sau "tovarăşe", lui îi datorăm "şicul" proletar (şapcă, basc, salopetă, blue-jeans uzaţi etc.).

Cum putem scăpa de populism? Cum putem evita capcanele unei tentaţii care pare să fie, cum am văzut, inerentă democraţiei? Teoretic, răspunsul e simplu: clasa politică trebuie igienizată, poporul trebuie educat. Politicianul cu simţul onoarei va cultiva populismul în doze prizabile fără pericol. El îl va folosi pentru a convinge, nu pentru a înşela. Iar electoratul va refuza să se mai lase prostit de sforăiturile barbare ale oricărui buhai comunal. Teoretic, e simplu. Practic, însă, recuperarea decenţei şi a maturităţii politice se dovedeşte greoaie, dacă nu iluzorie. Poporului îi vine greu să fie anti-populist! Cu atît mai rău pentru el, pentru noi toţi, şi pentru populiştii înşişi, care găsesc, astfel, încă destule argumente să rămînă ceea ce sînt.

Andrei PLEŞU

De la nomenclatură la cleptocratură

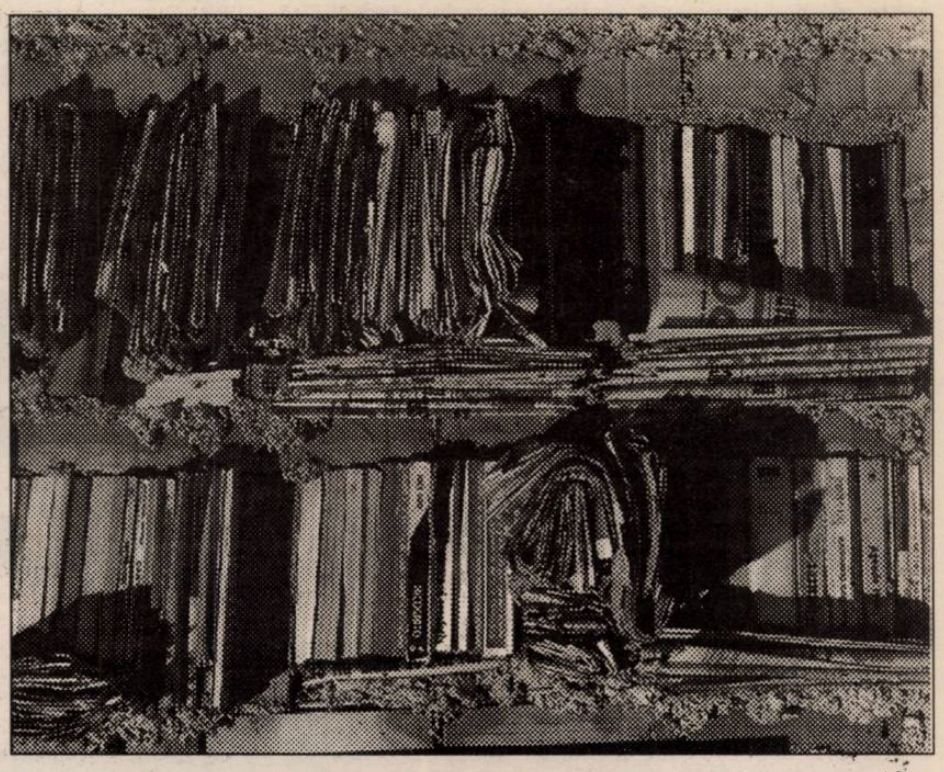

Punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara (11 martie 1990) a fost, probabil, testul decisiv pentru orientarea şi evoluţia României post-comuniste. Prezentată drept periculoasă pentru stabilitatea socială şi chiar naţională, propunerea de interzicere a accesului foştilor nomenclaturişti la funcţii publice de conducere a întîmpinat o rezistenţă înverşunată din partea noii puteri. Dacă în alte privinţe puterea instalată după decembrie '89 a făcut - ori a părut dispusă să accepte - concesii de factură democratică, faţă de conţinutul punctului 8 al Proclamaţiei de la Timişoara opoziţia ei a fost totală şi categorică. Premeditat sau instinctiv, noii conducători ai României au refuzat astfel să consfinţească ruptura de vechiul regim, situîndu-se de fapt în prelungirea lui. Consecinţă a acestui refuz, spectaculoasa înlăturare a lui Ceauşescu şi a echipei lui nu a marcat, de aceea, sfîrşitul epocii comuniste, a marcat doar adaptarea cameleonică la o nouă conjunctură. Parodia arestărilor şi a proceselor intentate foştilor membri ai CPEx a înlocuit delimitările clare de trecut, perioada comunistă nefiind vreodată repudiată oficial şi în mod explicit de noii conducători. Respingerea propunerii conţinute la punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara a fost justificată de noile autorităţi prin căderea sub incidenţa ei a multora dintre cei aflaţi în acel moment la conducerea ţării - şi în primul rînd a preşedintelui CFSN, Ion Iliescu. Prin această personalizare propagandistică a punctului 8 al Proclamaţiei de la Timişoara s-a obţinut, în condiţiile în care Ion Iliescu era tot mai frecvent prezentat ca principalul lider al revoluţiei din decembrie, o deturnare a sensului măsurilor propuse. Totodată însă, şi probabil fără voia lui, Ion Iliescu a fost transformat într-un fel de scut simbolic al nomenclaturiştilor, într-o garanţie a supravieţuirii netulburate a foştilor activişti în funcţii de conducere. Fiindcă punctul 8 al Proclamaţiei de la Timişoara nu propunea decît interzicerea accesului lor la funcţii publice de conducere. Membrii fostului Comitet Central al partidului comunist, membrii comitetelor judeţene şi municipale de partid, foştii ofiţeri de securitate nu ar fi putut candida vreme de trei legislaturi consecutive pentru parlament şi pentru alegerile locale. Dar nu li se interzicea nici activitatea politică şi nici activitatea profesională. Şi n-ar fi fost o sancţiune, ci o formă de responsabilizare. Neparticiparea foştilor nomenclaturişti la conducerea ţării ar fi dus la o primenire incontestabilă a lumii politice româneşti. Menţinerea şi preluarea cvasi-integrală a clasei activiştilor de către noua putere a frînat procesul de democratizare şi a alterat cursul reformelor economice. Nomenclatura s-a transformat într-o "cleptocratură".

Mircea IORGULESCU

Statul de drept

Optica legii penale române în privinţa arestării

Disputele actuale dintre sistemul justiţiei (prin ministrul său) şi organele de poliţie (prin generalii săi) pun în actualitate chestiunea arestării preventive.

Arestarea este cea mai dură măsură preventivă pe care magistratul o poate dispune, conform legii, în cauzele privitoare la infracţiuni care se pedepsesc cu închisoarea. Cealaltă măsură preventivă pe care magistratul o are la îndemînă - obligarea de a nu părăsi localitatea - este mult mai blîndă şi (poate tocmai de aceea ?!) în practică se apelează destul de rar la ea. De la bun început menţionăm că cercetarea şi judecarea unei persoane în stare de arest este *excepţia*, regula în această materie constînd în aceea că persoana învinuitului sau inculpatului se prezintă în faţa organelor judiciare în stare de libertate. Acesta este spiritul reglementărilor legale în materie, aceasta este ideea călăuzitoare a tratatelor şi pactelor cu privire la drepturile omului. De la **Habeas Corpus** încoace, ideea că măsura arestării preventive a unei persoane într-o cauză penală este o măsură excepţională a pătruns în toate sistemele judiciare aparţinînd statelor civilizate.

Tocmai de aceea, codul nostru de procedură penală, vorbind despre arestarea preventivă, ne spune că aceasta este o măsură care "*poate* fi luată" numai în anumite condiţii. Deci, chiar dacă condiţiile impuse de lege spre a fi dispusă arestarea sînt întrunite, măsura arestării nu este obligatorie. Ea va fi luată numai dacă altfel nu se poate asigura buna desfăşurare a procesului penal sau dacă învinuitul ori inculpatul se sustrage de la urmărirea penală sau de la judecată. Legea obligă pe magistrat ca, în momentul în care reflectează la oportunitatea luării acestei măsuri să ia în considerare "scopul acesteia (n.m.- al arestării), gradul de pericol social al infracţiunii, sănătatea, vîrsta, antecedentele şi alte situaţii privind persoana faţă de care se ia măsura".

Arestarea învinuitului (persoana faţă de care se efectuează urmărirea penală, dar faţă de care nu s-a pus în mişcare acţiunea penală) sau a inculpatului (persoana împotriva căruia s-a pus în mişcare acţiunea penală) este îngăduită numai în vreunul din cazurile expres prevăzute de lege. Aceste cazuri privesc fie persoana inculpatului sau a învinuitului (de exemplu: situaţia în care identitatea ori domiciliul nu pot fi stabilite, inculpatul a fugit ori s-a ascuns în scopul de a se sustrage de la urmărire sau de la judecată ori dacă sînt date suficiente că inculpatul a încercat să obstrucţioneze mersul anchetei sau că va comite noi infracţiuni etc.), fie fapta pe care a săvîrşit-o (de exemplu: cînd infracţiunea este flagrantă iar pedeapsa închisorii prevăzută de lege este mai mare de trei ani ori dacă există circumstanţe agravante etc.), dar ceea ce este, poate, cea mai importantă condiţie care trebuie îndeplinită în momentul arestării unei persoane, este aceea a existenţei probelor sau indiciilor *temeinice* că aceasta a săvîrşit o faptă penală. De altfel, poate fi arestată numai o persoană împotriva căreia s-a început urmărirea penală. Este, deci, profund nelegală practica acelor anchetatori (tot mai puţini astăzi, din fericire) care folosesc arestarea fie ca mijloc de intimidare, fie ca presiune directă în scopul obţinerii unor declaraţii convenabile.

Sever VOINESCU

Economie

Statul-dădacă: o minge electorală

Campania electorală a demarat. Nu de drept, încă, dar de fapt. Partidele au terminat încălzirea şi acum îşi ocupă locurile în teren. Mingea pe care au început deja s-o bată este... statul.

Deşi jucătorii sînt numeroşi, se disting trei mari poziţii. Două dintre ele s-au conturat în mod firesc. De altfel, ele exprimă concepţiile doctrinare ale partidelor aflate în confruntare. A treia a apărut în mod neaşteptat şi pare să reprezinte mai mult o ţintă falsă decît un ataşament la o anume ideologie.

Sigur, publicitatea în jurul marii confruntări electorale scoate în prim-plan teme dintre cele mai diferite. Fiecare partid sau grup de partide încearcă să convingă publicul – încă destul de circumspect şi mai ales nedumerit în legătură cu rolul lui de arbitru –, că el deţine metodele cele mai bune de combatere a crimei organizate şi a corupţiei, de eradicare a sărăciei, că el este capabil să depisteze surse de bani pentru protecţie socială şi să asigure mult rîvnita eficienţă economică, chiar mai mult, va găsi bani şi pentru sănătate, învăţămînt şi cultură. Toate aceste teme, însă, foarte numeroase, sînt concentrare într-o singură idee, extrem de sintetică: gîndirea despre rolul statului.

Un fapt semnificativ: aproape că au dispărut concepţiile revoluţionare radicale. Statul atotputernic, statul omniprezent în viaţa socială şi economică sînt concepte ce nu mai apar decît în puţine discursuri politice. Inclusiv partidele socotite "de stînga", cele mai multe dintre ele şi cu deosebire cele mari, şi-au formulat alternative de guvernare integrate uneî poziţii doctrinare pe care o socotesc nouă, deşi i-au dat un nume bătătorit: calea a treia. Ele dau importanţă statului în administrarea resurselor şi în organizarea producţiei, dar, în acelaşi timp, recunosc şi rolul pieţei în împăcarea cererii şi ofertei. Totodată, declară că vor ocroti proprietatea de stat, dar vor acţiona în egală măsură pentru întărirea şi dezvoltarea proprietăţii private.

Radicalismul privind rolul statului nu-l mai regăsim nici în cealaltă grupare de partide, cu deosebiri mai mult de nuanţă între poziţiile doctrinare: "centru-stînga"; "centru"; "centru-dreapta" ori "dreapta". Chiar dacă partidele în cauză îşi unesc forţele sau se luptă între ele pentru voturi. Chiar dacă se declară social-democrate, creştin-democrate sau liberale. Nota Bene: nu este vorba de dispariţia radicalismului din retorică. Şi nici despre renunţarea la atacuri violente. Dimpotrivă, se pare că de spectacole electorale nu vom fi privaţi. Unul dintre jucătorii prezenţi în teren ne-a şi avertizat că meciul va fi dur. Deci nu la numărul de faulturi ne-am referit, pentru că nu ne îndoim că va fi copleşitor, ci la concepţia de joc. Nici o doctrină, dintre cele afişate, nici un program de guvernare nu reduce piaţa la "mîna invizibilă" a lui Adam Smith. Nici măcar acele concepţii ce preamăresc libertatea tuturor comportamentelor economice, ale consumatorilor, comercianţilor şi producătorilor, nu se dezic de stat. Mai degrabă revedem cum renaşte, pe această parte a terenului, ilustra gîndire a lui Victor Slăvescu, în care producţia nu este altceva decît o activitate logică de combinare şi recombinare a resurselor, în care alături de factorii clasici (munca, natura şi capitalul) trebuie să mai avem în vedere încă doi: statul şi întreprinzătorul. Cu o condiţie însă: ca statul să nu faulteze pe piaţă, mizînd pe circulare şi ordonanţe administrative, ci să fie un organizator autentic, folosind în exclusivitate mijloace economice. Şi bazîndu-se pe o logică economică.

A treia poziţie nu poate fi decît suprinzătoare. Dacă nimeni nu neagă rolul statului, cum pot fi explicate atunci acele discursuri în care se remarcă un stil polemic, cu două direcţii de atac. Una exprimă ideea că se înşeală cei ce cred că rolul statului a apus. Şi că lumea modernă nu va renunţa la stat, nici în administrarea resurselor, nici în gestionarea proprietăţii şi nici în organizarea vieţii sociale. În acelaşi timp, electoratul este îndoctrinat în legătură cu nevoia unui stat puternic. Am precizat că această poziţie este surprinzătoare pentru că se polemizează cu un adversar imaginar. Cu o concepţie inventată, pentru că ea nu apare nici în discursurile politice, nici în programe. Inventată spre a da impresia că pentru voturi luptă şi forţe ce vor să materializeze statul, să-l înjosească şi să-i minimalizeze rolul. Ceea ce este un neadevăr.

Dimpotrivă, ascultînd cu atenţie mesajele transmise pînă acum, fie de la tribunele unor reuniuni naţionale organizate de partidele angajate în alegeri, fie prin mass-media, un alt lucru se desprinde; că se mizează prea mult pe statul-dădacă. Un fel de stat providenţial, care să fie organizat în aşa fel încît să contribuie esenţial la dezvoltarea economică, la eradicarea sărăciei şi la stîrpirea corupţiei. Lumea modernă a dovedit în modul cel mai edificator, cu exemple răsunătoare (Suedia fiind cazul cel mai ilustru), că un astfel de stat nu poate fi decît o trecătoare iluzie.

E adevărat: oamenii şi-au cam pierdut încrederea în democraţie. Iar despre reformă spun că nu le-a adus bunăstarea pe care au visat-o. De aici nu-i departe pînă la credinţa că democraţia n-ar fi decît un lux pentru bogaţi. Sau că n-ar fi o necesitate pentru săraci, pentru că tot nu se pot bucura de ea. Din această perspectivă, nu poate decît să îngrijoreze dispariţia unui mesaj electoral clar despre necesitatea întăririi canalelor de comunicare între instituţiile statului şi societatea civilă. Acele canale de comunicare liberă, deschisă şi transparentă, pe care dacă nu vom reuşi să le multiplicăm, vom avea şi mai multă corupţie. Şi vom avea tot mai puţină eficienţă economică: deci mai puţină bunăstare.

Adrian VASILESCU

Anormalul oficializat

Cele două teme fierbinţi ale actualităţii - protestele sindicale şi politica (faţă de) UDMR sînt de fapt teme clasice: ele au inflamat în permanenţă discursul politic al ultimilor ani, generînd, amplificînd sau întreţinînd crize reale ori imaginare mai mult decît oricare alt subiect de dezbatere publică. Campania electorală le conferă, bineînţeles, o supradimensionată. Toate forţele politice gravitează în jurul acestor principale motive de discordie şi regruparea scenei politice nu se poate face decît în funcţie de soluţia fiecărui partid pentru aplanarea protestelor sociale şi evitarea tensiunilor interetnice. Valul sindical şi pretenţiile autonomiste ale minorităţii maghiare împing (din direcţii diferite) principalul partid de guvernămînt spre centrul spectrului parlamentar, iar stînga şi dreapta se întîlnesc pe extreme. Populismul naţionalist al opozanţilor e gratis şi aproape obligatoriu, pe cînd reformismul tolerant al majoritarilor costă din ce în ce mai scump. După ce a mărit salariile şi a cedat presiunilor sindicale de dragul unor alianţe politice păguboase, PDSR încearcă strategia demonstraţiilor de forţă şi a concedierilor exact cînd ar avea nevoie să cumpere cu noi subvenţii de la buget credulitatea alegătorilor încadraţi în marile întreprinderi de stat. Sacul e însă gol şi înduioşările din interes sînt pur şi simplu tăiate din schemă. La fel - deşi cu termenii inversaţi - stau lucrurile şi în ceea ce priveşte politica faţă de minorităţi: ameţit de corul strigăturilor antimaghiare compuse şi interpretate ani la rînd de propriii săi aliaţi, PDSR s-a zburlit la UDMR atunci cînd liderii ei erau prudenţi în declaraţii şi respingeau hotărît bănuielile ori acuzaţiile majoritarilor speriaţi de "conceptul autonomiei pe criterii etnice". Acum, cînd formaţiunea condusă de Marko Béla nu-şi mai ascunde programul şi a renunţat la ambiguităţi, deţinătorii puterii nu-şi pot permite decît să fie concilianţi şi să pledeze pentru moderaţie şi apropiere de legislaţia europeană. Mereu în contratimp faţă de problema sindicală şi faţă de problema naţională, partidul de guvernămînt a compromis cu bună ştiinţă - sau din periculoasă ignoranţă politică - încrederea electoratului în democraţie, în forţa statului de drept, în dialog şi în soluţiile de compromis care pot asigura pacea socială şi armonia interetnică. Chiar în acest al doisprezecelea ceas, guvernanţii refuză să dea nemulţumirii sociale alte explicaţii decît cele politice, pe motiv că grevele ar fi doar rezultatul manevrelor electorale ale opoziţiei. Confuzia între cauză şi efect îi "salvează" adesea pe liderii politici, dar numai atunci cînd e folosită pentru a-i păcăli pe adversari, nu şi pentru a smulge cîteva procente în plus la urnele de vot. E normal ca forţele politice antiguvernamentale să încerce valorificarea nemulţumirilor populaţiei în avantaj propriu, dar asta nu înseamnă că ea însăşi le-a generat. Nemulţumirile există, protestele marilor confederaţii sindicale sînt consecinţa directă a greşitei politici a cabinetului Văcăroiu. Manevrele ulterioare ale unora sau ale altora dintre partidele opozante nu anulează premisele, ci doar le pun în lumină. Nici în legătură cu UDMR majoritarii nu procedează diferit, răsturnînd demonstraţia pentru a-şi declina responsabilitatea politică şi rolul nefast în adîncirea crizei. Ei văd în extremismul fostelor partide aliate un obstacol în calea normalizării relaţiilor româno-ungare, dar uită că au apărat ani de zile alianţa cu ultranaţionaliştii, transformîndu-i într-o forţă care sfidează rezultatul alegerilor anterioare, bunul simţ şi interesul naţional. Acum, cînd cele două partide de guvernămînt se duşmănesc la vedere, o terţă instituţie intră în joc pe post de mediator. Nu e însă vorba de preşedinţie, ci de Serviciul Român de Informaţii, care îi explică primarului de Cluj (preşedinte de partid guvernamental) de ce e bine să se abţină de la acţiuni şi declaraţii provocatoare în preajma zilei de 15 martie. O astfel de soluţie poate părea de-a dreptul comică, dar ea rămîne mai degrabă dovada unei anormalităţi politice oficializate, decît a evoluţiei SRI.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

În strîmtoare

Acum aproximativ patruzeci de ani lungul şir de avertismente pe care China continentală le adresa Taiwanului introducea procedee noi în prambulul unui conflict: lumea era obişnuită cu atacuri surpriză, nu cu declaraţii fără urmări concrete. China comunistă n-a acceptat niciodată caracterul de sine stătător al "provinciei renegate" în care s-au refugiat adversarii comunismului încă din 1949. Dar treptat avertismentele şi-au dovedit efectul în relaţiile externe: în 1971 China îşi ocupă locul la ONU şi în Consiliul de Securitate pe seama Taiwanului, în 1972 vizita preşedintelui Statelor Unite Nixon la Beijing pune bazele unei apropieri pe care cealaltă superputere - Rusia - a fost mereu nevoită s-o ia în consideraţie. Statele Unite recunoşteau "o singură Chină", dar încheiau în acelaşi timp un protocol cu Taiwanul (1979 - Taiwan Relations Act) prin care se promitea asistenţă în apărarea insulei. De atunci teoria unei "singure Chine" s-a transformat în principiul "o singură ţară două sisteme" care stă la baza acordului dintre China şi Marea Britanie în legătură cu retrocedarea coloniei Hong-Kong în 1997. Cei care au încredere în pragmatismul conducătorilor comunişti chinezi consideră că aceştia nu vor avea nici un interes să distrugă structura înfloritoare a Hong-Kongului prin aplicarea dogmelor comuniste în economie şi societate ci, dimpotrivă, vor încerca să tragă toate foloasele de pe urma relaţiilor de afaceri şi a standardelor de producţie, comerţ şi nivel de viaţă din colonia britanică. Preliminariile transferului implică relaţii relativ conflictuale cu Londra, care încearcă acum - la spartul tîrgului - să introducă anumite elemente de conducere democratică în organismele din Hong Kong, ceea ce provoacă nemulţumirea Beijingului şi nu găseşte o susţinere puternică din partea liderilor autohtoni: cei care se tem de comunişti îşi transferă capitalurile şi pleacă, iar cei cărora nu le este frică încearcă să se pună bine cu viitorul stăpîn.

Taiwanul însă se află, pentru prima oară în istoria separării sale, în pragul unei opţiuni democratice: pe 23 martie vor avea loc alegeri prezidenţiale directe. Cîştigătorul probabil, preşedintele în funcţie Lee Teng-Hui, îşi desfăşoară o campanie electorală spectaculoasă, cu focuri de artificii menite să gonească spiritele rele. S-ar putea să aibă nevoie de mai mult decît de artificii.

În noiembrie trecut sateliţii-spion ai Statelor Unite au fotografiat cum în cadrul unor antrenamente, grupul de armată 31 din China a simulat învazia Taiwanului. Acum, în strîmtoare se desfăşoară manevre cu muniţie de război şi liderii chinezi de pe continent nu-şi ascund intenţiile de a ameninţa insula, avertizînd-o că riscă un război în cazul proclamării independenţei.

Puterile occidentale ezită: pe de o parte se consideră că China se va limita la spectacolul manevrelor, pe de altă parte - pentru orice eventualitate - Statele Unite deplasează un puternic grup naval în strîmtoare. După cum au observat analiştii, crizele din ultimii ani (Malvine, Kuweit) au fost declanşate de înlănţuirea unor pronosticuri greşite: Argentina şi Irakul au crezut că nimeni nu va riposta la expansiunea lor, iar intenţiile lor de atac au fost considerate simplă gesticulaţie de către cei care în faţa faptului împlinit au ripostat. De această dată, Statele Unite nu vor să fie surprinse pe picior greşit şi iau măsurile de precauţie necesare. Deşi există voci europene care tind să adopte punctul de vedere conform căruia, odată adoptată realitatea unei singure Chine, Taiwanul este o problemă internă, reacţia Statelor Unite dovedeşte că Taiwanul nu-i Cecenia: puterea lui economică, rezervele sale valutare, locul 12 pe lista schimburilor comerciale, fac ca o mulţime de oameni cu influenţă să fie interesaţi în mod concret de siguranţa economică a insulei. Ministrul de externe chinez susţine că "Taiwanul este o parte integrantă a Chinei şi nu un protectorat american". Este oare politica de "reunificare paşnică" pe cale de a rămîne "paşnică" folosind în acelaşi timp rachete? Specialiştii consideră că China nu este pregătită militar pentru o asemenea acţiune, că nu posedă nici tehnica de luptă, nici trupele necesare unei debarcări. Dar într-un mesaj adresat armatei la începutul săptămînii, Jiang Zemin îi cerea să răspundă chemărilor partidului şi să rămînă fidelă învăţăturii lui Mao şi principiilor lui Deng Xiaoping. Or, în armatele comuniste învăţăturile şi principiile ţin loc şi de muniţie şi de armament, şi armata chineză este acum mai bine pregătită decît pe vremea celor 300 de avertismente.

La cîţiva ani după vizita lui Nixon la Beijing, pe Broadway s-a jucat un spectacol muzical intitulat chiar aşa "Nixon în China". Este absolut sigur că ariile lui nu sînt şlagărele cîntate de populaţia din Taiwan.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Subiectul numărul 1

Duminica, directorii de publicaţii îşi găsesc timp să se aplece pe îndelete asupra "problemelor de suflet", pentru că actualitatea însăşi balansează doar între scandal şi şedinţe de partid. Aşa se face că editorialele de luni dimineaţa sînt mai degrabă un inventar de obsesii personale decît o oglindă a evenimentelor politice majore. Să începem cu **România liberă**: Petre Mihai Băcanu îşi pune speranţa în "generaţia invizibilă", condamnînd lipsa de solidaritate a "generaţiei de vedete" invitată mereu la dezbateri televizate dar marcată de "refuzuri de implicare". "Cu proverbialul său individualism angoasat, elitistul român (ca şi, în cealaltă tabără, «apoliticul») consideră că tot ce nu face el nu trebuie făcut şi că tot ce face colegul său ar trebui făcut altfel. Politica îi dă fiori de dezgust şi dezaprobare. Dacă este în acelaşi timp editorialist independent, critică spectrul politic, de-a valma, pentru neaderenţă la realitate, dar cînd este invitat să iasă în lume nu poate, are «motive personale» care îl împiedică." Implicat şi solidar, domnul Băcanu cade exact în păcatul pe care nu-l acceptă la alţii: crede că tot ce face domnia-sa face bine, şi tot ce fac alţii ar trebui făcut cu totul altfel. În plus, se referă la un "caz concret", la un "strălucit intelectual" care se plînge public de "lipsa de reacţie a societăţii civile de la noi" dar evită să-i spună pe nume. Încă departe de microbul civismului, omologul său de la **Evenimentul zilei** îşi permite să fie patetic vorbind despre "greşelile lui Sorin Oprescu", cel "exasperat de maşinăria birocratică" şi hotărît "să ia pe cont propriu amenajarea unei policlinici". "Dacă era băiat deştept, cum sînt mulţi din guvernul României, cum sînt mulţi din cei de la putere, şedea în banca lui. Dacă nu se apuca de treabă. Dacă n-avea iniţiativă. Dacă aştepta aprobarea. Adică mult şi bine. În tot acest timp îşi putea trage o vilă şi un Mercedes. Nu i s-ar fi întîmplat nimic", decretează, stăpîn pe verdictele sale gazetăreşti, editorialistul Cristoiu. Concluzia e atît de ademenitoare încît neagă chiar valabilitatea iniţiativelor autorului ei: "Mai mult ca sigur, acest stat cu mîinile în sîn i-ar fi adus o promovare. Ar fi fost omul de care avea nevoie regimul Iliescu. Omul care e numit într-o funcţie de conducere ca să nu facă nimic. Ca şi pe vremea lui Ceauşescu. Să mai spună cineva că în decembrie 1989 în România a avut loc o revoluţie?!" Culmea-culmilor, în apărarea revoluţiei sare editorialistul de la **Ziua**, cotidian specializat în teoria loviturii de stat: "PNŢCD trebuie să răspundă", strigă condeiul lui Adrian Pătruşcă. Cum ar putea oare răspunde ţărăniştii acuzaţi că "s-au îndepărtat de la linia Coposu", dacă ne-am afla încă pe vremea dictaturii, cînd nici documentele departamentelor de analiză nu luau calea presei, nici gazetarii **nu-i puneau la zid pe politicieni?!** "Riscul de tranziţie" rămîne şi săptămîna aceasta de necîntărit. În schimb, Horia Alexandrescu aşază pe talgerul **Cronicii române** "riscul de ţară". Stăm bine, ne asigură cronicarul, "agenţiile internaţionale au urcat România în grupa generică BB, plasînd-o deci, din punct de vedere al riscului de ţară, alături de Polonia, Ungaria şi Slovacia". Lupa organismelor financiare occidentale e mai frumos colorată totuşi decît acum cîţiva ani. Cetăţeanul nu se poate însă folosi de ea cînd priveşte spre propriile-i necazuri. Guvernamentalul **Vocea României** a înţeles că a trecut vremea înjurăturilor la adresa opozanţilor şi că în prag de alegeri e mai bine să te ocupi de jalbele muritorilor de prin ţară. "Cînd dreptatea umblă în cîrje", bătrînii îi scriu lui D.D. Rujan şi el ţine loc de judecător: "În nici un caz Legea 18 nu poate fi aplicată prin flagranta nedreptăţire a unei femei singure şi fără «relaţii»". Gazetarii de la **Cotidianul** nu vor aştepta în veci sprijin de la Guvern. De aceea, Dr. Alexandru Vâlcu îşi îndreaptă privirea spre Vatican, iar "Opinia" sa e una creştin-diplomatică: "Să invităm (sic!) pe Papa Ioan Paul al II-lea în România." De ce nu, poate-i ajută el şi pe Sorin Oprescu, Petre Mihai Băcanu, pe ţărăniştii şi pe autonomiştii maghiari, pe guvernanţi şi pe opozanţi, că mare e Domnul! (E.Ş.)

Argument

În urmă cu aproape doi ani (13-19 mai 1994), **Dilema** a mai consacrat un număr (nr. 70) audiovizualului românesc. Pe atunci, pe lîngă cele două programe ale televiziunii de stat, mai funcţiona, încă, legendara SOTI şi, de cîteva luni, începuse să emită Antena 1. Tele 7 abc abia se anunţa, cu surle şi trîmbiţe, iar Pro TV era doar Canalul 31, care nu făcea altceva decît să retransmită emisiunile planetarului CNN. Premonitoriu, numărul se intitula "Televiziunile românilor: de la monopol la inflaţie?", sub forma unei afirmaţii mascate într-o interogaţie. Atunci, am dat cuvîntul - pe larg - responsabililor diferitelor posturi, existente sau abia anunţate. Acum am ezitat să procedez la fel, şi pînă la urmă m-am decis să nu-i întreb nimic pe mai marii staţiilor de televiziune, pentru simplul motiv că ceea ce, în urmă cu doi ani, era doar proiect şi (bună) intenţie, justificînd curiozitatea, a devenit între timp, cum-necum, realitate publică. Am abordat, aşadar, de data aceasta, fenomenul de televiziune din România nu din perspectiva producătorilor, ci exclusiv din aceea a observatorilor săi, mai specializaţi sau mai amatori. Şi am mai decis să nu includ în rîndul televiziunilor şi Televiziunea Română (este ea "de stat", "naţională" sau "publică"?). Căci ce s-ar mai putea adăuga la ceea ce afirmam în mai 1994: "Serviciul public de televiziune (TVR) este într-o criză cronicizată. Apariţia posturilor «comerciale» (de ce voi fi folosit, Dumnezeule, ghilimelele?) îl va obliga să-şi precizeze (în sfîrşit!) statutul şi menirea"? Nimic. Pentru TVR, timpul nu a trecut. Posturile private de televiziune au apărut, s-au înmulţit, se concurează acerb, au ajuns să emită prin satelit, dar Televiziunea Română este exact acolo şi aşa cum o lăsasem: difuzează, din cînd în cînd, cîte un film care să merite a fi văzut, continuînd nesmintit să încaseze taxe, să-şi ia partea leului în ceea ce priveşte publicitatea şi să trezească, tot din cînd în cînd, proteste - în aşteptarea campaniei electorale explicite, antrenîndu-se, însă, pe cît de intens pe atît de "discret" în vederea ei... Ceea ce s-a întîmplat în domeniul televiziunilor particulare merită, însă, tot interesul. Presa electronică este, poate, cel mai dinamic "sector" al economiei naţionale. Este domeniul care s-a apropiat cel mai mult de o logică a pieţei, care a atras investiţii dintre cele mai impresionante, care, cu alte cuvinte, s-a modernizat şi s-a sincronizat cel mai masiv. Din punctul de vedere al televiziunilor, se poate afirma fără teamă că România este o ţară europenizată, dacă nu chiar americanizată: în bine şi în rău. Momentul se cerea marcat, iar o încercare de bilanţ se poate face. Căci televiziunea, în general, trebuie ţinută tot timpul sub observaţie, luată în serios analitic şi menţinută la locul ei (subordonat) în viaţa de zi cu zi. Fără ea, lumea contemporană ar dispărea. Cu ea, însă, lumea şi-a devenit nu atît contemporană, cît complice. Televiziunile s-au dezvoltat, sînt (aproape) la zi. Dar noi, telespectatorii, am evoluat şi noi în acelaşi ritm? Puţinătatea, dacă nu chiar absenţa unor comentatori avizaţi şi serioşi de televiziune ar indica, mai curînd, un răspuns negativ. Printre alte scopuri, numărul de faţă şi l-a propus şi pe acela de a lua pulsul felului nostru de a ne uita la televizor. (B.G.)

Despre utopia televiziunii perfecte

Apariţia posturilor TV private şi climatul concurenţial generat de însăşi existenţa lor a prilejuit naşterea unei noi iluzii – aceea că printre noii protagonişti se va afla vreunul care să poată satisface acele standarde maximale ce ni se păreau atît de uşor tangibile, într-o societatea normală. Se aud acum voci care, fără a contesta utilitatea pluralismului TV, deplîng precaritatea culturală a programelor pe care ni le oferă posturile comerciale, dar şi impactul minor asupra conştiinţei sociale.

Supoziţia tacită a acestui gen de critici este că activitatea unui post TV trebuie să fie călăuzită, în mod prioritar, de considerente "etice" (independenţa politică, dacă nu chiar favorizarea opoziţiei), şi "culturale" (frecventarea culturii "mari", îndeplinirea unui dezirabil rol educativ).

Fără intenţia de a-i contraria pe adepţii acestei opinii, în cele ce urmează voi propune o ipoteză diferită: pentru evaluarea gradului de reuşită a activităţii unuia sau altuia dintre posturile private este necesar – şi, într-o anumită măsură, chiar suficient – să apelăm la o analiză în termeni de *marketing*. Cu riscul de a frecventa locuri devenite comune, reamintesc aici că un post comercial urmăreşte să obţină maximum de audienţă pentru a oferi, apoi, spre vînzare, o cantitate cît mai mare de potenţiali consumatori ai produselor care fac obiectul diverselor campanii publicitare. Este important, aşadar, să se reţină că nici o companie de publicitate nu cumpără, de fapt (spaţiu publicitar în) *programe*, ci doar *audienţă*.

Acest amănunt aparent minor capătă adevărata semnificaţie atunci cînd este pusă în discuţie precaritatea culturală a unui program ori a unei întregi grile. Politica de programe a unui post comercial stă sub permanenta presiune a factorului economic şi, în consecinţă, tipul de cultură promovat nu poate fi decît unul care să corespundă gustului cel mai bine reprezentat la scară socială – în speţă (şi din păcate), gustul pentru producţiile aparţinînd aşa-numitei "culturi de masă". Nu poate, deci, să ne mire faptul că posturile comerciale promovează filme, seriale, showuri de un gust îndoielnic, menite să-i asigure telespectatorului mediu, *majoritarului*, acea necesară doză de *dream-building*, chiar şi cu riscul ca ea să devină, pentru unii, letală. În definitiv, care companie de publicitate s-ar dovedi atît de caritabilă încît să cumpere audienţa unui concert de Beethoven, a unei piese de Shakespeare sau chiar a unui film semnat de Tarkovski?

Deşi fenomenul menţionat nu poate să ne mire, asta nu înseamnă, totuşi, că n-ar trebui să ne supere. Cît de îndreptăţită ar fi supărarea? În măsura în care pornim de la premisa că *orice* post TV este dator să-şi exercite funcţia educativă pe coordonatele a ceea ce desemnăm uzual prin sintagma "marea cultură", îndreptăţirea ar fi, desigur, maximă. Această premisă este însă discutabilă. În vremuri de tranziţie precum cele în care ne-a fost dat să vieţuim, funcţia educativă a televiziunii se poate manifesta pe o coordonată cel puţin la fel de importantă, aceea a socialului, a educării publicului în spiritul unui civism adevărat.

Pentru a aprecia felul în care îşi exercită posturile private această a doua dimensiune a funcţiei educative, ar trebui să evidenţiem caracteristicile publicului TV. Aşa cum a rezultat din studii de teren recente*, publicul de televiziune român este oarecum *ciudat*, poate la fel de ciudat ca şi atunci cînd se manifestă ca *electorat*. Ciudăţenia vine din faptul că pentru telespectatorul român mediu gradul de încredere într-un post TV şi, implicit, aprecierea obiectivităţii nu par să fie condiţionate de opinia lui asupra independenţei politice a respectivului post. Astfel, deşi aproape jumătate din auditoriul *Actualităţilor* TVR este conştient că emisiunea în cauză favorizează net puterea politică, gradul de credibilitate acordat postului public este de patru-cinci ori mai mare decît cel acordat emisiunilor informative difuzate de Tele 7abc şi Antena 1. Fenomenul descris aici îşi găseşte o explicaţie, mai degrabă parţială, în tendinţa oricărui gen de public de a se comporta inerţial, de a se lăsa pradă habitudinilor şi comodităţii. Comportamentul inerţial este, de altfel, bine speculat la noi ca şi aiurea, căci tocmai pe baza lui a fost formulat "principiul obiecţiei minime" (în elaborarea unui program sau a unei grile, se porneşte de la premisa că telespectatorului îi place ceea ce se transmite la un moment dat, şi nu caută neapărat ceea ce i-ar plăcea mai mult).

Caracteristica semnalată sprijină destul de convingător ideea că funcţia educativă a televiziunii, atîta cîtă este şi cît se poate manifesta, este mai necesară prin dimensiunea ei socială decît prin cea culturală, în accepţiunea cumva prea restrictivă a termenului din urmă. Cum funcţia socială poate fi surprinsă în exerciţiul ei complet, atunci cînd se manifestă prin emisiunile informative, ar fi utilă o succintă analiză a acestora.

Indiferent că sînt publice sau comerciale, posturile TV trebuie să prelucreze zilnic un flux informaţional comun. Pornind deci de la un univers de discurs comun, fiecare post îşi structurează emisiunile într-o manieră specifică (domenii, teme, agenţi politici, actori individuali etc. – cu frecvenţele şi duratele aferente), ajungîndu-se în final la portofolii de ştiri diferite, concretizate în emisiuni proprii. Operaţiunea de realizare a portofoliilor şi de individualizare a emisiunilor este numită, în literatura de specialitate, *gatekeeping*, şi constă, practic, în selectarea de către un departament specializat a acelor informaţii pe care emiţătorul consideră oportun să le transmită auditoriului potenţial.

Monitorizarea realizată în ultimele patru luni de echipa Centrului Independent de Studii şi Sondaje a relevat, spre exemplu, valori diferite ale raportului ştiri interne-ştiri internaţionale, dar mai ales valori diferite ale raporturilor între diversele categorii de ştiri interne: procentul ştirilor cu caracter economic este 14% la TVR 1, 15% la Tele 7 şi doar 9% la Antena 1; procentul ştirilor cu caracter social este de 20% la TVR 1, 33% la Tele 7 şi 29% la Antena 1 etc.

Chiar dacă, odată scoase din context, cifrele nu sînt tocmai inteligibile, semnificaţia analizelor de acest gen vine din faptul că pot să semnaleze tendinţele unui post de a-şi direcţiona auditoriul spre o anumită problematică, spre o anumită modalitate de construcţie socială a realităţii. Un element distinct în procesul de influenţare a receptorului îl reprezintă şi practica, nu foarte ortodoxă, de creare a unor pseudo-evenimente prin amplificarea artificială a importanţei unor fapte care, la o analiză mai atentă, se dovedesc complet banale (un fenomen frecvent la TVR 1, dar care poate fi detectat şi la un post comercial precum Pro TV).

Miza pusă de posturile comerciale pe emisiunile de ştiri este foarte mare şi poate sta mărturie pentru concurenţa acerbă ce se manifestă pe piaţa audiovizualului: toate aceste posturi acţionează în bloc pentru a anihila *Actualităţile* televiziunii publice prin strategia de contraprogramare cea mai dură, film contra ştiri. Procesul de erodare a emisiunii de actualităţi transmise de TVR 1 este deja vizibil, chiar dacă se manifestă prin efecte cumulative lente şi de mică anvergură. Se poate afirma, desigur, că lupta pentru sporirea gradului de audienţă poate să nu aibă nici o legătură cu o eventuală dorinţă de independenţă şi obiectivitate a posturilor private. Faptele dovedesc totuşi că, în linii mari, posturile comerciale nu sînt dispuse să stabilească relaţii clientelare vădite nici cu puterea, dar nici cu opoziţia. În consecinţă, se pare că şi sub acest aspect regulile pieţei acţionează de la sine într-o direcţie dezirabilă.

O analiză de specialitate, oricît de modestă în scopurile şi mijloacele ei, nu poate decît să infirme utopia televiziunii perfecte, a unei televiziuni care face sau întreţine "înalta cultură" şi propune, eventual, modele etice. Rămîne, totuşi, deschisă întrebarea: *cum* şi *spre ce* ne educă televiziunea, de vreme ce ea ne "educă" oricum, chiar şi prin simpla prezenţă?

Gabriel NAGÂŢ

* Datele la care mă refer în acest text au fost obţinute prin monitorizarea emisiunilor informative ale TVR 1, Antena 1 şi Tele 7abc, de către echipa Centrului Independent de Studii şi Sondaje, coordonată de sociologul Pavel Câmpeanu (v. în special Rapoartele nr. 2 şi 5).

Informaţia ca drog

Nu-mi mai fac nici o iluzie în ce priveşte rezistenţa la manipulare a compatrioţilor. Mă miră doar nerăsinarea manipulatorilor care li se adresează prin televiziune, cum renunţă ei la subtilităţile occidentale şi revin la clasicele reportaje din cîmpul muncii: nu mai puţin de cinci la rînd am numărat într-o seară de sîmbătă la **Actualităţile** de la TVR.

Cum a fost posibil să ne întoarcem la "marile realizări ale oamenilor muncii", la zeci de minute de imagini de maşini-unelte, sere industriale, institute de cercetări care "vor exporta trei maşini de înaltă tehnologie în vest", adică în Turcia?

E o poveste simplă, în trei mişcări:

Porneşti de la televiziunea cu un singur canal şi o deschizi tuturor faptelor diverse, inepţiilor de tot felul rostite liber de toţi cei care au chef să-şi vadă mutra pe ecran. Un mare pas înainte în privinţa libertăţii de exprimare, dar nici un progres în ce priveşte libertatea de informare. În perioada asta, telespectatorul nu are nici o garanţie că va afla ceva precis, dintr-un domeniu anume, la o anume oră şi de la un emiţător de opinie precis identificat. Totul e haos, emisiunile nu excită decît curiozitatea, transmisiunile directe compromit instituţii întregi - parlament, justiţie, asociaţii umanitare. Firesc, în faţa camerelor de luat vederi se creează înghesuială. Dacă tot avem impresia că oricine are chef să spună ceva la televizor poate să vină şi să spună, haosul creează nevoia de ordine şi... autoritatea este binevenită cînd începe să limiteze şi să controleze accesul.

Paralel, în această fază de restrîngere a libertăţii de exprimare pe canalul unic, se creează SOTI, şi se dă satisfacţie observatorilor americani: România este prima ţară din estul Europei care liberalizează dreptul de a crea televiziuni private. Ca şi cînd investiţia necesară creării unui astfel de post ar fi la îndemîna cetăţenilor. Ca şi cînd cele cîteva averi de tranziţie capabile să se asocieze cu investitori străini pentru o atît de grea investiţie nu s-ar număra pe degetele unei mîini, ca şi cînd controlul celor ce vin de afară n-ar fi asigurat atît prin legi economice, cît şi prin CNA. În fine, începe dezmăţul unei informări şi mai haotice, un incredibil laxism al CNA-ului, agresivitate, sexualitate, ba chiar dezinvoltură la redarea ştirilor, un anume profesionalism al jurnaliştilor care încep să se adune în redacţiile televiziunilor private.

În tot acest timp însă, puterea de cumpărare scade, structurile sociale se degradează, corupţia înfloreşte, nivelul de trai se prăbuşeşte. Uitîndu-se la sine însuşi, telespectatorul mediu constată tot mai des că e "diferit" de ce vede pe ecran. El e tot mai sărac, iar imaginile prezintă o lume normală, ceea ce pentru el înseamnă lux şi bogăţie. Chiar şi a fi independent în opinii sau doar obiectiv pare un lux. În această a treia fază mişcarea manipulatorie e dublă: unele televiziuni private care au părut şi independente la început gliseză subtil în tranşeele puterii, iar TVR-ul, pe de altă parte, revenind la reportajele din producţie, îi aşteaptă pe "dezamăgiţii de libertate", pe cei ce regretă mizeria moderată din vremea cînd nu existau atîtea libertăţi, atîta democraţie, atîtea greve, care sînt cauza tuturor relelor. Şi gata!

Mircea NEDELCIU

Posturile TV private la momentul electoral

Deşi de peste două decenii funcţionalitatea sistemului media şi, implicit, normalitatea spaţiului public în democraţiile liberale europene nu mai pot fi concepute în absenţa posturilor TV private, proliferarea acestora continuă să trezească controverse de tot felul. Se discută, în primul rînd, "oferta" televizuală a unui post TV privat, măsura în care această ofertă poate modifica legitimitatea telespectatorului: nu doar un simplu "consumator"- spectator de informaţii şi evenimente, ci un "consumator"-protagonist care se poate pronunţa asupra "ofertei" prin alegere, decizie şi participare la aceasta. Pentru unii dintre iniţiatorii discuţiei (Samuel Brittan, de pildă), postul TV privat ar fi devenit deja o condiţie obligatorie pentru democratizarea spaţiului public, semnalînd capacitatea individului de a putea decide singur (şi nu neapărat prin oferta televiziunii publice) asupra nevoilor şi resurselor sale repertoriale. Pentru alţii (Curran, Seaton), canalele TV private nu ar permite decît o "suveranitate limitată" a "consumatorului" televizual, acesta trebuind să aleagă între "oferte" repertoriale specializate, limitate aşadar, prin lipsa de diversitate tematică (a se vedea repertoriul "universal" ca tematică şi adresare despre care se presupune că aparţine televiziunii publice). Într-un singur aspect diferitele puncte de vedere par a coincide: posturile TV private funcţionează ca o alternativă. O alternativă la ce?

În România, apariţia posturilor TV private a fost percepută, înainte de toate, ca o alternativă la reprezentarea politicului la televiziunea naţională (devenită ulterior televiziune publică, termen pe care îl vom adopta de acum înainte). Prin apariţia posturilor TV private, spaţiul comunicării politice se putea, în fine, democratiza după o perioadă în care viaţa politică, alegerile din 1990 şi, respectiv, 1992 fuseseră mediatizate de către o singură televiziune: televiziunea publică, a cărei simplă poziţie în peisajul audiovizual (singura reţea naţională de televiziune, finanţată din bugetul statului) "vorbea" mai tare despre eventualele partizanate politice decît "oferta" însăşi. 1996 va fi, astfel, anul în care, pentru prima dată în România, evenimentul electoral va cunoaşte discursuri televizuale concurente. Din punct de vedere formal, vom avea, aşadar, o democraţie mediatică (cu nu puţine neajunsuri), a cărei consecinţă imediată ar trebui să fie o *creştere a vizibilităţii politicului.*

Mai întîi, din perspectiva accesului la TV, se aşteaptă ca posturile TV private să cultive o reprezentare televizuală echilibrată a actorilor politici şi, implicit, a diferitelor familii politice. Problema este urgentă şi vizează: 1) perioada premergătoare campaniei electorale, campania "tacită" care scapă cel mai adesea reglementărilor legale, 2) emisiunile cu potenţiale implicaţii electorale care nu se vor difuza în spaţiul de emisie afectat în mod expres campaniei electorale. O recentă monitorizare[1] a principalei emisiuni informative de la trei posturi TV (TVR1, Tele 7abc, Antena 1) nu a relevat diferenţieri importante între posturi în ceea ce priveşte gradul de mediatizare a diferitelor structuri politice.

a) Agenţii politici ai puterii şi/sau aliaţi ai acesteia, precum şi independenţii cunosc la toate cele trei posturi TV mediatizarea cea mai intensă (prin agenţi politici înţelegem configuraţia instituţională a unor centri de putere precum: preşedinţie, guvern, societate civilă, sindicate etc.)[2];

	Putere	Opoziţie	Independenţi
TVR1	62%	1%	37%
Tele 7abc	31%	21%	48%
Antena 1	37%	13%	50%

Total ştiri agenţi politici

b) Din punct de vedere al distribuţiei statistice, se poate vorbi despre "absenţa" opoziţiei, mai ales în raport cu mediatizarea agenţilor puterii[3];

c) Opoziţia este, în schimb, mai intens mediatizată în contextul ştirilor care vizează actorii politici individuali şi partidele; la Tele 7abc, de pildă, se conturează tendinţa unei mai puternice mediatizări a opoziţiei. Pe de altă parte, ştirile despre partide şi actori politici nu cunosc o frecvenţă notabilă la nici unul dintre posturile TV menţionate[4].

	Total ştiri despre partide	Putere	Opoziţie
TVR 1	3	0	3
Tele 7 abc	14	6	8
Antena 1	16	10	6

	Total ştiri despre actorii politici	Putere	Opoziţie	Independenţi
TVR 1	24	20	2	2
Tele 7abc	26	6	14	6
Antena 1	43	21	13	9

Deşi este prematur să comentăm această distribuţie statistică, nu putem să nu constatăm că, pentru moment, "oferta" canalelor TV private (cele care au constituit obiectul monitorizării) în ceea ce priveşte gradul de mediatizare a partidelor, agenţilor şi actorilor politici nu aduce completări majore la "oferta" televiziunii publice. Tot ceea ce se poate spune este că, spre deosebire de televiziunea publică, la posturile TV private nu am semnalat un decalaj considerabil între gradele de mediatizare a diferitelor familii politice.

În anul electoral, pluralismul "ofertelor" televizuale ar trebui, de asemenea, să producă *diverse unghiuri de vizibilitate a politicului.* La începutul lunii februarie a.c., personal am aşteptat cu nerăbdare difuzarea la TVR 1 a primelor emisiuni electorale. Urmărind maratonul mologurilor politice punctat de scurte inserţii publicitare, spectatorul din mine a oftat, sperînd, totuşi, că în campania electorală propriu-zisă nu (numai) aceasta va fi formula televizuală predilectă în care candidaţii vor fi mediatizaţi (vezi campaniile precedente). Posturile private şi-ar putea singulariza "oferta", propunînd un întreg repertoriu de genuri şi formule televizuale care să faciliteze vizibilitatea nuanţată a campaniei electorale. În 1990 şi 1992, la televiziunea publică, campania electorală a fost numai relatată, nu şi problematizată. Aparent, implicarea realizatorilor TV era minimă; aparent, marja de exprimare a candidatului era maximă, acesta avînd posibilitatea de a practica monologul politic chiar şi în contextul – rarelor – dezbateri politice. În fapt, realizatorul gira o (re)prezentare ne-discutabilă a campaniei electorale şi, deci, univocă. Candidatul era "lăsat" să se exprime "în voie", nefiind solicitat într-o situaţie specifică de comunicare mediatică. În felul acesta, candidatul era vizibil dezavantajat, fiindu-i anulată posibilitatea de exprimare în situaţii, altele decît cele pe care el însuşi le-a codificat în prealabil (cazul monologului politic). În acest an electoral, este de aşteptat ca posturile TV private să ofere noi registre de comunicare ale politicului (ale campaniei electorale). Realizatorul trebuie să-şi asume comentarea explicită a evenimentului electoral, "punerea în discuţie" neimplicînd neapărat exerciţii de insinuare. (Monitorizînd cele trei posturi TV, am putut constata numărul scăzut al evaluărilor care vizează partidele, actorii şi agenţii politici; dintre acestea primează evaluările pozitive sau neutre, cele negative fiind neglijabile ca frecvenţă.) Situînd candidatul în diferite situaţii de comunicare şi producînd, astfel, pentru public tot atîtea registre de comunicare/ de vizibilitate a politicului, posturile TV private ar trebui să se instituie ca *alternativă nu numai pentru public, dar şi pentru actorii politici înşişi.* (Se înţelege, cele spuse vizează în egală măsură TV publică; aceasta trece, însă, drept reper în raport cu care se aşteaptă noi alternative televizuale.)

Din această perspectivă a modalităţilor de mediatizare, monitorizarea a relevat anumite diferenţieri între posturile TV private şi TV publică. Diferenţa vizează în primul rînd genurile televizuale cultivate la posturile în cauză. Astfel: Tele 7abc este postul care difuzează cele mai numeroase emisiuni cu implicaţii socio-politice, cele mai multe sub forma meselor rotunde. Urmează, în ordinea frecvenţei, Antena 1, care cultivă o structură compozită a genurilor televizuale, cu accent pe anchetă, reportaj, masă rotundă. Dacă la TV publică sînt difuzate un număr relativ restrîns de emisiuni cu implicaţii socio-politice, în economia cărora sînt mediatizaţi numeroşi actori politici şi/sau partide, în schimb, la posturile TV private se constată un efort de diversificare a acelor genuri televizuale care permit "discuţii aprofundate" cu un număr redus de participanţi. Tot în legătură cu acest gen de emisiuni, de reţinut la posturile TV private (la Tele 7abc, în primul rînd) prezenţa ceva mai accentuată a opoziţiei.

În anumite limite, posturile TV private încep, aşadar, să re-prezinte *altfel* viaţa politică, urmare a unor noi formule de organizare logistică a emisiunilor politice. Rămîne de văzut în ce măsură aceste posturi vor reuşi, în timpul campaniei electorale, să convertească aceste tendinţe într-o retorică televizuală eficientă – o alternativă efectivă la TV publică.

Camelia BECIU

---

1. În noiembrie 1995, Centrul Independent de Studii Sociale a iniţiat monitorizarea posturilor TVR1, Tele 7abc, Antena 1 – operaţie care continuă în decursul anului electoral 1996. Monitorizarea se desfăşoară în cea de-a doua săptămînă a fiecărei luni şi, pentru moment, vizează principala emisiune de ştiri a serii, precum şi emisiunile cu implicaţii socio-politice, difuzate în intervalul orar 18-23. Sînt recunoscătoare d-lui Pavel Câmpeanu pentru posibilitatea de a utiliza datele cercetării.

2. În urma monitorizării efectuate în perioada noiembrie 1995-ianuarie 1996, s-au conturat deja anumite tendinţe pe care le vom exemplifica prezentînd rezultatele statistice înregistrate în ianuariei a.c.

3. *Monitorizarea vieţii politice în emisiunile tv ale posturilor TVR 1, Tele 7abc şi Antena 1*, Raport 1-4, 1995-1996, CIS.

4. *Id.*, 2.

Condiţia materială a televiziunii

Faţă de puterea economică a României de azi, noi avem prea multe posturi de televiziune. Mă opresc numai la cele care emit din Bucureşti. În afara celor două programe ale televiziunii de stat, există TV Sigma, post mai cunoscut ca difuzor al programelor de pe TV 5. În aceeaşi categorie, a posturilor cu bătaie mică, se află şi AMEROM, iar mai nou, postul TV din Bucureşti al Fundaţiei "Drăgan". Pretenţii mai mari au Antena 1, care emite acum şi prin satelit, Tele 7abc, care are puncte de retransmitere în ţară şi, nu în ultimul rînd, Pro TV, postul care şi-a asigurat, prin cablu, o difuzare în majoritatea localităţilor importante din ţară.

Marile reclame, acelea care îi pot permite unei televiziuni particulare să supravieţuiască, se îndreaptă în special către postul principal al TVR. Şi pe bună dreptate. TVR 1 bate în toată ţara şi e receptat drept purtătorul de cuvînt al statului. Că TVR 1 nu garantează seriozitatea firmelor care îşi fac reclamă aici, este altceva. Dar firmele puternice sau cele care izbutesc să obţină contracte avantajoase cu TVR1 pe acest post îşi fac reclamă.

Posturile particulare ar trebui să trăiască de pe urma reclamelor pe care le capătă. Or, din cîte se vede, nici unul dintre ele nu funcţionează astfel, ci mai mult prin intermediul subvenţiilor sau donaţiilor. Antena 1 şi Tele 7abc nu se mai află în stadiul promoţional, cel în care fondatorii bagă bani fără să clipească, sperînd că şi-i vor recupera mai tîrziu. Ambele posturi s-au stabilizat, dar nici unul dintre ele nu e asaltat de reclame. Şi asta nu fiindcă le-ar lipsi publicul, ci din pricină că oferta pieţei de reclame e redusă. Nu contează că, de pildă, Antena 1 funcţionează 24 de ore din 24, cu sistemul ei de filme şi de ştiri relativ bine pus la punct. La fel, nu contează că la Tele 7 abc, dincolo de oferta de anchete, ştiri şi de filme de totsoiul, există şi un program consacrat cazurilor disperate, la miezul nopţii. Nu contează nici măcar sistemul "Te uiţi şi cîştigi!" propus de Pro TV.

Lipsite de reclamele care să le facă să existe, aceste posturi TV trebuie măcar să supravieţuiască.

După părerea mea, cel puţin unul dintre ele nu mai are şanse. Şi asta nu fiindcă ar fi mai slab publicistic sau la capitolul divertisment, ci pentru că, pur şi simplu, a fost condamnat să dispară. Nu-i scriu numele tocmai din pricină că regret ce se întîmplă.

În privinţa calităţii ofertei, Televiziunea Română n-are în continuare rival decît pe capitole. Antena 1 o întrece la filme şi o concurează la ştiri. Tele 7abc o concurează la ştiri şi o întrece la reportaje şi anchete, plus emisiunea în contact direct cu telespectatorii de după miezul nopţii. Pro TV e mai puternică decît TVR la capitolul emisiunilor de sport şi oferă alte ştiri decît TVR, dar nu are încă forţa de a se substitui Televiziunii de stat la alte capitole. Dar, mergînd la cauza cauzelor, în timp ce TVR izbuteşte să producă propriile sale emisiuni în cea mai mare parte a orelor sale de emisie, posturile de televiziune nou apărute trăiesc fie din reluări, ziua, fie din preluări, noaptea. Or, în măsura în care vreunul dintre aceste posturi va fi în stare să îşi asume calitatea de post naţional, el va avea nevoie mai mult de amploarea economică a posturilor televiziunii de stat.

La capitolul reclamei însă, nici măcar cel de-al doilea post al TVR nu străluceşte, deşi răzbate în aproape toată ţara.

Aşa că problema posturilor de televiziune care concurează Televiziunea de stat nu ţine de calitatea emisiunilor, ci de capacitatea lor de difuzare. În afară de asta, pe deasupra oricărei calităţi, contează, acum, imens, sensul observaţiei politice. Cum ne aflăm într-un an electoral, posturile de televiziune vor trebui să aleagă între independenţă şi supravieţuire. Vorbesc de cele particulare, fiindcă TVR va supravieţui oricum.

Cristian TEODORESCU

Între "forum civic" şi "italienizare"

Apărute după 1989 sub eticheta de "independente", "alternative" faţă de televiziunea de stat, posturile particulare de televiziune au fost definite de apărătorii lor drept una dintre primele "modalităţi de expresie" ale unui nou tip de "ideologie" – cea liberală, bazată pe "conceptul-pivot" al "pieţei libere" (fie aceasta a bunurilor de larg consum sau a comunicaţiilor şi cunoştinţelor). De altfel, în toate ţările Europei de Est şi Centrale, o ipoteză implicită în raporturile dintre puterea politică şi mass-media a fost că privatizarea ar putea fi unicul instrument prin care intervenţia statului în domeniul comunicării în masă s-ar reduce sau chiar ar înceta. Înţeleasă la acest nivel, în sensul de "drept la proprietate al individului", "piaţa" în domeniul mass-media a fost considerată ca garanţie a libertăţii şi democraţiei pentru întreaga societate. Totuşi, la o analiză mai atentă, atît partidele politice aflate la guvernare, cît şi cele din opoziţie au abordat această problemă din perspectiva unei concepţii "autoritare" (în special în ceea ce priveşte rolul şi statutul televiziunii): s-a considerat că media (televiziunea) ar trebui să fie "organ(e) corporativ(e)" care să reprezinte "democratic" fie o parte, fie cealaltă a "spectrului politic". Un exemplu "autohton" al situaţiei este postul SOTI, gîndit iniţial ca o "tribună" a exprimării opoziţiei civice şi politice şi care a fost constituit iniţial printr-o "campanie de finanţare publică". Înţelegerea "colectivistă" a televiziunii a fost infirmată de evoluţia ulterioară; ancorarea în tradiţia occidentală a devenit vizibilă în ultimii patru ani, prin adoptarea "binomului public-particular" şi în audiovizualul românesc. Televiziunea de stat (sau naţională) a devenit astfel "serviciu public" (avînd drept "model exemplar" BBC-ul), secondată (cel puţin teoretic) de un număr mereu în creştere de "mici posturi locale" de televiziune (o nouă greşeală, reminiscenţă a unui mod de gîndire vetust: egalizarea cantitativului cu eficientul). Ceea ce s-a neglijat atît de către adversarii, cît şi de către apărătorii noilor "realităţi de fapt" este că nici în ţări cu tradiţie îndelungată în televiziunea "liberă" disputa public-particular nu este încă încheiată. Un observator atent va diferenţia, însă, două abordări diferite ale subiectului mai sus menţionat: ţările vest-europene par a-şi concentra întreaga strategie spre ceea ce este "public", televiziunea publică fiind înţeleasă în acest context ca instituţia ce reflectă mult-invocatul "interes general" în societate. În acest caz, "etapele" dezbaterii au fost trecerea de la particular la general şi, în prezent, la o co-abitare între cele două. Plecînd de la cu totul alte "configuraţii" socio-politice, est-europenii au fost în situaţia drumului invers: de la ceea ce este "public" (de stat) către ceea ce este "particular" ("individual"). Totuşi, mass-media din ţările est şi central-europene se găsesc astăzi într-o poziţie asemănătoare celor din statele occidentale (S. Splichal): pe de o parte, rezistă presiunii continue a controlului şi cenzurii statului; pe de altă parte, sînt tot mai mult expuse la ceea ce J. Keane a numit "tendinţele auto-paralizante şi auto-contradictorii ale dependenţei de piaţă". În acest context, televiziunile particulare şi-au pierdut, în parte, menirea lor iniţială de "arene publice" ale dezbaterii civice; accentul s-a deplasat, astfel, de la un nivel extrem de abstract, teoretic, la unul mult mai concret, în care "economicul", iar nu "ideaticul" stabileşte regulile jocului. Astfel, "privatizarea" cuprinde cel puţin trei componente esenţiale: "dezetatizarea", "liberalizarea" şi "comercializarea" sectorului public sau de stat. Referitor la prima dintre acestea, trebuie spus că, în cazul României, ea reprezintă un eşec evident al politicii audiovizuale; deşi au existat unele discuţii şi contacte în primii doi ani după 1989, nici o companie particulară de televiziune nu a cumpărat sau concesionat părţi din patrimoniul celei naţionale. Redusă doar la ultimele două elemente, "privatizarea" Televiziunii Române a însemnat, în fapt, doar o operaţiune cantitativă, de faţadă, prin care sute de mici "întreprinzători" au intrat pe o piaţă dominată autoritar de un mare monopolist – televiziunea de stat. Nu este astfel neobişnuit faptul că televiziunea a devenit un adevărat cîmp de luptă între elitele concurente în plan politic şi/sau economic, atîta timp cît instituţia a fost identificată cu monolitul instituţional moştenit de la comunişti. Acuzele de partizanat politic aduse televiziunii de stat şi de existenţă a unui control direct al statului asupra ei ne îndreptăţesc să vorbim de "italienizarea" ei. Deşi G. Mancini arată că mişcarea naturală ar fi exact cea inversă, în România fenomenul s-a extins şi la televiziunile particulare. Lipsa unei deontologii profesionale şi garantarea accesului doar pentru anumiţi actori socio-politici fac, dacă nu inadecvată, cel puţin inoperantă ideea-cheie a procesului de privatizare (G. Murdoch): "activizarea individului în rolul său de cetăţean". Ca şi în cazul RAI-Fininvest", "comercializarea" devine o trăsătură de bază a audiovizualului românesc. Avem în vedere nu numai finanţarea prin reclame (fie ele economice sau politice), ci şi "telenovelizarea" grilei de programe şi lipsa oricărui interes pentru "descentralizarea" peisajului audiovizual românesc. Este evident că interesele "local-comunitare" sînt neglijate, fenomen lesne de înţeles dacă avem în vedere obsesia clasei politice faţă de "televiziunile – cîmp de luptă exclusiv electoral". Sîntem departe de modelul olandez (cu ale sale mici staţii cvasi-săteşti) sau spaniol (în care autonomia local-regională şi-a găsit expresia în televiziuni "naţionale" basce sau catalane). Întregul edificiu juridico-economic pe care televiziunile particulare s-au constituit are, în fapt, la bază o presupoziţie "mecanicist-comunistă": mesajul televiziunii va determina "X" efect în audienţa inactivă. Nu există în întreaga legislaţie în domeniu explicitarea "modalităţilor" de constituire a capitalului utilizat în audiovizual, nici căile de utilizare a acestuia de către anumite grupuri sociale îndreptăţite la posturi proprii de radio-TV. Proprietarul de staţie TV particulară devine astfel identic cu "privatizatul" omniprezent pe străzile bucureştene în micile sale gherete de tablă. S-a pierdut astfel din vedere rolul social al acestor staţii – deşi el a fost atît de frecvent invocat în primii ani după 1989 –, aceasta ducînd la o "sub-dezvoltare" în ceea ce priveşte calitatea ofertei pe piaţa televizuală (A. Spider-Brown). Abordarea exclusiv cantitativă (de tipul: "Avem cele mai multe staţii particulare de televiziune din Estul Europei") nefiind dublată de o grijă pentru calitativ, nu poate favoriza (în segmentul de interes – cel politic) decît o reproducere a sistemului. Crearea de "lumi simbolice" alternative (G. Murdoch), purtătoare ale unor diferenţe de interese, dispare astfel într-o "plăcută" uniformizare şi "bananizare" a societăţii.

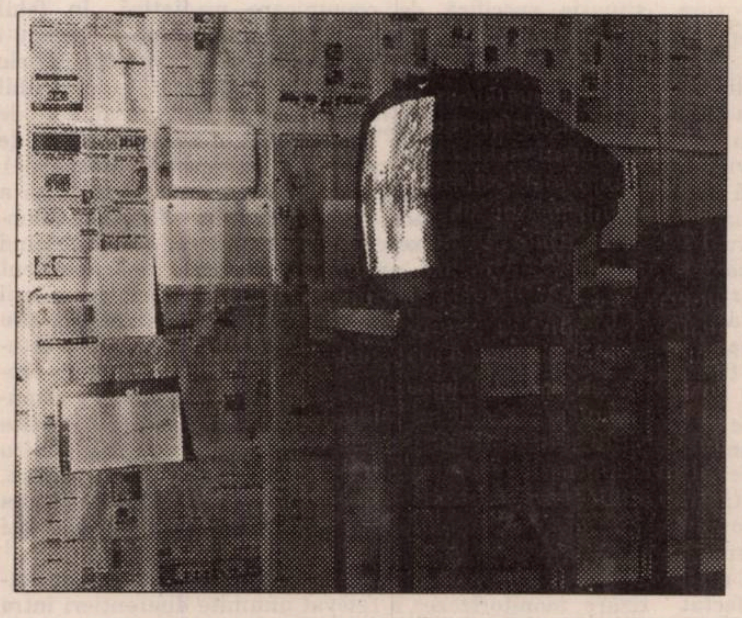

Valentina MARINESCU

Şansele şi riscurile televiziunilor particulare

Înainte de '89, pentru mine cel puţin, noţiunea însăşi de "televiziune particulară" era greu de înţeles. Nu călătorisem în străinătate ca să am un contact direct cu fenomenul, iar ideea că o asemenea întreprindere ar putea funcţiona fără sprijinul statului îmi părea absurdă.

Am asistat, aşadar, cu un soi de uimire şi, totodată, de plăcere, la apariţia şi dezvoltarea posturilor private TV, încercînd să înţeleg fenomenul "din mers", cu ajutorul multor prieteni care activează în acest cadru şi al multor foşti studenţi, dar şi din colaborările cu respectivele posturi. De aceea îndrăznesc să-mi spun părerea aici.

Care sînt şansele posturilor private TV?

În primul rînd, desigur, libertatea mai mare de exprimare decît TV zisă "publică", dar, de fapt, de stat. Chiar dacă un soi de cenzură – să-i zicem "autocenzură" – există şi trebuie – sau ar trebui – să existe, faptul că redacţiile simt că nu au un for "oficial" deasupra capului le face, oricum, mai libere şi, respectiv, mai vioaie. Deşi uneori se mai pot desluşi nuanţe politice – mai ales în jurnalele de actualităţi , ele sînt palide. Rămîne de văzut cum vor fi în acest an electoral...

În al doilea rînd, libertatea de a-şi alege şi lărgi un anumit sector de public, libertate pe care, oricum, televiziunea publică nu o are şi nu o poate avea. Am auzit adesea cîrtitori spunînd că nu-i interesează programele unui post, fără să se gîndească la faptul că-i interesează pe alţii, că pe aceia nu-i interesează că pe alţii nu-i interesează şi că, pe ei, cîrtitorii, nu-i opreşte nimeni să aleagă un post care-i interesează.

În al treilea rînd – şi, poate, cea mai mare şansă – este concurenţa. Da, da, concurenţa! În materie de audiovizual ea este deosebit de stimulatoare şi, din fericire, activează nu numai calculul lucrativ, ci şi imaginaţia, aş zice chiar, fantezia. Aspectul acesta nu este încă foarte vizibil la televiziunile particulare din România, dar va fi, fără îndoială. Una din cauzele amorţelii televiziunii naţionale este tocmai conştiinţa lipsei de concurenţă pe care a avut-o ani de zile şi pe care o conservă, în iluzia că acoperă întregul teritoriu. Căci, altfel, nu se explică cum scăderea chiar şi cu un procent a audienţei nu pune pe jar redacţiile. E bine aşa, pentru că situaţia aceasta dă posibilitatea televiziunilor particulare să se bată între ele. Ar fi foarte interesant să se alcătuiască un top lunar în care TVR să nici nu figureze!

În al patrulea rînd (ar mai fi multe alte şanse, dar nu mi-am propus o analiză exhaustivă), posibilitatea de a selecţiona fără grile rigide personalul şi de a-l forma "din mers". Am cunoscut, cu ani în urmă, cazul unui tînăr foarte talentat şi ingenios care nu putea fi angajat la TVR pentru că nu avea studii superioare. Acum e realizator de succes pe undeva prin America de Sud...

Care sînt, acum, riscurile?

În primul rînd, lipsa de informaţie culturală care duce, de exemplu, la o replică subtitrată (jur pentru autenticitate, împreună cu întreaga mea familie!) astfel: "E timpul lui Danos să facă dona" (*Timeo danaos et dona ferentes!*), ceea ce mă îndreptăţeşte să cred că nu greşesc explicîndu-le studenţilor mei că "more geometrico" nu înseamnă "mai geometric". O simpatică crainică anunţă că bolnavului i s-a făcut o "traheotomie" şi, cînd îi atrag atenţia că e vorba despre o "traheoctomie", îmi arată faxul: "Aşa scrie aici". Şi, profit de ocazie, pentru a le transmite tuturor traducătorilor de filme englezeşti şi americane că "Yes sir!", rostit într-un cadru militar, se echivalează prin "Am înţeles!" şi nu "Da, domnule!", încît numai aşa se poate explica faptul că fiul îi spune tatălui sau soţia, soţului sau un prieten, prietenului cel mai bun "Yes sir!", uneori, ironic, desigur...

În al doilea rînd, scăderea periculoasă a nivelului pretenţiilor de calitate în selecţia filmelor. Evident, preţul este un factor decisiv, dar unele sînt atît de proaste, că nici Bulă nu le-nghite. Atenţie, nu e vorba de "vechi" în opoziţie cu "noi", ci pur şi simplu de bune sau proaste, iar ideea că publicul înghite orice e falsă. Nu ştiu cine sînt cei anchetaţi în sondaje (din mulţimea de prieteni şi cunoscuţi pe care îi am n-am găsit nici unul), dar eu ascult conversaţiile din metrou, în care tema "am văzut ieri la..." este din ce în ce mai frecventă, şi de acolo îmi trag concluziile.

Problema cea mai mare (şi nu numai din punctul de vedere al postului, ci chiar al spectatorului!) este cantitatea redusă de producţie proprie. Publicul "simte" că forţa unei televiziuni stă în producţie şi tocmai aşa se explică fidelitatea lui pentru TVR, chiar dacă, de multe ori, baletele sînt doar fiţiieli mecanice şi glumele – stupide. Desigur, posturile private nu au încă studiouri şi echipament adecvat, dar bănuiesc că se pot găsi, totuşi, soluţii pentru realizarea unor producţii, fie ele cît de modeste, şi nu numai de Revelion.

În bătălia dintre televiziuni, cele particulare au şanse mari şi, totuşi, un lucru nu mi-l pot explica, aşa că nu fac decît să-l expun, în încheiere.

Eram în provincie, într-una din zilele nefaste din ultima perioadă. Se aflase despre o cumplită catastrofă şi lumea căuta cu înfrigurare ştiri noi şi imagini. Nimeni nu încerca măcar să le găsească pe TVR 1 (ştiau ei ceva!) schimbînd întruna canalele particulare. Ei, bine, seara, în timpul unui film pasionant de pe un post privat, unul dintre cei prezenţi sare ca ars pe la jumătatea filmului: "Dă repede pe unu că vine buletinul meteorologic!". Oare, de ce?

Cezar TABARCEA

Trei exemple

Exemplul 1. Televiziunile de la noi, atît cea de stat, cît şi unele din cele numite private (mai corect ar fi: "cele care nu sînt controlate direct de stat"), nu s-au sfiit să difuzeze în ultimii ani seriale produse în Spania cu mijloace atît de precare încît trezesc oricărei minţi sănătoase consternarea, şi oricărei priviri decente un dezgust nesfîrşit. Puţină lume ştie probabil că aceste seriale au o istorie cu totul specială, ele fiind produse, iniţial, de televiziunile spaniole private, în încercarea lor de a concura televiziunea de stat. Într-adevăr, la moartea lui Franco, unica televiziune spaniolă era cea controlată de stat, la fel de stupidă şi de ideologizată ca şi cea română din 1989. Ceea ce deosebea televiziunea spaniolă din acei ani de cea română din anii '80 era durata emisiei (mult mai mare în Spania), ca şi ponderea sensibil mai importantă a programelor zise "de divertisment". Acestea semănau însă uimitor de mult cu actualele programe, zise tot "de divertisment", ale televiziunii române de stat: aceleaşi decoruri cenuşii, aceleaşi încercări vulgare şi nereuşite de a provoca rîsul, aceleaşi fizionomii tîmpe şi acelaşi efort de a mima buna-dispoziţie. Atunci cînd televiziunile private spaniole şi-au făcut apariţia, ele s-au deosebit net de televiziunea de stat, din cel puţin trei puncte de vedere: în primul rînd, televiziunile private au difuzat informaţii neutre despre viaţa politică spaniolă. În al doilea rînd, ele s-au organizat ca televiziuni ale comunităţilor regionale: bascii şi catalanii au avut astfel propriile canale de televiziune. (Un echivalent al acestora ar fi, la noi, o televiziune maghiară sau una a rromilor.) În fine, aceste televiziuni private au început să producă seriale, în loc să le cumpere din Statele Unite, aşa cum începuse să facă bogata televiziune de stat. Cum mijloacele financiare de care dispuneau televiziunile private erau extrem de precare, lipsa de talent şi ideile proaste au avut cîmp liber. Se filma oriunde se găsea un spaţiu liber, de preferinţă într-o cameră de hotel, se foloseau actori neprofesionişti, care puteau fi plătiţi prost etc. Succesul acestei reţete a fost uimitor. Telespectatorul român "se bucură" şi el de rezultatul acestei concurenţe. Ar trebui remarcat că nici o televiziune privată care se respectă, din Franţa, Germania sau Anglia, nu difuzează seriale spaniole. Ar trebui, de asemenea, remarcat că televiziunile private româneşti au reuşit să impună, în concurenţa lor cu televiziunea de stat, un produs mult mai onorabil decît stupidele seriale: e vorba de reportaje, cele de la 7abc si, mai ales, de la PRO TV fiind de un realism care şochează spiritele fine, obişnuite doar cu aerul bibliotecilor, nu şi pe cele care simt în nări aerul provinciei, al "eternităţii româneşti", sau pe cel al cartierelor mărginaşe.

Exemplul 2. Cel mai prizat canal privat din Franţa este TF1. Una din emisiunile care au asigurat postului respectabilitate este cea realizată de Anne Sinclair, duminică de duminică, şi intitulată "7 sur 7". Dintre politicienii români, doar dl. Petre Roman a avut ocazia să se exprime, pe vremea cînd era prim-ministru, în faţa telespectatorilor francezi. Altfel, numărul invitaţilor străini este foarte mic. În cele

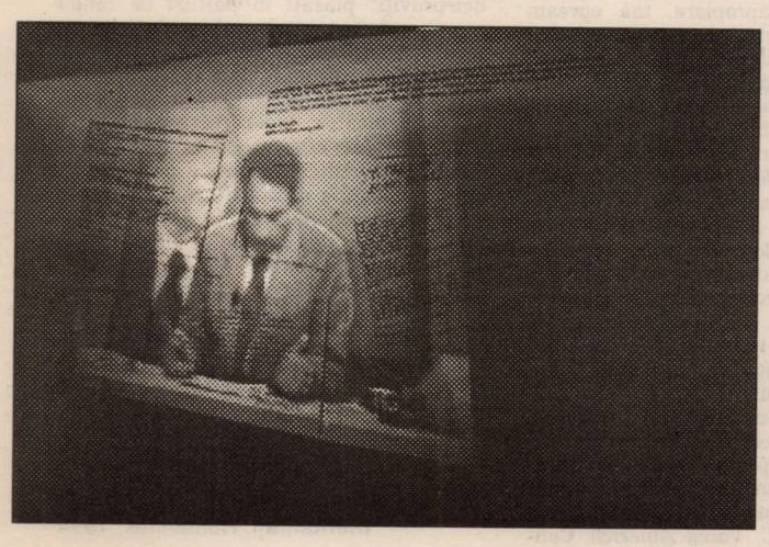

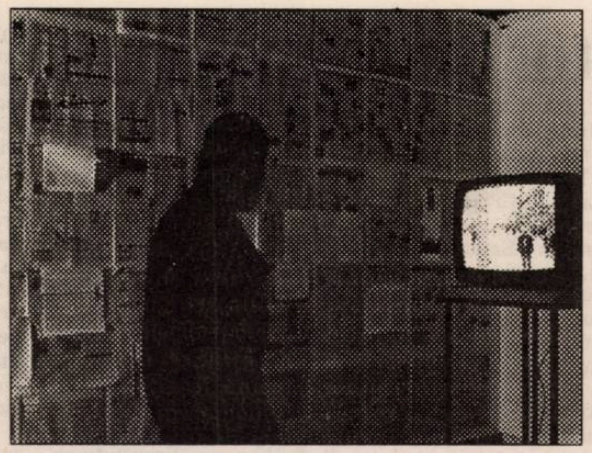

mai multe ocazii, invitaţi la "7 sur 7" sînt politicienii francezi; rareori, acestora li se adaugă vedete de cinema sau scriitori. Invitaţii sînt atît oameni politici din opoziţie, cît şi de la putere. Un singur politician a fost refuzat, indiferent de cine se afla la guvernare (socialiştii sau liberalii). E vorba de liderul ultranaţionalist Jean-Marie Le Pen. Atunci cînd a fost întrebată de ce nu îl invită şi pe J.-M. Le Pen, argumentul invocat de Anne Sinclair a fost următorul: cel care nu îşi respectă adversarii, fiind absolut imun la toleranţă, nu are dreptul de a fi tratat la fel ca şi ceilalţi politicieni, fiind, de pildă, invitat să îşi detalieze programul politic sau să îşi expună opinia într-o chestiune de actualitate. Cu alte cuvinte, cine e intolerant nu merită tratat nici cu toleranţă, nici cu intoleranţă, ci cu indiferenţă. Una din supoziţiile tacite ale acestui raţionament este şi aceea că intoleranţa nu se poate preface în dialog civilizat doar pentru că e adusă în faţa camerei de luat vederi. În România, există mai multe personaje politice tot atît de intolerante şi tot atît de contradictorii în afirmaţii ca şi J.-M. Le Pen. Ele nu numai că au fost cultivate sistematic de televiziunea de stat, dar au început să apară şi la televiziunile private (vezi cazul dialogului dlui Ilie Şerbănescu cu liderul P.R.M.).

Exemplul 3. Aceeaşi televiziune care a transmis în direct, prima, în Franţa, luptele de stradă din România din decembrie 1989, a surprins prima, pentru publicul francez, şi momentul declanşării războiului din Irak. E vorba de un canal privat numit *La Cinq*. Dacă în primul caz, a fost vorba de o simplă retransmitere, în ianuarie 1991, ceea ce a asigurat prioritatea postului francez a fost faptul că reporterii săi au intuit corect planurile aliaţilor occidentali. În vreme ce reporterii de la canalele de stat, dar şi cei de la canale private precum *TF1* s-au dus liniştiţi să se culce, după expirarea, *heure pour heure*, a ultimatumului forţelor ONU, cei de la *La Cinq* au rămas "în priză", reuşind să surprindă decolarea aviaţiei americane care a bombardat Bagdadul şi relatînd apoi, ore în şir, desfăşurarea luptelor. Condiţia succesului lor e uşor de rezumat, căci ea e presupusă de realizarea oricărui buletin de ştiri bine alcătuit: pentru a transmite azi ştiri, e nevoie să fii permanent în priză, să ai corespondenţi în toate zonele interesante din propria ţară şi de pe glob, să ai reporteri curajoşi şi inteligenţi. Televiziunea română de stat nu are nici un reporter de acest fel şi nu utilizează nici una din premisele enunţate mai sus, mulţumindu-se cu relatări stupide ale unor pseudo-evenimente pur româneşti şi cu reluarea ştirilor şi imaginilor externe realizate de canalele străine. Nicăieri nu se vădeşte mai clar naţionalismul românesc, stupid şi închis în sine, decît în această preferinţă pentru înfăţişarea "realizărilor" din "ţărişoară" în detrimentul realităţii din lume. Unele din televiziunile particulare din România încearcă să se apropie de condiţia normală a jurnalismului de azi: în cele mai multe cazuri însă, ele preferă tot senzaţionalul local, derizoriu, dar viu colorat, evenimentelor care fac lumea de azi.

Cristian PREDA

Televiziunile particulare şi pămîntul nimănui

La Iaşi, Antena 1 nu pătrunde, Tele 7abc e prezentat *în reluare*, cu o zi întîrziere, iar Pro TV este "prins" doar de abonaţii la televiziunea prin cablu. Din păcate, nu cunosc numărul abonaţilor, ca să-mi pot face o idee despre răspîndirea programelor televiziunilor particulare. Se spune că ele au cîştigat deja oraşele mari, dar în lipsa unei statistici e foarte greu să defineşti calitatea şi numărul publicului care urmăreşte, cu precădere, posturile private de televiziune.

Abonat fiind la televiziunea prin cablu, pot să mă pronunţ nu atît asupra răspîndirii programelor "private", cît, mai ales, asupra *diferenţei*. Pro TV şi Tele 7abc (într-o oarecare măsură şi cîteva programe ale TVR 2) sînt *altceva* decît primul canal public de televiziune (TVR 1). În numeroase împrejurări, guvernanţii (şi mă refer nu numai la oamenii guvernului, de la Palatul Victoria sau din Prefecturi, ci şi la liderii partidelor aflate la guvernare) s-au plîns că mediile de informare "independente" se află sub controlul opoziţiei, încercînd, în felul acesta, să găsească o motivaţie la presiunea pe care executivul o exercită asupra TVR 1, post public care face (se vede de la o poştă!) jocul puterii. Să nu fim ipocriţi: din punct de vedere strict *electoral*, TVR 1 are cel mai mare impact (pentru că este prezent în fiecare casă unde se găseşte un televizor) asupra populaţiei, iar noi ne aflăm, deja, în plină campanie electorală.

În ce mă priveşte, aş vrea să pun între paranteze aspectul politic, fără a-l scoate în afara discuţiei. Posturile private de televiziune au adunat, în redacţiile lor, oameni de bună calitate. Nu i-a întrebat nimeni care sînt opţiunile lor politice şi sînt chiar curios cîţi dintre ei au, ca să zicem aşa, vederi de centru-dreapta. Polarizarea politică de la noi nu se face, de fapt, între o stîngă (aflată la putere) şi o dreaptă (aflată în opoziţie), ci între o putere prea puţin dispusă să renunţe la reflexele totalitare, incomodată de instituţiile şi procedurile democratice, suspicioasă, cu alergie la individualităţile greu de aliniat. Între cei care se opun, acum, guvernării PDSR şi regimului Iliescu sînt foarte mulţi intelectuali care nu vor trece, de îndată, în tabăra CDR, în situaţia în care aceasta va cîştiga alegerile, ci se vor păstra în expectativă, de nu cumva vor rămîne într-o altă opoziţie, diferită de aceea formată de actuala stîngă. Între cei doi poli, PDSR şi CDR, va rămîne un "pămînt al nimănui" pe care nimeni nu-l va adjudeca niciodată.

Posturile private de televiziune (ca şi presa independentă) au scos în faţă *nişte oameni normali*. Şi Pro TV şi Tele 7abc vorbesc nu o altă politică decît TVR 1, ci o altă limbă. Imaginea nu vine de acolo, în casă, ca dintr-o altă lume, unde nu au acces decît cîţiva aleşi. Viaţa pe care o pipăie posturile private de televiziune nu iese dintr-un cabinet, dintr-un alt laborator de experienţe pe cobaii umani. E o respiraţie a zilei, chiar pulsul ei, scos de sub orice semn imperativ. *Actualităţile* de la TVR 1 sînt un fel de agendă, internă şi externă, a PDSR şi a guvernului. Ştirile de la Pro TV seamănă mai mult cu faptul divers. Or, noi nu trăim într-o geantă diplomat, plină de ordonanţe guvernamentale şi de comunicate ale ambasadorului Traian Chebeleu. Lumea noastră este, de fapt, cu totul alta decît aceea în care ne obligă să trăim, ca-ntr-un borcan, guvernanţii. Iar dacă ei se simt ameninţaţi de ziarele independente şi de posturile de televiziune private, nu e pentru că acestea din urmă ar fi în solda unui adversar ascuns după cortină, inamic al stîngii eterne, ci pentru că *normalitatea* se opune, în toate contradicţiile ei, în sfîşierile ei, unor prefabricate de real, pe care puterea de după 1989 nu a contenit să le arunce, ca şi înainte, peste vieţile noastre. Sub văl, în ţesătura lui sau în libertate, noi nu avem cum să ne mai ascundem, pentrù că frica ne-a părăsit.

Întrebarea pe care mi-o pun, cu oarecare prudenţă, e dacă o schimbare ar aduce la guvernare o echipă mai încrezătoare în real şi mai puţin bănuitoare la semnalele lui. Fără să exclud ideea că o altă putere, să zicem de centru-dreapta, s-ar arăta la fel de opacă la semnalele societăţii civile, nu mă pot opri să fac constatarea că în opoziţie se află mai mulţi oameni dispuşi să trăiască normalitatea.

Speranţa mea e că toate mediile de informare private vor reuşi, în cele din urmă, să ne scoată din *îndoctrinare*. Manipularea va exista, cît vor fi cuvîntul şi imaginea. Îndoctrinarea, însă, va dispărea, cu suferinţe şi orgolii rănite, cu vendete (poate). Lauda pe care o aduc oamenilor normali din "presa" independentă de toate felurile vine şi din dispreţul tot mai adînc pe care-l am pentru mercenarii puterii. Ei şi-au turnat cenuşă în cap chiar în ziua de 22 decembrie 1989 (vă mai amintiţi, nu-i aşa?), pentru a o lua de la capăt, în minciună, imediat după aceea. Cînd văd aceleaşi păpuşi, trase de (aproape) aceleaşi sfori, sting *Actualităţile* şi trec pe alt canal.

Val CONDURACHE

Pacostea viitorului

Din cîte se pare, stăm cel mai bine, din ţările Europei de est şi de centru recent ieşite din coşmarul totalitarismului, la capitolul posturi de televiziune private. De exemplu, Polonia care are un singur post de televiziune privată şi e, din păcate, anemic cu totul. Ne-o fi fiind superioară Polonia la capitolul reformă economică. Dar, aici, la televiziunea privată, o surclasăm detaşat, trimiţîndu-i, superior, bezele condescendente. Noi avem parte de trei importante posturi de televiziune private centrale şi cîteva altele locale (cel de la Arad, condus de colegul în ale scrisului, dl. Gh. Schevartz, e, se spune, excelent, ocupînd atenţia localnicilor). Şi, se aude, curînd va funcţiona, tot cu statut privat, al treilea program al televiziunii naţionale. Asta e, negreşit, bine, spărgînd, cu mare succes, monopolul televiziunii naţionale. Îmi aduc aminte că pe vremea anilor agonici ai lui Ceauşescu, cînd cu constrîngător-stupida economie de curent electric (nu pot uita bancul cu Bulă, care, copleşit de nevoia economiilor, afişase pe uşa locuinţei sale un bilet pe care scrisese: "Nu sunaţi, ies din cinci în cinci minute") programul de televiziune se reducea la două ore, consumate, în bună măsură, cu cele două odioase personaje prezidenţiale. Oamenii scîrbiţi, acriţi şi revoltaţi, se uitau, cînd "se dădea", la televizor, cîte un film. Şi în rest era tăcere, întuneric şi frig, toate năpaste de nesuportat.

Acum e bine, şi se pare că deschiderea spre posturile de televiziune private e o altă probă a libertăţii care domneşte, acum, la noi, în dreptul la liberă expresie. Adică a democratismului libertăţii la opinie pluralistă. Este, aş spune, o caracteristică a României de azi, retardare în planul economiei şi avansată cu totul în cel al spiritului public. E un paradox al fenomenului românesc care ne însoţeşte cam de multişor. L-am întîlnit şi în URSS, pe vremea lui Gorbaciov, care n-avea evident nici o strategie economică pentru ieşirea din marasm, dar cu glasnost stătea excelent, gazetele spunînd lucruri năucitoare prin caracterul lor năruitor pentru statu quoul existent. Cum necum, e, repet, bine că dreptul la expresie e liber şi, de ce n-am recunoaşte-o?, de nimic tulburat. Investesc cu mare nădejde încrederea că acest drept, odată cîştigat, vom şti să-l păstrăm, consolidîndu-l şi statornicindu-l definitiv.

Hotărît, am intrat, la acest capitol, bine şi dens, în lumea civilizată. Sîntem, incontestabil, sincroni cu lumea occidentală, europeană şi chiar americană. Aş adăuga imediat că avem parte de beneficiile şi dezavantajele - enorme -, sub raportul substanţei uniformizatoare a acestei sincronii. Pentru că important e cum uzăm de acest drept cucerit cu atîtea mari sacrificii. Să detaliez puţin, mai întîi la secţiunea emisiunilor de comentarii. Postul Tele 7abc programează o bună emisiune de dezbatere "Linia întîi", unde se pot viziona discuţii - cu invitaţi competenţi, realmente pline de miez şi folositoare în învăţăminte. Emisiunea e ascultată mult, iscînd, apoi, discuţii, ralieri în opinii şi, nu se poate altfel, disocieri. E aproape tot ceea ce a rămas rezistent din ceea ce a fost cuceritor, odinioară, la acest post privat de televiziune. La postul Pro TV, venit de curînd puternic din urmă şi cucerind prim-planul atenţiei publice, o emisiune, coordonată de dl. Ilie Şerbănescu ("Faţă-n faţă"), e, totuşi, întristător de dezamăgitoare, moderatorul neavînd, evident, stofă de moderator, lăsîndu-şi interlocutorul să spună, lăbărţat, tot ceea ce vrea, dl. Şerbănescu limitîndu-se să formuleze întrebări convenţionale care nu izbutesc, cum se spune, "să treacă ecranul". Mai bună e emisiunea, de aici, săptămînală, a dlui Mihai Tatulici, cam calchiată după altele occidentale, care vrea să ofere posibilităţi de soluţionare a unor rele sociale. Să sperăm că reuşeşte în scopul năzuit. Cu un public cîştigat de la emisiunile dlui Tatulici de pe programul naţional de televiziune, această emisiune a d-sale de pe Pro TV e vizionată şi, negreşit, utilă. Ceea ce n-aş putea spune despre emisiunea dlui Vartan Arachelian de pe programul doi al televiziunii naţionale, intitulată pompos "În faţa Dumneavoastră", care, cînd nu e anostă cu totul şi răvăşită, e tezistă în sens negativ, prin cam compromisele personaje invitate, vechi culturnici naţionalist ceauşişti (dl. Ilie Bădescu, readus la rampă, face o figură agresiv naţionalistă) sau legionari bătrîni care încearcă reabilitarea, în răspăr cu adevărul istoriei, a nostalgicei lor grupări politice de odinioară. Dl. Arachelian n-are, vădit, calitatea esenţială a unui moderator al unei emisiuni de televiziune: imparţialitatea. Calitate pe care o dezvăluie superb dl. Gabriel Giurgiu, în emisiunea sa de duminică seara, tot pe programul doi al televiziunii naţionale, intitulată "La puterea a doua".

Deficiente cu totul sînt, la aceste canale private de televiziune, emisiunile culturale. De fapt, mai propriu ar fi să se spună că astfel de emisiuni nu sînt aici aproape deloc programate, cu excepţia, fericită, a unei emisiuni care comentează, în premieră, cărţi nou apărute, întreţinută de bunul meu coleg de breaslă, dl. Alexandru Ştefănescu pe canalul Antenei 1. Nici Pro TV, nici Tele 7abc nu socot utile programarea unor emisiuni culturale care, iată, în altă parte (ca, de pildă, în Franţa, emisiunea lui Bernard Pivot) recoltează extraordinar succes de public. La noi se mai crede, păgubitor, că spaţiul culturii nu recoltează audienţă la televiziune. E o judecată strîmbă şi, în fapt, chiar potrivnică actului cultural. Că această judecare e neavenită o demonstrează excelenta emisiune "Serata muzicală" a dlui Iosif Sava pe postul doi, sîmbăta după-amiaza, al televiziunii naţionale. Din păcate, la acest capitol, posturile private de televiziune sînt, în fapt, ostile culturii, refuzînd să o comenteze şi s-o îndrume prin judecăţi critice. Nu-i vorbă, lucrurile nu stau mult mai bine nici la televiziunea naţională, cu emisiunile culturale programate, de obicei, la ore înaintate din noapte, sugrumîndu-le, practic, capacitatea de receptare. Un accident fericit, din acest punct de vedere, este emisiunea dlui Cătălin Ţîrlea "Cu cărţile pe masă", bine gîndită, bine condusă, deşi rău programată, marţi la orele 20, pe programul 2, în concurenţă, cu programul de ştiri de pe postul 1 al televiziunii naţionale.

În rest, peste tot, stupide, interminabile seriale, filme proaste, comerciale şi de duzină. Serialele televizate de acum sînt forma de azi a romanelor siropoase în foileton din secolul trecut, care programau săptămînal cîte un nou episod format carte (*"Dramele Parisului*, cîte au ieşit pînă acum, pe toate le-am citit", se făleşte o eroină a lui Caragiale). Şi ele erau citite de publicul mare, cel, bineînţeles, ştiutor de carte, dar fără acces la cultura adevărată. E, de fapt, o nenorocire efectivă - sub raport cultural - acest surogat "cultural" care sfidează, de fapt, cultura adevărată. Sînt statistici care dovedesc că azi, în lume, telespectatorul care lucrează în timpul zilei sau merge la şcoală stă pironit în faţa televiziorului cinci-şase ore, vizionînd, pînă la îndobitocire, seriale, filme comerciale şi sport. Împreună cu ziarele, timpul consumat în faţa televizorului istoveşte cu totul răgazul acordat lecturii. Tot statisticile dau seama de alarmanta cotă scăzută, pînă chiar la limita dispariţiei, a lecturii de carte adevărată care reprezintă cultura. Dacă aşa-numita civilizaţie de mîine a audiovizualului care o va elimina pe cea botezată a lui Gutenberg e aceasta pe care o vedem azi, născută şi binişor instalată, atunci avem, cred, a regreta mult că a apărut. Omul de mîine, robotizat şi uniformizat prin televiziune, dă spaime de pe acum. Dacă e să dispară cartea, din cauza televiziunii şi calculatorului, mai bine ne menţineam, retractili, în mai vechile alcătuiri. Mă gîndesc îngrozit la perspectiva unei lumi fără carte şi fără biblioteci. Televiziunea, inclusiv cea privată, pe care o tot laudă unii acum, e, de fapt, factorul motor al acestei înfricoşătoare alcătuiri viitoare a omenescului dezumanizat. Dar, mă ogoiesc cu gîndul, aceasta e pacostea generaţiilor care vin. Noi, slavă Domnului, am avut parte, din belşug, de pacostele noastre.

Z.ORNEA

Pentru prietenul care s-a dus

Ne-am cunoscut acolo, în micul sat Breb, din Maramureş, unde am început eu s-o fac pe antropologul. Am încercat să-l evoc în cele cîteva pagini dintr-o carte consacrată odinioară României şi în care se concentrau cincisprezece ani de întrebări mai mult sau mai puţin frecvente. Dar îi datorează ceva; numeroase pagini ale cărţilor, eseurilor, articolelor în care vorbesc despre această ţară devenită o a doua patrie; gînduri iscate în conversaţiile noastre de demult apar ici şi colo, cînd încerc să găsesc sensul acestei culturi. Lungile seri de iarnă, nopţile îngheţate din Carpaţi cînd ne strîngeam în jurul sobei mari îmi revin mereu în memorie.

În ultimii cinci ani a fost foarte bolnav şi, anul trecut, cînd l-am vizitat de Paştele ortodox, el, preotul care m-a familiarizat cu credinţa şi cu riturile, nu mai slujea; se retrăsese, trecînd ştafeta unuia dintre fiii săi. El, altădată atît de zvelt, aproape slăbănog, devenise obez; el, atît de volubil pe vremuri, vorbea acum cu dificultate; atît de îndeminatic odată, acum apuca obiectele cu mîinile tremurînde.

Se ducea. Şi totuşi, faptul că mă aflam lîngă el îmi dădea încredere, nu pentru că îmi evoca tinereţea trecută, ci pur şi simplu pentru că exista, tovarăşul, prietenul fidel cu care de cîte ori mă întîlneam luam conversaţia de acolo de unde o lăsasem în urmă cu doi... trei... patru ani.

S-a dus într-o zi înzăpezită, îngheţată de ianuarie. N-am putut să fiu de faţă la înmormîntare şi această absenţă mă apasă, deoarece acolo, la poalele Carpaţilor, riturile te ajută să te împaci cu plecarea definitivă. Şi, mai presus de orice, era opţiunea noastră: doi oameni liberi care-şi acceptau diferenţele – el era credincios, eu nu – lăudînd destinul (el – Divina Providenţă) care ne-a ajutat să ne întîlnim, să ne privim, să ne ascultăm şi să ne înţelegem, cîteodată de la jumătatea cuvîntului. Se numea Mircea Antal şi a fost, timp de patruzeci de ani, preot la Breb. El nu mai este şi eu n-am alte cuvinte pentru a-i păstra memoria decît cele puse odată pe hîrtie.

Figura preotului

De cînd regimul comunist îi anulase, oficial, orice putere temporală, în principiu, preotului nu-i mai rămînea decît puterea cuvintelor.

Oricine l-ar fi întîlnit pe trotuarul unui oraş, pe peronul gării, în faţa tejghelei unei prăvălii, nu ar fi putut să-şi dea seama că este preot ortodox; te făcea să te gîndeşti mai mult la un preot de ţară postsinoidal. Spîn, era modest îmbrăcat, ca un funcţionar de provincie; pe orice vreme, purta aceeaşi haină gri şi aceiaşi pantaloni negri roşi, aceleaşi ghete uzate, dar, din primele zile frumoase, îşi schimba pardesiul fără vîrstă, căptuşit cu blană de oaie, şi căciula roasă, de astrahan negru, cu un impermeabil vechi, gri şi o pălărie maron, lucioasă de atîta purtat şi de vreme. Adevărata lui eleganţă – un stil în care se amestecau gustul pentru detaliul de preţ (calitatea tămţiei, a broderiei patrafirului, forma crucii), frumuseţea gestului în momentul binecuvîntării şi al înălţării şi cea a vorbei şi cîntului – apărea în biserică, în timpul oficierii slujbei. Pe aceste dealuri, aflate departe de mondenităţile urbane, se observa, după cîteva mici detalii, după felul în care ţinea tacîmul, în care gusta vinul, în care se lăsa servit şi în care oficia slujba, că M. păstra încă vii amintirile unei tinereţi petrecute în intimitatea capilor Bisericii Ortodoxe Române. Fiu de preot, nepotul cel mic al patriarhului Cristea, acceptase la douăzeci şi cinci de ani, după cîţiva ani de închisoare, această parohie retrasă, pentru a se îndepărta puţin de nesiguranţa oraşului.

M. sosise la Breb în 1953, avînd misiunea de a pune ordine într-o parohie care nu mai avea preot permanent din 1949. A înţeles că era mai bine să facă unele concesii tradiţiei uniate dacă voia să îi aibă alături pe diaconi şi consiliul parohial, fără de care nu era posibil să cîştige încrederea celor din parohie. Oh, nu era vorba despre "Filioque", ci despre cîţiva sfinţi romani (ca Bernadette de Lourdes, Sfînta Tereza a copilului Iisus) şi de cîteva obişnuinţe de limbaj, de exemplu, de păstrarea lui *spiritus sanctus* (latin) în loc de *Sfîntul Duh* (slav). La ce bun un prozelitism religios intolerant dacă ducea la pierderea credincioşilor? Nu era chiar un popă luptător şi se comporta, *mutatis mutandis*, după tradiţia unui *Aufklärer* transilvănean, pentru care îndatorirea religioasă era dublată de un apostolat social în care preotul nu este numai intermediarul ales, ci şi omul cultivat – educat – care îi ajută pe credincioşi să se adapteze progreselor tehnice. Trufaş prin educaţie, se confruntase şi el cu morga nobililor, cu ironiile oamenilor de rînd, cu dispreţul uniaţilor inflexibili şi, mai ales, cu un arhaism pe care nu-l cunoştea deloc; ştiuse să asculte şi învăţase mult. Ţăranii nu-l iubeau, dar îl respectau şi se temeau de el. Nu era tipul preotului jovial şi cheflîu care, din cînd în cînd, mai bea un pahar în plus cu enoriaşii lui; aceştia îl găseau puţin cam prea auster, cam prea rigorist cu el însuşi, dar îi admirau demnitatea inflexibilă în faţa autorităţilor, imparţialitatea în conflictele inevitabile care îi priveau pe majoritatea enoriaşilor şi gestionarea cinstită a parohiei. Singura supunere care i se cunoştea era aceea manifestată faţă de episcopul său *ex cathedra*. Douăzeci de ani de viaţă într-un sat nu-l schimbaseră.

(...) Încetul cu încetul, casa parohială a devenit a doua mea casă. Cînd mi se întîmpla să trec prin apropiere, mă opream cîteva clipe aici, schimbam cîteva vorbe cu cei prezenţi, mi se oferea o cafea, un pahar de ţuică, o prăjitură, după care îmi continuam drumul. În unele seri, ajungeam înainte de cină şi, fără să spună ceva, soţia sau una din fetele preotului mai puneau un tacîm la masa pregătită pentru el. Începea atunci una dintre acele nesfîrşite discuţii din care am învăţat atîtea. Vorbea cu mare uşurinţă. Bineînţeles, discuţia revenea, adesea, asupra satului, a regiunii, dar M. aborda mereu subiecte generale, de istorie culturală şi politică, de etnografie, de filosofie şi de istorie a religiilor. Elev la liceul german din Bucureşti, student, apoi, al Facultăţii de Ştiinţe din Cluj şi al Facultăţii de Teologie din Bucureşti, M. avea un bagaj serios de cunoştinţe. Asculta cu aviditate radioul, atît posturile oficiale româneşti, ruseşti sau ungureşti, cît şi programele difuzate de opoziţia occidentală: *Radio Europa Liberă, BBC, Vocea Americii*. Constatam cu uimire cum un om care, nu numai că nu părăsise niciodată România, dar trăia izolat în Carpaţi, putea, numai prin spirit deductiv, prin capacitatea de a compara şi un solid bun simţ, să emită judecăţi de o mare fineţe despre lumea occidentală. Această luciditate se datora, poate, unei juste aprecieri a efectelor pe care politica românească le avea în sate. Era unul dintre puţinii privilegiaţi ai fostului regim care îmi descria starea lamentabilă a ţăranilor români înainte de al doilea război mondial. Îmi spunea că era obligat să constate că mizeria dispăruse, în mare parte, la ţară. Ceea ce îl neliniştea erau consecinţele nefaste ale freneziei moderniste ce cuprinsese conducerea politică a ţării. Invitat, ca botanist, la colocvii culturale regionale, M. nu a ezitat să vorbească, în faţa nomenclaturii, despre catastrofa ecologică şi sanitară ce ameninţa Baia Mare şi zona din jurul acesteia. Bineînţeles, nu se putea conta pe el în lupta împotriva politicii guvernului român de interzicere a avortului; ca preot ortodox, era, hotărît, împotriva avortului fără a arunca, însă, anatema asupra bietelor femei care recurgeau la el. Adevărata lui luptă era, mai degrabă, cea a unui gestionar al cotidianului care vedea cum numeroase lucruri simple puteau fi ameliorate dacă se încredinţa responsabilitatea pentru ele unor oameni competenţi şi nu unor "neisprăviţi" plasaţi în posturi de conducere numai pentru talentul lor de a linguşi şi pentru înclinaţiile lor spre slugărnicie. Din această atitudine critică decurgea şi imaginea demistificată asupra Occidentului. Surprinzător, acest mărunt preot de ţară care îşi crease, prin numeroasele lecturi, prin audierea atentă a posturilor de radio, o imagine destul de realistă despre problemele economice de la nivel mondial, remarca bogăţia Occidentului, libertăţile pe care le oferă cetăţenilor, dar nu uita niciodată să amintească de faptul că aceste privilegii se bazează pe stăpînirea unei părţi a lumii, numită Lumea a treia, şi din care România face, mai mult sau mai puţin, parte. "Lumea a treia exclusă", îmi spunea el.

Claude KARNOOUH

Din volumul **Românii. Tipologie şi mentalităţi**, Humanitas, 1994

PAGINI DE JURNAL (1991-1992)

17 noiembrie

(...) Vizită în cimitirul Montparnasse. Distanţa efectivă pe care ţi-o impune un stil funerar întrutotul deosebit: îmi plac reminiscenţele galice – există un tip de sarcofag de vreun metru şi jumătate, uneori mai scund, care are nu ştiu ce tîrzie graţie romanică. Cavourile gotice – pleonasm eufonic şi morfologic – sînt cumva butaforice, depăşite, burghez-catolicizante. O secţiune cu morminte evreieşti, unele împovărate cu respectabile epitafuri în caractere ebraice. Şi apoi, şocul unei mulţimi de sepulturi aconfesionale, fără cruce, pleznind de pompă, dar dureros anonime. Am evocat, lansîndu-mă într-o sentimentală (şi deci inexactă) descriere, peticul de rai al cimitirului de la Agapia, unde sălăşluieşte, printre fericiţii monahi de odionioară (pe cînd obştea era masculină), dar şi alături de o serie gracilă de stareţe şi schimonahii, nefericitul, doctul, strălucitorul mitropolit Irineu Mihălcescu. Loc de verdeaţă crudă, iarbă de munte şi verdele de China al unui gard de conifere (...) Şi drumul făţiş iniţiatic, greu, aspru înclinat, spre Agapia Veche, mic Athos al ostenitoarelor întru desăvîrşire, unde nu au voie să înnopteze bărbaţii. Mi-am adus aminte – inevitabil – de Străuleşti II, cimitirul sărăcăcios şi împotmolit unde se odihneşte A.E.

1 noiembrie

(...) Aseară l-am urmărit din nou pe Ph. Sollers, foarte mediatizat în ultima vreme, care apărea acum în *Caracterele* lui Bernard Rapp. Breton, cămaşă desfăcută, un amestec de dezinvoltură studiată şi de neglijenţă crispată, inele pe degete, ţigaret de argint, un zîmbet care se vrea în permanenţă pătrunzător, adică "acid"... O căpăţînă exfoliată de prea multe vînturi impresioniste, de delirul barthesian al corporalităţii Semnului... Personaj construit *de toutes pièces* – Arcimboldo resuscitat, plantat pe neaşteptate în epoca lui Munch. Întrevăd în fizionomia lui Sollers tot complexul de izolare al intelectualităţii umaniste (...), care acumulează vinovăţiile şi ineficienţa. Subtextul acestei feţe pare să spună: "nu vă grăbiţi să mă exilaţi, sînt *cu mult* mai pervers (= fără prejudecăţi, deci actual) decît aţi fi tentaţi să credeţi. Sollers e un tip din generaţia care răscumpără păcatele "elitelor" comuniste de după război: religia stalinistă, Sartre în Vietnam, de Beauvoir dînd mîna cu Hruşciov, Vaillant făcînd apologia Tătucului şi ucigîndu-l ritual (= partinic) pe L.F. Céline...

8 noiembrie

(...) Crez de generaţie: problematica lui "prea tîrziu şi nu încă". Şi, în loc de justificare, un rechizitoriu al Jurnalului: megalomanie. Literatură egocentrică. Romanul unui sine inflaţionar, pavat cu judecăţi de gust formulate ca judecăţi de valoare, cronica unor idiosincrazii prea stridente pentru a fi adevărate, gîndire mofluză, vervă regurgitată, tapaj culturoid, patetism al sterilităţii, criză a evenimentului, evaziune în frica de Dumnezeu (care suscită stările de pudoare, dar nu şi pe cele de reflecţie teologică); diagnostic inexact, descriere stearpă, subiectivitate cu adîncimi ilicite, nedeclarate; fineţe cotropită de mizantropie. Carenţa iertării şi proasta împăcare cu sine; laşitatea unui discurs serial; nebunia tandră a sincopei (...) Neruşinarea încrezută a păcatului venial, de unde meschinăria unei nesupuneri minore, convenţionale. Masochism întrerupt de automatismele orgoliului. Răsplata adictivă a scriiturii. Autocontrolul ca obsesie a unei regii labirintice. Superstiţia gnostică a Manifestării. Iată-mă. Impur şi simplu. Uzurpînd prestanţa negativităţii. Gestionînd neabătut imponderabilele anonimatului. Înfundîndu-mă într-o dezordine mereu mai elaborată. Exersîndu-mi inteligenţa într-o facilă sintaxă a oximoronului. Nimicit de Sens. Ocolit cu graţie de Har. (...) Mutilat de război nevăzut.

12 noiembrie

Am participat astăzi – cunoscîndu-l şi audiindu-l pentru prima dată pe maestru – la seminarul pe care Jacques Le Goff îl dedică rîsului medieval. Acesta e Parisul: la 105, pe bulevardul Raspail, într-o mică sală neîncăpătoare, autorul solidei *Civilisation de l'Occident Médiéval* poate fi întîlnit, în carne şi oase. (...) Omul este destul de oarecare ca vorbitor, face eforturi de actorie profesorală (de pildă, cînd citeşte textele latineşti). *L'ogre historien* nu e prea frumos şi e destul de corpolent, îmbrăcat cu o anumită modestie, în stilul savantului obişnuit cu o singură ţinută, nu atît ca efect de indigenţă, cît din dispreţul netrucat şi spontan faţă de elementele accesorii. Cursul a fost totuşi o revelaţie la nivelul unui exerciţiu practic de metodologie şi la acela al unei anchete despre semantica istorică a conceptelor legate de rîs. Fără a fi excesiv tehnice, ideile acopereau esenţialul: e o mare calitate a purtătorului lor, o calitate care îl dispensează de povara unor alambicări factice, de prea multe elemente de regie pedagogică sau personală. Remarcabilă este, de asemeni, lecţia documentelor minore, obscure, marginale, respiraţia cuvintelor în textele fără glorie, aşa cum reiese din analiza unui autor din secolul XII (Giraldus Cambrensis), al cărui unic manuscris cunoscut a fost cumpărat, de la un buchinist din Orléans, de către Regina Cristina a Suediei, pentru a ajunge ulterior în ciclopica Bibliotecă vaticană. Toţi marii istorici – Le Goff nu face excepţie – au un *coté* maliţios: "răutatea", ca expresie demistificantă a judecăţii critice, pare a fi condimentul obligatoriu al oricărei călătorii în timp care se vrea mai mult decît o reconstituire ideologic-şcolărească.

6 februarie

(...) După-amiază voi asista la primul examen de doctorat din Franţa (...) Ca şi la Sorbona medievală, acesta pare să fie mai degrabă un rit universitar de asimilare decît o experienţă acordînd cinci ore de libertate unei echipe de sadici. (...) M-am întors adineaori de la faimosul doctorat, întărit în convingerea că stîngismul '68-ist şi diversele cripto-marxisme cancerizează fatal cultura franceză, proiectîndu-şi inerţiile dincolo de prăbuşirea comunismului însuşi. Nimic din prestanţa şi deci din prestigiul unei consacrări: cinci agenţi/agitatori, care fără haină, care cu cravata destinsă, pierduţi într-un talmeş-balmeş terminologic: democratizarea abuzivă şi improprie a mediilor universitare a atomizat conceptele, a desfiinţat ideea de "şcoală" şi, implicit, focarele de autoritate. Dar cît sîntem de departe pînă şi de crizele lor...

24 februarie

Duminică de *chasse à l'image* prin extraordinar de "latina" Rue Mouffetard. Dan e un companion discret şi plin de umor bun. Am ajuns – străbătînd mai apoi *Jardin des Plantes* – în faţa Moscheii din Paris, construită prin anii '20, pe un teren dăruit de statul francez în memoria musulmanilor nord-africani căzuţi în primul război mondial. O curte de onoare decorată în stuc, ceramică şi mozaic, havuzuri, arcuri în potcoavă, în stilul mozarab cunoscut. Interiorul moscheii este interzis profanilor, trebuie să efectuezi mai întîi abluţiunile prescrise de Coran. Într-un univers non-figurativ şi iconoclast există, în schimb, o simbolică a culorilor şi o suită de superbe mesaje religioase în caligrafie arabă. Am văzut totuşi altarul – orientat spre Mecca (sud-est?) – şi mi-a plăcut pardoseala înţesată cu covoare moi, orientale. Erau – cei "chemaţi" – mîndri de Islam, *convinşi* – ca o grupă infantilă de sceptici mîntuiţi. Totuşi, un aer comprimat, implicit opresiv, cu "gazetă de perete", cu orare stricte, îndemnuri etc. Cum să explici faptul că, în pofida acestei aprige discipline spirituale, universul arab e mai dezbinat ca oricînd?

1 decembrie

Aseară l-am cunoscut pe R.P., arheolog medievist antrenat în publicistica (şi, o vreme, în politica) GDS-istă. S-a repliat profesional, dezamăgit sau epuizat de un proiect politic care i-ar fi putut acapara – pe ultima sută de metri – energiile destinate "creaţiei". Simpatic, emiţînd (pe fondul unei hipoacuzii strategice) cîte un volubil: "mă rog?", spunîndu-mi (cu o rizibilă ezitare între "dumneavoastră" şi "dumneata") că o catedră – fie ea de antropologie religioasă – nu trebuie, nu poate fi creată de alţii, ci numai prin "lupta" interesatului. (...)

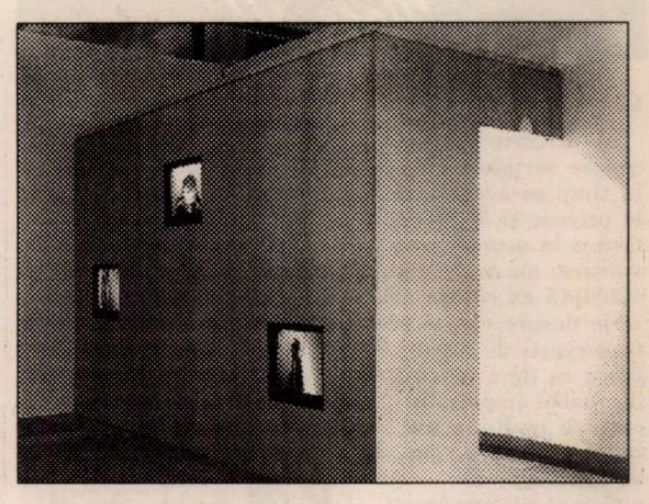

Am vizitat după-amiază (pot zice: finalmente) miniaturalul muzeu Cluny, peste drum de Sorbona, reşedinţă gotic-renascentistă a foştilor abaţi care-şi dirijau imperiul (şi de) la Paris. O întîlnire, seria de şase tapiserii de XV, culminînd cu teribila *Dame à la licorne*, eseu de senzualitate transfigurată, explozie de pietate marială, lume "stromatică" şi secret quietistă. Superbe crose episcopale, cruci bizantine, coroane vizigote; sculptură religioasă flamandă în lemn policrom; surîsuri de Fecioare auvergnate; vitralii de XII, deja chagaliene; totul într-o proporţie intimă, cizelată, auster-confortabilă. Joc de table şi şah (prevăzut cu un al treilea volet: pentru ţintar), cu o cruce gravată în centru. Pieptăn de ivoriu cu silueta protopărinţilor – o existenţă deopotrivă spiritualizată şi consecvent estetizantă, o mare coerenţă liturgică, îmbrăţişînd întregul clipelor trăite, în aşteptarea paşnică sau în tensiunea pestiferă a Învierii, căci sîntem pe vremea Marii Ciume...

22 octombrie

Paul Ricoeur – aparent un heideggerian apropiat de Gabriel Marcel – rămîne totuşi cel mai important filosof francez "în viaţă". De ce oare eşecul la care a ajuns filosofia contemporană se răsfrînge într-un soi de depreciere retroactivă a înţelepciunilor defuncte? Cînd Ricoeur îl citează pe Spinoza (pentru a-i atribui accepţiunea cutărui termen), pare că deranjează un mort sau că procedează, în cel mai bun caz, la o şedinţă de spiritism. Eseul despre *Religion, athéisme, foi* conţine poate un răspuns: filosoful nu a fost (nici măcar prin ego-ul zarathustrian al lui Nietzsche) capabil să preia funcţiile predicatorului-profet. Şcoala îndoielii s-a mulţumit să spună: "locul de unde purced interdicţiile religiei este *vacant*". Dar nici voinţa de putere, nici supra-ego-ul freudian – purtătoare a ceea ce R. numeşte o "hermeneutică reductivă" – nu au putut completa această lacună originară, nici prin nihilism, nici prin arheologia oedipiană. (...) Speculaţiile lui Heidegger despre "ascultare" – apartenenţă la un loc *pre-etic* în care expresia dorinţei de a fi nu a fost încă înlocuită prin proclamarea interdicţiei – sînt cu atît mai valide în română, unde cele două sensuri ale cuvîntului se conjugă într-o mare gravitate semantică. (...) Filosofii modernităţii s-au lăsat purtaţi de ispita detabuizării ignorînd, se pare, efectul de bumerang al propriului discurs: denunţînd creştinismul ca pe un "platonism pentru vulg", Nietzsche a sfîrşit prin a nu mai fi el însuşi *ascultat*.

Privesc pe geam: Parisul americanizat, mcdonaldizat, depeizat prin exces de imigrare, bolnav de vechea lui glorie, banalizat într-o necurmată orgie culturală, Parisul acesta rămîne, totuşi, un tărîm făcut pentru asceza creaţiei, pentru reverie, pentru exaltarea dureroasă a întîmplării de a trăi. Suprema armonie a preclasicilor, tînguirea virilă a unui saxofon, vocea psalmodiantă a lui Brel, ţipătul suplu al lui Piaf, orice rezonanţă se poate prelinge radios peste acoperişurile Oraşului. Un oraş care rămîne *locul* unde izbucneşte febra umanităţii, cifrul unor solitudini ideal conjugate...

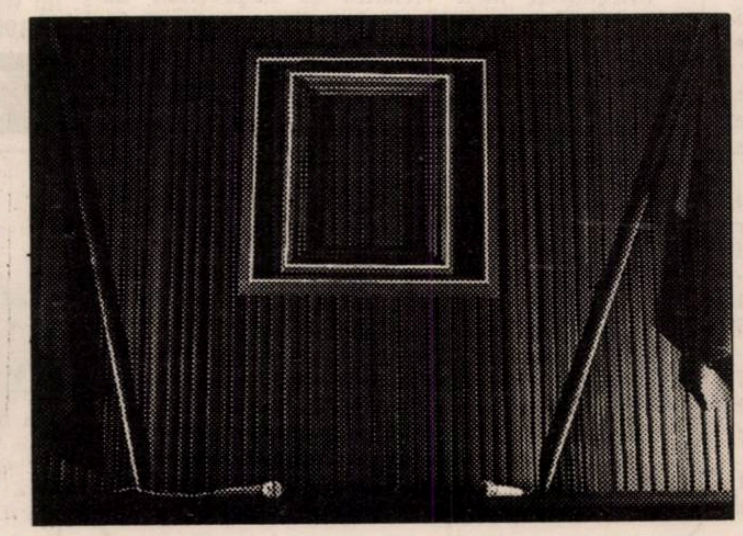

3 mai

Subit, în memorie: interviul pe care i l-am luat undeva, la o mînăstire de lîngă Bucureşti, Maicii Alexandra – nemţoaica ortodoxă cu sînge albastru. I-am sărutat mîna: călugăriţei şi principesei. Tutuia - suveran şi împăciuitor – pe toată lumea. Spunîndu-i că doresc să-mi acorde un interviu pentru BBC, a crezut mai întîi că vom vorbi în engleză. M-a binecuvîntat la plecare: eram un tînăr român care se pregătea să-şi urmeze studiile la Paris. A trecut între timp la Domnul. O poveste frumoasă, ca însăşi privirea Maicii Alexandra.

Teodor BACONSKY

Voce off

"A scrie în mod paradoxal lucruri juste despre serialele TV, în timp ce aceia care le privesc şi le iubesc, fără a le acorda vreo valoare, nu se aşteaptă ca cineva să scrie despre ele, şi să te serveşti de acest lucru ca de o maşină de război împotriva culturii înalte, e un lucru pe care eu pot să-l înţeleg. E suficient să urmăreşti oricare emisiune pentru a fi în măsură să readuci, cu dovezi la-ndemînă, metafizica occidentală, constatînd că televiziunea nu este niciodată lucrată. Însă forţa ei constă în faptul că aceia care o fac sînt în impunitate. Ei sînt în impunitatea mafiei atît de bine, încît îţi spui că e imposibil să cîştigi acest război, acela pe care-l ducea Godard la un moment dat, atunci cînd spunea că trebuie să iei televiziunea ca pe soarta noastră comună; sau ca singurul spaţiu public rămas, chiar pubelizat, şi că nu poţi lucra decît pornind de la acest spaţiu public. Astăzi, trebuie să laşi acest demers în sarcina sociologilor şi statisticienilor, a tuturor acestor «domni Homais» (...) Televiziunea reformatează prezenţa individului în interiorul ritualurilor colective. Ea înaintează în acelaşi timp cu publicitatea, aceasta fiind matricea estetică, iar televiziunea locul aplicării sale în masă. (...) O parte a cinematografului, pe care noi nici n-am tipărit-o şi nici n-am studiat-o, ţine de înregistrarea mai mult sau mai puţin corectă din punct de vedere tehnic a unui spectacol, ea este această cultură populară care nu are nici o percepţie a mecanismului: nu contează dacă este vorba de un desen, o pictură sau o fotografie mişcătoare. De aceea cultura populară are întotdeauna o bază, un releu mitologic, căci mitologia este independentă de suporturi, e o cutie neagră, nu un proces. Fiecare societate are un set de imagini, de scene, pe care vrea să le vadă cu orice preţ. Acest lucru îi dă dreptate lui André Bazin de fapt: există imagini pioase, sociale, pe care le vom vedea oricum. Ceea ce relativizează argumentul celor ce divinizează sala de cinema, aşa-zisa întîlnire cu poporul... Într-adevăr, a existat se pare, odată, o osmoză între public şi sală, însă eu cred că nevoia de imagini a unei societăţi este ceva mult mai brutal. Acest lucru nu ţine de critică, nu are nevoie de ea, este o funcţie mitologică a societăţii, pe care trebuie s-o foloseşti sau să o studiezi ca atare."

Serge DANEY

Pelalii fără fruntarii

Vestitorii primăverii

Ei ajung ultimii-n piaţă, asudaţi, gîfîind, cu degetele încă murdare de clei şi vopsele. Niciodată nu le-au rămas mărţişoare de pe un an pe altul, aşa, ca rezervă de pornire. Dar nu-i bai, că-n fiecare an au născocit mereu alte trăznăi, care s-au dovedit apoi succese de vînzare: mărţişoare cu mutre de politicieni, mărţişoare-n chip de bancnote false, mărţişoare-dinozauri ori flacoane de parfum în miniatură, animale imposibile, deopotrivă graţioase şi groteşti... şi cîte şi mai cîte...; în fiecare an ei au sosit ultimii-n piaţă şi au plecat primii.

Colegii lor de pe trotuar – împietriţi de frig şi resemnare, mulţi dintre ei simpli vînzători de circumstanţă, în căutare de vreun ciubuc sezonier, nu şi artizani, aşa, ca ei – îi privesc cu un amestec de sentimente deloc sărbătoresc: o ciudă plină de respect, care blesteamă şi se amuză fără să vrea de spectacolul acestor măscărici obraznici şi guralivi. Ochii obosiţi de beţii mizere cată cu pizmă către ochii istoviţi de minuţia muncii de zi şi noapte, dar animaţi de acea licărire subtilă a inspiraţiei. Pe ei nu-i deoache invidia vecinilor de masă pliantă. Superbi în ireverenţa tembelă cu care ne recomandă "mărţişoare extraplate pentru fete crăcănate" şi "speciale pentru soacre, profesoare şi surori medicale", aşa, în gura mare, fără reţineri, nimeriţi aici parcă de pe altă lume, înconjuraţi de şnururi roş-albe şi de turmele măruntelor progenituri fantastice – pe ei nici un rău nu-i atinge.

De aceea ne place să ne-mbătăm de entuziasmul lor. De aceea ne place să cumpărăm mărţişoare de la ei, în ultima clipă, în ajun sau chiar de zi-ntîi, într-o grabă voioasă care le ţine isonul. De aceea îi iubim pe ei, primii dezmorţiţi din sobrietatea iernii, zvîcnind în inima oraşului la fel de prompţi ca stolurile pe cer şi ghioceii-n văi. Şi mesajul lor e cel al iubirii, oricît de nepotrivit ar părea Super-eului nostru hibernant să asemui fiinţa dragă cu o maimuţă sau cu o ţestoasă-ninja. Şi mesajul lor e cel a speranţei, astăzi, cînd ancestralei spaime de molimi şi sinistre i-a luat locul cea, la fel de nebuloasă, faţă de inconştienţa guvernanţilor.

Florin DUMITRESCU

Padova, 8 martie 1996

Din viaţa unui extremist de centru...

Zaif

Viaţa mi se scurge printre degete, habar n-am cum:

în timp ce-mi pipăi banii din buzunar şovăind dacă să dau 600 de lei pe o merdenea sau să-mi cumpăr un covrig (exerciţiu obligatoriu pentru ca economia de piaţă să nu-ţi fure copilăria) - Kasparov învinge ordinatorul care calculează 200 de milioane de mişcări pe secundă (faţă de cele doar două, ale omului) şi declară: "maşinile ne vor învinge cînd vor şti să plîngă la eşec şi să se bucure la victorie";

în timp ce zile întregi stau şi mă gîndesc la ideea lui Kasparov ("ireproşabil corectă", cum ar numi-o Şestov) - văd la TV5 un fost miliţian sovietic, Serghei Kurakin, care e azi preotul unui sătuc din Urali;

urmărit zi şi noapte de acest părinte Serghei la 1996 - citesc de dimineaţă cum un dovedit informator al Securităţii române îl demască pe un încă nedovedit kgbist român, invocînd un argument care nu-i paralizează baza morală: cine a lucrat pentru serviciile secrete rămîne al lor...

în timp ce îngîn noua mea melodie: "mai bine securist decît kgbist!" - ofiţeri polonezi dovediţi ca foşti spioni sovietici îl denunţă pe primul lor ministru ca actual spion al Moscovei;

viaţa mi se scurge cu aceşti polonezi în circumvoluţiuni, cînd aflu că la Buzău (nu se mai fac "polonezi" la patiseriile bucureştene?) morţii nu se îngroapă dacă familia nu prezintă cuponul de privatizare al decedatului;

după ce a doua zi aflu că "asta a fost o minciună" (sau un caz izolat, adică tot aia!?) - în clipa următoare citesc că din spargerea telefoanelor publice se poate trăi cu 40-50.000 de lei pe zi, iar cineva, pe stradă, în faţă la "Levinţa", ţipă altuia despre "aia care are un salariu de 2000 dolari pe lună", repetîndu-i, ca ameţit, cifra pînă la colţul cu laboratorul "Panipat"-ului;

în timp ce cifra asta, ca un şlagăr, nu-mi iese din cap - filosoful îmi dă telefon ca să-mi comunice rezultatele sondajului său printre studenţii anului I, cu privire la scriitorii lor preferaţi: 1. Dostoievski. 2. Hesse. 3. Camus. 4. Kafka;

obsedat de această ordine peste care se aşază aceea din Chili (sondajul personalităţilor preferate: 1. Frei. 2. Zamorano*. 3. Pinochet) - deschid ziarul preferat de mine şi fixez minute lungi schema unei noi periuţe de dinţi (inventate de o ploieşteancă!) prin mînerul căreia trece un jet de apă uşor manevrabil, evitîndu-se astfel efortul de a te mai clăti separat, cu apa dintr-un pahar sau strînsă în pumn;

după ce decupez schema şi o pun la dosarul de "invenţii celebre" - o doamnă prietenă sună la uşa apartamentului nostru, îi deschid, intră în vestibul, îşi pune haina de blană în cuier, o rog să-şi scoată căciula, "nu - dacă îmi scot căciula, rămîn singură", şi discutăm pe larg, în living, despre demisia generalului Pitulescu;

după ce pleacă, după ce-mi dispare imediat şi imaginea generalului Pitulescu, mă întorc la memoriile lui Mircea Ioanniţiu, fostul secretar particular al regelui Mihai şi nu-mi desprind ochii (cărţile n-or fi şi ele viaţă?) de pe rîndurile acelea unde el sesizează ca un simplu amănunt, în trecerea maşinii cu care veneau de la Sinaia la Bucureşti, că "duminică, 20 august (1944! - n.mea), pe lîngă Ploieşti, ţăranii dansau hora, profitînd că nu se bombardează";

întrebarea mea violentă şi ireproşabil de incorectă: "cum aveau chef să danseze pe lîngă Ploieşti cînd frontul se rupsese la Iaşi?" nu cedează decît în timpul unei partide de scrabble cu un prieten, găsind minunea unui ZAIF (cu "z" triplu), zaif - arhaism, din turceşte, adică "debil, prost dispus", în DEX.

Acest "zaif" mă aduce noaptea în faţa unei liniştite întrebări: înainte de a fi o deşertăciune, viaţa nu e o diversiune? O diversiune, de la ce? That is the question, eşti kgbist sau nu eşti kgbist...

Oricum, "Bărbierul din Sevilla" a făcut, în '96, 180 de ani de la premieră. N-ar fi imposibil să trăiască 350 de ani, cît Noe, după potop, zilele aceluia fiind, adunate cu toatele, 950 de ani; "apoi a murit" (Genesa, 9).

Radu COSAŞU

*) centru înaintaş care joacă în Spania, la Real Madrid

Sumar

● Prima ediţie a **Festivalului Studenţesc de Regie**, organizat de UNITER în colaborare cu Consiliul Judeţean Ialomiţa şi Centrul Cultural "Ionel Perlea", a avut loc în perioada 7-10 martie 1996 la Slobozia. Este pentru prima oară în România cînd studenţii regizori au avut ocazia de a concura într-un festival destinat lor înşile. Au participat studenţi ai **Academiei de Artă Teatrală Tîrgu Mureş, Facultăţii de Teatru din Cluj** şi **Academiei de Teatru şi Film Bucureşti.** Organizarea Festivalului a constituit lucrarea de diplomă a studentei **Alina Massaci.**

● Consiliul Judeţean Dîmboviţa, Consiliul Local Tîrgovişte, Fundaţia "Tîrgovişte 600" anunţă deschiderea manifestărilor aniversare: "Tîrgovişte 600 - Anul Oraşelor Medievale Europene" ce se va desfăşura în perioada *martie 1996 - iunie 1996.* La debutul acestor manifestări, în colaborare cu Academia de Teatru şi Film Bucureşti, Uniunea Teatrală din România, organizatorii anunţă a patra întîlnire a Şcolilor şi Academiilor Europene de Teatru, care se vor desfăşura la Tîrgovişte în perioada 16-24 martie 1996. Lansarea oficială a Anului Aniversar şi a Festivalului a avut loc marţi, 12 martie, în Sala Florentină a Primăriei Tîrgovişte.

● Între 21-24 martie are loc la Oradea primul *Seminar româno-britanic de literatură* ("Contemporary British-Romanian Writing Seminar"), organizat de British Council şi de Universitatea din Oradea. Seminarul este prezidat de dna **Valentine Cunningham** de la Oxford University şi la el participă - pe lîngă cei şapte scriitori britanici invitaţi: **Elaine Feinstein, Maureen Duffy, Paul Bailey, Liz Lochhead, Jonathan Coe, Hugo Hamilton** şi **Alan Brownjohn** - aproximativ 50 de scriitori, universitari, traducători, profesori şi editori din România.

● Începînd din 21 martie şi pînă pe 21 aprilie, Muzeul Naţional de Artă găzduieşte expoziţia *Grafica anilor 70* din Republica Federală Germania (o expoziţie a Institutului pentru Relaţii cu Străinătatea din Stuttgart), al cărei vernisaj are loc pe 21 martie orele 17. Organizată de Goethe Institut din Bucureşti şi cuprinzînd 107 lucrări semnate de 16 dintre cei mai reprezentativi artişti ai acestei perioade - printre care **Joseph Beuys, Georg Baselitz** şi **Gerhard Richter** -, expoziţia este cea mai importantă manifestare de artă germană din ultimul timp şi, ca atare, un eveniment ce nu trebuie ratat.

● Tot Institutul Goethe - căruia îi datorăm, de altfel, şi programul intitulat *Televiziunea utopică, o televiziune cum ar putea să fie*, din 27 şi 28 februarie a.c.: unul din cele mai stimulative programe legate de interferenţa cinema-TV văzute la Bucureşti - este răspunzător pentru seria de filme din data de 25 martie (orele 17, la sediul Institutului) dedicate lui Max Skladanovsky. Skladanovsky (1863-1939), pionier al cinematografului german şi producător, a dezvoltat (între 1892-95) bioscopul, un aparat de proiecţie cu ajutorul căruia a prezentat - pe 1 noiembrie 1895, în grădina de iarnă din Berlin - scene filmate cu artişti unui public de 1500 de oameni, cu două luni înaintea fraţilor Lumière. Conferinţa despre fraţii Skladanovsky (susţinută de dna **Helga Karnauka**) va fi urmată de proiecţia filmelor acestora şi de prima parte a filmului lui Wim Wenders intitulat *Fraţii Skladanovsky*, realizat în 1995 (15 min.).

Firescul de alaltăieri

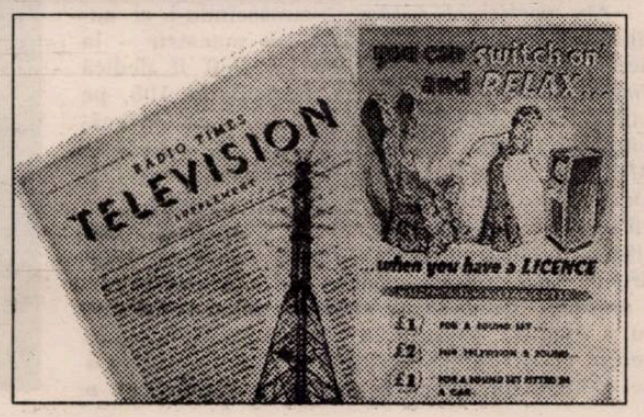

Semnal

Avangarda revine

Librăria Humanitas din incinta Institutului Francez a găzduit săptămîna trecută lansarea numărului 2(3) din 1995 al revistei **Le rameau d'or**, supliment de aleasă somptuozitate al revistei **Arc**, editată de Fundaţia Culturală Română. Volumul, dedicat în întregime avangardei româneşti dintre cele două războaie, cuprinde un studiu redactat cu prospeţime de Petre Răileanu, doctorand în domeniu la Universitatea Paris III. Concepută cu inventivitatea mereu inspirată a lui George Bălăiţă, realizată cu delicat rafinament de Aurora Fabriţius şi Nicolae Iliescu, lucrarea impresionează prin ilustraţia elegantă şi abundentă, excelent gîndită de Anamaria Smighelschi şi Ion Donca. În prezentarea sa, Al. Beldiman, preşedintele Uniunii Arhitecţilor, a subliniat interesul crescînd al cercurilor intelectuale din străinătate în privinţa contribuţiilor româneşti la avangarda artistică a secolului XX şi a legat acest eveniment de marea expoziţie organizată la Artexpo (însoţită de un catalog bine documentat) şi de ultimul număr al revistei **Euresis**, care examinează coordonatele teoretice ale problemei. Actualul volum se distinge prin refuzul oricărei pedanterii, el dorind mai puţin să restituie un capitol clasat de istorie culturală, cît să redea esenţa metodei prin care avangarda a căutat să aducă un acord între gîndire şi acţiune, susţinînd inovarea în artă, ca şi în instituţii, în lume, ca şi în om. Prin metoda ei, avangarda se întîlneşte cu practicile ancestrale de ameliorare a fiinţei umane (cazul Brâncuşi), de aceea efortul de a o readuce în atenţie astăzi, cînd îmblînzirea ei prin închidere culturală pare un fapt împlinit, este meritoriu, ea fiind, mai mult ca oricînd, un mijloc de rezistenţă la presiunea opresantă a raţionalităţii instrumentale exercitată de cei pentru care istoria pare a fi luat sfîrşit.

Adrian MIHALACHE

„Atunci i-am condamnat pe toţi la nulitate?" (Sergiu Nicolaescu „dînd indicaţii" pe platoul de la *Punctul zero*.

retro CINEMA scop

Un kitsch perfect

Înduioşătoare soarta regizorilor noştri... Înainte de '89, odioasa cenzură a sinistrei dictaturi făcea ca filmele lor să nu poată fi capodoperele pe care le aveau în cap; după telerevoluţie – la care, măcar unul dintre ei şi-a "adus raportul": cel al cărui **Punct zero** îl discutăm astăzi–, economia de piaţă le pune bețe-n roate! Filmele sînt ceea ce sînt (şi nu ce ar trebui să fie) pentru că banii sînt puţini. Şi nu doar că sînt puţini, dar, printr-un foarte românesc sistem de vase comunicante, se scurg de la un regizor la altul, întotdeauna pe principiul: de la cel care ar putea face un film mulţumitor la cel care *chiar face* unul catastrofal.

Cu filmul românesc se mai întîmplă un lucru, cred, original. Este vorba (cu cîteva minuscule excepţii) despre filme care nu plac criticilor, dar care nu merg nici la public. Că ele nu merg la public, nici o pagubă: tot publicul le plăteşte – cîtă vreme casele de filme care le scot sînt subvenţionate! Cît despre părerea criticilor, aceştia pot fi înlocuiţi – cu tot ridicolul aferent – de regizori înşişi (colegi de breaslă, amici, prieteni...), care vor spune despre catastrofele în chestiune ceea ce criticii nu sînt lăsaţi să spună (şi pe bună dreptate: nu criticii vor face următoarele filme, ci tot "colegii, amicii, prietenii" regizorilor astăzi lăudaţi!...). În aceste condiţii, singura nelămurire este: de ce mai simt nevoia regizorii noştri să ne arate genialele lor producţii? E o irosire de timp şi de energie. Un "Club al cineaştilor", în care ei să-şi prezinte reciproc capodoperele, ar fi o soluţie sanitară: ei le văd, ei le-nţeleg – şi nu ştiu alţii cum sînt, dar eu, personal, nu sînt din cale-afară de curios să aflu despre ele...

...Ceea ce n-aş putea spune despre Sergiu Nicolaescu şi al său **Punctul zero**! Filmul a fost anunţat cu surle şi trîmbiţe ca "prima coproducţie româno-americană" şi, măcar din această cauză, merita văzut. Prima impresie: America (deci, bănuim, "ducţia" din cuvîntul "coproducţie") iese destul de OK din combinaţie. Zona Hollywood-Los Angeles "dă bine" în cadru (păcat că interioarele sînt filmate tot pe la noi!), Darby Hinton, Brian McNamara şi Kathleen Kinmont joacă pasabil. Cînd însă acţiunea se mută, după nici 15 minute, în România, începem să măsurăm toată distanţa dintre Hollywood şi Buftea: scenariul e stupid, actorii autohtoni sînt penibili. Sub pretenţia de "film de acţiune şi spionaj" plasat în clipele telerevoluţiei, **Punctul zero** este, de fapt, un pliant turistic de dimensiunile unui lungmetraj. De aceea, a spune despre el că este neverosimil este un larg eufemism (la un moment dat, personajele fac un "salt" din canalele Tîrgoviştei – unde se pregăteau să-l salveze pe Ceauşescu! – la Constanţa, pe promenada Cazinoului...): "verosimilitatea" sa este aceea a clipului publicitar. Fimul s-ar mai fi putut chema: "România teroristă – de la Dracula (facem un popas şi la Castelul Bran!) la Ceauşescu", versiune dezvoltată a unui *digest* rudimentar: România = copii abandonaţi, Revoluţie, procesul lui Ceauşescu, Securitate, "agenturi", Muzeul Satului, rromi, demonstraţii, obiceiuri religioase... Nu lipseşte decît Nadia Comăneci. În schimb, este prezent părintele Bisericii Ortodoxe Române, oficiind slujba de Paşti – sau, cum ar titra **Evenimentul zilei**: "Preafericitul Teoctist face figuraţie în noul film al lui Sergiu Nicolaescu!", şi nu ar fi deloc departe de adevăr. Prezent este şi Jean Constantin, direct din "Albumul duminical" şi cu replicile cupletului încă pe buze. Ce ar mai fi de spus? **Punctul zero** este un kitsch perfect, atingînd uneori acel grad de intensitate a prostiei care te face să jubilezi!

Nu am fost niciodată, trebuie să mărturisesc, impresionat de "profesionalismul" regizorului Nicolaescu – şi, după acest **Punct zero**, am motive temeinice să mă îndoiesc că a existat. Cînd îl auzi, însă, pe regizorul Iulian Mihu (autor al lui **Felix şi Otilia**) spunînd că filmul lui Nicolaescu este "un film de artă, un 'film experimental", începi să-nţelegi: filmul lui S.N. e "de artă" pentru că şi următorul film al lui I.M. va fi "de artă" şi – mai încape vorbă? – "experimental"; adică un experiment pe banii contribuabililor a ceea ce *nu* înseamnă Cinema!... **(a.l.ş.)**

Cronica literară de tranziţie

O revistă mai bună decît multe cărţi

Prin '90, citeam cu toţii doar presă. Ne zumzăia, probabil, prin subconştient, gîndul filozofului, că destul am tot interpretat lumea, e timpul s-o şi schimbăm. Vremea s-a scurs, schimbatul lumii a intrat pe mîna experţilor temporizării consensuale, iar noi ne-am mai întors prin biblioteci, unde n-o fi chiar lux, calm şi voluptate, dar e mai puţină hărmălaie şi poşircă.

Există, însă, azi, şi reviste, nu multe, din care un număr valorează cel puţin cît o carte. Despre una din acestea găsesc util să spun cîteva cuvinte. E vorba de publicaţia *Polis (revistă de ştiinţe politice)*, editată de IMAS, avîndu-l ca redactor-şef pe Călin Anastasiu şi (dac-am înţeles bine) pe Dan Pavel ca pivot al realizării efective*. Revista conţine în medie 200 de pagini de formatul *Vieţii Româneşti* şi e întotdeauna (mă refer la cele 6 numere apărute pînă azi) de o remarcabilă substanţialitate ("*un profil academic solid, un înalt nivel teoretic şi conceptual al abordărilor*", cum îşi propunea Editorul în cuvîntul *Către cititori*, de început). Numerele au o structură elastic-monografică. Le voi parcurge (fatalmente sumar) dinspre prezent spre trecut. Numărul 2/1995 e consacrat *Liberalismului francez: secolul XX*, cu texte de Marcel Gauchet, Pierre Manent, Claude Lefort, St.Rials, Sorin Vieru etc. Mi-a atras atenţia studiul lui Pierre Rosanvallon, *Istoria cuvîntului democraţie în epoca modernă*. Multă vreme, termenul desemnase o formă politică socotită desuetă; în sec. al 18-lea, el nu e folosit, încă, decît referitor la lumea antică. Montesquieu şi Rousseau nu-şi imaginează că democraţia poate conveni lumii moderne (numai d'Argenson va intui aceasta, dar va fi nevoie de un secol pentru ca ideea să se impună). Cuvîntul lipseşte din limbajul Revoluţiei Franceze; faptul are şi o confirmare lexicografică: "*între 1789 şi 1801 au apărut zece dicţionare socio-politice* (în doar 12 ani! ce vremuri! n.GP). *Un singur dicţionar menţionează pătrunderea termenului «democraţie»! Atît dreapta cît şi stînga par să-l ignore cu desăvîrşire*" . Sieyès şi Brissot gîndesc democraţia tot în sensul antic, şi, pentru liberali, la fel va rămîne şi după Restauraţia Bourbonilor: Benjamin Constant ignoră cuvîntul. Mutaţia semantică, pregătită prin 1822 de un Royer-Collard, e desăvîrşită o dată cu publicarea, în 1835, a lucrării lui Tocqueville, *Despre democraţie în America*. Dar nici acum, stînga republicană (cf. *Dicţionarul politic* al lui Pagnerre, din 1842) nu acceptă şi nu utilizează vocabula, care se impune abia după seismele lui 1848. Această biruinţă, arată autorul, a însemnat însă şi o pulverizare, pînă la echivoc, a variantelor şi a sensurilor.

Un număr deosebit de interesant a fost 4/1994 (250 de pagini), dedicat temei *Revoluţiile est-europene*, cu, firește, o secţiune *Revoluţia la români*. Semnează G.Topor, A.Arato, S.N.Eisenstadt, J.C.Isaac, D.V.Friedheim, G.M.Tamas, Vl.Tismăneanu, Stelian Tănase, P.Câmpeanu, S.Vieru, Gabriel Andreescu, D.Pavel. Acesta din urmă publică o amplă (16 pp.) "recenzie" (de fapt, mult mai mult decît atît, prin materia ideatică şi referinţele doctrinare) la lucrarea d-lui Ion Iliescu, *Revoluţie şi reformă*. Textul începe prin a semnala un set de "*incompatibilităţi şi nepotriviri*" în descrierea evenimentelor din 22 dec.'89. Viziunea preşedintelui este considerată "*produsul ştiinţei marxiste româneşti a istoriei, născută... din imensul complex de ilegitimitate al comuniştilor*", dar şi din habitudinile de "*secretar cu propaganda*". Ion Iliescu, scrie Dan Pavel, "*nu are şi nici nu va avea vreodată legitimitatea revoluţionară anticomunistă,...în schimb are legitimitatea electorală*"; cercetătorul apreciază că "*este o incompatibilitate logică, politică şi etică*" între cele două tipuri de legitimităţi. Evenimentele istorice şi deciziile politice post-decembriste legate de regimul Iliescu "*contrazic ipotezele revoluţionare ale teoreticianului Iliescu*" şi urmează o lungă şi esenţială listă: "*chemarea forţelor paramilitare ale minerilor pentru a pune capăt manifestării anticomuniste din Piaţa Universităţii şi guvernării Roman, devenită incomod de reformistă; blocarea permanentă a marii privatizări şi a pătrunderii nestînjenite a marelui capital străin; asocierea la guvernare a partidelor extremiste şi naţionaliste; schimbarea ilegală a primarilor opoziţiei, aleşi în mod democratic; tergiversarea procesului de punere în posesie a pămîntului confiscat ţăranilor; împiedicarea foştilor proprietari de a-şi relua locuinţele naţionalizate de comunişti; şi un lung etcaetera*".

Nemulţumit de "teza" revoluţiei miraculoase, căzute din cer, care n-a fost nici pregătită, nici continuată, Dan Pavel situează faptele în contextul lor geo-politic, spulberînd teoriile conspiraţioniste ("*Iliescu încearcă, în cel mai ceauşisto-vadimist stil cu putinţă, să acrediteze ideea complotului extern*"). Descriind cu claritate transformarea intenţiilor oficiale, de perestroikism, în demers radical anticomunist, autorul observă că "*abilitatea reformiştilor complotişti a fost de a se aşeza pe creasta valului revoluţionar*". Programul revoluţionar nu l-au elaborat ei (cum susţin sicofanţii), ci Timişoara. Sunt demontate riguros logic acuzele prezidenţiale la adresa organizaţiei *National Endowment for Democracy*, care a sprijinit deschis şi principial, şi nu "subteran", mişcările democratice. Finalul recenziei-studiu se ocupă, cu academică asprime, de "*stîngăciile de exprimare, disimulările, lipsa unei culturi, a cunoştinţelor de logică, stilistică, lipsa lecturilor de specialitate sau literare, supărătoare, mai ales cînd autorul e situat în vîrful ierarhiei sociale şi politice*". Dan Pavel decelează, la autorul cărţii **Revoluţie şi reformă**, şi o "*aversiune organică la adresa spiritului critic şi a intelectualilor*", dar exemplele oferite nu sunt cele mai elocvente.

Cu voia cititorilor, voi trece prin *Polis* şi săptămîna viitoare.

George PRUTEANU

---

*) Colegiul de redacţie: A.Crăiuţu, P.Câmpeanu, G.Kligman, J.Lörincz, D.Pavel, A.Stepan, G.M.Tamas, St.Tănase, A.Teodorescu, Vl.Tismăneanu, J.Urban, G.Voicu. Preţul actual: 6000 de lei.

Pagini realizate de
Alex. Leo ŞERBAN

● Anul IV ● Nr. 166 ● 15-21 martie 1996 ●

AMERICA: INDUSTRIA VIITORULUI

După ce a provocat atîtea "revoluţii" în comportament, în comunicarea umană, în difuzarea informaţiilor şi a culturii – televiziunea a ajuns, la acest sfîrşit de secol, să fie ea însăşi victima unei revoluţii, dimpreună cu toate celelalte mijloace electronice de comunicare (sau, mai bine zis, sub presiunea acestora). Devenită personaj central al "satului planetar", zeiţă creatoare de dependenţe şi tabieturi, ţintă a polemicilor şi martoră a istoriei, ea cunoaşte în ultimul timp o "reaşezare" a structurilor sale, integrîndu-se în circuitul noilor tehnologii multimedia. Şi pentru că, în realitate, nu există Televiziune, ci televiziuni, schimbările nu sînt decît un "nou prilej de vorbe şi de ipoteze", cu conotaţii specifice în funcţie de ţară, de context socio-politic, de percepţie culturală. Şi – mai ales în funcţie de banii care intră în joc.

În Statele Unite nu există, practic, reţele TV publice. Totul e privat şi – pînă de curînd – rolul instituţiilor statului era acela de a fixa şi supraveghea regulile concurenţei, astfel încît să fie evitat monopolul (deci univocitatea, deci "non-democraţia"). Acum statul a renunţat şi la atribuţiile de arbitru, lăsînd legile pieţei să funcţioneze deplin, democraţia şi "plurivocitatea" urmînd să fie asigurate tocmai de concurenţă. Articolul pe care îl reproducem fragmentar în această pagină – viziunea unui european asupra noilor reglementări americane în materie de TV – poate părea, pentru cititorul român, prezentarea unei lumi foarte îndepărtate de "realităţile" de la noi, unde problema principală care se pune în legătură cu un post TV este "cu cine ţine" (politic vorbind, desigur). Dar e o situaţie destul de îndepărtată şi de realităţile din ţările Europei Occidentale. În primul rînd, pentru că în Europa există televiziuni publice. În al doilea rînd, contează extrem de mult *cui* aparţin televiziunile private (problemă care, pînă la intrarea în politică a lui Berlusconi, nu prea interesa opinia publică; după aceea, a devenit o chestiune cu consecinţe europene). În al treilea rînd, pentru că o recentă reglementare a "celor 15" este îndreptată, practic, tocmai împotriva producţiilor TV americane.

După cum se ştie, Parlamentul European a votat la mijlocul lunii februarie – cu o majoritate destul de confortabilă: 292 pentru, 195 contra, 25 de abţineri – o lege care obligă toate televiziunile (publice şi private) din ţările membre ale Uniunii Europene să transmită în proporţie de cel puţin 51% producţii (filme, spectacole, reportaje etc.) europene. Prevederea era cerută de mult timp, mai ales de regizorii şi producătorii de filme, tot mai nemulţumiţi de invadarea pieţei europene de către cinematografia americană. Aşa încît promovarea proiectului de lege a fost susţinută, în faţa comisiei de specialitate a Parlamentului de la Strasbourg, de mari regizori şi actori (al căror prestigiu a însemnat, desigur, mai mult decît un lobby). Considerată de iniţiatori "o garanţie pentru păstrarea identităţii culturale a Europei", legea a fost judecată ca "protecţionistă" de reprezentanţii industriei audiovizuale din Statele Unite, dar şi de Asociaţia televiziunilor comerciale europene, care a criticat mentalitatea "dirijistă" şi intruziunea în libertatea fiecărei societăţi TV de a-şi alege programele în funcţie de cererea publicului. Care vor fi consecinţele aplicării legii, e greu de spus. Deocamdată, însă, este evident că războiul audiovizual dintre Europa şi Statele Unite ale Americii continuă.

Există, însă, şi războaie "locale", mult mai apropiate de ceea ce se întîmplă în România. În Italia, tocmai a început campania electorală, ceea ce a repus pe tapet chestiunea proprietăţii reţelelor TV. După cum se ştie, în peninsulă există şase posturi care acoperă tot teritoriul naţional: trei sînt de stat şi trei îi aparţin lui Silvio Berlusconi. Al şaptelea post important, Tele Monte Carlo, tot privat, nu "ajunge" în chiar toate colţurile ţării. Mai există încă trei "pay-TV" – care transmit, deci, programe codificate, accesibile numai pe bază de abonament (la care Berlusconi se află, de asemenea, printre acţionari) – şi, evident, un mare număr de staţii (sau reţele de staţii) locale, începînd cu TelePace (aparţinînd Vaticanului), continuînd cu Video Music (echivalentul italian al MTV-ului) şi sfîrşind cu cele care nu se ocupă decît de "telemarketing". Posturile "mici" se situează însă la mare distanţă de cele "mari", conform cifrelor publicate zilnic de *Auditel*, "barometrul" care măsoară permanent indicii de audienţă a programelor. Toate televiziunile emit în sistemul clasic – nu există reţele prin cablu. Evident, ochii tuturor sînt îndreptaţi spre cele şase canale majore. Şi "tuturor" nu e doar un fel de a spune: conform statisticilor, 97% dintre italieni se uită la televizor cel puţin o dată pe săptămînă.

Faptul că Berlusconi este unul dintre participanţii principali la competiţia politică a determinat reacţii din partea adversarilor, care au cerut reguli stricte pentru desfăşurarea tele-campaniei electorale, astfel încît cei ce nu posedă televiziuni "personale" să nu fie defavorizaţi. S-a găsit, printre vechile principii ale dreptului, şi un nume: *par condicio*. S-a făcut apel la toate instanţele care asigură respectarea regulilor în materie. În primul rînd, "il Garante dell'Editoria"; acesta, cu sprijinul unui Observator Naţional, are drept menire monitorizarea tuturor staţiilor radio şi TV şi poate chema la ordine pe cei căzuţi în greşeală (de pildă, aplicînd amenzi de sute de milioane de lire, de a căror plată proprietarul TV poate scăpa şi, de foarte multe ori, scapă în urma unor lungi procese). Observatorul Naţional a calculat, de pildă, că în decursul unui an, telejurnalul de seară de pe *Rete 4* (unul dintre posturile lui Berlusconi) a dedicat activităţii politice a patronului 74% din timpul de emisie. Însă nimeni nu-i poate imputa nimic, pentru că nimeni nu a încălcat nici o lege: nu există pedeapsă contravenţională sau penală pentru faptul că redactorul unui telejurnal îşi arată constant devoţiunea faţă de patronul său, iar acesta, la rîndul său, "n-are nimic împotrivă". Toată problema e că bipolarismul sistemului naţional TV italian (trei canale de stat – trei private), aparent "echitabil", s-a dezechilibrat de cînd *unicul* proprietar al posturilor private şi-a propus să devină prim-ministru.

Această situaţie creează complicaţii şi reţelelor de stat. Obligate de concurenţă să difuzeze programe comerciale (pentru a capta publicul), sînt criticate că nu-şi îndeplinesc îndatorirea de televiziuni *publice*, menite deci chiar prin statutul lor să transmită altceva: programe culturale, cu subiecte sociale, "de interes general", emisiuni educative etc. În plus, pentru campania electorală, tocmai pentru că lucrează la posturi publice, realizatorii trebuie să informeze imparţial alegătorii (ceea ce, evident, nu se întîmplă totdeauna – e greu să-i ceri temperamentului meridional să nu-şi declare sentimentele), să numere cu atenţie cîţi candidaţi din fiecare partid apar zilnic şi cîte minute vorbeşte fiecare, pentru că altminteri au de suportat criticile tuturor. Aşa încît societatea naţională de televiziune (RAI) a redactat, în vederea campaniei electorale, un "cod de autodisciplină". Discuţiile despre *par condicio* continuă însă zilnic, în paralel cu dezbaterea politică, iar respectabila vocabulă latină e pe buzele tuturor (chiar dacă semnificaţia a rămas undeva în urmă, în negura secolelor).

Deocamdată, pentru a face egalitatea de şanse "cît mai egală", guvernul a emis un decret care interzice difuzarea la TV a clipurilor de propagandă electorală în ultima lună dinaintea votului (care va avea loc pe 21 aprilie), iar începînd cu 1 aprilie este interzisă publicarea (în presa scrisă şi audio-vizuală) a rezultatelor sondajelor de opinie. Va fi interesant de urmărit, pînă la alegeri, cum se va "adapta" inventivitatea meridională la aceste reguli stricte. Desigur, este vorba despre inventivitatea care are la dispoziţie posturi TV...

Tehnologia a învins politica şi a schimbat încă o dată istoria. După 62 de ani de reglementare strictă conform ideologiei dirijiste a preşedintelui Franklin Roosevelt, întregul univers american al telecomunicaţiilor radio, televiziune, telefoane prin cablu, fibre optice, reţele celulare, servicii de informatică – a explodat într-un "big-bang" legislativ care îi va revoluţiona conotaţiile. Cu o majoritate aluvionară în Senat, 91 de voturi contra 5 – una dintre acele majorităţi care de obicei se formează doar pentru a vota inutile moţiuni de solidaritate cu văduvele şi orfanii – Parlamentul american a aprobat definitiv (şi preşedintele Clinton a semnat) noua "lege asupra telecomunicaţiilor", bazată pe un singur principiu: piaţa. Gata cu barierele şi cu limitele antitrust, gata cu intervenţiile statului pentru a stabili numărul de staţii, cotele de public, serviciile pe care le poate oferi sau poseda o reţea sau o societate. De-acum înainte, noua lege votată cu sprijinul republicanilor şi democraţilor, al progresiştilor şi conservatorilor, le spune industriaşilor din telecomunicaţii: domnilor, marea vînătoare a început. Cel mai bun să învingă!

Tocmai dezvoltarea tehnologică din ultimii ani a contribuit decisiv la căderea a ceea ce un analist din Wall Street specializat în domeniu a numit vechiul "zid al Berlinului" care separa în mod artificial sectoarele telecomunicaţiilor. Acum, cînd cablurile şi fibrele optice telefonice sînt în măsură să transporte semnalele televiziunii, cînd antenele pentru satelit ieftine nu mai mari decît o tavă obişnuită pot capta semnalele unor staţii aflate la celălalt capăt al lumii, cînd computerul personal e o fereastră deschisă spre imagini, sunete şi cuvinte provenind din orice colţ al planetei, distincţiile şi regulile scrise în 1934 şi-au pierdut semnificaţia practică şi politică. Cuvîntul de ordine care îi inspirase pe rooseveltieni şi pe reprezentanţii stîngii americane din anii '30 era "antitrust", război contra monopolurilor prin intermediul legilor şi tribunalelor. Noul cuvînt de ordine care i-a pus în mişcare pe legislatorii de sfîrşit de secol este "concurenţă".

Nu va mai fi de competenţa guvernului şi a legilor sale împărţirea unui tort care reprezintă, în America, de-a dreptul 17% (a şasea parte) din economia naţională. Împărţirea se va face prin competiţia între furnizorii de servicii, care vor trebui să cucerească segmente de piaţă, nu în funcţie de criterii politice arbitrare, ci după legea cererii şi a ofertei, în funcţie de costul şi calitatea produsului oferit.

Noul "Telecommunications Bill" intrat în vigoare de curînd este atît de revoluţionar, încît nimeni nu ştie – nici măcar autorii, nici măcar marii vînători care vor trebui să participe la safari-ul comunicaţiilor – ce consecinţe va avea asupra modului în care americanii (şi apoi, pe urmele Americii, restul lumii) îşi vor transmite în viitor sunete, imagini, cuvinte şi idei. Legea spune, între altele, că toate societăţile de telefonie vor putea oferi de acum înainte toate serviciile, de la telefonul celular la convorbirile locale, de la TV la convorbirile interurbane, grupînd într-o singură instalaţie – şi într-un unic aviz de plată la sfîrşitul lunii – toate cheltuielile de telecomunicaţii.

Dar dacă societăţile de telefonie vor putea oferi şi programe TV, la fel vor putea face şi companiile de televiziune prin cablu care, prin intermediul instalaţiilor lor (deja sînt cablate toate oraşele americane), vor putea oferi alte forme de comunicare, inclusiv prin telefon. Reţelele de televiziune, care pînă acum puteau poseda în mod direct numai 12 staţii locale, nu vor mai avea limite în ceea ce priveşte proprietatea emiţătoarelor. Doar că nu vor putea depăşi 35% (faţă de 25% pînă acum) din audienţa naţională, ceea ce înseamnă o cotă enormă pentru o piaţă cît întreaga Europă. Şi nimeni nu va putea controla mai mult de jumătate dintre staţiile de pe o singură "piaţă", de exemplu din New York sau Los Angeles sau Washington, pentru a garanta măcar o a doua voce în comunităţile locale. Dar o reţea care transmite "prin aer" va putea să posede şi să opereze cu o reţea prin satelit sau prin cablu şi, evident, invers.

Retoricii dominante a momentului, care e moralistă şi nu antimonopolistă, Parlamentul şi Preşedintele i-au făcut o concesie: gadget-ul antiviolenţă, aşa-numitele "V-chip" (cu V de la violenţă), pe care fabricanţii de televizoare vor trebuie să le insereze în toate aparatele care au ecranul mai mare de 13 ţoli. Prin intermediul unei codificări speciale la emiţătorul programelor "violente", televizorul-surogat de părinţi inepţi sau absenţi va "întuneca", pentru copii, spectacolele brutale. Dacă acest baby-sitter electronic antiviolenţă va avea succes, va apărea, în curînd, şi "S-chip", pentru a "acoperi" scenele sexy, împrospătînd, pentru cei mai în vîrstă, amintirea filmelor din sălile parohiale. Nimic altceva decît o singură garanţie pentru marea difuzare în viitor a televizoarelor mai mici de 13 ţoli.

Dar dacă toate acestea sînt simptomul falimentului, şi nu al renaşterii morale a unei societăţi moderne care îi cere electronicii să facă ceea ce mamele şi taţii nu mai sînt în stare să facă, substanţa, motorul acestui "big-bang" este pariul făcut de legislatorii americani şi de Preşedinte pe capacitatea pieţei de a-i oferi publicului, laolaltă, comoditate a serviciilor, calitate, pluralitate şi concurenţă. Deocamdată, rezultatul practic a fost furibunda consolidare din ultimele luni a întreprinderilor care se pregătesc de tele-război. Societatea "Disney" a cumpărat reţeaua ABC, Westinghouse a absorbit CBS-ul, iar Time-Warner a cumpărat CNN-ul de la Ted Turner, în timp ce Bill Gates, regele informaticii, proiectează un viitor "hiper-network" de TV, computere şi telefoane, generînd temerea că noua lume a telecomunicaţiilor integrate va fi dominată doar de cîţiva coloşi. Dar explozia e abia la început şi nimeni nu poate imagina noul univers pe care-l va genera. Va fi, oricum – aceasta e singura certitudine – foarte diferit de cel în care trăim, privim şi comunicăm astăzi.

Vittorio ZUCCONI

La Stampa, 3 februarie 1996

Pagină realizată de Mircea VASILESCU

TELEVIZIUNEA DE STAT ŞI RECONCILIEREA NAŢIONALĂ

În Franţa, privatizarea unor canale de televiziune a iscat multe dezbateri, în care s-au spus vorbe grele. Era pe timpul guvernării socialiste, şi gazetarii de stînga nu înţelegeau de ce un asemenea important canal de comunicare să fie dat pe mîna oamenilor cu bani - tradiţional de dreapta. Într-o dezbatere televizată, Robert Hersant (potenţial cumpărător) a părăsit platoul deoarece era supus unui tir contestatar relativ insultător. Argumentele anti-privatizare nu se puteau limita totuşi la plînsetele unor copii cărora li s-a luat o jucărie, aşa că s-a evocat perspectiva unor dezastre naţionale: în goana după cîştig, se vor da numai seriale americane şi emisiuni de diverstisment stupid, cultura franceză şi producţia autohtonă vor fi neglijate. Atît Bouygues (devenit proprietarul celei mai mănoase structuri - TF 1), cît şi ceilalţi proprietari şi directori de canale private au primit caiete de sarcini precise de la organismul care reglează activitatea audiovizualului, condiţionîndu-se licenţa de producţia culturală naţională, care - s-a dovedit - nu e obligatoriu să fie o investiţie prestigioasă producătoare de mari pagube materiale. Deci din acest punct de vedere, dacă e greu de spus că s-a cîştigat, oricum nu s-a pierdut. Pe de altă parte, decizia privatizării şi adaptarea la progresul tehnic au făcut posibilă apariţia unor canale specializate, cu ţinte precise şi, în momentul în care nu toată lumea face de toate, există şansa ca unii să facă şi ceva bun, performant. Eliberat de povara de a asigura financiar toate elementele peisajului audiovizual, bugetul statului s-a putut concentra asupra unor interese specifice: dintre acestea, canalul **Arte** este proiectul cel mai interesant.

Înainte de a fi istorică, reconcilierea dintre Franţa şi Germania este concretă. Şi este concretă pentru că acei oameni care transformă în realitate "interesul naţional" se străduiesc să găsească nu formule pentru discursuri, ci tipuri de emisiuni care să sporească înţelegerea prin cunoaştere. Cînd o televiziune de stat incită - mai mult sau mai puţin deschis - la discriminare şi respingere, cînd dezbaterile pe teme "delicate" se duc cu scopul declarat de a demonstra superioritatea unora asupra celorlalţi, istoria rămîne istorie şi reconcilierea o vorbă.

Viaţa de zi cu zi a canalului **Arte**, povestită de ziarul **Le Monde**, dovedeşte că acordul semnat de Kohl şi Mitterrand este pus în discuţie la fiecare şedinţă şi la fiecare întîlnire pe coridor, realizatorii dar şi şefii unui canal căruia toată lumea îi recunoaşte dimensiunea intelectuală şi competenţa culturală au vanităţi şi orgolii, aparent fără legătură cu reconcilierea, dar influenţînd-o în mod direct.

Experienţa canalului **Arte** dovedeşte că privatizarea televiziunii lasă televiziunilor de stat - naţionale, cum li se mai spune - şansa de a fi inteligente. Nu toate o fructifică.

În culisele canalului franco-german

Doar două-trei persoane dintre cele adunate în jurul mesei ovale poartă căşti la urechi pentru traducere simultană. În sala de şedinţe din micul imobil de cărămidă de la Strasbourg, unde e sediul canalului **Arte**, ambianţa e convivială şi bilingvă. Francezilor care se exprimă în franceză, nemţii le răspund în germană. Se enumeră subiectele serilor tematice. Reprezentanţii polului francez, al celui german şi cei de la **Arte** - Strasbourg cunosc dosarele: s-a vorbit mult la telefon între Paris, Berlin, München, Köln şi Strasbourg. Argumentele sînt pregătite: trebuie luată decizia.

Dacă responsabilii canalului franco-german care se întîlnesc la Strasbourg consideră că e un merit faptul că pot discuta fără interpret, ei nu izbutesc totuşi să disimuleze faptul că între ei există un anume "decalaj cultural". Astfel, este respins proiectul francez de a organiza repede o seară dedicată tenisului, pentru că nemţilor nu le plac - şi o şi spun - lucrurile făcute la repezeală. Şi vai de proiectele care nu par destul de independente!

O vizită scurtă la Strasbourg este suficientă pentru a verifica faptul că nu întotdeauna clişeele sînt lipsite de o bază reală. Pe coridoare se vorbeşte mai mult franceza decît germana. Partea germană, în general francofilă, reproşează că pe partea lor sînt mai mulţi cei care vorbesc *bine* franceza decît viceversa. De aceea se arată foarte impresionaţi cînd preşedintele Jérôme Clément îşi ţine discursul în limba germană.

În birouri se povestesc conflictele şi neînţelegerile. La şedinţe, nemţii vin bine pregătiţi, cu un sumar precis, în timp ce francezii improvizează, trec de la un subiect la altul, nu respectă ordinea de zi şi se enervează din cauza permanentelor negocieri care însoţesc fiecare numire, pentru a menţine echilibrul dintre landurile germane. Nemţii nu iau o decizie decît după ce toate părţile sînt de acord, iar apoi nu mai modifică nimic. Francezii întîi decid şi pe urmă se răzgîndesc. De cîteva ori, reluarea discuţiilor despre grila de programe care fusese elaborată după luni de discuţii i-a înnebunit pe nemţi. Ei îi bănuiesc pe francezi de manevre obscure, în timp ce francezilor le este teamă să nu fie zdrobiţi de compresorul german.

La Strasbourg nu se prea votează: nemţii practică cultul consensului, chiar dacă durează luni întregi pînă se ia o decizie. Francezii nu văd în această încetineală democratică decît o pierdere de timp, iar nemţii sînt fericiţi, pentru că doar astfel pot fi evitate conflictele potenţiale. Cultul cuvîntului scris şi nevoia de transparenţă îi caracterizează pe germani, care scriu mereu note şi le traduc imediat, în timp ce francezii preferă tranzacţiile de pe coridoare. Pentru că nu a răspuns la corespondenţă, preşedintele canalului, Jérôme Clément, a primit de la partea germană catalogul scrisorilor la care francezii nu au răspuns (cópii au fost trimise tuturor televiziunilor germane).

Încetul cu încetul, unii învaţă de la alţii. Extrem de direcţi, nemţii le-au dat francezilor gustul sinceităţii, chiar dacă aceştia nu au renunţat total la aluziile de gradul doi (pe care nemţii le detestă). S-a parcurs un drum din ziua în care primele echipe au debarcat la Strasbourg în 1991: "Nu aveam nimic, îşi aminteşte Jerôme Clément. Eram în birourile de la France 3, într-un subsol fără ferestre, şi nu ne cunoşteam. Dietrich Schwarzkopf, vice-preşedintele de pe atunci şi cu mine am făcut cunoştinţă, ca doi logodnici, la restaurant. Am discutat în engleză."

Pentru cei care au trăit-o, a fost un fel de epocă magică. Laurent Andres, responsabilul compartimentului de spectacole, îşi aminteşte că se distrau grozav: "Nu exista nici un fel de ierarhie, o simplicitate favorizată de ambele părţi. Nemţii făceau eforturi mari să renunţe la formalismul lor social. Un timp nici nu-şi mai spuneau: Herr Doktor!"

Euforia a ţinut o vreme. Pentru organizarea pe baze perfect paritare a fost nevoie de negocieri interminabile, spre marea enervare a francezilor. Aşa cum nu suportă modificarea intempestivă a grilelor, nemţii au fost stupefiaţi de modul în care Jérôme Clément "s-a debarasat fără acordul comun de unii şefi". În Germania, preşedintele prezidează, directorul de programe dirijează. "Dacă mă amestec, ceea ce în Franţa ar fi absolut normal, mi se spune că nu este de competenţa mea." Nemţii reacţionează violent cînd bănuiesc că un anume proiect este "pilotat" de preşedinte. "Nemţii nu sînt nişte francezi care vorbesc germana, ci nişte oameni deosebiţi de noi" - glumea André Harris înainte de a demisiona.

În filigranul acestor crize, apare un alt motiv recurent de iritare pentru nemţi: supuşenia francezilor faţă de Stat. Într-o ţară marcată încă de tragedia nazismului - independenţa audiovizualului este garantată de Constituţie - intervenţia puterii centrale în interiorul televiziunii este considerată o imixtiune insuportabilă. Înfiinţarea canalului **Arte** a fost decisă în noiembrie 1988 de către Helmut Kohl şi François Mitterrand, şi acest "Tele-Maastricht", "prunc al politicii" - cum îl ironizează presa germană - a fost de la bun început privit cu suspiciune. În mod excepţional pentru un tratat interstatal, miniştrii-preşedinţi ai landurilor au semnat în locul Cancelarului. Şi astăzi, nemţii nu ezită să-şi manifeste reprobarea cînd reprezentanţii statului francez (finanţe şi comunicaţii) participă - aşa cum e obiceiul în Franţa - la şedinţele acţionarilor...

Toată agitaţia e din cauza programelor, care cristalizează conflictele. Cum să alcătuieşti o grilă, cînd ceea ce place unora le displace profund celorlalţi? Cînd telespectatorii francezi se plîng că văd prea multe programe "teutone" iar cei germani nu sînt mulţumiţi de excesele "franco-franceze"? Cum să interesezi ambele publicuri deodată? Seara Johnny Halliday a avut succes în Franţa şi deloc în Germania, unde vedeta nu era cunoscută (faptul că era în alb-negru, lucru foarte şic în Franţa, a fost un handicap în Germania). Documentarul lui Serge Moati despre Lionel Jospin n-a provocat pasiuni pe malul Rinului (deşi realizatorul acceptase să adauge un comentariu special pentru telespectatorii germani), **Muntele vrăjit** după Thomas Mann a fost văzut de mulţi telespectatori nemţi, nu şi de cei francezi. **Afacerea Dreyfus**, mare succes în Franţa, a obţinut una dintre cele mai joase cote de ascultare în Germania.

Cînd subiectul e foarte specific, e dificil să atragi şi partea cealaltă. Dar pot fi citate şi exemple contrare: **Heimat** - telefilm-cult pentru germani, a interesat publicul francez. **Singur printre femei, Ciudatul meu soţ**, comedii de societate, au plăcut de ambele părţi. De asemenea, au avut succes emisiunile istorice, marea serie despre Hitler produsă de germani, şi cea despre Fidel Castro.

Dacă unele subiecte sînt acceptate în cvasiunanimitate (şahul, homosexualitatea, literatura vor fi în curînd subiecte pentru serile tematice), altele sînt îndelung discutate în şedinţele de alcătuire a programelor. De exemplu, seara "Euro". Cum ar fi trebuit canalul **Arte**, parte componentă a construcţiei europene, să vorbească despre moneda unică, ştiind că o parte a opiniei publice se împotriveşte proiectului? Reportaje? Insuficient. O dezbatere cu politicieni? Plicticos. O linie telefonică pentru ca spectatorii să-şi poată exprima în direct reticenţele? Directorul de programe promite că va face în aşa fel ca programul să răspundă dorinţelor tuturor, şi se trece mai departe.

Se analizează amănunţit trei proiecte ale lui Daniel Lecomte. E evident că nemţii continuă să-şi regleze conturile cu producătorul emisiunilor "Nu e treaba mea" şi fostul animator al emisiunii "Tranzit", acuzat că n-a luat în consideraţie niciodată punctul de vedere german. Şi îi aduc aminte că gazetarul apărea în capul scării - ca o vedetă -, ceea ce lor nu le-a plăcut.

Arta, talentul, farmecul prezentatorilor şi ale filmelor documentare apreciate în Franţa sînt sancţionate de germani, care văd o tentativă de seducţie, deci de propagandă - şi iarăşi apar fantomele trecutului. Gazetarul german trebuie să fie şters, să nu amestece faptele şi comentariile, iar deontologia îi interzice să ia masa cu oamenii politici. Francezii, cărora le place combinaţia de genuri, consideră ştirile nemţilor plicticoase. nemţii susţin că cele franceze sînt în acelaşi timp superficiale şi prea deferente faţă de putere.

La fel, documentarul german este mai pedagogic, cel francez mai impresionist. Emisiunea **8 1/2** a izbutit totuşi să cumuleze calităţile ambilor parteneri, eliminîndu-le defectele (un miracol!). A fost o experienţă pasionantă pentru tinerii gazetari care au lucrat sub îndrumarea lui Peter Zwick (mulţi dintre ei au trecut la **7 1/2**).

Nu numai că francezii şi germanii nu vorbesc aceeaşi limbă, dar nu au nici acelaşi orar. Pe Rin se cinează la 18,30 şi tranşa orară cea mai importantă începe la ora 20. Adesea citată pentru reuşita caracterului ei mixt, emisiunea **8 1/2** vine prea tîrziu în căminele germane. După ce au văzut pe celelalte canale jurnale împănate cu ştiri externe, emisiunea nu li se mai pare indispensabilă. Emisiunea nouă, **7 1/2**, le convine mai mult, deşi în Franţa este considerată lentă şi "voice over" nu este un procedeu atractiv.

Toate aceste dificultăţi readuc în discuţie dilema existenţială a canalului **Arte**, accentuată de slaba lui audienţă, în creştere în Franţa, dar confidenţială în Germania, unde concurează cu 35 de canale pe cablu: să se juxtapună programele francez şi german conform unei contabilităţi minuţioase, sau să se încerce "o sinteză culturală europeană"? De pe acum, **8 1/2** nu este doar franco-german, ci european. **7 1/2** se angajează pe aceeaşi cale. Contractele de schimb de programe semnate cu televiziunea belgiană (RTBF), spaniolă (RTVE) şi elveţiană (TSR) merg în acest sens.

La secţia de ficţiune a canalului **Arte** nu se mai discută despre echipele "franceze" sau "germane": "deosebirea nu e nici actuală, nici interesantă" - se spune, contează scenariul, personajele, cadrajul. Surpriză! Toţi vorbesc aceeaşi limbă, ca la grupul cinema, unde şedinţele au devenit "cvasiconviviale". "Trăim în acelaşi spirit, pe primul loc e imaginea" - ne asigură Richard Boidin, directorul sectorului "A şaptea artă".

O descoperire divină: dragostea pentru imagini nu are graniţe. "Căsătoria din interes" se va transforma în căsătorie din dragoste?

Catherine HUMBLAT

Le Monde, 18-19 februarie 1996

Pagină realizată de Magdalena BOIANGIU

"Audiovizualul românesc depinde de reuşita privatizării"

– de vorbă cu dl. Horea MURGU, şeful catedrei multimedia din cadrul Academiei de Teatru şi Film (Bucureşti) –

Cîte posturi de televiziune au, în momentul de faţă, în România, licenţa de a emite? Şi cîte emit efectiv?

Situaţia, la începutul lui 1996, arăta astfel: în România există 107 posturi de radio şi 44 posturi de televiziune. Licenţa pentru radiouri se acordă pe 5 ani, iar pentru televiziuni, pe 7 ani - firește, dacă nu sînt încălcate reglementările şi angajamentele. Toate aceste staţii au decizii de funcţionare, ceea ce este, faţă de licenţa de emisie, precum buletinul de identitate faţă de certificatul de naştere.

Cum se prezintă piaţa audiovizuală românească?

Fabulos, în comparaţie cu nivelul de la care s-a plecat! Un salt demn de Guiness Book! În România există aproximativ 7,5 milioane de familii, dintre care circa 2,5 milioane au în prezent acces la cablu, iar 0,5 milioane posedă antene de satelit proprii. Cablul este prezent în peste 550 de localităţi din ţară. Ceea ce înseamnă că peste o treime din numărul total al familiilor din România pot să vadă peste 20 de programe de televiziune. Problema reală este dacă această situaţie poate fi consolidată, sau nu. Operaţiunile de cablu nu sînt, deocamdată, suficient de performante, pentru că nu pot oferi "împachetări" de programe, cu modalităţi de plată distincte. Este nevoie de un nivel tehnic mai avansat, de un management mai avansat (aşa-numitul "sistem de chitanţe") - este nevoie, pe scurt, de o şcoală de *broadcasting business*...

Asupra problemei învăţămîntului de televiziune vom reveni. Deocamdată, trebuie să recunosc că cifrele pe care le-aţi prezentat sînt mai mult decît încurajatoare. Mă întorc, însă, şi insist: se poate vorbi de o piaţă de televiziune în România?

La sfîrşitul anului trecut, a avut loc un eveniment capital pentru normarea mediilor în România, eveniment, din păcate, foarte puţin mediatizat. Este vorba de două decizii emise de Consiliul Naţional al Audiovizualului, deciziile cu numerele 164 şi 165 din 5 decembrie 1995, referitoare, prima, la dreptul de afiliere şi, a doua, la posibilitatea de obţinere a licenţei de distribuţie la nivel naţional prin intermediul satelitului. Despre ce este vorba? Decizia privind posibilitatea de afiliere dă dreptul unor staţii locale ca, păstrîndu-şi independenţa, să poată prelua o parte de program de *network*. La fel ca în S.U.A., unde există cîteva mari reţele naţionale de televiziune, care se compun nu doar din staţiile-proprietate, ci şi din staţiile afiliate. Afiliaţii pot fi fie *broadcaster*-i, adică operatori în spaţiul hertzian, fie operatori prin cablu. Avînd în vedere că accesul prin cablu există deja în principalele locuri unde merită să se facă reclamă, avem toate şansele să ajungem în scurtă vreme la o logică a afacerii în domeniu, deoarece spaţiul de publicitate nu va mai trebui cumpărat *en gros*, la nivel naţional, ci nuanţat, de la localitate la localitate, *en détail*.

Cît despre cea de-a doua decizie, ea priveşte posibilitatea legală de a ajunge la o piaţă audiovizuală de tip american. De ce neapărat de tip american? Pentru simplul motiv că piaţa de televiziune americană este cea mai modernă, mai avansată din punctul de vedere al liberalismului decît pieţele vesteuropene. Piaţa occidentală europeană a început să se liberalizeze în urmă cu abia cincisprezece ani; şi pentru ei, modelul este tot cel american, care are o tradiţie de şaizeci de ani...

N-ar avea nici un rost să copiem o copie, cînd putem să ne inspirăm direct de la original...

Exact. Din acest punct de vedere, este surprinzător de bine că, principial, lucrurile pot merge în direcţia cea bună. *Principial*, deci, constituirea unei veritabile pieţe a audiovizualului este posibilă. *Practic*, însă, această potenţialitate s-ar putea să nu se realizeze, din cauza situaţiei privatizării şi a faptului că economia românească nu funcţionează. Noi, acum, avem, teoretic, cinci editori de televiziune (şi unul de radio: *Contact*) care au posibilitatea să distribuie la nivel naţional, prin intermediul satelitului. (Printre condiţiile pentru obţinerea licenţei de transmitere prin satelit sînt şi următoarele: existenţa a minimum 6 ore de program pe zi şi cel puţin 40% de producţie autohtonă.) Ei se vor putea oricînd înmulţi. Dar cum vor putea ei să supravieţuiască în condiţiile unei economii în care, în momentul de faţă - din păcate, nici măcar statisticile nu sînt suficient de clare -, la nivelul anului 1994 cel puţin, în toate mediile (inclusiv presa scrisă) s-a investit în publicitate o sumă între 35 şi 40 de milioane de dolari, ceea ce este extrem de puţin, sub o zecime faţă de piaţa poloneză, de exemplu, pentru o populaţie nu cu mult mai mare decît a României!

Teoretic, aşadar, "principial" şi "potenţial" cum v-aţi exprimat Dvs., avem toate motivele să fim optimişti, să aşteptăm cu încredere constituirea unei autentice pieţe de televiziune în România. Dar, deşi nu există încă, nu este ea, această piaţă, deja saturată? Mai este posibilă apariţia de noi posturi de televiziune? Pînă unde se poate merge şi, mai cu seamă, cît poate suporta o situaţie economică precum cea din ţara noastră, atît de precară?

Piaţa neexistînd încă, existînd, deocamdată, numai şansele teoretice, legale, ale constituirii ei, nu se poate vorbi de o saturare a ceva ce nu există. Tehnic, apariţia de noi posturi de televiziune este mai mult decît posibilă, încurajată chiar de costurile pentru satelit, care au scăzut foarte mult. Satelitul nu mai este ceva de domeniul SF-ului! A devenit mult mai ieftin decît soluţia terestră: la nivelul României, era de ordinul a 800.000 $/an, faţă de 35 milioane $ (e drept, pentru o perioadă nedeterminată). Ştiu acest lucru pentru că am avut ocazia să concep - nu singur - proiectul tehnic pentru Tele 3, postul de televiziune al fraţilor Păunescu. Mi-am atras nu puţine reproşuri în presă, dar angajamentul meu a fost strict limitat - cîteva luni, cu contract reînnoit în fiecare lună - şi, în plus, a fost vorba de un *challenge* profesional pe care nu aveam dreptul să-l ratez. Şi se pare că nici nu l-am ratat, dimpotrivă chiar, dacă ar fi să mă iau după foarte buna primire de care proiectul meu s-a bucurat din partea marilor furnizori de echipamente tehnice din lume.

Ce este acest *Tele 3*?

Un proiect foarte modern şi foarte ambiţios din punct de vedere tehnic şi, evident, financiar. Este vorba mai curînd de un *telecentru* decît de o *televiziune* în sensul clasic al termenului. O instituţie capabilă să scoată patru *output*-uri simultan: nu doar un program *broadcasting* liber, ci şi *pay-TV*-uri, programe codate, cu acces pe bază de abonament. Din programele *free* nu se pot scoate bani prea mulţi, aşa că sumele trebuie stoarse în etape: un film foarte nou şi, prin urmare, foarte scump este transmis mai întîi printr-un *pay-TV*, apoi, peste cîteva luni, printr-un program tematic, cu o plată ceva mai mică, după care, în sfîrşit, el poate fi difuzat în cadrul unui program *free*. Numai aşa, profesionalizîndu-se, poate deveni audiovizualul *o afacere*. Or, acestea sînt lucruri care se învaţă la şcoală, dacă ar exista şcoală de televiziune în România!

Şi cînd vom putea urmări programele acestui *Tele 3*?

Tele 3 îşi propune să fie operaţional către sfîrşitul lui 1996. Nu va prinde, probabil, alegerile, deşi ar fi fost bine pentru toată lumea, dar nici nu are rost să se grăbească. Are avantajul de a porni de la zero, şi nu e bine să-l rateze grăbindu-se.

În răspunsurile Dvs. a revenit de mai multe ori referinţa la învăţămîntul de televiziune. Se pare că vă obsedează. Vă întreb, aşadar: care este situaţia învăţămîntului de televiziune (jurnalistic, tehnic, managerial) în România?

Avînd în vedere că sînt dascăl, este normal ca situaţia învăţămîntului românesc de televiziune să - cum spuneţi Dvs. - mă obsedeze. În momentul de faţă există în România zece facultăţi acreditate de jurnalism: cinci de stat, cinci particulare. Toate au cîte o componentă de media electronice. Din păcate, nu există un corp de cadre didactice cu experienţă atît profesională, cît şi didactică (profesioniştii cei mai buni nu au timp să fie profesori), iar cursurile nu pot fi făcute *teoretic*, ci *practic*: *hands-on*. Şcoala BBC de radio şi televiziune este, în schimb, o reuşită, fiind extrem de performantă, astfel încît a devenit un model internaţional, din toate punctele de vedere (se repetă în cîteva locuri din Rusia, la Sarajevo etc.). Dar ea este numai pentru ştiri! O şcoală de *broadcasting* bună costă, la acelaşi nivel, 25-28.000 $/student/an în S.U.A., 15-18.000 în Europa, iar în România - la aceleaşi standarde -, ea ar putea costa 8-10.000 $/student/an. În momentul de faţă, împreună cu dl. Stere Gulea, dar şi cu alte persoane (Fundaţia SOROS este şi ea implicată) lucrăm la proiectul unei şcoli de televiziune, care trebuie să fie una de vocaţie, pe termene scurte, cu multe modele şi multe opţiuni posibile, nu - de la început - una de tip academic, pentru a evita riscul birocratizării şi al veleitarizării ei. Ca să închei, însă, aş spune că cele zece şcoli de jurnalism deja existente trebuie să-şi facă datoria în principal în domeniul presei scrise. În momentul de faţă, însă, nu au cum să existe, la noi, zece şcoli performante de jurnalism electronic!

Avînd în vedere toate aceste date, cum vedeţi viitorul imediat al audiovizualului românesc?

Audiovizualul a început bine, are toate şansele să se dezvolte normal, să devină, cum spuneam, o piaţă în adevăratul sens al cuvîntului, dar nu este obligatoriu ca această evoluţie să şi aibă efectiv loc, fără oprelişti, avînd în vedere situaţia dezastruoasă a economiei româneşti. Audiovizualul a fost un domeniu în care, din fericire, a fost loc de privatizare, nu a fost nevoie de transformarea în proprietate privată a unei proprietăţi de stat. De-asta a şi progresat atît de repede. Locul care nu a progresat a fost tocmai acela unde existase deja ceva: este vorba de Televiziunea Română, cea mai bolnavă instituţie din România, locul unde nu s-a întîmplat nimic. De un an şi jumătate, TVR se află în ilegalitate, din nenumărate puncte de vedere. Or, este evident că o televiziune publică trebuie să fie cît mai puternică. Blocarea televiziunii naţionale nu mai reprezintă, cred eu, o chestiune de opţiune politică, deoarece, aşa cum s-a putut vedea, în acest domeniu cutia Pandorei a fost deschisă. TVR trebuie să ajungă din urmă Radioul naţional, care este o instituţie respectabilă, un exemplu reuşit, o dovadă că se poate. Programul II, de exemplu, va trebui să beneficieze de un concept editorial distinct de TVR 1, de tip, să zicem, France 3: o televiziune dinamică, cu accent pe studiourile locale. Să sperăm că concurenţa cu posturile particulare va trezi la viaţă TVR. Efectul concurenţei este întotdeauna benefic. Progresăm, aşadar, dar totul depinde de privatizare. Există, în România, un procent important de proprietate a nimănui; de exemplu, TVR. Abia cînd vom şti cu precizie a cui e TVR, corupţia, de pildă, va putea fi stopată. Părerea mea este, prin urmare, aceea că, dacă procesul de privatizare nu va reuşi, oferta deja existentă de televiziune va sucomba. Or, televiziunea, fie ea şi particulară, ne priveşte pe toţi.

A consemnat

Bogdan GHIU

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - e mail: fcr.@tag.vsat.ro ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46.10.10.940.13.00-5 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Bogdan GHIU
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
TIPAR: Grupul Drago Print, tipografia FED, Calea Rahovei 147, sect. 5, Bucureşti

Anul IV
nr. 167
22-28 martie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA

SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

DUȘMANI, ADVERSARI, CONCURENȚI

În acest număr:
❒ Cristian POPIȘTEANU, Sever VOINESCU (pag. 6) ❒ Dan C. MIHĂILESCU, Victor BÂRSAN, Carmen FIRAN (pag. 7) ❒ Marius OPREA (pag. 8) ❒ Victor BABIUC, Adrian POPESCU-NECȘEȘTI (pag. 9) ❒ Eugen VASILIU, Val CONDURACHE, Manole FILITTI (pag. 14) ❒ Alexandru DUȚU, Stephen FISCHER-GALAȚI, Cristian PREDA (pag. 15). ❒ În pagina 16, un interviu cu Ion RAȚIU.

EDITOR: FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Primim la redacţie

Onorată Redacţie,

Sînt un cititor dacă nu foarte consecvent, întotdeauna atent al *Dilemei*, regretînd că unele numere îmi mai scapă sau îmi ajung tîrziu. Este şi cazul nr.156/an III, 5-11 ianuarie 1996, unde, în *Cronica literară de tranziţie* am găsit un articol semnat de dl. George Pruteanu intitulat „Un pavugadist agramat".

Nu pot afirma că apariţiile la ProTV ale autorului nu mă amuză şi nu le găsesc uneori pline de duh şi virtuozitate verbală. Dar cele publicate în articolul citat mi se par sub nivelul de decenţă caracteristic revistei dumneavoastră. Zeflemeaua de tip suburban pe care dl. Pruteanu şi-o dezvoltă faţă de un *muzician* nu o pot accepta oricum.

Aceasta din următoarele motive: compozitorul Doru Popovici, ca şi mulţi alţii, este departe de a fi un personagiu curat ca lacrima. A fost şi este în continuare contestat din l00l de motive: morale, politice, literare, publicitare, muzicale etc. Ca oricare altul în văzul lumii. A scris şi scrie la tot felul de publicaţii abjecte de ieri şi de azi. A făcut compromisuri de tot felul (ca atîţia alţii). Dar niciînd despre Doru Popovici nu se va putea scrie (ca despre mulţi şi dintotdeauna) ceva de felul unui ipotetic epitaf pe mormîntul lui Richelieu: „Acest om în viaţă a făcut şi rău şi bine. Binele ce l-a făcut, l-a făcut rău şi răul l-a făcut bine"(!).

Doru Popovici şi-a făcut mai mult sieşi rău decît altora, încercînd să devină scriitor şi politician. Ceea ce l-a caracterizat şi impus mai presus de toate în viaţa publică nu a fost nici una, nici alta. Doru Popovici este şi rămîne *un compozitor*. În această chestie nici dl. G.P., ca şi de altfel nici „inspiratorul" său din urmă, dl. Iosif Sava - cu care pare-se are chiar mai multe puncte comune decît calviţia - nu are (au) acces.

Doru Popovici este de nejudecat altfel decît prin propria muzică. S-a afirmat încă din anii '50 printr-o voce personală, la propriu şi la figurat, printr-un lirism total asumat şi prin predilecţia pentru zonele arhaice, bizantine ale muzicii româneşti. A scris pagini remarcabile în muzica de cameră, corală, vocală, simfonică. Şi – mai ales –, deoarece aici aş fi vrut de la început să ajung, a fost un spirit entuziast, un promotor sub *toate* formele al muzicii noi, al colegilor de *toate* generaţiile şi al interpreţilor valoroşi, mai bine de 40 de ani. Şi-a folosit în acest scop şi condeiul, şi vocea, şi vremea. Şi prea puţini i-au înţeles şi i-au apreciat acest zel, provenit dintr-o *reală iubire de oameni*. Nu doresc să devin patetic, desigur. Că unii şi alţii l-au criticat, ignorat şi l-au diminuat, la ce altceva să ne aşteptăm în lumea noastră? Cu şi fără dreptate.

În orice caz, în felul „pavugadist" de cîrciumă în care dl. G.Pruteanu îşi concepe pamfletăria, nimeni nu este apt de a da cu piatra. Şi cu atît mai puţin într-un muzician: aici se termină toată „băşcălia" autorului în cauză. Dacă ar înţelege ceva din muzică, poate că de mult ar fi cerut şi înlocuirea rîgîielilor şi mormăielilor penibile în care îşi „copertează" emisiunile de la ProTV. Epitete precum: „bietul ageamiu", „trîmbiţaşul", „ridicolul pavugadist", „tambalagiul de doi bani" (e adevărat, al *României Mari*), „un mărunt trepăduş" etc. mi se par obrăznicii de mahala. Pe cîteva agramatisme oricum nu desfiinţezi pe nimeni.

© C. Bumbut

Unde dl. G.P. are (poate) dreptate este că ne-am putea dispensa de literatura dlui D.P. oricînd, fără prea multă strîngere de inimă. Dar nu şi de prezenţa sa umană în colectivitatea creatorilor de frumos, de bucuria sa de a fi părtaş la un eveniment muzical – mai mare sau mai mic, după caz –, de unele pagini splendide din muzica sa corală (nepartinică!), vocală, camerală, simfonică.

Cum vine asta cu: „oportunist de ocazie", „caraghiozlîcuri realist-socialiste", „activist de judeţeană", „cugetări de zarzavagiu", „mărunt trepăduş înregimentat naţionalismului furibund", „nivel de laba gîştii" etc. şi etc.? Poate că dl. G.P. e mai instruit în problemă! Atît îl duce, după cum se vede, mintea, apropo de povestea cu „prostul şi fudulia": adică exact la nivelul V.C. Tudor şi *România Mare*. O fi avînd şi dreptate?

Dar e păcat, onorată redacţie, de asemenea vehemenţă „non tovărăşească" de prost gust în coloanele revistei dumneavoastră. Între pamflet şi mitocănie e totuşi o deosebire de fond. Vă rog, în consecinţă, să aveţi amabilitatea de a publica această replică în virtutea deontologiei profesionale şi a respectului ce vi-l datorez.

Nicolae BRÎNDUŞ

21 februarie 1996

N. red. Redacţia consideră regretabil faptul că dl. George Pruteanu a citat această scrisoare adresată *nouă* pe postul de televiziune Pro TV, în loc să o facă în paginile revistei care i-ar fi stat la dispoziţie.

Efectul de ecou

Pétain, Mannerheim, Antonescu

Evenimentele, acele tumori ale istoriei, pe măsură ce se îndepărtează, îşi sporesc claritatea, fiind scutite de comentariile subiective ale contemporanilor. Revoluţia franceză din 1789 a constituit un mit, fiind punctul de plecare a transformărilor democratice ale perioadei moderne.

Ea a fost supraevaluată de contemporani şi de urmaşii acestora, dar după două secole de glorificare excesivă, intervine un reviriment critic impresionant. Exegeza concepută de Tocqueville capătă accente necruţătoare în timp, suficiente ca François Furet să afirme că Revoluţia franceză s-a terminat. Acest final se referă la fracturarea unui cerc vicios al istoriei comemorative, întreţinut o lungă perioadă de apologeţii stîngii intelectuale din Europa. A fost necesară şi contaminarea cu patologia marxist-leninistă ca psihoza revoluţionară să fie considerată un pericol public. Fluctuaţiile intervenite în aprecierea unor evenimente se suprapun şi reacţiilor emotive ale maselor populare, a căror instabilitate cronică dă naştere la fenomene contradictorii. Sub acest aspect trebuie analizat destinul tragic a trei mareşali: Pétain, Antonescu şi Mannerheim, a căror existenţă a oscilat între consacrări prestigioase şi tragedie. Pétain este marele învingător de la Verdun şi unul dintre personajele de legendă ale primului război mondial. Devenit în 1940 şef al Statului Francez, a asigurat patriei sale o continuitate instituţională vremelnică datorită unui accident militar. În primăvara anului 1944 face o vizită la Paris (zonă de ocupaţie germană) unde are parte de o primire extraordinară, fiind aclamat cu entuziasm de populaţie. După cîteva luni, aceeaşi populaţie versatilă îl aclamă pe De Gaulle, învingător şi cîştigător la ruleta războiului. Majoritatea istoricilor francezi consideră epoca Pétain (1940-1944) un interimat necesar, care a căpătat în timp o justificare istorică, determinată de catastrofa militară din 1940. Şi noi am avut un scenariu istoric similar, în care personajul principal a avut acelaşi grad şi destin. În perioada premergătoare celui de al doilea război mondial, România a suferit influenţa unor tendinţe politice extremiste. În spectrul politic naţional îşi fac apariţia formaţii de extremă dreaptă precum legionarii şi LANC a prof. A.C. Cuza. O mare parte din tineretul universitar a suferit influenţa acestor cercuri, existînd în foarte multe ţări din Europa o tendinţă spre înnoirea structurilor, afectate de consecinţele primului război mondial şi ale crizei economice din perioada 1929-1933. Ar fi inutil să mai menţionez starea de spirit a tineretului, prelucrat ideologic de mai mulţi fruntaşi ai culturii naţionale ca Iorga, Nae Ionescu, Pamfil Şeicaru ş.a. În aceste condiţii, Regele Carol al II-lea a considerat necesar să instituie un regim personal, fapt extrem de grav şi plin de urmări în lumina evenimentelor ulterioare. Aceste erori politice şi catastrofa naţională din 1940, cînd am cedat fără luptă 33% din teritoriul naţional, au grăbit finalul acestei domnii, Carol fiind silit să abdice la 6 septembrie 1940. Fostul rege şi majoritatea personalităţilor politice din acea epocă au nesocotit sentinţa luminoasă rostită de marele patriot şi cărturar N. Iorga cu ocazia consiliului de coroană din 27 iunie 1940: "O naţiune care capitulează fără luptă compromite viitorul a numeroase generaţii, deoarece demnitatea unui popor nu se poate asigura decît prin luptă, indiferent de rezultat".

O dată cu abdicarea regelui Carol s-a produs un gol şi o stare de instabilitate, ce nu putea fi corectat decît printr-un regim autoritar, capabil să asigure coerenţa statului şi a instituţiilor sale. Rolul de a veghea la interesele naţiunii a revenit lui Ion Antonescu care, în primul rînd, a salvat monarhia şi ordinea de drept. Spun că a salvat monarhia, deoarece în toamna anului 1940, sub presiunea unor cercuri legionare (antimonarhice), abolirea acesteia ar fi fost o simplă formalitate. Este regretabil că istoricii contemporani nu evidenţiază aportul lui Antonescu la consolidarea instituţiei monarhice (salvată de la dezastrul carlist) şi a ordinii de drept sub toate aspectele. O fatalitate istorică independentă de voinţa noastră ne-a silit să participăm la o conflagraţie mondială cu aspecte de război total. Intrarea în război a fost salutată cu entuziasm de toată societatea românească, care a văzut în acest conflict posibilitatea reîntregirii graniţelor răsăritene şi o soluţionare posibilă pentru problema Transilvaniei. Am fost şi noi actorii unei drame cumplite ce a însîngerat planeta. Dacă în 1918 am avut un uriaş noroc, deoarece am asistat la căderea concomitentă a patru imperii, permanent ostile năzuinţelor naţionale spre independenţă şi unitate, finalul ultimului conflict s-a soldat cu lichidarea independenţei şi suveranităţii poporului nostru, care o lungă perioadă a fost victima unui regim colonial de tip sovietic.

Mareşalul Ion Antonescu a prevăzut înfrîngerea Germaniei încă din anul 1942, motiv pentru care a fost de acord cu tratativele duse de emisarii noştri (la Cairo, Stockholm, Lisabona, Ankara) în vederea obţinerii unui armistiţiu onorabil. Nu sînt amator de paradoxuri istorice sau de speculaţii gratuite, dar afirm că atunci cînd istoricii vor analiza *sine ira et studio* perioada Antonescu, se va consemna un fapt indubitabil. Actul de la 23 August a fost posibil deoarece se încadra în viziunea sa politică. Tratativele preliminare au fost făcute cu ştirea şi încuviinţarea lui, iar în ipoteza că Antonescu ar fi dorit (ca Horty) o rezistenţă pînă la ultimul cartuş, capitularea de la 23 August nu ar mai fi avut loc. Simetria între Pétain şi Antonescu este frapantă. Primul a fost condamnat la moarte pentru colaborare cu inamicul, iar Antonescu pentru că l-a combătut în numele unor interese naţionale fundamentale. Pedeapsa pronunţată contra lui Pétain a fost comutată la un exil onorabil într-un fort din Bretania, unde a şi murit liniştit şi respectat, în 1951. Ar fi fost necesară o simetrie şi în cazul Mareşalului Antonescu, dar cei în măsură să adopte o atitudine fermă în acest caz nu au avut demnitatea şi curajul necesar. Istoria nu iartă, iar cei care au nesocotit obligaţiile morale ce le incumbau au avut peste cîţiva ani aceeaşi soartă. Astăzi se urmăreşte în scopuri politice reactivarea unor evenimente, dar se constată o denaturare a aprecierilor aferente perioadei tragice din anii 1940-1946. Se urmăreşte în continuare suprapunerea antagonistă a unor personaje ce au părăsit definitiv scena istoriei. Nu se pot remodela şi rescrie evenimentele din acea perioadă numai pentru justificarea unor interese cu substraturi demagogice. Mareşalul Ion Antonescu va rămîne pentru posteritate simbolul luptei împotriva unei forţe care nea agresat de 12 ori începînd cu anul 1711. Nu este nimeni vinovat că, plasaţi la periferia Europei şi la intersecţia unor imperii în mişcare, am fost obligaţi să participăm la un conflict de dimensiuni planetare. Este regretabilă colportarea imaginii sale de către nişte activişti mediocri, care nu înţeleg că istoria nu poate fi rectificată. Un război total implică sacrificii şi nu poate fi oprit la comandă. Dacă Antonescu este pasibil de sancţionarea unor crime împotriva umanităţii, ar fi necesar ca astăzi să-i condamnăm la moarte pe toţi foştii conducători PCR pentru baia de sînge impusă poporului nostru. Epoca modernă a inaugurat o statistică a ororilor în care holocausturile au fost dublate de inchiziţii ideologice inimaginabile.

Cînd cronicarii secolului următor vor face bilanţul conflictelor din vremurile actuale, vor consemna genocidul comunist în cartea recordurilor morbide, iar eliminarea acestui sistem patologic va confirma postum curajul acelora care, în 1941, au luptat pentru idealurile acestei ţări.

Deoarece am amintit şi de Carl Gustav Mannerheim, să nu uităm că, după o luptă ce a durat patru ani, Mannerheim a fost în continuare preşedintele Finlandei, pînă în 1946. Extraordinar exemplu de ţinută morală şi demnitate naţională la un mic popor, care a capitulat în 1944 în faţa forţei brute, dar nu a avut criminali de război sau condamnaţi politici.

Mareşalul Mannerheim, conducătorul Armatei finlandeze în conflictul cu Rusia Sovietică între 1940 şi 1944, a murit în 1951, avînd statui în aproape toate oraşele patriei sale. E foarte frig în Finlanda, dar este multă căldură în sufletele acestor oameni.

Dan Emanoil DOBREANU

Aducem la cunoştinţa cititorilor noştri că plata abonamentelor se poate face în contul Fundaţiei Culturale Române, deschis la:
- BRCE Sucursala Lipscani, Bucureşti, nr. 46101001094013000-7 (pentru valută);
- BCR Filiala sector 2, Bucureşti, nr. 45106262 (pentru lei), cu precizarea „pentru revista *Dilema*";
- prin CEC, pe adresa Fundaţiei sau în numerar la casierie.

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Rusia – problema europeană a României**
- **Automobilul**
- **Drepturi individuale şi colective**
- **Consum şi consumatori**

Păcatele şi inocenţa intelectualilor (I)

Societatea românească are, faţă de intelectuali, o atitudine cît se poate de ambiguă. Pe de o parte, ei sînt trataţi cu un respect vag ipocrit, admiraţi pentru "erudiţie", invocaţi cu mîndrie ca "valori ale neamului" şi solicitaţi "să scoată ţara din impas", iar pe de altă parte sînt priviţi cu o ironie mefientă, ca nişte vietăţi plăpînde şi inactuale, stricate de prea multă gîndire, ineficiente, elitiste, cosmopolite, carente la mai multe rubrici "civice", cum ar fi patriotismul, solidaritatea, respectul pentru masse etc. O bună parte a populaţiei autohtone e mai curînd plictisită de intelectuali. Ei sînt, în genere, nişte inşi pe care nu-i pricepi şi care nu te pricep, nişte personaje pe care nu te poţi bizui, nişte încurcă-lume care ar trebui să-şi vadă de treabă, dacă tot nu sînt în stare să ajute cu adevărat. Sentimentele "populare" faţă de intelectualitate pendulează, aşadar, descumpănitor, între "de ce nu faceţi ceva, domnilor intelectuali?" şi "noi muncim, nu gîndim", dacă nu chiar, în clipe de dizgraţie, "moarte intelectualilor!".

Problema e departe de a fi una strict naţională. Marile răsturnări din 1989 au adus pretutindeni în prim-plan intelectuali prestigioşi, care au putut fi, simultan, declanşatorii, garanţii şi emblemele evenimentelor. Oameni al căror destin e asociat, de obicei, cu marginalitatea laborioasă au umplut dintr-odată scena în postura "eroului civilizator", a reformatorului activ. Ulterior, cum era de aşteptat, toate dezamăgirile postrevoluţionare au trecut în contul lor. Alegătorii s-au săturat repede de discursuri nobile şi de pilde moralizatoare. Vremea gesturilor simbolice, a atitudinilor măreţe, a trecut. Havel s-a banalizat, Michnik a devenit antipatic. Raportul între intelectuali, etică şi politică a intrat în repertoriul tematic al unor cochete simpozioane internaţionale. Din stradă şi de la "masa tratativelor", intelectualii au ajuns actori, mai mult sau mai puţin mondeni, ai unor nesfîrşite "mese rotunde". Ei glosează, alexandrin, în jurul isprăvilor lor trecute, se explică, propun noi utopii, dezbat nuanţe. Situaţia e bine rezumată de Bernard Guetta, într-un articol din "Le Nouvel Observateur" despre Polonia: "Războiul s-a terminat. Polonia a ales un om normal, pentru vremuri normale. Totul e în ordine şi e foarte trist".

Să înţelegem că intelectualii au ieşit din joc? Iar dacă, într-adevăr, aşa stau lucrurile, trebuie numaidecît să întîmpinăm această împrejurare ca pe o catastrofă? Vom observa, mai întîi, că, în discuţiile curente pe această temă, termenul "intelectual" are o accepţiune particulară. El desemnează mai curînd varianta "artistă" a intelectualului, insul interesant, "ales", plutind charismatic deasupra mulţimilor. Nu pur şi simplu "studiile superioare", nu preeminenţa mentalului asupra manualităţii definesc, la ora actuală, statutul intelectualului, ci propensiunea spre sublimitate speculativă, spre gesticulaţie eticistă şi spre originalitate creatoare. Nimeni nu se gîndeşte, cînd caută exemple, la Václav Klaus, deşi cu greu i se poate contesta prim-ministrului ceh însuşirea de intelectual. Toată lumea se gîndeşte la Václav Havel. Numai sub o întruchipare de tip Havel poate intelectualul să capete aura personajului misionat, hărăzit de instanţe sibilinice să ne salveze. Nu putem delega rolul de "mîntuitor" unui contabil. Aici ne izbim de o primă "deşuchere" a mentalităţii noastre. O deşuchere candidă şi romantică, dar nu mai puţin vătămătoare. Facem o greşeală de logică deontică,

© S. Ghelie

adică distribuim aberant criteriile autorităţii. Din faptul că un om este "inspirat" şi eficace în domeniul competenţei sale specifice, deducem că el are o competenţă universală. Mai exact, subînţelegem că "a fi inspirat şi eficace" e o competenţă în sine, cu rezultate spectaculoase, indiferent de domeniul la care se aplică. Dacă Einstein a luat premiul Nobel pentru fizică, înseamnă că, orice l-am întreba, el va da răspunsuri de premiant. Îi vom cere, deci, să-şi dea cu presupusul despre fericire, despre nemurirea sufletului şi despre viitorul omenirii şi vom lua de bune toate platitudinile sale, contînd pe înzestrarea lui supremă acolo unde el nu e mai mult decît un om cumsecade. Ideea că un scriitor genial poate fi o lepră, sau un papă-lapte, ideea că un matematician de anvergură poate fi idiot în materie de politică, sau că un om de mare curaj poate fi subdezvoltat în plan administrativ - nu intră în minţile noastre însetate de geometrie şi consecvenţă. Intelectualul e cineva care ştie *anumite* lucruri, *multe* lucruri. Înseamnă că e cineva care le ştie *pe toate*. Intelectualul vorbeşte frumos - deci are soluţii. Intelectualul *înţelege* orice - deci *poate* totul. Intelectualului i se refuză dreptul de a fi, uneori, şi în anumite zone, un biet om. Ca atare, el e dator să pună umărul, cu energia sa miraculoasă, la urnirea tuturor blocajelor. Dacă nu o face, e egoist, evazionist, leneş. "Să nu-mi spui că nu poţi, ştiu că poţi, trebuie să poţi!" - iată exigenţa publică impusă drastic intelectualităţii. Condamnată să-şi onoreze nimbul, ea nu-şi poate permite penumbrele cotidiene ale "simplului cetăţean". Pînă şi comentariul - care e specialitatea sa notorie - îi este interzis: nu se cade să vorbeşti de pe margine; ai datoria să intervii.

Există, prin urmare, o adevărată mitologie a misiunii intelectuale, pe care istoria o verifică în anumite momente, pentru a o dezminţi în altele. Se pune întrebarea între ce limite o asemenea misiune este rezonabilă şi legitimă. Ce se poate aştepta de la intelectuali şi ce nu? Şi cum trebuie să se poarte un intelectual adevărat(?) pentru a păstra echilibrul între riscul activismului inadecvat şi acela al absenteismului culpabil? Vom reflecta asupra acestor întrebări în săptămînile următoare, nu pentru a da răspunsuri definitive, ci dimpotrivă, pentru a relativiza opiniile gata-făcute şi directivele prea tăioase ale simţului comun.

Andrei PLEŞU

„Explozia" Dinescu

În urmă cu şapte ani, la 17 martie 1989, în cotidianul francez *Libération* era publicat un lung interviu cu Mircea Dinescu. A fost difuzat de îndată şi la "Europa Liberă", fiind apoi reluat în mai multe rînduri.

Efectul acestui text, fiindcă de fapt a fost un text scris, ajuns la Paris pe căi ocolite, a fost extraordinar. În doar cîteva zile, numele lui Mircea Dinescu devenise în România un sinonim pentru libertate, deşi poetul se găsea în arest la domiciliu, păzit noapte şi zi de echipe de "băieţi" ce făceau cu schimbul, ca la uzinele unde se lucrează în regim de foc continuu. Opinia publică românească, pe atunci exprimată în şoaptă şi la colţuri, cîştigase un erou şi un mit. Spre deosebire de "scrisoarea celor şase" veterani ai partidului, care se revoltau împotriva lui Ceauşescu pentru că se abătuse de la principiile comuniste, interviul lui Mircea Dinescu încălca, disperat şi insolent, toate tabu-urile. Nu-şi lua nici o precauţie şi nu schiţa nici un gest concesiv. Categorică şi integrală, insurgenţa lui Mircea Dinescu avea strălucirea unui incendiu. Rebeliunea politică se împletea cu sarcasmul paroxistic al unui mare artist. O forţă irezistibilă. "Magica" treime, Partidul, Ceauşescu, România, era dezumflată ca un balon înţepat cu acul. Nimeni, pînă la Mircea Dinescu, nu mai avusese curajul să fixeze în imagini atît de jucăuş-tragice viaţa cotidiană a românilor. Curajul, dar şi talentul. Poet, Mircea Dinescu nu făcea literatură în acest interviu, dar numai un artist putea împinge libertatea pînă la totala ruptură de limba de lemn a partidului pe care, de voie sau de nevoie, o foloseau toţi. Textul lui Mircea Dinescu fusese scris în limba libertăţii. Într-o limbă română liberă de nodurile şi de putregaiurile limbii activiştilor. Într-o limbă română ce îşi regăsea, miraculos, forţa şi strălucirea.

Recitit astăzi, după şapte ani, interviul lui Mircea Dinescu din acel îndepărtat martie 1989 îşi păstrează neatinse frăgezimea stilistică şi incandescenţa ideilor. Chiar dacă regimul comunist a dispărut de atunci şi chiar dacă sînt mari şi multe dezamăgirile unei tranziţii bezmetice, gestionate de o nomenclatură reciclată în pripă la şcoala unui capitalism de maidan. Şi chiar dacă "fabulosul exotism social" pe care îl identifica Mircea Dinescu în România anului 1989 nu s-a resorbit, ci s-a amplificat. Pentru a inventaria, atunci, "fabulosul exotism social" românesc, Mircea Dinescu amintea de "sinucigaşii rataţi care nu-şi pot da foc în piaţa publică din pricina lipsei de chibrituri şi nu se pot spînzura din lipsă de funie şi săpun; de Bucureştiul ce tinde să devină primul oraş laic din Europa, unde miliţienii sînt mai deşi ca porumbeii şi în care bişniţarii au reuşit să imprime pe moneda naţională numele ţigărilor Kent; de maladia gigantismului care măsoară fericirea omului în metri cubi de beton; de teritoriul absurd în care grănicerii stau cu armele întoarse spre teritoriul ţării, în care grîul e secerat la televizor, dar rămîne nesecerat pe cîmp, în care muncitorii sînt porecliţi proprietari spre a li se revinde ceea ce le aparţinea de drept prin constituţie, adică decorul muncii lor, vatmanii fiind obligaţi să-şi cumpere tramvaiele, sondorii, sondele şi ţăranii prispa din bătătură...".

"Spuneţi - încheia Mircea Dinescu - spuneţi acolo unde o să mergeţi că Dumnezeu şi-a luat faţa de la români". După şapte ani, s-ar putea eventual adăuga doar că şi românii şi-au cam luat faţa de la Dumnezeu.

Mircea IORGULESCU

TV (totul de vînzare)

Amintiri pentru prezent

Nu pot să uit... Există lucruri pe care nu pot să le uit şi pe care le-am văzut la televizor, lucruri pe care numai televiziunea mă putea face să le văd, şi, deci, să nu le uit, să-mi rămînă întipărite în minte. Există astfel de raporturi - să le spun intime - cu lumea, deosebit de intense, care nu sînt posibile decît prin intermediul televiziunii. A spune "*prin intermediul* televiziunii" înseamnă, însă, a nu spune exact adevărul; căci nu de "intermediere", în astfel de cazuri, e vorba; cînd este cel mai de neînlocuit, cînd, altfel spus, îşi atinge şi revelă "esenţa" (să păstrăm, totuşi, ghilimelele), televiziunea nu este o proteză, nu-ţi arată ceva ce ai fi putut afla dacă te-ai fi putut găsi "la faţa locului". "Adevărul" televiziunii apare atunci cînd vezi lucruri care nu ar putea exista altfel decît ca fapt de televiziune. De multe ori, aceste lucruri ce nu există decît ca fapte de televiziune (care nu ajung la fenomen decît graţie televiziunii) sînt minuscule, pure impresii, simple senzaţii, însă, cum spuneam, deosebit de intense: atunci, o clipă, vezi lumea, simţi adevărul. Aproape că nu ţi le poţi explica. Dar nu le mai uiţi, şi poţi ajunge chiar să le visezi. Senzaţia e - truism! - corporală.

Presat, tot mai presat, dacă nu chiar opresat, în ultima vreme, de imagini de politicieni, de chipuri la care dacă, atunci cînd le vezi, stai să şi reflectezi, ţi se par imposibile, neverosimile, ficţiune pură, dar precisă, ca de coşmar (este efectul lungii expuneri de care au parte chipurile publice), mi-am adus aminte, mi-a venit, mai bine-zis, în minte, o imagine incredibilă, o fracţiune dintr-un interviu - de după 1990 - cu fostul preşedinte al Franţei, François Mitterrand. Cred că era prin 1991-92, cînd guvernul socialist inventase un "minister al oraşului" şi cînd în acest post fusese numit Bernard Tapie, milionarul de stînga, bogătaşul "de aparat", care nu avea să reziste în scaunul ministerial decît vreo douăzeci de zile. Interviurile de acest fel, pe care obişnuiesc să le ia televiziunile franceze (reprezentate, de fiecare dată, de cîte un jurnalist-vedetă de la TF1, postul naţional privat, şi F2, postul naţional public) preşedinţilor lor, au un caracter solemn, sacru chiar, la care interioarele regeşti ale palatului Élysée îşi aduc o hotărîtoare "contribuţie". Ei bine, în acel interviu, în care camerele de luat vederi holbau ochii telespectatorilor asupra măştii supreme a puterii din statul francez, vine la un moment dat vorba despre Tapie. Unul dintre ziarişti o aduce, întrebîndu-l pe preşedinte cum de i-a venit ideea să încredinţeze o slujbă a statului tocmai lui Bernard Tapie, care, cum se ştie... (aluzie la originile nu tocmai sănătoase - aşa cum şi le autoprezenta: un băiat sărac din Marsilia - Tapie, cu complicitatea puterii socialiste). La care - şi acesta este miezul amintirii mele, al fabulei pe care memoria mi-a înscenat-o pentru uzul în prezentul imediat - François Mitterrand, uitîndu-se, ironic, în ochii francezilor, a replicat retoric şi ferm: - Îl consideraţi pe Tapie necinstit? Eu nu!

Spun, astăzi, că am văzut atunci cum arată *minciuna politică* care nu clipeşte, nu se jeneză, minciuna politică ce face tăcere în jurul ei, care impune tăcerea şi respectul. Am văzut atunci cum un om politic (auto)conceput ca providenţial poate să acopere, fără ruşine, malversaţiunile cele mai mari cu putinţă, dovedite ulterior, în cazul lui Tapie şi, în general, al socialiştilor francezi (vezi rezultatul recent al procesului intentat fostului trezorier al Partidului Socialist Francez, Henri Emmanuelli, găsit vinovat de manevre oculte pentru finanţarea unei campanii electorale) cu asupra de măsură. Şi nu întîmplător mi-am adus aminte tocmai acum, azi, de *minciuna politică senină*. Prin pură contiguitate. Azi, cînd l-am auzit (pe Tele 7abc) pe un candidat la postul de primar general al Capitalei, marele sportiv Ilie Năstase, prefăcîndu-se, nu tocmai sportiv, a nu cunoaşte numele exact al unuia dintre adversarii săi - "domnul Ciorbea, sau Ciorbă, nu ştiu exact". Azi, cînd nu pot să nu mă gîndesc că administrarea averii personale nu este totuna cu administrarea averii publice, că un oraş nu este un *court*, dar că Năstase poate fi un foarte bun paravan pentru Năstase. Cred că este momentul să trasăm din nou liniile - s-au cam şters. Aşa e pe zgură: liniile se şterg uşor, şi un *out* poate trece oricînd drept o minge cîştigătoare. Cînd totul e zgură...

Bogdan GHIU

Statul de drept

Drepturile persoanei arestate

Inculpatul sau învinuitul arestat preventiv are o serie de drepturi procesuale, dar nu numai procesuale, care, sub sancţiunea nulităţii actelor de urmărire penală întocmite împotriva lui, trebuie respectate.

Astfel, arestarea se va dispune numai prin mandat emis de magistrat, iar durata arestării nu poate depăşi cinci zile, în cazul învinuitului, şi o lună de zile în cazul inculpatului. Arestarea se va dispune numai după ascultarea persoanei urmărite penal, care va trebui înştiinţată, în prezenţa unui avocat, asupra învinuirii ce i se aduce şi asupra motivelor arestării. Cînd se dispune arestarea, magistratul este obligat să înştiinţeze în termen de 24 de ore pe unul dintre membrii familiei arestatului sau o altă persoană indicată de cel arestat, asupra măsurii preventive luate. Arestarea inculpatului poate fi prelungită numai de către instanţa de judecată, la cererea procurorului, pe o perioadă de maximum 30 de zile; această prelungire poate fi dispusă "în caz de necesitate şi numai motivat".

Persoana arestată poate face plîngere împotriva ordonanţei de arestare; asupra plîngerii pronunţîndu-se instanţa de judecată. De asemenea, arestatul poate face recurs împotriva încheierii prin care instanţa a dispus prelungirea arestării. În plus, pe toată durata arestării, inculpatul va putea solicita punerea sa în libertate provizorie sub control judiciar sau pe cauţiune. Cînd învinuitul sau inculpatul este arestat va beneficia de asistenţă juridică obligatorie. Această asistenţă juridică va fi asigurată fie de avocatul ales de către persoana arestată, fie de un avocat numit din oficiu. Evident, avocatul ales are prioritate.

Ceea ce este extrem de important cu privire la statutul pe care o persoană arestată preventiv îl are, atît în faţa organelor judiciare, cît şi în faţa opiniei publice, constă în aceea că arestatul se bucură, pe deplin, de prezumţia de nevinovăţie. Aceasta deoarece, conform Constituţiei României şi legislaţiei penale în vigoare, prezumţia de nevinovăţie se consideră a fi răsturnată numai în momentul rămînerii definitive a unei hotărîri de condamnare. Pînă la acest moment, arestatul se bucură de toate depturile pe care legea le recunoaşte oricărei persoane. Este, de aceea, nelegală practica mediatizării excesive şi, de cele mai multe ori, infamante a persoanei arestate preventiv, cîtă vreme acesteia nu i s-a constatat, prin hotărîre judecătorească definitivă, vinovăţia.

Sever VOINESCU

Economie

Trăim mai bine decît o arată datele statistice?

Se acreditează o idee nouă că, din datele statistice, noi aflăm că trăim mai rău... decît trăim în realitate.

Toate scandalurile privind cifrele statistice, din ce în ce mai explozive în vremea din urmă, au un numitor comun: CNS deformează datele! Cum le deformează? Ne spune că trăim mai bine, în timp ce noi simţim că trăim mai rău!

Ipoteza s-a transformat în axiomă. Cum, însă, în lumea noastră, nimic nu este absolut... iată că ni se înfăţişează acum o altă faţetă a monedei. De fapt, o nouă ipoteză. Şi nu este exclus ca ea să le producă un şoc criticilor Comisiei Naţionale de Statistică. Mai puternic chiar decît cel pe care l-a resimţit dl. Radocea în faţa acuzaţiei că înfrumuseţează realitatea.

Se impun, aici, unele precizări: 1) nu este vizată instituţia condusă de dl. Radocea, decît indirect, pentru că această idee are în vedere toate departamentele de statistică din fostele ţări socialiste; 2) nu este o acuzaţie, ci doar o ipoteză; 3) nu se referă la componenta subiectivă a activităţii respectivelor departamente (intenţia de a deforma sau voinţa de a nu deforma), ci la metodologiile folosite în cercetarea statistică. Semnificativ este faptul că un vînt de schimbare vine de la Banca Mondială. Se propun transformări radicale în acest domeniu sensibil al muncii statisticienilor.

Atenţie însă: nu este vorba de poziţia oficială a venerabilei instituţii. Staff-ul BIRD-ului nu a adoptat nici o decizie în acest sens. Şi nici nu a trimis circulare spre a-şi impune punctul de vedere. Ideea aparţine unui grup de experţi din cadrul Băncii Mondiale. Ea nu a fost dezavuată la vîrf. Dimpotrivă, sînt multe semnale că ar fi agreată. Un astfel de semnal ne îndeamnă să ne reconsiderăm concepţia despre oglinda numită PIB, în care şi guvernele, şi politicienii, şi analiştii, şi publicul s-au obişnuit să se uite cu evlavie. Spre a urmări linia creşterii economice. Dincolo de mai vechi îndoieli, pornite de la adevăruri deja larg răspîndite – că o producţie ce creşte nu aduce întotdeauna bunăstare, că procente în plus adăugate produsului intern brut nu se regăsesc neapărat în nivelul de trai –, îşi fac loc acum noi motive de circumspecţie. Unul dintre ele, de origine americană, este acela că metodologiile de calculare a PIB-ului nu-s capabile să surprindă tendinţa actuală de recombinare a celor trei elemente ce compun tot ceea ce reprezintă viaţă pe planeta noastră: substanţa, energia şi informaţia. Cu alte cuvinte, într-un moment în care se conturează un nou tip de societate, informaţională, în PIB nu se reflectă cu exactitate cîtă inteligenţă (şi la ce nivel calitativ) încorporează valoarea adăugată. Fără îndoială că de la aceste noi adevăruri a pornit şi ideea avansată de grupul de experţi de la Banca Mondială. Şi anume, că a sosit timpul ca unele metodologii folosite în calcularea producţiei, consumului, nivelului de trai să fie reconsiderate.

© S. Ghelie

De unde au izvorît îndoielile cu privire la datele publicate în Europa Centrală şi de Est? De la o neconcordanţă prezentă în toate comunicatele statistice din aceste ţări: după 1989, producţia a căzut într-o proporţie mult mai mare decît scăderea consumului de energie. S-a născut o primă ipoteză: ori scăderea consumului de energie e mai mare, ori producţia s-a redus cu mult mai puţin decît ne spun comunicatele. O analiză mai atentă a dus la o a doua ipoteză: că statisticile oficiale din această zonă nu sînt antrenate să surprindă influenţele economiei paralele. În această economie sînt izvoare nesecate ce alimentează veniturile populaţiei, piaţa monetară şi piaţa valutară, acoperă (parţial, desigur) golurile imense din sistemul de servicii, marginalizat în strategia oficială, avînd contribuţii substanţiale inclusiv în profiturile companiilor de stat şi în activitatea (de la suprafaţă) de import şi export. Despre influenţele acestui sector (indiferent cum este numit: paralel, subteran, ascuns sau informal) aflăm date dintre cele mai contradictorii. Faptul cel mai semnificativ este polemica publică dintre CNS şi SRI. În timp ce instituţia condusă de dl. Radocea ne asigură că economia subterană ar avea o contribuţie în PIB de 20%, cea condusă de dl. Măgureanu ne avertizează că influenţele se ridică pînă la 35-45%. Iar premierul afirmă la televiziune că ar putea fi chiar mai mari. Ce să mai crezi?

Normal, începi să-i crezi pe specialiştii de la BIRD, care susţin că PIB-ul nu reflectă realitatea economiei, tocmai din cauză că metodologia folosită nu surprinde corect contribuţia economiei subterane la formarea produsului intern brut. Şi nici la măsurarea exactă a veniturilor şi consumului populaţiei, ce ar putea fi mai mari decît arată cifrele oficiale. La care se adaugă încă o necunoscută: consumul produselor realizate în gospodăriile populaţiei, care nu poate fi nicăieri măsurat cu exactitate. În consecinţă, se propune o nouă unitate de măsură pentru producţie şi pentru consum: ELECTRICITATEA! Cifrele consumului de electricitate sînt mai obiective – afirmă specialiştii de la Banca Mondială. Totodată, ele suprind şi detalii privind activitatea din economia subterană sau din gospodăriile populaţiei.

Acest semnal venit de peste Atlantic constituie o ipoteză. Atît. A ne preface, însă, că el nu a fost transmis, că nu vîntură lumea şi că nu induce idei de schimbare (chiar o cerinţă a schimbării) privind măsurarea producţiei şi consumului ar fi incorect, ar fi o lipsă de înţelepciune, în sensul pe care Socrate îl dădea acestei noţiuni: de atitudine corectă faţă de realitate.

Adrian VASILESCU

Cînd vom merge la urne?

Primul trimestru al acestui an e pe sfîrşite şi data alegerilor locale n-a fost încă fixată. Despre cele generale, avem numai zvonuri: ba că vor fi organizate anticipat, ba că vor fi amînate pînă la iarnă. Forfota politică, numărul şi amploarea turneelor în teritoriu, promisiunile şi duelurile între politicieni lasă impresia că scrutinul legislativ poate avea loc foarte curînd şi că (aproape) toate taberele sînt pregătite să îl înfrunte. Lentoarea dezbaterilor parlamentare, supraîncărcarea agendei celor două camere cu fleacuri sau cu chestiuni de orgoliu şi amînarea surprinzătoare a tranşării crizei din coaliţia majoritară sînt însă tot atîtea elemente care par să dea cîştig de cauză celor convinşi că aleşii actuali vor ţine cît mai mult posibil de propriile scaune, fotolii, indemnizaţii.

Privatizarea se află cam în acelaşi punct ca şi în decembrie anul trecut, deşi guvernanţii cred că numărul cupoanelor depuse demonstrează că procesul e pe cale să reuşească. Chiar dacă peste noapte s-ar putea raporta încheierea fazei de subscriere, intreprinderile sînt tot de stat, productivitatea e tot în declin. Nivelul de trai al populaţiei nu se îmbunătăţeşte prin simpla ei familiarizare cu termenul de acţionar iar balanţa comercială nu se redresează cu inventare de intreprinderi la care subscrierile s-au încheiat. Blocajul economic şi financiar au în plan social exact acelaşi efect pe care îl are blocajul parlamentar asupra vieţii politice: de la stagnare s-a trecut la involuţie, de la pasul pe loc sîntem gata să experimentăm căderea în gol. De aproape un an, administraţiile locale şi administraţia centrală aşteaptă - ca şi cetăţenii - alegerile. În aşteptare fiind, fiecare reprezentant al puterii crede că e bine să acţioneze mai puţin pentru interesul public şi mai mult pentru avantajele de familie, de grup, de partid. Nimeni nu ştie ce va fi după, ca atare toată lumea stă în expectativă, refuză iniţiativele, tatonează terenul, îşi deschide cîte o portiţă pentru noi şi profitabile cariere. Amînarea alegerilor lasă timp pentru aranjamente particulare, dar compromite o dată în plus pluripartidismul postrevoluţionar. Nici opoziţia şi nici majoritarii nu pot cîştiga din adîncirea crizei, iar într-o campanie electorală prelungită redresarea dezechilibrelor de tot felul e oricum imposibilă. Pentru PDSR, presiunea mişcărilor sociale şi duşmănia propriilor aliaţi devin pe zi ce trece mai ameninţătoare şi soluţia alegerilor anticipate e singura care ar putea limita cele două pericole. Pentru CDR, ofensiva forţelor de stînga nu e deloc de neglijat: o campanie electorală-fulger ar avantaja partidele de opoziţie mai mult decît nesfîrşitele dezbateri televizate la care ţărăniştii şi liberalii i-ar înfrunta cu greu pe antimonarhişti, antioccidentali şi antiminoritari. Interesul comun al celor ce deţin puterea din 1990 şi al celor ce au contestat-o în pemanenţă de atunci încoace e să nu repete greşeala campaniilor precedente, procedînd aşa cum convine taberei ultranaţionaliste şi stîngii antireformatoare. Cu cît alegerile se ţin mai tîrziu, cu atît sporesc nostalgiile totalitare şi ura faţă de revoluţie, neîncrederea în statul de drept şi spaima de integrare. Cum pot fi ele organizate la termen dacă programul parlamentar e întîrziat cu aproape o jumătate de an, dacă Legea bugetului de stat abia a fost înscrisă pe ordinea de zi, dacă vechea majoritate proguvernamentală nu mai funcţionează şi partidele democratice se acuză reciproc de "înţelegeri diabolice" cu majoritarii, pentru a dezminţi pe rînd zvonurile despre o posibilă colaborare cu PDSR?! Răspunsul e simplu: prin votarea Legii bugetului de către partidele de opoziţie, în aşa fel încît şantajul foştilor aliaţi să nu mai aibă obiect şi ruptura taberei proguvernamentale să nu mai ameninţe căderea guvernului. Soluţia este însă aberantă din punct de vedere politic, pentru că raţiunea oricărei opoziţii e să provoace schimbarea guvernului, nu să garanteze stabilitatea lui şi să respingă Legea bugetului, întrucît aprobînd-o acceptă practic programul de guvernare. În mod paradoxal, partidele care au dorit timp de patru ani răsturnarea cabinetului Văcăroiu fac acum eforturi să-l menţină în funcţie, iar ţărăniştii au declarat că vor vota bugetul pentru a nu perturba procesul electoral. Adversarii partidului majoritar n-au votat Legea privatizării, Codul Penal, ratificarea acordurilor cu Fondul Monetar Internaţional şi alte acte normative prodemocratice - pe motiv că datoria lor e să se opună politicii guvernamentale. Ei sînt acum obligaţi să se dezică de propria strategie şi să accepte singura lege respinsă din principiu de orice opoziţie parlamentară din lume. În decembrie '95, o astfel de concesie ar fi părut liderilor PNŢCD o trădare a liniei partidului ori o victorie a Securităţii; acum, aceiaşi lideri o consideră necesară, deşi ea vine atît de tîrziu încît e mai degrabă o dovadă de disperare decît una de înţelepciune politică. Asemeni oricărui compromis făcut în contratimp, flexibilitatea de ultimă oră a coaliţiei antiguvernamentale nu oferă însă nici o garanţie de viitor: odată trecut de hopul bugetului, însuşi PDSR poate dori amînarea alegerilor legislative, mizînd pe o ipotetică victorie la locale, pe noi credite externe şi pe formula cabinetului (minoritar) de tehnocraţi care să consolideze structurile de putere şi să pregătească obţinerea unui nou mandat.

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Cartiere fantomă

Înaltul Comisariat pentru refugiaţi - unul dintre cele mai eficiente organisme ale Naţiunilor Unite - a pus afişe în cartierele sîrbeşti din Sarajevo care urmau să treacă sub administraţie croato-musulmană: "Nu daţi crezare zvonurilor, rămîneţi în casele voastre". Este greu să rămîi în casa ta cînd aceasta arde şi este de înţeles exodul spre nicăieri al locuitorilor din Sarajevo. Nimeni nu le garantează securitatea acestor oameni în general bătrîni sau neputincioşi, de fapt ultimele fiinţe care au crezut în posibilitatea convieţuirii multietnice, dispuşi să pună cei patru ani de război între paranteze şi să trăiască în Sarajevo aşa cum au apucat.

Guvernul republicii sîrbe din Pale nu are nici un interes ca transferul cartierelor sîrbeşti să se producă în mod paşnic: poliţia din Pale a dus o campanie convingătoare prin care să-i determine pe oameni să plece. Îi goneau fără a-i primi, pentru că nu există nicăieri structuri de adăpost. Desigur, unii aveau toate motivele să fugă: luptaseră, la propriu, împotriva celorlalţi şi se temeau de răzbunare. În timp de război, răzbunărea nu este nici selectivă, nici precisă şi în patru ani toţi locuitorii din fosta Iugoslavie au învăţat să fugă din calea ei. Krajna, teritoriu cucerit de sîrbi în 1991 şi recucerit de croaţi în 1995, oferă o sinistră "bibliografie" în acest sens. Ruinele rămase după luptele din '91 sînt deja cotropite de vegetaţie, cele jefuite şi incendiate în 1995 îşi cască rănile încă proaspete. Cînd guvernului de la Zagreb i s-a reproşat comportamentul armatelor sale pe pămîntul proaspăt cucerit, cu conivenţa grupului de contact şi a tuturor forţelor de menţinere a păcii, a răspuns că sînt "acte izolate, care ţin de brigandaj şi nu de conflictul etnic". Ca şi cum pentru cei ucişi, jefuiţi, torturaţi ar avea vreo importanţă de la ce autoritate sau ideologie se reclamă persecutorii lor. Scenariul s-a repetat identic în cartierele sîrbeşti din Sarajevo: în cele cîteva zile în care unii nu terminaseră să se retragă şi alţii nu începuseră să înainteze, bande bine organizate incendiau şi jefuiau, distrugeau şi fugăreau. Autorităţile musulmane nu s-au grăbit în nici un fel să se angajeze în garantarea securităţii celor care eventual s-ar fi decis să rămînă. Sfîrşitul selecţiei şi curăţeniei etnice, aşa cum se petrece acum, pare a le conveni şi lor, celor creditaţi de o bună parte a intelectualităţii occidentale cu dorinţa sinceră a unei convieţuiri multietnice. Începînd de la miezul nopţii de marţi, Sarajevo este capitala unui stat oarecum federal. Oarecum - pentru că nici una dintre componentele sale nu are încredere în acordurile încheiate. Probabil că liderii musulmani sperau să-i adăpostească în cartierele sîrbeşti, din care locuitorii lor s-au refugiat, pe musulmanii veniţi cu bocceaua în spate din locurile unde au rătăcit. Incendierea caselor, distrugerea structurilor urbane face acest plan imposibil. Radovan Karadzici, liderul sîrbilor din Pale, susţine că Sarajevo va deveni un centru european al islamului militant şi fundamentalist, un Teheran în Balcani. Nu trăim într-o vreme în care prevestirile sumbre pot fi înlăturate cu optimistă nepăsare, dar dacă aşa se va întîmpla, politica şi războiul duse de domnul Karadzici au contribuit din plin la radicalizarea unei populaţii iniţial fără tendinţe religioase marcate de prozelitism. Dar dacă, totuşi, ipoteza unui Teheran european pare mai curînd improbabilă sau în orice caz îndepărtată, este deja prezentă realitatea unor tabere de refugiaţi (unii ortodocşi, alţii catolici, ceilalţi musulmani), a unor mulţimi de oameni dezrădăcinaţi care nu muncesc şi nu au unde munci, dependenţi de ajutoarele din afară. Or, aşa cum se dovedeşte, din afară vin cu mult mai multă repeziciune arme, decît hrană şi medicamente. Mai curînd decît Iranul, modelul pare a fi cel al taberelor de refugiaţi palestinieni.

Aparent fără nici o legătură, majoritatea comunistă din Duma Rusiei votează o declaraţie prin care consideră dezmembrarea U.R.S.S. nulă şi neavenită. Desigur, printr-o coincidenţă, dezmembrarea U.R.S.S. şi a Iugoslaviei s-au petrecut în acelaşi an. Miloşevici n-a izbutit să fie mîna forte care să reconstituie statul dominat de sîrbi şi a fost nevoit să accepte acordurile impuse la Dayton. S-ar putea ca aliaţii săi tradiţionali să-i ofere un ajutor la care nu mai spera. Cartierele fantomă din Sarajevo nu prevestesc pacea.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

Ce am ales şi cine ne exprimă

Parlamentarii sînt grăbiţi, partidele n-au odihnă nici în ziua a şaptea. Se apropie alegerile şi fiecare trebuie să-şi spele cît de cît obrazul după o îndelungă bălăceală în mocirla dreptului la abuzuri, profituri fără muncă, promisiuni fără acoperire. "Speriaţi că vor pierde voturi - aleşii sînt dispuşi să intre în rîndul plătitorilor de impozite", ne anunţă, pe ton acru-amar, **Adevărul** din 19 martie.Comisiile juridice ale Senatului şi Camerei Deputaţilor au întocmit un raport pentru a respinge obiecţiile Curţii Constituţionale la Legea nr. 53/1991, lege prin care parlamentarii îşi acordau dreptul "primei de şedinţă", adică se autoscuteau de impozit pe propriile salarii. Dumitru Tînu crede că e vorba de "o lege a marii neruşinări", aprobată nu de "majoritatea guvernamentală, ci de majoritatea parlamentară". Ea e formată din "impostori şi profitori ai revoluţiei, proveniţi din cei ce s-au bulucit în balconul C.C. cînd nu mai era nici o primejdie sau prin sediile prim-secretarilor de judeţ, acaparînd, o dată (sic!) cu puterea, mai tot ce se putea înhăţa din averea defunctului partid: conturi în străinătate, terenuri, vile (cu tablouri, mobile, lenjerie, veselă). Ceea ce îi uneşte este lăcomia, parvenitismul, dispreţul faţă de alegători, goana după avantaje personale". Editorialistul pune ascensiunea respectivei categorii de politicieni pe seama "confuziei din 92, cînd, după aproape 50 de ani de dictatură, oamenii erau chemaţi să voteze liste, simboluri, orice, dar nu oameni". În **Cotidianul**, Nicolae Macovei întrevede sfîrşitul celor "şapte ani negri" , pentru că "pe măsură ce tinerii vor intra în viaţa socială, rîndurile «majorităţii» iliesciene se vor subţia; nemulţumiţii-nemulţumiţi (care nu acceptă realitatea împotriva propriei lor nemulţumiri), minoritari pînă azi, au, paradoxal, toate şansele să devină, din acest an, majoritari". Optimismul electoral al gazetarului de opoziţie ţărănistă - care susţine că integrarea României în structurile euro-atlantice va aduce schimbarea în bine şi accesul românului la un trai mai bun - e contrazis vehement de condeiele sumbre care fac opoziţie din unghi mascat sau virulent naţionalist. În **Jurnalul naţional**, Constantin Gheorghe se îndoieşte de caracterul lui Dinu Patriciu şi de bunele intenţii ale FMI, oferindu-ne o cale salvatoare de uz teoretic: "tot ce putem spera este ca noii capitalişti români să refondeze liberalismul autohton, fără veleitari şi fără fantomele trecutului". Ralu Filip suspină (în **Curierul naţional**) de grija dezechilibrării spectrului politic prin fărîmiţarea sau compromiterea dreptei concomitent cu ofensiva forţelor de stînga. Subiectul blitz-ului e de fapt Partidul Alianţei Civice, care trece "din nou prin momente de criză. Aflîndu-se în scădere de audienţă, avînd puţine şanse de a trece pragul electoral la alegeri, tensiunile interne din PAC pot să se amplifice, situaţie ce ar putea provoca un dezastru pentru acest partid. Un partid important în viaţa politică, dacă ţinem cont de predominanţa stîngii". Proguvernamentalul **Vocea României** are cu totul alte griji decît restul cotidianelor: pe căi ocolite şi cu plecăciuni spre trusturile mediatice autohtone, D.D. Rujan se chinuie să-i explice domnului James D. Denton, preşedinte al «National Forum Fundation» cu sediul la Washington că înjurăturile de mahala sub care îşi pune din cînd în cînd semnătura nu reprezintă punctul de vedere al guvernului României. În focul demonstraţiei, şeful Consiliului Director îşi acordă cu mare seninătate un drept pe care îl contestă colegilor de la alte publicaţii finanţate de la buget: "Domnule Denton, acest ziar nu este «al Guvernului»! Da, are o orientare declarat proguvernamentală, dar punctele de vedere sînt ale ziariştilor, în spiritul celui mai transparent drept de exprimare liberă a opiniilor într-o presă liberă". Dacă l-ar fi citit pe Caragiale, Mr. Denton ar putea răspunde mesajelor alambicate din **Vocea României** fără să apeleze la George Pruteanu: "Toţi sîntem iritabili, expresivi sînt numai unii". Americanii mai pot fi păcăliţi, dar cititorul dîmboviţean ştie că între libera exprimare şi exprimarea (de) proastă (calitate) există o legătură doar la nivel guvernamental. **(E.Ş)**

Argument

S-ar spune că trăim un timp al efectelor fără cauze. În revoluţie au existat victime, dar - după 6 ani de atunci - încă n-am aflat cine-au fost teroriştii care-au tras în populaţie; există corupţie, însă, aşa cum s-a mai observat adesea, corupţii nu se prea arată. Cei care au fost arestaţi sub această învinuire s-ar părea că sînt doar nişte bieţi bolnavi ce-şi caută suferinţele, doar nişte excentrici, amatori de cumetrii la Casa Republicii, anturaţi de VIP-uri.

Numai cînd au venit minierii sau IMGB-ul ne-am confruntat cu violenţa şi ura în acţiune. Au fost ei duşmanii noştri? Nici vorbă. Deşi s-au comportat ca vrăjmaşii, s-a zis că, de fapt, ei erau numai doritori de ordine şi întemeietori de linişte.

Sîntem mereu în luptă cu inamici nevăzuţi. Puţină lume are curajul de a-şi asuma duşmănia pe faţă.

E de observat că, în ultima vreme, doar nişte femei din provincie (Suceava, Ploieşti) par să trăiască realitatea cu pasiune, pînă la a adopta soluţia radicală în tratarea inamicilor - suprimarea. Altfel, dacă ne luăm după relatările presei, crimele - în creştere - se nasc din pură neconcordanţă de păreri; cuţitul sau toporul intervin "pe fondul unor discuţii în contradictoriu"...

Eliberaţi de optica de tranşee şi dorind să edificăm o lume civilizată, toţi căutăm a fi numai adversari conduşi de idee, nicidecum inamici plini de resentimente. Trecutele campanii electorale au dat în acest sens semnale încurajatoare: cu o singură excepţie ("lupii"), am fost îndemnaţi, în general, să acţionăm "fără ură şi răzbunare"; mesajul puterii a fost "consensul", sau "liniştea", cel al opoziţiei "unirea" (numai împreună...). Pare că în tot acest răstimp am avut de ales doar între adversari nobili şi concurenţi loiali, ce urmau să-şi pună competenţa şi grija pentru interesul general în slujba noastră. Atunci de ce trăim aşa cum trăim acum? De ce în climatul de frustrări şi degradare de cele mai multe ori se întrevede ca singură ieşire din criză doar violenţa iar ca remediu la toate - autoritarismul? Poate că e necesar în condiţiile tranziţiei să redefinim nişte noţiuni care ritmează raporturile noastre la ora actuală; ele par tuturor foarte cunoscute, dar nu totdeauna limpezi. Considerăm tema acestui număr din *Dilema* **"duşmani, adversari, concurenţi"** o modestă propunere de început şi mulţumim tuturor colaboratorilor care s-au alăturat încercărilor noastre de clarificare. **(T.C.)**

Montague şi Capulet

Dacă rîsul a fost dintru început marca distinctă a fiinţei umane, se spune că frica ar fi fost primul sentiment încercat de om în prea tragica şi prea frumoasa-i istorie. Şi de atunci încoace o tot ducem din epocă în epocă, din generaţie în generaţie, defrişînd noi teritorii ale spaimei, învingîndu-le, stăpînindu-le. Provocarea fricii domină istoria umană, dar cel mai adesea, ea este travestită în duşmănie. Frica de celălalt naşte ura; duşmanul apare în formele lui primare şi ajunge pînă la cele mai sofisticate, dar primitivismul sentimentului nu se schimbă. "Dintre toate pasiunile, frica slăbeşte cel mai mult judecata" – scria Cardinalul de Retz. Iar F.D. Roosevelt o denunţa drept un păcat capital: "Singurul lucru de care trebuie să ne fie frică este însăşi frica" – enunţa el în mesajul inaugural din 4 martie 1936, cînd venea la Casa Albă pentru a scoate America din cea mai grea criză economică şi socială din vreme de pace.

De la Cain şi Abel şi de la toate crimele biblice, pînă la asasinarea premierului israelian, Yitzhak Rabin, de către un tînăr religios evreu, duşmanii s-au exterminat reciproc, fără nici o cruţare. Ce sînt hecatombele celor peste 5000 de războaie înregistrate oficial de istorie, dacă nu o expresie nedisimulată a acţiunii duşmanilor, unii asupra altora? Şi ce este întregul terorism contemporan dacă nu o explozie a duşmăniilor nestăvilite? Şi ce au fost toate repercusiunile regimurilor totalitare dacă nu o revărsare a celor mai josnice şi primitive instincte ale urii, de rasă, de clasă, de celălalt, de ceilalţi, de neam şi de persoană.

Psihoistoria luminează multe dintre dramele şi tragediile naţiunilor şi omenirii, aducînd la punctul de înţelegere interferenţele instinctelor la scara psihologiei evoluţiei societăţilor. Dacă războaiele şi revoluţiile condensează cel mai înalt grad de ură şi duşmănie, concentrîndu-l în politică şi strategie, nu se poate ignora nici o clipă influenţa directă a intereselor individuale şi colective pe care statele le-au exprimat dintotdeauna.

Şi totuşi.

Şi totuşi, în Noul Testament găsim porunca: "Iubeşte-i pe duşmanii tăi".

Şi toate perceptele toleranţei unde le găsim dacă nu în Biblie. Sau îndemnul – imaterial desigur – vechilor greci "Ultimul inamic ce trebuie distrus este moartea".

Nu o dată mintea omenească a găsit în binomul duşman-prieten valori primordiale primului termen. "Duşmanii noştri – credea La Rochefoucault – sînt mai aproape de adevăr în judecăţile lor despre noi decît o putem face noi înşine". Iar Nietzsche descoperea chiar dialectica binomului: "Cel ce trăieşte luptîndu-se cu duşmanul său este interesat în păstrarea vieţii acestuia". Sigur că aici Nietzsche vedea primordialitatea vitalităţii conflictuale.

În evoluţia personajului istoric, **duşmanul** apare, însă, pe măsura dezvoltării societăţilor omeneşti, **adversarul**. Aici ura oarbă, frica de celălalt, dezlănţuirea sangvinistă sînt temperate de inteligenţă şi raţiune. Un salt gigant l-au produs instrumentele juridice ale situării oponenţilor în jilţul lor de adversari. De la regulile turnirului, ale boxului şi ale duelului şi pînă la centura dreptului războiului (vezi Hugo Grotius) trecînd prin tot felul de modulări datorate civilizaţiei, s-a ajuns istoriceşte la acea duşmănie îngrădită de numeroase interdicţii care fac ca adversarii să se simtă pur şi simplu ocrotiţi faţă de brutalitatea duşmanilor.

Şi iată că venind spre vremurile moderne, în prim-planul istoriei apare competiţia (existentă în sport încă din antichitate). Competiţia tinde să micşoreze teritoriul duşmăniei, adversităţii, rivalităţii, făcînd loc concurenţei. Se îngăduiesc războaiele, fără a le putea însă extirpa definitiv, dar tot mai multe instrumente ale legalităţii, începînd cu Carta ONU – 1945 şi pînă la Carta de la Paris -- 1990 – stabilesc nonpermisivitatea lor, cu excepţia cazurilor de autoapărare. Promovarea drepturilor omului şi eradicarea totalitarismelor a atins cotele cele mai înalte din istoria umanităţii, iar încercarea de a stăvili terorismul a devenit universală.

Competiţia este deschisă tuturor domeniilor, de la politic la economic, de la artistic la sportiv. Raţiunea împinge spre rezervaţii instinctele, prejudecăţile, fanatismele, discriminările.

Un preşedinte francez, François Mitterrand, se înclina mînă în mînă cu un cancelar german, Helmut Kohl, pe cîmpia bătăliei de la Verdun, unde au pierit sute de mii de fii ai celor două popoare, după ce un alt preşedinte francez, generalul Charles de Gaulle, şi un alt cancelar german, Konrad Adenauer, au întors definitiv pagina trecutului, reconciliind Franţa cu Germania; un premier şi un ministru de Externe israelian, Rabin şi Peretz, îşi strîng mîinile cu liderul palestinian Yasser Arafat pentru o pace dreaptă în Orientul Apropiat; în ţara unui secol de apartheid, un preşedinte de culoare, Nelson Mandela, conduce după zeci de ani de grea temniţă integrarea rasială; un preşedinte român, Ion Iliescu, propune Ungariei reconcilierea istorică după modelul franco-german. Şi ne oprim aici, fără a fi epuizat cîtuşi de puţin seria exemplelor.

Nimeni nu poate stîrpi mobilul competiţiei - un motor inepuizabil al resurselor omeneşti. "Mai bine alergi ca să cîştigi într-o cursă – spunea Benjamin Franklin – decît să alergi de unul singur". Animal social, omul nu se poate despărţi – şi nici nu trebuie – de propria biologie. Dar avansul final al geneticii sale istorice ar fi grandios dacă spiritul competitiv ar putea deveni cu adevărat predominant. Dar cu tot progresul uriaş înregistrat, orizontul rămîne încă îndepărtat.

Pînă la clarificarea sa şi la capătul acestor microconsideraţii istorice, superficiale dar lucide, să ne amintim şi de bătrîna zicală românească: "Păzeşte-mă, Doamne, de prieteni, că de duşmani mă feresc şi singur".

Cristian POPIŞTEANU

Duşmanul, prietenul nostru

În **Noctes atticae**, Aulus Gellius ne povesteşte că Xantippa, soţia filosofului Socrate, era o femeie arţăgoasă, certăreaţă, posedată de furii inexplicabile şi supărări fără motiv. Odată, continuă, Aulus Gellius, Alcibiade l-a întrebat pe Socrate de ce nu o alungă din casa lui pe femeia care, indiscutabil, făcea imposibilă viaţa filosofului. Socrate răspunde: "Suportînd-o aşa cum este în casa mea, mă obişnuiesc şi mă exersez să suport mai uşor insultele şi insolenţele celor din afară". Este şi aceasta una din mostrele înţelepciunii socratice.

În fond, orice duşman trebuie înţeles ca o ocazie de a te exersa. Căci duşmanul, prin prea activa lui prezenţă, te obligă la reacţii instinctuale, te face să uiţi orice regulă a normalei convieţuiri. Exersîndu-te în acest spaţiu, sfîrşeşti prin a te cunoaşte mai bine, dar şi prin a înţelege mai profund realitatea în care te mişti. Căci, întotdeauna, realitatea are un ceva prin care ne agresează şi pe care, în momentele calme, obişnuite, nu-l percepem.

Faţă cu duşmanul, Alcibiade optează pentru o atitudine care este, statistic, cea mai frecventă. El cere alungarea Xantippei, căci nu pare a exista o altă soluţie în afara aneantizării duşmanului, anulării lui sau, cel puţin, a eliminării lui din proximitatea noastră. Socrate crede altceva. Ceea ce trebuie să ne preocupe în orice clipă este propria noastră desăvîrşire. Ce sînt eu şi nicidecum ce este duşmanul. Duşmăniile, ca orice altă întîmplare a vieţii, trebuie folosite ca prilej de introspecţie, iar tensiunea, ura, încrîncenarea care însoţesc duşmănia vor fi convertite în funcţiuni pozitive din momentul în care le privim ca pe exerciţii ale fiinţei noastre. Că poţi cunoaşte un om studiindu-i duşmanii este, deja, un lucru bine ştiut. Dar, deopotrivă, pot cunoaşte un om privind felul în care se poartă cu duşmanii săi. Cum percepe duşmănia şi care este reacţia sa în prezenţa duşmanului?

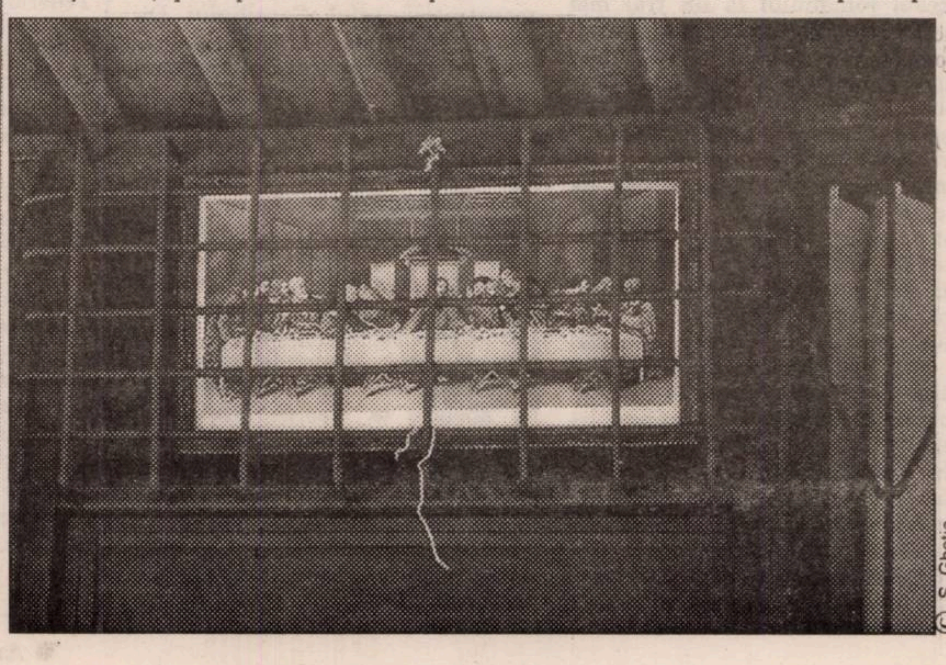
© S. Gheţie

Dorinţa de a elimina duşmanul este rodul unei judecăţi sanitare. Asta înseamnă că duşmanul-corp străin este echivalat cu pericolul, iar în faţa pericolului sîntem posedaţi de nelinişti temătoare. Socrate pare a ne da altă soluţie: sublimarea duşmanului, transformarea lui în idee, folosirea lui ca pretext al propriei desăvîrşiri. De aceea, chiar şi discursul despre duşmănie ar trebui să fie unul relaxat şi nu furibund, atent, dar nu obsedant.

Duşmănia este, oricum, o raritate. Duşmănia este, sînt convins, mult mai puţin răspîndită între noi decît credem, pentru că duşmănia presupune permanenţă, ceea ce nu este direct în firea omului. În plus, dacă ne privim socratic duşmanul, avem toate şansele să cîştigăm un prieten. De multe ori duşmanul nostru, nu este chiar aşa cum îl credem. Probabil că nici nu este duşmanul nostru de vreme ce Socrate nu a murit din cauza Xantippei.

Sever VOINESCU

"Înțelepciunea" lui Iancu Zugravu

Printre situațiile, chipurile și replicile caragialiene care-mi umblă mereu dilematic prin minte și țîșnesc la apropont taman cînd nu te aștepți, se află și – să-i zic așa: sindromul Iancu Zugravu.

Anume replica din *Justiție:* "Am fost zugrav de case român, domn' judecător... Dac-am văzut că mă omoară concurența străinilor, am deschis tombolă cu obiecte la Moși". (Bate adînc, așa-i?)

Va să zică așa. Tombolă cu obiecte. La Moși!

Mîndru și suav transhumant, deprins cu trocul și nu cu finanțele, invidiat de vecinii de stînă pentru oile mai multe și cîinii mai bărbați, Omul carpatin devine că se trage întotdeauna din calea concurenței. Cuminte ca Anghelache sau poltron ca Pristanda. În refugiu preventiv precum Cațavencu, Girimea și Mache Răzăchescu, ori doritor de faliți etnospecifici, cu gîndul la flacăra lui Leiba Zibal.

Alterofob ireversibil, el știe că: 1) "pătura superpusă" nu-ți ține niciodată de cald, ci dimpotrivă; 2) că paragina, ploșnițele, "scurgerile de capital", arendășia exploatatoare, viciile de import, anarhia, subversivul etico-estetic, resursele etilice de la cîrciumă și tot ceea ce "smintește rînduiala tradițională" – provin de la venetici; 3) că – în lipsa banilor de la Marea Finanță – nu concurența loială, ci numai dușmănia incendiatoare poate să radă și capra vecinului; 4) că, în fine, nu există mai mare plăcere decît să-ți furi singur căciula, dînd vina pe celălalt.

De aceea se și retrage cuminte (vorba vine) din meseria cinstită înspre "comerțul cu piei de cloșcă" ori către pungășismul electoral. (Căci, să nu uităm: chefliu și insolent, Iancu Zugravu nu mizează – dibaci și ghiduș – doar pe coarda patriotică – "zugrav de case ROMÂN – dar e și mardeiaș plătit în alegeri – v. "căciula umplută cu chinoroz... Aia a fost la politică... nu-nțelege dumneaei... fomeie...").

Iar între pielea de cloșcă și căciula cu chinoroz se află tombola cu obiecte. La Moși. Sau alba-neagra. Sau buticăreala, fușeritul, bișnița. Sau Nimicul fardat cu Volvo. Sau praful și pulberea patriotică. (Fiindcă, să nu uităm: concurența străinilor nu-l face pe Prevenitul nostru să-și... întețească zugrăveala de case, să-și înnoiască ustensilele și vopseaua ș.a.m.d. Nu. El ia calea ciupelii vesele, a afacerii de iarmaroc, a dichisului de bîlci, printre cîrpării de bazar, fleici și minuni circărești.)

Gata. S-a rezolvat cu concurența. Într-un regim care are, de regulă, oroare de competență – ca *hic et nunc,* de-o pildă – filodușmănia și groaza de concurență devin a doua natură. În plus, pînă la urmă, Omul nostru știe prea bine că totul va fi reparat de domn' Mitică! Nu-l cunoști pe domn' Mitică? Al dracului domn' Mitică...

E, deci, foarte instructivă chestia asta: de ce refuză Iancu Zugravu concurența străinilor, adică lupta profesională, bărbătească mă-nțelegi, și se-apucă, infantilizat și pungaș, de tombola cu obiecte, la Moși? Și încă, în acest caz, tot e bine! E, adică, o mentalitate benignă, de boicotare a Zugrăvelii și de retragere din istorie – la Moși! Să-l vezi, însă, pe Iancu Zugravu dînd foc magaziei evreilor de acum o sută, acum optezeci, acum cincizeci și ceva de ani! Să-l vezi cu bîta și lămpașul în Piața Universității, sau luptînd să instaureze dictatura sindicală. Să-l vezi tînjind după vechile cozi la lapte, abia mascîndu-și puseul asasin față de cumpărătorii de Brenac ("ăia care-i încurajează pe banditi"). Sau pe post de editor la Stat, fulgerînd împotriva particularilor, pe care i-ar desființa cu familie și fulgi cu tot. Dar și ca șef de partid, de nu și președinte de țară. Ș.a.m.d.

De ce să ții pasul cu concurența, cînd poți alimenta cu dușmănie adversitatea altericidă? asta-i "morala". De ce să infuzezi tineret în toate straturile profesionale, cînd poți manevra infinit mai ușor gerontocratismul birocratic și contraproductiv? Nu mai dau exemple, știți prea bine ce vreau să spun.

Închei, însă, tot cu o replică, una gigantică, auzită în 368, de data asta. Zi de vară, cald, lume puțină, plictisită. Lîngă mine, doi tipi, genul: forjor-rapidist – 50 de ani – tescovină/bere plus rom/șliboviță. Ofiliți, oameni de cîte două pachete de "Carpați" pe zi, dar vioi. "Vii pe la mine?", hîrîie unul. "Păi de ce?", sună la fel de hîrbuit răspunsul. Tăcere. După un timp cade întrebarea gigantică "Da ceva *dujmănie* ai?" Am, se înfoaie mîndru celălalt... și coboară împreună.

Ce putea fi "dujmănia" dacă nu băutură? S-avem ce împărți și noi: ceva dujmănie! Să ne mai dregem. Să ne mai încălzim sufletul. Să mai punem țara la cale. Să mai schimbăm o vorbă. Sau, cum ar spune Iancu Zugravu: "Dacă n-am aminteri coraj, domn' judecător...!"

Dan C. MIHĂILESCU

Fereşte-ne, Doamne, de aliaţi...

Dușmanii sînt siguri. De adversari trebuie să ții cont, pot fi incitanți. Concurenții te ajută să progresezi, sînt benefici, stimulatori. Există însă și autointitulați aliați, cu adevărat compromițători sau periculoși. Pe așa-zișii aliați nu ți-i faci. Ei apar. Fie *aderă,* fără să-i solicite nimeni, la vreo idee care li se pare profitabilă, fie sînt *numiți* prin vreo hotărîre guvernamentală, prin vreo comisie națională, un comitet interministerial ori un consiliu de coordonare, toate inventate pentru a produce confuzie ori a discredita ceva ce se încăpățînează să funcționeze bine în peisajul eșecului aproape generalizat, după principiul "decît să consolidăm, mai bine multiplicăm". Te trezești cu aliați de care nu ai nevoie, cu care nu ai nimic în comun, aliați instaurați pe criterii stranii de vreo ambiție cu pretenții de grijă națională care va ocoli prudent specialiștii ori autoritățile în domeniu, bănuiți a fi incomozi. Cum se semnalizează la drepta dar se merge apăsat la stînga, în buna tradiție geo-politică, efectul nu urmărește atît să-i năucească pe alții, cît să ne amețească și să ne descurajeze pe noi. Aici aliaților *numiți* le revine rolul principal. Compromiterea unor idei, a unor instituții sau personalități, sub lozinca responsabilității patriotice, funcționează de șase ani cu consecințe dintre cele mai dezastruoase. N-am să fac apel la exemplul clasic al aliaților politici aleși de putere ori de opoziție, căpătați prin infiltrații la vîrf în diverse structuri, nici n-am să amintesc de farsa pe care o pregătesc azi aliații prost famați partidului majoritar ori de jocul de-a regele al unui lider liberal care la început a sedus destule voturi ale opoziției. Fiecare, pe treapta noastră socială, ne-am lovit de așa-zișii aliați cu care se luptă mult mai incomod decît cu adversarii, ei invocînd de fiecare dată bunele intenții și disponibilitatea de a-ți sări în ajutor cînd nu ai nevoie și mai ales cum nu ar trebui.

Între locurile comune și reflexele de limbaj, tot lemnos, post revoluționar, figurează și "imaginea României", "românii de pretutindeni", "diaspora". Mai mult lozinci decît înțelesuri, pentru mulți, la ele se apelează ori de cîte ori e nevoie de încă un Departament, de încă un Congres, de încă un Consiliu, plus preocuparea constantă a numeroase ligi, societăți, asociații, direcții ministeriale, oameni politici, toți cerînd bani din același loc și pretinzînd că se ocupă de același lucru. Mi-a fost dat să aud de curînd formularea, fals modestă, a unui autointitulat aliat care spune mult despre reflexele unor mentalități păguboase: "Bine, rău, facem și noi același lucru". Inutil să-i explici că a face bine sau a face rău costă tot atîția bani, că e mai puțin jenantă inactivitatea decît diletantismul și incompetența, că sub acel "facem și noi ce putem" se ascunde suficiența unor deprofesionalizați după care nu mai conteneşti a repara, a reface, a lua totul de la început. Criteriul valorii devine un moft pentru aliații de ocazie, apelul la specialiști – o aroganță. Că imaginea României nu se face nici cu broșurele propagandistice, nici cu filme ori volume naționaliste, nici cu sarmale la vreun chef național, nici cu soboare de preoți la dezvelirea de busturi, nu mai contează, odată ce pentru o așa nobilă idee mijloacele pot fi pe cît de diverse, pe atît de jalnice. Numărul românilor de pretutindeni este și el în creștere, cu atîția aliați care se îngrijesc de ei. De la șapte milioane cît se credea că ar fi în '89, au ajuns la unsprezece milioane și există șanse să crească în acest an electoral, în funcție de interese politice, de ambițiile conducătorilor diverselor organisme, de megalomania vreunui lider născut să-i unească pe toți, dintr-o sorbire. Diaspora a devenit interesantă de cînd cu Clauza ori cu bănuielile că unii ar putea face lobby pentru imaginea României ori pentru cineva anume, sau, mai profund, dacă în diasporă ar mai fi și unii înstăriți, ar putea ajuta țara în tranziție, sărăcită după atîtea guvernări nefericite. Lucrurile ar părea simple, dacă n-ar fi absurde.

Aliații, puși pe fapte mari, pe tocat bani și compromis idei, uniți sub sloganul diasporă, uită că exilul este încă un punct dureros al istoriei noastre, că fiecare din milioanele de români din afara granițelor este un caz aparte, că viața lor a fost dată peste cap, că zeci de ani au fost învrăjbiți, hăituiți, că nevoile lor sînt diferite, că în comunitățile românești sînt cîte persoane, atîtea opinii, că ei reflectă diversitatea frămîntărilor dinăuntrul țării la altă dimensiune. Mai întîi ar trebui să aibă toți românii același pașaport și aceleași drepturi în țara lor, de la posibilitatea simplă de a plăti o ședere sau o călătorie în lei pe teritoriul românesc pînă a li se respecta dorințele specifice de acces la cultură, de integrare firească, necondiționată, în viața științifică, artistică, economică a țării de origine. Într-un an cînd li se vor face presupușilor aliați concesii, compromisuri, promisiuni, singurul reper par a fi dușmanii. Cu condiția să-i poți recunoaște. Căci dacă înainte erau grupați, acum sînt tot mai mulți, răspîndiți cu dibăcie, ascunși uneori în rîndul chiar al autoproclamaților aliați, încît supraviețuirea e o treabă de imaginație iar victoria se reduce la supraviețuire.

Carmen FIRAN

Un mecanism de generare a inimiciţiei

Voi încerca să descriu un mecanism de dezagregare a consensului (mă refer la consensul apărut imediat după Revoluție). Asemenea procese au dus, treptat, de la atmosfera de frățietate de atunci la atmosfera de vrajbă de acum. Voi urmări în special cazul organizațiilor politice sau apolitice, inclusiv al redacțiilor care aparțin, explicit sau nu, de zona opoziției.

Aceste organizații s-au creat, în general, printr-o coagulare rapidă, în jurul unor grupuscule de persoane, care fie că dovediseră "înainte" o anumită anvergură de ordin cultural ori moral, fie că arătaseră "după" un activism remarcabil. Aderarea (ca membri activi sau ca simpatizanți) la astfel de organizații a fost motivată, aproape întotdeauna, de dorința de imitare a unor modele exemplare, de hotărîrea de a introduce criterii de moralitate în viața publică, de dorința – adesea confuză – de a-și pune energia și priceperea în slujba celorlalți. Efuziunea de entuziasm și altruism care a marcat debutul mai multor organizații de după decembrie '89 au instalat, în interiorul lor, o atmosferă de amiciție, dacă nu de frățietate – "o confrerie de aleși". Această formulă trimite imediat la paradoxurile eticului. Într-adevăr, organizațiile pe care le analizăm și-au asumat din start o anumită puritate morală, iar un asemenea gest – arogant și lipsit de umilitate – este prin el însuși impur.

Faptul că o creștere rapidă duce la o structură instabilă este un loc comun în cristalografie – și, desigur, că formula este suficient de cuprinzătoare pentru a mai funcționa, încă, satisfăcător, într-un domeniu atît de îndepărtat de zona originară, ca politologia. Entuziasmul și speranța țin de irațional și desigur că iraționalul nu este un punct de plecare fericit pentru stabilitatea unor organizații.

Atunci cînd entuziasmul inițial a trebuit să treacă proba realismului, perceperea diferitelor calități ale coechipierilor a putut genera surprize serioase. S-a văzut că statura culturală nu o implică pe cea morală – și reciproc; că o anumită superbie care înfruntase eroic, "înainte", riscurile cele mai mari, se poate manifesta "după" ca o simplă încăpățînare, cu accente paranoice; că pălăvrăgeala (sau cozeria) din anumite medii literare, care funcționase, "înainte", ca frondă, poate funcționa, "după", ca simplu mahalagism. Că personalitățile – "aleșii" – nu pot coopera, astfel că o "confrerie de aleși" – dacă există – reprezintă un mecanism blocat din start. Că funcționarea practică a unei organizații – cu sediu, angajați, încasări și cheltuieli – impune rezolvarea unor chestiuni de ordin practic, iar oamenii cu simț practic nu se află, statistic vorbind, în mod preponderent printre cei "puri". În consecință, cei mai puțin puri – să-i numim, aici, "pragmaticii" – au devenit persoane-cheie în aceste organizații și i-au marginalizat, treptat, pe "naivi" sau "radicali". Această marginalizare s-a desfășurat uneori discret – cînd "naivii", decepționați, au frecventat tot mai rar organizația – alteori dramatic, cînd "radicalii" au demisionat. Uneori, "pragmaticii" au declanșat conflicte interne, lamentabile puciuri pentru acapararea puterii: cum organizația era, prin statut, "morală", puciștii trebuiau să joace, ei înșiși, rolul apărătorilor moralității.

Această ipocrizie agresivă a sfîșiat prietenia inițială și a transformat-o, adesea, în contrariul său. Pentru "pragmatici", "naivii" sînt martorii ipocriziei lor; chiar dacă sînt – în cazul cel mai fericit – martori muți, sînt inamici potențiali. Iar lecția comunismului – în general, bine asimilată de "pragmatici" – a arătat că trebuie eliminați nu numai dușmanii activi, ci și cei potențiali. Pentru "naivi", "pragmaticii" sînt cea mai directă personificare a eșecului: în cazul acesta (al organizațiilor care militează pentru binele public), eșecul maximal înseamnă urmărirea unui scop "pur" cu lideri "impuri".

Prin mecanismul descris, s-a generat o inimiciție care nu are șanse de a se stinge. Așa cum s-a repetat de nenumărate ori, orice se poate ierta, în principiu, dar pentru a se ajunge la iertare, trebuie să se treacă mai întîi prin mărturisire. Iar "pragmaticii" nu vor face niciodată "mea culpa".

Victor BÂRSAN

© S. Ghețe

Tovarăşii n-au concurenţi

Ancheta noastră a fost făcută pe b-dul Magheru, iar întrebarea pusă trecătorilor sună astfel:

Ce relaţie consideraţi că există între Ion Iliescu şi Petre Roman, sînt concurenţi ori duşmani?

Cornelia Pasăre (laborantă): Nimic din toate astea. Sînt doi oameni politici extrem de abili, unul mai abil ca altul, şi care nu mai prea au nimic de-a face între ei. Asta după ce-au fost prieteni, sau complici, cum vreţi să le spuneţi.

Ion Lăcătuş (economist): Acum sînt concurenţi, la preşedinţie. Nu ştiu dacă va fi o luptă fair-play, după toate regulile, dar oricum e vorba de o concurenţă. Nu cred că au fost vreodată chiar duşmani, după cum nu-mi închipui că poate fi adevărat ceea ce se spune că ar fi fost complici. Sînt doi oameni cu structuri şi gîndiri diferite, nu ştiu cum s-ar fi putut înţelege într-o relaţie de complicitate.

Horia Panait (comerciant): Staţi puţin, să nu ne încurcăm. Concurenţi cum să fie? Eu am concurenţă, nu ei. Ăsta-i un termen mai mult economic.

Daniel Scurtu (inginer): Duşmani? E prea mult spus. Poate că Iliescu îl duşmăneşte pe Roman, însă nu şi invers. Cred că Roman îl consideră pe actualul preşedinte un concurent.

Alexandra Deac (studentă): Între ei doi e o ură de clasă şi de rasă.

Virgil Dumitrescu (şomer): Au fost complici, apoi au devenit duşmani, iar acum cred că se tinde spre o relaţie de concurenţă. Dar e greu de acceptat în ţara asta o concurenţă adevărată, numai oamenii deştepţi o înţeleg cum trebuie. De obicei este confundată cu adversitatea, în sensul rău, cu duşmănia. Se ajunge la ură.

Rodica Stoicovici (profesoară): Duşmanii lor sîntem noi ăştia din popor. Nu ştiu cum să ne asuprească mai bine. Se ţin numai de jocuri şi aranjamente care toate au ca rezultat păcălirea prostimii. Noi sîntem prostimea.

Costache Grigorescu (pensionar): Eu aş spune aşa: Roman a devenit un domn, în vreme ce ălălalt e mai departe tovarăş. Iar tovarăşii nu au niciodată concurenţi. Au numai duşmani sau complici.

Aneta Ivan (muncitoare): S-au certat între ei şi e păcat că nu se mai înţeleg. Nu ştiu ce-o fi fost. Lupta asta pentru putere care e lucrul dracului. Să meargă fiecare mai departe pe calea lui şi să fie bine şi pentru popor. Deocamdată, vedeţi ce rău e.

Livia Hortopan (asistentă): Duşmani? Nu. Roman a fost cel care şi-a schimbat brusc politica. Dar Iliescu l-a iertat.

Popa (fochist - turmentat): Ah, domnule, cum să vă spun, miroase urît. Nici nu se poate. Înţelegeţi?

- Nu. Ce nu se poate?

- Nu se poate să existe aşa o chestie. Am mai auzit eu de ăla... de care vă bateţi voi joc mereu, cum naiba îl cheamă... Sîntem oameni serioşi domnule, chiar aşa cum mă vezi mata acuma.

Ce legătură? Cum ce legătură? Legătura... mă-sii. Acuma te-ai priceput?

A consemnat

Andrei MANOLESCU

Cum a ajuns zeţarul Teohari directorul tipografiei

Copil sărac, la margine de Bucureşti

La 31 ianuarie 1908, Aneta, soţia lui Constantin Georgescu, dădea naştere lui Teohari, cel de-al treilea copil din cei şapte care au umplut ani de-a rîndul cu zbenguielile lor curtea din spatele băcăniei tatălui lor de pe Şoseaua Chitilei nr. 36. Despre primii săi ani, puţin probabil să mai aflăm vreodată ceva. Putem doar presupune că, la început, a trăit marile plăceri şi micile frustrări ale copilăriei la margine de Bucureşti, în timpul primului război mondial. "Vîrsta de aur" se încheie, însă, pentru micul Teohari cam în vremea în care şaptezeci de "congresişti" votau într-o mică sală din strada Sfîntul Ionică înfiinţarea Partidului Comunist din România şi afilierea lui la Internaţionala a III-a de la Moscova. Începuse prin a-l ajuta pe tată ca băiat de prăvălie, iar după ce mai creşte puţin, Teohari e trimis, în 1923, să lucreze ca ucenic tipograf la "Cartea Românească". Avea 15 ani. Plăcerile copilăriei devin deci din ce în ce mai mici şi se transformă prea curînd în mari frustrări. Nu este de mirare că, după trei ani de ucenicie, tînărul Teohari – ajuns zeţar – intră imediat în Sindicatul Tipografilor "Gutenberg" şi citeşte pe ascuns broşuri de propagandă comunistă. În scurte răstimpuri de reverie, micului proletar îi dădeau tîrcoale formele ispititoare ale puterii. În rest, ajuns orfan şi rămas sărac, împarte la şapte bruma de avere rămasă de la părinţi şi băcănia de pe Şoseaua Chitilei, pe care stucaturile de ipsos se scorojiseră. În fiecare zi, Teohari aduna cu fiecare literă de plumb culeasă în tipografie o picătură de ură.

Carnet de ilegalist

Teohari Georgescu devine, deci, duşman al regimului burghez. Intră fără ezitări în mişcarea comunistă, participă la şedinţe clandestine, organizează greve, pune manifeste. Intrat în colimatorul Siguranţei, a fost arestat pentru prima oară în 1933, ca autor al unor manifeste împrăştiate prin zeţăria de la "Cartea Românească". A scăpat datorită unui tînăr şi tenace avocat, Iosif Schraer, alegîndu-se cu două luni de închisoare şi cîteva bătăi bune. Peste ani, unii tovarăşi vor şopti că acest noroc l-a datorat mai degrabă legăturilor lui, ca informator, cu un înalt comisar din Siguranţă. Pînă atunci, însă, Teohari Georgescu va continua să-şi croiască drum prin încurcatele cotloane ale vieţii de partid în ilegalitate. Fără să ştie, deocamdată, că fiecare camarad îi va deveni curînd un concurent într-o cursă în care ura de clasă se schimba, încet, în sete de putere.

La 23 august 1944, Teohari Georgescu se afla în penitenciarul Caransebeş, alături de alţi fruntaşi comunişti, ispăşind o pedeapsă de 10 ani închisoare. Fusese arestat în aprilie 1941. Sosit la Timişoara, Leontin Sălăjan intervine pentru eliberarea sa la comandantul închisorii. După cîteva zile de repaus şi aşteptare într-o fostă casă conspirativă a partidului din cartierul Elisabetin, lui Teohari Georgescu sorţii îi surîd: este chemat la Bucureşti, unde i se dau, la sugestia tovarăşei Ana Pauker, importante munci de răspundere – în 4 noiembrie 1944 a fost numit subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne. Nu întîmplător: în 1940 fusese instruit la Moscova, sub coordonarea lui Ghiorghi Dimitrov, de agenţi NKVD (poseda cifrul pentru corespondenţa secretă cu Internaţionala comunistă şi învăţase o tehnică specială pentru scrierea de manifeste pe sticlă). La Bucureşti ţinea legătura direct cu generalul Fedicikin, şeful agenturii kaghebiste din România după 1944, de la care primea o dată cu intrarea în biroul ministerial ordinul de infiltrare şi comunizare a Siguranţei, Jandarmeriei şi a Serviciului Special de Informaţii. Reuşeşte pe deplin în această "misiune", iar la 6 martie 1945 este răsplătit, devenind ministru de Interne în guvernul Groza. Teohari Georgescu învăţase deja că, dîndu-şi frîu liber vechilor frustrări, cîştiga putere. Ura de clasă făcea minuni. Probabil că fostul zeţar era, în sfîrşit, fericit.

Putere, mici şi bere

Trofeele victoriei erau ameţitor de numeroase pentru cei o mie de camarazi din partidul comunist. Tancurile cu stea roşie le-au deschis calea către plăcerile puterii, dar o vreme s-au dovedit nepregătiţi pentru ele. Dej, Ana Pauker, Teohari şi Vasile Luca se întîlneau împreună în după-amiezele liniştite. Mai discutau un pic de politică, luau în derîdere pe cîte un bătrîn burghez descompus moral şi aruncat în închisoare, sau bîrfeau cu simpatie un coleg din Biroul Politic care tocmai venise beat la o şedinţă. După care, pe o fastuoasă masă de canastă, moştenită de la vechiul regim, înghesuiau cărţile de joc printre halbele de bere şi cartoanele cu mititei. Temuţii conducători comunişti ai României jucau tabinet. Aşa îşi dădeau ei la început frîu liber refulărilor acumulate în anii de frică şi exaltare ai ilegalităţii. Cu timpul au învăţat poker, şi-au asortat cravatele la costum, ba au şi chemat, cînd şi cînd, în luxoasele lor birouri, pedichiurista. Cam aşa arăta cadrul în care cei de la vîrful partidului comunist au început să-şi ţească intrigile. Deveniţi concurenţi în lupta pentru cît mai multă putere, între ei s-au instalat repede adversităţi. Pe această scenă, în care zîmbetele de la o agapă cu mititei şi bere păstrau din ce în ce mai greu aparenţele, Teohari Georgescu şi-a jucat greşit cartea. În aprilie 1952 a fost înlăturat de la Ministerul Afacerilor Interne. Rămas în lupta pentru şefia partidului alături de Ana Pauker şi Vasile Luca, fără să ştie că în urma intrigilor bizantine ale lui Dej cei doi erau deja sacrificaţi de Moscova, Teohari Georgescu a fost şi el acuzat de cea mai gravă infracţiune comunistă: devierea de la linia partidului. O linie care marca, de fapt, graniţa dintre cei care cîştigau şi cei care pierdeau în sofisticata luptă pentru putere din partid. Din camarad, concurent în lupta pentru putere şi adversar al lui Dej, în urma înfrîngerii, muncitorul tipograf, care fusese timp de şase ani ministru de Interne, ajunge din nou în închisoare. Intrînd, în 18 februarie 1953, într-o celulă a arestului MAI, Teohari Georgescu poartă eticheta de duşman al clasei muncitoare.

În cursul anchetei la Securitate, care a durat vreme de doi ani şi jumătate, lui Teohari Georgescu i s-a reproşat lipsa de adeziune la cauza partidului, adică tocmai lipsa de "ură de clasă", care îl purtase către putere. Apărîndu-se, fostul ministru de Interne declara că, în cei şase ani de zile în care a răspuns de organizarea represiunii au fost arestaţi peste 100.000 de oameni care fie "păcătuiseră" cu vorba ori cu fapta faţă de comunism, fie ocupaseră diverse funcţii administrative sau politice în vechea Românie. Securiştii anchetatori, foştii săi subordonaţi, ştiau şi ei prea bine acest lucru şi de aceea nu au insistat. Temniţele arhipline şi cimitirele dovedeau buna credinţă a tovarăşului Teohari. Ca să fim şi mai lămuriţi în legătură cu asta, să parcurgem la întîmplare o zi din viaţa ministrului de Interne. De exemplu, 19 februarie 1949.Teohari Georgescu asculta plictisit, vreme de mai multe ceasuri, raportul Direcţiei Penitenciarelor, prezentat de tovarăşul Voicu Danciu. "Au rămas o serie de elemente vechi, cu viciuri care nu se poate conta pe ele", se plîngea monoton comandantul Danciu în faţa ministrului în acea zi de februarie. Drept care, Teohari Georgescu a ordonat verificarea cadrelor, urmînd ca la Direcţia Penitenciarelor să rămînă încadraţi numai acele "elemente capabile să ducă munca în stil progresist", dispunînd, de asemenea, *"să se reeduce,* să se întărească disciplina deţinuţilor şi să fie izolaţi deţinuţii politici de către cei de drept comun". Reeducarea începuse deja la Suceava şi va continua la Piteşti, Gherla şi Aiud. Cu ce efecte, se ştie astăzi. Spre finalul şedinţei, ministrul s-a arătat chiar şi înduioşat: "În privinţa copiilor sugari aflaţi în penitenciare, atunci cînd vor hotărî medicii de specialitate să fie retraşi şi duşi la creşe, iar mamele care alăptează să primească un supliment de hrană". Dincolo de acest exemplu, nu trebuie să ni-l închipuim însă pe fostul tipograf, ajuns demnitar comunist, drept un Saint Just al epocii şi partidului său. Înfăţişîndu-l ca posesor al unei vitalităţi pe care cei trei ani de detenţie din timpul războiului o zăgăzuiseră doar vremelnic, Securitatea i-a alcătuit cu acribie lui Teohari Georgescu un voluminos inventar al vieţii intime. S-a aflat astfel că zeci de secretare din Ministerul Afacerilor Interne au trebuit să accepte avansurile lui şi că temutul ministru a mers pînă acolo încît a uşurat soarta sau chiar a eliberat deţinuţi, cerînd în schimb favorurile soţiilor sau fiicelor care aşteptaseră zile întregi o audienţă. Rapoartele Securităţii notau doar originea burgheză a acestor femei, acuzîndu-l retoric pe Teohari Georgescu de descompunere morală. Deciziile sale ministeriale au fost vîndute şi pe bani. Zeci de persoane, mai ales foşti comercianţi şi industriaşi, au primit de la el paşaport şi au putut emigra, în loc să înfunde celulele destinate "foştilor exploatatori", în schimbul unor avantaje materiale. După arestarea lui Teohari Georgescu, soţia sa a ars în sobă valuta străină şi a aruncat în lacul Snagov (după cum declara ulterior) monedele de aur primite ca mită de tovarăşul ministru. La percheziţionarea vilei lui Teohari, s-au mai găsit totuşi bijuterii de mare valoare, pe care doamna Georgescu nu s-a îndurat să le arunce. Ca să nu mai vorbim de mobilier, covoare şi alte obiecte de lux lăsate în dar de cei care fuseseră izbăviţi de binefacerile comunismului românesc, graţie paşaportului semnat de ministrul de Interne. Mai practic, Marin Jianu, fost lăcătuş mecanic şi ajuns adjunct al lui Teohari, preluînd metoda de "dotare" a gospodăriei cu cele trebuincioase a şefului său, a eliberat un paşaport de plecare definitivă în schimbul unei plite electrice şi a unui set de tacîmuri. Pînă la urmă, nici Teohari Georgescu şi nici adjunctul său n-au fost condamnaţi pentru abuzurile comise. Spre deosebire de alte sute de mii de oameni, cei doi au trecut cu bine pe sub furcile caudine ale Securităţii. Pentru că, dacă nu s-ar fi întîmplat astfel, imaginea partidului ar fi fost un pic şifonată.

Comunist în crepuscul

După eliberarea sa în 1955, tovarăşul Teohari a fost trimis la munca de jos. Revine la "Cartea Românească" (devenit între timp Combinatul Poligrafic 30 Decembrie) în funcţia de corector. Dar, mărinimos, tovarăşul Dej l-a iertat: a fost numit director al tipografiei în care intrase, în 1923, ca ucenic zeţar. Prea mult pentru un simplu tipograf. Prea puţin pentru cel care cunoscuse dezmierdarea puterii.

Marius OPREA

Complexul împăratului gol

Chiar dacă, la prima vedere, par a face parte dintr-o serie oarecum sinonimică, termenii **dușmănie, rivalitate, competiție** sînt, mai degrabă, antinomici. În vreme ce cuvîntul **competiție** definește o acțiune pozitivă și activă, îndreptată spre viitor, al cărei rezultat nu se cunoaște, **dușmănia** se referă la o stare ancorată în trecut, dar ale cărei efecte viitoare sînt relativ ușor de anticipat.

Spre deosebire de **rivalitate,** care este o stare pozitivă, **dușmănia** este expresia unui complex psihologic. Ea maschează cel mai adesea fie un complex de inferioritate, fie o conștiință culpabilă. Un individ care nu reușește, după încercări repetate, să-și învingă adversarul într-o competiție corectă, sfîrșește uneori prin a-l urî, ceea ce înseamnă acomodarea propriului sine cu definitiva sa înfrîngere. Cu cît vanitatea celui în cauză este mai mare, cu atît ura sa va îmbrăca forme mai radicale. El știe că propriul său narcisism nu are deplină acoperire și că celălalt a văzut că "împăratul e gol", fapt pentru care ar face orice ca să îl distrugă. Cel care ajunge pe această cale la dușmănie va fi veșnic obsedat de trecutele sale înfrîngeri, care i se vor părea mai umilitoare decît au fost ele în realitate. Este inutil de spus că acest complex de inferioritate, degenerat în dușmănie, este contraproductiv și că, din momentul în care el apare, orice competiție viitoare cu cel asupra căruia se revarsă ura se va încheia cu victoria acestuia. Dușmănia este, într-un fel, starea veșnicului învins.

Mai rea chiar decît dușmănia apărută ca urmare a pierderii în mod repetat a competiției în fața aceluiași adversar, este dușmănia izvorîtă din ceea ce s-ar numi "complexul gardianului". Sînt notorii cazurile în care torționarii cei mai nemiloși, care acționează asupra unor oameni lipsiți de apărare, ajung să-și urască victimele. Confesiunile din *Memorialul durerii* sînt pline de astfel de relatări care scot în evidență surprinzătorul contrast dintre seninătatea celor care au înfruntat temnițele comuniste și inexplicabila dușmănie – materializată prin exces de zel – cu care au fost tratați ei de unii gardieni și torționari. Corneliu Coposu este, poate, cea mai cunoscută victimă a unor asemenea cazuri, dar este departe de a fi singular. Acest tip de dușmănie este specific celor care, vremelnic, ocupă o poziție de forță și au conștiința faptului că, din poziția pe care o ocupă, au făcut cuiva o nedreptate pe care respectivul a sesizat-o ca atare. Chiar dacă generic m-am referit la un exemplu din lumea penitenciarelor, cazul este răspîndit la scara întregii societăți. Șeful nevoit să-și trimită, în mod repetat, același subordonat să-i facă piața sau soțul venit beat acasă care-și lovește soția ce tocmai i-a deschis ușa de la intrare sînt, poate, cele mai banale cazuri de dușmănie născută dintr-o conștiință culpabilă. La urma urmei, și în acest caz avem de a face cu un complex al împăratului gol: "Știu că tu știi că am defecte", le spune subconștientul acestora.

Inevitabil, dușmănia, rivalitatea și competiția coexistă în viața politică. La urma urmelor, alegerile sînt o competiție la care participă mai mulți concurenți și, din păcate, unii dușmani. În vreme ce concurenții cinstiți au încredere în argumentele lor doctrinare, în mesajele pe care le transmit, în calitățile lor intelectuale și morale, acceptînd o luptă cavalerească, dușmanii vor încerca să-și doboare adversarii pe care îi simt mai puternici prin procedee incorecte, mergînd pînă la murdărirea întregului climat al disputei. Din păcate, așa ceva este vizibil și în viața politică românească. Chiar dacă dușmănia este semnul unei – cel puțin – labilități psihice, nimeni nu poate opri pe cei ulcerați de ură și resentimente să participe la competiție, mai ales dacă se află la putere. Responsabilitatea de a-i identifica și de a-i elimina din viața politică aparține, în totalitate, corpului electoral. De aceea, și din această perspectivă, prezența masivă la urne și votul responsabil sînt salutare pentru viața politică românească, putînd duce la salubrizarea ei.

Victor BABIUC

"Nu puteam să ratez excluderea din partid"

— convorbire cu dl. senator Adrian POPESCU-NECȘEȘTI —

Stimate dle senator cum poate fi interpretată o afirmație ca aceasta "nimeni nu are voie să comenteze hotărîrile luate în PNL sau CDR, cum ar fi candidatura dlui Constantinescu"?

În spirit liberal, o asemenea "indicație" nu este nici de gîndit, nici de lansat, nici de interpretat altfel decît ca un reziduu de mentalitate totalitară. Venită din partea unui președinte PNL, în 1996, o atare afirmație este pur și simplu uluitoare. Ea a fost făcută spre a justifica excluderea mea din partidul liberal, prin nesocotirea grosolană a tuturor prevederilor statutare. În aproape cinci decenii de regim totalitar nu am fost victima directă a culturii politice comuniste, respectiv a unor sancțiuni de acest fel, fiindcă nu am fost niciodată membru în PCR, partidul care nu admitea opinii separate. Am în schimb experiența celui dat afară din sindicat și, în anii '50-'60, din numeroase locuri de muncă. Mi-a fost dat însă să fiu exclus, după implozia comunismului din 1989, dintr-un partid liberal, în plus, cu recomandarea făcută de Comitetul Executiv al CDR de a mi se retrage sprijinul politic înainte ca sancțiunea de partid să fie definitivă. De aceea am spus că nu puteam rata o asemenea experiență, excluderea din partid prin care au trecut destui oameni sub comunism. A trebuit să accept că asta mi se poate întîmpla și mie, dar în post-comunism: să fiu exclus dintr-un partid, cel liberal care luptă pentru pluralism și democrație.

De ce o astfel de măsură vi se pare mai neobișnuită?

Fiindcă, așa cum îl cunosc eu, de totdeauna aș spune - și bunicii mei, și unchii, și părinții mei au fost liberali - PNL reprezenta un partid care nu numai că tolera alte opinii, ba chiar le încuraja; din confruntări rezulta, în diferite ocazii, tactica partidului, abordarea oricăror chestiuni nou ivite cu necesarul realism, ținînd seamă și de întîmplare. Se spunea chiar că pentru un liberal întîmplarea are un rol mai important decît destinul, fiindcă ea determină/reclamă măsuri adecvate unei situații concrete, fără abaterea de la principii. Cînd am reînființat în 1990 partidul liberal, această tradiție m-a călăuzit. Astfel privind lucrurile, am considerat că în cazul candidatului opoziției la Președinție, trebuie făcută o selecție prealabilă spre a propune electoratului alegerea cea mai potrivită cu principiile democrației. Era necesară deschiderea competiției, trebuia să se candideze pentru postul de candidat al Opoziției la alegerile prezidențiale. Într-o asemenea competiție/concurență putea cîștiga chiar dl. Constantinescu, dacă s-ar fi dovedit, după confruntare, cel mai bun. Dacă sîntem în situația să învățăm democrația și chiar s-o practicăm, în așa fel încît și alții să învețe de la noi, este de neconceput să nu oferim noi, primii, exemplu de atitudine democratică.

De la dușman la adversar și pînă la concurent e o evoluție. Care este situația dvs acum?

Împrejurarea care a servit drept pretext pentru aplicarea sancțiunii împotriva mea a fost constituirea grupului independent de orientare liberală din Senat. Dintr-o nefericită asociere a ignoranței cu reaua credință - o caracteristică post-comunistă, ce stă la baza tuturor relelor din țara noastră - nu s-a reținut că această constituire nu reclamă conform Regulamentului nici un vot al Senatului, independenții avînd dreptul de a se constitui în grupuri parlamentare, dacă întrunesc cel puțin numărul de cinci senatori și dacă anunță plenul despre constituirea grupului parlamentar. În loc de a se proceda ca atare, s-a înscenat o comedie penibilă, în care senatorii independenți deveniți membri ai PNL urmau să plătească un preț nejustificat majorității guvernamentale care - chipurile! - le făcea "favoarea" (deloc necesară) de a vota constituirea grupului. Manipulare clară, acceptată de conducerea PNL cu inconștiență (?) vinovată. În plus, trebuie spus că, fără a consulta pe cei 20 de senatori de orientare liberală, conducerea PNL a decis că *puterea* nu reprezintă *dușmanul* PNL din Convenție și nici măcar *adversarul* la apropiatele alegeri, ci *aliatul* la guvernarea viitoare. Deci, implicit, se anticipează nu numai pierderea alegerilor prezidențiale, fapt recunoscut cu stîngăcie de însuși candidatul CDR, dar și a alegerilor parlamentare în care CDR nu ar putea dobîndi, chipurile, numărul de senatori și deputați necesari majorității de lucru indispensabile oricărui guvern. Tratarea mea ca *inamic* în aceste condiții o socotesc ca pe o dovadă de involuție de gîndire. Fiind în același partid, nu puteam fi *adversar*. Eu, în PNL, nu puteam fi decît un *concurent*. Din concurent, care e totdeauna un motor al schimbării, am devenit dușman pentru că mi s-a interzis să comentez, ceea ce pentru mine e de neconceput, nu-mi intră în cap. Dar, curios și nu prea, știți cine a înțeles foarte bine mecanismul, probabil tocmai fiindcă i se părea familiar? Senatorul PSM - Ștefan David. De curînd s-a discutat inițiativa legislativă pe care am luat-o cu privire la legea secretului de stat. Pentru a explica lucrurile mai clar am spus că inițiativa pe care o susțin eu dorește să facem legile și politica așa ca în țările occidentale, opunîndu-mă, astfel, inițiativei propuse de "un grup de tovarăși", care ar continua concepția politică de tip sovietic în materie de secret. Și am adăugat: "vă vorbesc ca de o inițiativă PNL - partid care m-a exclus din rîndurile sale". Atunci Senatorul David a comentat prompt: "De-aia v-a exclus!"... Vedeți, competiția în cadrul țărilor euroatlantice are drept cheie calitatea - nu numai a produselor, a serviciilor, a condițiilor de trai, dar și (sau mai ales) a mentalităților, a ideilor, a atidudinii oamenilor. Din toate acestea rezultă capacitatea de integrare a unei țări într-o lume civilizată. Ultima mea experiență nu mi se pare una de viitor european, dimpotrivă, și-mi pare rău că ea s-a produs în sînul opoziției. Pînă acum pașii înapoi față de democrație erau mai de așteptat să fie făcuți de partidele din patrulaterul roșu, așa era gîndirea lor, nu au alt model. E foarte greu să înveți intoleranța de la liberali.

Interviu de
Tita CHIPER

Rivali, dar amici

După decembrie 1989, o dată cu revenirea la un sistem politic democratic, cel mai puternic partid de opoziție s-a dovedit a fi, potrivit rezultatelor alegerilor de la 20 mai 1990, Partidul Național Liberal. În plus, electoratul "liberal" a votat, cu mici excepții, doar cu acest partid. Celelalte partide care s-au declarat liberale au fost ignorate cu desăvîrșire.

Aproape imediat după alegeri se va produce prima sciziune. Un grup de "tineri liberali" (Dinu Patriciu, Horia Rusu, Viorel Cataramă) părăsesc partidul, reclamînd lipsa democrației din interiorul acestuia, și formează Partidul Național Liberal – Aripa Tînără.

În 1992, ieșirea PNL din Convenția Democratică prilejuiește apariția Partidului Național Liberal – Convenția Democratică. PNL-CD și PNL-AT vor forma Partidul Liberal 1993. Din PL '93 vor pleca atît Nicolae Cerveni (care va reînființa PNL-CD) cît și Viorel Cataramă – care va forma PNL-Cataramă.

În 1993, la Congresul de la Timișoara, Partidul Alianței Civice devine "neoliberal". Un grup de "dizidenți" va părăsi partidul acuzînd lipsa de democrație și de transparență din interiorul acestuia. Demisionarii se vor înscrie, ulterior, în PL '93.

În același an, Congresul de la Brașov al PNL consemnează fuziunea dintre acest partid și PNL-Cataramă și, mai ales, alegerea lui Mircea Ionescu-Quintus ca președinte al PNL, în locul lui Radu Câmpeanu. Acesta din urmă își va forma propriul partid: PNL-Câmpeanu.

În toamna anului 1994, PAC și PNL vor realiza Alianța Civic-Liberală. La aceasta vor adera ulterior PNL-CD și PL '93. Alianța trebuia să fie un prim pas spre "marele partid liberal". În scurtă vreme, PNL va reveni în Convenția Democratică. În martie 1995, PL '93 și PAC vor părăsi Convenția. Alianța își încetează existența.

PNL și PNL-CD au promis realizarea "marelui partid liberal" în cadrul CDR, prin fuziunea lor, cel tîrziu pînă la 30 mai 1995. Fuziunea nu s-a produs nici pînă la ora actuală.

După șase ani, avem patru partide liberale – PNL-Quintus, PNL-CD, PL '93 și PNL-Câmpeanu și unul "neoliberal" – PAC.

Care sînt relațiile dintre membrii acestor partide?

Sînt ei dușmani? Bineînțeles că nu. Sigur, există și excepții. Relația PNL-Quintus – PNL-Câmpeanu, de pildă.

Dar cu cine nu este dușman Radu Câmpeanu?

În ansamblu, însă, liberalii nu se dușmănesc între ei. Din cel puțin două motive. Primul ar fi că aceste partide se află în aceeași tabără – a Opoziției. Diferența dintre ele nu este decît de strategie. PNL și PNL-CD consideră că e mai prudent să stea sub umbrela CDR și să primească locuri eligibile cîte se va îndura PNȚCD să le ofere. Locuri puține dar sigure. PAC și PL '93, dimpotrivă, nu vor să se piardă în masa amorfă a Convenției și consideră că se vor descurca mai bine pe cont propriu. Cam la atît se reduce diferența. Insuficient, totuși, pentru ca membrii celor patru partide să fie dușmani.

În al doilea rînd, dușmănia este un sentiment care presupune o anumită profunzime. De care o mare parte a liberalilor, care zburdă cu voioșie de la un partid la altul, par incapabili. E greu de crezut că onorabilul senator care a ajuns la al cincilea partid (unul comunist, unul creștin-democrat, trei liberale) urăște pe vreunul din foștii săi colegi. Mai degrabă își caută o poziție cît mai bună pentru a "prinde" un nou mandat.

Nici adversari nu (prea) sînt; cel puțin dacă acceptăm că a fi adversar presupune o minimă diferență de idei.

De fapt, aceste partide sînt concurente. E lesne de înțeles de ce, atîta timp cît în sondajele de opinie electoratul liberal nu depășește 15%. De aceea, partidele duc o necontenită luptă pentru a își demonstra legitimitatea. În cadrul Convenției, PNL și PNL-CD speră să obțină cît mai multe locuri, din ce va rămîne după ce PNȚCD își va fi smuls partea leului. PNL se bazează pe un număr mai mare de membri și pe forța sa financiară. Nicolae Cerveni a reușit să-și salveze partidul de la nenorocirea de a fi înghițit prin "fuziune" de fratele liberal mai mare. Acum, liderul PNL-CD încearcă să-și echilibreze disputa prin declarații elucubrante, menite să-i întrețină o imagine de "intransigent".

Din afara CDR, PL '93 a acuzat partidele mai sus citate că vor să candideze pe liste "țărăniste".

Să fim bine înțeleși. Cînd am spus "partide concurente", m-am referit exclusiv la tărîmul politic. Acum un an și ceva, un distins senator (fost PNL, la acea vreme PAC, actualmente PNL) era preocupat de o problemă serioasă. Ce cadou să-i ofere președintelui PNL-CD la petrecerea prilejuită de ziua acestuia. În viața de toate zilele, liberalii noștri sînt buni amici.

Romulus Cătălin GEORGESCU

Prietenii T. Maiorescu şi P. P. Carp, deveniţi duşmani

Titu Maiorescu şi Petre P. Carp s-au cunoscut în 1863, devenind prieteni buni: La iniţiativa lui Maiorescu, Carp a fost unul dintre cei cinci fondatori ai Junimii, întemeiată în aprilie 1864. Rolurile erau împărţite, Maiorescu era conducătorul recunoscut al Junimii literare iar Carp, de prin 1871, şeful incontestabil al Junimii politice. Maiorescu, care a devenit ministru, prima oară, în 1874, recunoştea în amicul său P.P.Carp liderul grupării politice junimiste. Aceasta chiar de cînd (1881) gruparea junimistă s-a constituit ca o aripă distinctă în Partidul Conservator, înfiinţat oficial în 1880. Nici un act politic important al lui Maiorescu nu era adoptat fără acordul prealabil al lui Carp. Şi asta, deşi Maiorescu devenise o personalitate politică de primă însemnătate care conta mult în eşichierul spiritului public. Maiorescu era mai maleabil, Carp un intransigent. De aceea marele critic ducea adesea tratative, în numele junimismului politic şi cu acordul lui Carp, fie cu celelalte aripi conservatoare, fie chiar cu liberalii. Carp a izbutit să ajungă tîrziu, abia în iulie 1900, prim-ministru (Maiorescu deţinînd, în acest guvern, portofoliul Justiţiei). Dar, contînd pe sprijinul conservatorilor puri, Carp n-a cerut în prealabil, cum s-ar fi cuvenit, dizolvarea Corpurilor legiuitoare şi crearea, prin alegeri, a unui parlament majoritar junimist. Încît, în condiţiile gravei crize economice de la începutul secolului nostru, a fost înfrînt chiar de parlamentul majoritar conservator şi antijunimist. Atunci apar, în jurnalul lui Maiorescu, primele însemnări care atestă dezamăgirea faţă de capacitatea politică a lui Carp, nepregetînd să califice pronosticurile sale drept "aiurările unui nebun". Maiorescu era atît de decepţionat, în urma deziluziei faţă de Carp, încît, atunci, se gîndea să se desţăreze, stabilindu-se în Germania, la Stuttgart. Avea sentimentul "unui sfîrşit trist al vieţii politice". Dar, după un examen mai adîncit, se iveşte gîndul revoltei împotriva şefului său politic. "Acum destul sacrificiile sufleteşti. Zică Carp ce va voi, de acum înainte zic eu ce vreau". E, în această însemnare din martie 1901, declaraţia de independenţă a lui Maiorescu faţă de Carp. Dar ea a rămas ascunsă în jurnal. Altfel, pe faţă, Maiorescu, reîntors totuşi în ţară după vreo şase luni de vacanţă în străinătate, continua să fie un om politic din gruparea condusă de P.P.Carp. Aceasta deşi, şi acum, continua să pună la îndoială capacitatea lui Carp ca lider politic, care nu izbutea deloc să concilieze dizidenţele conservatoare sub conducerea sa. Se opuneau grupările conservatoare condusă de Gh. Gr. Cantacuzino-Nababul, cea a takiştilor şi încă altele. Rivalităţile erau determinate de dorinţa fiecăruia de a deveni şef recunoscut al Partidului Conservator. Lovitura de graţie a primit-o Carp la sfîrşitul lui decembrie 1904, cînd Lascăr Catargi a murit, subit, de cord în chiar ziua cînd primise din partea regelui Carol I mandatul de a forma un guvern conservator concentrat. Carp fusese recunoscut de Catargi drept succesorul legitim la conducerea partidului, drept care şeful junimismului politic a acceptat să intre în guvern. Murind subit Lascăr Catargi, Cantacuzino-Nababul a încălcat convenţia, fiind în grabă şi ilegal proclamat şef al conservatorilor, primind din partea regelui - care nu-l agrea deloc pe Carp - mandatul de a forma el (şi nu, cum s-ar fi cuvenit, P.P.Carp) guvernul. L-a format şi gruparea junimistă a fost exclusă. Atunci, Carp, în audienţă la rege, i-a spus celebra vorbă: "Dacă majestatea voastră vrea să încerce mai întîi toate mediocrităţile, rîndul meu va veni mult mai tîrziu. Numai să nu mor pînă atunci".

Dihonia din Paridul Conservator era mare şi ireconciliabilă. Carp era bătrîn dar mai continua să-şi dispute cu Cantacuzino-Nababul şefia partidului. Dar, imediat în urma lor, disputa era acută, pentru acelaşi post de căpetenie, între Take Ionescu, Al. Marghiloman, N. Filipescu. În 1908 Take Ionescu, plecat din partid, şi-a format unul al său, sub denumirea de Partidul Conservator-Democrat. Regele nu recunoştea acest partid, cerînd reconstituirea Partidului Conservator. Tîrziu, la 29 decembrie 1910, Carp ajunge iar prim-ministru, refuzînd, în ciuda sugestiei regale, să coopteze în guvern pe takişti. Aceştia se vor alia cu liberalii, creînd mari necazuri guvernului Carp, în care Maiorescu era ministru de Externe. Înştiinţat de noul primar conservator al Capitalei de felul corupt cum s-a alcătuit Societatea tramvaielor, ca o afacere a liberalilor, Carp se dezlănţuie, pornind o adevărată bătălie împotriva Partidului Liberal, acuzat de "brigandagiu" întrucît vrea să se îmbogăţească prin exploatarea statului şi cerînd, în parlament, să se aplice partidului adversar "fierul roşu". Atunci a rostit Carp, ca prim-ministru, un discurs celebru în Senat, în care a spus: "Dle Brătianu, autoritatea unui om politic nu se judecă decît printr-un singur mijloc. În viaţa ta privată să fii totdeauna corect, în viaţa ta publică să fii totdeauna dezinteresat". A fost aceasta, de fapt, o declaraţie de război adresată lui Ionel Brătianu, şeful Partidului Liberal. E o declaraţie imprudentă pentru un om politic, ajuns, în sfîrşit, din nou prim-ministru. Regele nu putea accepta vrajba, ajunsă la extrem, care transforma luptele politice în război civil. Cerea, imperios, ca P.P.Carp să-i ceară scuze public şefului liberalilor şi să se formeze un guvern conservator concentrat, prin cooptarea takiştilor. Take Ionescu, de conivenţă cu liberalii, punea condiţii grele, instalîndu-l pe Carp, umilit, în mare dificultate.

După multe zbateri intestine, Titu Maiorescu, la propunerea lui Carp şi a regelui, ajunge, la 14 octombrie 1912, prim-ministru al unui guvern conservator de tranziţie (fără takişti), care, după soluţionarea afacerii tramvaielor şi a tratativelor cu takiştii trebuia să demisioneze, Carp redevenind premier. Maiorescu nu i-a comunicat însă lui Carp că regele nu-l mai doreşte premier, necontenind să-l încredinţeze că lucrează pentru a-i preda, în curînd, prim-ministeriatul. Carp era, oricum, supărat pe Maiorescu, pe care l-ar fi dorit plecat odată cu el din guvern, începînd să-l bănuiască, pe încă prietenul său, de felonie. Maiorescu începe tratativele cu Take Ionescu şi are de constatat că acesta nu-l admite pe Carp drept viitor prim-ministru al unui guvern concentrat (ar fi spus prietenilor: "Nu de ramolitul de Carp mă tem, ci de Marghiloman"). Carp nu agreează nici termenii în care Maiorescu poartă tratativele cu Take Ionescu, iar Ionel Brătianu dorea ca afacerea tramvaielor să fie soluţionată de un guvern conservator. Iar Take Ionescu era cu adevărat insolent în pretenţiile sale. Pînă la urmă, la sugestia regelui şi cu acordul lui Take Ionescu, se convine ca Maiorescu să continue a conduce guvernul, dar nu cu formula de concentrat, ci de colaborare. Aceasta s-a petrecut la 14 octombrie 1912. Mai ales că la orizont se profila criza balcanică şi regele voia un premier cu care să poată colabora ascultător şi nu unul intransigent ca P.P.Carp, care i-ar fi făcut dificultăţi la fiecare decizie. Carp e sacrificat ca premier. Nu-i va ierta lui Maiorescu că, nerenunţînd la demnitatea de premier, de fapt l-a lăsat ca prieten şi ca om politic. Apoi, mai tîrziu puţin, îl va lăsa a doua oară, acceptînd şi demnitatea de şef al Partidului Conservator, pe care o deţinuse Carp. Era, incontestabil, o felonie din partea lui Maiorescu, în care ambiţia de lider - luată, am văzut, încă în 1901 - acum se înfăptuia. Iar Carp nu ierta feloniile. Un vestit aforism al lui Maiorescu spune că "în politică nu există prieteni, ci numai prieteni politici". Cine ar fi crezut că Maiorescu şi Carp, simbolul prieteniei, vor ajunge, iată, nici măcar prieteni politici, ci duşmani declaraţi! Maiorescu a condus guvernul în perioada crizei balcanice, a prezidat, cu tact şi pricepere, conferinţa de pace de la Bucureşti, cu rezultate favorabile pentru ţară, întregind frontiera de sud, prin adjudecarea, din partea Bulgariei, a unui mic teritoriu (Cadrilaterul). Carp, caustic ca totdeauna, a exclamat: "E ridicol. s-a obţinut un teritoriu nici cît moşia mea Tibăneşti", minimalizînd succesul lui Maiorescu. De acum încolo, duşmănia lui Carp faţă de Maiorescu a fost constantă şi neiertătoare, chiar după ce, la sfîrşitul lui 1913, Maiorescu a demisionat din fruntea guvernului, succedîndu-i Ionel Brătianu, şeful liberalilor. Cînd, în 1917, Al.Marghiloman a voit să-i adune pe şefii conservatori, rămaşi în Bucureştiul ocupat, pentru a adopta o decizie comună, a primit, din partea lui Carp, următorul refuz ferm: "niciodată, cît voi trăi, nu voi mai avea cu Maiorescu conversaţii politice". A înţeles să păstreze duşmănia şi atunci cînd, în 18 iunie 1917 (stil vechi), Maiorescu a murit. Invitat de Marghiloman la înmormîntare, P.P.Carp a exclamat: "De ce i-aş face lui Maiorescu o politeţă pe care el nu poate să mi-o dea înapoi". Păstra, neîmpăcată, duşmănia şi în faţa gropii deschise. Prieteni o viaţă (din 1871 pînă în 1912), Titu Maiorescu şi Petre P. Carp au sfîrşit-o prin a deveni nu adversari ci duşmani înverşunaţi. E, acesta, rezultatul activităţii politice, care nu cruţă nimic, maculînd totul, inclusiv bunele, trainicele sentimente amicale.

Z.ORNEA

Duşmanii noştri cei iubiţi

Paradoxuri româneşti

Sîntem la mijloc de martie şi e încă iarnă. O iarnă lungă, foarte lungă, aspră, foarte aspră şi oraşul e în continuare acoperit de zăpadă. În imobilul meu, un bloc de beton de zece etaje, asemănător cu toate celelalte din cartierele noi ale oraşului, locatarii nu discută decît despre căldura şi apa caldă distribuite cu ţîrîita. Bineînţeles, toată lumea (şi eu) foloseşte obişnuitele expediente, surse electrice adiţionale de încălzire şi cuptorul de la aragaz în bucătărie. De fapt, nu s-a schimbat nimic fundamental, în afara faptului că preţurile la gaz şi electricitate au crescut cu aproximativ 4000% (iar salariile sînt în urmă)! Nu este de mirare că pensionarii îngheaţă în apartamentele lor.

Pentru a justifica aceste lipsuri, autorităţile recurg mereu la acelaşi argument economic: preţul plătit Rusiei, care furnizează gazul. Este de crezut argumentul sau în spatele lui se găseşte cine ştie ce subterfugiu? Într-adevăr, un calcul rapid al consumului global ar dovedi că sumele cheltuite de fiecare familie cu ceea ce ţine loc de căldură ar putea fi folosite de cazanele colective într-o manieră mai raţională, şi în mod sigur mai economicoasă. Oare această indiferenţă care lasă un spaţiu nelimitat de acţiune celui mai sălbatic individualism nu satisface tocmai planurile sumbre ale autorităţii tutelare pentru parcul imobiliar, adică municipalitatea? Oare autorităţile nu pot astfel dispune cum vor de fondurile publice, lăsînd fiecăruia grija de a-şi asigura confortul suplimentar pe care şi-l doreşte, potrivit mijloacelor sale, sau capacităţii sale de a îndura rigorile iernii în apartamentul său?

Nu e de mirare că autorităţile manipulează fondurile publice. Ar fi mai multe de spus despre starea străzilor (un ziarist de la **Evenimentul zilei** a numărat 48.000 de găuri pe străzile din centrul oraşului!), despre absenţa salubrităţii cînd zăpada şi pe urmă gheaţa acoperă trotuarele, transformînd orice deplasare într-o aventură extrem de periculoasă. În tot acest timp se cheltuiesc sume considerabile pentru a ridica statui şi cruci, una mai urîtă decît cealaltă.

Totuşi ceea ce ar trebui să surprindă (dar nu miră pe nimeni) este absenţa oricărei reacţii publice, pasivitatea cetăţenilor oraşului, lipsa totală de conştiinţă civică. În particular se critică mult, dar în public se păstrează tăcerea, chiar printre oamenii politici ai opoziţiei (indiferent de naţionalitate) care solicită voturile cetăţenilor pentru a cîştiga viitoarele alegeri municipale. Nici o asociaţie de consumatori, locatari sau proprietari de apartamente nu s-a manifestat deschis, cerînd explicaţii autorităţilor responsabile. Laitmotivul plîngerilor e scurt: **Nu se dă!** şi cu asta s-a spus totul. Avem încă o dată dovada, dacă mai era nevoie, că societatea civilă nu poate fi instituită prin decret, că binele public şi conştiinţa lui (care n-au nimic în comun cu societatea socialistă) nu pot fi studiate la cursurile universitare decuplate de practica reală a celor care le predau. Cu ce s-au ocupat în aceste grele luni de iarnă apostolii democraţiei? Au întemeiat cumva asociaţii civice pentru a oferi un exemplu de forţă al societăţii civile căreia trebuie să-i dea socoteală autorităţile politice şi administrative într-un stat de drept? N-au făcut nimic, ci mai curînd şi-au văzut de treburile lor. Or, dacă intelectualii doresc să mai fie luaţi în serios în noua evoluţie a evenimentelor, ei trebuie să se înhame la acest gen de pedagogie socială şi nu să alerge la colocvii internaţionale ca să repete acolo ca nişte papagali aceleaşi cuvinte, aceleaşi fraze pe care aici nimeni nu le mai aude.

Aş putea da mai multe exemple. Cum mai pot fi convinşi studenţii să aibă preocupări democratice dacă, după ce, din 1990, Universitatea a primit atîtea donaţii din străinătate pentru a se alinia la nivelul european, nu s-au renovat toaletele care sînt încă o cloacă infectă? Să nu pomenim căminele universitare, starea lor mizerabilă este absolut ruşinoasă. Cu mult timp în urmă, întorcîndu-se din Statele Unite, bătrînul meu profesor român, Mihai Pop, mi-a zis: "democraţia începe cu budele!". Prezentul îl confirmă integral. Desigur, oaspeţii importanţi care ne onorează cu prezenţa lor nu sînt duşi să viziteze cartierele de cămine studenţeşti şi nici toaletele! Şi atunci cum să ceri studenţilor să respecte bunurile publice, dacă autorităţile, care dincolo de răspunderea administrativă au şi o responsabilitate morală, nu le respectă ele însele neoferind localuri care să merite să fie ocrotite? Cum să perceapă cetăţenii un interes minimal faţă de sfera colectivă dacă puţin le pasă de ea celor pe care-i aleg pentru a-şi asuma această sarcină?

În acest punct precis al discursului social se realizează unitatea de vid semantic a oamenilor politici, fie că sînt la putere, fie că sînt în opoziţie. De aceea sloganurile "trebuie să intrăm în Europa", "trebuie să atingem nivelul european" nu sînt decît lozinci, golite de orice sens, de orice relaţie cu vreo experienţă existenţială a majorităţii. Astfel apare dedublarea, insuportabilă raţional, între *wishful thinking* al unei filosofii politice întemeiate pe valorile etice ale *agapé* şi o *praxis* articulată pe arhetipul cultural al unui feudalism birocratic, al unui clientelism instituţional, al unui nepotism generalizat. Nu este oare simptomul unei vechi boli a societăţii româneşti, al unei tradiţii anterioare instaurării puterii comuniste (care n-a făcut decît s-o intensifice) aceea a incapacităţii de a accepta constrîngerile statului de drept, dorind doar profiturile imediate şi personale? Ar fi un obiectiv bun şi frumos pentru opoziţie. Are ea forţa etică de a declanşa această luptă? Ar trebui să se angajeze într-o bătălie dificilă şi complexă cu rezultate electorale nesigure.

Claude KARNOOUH

Cluj, 10 martie '96

ADVERSARUL NOCTURN

"În această luptă a lui Dumnezeu contra mea, Dumnezeu însuşi a luptat alături de mine."
D.P. SCHREBER

În perimetru religios, "adversarul" e gata desemnat: diavolul, *diabolos*, cel ce divizează şi învrăjbeşte, cel ce atrage, înşeală şi robeşte e Duşmanul prin excelenţă. Războiul împotriva lui devine o temă recurentă, dacă nu obsedantă în literatura doctrinei şi experienţei religioase, mai cu seamă a celei monastice. "Războiul spiritual", "războiul nevăzut" e lupta "soldatului lui Christos" împotriva diavolilor, ei care suscită şi dezvoltă "patimile" ca pe tot atîtea piedici pentru recuperarea fiinţei din vîrtejul dizolvant al lumii şi lansarea sa, unificată, spre divin. Simeon Noul Teolog îşi previne ucenicii cu privire la miza maximă şi neîncetată a confruntării. Dacă războaiele omeneşti cunosc armistiţiul, salvarea prin dezerţiune sau, cîteodată, printr-un strălucit prizonierat, aici lupta devine asediu fără odihnă şi posibilitate de sustragere: "Nici noaptea, nici ziua, nici o singură clipă, războiul acesta nu cunoaşte oprire; de mîncăm, bem sau dormim, de facem orice altceva, ne aflăm în miezul luptei. Duşmanii noştri sînt netrupeşti şi pururea ne înfruntă, căutînd locul pe unde ar putea pătrunde în mădularele noastre ca să-şi înfigă săgeţile şi să ne ucidă. Nici metereze sensibile, nici salvare prin fugă nu sînt cu putinţă. Război fără schimbare de trupe, în care fiecare om e nevoit să lupte întreg, fără a putea ocoli alternativa: izbîndă şi viaţă sau lovitură şi moarte" (*Cateheza* 3).

Asupra acestui duşman versat din origini, Augustin spune că Adam a izbîndit prin Iov: "Adam, biruit în paradis, a ieşit învingător pe gunoi" (*Comentariu la Epistola I Ioan*).

Dar Iov nu a avut, în fond, drept adversar pe Satana. Provocarea, lupta, efortul se consumă, în cazul lui Iov, pentru a convoca un îndepărtat, tăcut şi misterios interlocutor. Iar victoria revine la obţinerea unei nemijlocite şi zdrobitoare întîlniri, la transformarea tăcerii divine în cuvînt teribil, în cuvînt-tunet. Diavolul nu face decît oficiul de a crea "spaţiul", distanţa necesară pentru ca această tensiune a întîlnirii să se descarce. Diavolul e autorul "exilului" adamic, ca *spaţiu nemăsurat al încordării* între doi interlocutori, între doi adversari destinaţi unei lupte-îmbrăţişare. Un destin propus în *lupta lui Iacob cu îngerul*, pe care o vom evoca prin intermediul exegezei lui J.F. Marquet, cuprinsă în volumul **L'Ange et l'homme, Cahiers de l'hermetisme**, 1979.

Lupta cu îngerul

În a sa **Primă notă despre îngeri**, scrisă cam prin 1910 la Frankfurt, Claudel spunea: "Creaturile de pe diverse niveluri ale Fiinţei se află, îmi închipui, într-o relaţie «metaforică», astfel că fiecare e sensibilă la avîntul celeilalte, ca orchestra ce urmează mişcarea viorii întîi. Aş mai compara acţiunea lor cu fenomenele electrice cunoscute sub numele de *inducţii*, prin care curenţi cu grade deosebite de tensiune acţionează diferit unul asupra celuilalt, nu atît prin contact, cît mai ales prin comparaţie... Ceea ce e *inducţie* în cazul Îngerului devine *seducţie* în cazul Diavolului... Acţiunea îngerilor buni, conformă mersului firesc al lucrurilor spre ţinta proprie, e întotdeauna mîngîietoare, corectivă, "medicinală": acţiunea aberantă a Diavolului e violentă, sfarmă ceva".

Tocmai aspectul acesta "mîngîietor, corectiv, medicinal" al acţiunii angelice e pus la îndoială de altă imagine, cea a *luptei*, pe care ne propunem s-o interogăm acum. Am putea ilustra tema opunînd textului oferit de Claudel pe un altul, contemporan, al lui Rainer Maria Rilke. E vorba despre faimosul început al **Primei Elegii duineze**, unde Rilke se întreabă: "De-aş striga, cine oare m-ar auzi dintre ierarhiile îngerilor? Şi dacă unul dintre ei, deodată, m-ar lua pe inima sa, m-aş stinge de mai puternica lui existenţă... Teribil e orice înger".

Pentru Rilke, întîlnirea cu îngerul apare drept acţiune "aberantă", "violentă", "sfărîmătoare", aşa cum e pentru Claudel întîlnirea cu demonul. Or, asupra acestui punct, se pare că experienţa rilkeană regăseşte autentica tradiţie religioasă, cea care inaugurează celebrul moment din **Geneză**, 32, 25: "Rămînînd Iacov singur, s-a luptat cineva cu dînsul pînă la revărsatul zorilor..."

Să remarcăm în primul rînd că textul nu îl desemnează nicăieri pe acest misterios partener al lui Iacov drept înger, ci mai degrabă ca pe un om sau pe Elohim însuşi (de unde numele tradiţional: Israel -"cel care s-a luptat cu Dumnezeu"). De abia Osia (12, 4-5) îl identifică cu un personaj angelic ("Ca un viteaz s-a luptat el cu Dumnezeu. Cu îngerul s-a luptat şi l-a biruit; a plîns acela şi l-a rugat să se milostivească spre el"). Statutul protagonistului e ambiguu; caracterul întîlnirii nu mai puţin, de vreme ce ne prezintă dublul paradox al unui Dumnezeu umilit ("a plîns acela şi l-a rugat să se milostivească") şi al unui transgresor binecuvîntat. André Néher, în lucrarea sa clasică despre **Esenţa profetismului** a putut vedea în această luptă un prim exemplu de întîlnire profetică, de "cunoaştere" cvasi sexuală a divinului, aşa cum o defineşte **Ieremia** 20, 7: "Doamne, Tu m-ai aprins şi iată sînt înflăcărat. Cu sila m-ai luat şi m-ai biruit".

După cum vedem, în această înfruntare, victoria revine cînd lui Dumnezeu, cînd omului; esenţială rămîne însă concepţia unei *coborîri* a cuvîntului profetic asupra umanului, coborîre resimţită drept seducţie, drept luptă, drept sfărîmare. În consecinţă, cuvîntul (*dabar*) va apărea de aici înainte drept locul însuşi al unei asemenea întîlniri "zdrobitoare" cu divinul; de altfel, rezultatul ei e de ordin lingvistic (schimbarea numelui lui Iacov în Israel). Dincolo de domeniul biblic, ne putem aminti că una din primele denominaţii ale îngerului, oferită de Homer, este "cuvîntul - înger al Zeului", acel cuvînt înaripat care se identifică, în ultimă analiză, cu izbucnirea suverană a tunetului. "Cuvîntul meu nu este el, oare, ca un foc, zice Domnul, ca un ciocan care sfarmă stînca?" (*Ieremia*, 23, 29).

Am putea urmări îndelung filiaţia acestei imagini, în acelaşi timp homerică şi biblică, imagine a cuvîntului-fulger care ajunge pînă la Gianbattista Vico, cel care, în **Scienza nuova**, vede pe giganţii originilor instruiţi prin tunet, temă preluată în mod parodic de Joyce pentru care Dumnezeu se reduce la "un strigăt în stradă" (*Ulysses*, cap. 2). Vom reţine doar ideea unei întîlniri fundamentale a omului cu divinul, resimţită ca "înfruntare a unui cuvînt suveran", care *iniţiază* prin *îngrozire*.

Acesta ar fi, la prima vedere, sensul general al textului: descrierea dramatică a ceea ce Saint-John Perse ar numi "strigătul pătrunzător al lui Dumnezeu asupra noastră".

Exegeţii tradiţionali par să fi fost oarecum derutaţi, şi ei, de ambivalenţa personajelor (Elohim, în acelaşi timp învingător şi învins; Iacov, transgresor şi binecuvîntat totodată). De unde tendinţa aproape irezistibilă de a simplifica problema, dedublînd pe fiecare dintre protagonişti. Origen, de pildă (*Despre Principii*, III, 25) distinge doi îngeri – unul bun şi unul rău – după cum "lupta cu" e interpretată ca "luptă împreună cu" sau "luptă împotrivă". Augustin descompune, în schimb, protagonistul uman în două figuri ale evreului: deicidul (Iacov) şi convertitul (Israel), ambivalenţa îngerului exprimînd, pentru el, statutul paradoxal al lui Christos: victimă neîndoios, dar victimă voluntară (*Cetatea divină*, 16, 39). Cît priveşte pe Filon din Alexandria, el face abstracţie de personaje şi reţine doar schema luptei, ceea ce îi permite să vadă în Iacov figura atletului salvat exclusiv prin merit propriu – salvare, de aceea, mereu precară: transformarea numelui său nefiind, prin urmare, definitivă; în opoziţie cu situaţia iniţiatorului superior care e Abram-Abraham (*De mutatione nominum*)...

"Spune-mi şi tu numele tău", cere Iacob. "Pentru ce întrebi de numele meu?", se mărgineşte să răspundă îngerul. Böhme, în **Mysterium magnum**, dezvoltă astfel replica: "Nu sînt străin, *sînt Israel din tine* însuţi, nu am nici un alt nume, dar numele tău şi al meu trebuie să fie una". Lupta cu îngerul ar fi, deci, lupta omului cu propriul său nume, adică lupta cu asignarea care constituie identitatea sa cea mai profundă, acea identitate care îl traduce în faţa Celuilalt? Fără îndoială! Însă, numele implicat aici e Israel, nu Iacob. Iacob e numele omului; Israel ("Dumnezeu va lupta" sau "a lupta cu Dumnezeu") e numele divinului în om, simbol comun prin care fiecare se semnifică celuilalt. Poate că Filon văzuse în fond just atunci cînd considerase drept esenţă a acestui text schimbarea numelui (*mutatio nominum*) şi mai ales cînd insista asupra faptului că ea lasă totuşi să subziste primul nume: Iacob şi Israel alternînd de acum înainte în textul Scripturii. Pentru că, într-adevăr, Îngerul nu are decît *un singur* nume, sau, mai mult, nu e decît un Nume; omul, dimpotrivă, e condamnat să poarte mereu două nume simultan, să trăiască pe două planuri, să se întoarcă, aşa cum spunea Hölderlin, "în mod religios, cert, dar ca un trădător". Însă, a fi un nume acoperind un altul înseamnă să fii o enigmă, enigmă care – mai degrabă decît univocitatea îngerului – "reţine" şi fixează ceea ce Hölderlin numea "infidelitatea divină". Victoria lui Iacob nu e tocmai fixarea unui semnificant suspendat, şi nu oare în această "putere de a coagula" trebuie să vedem ceea ce Angelus Silezius va desemna drept "supraangelicitatea omului"?

Care e condiţia umană, mă întrebi? Îţi voi răspunde cu dreptate.

Într-un cuvînt, e supraangelicitate.

(Jean-François MARQUET, **La Lutte avec l'Ange**)

Lupta exegetului cu Textul

Nume ale lui Dumnezeu, îngerii sînt, în fond, limbaj al divinului, sînt "vocile armoniei sale, veşnic zămislitoare" (Böhme, *Mysterium magnum*). A lupta cu îngerul înseamnă confruntare cu acest limbaj în perpetuă şi deconcertantă fertilitate. A lupta cu îngerul revine la a descoperi armonia textului divin dincolo de evidentele lui stridenţe, neconcordanţe, fragmentări şi paradoxuri. Sau, mai bine zis, nu dincolo, ci în chiar tensiunea lor. Origen interpreta condiţia "făcătorilor de pace" din **Fericiri** ca pe un efort de a suscita, de a face auzită simfonia acestui text. "Diferitele strune ale psaltirei şi ale chitarei scot un sunet propriu, evident neasemănător cu sunetul altor strune, ceea ce unui ascultător nemuzical şi ignorant în acest domeniu i se pare primejdios pentru frumuseţea armoniei, tot aşa, cei ce nu ştiu să asculte armonia divină din Scripturi socotesc că ele s-ar contrazice unele pe altele" (Origen, *Filocalia* 6). Urechea nemuzicală din punct de vedere spiritual, omul lipsit de simţul lăuntric al acordului suscitat tocmai prin tensiune şi paradox – va fi respins deci de cuvîntul divin. Eroul unei reuşite exegeze, pentru Origen, va fi David – viteazul biruitor în lupte şi "îndemînatic în degete" pentru cîntarea la harfă: "Bun cunoscător, el va scoate sunete de muzică divină, intonînd pe rînd, o dată strunele **Legii**, altă dată pe ale **Evangheliilor** ori pe ale **Proorocilor** sau **Apostolilor**, după ce i se va părea potrivit. Căci textul întreg e un singur şi desăvîrşit armonizat instrument al lui Dumnezeu care răspîndeşte în diverse sunete o singură melodie, izbăvitoare..." (*ibid.*)

Rupert de Deutz va vedea în lupta lui Iacob cu îngerul aceeaşi bătălie între interpret şi text, în cursul căreia "eroul exeget" va trebui să atace cu ardoare cuvîntul pînă la eliberarea suflului care îl animă şi îl poartă: "Cel care îl înfruntă trebuie să se confrunte cu el în spirit şi adevăr. Pilda acestei tării demne de laudă o găsim la Iacob. Acest bărbat s-a luptat cu îngerul şi a acceptat să fie învins de adversar aşa cum sufletul studios şi plin de credinţă continuă să rămînă în jurul cuvîntului lui Dumnezeu pînă cînd smulge de la el binecuvîntarea Sfîntului Duh care e adevărata şi cea mai utilă înţelegere a misterului."

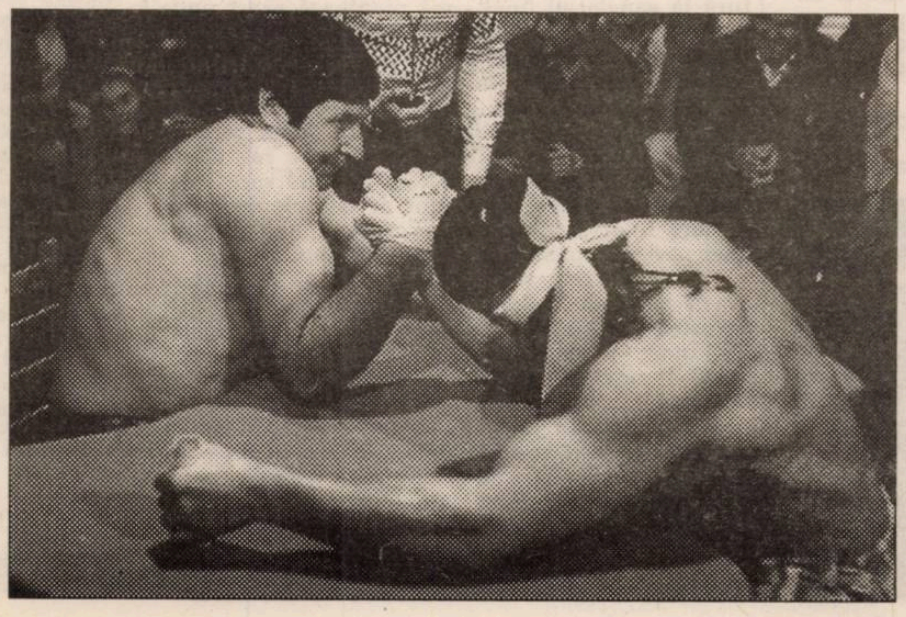

© C. Bumbuț

Pagină realizată de
Anca MANOLESCU

Voce off

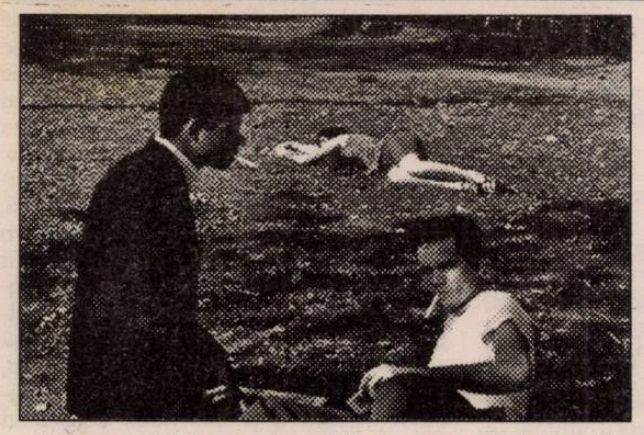

„şi se mai băgase în ultima vreme şi cu ăia din Sinner Fein sau cum ş-or mai fi zicînd".

James JOYCE

Telalii fără fruntarii

Imaginea femeii în opera publicitarilor contemporani

Într-unul din filmele sale mai vulgăruţe, Benny Hill regreta că dăduse banii pe un şezlong, fără a primi însă şi femeia care se lăfăia-n el pe toate panourile publicitare. Cum să nu te bufnească rîsul? Aşa un porc şi-un lubric îşi merită din plin poşetele-n cap cu care-i veşnic scos din cadru. Dar şi ăştia, cu reclamele lor mincinoase...

Fenomenul, cunoscut de toţi cetăţenii majori, este pe cît de firesc, pe atît de inevitabil – ca polenizarea plantelor şi boncăluitul cerbilor: bărbaţii cad uşor pradă unor atari etalări atrăgătoare. Şi nu că s-ar aştepta, precum clovnul de pe malul Tamisei, să descopere-n acelaşi pachet ambele obiecte ale dorinţei – cel inert şi cel (nu doar la propriu) mişcător... Sînt, de fapt, ei, bărbaţii, cei transportaţi, prin promptele servicii ale imaginaţiei, din lumea reală, în dulcele Olimp al reclamelor, lîngă zîna cu zîmbet de curtezană.

Noi toţi, indiferent de sex, intrăm în universul de confort şi basm ce ni se-nfăţişează, noi toţi plonjăm în reclamă, aidoma celor trei prieteni fumători de *Kent* care, printr-un fum tras cu străşnicie-n piept, se preschimbă, din codaşi în oraş, în aşi ai surfului flirtînd degajaţi pe plajă. E mecanismul emotiv al identificării, odinioară cercetat de vraci, azi aplicat de telali, cel ce ne face să cutezăm laolaltă cu Prîslea sau să suspinăm alături de Edera.

Încă o dată feministele-au sărit ca arse! A folosi imaginea femeii pentru a provoca libidoul cumpărătorului masculin e curată exploatare falocratică.

Răsfoiţi însă revistele ilustrate din Vest şi veţi observa că majoritatea doamnelor mai mult sau mai puţin dezbrăcate laudă tot mărfuri muiereşti; cosmeticale, pastile-ndulcitoare, reţete de slăbit, chiar şi ţoale (ca-n povestea cu regele cel gol). Cu cîte-un automobil sau cîte-o agenţie de voiaj înspre ţările foarte calde, tranzităm şi ţara bărbaţilor. Aici, copiatorul este prevăzut cu o secretară aplecată într-un unghi corespunzător; calculatoarele sînt şi ele dotate cu operatoare zîmbind satisfăcute cu ochelarii ţinuţi între dinţi; iar tratamentele împotriva calviţiei sînt reprezentate de cîte-o doctoriţă grijulie, aproape mămoasă, ce palpează bostanul cîte unui pacient (c-ajungi să-ţi doreşti, de n-o ai, o ditai chelia...).

Dintre toate reclamele de soiul ăsta, cea care mi-a plăcut mai mult se referea la un bun al întregii familii: o maşină de spălat rufe. Gospodina din poză, nu atît din zel, cît din plăcerea de a-şi folosi maşina, vîrîse-n ea pînă şi hainele de pe dînsa şi privea, goală şi graţioasă ca o Veneră, către utilajul viselor ei.

M-am simţit tulburat. Situaţiile neaşteptate sporesc erotismul, se ştie. Am înţeles atunci că feministele s-au înşelat încă o dată: exploataţii sînt bărbaţii. Pe cuvîntul meu de Benny Hill!

Florin DUMITRESCU

Padova, 14 martie 1996

Văzut/plăcut

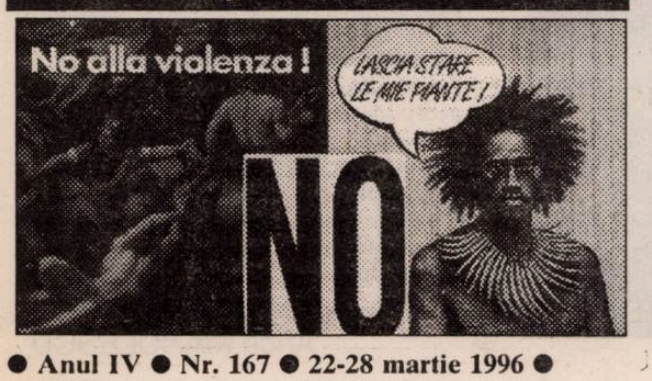

Din viaţa unui extremist de centru...

Cronica ideilor orale

Urc într-un taxi, dau comanda, plecăm, intru în vorbă cu şoferul şi ajungem imediat la chestiunile arzătoare:

- Aş da şi 40.000 de lei pe o cămaşă, dacă un kil de carne ar fi 400...

- Şi ce leafă ai vrea să ai...?

- Nu m-am gîndit la asta... mi-o spune franc şi vesel.

Peripatetizez cu esteticianul prin Cişmigiu, discutăm probleme adînci cu nuanţe grele, ne aşezăm pe o bancă, se apropie cuviincios un tip la 45-50, binişor îmbrăcat, zice că ne-a auzit discutînd:

- Dacă-mi permiteţi, domnilor... părerea mea este că poporul se împarte în trei categorii: deştepţi, mediocri şi proşti. Conduc mediocrii!

- Dar cum vă daţi seama că sînt mediocri?

- De cum deschid gura! O să vă dau un exemplu... şi ne descrie un cunoscut de al lui pe care îl consideră mediocru, fiindcă de ce? A fost mare activist şi acum e şi mai mare anticomunist, ceea ce înseamnă că-i un oportunist.

- Era, adică, şi mediocru şi oportunist? îl întreb doar pentru a-l ajuta să se clarifice.

- Exact.

- Pot exista şi deştepţi şi oportunişti?

- Nu, niciodată... şi se retrage mai mult mîndru decît suspicios cu sine sau cu noi.

Un tip cere, de lîngă şi peste mine, "Evenimentul zilei" la un chioşc Rodipet şi, cînd să plătească, difuzoarea zice "că-i 600".

- 600? "Jurnalul naţional" a rămas 400...? Dă-mi "Jurnalul naţional", "Evenimentul" să-l citească domnul Cristoiu...!

Dar vine, după acela, o doamnă distinsă, cumpărînd "Cotidianul" şi ţinînd să se confeseze, aşa, fără nici un motiv:

- Cumpăr "Cotidianul" că-i al lui Raţiu şi e fără politică...

- Doamnă, nimeni nu v-a cerut să vă explicaţi opţiunea...

- Ba da, ba da - tatăl meu a fost profesor universitar la Cluj şi l-au ţinut închis ca deţinut politic...

Sărbătoresc cu o prietenă cei peste 48 de ani de cînd ne spunem "tu!" şi ciocnindu-ne paharele cu pepsi, conchide:

- Da, dragă, generaţia noastră n-a ratat nici un ghinion...

Mă duc la farmacie să-mi împrospătez stocul de aspirină tamponată şi, lîngă casieriţă, intimă, o doamnă - una din acelea care au o voluptate vizibilă să stea la şuetă cu casieriţele farmaciilor - tocmai îşi încheie fraza:

- ... e atît de plăcută trecerea unei dureri, că mă rog să mai vină o dată.

Ducîndu-mă, ca în fiecare săptămînă, să văd dacă pe zidul Universităţii mai scrie, cu cretă albastră, "Eli, Eli, lama sabahtani", mă întîlnesc pe la "Pescarul", cu un londonez, român de-al nostru de la B.B.C., ne îmbrăţişăm, "ce mai faci? cum o duci?", alaltăieri s-a întors din Rusia, Ucraina şi Moldova, "pot să-ţi spun că mă simt, de ieri, ca în Elveţia! Nu glumesc!" "Fugi de aici!" îi spun cu acel "ton blînd care exprimă cea mai hotărîtă scîrbă de viaţă" (esenţa moştenirii caragialiene, în viaţa de fiecare zi). "Nu fug decît poimîine, poate ne mai vedem..."

Îl las şi - cum se întîmplă - urmează în Piaţa Senatului bancul de rigoare: "Un tip merge cu un struţ în spate, pe aici, pe la Ateneu. Îl vede un alt tip: «Ce faci mă, eşti nebun? - de ce nu-l duci la Grădina Zoologică?» A doua zi, tot pe aici, în zona «Cinei», tot ăla cu struţul în spate, «ce faci, eşti tîmpit? de ce nu l-ai dus la Grădina Zoologică?» «Am fost, dar azi îl duc la film!...»" Bunul meu amic - un nabab al bancurilor bucureştene, dar cu care pot cînta Traviata şi Trubadurul de la uvertură la sanglot-ul final - mă plantează exact unde trebuie (între fostul Palat Regal şi fostul C.C., toposul nostru oximoronic!) ca să traversez în faţa bisericii Cretzulescu, să aud, în dreptul vitrinei de la "Muzica", cum "une jeunne femme à 60 ans" îi impută dulce celui de lîngă ea, un domn care se ţine şi el bine "pe la 70": "de cînd te rog să-mi cumperi un Yves Montand?", eu grăbind spre Telefoane, să-mi plătesc îngrozitor de multele mele impulsuri. Învîrtindu-mă pe uşa rulantă, aud sfîrşitul unei poveşti, spuse peste umăr de unul, altuia:

- ...şi întreb iar, "domnişoară ce înseamnă avarie pe traseu de durată? Un an?" (ajunşi în hol, povestea continuă, inconturnabilă): ...Şi ce-mi răspunde: "V-am spus noi un an? V-am spus noi o lună? Puteţi să ne daţi în judecată!". Auzi, tu, răspuns!

Îmi plătesc impulsurile cu majorare şi n-am în cap altceva decît ce-i răspundea Eugen Ionescu lui Arşavir Acterian, de cîte ori acesta îl suna la Paris, să-l întrebe ce mai face, cum îi merge...

- Ça dure!

Radu COSAŞU

Semnale

Opoziţia la naţionalism şi la Maya Angelou

Corridors of Culture este numele unui program creat în 1994 de United States Information Agency în colaborare cu sectorul privat, cu scopul de a trimite în Europa Centrală şi de Est mici grupuri de scriitori americani pentru a încuraja şi sprijini scriitorii din această parte a lumii în eforturile lor de a trăi şi lucra într-o societate liberă. Conceptul de "coridor cultural" merge mai departe de graniţele strict literare, incluzînd aspectele tehnice ale publicării. Acest lucru face ca o echipă să cuprindă, de regulă, pe lîngă scriitorii propriu-zişi, şi agenţi literari, editori, experţi în probleme de copyright, librari care, împreună, fac ceea ce tot ei numesc *From the Muse to the Marketplace* – adică pe româneşte (minus aliteraţia) "De la muză la piaţă".

În România din 11 martie, echipa formată din **Carolyn Forché, Christopher Merrill** (ambii poeţi), **Marcella Berger** (expert), **Faith Hampton Childs** (agent), **Caroline Croft** (director programe USIA) şi **Logan Fox** (librar) a avut trei zile întîlniri şi discuţii, mai întîi la Centrul Cultural American, apoi la Catedra de Engleză a Universităţii din Bucureşti şi la Fundaţia Culturală Română (unde s-a desfăşurat o masă rotundă), în fine la Studio Martin – întîlnire organizată de ASPRO.

Extrem de profitabile, discuţiile au dărîmat un mit, sau măcar o iluzie: nu, nici măcar în America, poeţii, scriitorii în general, nu pot trăi numai din scris! Cel mai adesea, cei care scriu desfăşoară în paralel o carieră universitară – fie că predau literatură, teorie literară sau aşa-zisul "creative writing". Asociaţiile de scriitori sînt – dat fiind distanţele uriaşe dintre localităţi – numeroase, "cu cît sînt mai multe – spune Carolyn Forché –, cu atît e mai sănătos!". Alt mit spulberat: cel al scriitorului american izolat în turnul său de fildeş tapetat cu "hot-dogs" ignorînd ce se întîmplă în afară... Discuţiile cu cei doi poeţi au dovedit contrariul: atenţi la marea poezie a Europei, ba chiar şi la cea a Europei de Est, Carolyn Forché a citat numele lui Paul Celan (din care a tradus, după cum a tradus din Rimbaud şi Desnos!), Christopher Merrill pe cel al lui Czeslaw Milosz. Mai mult: una din întrebările puse de aceştia românilor a fost, "Ce impact are naţionalismul asupra scrisului vostru, cum vă raportaţi la el?". Întrebare neaşteptată, urmată de momente de stupefacţie, derută, tentative de răspuns... "Democraţia nu este niciodată cucerită o dată pentru totdeauna", a spus Carolyn Forché; "poate părea ciudat ca un scriitor american să insiste asupra acestui lucru, însă realitatea arată că e nevoie de asta!". Ciudate au foat, poate, pentru unii, şi referirile celor doi la propriile experienţe de cenzură: în cazul lui Forché, a fost vorba de respingerea de către **New York Review of Books** a unui articol scris de ea în legătură cu "brigăzile morţii" din El Salvador; în cazul lui Merrill, de retragerea unui volum care trebuia să apară la un editor "progresist", nemulţumit că poetul se referea la poetesa de culoare Maya Angelou în termeni "politic incorecţi"! De altfel, Merrill a dedicat cîteva cărţi Balcanilor şi, mai nou, situaţiei din Bosnia. Cît despre Forché, o simplă privire aruncată listei de cărţi publicate de ea arată că problemele legate de politică o preocupă în cel mai înalt grad. Chiar dacă scriitorul rămîne un "marginal", punctul său de vedere trebuie să se facă auzit într-o societate democratică. Iar dacă scriitorii americani au recunoscut faptul că priveau cu invidie statutul privilegiat al scriitorului în societatea totalitară, nu e mai puţin adevărat că, astăzi, scriitorul din Est poate învăţa de la cel din Vest (eventual, american) cîteva căi prin care să poată supravieţui în economia de piaţă, păstrînd privilegiul în forma sa cea mai pură: acela de a fi o voce a cetăţii. (a.l.ş)

Cultura română la New York

Festivalul Cultural Românesc desfăşurat timp de patru luni la Public Library for the Performing Arts din cadrul prestigiosului complex cultural new-yorkez Lincoln Center se va încheia la 30 martie cu o masă rotundă despre direcţiile în cultura română contemporană, la care vor participa: Andrei Pleşu, Augustin Buzura, Andrei Şerban, George Banu, Adina Darian şi Alex. Leo Şerban.

Festivalul a debutat în 2 decembrie cu o conferinţă despre tendinţe actuale în scenografie şi regie, susţinută de maestrul Liviu Ciulei. Au urmat 14 evenimente din domeniul artelor interpretative - teatru (trupa MASCA, recital de poezie Ion Caramitru, spectacole cu piesele **Lecţia**, de Eugen Ionescu, **Lebăda sălbatică din Islanda** de D.R. Popescu, ambele în regia lui Florin Fătulescu, şi **La Ţigănci** în regia lui Gelu Colceag), balet (trupa CONTEMP, condusă de Adina Cezar), muzică (concerte susţinute de Nicolae Licareţ, trioul George Enescu, Orchestra de cameră din Philadelphia - solistă Gabriela Imreh ş.a.), film (prezentarea documentarului **Privire din interior**, realizat de Florin Mihăilescu pe marginea spectacolului lui Andrei Şerban cu **Oedip** la Opera Română ş.a.). Realizate cu concursul unor artişti şi interpreţi de prim rang, aceste manifestări s-au bucurat de o largă mediatizare din partea organizatorilor americani, comentarii favorabile ale criticii de specialitate şi un deosebit succes de public.

Rod al colaborării româno-americane şi al unui efort organizatoric în care au fost implicate, pe lîngă instituţia americană gazdă, Centrul Cultural Român la New York şi Fundaţia Culturală Română, Festivalul reprezintă prima mare şi valoroasă prezenţă a culturii române în Statele Unite.

●

În cadrul celei de-a 18-a ediţii a Festivalului „Cinéma du réel" care a avut loc la Centrul Georges Pompidou între 8-16 martie, filmul **Graţian** realizat de *Thomas Ciulei* a obţinut menţiunea „Tineri cineaşti".

Bustul Thaliei

Caligula superstar

Teatrul lui Camus, ca şi cel al lui Sartre, pare astăzi datat, deoarece amîndoi au căutat să transpună o dezbatere intelectuală, virulentă în fond, într-o convenţie teatrală conformistă, aproape bulevardieră, neglijînd cu totul inovaţia la nivel formal. În anii cincizeci, cînd lumea încă nu apucase să înveţe de la Godard şi de la structuralişti că fond=formă, se mergea la teatru pentru, vorba şansonetei, "une pièce d'Anouilh ou bien de Sartre", urmărindu-se conflictul de idei şi opţiunea ideologică a autorului, mai curînd decît eventualele noutăţi de limbaj. Retrospectiv, vedem că tocmai acestea din urmă contează, ele antrenînd şi evoluţia conţinuturilor de gîndire, astfel încît din epocă rămîne teatrul lui Ionesco, Beckett, Adamov, marginal la vremea respectivă, şi nu cel al monştrilor sacri a căror angajare în polemici de răsunet trăieşte încă în **Mandarinii** Simonei de Beauvoir.

Caligula a fost concepută în 1938 şi putem citi în fascinaţia stranie şi malefică a eroului, în faţa căruia cedează psihic toţi opozanţii, ecoul descurajant al acordurilor de la München. Reprezentată în 1946, cînd începea voga existenţialistă, piesa a fost receptată în cheia unei dialectici a libertăţii autodevoratoare, ca experienţă-limită a unui geniu rău de tip romantic. Aceasta a fost şi tonalitatea spectacolului mai vechi al lui Horea Popescu de la Teatrul Naţional, cu un Ovidiu Iuliu Moldovan magnetic, dar amintind puţin de Despot Vodă, montare cu dimensiuni politice implicite, mult gustate în epocă.

Actualul spectacol regizat de Mihai Măniuţiu la Teatrul Bulandra are marele merit de a redimensiona piesa, de a o scutura bine de praf, de a propune o interpretare nouă, complexă, interesantă. Caligula este obsedat de pierderea surorii-amante Drusilla, ceea ce pentru el reprezintă o rupere a legăturii spiritual-carnale cu un orizont aflat dincolo de hotarele fiinţei lui limitate. Spectacolul este centrat asupra eforturilor lui Caligula de a recupera "Luna" pierdută, element mitic care asociază zeiţa impasibil virginală Diana şi femeia cald-călăuzitoare, pe atunci Ariadna, mai tîrziu Beatrice. Spargerea de nivel mental prin care figura virginală a surorii se contopeşte cu forţa vitală a amantei în sinteza mitului lunar se realizează prin conştientizarea şi, în acelaşi timp, înfrîngerea interdicţiei incestului. Moartea distruge această unitate perfectă, iar Caligula încearcă să o recupereze uzînd cu luciditate de metoda dereglării sistematice a tuturor simţurilor. Consecvent în metodă, el experimentează continuu asupra celorlalţi, ca şi asupra lui însuşi, căutînd să dobîndească acea coerenţă între gîndire şi acţiune care a fost dintotdeauna ţelul oricărei avangarde. "Sînt singurul din întreg Imperiul Roman care-mi acord faptele cu gîndirea", exclamă la un moment dat, într-un elan pustiitor de logică formală, cel care, obsedat de absolutul lunar, merge pînă acolo încît încearcă să-i stimuleze naşterea din propriul trup. Caligula este mai mult un dictator ideatic decît unul politic, precum André Breton sau Ruben Dario, el îi distruge pe ceilalţi antrenîndu-i, alături de el, într-o aventură exploratorie condusă după reguli implacabile, la care nimic din ce-i omenesc nu poate rezista.

Marcel Iureş construieşte admirabil un personaj antiromantic, mult mai complex şi mai interesant decît l-a gîndit Camus. El combină subtile nuanţe şi sferturi de ton pentru a alcătui un tip hamletian, neîmpăcat cu ieşirea universului din ţîţîni ("out of joint") şi decis să-l restabilească într-un nou echilibru mental-spiritual. Ca performanţă, aminteşte de Cerkasov în **Ivan cel Groaznic**, iar ca eleganţă justifică întru totul premiul primit recent de la "Maison Niran".

Mihai Măniuţiu riscă şi cîştigă introducînd personajul mut al Drusillei, a cărei prezenţă pregnantă orientează întreg spectacolul. Oana Pellea reuşeşte să fie elocventă mişcîndu-se în tăcere, insistenţa îndemnurilor o apropie însă nedorit de fantoma lui Hamlet-tatăl. Scena finală, sîngele năclăind albul veşmîntului ei la uciderea lui Caligula şi reunirea lor sub simbol lunar este de o forţă metaforică admirabilă. Actorii joacă în cheie realistă personajele care se opun lui Caligula, ceea ce este corect, avînd în vedere că acestea nu intră în jocul lui, rămînînd un fel de material amorf pentru experienţele sale. Cornel Scripcaru în Cherea realizează un intelectual modern de nuanţă tehnocrată, contrastînd cu personajul tranzacţionist, dezabuzat, stil Talleyrand, creat de Radu Beligan în spectacolul lui Horea Popescu. Marian Râlea nu reuşeşte deloc să facă un Scipio individualizat şi credibil în relaţia sa homoerotică, personajul lui pare o dublură redundantă a lui Cherea. Foarte convingător este Silviu Geamănu în Helicon, se vede şcoala lui Andrei Şerban şi a lui Silviu Purcărete. Irina Petrescu şi Ion Besoiu sînt la nivelul înalt al profesionalismului lor constant, iar ceilalţi sînt cu totul onorabili în roluri mai mici.

Decorul lui Mihai Mădescu este foarte inteligent gîndit ca spaţiu opresant cu o deschidere magică în fundal, iar costumele Doinei Levintza, mereu surprinzătoare, sînt deosebit de expresive.

Mihai Măniuţiu realizează un spectacol remarcabil, îmbogăţind şi potenţînd sensurile piesei. Se observă însă tendinţa lui spre o reprezentaţie de tip ritual, în care lucrurile decurg solemn, ca într-un marş prin apă. Teatrul este totuşi opoziţie, conflict, nu procesualitate pură. De aceea, cred că personajele mute (cei patru poeţi) aduse din **Omor în catedrală** puteau foarte bine lipsi şi că repetarea obstinată a unor fragmente din Prokofiev nu face decît să plictisească. Publicul poate foarte bine să meargă la operă pentru a gusta o acţiune muzicală sau la biserică pentru a se reculege. N-aş vrea însă să închei pe acest ton prezentarea unui spectacol emoţionant şi inteligent, de o profunzime pe care textul nu te lasă să o bănuieşti.

Adrian MIHALACHE

P.S.: Cîntă, zeiţă, mînia ce-aprinse pe Ilinca Florescu. Mă acuză în *România Liberă* de "informaţie cancaniera" şi de ignorarea noţiunilor de bază ("n-are habar" etc.) pentru că am folosit termenul "scenografie" în înţelesul lui originar, care exclude costumele, în conformitate, de altfel, cu DN (1986), Larousse (1989) sau Hachette (1990).

Proprietatea în utilizarea cuvintelor presupune finete şi simţ al limbii, mai mult decît o răsfoire mecanică a dicţionarelor. Este, astfel, nepotrivit să afirmi că Doina Levintza a făcut scenografia la **Richard III** (unde decorul era inexistent) sau că *Dilema* are "recenzent" de spectacole (în loc de cronicar), chiar dacă ai acoperire în DEX. (A.M.)

Cronica literară de tranziţie

Anamorfoze de rîsu'-plînsu'

Nu-mi place deloc vorba aceea, că în politică numai boul ar fi consecvent; pe aşa o bază doctrinară de chirpici, orice giruetă ar fi îndreptăţită să se creadă busolă şi orice fripturism ar căpăta tresele "adecvării". Dar dacă eu, în mica politică a acestei rubrici, iau decizia să amîn pur şi simplu al doilea articol despre revista *Polis*, nu cred că pot fi bănuit de pezevenglîcuri oculte. Ce a survenit? În timp ce reflectam asupra altor numere substanţiale din revista făcută de Călin Anastasiu şi Dan Pavel, m-a izbit, în moalele cugetului şi al simţirii mele, următoarea caricatură, profund înrudită (dacă vă gîndiţi bine) cu problematica *Polis*-ului, în ciuda limbajului crud:

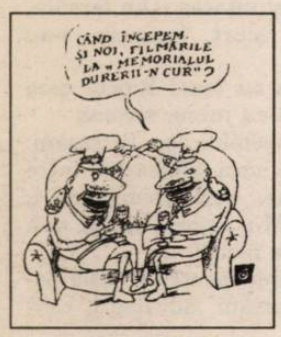

Această caricatură de Ion Barbu este una din cele 80 existente în volumul de tablete publicat recent de Tudor Octavian*. Tableta este un gen îngrozitor de inefabil, complet scăpat din mînă de către teoreticieni - aşa încît, ca să vă fac o idee ce e cu această carte, vin mai întîi cu nişte informaţii eminamente obiective. Ea conţine 180 de texte. Fiecare text ocupă o singură pagină şi are cca 33 de rînduri, cu un conţinut situat între 333 şi 444 de cuvinte în total. Frazele sunt, îndeobşte, mijlocii spre scurte. Subiect, predicat, atribut, complement. Titlurile sunt, de multe ori, stranii, opace, şi pretind lectura tabletei pentru decodare. Exemple: **Formaţia hot-strong "Izmenele putrede"; Rugăciune pentru fasole, molan şi varză; Nasul sacru al domnului Gherman; Din istoria găinii; Necrolog cu natură moartă; Lirismul în box; Relaţia dintre Shakespeare şi comuna Ieud** ş.a. Nu se poate nega, însă, că autorul recurge şi la titluri clare, chiar suspect de clare: **Cum se bate un cui; Cum şi de ce se îngraşă politicienii; Viol cu perversiuni la deputăţie**. Alte titluri sunt inspirate din bogatul tezaur al literaturii universale (nu trebuie să uităm nici o clipă că T.O. este critic de artă); exemple: **Tovarăşul Olaru şi umbra sa, Badea** (după Brecht), **Viaţa în seriale** (după Cosaşu), **Noaptea unui vis de vară** (după Shakespeare), **Tramvaiul 3, aripa tînără** (după Patriciu), **Cele şapte Americi** (probabil, după Ralea), **Învăţaţi! Învăţaţi! Învăţaţi!** (după Lenin), **Trei ştiri care au zguduit lumea** (după ăla cu *Zece zile care...*, am uitat cum îi spune, parcă Reed), **Arta de a te descurca în viaţă** (după D'ale Carnegiului), **Stima noastră şi mîndria, România şi Mafia!** (după Ceauşescu), **Rugăciune de dac** (după Poetul Impar), **Problemă cu trei necunoscute** (după cartea de algebră) ş.a.

În continuare, vă invit să urmăriţi o scurtă cercetare, nu mai puţin obiectivă, asupra tematicii acestor tablete. Tematica este generoasă, aş spune chiar exhaustivă, totuşi unele sfere de interes revin în mod semnificativ. Tabelul de mai jos vă prezintă temele cele mai frecvente, în ordine ierarhică (cifra arată în cîte texte diferite apare tema cu pricina; în nota de subsol**, curioşii sau neîncrezătorii găsesc şi numărul paginilor la care se află textele cu pricina):

1. MÎNCARE	19
2. POLITICIENI	13
3. SCRIITORI, LITERATURĂ, CĂRŢI	12
4. ARTĂ, ARTIŞTI	12
5. STATISTICI DIVERSE	9
6. CUVINTE	9
7. GÎNGĂNII , ORĂTĂNII , JIVINE etc.	8
8. COMERŢ	8
9. MASS-MEDIA	7
10. NUME DE PERSOANE	7
11. FEMEI	7
12. ŢIGANI	6

Mai apar: 13.Străinătăţuri (6); 14.Meserii (6); 15. Înjurături (3); 16. "Subiecte" (3); 17. Case (3); 18. Gunoi (3); 19. Bani (3); 20. Sport (3); 21. Mijloace de transport (2); 22. Poliţie (2).

Ce ne arată nouă acest tabel? Că autorul este suflet în sufletul neamului său, stomac în stomacul lui. Zece virgulă şase la sută din subiecte dau tîrcoale (cînd nu atacă frontal) spinoasei probleme a hranei, chestiune care, aşa cum arăta şi G.Liiceanu într-un recent eseu, bîntuie de milenii subconştientul poporului român. Şapte virgulă trei la sută dau seamă, în felurite chipuri, despre acei sănătoşi care ne conduc (Funar, Dumitraşcu, Gavra, Vadim şcl.). Femeile, după cum se vede, nici nu trec pragul de 5% în proza familistului Tudor Octavian (3,88%), lucru care se reflectă, pe plan naţional, în "sporul" demografic negativ; vorba dictonului: cui îi mai arde?!

E, acum, rîndul cîtorva consideraţii subiective. Dacă sunt în ţara asta 5 oameni care te pot face, cu inteligenţă, să rîzi - unul dintre ei este îngînduratul Tudor Octavian. La 50% din enunţurile sale zîmbeşti mînzeşte, la 30% te pufneşte un rîs amar, iar la 20% hohoteşti de unul singur, nichitostănescian. Omul are o fantezie combinatorie excepţională, o teribilă iscusinţă a alunecării controlate din zeflemeaua realist-critică şi realist-capitalistă în absurdul bine strunit şi revelator. Este aici, perfect digerată, şi lecţia lui Swift, şi a lui Arghezi, şi a lui Art Buchwald; mai să cred că tabletistul i-a studiat, cu creionul în mînă, şi pe alde Toffler sau McLuhan pentru tehnica racursiurilor fulgerătoare între ce cu mintea nu gîndeşti; există, apoi, înrudiri de ton şi întorsătură, ici cu Cosaşu, colo cu M.H.Simionescu sau cîte un abur călinescian (cel din *Frigmania şi Bovenia*). Ca toţi scriitorii buni, Tudor Octavian este cam în egală măsură **îmbibat** de **real*** ** cît şi de **litere**; îl trec fără să ezit printre maeştrii pastişării sloganurilor, a sintagmelor zilei, "la modă", cît şi printre cei ai anamorfozării realităţii prin oglinda parabolică a sarcasmului, a deriziunii. (De aceea mai dau, alături, încă un citat din caricaturistul Ion Barbu; şi Tudor Octavian face adesea, pe principiul "bulgărelui de zăpadă", cu pornirea într-o frază intens-generatoare, caricări cartesiene ale marasmului cotidian).

Tabletele lui Tudor Octavian sunt, mi se pare, cea mai veselă carte melancolică a ultimilor ani.

George PRUTEANU

---

*) Tudor Octavian, **Tratat de înjurături (Bogat ilustrat de Ion Barbu)**, Ed. Oscar Print, Buc., 1996, 284 p., 5500 lei.

**) 1. (39, 69, 84, 146, 154, 164, 170,178, 181, 185, 191, 200, 206, 224, 230, 232, 241, 245, 262); 2. (29, 45, 62, 108, 116, 120, 126, 130, 134, 142, 157, 184, 223); 3. (11, 23, 38, 80, 93, 95, 102, 107, 139, 235, 236, 263); 4. (26, 35, 36, 63, 68, 96, 214, 227, 244, 253, 265, 269); 5. (93, 98, 148, 175, 179, 199, 220, 242, 257); 6. (21, 56, 104, 203, 211, 221, 256, 260, 274); 7. (18, 33, 161, 167, 190, 197, 220, 266); 8. (48, 50, 59, 77, 101, 176, 196, 206); 9. (32, 66, 71, 117, 125, 166, 215); 10. (9, 27, 158, 160, 217, 233, 242); 11. (12, 17, 20, 89, 90, 209, 218); 12. (105, 119, 133, 152, 227, 268).

***) E plin de "românie" (subst.comun).

Pagini realizate de Alex. Leo ŞERBAN

Despre stările de agregare ale instinctului conflictual

Dușmănia, adversitatea și concurența, în chiar această ordine, reflectă o anume evoluție în felul de a percepe al oamenilor, în plan moral și juridic (dacă Dreptul este un minim de morală), și de a-și rezolva străvechea problemă a instinctului conflictual, recunoscut ca motor al societății.

Se poate spune, fără teama de a greși, că oamenii **s-au născut** dușmani, **au devenit** adversari și **au ajuns** concurenți.

Din orice parte am privi lucrurile, este mereu vorba de **o luptă**, chiar dacă premisa, obiectivul și mijloacele sînt diferite.

Dușmănia este, cu siguranță, cea mai veche și cea mai simplă formă pe care a îmbrăcat-o instinctul conflictual. Este lupta, pe viață și pe moarte, **împotriva cuiva**, prezumat ca avînd intenții rele. Dușmănia este **o luptă fără reguli**, deoarece prezumțiile nu suportă decît armele. Normele juridice, în această materie, nu pot atenua caracterul sălbatic al confruntării. Iar încercările făcute în plan individual sau chiar pentru mari grupuri sociale (vezi regulile duelului sau ale războiului) nu au însemnat, în fapt, nici un progres, pentru că nu au putut schimba nimic din esența oarbă a acestei lupte.

"Dușmănia este doar ura care așteaptă prilejul de răzbunare", spune Cicero, iar destinul lui tragic ne dă dreptul să credem că știa ce vorbește.

Adversitatea este o dușmănie luminată. Ea nu mai este o luptă împotriva cuiva, ci **împotriva a ceva**, a unei idei, a unei situații. Schimbarea obiectivului este esențială și a condus la schimbarea mijloacelor. Nu se mai admit prezumții absolute, demonstrațiile fiind obligatorii. Nu mai sînt necesare armele, sînt suficiente argumentele. În aceste condiții, adversitatea este **o luptă cu reguli** și se poate observa că instituirea lor a născut chiar ideea de lege, la început ca un dat divin (pentru a-i conferi autoritate), iar apoi ca un pact între semeni egali.

Renunțînd la arme și deci la soluția "pe viață și pe moarte", adversitatea nu mai dă naștere la învingători și învinși definitiv, existînd mereu șansa de a putea reveni în arenă. Uriașul salt prin care terenul eternelor lupte s-a mutat de pe cîmp în parlamente sau tribunale, a fost, în acest sens, echivalent cu descoperirea roții. Căci societatea a învățat să înainteze prin rostogolirea actorilor ei, cînd deasupra, cînd dedesubt, în loc de a-i tîrî prin sînge.

Concurența face încă un pas înainte, printr-o nouă schimbare de obiective, căci nu mai este o luptă **împotriva**, ci **pentru ceva**. Este lupta pentru a face același lucru ca și celălalt, dar mai bine decît el. Concurenții sînt lipsiți de plăcerea sadică de a se atinge între ei, fie chiar și cu argumente contondente, căci faptelor le este suficientă competiția pentru a putea fi comparate.

Sentimentul victoriei devine secundar în raport cu satisfacția profitului și, din această cauză, se poate reproșa concurenței că readuce omul la bucuriile sale primitive. Are loc însă o reîntoarcere pe căi foarte perverse, căci bucuria primitivă obținută prin comerț sau sport este complet dezbrăcată de violența inițială, iar ideile de **regulă** și **arbitraj** devin accesibile și chiar familiare ultimului individ.

Poate este interesant să mai observăm că toate cele trei stări de agregare ale instinctului conflictual uman au apărut din timpuri imemorabile (mai mult sau mai puțin teoretizate) și au coexistat, devenind pe rînd dominante, printr-o miraculoasă **evoluție profundă** a naturii umane. Este cert că indiferent de variantele doctrinare și denumirile specifice (cavalerism, competiție, luptă de clasă etc.) nimeni și nicăieri nu a reușit arderea etapelor, utopiile fiind învinse de practică. De aceea, instituirea regulilor nu a fost suficientă, iar impunerea prin lege a unor relații nefiresc de "civilizate" în raport cu structurile profunde ale unei societăți a condus la eșec previzibil. Astfel, mafiotismul este feudalismul visceral deghizat în capitalism concurențial. Cît despre comunism, acesta a eșuat în mafiotism monopolist de stat.

Rămîne întrebarea: după dușmănie, adversitate și concurență, ce urmează?

Adică, vorba lui Moromete, "unde mergem noi, domnule?"

Eugen VASILIU

Sleiți de dictatură

Foarte multe din neînțelegerile, din sfîșierile, din nedumeririle post-comunismului nu provin dintr-o îndoială legitimă proiectată asupra regimului totalitar. O dată căzut, sistemul nu a mai fost pus în discuție, nici de cei aflați la putere, nici de cei intrați, voluntar sau nu, în opoziție. Și unii și alții au încercat să se delimiteze de dictatură. Fiecare a căutat, în sertarul cu opere scrise, aflate în ciornă sau între foile albe, opera "politică" de rezistență, disidență, opozanță. Cine a citit presa scrisă din 1989 și pînă acum nu poate face dovada "obedienței" nimănui. Despre "vinovăție", redempțiune, căință – nici vorbă. De la cel mai neînsemnat cetățean al României comuniste și pînă la grupul care l-a înconjurat pe Ceaușescu, în Comunicatul TV din seara zilei de 21 decembrie 1989, nimeni nu se socoate vinovat de calvarul prin care a trecut România.

Au existat nu numai opresori și oprimați, ci și călăi și victime și, cu toate acestea, nimeni nu se socoate călău și nici o instanță, juridică sau civilă, nu dă de urma vreunei crime. Istoria post-comunistă din România inventariază 23 de milioane de victime și nici un călău. Asta pentru că (probabil numai la noi) și călăul se socoate victima unui călău mai mare, iar acela are deasupra lui alte cîteva șiruri de călăi, care sfîrșesc în imaginea demonizată a dictatorului împușcat la Tîrgoviște. În felul acesta, toată lumea este victimizată, toată lumea este absolvită.

Vreau să spun că în absența unei judecăți a comunismului nu s-a putut face, la noi, o judecată a comuniștilor. Victimele și călăii sînt devorați de monștri abstracți, ca în tablourile lui Bosch.

Concurența a existat și înainte de 1989, dar ea s-a purtat între cei care s-au supus regulilor sistemului. În ierarhia superioară de partid, ca și în mica ierarhie de întreprindere, au triumfat conformiștii. Unii din ei aveau chiar vocația de a conduce, poate chiar competența. Alții au ajuns la conducere doar datorită abilității și lipsei de scrupule (care nu sînt caracteristice doar regimului comunist). Puterea nu a fost niciodată **abstractă**, nici măcar în comunism. Ea a fost încarnată de oameni, mai mult sau mai puțin docili. Ar fi o mare greșeală să așteptăm de la societatea democratică o altfel de așezare umană, dar ar fi la fel de stupid, dacă nu de-a dreptul imoral să iertăm păcatele adversarilor de ieri ai democrației, în virtutea unui general uman, definit prin **dușmănie, adversitate, concurență**.

Să nu uităm că în perioada comunistă criteriul **competenței** era substituit de **loialitate** și de **obediență**. La ce concurență te poți aștepta? Dar azi? Stă lumea cu brațele deschise să-l primească pe cel mai bun? Ceva s-a schimbat. Veritabila concurență, dictată de ban, de profit, va apărea după ce valul profitorilor comuniști se va sparge. Statul va mai susține, prin stipendii, pe niște neputincioși, mulți, dar fideli. Însă confuzia în care trăim (nu știm, în lipsa judecății morale, cine s-a supus, pentru a face bine comunității și cine s-a supus pentru a face rău) ne scoate pe toți din sfera competenței, de parcă toată lumea și-ar fi uitat meseria, scopul și grația, reduce **concurența** la oploșirea pe lîngă stăpînul mai tare, face din noi **toți** adversari (întrucît interesele noastre se bat cap în cap) și ne aduce la **dușmănie**, cînd nu mai găsim nici o soluție pentru un minim dialog.

Concurența nu se poartă (cum nu s-a purtat nici în comunism) între doi oameni de aproape aceeași valoare, **adversitatea** nu se măsoară în principii sau în metode, ci pe scara rușinii, iar **dușmănia** începe de la ban și favoruri. După cum vedeți, pe scara aceasta de ierarhie morală nu se urcă niciodată, doar se coboară. N-am întîlnit pe nimeni să pornească de la dușmănie, să treacă prin adversitate și să ajungă la starea de concurență, adică de loialitate și dialog.

De abia scăpați de stăpînul unic, ne căutăm alți stăpîni. Sleiți de dictatură, părem incapabili să ne purtăm destinul singuri. Masa de trepăduși ne poartă într-o derivă tulburătoare spre un capăt de putere niciodată localizat. Iar mesajul nostru intelectual pare un biet bilețel scris cu sînge (după naufragiu am rămas și fără cerneală), îndesat pe gîtul unei sticle aruncată în mare, de pe insula pe care am naufragiat.

Val CONDURACHE

Despre onoare în adversitate

Era cred în anul 1939. Lucram la Soc. "Antigaz" care figura printre furnizorii Ministerului înzestrării armatei. Societatea, ca și întreg grupul Petroșani, era condusă de inginerul Ion Bujoiu.

Mă cunoscuse la Consiliul Superior Economic și mă aprecia.

Mă cheamă la el și-mi dă o delegație să reprezint societatea la o licitație, client fiind comandamentul de Pompieri al Bucureștilor.

Îmi atrage atenția că avem un concurent bine pregătit care, pe deasupra are de partea sa pe locotenentul chimist din comisie. "Vezi ce faci" adaugă el plin de subînțelesuri.

În ziua licitației, mă prezint, împreună cu colegul și prietenul meu inginerul Radu Greceanu, bun cunoscător al tuturor datelor de ordin tehnic privitoare la furnitură. Ne înșirăm documentația pe masă avînd alături de noi pe reprezentanții firmei concurente.

De partea cealaltă a mesei intră și se așează comisia compusă dintr-un colonel, președinte, avînd în stînga lui un locotenent colonel și în dreapta, locotenentul de specialitate, chimist.

Concurenții descriu și prezintă desene și fotografii ale materialelor propuse spre achiziționare. Urmează discuțiile și locotenentul intervine, am apreciat eu, fățiș potrivnic nouă. Dialogul se înveninează și eu, pierzîndu-mi cumpătul, mă scol, iau dosarul din fața mea și plesnesc cu el pe locotenent în cap!! Stupoare!! Președintele se scoală, suspendă ședința, strigă: "nu iese nimeni" și părăsește sala împreună cu colegii săi.

Murmure, șoapte pro și împotriva mea și foarte curînd ușa se redeschide. Comisia revine însoțită de comandantul pompierilor de atunci, de dl. colonel Boboc, acesta anunță că licitația se amînă și apoi vine către mine și cu mănușile pe care le ținea în mîna dreaptă mă plesnește peste amîndoi obrajii adăugînd că numai rubedenia mea apropiată cu Constantin Filitti, unul din aghiotanții Regelui explică faptul că nu mă aflu deja în arestul comandamentului. Ofițerii se retrag și noi, ceilalți, ne risipim.

Eu, înainte de a mă duce la întreprindere să raportez "isprava", mă pun în căutarea fratelui tatălui meu, generalul Alexandru Filitti, eroul de la Robănești și a unchiului meu Emanoil Hagi-Moscu, și-i rog să se constituie martori ai mei și să facă toate cele necesare pentru a pune la cale un duel, modalitate prin care trebuia să-mi spăl onoarea.

Aceștia mi-au îmbrățișat cauza. Au acționat rapid, dar, bine sau rău, duelul n-a avut loc. Martorii colonelului Boboc s-au retranșat în spatele unei dispoziții potrivit căreia ofițerii activi nu mai aveau voie să se bată în duel cu civilii. În acest sens s-a încheiat un proces verbal în prezența Comisarului Regal, colonelul Pomponiu din Justiția militară.

Treaba a făcut vîlvă dar s-a apreciat că onoarea mea a rămas nepătată.

Al doilea aspect al problemei a fost că Societatea Antigaz s-a văzut ștearsă de pe lista furnizorilor armatei, fapt echivalent cu desființarea. Din fericire, după un răstimp destul de scurt, lucrurile s-au aranjat.

Mai urma reîntîlnirea mea cu Ionel Bujoiu care lipsea din țară. Am așteptat-o cu inima strînsă.

Revederea s-a petrecut în imobilul Soc. Petroșani. Ieșeam din ascensor. În fața mea dădea să intre Bujoiu. Am înghețat. Ei bine, cum credeți că a reacționat acest mare boier? M-a îmbrățișat și m-a mai și felicitat pentru reacțiile mele!!

Ajuns aici adaug cîteva rînduri pentru a situa povestea mea în contextul: "Dușmani, adversari, concurenți".

M-am prezentat la licitație în calitate de *concurent*, calitate pe care, din nesăbuința mea am pierdut-o.

În același moment mi-am creat justificat *dușmănia* celui pe care l-am agresat.

În paralel, ofensa ce mi-a adus Colonelul Boboc mi l-a făcut *adversar* și diferendul, pentru mine, nu putea fi lichidat decît pe calea pe care am ales-o.

Poate că acest fel de a gîndi și de a acționa este desuet dar mie mi se pare de preferat celui de azi în care confruntările au ajuns să fie înecate în sudălmi și insulte grosolane.

Adversitatea a cedat pasul dușmăniei iar "onoarea" este o noțiune care ține mai mult de dicționar sau, potrivit unui recent citat al Dlui Al. Paleologu: "Onoarea? cu ce se mănîncă?".

E penibil și e păcat.

Manole FILITTI

Duşmanul ascuns

Alina şi Adrian, fiica şi ginerele meu, aflaţi în străinătate cu o bursă, mi-au trimis din Anglia o pagină care li s-a părut semnificativă din punctul de vedere al studiului mentalităţilor: unul lîngă celălalt, două articole analizează două evenimente ieşite din comun, anume uciderea grupului de păsări flamingo de către o vulpe în însăşi incinta Palatului Buckingham şi discursul cancelarului Helmut Kohl la Universitatea din Louvain. Actul criminal al vulpii a pus în încurcătură paza palatului, care nu-şi poate explica în ce fel a pătruns fiara prin zidul de cîţiva metri: păreri competente au încercat să dezamorseze criza, explicînd că, în Londra, se află mai multe "vulpi urbane", care trăiesc din gunoaie, dar care, la vreme de iarnă, devin "disperate, îndrăzneţe şi fără respect pentru domeniul regal". Cele şase păsări au fost atacate în momentul în care lacul din grădină îngheţase, aşa că nu au mai putut să se salveze pe apă; cea de a şaptea pasăre a sucombat în urma unui şoc provocat de atacul feroce. S-a pus problema înlocuirii celor şapte superbe exemplare, dar deocamdată atenţia se îndreaptă în altă parte: "Nu ne punem serios problema înlocuirii pînă ce nu prindem vulpea". Ceremonia de la Louvain a dat prilejul cancelarului Helmut Kohl să vorbească despre integrarea europeană şi despre cei care o ameninţă, întrucît îşi menajează eforturile şi adoptă atitudini naţionaliste. Comentatorul britanic identifică în aluzia cancelarului la "vasul încet din convoi care nu ar trebui să imprime acestuia viteza", o referire directă la Anglia. Cît priveşte lărgirea uniunii, cancelarul a apreciat că ea ar putea slăbi puterea acesteia şi că ar putea deveni dezastruoasă; dar, a adăugat Domnia Sa, ar fi la fel de dezastruos dacă Europa şi-ar păstra forţa lăsînd pe alţii pe dinafară. Pagina din *Saturday Times* (4 februarie) este într-adevăr o mostră de mentalitate contemporană.

Orice încercare a noastră de a organiza spaţiul în care trăim sau, mai mult, societatea se loveşte de opinia "celuilalt", care nu concordă cu părerea noastră. Ideea noastră nu se identifică niciodată cu ideea altei fiinţe gînditoare: pentru ca să ajungem la un acord trebuie să ne referim la principiu, la Adevărul suprem. Aşa au procedat oamenii atunci cînd au crezut în existenţa unui Adevăr etern şi imuabil. În momentul în care acest adevăr a fost subsumat eforturilor noastre de organizare raţională a existenţei, lucrurile s-au complicat. Într-un studiu incitant Herfried Münkler (*Politische Bilder, Politik der Metaphern*, 1994) analizează foaia de titlu a primei ediţii a *Leviathanului* lui Hobbes, în comparaţie cu fresca lui Ambrogio Lorenzetti din Siena care reprezenta "buna şi reaua guvernare". Între Lorenzetti şi Hobbes se află Machiavelli care a pus toate virtuţile, care erau certitudini pentru Lorenzetti, îm slujba raţiunii de stat: între cei doi se află "detaşarea Statului din sînul societăţii". Cel care ne contrazice este un duşman "prepolitic" (vorpolitisch), ne spune Herfried Münkler, dar el este politizat atunci cînd intră în conflict cu proiectele politice sau cînd se opune unui program lansat de către un Stat. Vulpea care distruge frumuseţea unui parc trece pe un plan secund faţă de conducătorul care împiedică realizarea unui proiect dirijat de o mare putere. În fiecare imagine a duşmanului se află şi propria noastră imagine, iar atunci cînd duşmanul ni se opune decis apare imaginea duşmanului total, adică inamicul de care trebuie să scăpăm. Acesta a fost cazul imperiului otoman care a ameninţat creştinătatea în primele secole ale expansiunii sale în Europa: a început decadenţa din secolul XVIII şi au apărut elementele aflate în spatele armatelor – covoarele somptuoase, interioarele cu gust, delicateţea femeilor. Din secolul XIX, imperiul otoman a intrat în rîndul marilor puteri cu care se duceau tratative. Deşi, la o întrunire recentă, un profesor danez mă întreba dacă imperiul otoman aparţine Europei.

Duşmanul "prepolitic" se află ascuns în proiectele noastre şi mai ales în planurile noastre de construcţie politică. Pluripartitismul ne învaţă că proiectele sînt transpuse în practică atunci cînd se ajunge la o convergenţă a opiniilor: autoritarismul pretinde că este în posesia adevărului şi aplică programul său lăsînd pe ceilalţi să vorbească. În cazul totalitarismului, duşmanul "prepolitic" devine automat duşman politic şi trebuie suprimat: de aici şi siguranţa cu care totalitarismul se îndreaptă spre dezastru, fie interior, fie prin provocarea războaielor.

În această perspectivă, atenţia oamenilor care gîndesc trebuie să se îndrepte asupra duşmanilor "totali", asupra adversarilor care par a fi dintotdeauna piedici în calea realizărilor proprii. Un studiu al relaţiilor politice româno-ungare constată existenţa unei vechi adversităţi care devine acută pe măsură ce se instalează în viaţa politică central-europeană ideologia naţionalistă. În momentul în care naţionalismul nu mai este factor de identitate, alături de alţi factori, ci devine ideologie dominantă care determină atitudinile faţă de străin şi direcţiile majore ale politice externe, relaţiile dintre cele două popoare se definesc în funcţie de imaginea duşmanului. Pentru a ieşi din impas, soluţia cea mai evidentă este un surplus de educaţie civică şi politică în stare să blocheze tendinţele agresive şi să faciliteze comunicarea. Aşa cum am susţinut într-un studiu din *Vampires Unstaked* (Amsterdam, 1995) întreaga regiune central-europeană a dezvoltat prea puţin gîndirea politică şi s-a refugiat rapid în ideologia naţionalistă atunci cînd a trecut la construirea statelor naţionale. Întreaga regiune are nevoie de o infuzie puternică de gîndire politică, întemeiată pe respectul celuilalt şi pe acceptarea străinului. Sigur că pasul cel mai solid ar fi cel inspirat de principiul că trebuie să-ţi iubeşti duşmanii; dar pentru aceasta ar trebui să ieşim din mistica materialistă care ne blochează gîndirea.

Alexandru DUŢU

O poveste orientală şi una occidentală

Povestea celor doi gineri ai dictatorului Saddam Hussein a readus aminte recent întregii lumi civilizate ce este acela un şef totalitar. Plecaţi în vara trecută din Irak, unde ocupau poziţii importante în ierarhia militară a regimului, refugiaţi imediat în Iordania, cei doi gineri ai dictatorului s-au declarat dispuşi să informeze lumea liberă despre programul nuclear al Irakului, program ascuns pînă atunci, chiar de unul din cei doi, controlului organismelor internaţionale. Ei au devenit însă nu doar adversari ai regimului pe care îl susţinuseră, ci şi posibili concurenţi ai lui Saddam, arătîndu-se gata să ralieze o opoziţie dispersată în celelalte state arabe. Zvonul că toată operaţiunea fusese pusă la cale chiar de dictatorul irakian, pentru a discredita opoziţia, a contat foarte mult în răspunsul pe care membrii acestei opoziţii din exil l-au dat celor doi. Susţinînd, pe de altă parte, că intenţiile lor nu vizează decît o schimbare de persoane, şi nu una de regim politic, opoziţia irakiană le-a întors spatele celor doi gineri. Adversitatea nu s-a putut transforma în concurenţă politică efectivă. Dezamăgiţi, cei doi s-au decis să se întoarcă în Irak, după ce i-au cerut iertare dictatorului. Chiar în ziua revenirii acasă, fiicele lui Saddam au divorţat de cei doi, deveniţi brusc, inclusiv pentru ele, trădători, iar familiile lor i-au ucis, neputînd suporta să-i mai aibă în preajmă pe infideli. Cel puţin aceasta este versiunea oficială, pe care nu o crede, desigur, nimeni. Cea mai rezonabilă interpretare a faptelor este cea potrivit căreia Saddam Hussein nu a suportat nici adversitatea, nici concurenţa celor doi gineri, dînd ordin ca ei să fie ucişi. Pentru dictatorul irakian, ca pentru orice căpetenie a unui regim în care e exclusă concurenţa (paşnică) pentru putere, adversitatea e duşmănie, opoziţie marcată doar de sentimente. Cruzimea e asociatul natural al acestei politici impure.

Povestea occidentală pe care aş vrea să o evoc aici, pentru contrast, s-a petrecut în Franţa. După alegerile din 1993, cîştigate de o coaliţie R.P.R. -U.D.F., preşedintele socialist Mitterrand l-a numit ca prim-ministru, la sugestia liderului R.P.R. Jacques Chirac, pe Edouard Balladur, fost ministru de finanţe în guvernul Chirac din 1986-1988, o figură politică de o rară distincţie, unul dintre ultimii aristocraţi francezi. Balladur a cîştigat foarte repede simpatia francezilor, datorită discursului său echilibrat şi lucid, care însoţea o politică eficientă. Imediat, presa franceză a lansat zvonul unei posibile candidaturi a lui Balladur la preşedinţie. Fostul amic politic al lui Chirac s-a înscris pînă la urmă în cursa prezidenţială, devenind concurentul celui care visa de foarte multă vreme să acceadă la această funcţie. Sondajele de opinie alcătuite înaintea începerii campaniei oficiale îl dădeau pe Balladur drept cîştigător sigur. Cum el a refuzat să facă o campanie electorală în stilul celorlalţi politicieni (campanie constînd în băi de mulţime, în îmbrăţişarea părintească a tuturor copiilor aflaţi în cale, în promisiuni fără acoperire, etc.), poziţia sa a fost slăbită încetul cu încetul. La un moment dat, şansele opoziţiei păreau chiar compromise în încercarea ei de a înlocui, după două mandate socialiste, culoarea politică a ocupantului Palatului Elysée. Opoziţia era dezbinată în chiraquieni şi balladurieni, ceea ce i-a îngăduit candidatului socialist, Lionel Jospin, ins lipsit atît de distincţia lui Balladur, cît şi de experienţa politică a lui Chirac, să ocupe locul întîi după primul tur al scrutinului prezidenţial. Imediat după anunţarea rezultatelor acestui prim tur, Balladur le-a cerut electorilor săi să voteze în turul doi cu Chirac. Ceea ce s-a şi întîmplat. Chirac şi-a văzut astfel visul cu ochii. Concurentul devenit aliat între cele două tururi ale alegerilor a pierdut apoi funcţia de prim-ministru.

Cele două exemple evocă două lumi: cea în care există concurenţă paşnică pentru putere, în funcţie de reguli precise, respectiv lumea în care orice adversitate politică e organizată, dacă e organizată vreodată, în exil. Lumea în care aliaţii pot deveni concurenţi, pentru a reveni, la nevoie, în fosta companie, e cu totul alta decît lumea în care orice alianţă e suspectată de a fi impură, şi considerată a fi pusă la cale de unicul deţinător al frîielor politice. Lumea în care concurentul de ocazie îşi pierde, dacă e învins, în cel mai rău caz, funcţia se opune în mod absolut lumii în care orice adversar care nu izbîndeşte, îşi pierde, pînă la urmă, viaţa.

Unde ne aflăm noi, românii? Sîntem în Orient? Sîntem în Occident? Cititorul poate decide, sînt convins, şi singur unde se află. Învăţînd totuşi de la nenea Iancu că orice scriitor care se respectă trebuie să mai adauge ceva la finalul povestirii, voi spune şi eu următoarele: cel mai românesc, cel mai neserios răspuns la această dilemă e acela că noi sîntem "o poartă între Orient şi Occident". La noi, adversitatea nu se organizează în exil, dar nici nu e sancţionată prin crimă; concurenţa politică nu e nici organizată de reguli, nici nu e respinsă cu arme. Altfel, politicienii români vor să se regăsească şi-n Vlad Ţepeş, şi-n Carol I.

Cristian PREDA

Solidarităţi şi fisuri

Toate ţările din Estul Europei sînt "în tranziţie" şi se presupune că tranziţia se face de la comunism către democraţie. Dar acest concept artificial lansat de Statele Unite, "învingători în Războiul rece" şi exponent absolut al democraţiei presupune că democraţia exista înainte de cel de al doilea război mondial - mai dezvoltată în unele ţări din Estul Europei decît în altele - şi că perioada comunistă n-a fost decît o întrerupere în inevitabilul proces de democratizare totală. Mai mult, s-a presupus că toate statele est-europene sînt egal de doritoare să devină democratice, şi în acest sens, cooperează integral şi deschis în vederea atingerii scopului comun: cel de a face parte din marea comunitate a ţărilor democratice şi din organismele ei fundamentale, Comunitatea Europeană şi NATO.

Avînd în vedere că prietenia şi cooperarea între state, reglementate de CAER şi de Pactul de la Varşovia erau obligatorii şi impuse de către Kremlin, se presupune - teoretic - că o cooperare şi o prietenie în spirit democratic erau imposibile, fiind posibile în contextul mai general al devotamentului pentru paticiparea la Comunitatea democratică europeană şi organismul care îi asigură securitatea - NATO.

Eroarea conţinută în aceste premise este evidentă astăzi, cînd interesele în conflict, prejudecăţile şi rivalităţile moştenite, competiţia acerbă pentru beneficii, prezentarea falsă a acreditărilor democratice, a intenţiilor şi scopurilor nu-i mistuie doar pe solicitanţii est-europeni care vor să intre în Comunitatea Europeană şi NATO, ci şi - deşi într-o formă diferită şi în alte dimensiuni - pe membrii mai vechi ai Comunităţii Europene şi NATO.

Desigur "divorţul" care n-a fost tocmai de catifea între Republica Cehă şi cea Slovacă, prezenţa nu tocmai subtilă a iredentei maghiare deghizată în necesitatea de protecţie a drepturilor minorităţii maghiare în Slovacia şi România, revenirea la putere - prin alegeri democratice a comuniştilor (foşti sau actuali) - în multe ţări din Europa de Est, sînt doar cîteva realităţi care contrazic premisele enunţate de către Statele Unite şi partenerii lor în comunitatea democraţiei şi pun sub semnul întrebării optimismul oficial exprimat în 1989 şi 1990 evidenţiind interesele politice şi cinismul intrinsec al "Occidentului democratic".

Solidaritatea între ţările Europei răsăritene se bazează pe principiul ocultării realităţilor proclamînd interesul comun pentru democraţie, dar afirmîndu-şi priorităţile pentru tratament preferenţial din partea Comunităţii europene şi NATO, pretinzînd că unele sînt mai, în cîteva cazuri mult mai democratice decît altele. Goana după sprijin extern, deprecierea "democratizării" celorlalţi, falsificarea istoriei şi a cuceririlor "democratice" au împărţit Europa de Est în ţări "cu adevărat democratice", adică Republica Cehă, "ţări contestabil democratice", Slovacia şi într-o mai mică măsură Bulgaria şi România, Albania reprezentînd "copilăria democraţiei".

Desigur, fosta Iugoslavie este catalogată separat acum: "occidentul" consideră că Slovenia e democratică, Croaţia e şi ea democratică, dar momentan deteriorată, dacă ar fi pace Bosnia ar fi esenţialmente democratică, Serbia potenţial democratică după instaurarea păcii, Macedonia pe drumul democraţiei.

Astfel, "alianţele" de conivenţă, cum a fost cea de la Vişegrad, sau declaraţiile comune de asumare a unor politici sau principii democratice trebuie examinate, în majoritatea cazurilor, cu o oarecare reţinere. Afirmaţia americană "cu asemenea prieteni nu mai ai nevoie de duşmani" nu este inaplicabilă relaţiilor dintre ţările est europene.

Competiţia intrinsecă pentru obţinerea de avantaje prin aderarea la Comunitatea Europeană şi NATO rămîne trăsătura caracteristică a contemporaneităţii şi a viitorului previzibil al relaţiilor dintre naţiunile est-europene. Succesul manipulărilor şi intrigilor permanente, al acţiunilor "democratice" prea des superficiale sau formale, va depinde în cele din urmă de evoluţia capitalismului occidental şi de rezultatul celor două procese electorale majore din 1996. Dacă partidul comunist şi liderul său vor cîştiga puterea în Rusia, răspunsul Statelor Unite şi al aliaţilor săi va marca profund evoluţia "progresului democratic" în unele state din Europa de Est, în special România, luîndu-se în consideraţie situaţia ţărilor care ar putea fi sau vor fi afectate de schimbările din fosta Uniune Sovietică. De asemeni, rezultatul alegerilor din SUA poate influenţa politica externă americană într-un mod favorabil intereselor unor ţări est-europene, dacă comuniştii vor recîştiga puterea în Rusia. Dar pînă la finele anului 1996, este probabil că în Europa de Est lucrurile vor rămîne aşa cum sînt.

Stephen FISCHER-GALAŢI

Trei moduri de a fi contemporani

– dialog cu dl. deputat Ion RAŢIU –

Uneori parc-am avea nostalgia Duşmanului Unic - El. Existenţa lui simplifica lucrurile, oferindu-ne în acelaş timp o imagine măgulitoare asupra noastră. S-ar zice că înainte am fi trăit ca fraţii ba mai bine, şi atît de solidari încît ne înţelegeam aproape mai mult din mimică decît din cuvinte, într-o armonie căreia acum îi duceam lipsa. Bănuiala, "săparea" aproapelui, ura, stăteau bine ascunse în dosare, ca portretul lui Dorian Gray în pod.

După revoluţie am cîştigat libertatea de a avea cîţi duşmani vrem sau cîţi putem duce. Satisfacţia de a alcătui fiecare pentru fiecare cîte un dosar vorbit, cu agresivitatea la vedere, a reprezentat, poate, primul "bun de larg consum" la care ne-am lăcomit. De la o vreme, în această harnică hărţuială par să fi apărut şi oarecari încurajatoare semne de saturaţie sau de plictis. În judecarea celor din jur - înţelepciunea ori interesul obligă la nuanţe; a medita la diferenţa dintre duşmani, adversari şi concurenţi devine tot mai mult un exerciţiu necesar. Am purtat asupra temei un dialog cu dl. deputat ***Ion Raţiu****, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru amabilitatea de a răspunde solicitării noastre.*

Nişte rime aproape obligatorii

După experienţa unei vieţi, aşa cum este cea pe care aţi dus-o, ne-aţi putea spune, stimate dle Ion Raţiu, ce aţi achiziţioant mai mult de-a lungul existenţei dvs: duşmani, adversari sau concurenţi?

Ion Raţiu: Cu mîna pe inimă vă spun că, din punctul meu de vedere, eu n-am duşmani; dacă unii mă consideră pe mine duşmanul lor, asta-i priveşte. Pot să afirm cu toată sinceritatea că nu urăsc pe nimeni; nici pe cei care mi-au făcut rău pe faţă, m-au calomniat, m-au înjurat, m-au jefuit ori mi-au dat foc la casă - neprinşi nici pînă azi! - sau chiar m-au ameninţat cu moartea. E o altă atitudine faţă de viaţă, pe care am adoptat-o, probabil, datorită faptului că soarta mea a fost bună. Cînd am avut probleme - c-am avut destule, har Domnului, ca tot omul - m-am gîndit că dacă se închide o uşă se deschide alta. Există o zicală englezească "there is no cloud without a silver lining" (nu există nor fără o căptuşeală de argint), deci, fără ceva frumos care poate să dea speranţă. Am copilărit şi am fost adolescent între cele două războaie în Ardeal, în Turda şi la Cluj. Ei bine, nu cred că era o ciocnire aşa de violentă ca astăzi, antagonisme duse pînă la ură, situaţii dominate de patimă. Acum, dacă privim viaţa politică se observă că nu există deosebire clară între duşmani şi adversari politici, asta se întîmplă uneori în sînul aceluiaşi partid. Un concurent pentru o anumită ideologie, o anumită funcţie, ori poziţie în societate, capătă imediat o conotaţie de inamic. Am experienţa acestui tip de comportare agresivă care continuă şi după 6 ani!; adeseori am sentimentul că există oameni care mă urăsc numai fiindcă am îndrăznit să vin în ţară. Asta mă nedumereşte, nu vreau să utilizez alt cuvînt - dar tot nu-mi schimb optica. Nu pot să mă supăr pe sat pentru că în sat sînt şi nebuni. E singura filozofie pe care-o adopt, amestec, probabil, din moştenirea de-acasă şi trăirea timp de 50 de ani în occident.

Tradiţia dvs. de familie, cea a luptei politice duse în Ardeal în condiţii riscante, n-a cuprins niciodată şi ideea de inamiciţie, de raporturi de neconciliat?

Am crescut într-un mediu în care politica era la ordinea zilei, se discuta, se punea pasiune în convingeri, cîteodată se iveau controverse aprinse. Casa noastră era plină de tot felul de obiecte rămase de la strămoşi care evocau o anumită atmosferă, sugerau continuitatea unui stil de viaţă. A accepta să fii criticat fără să vezi în asta o dovadă de ură era un fel de "spirit al locului" în care am crescut. Bătrînul Raţiu, memorandistul, a fost la un moment dat acuzat direct, atacat pe nedrept, fiindcă n-a părăsit Ardealul atunci cînd i s-a oferit azil în Ţara Românească. N-a acceptat propunerea şi-a intrat la închisoare. Unii au zis c-a făcut acest lucru din ambiţie personală, c-a vrut să fie martir cu orice preţ. Or, el spusese foarte clar: eu sînt mai în vîrstă, e mai greu să plec, ar fi trist dac-aş fii împuşcat pe la spate trecînd munţii. Chiar în aceste condiţii primea atacurile cu seninătate, a şi rămas de-atunci în familie la noi o vorbă care-mi place: "Nu trebuie să răspundeţi şi să vă supăraţi. Dacă n-aş fi atacat însemnează că nu sînt important". Eu cred că de aceea n-am înţeles niciodată duşmănia, mai bine zis n-am putut s-o aleg ca pe o soluţie, ca răspuns la un atac sau la o contestare a mea. Dar de cînd m-am întors în România mi-am dat seama că duşmănia prevalează în relaţii şi modifică optica multor oameni. Şi aşa stînd lucrurile este foarte greu să fie acceptată o altă poziţie în sens ideologic, în sens organizaţional. Nu există deocamdată nici deprinderea, în unele cazuri poate nici dorinţa, de a tolera aşa ceva. Cred că opacitatea sau numai reticenţele pot fi explicate şi prin faptul că la noi lumea e cam săracă. În ultimii ani s-au făcut cîteva mari averi, dar lucrurile nu s-au schimbat prea mult. Patruzeci şi cinci de ani de comunism, plus unele rele ce vin şi mai dinainte, au introdus în mintea românului ideea că trebuie să accepţi fără discuţii opinia superiorului tău de care depinzi fiindcă altfel o păţeşti. Aşa, încet şi pe tăcute, s-a adunat ura omului umilit care vede societatea plină numai de duşmani potenţiali. Tot din cauza suferinţelor, frustrărilor de tot felul şi a sărăciei, există acum la noi foarte multă invidie şi multă gelozie, care produc duşmănie.

Enumerate astfel, relele s-au înşiruit ca nişte rime obligatorii. Credeţi că reducerea sărăciei va diminua vrajba? Şi cum se va deosebi concurenţa de duşmănie, atîta vreme cît, aşa după cum vedem la ora actuală, nu par să le despartă margini prea exacte?

Noi nu ştim acum ce înseamnă, de fapt, concurenţa. Într-o societate modernă ea ar trebui să fie nezăgăzuită, - firească cea neloială ar putea fi combătută dar altfel decît se preconizează aici, în momentul de faţă. Totul este sub control, privatizarea întîrzie, obligativitatea ei nu este înţeleasă ca un lucru binefăcător. O concurenţă liberă, fără limite, ar duce la eliminarea multor unităţi economice nerentabile, - desigur cu consecinţe nefaste la început (şomaj, nesiguranţă), dar cred că soluţii s-ar găsi dacă ar fi înţelepciunea, dar mai ales voinţa necesară. Eu sper că multe se vor îmbunătăţi, totuşi, pe măsură ce vom ieşi din marasmul economic; dar pe moment nu văd ieşirea. Vorbind de concurenţă, vă dau un exemplu: cînd am adus tiparniţa mea în ţară (1990), nu exista nimic comparabil în România. Acum sînt vreo 70 de tipografii, din cîte am auzit; asta nu mă sperie, dimpotrivă, mă obligă să fiu mai eficace, mai imaginativ pentru noi îmbunătăţiri, mai competitiv. S-a spus că tipografia lui Băcanu e fantastică; nu e chiar aşa de fantastică, dar e bine că există. Eu mă simt stimulat de faptul că în loc să mă compar numai cu tipografia, depăşită, a fostei Case a Scînteii, sînt în concurenţă cu atîţia oameni care au apărut în ultimii ani şi vor şi ei să ofere publicului servicii de calitate, pe cît le stă în putinţă.

Transformarea duşmanului în adversar

Dacă înţeleg bine, o definiţie a efortului dvs. în viaţa politică şi nu doar în cea politică, ar putea fi aceasta: transformarea duşmanului în adversar de opinie.

Absolut corect. Ce înseamnă la urma urmei politica? Nimic altceva decît implicarea în gospodăria ţării, aşa cum ai conduce o familie, aşa cum ai gospodări o casă. Poţi s-o faci în diferite forme. Eu cred în democraţie ca în soluţia cea mai bună şi eficientă. Soluţiile ideologice, pur teoretice s-au dovedit greşite, toate ne-au adus mari suferinţe, chiar dacă au pretins că deţin secretul lichidării inegalităţii nedrepte care oprimă o bună parte a societăţii, a lumii şi produce momente de criză. Într-o gospodărie nu trebuie să ai ideologie ca să găseşti rezolvări pragmatice, flexibile, în modul de conducere a treburilor concrete. Democraţia înseamnă tocmai o echilibrare a formelor şi a soluţiilor în mod practic; ea respinge prin definiţie orice ideologie cu doza inerentă de dogmatism şi de proiecţie utopică. Altă cale mai bună pentru dezvoltare nu avem. Acum spunem toţi că dorim democraţia, asta e o idee care ne uneşte. Dar sîntem şi pregătiţi pentru a înţelege acest concept în complexitatea lui? În 1990 am spus că am venit în ţară ca să-mi aduc şi eu obolul la împămîntenirea democraţiei în România. Cum înţeleg asta? Să lupt pînă la ultima picătură de energie ca să-ţi apăr dreptul de a nu fi de acord cu mine, dreptul de a te purta ca un om liber, cu opinii distincte. Cînd m-am dus la sărbătorirea ziarului Azi, multă lume s-a arătat dezamăgită, iar partidul meu chiar m-a criticat: am spus că asta e o comportare normală în breasla mea, aşa e în democraţie, trebuie să respect un punct de vedere, chit că mie personal mi-e defavorabil, că ziarul mă ataca nedrept şi nefondat. Slavă Domnului, acum oamenii s-au mai obişnuit cu asemenea atitudini. A avea o altă opinie nu înseamnă că sînt duşmanul celui care nu gîndeşte ca mine; sînt adversarul lui. Asta-i altceva. Dacă am argumente mai bune, mai logice, îl învinge. Dacă nu, mă învinge el, pe terenul dialogului, într-o luptă de idei, de concepţii, cu o notă de sportivitate. Nu urmează să-i port apoi pică ori duşmănie tenace toată viaţa.

Drept şi dominaţie

Noi, românii, avem mai mulţi duşmani decît alţii?

Eu cred că această părere este nejustificată, nedreaptă şi reprezintă un mod în care am vrea să raţionalizăm imperfecţiunile, insuccesele noastre. Dar de ce, într-o situaţie dată, n-am putea lua partea afirmativă şi printr-o acţiune pozitivă să dezamorsăm tensiunea? Îmi vine în minte propaganda maghiară de care se vorbeşte atîta. Cine ne opreşte să facem propaganda noastră mai bine decît ei? Nimeni. Sîntem blagosloviţi de Dumnezeu cu o ţară frumoasă, armonioasă cum puţine sînt. E foarte interesant că străinii care vin în România şi stau un timp îndrăgesc ţara, poporul, regiunea. Ei bine, datorită puterii noastre de asimilare, fiindcă neîndoilenic avem o asemenea forţă, datorită faptului că sîntem cum sîntem şi ţara e bogată, s-ar putea spune că atragem duşmanii din afară. Eu, unul, nu cred. Străinul care ajunge aici se aclimatizează, se integrează. Ce s-a întîmplat cu fanarioţii veniţi la noi să exploateze ţara, să-şi valorifice investiţia făcută la primirea firmanului? După două-trei generaţii, dintre ei s-au ridicat bărbaţi bravi, care au lucrat pentru prosperitatea României cu o răspundere de buni patrioţi, de buni români.

S-ar putea ca partidele care declară că apără ţara de primejdii potenţiale să găsească acest punct de vedere insuficient.

La înfiinţare, PUNR-ul, un cal troian apărut la instigaţia puterii - s-a erijat în marele/singurul apărător, din tot spectrul politic, al Transilvaniei, invocînd tot timpul pericolul de a pierde această parte a ţării. Din felul cum eram prezentaţi noi, ţărăniştii, de către peuneriştii, reieşea că sîntem aliaţi cu ungurii împotriva românilor. Au fost, poate, şi nişte greşeli din partea conducerii noastre în lămurirea poziţiei pe care am adoptat-o într-un moment sau altul, dar asta nu îndreptăţea reaua credinţă şi afirmaţiile lipsite de adevăr. Pot spune că în clipa de faţă PUNR nu mai reprezintă un pericol pentru democraţie. În momentul în care România va intra sub umbrela NATO şi va face parte din structurile occidentului, lucrurile se vor clarifica: dacă sub aceeaşi umbrelă ne vom afla şi noi şi ungurii, egal de protejaţi şi unii şi alţii, iar graniţele vor fi sacrosante, nu se va mai pune problema să fim apăraţi de excese şi prin excese.

În exilul meu, de exemplu, am avut prieteni unguri cu care m-am înţeles foarte bine şi ei s-au înţeles bine cu mine, la rîndul lor. Eu cred că, deşi în mare măsură sîntem diferiţi, în realitate ne unesc multe lucruri. În acest bazin carpato-danubian, în realitate sînt foarte interpenetraţi. Nici nemţii şi francezii, nici flamanzii şi francezii, nici olandezii şi germanii nu sînt atît de interpenetraţi ca noi. Sînt multe milioane de unguri care cunosc/vorbesc limba română, sînt milioane de români care cunosc limba maghiară. Alte milioane, de-a lungul secolelor care s-au petrecut, sînt descendenţi din căsătorii mixte. Unii tind spre români, alţii spre maghiarime. Cu prietenii unguri din exil de care vă vorbeam mă înţelegeam bine tocmai fiindcă sîntem aşa apropiaţi. Dar, în problema Transilvaniei, punctele noastre de vedere erau totdeauna deosebite. Ei aveau, au încă, nostalgia trecutului imperial. Să nu uităm că Transilvania este mai mare decît Ungaria ca teritoriu - noi avem, dacă nu mă înşel, 102.000 km² ei numai 93.000 km² - şi e o regiune mai bogată, mai interesantă, mai variată decît pusta. Dar ungurii, într-un fel sau altul, au condus Ardealul cîteva sute de ani, ei socotesc chiar un mileniu. După atîta vreme, ei spun că au pierdut această ţară. Dar cum poţi să pierzi ceva ce nu-i al tău? Nostalgia lor poate fi înţeleasă, nicidecum aprobată. A domina nu înseamnă că ţinutul dominat ţi-a şi aparţinut de drept. De multe ori, la discuţiile noastre din exil participau şi prieteni englezi. Şi-i întrebam: voi cum consideraţi - aţi pierdut India cînd ea a devenit independentă? A fost a voastră? Aţi dominat-o, da, însă asta-i altceva.

Care credeţi că sînt, figurat vorbind, duşmanii noştri ascunşi?

Birocraţia şi corupţia, în orice caz, dar ele nu sînt deloc ascunse. Ploconul, o rămăşiţă încă în fiinţă, apare ca obligatoriu, chiar în situaţiile cele mai neobişnuite. Ştiţi că, de pildă, deşi vin să-mi ceară ajutorul, deci înseamnă că sînt săraci, lipsiţi, mulţi oameni nu-mi calcă pragul fără o sticlă de ţuică sau cine ştie ce cadou, măcar nişte flori, foarte costisitoare însă. Le spun "nu-mi aduceţi nimic, vă rog, dacă pot o să vă ajut şi fără acest peşches, el nu propiţiază demersul dvs., nu-mi captează bunăvoinţa". Rămîn, de obicei, foarte surprinşi. Pe urmă remarc, de asemeni tot ca pe un inamic ascuns, complexul de superioritate (mascînd un sentiment de inferioritate, în fond), de care multă lume e dominată..

Anul trecut, după o mare catastrofă aviatică, cea de la Baloteşti, s-a vehiculat un argument care suna cam aşa; piloţii români nu pot greşi, noi sîntem ţara care l-a dat lumii pe Vlaicu. Or, pilotîndu-şi singur avionul, Aurel Vlaicu murise tocmai într-un accident de zbor. Oare noi nu putem greşi niciodată?

Nici mie nu mi-a plăcut acest punct de vedere, cînd l-am auzit. Ţine de acel complex de superioritate care ne este de multe ori potrivnic în acţiuni. Ceea ce am mai observat însă, de cînd m-am întors în ţară, este un fel de "guilty complex", complex de vină pentru viaţa lor anterioară nu atît de vitează şi opozantă pe cît şi-ar fi dorit-o, pe care foarte mulţi se străduiesc să şi-l ascundă, punîndu-l astfel şi mai mult în evidenţă. E parcă simetric cu cel despre care vorbeam înainte - şi dă dezvoltării societăţii un ritm convulsionat. Bineînţeles, marii, adevăraţii vinovaţi de multe rele nu-l au.

Pagină realizată de

Tita CHIPER

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - e mail: fcr.@tag.vsat.ro ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46101001094013000-7 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Tita CHIPER
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA
Tipar: Grupul dragoprint
TIPOGRAFIA FED Calea Rahovei 147, sector 5 - Bucureşti; Tel.: 335.93.18; Fax: 337.33.77

● Anul IV ● Nr. 167 ● 22-28 martie 1996 ●

Anul IV
nr. 168
29 martie - 4 aprilie 1996
16 pagini 500 lei

DILEMA
SĂPTĂMÎNAL DE TRANZIŢIE
DIRECTOR: ANDREI PLEŞU

RUSIA primo tempo

problema europeană a României

Crucişătorul Potiomkin de S. M. Eisenstein

"Da, misiunea omului rus este indiscutabil una europeană şi general-umană. Ca să fii un rus autentic, ca să fii întru totul rus poate că nici nu înseamnă altceva (subliniaţi asta, la urma urmei) decît să fii frate al tuturor oamenilor, *un om universal*, dacă vreţi".

Feodor DOSTOIEVSKI, 1880

●

"A crede că Rusia poate fi asemănătoare Occidentului e o formidabilă iluzie... ".

Andrei KONCEALOVSKI

EDITOR: FUNDAŢIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Primim la redacție

Ideile unui candidat la Președinție

Domnule Președinte,
Doamnelor și Domnilor Senatori,

Acum exact șapte zile, de la acest microfon, Domnul Senator Adrian Păunescu, cu verva sa obișnuită, susținea – între altele – două lucruri: primul, ca toți cei care și-au anunțat candidatura la funcția de președinte al țării să fie felicitați, firește pentru curajul lor; și al doilea, ca lupta electorală între acești candidați să se exercite prin combaterea de idei, și nicidecum prin atacarea altor aspecte ale personalității lor. Deoarece Domnul Senator Adrian Păunescu este el însuși unul dintre competitori, liderul PSM ne invita, cu patetismul pe care i-l cunoaștem de pe vremuri, să-l congratulăm pentru temerarul său demers și să-i examinăm bagajul de idei politice.

Dacă mi s-ar permite o comparație, pe care amatorul de figuri de stil despre care e vorba ar putea s-o aprecieze, ni se recomandă să admirăm curajul unor concetățeni care se aruncă repede într-o apă adîncă pentru a salva pe cineva de la înec, fără ca noi să mai stăm să aflăm dacă îndrăznețiii respectivi, cuprinși de un subit amor față de victimă, știu să înoate sau nu. Victima pe cale de a se îneca este – nu-i așa? – țărișoara noastră, iar știința înotului s-ar măsura, în acest caz, cu ideile salvatoare de patrie ale fiecărui candidat.

Vă mărturisesc că n-am putut să resping *a priori* invitația senatorului pesemist care se arăta, în discursul său din Senat, atît de puțin pesimist. De aceea am așteptat să văd dacă Domnul Senator Adrian Păunescu știe să înoate sau nu, deși în privința unei asemenea abilități a Domniei Sale știam destul de multe lucruri. Dar, de data aceasta, și conform spuselor de mai sus, era vorba de idei. Și iată că ocazia de a mă lămuri în această privință s-a prezentat destul de repede.

Domnul Senator Adrian Păunescu a apărut în această săptămînă de două ori la Televiziune și, răspunzînd unor diverse întrebări a avut posibilitatea să-și etaleze întregul său bagaj de idei prezidențiale. Într-un anumit fel, candidatul a dat un mic examen de calificare pentru competiția supremă din anul acesta, ansamblul chestiunilor discutate constituind un fel de materie la care trebuia să obțină nota de trecere.

După opinia mea, candidatul Adrian Păunescu a rămas corigent la materia prezidențială. Dacă mi se dă voie să utilizez imaginea anterioară, aș spune că senatorul-candidat a dovedit că nu știe, deși încearcă din răsputeri, să înoate politic, pentru a oferi o reală alternativă de salvare a țării. Cîndva, Domnul Adrian Păunescu știa să înoate foarte bine, deși era cît pe-aci să se înece la... Ploiești. Dar erau, desigur, alte ape în care se scălda cu voluptate Domnia Sa.

De data aceasta, n-am putut să desprind din bagajul de idei al distinsului senator decît soluția hibridă a ceea ce Domnia Sa numea "calea a treia", între socialismul comunizant de o parte și capitalismul odios de altă parte. N-ar fi nimic dacă această cale miraculoasă, care vrea să scoată pe celălalt mal deopotrivă și capra, și varza, și lupul, simultan; dacă această soluție demnă de un Miciurin politic n-aș fi auzit-o din gura actualului președinte al țării, Domnul Ion Iliescu, rostită cu entuziasm în cadrul unei întîlniri cu scriitorii, cînd distinsul primbărbat de stat, în loc să ne ajute material, ne-a îndoctrinat. Așadar, ideea fundamentală cu care eventualul președinte, Domnul Adrian Păunescu, vrea să salveze România de azi este chiar luminoasa idee cu care Domnul Președinte de azi al țării ne fericește zi de zi.

Aceeași ambiguitate – care (poetul Adrian Păunescu o știe foarte bine!) ar conveni mai

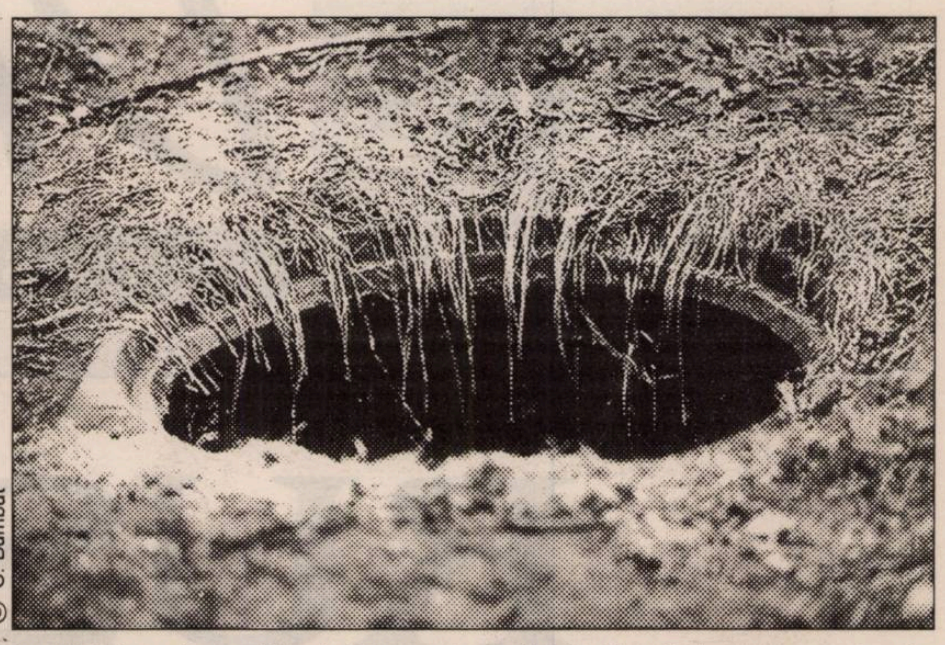

© C. Bumbut

degrabă într-un discurs liric decît într-unul politic, liderul PSM o recomandă atunci cînd e vorba despre politica noastră externă. În locul unei opțiuni ferme pentru structurile vest-europene și atlantice, ni se propune cochetăria – botezată "prudență" – cu stepele răsăritene de unde adie același cunoscut crivăț care ne-a răcorit timp de cincizeci de ani.

La Televiziune Domnul Adrian Păunescu a vorbit chiar și de un viol practicat asupra țării noastre. În 1989, România a fost violată, a spus aproape textual Domnia Sa. Așadar, violul istoric asupra acestei frumoase țări s-a săvîrșit – după opinia distinsului senator – în zilele cînd Domnia Sa, luînd-o la goană, scăpa de furia populară a unei Revoluții care ne-a redat Istoriei, și nicidecum în timpul anilor de comunism sovietizant și apoi naționalist, cînd Domnia Sa se evidenția ca un foarte înzestrat adulator al Dictatorului.

Convertit la democrație, Domnul Senator Adrian Păunescu nu mai face azi elogiul partidului unic – așa cum, tot de la acest microfon, se dădea în spectacol un alt candidat la Președinție, pe care – nu-i așa? – ar trebui să-l felicităm pentru curajul său. Nu. Distinsul senator ar vrea acum un referendum în care poporul să tranșeze el însuși problema NATO; aceasta pentru că nici declarația unanimă a partidelor politice de la Snagov, nici sondajele de opinie nu-i dau satisfacție deplină.

Candidații care, asemenea distinsului senator Adrian Păunescu, visează funcția de președinte al țării, ar trebui să știe măcar atîta: că a salva cu adevărat România de azi, bîntuită încă de fantome comuniste, înseamnă a curăța conștiința civică tocmai de asemenea idei care au distrus timp de cîteva decenii societatea românească, ne-au expulzat din Istorie și ne-au mutilat sufletește. Momentul politic actual, atît de grav, ar trebui să fie scutit de apariții pseudo-politice pe cît de pernicioase, pe atît de grotești.

Ștefan Augustin DOINAȘ

București, 17 martie 1996.
Declarație politică rostită în Senat, la 18 martie 1996

Tot despre un plagiat

Titlul sub care Doamna Katherine Verdery a prezentat în *Dilema* din 1-7 martie "cazul Smaranda Mezei" a fost următorul: *Colaborarea și dreptul de proprietate intelectuală după 1989: un caz din România.* Judecînd după titlu, am fi tentați să credem că avem de a face cu un studiu de caz. O astfel de abordare este utilă și se practică în medicină, în psihopatologie și, în anumite situații, și în sociologie sau antropologie, pentru a "pune sub lupă", printr-un caz exemplar, modul intim de desfășurare a unui proces, de manifestare a unei legități care leagă particularitatea cazului de generalitatea fenomenului studiat. Dar poate fi vorba aici de un studiu de caz? Demascarea unui furt din centrul New York-ului poate, oare, să constituie un studiu de caz revelator al societății americane? Am fi tentați să credem că nu.

Și totuși, este ceea ce pretinde Doamna Verdery: "Acest articol se referă (...) la felul cum cele mai elementare drepturi de proprietate intelectuală – plagiatul și protecția prin copyright – au fost tratate într-un proiect de colaborare implicînd un om de știință american și unul din România. După părerea noastră, cazul este în parte o consecință a izolării intelectuale a României de comunitatea științifică din Europa Occidentală și Statele Unite în timpul epocii Ceaușescu, iar pe de altă parte, este o urmare a practicilor instituționalizate într-o anume disciplină – sociologia – în această perioadă. Această izolare și aceste obiceiuri fac ca «revenirea în Europa« a României să fie mai delicată și mai complexă decît pentru alte țări din regiune, cu consecințe pentru cooperarea științifică".

Acest paragraf rezumă clar și precis premisele și concluzia autoarei. Ele pot fi așezate în forma lor logică astfel:

1) S.M. a înșelat-o pe G. K..;
S.M. este un om de știință (sociolog) român;
Deci oamenii de știință români (în speță sociologii) înșeală.

2) "Înșelăciunea" (nerespectarea dreptului de proprietate intelectuală) este incompatibilă cu "spațiul euro-american";
Oamenii de știință români (și românii în general) înșeală;
Deci România nu are ce căuta în "spațiul euro-american".

Dacă îmi aduc bine aminte din școală, am avea de a face aici cu o înlănțuire de două sofisme, dintre cele mai grosolane, de tipul *pars pro toto*. Să fi lipsit oare Doamna Verdery de la lecția despre sofisme și să fie acesta motivul pentru care se face vinovată de încălcarea celor mai elementare exigențe de logică? Am fi tentați să credem că nu acesta este motivul.

Ce se întîmplă atunci?

Doamna Verdery este revoltată, într-un mod absolut îndreptățit, de plagiatul a cărui victimă a căzut prietena sa, Gail Kligman. Asupra acestui lucru nimeni nu are – și nu poate avea – nici un fel de nelămurire. Mai mult decît atît, din cîte cunosc eu "comunitatea sociologică" (dar s-ar părea că nu o cunosc atît de bine ca Doamnele Kligman și Verdery...) nimeni nu a fost nici măcar tentat să pună la îndoială gravitatea faptului, chiar dacă mai toți au fost confruntați doar cu acuzația, nu și cu dovezile probatoare. Pe scurt, nedumerirea nu este legată în nici un caz de întrebarea *ce?* ci de întrebarea *cum?*

Acuzația de plagiat, odată probată prin publicarea în paralel a textelor în cauză, cade sec și definitiv, ca o lamă de ghilotină, peste personajul public al inculpatului; din acest moment, vinovatul de plagiat, fie el și român, este un "om mort" și nu mai e nevoie de directori și vecini decît, eventual, pentru a semna actul de deces. În "cazul Smaranda Mezei", sentința a fost înlocuită însă, prin folclor, ghilotina prin bici, iar vecinii considerați din principiu părtași la crimă (mă refer, de pildă, la felul în care a fost încunoștiințată Facultatea de Sociologie – din al cărei colectiv nu face parte, de altfel, Doamna Mezei – și care începea cu o incriminarea de-abia voalată a facultății, înainte chiar de a fi prezentată crima care fusese comisă). Nu este o problemă de dreptate aici, ci una de stil și nu poți obliga pe oricine să aibă stil. Și oricum, nu acesta este esențialul. Esențial și grav este avertismentul lansat de Doamna Verdery comunității internaționale în finalul articolului său: "Cerem tututor cercetătorilor științifici interesați în colaborarea cu România, și în special sociologilor, să clarifice cu colaboratorii lor următoarele puncte: plagiatul și falsul sau însușirea abuzivă a calității de autor sînt inacceptabile și nici un participant la un proiect de colaborare nu are dreptul să prezinte munca comună drept a sa proprie". În traducere liberă: Atenție! Românii nu numai că sînt borfași, dar în această republică sub-bananieră nici măcar nu s-a aflat că furtul este un lucru rău. Ceea ce îmi aduce aminte, dintr-odată, de un banc pe care Katherine Verdery l-a pus drept motto la unul din capitolele unei cărți ale sale despre România: cînd se adună doi nemți, fac o industrie, cînd se adună doi unguri, fac o revoluție, iar cînd se adună doi români, fac o tîlhărie. S-ar părea că părerea despre România a Doamnei Verdery era formată încă din acea vreme...

În aceste condiții, dați-mi voie să vă pun, la rîndul meu, cîteva probleme deontologice referitoare la colaborare și obligația de onestitate intelectuală:

În primul rînd, o nedumerire: dacă lucrurile stau într-adevăr așa cum le prezentați Dumneavoastră, cum a fost posibil să lucrați toți acești vreo 20 de ani în România, nu numai fără a fi maltratate intelectual, dar chiar fiind ajutate și încurajate cu dragoste de o serie lungă de persoane pe care vreau să sper, pentru conștiința Dumneavoastră, că nu le-ați uitat, măcar din respect pentru cei morți de pe această listă!?

Oarecum în aceeași ordine de idei, mai am o nelămurire: cum se face că atîta vreme cît colaborarea între cele două cercetătoare a mers bine, aceasta nu privea *nici o instituție românească*, pentru ca imediat ce s-a produs "divorțul", responsabilitatea să fie distribuită cu dărnicie și instantaneu *întregii comunități științifice românești*, care de abia acum lua cunoștință de existența colaborării?

Apoi, ca antropolog și cu modestele mele cunoștințe în acest domeniu, mă mai întreb asupra unui lucru: din cîte știu, toți antropologii, mari sau mici, care au lucrat ani și ani de zile pe același teren, au sfîrșit prin a se apropia de oamenii acestui teren, măcar prin faptul că au ajuns să-i cunoască și, eventual, să le înțeleagă măreția și mizeria, distribuite cu egală dărnicie în toate popoarele lumii. Unii chiar – și nu puțini la număr, printre care și cîțiva dintre foștii Dumneavoastră colegi de teren – au considerat că au contractat o *datorie morală* față de aceste popoare de care și-au legat numele de specialist și care le-au adus, într-un fel, consacrarea academică. S-ar zice că nu este cazul Dumneavoastră...

Dacă aceasta este viziunea Dumneavoastră despre locurile și oamenii de care, vrînd-nevrînd, v-ați legat într-un fel în toți acești ani, și dacă această viziune a devenit o *concluzie ce premerge premiselor*, spuneți-mi, vă rog, care mai este diferența de esență între Dumneavoastră și Funar?

În sfîrșit, explicați-mi căror norme logice și/sau precepte deontologice le corespunde punerea sub carantină a unei *întregi* comunități pentru faptele *unuia* dintre membrii săi? Numai o anumită gîndire magică și nebunia lui Ceaușescu au procedat astfel. Credeam că am scăpat de una și de alta...

În aceste condiții, mă tem că voi ajunge să mă întreb unde să fiu mai circumspect, în firava noastră democrație sau în plăpînda voastră moralitate? Și dacă pacostelor noastre de tranziție le mai poți trece cu vederea neghiobia, ca unei vaci care-ți paște ca proasta grîul de-abia încolțit, pe Domniile Voastre îmi vine mult mai greu să vă scuz, căci nu despre prostie poate fi vorba în acest caz. Așa cum spuneam și la început, *quod licet bovis, non licet Iovis* (sic! – n.red.).

Un singur lucru mă mai consolează în această jale anonimă în care nu știi de cine să te ferești mai abitir: faptul că indivizii se duc, popoarele rămîn...

Vintilă MIHĂILESCU

Aducem la cunoștința cititorilor noștri că plata abonamentelor se poate face în contul Fundației Culturale Române, deschis la:
- BRCE Sucursala Lipscani, București, nr. 46101001094013000-7 (pentru valută);
- BCR Filiala sector 2, București, nr. 45106262 (pentru lei), cu precizarea „pentru revista *Dilema*";
- prin CEC, pe adresa Fundației sau în numerar la casierie.

Propuneri de *Dilema* pentru viitor:

- **Rusia – problema europeană a României (II)**
- **Automobilul**
- **Drepturi individuale și colective**
- **Consum și consumatori**

© C. Bumbuț

Păcatele şi inocenţa intelectualilor (II)

Mitologia misiunii politice a intelectualilor e încă, după secole de dezbatere, un teren mişcător. Ea a produs, pînă acum, trei mari categorii de soluţii.

1. Intelectualii n-au ce căuta pe aceeaşi scenă cu politicienii. Nu e rostul lor să se amestece în vacarmul veacului, să se risipească în piaţa publică, să se abandoneze unei problematici contingente. "Politica trebuie lăsată pe seama diplomaţilor şi a militarilor" – spunea Goethe, cu o radicalitate căreia nu i-a fost întotdeauna credincios. A lăsa deoparte viaţa contemplativă, a înlocui marile întrebări ale spiritului cu triviale nelinişti de conjunctură e a-ţi trăda condiţia de intelectual, a sacrifica "talantul" care ţi-a fost dat. La sfîrşitul anilor (20, Julien Benda a făcut din teza aceasta substanţa unui *best-seller*. Pentru el, cărturarii (*les clercs*) sînt nişte vietăţi aparte, distincte de specia "laică" a umanităţii. Ei desfăşoară o activitate "străină, prin esenţa ei, de orice scop practic". Liberi de tirania intereselor temporale, exasperaţi de "realismul masselor", intelectualii "nu sînt din lumea aceasta". Ca atare, ei nu pot coborî de la nivelul principiilor eterne la acela al pasiunilor imediate, decît consimţind la o desfigurare. Trecerea intelectualităţii de partea pragmatismului cotidian, angajarea lor în lupta politică, constituie o adevărată "răsturnare morală", cu grave consecinţe pentru istoria europeană de după a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cînd Constantin Noica îşi sfătuia discipolii să nu se lase tîrîţi într-un conflict de uzură cu instituţiile puterii comuniste, el gîndea în spiritul lui Benda. "Politica e meteorologie" - suna verdictul lui. Nu-ţi întrerupi lecturile şi scrisul pentru a combate ploaia, seceta, anotimpurile... Nu ratezi intrarea în Paradis, pentru a urni o căruţă răsturnată la marginea drumului.

2. Intelectualii au datoria să se implice în viaţa politică, tocmai pentru că înzestrarea lor excepţională echivalează cu o calificare supremă în arta de a guverna. Dintr-o asemenea convingere s-a născut modelul "filosofului-rege". Pentru a fi bine condusă, comunitatea trebuie să fie condusă de un campion al spiritului: aşadar nu de un "exponent", ci de o excepţie. Posesiunea adevărului şi exerciţiul incoruptibilităţii morale nu sînt, în definitiv, daruri ubicue, bunuri "populare". E, prin urmare, firesc ca numai cei care întruchipează asemenea rare virtuţi să aibă un cuvînt de spus în guvernarea mulţimii. Teoretic, teza aceasta are o anumită, rece, consecvenţă. Practic însă, ea s-a ilustrat prin rezultate lamentabile. Prestaţia politică a intelectualităţii (începînd cu aceea a lui Platon, care a dat gir metafizic "filosofului-rege"),e, adeseori, precară, utopică, dacă nu de-a dreptul periculoasă. S-a observat cu îndreptăţire (Wolfgang Müller-Funk între alţii) că nici nazismul, nici comunismul n-au fost invenţii ale muncitorilor şi ţăranilor. Ele au fost, dimpotrivă, tenace construcţii intelectuale, "fantezii" ale unor "creiere" de elită. Există, e drept, contra-exemplul cîtorva stăpîni luminaţi, care ameliorează, întrucîtva, imaginea intelectualului-conducător. "Platonismul" politic e, astfel, "salvat" moralmente nu de Platon însuşi, ci de un personaj ca Havel, a cărui conduită nu respectă, totuşi, dogmatica "Republicii" platoniciene. Trebuie să admitem, de asemenea, că angajarea politică a dizidenţilor esteuropeni şi contribuţia lor la răsturnarea totalitarismului spală ceva din ruşinea intelectualităţii acomodante, care s-a complăcut, de-a lungul veacului nostru, în catastrofale alianţe cu toate ideologiile de extremă. Numai *asemenea* isprăvi (dizidenţă, veghe civică, slujire *concretă* a valorilor) îndreptăţesc încrederea unor autori contemporani (György Konrád, de pildă), în şansa intelectualilor de a schimba în bine faţa lumii.

3. Între intelectualul care participă nemijlocit la jocul politic şi cel care îl ignoră îşi face loc, în vremea din urmă, intelectualul care influenţează mersul lucrurilor *din afara* vîrtejului lor. Aceasta este – după Timothy Garton Ash (într-un articol din "New York Review of Books") – strategia comportamentală cea mai potrivită cu ceasul de-acum al istoriei. Momentul angajării totale a trecut. Nu mai e nevoie ca intelectualii să devină miniştri, prim-miniştri sau preşedinţi. Dacă vor să-şi păstreze puterea de intervenţie, ei trebuie mai curînd să evite asemenea posturi. Li se cere doar să comenteze critic faptele guvernanţilor, să devină "polul" social al luciditătii. Reapare, în prim plan, oficiul "spectatorului angajat" (termenul e al lui Raymond Aron), singurul care convine cu adevărat condiţiei de intelectual. Pînă şi Julien Benda era, de altfel, dispus să îngăduie cărturarului oarecari excursuri politice. Cu două condiţii: să nu facă parte din administraţia de stat (cu alte cuvinte să rămînă independent) şi să nu transforme "excursul" ocazional în ocupaţiune constantă.

Dincolo de variantele inventariate mai sus, rămîne încă spaţiu suficient pentru nuanţe. *Acelaşi* individ poate traversa circumstanţe, stări, crize, care să-l orienteze, în chip legitim, spre *oricare* din atitudinile publice imaginabile. Există împrejurări istorice în care absenteismul echivalează cu o vinovată demisie, dar există şi vremuri care îngăduie şi justifică rezerva. Există vîrste ale forului public şi vîrste ale chiliei. Există, în sfîrşit, infinita chimie a temperamentelor. Naturile retractile, contemplative, diafane, nu pot fi culpabilizate pentru lipsa lor de pasiune conjuncturală, tot asfel cum naturile focoase, cutremurate de fior comunitar, nu pot fi obligate să adopte, de azi pe mîine, moravuri de bibliotecă... Sîntem pe un tărîm care refuză orice schematism, orice reţetă. Iar imperiul *faptei* este mult mai cuprinzător decît acela al agitaţiei exterioare, al insurgenţei prometeice. Vom reveni.

Andrei PLEŞU

Politică şi istorie

O sfîntă indignare i-a cuprins pe unii dintre liderii politici francezi în urmă cu doi ani, atunci cînd preşedintele de atunci al Franţei, François Mitterrand, a hotărît ca la tradiţionala defilare militară de 14 iulie, din Paris, să ia parte şi unităţi ale "eurocorpului", embrionul unei viitoare armate europene. Indignarea avea un motiv precis: "eurocorpul" fiind compus în mod esenţial din unităţi franceze şi germane, ideea de a vedea militari nemţi defilînd pe Champs Elysée a dat foarte patriotice dureri de cap unor politicieni care nu s-au sfiit să-l atace pe preşedinte şi să-l acuze de lipsă de respect faţă de istorie. Parada s-a ţinut, însă, aşa cum hotărîse Mitterrand, majoritatea francezilor şi principalele partide politice (inclusiv cele de centru-dreapta) au primit bine acest gest simbolic, iar "indignaţii" nu au putut aduna decît vreo cîteva zeci de "patrioţi" care să protesteze împotriva defilării militarilor nemţi între Arcul de Triumf şi Place de la Concorde.

Trei au fost partidele ai căror lideri au avut atunci migrene patriotice: partidul comunist, Frontul Naţional (partidul de extremă dreaptă al lui Jean-Marie Le Pen) şi Mişcarea pentru Franţa, o formaţiune marginală tot de extremă dreaptă, condusă de vicontele Philippe de Villiers.

Nu de mult, ambasadorul american în România a făcut public o remarcă pe care unii dintre politicienii abonaţi din oficiu la patriotism au considerat-o scandaloasă. Diplomatul american a fost de părere că invocarea permanentă a istoriei mai degrabă stînjeneşte raporturile cu ţările vecine şi că mai cuminte ar fi să se discute pornindu-se de la situaţii reale şi prezente.

Atît le-a trebuit patrioţilor români! Cum?! Ni se interzice dreptul la istorie (neapărat cu "I", scrierea cu majuscule fiind ea însăşi un semn de adînc patriotism), ni se bagă pumnul în gură, să nu mai putem pomeni de martirii noştri, de relele pe care ni le-au făcut străinii, de glorioasele noastre bătălii, de nedreptăţi şi suferinţe seculare, toate din pricina altora?! Să nu mai poţi compromite încheierea unui tratat amintindu-ţi oportun că acum trei sute de ani a fost un măcel?! Să nu mai vezi în cel care-ţi stă în faţă un inamic, pe care să-l înfunzi şi să-l culpabilizezi în eternitate pe motive istorice?

De neconceput pentru patrioţi. Să nu se mai poată ei strecura sub mantia lui Mihai Viteazul, să nu se mai creadă reînvieri ale atîtor figuri legendare de voievozi, de tribuni, de mareşali ai neamului... Imposibil de acceptat.

Însă nu agitaţia şi zgomotul patrioţilor sînt importante. Ci tăcerea celor pentru care istoria nu trebuie prefăcută într-un rezervor de venin. Ici-colo, cu o timiditate neverosimilă, cîte un comentator a mai îndrăznit, luîndu-şi infinite precauţii, să vorbească despre "realism" în politică. altfel spus, instrumentalizarea istoriei nu ar fi în sine o atitudine nedemocratică, însă din raţiuni pragmatice e preferabil să nu se insiste prea mult. Un mic armistiţiu, strict circumstanţial - apoi, se va mai vedea. Previzibilă, coerentă, potrivită cu logica lor, reacţia patrioţilor nu are de ce să surprindă. Pentru ei, istoria este un zăcămînt preţios şi un spaţiu de refugiu. Neaşteptată este însă lipsa manifestă de aderenţă la o atitudine raţională şi decentă. Fuga de prezent şi incapacitatea de a privi lucid în viitor îşi găsesc probabil o compensaţie în exploatarea halucinogenă a istoriei. O istorie ce încetează să mai fie istorie, transformîndu-se într-un drog.

Mircea IORGULESCU

Statul de drept

Cunoaşterea legilor

Nemo censetur ignorare legem. Nimeni nu se poată apăra invocînd necunoaşterea legii. Aşa sună unul dintre cele mai importante principii de drept, unul din acele principii despre care se spune că, dacă nu s-ar aplica, întregul monument juridic s-ar prăbuşi. Din acest principiu, pe cale logică, s-a tras concluzia că toţi trăitorii din cetate trebuie să aibă posibilitatea să cunoască toate legile cetăţii. Aceasta este şi raţiunea pentru care, în orice stat civilizat, există o gazetă oficială (la noi **Monitorul Oficial**) în care se publică toate actele normative care emană de la puterea centrală. Mai mult, practica constituţională modernă, a stabilit regula după care legea intră în vigoare de la data publicării ei în această gazetă. E firesc, e normal, e democratic. Problema care se ridică, însă, ţine de posibilitatea pe care cetăţeanul o are de a cunoaşte efectiv, direct şi complet toate legile ţării. Veţi spune că nu e necesar să o facă, pentru că un om nu poate veni în contact cu toate reglementările juridice şi că îi este necesară cunoaşterea a doar cîtorva legi care vizează segmentul de relaţii sociale în care persoana se exercită cu precădere. Iar eu vă voi ruga să întrebaţi pe orice avocat de cîte ori i-au fost solicitate serviciile de către persoane care au încălcat o normă de drept pentru că nu au cunoscut-o. Veţi fi uimiţi!

Adevărul este că nimeni nu poate cunoaşte toate legile. Nici măcar juriştii. Profesioniştii dreptului sînt şi ei împărţiţi pe diverse specialităţi care vizează una sau mai multe (niciodată toate) ramuri de drept. Asta nu înseamnă că un specialist în drept penal nu are habar de drept comercial. Dar nu cred că un penalist cunoaşte temeinic hotărîrile guvernamentale sau instrucţiunile de aplicare ale acestor hotărîri în chestiunea accizelor, să zicem.

Cauzele pentru care ignoranţa în materie legislativă este o realitate sînt multe. În primul rînd, scăparea de sub control a elanului legiuitor al celor puşi să facă legi. Parlamentul, care lucrează în sesiune permanentă, legiferează în trombă sufocînd pur şi simplu viaţa socială cu norme de drept artificiale. Executivul este bîntuit şi el de pasiunea legiferării. S-a creat o adevărată psihoză socială manifestată prin invocarea deznădăjduită a vidului legislativ care, în cele mai multe cazuri, nu a existat şi nu există. Acestui impuls venit din partea opiniei publice insuficient informate i-au răspuns toate structurile cu atribuţii normative printr-un neaoş exces de zel. În al doilea rînd, constatăm un tot mai accentuat dezinteres al oamenilor faţă de lege. Dezinteresul rezultă din constatările factuale pe care oricine le poate face: în general, la nivel de masă, legile sînt nesocotite. De la banalul "blat" în autobuz ori tren şi de la mărunte omisiuni în materia fiscalităţii, pînă la marile fraude care vlăguiesc economia naţională normele juridice sînt mereu încălcate. Cum sancţiunile întîrzie să apară, omul se întreabă, firesc, la ce bun legile. Şi, mai ales, de ce să le cunoaştem. Clasei politice îi revine, cred, sarcina grea de a readuce legea în poziţia de respectabilitate pe care trebuie să o aibă. Iar legile vor fi cunoscute pentru că, fiind respectate, vor fi utile.

Sever VOINESCU

TV (totul de vînzare)

Viaţa cărţilor şi televiziunea, sau despre valoare (I)

Marţea trecută am fost invitat la TVR, pe programul II. De fiecare dată cînd mi se întîmplă aşa ceva - nu foarte des, dar suficient de rar - mă simt stînjenit - la început. Pentru că, pe de o parte, sînt un critic al acestei *instituţii*, a ceea ce se face dar mai ales a ceea ce nu se face cu ea, a stării cronic critice în care ea e lăsată să domnească, dar, pe de altă parte, pentru că de fiecare dată invitaţia vine din partea unor *persoane individuale*, a unor realizatori, iar aceştia sînt mai greu de refuzat. (Nu mă cheamă nimeni, şi nu numai, vai, pe mine, la *Actualităţi*, de pildă, să spun cum sînt acestea făcute.) De data aceasta, invitaţia a venit din partea d-lui Cătălin Ţîrlea, a cărui emisiune (posesivul nu e deloc deplasat), *Cu cărţile pe faţă*, dedicată actualităţii editoriale româneşti, a împlinit un an. De ce m-a invitat d-l Ţîrlea tocmai pe mine (nu singur: împreună cu profesorul Cezar Tabarcea), care nu pot să mă laud cu nici o apariţie editorială recentă? Pentru că, în urmă cu cîteva luni, m-am exprimat în acest colţ de pagină despre modul domniei sale de a-şi concepe emisiunile. Şi m-am exprimat *critic*. La momentul respectiv, d-l Ţîrlea păruse oarecum afectat de cele scrise de mine, astfel încît faptul că m-a invitat tocmai acum, şi tocmai pe mine, la aniversarea emisiunii d-sale, la început, firesc, m-a surprins, dar mai apoi m-a reconfortat. Tema discuţiei s-a dorit a fi felul în care televiziunea, în general, poate să servească scrisul literar, cărţile. Căci poate, dar nu oricum.

În pasajul critic din articolul de acum cîteva luni îi aduceam lui Cătălin Ţîrlea reproşul, nu atît de explicit formulat ca acum, că ignoră calitatea de *semn televizual* pe care orice om o capătă prin simpla apariţie pe micul ecran, că nu ţine seama de logica şi de economia semiotică *diferită* în care orice chip, orice prezenţă individuală intră şi de care trebuie să ţină seama. Deoarece - mai este nevoie s-o spun? - televiziunea operează, în mult mai mare măsură decît celelalte media, prin stimuli sensibili, prin "formă", mai mult decît prin "conţinut", prin implicitul a ceea ce se vede şi acţionează aproape subliminal, neexplicit, nu atît prin "mesajul" de idei explicit, declarat, manifest (care, firește, este departe de a fi indiferent). Ca şi literatura, ca şi arta în genere, televiziunea trăieşte şi îşi atinge gloria în primul rînd prin formă. Nu este un recipient indiferent. Şi mă mir cum tocmai un om ca d-l Cătălin Ţîrlea, scriitor demn de luat în seamă, prozator, nu-şi dă seama de acest lucru, de această - după mine - banalitate. Aşa cum nu poţi scrie bolovănos, chiar dacă entuziast, despre o carte, tot aşa, mi se pare mie, nu poţi înscena oricum o discuţie pe marginea unei cărţi. Apariţia în carne şi oase a autorului ei, a micului Dumnezeu care este orice autor ar trebui să fie tratată în sine ca un eveniment, ca o eternă dar de fiecare dată proaspătă noutate, descoperire: Iată, ar trebui să ne spunem, cărţile sînt vii, sînt, mai presus de orice, trăite, există nebuni care-şi consacră - şi macină - viele scriind ceea ce noi (cînd o facem) consumăm ca şi cum ar fi un dar al naturii, un produs al climei etc. Impresionismul, în critică, adică participarea, prin scrisul tău, la evenimentul scriiturii cuiva străin, nu a fost o simplă modă. Mode, dimpotrivă, au fost, de fiecare dată, tentativele de "scientizare" a discursului despre literatură. Comentariul, exegeza fie sînt participative (ceea ce nu înseamnă entuziaste, laudative), fie nu sînt. Literatura nu e, şi deci nu poate fi transformată în mecanism impersonal, în funcţionare - funcţionărească - de legi. Literatura, cînd e, este de fiecare dată cineva anume, o semnătură: orice text este iscălit. Evident, numai atunci cînd este vorba de evenimente ce merită atenţie. Dar însăşi viaţa literară, actualitatea editorială e eveniment. Ea nu poate fi tratată notarial. Chiar şi de pe urma unui curent de gîndire atît de "rece" precum structuralismul anilor 50-60-70, ceea ce s-a păstrat au fost urmele unor mari stilişti, ale unor semnături inconfundabile, de n-ar fi să mă gîndesc decît la Barthes sau la Foucault, care, deşi, partizani, "ideologic", ai "sistemelor", sînt nişte voci inimitabile (şi nu de puţine ori insondabile).

Faptul literar şi faptul de televiziune sînt mai înrudite, aşadar, decît ar putea să pară. Decît mai toată lumea este de-a dreptul convinsă că sînt. Noua prejudecată, ultimul clişeu în materie îl reprezintă convingerea că *imaginea* a învins, dacă nu chiar a ucis *scrisul*. Părerea mea este, însă, alta. Imaginea, da, a luat, în bună măsură, locul scrisului, dar acest lucru, departe de a reprezenta o ruptură, o discontinuitate, nu este posibil decît în temeiul unei continuităţi, al unei comunităţi de esenţă "semiotică". A privi ia locul lui a citi numai pentru că a privi este un alt mod de a citi, o altă formă, istoric şi sociologic diferită, de a primi semnele.

Bogdan GHIU

Economie

Trenurile lui Virgil Madgearu

De ce ne obsedează EXPORTUL? Din cauza IMPORTULUI, desigur! Deşi adeseori uităm să facem această legătură esenţială.

Anul trecut, România a exportat mărfuri şi servicii în valoare de 7 miliarde de lei. Importurile au însumat însă, 9 miliarde. Deficitul de balanţă, de 2 miliarde de dolari, cine-l acoperă?

O parte a acestui deficit, reprezentînd importuri de capital fix, o suportă investitorii privaţi, români sau străini. O altă parte a fost acoperită din rezerva BNR sau din împrumuturi externe. Diferenţa va fi plătită din creditele ce urmează a fi angajate, în baza recentelor note bune primite la disciplina "risc de ţară".

Numai că un nou deficit al balanţei comerciale urmează a se adăuga în acest an. Guvernul speră să-l reducă la numai 1 miliard de dolari. Dacă, bineînţeles, vor fi îndeplinite obiectivele stabilite în acest sens: creşterea cu 13% a exporturilor şi "îngheţarea" importurilor la nivelul de anul trecut. Ceea ce ar însemna o "creştere zero" la importuri deci 9 miliarde de dolari pe acel taler al balanţei care însumează cheltuielile valutare asociată cu adăugarea a încă 1 miliard de dolari pe celălalt taler, unde sînt însumate încasările. Se speră. aşadar, să încasăm 8 miliarde de dolari din exporturi şi să acoperim diferenţa de 1 miliard de dolari din credite externe.

A nu se uita, însă, că şi la începutul anului trecut s-a gîndit la fel: vor creşte exporturile (chiar cu 30%!), în timp ce vor fi "îngheţate" importurile. Acesta a fost programul. În realitate, exporturile au săltat doar cu 22%, în timp ce importurile au fost mai mari cu peste 30%. Pentru a nu se produce şi în acest an deraieri de pe linia... programată, care să ducă la deficite neprevăzute, s-a trecut la măsuri drastice. Au fost puse la colţ casele de schimb valutar, după ce au fost acuzate că lucrează în regim de "mini-bănci" şi-i alimentează cu dolari pe micii importatori de bunuri de consum. Au fost decăzute cîteva bănci din dreptul de a acţiona ca dealeri (luîndu-li-se astfel posibilitatea de a face cursuri pe piaţa valutară), fiind trimise în colţul brokerilor, după ce au fost acuzate că fac presiuni pentru deprecierea forţată a leului. Vor urma, probabil, şi alte măsuri. Tot în economia monetară însă. Nu se întrevăd, în schimb, nici un fel de măsuri în economia reală, cu toate că aici e cheia problemei. Industria consumă în neştire materii prime şi resurse energetice, făcînd să sporească neîncetat cererea de importuri, fără să asigure în compensaţie valoarea adăugată necesară. Inclusiv exporturile noastre încorporează o mare cantitate de... importuri, scumpindu-le de două ori: o dată pentru că preţurile importurilor sînt în creştere; şi încă o dată pentru că, în Uniunea Europeană, taxele vamale sînt mai mari pentru mărfurile ce conţin componente pe care exportatorii le-au importat. Plus diferenţa faţă de competitivitate: o boală nepermis de mult lungită. Plus risipa. Plus "încăpăţînarea" de a continua să punem accent inclusiv în producţia de export pe cantitate.

Profesorul Virgil Madgearu repurtase un mare succes internaţional, în pragul crizei economice interbelice, cu metoda "schimburilor echivalente". El pleca de la ideea că ţările industrializate n-au mîncare. În timp ce ţările agrare n-au maşini. Şi că, prin urmare, ar putea să facă schimburi de produse stabilind preţuri echivalente. Criza a determinat, însă, mutaţii majore în economia mondială, preţurile produselor agricole au căzut dramatic, în timp ce mărfurile cu un înalt grad de prelucrare au început să se scumpească. Ţările industriale au înţeles că pot dirija piaţa. Schimburile echivalente nu mai constituiau decît o iluzie. Madgearu, în '39, în cadrul cursului său de la Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale, a apărut în faţa studenţilor cu o planşă înfăţişînd harta României şi două trenuri. Un tren lung, cu 30 de vagoane, ieşea din ţară. Un altul, cu numai trei vagoane, intra. Profesorul le-a spus studenţilor: "Iată imaginea visului meu năruit. S-a terminat cu schimburile echivalente". Într-adevăr, pentru a obţine trei vagoane cu importuri (conţinînd mărfuri prelucrate) era nevoie să iasă din ţară 30 de vagoane. Pentru că noi exportam, cu precădere, mărfuri în care predominantă era substanţa şi nu informaţia.

Sigur, lucrurile s-au schimbat de atunci şi pînă în prezent. Dar nu prea mult. România este penultima în Europa la capitolul exporturi nu pentru că exportă puţin, ci pentru că exportă mărfuri ieftine. Iată, spre exemplificare, un pomelnic de produse de export din Anuarul statistic: animale vii, lapte şi produse lactate, carne, fructe, grăsimi şi uleiuri, sare, sulf, pietre, ipsos, var, ciment, îngrăşăminte, fire şi fibre sintetice, lemn brut, cherestea, fontă, fier, oţel, aluminiu. Acestea sînt exporturile predominante. Aşadar, în timp ce România încasează (potrivit datelor din 1994) numai 869 de miliarde lei din exporturi de maşini şi echipamente, numai 817 miliarde de lei din cele de produse chimice şi numai 660 de miliarde de lei din echipamente de căi ferate şi telecomunicaţii, automobile, tractoare, vapoare, grosul încasărilor se asigură în alte sectoare: 1927 miliarde de lei din textile, 1185 de miliarde de lei din minerale, 1196 de miliarde de lei din fier, beton şi oţel. Nu e greu de înţeles cîtă materie se exportă, din aceste ramuri primare, dacă aici se încasează cei mai mulţi bani... În timp ce acele ramuri unde predomină materia cenuşie rămîn în vagoanele de la coada trenului...

Dolari, în lumea de astăzi, în primul rînd din materie cenuşie se scot. Pînă cînd acest adevăr nu va fi bine înţeles, ne mai rămîn două variante: 1) să continuăm să acoperim din împrumuturi diferenţa strict necesară pentru importuri; 2) sau să ne reîntoarcem la timpul amputării drastice a importurilor. Nici una din aceste variante nu ne este favorabilă.

Adrian VASILESCU

Interese de partid sub vălul politicii naţionale

Controlul asupra resurselor valutare şi a cursului de schimb contează în această campanie electorală mai mult decît discursurile naţionaliste şi criteriul etnic, dar ele nu pot fi separate din raţiuni lesne de înţeles: ce forţă politică şi-ar permite să recunoască în faţa unui electorat sărăcit şi înspăimîntat de evoluţia preţurilor că se luptă cu o alta pentru supremaţie pe piaţa bancară şi pentru dominaţie în sectorul economic de stat ori privat cît de cît aducător de profituri? Şi totuşi, partidele care formează guvernul nu se află în conflict atît din pricina diferenţelor atitudinale faţă de minoritatea maghiară, cît mai ales ca urmare a războiului subteran purtat în tranşeele privatizării unor bănci, intreprinderi şi societăţi. Mînia etnică a liderilor PUNR şi moderaţia "europeană" a omologilor din PDSR îşi au sursa în dorinţa ambelor părţi de a trage cît mai multe foloase economice din poziţia ocupată în această legislatură, pentru ca odată instalate în topul mînuitorilor de bogăţie să-şi poată asigura perpetuarea puterii în plan politic. Cu aproape cinci ani în urmă, cele două partide de guvernămînt au plecat de pe aceeaşi linie: amîndouă erau obsedate de "salvarea" capitalul naţional din ghearele mafiei iudeo-masonice direcţionată de Budapesta, amîndouă mizau pe radicalismul antioccidental, amîndouă respingeau ideea oricărei colaborări cu partidele Convenţiei Democratice. Plătind cu ţîrîita preţul alianţelor proguvernamentale, PDSR a făcut eforturi să nu scape din mînă, în favoarea celorlalte partide din coaliţia majoritară, puterea asupra băncilor, regiilor autonome, Fondurilor Proprietăţii de Stat şi Fondurilor Proprietăţii Private. Înregimentarea tuturor celor care-i puteau garanta supremaţia financiar-economică - de la bancheri şi oameni de afaceri din ţară sau din străinătate la prefecţii judeţelor şi directorii societăţilor comerciale - a fost singurul obiectiv urmărit de majoritari cu supleţe şi consecvenţă. De dragul lui au fost sacrificate punctele principale ale programului de guvernare: marea privatizare, reforma instituţională, integrarea europeană. Concesiile politice ori de imagine n-au urmărit pur şi simplu stabilitatea cabinetului Văcăroiu, ele au transformat principalul partid de guvernămînt într-un partid de oameni bogaţi, care-şi pot permite acum să facă altfel de politică decît opoziţia săracă de stînga sau de dreapta. Pentru a avea libertate de mişcare, formaţiunea majoritară i-a întins din cînd în cînd cîte o felie de tort şi aliatului său din cabinet, dar fiecare gest de generozitate a fost urmat de o lovitură (publică) peste degete: fenomenul Caritas, îndelungile dispute pe tema privatizării prin metoda Mebo, scandalul de la Banca Dacia Felix sînt doar cîteva episoade elocvente din serialul în care PDSR-PUNR s-au înfruntat pe cu totul alte considerente decît politica faţă de minorităţi. În goana lor după avantaje ori posturi de conducere la toate nivelele, semnatarele protocolului cvadripartit s-au tras reciproc (şi în permanenţă) pe sfoară. Această strategie profitabilă într-un anume fel pentru fiecare partid aflat la putere a avut drept consecinţă "firească" stagnarea ori involuţia tranziţiei spre economia de piaţă.

Dintr-un partid de centru-stînga cu porniri naţionaliste, PDSR s-a transformat într-un partid de centru-dreapta - adept al privatizării, al normalizării relaţiilor cu vecinii şi al integrării în structurile euro-atlantice. Pe măsură ce a devenit sigur de sine, preluînd controlul pîrghiilor financiar-economice, PDSR şi-a nuanţat criteriile naţionale şi s-a scuturat de frustrările imaginii... cripto-comuniste, pronunţîndu-se vehement cînd împotriva oricărei forme de privatizare, cînd împotriva parteneriatului de pace cu NATO, cînd împotriva iniţiativei prezidenţiale de reconciliere cu Ungaria. Cele două tabere îndrăznesc acum să declare şi să propună separat ceea ce în 1990 -'91 ar fi respins împreună: majoritarii vor drepturi politice pentru minorităţi şi pedepse aspre pentru grevişti, partenerii lor de guvernare doresc eşecul negocierilor diplomatice pe tema tratatelor bilaterale şi decalarea alegerilor prezidenţiale de cele legislative. Această "schimbare politică" în direcţii diferite face în mare parte abstracţie de sensul schimbărilor la nivelul societăţii: vîrfurile partidului de guvernămînt sînt acum reformiste, dar electoratul nu mai crede în reformă şi în economia de piaţă; liderii antimaghiari şi-au mondializat atacurile, conferindu-le greutatea unor poziţii parlamentare, dar populaţia României şi-a depăşit spaimele legate de război şi dezintegrare teritorială, punînd pe primul loc al pericolelor creşterea preţurilor, nu conflictele interetnice.

Cîştigurile alianţei proguvernamentale, importante pentru partidele respective, sînt plătite "din buzunarul" tuturor formaţiunilor care vor cu adevărat democraţie: pierderea încrederii alegătorului român în statul de drept şi în virtuţile economiei de tip occidental ar putea anula atît "victoria stabilităţii", cît şi pe aceea a "moralităţii antiputere". Şi dacă aşa stau lucrurile, cine va profita, în următoarele luni de campanie electorală, de pe urma denunţării din toate cele patru colţuri a protocolului majoritar şi din oficializarea rupturii între partidelor care au format pînă acum cabinetul?

Elena ŞTEFOI

De jur împrejur

Electorale

Stefania Ariosto, proprietara unui magazin de antichităţi, este fosta iubită a lui Vittorio Dotti, avocat al companiei Fininvest - după cum se ştie proprietatea lui Silvio Berlusconi, om care a făcut din afaceri o politică şi invers - Dotti era şeful grupului parlamentar al partidului Forza Italia. Dezamăgită în dragoste, doamna Ariosto s-a lansat în mărturii sincere făcute anchetatorilor (după cum se ştie viaţa politică a Italiei este de patru ani marcată de dezvăluirile senzaţionale ale organelor de anchetă) care au lovit personalităţi şi au distrus partide, dovedind pe de o parte esenţa coruptă aproape a tuturor oamenilor politici şi, pe de altă parte, modul în care o organizaţie criminală cum e Mafia a profitat de prea omeneştile slăbiciuni ale aleşilor poporului. Doamna Ariosto a găsit persoane importante dispuse să ia în consideraţie secretele de alcov: ea a povestit cu date precise despre sumele oferite de unul dintre avocaţii Fininvest - fost ministru al Apărării în guvernul Berlusconi - pentru a face afaceri, ocolind prevederile legii. În filme, doamna Ariosto ar fi fost redusă la tăcere printr-o spectaculoasă expediţie punitivă. În viaţă, domnul Berlusconi, bărbatul aflat într-un flirt complicat cu puterea, îl someză pe domnul Dotti, amantul care a declanşat scandalul părăsind o femeie prea vorbăreaţă, să dezmintă acuzaţiile. Dotti refuză şi este radiat de pe listele electorale ale partidului Forza Italia. Domnul Dotti nu suferă peste măsură şi părăseşte formaţiunea politică care l-a adus în Parlament ca pe o iubită cu pretenţii excesive şi îşi oferă serviciile adversarilor politici, coaliţiei "Măslinul" care uneşte formaţiunile de centru stînga. După cîteva ore de oscilări ale "Măslinului", domnul Dotti este în cele din urmă refuzat. Dincolo de hazul ei, determinat mai curînd de clişeele melodramei şi ale presei ilustrate, decît de ingenuitatea reacţiilor sentimentale şi a opţiunilor teoretice, povestea spune mult despre campaniile electorale.

Democraţia reprezentativă, ritmicitatea procesului electoral se bazează pe prezumţia că există diferite soluţii la problemele unei colectivităţi şi că formaţiunile angajate în competiţie le expun arătînd cu sinceritate echilibrul între avantajele şi dezavantajele programelor lor. Practica a dovedit însă că luciditatea şi cu atît mai puţin sinceritatea nu sînt productive sub raportul numărului de voturi. Deşi fiecare cetăţean în parte doreşte să fie tratat ca un adult, electoratul, ca mulţime, preferă să i se spună că nemulţumirile lui pot fi uşor rezolvate de aceşti oameni zîmbitori, simpatici, cinstiţi care le strîng mîinile şi declară că zîmbetul concurentului e o grimasă şi că oameni atît de corupţi cum sînt adversarii lor nu pot fi simpatici. În aceste condiţii, trecerea de la un partid la altul - fie ele şi adversare neîmpăcate la prima vedere - nu este considerată un fapt infamant. Intimii Casei Albe şi ai Capitoliului susţin că dacă ar sta de vorbă între patru ochi, Bill Clinton şi Bob Dole (aproape sigur viitori rivali la preşedinţia Statelor Unite) şi-ar rezolva diferendele într-o jumătate de oră. Efortul statelor lor majore este să le asigure pînă în noiembrie materie de mestecat în contradictoriu.

Teoreticienii vorbesc despre o criză a democraţiei reprezentative într-un moment în care economia şi societatea trec prin transformări semnificative, ale căror efecte de durată sînt practic imprevizibile. Probabil că în faţa unei asemenea sfidări, rezolvarea cea mai proastă ar fi cea a unor intervenţii voluntariste de tipul Le Pen, Buchanan ş.a. Probabil că soluţia cea mai pragmatică şi eficientă a fost adoptată în Franţa: preşedintele Chirac e simpatic şi strînge mîini, prim-ministrul Juppé este antipatic şi propune, ba chiar izbuteşte să şi impună (prin aceeaşi democraţie reprezentativă căreia prea devreme i se cîntă prohodul), programe antipatice de austeritate. După cum o dovedeşte trista experienţă a domnului Dotti, într-o campanie electorală e mai puţin periculos să trădezi ideile, decît să părăseşti o femeie.

Magdalena BOIANGIU

Presa despre...

... Protocol

Celebrul pact cvadripartit n-a folosit la nimic dar, ca tot ce e inutil, tinde la viaţă veşnică şi rezistă chiar în condiţii precare. Ce-i drept, nici nu se încheiase bine alianţa proguvernamentală în jurul premierului Văcăroiu şi primăria din Cluj dădea drept sigură destrămarea ei, iar urechile sensibile ale Convenţiei Democratice au crezut prea mult în acest fals mesaj. Liderii opoziţiei au acum motive să sufle mai ales în iaurt. Direcţia ameninţărilor cu divorţul s-a schimbat, majoritarii se declară pregătiţi să-l înfrunte, liderii PUNR sînt convinşi că relaţia partenerială va supravieţui şi că miniştrii lor sînt de neînlocuit.Prudenţa unei "anumite părţi a presei" intră şi ea în ţesătura spectacolului: "S-ar părea că în acest moment despărţirea dintre cele două partide este mai aproape decît oricînd, deşi aceste dispute s-au încheiat întotdeauna în coadă de peşte", scrie Sorin Holban în **Jurnalul naţional** de luni, 25 martie. Editorialistul ştie însă că pronosticurile rămîn deschise: "Este adevărat că acum Delegaţia Permanentă a PDSR pare mai fermă, vorbindu-se chiar de «începutul sfîrşitului» în relaţiile cu PUNR, dar au mai fost şi alte începuturi ale sfîrşitului. Poate că expresia nimerită ar fi fost sfîrşitul începutului. Oricum, e posibil ca PDSR să se prezinte singur în faţa alegătorilor." Finalul "mariajului politic PDSR-PUNR nu va surveni curînd", ne previne şi Răsvan Popescu de la BBC preluat la rubrica "Opinia" din **Cotidianul**. Iată şi argumentul gazetarului redescoperit în pagina scrisă: "Simplul fapt că întrevederea PDSR-PUNR a fost fixată abia peste două săptămîni demonstrează" că există o disponibilitate pentru conflictele de lungă durată şi pentru bălăcăreala de ochii lumii. "Împricinaţii" se tem că din cearta lor ar putea cîştiga... Petre Roman. Editorialistul proguvernamentalului **Vocea României** nu se sfieşte să-şi tragă de mînecă (înapoi, spre bună înţelegere) prietenii din PUNR cu alinturi, rugăminţi şi admonestări: "Crede Ghiţă Funar ori Iliuţă Pronosport (cum îi spun colegii din Cameră dlui Gavra...) că altfel ungurii vor trece la...PUNR, ori îi vor da votul primarului Funar? Tot lui Petre Roman îl (sic!) vor da, domnilor, pentru că sprijinul acordat de Severin Ungariei la Strasbourg pentru «implementarea» Recomandării 1201 a avut un preţ! Dar pentru a face politică de partid naţional (şi nu regional!) trebuie să judeci de trei ori înainte de a «tăia» o dată! Să gîndeşti, adică, cu creierul, nu cu ovarele! Altfel bună-i şi horinca, după ce-o bei să tot cînţi «Noi suntem români»! Dar zău că e prea puţin..." Pentru a contrazice acuzele de exces de feminitate, ambii parteneri în conflict apelează la "declaraţii macho" reproduse şi comentate de **Curierul naţional**: "Suntem extrem de pregătiţi pentru ruperea relaţiilor cu PUNR, un partid cu o politică mică, provincială, de arătare a muşchilor" (Adrian Năstase); "Protocolul îl vom rupe cînd vom dori noi. Cînd se va întîmpla acest lucru rămîne de văzut. Ţara are dureri mai mari decît declaraţii şi protocoale" (Gheorghe Funar). În **Libertatea**, Anca Păduraru ajunge la concluzia că "PUNR va rămîne fără posturile de miniştri" şi că "pricipalii lideri PUNR - Gavra şi Funar - bravează". Cu cît bravura e mai spectaculoasă, cu atît sîntem mai "departe de Europa" - constată Gh. Cercelescu în **Adevărul**, analizînd şansele de integrare ale României din perspectiva eşecului economic al guvernării PDSR-PUNR. (E. Ş.)

Argument

A se citi ziarele de azi! A se deschide televizorul, chiar acum...! E suficient!

Rareori, o temă a "Dilemei" a simţit nevoia unui argument mai "strîns" şi mai concis ca această "chestiune rusă". Ce-ar fi aici de motivat şi explicat, azi, sau în urmă cu o sută de ani, despre forţa cu care ni se impune "problema"? Nu trebuie nici un sondaj IRSOP pentru a afla cîţi români s-au născut şi au crescut cu ea pe cap. Rusia e pentru Principatele Române şi România o veşnică şi imediată problemă, "bună" şi "rea", pîndită, devorată şi resuscitată de maniheismele istoriei şi arhetipurile geopoliticii. Rusia însăşi provoacă mereu întrebarea născută chiar pe meleagurile ei, scumpă minţilor ei fierbinţi şi strălucite: "Ce-i de făcut?" O lume întreagă - măcar aici nu sîntem singuri - se găseşte în faţa ei şi nu numai diplomaţii (totdeauna antipatici prin rezonabilitatea lor) socotesc că adjectivul cel mai corect, cînd vine vorba de Rusia - şi cînd nu vine? - e acela de "problemă delicată". Desigur, n-am trăi în România dacă n-am auzi pentru cîţi Rusia nu e o problemă delicată, ei fiind în stare s-o trateze - în scris şi mai ales oral - cu o forţă, cu o brutalitate a emotivităţii patriotice care nu fac decît să vulgarizeze şi să întunece cel mai îndreptăţit sentiment naţional. Numai că pe viscere şi pe fobii nu se poate construi nimic - şi cu atît mai puţin un număr al "Dilemei".

Pregătind şi finisînd aceste două numere ale problemei*, am încercat, în tradiţia noastră de "empêcheurs de tourner en rond", s-o abordăm în afara conformismelor de doină şi pamflet compromise, azi, în geopolitică, mai rău şi mai clar ca niciodată. Fără a tînji spre exhaustiv, fără iluziile unor concluzii - sistematic negre, sistematic roze -, decişi să nu congestionăm ceea ce a fost şi este dramatic, ne-am străduit să prindem în structura fiecărei pagini, simetria a două puncte de vedere contrastante, contradictorii, convinşi că un "sentiment paraguaian al fiinţei", totuşi, există, deloc abstract, dar plin de complicaţii: e ceea ce simte şi gîndeşte un popor mic aşezat lîngă un imperiu. În acest sens, se poate afirma că Rusia a dat României sau Poloniei - chiar un sentiment bolivian... **(R.C.)**

*) ... Rusia fiind mare, abundenţa de comentarii a distinşilor noştri colaboratori a fost pe măsură. În numărul de săptămîna viitoare, vom publica contribuţiile domnilor: C.Bălăceanu-Stolnici, Ştefan Augustin Doinaş, D.A. Lăzărescu, Gabriel Andreescu, Alexandru George, Bogdan Teodorescu, N.C.Munteanu, Radu Carp, Cristian Preda.

Rusia, mamă bună...

Cu mare greu se mai încumetă cineva astăzi să-i descrie pe ruşii care au călcat în Principate ca pe nişte oameni de treabă şi sincer interesaţi să facă un lucru bun aici. La cîteva zeci de ani de la desfiinţarea Institutului "Maxim Gorki" şi de la dispariţia "Analelor româno-sovietice", o asemenea întreprindere poate oricînd întîlni neşansa unei interpretări vicioase, prin care efortului restitutoriu să i se descifreze cine ştie ce motive ascunse, prezumţii ideologice sau afirmaţii tendenţioase la adresa istoriei naţionale. Am scris şi altă dată că noi, românii, datorăm atitudinea reţinută şi distant-dispreţuitoare faţă de ruşi ultimei sute de ani; ruşii "duşmani şi răuvoitori", ruşii "hrăpăreţi şi nestăpîniţi în sălbăticia lor", Rusia "muma mîndriei şi a lipsei de cultură, a fanatismului şi a despoţiei" (Mihai Eminescu) reprezintă locuri comune în definiţia socială a vecinilor noştri. Psihologia maselor a creat acestui gen de raportare reducţionistă la un alt subiect social o denumire aparte: "reprezentare socială" (Serge Moscovich). Rareori ea îngăduie dispute sau reaşezări de semnificaţie; ca "opinie publică", se situează deasupra validării teoretice sau enunţului savant.

Cine rezumă o întreagă istorie a relaţiilor directe dintre etnii proxime la evidenţele contemporane – pe drept recunoscute ca probe istorice *necesare*, dar nu şi *suficiente* ! – riscă să cadă în capcana erorii logice: generalizarea nefondată. În plus, licenţierea judecăţii corecte este şi imorală. Memoria recentă a românilor a conservat scene apocaliptice – de la furtul de ceasuri la violuri şi masacre – în care personajul principal, parte a întregului etnic-cultural se recomandă, cel mai uşor, prin însăşi imaginea întregului: soldaţii sînt ruşi, deci ruşii sînt... Silogisme înrădăcinate în mituri naţionale, alimentate subversiv de raţiuni politice, judecăţile pripite contribuie din plin la însingurarea noastră. Cu ele în minte – concluzii născute în generaţii spontanee – nu putem azi înţelege de ce un trăitor din veacul trecut socotea că: "Blagoslovnicei şi de Dumnezeu blagoslovitei Rusii datorim multele şi nenumăratele faceri de bine şi milostiviri, care au revărsat în favorul creştinismului şi mai cu osebire asupra României". Un spirit pătimaş ne-ar putea acuza că exemplul nostru nu este îndeajuns de probant, căci colonelul Grigorie Lăcusteanu – din ale cărui memorii am luat citatul – era un conservator obstinat şi că tocmai neînţelegerea aşa-numitei "necesităţi istorice" l-a determinat să-i combată pe revoluţionarii paşoptişti de pe poziţiile unui apărător al Regulamentului Organic, aşezămînt constituţional atunci în vigoare. Însă, la fel de bine îl putem invoca pe A.D. Xenopol care, la rîndu-i, recunoaşte chiar rolul civilizator al Rusiei în prima jumătate a secolului XIX, cînd sistemul juridic, favorabil modernizării în sens european a Principatelor, purta marca influenţei ruse şi parafa marilor boieri moldoveni şi munteni. Iată ce scrie istoricul român: "Oricîte nedreptăţi am fi suferit de la ruşi, istoria nu va putea decît să recunoască nu numai faptele, dar mai mult încă scopurile cele bune pe care Kisseleff le-a avut faţă cu poporul român".

Cronicarii veacurilor XVIII şi XIX îi caracterizau apelînd la comparaţii comode: între ruşi, greci, austrieci şi turci nu prea aveai de unde alege! Primii deţineau avantajul identităţii de credinţă cu populaţia care le suporta exacţiunile; consideraţi ca "viteji în bătaie şi harţă" (Nicolae Costin) sau, pur şi simplu, ca oameni "curaţi" (*Cronica Ghiculeştilor*), "oameni mîndri" şi "foarte pohtitori de pohvală" (Ion Neculce), ruşii păreau să aibă cele mai multe calităţi comune cu localnicii, şi ei ortodocşi, "mîndri" (D. Cantemir), iuţi la mînie şi iubitori de petreceri. Grecii nu erau iubiţi pentru viclenia dovedită ori de cîte ori angajau vreo afacere cu pămîntenii. Aidoma armenilor şi, mai tîrziu, evreilor, simpla prezenţă a "măslinarului", a "pacostei greceşti" (C. Sion) stîrnea respingere. "Grecul", spunea Neculce referindu-se la o anume familie cu mare viitor (Rosetti), "face giocuri şi beţii, şi nebunii prin tîrguri şi prin sate boiereşti, de luau fetele şi femeile oamenilor cu de-a sila de-şi rîdeau de dînsele, ce nu numai oameni proşti, ce şi a oameni de frunte şi de cinste". Că astfel procedau unii la începutul sutei a XVIII-a nu mai contează; după cincizeci de ani *tot grecul* este suspect.

Nemţii (austriecii) sînt îngîmfaţi şi, pe deasupra, murdari, care va să zică "murdari" la suflet (eretici) şi la trup, tot timpul aflîndu-se în război plin de sînge şi de tină. Pe unde trec nu lasă amintiri plăcute: dau năvală şi robesc (cum a făcut feldmareşalul Münich la 1739 în Moldova – "împărţea pre oameni ca pre dobitoaci: unii le lua copiii, alţii bărbaţii, alţii muerile. Şi-i vindé unii la alţii, fără leac de milă mai rău decît tătarii" (I. Neculce), în luptă jefuiesc totul, sînt bolnavi de "frenţie" (sifilis) şi cer în permanenţă bani. Peste aceasta, unii călători din Occident mai remarcă şi o ascunsă incompatibilitate a ţăranului român cu "nemţii": ai noştri "vorbesc răspicat şi cu hotărîre, ceea ce nu se prea întîlneşte la ţăranul german"! Turcul, vorba unui prelat de la finele secolului XVIII, este "sămînţa lui Dracu"! Cum să compari, în afara efectelor stilistice, o galerie de străini duşmănoşi cu "neamul destoinic" al ruşilor (D. Cantemir)?

Radu Rosetti, în *Amintirile* sale, îi descrie ca oameni de viaţă, galantoni şi spilcuiţi, ţinte perpetue ale admiraţiei feminine şi obişnuiţi ai gloriei de salon: "Ofiţerii ruşi, găzduiţi prin curţile boiereşti, erau primiţi pe picior de prietenie, în curînd chiar de familiaritate, în familiile pămîntene. Toţi boierii erau departe de a fi rusofili, mai ales după un contact mai prelungit cu oştirea împărătească, dar teama de puterea împărăţiei era mare şi, apoi, erau creştini pravoslavnici". Deşi provin dintr-o ţară în care legea se serveşte, ca argument al întăririi eficienţei sale, de cnut, prezenţa lor invită la reconsiderarea libertăţii personale. Rosetti consideră că "au ajutat mai cu seamă la încetarea recluziunii femeilor şi au înlesnit mult libertatea raporturilor din toate zilele între cele două sexe". Adăugaţi detaliul la alte gesturi cu o clară conotaţie modernizatoare (prima gazetă din Principate, prima reformă monetară completă etc.) şi obţineţi cîteva dintre motivele bunului renume al ruşilor. Mai mult – lucru aproape uitat astăzi – învăţătura înaltă era repede recunoscută dacă fusese făcută în limba rusă, undeva pe întinsul împărăţiei; numărul celor care au preferat instrucţiei apusene un stagiu universitar la Sankt Petersburg sau la Moscova, în şcoli militare sau la universităţi civile (îndeosebi tehnice), covîrşeşte, măcar în Moldova regulamentară, numărul "bonjuriştilor". Din Occident vin relele, ideea revoltei şi "simburele zavistiei franţozăşti", iar de dincoace educaţia respectului faţă de ierarhiile întemeietoare de stat.

Ruşii au fost convişi că se mai poate construi ceva stabil la Dunărea de Jos. Ceea ce atunci părea o iniţiativă gratuită şi extraordinară prin dimensiunile ei reprezintă pentru noi, scepticii, un plan alambicat de supunere a Principatelor. Evident că Rusia ţintea peste capetele noastre, dar în hinterland situaţia politică locală şi moravurile aşteptau să fie îndreptate prin reguli limpezi şi aplicate ferm. Însă, constata amar un diplomat, prieten bun cu Puşkin – Ivan Petrovici Liprandi – "cea mai mare parte a boierilor doresc continuarea haosului administrativ, care există astăzi; orice stat care ar pune frîu samavolniciei şi jafului este privit cu dușmănie de boierii moldoveni". Totuşi, "cei binecugetători şi toţi locuitorii aşteaptă cu nerăbdare schimbare în conducere, în cazul trecerii trupelor noastre" (1827). Pentru "binecugetători" şi locuitori, ruşii s-au preocupat intens de liniştea Principatelor, un calm de linia a treia atît de necesar în marşul către Constantinopol. "Regulile limpezi" de care aminteam, deşi despart brusc naşterea chinuită a modernităţii de generalizarea ei socială, eşuează în oprobriul mulţimii valahe la prima ocazie oferită spre compararea libertăţii *à la russe* cu libertatea *à la française*: 1848. Un război pustiitor şi cu sfîrşit incert, o politică imperială severă şi obtuză ne-au despărţit de ruşii "buni" şi a schimbat locul lor între preferaţii naţiunii cu germanii, pînă atunci recunoscuţi exclusiv ca pantofari şi grădinari

Mihai-Răzvan UNGUREANU

Rusia nu e problema europeană a României

Cînd vorbeşte despre Rusia, la care Rusie se gîndeşte europeanul? La nopţile albe de la Sankt Petersburg, la troika alergînd în pustietatea de zăpadă, căutînd ea însăşi năluca altei Rusii, la strigătul disperat al celor trei surori, "La Moscova! La Moscova!", o Mecca a ruşilor, care să-i izbăvească de ce? Ce morb scunfundă spiritul în guberniile îndepărtate? Există o Rusie a "omului din subterană"? Atunci există şi o Rusie risipită (ce zic eu "risipită"? "Concentrată"!) în Arhipelagul Gulag. Care din ele e "Rusia profundă"? Una îi fascinează pe europeni prin adîncimea păgînă a duhului ei, dar şi prin zbuciumul (acesta ţine de înălţime – de înălţare) spiritului, chinuit de nevoia unui Dumnezeu "mai uman"; cealaltă îl înfricoşează prin foamea ei de spaţiu şi prin ordinea feudală care a supravieţuit nu abolită de comunism, ci mascată, ca într-un carnaval de aproape o sută de ani, chiar în mantia roşie. Ţarii au fost răzbunaţi: ideea feudală şi ideea imperială au făcut din Rusia – URSS. Iar comuniştii lui Ziuganov asta şi vor acum – întoarcerea la Rusia ţaristă. Ce altceva înseamnă lacrimile vărsate la Mausoleul lui Lenin, nostalgia marii Uniuni, nevoia de justiţie feudală? Ce sînt guvernatorul, primul secretar, preşedintele (ţarul) decît suzerani ai ordinii ce vrea să imite o ordine divină? Corul robilor, Internaţionala cer, de fapt, supunere şi nu egalitate. Mulţimea (ca şi mută) preferă să delege dreptul de viaţă şi de moarte unei caste pe jumătate divină decît să se supună, în democraţie, în statul de drept şi în economia de piaţă "egalităţii de şanse". Un rob preferă să fie robul unui stăpîn decît robul banului. E şi o filosofie aici, dar ea e contrapusă filosofiei occidentale, modelului de ordine liberal.

Problema europeană a României nu este Rusia, nici măcar proximitatea ei. Jirinovski şi Lebed ameninţă nu doar cu refacerea URSS la graniţele din 1991, ci chiar cu revenirea la sferele de influenţă stabilite la Yalta. România trăieşte în şovăială şi dubiu. Nu are nici suficiente garanţii de la NATO şi de la UE (Occidentul a mai vîndut ţările Europei de Est şi Centrale Rusiei feudale), nici ameninţări prea directe de la Kremlin. Întrebarea care se pune e alta: "puterea" Rusiei e instalată acum la Kremlin?

Rusia de mîine va fi tot una cu Rusia de azi? Integrarea noastră europeană ne va costa mai mult sau mai puţin decît refacerea Imperiului Rus?

Europa Centrală şi de Est ar fi meritat un Plan Marshall pentru ca spaimele ţărilor mici să dispară. Un asemenea plan a existat, se pare, de vreme ce integrarea Germaniei de Est a costat Germania de Vest o sută şi ceva de miliarde de dolari. Ar fi avut resurse SUA şi UE pentru finanţarea tranziţiei şi în ţările mai mici ale Europei postcomuniste? E o întrebare de prisos.

Ce se vede cu ochiul liber e că acolo unde a existat voinţă politică de integrare europeană (în ţările care au semnat Tratatul de la Vişegrad) procesul este ca şi încheiat. Revenirea la putere a socialiştilor nu indică întoarcerea la nostalgii comuniste. Ce indică, la noi, sondajul de opinie cu privire la integrarea în NATO, unde 95% dintre cei chestionaţi se arată favorabili, ca niciunde altundeva în fostele state ale Tratatului de la Varşovia? Românii simt că NATO nu reprezintă o alianţă militară agresivă, ci doar o umbrelă, în caz de vreme rea. România profundă, dacă există doar una singură, e "profund" deosebită de Rusia profundă. Umbrela Moscovei nu mai sperie prin ameninţarea cu ocupaţia armată, deşi această eventualitate nu e exclusă de nimeni. Ceea ce înspăimîntă e ordinea feudală, sinteza teribilă care fascinează şi îngrozeşte în acelaşi timp. Geniul clasicilor ruşi pe care i-am evocat, mai sus, fără a-i numi, de la Gogol la Soljeniţîn, ne tulbură într-o asemenea măsură pentru că e neasemănător cu al nostru, incompatibil cu europeismul, străin şi ostil ideii liberale, lumii burgheze.

E o mare greşeală să găsim asemănări între revoluţia franceză şi, hai să zicem, Revoluţia rusă, chiar dacă ele au avut un model strategic comun şi au transformat societatea civilă într-o baie de sînge. Cea dintîi a distrus ordinea liber feudală, cea de a doua a făcut-o să supravieţuiască printr-un truc de proporţii planetare. Rusia profundă a fost şi a rămas feudală. România profundă a fost şi a rămas burgheză, chiar dacă elita ei liberală a fost decapitată iar massa – decimată. Privilegiul feudal e moştenit, fără a fie nevoie de încercarea competenţei: pe ideea aceasta se construia succesiunea "prinţilor roşii" – Kim Il Sung, în Coreea de Nord, Nicu Ceauşescu la noi. Privilegiul burghez se supune concurenţei şi fără nici o altă revoluţie sau lovitură de palat se poate surpa: falimentul este primul simptom al oricărei revoluţii burgheze, care este, întotdeauna, şi democratică. Sînt şi eu un admirator al capodoperelor produse de spiritul rus, dar ştiu că acelaşi spirit a scris *Idiotul* şi a dictat Testamentul lui Petru I.

Val CONDURACHE

Modelul european

Nutresc - cum altfel? - o profundă admiraţie faţă de cultura rusă, cu deosebire literatura ei. Dostoievski, Tolstoi şi Cehov sînt pietre de hotar pentru dezvoltarea literaturii europene moderne şi contemporane şi e probabil că au influenţat-o în chip semnificativ. Dar cînd privim lucrurile în ordinea politică, perspectiva se schimbă radical. Popor cu aspiraţii mesianice (atît de plăcute lui Emil Cioran), imperiul ţarist a reprezentat pentru ţările româneşti un permanent pericol potenţial şi real. Proiectele lui Petru şi ale Ecaterinei a II-a năzuiau ca Rusia să ajungă stăpîna strîmtorilor turceşti şi, fatal, în această aspiraţie ţările româneşti trebuiau înghiţite. Tentativele au fost, în acest scop, necontenite şi chiar cînd, după 1829, Rusia a devenit pentru noi putere protectoare, tendinţa de a înainta spre strîmtori primejduia grav independenţa principatelor române. Argumentul creştinităţii şi al ortodoxiei comune în virtutea cărora ne-ar apăra de puterea suzerană a Imperiului otoman era real. Numai că, tocmai acest argument, care invita la alianţă, slujea, abia voalat, scopurilor expansioniste. Contenciosul Basarabiei deschis la 1812 a avut, pînă astăzi, fazele istorice ştiute. Dar aici era dovada, numai fragmentară, a aspiraţiilor expansioniste ale Rusiei de a ne anihila ca ţară şi popor.

Realitatea acestor contradicţii ireconciliabile şi-a sporit manifestarea, după anul 1829, cînd puterile europene (inclusiv Rusia) au anihilat monopolul turcesc asupra comerţului românesc, aici pătrunzînd, masiv, armatorii Europei de apus pentru achiziţionarea grînelor. Datele statistice, pe care nu are sens să le reproduc aici, sînt deplin concludente. Din acest moment istoric, principatele româneşti (unite în 1859) se îndreaptă hotărît şi irevocabil spre Europa de apus. Europenizarea noastră, care acum începe, presupunea, necondiţionat, disocierea de Rusia. Modelul civilizatoriu european era în Apus şi nu la Răsărit. Ce să se fi adoptat din Rusia? Regimul politic autocratic şi opus trufaş democraţiei, iobăgismul în ordinea socială, întunecimea spirituală a poporului? Împotriva acestor rele politico-sociale militau, în Rusia, spiritele înaintate. Şi aceste stări nu puteau constitui evident modele de adoptat în ţările româneşti. Salvarea venea numai din Apusul Europei prin ignorarea şi disocierea de modelul rusesc. Că la noi s-a păstrat, în plan social, imensa disparitate în proprietatea funciară, existînd, ca şi în Rusia, sistemul proprietăţii latifundiare, e adevărat. S-ar putea chiar spune că la noi această disparitate s-a păstrat tîrziu pînă în 1919-1921 (la reforma agrară), în timp ce în Rusia, în anii şaizeci ai secolului trecut, o legiuire anume a diminuat latifundiile, desfiinţînd iobăgia. Dar în ordinea politică, noi ne aflam, prin Constituţia din 1866, la distanţe astrale de stările de fapt din Rusia. Fapt este că tinerii români studiază în ţările Europei de apus şi, în condiţiile intrării noastre în circuitul comercial apusean, modelele civilizatorii şi culturale de acolo sînt împrumutate. Paşoptiştii (atît de huliţi de tradiţionaliştii interbelici; mai înainte de N.Iorga) deveniţi, apoi, unionişti şi, după aceea, cei ce au pus fundamentele României moderne, de acolo, din Apusul Europei, s-au inspirat. Au fost, mai toţi, potrivnici Rusiei, socotită un permanent pericol naţional, şi deschişi înnoirilor venite din Apusul Europei, cu deosebire din Franţa. N-au cerut ei, încă la 1848, arderea (adică abrogarea) Regulamentului Organic, care a fost, totuşi, prima Constituţie modernă în lumea românească? Şi aceasta pentru că vedeau în Regulamentul Organic un simbol al tendinţelor acaparante ale Rusiei ţariste.

Ţinînd seama de raptul teritorial făţarnic din 1878 (cînd, deşi România luptase alături de trupele ruseşti în 1877, Rusia ne răpeşte, din nou, cele trei judeţe ale Basarabiei de sud), factorii politici ai României se gîndesc la măsuri asiguratorii de protecţie. În 1883 (la guvernare era Partidul Liberal în frunte cu I.C.Brătianu), regele Carol I, în acord cu principalii săi sfetnici, semnează actul de aderare a României la pactul Triplei Alianţe (Germania, Austro-Ungaria, Italia), potrivnic Rusiei şi aliatelor ei, Franţa şi Anglia. Această aderare a României la Triplicea a fost păstrată în secret (nu au ştiut, de aceasta, la început, decît I.C.Brătianu şi D.A. Sturdza şi cei doi agenţi diplomatici ai noştri pe lîngă Viena şi Berlin, printre care şi P.P.Carp). Pactul se prelungea - aşa s-a stipulat - la fiecare cinci ani (apoi la trei ani, apoi la şase ani), dacă, în prealabil, vreuna dintre ţări nu-l denunţa. Regele îşi alegea bine şefii de guvern şi ministrul de Externe, atunci cînd se apropia data reînnoirii alianţei, pentru ca aceşti demnitari să nu facă dificultăţi. Ultima reînnoire a tratatului s-a petrecut la 13/26 februarie 1913, prim-ministru şi ministru de Externe fiind Titu Maiorescu. Şi valabilitatea lui era pînă în iulie 1920. E adevărat, acest tratat de aderare la Tripla Alianţă n-a avut niciodată putere operatorie. Iar în august 1914, cînd, izbucnind războiul european, la Consiliul de Coroană, bătrînul rege Carol I, cu dosarele tratatului pe masă, a cerut, în virtutea acestei alianţe, ca România să intre în război alături de Puterile Centrale, mai toţi oamenii politici (cu excepţia lui P.P.Carp) au refuzat, optînd, deocamdată, pentru neutralitate. Iar, în august 1916, tot la Consiliul de Coroană, au decis încălcarea definitivă a tratatului din 1883, şi alăturarea de Antantă. În cei doi ani ai neutralităţii, Ionel Brătianu, ca şef al guvernului, a dus tratative cu ţările Antantei, pentru a obţine garanţii, înscrise în tratate, că aliaţii ne vor recunoaşte, după război, dreptul nostru asupra Transilvaniei a Banatului şi a Bucovinei de nord (tratatul politic) iar în timpul războiului, ne vor asigura armament şi muniţie, ca şi deschiderea frontului la Salonic şi Galiţia (tratatul militar). Tratatul militar a fost de îndată încălcat, creîndu-se acele mari nenorociri (inclusiv refugiul în Moldova) din timpul războiului. Se ştie că, încă în anii neutralităţii, Const. Stere (pînă în 1914 unul dintre intimii lui Ionel Brătianu), ca exponent, în Vechiul Regat, al Basarabiei, s-a opus aderării noastre la Antantă. Pentru Stere (ca şi pentru P.P.Carp) Antanta nu însemna Franţa (ca pentru ceilalţi), ci Rusia. Or, o alianţă cu Rusia însemna nu numai, încă o dată, sacrificarea Basarabiei, dar şi un pericol politic pentru întreaga ţară. Cum se ştie, punctul de vedere al lui Stere a fost înfrînt, cîştig de cauză avînd antantiştii. Dar că previziunea lui Stere nu era fantezistă o dovedeşte aşa-numitul document Polivanov (general şi diplomat ţarist) care, în 1917, saluta eşecul armatei române. "Eşecul României, scria acel diplomat Polivanov, într-un raport către superiorii săi, nu e de natură a displăcea Rusiei, căci România era în măsură să ne taie calea spre Constantinopole, cu atît mai mult cu cît ar fi devenit mai puternică." Şi, se pare, ministrul de Externe al Rusiei, Stürmer, ar fi încheiat o înţelegere cu împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, pentru o împărţire a României (Vezi în cartea mea **Viaţa lui Titu Maiorescu**, vol II, 1987, p. 185). Dar sorţii au fost fasti, atunci, cu România. S-au prăbuşit, mai întîi, Rusia ţaristă, prin revoluţie, şi, apoi, imperiul austro-ungar, prin pierderea războiului. Rusia, ieşită din joc şi neparticipantă la tratatul de pace de după război, n-a putut face nimic împotriva României, decît să se opună, după război, revenirii Basarabiei în trupul ţării. Încît, prin înfrîngerea Puterilor Centrale şi izbucnirea revoluţiei în Rusia, România şi-a putut vedea întrupat în real visul ei secular, crearea României Mari. Să ne gîndim o clipă care ar fi fost soarta ţării noastre, în 1919, fără revoluţie în Rusia. Dar vorba vestită a lui P.P.Carp rostită atunci: "România are atîta noroc, încît n-are nevoie de bărbaţi de stat". Că Rusia şi-a realizat tendinţa ei expansionistă asupra României o dovedeşte pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 şi răpirea Basarabiei şi a Bucovinei de nord în iunie 1940. Şi, deşi Ion Antonescu a recucerit, în 1941, teritoriile subjugate de sovietici, România avea să le piardă, din nou, în 1944, pierderea sancţionată de Tratatul de pace de la Paris din 1946 şi, apoi, reconfirmat de Tratatul de la Helsinki care sancţionează inviolabilitatea frontierelor stabilite la Conferinţa de pace din 1946.

Acum, ca şi în secolul al XIX-lea, modelul nostru civilizatoriu şi cultural nu e răsăritul rusesc, ci Apusul Europei. Prevalează, în acest plan, nu ortodoxia, comună cu Biserica Rusiei, ci componenta latinităţii din structurile etnogenetice ale poporului român. Ea, latinitatea, şi necesitatea evoluţiei spre structurile euroatlantice ne apropie de Apusul european, distanţîndu-ne decis de năuceala Rusiei de astăzi. Aceasta nu justifică însă deloc rusofobia, primitivă ca orice xenofobie. Nu oamenii de rînd şi cei de cultură, ci conducătorii ţes planuri anexioniste. Poporul rus, admirabil, e demn de stimă prin tot ceea ce a zămislit, extraordinar, în planul culturii şi al artei.

Z. ORNEA

À quelque chose malheur est bon

Acum o sută cincizeci de ani, în zilele revoluţie paşoptiste, cel mai cunoscut poet român al epocii scria - fără prea mare jenă următoarele versuri: *Ni, ni, ni şi na, na, na,/ Pui de popă satara,/ Ursule neţesălat,/ Pui de codru-nverşunat,// Pune-ţi bătăiaşi, pe goană/ Pe dihania rîtană;/ Măi dihanie, rea fiară,/ Dracul te aduse-n ţară? (Cîntecul Ursului).* Erau, fără îndoială, cam grobiane şi nesărate, dar proveneau dintr-o emoţie intensă şi nu exclusiv personală: cine putea, în acel moment, să-i iubească pe ruşi în Principatele Române? Nici măcar cei aflaţi, discret, în solda lor. Ursul din pseudo-fabula lui Heliade-Rădulescu (autorul versurilor citate) nu este aici nici pe departe animalul mormăitor şi simpatic din fabula tradiţională, ci simbolul Rusiei imperiale, al Rusiei expansioniste din secolul trecut şi din toate secolele, al Rusiei eterne, urîte de bonjurişti.

(Ce importanţă a avut, în acest context, paronimia? Cum a provocat ea transformarea ursului considerat violent şi necioplit în marcă a ţării de la răsărit? La prima vedere, explicaţia pare uşoară: în limbile romanice, URS-RUS construiesc foarte uşor simbolul plecînd de la accidentul fonetic. Dar, în realitate, e vorba de ceva mai mult, de oroarea instinctivă a Europei civilizate în faţa forţei brutale. Probabil că anti-rusismul primar şi visceral are, în Apusul continentului, o istorie foarte îndepărtată, deoarece simbolurile se creează în timp îndelungat, oricare ar fi mecanismul producerii lor.)

Că repulsia faţă de ruşi are şi o componentă raţională, ţinînd de expansionismul politic rusesc al ultimelor secole, nimeni n-o poate nega. Dar o bună parte din această spaimă are ca origine fondul etnic şi tulbure al europeanului occidental, speriat în faţa Necunoscutului şi în faţa Celuilalt. Ca orice spaimă de acelaşi fel, ea se bazează pe un singur lucru: pe ignoranţă. Heliade-Rădulescu nu ştia ruseşte, nu cunoştea cultura rusă, el avea faţă de Rusia doar o repulsie globală.

À quelque chose malheur est bon: nu există, în toată paremiologia umană, multe maxime al căror optimism să fie mai adînc şi mai victorios. Dar o bună doză de simţ practic colorează suplimentar filozofia cuprinsă aici. Propriul meu exemplu întîlneşte, în ocurenţă, exemplul altor sute de mii de români care au parcurs, siliţi, acelaşi drum, la capătul căruia s-a aflat o lumină neaşteptată. Ocuparea României de către sovietici la finele ultimului război mondial (poate cea mai mare nenorocire istorică întîmplată ţării noastre) mi-a adus, personal, un singur avantaj: învăţarea limbii ruse. Obligat, ca toţi colegii mei de generaţie, să silabisesc limba lui Puşkin încă din clasa a patra primară, avînd apoi şansa unor profesori excepţionali, ajunsesem la finele liceului să vorbesc ruseşte şi să citesc fragmente semnificative din marea literatură rusă a secolului trecut. Cine ar putea descrie paradisul în care am fost tîrît fără voie? Deşi oarecum dificilă pentru un vorbitor de limbă română, rusa şi-a dezvăluit treptat comorile la început în faţa unui copil, apoi a unui adolescent, pe care farmecul subtil al sonorităţii slave îl fascina şi speria. Una dintre cele mai bogate şi mai poetice limbi europene mi-a fost oferită gratis, cu toată bunăvoinţa, la vîrsta de 9 ani. Pînă astăzi, consider că a fost unul dintre marile daruri pe care le-am primit vreodată.

Limba rusă a reprezentat doar cheia de la uşa ce dădea spre o lume de frumuseţi ascunse. Informaţia atrage curiozităţi multiple. În epoca hegemoniei editurii Cartea Rusă, am putut citi, tradusă în româneşte, literatura vecinilor noştri de la Răsărit; de atunci datează cufundarea în prozele miniaturale ale lui Cehov, tot de atunci lectura romanelor lui Tolstoi, descoperirea lumii ambigue a *Sufletelor moarte*. Mai mult decît atît. Prin ceea ce s-ar putea numi "reflex accidental", ajungeau pînă la noi încîntătoarele proze semnate Valentin Kataev, Paustovski, Leonid Leonov etc. nume care, evident, nu-mi spuneau atunci nimic, dar care aveau să-mi descopere faţa ascunsă a literaturii sovietice. Într-o Antologie a poeziei închinate Marelui Război pentru Apărarea Patriei, am citit primele poeme de Boris Pasternak şi Anna Ahmatova. Politrucii sînt în general extrem de imprudenţi: ei nu înţeleg că, atunci cînd întredeschizi o poartă spre cunoaştere, rişti să dezvălui, involuntar, cele mai bine păstrate secrete.

Obligaţia de a învăţa rusa a avut pentru mine un rezultat surprinzător: am început să iubesc (mai întîi cu oarecare ruşine, apoi din ce în ce mai conştient) acest înzestrat şi nefericit popor; prin limba rusă, am descoperit nu doar una dintre marile literaturi europene, ci şi ceea ce înseamnă rezistenţa intelectuală rusească, mai puternică şi mai eroică decît în oricare alt loc din lume. Pentru mine, Hlebnikov, Babel, Mandelstam, Bulgakov ori Soljeniţîn există de două ori mai acut decît pentru un european obişnuit. Poate chiar de trei ori.

Pînă la urmă, ignoranţa naşte ură, în timp ce cunoaşterea naşte iubire. Limba şi literatura care mi-au marcat, fără voia mea, copilăria personifică astăzi una dintre marile iubiri oferite de soartă. Şi este poate o iubire mai preţioasă decît altele: pentru că ea mi-a fost dată involuntar, în mijlocul nopţii politice adînci şi fără ca eu s-o fi meritat în vreun fel. Cine ştie? Poate că a reprezentat doar o modestă răscumpărare pentru toate nenorocirile întîmplate exact în aceeaşi perioadă compatrioţilor mei, compatrioţi cărora li se răpea tocmai atunci speranţa. Profitor involuntar al unei mari catastrofe istorice, aveam să constat, în cele din urmă, că lumea este compusă din echilibre profunde, greu sesizabile la prima vedere.

Mihai ZAMFIR

"O, popoarele Europei nici nu ştiu cît ne sînt de scumpe! Şi mai tîrziu, cred în asta, noi, adică, sigur, nu noi, ci ruşi ai viitorului vor înţelege, toţi pînă la unul, că a fi rus autentic va însemna: să cauţi să aduci împăcare definitivă în contradicţiile europene..."

Feodor DOSTOIEVSKI, *Puşkin* (Eseu, 1880)

„Cunosc, deci judec"

Am reţinut formula dintr-o dispută. E orgolioasă, dar nimerită. Cartesianismul ei peremptoriu este oricum preferabil radicalismului atîtora care dau verdicte fără să aibă habar despre ce se pronunţă. Ei substituie dezinvolt o parte întregului, umflă nemăsurat cîte un detaliu autentic sau îndoielnic, se iau după zvonuri, apreciază mai totul după ureche. E poate, primprejur, cea mai răspîndită boală: gesticulaţia verbală lipsită de acoperire, viciind informaţiile şi aprecierile. Aşa încît ar fi util să acceptăm consecuţia logică din enunţul invocat: întîi să ştim, apoi să afirmăm ori să negăm; iar dacă aflăm ceva nou, să ne mlădiem aserţiunile.

În privinţa culturii ruse prejudecata schiţată e mai gravă, şi nu de azi, de ieri. Cauza e un set de idei fixe de ordin politic, care şi ele ar mai merita nuanţate, dar care deseori se suprapun receptării culturale şi o bruiază pînă la anihilare. Ca unul care m-am tot încăpăţînat în "vremuri sărace" să tai pîrtii asimilării literaturii şi filosofiei ruseşti, am fost şi păţit. Două cărţi pe care soţia mea le-a tradus iar eu le-am prefaţat şi adnotat, una din proza Marinei Ţvetaeva, alta din criticii democraţi ai veacului trecut, au fost eliminate de pe lista înaintată "Cabinetului Doi", căci ne aflam tocmai în anul înrăutăţirii relaţiilor cu partidul condus de Andropov. Una cu alta n-aveau nici în clin, nici în mînecă, dar au trecut cîţiva ani buni pînă cînd volumele să fie reintroduse în sacrosanctul "plan editorial" şi să apară. Drept care ne-am îndîrjit şi mai tare şi, încă înainte de a putea spera tipărirea, ne-am apucat să tălmăcim "Cevengur", extraordinara utopie-antiutopie a lui Andrei Platonov...

Acum trăim în altă sărăcie. Şi, deşi am reuşit să scot la limanul tiparului în şase ani mai mult de şase cărţi traduse din filosofia religioasă şi literatura disidentă rusă, planează asupra urmaşelor lor prezumtive suspiciunea vandabilităţii scăzute, din cauza dezinteresului cititorilor. Aşa o fi, dar mă întreb cum vom restabili interesul normal pentru mari valori spirituale dacă nu vom căuta să le introducem în circuit? Riscul e deconectarea pe termen lung de o cultură care în Occident se află, şi cu siguranţă se va afla în continuare, în miezul preocupărilor editoriale şi nu numai. În topul preferinţelor de acolo se situează de cîteva decenii Dostoievski şi Tolstoi. Primul mai este prizat şi la noi, inclusiv de studenţii mei, ca o excepţie notabilă; al doilea e retrogradat pe scara aşteptărilor, deşi chiar în legătură cu evenimentele din Cecenia scrierea sa timpurie "Cazacii", dar mai ales cea tîrzie "Hagi-Murad", ne-ar putea fi o călăuză de încredere. Dar cîţi mai recitesc azi capodopera bătrînului "leu" (Lev) faţă de care Thomas Mann nota într-o scrisoare că toţi prozatorii ar trebui să se simtă "şoricei"? Sau care editor s-ar încumeta să tipărească noua ediţie din "Armata de cavalerie" a lui Isaac Babel – incluzînd textele salvate din arhivele KGB –, volum celebrat nu de mult ca un adevărat bestseller în Germania? N-aş pretinde ca la noi să apară, precum în lumea anglo-saxonă, monografii savante despre Mihail Bahtin; nici să concurăm ediţiile franceze după Lev Şestov şi atîţia alţi gînditori ruşi de marcă. Dar a ne mulţumi cu starea în care mai nimeni nu învaţă limba rusă, la antipodul universităţilor vest-europene şi nord-americane, şi aproape nimeni nu mai publică autori ruşi de primă mărime, iar cînd apare romanul "Maestrul şi Margareta" al lui Mihail Bulgakov, excelent comentat de Ion Vartic, el trece aproape neobservat – îmi pare nu doar o comoditate negospodărească, dar chiar o situaţie anticulturală pernicioasă.

Prejudecăţile nu sînt doar pasive, ci cît se poate de agresive. "Protocoalele înţelepţilor Sionului" – ştie orice om informat – au fost fabricate de către poliţia secretă ţaristă spre a justifica şi înteţi pogromurile; ele sînt însă scoase iar la lumină împreună cu "Testamentul lui Petru cel Mare", şi el un fals, ceea ce, desigur, nu anulează expansionismul lui Petru şi al urmaşilor săi, ca de altfel şi al multor capete încoronate din Vest, după cum nu anulează nici ataşamentul partizan al unor scriitori mari faţă

Nouă zile dintr-un an de I. Heifitz

de "cauza slavă", inclusiv al publicistului (nu şi al romancierului) Dostoievski, o cauză neagreată în schimb de Tolstoi, denunţată de el şi în romane, şi în articole ca extremism.

Maiakovski e redus la sinuciderea lui, din motive politice, fapt adevărat dar numai pe jumătate, căci a fost în joc şi Lili Brik. Dar mult mai importantă ar fi interogaţia privitoare la valoarea poeziei sale, nu doar în etapa futuristă, ci şi în cea comunistă, ceea ce ar infirma simplista ipoteză după care politicul amendabil (ulterior şi retroactiv) ar fi degradat totdeauna, inevitabil, calitatea estetică. Spre a ajusta însă lucrurile în acest fel, acum se caută desprinderea multor adepţi ai Revoluţiei din Octombrie de propriile lor aşteptări sau iluzii. Aşa se procedează cu Alexandr Blok şi cu poemul său "Doisprezece". De aşa ceva n-ar fi nevoie, la drept vorbind, în cazul lui Gorki, deoarece imediat după revoluţie a publicat multe articole antibolşevice; deşi, ulterior, avea să cadă în plasa stalinismului. Dificultatea e să înţelegi cum de a scris concomitent cu elogierea realismului socialist romane şi drame excelente. Antinomia priveşte pe mulţi artişti din toate domeniile. În cinematografie, Dziga Vertov e un deschizător de drum, cu timpul sufocat, creator, în ciuda ataşamentelor sale nestrămutate. Unii dintre criticii noştri de film – observ – trec cu dezinvoltură şi peste "Potiomkin", dar Eisenstein rămîne foarte bun chiar şi în "Ivan cel Groaznic", film oportunist şi totuşi oprit de Stalin. Tînărul Fadeev este extrem de talentat în romanul său ultraiacobin "Înfrîngerea". Şolohov continuă să se impună cu "Povestirile de pe Don" şi cu tetralogia "Pe Donul liniştit", pe care, spre a scăpa de contradicţii pentru ei insolubile şi insuportabile, unii au declarat-o furată de la un alt autor, fără să-şi poată dovedi prezumţia. Pasternak a fost un mare poet, deşi, pînă la romanul "Doctor Jivago", a făcut destule concesii – refuzate de Mandelştam. Chiar şi Ahmatova, artistic şi civic exemplară în multe poeme, mai ales în minunatul "Recviem", nu a fost chiar atît de dîrză după eliminarea ei odioasă din viaţa literară de către Jdanov, pe cît de inflexibil s-a dovedit a fi Zoscenko, confratele întru umilire şi suferinţă, autor satiric bun dar de departe nu atît de mare ca ea. Artistic comparabilă cu Ahmatova e doar Ţvetaeva, întoarsă din emigraţie pe urmele soţului ei (albgardistul devenit kaghebist şi executat), spre a-şi curma în curînd zilele. Şostakovici e un compozitor de seamă, cu tot ce a compus – ca antistalinist tainic – despre 1905 şi 1917, cu Simfonia a 7-a dedicată apărătorilor Leningradului, şi cu Simfonia a 13-a, pe versurile poemului "Babi Iar" de Evtuşenko. Soljeniţîn e minunat în "O zi din viaţa lui Ivan Denisovici" şi în "Pavilionul canceroşilor", totodată un mare disident, neimun totuşi la supralicitările "rusiste" ale sentimentului naţional, nici în publicistică şi nici măcar în romanele tîrzii.

Ideea urmărită e simplă: atitudinile politice trebuie luate în calcul cu toate încîlcelile lor, dar cultura nu poate fi redusă la adeziuni şi disidenţe politice. Antinomiile nu caracterizează doar segmentele deosebit de încărcate ale istoriei recente, ci şi "epoca de aur", clasică, sau "epoca de argint", de la joncţiunea ultimelor veacuri. Toate vor mai da de furcă exegeţilor şi vor putea fascina publicul, dacă acesta va fi ajutat să ajungă în contact cu ele. Elogiile şi imprecaţiile ideologice în nici un caz nu vor ajunge ca grilă de selecţie. Paleta valorică e cu mult mai bogată. Ea va beneficia de chemarea "Adevărul! Adevărul!" cu o condiţie indispensabilă: întîi să cunoaştem, apoi să judecăm.

Ion IANOŞI

Pretext pentru netrebnicie

Născut fiind la opt luni de la moartea lui Stalin şi intrat în liceu taman în patriotica toamnă a lui 1968, nu prea ştiu clar de unde mi s-or fi întipărit aşa de adînc în minte multe din constantele rusofobe ale mentalului colectiv românesc. Ce ştiu sigur e că şi bunicii mei fuseseră pe viaţă fascinaţi de imaginea soldatului neamţ spălîndu-se cu zăpadă în zori şi oferind fercheş un pătrăţel de ciocolată copilului familiei la care era încartiruit, în vreme ce de la ocupantul "eliberator" rus aveau "eterna" amintire a argintăriei furate, a vecinei violate şi a penduleï care-l hipnotiza invariabil pe Ivan.

La noi, "vin ruşii" a fost – ca disperare – una cu "vin tătarii", în timp ce despre nemţi s-a spus calm că: "trupele germane au intrat în Capitală". În orice caz, din marea vorbă cum că între panslavism şi pangermanism n-avem de ales decît panromânismul, ce ni s-a amprentat genetic e doar slavismul. Împreună cu turcismul şi ţigănia înlocuitoare, slavismul compune un amestec de adorabilă, desăvîrşită fatalitate.

Revin: nu am învăţat rusa la şcoală, n-am avut parte de nici o lectură obligatorie din seria "aşa s-a călit oţelul", de Makarenko am aflat abia dintr-o prefaţă la Jean Piaget, de Miciurin am aflat din *Marele singuratic* al lui Preda, iar de Lîsenko am citit abia în J.F. Revel! Şi atunci? De unde înverşunarea asta pe care o am de ani şi ani nu doar faţă de bolşevism, ci şi faţă de melodramaticul cehovian; nu doar, natural, pentru cechismo-kaghebism, dar şi pentru filmele lui Mihalkov?

În 1992, cînd Andrei Pleşu semna prefaţa la *Sensul creaţiei* de Nikolai Berdiaev, citeam cu încruntare acolo: "Într-atît ne-am deprins – intoxicaţi de istoria irespirabilă la care am fost condamnaţi – să vedem în marea putere de la răsărit sursa tuturor relelor, ipostaza supremă a Adversarului, încît ne-am înrăit noi înşine şi am uitat de *cealaltă* Rusie, Rusia aspiraţiilor colosale, a patosului duhovnicesc, a unei inconfundabile, stihiale creativităţi. Această Rusie n-a încetat nici o clipă să existe, între propriile ei hotare sau în afara lor. Nu ne rămîne decît să o descoperim, eliberaţi în sfîrşit de distorsiunea conjuncturilor şi de puzderia resentimentelor acumulate, inevitabil, în ultimele decenii". Ei bine, eu unul n-am nici un chef s-o redescopăr. Ştiu că-i o reacţie aiurea, dar – asta e!

La douăzeci de ani eram topit după *Demonii* lui Dostoievski. Am recitit-o acum cîţiva ani cu groază; m-a extenuat. Prin '80 şi ceva eram magnetizat de Gogol, care acuma mă scoate din fire cu cinismul jovial, cu absurdul suculent dar ucigător al birocraturii fără leac. Nu demult am plecat din sală la *Solaris* şi sînt sigur că aşa mi s-ar întîmpla şi cu *Căinţa, Ochii negri, Călina roşie, Munţii albaştri, Gară pentru doi, Fata fără zestre, Călăuza, Oblomov* şi atîtea filme prin care perestroika ajunsese să ne tulbure minţile mai ceva ca *Europa liberă*. (Culmea aberaţiei istorice: românii să stea, după 1985, cu sufletul la gură de soarta lui Gorbaciov, aşteptînd, pe bune, *eliberarea* nu De ruşi, ci PRIN ei!)

Pe scurt, cu toate că ştiu cît de condamnabilă, cultural, este confuzia între *sovietofobie* şi *rusofobie*; cu toate că, filosofic, "sufletul rus" rămîne o culme a misticii, demonismului şi patologiei estetizante, ceva cum nu se poate mai generos pentru hermeneutică; şi cu toate că, istoric, sîntem legaţi de ei prin multe fire ş.a.m.d. – resimt tot mai violent impulsul de respingere absolută a tot ce va să zică "fenomenul rusesc".

De ce? (Paranteză: dacă am tradus două cărţi de Jean-François Revel, n-am făcut-o pentru bani, sau dintr-o simplă întîmplare editorială, ci *din convingere*, ceea ce mă dispensează de alte glose, mai firoscoase, în cadrul de faţă).

Mai întîi, fiindcă niciodată nu am simţit mai acut ca în aceşti ani că sîntem trataţi de toată lumea ca o gubernie, fie şi "cordon sanitar", ca să nu zic, pardon, "tampon". Şi că, la rîndu-ne, facem totul să le semănăm: "neguvernabili", "structural colectivişti şi naţionalişti", leneşi, beţivi, sentimentali dar cinici, xenofobi, ortodoxism cu puseuri totalitare, furie antioccidentală etc. Ca întotdeauna, stăm neclintit cu ochii pe Kremlin, să vedem *ce se-alege* şi cum să ne mai strîngem noi singuri şurubul cu şurubelniţa rusească (de fabricaţie nemţească, desigur!). Ca întotdeauna, americanii şi Vestul european sub pretextul "obligaţiei de-a ajuta procesul democratizării" pompează bani şi tehnologie în Tortul Uriaş (vedea-şi-l-ar felii!) pentru a-şi lărgi piaţa, plîngîndu-se fariseic de "şantajul roşu", cum nu se poate mai dulce pentru ei.

În al doilea rînd, pentru că, din tripla concurenţă momită încă de Ceauşescu pe capul nostru (linia ruso-arabă, linia americano-israeliană şi asiatismul insidios) în loc să intrăm în dulcele unghi al teoremei cu mielul blînd care suge la trei oi, noi fugim tot mai repede către pacostea de la răsărit, spre a ne alinta patosul anarhist. Sîntem fericiţi cînd americanii îşi mai dezvăluie un viciu, o prostie, o arhivă cu deochi, un elan marxizant, o intenţie belicoasă – şi ne lasă reci toate atrocităţile ce ţin de Rusia: "Lasă-i pe ruşi, că-i vai de mama lor!", spune românul în piaţă, "da' ai văzut ce fac americanii dumitale în Taiwan?" Iar dacă-i spui de Basarabia, de Stalin, de Canal şi Beria, te taie repede: "Da' gazul de unde-l iei?, nu de la Cernomîrdin? Dacă-ţi închide rusu' robinetu', te ia gaia de foame cu tot Occidentu' dumitale!"

Însă cel mai mult mă înfioară faptul că Rusia a rămas un pretext ideal pentru stimularea netrebniciei noastre: nu te uita spre Vest, că se supără Ursul! Nu cere Basarabia, că-ţi iau Ardealul! Nu-i momentul de una, de alta, "că nu ştim ce se-ntîmplă la ei!"; "stai să vedem cum se alege jocul Rusia-Ucraina (respectiv SUA, Germania), ca să ştim ce facem"; "e mai sigură mafia rusă, că-i iudeofobă, sînt de-ai noştri" – ş.a.m.d. E ca o oglindă în care luptăm, ne contorsionăm de-o istorie întreagă ca să ne vedem ceafa.

În fine. La ei (ca şi la noi), întotdeauna răul de ieri e-o dulce copilărie faţă de răul de mîine. Şi, deci, oricum răul de azi e preferabil mai răului potenţial. De aceea, indiferent ce se va petrece cu imperiul, viitorul e-al lor.

Dan C. MIHĂILESCU

"Şi dacă popoarele Occidentului vor fi în cele din urmă nevoite să vadă chipul unic al Rusiei şi să-i recunoască chemarea, tot va rămîne neclar dacă noi înşine vom fi oare în stare să ajungem la conştiinţa a ceea ce este Rusia şi care îi este chemarea".

Nikolai BERDIAIEV, *Sufletul Rusiei* (1915)

Teribilul, fascinantul nostru vecin...

Două sînt imaginile care mi se înfăţişează atunci cînd încerc să-mi reprezint percepţia rusului şi a Rusiei în conştiinţa românului. Ştefan cel Mare, trebuind să aleagă între turci şi ruşi, a preferat să închine Moldova celor dintîi în loc să se plece vecinilor de la răsărit. Nu sînt istoric şi nu ştiu cît e de veridică povestea despre dilema politică a domnitorului: fapt e că, falsă sau adevărată, ea funcţionează pentru noi ca un mit defensiv, un reflex de apărare care transgresează chiar tradiţia ortodoxă. Dacă există o "fobie" constantă la români este "turcofobia", oroarea faţă de despotismul lacom, cel căruia îi atribuim sărăcia şi mizerabilismul nostru etern. Dar, cu toate acestea, există o primejdie şi mai mare, cea a dominaţiei de către Puterea de la răsărit – deşi cu ea împărtăşim tradiţii culturale şi religioase. În ciuda acestei comunităţi spirituale, ea, Rusia, este resimţită de noi ca *absolut fatală*.

Care să fie cauza aceste sfinte orori? Răspunsul îl găsim într-o poveste: Ivan Turbincă. De data asta nu mai e vorba de Rusia ci de ruşi; nu mai este "rusiofobie" ci "rusofobie". Ivan nu numai că nu e un om rău; e esenţial generos; iubeşte pe Dumnezeu şi Dumnezeu îl iubeşte. Dar este atins de *hybris*; abuzează de privilegiile pe care Divinitatea i le conferă şi este, din această pricină, osîndit la pedeapsa cea mai grea din regimul pedepselor divine: nemurirea.

Povestea lui Ivan Turbincă ne dă cheia atitudinii lui Ştefan. Rusia, ruşii produc teamă românilor din pricina unei nemăsuri, unui exces, resimţit deopotrivă în imensitatea spaţiului rusesc, ca şi în modul extrem în care concep existenţa, a radicalităţii devastatoare a soluţiilor imaginate de ei.

Încercînd să ieşim din Mit, ceea ce nu este întotdeauna uşor, constatăm că, pînă în vremuri recente, comportamentul Rusiei faţă de români nu a depăşit dimensiunile unui apetit de căpcăun normal: tîrgul între ruşi şi turci care a dus la pierderea Basarabiei în 1812 este tipic pentru imperialismul mondial. Numai atunci cînd societatea rusească a zămislit ceea ce avea să fie pentru ea izvorul unor suferinţe monstruoase (dar şi al unui apogeu de glorie) bolşevismul, a ajuns să exercite şi asupra României un efect devastator ale cărui urmări le simţim şi vom continua să le simţim mult timp de aici înainte.

Anti-rusismul teoretic şi istoric al românilor se transformă, dacă nu dispare, în contactul cu omul rus. El încarnează, în modul cel mai remarcabil ceea ce s-a numit "farmecul slav". O iuţeală de minte quasi-mediteraneană, un umor aproape englezesc, dar, mai truculent, o calitate incomparabilă a emoţiei, deschiderea spre orizonturi intelectuale şi spirituale vaste ca spaţiul real pe care-l ocupă, luminozitatea bărbaţilor, magia care emană din femeia rusă, toate acestea nu încetează să ne mişte. Dar sîntem oare noi în stare să suportăm temperamentul lor năvalnic, nu ostenim faţă de excesul care se manifestă la ei? Confruntaţi cu ruşii, ne găsim faţă-n faţă cu propriile noastre limite, cu *moderaţia noastră constituţională*. Nu e mai puţin adevărat că întîlnirea cu un rus, cînd nu e soldat al unei armate de ocupaţie şi nici consilier sovietic, este un fapt remarcabil, o amintire care nu se poate uita.

Atitudinile pe care le nasc contactele inter-etnice sînt adesea dictate de factori iraţionali; cînd au conotaţii negative, se transformă în atitudini "fobice", de respingere, de oroare chiar; ele desfid analiza lucidă, produc manifestări de angoasă sau dezgust. În ce priveşte "rusofobia", ea îmi apare, în conştiinţa românească, drept un fel de "pendant" al antisemitismului, amîndouă nevrotice în esenţa lor, chiar dacă alimentarea şi a unuia şi a celuilalt au rădăcini istorice şi raţionalizări divergente. Mai e nevoie să spun că ar trebui instituită un fel de terapie colectivă care să vindece pe români nu numai de fobiile naţionaliste, ci şi de o mulţime de alte fobii; o "psihocraţie" fiind nu numai detestabilă, dar şi imposibilă, nu ne rămîne de sperat decît că o educaţie raţionalistă prin cuvîntul intelectualilor, prin presă etc. ar fi în măsură să reducă prejudecăţile-spaime. Dar multe publicaţii care apar azi în România par foarte departe de acest ideal. Tabăra raţionalistă e încă slabă la noi.

Problema psihologică a atitudinii noastre faţă de ruşi şi Rusia nu poate fi despărţită de cea propriu-zis politică. Un vecin de asemenea dimensiuni, el însuşi grevat de atîtea probleme, nu poate fi refulat din conştiinţa naţională. Revine la a spune că orice guvern responsabil al României trebuie să aibă o politică rusească. Dacă nu va fi lipsită de echivocuri, ea va genera fatal atitudini fobice.

Cu cît vom reuşi mai bine să ne ancorăm în Occident, cu cît vom face Lumea să înţeleagă că locul nostru e nu numai *alături* ci şi *în Europa*, cu atît procesul de delimitare faţă de Rusia ne va îngădui să depăşim atitudinile iraţionale. Pornind de la atari frontiere, va deveni posibil să considerăm pe teribilul, fascinantul nostru vecin nu ca o pe o pură ameninţare, ci ca pe un partener de dialog, un izvor de îmbogăţire.

Ion VIANU

"E chiar atît de ruşinos să-l citeşti pe Esenin în original?"

- de vorbă cu o profesoară de limba rusă, azi, în Bucureşti -

Întreabă orice puştan (dintre aceia ce abia dacă ţin minte cum era costumaşul supraelastic de şoim, căci cravata şi tinichelele de pionier nu le-au mai apucat) ce părere are despre limba rusă şi dacă ar fi dispus s-o înveţe. Îţi va răspunde cu seninătate: "E o limbă inutilă. N-aş învăţa-o. Poţi să-mi spui la ce foloseşte?". Poţi să-i spui?

Cornelia Dumitriu e profesoară de limba rusă la Liceul Cantemir. Cu doi ani în urmă, aici încă erau peste două norme de rusă. Anul trecut a rămas o normă şi jumătate. '95-'96: pentru a-şi completa numărul de ore, d-na Dumitriu predă şi la Şcoala Centrală. Şi-a făcut socoteala că la anul îi vor mai rămîne doar 9 ore pe săptămînă la Cantemir. Cam jumătate de normă... Marea favorită este, evident, engleza: copiii o adoră - e limba muzicii pe care o ascultă şi a filmelor pe care le văd. Apoi - franceza şi germana. Părinţii elevilor din clase mici, care urmează să înceapă o limbă străină, nici nu vor să audă de rusă. Uneori ei fac manifestaţii prin curţile şcolilor: îi presează pe directori să renunţe la această limbă. "Sigur, sînt absolut îndreptăţiţi să ceară engleza - recunoaşte Cornelia Dumitriu. Nu aceasta e problema, ci alta: se întîmplă să nu existe profesori de engleză sau franceză disponibili (ei preferă să se angajeze la firme care plătesc de cinci ori mai bine decît în învăţămînt) şi mi-e greu să-i înţeleg pe directorii şi părinţii care acceptă, totuşi, la clasă, oameni necalificaţi. Sau, sînt chiar situaţii cînd nu există nici măcar suplinitori şi copiii stau, nu mai învaţă nici o limbă străină." Mai bine nimic, decît rusa, acesta pare a fi principiul la ordinea zilei.

Cei mai mulţi dintre profesorii de rusă sînt destul de vîrstnici, se simt obosiţi şi dezamăgiţi. Asta se întîmplă cu multe discipline, dar la rusă "e mai rău" - mi se explică - fiindcă aici profesorul trebuie să se zbată mult mai mult ca să capteze interesul elevilor săi. Cornelia Dumitriu nu este doar profesoară. E autoarea manualelor pentru anii III şi IV de studiu şi membră a grupului de lucru care concepe noile programe şcolare pentru ciclul primar şi gimnazial, grup ce funcţionează în cadrul *Consiliului Naţional pentru Curriculum*. O parte din programe sînt aprobate, altele aşteaptă verdictul. Pornind de la ele, se vor lansa obişnuitele, de-acum, concursuri pentru manuale alternative. "Competiţia" cu engleza va fi, din nou, cumplită: în vreme ce British Council pune umărul, financiar şi logistic, pentru cărţi de engleză splendid ilustrate, specialiştii în limbă şi literatură rusă, dornici să facă manuale atrăgătoare, nu pot spera la nici un fel de grant-uri. Iar dacă Ministerul Rus al Învăţămîntului oferă ceva asistenţă, vă puteţi imagina reacţiile! "Poate o să rîdeţi de mine, spune d-na Dumitriu, dar, în ambele programe, în dreptul aşa-numitului *obiectiv general al predării*, eu am scris: formarea competenţei de comunicare şi formarea motivaţiei pentru *continuarea studiului* limbii ruse. Acest lucru trebuie să fie în capul profesorului tot timpul şi chiar dacă secretariatul ştiinţific mi-ar cere să scot cuvintele astea, n-aş face-o. Nu consider că ele înseamnă propagandă «rusă» sau «politică»."

În '64, cînd România demarase deja politica de emancipare faţă de URSS, Cornelia Dumitriu trecea în clasa a cincea. Şcolile sînt anunţate că rusa nu mai e obligatorie! Mare bucurie şi uşurare: elevii care vor, pot opta în gimnaziu pentru o altă limbă străină. "Zece copii din clasă au continuat, totuşi, rusa. Eu - printre ei. Şi nu fiindcă am vrut: mama vorbise cu profesoara mea de rusă, care-i spusese că am un dar extraordinar pentru această limbă. Dar sînt prima vorbitoare de rusă din familia mea, să ştiţi..." - se justifică, puţin jenată de vocaţia ei, profesoara de astăzi. Urmează un liceu cu profil real. Intenţia de a da la cibernetică: "Eram foarte bună la matematică, dar a venit... Tolstoi! Am discutat la ora de rusă un fragment din **Război şi pace**, nu cel din manual, cu Natalşa şi Sonia la fereastră, noaptea, ci scena în care Bolkonski, în drum spre conacul Rostovilor, vede un stejar... Atunci m-am hotărît". Cînd, în formularele de "orientare profesională", diriginta citeşte vocabula: "Rusă", îi spune elevei sale: "Să ştii că trebuie să scrii serios!". Apoi ia legătura cu familia. Reacţie dură acasă. Tatăl ameninţă: "Să nu-ţi închipui că-ţi iau meditator pentru aşa ceva! Şi dacă nu intri, la strung! Nu mişc un deget să-ţi găsesc o muncă de birou!". Eleva ajunge studentă şi cîştigă un concurs pentru o bursă la Moscova. Acolo se specializează în semantica sintaxei. Şansa profesională de atunci devine, azi, neşansă: Cornelia Dumitriu nu are specializare dublă. Nu poate preda, aşa cum fac o mulţime de profesori de rusă de azi, româna sau altă limbă - adică specialitatea lor "B".

Condiţii vitrege, suspiciune, ore tot mai puţine... Pe acest fond, totuşi, copiii care ajung la fazele superioare ale olimpiadei de specialitate sînt excepţionali - interlocutoarea mea a fost vice-preşedinta comisiei pe ţară şi le-a citit lucrările. În '95, la Olimpiada Internaţională de limba şi literatura rusă (organizată o dată la patru ani), cei treisprezece elevi români au luat toţi medalii de aur şi argint (cu o excepţie: unul a luat menţiune). Presa s-a grăbit să ricaneze: e limpede - s-a comentat - juriul i-a copleşit cu recompense pe români în scop propagandistic! Moscova e avidă de adepţi! "Adepţi a ce? - întreabă cu amărăciune profesoara. Ai culturii ruse? E chiar atît de ruşinos să-l admiri pe Puşkin? Să-l citeşti pe Esenin în original? Elevii noştri au uluit un juriu care nu era format doar din ruşi; au obţinut, în afară de premiile obişnuite, mai multe medalii acordate pentru *excelenţă*. Iar acasă, în loc să fie felicitaţi, au fost umiliţi. Ca profesor şi ca om n-am putut să înţeleg cum poate fi desfiinţată munca unor copii."

Cum decurg orele obişnuite de rusă? Elevii formulează uneori, într-o rusă corectă, propoziţii ca "Armata Rusă a atacat Cecenia." Liceenii de la secţiile de filologie sînt cei mai deschişi: studiază literatura universală, au citit şi Tolstoi şi Dostoievski... Ei vor dezbate aprins, de pildă, pasajul din **Fraţii Karamazov** în care Ivan şi Alioşa discută despre *credinţă* şi *iubire*... Dar, dincolo de asta, viitorul Corneliei Dumitriu şi al colegilor ei stă sub semnul întrebării. "Ce veţi face?" - întreb. "Probabil că voi preda la trei şcoli anul viitor. Apoi, cînd voi termina cu noile programe, aş putea să predau literatura universală sau teoria literaturii - diploma mi-o permite. Aşa că mă apuc de învăţat. Pînă să ies la pensie, poate prind şi vremea cînd comanda socială, doar ea şi nu politicul, nu istoria, nu patimile, vor regla studiul limbii ruse."

Comanda socială... La ea se referea, fără s-o ştie, şi puştiul emblematic de la început, nu?

Delia VERDEŞ

Soljeniţîn – artistul

Recent, într-o emisiune televizată, Al. Paleologu îl numea pe Soljeniţîn cea mai importantă personalitate a secolului nostru. Cum se explică efectiva schimbare de paradigmă pe care a produs-o acesta în conştiinţa occidentală? După cum avea să-şi dea seama chiar el după expulzarea din Rusia, în 1974, "totul fusese spus" despre revoluţia bolşevică, teroarea stalinistă şi lagăre, în cele peste 40 de volume tipărite şi comentate în Occident. Aşadar, forţa operei sale nu constă, orice s-ar zice, în faptele expuse sau în sistematizarea lor. Impactul produs de ea nu se explică suficient nici prin situaţia politică: dezvăluirile lui Hruşciov la Congresul XXII, pentru "Ivan Denisovici", şi invadarea Cehoslovaciei, pentru "Primul cerc". Alte cărţi, ca "Soarta unui om", de Şolohov, sau "Mărturisirea" lui A. London, au profitat şi ele de aceste evenimente, fără să aibă consecinţe comparabile. Însuşi Soljeniţîn, care numai de apolitism nu poate fi acuzat, ne previne împotriva criteriilor conjuncturale: "Sarcina scriitorului nu se reduce... la apărarea sau criticarea cutărei sau cutărei organizări statale".

Ne-am obişnuit atît de mult să judecăm cărţile după mesajul lor politic, încît aproape că nu mai dăm importanţă valorii lor artistice. Ei bine, tocmai *această* valoare este explicaţia principală căutată. Însă chiar pentru cei care îi conced lui Soljeniţîn o conştiinţă artistică, ea se reduce de obicei la nivelul stabilit în prima întîlnire cu scriitorul, prin "Ivan Denisovici", al cărui suflet rus dintr-o bucată, necultivat şi smerit, i-a fost atribuit direct autorului şi chiar operelor lui ulterioare. E ca şi cum l-am identifica pe Dostoievski cu primii săi "oameni sărmani"!

Se acceptă o anumită reuşită artistică "Primului cerc" sau "Pavilionului canceroşilor" (totuşi sub-evaluate datorită lipsei unei scrieri mai mult sau mai puţin la modă într-o vreme preocupată de "moartea romanului"), dar se neglijează polifonia dostoievskiană (în sensul lui Bahtin) a primului roman şi tragismul bolii şi morţii, din cel de al doilea, înrudit cu "Moartea lui Ivan Ilici". Însă arta pare de-a dreptul negată "Arhipelagului Gulag", care, împreună cu memoriile din "Stejarul şi viţelul", constituie totuşi capodopera *artistică* a lui Soljeniţîn.

Aparent, e doar un studiu, în trei tomuri masive, despre sistemul represiv sovietic, structurat conform diferitelor etape ale detenţiei, începînd cu arestarea şi ajungînd pînă la abisul suferinţei din lagărele de exterminare (nu de educaţie) prin muncă. În interiorul fiecărei părţi se fac clasificări şi descrieri ale grupurilor şi comportamentelor umane, ce constituie armătura sistematică, de sociologie structurală, a cărţii. În paralel e descris aspectul temporal-istoric al diferitelor instituţii represive, al originii lor şi al corelaţiei cu alţi factori social-istorici importanţi. Metoda şi rigoarea cercetării nu îi pot fi negate lui Soljeniţîn, matematician de formaţie şi obsedat de *înţelegerea exactă* a oamenilor.

Dar în aceste structuri mai apar o multitudine de destine individuale, fragmente de vieţi, povestite cu expresivitate şi concizie cehoviene, într-un dublu dialog (deferent-amical cu lectorul obişnuit şi distant-ironic cu eventualul apărător al Puterii), folosind o gamă uluitoare de tonuri, de la cel tragic sau confesiv la cel sarcastic, parodic, sau chiar umoristic (asemenea lui Swift din "Modesta propunere" şi din "Gulliver"). Sute de asemenea microstructuri se coagulează într-o adevărată "Comedie Umană" (sociologia nu lipseşte nici la Balzac), istoria unei "naţiuni" cu 60 de milioane de "suflete". "Am pulverizat destinele prizonierilor... pentru a le supune planului lucrării, conturului Arhipelagului", mărturiseşte autorul. Dar această pulverizare este şi imaginea sfărîmării, a masificării individului sub tăvălugul legilor economice şi al terorii totalitare, astfel că "Arhipelagul" constituie, într-un fel, încununarea uneia dintre cele mai importante direcţii ale romanului secolului nostru, ce porneşte de la trilogia "SUA" a lui Dos Passos şi de la "Anul gol" al lui Pilniak.

Alături de umilinţe, suferinţe şi resemnări, ce formează cotidianul Gulag-ului din primele două volume, sînt însă şi destine eroice, sînt revolta şi lupta din volumul al treilea, formînd împreună o epopee colectivă.

Ruşinea de a fi sovietic

„Aceste cinci cuvinte conţineau toată morala afacerii cu Cehoslovacia, morala ultimilor noştri cincizeci de ani."

SOLJENIŢÎN,
Stejarul şi viţelul

Dar, mai presus de toate, este destinul autorului, împletindu-şi firul cu al celorlalţi şi asemeni lor, nu doar în bine, ci şi în rău. Pentru că Soljeniţîn încearcă să explice teroarea nu numai prin marile forţe istorice, ci şi prin conştiinţele individuale. O face printr-un proces de empatie, identificîndu-se cu cei revoltaţi, cu cei umiliţi şi obidiţi, şi chiar cu cei care au practicat teroarea. Rădăcinile răului bolşevic şi NKVD-ist le regăseşte şi în sine, în orgoliul său de ofiţer şi de intelectual, în doctrina marxistă la care aderase din convingere şi de care s-a eliberat doar treptat, pe măsură ce înţelegerea realităţii şi vocaţia lui literară se dezvoltau o dată cu suferinţa îndurată. Astfel, "Arhipelagul" se conturează şi ca un *Bildungsroman*, povestire a unei căderi, resurecţii şi ispăşiri, a descoperirii treptate a misiunii de a salva memoria colectivă a milioanelor de victime ale Gulag-ului, a unei vocaţii de narator ce se apropie în mod ciudat de aceea a lui Proust, pornit pe alte căi în căutarea timpului pierdut. Cele şapte părţi ale lucrării sînt poate semnul celor şapte zile ale creaţiei autorului, iar cele trei volume – al treimii Dumnezeirii în care ajunge să creadă.

În "Stejarul şi viţelul", care nu poate fi despărţit de "Arhipelag", tema naratorului şi descrierea relaţiei sale cu Al. Tvardovski ("mentorul" său literar), avatarurile acestei prietenii trec pe primul plan. Şi poate că măsura supremă a artei sale o atinge aici scriitorul în portretul acestuia, conturat treptat, pe parcursul a sute de pagini, prin înţelegeri, delimitări şi conflicte, pînă la momentul unic, cînd poetul, pe jumătate paralizat în urma unui cancer, mai reuşeşte să articuleze "Victorie!", la aflarea veştii despre Premiul Nobel atribuit lui Soljeniţîn.

Alexandru A. POPOVICI

Mai vedeţi azi filme ruseşti?

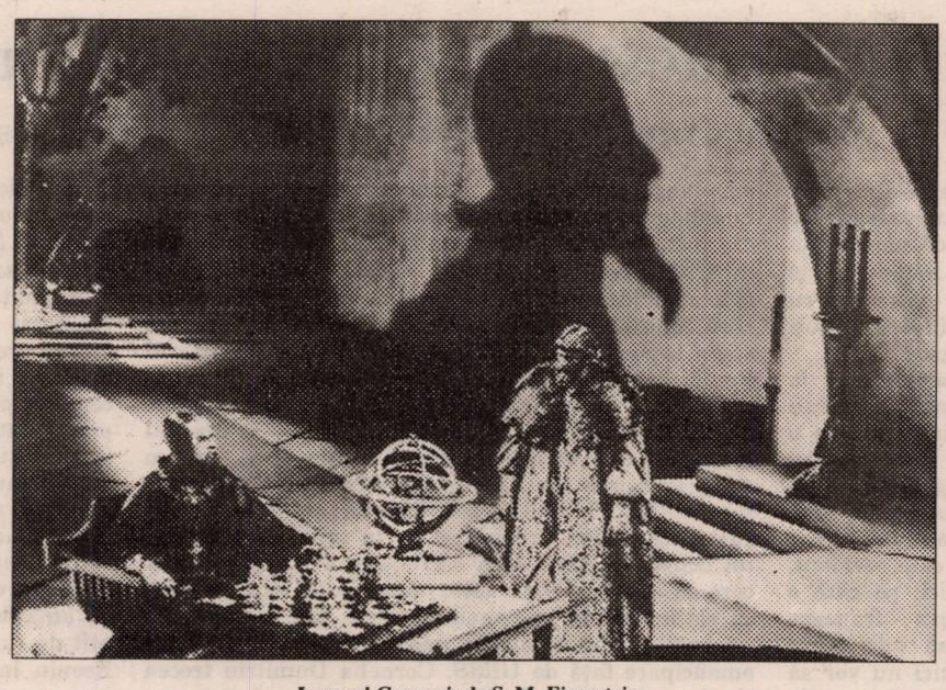

Ivan cel Groaznic de S. M. Eisenstein

"Erau două lagăre de ofiţeri, albi, care s-au rătăcit în deşert, şi o gaşcă de bolşevici, care se pierduseră şi ei (la noi bolşevicii nu erau farisei, ca aici comuniştii, ci chiar credeau); printre aceştia din urmă era o fată, un sniper, *dacă ştii ce-i asta; sensul vieţii ei era să omoare cîte un ofiţer alb pe zi. După ce omorîse 40, cade un alt ofiţer alb în mîinile ei: acesta era Strijenov, cel mai frumos actor pe care l-a avut cinematografia rusă. Avea nişte ochi albaştri, albaştri, chiar ea îi spune (mai încolo) «ochi albaştri». În sfîrşit, pe el nu-l omoară, ci-l iau prizonier. După un naufragiu, ajung amîndoi pe o insulă pustie şi se îndrăgostesc, şi sînt cele mai romantice scene de dragoste pe care le-am văzut vreodată. La sfîrşit, cînd vin albii, ea-l împuşcă şi el moare în braţele ei. Începuse o nouă epocă a filmului rusesc, cea cu final trist sau semn de întrebare."* Doamna **Marina Voica**, *interpreta de muzică uşoară*, a văzut filmul în cauză (*Al patruzeci şi unulea)* la cinematograful cu orchestră, bufet şi cozi la bilete din Ivanovo, orăşelul ei natal, situat la 300 de km de Moscova. Posesoare ea însăşi a unui suflet slav pe care îl descrie ca *"enigmatic, cu reacţii imprevizibile, melancolic, cu predispoziţie de a bea şi de a se sinucide, fatalist şi muzical"*, ea apreciază, global, filmele ruseşti văzute la ele acasă, în copilărie şi adolescenţă, precum *"superbe, extraordinar de frumoase; în ele toată lumea trăia fericită şi cînta, la bază era dragostea, iar actorii erau cu toţii foarte frumoşi"*. Caracteristica principală a filmelor ruseşti este, însă, după părerea cîntăreţei, *autenticitatea*: personajele erau atît de bine făcute, încît aproape le recunoşteai în realitate; pînă şi Marea Revoluţie din Octombrie era *"bine făcută, luată după fapte"*. Asta pentru că actorii erau cu toţii absolvenţi ai Institutului cinematografic, care-i învăţa *"să vorbească normal, omeneşte, cu o scădere de voce, şi nu îngroşat, ca la teatru"*.

Opinia avizată, din interior, a d-nei Marina Voica este împărtăşită şi de o parte din *interlocutorii mei din Cişmigiu: "Sînt bune - transmite (sic!) realitatea şi-n pace, şi-n război"* - afirmă **un strungar** de 65 de ani. *"Au o anumită atracţie, care nu se poate descrie"* (**electrician**, 30 de ani). Deşi, pentru cei mai tineri, peliculele periculoşilor vecini sînt aproape inexistente, ei vizionînd doar *"din plictiseală"* un film-două, majoritatea plimbăreţilor din Cişmigiu posedă o imagistică proprie în domeniu: **un fost militar**, de 65 de ani, a fost marcat de meandrele Donului - îşi aminteşte de *Pe Donul liniştit* şi *Cazacii de pe Don;* **un student** la mecanică, de 24 de ani, ţine minte ceva despre Nataşa (alias *Micuţa Vera*), despre un tip care era *"cam nebun şi saxofonist" (Taxi Blues)* şi în legătură cu *"nişte oieri, altfel o aberaţie"*; viziunea unui **fost elev**, de 19 ani, se rezumă la *"cîţiva muncitori ce aveau nişte bile mari, cu care dărîmau case, unde apoi găseau lingouri de aur"; doi studenţi la arhitectură* identifică şcoala rusească de film cu *"No, zaieţ, pagadi!"* (n.red.: desen animat cu lupul şi iepurele), pe cînd un **electrician**, de 30 de ani, le confundă cu peliculele de război şi spionaj; **un mecanic auto**, pensionar, a reţinut "latura educaţională": *"Macarenko era (în film!) un mare instructor, care a adunat nişte copii răi şi i-a dus la educaţie, să facă oameni din ei"*; în sfîrşit, doar pentru o **profesoară** de literatură universală, de 60 de ani, filmul rusesc înseamnă, printre altele, *Călăuza, Călina roşie, Gară pentru doi, Moscova nu crede în lacrimi.* Pentru ele stătea la coadă la *Zilele filmului sovietic*, unde mergea toată intelectualitatea bucureşteană.

Acest puzzle impresionist al cinematografiei ruse, un fel de pseudo-istorie imagistică pe sărite, ne arată că, în mintea spectatorului neaoş (ce să mai vorbim de cel ruso-român precum d-na Marina Voica), filmele vecinilor noştri au o prezenţă confuză. După 1990, cînd au rulat în *cvasi-indiferenţă* - aşa cum apreciază **Dana Duma**, critic de film - filme de valoare ca *Micuţa Vera* de Vasili Piciul, *Taxi Blues*, de Pavel Lughin, sau *Cîinţa* lui Abuladze (dacă e să ne extindem şi la fostele republici sovietice), cinefilii şi-au mai putut satisface "poftele" ruseşti doar la Cinematecă sau la Institutul francez. Pentru marele public, *cauzele* dispariţiei filmelor ruseşti rămîn obscure şi, printre iţele lor, se întreţes comploturi. Majoritatea celor interogaţi în Cişmigiu văd *o politică* la mijloc: *"Acum nu se mai dau, s-a schimbat politica"* (fost militar, 65 de ani). Alţii brodează o întreagă filozofie a tranziţiei pe tema în cauză: *"Oamenii şi-au pierdut încrederea în ruşi, în sistemul lor. Cînd o să li se dezvolte economia, atunci o să se revigoreze şi arta, că doar au şi ei scriitori, pianişti..."* (electrician la calculator, 30 de ani). *"Acum? Nu mai au ce s-arate. Atunci erau invincibili, curajoşi"* (fost radio-telegrafist, 57 de ani).

D-na Dana Duma, critic de film, găseşte o formulă mai generală pentru motivaţiile sus-amintite: *"schimbarea radicală a mentalităţilor"*. Ea îşi dezvoltă ideea: *"Din păcate, una dintre prejudecăţile cele mai penibile ale anilor '90 este că orice român care vorbeşte ruseşte e agent K.G.B. Pare o glumă, dar după ce am citit cum un critic literar îşi demasca un coleg de breaslă că e comunist pentru că s-a specializat în Dostoievski, nu mă mai miră nimic."*

Pe lîngă "politică", un alt motiv pentru care nu se mai dau filme ruseşti ar fi, conform vocii Cişmigiului, că *"s-a săturat lumea"*. Un anumit grad de *rusofobie*. Domnul **Dumitru Fernoagă**, director al *Guild Film*, una dintre reţelele private de distribuţie cinematografică, ne asigură că, în nici un caz, nu e vorba de o rusofobie a difuzorilor. Cauzele reale vin din interiorul sistemului rusesc de producţie şi difuzare. D-na Marina Voica le anticipează: *"acolo, ca şi aici, e o harababură; nu se mai fac filme, titanii au plecat"*. D-nul Fernoagă revine cu amănunte: majoritatea filmelor ruseşti din ultimul timp sînt coproducţii cu vesticii; de aceea, firmele acestora din urmă (americani sau francezi) se ocupă de distribuţia lor. Ele nu mai au reprezentanţi în România şi nu mai sînt interesate, în general, de piaţa est-europeană. Singura posibilitate de "a pune mîna" pe un film rusesc de ultimă oră este de a te adresa acestor firme şi de a accepta să le plăteşti preţurile piperate pe care le cer. "Guild"-ul a încercat să urmeze procedura sus-amintită cu filmele lui Mihalkov şi Koncealovski, dar sumele solicitate pentru acestea erau prea mari pentru a fi recuperate vreodată. Mai ales că publicul românesc de cinema, conform sondajelor de opinie, este în continuă scădere.

Iaromira POPOVICI

ORTODOXIA ŞI IDEEA RUSĂ

"De ce ne va fi trebuit oare să ne băgăm în problemele Europei?"
Alexandr SOLJENIŢÎN,
Chestiunea rusă la sfîrşitul secolului XX

Rusocraţie şi rusofobie

Atîta vreme cît istoria modernă alternează sistematic rusocraţia şi rusofobia e clar că prezenţa "marelui vecin de la Răsărit" depăşeşte orizontul gestiunii politice a frontierelor. Nu se pune şi nici nu s-ar putea pune problema unui *care-pe-care*. E vorba mai degrabă de un poem metafizic, sursă de adîncimi incontrolabile şi de umilinţe seci, dictate de implacabila brutalitate a destinului. Cînd vorbim despre Rusia, categoriile cu care operăm se colorează fatidic, participînd la un soi de scenariu apocaliptic. De *acolo*, din această exterioritate riguros imperialistă şi totuşi nedefinită, ne vin toate "relele Turciei moscovite", pe care le incrimina, fără efect, Eminescu. *Acolo*, în nemărginirea stepelor asiatice, se cuvine să căutăm explicaţia desincronizărilor de care ne plîngem şi sursa frustrărilor noastre, drapate într-o mereu ipotetică revanşă. Evident, seria neagră rezervată nouă de Rusia de-a lungul timpului nu s-a limitat la pîrjoliri cazace, exproprieri samavolnice, exoduri de populaţie românească şi defilări de tancuri bolşevice: cînd şi cînd, mai ales în perioada protectoratului, figura cîte unui general (Kisseleff) rămîne legată, în memoria noastră naţională, de cîte o ameliorare edilitară însoţită de sporadica domnie a ordinii. Şi totuşi.

Fără a psihologiza gratuit, aş spune că Rusia reprezintă *Anima* României, dimensiunea ei blajin-iraţională şi totodată contrapartea telurică a miturilor etnice menite să ne flateze romanitatea. Prinşi în regula unei competiţii inegale, ne consolăm adesea cu exemplele unei firave reciprocităţi din a căror enumerare nu lipsesc impactul spiritual al paisianismului nemţean asupra ortodoxiei slave, gloria mondenă a unui Antioh Cantemir, sfinţirea lui Petru Movilă ca mitropolit al Kievului sau acel episod din Războiul de Independenţă în care brava armie română a "salvat" trupele ruseşti aflate în dificultate. Dar, dacă lăsăm de o parte aceste "incursiuni" (completate prin dezastruoasa luare a Odessei), sîntem imediat obligaţi să admitem că, la nivelul *duratei lungi*, Rusia este cea care ne copleşeşte, ca un fel de magmă matern-opresivă ale cărei fluxuri şi refluxuri ritmează (atunci cînd nu determină) relaţiile noastre cu Occidentul. Să vedem aici dovada indirectă a afirmaţiei că Moscova moşteneşte legitim paradigma imperială a Bizanţului şi implicit puterea de a-şi menţine vasalii pe orbita Răsăritului ortodox? Altfel spus: am rămas ortodocşi *din cauza Rusiei* sau *datorită ei?* E greu de tranşat, mai ales într-o chestiune care, odată analizată, ar putea leza feluritele noastre orgolii.

Fapt este însă că singurele momente în care românii au cochetat cu Occidentul au coincis – desigur nu întîmplător – cu eclipsele astrului moscovit. A trebuit să profităm de lunga agonie (dirijată) a Imperiului ţarist pentru a crea, în jumătatea secundă a veacului XIX, o reţea de instituţii publice cu alură europeană. A fost mai întîi nevoie ca destalinizarea să se producă în URSS, pentru ca discreta "liberalizare" de care am beneficiat la începutul anilor '70 să devină posibilă. Nimeni nu şi-ar fi putut imagina răsturnarea lui Ceauşescu dacă Rusia nu ar fi fost vizibil paralizată de "reformele" lui M. Gorbaciov. În sfîrşit, prezenta noastră idilă cu Europa Occidentală exploatează ezitările diplomatice şi criza economică din spaţiul slav, deşi peripeţiile acestuia din urmă nu ne-au adus pe tavă nici Basarabia, nici garanţia unei ieşiri durabile din sfera lui de influenţă.

Evaluarea situaţiei geo-politice în care se găseşte România contemporană demonstrează oricui faptul că Rusia a rămas singurul nostru (in)amic potenţial. Cu "leşii" nu ne-am mai războit cam de pe vremea Muşatinilor. Cu rutenii la fel. Turcia a încetat demult să ne mai alimenteze coşmarurile şi nu ne mai invadează astăzi decît cu biscuiţi. Superbia dualismului austro-ungar aparţine unor mentalităţi făţiş revolute, aşa încît nici un om avizat nu se mai teme că Ungaria actuală, cuprinsă fiind de febrilitatea integrării europene, şi-ar putea militariza revizionismul. Doar Rusia, deposedată de agresivitatea discreţionară practicată pînă deunăzi, dar pusă la dispoziţia unor aventurieri populişti, continuă să încarneze Pericolul prin excelenţă, chiar dacă starea opiniei de la noi nu tălmăceşte numaidecît vreo spaimă colectivă cu un atare obiect.

Metafora Pieţei Roşii

Topografia Pieţei Roşii, din centrul Moscovei, ne oferă imaginea simbolică a forţelor care se manifestă în Rusia, definindu-i simultan posibilităţile de opţiune şi deci liniile eventuale de acţiune. Avem acolo trei elemente definitorii: Palatul Kremlinului – imagine concentrată a cezarismului opac, centralizator şi expansionist; mausoleul în care zace încă, pe post de ultim fetiş al comunismului, mumia lui Lenin, şi biserica Sfîntului Vasili Blajenîi, al cărei patron, "nebun întru Hristos", reprezintă libertatea harică de care s-a bucurat Ortodoxia rusă înainte de a fi jugulată, sub domnia lui Petru cel Mare. Ar fi greşit să reducem viitoarea dinamică a Rusiei la confruntarea/combinaţia dintre factorii amintiţi. E limpede că apariţia unei mafii euro-asiatice şi deschiderea spre Occident (soldată, deocamdată, cu proliferarea drogurilor, a prostituţiei şi a unei pături de *nouveaux riches* fără scrupule) fac parte şi ele din peisajul post-sovietic al poporului rus. E vorba însă de nişte dezordini superficiale, pe care relansarea cezarismului, ofensiva electorală a vechii nomenclaturi şi renaşterea slavofiliei "sofianice" le vor lichida cu uşurinţă, de îndată ce lupta în curs va izbuti să aşeze într-o nouă ierarhie puterile dominante din fosta URSS.

Întrebarea căreia va trebuie să-i aducem grabnic un răspuns mi se pare a fi aceasta: în ce fel vom putea profita de afinitatea confesională cu Rusia pravoslavnică, scăpînd totodată din cămaşa de forţă a imperialismului post-sovietic? Nu mă alătur scepticilor care susţin că Ortodoxia rusă va declina ireversibil. Ea rămîne, în ciuda temporarei derute sub care stă, principalul liant al unei identităţi naţionale. Oricît s-ar "occidentaliza", oricît ar avansa în direcţia democraţiei, acest mare popor nu are cum renunţa la patrimoniul Ortodoxiei, din care şi-a hrănit, de la Sfîntul Vladimir pînă la Soljeniţîn, cultura, stilul spiritual, pe scurt, diferenţa specifică.

Cei mai mulţi dintre noi, care nu cunoaştem Rusia decît din experienţe livreşti (dacă nu graţie cîtorva reprezentări de carte postală) ne pripim crezînd – sau sperînd – că acest imens organism slăbit de tirania roşie îşi va fi încheiat rolul istoric printre ruine şi morminte neştiute. Trebuie să fii însă captivul unor dorinţe pioase pentru a ignora evidenţa potrivit căreia "partitura rusă" e departe de a se fi epuizat. Trec peste potenţialul militaro-industrial, uman şi intelectual de care dispune ţara, aşa cum trec peste fabuloasele rezerve ale subsolului rus, debordînd de petrol, uraniu şi diamante. Mă refer aici la stricta lor ereditate culturală, în intimitatea căreia s-au cristalizat toate mesianismele, de la cel etnico-politic, pînă la cel eclezial. Ilustrările ne stau la îndemînă. Iată ce scria Ceaadaev, în 1813: "Ne numărăm printre acele naţiuni care nu par să facă parte din genul uman şi care nu există decît pentru a da lumii o mare lecţie. E sigur că învăţătura pe care sîntem destinaţi să o răspîndim nu se va pierde, dar cine ştie sorocul cînd ne vom regăsi în mijlocul umanităţii şi cîte mizerii nu vom suporta înainte ca soarta noastră să se împlinească?" După ce elitele ruseşti au făcut, timp de secole, variaţiuni pe tema "misiei" universale, se mai poate mira cineva de faptul că regimul comunist – prea puţin diferit aici de cel ţarist – a lucrat, dincolo de formalismul ideologic, pentru realizarea ei? Şi apoi, care alta va fi fiind *învăţătura* evocată de Ceaadaev dacă nu însăşi Ortodoxia – adică acel adevăr revelat care a făcut din "Sfînta Rusie" o *terra electa*, din Moscova o a treia Romă şi din ruşi un alt "popor ales"?

© S. Ghelie

Iată ce nota Vl. Soloviov, care a scris în 1888, asemenea lui Berdiaev mai tîrziu, o carte despre aşa-numita *idee rusă*: "Socotită de unii ca fiind plictisitoare şi de alţii ca fiind temerară, întrebarea aceasta rămîne în fond de cea mai mare importanţă pentru un rus, şi nici un spirit serios din afara Rusiei nu ar putea-o ignora. Mă refer la întrebarea: care este raţiunea de a fi a Rusiei în istoria universală? Cînd vedem acest uriaş Imperiu producîndu-se de două secole, cu mai multă sau mai puţină strălucire, pe scena lumii, cînd asistăm la acest mare fapt istoric, ne întrebăm: care este aşadar intenţia ascunsă sau explicită, care este principiul ideal care animă acest trup puternic, ce cuvînt înnoitor ne va adresa acest nou popor sosit în sînul omenirii, ce vrea el să spună şi să înfăptuiască în istorie? Pentru a rezolva problema, nu ne vom sprijini pe opinia publică de astăzi, care ne-ar putea abona la deziluziile de mîine. Vom căuta răspunsul în adevărurile veşnice ale religiei. Căci ideea unei naţiuni nu apare prin ceea ce gîndeşte despre ea însăşi, de-a lungul vremii, ci prin ceea ce Dumnezeu gîndeşte despre ea, în eternitate". Şi Soloviov continuă, din ce în ce mai clar: "Ideea rusă, datoria istorică a Rusiei ne cere să ne recunoaştem solidari cu familia universală a lui Hristos şi să ne folosim toate puterile naţionale, întreaga forţă a imperiului nostru pentru realizarea deplină a Treimii sociale, în care fiecare dintre cele trei principale unităţi organice – Biserica, Statul şi Societatea – rămîne absolut liberă şi suverană, dar nu separîndu-se de celelalte, nu absorbindu-le sau distrugîndu-le, ci afirmîndu-şi perfecta întrepătrundere cu ele. A reface pe pămînt imaginea fidelă a Treimii divine, iată ideea rusă. Iar dacă această idee nu are nimic exclusiv sau particularist, dacă ea nu este decît un nou aspect al ideii creştine ca atare, dacă, pentru a împlini această misiune naţională nu vom avea nevoie să acţionăm *împotriva* celorlalte naţiuni, ci *împreună* cu ele şi *pentru* ele, atunci vom obţine suprema dovadă a faptului că ideea respectivă este adevărată".

"Nici un spirit serios... nu ar putea-o ignora"... Cît de mult ne acuză această frază pe noi, cei care pendulăm între o rusofobie viscerală şi o rusofilie *in vitro*! Mulţi intelectuali români cred că dacă Occidentul s-a secularizat, Rusia va urma automat aceeaşi cale, putînd fi înţeleasă pe viitor (numai) în termeni de "piaţă", "consum" etc. Un asemenea transplant genealogic e mai mult decît o eroare: e o probă de cecitate analitică, o manieră iresponsabilă de a te complace într-un soi de euforie sinucigaşă. Dacă părinţii fondatori ai modernităţii ruseşti s-ar fi numit Bacon, Smith, Comte, Pareto, Tocqueville sau Weber, am fi putut desigur aplica în relaţiile româno-ruse standardele cu care ne-a obişnuit Occidentul. Dar, în realitate, ei se numesc Dostoievski, Rozanov, Bulgakov, Arseniev, Fedotov, Berdiaev sau Lossky şi e de mirare că nimeni nu le simte în spate răsuflarea...

Teodor BACONSKY

Voce off

„Reformele din Rusia sînt foarte tragice, dar ele se termină întotdeauna ca o farsă."

Oscar WILDE

Telalii fără fruntarii

Ba tu cu familia ta!

Am văzut cum fac occidentalii, în reclamele lor, de-l implică pe eventualul cumpărător în cele mai felurite situaţii, cu ajutorul imaginaţiei fiecăruia şi a imaginarului tuturor. Am dedus că ăsta-i cel mai simplu lucru, dată fiind înclinaţia firească a speţei noastre de a împărtăşi toate păţaniile semenilor. Să vedem cum fac totuşi telalii audiovizuali din România de-o dau în bară cînd se prind şi ei la aşa facile încercări.

Mă adresez în primul rînd gospodinelor, cel mai exigent public al reclamelor, întrucît ele sînt acelea care administrează ceea ce se numeşte, cu o vorbă mare, "bugetul familial". Pentru început redau un crîmpei dintr-un cunoscut dialog radiofonic.

(Sonerie) Gospodina: Cine e?

O voce de curier: Samsung în casa ta!

Gospodina (entuziastă): Acum şi în rate!

E clar că de aici încolo nici o gospodină nu mai e atentă (decît dacă e amatoare de teatru absurd), pentru că orice gospodină ştie că ea, una, n-ar da aşa un răspuns nici în ruptul capului. Reclama s-a autodenunţat, din greşeală, şi încă mult prea devreme: de la primul schimb de replici se simte că nu este vorba de o felie de viaţă ("ceva ce ţi s-ar putea întîmpla şi ţie"), că e "doar o reclamă". Nu numai că n-apuci să te identifici cu gospodina radiofonică, dar devii şi puţin circumspectă: de ce toată înscenarea asta? Ar fi ajuns un simplu anunţ...

Tot la radio, o altă gospodină, cu o voce oftată, dar nu de necaz, ci de uşurare, zice: "Eu nu mai am grija zilei de mîine. Viaţa mea şi a copiilor mei este asigurată" etc. Tonul e sincer, de mărturisire autentică, "...dobînzi avantajoase, pensie suplimentară, credite pentru cumpărarea de tractoare..." Gata, te-a convins, chiar îţi pare rău că n-ai ce face cu tractorul, că mai că ţi l-ai cumpăra şi tu. "Cum am făcut? Simplu: am deschis o poliţă la C.A.R." etc. Hopul mai greu a fost trecut admirabil: ai crezut tot, de parcă ţi s-ar fi destăinuit cea mai bună prietenă. Iată o mare actriţă! Pe lîngă simpatia pentru ea, ţi-a cîştigat şi încrederea neţărmurită în C.A.R.; te şi vezi în pielea ei, peste ani, dublu pensionară, înconjurată de o familie numeroasă şi fericită, într-un decor bucolic, din care nu lipseşte tractorul. Dar, după ce ţi-a povestit, chipurile, propria-i experienţă, "vocea" se trădează meschină şi interesată: nu voia decît să-ţi smulgă o semnătură pe un contract: "Un contract pentru bunăstarea familiei dumneavoastră". Că nu există formulare mai anti-comercială în publicitatea de azi, o ştie şi un copil. Dar să ratezi bunătate de recitare caldă şi persuasivă, pur şi simplu pentru că n-ai găsit o a doua voce, neutră, pentru deja obligatoriul slogan de măgulire, ăla cu "familia dumneavoastră", e de neiertat.

Să mutăm pe televiziune. Aici, gospodina cîntă şi dansează. Mă rog, dansează atît cît poate, în timp ce spală rufele într-un lighenaş. Dar de ce cîntă şi dansează ea pe acest ritm de bossa-nová senzuală? Ei, fiindcă spală rufele cu *Vel*, un săpun "foarte rezistent, foarte eficient"; fiindcă spală cămăşile soţului şi se gîndeşte cu drag la el. Hop, vine şi dînsul de la serviciu. Scenă tandră, îmbrăţişare, giugiuleli: "Bună, iubitule" etc. Pînă aici, în căminele telespectatoare s-a şi strecurat ideea că armonia cuplului depinde de un boţ de săpun, cînd... atîrnată încă de cel mai iubit dintre gîturi (cu gulerul înmiresmat de *Vel*), gospodina noastră "o bagă p-aia" de final: "*Vel*. Rufele dumneavoastră curate au nevoie de el". Toată vraja s-a rupt! Parcă se tutuiau, ce-a apucat-o!? Şi deodată îţi dai seama că ea cu noi vorbea, că ăla de colo nici nu este bărbatu-său în realitate, că ea, de fapt, nici nu-şi spală rufele acasă, "pe pariu, tu, că asta şi le dă la Nufăru"?!".

Că veni vorba de "Nufărul": sediul de la mine din cartier al acestei neprihănite instituţii are mai nou scris pe zid, la vedere, în două locuri diferite, cu vopsele diferite, dar în aceeaşi manieră (cea a vechilor "Trăiască..."), două sloganuri: "*Nufărul.* Prietenul familiei mele" şi, parcă în replică, "*Nufărul.* Prietenul familiei dumneavoastră"...

Florin DUMITRESCU

Padova, 16 martie 1996

Din viaţa unui extremist de centru...

Iordănescu în faţa porţii

Părerea mea în cazul Iordănescu care, săptămîna trecută, a pasionat, pe bună dreptate, o ţară, un popor, un Parlament, un guvern, şi o Preşedinţie, e simplă şi curată: e o diversiune!

De la ce? Nu de la Rusia care se visează în public URSS - o, nu... Nu de la China care vrea Taivanul - o, nu... Nu de la incendiile şi deshumările practicate de sîrbi, fugind, în inima Europei, de musulmani, ca huţii de tuţii, în Rwanda... Nu de la Arafat-ul gata să aducă dovezi că extremiştii israelieni şi palestinieni lucrează mînă în mînă, punînd bombe umane în autobuze. Nu. Toate astea sînt, la rîndul lor, diversiuni în stil mare de la Judecata de Apoi, aceea care are loc în fiecare zi, oriunde te-ai afla.

O, nu (a se rosti cu virgulă că altfel cădem în calambur!), aceasta, demisia antrenorului Iordănescu - cea care a născut enormităţi de acuze dreyfusarde ca "trădare naţională", editoriale fulminante tăind în carne vie pînă în adîncul sistemului, ajungînd pînă la plînsul unui om, Timpuriu Ion, la "Procesul etapei", printre fraze care vizau gloria naţională în numele căreia "i-am putea bate măr pe Brazilia şi Italia" - o văd ca o diversiune atipică, "specială", ceva mai obscură, şi anume: la ultima hotărîre a celei de a 110-a conferinţe anuale a International Board-ului, forul mondial, mai presus de FIFA, indiferent la ONU, care veghează, de peste un secol, la regulamentul jocului de fotbal, la stabilirea şi modificarea legilor lui.

Cea de a 110-a conferinţă anuală, ţinută la Rio de Janeiro, în hotelul Copacabana Palace, a emis, după două ore de dezbateri (fără presă!), cîteva hotărîri - "importante, dar nu revoluţionare", după cum apreciază chebelistic "L'Equipe" - care, dacă n-au fost chiar ascunse în mass-media română, s-au dovedit incapabile să trezească inspiraţia marilor editorialişti politici sau a secretariatelor de redacţie. Două, trei cotidiane le-au aruncat la rubrica de sport, socotind că acolo le e locul, nu "pe-a'ntîia", unde se lăfăie zilnic tragedia şi pitorescul, destabilizîndu-se reciproc. Există, fără îndoială, un clasament al adevărurilor, în machetarea unui jurnal sau telejurnal. El e rodul incontestabil al unor progrese în bunul simţ cu care se definesc seriozităţile zilei; bunul simţ a pierdut ceva din ipocriziile sale ancestrale: nu mai leşină nimeni de indignare că televiziunile americane pot începe cu greva base-ball-iştilor în care intervine, ineficient, Clinton, că în greva fotbaliştilor italieni - paralizînd duminica unei ţări - se cere intervenţia Suveranului Pontif, de aici decurgînd şi strania normalitate a unui TVR care-şi porneşte "Actualităţile" sobre şi plate cu demisia generalului antrenor; era ştirea nr.1 la români, în acea zi. Prea bine.

E însă extrem de ciudat cît de slab s-a reacţionat la deciziile înţelepţilor din International Board. Nu trebuie să simţi enorm sau să vezi monstruos ca să pricepi că cel puţin una dintre ele, fără a fi revoluţionară, e crispantă, sensibilizînd ciudat rezervele noastre de teamă şi calm. Anume:

International Board a respins proiectul susţinut de secretarul general al FIF-ei (mereu, mereu, aceşti secretari generali...) care viza o redimensionare a porţilor în fotbal. Cam de la Geneză încoace (vreo 130 de ani...), poarta de fotbal are lăţimea de 24 picioare (7,32 m în europeană) şi înălţimea de 8 picioare (2,44 m). Acest 7,32 x 2,44 a devenit, cu vremea, un spaţiu mitic. Cine scrie 7,32 x 2,44 ştie că toată lumea îl va pricepe mai bine şi mai repede decît în cazul unui $e=mc^2$. Ţîşnit din veşnica iluzie melioristă şi din conformista poftă de profit, proiectul prevedea o mărire a porţii, şi pe lat şi pe înalt, sperîndu-se că astfel se vor marca mai multe goluri, va creşte spectaculozitatea jocului şi afluenţa de public. S-a trecut imediat la calcule pe ordinatoare, demonstrîndu-se că media de goluri, cu arhetipalele porţi, a crescut în ultimul deceniu, media spectatorilor fiind şi ea foarte bună; s-a trecut la socoteli financiare care au pus în clar întrebarea ce îngheaţă: modificarea unei porţi costînd 1000 de mărci şi, în Germania, de pildă, fiind 10.000 de terenuri, cine plăteşte? S-au ridicat strigăte care protestau la transformarea fotbalului şi a scorurilor sale în scoruri de baschet sau handbal în 7. Marele Rob Hughes de la "Time" a socotit proiectul "o impertinenţă", la capătul unui paragraf unde se dovedea nu mai puţin patetic decît alţii, în cazul Iordănescu: "Oh, nu! Cei cărora le pasă de tradiţia, spectacolul şi valoarea fotbalului trebuie să-şi ridice glasurile cît mai repede..." N-a fost nevoie să se ajungă la un apel de la Stockholm. International Board - precum înţelepţii care ştiu că, la anume răscruci de istorie, conservatorismul e un non-conformism - a spus: ţţţţ!

Porţile vor rămîne aşa. Vă veţi consuma sudoarea frunţii pentru a marca goluri în veşnicul spaţiu al lui 7,32x2,44. Chinuiţi-vă picioarele, capul, plămînii între aceleaşi dimensiuni, fixate odată pentru totdeauna. Sînt cele bune. Nu se va schimba niciodată, nimic.

Aşa grăit-a International Board, la Copacabana Palace din Rio. Cîţiva au înţeles mesajul sacramental şi au hotărît - din acelaşi bun simţ care reglează, prin prejudecăţile sale, seriozitatea umană - să nu terorizeze lumea cu învăţătura lui, lăsînd-o să se concentreze în împotrivirea la alte terori. E sigur că printre aceşti iniţiaţi a fost şi Iordănescu, antrenor inteligent, priceput, dar ascuns în gînd şi temător la marele fior al gloriei şi palmaresului ei. El s-a îngrozit în faţa porţii bine înţepenite în mit: cum şi cu cine va mai (în)scrie, acolo, în golul acela...? Zadarnic se manipulează cazul lui, între revoltă şi demagogie. Nu e un Cattani, nu e un disident. Cum alţii sînt încremeniţi în proiect, el e un trezit din căderea unui proiect. Demisia lui - la doar o săptămînă după cea de a 110-a reuniune anuală a solemnului Board - e o diversiune necesară, ţesută din spaimă şi ceva plictis, pentru a menţine un secret la care n-avem acces decît noi, aceştia, microbiştii, care n-o comentăm, exasperaţi de cît fotbal se joacă pe lume.

Radu COSAŞU

Văzut/plăcut

Musulman albanez în costum tradiţional

Topuri

Cele mai importante filme din istoria cinematografului

1. **Îngerul exterminator** - Luis Buñuel
2. **Anul trecut la Marienbad** - Alain Resnais
3. **Procesul** - Orson Welles
4. **Farmecul discret al burgheziei** - Luis Buñuel
5. **Decalog** - Krysztof Kieslowski
6. **Brazil** - Terry Gilliam
7. **Căinţa** - Tenghiz Abuladze
8. **Cîteva clipe din viaţa lui Oblomov** - Nikita Mihalkov
9. **Taxi Bliuz** (sic!) - Pavel Lughin
10. **O trampă ici... o trampă colo...** - Vera Chitylova

Cele mai bune filme româneşti

1-2. **Glissando** - Mircea Daneliuc
Reconstituirea - Lucian Pintilie
3. **Prin cenuşa imperiului** - Andrei Blaier
4. **Croaziera** - Mircea Daneliuc
5. **De ce trag clopotele, Mitică?** - Lucian Pintilie
6. **Pas în doi** - Dan Piţa
7. **Această lehamite** - Mircea Daneliuc
8. **Secvenţe** - Alexandru Tatos
9. **Unde la soare e frig** - Bogdan Dumitrescu
10. **Patul conjugal** - Mircea Daneliuc

Cele mai bune filme din 1995

Nu merită efortul.

Andrei ZAHARIA

Semnale

Programul ECUMEST – curs postuniversitar de management cultural – lansează noul an de învăţămînt 1996/1997.

Cursul se desfăşoară pe durata unui an, începînd cu 1 octombrie 1996, astfel:

– cursuri teoretice (octombrie-martie);
– rezidenţe în două ţări europene;
– stagiu practic de două luni;
– prezentarea unei teze profesionale.

Cursurile vor fi susţinute în limbile *franceză* şi *engleză*.

Cursul se adresează tuturor candidaţilor din ţările Europei Centrale şi de Est, care au absolvit o facultate de 4-5 ani şi vor să lucreze în domeniul managementului cultural la nivel european.

Diploma acordată la sfîrşitul cursului este recunoscută de "La Conférence des Grandes Écoles" din Franţa şi de Ministerul Învăţămîntului din România.

Dosarele de candidatură se găsesc la Centrul Soros pentru Artă Contemporană din Bucureşti, la Fundaţiile Soros din Cluj, Iaşi, Timişoara şi la Biroul ECUMEST (Institutul Francez din Bucureşti, B-dul Dacia 77, tel/fax: 211.28.53).

Dosarele completate trebuie returnate pînă la 31 mai 1996, pentru sesiunea de selecţie din 10 iunie, şi pînă la 15 iulie 1996, pentru sesiunea din 2 septembrie.

Firescul de alaltăieri

Podul din Mostar (Bosnia-Herzegovina) 1912

Cadru din filmul *Comedia lui Dumnezeu* de (şi cu) J. C. Monteiro

"Am văzut **Crucişătorul Potemkin**, care era un film mitic pentru că, interzis la noi (în Portugalia), nu putea fi văzut decît în proiecţii clandestine, pe 8 milimetri. Ca să fiu sincer, am fost un pic decepţionat. E un film genial dar, aşa cum zice Jean Douchet, după ce vezi un film de Eisenstein, ai chef să vezi un film".

João César MONTEIRO (într-un interviu în Cahiers du cinéma, febr. '96)

TV Replica

Sapoca, Buzău

Urmăresc cu regularitate, dacă nu cu încăpăţînare, *Poveştile adevărate* de miercuri seara de la ProTV. Răbdarea şi toleranţa m-au determinat să-mi înving pînă acum dorinţa de a scrie despre ele.

Iată însă că săptămîna aceasta, un incident amuzant m-a făcut să-mi înfrîng această inerţie.

Una dintre poveşti a avut ca subiect azilul de psihiatrie de la Sapoca, judeţul Buzău. Început misterios, cu un peisaj selenar (vulcanii noroioşi), o muzică stranie (chitară rece). Urmează o serie de prim-planuri de figuri răvăşite, cu priviri tulburi, alienate. Cele cîteva monologuri ale unor pacienţi au un aer trist, tragicomic.

La un moment dat, i se ia un interviu medicului-şef, aşezat într-un balansoar, pe prispa unei case. Nimic neobişnuit pînă aici, veţi spune. Adevărat, numai că aparatul de filmat ne dezvăluie încet, prin transfocare, încă două personaje, doi tineri. Unul leagănă încet balansoarul dintr-o parte, celălalt îl sprijină doar, discret, din spate. În clipa aceea, eu şi prietena mea, alături de care mă uitam la televizor, am întors brusc capul unul către celălalt privindu-ne cu mirare. Ce se întîmplă?, mă întrebă ea nerostit. Am profitat de faptul că interviul a fost întrerupt de alte imagini pentru a cîştiga timp de gîndire. "Ce să fie, e regizorul", i-am spus atunci cînd interviul s-a reluat, ca s-o liniştesc. "Nu se poate", mi-a răspuns, "cred că sînt tot nişte bolnavi". "Fii serioasă, nu vezi cum e îmbrăcat, ce adidaşi are?" (mă referam la unul dintre cei doi, care apărea în întregime pe ecran şi arăta absolut normal). "Nu cred", zice "trebuie să fie dintre cei recuperabili, care au dreptul să meargă acasă". "Îţi spun eu, e regizorul", am insistat. "Bine, bine, dar de ce ar face asta?" "Cum de ce, ca să fie mai interesant, nu vezi lumina de pe faţa doctorului, care apare şi dispare cînd îl leagănă? E de efect!" "Aiurea!", mi-a replicat, "eu totuşi cred că sînt bolnavi".

N-am reuşit s-o conving, oricît am încercat. Ce argumente aş fi putut să-i mai aduc? De ce într-un program de televiziune (faptul că este filmat nu-i conferă neapărat şi calitatea de film) pe o temă serioasă – starea instituţiilor psihiatrice de la noi – şi într-un moment cît se poate de serios – acela al primului interviu cu o persoană responsabilă, medicul instituţiei – se recurge la un artificiu? De ce, dacă nu pentru a pune totul sub semnul ridicolului, al băşcăliei, cu o nonşalanţă la care noi, românii, se pare că sîntem neîntrecuţi. Nu soarta acelor nefericiţi, condamnaţi să-şi petreacă restul vieţii în captivitate contează, ci senzaţia, spectacolul, cabotinismul realizatorilor.

La sfîrşit, am răsuflat uşurat că nu m-a întrebat şi ce era cu muzica aceea stranie (care amintea de *Paris, Texas,* fiind probabil inspirată de asemănarea dintre vulcanii noroioşi şi deşertul american) sau ce l-a determinat pe unul dintre "personaje" (plin de spirit şi umor, de altfel, el singur meritînd un film) să alerge în final pînă la orizont şi înapoi, dispărînd definitiv printre coline.

Nu este oare realitatea destul de interesantă pentru a capta atenţia publicului, trebuie oare să recurgem la procedeele ficţiunii pentru a o falsifica? Faptul că "actorii" nu trebuie plătiţi, nu înseamnă că putem să-i folosim pentru a da viaţă imaginaţiei noastre, cu atît mai puţin să-i umilim sau să-i ridiculizăm.

Laurenţiu CALCIU

Voci şi vocaţii. Europeanul Purcărete

Înainte de **Danaidele**, regalul lui Silviu Purcărete, intenţionam să scriu, sub imperiul furiei, despre două filme româneşti pe care le văzusem la scurt timp unul de altul: **Aici nu mai locuieşte nimeni** de Malvina Urşianu şi **Punctul zero** de Sergiu Nicolaescu. Amîndoi scenarişti şi regizori. Că pentru asemenea eşecuri se mai cheltuiesc şi bani, e mai puţin tragic decît contabilizarea lor în şirul producţiilor cinematografiei româneşti în 1996. Filmul Malvinei Urşianu, produs de Televiziunea Română, este de un anacronic penibil. O viziune pesemistă din unghiul dejist al unei regizoare care a rămas tributară stalinismului şi desuetudinii teziste. Ceva ce nu are prea mare legătură nici cu arta, nici cu realitatea, un fel de simulacru al unei lumi care nu există. Din fericire. **Punctul zero** nu este nici măcar un film prost. Ceva de care oricine ar trebui ori să se ruşineze, ori să hohotească de rîs, nu din pricina umorului, ci a lipsei de sens. Nu sînt respectate nici măcar regulile simple ale unei producţii cinematografice. Totul este o harababură hilară încît te simţi jignit ca spectator şi conaţional al unui regizor care făcuse totuşi cîteva filme, oho, mediocre! Voiam să scriu, revoltată, despre aceste două filme. Doar că între timp am văzut **Danaidele** pe scena Naţionalului craiovean şi n-am mai avut nici un chef să pierd vremea cu ceva ce nu contează sau n-ar trebui să conteze (mai ştii ce efect or fi avut la publicul aşa-zis larg, intoxicat de Cîntarea României, de improvizaţii, şuşanele, cenacluri, derutat de tranziţii, televiziuni naţionale, eroi ai revoluţiei, artizani de rapoarte, simpozioane de masă!...).

Nu ştiu cîţi au auzit de Silviu Purcărete - mă gîndesc la aceeaşi mulţime atentă la voci false şi sonorităţi grosolane - dar sigur de Sergiu Nicolaescu a auzit toată lumea. Pe cît de trist, pe atît de nedrept.

În urmă cu cîţiva ani, cineva din Germania îmi spunea că Silviu Purcărete este un regizor uriaş. Între timp, pe Silviu Purcărete l-au descoperit francezii, austriecii, olandezii... este deja recunoscut ca o personalitate europeană a lumii teatrale. Nu este prima oară cînd nume sau instituţii de valoare sînt mai cunoscute şi mai apreciate în străinătate decît în ţară. Sau, din raţiuni pe care nu are rost să le discutăm acum, se impun mai repede în afară.

Ceea ce reuşeşte Silviu Purcărete cu **Danaidele** (bazat pe scrierile lui Eschil) este impresionant. Montare grandioasă, perfectă ca o tragedie antică, de o geometrie uluitoare a tehnicii de spectacol, amintind de marile producţii cinematografice pe teme istorice sau de muzicalurile americane, o dominaţie a scenei de către personajul colectiv atît de bine articulat, sincronizat ca într-un balet clasic, încît devine singurul principal personaj, multiplicare a unei imagini, a unui tablou cu tăietură impecabilă. Fantezia scenografică a regizorului emoţionează. Spectacolul este o continuă provocare. Practic devine imposibilă cronica unei astfel de producţii, referinţele la tehnologia montării fiind insuficiente pentru a sugera ceea ce se întîmplă permanent pe scenă. Imaginaţia îţi este mereu surprinsă. **Danaidele** trebuie *văzut*. Pentru că reprezintă o extraordinară aventură a teatrului contemporan, unică nu doar în România. Nu pot să nu intru în conflict şi cu părerile, tot mai frecvente, care circulă în Craiova, oraşul gazdă al acestei montări şi al altor spectacole ale lui Purcărete, prin care mulţi se arată nemulţumiţi că Teatrul Naţional se află mai tot timpul în turnee în lume şi că ei, craiovenii, ar fi frustraţi că şi-au pierdut teatrul... Mi se pare păguboasă mentalitatea. Purcărete a făcut din Teatrul Naţional craiovean o vedetă pentru marile scene ale lumii. Ar trebui să fim fericiţi că un teatru e invitat la festivalurile internaţionale, că el face ceea ce mulţi politicieni sau instituţii nu se pricep întotdeauna pentru cunoaşterea culturii noastre, slujind onorabil imaginea ţării. Întîlnirea cu spectacolele lui Purcărete e un privilegiu. El are vocaţie europeană. Şi prin el, teatrul nostru este *de-acolo*.

Carmen FIRAN

Cronica literară de tranziţie

Diverse... şi nu chiar...

Încă două spicuiri din Polis

Un număr deosebit de reuşit al revistei *Polis* a fost 2/1994. Consacrat *Naţionalismul*-ui: *trecut, prezent şi viitor*, îngloba texte esenţiale de B.R.O'G. Anderson. E.Hobsbawm, K.Verdery, F.Fukuyama, G.Nodia, A.Roth ş.a. Spaţiul şi intenţia acestei cronici mă determină să recenzez, aici, pe scurt, doar două studii ale unor autori români: Andrei Marga (*Disocieri privind naţionalismul*) şi Varujan Vosganian (*Formaţiunile politice constituite pe baze etnice*).

Întrebările pe care şi le pune Andrei Marga sunt: promovarea propriei naţiuni ia "obligatoriu" forma naţionalismului? cine sunt naţionaliştii? şi care e viitorul "principiului naţional"? Cercetătorul clujean se ocupă preponderent de *naţionalismul răsăritean*, subliniindu-i, în primul rînd, caracterul *separatist*. În al doilea rînd, este scoasă la iveală încercarea de legitimare prin analogie cu naţionalismul grupurilor minoritare din state occidentale, ca şi prin pretinsul "naţionalism al marilor puteri" (real numai în cazuri de excepţie, ca Germania lui Hitler sau Rusia lui Stalin).

Studiul d-lui Marga coboară în imediat o dată cu chestiunea: cine ni sunt naţionaliştii? Iată, în esenţă, răspunsul autorului: a) **"foştii securişti, iremediabil compromişi în activităţile represive tipice vechiului regim"**; b) **"unii activişti ai fostului partid comunist"**, ale căror oportunism şi paupertate mentală nu sesizează incompatibilitatea celor două apartenenţe succesive; c) **"o serie de ofiţeri trecuţi în rezervă, pe care vechiul regim i-a descalificat şi politizat"**; d) în sfîrşit, **"intelectuali cu o calificare necompetitivă..., care se simt periclitaţi de evoluţia în direcţia economiei de piaţă şi a integrării europene"**.

Demnă de tot interesul mi s-a părut, în studiul d-lui Varujan Vosganian, enumerarea a ceea ce d-sa numeşte prejudecăţile asupra relaţiilor interetnice şi, mai ales, disecarea analitică a acestor prejudecăţi întru depistarea zonelor de vacuum. Demonstraţia ia o turnură mai pronunţat polemică la prejudecata "e) **«nicăieri în Occident minorităţile naţionale nu au posibilitatea reprezentării parlamentare» (...) Se poate replica, şi partidele naţionaliste n-au ezitat să o facă, precum că această acuză e nedreaptă într-o ţară unde ... primul ministru a fost un evreu-spaniol, fără nici o picătură de sînge românesc. Totuşi, consider că este o greşeală a considera pe Petre Roman ca reprezentînd o minoritate naţională. El nu s-a revendicat niciodată ca membru al comunităţii evreieşti, încercînd chiar, prin comportamentul său, să-şi afişeze, uneori chiar ostentativ, românismul şi ortodoxismul. Apartenenţa la o minoritate naţională este un act de voinţă al fiecărei persoane. Dincolo de aceasta, orice situaţie abordată în acest fel constituie un abuz de interpretare"**.

Un răspuns d-lui N. Brînduş

Am scris mai de mult o cronică despre un muzician şi muzicolog care-şi face breasla de rîs, înhăitîndu-se cu ceea ce are mai josnic la ora actuală peisajul publicistic şi politic românesc: revista *România Mare*, o cloacă a şovinismului desfrînat, o tribună a trivialităţii purulente, o portavoce a antieuropenismului şi a mentalităţilor de sorginte securistă. Această pripăşire nu e chiar rodul hazardului: muzicianul cu pricina era înregimentat nedemnei echipe încă dinainte de 1989, cînd combătea, sub acelaşi stindard scorniceştean, la nucleul generator al actualei orduri, revista *Săptămîna*.

Am demonstrat, în cronica mea, cu multe citate, lipsa patentă de (măcar) îndemînare literară a acestui muzician, corelată (de lipsă e vorba) şi cu un agramatism recurent. Acest tandem de carenţe, în combinaţie şi cu nişte tralalistice întorsături de frază, dau efecte de un ridicol indeniabil - şi loc de discuţie, pe acest plan, nu e.

Dilema a publicat, în numărul anterior (corectînd tacit erorile morfologice, ortografice şi de punctuaţie), o scrisoare a d-lui Nicolae Brînduş, referitoare la cronica mea.

Dl. Brînduş îmi lasă impresia unui om care nu ştie ce vrea. E perfect de acord cu mine că respectivul compozitor (îl citez pe dl.N.B.) **"a scris şi scrie la tot felul de publicaţii abjecte de ieri şi de azi"**. Susţine că am dreptate **"că ne-am putea dispensa de literatura d-lui D.P. oricînd fără prea multă strîngere de inimă"**. Dar îmi reproşează că l-am numit "ţambalagiul de doi bani al *României Mari*" (adică o publicaţie "abjectă") şi că i-am scos la iveală "cugetările de zarzavagiu" (de care, evident, ne putem dispensa etc.). Ce să înţeleg? Că, deşi se murdăreşte, în continuare, cu o politică infamă, dl.D.P. trebuie menajat? În virtutea cărei raţiuni? Că, deşi paginile sale exegetice nu fac două parale, el trebuie exonerat de blam deoarece ar fi **" o prezenţă umană în colectivitatea creatorilor de frumos"**? Ce înseamnă "prezenţă umană" ? Un bun tată de familie? Un bărbat culant? Un membru cu cotizaţia la zi al asociaţiei "Să iubim natura"? Dar nu e în chestie prezenţa umană, ci demersul public, obiectivat în texte: carte, articol. A compus D.P. şi cîteva piese interesante? Posibil. Şi Eugen Barbu scrisese lucruri reuşite, ceea ce nu mă împiedică să spun despre el că, moralmente şi politiceşte, se comporta mizerabil (comparaţia e doar vag tipologică, pentru că D.P. nu e de talia lui Barbu). Dl.Brînduş ridică indignat sprîncenele: **"cum vine asta: «mărunt trepăduş înregimentat naţionalismului furibund»?"**, uitînd ce a spus cu 20 de rînduri mai sus despre colaboratorul "publicaţiilor abjecte". Quasi-apărătorul lui D.P. etichetează drept **"vehemenţă non-tovărăşească"** atitudinea mea. Primesc calificativul, mă onorez chiar a zice că îl merit. Vehemenţă e prea puţin pentru cine intră în cîrdăşie cu oribila şleahtă de la *România Mare*, iar "non-tovărăşească" e şi mai bine spus: e exclusă orice tovărăşie cu adepţii unei "ideologii" paranoic-agresive care miroase a Nikolski şi a Auschwitz.

Totalul ilogism al intervenţiei d-lui Brînduş fiind astfel dovedit, calificativele d-sale mordante ("obrăznicie", "cîrciumă") la adresa judecăţilor mele cad sub incidenţa inconsistenţei umorale şi a irelevanţei. Afirmaţia d-sale, de un prost gust "popovician", că dl. Iosif Sava ar fi **"inspiratorul"** meu, e o aberaţie. Articolul despre D.P. e reluarea, din proprie iniţiativă, a unui text publicat acum 11 ani în revista *Astra*; îl stimez pe dl.Sava, dar nu pînă-ntr-acolo încît să-mi influenţeze sau să-mi inspire atitudinile.

George PRUTEANU

Pagini realizate de Alex. Leo ŞERBAN

Secolul XXI şi întunecatul Ev Mediu

– convorbire cu Adrian SEVERIN, membru în delegaţia parlamentară română la Strasbourg –

Rep. - Probabil că nu din rusofobie aţi fost adversarul decis al admiterii Rusiei în Consiliul Europei. Argumentele dvs., deşi nu au fost acceptate de toţi delegaţii României şi au fost respinse de majoritatea de la Strasbourg, se refereau la faptul că, aşa cum există acum, Rusia nu corespunde standardelor democratice pretinse de organismul internaţional. Argumentul contrar - după părerea mea acesta determinat de rusofobie, pentru că porneşte de la premisa neputinţei ruseşti de a înţelege şi de a realiza democraţia - susţinea că izolarea ar fi şi mai periculoasă. Discuţia despre izolare are însă alte conotaţii cînd se desfăşoară "departe de Moscova". Care este însă de fapt problema României în legătură cu evoluţia Rusiei şi care ar fi problemele Rusiei în legătură cu evoluţia României?

Adrian Severin - Părerea mea a fost că nu aveam de ales între izolare şi acceptare, între război şi capitulare, ci exista şi calea corectă a unui dialog bazat pe fermitate şi pe pragmatism, o fermitate constructivă, nu arogantă, care ar fi permis crearea în Rusia a unui sistem democratic autentic. Democraţie care pe plan intern să asigure mai multă libertate şi mai multă bunăstare, iar pe plan extern ar desfiinţa sursele de tensiune. În absenţa acestei evoluţii, România este ameninţată - şi o spun fără cel mai mic element de rusofobie - de faptul că aproape de hotarele ei, în zona ei de securitate, se găseşte o mare putere, Federaţia Rusă care acumulează o tensiune extrem de periculoasă, gata să se reverse în afara frontierelor ei. Din acest punct de vedere, Rusia ar trebui să reprezinte un motiv de gravă preocupare pentru România. O Rusie democratică nu este un motiv de preocupare pentru noi şi n-ar fi pentru nimeni. O Rusie nedemocratică, o Rusie în mizerie, o mare putere bolnavă este un factor imens de risc.

În ceea ce priveşte îngrijorarea Rusiei faţă de România, ea se leagă probabil de mai multe elemente, dintre care cel mai important este acela că o mare parte dintre români - şi subliniez, nu toată lumea - doreşte ca ţara noastră să intre sub umbrela de securitate a NATO şi a organismelor euro-atlantice în general. Desigur că o Rusie nedemocratică nu poate privi această tendinţă decît ca pe o mişcare a României spre adversari, spre inamici, spre oponenţi ireductibili, deoarece aşa sînt considerate Statele Unite, ţările Europei occidentale, democraţiile europene în curs de consolidare. Din acest motiv Rusia ar dori ca graniţele NATO să se fixeze cît mai departe de frontierele ei, pentru a păstra o zonă de posibilă expansiune a influenţei ei.

Rep. - Se teme Rusia că va fi atacată de NATO? Că vor face olandezii ordine în Cecenia?

A.S. - Dintr-un anume punct de vedere, Rusia nu are de ce să se teamă. Dar logica nedemocraţiei funcţionează altfel. Am avut ocazia să constat la faţa locului că Rusia trăieşte încă o anume nostalgie, ca să nu spun beţie, hegemonică. Generalul Graciov mi-a spus foarte clar că ruşii nu sînt psihologic pregătiţi să vadă graniţa Europei trecînd pe la Smolensk. Cu ani în urmă acest sentiment era denumit şovinism de mare putere, criticat la alţii şi acceptat pentru Rusia. El nu a dispărut şi - în mod paradoxal - este potenţat de sărăcie, compensînd insatisfacţiile de ordin material şi de ordin spiritual. Pe de altă parte există încă în Rusia psihoza cetăţii asediate şi obsesia complotului internaţional antirusesc. Orice critică formulată la adresa Rusiei este privită atît de conducători, cît şi de ruşii de rînd ca un semn al complotului şi ostilităţii mondiale. În acest context trebuie privită declaraţia că securitatea Rusiei este ameninţată de politica micuţei Estonii. La fel se explică şi încăpăţînarea Rusiei de a menţine în structurile ei Cecenia, a cărei populaţie cecenă nu mai doreşte să fie parte a unei federaţii unde nu-şi găseşte locul din punct de vedere etnic, al aspiraţiilor. Şi-ar găsi locul din punct de vedere economic, dar probabil într-un viitor mult mai îndepărtat. Deficitul democraţiei interne influenţează logica politicii externe. În Rusia, în continuare, statul este mai important decît cetăţeanul şi cetăţeanul este privit în permanenţă ca un factor de destabilizare a statului. În Rusia există în continuare o mentalitate militaristă: trupele Ministerului de Interne OMON sînt organizate ca o adevărată armată, mobilizată împotriva propriilor cetăţeni, cetăţeni cu care statul duce un adevărat război. Penitenciarele sînt în continuare organizate militar şi subordonate Ministerului de interne. Instanţele judecătoreşti militare au largi competenţe. Organizarea militară internă nu poate rămîne fără prelungiri în exterior şi astfel NATO este considerat o ameninţare. Este o absurditate: nu văd nici o armată din lume, mai ales aparţinînd unui stat democratic, ameninţînd sau atacînd Rusia.

> ● Rusia reprezintă un factor de risc, pentru că, aşa cum spunea Graciov, ruşii nu sînt pregătiţi să vadă graniţa la Smolensk, dar Occidentul nu prea are ureche pentru asemenea discursuri ● Haosul este prefaţa totalitarismului, dar Rusia este greu de guvernat cu mijloace democratice ● Gorbaciov a fost un fel de Romulus cel Mare.

Copilăria lui Ivan **de A. Tarkovski**

Rep. - În Rusia, opoziţia faţă de autocraţie, dictatură şi totalitarism are o tradiţie neîntreruptă. Acum, există o opoziţie democratică, forţe politice care se opun acestei nostalgii sau beţii hegemonice? Şi nu există, chiar la ceea ce denumim în mod convenţional democraţi, acelaşi discurs imperial? Adică partizani ai economiei de piaţă şi susţinători ai drepturilor omului nu sînt împotriva refacerii prin *orice mijloace* a fostei Uniuni Sovietice?

A.S. - Într-adevăr în Rusia n-au lipsit niciodată vizionarii împotrivirii, cei care au avut imaginea unei alte societăţi. Dar astăzi, acolo se întîmplă ceva asemănător cu episodul din 1918, de după semnarea păcii de la Brest-Litovsk, cînd trupele germane s-au trezit în faţa unui spaţiu imens neapărat şi chiar această imensitate le-a absorbit experienţa şi energia de acţiune. N-au putut ocupa teritoriul care se căscase în faţa lor. Totalitarismul s-a deschis asemeni frontului, s-a rupt în faţa slabelor forţe democratice care, cu mare patos intelectual, dar cu mică eficienţă practică luptaseră pînă atunci. Aceste forţe puse în situaţia de a cuceri un mare teritoriu politic au fost zdrobite de propria lor şansă. În Rusia e mai curînd un haos post-totalitar decît un început de structurare a democraţiei: este foarte greu să afli cine în Dumă susţine guvernul şi cine alcătuieşte opoziţia. Deputaţii ruşi, deşi au candidat pe listele unui partid, se mîndresc cu independenţa lor, cu faptul că nu sînt membrii nici unui partid. Deci nu au nici o obligaţie. Există mai degrabă personalităţi democratice, decît grupuri democratice structurate, organizaţii politice capabile să acţioneze. Dacă există clar forţe naţionaliste extremiste, cum ar fi partidul lui Jirinovski, sau o nostalgie sovietică declarată în partidul lui Ziuganov, se poate observa şi în discursurile celorlalţi reprezentanţi ai politicii ruseşti aceeaşi dorinţă de reconstruire a imperiului sovieto-rus. Reprezentanţii occidentali nu prea au ureche pentru asemenea semitonuri, confundînd stilul mai european al unor politicieni cu conţinutul discursului lor. Una dintre racilele care n-a dispărut din Rusia este centralismul: nu există un model rusesc de federaţie. Se vorbeşte despre federaţia rusă, dar ea este o iluzie, o ficţiune. Un imperiu federativ nu s-a inventat încă şi cum mentalitatea imperială rămîne vie nu s-a putut ajunge la descentralizare. Tensiunile interne rămîn, statele federate lipsite de un sistem federativ au tentaţia de a se sustrage de sub tutela centrală.

Deficitul democratic creează situaţia în care nici un om politic să nu se poată lipsi de discursul imperial. Doar Gorbaciov a avut ceva din ultimul împărat al Romei, Romulus cel Mare - aşa cum îl descrie Dürrenmat - care a înţeles că Roma e o cauză pierdută şi condamnată de istorie şi a grăbit (prin pasivitate) deznodămîntul.

Rep. - Vreau să vă amintesc că replica finală din *Romulus cel Mare* este: "De mîine începe întunecatul Ev Mediu". Credeţi că pentru România ar fi preferabilă instalarea unei mîini forte la Kremlin sau perpetuarea haosului în care fiecare ataman de armată face ce vrea şi cucereşte pe cine vrea?

A.S. - Iarăşi cred că nu aceasta este alternativa. Haosul este de fapt prefaţa unui nou autoritarism. Nici un popor nu poate suporta haosul pe o durată lungă de timp. Dacă am admite că haosul s-ar instala cu desăvîrşire în Rusia, pentru că într-o anumită măsură el este instalat, s-ar ajunge la o mînă forte. Deci, problema este dacă se ajunge la ea mai devreme sau mai tîrziu şi dacă va fi vorba despre un despot luminat sau despre un nou expansionism. Alternativa reală este o soluţie democratică. Nu în sensul utopic al cuvîntului, pentru că ar fi imposibil să ne imaginăm astăzi o Rusie care să-şi găsească din interior şi spontan democraţii care să ia puterea şi această putere să fie respectată. În mod evident, Rusia este o ţară extrem de greu de guvernat cu mijloace democratice, pentru că nu există structuri democratice, nici mentale, nici organizatorice. Dar, poporul rus este un popor cu extraordinare resurse în toate planurile, este o ţară cu resurse şi comunitatea internaţională ar trebui să adopte o politică activă, coerentă, realistă, pentru a ajuta Rusia să se democratizeze. Nu neapărat de dragul Rusiei, ci de dragul comunităţii democratice internaţionale. În al doilea rînd, ar trebui renunţat la iluzia că prin ajutoare financiare - pe care ruşii le cheltuiesc cum vor ei - se poate ieşi din marasmul economic şi din criza politică. Ar mai trebui renunţat şi la politica ochilor închişi şi a autoamăgirii care presupune că mujicul rus se va emoţiona la dorinţa de dialog a occidentului. Trebuie pus în aplicare un program de întărire a democraţiilor vecine cu Rusia, pentru ca ele să iradieze şi idei democratice şi bunuri pe piaţa rusească. Ar trebui să se creeze o asemenea presiune internaţională asupra Rusiei încît să nu se mai dea posibilitatea forţelor nedemocratice să creadă că au vreo marjă de manevră. Sigur că asta înseamnă asumarea unor riscuri, cum spunea J.F.Dulles "o diplomaţie la marginea prăpastiei", abandonarea unui anumit confort occidental, dar altfel nu se poate rezolva nimic, şi starea de pericol va evolua. Desigur, mijloacele de apărare pentru ţări mai îndepărtate şi mai puternice, cum sînt Statele Unite, sînt altele decît cele ale României, dar punerea în stare de pericol a României nu lasă complect neafectată securitatea occidentală. Oricum însă, România se află, geografic, într-o zonă delicată şi riscurile noastre de a ajunge un fel de zonă tampon între o Europă nedesăvîrşită geopolitic şi o Rusie nedesprinsă de despotismul asiatic ar fi îngrozitoare. Din păcate, actuala conducere a României, în special prin politica secretă pe care o duce, nu face decît să împingă ţara spre o asemenea situaţie.

A consemnat

Magdalena BOIANGIU

Este Rusia problema nr. 1?

În Rusia, alegerile prezidenţiale surclasează în mod categoric pe cele parlamentare. Tăria străvechii tradiţii paternaliste, imensitatea teritoriului euro-asiatic şi diversitatea compoziţiei etnice a populaţiei dictează un puternic sistem prezidenţial ca o necesitate istorică. Timp de secole, ţarul era marele conducător, şapte decenii secretarul general, acum preşedintele.

De altfel, Constituţia actuală consacră tocmai un astfel de sistem, ceea ce i-a permis lui Elţîn să declare că, în pofida victoriei electorale a partidului comunist în alegerile pentru DUMA, politica sa reformistă va continua. În realitate, preşedintele Elţîn nu putea nesocoti votul popular din decembrie dominat de aşa-zisul "val roşu-brun" – comuniştii şi naţional-şoviniştii, rezultînd într-o DUMA care nu se dă în vînt nici după democraţie, nici după economie de piaţă. Şi dacă Octombrie 1917 a fost apreciat ca "o revoluţie de sus", de data aceasta avem de-a face cu o mişcare de jos, mult mai profundă, pentru că exprimă starea de spirit şi aspiraţiile grosului populaţiei reglate de nivelul ei de cultură politică.

Fapt este că ruşii au cunoscut deocamdată efectele negative ale economiei de piaţă, mai curînd decît pe cele benefice. Producţia industrială s-a prăbuşit la jumătate, recolta de cereale din 1995 a fost un dezastru, iar principalii indicatori sociali reflectă o stare de sărăcie şi mizerie tipică lumii a treia. Difteria şi tuberculoza au revenit în forţă, iar durata medie a vieţii a scăzut la 58 de ani. Slăbirea controlului statului, în loc să dea naştere societăţii civile, a generat o creştere alarmantă a criminalităţii, violurilor, consumului de droguri. Firmele-fantomă, escrocii, bandele de mafioţi bîntuie peste tot. Există o masivă cerinţă populară pentru restaurarea legii şi ordinii în ţară. Peste toate acestea, mîndria naţională velikorusă a suferit o dureroasă traumă. Prăbuşirea subită de la statutul de superputere, egală doar cu America, la jalnica postură de rudă săracă acceptată pe un scaun în plus la dinner-ul celor şapte bogaţi, amărăşte viaţa ruşilor. De aceea, cînd liderul comunist Ziuganov şi saltimbancul Jirinovski ţipă că Gorbaciov şi Elţîn au vîndut ţara Occidentului, ei ating o coardă sensibilă.

Dar reforma are şi beneficiarii ei. După un deceniu de convulsiuni sociale declanşate de perestroika, raptul bogatelor resurse de petrol, gaze, metale preţioase şi diamante a dat naştere la o pletoră de milionari cu vile la marginea oraşului, care gonesc pe bulevardele Moscovei în limuzine luxoase, însoţiţi de bodyguarzi, posedă apartamente la Londra şi New York, îşi petrec vacanţa pe Riviera franceză şi-şi trimit odraslele la şcoli particulare în Elveţia. Cei mai mulţi au răsărit din vechea nomenclatură, efectuînd cu o repeziciune şi dezinvoltură extraordinară "tranziţia" din clădirile C.C. sau Obkom direct în consiliile de administraţie ale uriaşelor holdinguri private. Relaţiile de afaceri au luat locul relaţiilor de producţie. În noiembrie trecut, s-a petrecut un business tipic: *Uneximbank*, datorită strînselor relaţii cu Alexandr Korjakov, şeful securităţii preşedintelui Elţîn şi tovarăşul său la băutură, a ieşit cîştigătoare la licitaţia pentru achiziţionarea celui mai mare producător mondial de nichel, *Norils Nikel*. Despre această licitaţie nu s-a făcut mare zarvă, deoarece numită de guvern ca organizator al licitaţiei era chiar Uneximbank, iar cele 170 de milioane de dolari oferite de bancă depăşeau doar cu 100.000 de dolari oferta minimă stabilită tot de către banca victorioasă. Curat privatizare *à la russe*! Nu e secret că premierul Viktor Cernomîrdin a fost director general al gigantului petrolifer *Gazprom*, a cărui cifră de afaceri întrece chiar şi pe aceea a lui *General Motors*. Fiul său şi-a construit o *dacha* luxoasă în mijlocul unei păduri aparţinînd firmei, aşa încît atunci cînd tatăl său a creat un partid politic denumit *Naş Dom* (Casa Noastră), poporul spunea Naş Dom-Gazprom. Pentru cîştigătorii marilor licitaţii hoteliere de la noi, lumina vine tot de la Răsărit.

"Noua clasă" s-a pricopsit şi nu vrea să mai audă de puciuri Ea visează acum capitalism şi vrea stabilitate. Asta o ştie şi Ghenadi Ziuganov, liderul partidului comunist, candidatul cel mai bine plasat în competiţia pentru preşedinţie. De aceea, el se prezintă electoratului ca un Janus: o faţă este destinată milioanelor de pensionari nostalgici şi muncitorilor speriaţi de şomaj, cealaltă pentru a linişti nomenclatura că "trebuie evitat un colaps catastrofal şi un nou război civil", mergînd şi la eleganta staţiune elveţiană Davos pentru a-i asigura pe capitaliştii străini că, sub preşedinţia lui, investiţiile lor vor fi mai "safe" decît în prezent. Adevărul este că dacă va veni la putere, Ziuganov nu va putea opri mersul Rusiei spre economia de piaţă, nici să sugrume libertăţile democratice care s-au implantat adînc în viaţa de zi cu zi a poporului rus.

Despre Jirinovski se vorbeşte în presa internaţională în termeni alarmaţi, ignorîndu-se faptul că acest "clovn necugetat şi ridicol", cum l-a caracterizat Ziuganov în *Newsweek*, a înregistrat o cădere la jumătate a popularităţii de la 22,9% în decembrie 1993 la 11,1% în decembrie 1995. Şansele mult exagerate în 1995 acordate generalilor *Alexandr Ruţkoi* şi *Alexandr Lebed* au fost temperate în mod sensibil după alegerile parlamentare, cînd partidele celor doi militari n-au reuşit să treacă pragul intrării în parlament. Nici unul nu poate rivaliza cu maşinăria politică bine unsă a partidului comunist. Dintre reformatori, singurul candidat redutabil este *Grigori Iavlinski*, şeful partidului Iabloko, care a obţinut în decembrie 8,4% din voturi. Analiştii politici apreciau că Iavlinski avea şansa de a intra în turul doi cu Ziuganov, pînă în momentul cînd Elţîn şi-a anunţat candidatura şi a pornit în forţă la cucerirea unui nou termen, folosind la maximum mijloacele pe care i le oferă puterea, ca şi sprijinul politic şi financiar al Occidentului, care dă însă apă la moară tezelor naţionaliste. Elţîn urmează "strategia preemţiunii", încercînd să demonstreze electoratului că el poate face tot ceea ce promite Ziuganov, înaintea acestuia şi mai bine ca el. A început prin a critica cu asprime politica guvernului Cernomîrdin, cerîndu-i acestuia să remedieze situaţia grea în care se află pensionarii şi muncitorii, a promis că va achita toate salariile restante de luni de zile, bazîndu-se pe împrumutul de 9 miliarde primit de la Fondul Monetar Internaţional, l-a demis pe vicepremierul Anatoli Ciubais, atacat de opoziţie pentru programul de privatizare, şi a făgăduit că va rezolva în curînd problema Ceceniei, care-i atîrnă de gît. Recent, a anunţat cu multă pompă semnarea unui acord de integrare cu Belarus şi Kazahstan, ca un act simbolic de refacere a măreţiei Uniunii Sovietice, şi a ridicat embargoul faţă de Bosnia sîrbească, înaintea ONU, ca semn al politicii de mare putere a Rusiei. Sondajele de opinie arată o creştere moderată a şanselor lui Elţîn, deşi Ziuganov continuă să conducă detaşat în preferinţele alegătorilor. Elţîn nu este, însă, omul care să se dea bătut. Specialiştii sînt de părere că dacă va realiza că nu are şanse, va proceda la amînarea alegerilor, pentru care s-a şi elaborat un scenariu.

Dat fiind că în presa internaţională şi în ziarele noastre apar mereu aprecieri alarmate cu privire la evoluţia Rusiei, se impune o analiză realistă şi lucidă a acestei perspective. Ultimele date indică posibilitatea ca, după cinci ani de cădere liberă, economia să fi atins fundul, dînd pentru prima dată semne de oarecare înviorare. Inflaţia a coborît din înălţimile stratosferice şi multe magazine sau restaurante care acceptau "numai dolari", acum par să se mulţumească şi cu ruble. Cu imensele ei bogăţii naturale, s-ar putea ca economia rusă să se pună pe picioare în jurul anului 2000, deşi chiar exploatarea acestor bogăţii depinde de retehnologizarea lor de către investitori străini. Este caracteristic în această privinţă că marile investiţii occidentale s-au făcut cu schepsis: ele s-au concentrat aproape exclusiv asupra exploatării materiilor prime şi pe ici pe colo asupra produselor de consum, evitînd cu grijă să contribuie la modernizarea capacităţilor productive. La o analiză mai atentă, se constată că nici creditele FMI sau ale Băncii Mondiale nu sînt destinate stimulării producţiei industriale, ci tind mai curînd să menţină economia rusă în stare de plutire, pentru a fi în stare să-şi plătească imensa datorie externă de circa 100 de miliarde de dolari. Pentru multă vreme, deci, Rusia nu va fi un jucător independent pe piaţa mondială.

- "Noua clasă" s-a pricopsit şi nu vrea să mai audă de puciuri. Ea visează acum capitalism şi vrea stabilitate.
- Va putea Ziuganov să oprească mersul Rusiei spre economia de piaţă?
- Capacitatea Rusiei de a-şi proiecta puterea în afara fostei URSS este slabă şi insuficientă.

Retorica zgomotoasă şi uneori belicoasă ce răsună la Moscova cu privire la restaurarea puterii URSS este lipsită de acoperire şi are o foarte slabă reverberaţie în republicile independente. Toate stratagemele lui Elţîn şi ale mareşalului Graciov de a reface dominaţia politico-militară a Moscovei au eşuat şi vor continua să eşueze, indiferent cine ar fi locatarul la Kremlin. În relaţiile internaţionale, la finele secolului XX, nu poţi face dragoste cu sila, mai ales cînd ai de a face cu naţiuni care şi-au descoperit identitatea islamică. Noii conducători de republici au gustat deliciile şefiei de stat sau de guvern ale unei ţări independente şi nu vor renunţa la ele pentru a redeveni nişte ştabi obscuri ai unor gubernii subordonate Moscovei. Ceea ce este, însă, posibil şi fezabil, o *zonă a liberului schimb* ar putea atrage o serie de republici atît din cauza surselor de energie ale Rusiei, cît şi a unei pieţe comune care să absoarbă produsele lor necompetitive pe piaţa occidentală. De altfel şi uniunea cu Belarus şi Kazahstan are un asemenea substrat. Dar aceasta este cu totul altceva decît vrea să sugereze discursul electoral rusesc. În general, pentru a fi o mare putere capabilă să influenţeze mersul evenimentelor în zilele noastre, forţa militară nu este suficientă, dacă nu este însoţită de o capacitate tehnologică, economică şi financiară de prim rang. Or, Rusia a rămas în urmă cu 10-15 ani în informatică şi computere, iar avansul pe care l-a luat în anii '70 în tehnica racheto-nucleară nu poate fi susţinut în absenţa mijloacelor financiare. În 1995, o serie de proiecte în cosmos au fost anulate din lipsă de fonduri. Cu alte cuvinte, singurul atu de mare putere – forţa militară – de care dispune Rusia se află în suferinţă. Un studiu recent al unor experţi germani, publicat de prestigioasa revistă britanică *Jane's*, dezvăluie slăbiciunile organice ale forţei armate ruseşti: incapacitatea bugetară, lipsa de cazărmi, declinul instrucţiei şi al producţiei de arme moderne, exodul specialiştilor racheto-nucleari în Occident, pentru a nu mai vorbi de bramboureala tactică de comandă din Cecenia. Concluzia studiului: "Capacitatea Rusiei de a-şi proiecta puterea în afara fostei URSS este slabă şi insuficientă".

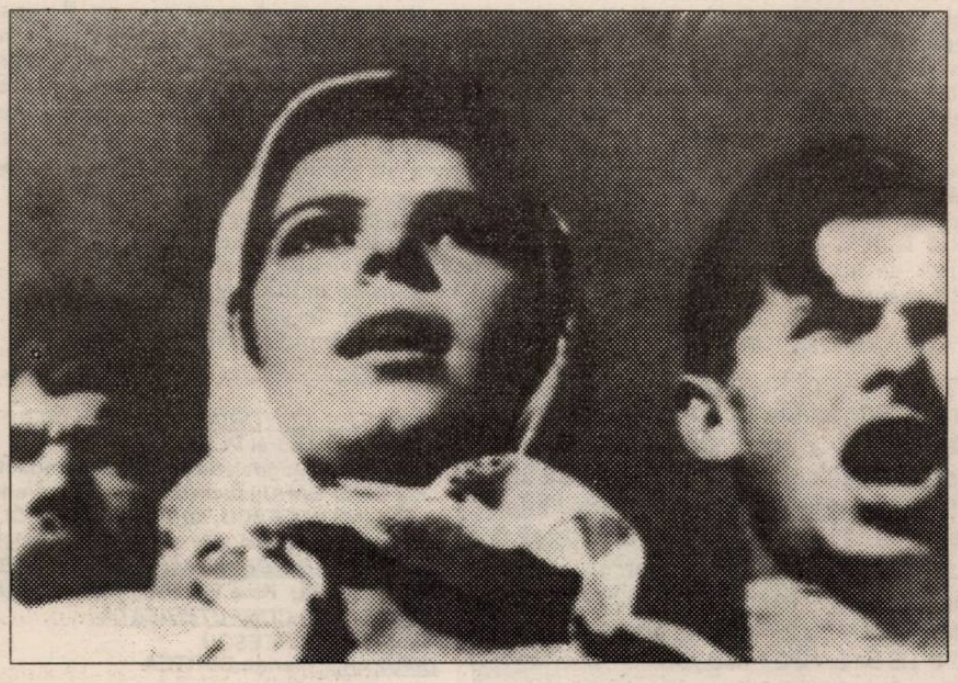

***Pămînt* de A. Dovjenko**

Silviu BRUCAN

SERGHEI KOVALIOV

DEMISIE

Serghei Kovaliov i-a trimis lui Boris Elţîn demisia din postul de preşedinte al Comisiei pentru drepturile omului, post pe care îl ocupa din octombrie 1993. Scrisoarea a fost publicată în ziarul **Izvestia** *pe 24 ianuarie 1996.*

23 ianuarie 1996

Lui B.N. Elţîn
Preşedintele Federaţiei Ruse

Domnule Preşedinte,

În ultimii şase ani am considerat că este de datoria mea să promovez în toate modurile posibile o politică despre care am crezut că va duce la "transformarea democratică a Rusiei", fără să ţin seama de multe reţineri. Mult timp această politică a fost legată de numele dvs. Eraţi în fruntea ţării cînd ţara s-a angajat pe drumul democraţiei şi la început aţi fost considerat conducătorul democraţilor. Cît timp aţi rămas orientat în această direcţie m-am considerat aliatul dvs. iar în momentele cînd dvs. vă îndepărtaţi de cursul stabilit sau încetineaţi ritmul înaintării, mă număram printre membrii unei opoziţii loiale.

Drumul spre libertate al Rusiei n-a părut niciodată uşor. De la bun început au fost evidente greutăţile. Altele au apărut pe neaşteptate. Pentru a le depăşi, a fost necesar ca noi toţi - guvernarea, societatea, fiecare individ - să luăm decizii complicate şi uneori tragice. Lucrul cel mai important pe care ţara îl aştepta de la dvs. era cinstea şi dorinţa de a schimba. În special să fiţi cinstit. Alegîndu-vă, Rusia nu a văzut în dvs. doar un politician gata să demoleze vechea structură de stat, ci o persoană care încerca în mod sincer să se modifice pe sine, opiniile şi prejudecăţile sale, felul său de a conduce. I-aţi convins pe mulţi - şi pe mine - că valorile umaniste şi democratice ar putea deveni esenţiale pentru dvs.,pentru activitatea dvs., şi politica dvs. Nu eram orbi. Observam în comportarea dvs. trăsăturile tipice ale secretarului comunist de partid. Dar întreaga Rusie, ca un singur om, se străduia să-şi depăşească defectele şi se lupta cu sine. Vă înţelegeam, chiar cînd nu vă iubeam.

Însă de la un timp, deşi continuaţi să vă afirmaţi devotamentul neţărmurit faţă de idealurile democratice, la început lin, iar apoi din ce în ce mai abrupt, aţi schimbat direcţia politicii guvernamentale. Acum guvernul dvs. dirijează ţara într-o direcţie contrară celei proclamate în august 1991. Din această cauză mă văd obligat să-mi afirm în mod public poziţia.

N-am să reamintesc toate greşelile şi erorile dvs. - o mulţime de adversari înfocaţi sînt gata să o facă. Problema nu este a eşecurilor, ci a motivelor lor: priorităţile şi principiile politicii guvernamentale sînt greşite ca atare.

De la sfîrşitul lui 1993, sau poate mai devreme, aţi luat în mod constant decizii care în loc să întărească statul de drept într-o societate democratică au reînviat puterea obtuză şi inumană a unui aparat de stat care este deasupra justiţiei, a legii şi a individului. Inamicii dvs. susţin că aţi făcut-o pentru a vă consolida puterea personală. Dar chiar dacă ei se înşeală asupra cauzelor comportării dvs., rezultatele sînt aceleaşi.

În zilele tragice din toamna lui 1993 (cînd aţi dizolvat Sovietul Suprem) am decis să vă susţin, în pofida dubiilor mele. Nu-mi declin responsabilitatea în legătură cu acest sprijin. Am crezut că folosirea forţei este o necesitate tragică, avînd în vedere ameninţarea războiului civil. Dar încă de atunci mi-am dat seama că evenimentele din octombrie îi vor încuraja pe liderii de la vîrf să considere forţa ca un instrument adecvat şi la îndemînă pentru rezolvarea problemelor politice. Dar speram că rezultatul va fi altul: că depăşind criza de legitimitate şi creînd o bază pentru statul de drept, Preşedintele şi guvernul vor face tot posibilul pentru dezvoltarea liberă şi paşnică a ţării. Într-o mare măsură, totul depindea de dvs., Boris Nicolaevici. Am sperat că veţi alege a doua cale. M-am înşelat.

Constituţia din 1993 conferă puteri enorme Preşedintelui, dar îi dă şi responsabilităţi pe măsură: el este garantul drepturilor şi libertăţilor cetăţeanului, apărătorul securităţii lor, garantul legii şi ordinii în întreaga ţară. Cum v-aţi achitat de aceste îndatoriri? Cum v-aţi achitat de aceste responsabilităţi?

Practic aţi oprit reforma judiciară, care urmărea să facă administrarea justiţiei într-adevăr independentă. Aţi practicat deschis principiul: "N-au decît să sufere nevinovaţii, dacă sînt pedepsiţi vinovaţii".

Aţi proclamat zgomotos că veţi porni un război împotriva crimei organizate. În acest scop aţi dat puteri excepţionale, extralegale, Ministerului de Interne, armatei şi securităţii. Rezultatul? Criminalii se plimbă în voie, în timp ce pentru încălcări minore ale legii, cetăţenii suportă abuzurile forţelor militare, deşi securitatea promisă n-a fost dobîndită.

Aţi afirmat că scopul dvs. este apărarea şi întărirea integrităţii teritoriale a Federaţiei Ruse. Rezultatul? Un război civil ruşinos care bîntuie în Caucazul de Nord de peste un an.

> • Priorităţile şi principiile politicii guvernamentale sînt greşite.
>
> • Priviţi chipurile asociaţilor dumneavoastră şi veţi înţelege de ce ţara nu are încredere în dumneavoastră.

Sub pretextul întăririi capacităţii de apărare a Rusiei aţi blocat reforma militară, care ar fi dat Rusiei o armată într-adevăr modernă. Rezultatul? Cheltuielile militare cresc, cifra generalilor a ajuns indecentă. Pentru ca ei să-şi justifice existenţa a fost prelungită durata serviciului militar şi au fost suspendate toate amînările. Dar soldaţii şi ofiţerii sînt săraci, furioşi şi flămînzi. Şi degradarea, comportarea abuzivă, corupţia, tradiţionale în armată, dăinuie încă. Nu e de mirare că zeci de mii de tineri evită aceste recrutări de tip medieval, ca pe o molimă.

Vorbiţi despre o politică de deschidere, transparentă, despre responsabilitate publică şi în acelaşi timp semnaţi în secret decrete privind importante probleme ale statului. Creaţi instituţii închise, informaţiile despre activitatea guvernului sînt considerate secrete, ca şi acelea despre situaţia ţării. Deciziile prezidenţiale se iau în cerc închis la fel ca pe vremea Biroului politic. Nu este un secret că depindeţi într-o măsură din ce în ce mai mare de serviciile de securitate şi de sistemele lor clandestine de informaţii. Nu vă este clar cît de nesigure şi tendenţioase sînt aceste informaţii?

Aspectul personal al politicii dvs. devine mai clar pe zi ce trece. La început erau în jurul dvs. cîţiva oameni onorabili şi onești. Dar i-aţi acceptat cu entuziasm şi pe indivizii a căror singură virtute era loialitatea faţă de dvs. Treptat această loialitate a devenit cerinţa prioritară în recrutarea consilierilor dvs., exact ca în vremea cînd înflorea Partidul comunist. Oamenii care nu vă satisfăceau din acest punct de vedere au fost înlăturaţi din administraţia dvs. şi din alte slujbe guvernamentale. Mai rău, chiar în cercul strîmt al celor loiali în mod necondiţionat s-a desfăşurat un proces de selecţie naturală, aşa încît a devenit evident pentru întreaga ţară că au succes în carieră doar cei care-şi urmăresc scopurile lor personale, fie şi criminale. Rezultatul? Priviţi chipurile asociaţilor dvs. şi veţi înţelege de ce ţara nu are încredere în cei pe care îi numiţi şi în consecinţă nici în dvs.

De fapt puţin vă pasă de opinia publică, şi toţi şefii oficiali din jurul dvs. simt la fel. În momentele de criză, în locul unei explicaţii deschise şi oneste, dvs. şi şefii de instituţii numiţi de dvs. ne hrăniţi cu minciuni atît de străvezii şi de disperate, încît ne lăsaţi cu gura căscată. Fragila legătură de încredere între stat şi societate, creată cu atîta dificultate după o suspiciune de un secol, a fost încă o dată distrusă.

După un an şi ceva de la evenimentele din octombrie 1993 de la Moscova aţi declanşat războiul din Cecenia. În acest conflict s-au putut observa din plin dispreţul faţă de lege, nesocotirea Constituţiei, stadiul de dezintegrare şi demoralizare al armatei, nemaipomenita incompetenţă a serviciilor de securitate, carierismul inept al miniştrilor militari şi minciunile cinice şi penibile orchestrate de primele persoane din stat. Dar deosebit de înspăimîntător a fost alt aspect al regimului creat de dvs., aspect evident în această criză: dispreţul desăvîrşit pentru viaţa omenească. Au murit treizeci sau patruzeci de mii de oameni. Şi care a fost reacţia? Nici nu ştim cine au fost şi cîţi dintre ei au fost civili, soldaţi ruşi sau luptători ceceni.

În Rusia, viaţa de om n-a avut niciodată o prea mare valoare, în special sub bolşevici. Dar dvs. aţi introdus un ton nou "democratic" şi "umanist" în această ruşinoasă tradiţie naţională. Un an de zile aţi repus în drepturi "ordinea constituţională" şi "drepturile civile" din Cecenia cu ajutorul bombelor şi rachetelor. Farsa "alegerilor libere" din Cecenia a distrus fragilele speranţe de pace din regiune. Prin bombardarea satului cecen Pervomaiskoe, cică pentru a-i elibera pe ostatici, aţi condus o crudă acţiune punitivă (care oricum a eşuat) al cărei scop n-a fost deloc eliberarea unor oameni nevinovaţi capturaţi de teroriști. Şi violenţa şi tentativele ipocrite de a o ascunde sînt pe conştiinţa dvs.

N-aţi înţeles, dvs. şi turbaţii care v-au împins în războiul cecen, că vărsarea de sînge va crea intoleranţă, răzbunare, dezamăgire şi violenţă? Şi că această tumoare malignă va distruge şi lucrurile bune pe care le-aţi făcut pentru Rusia?

Nu consider că purtaţi toată vina. Ordinea totalitară, căreia i s-a dat o lovitură serioasă, dar probabil nu fatală, se apără prin mijloace tipice: creează o criză, îi înşeală pe oameni şi nesocoteşte valorile civice. Vina dvs. personală constă în încurajarea acestor tendinţe, deşi puteaţi face ceva pentru eliminarea lor. Poate că dvs. credeţi că construiţi Marea Rusie pentru binele locuitorilor ei. Cîtuşi de puţin! Politică pe care o duceţi va reînvia în scurt timp un stat predispus la ilegalităţi şi abuzuri. Cu alte cuvinte restauraţi vechea şandrama bolşevică, frazeologia comunistă fiind înlocuită temporar de retorica anticomunistă. Urmaşii dvs. potenţiali vor corecta probabil acest defect.

V-aţi început cariera democratică în chip de puternic şi energic cruciat împotriva minciunii şi despotismului de partid, dar o încheiaţi ca un executant supus al voinţei celor din anturajul dvs. care doresc puterea. Aţi jurat că veţi instaura puterea poporului pentru popor, dar aţi construit o piramidă birocratică, deasupra şi împotriva poporului. Mai mult, deşi aţi renunţat la principiile şi valorile democratice, n-aţi încetat să folosiţi cuvîntul "democraţie" şi oamenii naivi chiar cred că democraţii au rămas la putere la Kremlin. Politica dvs. a compromis şi cuvîntul, şi, dacă democraţia este sortită să existe în Rusia (şi eu cred că este), ea va exista nu datorită dvs., ci în pofida dvs.

Pe mine mă întristează faptul că v-aţi pierdut sufletul, că nu sînteţi capabil să evoluaţi, să vă transformaţi din secretar de partid într-o fiinţă omenească. Aţi fi putut s-o faceţi.

Acum aţi ales. În curînd o vom face şi noi. Acum susţineţi că sînteţi singura alternativă la Ziuganov şi Jirinovski, dar e în zadar, deoarece este evident că sînt mai multe asemănări decît deosebiri. Şi dacă ar fi să alegem dintre voi, ar fi ca şi cum am cere protecţie de la o organizaţie mafiotă. Mulţi oameni care spun ce gîndesc vor vota pentru candidatul cel mai puţin compromis, cel ce promite să asigure un grad mai mic de nesiguranţă. Eu sînt organic incapabil să-i accept fie pe "Bruni", fie pe "Roşii". Dar nu voi vota nici pentru dvs. Şi îi voi sfătui pe oamenii decenţi să procedeze la fel.

M-am considerat obligat să rămîn în administraţia dvs. (ca "voluntar" neplătit) atîta timp cît acest statut îmi permitea în anumite ocazii, fie ele şi izolate, să contracarez politica guvernamentală care viola drepturile omului şi valorile umaniste. Poate că asemenea împrejurări n-au dispărut cu totul. Dar nu mai pot continua să lucrez cu un Preşedinte pe care nu îl consider nici partizan al democraţiei, nici garant al drepturilor şi libertăţilor concetăţenilor mei.

În consecinţă, vă informez că începînd de astăzi demisionez din postul de Preşedinte al Comisiei pentru drepturile omului şi din Consiliul prezidenţial şi din celelalte organisme prezidenţiale.

Nu cred că regretaţi această plecare. Eu, în orice caz, nu.

Serghei Kovaliov,
deputat în Duma de stat
(biolog, fost deţinut politic)

Traducere de
Magdalena BOIANGIU

Redacţia DILEMA ● Aleea Alexandru 38, sector 1, cod 71273 Bucureşti ● Telefon: 212.23.84 ● Telefax: 312.75.59 - e mail: fcr.@tag.vsat.ro ● Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Publicaţia se află la poziţia 2106 în Catalogul publicaţiilor interne RODIPET S.A. Pentru orice nereguli, rugăm adresaţi-vă redacţiei la tel. 212.23.84, dl. Marian Burtea.● Abonamentele pentru străinătate se pot contracta, angajamentele de difuzare se pot încheia şi la sediul redacţiei, parter, tel. 679.68.54 ● Abonamente anuale în străinătate: 100 $ SUA sau monedă convertibilă în contul 46101001094013000-7 BRCE ● ISSN 1221-30-55

CONSILIUL EDITORIAL: Augustin BUZURA, Ştefan Aug. DOINAŞ, Z. ORNEA, Andrei PLEŞU
REDACŢIA: Magdalena BOIANGIU (redactor şef adjunct), Radu COSAŞU, Ilieş CÂMPEANU (secretar general de redacţie), Tita CHIPER, Bogdan GHIU, Andrei MANOLESCU, Iaromira POPOVICI, Elena ŞTEFOI (redactor şef), Alex. Leo ŞERBAN, Mircea VASILESCU (corespondent la Roma), Delia VERDEŞ
RESPONSABIL DE NUMĂR: Radu COSAŞU
CORECTURĂ: Nina PRUTEANU, Lidia LUPESCU
REDACTARE COMPUTERIZATĂ: Gabriela ANDREESCU
DIFUZARE: Marian BURTEA

Tipar: Grupul dragoprint
TIPOGRAFIA FED Calea Rahovei 147, sector 5 - Bucureşti; Tel.: 335.93.18; Fax: 337.33.77

● Anul IV ● Nr. 168 ● 29 martie - 4 aprilie 1996 ●